

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MAKTABGACHA VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI

BUXORO VILOYATI PEDAGOGIK
MAHORAT MARKAZI

**“RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR, SUN’IY INTELLEKT VA
PSIXIKA: XALQARO TAJRIBALAR VA RIVOJLANISH
ISTIQBOLLARI” MAVZUSIDA RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY
KONFERENSIYASI
(OFFLAYN-ONLAYN) 2025-yil, 23-iyun
T O ‘ P L A M I**

Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi yillik rejasiga asosan
“Raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt va psixika: xalqaro tajribalar va rivojlanish istiqbollari” mavzusida Respublika ilmiy-amaliy konferensiyaga tayyorgarlik ko‘rish va uni yuqori saviyada o‘tkazilish bo‘yicha:

TASHKILIY QO‘MITA HAY‘ATI		
1.	Xamidov A.A.	Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi direktori
2.	Kosimov U.A	“Pedagogika va psixologiya, ta’lim texnologiyalari” kafedrası ps.f.n.(PhD), dotsent(mas’ul koordinator)
TAHRIR HAY‘ATI		
1.	Adizova D.S.	Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi direktori o‘rinbosari
2.	Boboev M.	Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi direktori o‘rinbosari
3.	Astanov Sh.R.	Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi akademik faoliyatni tashkil etish bo‘limi boshlig‘i
4.	Kosimov U.A	“Pedagogika va psixologiya, ta’lim texnologiyalari” kafedrası, ps.f.n.(PhD), dotsent
5.	Yu.H.Haydarov	“Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi” kafedrası dotsenti, tarix fanlari nomzodi.
6.	Astanov R.V.	“Pedagogika va psixologiya, ta’lim texnologiyalari” kafedrası katta o‘qituvchisi
7.	Gadoeva M.M.	“Pedagogika va psixologiya, ta’lim texnologiyalari” kafedrası katta o‘qituvchisi
8.	Baqoeva M.I.	“Pedagogika va psixologiya, ta’lim texnologiyalari” kafedrası katta o‘qituvchisi
9.	Muhidov H.J.	“Pedagogika va psixologiya, ta’lim texnologiyalari” kafedrası o‘qituvchisi
10.	Sh.Hakimov	“Pedagogika va psixologiya, ta’lim texnologiyalari” kafedrası o‘qituvchisi
11.	Bafoev Olim	“Aniq va tabiiy fanlar metodikasi” kafedra katta o‘qituvchisi

Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi ilmiy-metodik kengashi 2025 yil 25-maydagi 3-sonli yig‘ilishi bayonnomasi qarori bilan foydalanishga tavsiya etilgan

Muharrir: U.A.Kosimov – “Pedagogika va psixologiya, ta’lim texnologiyalari kafedrası ps.f.n.(PhD), dotsent

Matnlarda foydalanilgan misol, ko‘chirma va ma’lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardirlar.

KIRISH SO‘ZI

Xamidov Akmal Amrulloevich

Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi direktori

Assalomu alaykum hurmatli hamkasblar, konferensiya ishtirokchilari!

Sizlarni ko‘rib turganimdan juda xursandman, bugungi konferensiyaga ishtirok etayotganingiz va o‘zingizni boy tajribangiz bilan o‘rtoqlashayotganiz uchun barchangizga chuqur minnatdorchilik bildiraman.

Aziz hamkasblar barchangizga ma’lumki, har qanday davlatning tarixiy taraqqiyot yo‘lidagi muvaffaqiyatlari, jadal rivojlanishi, muayyan yutuqlarga erishishi, xalqning farovon bo‘lishi o‘sha davlatdagi yoshlar ta’lim-tarbiyasi va kelajagiga beriladigan e’tibor darajasiga chambarchas bog‘liq.

Hurmatli ustozlar bugungi “Raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt va psixika: xalqaro tajribalar va rivojlanish istiqbollari” mavzusida o‘tkaziladigan ilmiy-amaliy konferensiyada, Tojikiston, Ukraina, Rossiya, Qozog‘iston kabi davlatlardan yuqori malakali soha vakillari hamda Respublikamizning 30 ga yaqin olimlari o‘z ma’ruzalari bilan ishtirok etmoqdalar.

Ta’lim va tarbiyaning asosi, poydevori bu – maktab. Hammamiz guvohi bo‘lib turibmiz, hozirda, ta’lim-tarbiya jarayonlartini jadallashtirishda sun’iy intellekt tobora kirib kelmoqda.

Sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishni kengaytirish, bu sohada yuqori malakali kadrlar tayorlash, raqamli ma’lumotlarni yig‘ish, saqlash va qayta ishlash tizimini takomillashtirish maqsadida hozirda yurtimizda mazkur yo‘nalishdagi ilmiy-loyihalarni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha qator ishlar amalga oshirilmoqda. Bu borada Respublikamizda bir qator me’yoriy-huquqiy hujjatlar qabul qilingan.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yilning 17 fevral kuni “Sun’iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4996-son, 2024-yil 14-oktabrda “Sun’iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” PQ-358-son Qarorlari qabul qilindi

Mazkur Qarorlardan ko‘zlangan maqsad — “Raqamli O‘zbekiston – 2030” Strategiyasiga muvofiq sun’iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish va ularni mamlakatimizda keng qo‘llash, raqamli ma’lumotlardan foydalanish imkoniyatini va ularning yuqori sifatini ta’minlash, ushbu sohada malakali kadrlar tayyorlash uchun qulay shart-sharoitlar yaratishdir.

Shuningdek, ushbu hujjat sun’iy intellektni qo‘llashning asosiy yo‘nalishlari va tamoyillarini, shuningdek, yaqin va uzoq istiqbolda ushbu sohani kompleks shakllantirish uchun shart-sharoitlarni belgilovchi Sun’iy intellektni rivojlantirish strategiyasini ishlab chiqish, iqtisodiyot tarmoqlari va ijtimoiy sohada, davlat boshqaruvi tizimida sun’iy intellekt texnologiyalarini ishlab chiqish va ulardan

foydalanishda yagona talablar, javobgarlik, xavfsizlik va shaffoflikni belgilovchi normativ-huquqiy bazani ishlab chiqish, aholi manfaatlari yo‘lida davlat xizmatlari ko‘rsatish sifatini yaxshilashni nazarda tutadi. O‘z navbatida, ma‘lumotlarni qayta ishlashda davlat organlarining samaradorligini oshirish uchun sun’iy intellekt texnologiyalaridan keng foydalanish, foydali texnologik yechimlarni ishlab chiqish bo‘yicha fundamental va amaliy ilmiy tadqiqotlarni o‘tkazish va ularni keyinchalik tijoratlashtirishni rag‘batlantiruvchi sun’iy intellekt sohasida innovatsion ishlanmalarning mahalliy ekotizimini yaratish kabi maqsad-vazifalar amalga oshiriladi.

Qarorda sun’iy intellekt texnologiyalarining qaysi sohalarda qay tarzda qo‘llanilishi, bu borada ko‘zda tutilgan vazifalar ham to‘liq o‘z aksini topgan.

O‘z navbatida sun’iy intellektni ilm-fanga joriy etish uchun malakali kadrlar sonini oshirish talab etiladi. Negaki aynan o‘z kasbining ustasi bo‘lgan mutaxassislar barcha jabhalarga sun’iy intellekt kirib borishida asosiy omil bo‘ladi. Hozirda yurtimizda shu yo‘nalish bo‘yicha “Raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt” ixtisosligi oliy malakali kadrlarning ilmiy va ilmiy-pedagogik mutaxassisliklar nomenklaturasiga kiritildi va uning pasporti yaratildi. Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti hamda Raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektni rivojlantirish ilmiy-tadqiqot institutida “Raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt ixtisosligi” bo‘yicha oliy ta’limdan keyingi ta’lim instituti ochildi.

Sun’iy intellekt hayotimizga kirib kelmoqda, ammo uning o‘zi nima degan savol tug‘ilishi tabiiy. Shu bois sun’iy intellect uning psixikaga ta’siri, u bilan munosabati, uning ta’lim va tarbiya jarayonlarini samarali qilishdagi o‘rni va boshqa muammo va ularning echimlarinilari haqida ushbu konferensiyamizda ko‘rib chiqamiz.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, bugungi kunda sun’iy intellekt hayotimizning ajralmas qismiga aylanib ulgurdi. Zero, sun’iy intellekt texnologik rivojlanish va taraqqiyotlar asosidir.

Hurmatli hamkasblar, bugun tashkil etilgan konferensiya umid qilamizki ta’lim tashkilotlarida ta’lim sifatini oshirishiga va pedagog kadrlarning kasbiy mahoratini rivojlantirish uchun xizmat qiladi. Bugungi konferensiya ishiga omad tilagan holda barchangizga sog‘lik salomatlik tilayman. O‘ylaymanki bunday konferensiyalarni tizimli ravishda doimiy o‘tkazib boramiz va kelgusida birgalikda, hamkorlikda ishlashni davom ettiramiz.

E'tiboringiz uchun rahmat!

ZAMONAVIY TA’LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA SUN’IY INTELLEKTNINIG O’RNI.

Xamidov Akmal Amrulloevich

Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi direktori

Haqiqatan ham, jahondagi rivojlangan davlatlar tarixiga nazar tashlaydigan bo’lsak, ularda jamiyat hayotini o’zgartirishga qaratilgan islohotlar avvalo ta’lim tizimidan, bog’cha, maktab, tarbiya masalasidan boshlanganini ko’ramiz.

Buning uchun zamonaviy pedagog har bir ta’lim oluvchining individualligiga e’tibor berib, har bir bolaning o’ziga xos rivojlanish sur’atiga egaligini tan olishi lozim. Zamonaviy ta’limda bu xususiyatni inobatga olib, ta’lim oluvchilarni har tomonlama rivojlantirish maqsadida ularning individual ehtiyojlariga mos dasturlar tuzilishi muhim sanaladi. Bu yo’nalishlar bolalarni XXI asr hayotiga muvaffaqiyatli tayyorlash uchun muhim asos hisoblanadi. Chunki, zamonaviy ta’lim ayniqsa hozirda raqamli innovatsiyon texnologiyalarga moslashib, yosh avlodning to’laqonli rivojlanishini nazarda tutadi.

Yuqoridagi vazifalarni samarali amalga oshirish maqsadida zamonaviy ta’lim muhitida ta’lim oluvchilarda XXI asr ko’nikmalarini rivojlantirishning zamonaviy yo’nalishlari yuzasidan ilmiy, nazariy va amaliy seminar-treninglar, metodik turlar, mahorat dars-mashg’ulotlari hamda konferensiyalarni tashkil etish negizida pedagoglarni, shuningdek, metodistlar, bo’lg’usi pedagoglar, magistrlar, ilmiy izlanuvchilar hamda sohaning mas’ul mutaxassislarini yangi zamonaviy metodikalar bilan tanishtirish muhim ahamiyatga ega.

Sir emaski sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarning kirib kelishi shubhasiz, bu metodikalarnig samarasini oshiradi ularga dinamizm va tezkorlik baxsh etadi va natijaviylikni oshiradi.

Mamlakatimizda sun’iy intellekt texnologiyalarini joriy etishda O’zbekiston Respublikasi Prezidentining.2021 yil 17-fevraldagi “Sun’iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to’g’risida”gi PQ-4996-son Qarori qabul qilinishi ushbu sohadagi ishlarni bir tizimga solish va tashkillashtirish imkonini berdi. “Raqamli O’zbekiston - 2030” strategiyasiga muvofiq hamda sun’iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish va ularni mamlakatimizda keng qo’llash, raqamli ma’lumotlardan foydalanish imkoniyatini va ularning yuqori sifatini ta’minlash, ushbu sohada malakali kadrlar tayyorlash uchun qulay shart-sharoitlar yaratish maqsadida mamlakatimizda ta’lim - tarbiya sohasining barcha bo’g’inlari - maktabgacha ta’lim, maktab, o’rta maxsus va oliy ta’lim tizimini takomillashtirish, yangi muassasalar bunyod etish va mavjudlarini qayta ta’mirlash bo’yicha olib borilayotgan ishlar yoshlar kamolotida o’z samarasini beradi.

Sun’iy intellektning ta’limda qo’llashning ijobiy oqibatlariga kelsak, odatda o’quvchilar o’rganadigan narsalarga ko’p e’tibor beriladi, Biroq, o’quvchining qanday o’rganishi juda muhimdir. Sun’iy intellekt sohasidagi yutuqlar o’qituvchilarga o’quvchilari qanday o’rganishlarini yaxshiroq tushunish imkonini beradi va ularga o’quv dasturini mos ravishda moslashtirishga imkon beradi. Sun’iy intellekt tomonidan boshqariladigan mashina, xuddi o’qituvchi sinfga oldingi bilimlarni olib kelgani kabi, oldindan belgilangan tajriba bilan yuklanishi mumkin. Ushbu sun’iy intellekt yordamida o’qituvchi maktabdagi kabi o’quvchiga bilim berishi mumkin. Haqiqiy o’qituvchi ma’lum o’quv faoliyatini berishi va o’quvchining kerakli ta’lim natijalarini qo’lga kiritganligini bilish uchun o’quvchini baholashi mumkin.

Sun’iy intellektga yo’naltirilgan ta’limda, o’qituvchi auditoriyada qilganidek, sun’iy intellektga asoslangan mashina ham o’quvchining kerakli ta’lim maqsadlariga erishish uchun oldindan belgilangan ta’lim yo’lida boshqarilishini ta’minlaydi.

Bunday tizim darsdan keyin o’z-o’zini ta’minlash jarayonida o’quvchiga repetitor vazifasini o’taydi. O’qitishning ushbu usuli sun’iy intellektga yo’naltirilgan o’rganish deb ataladi, bunda o’quvchi shunchaki bilim oluvchi bo’lib qoladi va oldindan belgilangan o’rganish yo’lidan boradi. Agar sun’iy intellektga yo’naltirilgan ta’lim mashhur bo’lib qolsa, uyda o’qituvchilarga bo’lgan ehtiyoj yo’qolishi mumkin. Su’niy intellekt allaqachon hayotimizda amaliy jihatdan mavjud.

Ular o’qituvchining ishtirokisiz ishlashga qodir va turli xil algoritmlardan foydalangan holda o’quvchiga samarali qarshilik ko’rsatishi va qo’llab-quvvatlashi mumkin. Bizning ta’lim tizimimiz yangilanishni talab qiladigan vaqt keldi va endi sun’iy intellekt bizni to’g’ri yo’nalishga undashi mumkin. Shu bilan birga, biz texnologiya va ularning aql - idrokini qay darajada nazorat qilishimiz juda muhim. Raqamli sinfni o’liy ta’lim yoki maktab internet tarmog’i orqali o’quvchilarning gibril muhitda ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirish mumkin.

O’quvchilarning ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda darslarni avtomatlashtirish va o’quvchilar bir - biri bilan, o’qituvchilar esa ota - onalar bilan muloqot qilishlari mumkin bo’lgan ijtimoiy platformani yaratish imkoniyatlari paydo bo’ladi.

Sun’iy intellekt texnologiyalarining barcha shakl va turlari mutlaqo beqiyos darajalardagi o’ta tezkorlikda va juda keng ko’lamlarda tarqalmoqda, degandi BMT Bosh kotibi-A.Guterrish. Uning fikricha, sun’iy intellekt texnologiyalari rivojini matbaa uskunasiining tatbiq etilishiga qiyoslash to’g’ri emas. Chunki matbaa uskunalarining mahsuli bo’lmish kitoblar butun Yevropa bo’ylab keng tarqalishi uchun ellik yildan ortiq vaqt kerak bo’lgan. Sun’iy intellekt chatboti – ChatGPT esa atigi ikki oy ichida 100 million nafar foydalanuvchiga ega bo’ldi.

Bugungi kunda keng qo'llanilib kelinayotgan sun'iy intellekt texnologiyalariga aqlli veb-qidiruv tizimlari (masalan, YouTube Search), tavsiya tizimlari (YouTube, Amazon va Netflix), tabiiy tilni tushunish (Google Assistant, Siri va Alexa), o'zini-o'zi boshqaradigan avtomobillar (masalan, Waymo) mahsulot chiqaruvchi printerlar va boshqalarni misol qilish mumkin.

Endilikda tadqiqotchilar oldida yanada murakkab vazifalar turibdi. Xususan, internet taraqqiyoti, texnologik muammolarni bartaraf etish, raqamli iqtisodiyot uchun yangi vositalar yaratish lozim. Shuningdek, O'zbekistonlik tadqiqotchilarning eng asosiy vazifalaridan biri esa sun'iy intellektning ilm-fanga joriy etilishida yaqindan ko'mak berishidir.

Ammo uning ma'lum bir kamchiliklari ham ko'zga tashlanmoqda. Masalan, sun'iy intellekt rivojlanishi tezlashgan sari kasbiy faoliyatlar ham asta-sekin kamayib bormoqda. Xususan, sog'liqni saqlash, ta'lim, advokatlik, favqulotda vaziyatlarga javob beruvchilar, ijtimoiy ishchilar, mijozlarga xizmat ko'rsatuvchilar faoliyatiga sezilarli darajada o'z ta'sirini ko'rsatmoqda.

Yurtimizda sun'iy intellekt sohasida malakali kadrlarni tayyorlash bu texnologiyalaridan foydalanishni kengaytirish, raqamli ma'lumotlarni yig'ish, saqlash va qayta ishlash tizimini takomillashtirish maqsadida hozirda ilmiy-loyihalarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha qator ishlar amalga oshirilmoqda. Sun'iy intellektni rivojlantirish strategiyasini ishlab chiqish, iqtisodiyot tarmoqlari, ta'lim va ijtimoiy sohada, davlat boshqaruvi tizimida sun'iy intellekt texnologiyalarini ishlab chiqish va ulardan foydalanishda yagona talablar, javobgarlik, xavfsizlik va shaffoflikni belgilovchi normativ-huquqiy bazani ishlab chiqish, aholi manfaatlari yo'lida davlat xizmatlari ko'rsatish sifatini yaxshilashni nazarda tutadi.

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ И ПЕРСПЕКТИВЫ РЕАЛИЗАЦИИ
«ТЕХНОЛОГИИ ФОРМИРОВАНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ
КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ЛИЧНОСТИ
В УСЛОВИЯХ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ» С
ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ПРОГРАММЫ SPSS, ЦИФРОВЫХ И STEM
МЕТОДОВ, КАК СОВРЕМЕННЫХ ТЕНДЕНЦИЙ КАЧЕСТВА
ОБРАЗОВАНИЯ**

Чудакова Вера Петровна,

доктор PhD по психологическим наукам, академик «Академии наук Турон»;
старший научный сотрудник: «Институт педагогики Национальной академии
педагогических наук Украины», «Институт психологии имени Г.С.Костюка

Национальной академии педагогических наук Украины», учредитель
«Академии конкурентоспособного инновационного лидера «ПРОФИ» (г.
Киев, Украина); доцент «Ташкентский государственный педагогический
университет им. Низами» (г. Ташкент, Узбекистан). nika777vera@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3801-6545>

Аннотация: В статье представлен международный опыт и перспективы реализации «технологии формирования психологических компетентностей конкурентоспособности личности в условиях инновационной деятельности» (автор В. Чудакова). Раскрыта структура, содержание технологии и модели их реализации, с использованием диагностических, коррекционных, цифровых и STEM методов.

Ключевые слова: технология, модели, психологическая готовность к инновационной деятельности, психологические компетентности конкурентоспособности личности, экспертиза, коррекция, тренинг-коучинг.

In modern conditions, an important trend influencing the quality of the education system is the transition to an innovative path. This is due to the need for fundamental changes aimed at improving the quality and competitiveness of education, solving strategic problems facing education in new, rapidly changing conditions; integrating it into the global educational space.

It has been revealed that even with great significance of innovation, economic support from managers and the state, the innovative product is destroyed at the level of psychological factors and conditions. On the path of innovative transformations, the problems of forming psychological readiness for innovative activity and developing psychological competencies of individual competitiveness are becoming more pressing, as a guarantee of training and support of scientific and pedagogical personnel in the field of professional development of teachers and strengthening their role in the educational process. A special place in this is occupied by psychological technologies based on modern approaches and innovative experience in the system of preschool and general secondary education. Among other *priority problems for research* is the problem of forming psychological competencies of individual competitiveness in the context of innovative activity.

The characteristic of modern society and the education sector of the 21st century in the context of innovative development is the market of competencies and competencies in rapidly changing conditions. Addressing the problem, the development of classifiers of specialties and qualifications in the context of standardization of education, we can note the features of the modern market of competencies: - *on the one hand* , these are the knowledge, skills and abilities offered by educational institutions necessary for mastering subject competencies in the educational process; - *on the other hand* , these are the competencies that individuals already possess, as well as the competencies in demand in the labor sphere and in which employers are interested, that is, the so-called key competencies, which further consist in competence. In modern socio-economic conditions, employers are interested in such graduates of educational organizations who have a high level of

competencies: innovative, adaptive, socio-professional, intellectual, psychological and pedagogical, information and communication, etc. [2-12].

We consider “*competence* as a dynamic combination of knowledge, skills, abilities, ways of thinking, views, values, and other personal qualities that determine an individual’s ability to successfully socialize, conduct professional and/or further educational activities” [1].

In modern socio-economic conditions, the "labor market" and the "personality market" are developing, placing high demands on the younger generation. In the foreseeable future, today's graduates will have to take on the entire burden of problems that need to be solved in the post-industrial society of modern civilized market relations. In this regard, one of the priority tasks of modern education is to create conditions for the formation of a competitive personality, capable of independently, effectively, responsibly and morally solving social and personal (professional and non-professional) problems. The creation of appropriate conditions for the development of the personality of participants in the educational process will allow educational institutions to improve the quality of training graduates and professional specialists for professional self-determination, independent life, self-realization, socialization, and to form a high level of their competitiveness in the rapidly changing conditions of innovative activities of educational institutions [2-9; 10; 11; 12].

It was revealed that psychological factors are an important and complex barrier to the effective implementation of innovative activities in the education system and require more detailed research. Also, the issues of forming psychological competencies of individual competitiveness are the main resources of self-development and organizational development of educational organizations for the implementation of innovative transformations.

RESULTS, DISCUSSION

In order to implement socially significant tasks, to solve the listed problems, we have developed scientific and methodological support for the formation of psychological competencies necessary for successful self-realization of the individual, to ensure his/her competitiveness in the labor market and mobility, and prospects for career growth, for self-improvement and stimulation of opportunities for continuous learning throughout life. For its implementation, we have developed the "*Technology of Formation of Psychological Competencies of Individual Competitiveness in the Context of Innovative Activity*" (hereinafter referred to as the "Technology") [2-11], it consists of two interconnected and complementary models: "*1. Diagnostic model of examination of competencies of individual competitiveness*" [3; 4; 5; 6; 8; 9; 12] and "*2. Correctional and developmental model of reflexive and innovative training, coaching*" [2; 3; 4; 6; 7; 9; 12]. Let us present for consideration

the content and prospects for the implementation of the components of the "Technology" and the models of its implementation.

No.	Methods, objectives and results of the implementation of the first model of "Technology"
1. Diagnostic model of examination of the competences of individual competitiveness	“1. Diagnostic model of examination of the competencies of individual competitiveness [3; 4; 5; 6; 8; 9; 12]: Research methods: for its implementation, we have selected, experimentally tested, reliable and valid integrative psychodiagnostic methods of examination (questionnaires, tests); experiment; methods of mathematical statistics (correlation, factor analysis) using modern data processing programs. Evaluation components and indicators, results of the implementation of "1. Model": Based on the results of implementing the technology model, we <i>have determined the state of formation of the competencies of individual competitiveness</i> , in particular: - innovativeness; personal qualities; - praxeological competencies (psychological and professional), - cognitive; - communicative; - reflectivity and self-awareness of oneself as a professional; - motivational; - self-actualization; - competencies of psychological resilience, stress resistance and the ability to quickly adapt; emotional-volitional self-regulation; - conflict resolution; - goal setting, psychotechnologies for setting and achieving goals. Mathematical and statistical processing of empirical data of the experimental results during the ascertaining and control-analytical stages was carried out. In the process of its implementation, modern digital and STEM methods were used, mathematical and statistical analysis (factor and correlation analysis) was carried out, we obtained the following results: mechanisms and latent (hidden) structure of factors of priority competencies, which are necessary for the formation of competencies of individual competitiveness in the context of innovative activities of organizations, were identified.

Let us consider the structure and content of the first component of the “Technology” - “1. Diagnostic model of examination of the competencies of individual competitiveness” , its evaluation components and indicators, the purpose and results of its implementation (Table 1).

The structure and content of the first component of “Technology” and models of its implementation, their evaluation components and indicators, goals and results.

In the process of implementing the diagnostic model of expertise, diagnostic methods, modern digital and STEM methods were used. For To carry out the mathematical and statistical analysis (factor and correlation analysis), we used the SPSS -25 program. The following results were obtained: the mechanisms and latent (hidden) structure of the factors of priority competencies (Table 2) were identified, which are necessary for the formation of the competencies of the competitiveness of

the individual in the conditions of innovative activities of organizations, which were identified as the main factors.

Table 2

The structure of factors of priority components of formation of psychological competencies of individual competitiveness

Factor structure of priority components of formation of psychological competencies of individual competitiveness		
Factor 1. Goal-setting competence ($r=0.927$): mastering effective <i>strategies</i> for setting and achieving goals ($r=0.873$); <i>defining</i> one’s mission and purpose ($r=0.873$). Factor 2. Motivational competence, creating positive motivation ($r=0.736$).		
Factor 3. Competence in overcoming psychological problems and developing stress resistance: – mastering the skills of flexible response to the situation ($r = 0.794$); – the ability to reach a new level of managing one’s states ($r = 0.794$); – the ability to acquire emotional stability in difficult life situations and the ability to quickly adapt ($r = 0.709$); – mastering methods of getting rid of feelings of resentment, guilt, addictions and other complexes ($r = 0.674$); – the ability to reformulate the consequences of psychological problems and other traumatic memories ($r = 0.620$); – the ability to develop stress resistance and the ability to quickly adapt ($r = 0.751$); – the ability to use methods of reformulating fears, phobias, anxiety, pessimism and depression ($r = 0.413$);		
Factor 4. Communicative competence: mastering the technologies of effective interaction with people ($r = 0.975$); (colleagues ($r = 0.886$); managers ($r = 0.878$), pupils/students ($r = 0.713$); parents, relatives ($r = 0.678$);); the ability to establish relationships of trust and cooperation ($r = 0.975$); - the ability to resolve interpersonal contradictions; the ability to work in a group ($r = 0.743$); .		
Factor 5. Special (specific) competencies: 1) – overcoming conflicts and resolving interpersonal contradictions; 2) – mastering the art of public speaking; 3) – overcoming professional stress and professional burnout syndrome.		
No.	Objectives and results of the implementation of the second model "Technology"	
2. Correctional and developmental model of reflexive and innovative	“2. Correctional and developmental model of reflexive and innovative training, coaching” [2; 3; 4; 6; 7; 9]: Results, goals of the implementation programs: for the purpose of its implementation, we have developed two original programs of special psychological training: general and individual. 1). Individual RIT program “Modern psychotechnologies for developing the competencies of a competitive individual in the rapidly changing conditions of innovative activity.” The goal of the “individual” program : mastering certain socio-psychological knowledge, abilities, skills, competencies necessary in the field of communication, activity, personal development and correction, for the formation of individual competitiveness competencies in the context of the organization’s innovative activities.	

	The objectives of the "individual" program: – <i>to develop</i> communicative competence; – <i>to develop</i> reflexive skills, the ability to analyze the situation, behavior and state in this situation, both of group members and of the individual; – <i>to master</i> the skills of adequately perceiving oneself and others, which contributes to the development and adjustment of norms of personal behavior in interpersonal interaction; – <i>to develop</i> emotional stability in difficult situations and the ability to quickly adapt; – <i>to master</i> methods of getting rid of anxiety, phobias, fears and other psychological traumas, and traumatic memories; – <i>to master</i> methods of overcoming professional stress and burnout syndrome, overcoming pessimism and depression; – <i>to master</i> the technology of resolving interpersonal contradictions and disagreements, overcoming conflict situations; to develop the ability to resist manipulative influences; - <i>develop</i> the ability to flexibly respond to a situation, quickly adapt to different conditions and different groups, reach a new level of managing your states; - master the technology of creating adequate self-esteem and self-confidence; - <i>clarify and develop</i> the value motivational sphere of the individual, master the technology of creating positive motivation; - <i>develop</i> goal-setting competence. 2) General program: <i>"Training of expert trainers and scientific methodological support for "Technologies for the formation of individual competitiveness competencies in the context of innovative activities of organization . "</i> The goal of the general program : - mastering psychological and pedagogical knowledge, skills, and abilities in conducting an examination (diagnostics, assessment, forecasting) and the use of correctional and developmental interactive methods for the formation of individual competitiveness competencies in the context of innovative activities. Prospects and possibilities of implementation: Its implementation allows to introduce into educational practice "Technology-2". Its implementation allows to introduce into educational practice "Technology", not only by the author, but also by trained specialists expert trainers independently into the educational process. Factor 6. Innovative competence ($r = 0.961$); the state of the level of innovation (positive, zero level, negative innovation) ($r = 0.987$); and trends in innovation (intellectual-theoretical orientation, emotional-practical orientation) ($r = 0.987$).

Let us present the second component of the "Technology" - **"2. Correctional and developmental model of reflexive-innovative training, coaching"** for the purpose of its implementation we have developed two original programs of special psychological training: *a general program* and *an individual program* of RIT (author, V. P. Chudakova) [2; 3; 4; 6; 7; 9; 12]. In the process of developing this special course, the main factors influencing the formation of competencies of a competitive individual in the rapidly changing conditions of innovative activity were taken into account. Which we identified at the diagnostic stage based on the results of mathematical and statistical analysis. Let us consider each of the named programs (see Table 3).Table 3

The structure, goals, tasks of the components of the second model of

"Technology".

The theoretical, methodological and practice-oriented basis of the proposed "correctional and developmental model" of "Technology" and the RIT program is personal experience of training with masters of psychotherapy, NLP and coaching, as well as the author's own 31 years of experience (from 1993-2024), coaching based on modern psychotechnologies of practical psychology, psychotherapy, NLP and coaching. In particular, the author of this course - Vera Petrovna Chudakova, studied with international masters in the field of psychotherapy, NLP and coaching: Italy (Antonio Meneghetti, 1992-1994); England (Peter Writz, 1995); Belgium (Jan Arduy) 1995; Canada (Marilyn Atkinson, 1995-1996); USA (Frank Pucelik, 2012, 2018; Michael Grinder, 2018); Institute of Family and Group Psychology and Psychotherapy. Ukraine: Center for Social and Psychological Services for Youth, Kiev (Yu. Zhivoglyadova, E. Bilonozhko, 1993); Association of Practicing Psychologists and Psychotherapists of Kyiv (30 trainings by Yu. Zhivoglyadov, 1993-1996, 2018); Institute of Professional Excellence and NLP, Kyiv (Yu. Zhivosmotrova, 2000).

The above-described "Technology" has undergone experimental testing, testing and implementation in the international educational and scientific space in Ukraine (2016-2024) and Uzbekistan (2018-2023): One of the striking examples can be presented by effective international experience, within the framework of advanced training courses (international internship) on the topic "Technologies and interactive tools for "forming psychological readiness for innovative activity" and "developing psychological competencies of individual competitiveness" (V. Chudakova - author, leader, trainer, coach), from 12.03 to 30.06.2023 for scientific and pedagogical personnel 15 Universities of the Republic of Uzbekistan (their list is presented in Table 4). Let us present the path of implementation of the international experience of V. P. Chudakova along the route: g. Tashkent → Shakhrisabz → Karshi → Nukus → Chirchik → Tashkent → Bukhara → Urgench → Tashkent. Also, during the academic mobility and the International Summer School of Vera Chudakova - "Uzbekistan-Ukraine 2023" for doctoral students based on the Tashkent State Pedagogical University named after. Nizami.

Table 4

The route and geography of the international internship (advanced training) under the guidance of Vera Petrovna Chudakova on the basis of scientific institutions and universities of the Republic of Uzbekistan:4

Universities Republics Uzbekistan	
1) – Uzbek Research Institute of Pedagogical Sciences named after Kari-Niyazi at the National	8) – Tashkent State Pedagogical University named after Nizami, for students from 26.04 to 20.05.2023 (full-time); for scientific and

Pedagogical University named after. Nizami , Tashkent	pedagogical staff from 21.05 to 22.06.2023 (distance and full-time). Tashkent .
2) Shakhrisabz State Pedagogical Institute, from 14.03 to 14.04.2023 (full-time), Shakhrisabz .	Bucheon University in Tashkent (Korea) 04/24/2023, 05/12/2023 for scientific and teaching staff (full-time);
3) – Karshi State University, 10-11.04.2023, for scientific and pedagogical staff and students (full-time), Karshi.	10) – Tashkent Medical Academy (Department of Pedagogy, Psychology, Languages), for teaching staff from 16-20.05.2023 (full-time), Tashkent.
4) Karshi Institute of Innovative Education, 11.04.2023, for scientific and pedagogical staff and students (full-time), Karshi.	11) – Academy of Sciences Turon , Research Institute of Psychology and Pedagogy, 05/27/2023 (full-time). Tashkent ;
5) – Nukus State Pedagogical Institute named after Azhiniazi , 06/15/2023, for scientific and pedagogical staff and students (full-time education), Nukus.	12) – Bukhara State Medical Institute named after Abu Ali ibn Sino (Department of Uzbek language, pedagogy and psychology, languages), from 05/29 to 06/11/2023, for scientific and pedagogical staff (distance and full-time) form).
6) - State Conservatory of the Republic of Uzbekistan 04/17/2023 for artistic and teaching staff and students (full-time), Tashkent.	13) Bukhara State University, from 29.05 to 11.06.2023, for scientific and teaching staff (distance and full-time).
7) - Chirchik State Pedagogical University, for scientific and pedagogical staff from 20.02 to 25.04.2023 (distance and full-time); for students from 17 to 20.04.2023 (full-time). Chirchik city.	14) - Urgench branch of the Tashkent Medical Academy (Department of Pedagogy, Psychology, Languages), from 15.05 to 17.06.2023, for scientific and pedagogical staff (distance and full-time). Urgench .
15) – Tashkent State Pedagogical University named after Nizami, “International Summer School” for doctoral students from 11.07 to 11.08.2023, (full-time and distance). Tashkent.	

CONCLUSION. To summarize, we note that the implementation of the author's "Psychological and organizational technology for the formation of personnel readiness for innovative activity in organizations" (author V. Chudakova, 2008-2016) [2; 3; 6; 8; 9; 12] and "Psychological and organizational technology for the formation of individual competitiveness competencies in the context of innovative activity of an organization" (author V. Chudakova) [2-9; 12], opens up prospects for further improvement of the training / retraining / advanced training system; The implementation of "Technologies" is carried out by us in educational

and scientific organizations of Ukraine 2016-2024, and is also implemented within the framework of international projects of the commonwealth of educational programs of Vera Chudakova in the Republic of Uzbekistan (2018-2024).

LITERATURE

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017, № 2145-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Чудакова В. П. Апробація і впровадження рефлексивно-інноваційного тренінгу, коучингу «Сучасні психотехнології формування компетентностей конкурентоздатності особистості в умовах інноваційної діяльності» у рамках міжнародного стажування та академічної мобільності: українсько-узбецький досвід (у форматі фотOVERнісажу). Освіта та розвиток обдарованої особистості: щоквартальний науково-методичний журнал. Київ: ІОД, № 2 (89) / II квартал / 2023. С. 50-56 URL: <https://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2023/2/7.pdf> DOI: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2023-2\(89\)-50-67](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2023-2(89)-50-67)
3. Чудакова В. П., Баратов Ш. Р., Чупров Л. Ф., Шаріпов Ш. С. Психологічне забезпечення освітнього процесу: психологічна служба в школі – створення, сучасний стан та перспективи // Освіта та розвиток обдарованої особистості : щоквартальний науково-методичний журнал – Київ: ІОД, – 2019. – № 2 (73). – С. 39–46 DOI: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2019-2\(73\)-39-46](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2019-2(73)-39-46) URL: <http://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2019/2/8.pdf>
4. Чудакова В. П. Досвід впровадження та зміст програми «Технології та інтегративний інструментарій формування компетентностей конкурентоспроможності особистості в умовах інноваційної діяльності», в рамках міжнародного стажування та міжнародної літньої школи «Узбекистан-Україна 2023» В. Чудакової (у форматі фотOVERнісажу, частина 2.12). розвиток обдарованої особистості: щоквартальний науково-методичний журнал. Київ: ІОД, №3(90) / III квартал / 2023. (90)-83-100 URL: <https://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2023/3/12>
5. Чудакова В. П. Інтегративні методи і технологія експертизи і корекції формування компетентностей конкурентоспроможності особистості в умовах інноваційної діяльності (частина 1). Освіта та розвиток обдарованої особистості: щоквартальний науково-методичний журнал. Київ: ІОД, 2020. № 4 (79). С. 63-69. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3801-6545> DOI [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2020-4\(79\)-63-69](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2020-4(79)-63-69) URL: <http://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2020/4/12.pdf>
6. Чудакова В. П. Науково-методичне забезпечення та особливості реалізації «психолого-організаційної технології формування компетентностей конкурентоспроможності особистості в умовах інноваційної діяльності організацій». // Теоретичні та прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира ДАЛЬША – СЕВЕРОДОНЕЦЬК: Вид-во СХУ ім. В. ДАЛЯ, 2021. - № 3 (56). - Т. 2. - 422 с. - С. 311-326. DOI: <https://doi.org/10.33216/2219-2654-2021-56-3-2-311-325> URL: http://tppjournal.com.ua/n56y2k21_tom_2_a27.html

7. Чудакова В. П. Реалізація компетентісно орієнтованого навчання: Навчальна програма. Київ: КОНБІ ПРІНТ, 2021. 25 с. URL: <https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/21-29-CHudakova.pdf>

8.Chudakova V. (Vira Chudakova). (2020) RESOURCES DEVELOPMENT OF THE COMPETENCES OF PERSONALITY COMPETITIVENESS IN TERMS OF INNOVATIVE ACTIVITIES. Professional competencies and educational innovations in the knowledge economy: collective monograph / Editors Lyubomira Popova, Mariana Petrova. Veliko Tarnovo, Bulgaria: Publishing House ACCESS PRESS, 2020. 532 p. P. 473-485. URL: <https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU/8664/1/monograph-professional-competencies.pdf>

9.Chudakova V. P., Maksimenko S. D., Abdullayeva B. S., Bafaev M. M., Kariyev A.D., Temirov K. U. Psychological measurements of the integrative indicator «innovativeness» - expertise tools of «psychological readiness for innovative activity» and «competence of competitiveness of the individual» using digital and STEM and methods: Ukrainian, Uzbek, Kazakhstani experience. Актуальні проблеми психології навчання в сучасній соціокультурній ситуації: збірник тез наукових доповідей круглого столу, присвяченого творчій спадщині І. О. Синиці (м. Київ, 2 листопада 2022 року) / за ред. С. Д. Максименка. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2022. 186с. С158-166. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732732>

10. Gafurdjan Israilovich Mukhamedov, Jabbor Eshbekovich Usarov, Dustnazar Omonovich Khimmataliev, Chudakova Vera Petrovna, Temirov Kuanysh Umirzakovich, Gayupova Saodat Khamidovna6. (2023) General Classifications of Pedagogy and Psychology // TELEMATIQUE. Vol. 22 No. 01 (2023) C.341-347. Español (España) (Language-English) URL: <https://www.provinciajournal.com/index.php/telematique/article/view/1134> (Web of Science Group).

11. Usarov J. E., Khimmataliev D. O., Kuvatova N. B., Atakhujaeva Sh.A., Chudakova V. P., Akbarova N. N. Pedagogical competence. Study guide. Yoshkar-Ola, Mari El, M.: Pero, 2022. 184 b. DOI: <https://doi.org/10.15350/9785002044672>

12. Чудакова В. П., Максименко С.Д., Абдулаева Б. С., Бафаев М. М., Усманова М.Н. Касимов У. А. Украинско-узбекский опыт реализация «технологии формирования психологической готовности к инновационной деятельности», основы развития компетентностей конкурентоспособности личности в быстроизменяющихся условиях. “Ta’limda innovativ-kreativ texnologiyalarning qo’llanilishi, neyrolingvistik dasturlashning amaliy asoslari” mavzusidagi xalqaro konferentsiya. Buxoro. O‘zbekiston Respublikasi. 2022. B. 420-441.

ЗНАЧЕНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ПРЕПОДАВАНИИ ПРЕДМЕТА ПСИХОЛОГИЯ

Вохидов Шодмон,

д.и.н., профессор, проректор, Таджикского педагогического института в
городе Пенджикент Министерства образования и науки Таджикистана

Аннотация: Статья рассматривает значение искусственного интеллекта (ИИ) в преподавании психологии, освещая его потенциал для персонализации обучения, улучшения доступа к образовательным ресурсам и повышения взаимодействия между преподавателями и студентами. Рассматриваются конкретные примеры применения ИИ, такие как адаптивные учебные платформы и виртуальные ассистенты, которые могут повысить вовлеченность студентов и улучшить процесс обучения. Автор подчеркивает важность анализа данных для отслеживания успеха учащихся и оптимизации учебных планов, а также поднимает вопросы этики, связанные с использованием технологий в образовании. В заключении подчеркивается необходимость сбалансированного подхода к внедрению ИИ в образовательные процессы, чтобы максимально использовать его преимущества при соблюдении этических норм.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, технологии. Психология, учебный процесс.

Annotation: The article discusses the significance of artificial intelligence (AI) in teaching psychology, highlighting its potential for personalizing learning, enhancing access to educational resources, and improving interaction between instructors and students. Specific applications of AI are examined, such as adaptive learning platforms and virtual assistants that can increase student engagement and improve the learning process. The author emphasizes the importance of data analysis in tracking student success and optimizing curricula, while also addressing ethical concerns related to the use of technology in education. In conclusion, a balanced approach to implementing AI in educational processes is advocated to maximize its benefits while adhering to ethical standards.

Keywords: Artificial intelligence, technology, psychology, educational process.

Введение

Современное образование активно внедряет новые технологии, и искусственный интеллект (ИИ) становится одним из самых значительных факторов, влияющих на его развитие. В преподавании психологии, как дисциплины, изучающей поведение и психические процессы человека, ИИ предоставляет уникальные возможности для улучшения качества

образования, адаптации под индивидуальные потребности студентов и повышения их вовлеченности.

1. Персонализация обучения

Персонализация является одним из ключевых направлений применения ИИ в образовании. С помощью алгоритмов машинного обучения и анализа данных ИИ может:

Адаптировать контент: Определять, какие темы требуют большего внимания, и предлагать дополнительные материалы.

Создавать индивидуальные учебные пути: Студенты могут получать задания и рекомендации, соответствующие их уровню подготовки и интересам.

Пример

Системы, подобные Smart Sparrow и Knewton, помогают преподавателям разрабатывать курсы, которые учитывают разнообразие в способах обучения студентов, что особенно актуально в такой многогранной области, как психология.

2. Доступ к образовательным ресурсам

ИИ способствует созданию доступных и интерактивных образовательных платформ. Такие платформы могут обеспечивать:

Разнообразие форматов: Видео, квизов, симуляций и кейс-стади, что позволяет учащимся лучше усваивать информацию.

Онлайн-тестирование и обратную связь: Позволяют студентам сразу получать результаты и рекомендации по улучшению.

Пример

Платформы, такие как Coursera и edX, предлагают курсы по психологии с использованием ИИ для адаптации материалов под потребности студентов.

3. Улучшение взаимодействия

ИИ в виде чат-ботов и виртуальных ассистентов улучшает взаимодействие между преподавателями и студентами:

Круглосуточная поддержка: Студенты могут задавать вопросы в любое время, получая мгновенные ответы.

Интерактивные обсуждения: Виртуальные ассистенты могут способствовать дискуссиям по учебным темам, что поддерживает активное обучение.

Пример

Системы, такие как ChatGPT, могут использоваться для создания диалоговых сценариев, где студенты могут практиковать навыки общения и обсуждать психологические концепции.

4. Анализ данных и эффективность обучения

ИИ предоставляет возможность анализа больших объемов данных, что позволяет:

Выявить ключевые факторы успеха: Оценка успеваемости студентов помогает выявить успешные стратегии обучения.

Оптимизировать учебные планы: Данные об успеваемости могут быть использованы для улучшения содержания курсов.

Пример

Платформы, как Turnitin и Blackboard Analytics, анализируют данные о студенческом прогрессе и позволяют преподавателям получать инсайты для дальнейшей работы.

5. Этические аспекты применения ИИ

При внедрении ИИ в процессы обучения важно учитывать этические вопросы, такие как:

Конфиденциальность данных: Защита личной информации студентов является приоритетом.

Ответственное использование технологий: Необходимо минимизировать риск замещения человеческого взаимодействия в учебном процессе.

Заключение

Искусственный интеллект открывает новые горизонты в преподавании психологии, предоставляя возможность адаптировать материалы под индивидуальные особенности студентов, улучшая доступ к информации и анализируя данные для повышения эффективности обучения. Однако важно не забывать об этических аспектах, которые должны учитываться при внедрении технологий в образовательные процессы.

Список литературы

1. Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. (2016). *Intelligence Unleashed: An argument for AI in Education*. Pearson.
2. Woolf, B. P. (2010). *Building Intelligent Interactive Tutors: Student-centered strategies for revolutionizing e-learning*. Morgan Kaufmann.
3. Heffernan, N. T., & Heffernan, C. L. (2014). The Utilsystem: A First Generation Intelligent Tutoring System. *International Journal of Artificial Intelligence in Education*, 24(4), 358-370.
4. García-Peñalvo, F. J., & Mendez, I. (2019). Artificial Intelligence in Education: Current Trends and Future Directions. *Educational Technology & Society*, 22(1), 17-30.

5. Chen, L., & Cheng, G. (2020). Artificial Intelligence in Education: A Review. Educational Research Review, 30, 100319.

ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ГРАМОТНОСТЬ В ПАРАДИГМЕ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Пичугин Сергей Сергеевич,

кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогических технологий
непрерывного образования Московский городской педагогический
университет Российская Федерация, г. Москва
E-mail: Pichugi@mgpu.ru

Аннотация. В статье описаны аспекты актуальности функциональной грамотности в жизни современного человека в свете коренных социально-экономических изменений в стране. Рассматриваются реперные точки формирования функциональной грамотности в начальной школе.

Ключевые слова: функциональная грамотность; начальная школа; общеобразовательный процесс.

FUNCTIONAL LITERACY IN THE PARADIGM OF MODERN EDUCATION OF PRIMARY

Pichugin Sergei Sergeevich,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of
Pedagogical Technologies of Continuous Education Moscow City University,
Russian Federation, Moscow
E-mail: Pichugi@mgpu.ru

Abstract. The article describes aspects of the relevance of functional literacy in the life of a modern person in light of fundamental socio-economic changes in the country. Reference points for the formation of functional literacy in primary school are considered.

Key words: functional literacy; primary school; educational process.

Функциональная грамотность человека XXI века на современном витке развития общественных отношения является ключевым фактором, влияющим на социально-экономическое развитие страны, которая способствует повышению уровня образования и профессиональной квалификации. Это, в свою очередь, приводит к увеличению производительности труда и росту инновационного потенциала страны. Работники, обладающие высоким уровнем функциональной грамотности, способны быстрее адаптироваться к новым технологиям работы, что стимулирует экономический рост и конкурентоспособность на мировом рынке [1; 3]. В целом, функциональная

грамотность является фундаментальным элементом, необходимым для достижения устойчивого социально-экономического развития государства. Она способствует повышению экономической эффективности, социальной интеграции. Поэтому инвестиции в образование и повышение уровня функциональной грамотности априори является стратегически важным для любой страны, стремящейся к устойчивому развитию, экономическому росту и процветанию [8]. Отчетливо ясно, что фундамент функциональной грамотности, ее основа и предпосылки закладываются далеко за долго до профессиональной деятельности любого человека. В соответствии с действующим федеральным государственным образовательным стандартом начального общего образования и содержанием федеральной образовательной программы начального общего образования формированию функциональной грамотности отводится особая роль. Функциональная грамотность на уровне начального общего образования, является критически важным компонентом современного образовательного процесса. В современном информационном обществе функциональная грамотность позволяет учащимся адаптироваться к новым условиям, эффективно использовать цифровые технологии и критически оценивать информацию. Это, в свою очередь, способствует формированию устойчивых навыков, необходимых для успешной профессиональной карьеры и личностного роста [7; 9].

Определим ряд аспектов, которые подчеркивают актуальность функциональной грамотности, ее роль и место в общеобразовательном процессе.

1. Понимание и интерпретация информации как фундаментальные навыки позволяют обучающимся не только воспринимать информацию, но и критически ее анализировать, оценивать её достоверность и применять в различных контекстах, выделять главное и отсекают второстепенное, строить гипотезы и формулировать предположения, устанавливать причинно-следственные связи и делать обоснованные выводы. Понимание и интерпретация информации — это неотъемлемая часть функциональной грамотности, которая играет важную роль в образовании школьников. Эти навыки не только помогают учащимся успешно справляться с учебными задачами, но и готовят их к эффективному взаимодействию с информацией в жизни [4].

2. Эффективная коммуникация. Умение ясно формулировать и выражать свои мысли, как в устной, так и в письменной форме является одним из ключевых компонентов функциональной грамотности и играет важную роль в образовании и повседневной жизни младших школьников. Она включает в себя не только способность ясно выражать свои мысли, но и умение слушать

и слышать своего оппонента, понимать и взаимодействовать с людьми в различных жизненных ситуациях [2].

3. Применение знаний и умений в реальных ситуациях. Функциональная грамотность — прежде всего способность использовать полученные знания и умения для решения повседневных проблем. Этот процесс включает в себя способность младших школьников использовать полученные в школе знания для решения практических задач и проблем, с которыми они могут столкнуться в повседневной жизни. Палитра таких задач может включать в себя вопросы, связанные с финансовой грамотностью, здоровым и безопасным образом жизни и иными аспектами реальной жизни младшего школьника [6].

Для эффективной интеграции функциональной грамотности в образовательный процесс начальной школы необходимо:

- Использование эффективных технологий, интерактивных методов и средств. Интерактивные доски, планшеты и образовательные приложения делают уроки более наглядными и интерактивными, повышая мотивацию обучающихся, а групповые дискуссии, проекты и ролевые игры стимулируют активное участие младших школьников, позволяют развивать критическое мышление и коммуникативные навыки.

- Организация проектной деятельности и решение проблемных задач. Проекты и задачи, связанные с реальными жизненными ситуациями, способствуют развитию навыков самостоятельного поиска и анализа информации, помогают младшим школьникам применять свои знания на практике.

- Задействование непрерывной обратной связи. Регулярная оценка прогресса обучающихся и предоставление конструктивного фидбэка помогает детям понять свои сильные и слабые стороны, осуществлять коррекцию своих усилий.

В эпоху информационных технологий и цифровой коммуникации способность эффективно работать с информацией становится все более актуальной. Функциональная грамотность позволяет школьникам ориентироваться в огромном потоке информации, критически ее оценивать и использовать для решения задач, устанавливать связи между различными образовательными дисциплинами, видеть, как знания из одной области могут быть применены в другой, что позволяет сделать обучение более целостным и осмысленным. Функциональная грамотность помогает связать теоретические знания с реальными жизненными ситуациями, что делает процесс обучения более увлекательным и лично значимым. В современном мире профессиональные требования довольно часто и активно меняются.

Функциональная грамотность учит быть гибкими и адаптироваться к новым условиям, формирует навыки, которые необходимы в профессиональной деятельности, такие как умение работать в команде, решать проблемы и эффективно общаться, что является важным качеством для будущей успешной карьеры [5].

Функциональная грамотность — это не просто набор навыков, а основа для успешной жизни и карьеры. Она помогает младшим школьникам адаптироваться к изменениям, эффективно использовать информацию, решать проблемы и взаимодействовать с другими людьми. В итоге функциональная грамотность готовит учащихся к вызовам современного мира, открывая перед ними широкие возможности для личностного и профессионального роста.

Список использованной литературы

1. Громова, Л. А. Антропопрактика как условие функциональной грамотности учителя при реализации обновлённых ФГОС / Л. А. Громова, С. С. Пичугин // Антропологический подход к осмыслению роли российского учителя в системе современного образования: материалы XVIII Международной научно-практической конференции. – Пятигорск, – 2024. – С. 60-66.
2. Громова, Л. А. Развитие функциональной грамотности педагога в условиях реализации требований обновленных ФГОС общего образования / Л. А. Громова, С. С. Пичугин // Сибирский учитель. – 2023. – № 3(148). – С. 14-23.
3. Громова, Л. А. Функциональная грамотность педагога: современные вызовы и решения / Л. А. Громова, С. С. Пичугин // Нижегородское образование. – 2023. – № 2. – С. 16-27.
4. Красноперова, В. Ф. Формирование функциональной грамотности в начальной школе / В. Ф. Красноперова, С. С. Пичугин, Л. А. Громова, В. А. Самкова // Инновационные проекты и программы в образовании. – 2021. – № 3(75). – С. 49-56.
5. Пичугин, С. С. Модернизация учебных заданий для формирования функциональной грамотности младших школьников: от алгоритма к творчеству / С. С. Пичугин, Л. А. Громова // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – 2021. – № 3(156). – С. 38-46.
6. Пичугин, С. С. Формирование функциональной грамотности на уроках математики / С. С. Пичугин // Начальная школа. – 2022. – № 1. – С. 38-46.
7. Пичугин, С. С. Читательская грамотность учителя как условие реализации обновленных ФГОС общего образования / С. С. Пичугин, Л. А.

Громова // Инновационные проекты и программы в образовании. – 2023. – № 3(87). – С. 45-51.

8. Трунцева, Т. Н. Функциональная грамотность: новое понятие или хорошо забытое старое? / Т. Н. Трунцева, Л. А. Громова, С. С. Пичугин, В. Ф. Красноперова // Школьные технологии. – 2021. – № 4. – С. 3-9.

9. Шевелёва, Н. Н. Естественно-научная грамотность современного педагога в условиях реализации требований обновленных ФГОС / Н. Н. Шевелёва, С. С. Пичугин, С. М. Лесин // Вестник РМАТ. – 2023. – № 2. – С. 92-97.

КӘСІПКЕРЛЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

З.Ғ.К., аға оқытушы Исмаилов А.А.

1-курс білім алушысы Такшева Айдана Олжахановна

Ә.Қуатбеков атындағы Халықтар достығы университеті

Андатпа

Мақалада кәсіпкерлердің құқықтарын қорғау тәсілдері, соның ішінде прокуратураның және Кәсіпкерлердің құқықтарын қорғау жөніндегі уәкілдердің бастамасы бойынша талданады. Авторлар қорғаудың жекелеген тәсілдерінің маңыздылығы және жекелеген қатысушылардың іс жүргізу мәртебесі туралы болжам айтады

Резюме

В статье анализируются подходы к защите прав предпринимателей, в том числе по инициативе прокуратуры и Уполномоченных по защите прав предпринимателей. Авторы высказывают предположения о важности отдельных способов защиты и процессуального статуса отдельных участников

Summary

The article analyzes approaches to protecting the rights of entrepreneurs, including at the initiative of the prosecutor's office and the Commissioners for the Protection of the Rights of Entrepreneurs. The authors suggest the importance of individual methods of protection and the procedural status of individual participants

Кілт сөздер

Құқықтарды қорғау, кәсіпкер, кәсіпкерлік қызмет, төрелік процесс, прокуратура, Кәсіпкерлер құқықтары жөніндегі уәкіл.

Ключевые слова

Защита прав, предприниматель, предпринимательская деятельность, арбитражный процесс, прокуратура, Уполномоченный по правам предпринимателей.

Keywords

Protection of rights, entrepreneur, entrepreneurial activity, arbitration process, prosecutor's office, Commissioner for the Rights of Entrepreneurs.

Мемлекеттің кәсіпкерлік еркіндігі және оны кеңейту сияқты экономикалық және қоғамдық маңызы бар мәселелерге ерекше назар аударуы, сонымен қатар кәсіпкерлердің құқықтарын қорғау қажеттігі әртүрлі деңгейлерде байқалады.

Кәсіпкерлік әлемдегі кез келген дамыған елдің экономикасының құрамдас және ажырамас бөлігі болып табылады. Кәсіпкерлердің құқықтары дегеніміз - осы қызметті жүзеге асыратын азаматтар мен заңды тұлғалардың негізгі азаматтық құқықтарының бірі. Кәсіпкерлердің құқықтарын қорғау бүгінгі күні көкейкесті өзекті мәселелер ретіндегі мемлекеттің басым бағыттарының бірі болып табылады.

Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 10-бабына сәйкес мемлекет кәсіпкерлік қызметтің еркіндігіне кепілдік береді және оны қорғау мен қолдауды қамтамасыз етеді. Жеке меншік құқығына (жеке кәсіпкерлік) не мемлекеттік кәсіпорынды шаруашылық жүргізу немесе жедел басқару құқығына (мемлекеттік кәсіпкерлік) негізделген тауарларға (жұмыстарға, көрсетілетін қызметтерге) сұранысты қанағаттандыру жолымен таза табыс алуға бағытталған азаматтар мен заңды тұлғалардың бастамашылық қызметі кәсіпкерлік болып табылады. Кәсіпкерлік қызмет кәсіпкердің атынан, тәуекелі үшін және мүліктік жауапкершілігімен жүзеге асырылады[1].

Конституциялық деңгейде әркімнің кәсіпкерлік және заңмен тыйым салынбаған өзге де экономикалық қызмет үшін өз қабілеттері мен мүлкін еркін пайдалануға құқығы бар деп жарияланды [2].

2024 жылғы 2 қыркүйекте Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Әділ Қазақстан: заң және тәртіп, экономикалық өсім, қоғамдық оптимизм» атты Қазақстан халқына Жолдауында кәсіпкерлік қызмет еркіндігін іске асыру үшін жағдай жасау қажеттігін көрсетті. 2022 жылғы Жолдауда мен «нөлден бастап» реттеу енгізуді тапсырдым. Реформаның бірінші кезеңі шеңберінде кәсіпкерлік қызметті шектейтін 10 мыңнан астам артық және өзекті емес талаптар жойылды. Бас прокуратура ірі инвестициялық жобаларды сүйемелдеу жұмысына қосылды, инвесторлар үшін «жасыл дәліз» үлгісі бойынша жеңілдетілген жағдайлар жасалды, экономикалық қылмыстар қылмыстық сипаттан арылуда. Алайда кәсіпкерлердің мемлекеттік органдардың шектен тыс бақылау және қадағалау қызметіне шағымдары әлі де келіп түсуде[3].

Сонымен қатар, кәсіпкерлік еркіндігі құқығын әртүрлі деңгейде жариялау оларды мемлекет тарапынан қорғау қажеттігін де талап етеді. Құқықты қорғаудың неғұрлым әмбебап және пәрменді нысандарының бірі ретінде сот қорғау нысаны болады және болып қала береді.

Прокурордың кәсіпкерлік және өзге де экономикалық қызметке қатысушылардың бұзылған немесе даулы құқықтарын қорғауда маңызды құрал болып табылады, бұл бірінші кезекте Қазақстандағы кәсіпкерлік қызметтің қарқынды дамуына байланысты.

ҚР Азаматтық процестік кодексі 54-бабында прокурордың азаматтық сот ісін жүргізуге қатысуы көрсетілген. Атап айтқанда:

1. Азаматтық істер бойынша заңды күшіне енген сот актілерінің заңдылығына мемлекет атынан жоғары қадағалауды Қазақстан Республикасының Бас Прокуроры тікелей де, өзіне бағынысты прокурорлар арқылы да жүзеге асырады.
2. Прокурор осы Кодексте көзделген міндеттерді жүзеге асыру мақсатында іс бойынша қорытынды беру үшін процеске кірісуге құқылы.

Мемлекет мүдделерін қозғайтын істер бойынша, қоғамдық мүдделерді немесе өздерін өз бетінше қорғай алмайтын азаматтарды қорғау талап етілгенде, сондай-ақ прокурордың қатысу қажеттігін сот танығанда прокурордың азаматтық сот ісін жүргізуге қатысуы міндетті[4].

Алайда, прокурордың кәсіпкерлердің құқықтарын қорғау мәселесі белгілі бір қиындықтар туғызады. Көбінесе бұл тәжірибедегі өз көрінісін табатын шешілмеген теориялық мәселелерге байланысты. Бірақ, сонымен бірге, бүгінгі күні прокурордың сот процесіндегі құқықтық жағдайына қатысты мәселелер даулы болып қалуда (сот дауына бастамашы болған тұлға ретінде де, іс бойынша қорытынды берген тұлға ретінде де).

Жоғарыда көрсетілгендер прокурордың төрелік процестегі құқықтық жағдайы, шын мәнісінде, азаматтық процестегідей нақтылауды қажет ететіндігін растайды, бұл іс жүзінде кәсіпкерлердің құқықтарын қорғау жөніндегі прокуратураның құқық қорғау функцияларына оң әсерін тигізуі тиіс.

Өз құқықтарын қорғау мәселесінде кәсіпкерлердің өздерінің белсенділігі туралы мәселені осы тақырыптың шеңберінен тыс қалдыра отырып, әлемдегі дамыған құқықтық тәртіптердегі мемлекеттер өзі кепілдік берген құқықтар мен бостандықтарды қорғау мәселесінде өзіне мұндай немқұрайлы қарауға мүмкіндік бермейтіндігіне назар аударғым келеді. Бұл тәсіл зерттеушілерге кәсіпкерлердің құқықтарын қорғау тетігін одан әрі зерттеуді жалғастыруға мүмкіндік береді.

Бизнесті мемлекеттік қолдау жүйесіндегі негізгі оқиғалардың бірі ретінде кәсіпкерлердің құқықтарын қорғау жөніндегі уәкіл лауазымының президенттік вертикальдің жаңа құрамдас бөлігі ретінде пайда болуын батыл айтуға болады. Мемлекеттік басқарудың осы әдісі көптеген шет елдерде кәсіпкерлер шаруашылық қызметті жүзеге асыру процесінде бетпе-бет келетін төрешілдік проблемаларды шешудің тиімді құралы ретінде өзін оң жағынан көрсетті.

Қазіргі уақытта омбудсмен институты 50-ден астам әлем елдерінде жұмыс істейді: Финляндия, Франция, АҚШ, Швейцария, Австрия, ГФР, Дания, Норвегия, Швеция, Испания, Австралия, Нидерланды, Ұлыбритания және Канада.

ҚР Президентінің 2014 жылғы 27 ақпандағы «Қазақстан Республикасында кәсіпкерлік қызмет үшін жағдайды жақсарту жөніндегі түбегейлі шаралар туралы» Жарлығына сәйкес ҚР Үкіметіне ҚР Ұлттық Кәсіпкерлер Палатасының рөлін күшейтуді көздейтін заң жобасын, оның ішінде Бизнес-омбудсмен институтын енгізу арқылы әзірлеу тапсырылды. 2014 жылғы 29 желтоқсанда «Қазақстан Республикасының Ұлттық кәсіпкерлер палатасы туралы» ҚР Заңы Бизнес-омбудсменнің құқықтық мәртебесі, функциялары, тағайындау тәртібі мен міндеттері, сондай-ақ оның қызметін ұйымдастыру туралы нормалармен толықтырылды[5].

2016 жылғы 1 қаңтарда ҚР Кәсіпкерлік кодексі қолданысқа енгізілді және оның 28-тарауы осы бизнес-омбудсменнің құқықтық мәртебесін реттейді[6]. Яғни, Қазақстанда алғаш рет бизнес-омбудсмен институты пайда болды. Жаңа құрылымға билік органдарының бизнеспен өзара іс-қимылы саласындағы жұмысын тексеру бойынша кең өкілеттіктер берілген.

Мәселен, бизнес-омбудсменге жүгінуіне байланысты кәсіпкерлердің құқықтарын қорғау туралы сөз болғанда, ол сот отырыстарына қатыспайды, ал, әдетте, жазбаша қорытынды дайындайды, ол төрелік сотта да, жалпы юрисдикция соттарында да іс материалдарына қоса тіркеледі. Кәсіпкерлердің құқықтарын қорғау жөніндегі уәкілдің қатысуының тағы бір тәсілі талап-арыздарды, шағымдар мен қарсылықтарды жасауға көмектесу болып табылады. Егер Уәкілдің сот процесіне қатысуының құқықтық сипаты оның жария билік органдарының қызметіне әлеуметтік бақылау функциясын іске асыруына байланысты болса, онда қолданыстағы заңнама нормаларында іс бойынша қорытынды беру ретінде - Уәкілдің сот процесіне қатысуының осындай нысанын көздеу қисынды болар еді.

Осыған байланысты қолданыстағы заңнаманың нормаларына Уәкілдің төрелік процеске қатысу тиімділігін арттыруға мүмкіндік беретін бірқатар толықтырулар енгізу жөніндегі заң шығарушының бірқатар қозғалысы бар.

Уәкілдердің қатысуының негізгі мақсаты мемлекеттің кәсіпкерлік қызметті дамыту саласындағы міндеттерін іске асыру, сондай-ақ кәсіпкерлік және өзге де экономикалық қызмет субъектілерінің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау болып табылады, сондықтан Уәкілдердің осы құқық қорғау функциясын іске асыруы нақ осы төрелік процеске қатысу арқылы жүзеге асырылады.

Алайда мұндай қорғаудың тиімділігі іс жүргізу заңнамасы деңгейінде Кәсіпкерлердің құқықтарын қорғау жөніндегі уәкілдің іс жүргізу мәртебесі, сондай-ақ оның құқықтары мен міндеттерінің көлемі туралы мәселенің қаншалықты толық және анық шешілетініне байланысты болады.

Және егер прокурордың кәсіпкерлердің құқықтарын қорғау жөніндегі төрелік процеске қатысуы туралы мәселе заң әдебиеті беттерінде бірнеше рет көтерілген болса, онда Кәсіпкерлердің құқықтарын қорғау жөніндегі уәкілдің, сондай-ақ кәсіпкерлердің құқықтарын қорғау жөніндегі уәкілдің процесуалдық мәртебесі мен қатысу проблемалары әлі де толық зерттелмеген[7].

Қазіргі уақытта қолданыстағы төрелік іс жүргізу заңнамасының нормаларын талдау заң шығарушының осы мәселелерді біржақты шешуі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік бермейді. Төрелік процесте ҚР іске қатысатын тұлғалардың қатарына жатпайтын, бірақ сонымен бірге Өкілетті төрелік сотқа жүгінген кезде ол іс жүргізу құқықтарын пайдаланатын және талап қоюшының іс жүргізу міндеттерін атқаратын Уәкілдің іс жүргізу мәртебесі туралы мәселе толық түсініксіз болып қалады.

Ал кейбір жағдайларда өз бетінше талап қоймайтын үшінші тұлға ретінде талапкердің немесе жауапкердің жағында іске кірісетін Уәкілдің іс жүргізу мәртебесі мүлдем түсінбеушілік туғызады[8].

Прокурордың төрелік процеске қатысуы аспектісінде заңда прокурордың сотқа шағымдануы үшін негіз болып табылатын істердің толық тізбесін келтіру іс жүзінде белгілі бір қиындықтар туғызады, бұл кәсіпкерлердің құқықтары мен мүдделерін қорғау мақсатында прокурорлар жұмысының тиімділігіне әсер етеді. Басқа адамдардың бастамасы бойынша басталған процеске прокурордың кіруін болжайтын төрелік процеске қатысу нысаны нақтылауды талап етеді. Бірқатар өзге де мәселелер, атап айтқанда, төрелік процестегі прокурордың құқықтары мен міндеттерінің көлемі және прокурордың арнайы міндеттерінің болу мүмкіндігі туралы мәселе даулы күйінде қалып отыр.

Кәсіпкерлік қызмет ұғымы оны жүзеге асырудың дербес сипатын және осы тәуекелмен байланысты болуын көздейтініне қарамастан, ресейлік

заңнама кәсіпкерлерді қорғауға арналған жаңа институттарды енгізу және сот процесіне қатысушылар шеңберін кеңейту арқылы оларды «қорғайды».

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. ҚР Азаматтық процестік кодексі 2015 жылғы 31 қазандағы № 377-V ҚРЗ
2. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды.
3. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Әділ Қазақстан: заң және тәртіп, экономикалық өсім, қоғамдық оптимизм» атты Қазақстан халқына Жолдауы 2024 жылғы 2 қыркүйек
4. https://kodeksy-kz.com/grazhdanskij_protssessualnyj_kodeks/54.htm
5. «Қазақстан Республикасының Ұлттық кәсіпкерлер палатасы туралы» ҚР 2014 жылғы 29 желтоқсандағы Заңы
6. Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі 2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V ҚР Заңы.
7. Гадиятова М.В., Слышкин И.Г. «Прокурордың төрелік процеске қатысу тиімділігінің проблемалары »//Ресей заң журналы, 2013 № 4.
8. «Төрелік туралы» Қазақстан Республикасының 2016 жылғы 8 сәуірдегі № 488-V Заңы (2024.01.07. берілген өзгерістер мен толықтырулармен

**ПРОЕКТИРОВАНИЕ И ПРОГНОЗИРОВАНИЕ В СОВРЕМЕННОЙ
ПЕДАГОГИКЕ**

Тешабоев Акрам Юлдашевич

заведующий кафедрой “Педагогика и психологии” Андижанского
государственного института иностранных языков кандидат педагогических
наук, профессор

Аннотация. В статье рассматривается актуальность проблем прогнозирования и долгосрочного планирования в современном обществе во всех естественных и общественных науках. Не меньшую роль в успешной деятельности в социальных сферах играют технологии прогностических исследований и социального проектирования, в задачи которых входит разработка моделей решения социальных проблем и их реализация.

Учет различных сторон личности, особенностей класса в группе, анализ данных конкретных педагогических ситуаций, составляющих основу педагогической диагностики, является необходимым условием построения образовательного процесса, в результате чего прогнозирование сводится к

постановке педагогической цели. В статье представлены идеи решения подобных проблем.

Ключевые слова. Прогнозирования, перспективного планирования, образование, социальной сферы, повышении производительности, профессиональной подготовкой, педагогической деятельности, достижения, результат, оперативное прогнозирование, формирования.

Проблемы прогнозирования и перспективного планирования высоко актуальны в современном обществе во всех естественных и общественных науках. Не малое значение успешной деятельности в социальных сферах выполняют технологии прогностических исследований и социального проектирования, функции которых состоят в разработке моделей решений социальных проблем и их реализации. Чтобы обеспечить долгосрочные перспективы развития и функциональную интенсивность социальной сферы необходимо сочетание определенности и гибкости этих технологий. [1]

Образование занимает особое место в отраслях социальной сферы и выполняет важную роль в повышении производительности труда. Необходимой составляющей успешного социально-экономического развития общества является наличие высококвалифицированной рабочей силы, с высоким уровнем образования и профессиональной подготовкой.

На сегодняшний день одной из основных и актуальных проблем в сфере образования в современных сложных и динамично-развивающихся условиях является необходимость повышения эффективности и качества педагогической деятельности на всех ее уровнях. В модернизации управления образования лежит процесс принятия решения, важную роль в котором возлагается на предвидение и перспективные прогностические функции прогнозирования конечного результата успешности обучения учащихся (П.И. Третьяков, И.А. Лукичева и др.), связанные с созданием гибких адаптивных механизмов управления.

Рассмотрение с разных сторон личности, особенностей класса в группе и анализа данных конкретных педагогических ситуаций, которые формируют основу педагогической диагностики, являются необходимым условием для построения учебно-воспитательного процесса, в результате прогнозирование сводится к установке педагогической цели. Это происходит потому, что цель, являясь систематическим фактором педагогической системы, генерирует все проблемы, которые не могут быть обойдены. Если диагностические цели не выполняются, элемент "цели" не может быть основой для улучшения системы обучения. Цель – это ожидаемое будущее. Высока потребность в более

объективных и достоверных прогнозах ожидаемых результатов на пути к цели и после ее достижения в развивающихся условиях. Несмотря на тот очевидный факт, что знания нам нужны для того, чтобы жить лучше в будущем, никто не учил, как использовать эти знания, чтобы представлять свое будущее. По каким законам будет, развивается будущее? Точность прогнозирования многих процессов, явлений, событий и ситуаций очень далеки от уровня достоверности прогноза. На первый план выступают новая научная дисциплина - прогностика, изучающая процесс разработки прогнозов в различных отраслях научного знания. [2]

Прогностика – древнегреческое слово, означающее в самом общем смысле искусство формулирования прогнозов. Широко распространенное понятие "прогностическая" появилось более двадцати веков назад, после написанием Гиппократом книги под названием "Прогностика", в котором рассматриваются методы определения течения и исхода различных болезней. Теперь собственно процесс является формированием перспективного мышления, которое будет способствовать объективному и уверенному взгляду в будущее. [2]

Педагогическое прогнозирование чаще рассматривается как способ получения predetermined информации об объекте, полагающийся на обоснованные научно, положения и методы. Объектами при этом выступают ученик, класс, знания, отношения и т.п.

Педагог должен знать и уметь применять следующие методы прогнозирования: моделирование, выдвижение гипотез, мысленный эксперимент и другие.

Дифференцируют два вида прогнозирования: поисковое, которое нацелено на определение будущего состояния объекта, с учетом логики его развития и влияния внешних условий и нормативное, когда predeterminedность объекта преобразования, связано с нахождением оптимальных путей достижения заданного состояния. При проектировании педагогического процесса основы поискового и нормативного прогнозирования очень тесно взаимосвязаны. Возможные этапы для получения планируемых результатов это как раз и есть характерные предположения о приемлемости разнообразных методов решения педагогической задачи, подбор которых осуществляет сам педагог. [3]

Прогнозирование в методической работе учителя дает возможность предполагать какие результаты деятельности будут получены вследствие исключительной человеческой способности к целеполаганию. Цель педагогической деятельности не независимо от трудностей связанных с

методами достижения - это всегда спроектированный результат еще не проведенной деятельности, смоделированный в сознании как проект реальных количественных и качественных изменений педагогического процесса, его отдельных компонентов. Соответственно видам педагогических задач по их временному признаку есть основания различать стратегическое, тактическое и оперативное прогнозирование. [3]

Педагогическое проектирование – явление разноаспектное, и рассматривая вопрос о проектировании, можно встретиться разными подходами к определению свойств этого понятия. В педагогической литературе проектирование рассматривается:

- как методологический принцип, в сочетании с которым деятельность осуществляется с учетом личностной значимости учебной деятельности; проектная деятельность – смыслообразующая, значимая, потенциальная культура педагога; [4]
- как особый вид деятельности, направленный на создание проекта. Проект – это, дословно, «выброшенный вперед», т.е. прообраз какого-либо объекта, вида деятельности, а проектирование превращается в процесс создания проекта;
- как педагогический метод, который предполагает поиск единомышленников в понимании проблемы, рассмотрение смысла проблемы в дискуссионных формах, обмен смыслами и замыслами, поиск факторов, которые не позволяют прийти к эффективному решению проблемы, достижение консенсуса в планируемых результатах и оценка потенциальных возможностей при осуществлении проекта;
- как механизм разработки технологии в педагогике.

Образовательные технологии обеспечиваются педагогическим проектированием. Проектировать в педагогике - значит, исходя из предполагаемых результатов, создавать такие методы и способы, при реализации которых педагогические действия должны способствовать достижению поставленной цели, при этом происходит развитие всех участников педагогического процесса:

- как функция педагога, не менее значимая, чем организаторская или коммуникативная, направленная на создание предположительных вариантов предстоящей деятельности и прогнозирования ее результата;
- как часть учебно-методической деятельности педагога, которая связана с постановкой цели и мероприятий с участием учащихся для ее достижения.

Обычно под педагогическим проектированием подразумевается предварительная разработка основных аспектов предстоящей деятельности учащихся и педагогов.

Различают два типа проектирования:

- а) психолого-педагогическое проектирование образовательных процессов в рамках определенного возрастного интервала: обучения - как освоения способов деятельности; формирования - как освоения совершенной формы действия, воспитания - как взросления и социализации;
- б) социально-педагогическое проектирование образовательных институтов и образовательной среды, в которых реализуются соответствующие процессы. Оно предполагает изучение и учет содержания социального заказа, особенностей социальной среды, уклада жизни, национальных и других социокультурных факторов, влияющих на функционирование образовательных учреждений (Слободчиков В.И.).

Метод проектов – это педагогическая технология, ориентированная не на интеграцию фактических знаний, а на их применение и приобретение новых. Под методом проектов подразумевают определенный набор приёмов, действий учащихся в их четкой последовательности для достижения планируемой задачи - решения определенной проблемы, значимой для учащихся и оформленной в виде некоего конечного продукта. Основная цель этого метода состоит в возможности выбора учащимися способов самостоятельного приобретения знаний в процессе решения практических задач или проблем, требующего интеграции знаний из различных предметных областей. Преподавателю в рамках проекта отводится роль разработчика, координатора, эксперта, консультанта. [4]

Метод проектов позволяет формировать некоторые личностные качества, которые развиваются лишь в проектной деятельности, к таким качествам можно отнести:

- умение работать в коллективе, брать ответственность за выбор, решение, разделять ответственность, анализировать результаты деятельности;
- меняется и роль учащихся в учении: они выступают активными участниками процесса, а не пассивными статистами;
- у учащихся вырабатывается свой собственный аналитический взгляд на информацию, они свободны в выборе способов и видов деятельности для достижения поставленной цели;
- на этапе самоанализа учащиеся анализируют логику, выбранную проектировщиками, объективные и субъективные причины неудач, понимание ошибок – все это создает мотивацию к повторной деятельности,

формирует личный интерес к новому знанию, позволяет сформировать адекватную оценку и самооценку.

Объектами педагогического проектирования могут быть: педагогические системы, педагогический процесс, педагогические ситуации.

Педагогическая система – это целостное единство всех факторов, способствующих достижению поставленных целей развития человека.

Подсистема – это особое образование, ей присущи специфические признаки:

- она всегда имеет цель – развитие учащихся и педагогов и их защиту от негативных воздействий среды;
- ведущим звеном всегда является учащийся (воспитанник);
- строится и действует как система открытая, то есть способная измениться под влиянием внешних воздействий и даже принимающая эти воздействия, смягчающая, усиливающая или нивелирующая их.

Педагогический процесс – динамическая система, системообразующим фактором которой является педагогическая цель, а общим качеством – взаимодействие педагога и ученика. Педагогический процесс – главный для педагога объект проектирования. [5]

Педагогическая ситуация – это составная часть педпроцесса, характеризующая его состояние в определенное время и в определенном пространстве.

Еще один подход к пониманию сущности педагогической ситуации трактует ее как особый педагогический механизм, который ставит воспитанника в новые условия, трансформирующие привычный ход его жизнедеятельности, востребующие от него новую модель поведения, чему предшествует рефлексия, осмысление, переосмысление сложившейся ситуации (В.В. Сериков). Ситуационный подход связан с проектированием такого способа жизнедеятельности воспитанников, который адекватен природе личностного развития индивида. Специфика подобного развития состоит в осмысливании (наделении смыслами), субъективировании, переживании собственной жизненной ситуации, которая одновременно и сложилась объективно, и порождена субъектом - избрана, сотворена им, особым образом понимается, принимается, истолковывается и означает для него как определенное событие. Личностный опыт - это осмысленный субъектом опыт поведения в жизненной ситуации, которая востребовала приложения личностного потенциала индивида, его проявления

как личности. Личность не растворяется в ситуации. Быть личностью - значит быть независимым от ситуации, стремиться к ее преобразованию. [5]

Педагогическое прогнозирование, будучи связанным с целеполаганием, своим конечным итогом имеет конкретизацию педагогических целей и их трансформацию в систему педагогических задач. При этом происходит материализация педагогической задачи через ее воплощение в конкретном учебном материале с учетом подготовленности и ближайших резервных возможностей личности и коллектива, тех данных, которые дает педагогическая диагностика. Как результат научно обоснованного прогнозирования, педагогическая задача синтезирует содержательную, мотивационную и операциональную стороны деятельности и педагога и школьника. Педагог формулирует педагогическую задачу сначала для себя и лишь затем "озадачивает" воспитанников и включает их в решение. [6]

В результате профессионально проведенное педагогом прогнозирование и целеполагание составляют базу для педагогического планирования образовательного процесса. Педагогическое проектирование заключается в содержательном, организационно-методическом, материально-техническом и социально-психологическом (эмоциональном, коммуникативном и т.п.) оформлении замысла реализации целостного решения педагогической задачи.

Список литературы

1. Громкова, М.Т. Педагогика высшей школы. М.Т. Громкова. - М.: Юнити-Дана, 2012. - 447 с. ЭБС Университетская библиотека-online.
2. Калаков, Н.И. Методология прогностического исследования в глобалистике. (На материале анализа прогнозирования социально-образовательных процессов). Н.И. Калаков. - М.: Академический проект, 2010. - 752 с. ЭБС Университетская библиотека-online.
3. Леньков, Р.В. Социальное прогнозирование и проектирование: учеб. пособие / Р.В. Леньков. - М.: Изд-во Гос. ун-та управления, 2013. - 192 с. ЭБС Университетская библиотека-online.
4. Методология моделирования и прогнозирования современного мира. - М.: Прометей, 2012. - 198 с. ЭБС Университетская библиотека-online.
5. Третьяков П.И. Практика управления современной школой (Опыт педагогического менеджмента). М., 1995.- 204с.
6. Шкляр, М.Ф. Основы научных исследований. М.Ф. Шкляр. - М.: Дашков и К, 2012. - 244 с. ЭБС Университетская библиотека-online.

ЧЕТЫРЕХФАКТОРНАЯ МОДЕЛЬ КУЛЬТУРЫ И ЕЕ СОВРЕМЕННАЯ КОНЦЕПЦИЯ (ПО МОДЕЛИ Г. ХОФСТЕДА)

У.С.Жумаев

кандидат психологических наук, доцент Бухарский государственный
университет

Аннотация. Г.Хофстеде определил национальную культуру, как "коллективную ментальную запрограммированность, часть определенного заранее нашего восприятия мира, запрограммированность, часть определенного заранее нашего восприятия мира, является общим с другими представителями нашей нации, региона или группы и отличным с представителями других наций, регионов или групп" ("Culture's Consequences", 1980). В данной статье рассказывается о четырехфакторной модели организационной культуры голландского психолога Г.Хофстеде и ее современном значении, а также в ходе исследования поясняется каждый фактор и его роль в системах социальных отношений.

Ключевые слова: межкультурное общение, деловое общение, культурное разнообразие, стереотипы, менеджеры, коллективизм, психологические потребности.

На современном этапе развития человечества существует множество факторов, которые способны оказать то или иное влияние на деятельность той или иной компании. К данным факторам можно отнести как внутренние факторы, так и внешние, к примеру: компетентность и профессионализм персонала, расположение предприятия, руководство предприятия, специфика выполняемой работы и так далее. Немаловажное значение во всем это также имеет организационная культура, от которой также во многом зависит эффективность работы того или иного предприятия.

Существует много подходов к выделению различных атрибутов, характеризующих и идентифицирующих ту или иную культуру на макро и микроуровне. Но конкретную организационную культуру наиболее целесообразно рассматривать на основе следующих характеристик:

Организационные ценности. Набор ориентиров относительно того, что является позитивом для организации, а отрицательным, нежелательным.

Нормы поведения и труда. Набор убеждений и ожиданий в отношении определенного типа поведения.

Отношение к определенным явлениям, событий, процессов. Вера в руководство, в успех в свои силы, в взаимопомощи, в этическое поведение, в справедливость, отношение к коллегам, к клиентам и конкурентам, к злу и насилию, агрессии, влияние морали.

Осознание себя и своего места в организации. В одних организациях ценят сокрытие работником своих внутренних настроений, другие поощряют их внешнее проявление; в одних случаях независимость и творчество проявляются через сотрудничество, а в других - через индивидуализм,

соперничество.

Трудовая этика и особенности мотивации персонала. Отношение к рабочим обязанностям, ответственность, распределение рабочих заданий; чистота рабочего места; качество труда; приемы работы работников, оценка работы; вознаграждение; отношение "человек - машина"; индивидуальная или коллективная работа; служебное продвижение.

Ставленная к использованию времени. Степень точности и пунктуальности работников соблюдение трудового распорядка, поощрение за это; эффективность использования времени.

Процесс обучения и развития персонала. Сознательное или бездумное выполнение задач; работники используют силу или интеллект; процедуры информирования работников; отношение руководства к обучению персонала работники учатся только собственными средствами или предприятие помогает материально, наличие карьерной перспективы для собственного персонала и менеджеров.

Взаимоотношения между людьми. Степень формализации отношений между людьми (по возрасту, полу, статусу, должностями, интеллектом, опытом, знаниями, религией, гражданством), поддержка работниками друг друга, пути разрешения конфликтов.

Типы организационных культур классифицируются по различным признакам: основой, уровнем изучения, спецификой восприятия персоналом, национальными особенностями, отраслевой спецификой, степенью привлечения персонала к управлению. Организационные культуры не бывают хорошими или плохими, они разные. Зависимости от типа основания выделяют организационные культуры, основанные на власти, роли, задачах, личности.

Гирт Хофстеде (Geert Hofstede), голландский психолог, который на основе анкетного опроса более 100 тысяч работников подразделений ИВ "с 40 стран мира предложил подход к оценке влияния национальных культур на организационное поведение людей по нескольким измерениям. После количественной обработки собранных данных Г. Хофстеде получил для каждой страны показатели по шкале, где 0 баллов означают полное отсутствие соответствующего признака, а 100 баллов - ее максимальное проявление. Исследования Г. Хофстеде, проводившихся в 1960 - 70-е годы, продолжались более 14 лет. Он определил национальную культуру, как "коллективную ментальную запрограммированность, часть определенного заранее нашего восприятия мира, запрограммированность, часть определенного заранее нашего восприятия мира, является общим с другими представителями нашей нации, региона или группы и отличным с представителями других наций, регионов или групп" ("Culture's Consequences", 1980).

Пять "культурных измерений", по теории Хофстеде, отличающие одну культуру от другой:

дистанция власти (большая - малая)

Этот критерий характеризует степень неравномерности в распределении

власти, который является приемлемым для населения данной страны. Низкая степень характеризуется относительным равенством в обществе, а высокий вызывает терпеливость к авторитарному стилю управления. Выводы Хофстеде свидетельствуют, что критерий "дистанция власти" влияет на степень централизации власти и стиль руководства (автократический - коллегиальный).

индивидуализм - коллективизм

Значение критерия характеризует степень, с которым население определенной страны предпочитает индивидуальным, а не коллективным, групповым действиям. Высокое значение свидетельствует, что человек побуждается главным образом личными интересами и интересами членов семьи. Основными ценностями в индивидуалистских обществах является уважение прав человека и высокая ценность личной жизни. Низкое значение критерия характеризует страны, в которых индивид психологически комфортнее чувствует себя как член коллектива. В коллективистских обществах каждый индивид соблюдает интересы своей группы и не имеет взглядов и суждений, отличных от принятых в группе. А взамен группа защищает своих членов, занимается их проблемами.

Определяют следующие критерии, характеризующие страны с высокой степенью индивидуализма в деловой культуре:

- . люди откровенно высказывают критические замечания;
- . найма и карьерное продвижение связывается только с личными качествами;
- . управления ориентировано на личность, а не на группу;
- . каждый ориентируется на личный успех, а не на группу;
- . общество отличается высоким жизненным уровнем.
- . восприятия неопределенности (сильное - слабое)

Этот критерий может быть определен как степень, с которой люди соответствующей страны предпочитают структурированным ситуациям в противоположность неструктурированным. Структурированными есть ситуации с четкими, формальными процедурами, которые определяются заранее известными правилами, кодексами, законами или подкрепляются традициями. Странам с высокой степенью избегания неопределенности свойственны попытки контролировать будущее, избегать двусмысленности в отношениях, "определить условия на этом берегу".

мужество - женственность

Это измерение классифицирует страны по признаку, насколько развит социальный распределение ролей. Общества с жестким социальным делением, названы Хофстеда "мужественными", а общества со слабым распределением ролей - "Женскими". В "мужественных" обществах доминируют социальные ценности, традиционно присущие мужчинам: результативность, стремление к успеху, конкуренция. В "женских" обществах и для мужчин, и для женщин преобладают ценности, традиционно ассоциируются с женскими ролями: приоритет межличностных отношений, семейные ценности, социальные

гарантии, умение достигать консенсуса.

краткосрочная - долгосрочная ориентация на будущее

Долгосрочная ориентация характеризуется попыткой определить планы по построению будущего, проявляется в настойчивости и упорства в достижении целей. Краткосрочная ориентация характеризуется взглядом в прошлое и проявляется через уважение к традициям, выполнение социальных обязательств.

Ценности - это первое, чему учатся дети, не осознавая, но полностью воспринимая. Психологи, занимающиеся вопросами развития человека, верят, что в возрасте десяти лет у большинства детей уже сформирована базисная ценностная система и что после этого возраста уже трудно внести изменения. Поскольку базисные ценности закрепляются в самом раннем периоде жизни, большинство из них не осознается их носителями. Следовательно, ценности нельзя ни изучать, ни непосредственно наблюдать со стороны. Мы можем только делать предположения об их наличии, анализируя поступки людей в различных обстоятельствах.

Два больших исследовательских проекта - один, направленный на изучение различий национальных культур (Hofstede, 1991), а второй - на изучение различий организационных культур (Hofstede et al, 1990) - показали, что национальные культуры различаются в основном на уровне ценностей, в то время как организационные культуры чаще находятся на поверхностном уровне практики: символов, героев и ритуалов.

На рисунка наглядно показаны различия в соотношении ценностей и практики для национального организационного уровней культуры, а также для разных полов, общественных классов, профессий и деловой активности (бизнеса). Эти различия можно объяснить различиями сред, в которых происходит социализация (обучение) ценностям и практике; они приведены с правой стороны диаграммы. Ценности приобретаются в раннем возрасте, в основном в семье, а позднее в школе. При рождении приобретаются две характеристики - пол и национальность. К десяти годам ребенок уже закрепляет в памяти большинство основных ценностей в качестве программ. Школа является местом социализации, связанной с будущей профессией ученика (студента). Организационная культура усваивается только в процессе социализации на рабочем месте, куда большинство людей приходит в зрелом возрасте, т. е. с системой своих уже закрепленных ценностей. Уровень деловой культуры (как, например, культура банковской деятельности либо туризма) находится в промежутке между профессиональным и организационным уровнями культуры.

Национальные и организационные культуры - явления различного порядка. Использование для наименования этих феноменов одного слова «культура» может ввести в заблуждение.

В популярной литературе по менеджменту организационную культуру часто представляют как основание для ценностей (см., например, Peter's and Watennan, 1982). Путаница возникает из-за того, что в литературе не

определяют разницу между ценностями основателей и лидеров и ценностями простых работников. Основатели и лидеры создают символы, героев и ритуалы, которые определяют ежедневную практику поведения всех членов организации. Но работникам не приходится полностью адаптировать свои личные ценности к потребностям организации. Ценности членов организации зависят главным образом от иных критериев, нежели членство в организации: например пол, национальность, общественный класс и профессия. Они учитываются в процессе найма работников: организация нанимает людей определенного пола, национальности, класса, образования или соотношения ценностей и практики в культуре и различных социальных.

Системах возраста. Их последующая социализация зависит от усвоения практики: символов, героев и ритуалов. Работники отдела кадров, которые занимаются предварительным отбором людей для найма, играют важную роль в поддержании организационных ценностей (улучшая либо ухудшая их).

Дело в том, что организационная культура больше состоит из сложившейся практики, чем из ценностей, которые делают ее в некоторой степени управляемой: культурой можно управлять, изменяя практику. Ценности принимаемых на работу работников работодателю намного труднее изменить, поскольку они приобретены еще в детстве. Порой работодатель может пробудить скрытые ценности, которыми работник обладает, но ранее ему не предоставлялась возможность их проявить: например стремление к инициативности и творчеству, которые являются элементами нынешней практики, в то время как в прежней они не были приняты.

Анализ полученных в результате исследований профилей двадцати бизнес-единиц по шести аспектам показал, что па 1-й, 3-й, 5-й и 6-й аспекты (процесс против результатов, профессиональные против цеховых, жестко контролируемые против слабо контролируемых, прагматичные против нормативных) влияет вид деятельности организации и вид рынка, в котором она действует. Фактически эти четыре аспекта отражают культуру бизнеса,

либо индустриальную культуру.

Что касается 1-го аспекта, то здесь большинство производственных и крупных офисных единиц ориентировано на процесс; хозяйственные единицы по проведению исследований и развитию, а также оказанию услуг, больше ориентированы на результаты. По 3-му показателю единицы с традиционными технологиями оказались цеховыми, в то время как единицы с высокими технологиями - профессиональными. Относительно 5-го показателя: единицы, поставляющие продукцию, производство которой требует высокой точности либо сопряжено с высокими рисками, а также единицы, оказывающие услуги (к примеру, фармацевтические либо осуществляющие денежные операции), оказались жестко контролируемыми, а инновационные организации либо организации с непредсказуемой деятельностью - слабо контролируемыми. Удивительно, что два исследуемых муниципальных полицейских корпуса по результатам попали в группу с культурой со слабым контролем: работа полицейских непредсказуема, и сотрудники полиции используют совершенно различные способы для выполнения задач. Что касается 6-го показателя, то здесь организации, оказывающие услуги, а также функционирующие на высоко конкурентных рынках, оказываются в группе с прагматичной культурой, а организационные единицы, связанные с выполнением законодательных актов и действующие в условиях монополии, - в группе с нормативным подходом.

Поскольку специфика задач и рыночной среды влияет на параметры культуры организации, исследование института IRIC также выявило наличие особых элементов в каждой культуре, даже при их сравнении с другими организациями, действующими в этой же отрасли. Эти элементы представляют собой конкурентные преимущества и недостатки.

Оставшиеся 2-й и 4-й аспекты (ориентация на работу против ориентации на сотрудников, открытость против закрытости), по всей видимости, меньше определяются задачами организации либо рынком, а больше основаны на исторических факторах, к примеру таких, как философия основателя (ей) и последние экономические кризисы. В случае с аспектом 4, как уже было показано выше, оказывается, что важную роль играет национальная культурная среда.

Если бы даже организационная культура в основном определялась сложившейся практикой, она включала бы скромный ценностный компонент. В исследовании института IRIC организации также различаются по трем группам ценностей. Первая из них напоминает кросс-национальный показатель стремления избежать неопределенности. Кросс-организационный критерий избегания неопределенности связан с четвертым аспектом (открытая либо закрытая система): очевидно, что компания, не избегающая неопределенности, формирует атмосферу открытого обмена информацией. Вторая группа кросс-организационных ценностей напоминает показатель дистанции власти. Он связан с первым аспектом (процесс либо результаты); чем больше дистанция власти, тем больше организация ориентирована на

процесс, в противном случае, при меньшей дистанции, - на результаты.

По другим трем показателям (2,5 и 6) и вовсе не было обнаружено взаимосвязи с ценностями. Эти аспекты описывают только практику, которую люди усваивают, не затрагивая при этом своих основных ценностей.

При кросс-национальном исследовании IBM показатели стран по 5 аспектам статистически коррелировали со множеством других данных по странам. Кросс-организационное исследование IRIC включало похожую «валоризацию» также признание обоснованности наличия связей между сторонами организационной культуры по характеристиками внешней среды. Конечно, используемые в этом случае эти состоят из информации об организационных единицах, полученной другими способами и из других источников, чем при исследовании IBM.

Помимо интервью и опроса сотрудников исследование института IRIC включало собранные количественные эти по этим бизнес-единицам в целом. Примерами такой информации (называемой «структурными данными») являются общий потенциал сотрудников, структура бюджета, экономические показатели и возраст ключевых (основных) менеджеров.

Существует сильная корреляция между показателями по 1-му аспекту (ориентация на процесс либо ориентация на результат) и соотношением трудовых и материальных затрат в смете текущих затрат. Организации с трудоемким производством (поддерживающие постоянное число сотрудников) более тяготеют к группе организаций, ориентированных на результат, а организации с материалоемким производством - к группе ориентированных на процесс. В организациях, ориентированных на результат, меньше уровень абсентеизма, более плоские структуры (с большим промежутком времени между проверками), они менее специализированы и формализованы, есть тенденция к уменьшению числа сотрудников-членов профсоюза.

Взаимосвязь 2-го аспекта (ориентация на работу либо сотрудника) была установлена по типу осуществления в организационной единице контроля сверху. Если менеджер высшего звена оценивал работников по размеру доходов и другим финансовым характеристикам выполнения работы, то речь шла о культуре, ориентированной на работу; если же работа оценивалась по результатам в сравнении с плановым бюджетом работников, то культура характеризовалась как ориентированная на сотрудника.

По аспекту 3 (профессиональная либо цеховая культура) организационные подразделения с традиционными технологиями часто попадают в категорию с цеховой культурой, в то время как подразделения с высокими технологиями - в категорию с профессиональной культурой. Наиболее сильна связь этого аспекта с размерами организации: более крупные преимущественно тяготеют к профессиональным культурам.

Аспект 4 (открытая либо закрытая система) обнаружил единственную наиболее сильную корреляцию с внешней информацией; существует взаимосвязь между процентным соотношением женщин в числе сотрудников

и открытостью коммуникационного климата. Доля женщин среди менеджеров и наличие, по крайней мере, одной женщины в числе менеджеров высшего звена также говорят об открытости организации. Открытость негативно связана с формализацией, а позитивно - с более высоким средним трудовым стажем сотрудников.

Наиболее сильная корреляция у аспекта 5 (культуры с жестким либо слабым контролем) с пунктом самоотчета топ-менеджеров по бюджету времени, в котором они утверждали, что их время большей частью тратится на чтение и написание отчетов и записок внутри организации; это указывало на более жесткий контроль. Организации с материалоемким производством также имеют культуры с более жестким контролем. В организационных единицах, в которых число сотрудников в последнее время возросло, контроль ослабляется; если же численность сотрудников снижается, то контроль воспринимается как более строгий. Наконец, абсентеизм снижается там, где контроль воспринимается как менее жестким. Несомненно, абсентеизм - один из способов ухода от давления жесткой системы контроля.

Для показателя 6 (прагматичные либо нормативные культуры) была найдена только одна значимая взаимосвязь с внешними данными: изученные частные организации оказались более прагматичными, а общественные организации (к примеру, полицейские корпуса) - более нормативными.

Влияние и значение данной модели организационной культуры на эффективность деятельности предприятия неоднозначно. Бесспорно, отношения между культурой и результатом работы зависят от ценностей, образцов и норм поведения, господствующих в организации.

Предприятие, в котором игнорируют человека, скорее всего, не будет иметь успеха. Эффективность любого предприятия, независимо от его размера или вида деятельности, во многом зависит от эффективности управления его персоналом.

Как утверждают специалисты "производственные операции можно, в конечном счете, определить тремя словами: люди, продукт, прибыль. На первом месте стоят люди. Если у вас нет надежной команды, то из остальных факторов мало что удастся сделать".

Поэтому люди на сегодняшний день являются наиболее ценным ресурсом фирмы, главным источником производительности, центральным объектом внимания менеджера. Одной из центральных проблем управления персоналом выступает проблема взаимодействия человека и организации.

Не следует забывать, что человек это не просто основной ресурс предприятия, но и живое существо, личность со своими убеждениями и привычками. Продуктивной работа работника будет только в том случае, когда его основные ценности, нормы и принципы поведения будут совпадать с обще-организационными.

С другой стороны общие ценности и нормы, сложившиеся в организации имеют большое влияние на работника, на его отношение к коллегам по работе, к руководству и к организации в целом.

Поэтому чрезвычайно актуальным (для эффективного управления персоналом) задачей менеджмента является исследование базовых ценностей, философии, норм и правил поведения, которые бездоказательно разделяемых всеми членами организации, т.е. исследование организационной культуры. Целом культура помогает людям в организации действовать сознательно, обеспечивает обоснование и оправдание их поведения. Сильная и адекватная организационная культура способствует сплочению коллективов предприятия.

Функции, которые выполняет организационная культура как инструмент менеджмента.

Организационная культура является важным инструментом менеджмента, выполняет следующие функции:

воспроизведения лучших элементов культуры, формирование, поддержка и накопления новых ценностей;

оценочной-нормативная функция, которая заключается в сравнении реальной поведения персонала, коллективов с нормами организационной культуры;

регламентирующая и регулирующая функция культуры, то есть восприятие организационной культуры как индикатора и регулятора поведения;

познавательная функция (познание и усвоение образцов организационной культуры на этапе адаптации работников способствует привлечению их к жизни и деятельности коллектива предприятия);

смыслообразующим функция: организационная культура влияет на мировоззрение человека; организационные ценности превращаются в ценности работника или вступают с ним в конфликт;

коммуникационная функция (через организационные ценности, нормы поведения и другие элементы культуры обеспечиваются взаимопонимание и взаимодействие работников);

функция коллективной памяти - накопление и хранение расцвета организации.

Организация не может быть эффективной, если она не будет адаптироваться к внешней среде, приспосабливаться к его изменениям разрабатывать наиболее эффективные методы реагирования. С другой стороны, мы не сможем говорить об организации, если она не будет создавать своего собственного внутреннего пространства, особой внутренней организационной атмосферы и решать задачи внутренней интеграции (создания целостности). Необходимо отметить главные составляющие организационной культуры, а именно: культуру управления, культуру организационного производства, культура условий труда, культуру межличностных отношений, культуру работников.

Культура управления - методы управления; стиль управления, применение индивидуального подхода; отношение к персоналу как основной ценности фирмы; профессиональная компетентность менеджеров; средства

стимулирования, меры по повышению уровня удовлетворенности трудом.

Культура организации производства - внедрение новейших достижений науки и техники в производственный процесс, уровень механизации и автоматизации, качество оборудования и инструментов; ритмичность и плановость работы предприятия, уровень материально-технического обеспечения, качество продукции, применение передовых методов труда, методы оценки результатов труда; обеспечение технологической дисциплины;

Культура условий труда - характеристики и показатели санитарно-гигиенических, психофизиологических, социально-психологических и эстетических условий труда.

Культура межличностных отношений - социально-психологический климат в трудовом коллективе, наличие чувства коллективизма, взаимопомощи восприятия работниками ценностей и образцов поведения в компании.

Культура работников - совокупность нравственной культуры и культуры труда. Нравственная культура проявляется в поведении работников, соблюдении ими этикета, правил поведения, хороших манер. Элементами нравственной культуры работников также ценностные ориентации, убеждения, культура чувств, умение эмпатическое воспринимать состояние других людей.

Культура труда определяется на основе учета уровня образования и квалификации работника, его отношение к труду, дисциплинированности, соблюдения определенной технологии, трудовой дисциплины, творчества.

Организационная культура представляет собой довольно сложное и многогранное понятие, которое охватывает множество процессов и явлений.

Также необходимо отметить, что ни одно предприятие не может обойтись без собственной организационной культуры. Для каждого предприятия она является разнообразной, однако можно выделить определенные черты, на основании которых имеется возможность определить тип организационной культуры того или иного предприятия.

Необходимо сказать, что само понятие «организационная культура» появилось в 80-х годах и сразу завоевало интерес огромного количества исследователей и ученых. Каждый из них изучал те или иные аспекты и черты, которые были характерны для организационной культуры того или иного типа.

Существует точка зрения, что организационная культура появилась ранее, еще в 50-е годы прошлого века под названием «организационный климат». В настоящее время между учеными все еще возникают споры касательно этого. Нельзя с уверенностью сказать, что климат и культура в сущности в данной понимании - одно и то же, однако, данный факт нельзя и опровергнуть.

Что касается четырехфакторной модели организационной культуры Г. Хофстеде, то данная модель является одной из наиболее удачных попыток объяснить такой феномен, как организационная культура и объяснить ее

значение и назначение.

Данная модель раскрывает понятие организационной культуры, а также описывает, где данная культура может иметь место и каким образом она может влиять на процесс управления.

Необходимо отметить, что в соответствии с данной моделью, можно прийти к выводу, что организационная культура оказывает на процесс управления самое большое влияние.

Список литературы

1. Абчук В.А., Борисов А.Ф., Воронцов А.В. Система управления организацией. Учебное пособие. Гриф УМО вузов России. М. Аура. 2010.
2. Левченко И.В. Основные теории организационной культуры. М. БЕК. 2012.
3. Марьянов П.В. Влияние теории Г. Хофстеде на современное развитие управления предприятием. М. Норма. 2012.
4. Хофстеде Г. Организационная культура: понятие, составляющие, характеристика. Переиздано. М. БЕК. 2008.
5. У.С.Жумаев. “Типология социальных стереотипов”. Scientific researches for development future. International conference. March, 28, 2020. New York, USA.
6. У.С.Жумаев. “Personal identification and identification national culture”. IF, Academicia an international multidisciplinary research journal. 2 february, 2020. India.
7. У.С.Жумаев. The role of the stereotypes in the social relations. “International journal psychosocial rehabilitation. Scopus journal, 04, 2020. England.
8. У.С.Жумаев. Identity of personality and national culture. International jurnal of Academic Research in business, arts and science (Ijarbas.com). 20 april, 2020, Avstria.
9. У.С.Жумаев. “Uncertain stereotypes and the intellectual brain: knowledge and culture in the perception of a “one-sided” person”. International journal of Advanced Science and Texnology IJAST. June, 2020. Scopus journal Q3, USA.

BOSHLANG‘ICH DARSLARIDA TA’LIMYI INTELLEKTUAL INTERFAOL O‘YINLARDAN FOYDALANISH

M.S.Narzieva

Buxoro PMM “Maktabgach, boshlang‘ich va maxsus ta’lim” kafedrası mudiri

Boshlang‘ich ta’lim darslarida o‘quvchilarning yaxshi xulq sifatлари: odoblilik, tartiblilik, ozodalik, ijobiy xulqiy xususiyatlarni namoyon qilish malakalarini shakllantirish usullari ko‘p va ular ustida ishlashda o‘qituvchi bir qator ta’limiy va tarbiyaviy vositalarni qo‘llaydi. Ana shu vositalardan biri ta’limiy-tarbiyaviy o‘yinlardir. Ular boshlang‘ich sinflarda quyidagicha ahamiyatga ega:

- ✓ O‘yin darsda o‘quvchilarning faolligini oshiradi, mashg‘ulot qiziqarli bo‘lishini ta’minlaydi;
- ✓ Darsda o‘quvchilarning zerikishi, sustkashligi barham topadi, bolalarning o‘rganayotgan sifatlarga qiziqishi ortib boradi;
- ✓ O‘quvchining fikrlash darajasi kuchayib boradi.
- ✓ U o‘yin davomida qo‘yilayotgan topshiriqni mantiqiy xulosa chiqarish yo‘li bilan bajaradi;
- ✓ O‘quvchida odob-axloq to‘g‘risida bilimlari kuchayib boradi;
- ✓ O‘quvchida o‘z jamoasini hurmat qilish va uni muvaffaqiyati uchun kurashish hissi tarkib topadi;
- ✓ O‘zini-o‘zi anglash rivojlanib borgan sari bola xarakteridagi fazilatlar ko‘payib boradi.

Ma’lumki, o‘quvchi qancha yosh bo‘lsa, darsda qo‘llaniladigan qiziqarli o‘yin elementlari shuncha ko‘p bo‘lishi lozim. Chunki ta’limiy-tarbiyaqviy o‘yin, bir tomondan, ayrim bolalar tabiatiga xos bo‘lgan qiziquvchanlik, sho‘xlik, zukkolik xususiyatlariga xos bo‘lsa, ikkinchi tomondan, ba’zi bolalardagi odamovilik, indamaslik, tortinish, uyatchanlik kabi sifatlarni bartaraf etib boradi. Bunda ishtirok etish o‘quvchilarda shiddat bilan harakat qilishni tarkib toptiradi. Shuning bilan birgalikda o‘yin jarayoni o‘quvchi psixologiyasida jiddiy o‘zgarishlarni yasaydi: diqqati kuchayib boradi, faoliyati rivojlanadi, qiziqishi ortib, nuqsonlari yo‘qolib, xotiralari mustahkamlanib, idrok eta olish qobiliyati kuchayadi.

Boshlang‘ich sinflarda boshlang‘ich ta’lim darslarida har qanday odob sifati ustida ishlashda ta’limiy o‘yinni tashkil qilish mumkin.

Ayniqsa, she’riy matnlar ustida ishlashda turli o‘yinlarni o‘tkazish imkiyati ko‘p.

3-sinfda shoir Miraziz A’zamning “Vatan” sh’eri ustida ishlashda quyidagi tartibda ta’limiy-tarbiyaviy o‘yin o‘tkazilishi mumkin:

O‘yin nomi: **“Qofiyani top”**

O‘yin tartibi: 4 tadan (jami 12 nafar) o‘quvchi uch qator bo‘lib saflanadi. Birinchi qatorga she’rning 1- bandidagi, ikkinchi qatorga esa 2-bandidagi va 3-qatorga esa 3-banddagi **qofiyadosh** so‘zlarni **“kim avval yozish”** sharti bilan musobaqa tarzida xattaxtaga navbat bilan tezda yozish topshiriladi.

Namuna:

1-qator:	2-qator:	3-qator:
<i>uyimiz</i>	<i>tog‘i‘miz</i>	<i>konimiz</i>
<i>suvimiz</i>	<i>bog‘imiz</i>	<i>nonimiz</i>
<i>ko‘chamiz</i>	<i>dalamiz</i>	<i>onamiz</i>
<i>ichamiz</i>	<i>qilamiz</i>	<i>o‘rganamiz</i>

Shunga o‘xshash ta’limiy va tarbiyaviy o‘yinlar nasriy matnlar-ertak, hikoya va rivoyatlar ustida ishlashda ham qiziqarli tashkil etilishi mumkin. Masalan, 3-

sinfda qirg‘iz xalq ertagi **“Ahillik-ulug‘ baxt”** matni ustida ishlashda ta’limiy o‘yin quyidagicha tashkil qilinishi maqsadga muvofiq.

O‘yin nomi: **“Savolga javob”**

O‘yin tartibi: Uch nafar o‘quvchi xattaxta oldiga taklif qilinadi, ularga o‘yin sharti tushuntiriladi: Ertak mazmuni bo‘yicha berilgan savollarga **kim avval bir so‘z bilan javob beradi?**

Savollar:

- 1.Donishmand cholning nechta o‘g‘li bor ekan? (*yettita*)
- 2.Odamlar uning o‘g‘illariga qanday baho berishar ekan?(*Ahmoq*)
- 3.Chol o‘rmondan nechta novda qirqib kelibdi?(*yettita*)
- 4.Chol bir dasta novdani nima qilishni buyuribdi? (*Sindirishni*)
- 5.O‘g‘illari qanday ahvolga tushibdilar? (*Sindirolmabdilar*)
- 6.O‘g‘illar keyin qanday yashabdilar? (*Inoq*).

O‘yin nomi: **„Koptokni ilib ol”**

„Koptokni ilib ol “ o‘yinida o‘qituvchi o‘quvchilarga koptokni uloqtira turib turli mavzularga oid (Vatan so‘zida nechta bo‘g‘im bor? Tabiatshunoslik so‘zida nechta undosh tovush bor? Bahor fasli kirib kelishini nimalarni bilasiz? „Qish” she’rida shoir nimalarni tasvirlagan ?) savollar berish mumkin. Ushlab olgan yoki koptok borib tushgan o‘quvchi zudlik bilan savolga javob qaytaradi. Bevosita o‘yinda ishtirokchi bo‘lishni hohlagan o‘quvchida topshiriqlarni tez o‘zlashtirishga harakat qilish natijasida yangi g‘oya, yangi fikr, do‘stona muloqatga kirishish xislatlari shakllanadi va rivojlanadi. Bu o‘yin darslarni mustahkamlash yoki o‘tgan darsni mustahkamlash yoki o‘tgan darsni takrorlash qismida o‘tkazilishi mumkin

O‘yin nomi: **„Yo‘qolganlarni qidirib top”**

Bu o‘yinda yo‘qolgan harflar, so‘zlar yoki gaplar o‘rniga tegishlisini topib qo‘yish talab qilinadi. Bunda o‘rganilayotgan mavzudan kelib chiqib, lug‘ati quyin so‘zlarni berilishi mumkin. „Sardoba” sar...oba. Bu yerga undosh harflardan mosini tanlab qo‘ying. So‘zni to‘g‘ri topilsa, usti yopilgan hovuz ma’nosidagi so‘z chiqadi. So‘ng ushbu so‘zni ko‘rgazmali qog‘ozda „ Sardoba»— usti yopilgan hovuz ko‘rinishida yozib qo‘yish lozim va uni so‘z topilgandan keyin ko‘rsatiladi.

Bulardan tashqari bu o‘yinni o‘quvchilarni so‘z boyligini oshirish, sinonim so‘zlarni o‘rgatishda ham qo‘llash yaxshi samara beradi. Ma’nodosh so‘zlarni topib birontasini qo‘yishlari mumkin.

1. Do‘stim, nonni isrof qilmang.
Do‘stim, nonni qilmang (uvol)
Do‘stim, nonni qilmang (oyoq osti)
2. Erta bahorda ertalab, maysalarustida shabnam bo‘ladi.
Erta bahorda, maysalar ustida bo‘ladi.
Erta bahorda, maysalar ustida bo‘ladi.

(saharda, tomchilab)

Erta bahorda, maysalar ustida bo‘ladi
(subhidamda, suv) va h. k.

O‘yin nomi: „**U nima qilayapti**”

„U nima qilayapti»o‘yini pantomimo tarzida tashkil qilinib, o‘quvchilardan biri ovozsiz harakatlarini izohlab, u nima demoqchi ekanini topadilar. Bundan o‘qish darslarida she’r va hayvonlar ishtirokidagi ertaklarni o‘rganishda qo‘llaniladi. Quddus Muhammadiyning, O‘quvchiga esdalik “ she’ri yozib stol ustiga qo‘yiladi va doskaga chiqqan o‘quvchi uni o‘qib o‘z harakatlari orqali tasvirlab berish vazifasi topshiriladi.

Bo‘lay desang bog‘bon,

Yo Vatanga posbon.

Yo osmonda uchuvchi,

Yo dengizda suzuvchi.

Nimaki qilsang tilak,

Bariga o‘qish kerak

Shuningdek, biror ertakni o‘qishdan oldin stol ustiga quyon, sher, maymun, bo‘ri, tulki singari ertak qahramonlari nomi yozilgan qog‘ozlar qo‘yiladi. O‘quvchilar o‘z harakatlari bilan ushbu qahramonlarni tasvirlab beradi.

Xulosa qilib aytganda shunday ta’limiy va tarbiyaviy o‘yinlar xilma-xil innovativ materiallar va raqamli texnologiyalar, hamda sun’iy intellekt imkoniyatlari asosida tashkil qilinib, ular bolalarning aqliy-intellektual, jismoniy va axloqiy kamol topishida g‘oyat katta tarbiyaviy ahamiyatga egadir. Ulardan ta’lim-tarbiya jarayonida foydalanish o‘quvchilarning fan asoslarini o‘rganishini yanada yengillashtirishi shak- shubhasizdir.

Adabiyotlar:

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi “2022-2026-yillarda maktab ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida” PF-134-son Farmoni.

2.Wendy W. Murawski, Sally Spencer.. Collaborate, Communicate, and Differentiate: How to Increase Student Learning in Today’s Diverse Schools. Corwin Press. 2011

BOJXONA XODIMLARIDA STRESSNI OLDINI OLISH PSIXODIAGNOSTIKASI VA PSIXOKORREKSIYASI

Barotov Sh.Sh

Buxoro xalqaro universiteti tadqiqotchisi

Anotatsiya: Ushbu maqolada bojxona xodimlariga psixologik xizmat ko‘rsatishning dolzarbligi, asosiy yo‘nalishlari va samarali shakllari tahlil qilinadi. Bojxona xodimlari doimiy stress, kuchli psixologik bosim va hissiy zo‘riqish sharoitida ishlaydilar. Shu bois, psixologik xizmat ularning ruhiy holatini mustahkamlash, kasbiy faoliyatini yaxshilash va xizmat intizomini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: bojxona xodimlari, psixologik xizmat, stress, ruhiy barqarorlik, kasbiy faoliyat, emotsional charchoq.

Аннотация: В данной статье рассматриваются актуальность, основные направления и формы оказания психологической помощи сотрудникам таможенной службы. Таможенники работают в условиях постоянного стресса, психологического давления и эмоционального напряжения. Психологическая поддержка играет важную роль в укреплении психического состояния, повышении эффективности профессиональной деятельности и дисциплины.

Ключевые слова: сотрудники таможни, психологическая помощь, стресс, эмоциональное выгорание, профессиональная деятельность, психическая устойчивость.

Abstract: This article examines the relevance, key directions, and effective forms of psychological support provided to customs officers. Customs officers operate under constant stress, psychological pressure, and emotional tension. Psychological services are essential in improving mental health, enhancing professional efficiency, and maintaining discipline.

Keywords: customs officers, psychological support, stress, emotional burnout, professional activity, mental resilience.

XXI asr zamonaviy texnika bilan ish qo‘radigan inson psixikasiga juda katta talablar qo‘ymoqda. Jumladan, juda qisqa vaqt ichida o‘ta mas’uliyatli yechim (karor) lar qabul qilish zarurati bilan yuz beradigan asabiy-psixik tanglik sharoitida (ko‘p jihatdan zamonaviy tovushdan tez uchar aviatsiya uchun, yirik energetika tizimlarining dispatcher-operatorlari ishi uchun xos bo‘lgan vaziyatlarda va hokazolarda) shaxsda faoliyatni jiddiy kamchilik va buzilishlarga yo‘l qo‘ymasdan amalga oshirish imkonini beradigan ayrim fazilatlarning mavjudligi g‘oyat muhimdir. Bu kabi fazilatlarning yetishmasligi esa jiddiy to‘qnashuvlarga olib keladi. Mehnat faoliyatining murakkab turlari kishi oldiga qo‘yayotgan talablari munosabati bilan kishining psixologik imkoniyatlarini o‘rganish bugungi psixologik

xizmat uchun muhim rol o‘ynayotganligini bildiradi. «Inson-mashina» muammosini o‘rganish bilan shug‘ullanadigan injenerlik psixologiyasi umuman mehnat psixologiyasi kabi texnikaning ko‘pgina bo‘limlari bilan odam va EHM ning o‘zaro munosabatiga alohida e‘tibor qaratgan holda shaxsga psixologik xizmat ko‘rsatishning alohida yo‘nalishlari belgilanadi.

Bugungi kunda bojxona xodimlari o‘z xizmat vazifalarini bajarishda ko‘plab psixologik yuklamalarga duch kelmoqdalar. Ular chegarani nazorat qilish, noqonuniy faoliyatlarning oldini olish, korrupsiyaga qarshi kurashish kabi muhim vazifalarni bajaradilar. Bu jarayonda ularning psixologik holati jiddiy e‘tiborni talab qiladi. Stress, ruhiy charchoq va hissiy zo‘riqish kasbiy faoliyat samaradorligini pasaytiradi, bu esa umumiy xavfsizlikka salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu bois, bojxona tizimida psixologik xizmatlarni joriy etish va tizimli asosda rivojlantirish bugungi kunda dolzarb masala hisoblanadi.

Bojxona xodimlarining kasbiy xavflari:

- Uzoq ish soatlari va navbatchilik
- Huquqbuzarlar bilan to‘qnashuv
- Stressli vaziyatlarda tezkor qaror qabul qilish majburiyati
- Korrupsiyaviy xavflar va tashqi bosimlar.

Psixologik xizmatning asosiy vazifalari:

- Stressni aniqlash va boshqarish
- Emotsional barqarorlikni ta’minlash
- Shaxsiy rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash
- Kasbiy motivatsiyani oshirish.

Amalga oshirish shakllari:

- Individual va guruhli psixologik maslahatlar
- Trening va seminarlar (masalan, stressni boshqarish, konfliktologiya)
- Psixologik diagnostika (anketalar, testlar)
- Doimiy monitoring va tahlil

Ba’zi rivojlangan mamlakatlarda (masalan, AQSh, Germaniya, Janubiy Koreya) bojxona va huquqni muhofaza qilish xodimlari uchun doimiy psixologik xizmat ko‘rsatish tizimi mavjud. **1970–1980-yillar customs officers (bojxona xodimlari),** politsiya va chegarachilar uchun **stressga qarshi treninglar, psixologik maslahatlar, xizmat psixologlari shtatlari** joriy etildi.

1990-yillar BMT va xalqaro xavfsizlik tashkilotlari (Interpol, WCO) xavfsizlik xodimlarining ruhiy salomatligi muhimligini e’tirof etgan holda, psixologik xizmatni majburiy tavsiya qilishni boshladi.

O‘zbekiston mustaqillikka erishgach (1991-yil), davlat xavfsizligi, ichki ishlar va bojxona tizimlarini isloh qilish jarayonida chet el tajribasiga asoslanilgan psixologik xizmatlar joriy etila boshladi. 2000-yillarning boshlarida, Ichki ishlar

vazirligi va Harbiy prokuratura tizimida xizmat psixologlari faoliyat yurita boshladi. **2010-yildan keyin**, Davlat Bojxona qo‘mitasi tizimida ham xizmat psixologiyasi bo‘yicha dastlabki choralar ko‘rila boshlandi. Ular orasida **xodimlar bilan profilaktik suhbatlar, stressga qarshi treninglar** ham mavjud edi.

Dunyoda bojxona xodimlariga psixologik xizmat ko‘rsatish 20-asr o‘rtalarida shakllangan bo‘lsa, O‘zbekistonda bu amaliyot 2000-yillarda ichki ishlar va harbiy tizimlar orqali kirib kelgan, so‘ngra bojxona tizimiga moslashtirilgan. Bugungi kunda bu yo‘nalishda rivojlanish davom etmoqda, biroq hali to‘liq tizimlashtirish zarurati mavjud.

Xulosa qilib aytganda, bojxona xodimlari ruhiy jihatdan barqaror bo‘lishi, o‘z kasbiga sadoqatli va intizomli bo‘lishi uchun ularning psixologik holatini doimiy qo‘llab-quvvatlash zarur. Psixologik xizmatlar faqat muammolar yuzaga kelganda emas, balki oldini olish chorasi sifatida ham samarali hisoblanadi. Bojxona tizimida professional psixologlar faoliyatini yo‘lga qo‘yish va zarur normativ-huquqiy asoslarni yaratish dolzarb vazifadir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Barotov Sh.R. Psixologik xizmatning nazariy va amaliy muammolari. Buxoro, 2008.
2. Дубровина И.В. Школьная психологическая служба. М., 1991.
3. Karimova N. Stress boshqaruvi asoslari, Toshkent, 2019.
4. Миронова И. А. Психологическая помощь сотрудникам правоохранительных органов, Москва, 2018.
5. APA Guidelines for Psychological Practice in High-Risk Occupations. American Psychological Association, 2021.
6. Customs and Border Protection: Occupational Stress and Support Programs – U.S. Department of Homeland Security Report, 2022.

O‘SMIRLARDA QADRIYATLAR TIZIMINI SHAKLLANTIRISH PSIXOLOGIK MUAMMO SIFATIDA

Boboeva F.A.

Buxoro xalqaro universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘smir yoshdagi bolalarda qadriyatlar to‘g‘risidagi tasavvurlarning shakllanish jarayoni, unga ta’sir etuvchi psixologik va ijtimoiy omillar, shuningdek bu jarayonning shaxsiy rivojlanish va ijtimoiy moslashuvdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Qadriyatlar tizimi o‘smirning hayotga bo‘lgan munosabati, qaror qabul qilish qobiliyati va ijtimoiy faolligini belgilovchi muhim psixologik komponent hisoblanadi.

Kalit soʻzlar: qadriyatlar, oʻsmirlik, psixologik rivojlanish, ijtimoiy moslashuv, tasavvur, tarbiya, shaxs.

Аннотация: В данной статье рассматривается формирование представлений о ценностях у подростков как важный психологический феномен. Подростковый возраст – критический период, когда происходит формирование жизненных ориентиров, личностной идентичности и системы моральных установок. Анализируются внутренние и внешние факторы, влияющие на формирование ценностей, а также роль семьи, школы и медиа.

Ключевые слова: ценности, подростковый возраст, психологическое развитие, социализация, представления, воспитание, личность.

Abstract: This article examines the development of adolescents' perceptions of values as a significant psychological phenomenon. Adolescence is a critical stage in personality formation, where value orientation, identity, and moral beliefs are formed. The study explores both internal and external factors influencing the development of value systems, highlighting the role of family, education, peers, and media.

Keyword: values, adolescence, psychological development, socialization, personality, moral formation.

Zamonaviy dunyoda oʻsmir yoshidagi bolalar koʻplab ijtimoiy, axloqiy va psixologik tahdidlar bilan yuzma-yuz kelmoqda. Axborot texnologiyalari, ijtimoiy tarmoqlarning kuchli taʼsiri, oila va maktabning baʼzida zaif tarbiyaviy pozitsiyasi ularning qadriyatlar tizimini izdan chiqarishi mumkin. Shu boisdan, oʻsmirlarning ongli ravishda ijobiy qadriyatlarni qabul qilishi va oʻz hayotiga tatbiq etishi hozirgi psixologik ilm-fanning dolzarb yoʻnalishlaridan biridir.

Oʻsmirlik davri — shaxsiyat rivojlanishining murakkab va oʻziga xos bosqichidir. Bu bosqichda shaxs oʻz “men”ini anglay boshlaydi, mustaqil qaror qabul qilish, jamiyatdagi oʻz oʻrnini belgilashga harakat qiladi. Aynan shu davrda insonda hayotiy qadriyatlar tizimi shakllanadi. Bu qadriyatlar uning keyingi hayoti, munosabatlari va maqsadlariga kuchli taʼsir koʻrsatadi.

Qadriyatlar — bu inson uchun muhim boʻlgan, qaror qabul qilishga, xatti-harakatga va dunyoni idrok etishga yoʻnaltiruvchi ichki mezonlardir. Ular axloqiy, estetik, diniy, intellektual yoki ijtimoiy boʻlishi mumkin. Oʻsmir bu qadriyatlarni oʻzi tanlagan deb oʻylaydi, lekin aslida ular koʻplab tashqi taʼsirlar natijasida shakllanad.

Oʻsmirlik davrining oʻziga xos psixologik holatlari:

Oʻsmirlik — identitet shakllanishi, mustaqillik istagi, oʻz “men”ini anglash jarayoni bilan tavsiflanadi. Bu davrda bolalar shaxsiy qadriyatlarini izlashga kirishadi va kattalar qadriyatlariga shubha bilan qaraydi.

Qadriyatlar shakllanishiga taʼsir etuvchi omillar:

- **Oila:** Ota-ona qadriyatlarini, oiladagi muloqot sifati.
- **Maktab:** O‘qituvchi shaxsiyati, sinfdagi muhit.
- **Do‘stlar:** Guruh bosimi, tengdoshlar bilan o‘zaro ta’sir.
- **OAV va internet:** Madaniyatlararo qadriyatlar aralashuvi, reklama va ommaviy axborot ta’siri.

Psixologik maslahatlar, qadriyatlarni baholash testlari, ro‘yxatli refleksiya, guruhiy treninglar orqali o‘smirlarga o‘z qadriyatlarini anglash va mustahkamlashga ko‘mak beriladi. Bu faoliyatlar psixologlar tomonidan maktablarda yoki yoshlar markazlarida olib borilishi mumkin.

O‘smirlarda qadriyatlar shakllanishidagi asosiy psixologik mexanizmlar quyidagilardan iborat.

- **Identifikatsiya** — o‘smir o‘zini ma’lum shaxs yoki guruh bilan bog‘laydi va ularning qadriyatlarini o‘zlashtiradi.
- **Refleksiya** — o‘z xatti-harakatlari, boshqalarning bahosi va holatlari ustida mulohaza yuritish orqali qadriyatlar shakllanadi.
- **Ijtimoiy taqqoslash** — o‘smir boshqalar bilan o‘zini solishtirib, qanday bo‘lish kerakligini anglaydi.

O‘smir yoshdagi bolalarda qadriyatlar to‘g‘risidagi tasavvurlarning shakllanish **bosqichlari**; **Nusxa ko‘chirish bosqichi** – avvalo oiladagilar, o‘qituvchilar yoki mashhurlar qadriyatlarini ko‘chiriladi. **Tanqidiy qarash bosqichi** – o‘smir avvalgi qadriyatlarni shubha ostiga oladi, alternativani izlaydi. **Ichki integratsiya bosqichi** – o‘smir o‘z qadriyatlarini ongli ravishda tanlaydi va ularga sodiq bo‘ladi. Psixologik maslahatlar, qadriyatlarni baholash testlari, ro‘yxatli refleksiya, guruhiy treninglar orqali o‘smirlarga o‘z qadriyatlarini anglash va mustahkamlashga ko‘mak beriladi. Bu faoliyatlar psixologlar tomonidan maktablarda yoki yoshlar markazlarida olib borilishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, o‘smirlik davrida shakllanadigan qadriyatlar butun hayot davomida inson yo‘lini belgilaydi. Psixologik xizmatlar orqali o‘smirlarga o‘z qadriyatlarini shakllantirishda yordam berish nafaqat individual muvaffaqiyat, balki sog‘lom va barqaror jamiyat qurishda ham muhim omil hisoblanadi. Shu bois bu masala har tomonlama yondashuv va tizimli ishlashni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G‘ofurov M. “O‘smirlik psixologiyasi”. Toshkent, 2020.
2. G‘aniyeva D. “Qadriyatlar psixologiyasi”. Toshkent, 2019.
3. Schwartz S. H. “Universals in the content and structure of values”. Journal of Social Issues, 1992.
4. Goleman D. “Emotional Intelligence”. New York: Bantam Books, 1995.

5. Vygotsky L. S. “Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes”. Harvard University Press, 1978.
6. Mamarasulov A. “Yoshlar tarbiyasida qadriyatlarning roli”. Ilmiy maqola, 2021.
7. UNESCO. “Global Citizenship Education: Values and Attitudes”. 2015.

ICHKI ISHLAR XODIMLARIDA ZO‘RIQISH VA STRESS HOLATLARINING OLDINI OLISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI

Isabayev A.K.

Buxoro xalqaro universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada ichki ishlar xodimlarida zo‘riqish va stress holatlari yuzaga kelishining psixologik sabablari, ularning oldini olish strategiyalari va psixoprofilaktik yondashuvlar yoritilgan. Maqolada xodimlarning kasbiy faoliyatida uchraydigan stress omillari, emotsional zo‘riqish sindromi (burnout), hamda ularni bartaraf etishga xizmat qiluvchi amaliy psixologik vositalar tahlil qilinadi. Stressga bardoshlilik, emotsional barqarorlik va psixologik tayyorgarlikni oshirish orqali xizmat samaradorligini ta’minlashga urg‘u beriladi.

Kalit so‘zlar: ichki ishlar xodimlari, stress, zo‘riqish, emotsional zo‘riqish sindromi, psixoprofilaktika, stressga bardoshlilik, psixologik tayyorgarlik, xizmat samaradorligi, psixologik yordam, xavf omillari.

Аннотация: В данной статье рассматриваются психологические причины возникновения стресса и переутомления у сотрудников органов внутренних дел, а также стратегии и методы их профилактики. Анализируются стрессовые факторы, синдром эмоционального выгорания, а также практические психологические подходы к их преодолению. Отмечается важность развития устойчивости к стрессу, эмоциональной стабильности и психологической готовности для повышения эффективности профессиональной деятельности.

Ключевые слова: сотрудники органов внутренних дел, стресс, переутомление, синдром эмоционального выгорания, психопрофилактика, устойчивость к стрессу, психологическая подготовка, эффективность службы, психологическая помощь, факторы риска.

Abstract: This article examines the psychological causes of stress and fatigue in internal affairs officers, along with strategies and methods for prevention. It analyzes stress factors, emotional burnout syndrome, and practical psychological tools for coping with them. Emphasis is placed on enhancing stress resistance,

emotional stability, and psychological preparedness to improve professional performance.

Keyword: internal affairs officers, stress, fatigue, emotional burnout syndrome, psychoprophylaxis, stress resistance, psychological preparedness, work efficiency, psychological support, risk factors.

Ichki ishlar xodimlari xizmat davomida ko‘plab xavfli, mas’uliyatli va psixologik jihatdan og‘ir vaziyatlarga duch keladilar. Stress va zo‘riqish holatlarining to‘planishi ularning sog‘ligiga, xizmat samaradorligiga va jamiyat xavfsizligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli bunday holatlarning oldini olish ilmiy asoslangan psixologik yondashuvni talab qiladi. Xozirgi zamonda mavjud moddiy-texnika vositalarining takomillashuvi, ularning murakkabligi, uyushgan jinoyatchilik va xalqaro terroristik harakatlarga qarshi jipslashgan holda jamoa bo‘lib kurashish yo‘lida doimiy izlanish, kuchaytirilgan tartibda xizmat olib borish har bir xodimda bir psixologik zo‘riqish holatlarini keltirib chiqaradi. Turli axborotlarni tahlil qilish, aniq, tez harakatlanish uchun aloqa vositalaridan yuqori darajada malakali ravishda foydalana olish jarayoni jamoa rahbarlarini doimiy fikrlash holatida bo‘lishga majbur qiladi. Har qanday sharoitda, jangovar shay turish, xavfli vaziyatlarni nazarda tutib faoliyat kechirish shaxsni muayyan ruhiy beqarorlikka (stressga) olib keladi. Demak, ichki ishlar xodimlarida o‘ziga xos ta’sir o‘tkazuvchi omillar ko‘p bo‘lib, bu kasbga oid bilimlar boshqa ijtimoiy bilimlardan o‘ziga xos taraflari bilan ajralib turadi.

Ichki ishlar organlarining har bir xodimi individual ish tajribasi bilan bir-biridan farq qilsada, ular birgalikdagi faoliyatda umumiy ruhiy holatlarga asoslanadilar. Birgalikdagi xizmat mobaynida xodimlar o‘rtasida birbiriga ta’sir o‘tkazish taqlid, talabchanlik, o‘rnak olish, munosabatlarda qatnashish, tajriba almashish va turli psixologik holatlar (kayfiyat, stress, asabbuzarliklar) ro‘y beradi va ularning ayni vaqtdagi psixologik holatiga o‘z ta’sirini o‘tkazadi. Bundan tashqari har bir amaliy psixolog stressning ijobiy va salbiy oqibatlarini haqida yetarlicha tushunchaga ega bo‘lishi kerak. Stressda insonning tevarak-atrofdagi narsa va hodisalarga jismoniy, kimyoviy va psixologik aks ta’sirlari kuzatiladi. Bunda atrof-muhitdagi salbiy hodisalar insonning fiziologik va psixologik funksiyalari muvozanatini izdan chiqaradi.

Stress holatini jismoniy, psixologik omillar majmui, ya’ni stressorlar keltirib chiqaradi. Hayotimizda stresslarning bo‘lib turishi tufayli ularni boshqarish, ular keltirishi mumkin bo‘lgan zararni kamaytirishni bilish zarur. Insonda stresslarga ko‘nikishning bir necha usullari mavjud. Ichki ishlar xodimi esa bu usullarni bilishi shart. Jumladan;

Birinchi usul — tashkilot darajasidagi usul bo‘lib, masalan, ishlab chiqarish korxonasida xodimlarga qo‘yiladigan talablarni ishlab chiqish jarayonida, ular faoliyatiga baho berishda o‘zgarishlar ro‘y berishi natijasida vujudga keladi. Bunday o‘zgarishlar stressli vaziyatlar manbaini bartaraf etadi.

Ikkinchi usul stresslarni bartaraf etish bo‘yicha maxsus dasturlardan foydalanib, stresslarni boshqara bilishdir. Bunday dasturlar meditatsiya, trening, mashqlar, parhez va ba‘zan ibodat qilishni ham o‘z ichiga oladi. Xayotdagi turli kechinmalar ta’sirida tez xafa bo‘lish, kayfiyatning o‘zgaruvchanligi, yetakchilikka (liderlikka) moyillik, muvaffaqiyatga erishishda tirishqoqlikning kuchayishi insondagi shaxsiy xususiyatlarning salbiy tarafga o‘zgarishiga sabab bo‘ladi.

Ichki ishlar xodimlari bilan olib boriladigan psixoprofilaktika ishlarida quyidagi vazifalarni bajarish talab qilinadi:

- xodimlarda ruhiy-asab kasalliklari belgilarining kelib chiqishi, sababi va sharoitlarini aniqlash hamda oldini olish;
- ishga olinayotgan xodim yoki shaxsda ruhiy-asab tizimining ahvoli, psixik sog‘lomlik darajasini aniqlash, rivojlanib ketishining oldini olish, patologik xususiyatlarini belgilash;
- xodimlarda paydo bo‘layotgan sezilar-sezilmas psixik o‘zgarishlarni nazorat ostiga olish, kuzatish va ambulatoriya sharoitida davolash;
- ichki ishlar organlari boshliqlar tarkibiga xodimlarning sog‘ligini hisobga olgan holda ishning xususiyatiga qarab kerakli bo‘lgan tavsiyalar ishlab chiqish;
- xodimlarni kasbiy faoliyati davomida haddan ziyod ruhiy - emotsional holatlarda qanday vositalardan foydalanish mumkinligiga oid tavsiyalar bilan ta’minlash;
- umumiy gigienik tadbirlar o‘tkazish, ovqatlanish, dam olish vaqtida sharoitlarni hisobga olib, psixoprofilaktik tadbirlarini o‘tkazish;
- xodimlar o‘rtasida psixogigiena va psixoprofilaktika masalalari bo‘yicha tibbiyot va harbiy psixologiya doirasida psixotreninglar o‘tkazish.

Umuman, ichki ishlar tizimida yuqoridagi vazifalarning bajarilishi psixologik xizmat amaliyotida muayyan natijalarni qo‘lga kiritishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, ichki ishlar organlari xodimlarining stress va zo‘riqishga qarshi ruhiy barqarorligini ta’minlash — bu nafaqat individual salomatlik, balki tizim samaradorligining kafolatidir. Buning uchun psixologik xizmatning tizimli faoliyati, doimiy treninglar, shaxsiy maslahatlar va ijobiy psixologik muhit muhimdir. Stressni boshqarishga qaratilgan psixologik yondashuvlar xodimlarning kasbiy faoliyatini yanada barqaror va samarali qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Баратов Ш.Р. Ижтимоий психология ва шахс ривожланиши. – Бухоро, 2021.
2. Баратов.Ш.Р. Психологик хизмат: Магистрлар учун дарслик. – Т.: “Наврўз” нашриёти, 2018. – 344 б.
3. Selye G. “Stress bez distressa” — M.: Progress, 1982.
4. Lazarus R., Folkman S. “Stress, Appraisal, and Coping” — Springer, 1984.
5. Hasanboev J. “Amaliy psixologiya asoslari” — T.: O‘qituvchi, 2020.
6. Xekhaugen H. “Motivatsiya va faoliyat psixologiyasi” — T., 2008.
7. Leontyev A.N. “Faoliyat, ong va shaxs” — M.: Nauka, 1975.
8. Rustamova Z. “Stressni yengish usullari” — Psixologiya jurnali, 2021, №4.

BO‘LAJAK INGLIZ TILI O‘QITUVCHILARIDA SUPERVAYZERLIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK DETERMINANTLARI

Mirzayeva M.R.

Buxoro xalqaro universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarining supervayzerlik qobiliyatlarini rivojlantirish jarayoniga ta’sir qiluvchi asosiy psixologik determinantlar tahlil qilinadi. O‘qituvchining shaxsiy va kasbiy rivojida supervayzerlik kompetensiyalarining o‘rni yoritiladi, shuningdek ushbu ko‘nikmalarni shakllantirishga qaratilgan psixologik va pedagogik mexanizmlar ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: supervayzerlik, psixologik determinant, ingliz tili o‘qituvchisi, empatiya, liderlik.

Аннотация: В данной статье рассматриваются основные психологические детерминанты развития супервизорских способностей у будущих учителей английского языка. Раскрывается значение этих компетенций в личностном и профессиональном становлении педагога, а также предлагаются эффективные механизмы их формирования.

Ключевые слова: супервизорство, психологические детерминанты, учитель английского языка, эмпатия, лидерство.

Abstract: This article examines the main psychological determinants involved in developing supervisory abilities among future English language teachers. It highlights the importance of supervisory competence in personal and professional teacher development and discusses effective psychological and pedagogical mechanisms to support this growth.

Keyword: supervision, psychological determinants, English teacher, empathy, leadership.

Zamonaviy ta’lim tizimi o’qituvchidan nafaqat bilim beruvchi, balki shaxsiy namuna bo’luvchi, ijtimoiy yetakchi, muammolarni hal qiluvchi va tashabbuskor rahbar sifatida shakllanishni talab qilmoqda. Ayniqsa, ingliz tili kabi interaktiv va madaniyatlararo muloqotga asoslangan fanlarda o’qituvchining supervayzerlik qobiliyatlari — ya’ni yo’naltirish, boshqarish, motivatsiya berish va ijtimoiy-psixologik muvofiqlikni ta’minlash ko’nikmalari — o’quvchilarning faolligi va dars sifatiga bevosita ta’sir qiladi. Supervayzerlik bu oddiy nazorat emas, balki o’quv jarayonini tashkil etish, rahbarlik qilish, vaziyatni boshqarish, psixologik qo’llab-quvvatlash va ijobiy jamoaviy muhit yaratish demakdir.

Bo’lajak ingliz tili o’qituvchilari o’zlarida bu qobiliyatni shakllantirishi uchun bir qator psixologik determinantlarga ega bo’lishlari zarur. Bu determinantlar — empatiya, kommunikativ salohiyat, ijtimoiy intellekt, liderlik fazilatlari, stressga chidamlilik va refleksiya kabi shaxsiy va kasbiy jihatlarni o’z ichiga oladi. Empatiya orqali o’qituvchi o’quvchining holatini his qiladi, uni tushunadi va unga mos yondashuvni tanlaydi. Kommunikativ salohiyat esa o’z fikrini aniq ifodalash, o’quvchi bilan ochiq muloqotda bo’lish va ijtimoiy aloqa o’rnatishda asosiy vositadir. Bularning barchasi o’qituvchining rahbarlik salohiyatini shakllantiradi. Supervayzerlik kompetensiyalari shaxsiy sifatlar bilan chambarchas bog’liq bo’lib, ular ma’lum darajada psixologik nazariyalar bilan ham asoslanadi. Masalan, Albert Banduraning ijtimoiy o’rganish nazariyasiga ko’ra, insonlar boshqalarning xatti-harakatlarini kuzatish, modellashtirish va takrorlash orqali o’rganadi. Bu nazariya ta’lim jarayonida pedagog shaxsining o’quvchi uchun real psixologik model sifatida amal qilishini asoslaydi. Shuning uchun supervayzerlik fazilatlari – ya’ni ijobiy namuna ko’rsatish, ongli harakat qilish va ijtimoiy ta’sir o’tkazish – bevosita o’qituvchining shaxsiy va kasbiy xatti-harakatlariga bog’liq. Shu bilan birga, Daniel Goleman tomonidan ishlab chiqilgan emotsional intellekt nazariyasi supervayzerlik salohiyatini emotsional barqarorlik, empatiya va o’zini anglash bilan bog’laydi. O’qituvchining o’z his-tuyg’ularini boshqarishi, boshqalarning hislarini sezishi va muloqotni boshqarish layoqati sinfdagi ijtimoiy muhitni yaratishda asosiy omildir. Kurt Levinning liderlik uslublari haqidagi nazariyasida esa pedagogik rahbarlik turli yondashuvlarda – avtoritar, demokratik va laissez-faire uslublarida namoyon bo’ladi. Ta’limda demokratik uslub samarali hisoblanadi, chunki u o’quvchilarda ishtirok, erkin fikrlash va mas’uliyatni rivojlantiradi. Shu bois, supervayzer o’qituvchi yetakchilikni majburlov bilan emas, balki ishonch va hamkorlik orqali amalga oshiradi. Abraham Maslouning ehtiyojlar iyerarxiyasi nazariyasi esa shaxsning motivatsiyasi va rivojlanishini turli bosqichlarga ajratib beradi: fiziologik

ehtiyojlardan to o‘zini ro‘yobga chiqarishgacha. O‘qituvchi o‘zining yuqori darajadagi ehtiyojlarini anglab, ularni amalga oshirganidagina, boshqalarni rivojlantirishga qodir bo‘ladi. Viktor Franklning ma’no izlash nazariyasiga ko‘ra esa inson faoliyatida ma’no va maqsadning mavjudligi ruhiy barqarorlikning garovidir. O‘qituvchi o‘z kasbida ma’no topsagina, u chin yetakchiga aylanadi. Bu nazariyalar bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilari uchun psixologik determinantlarni aniqlash va ularga tayangan holda supervayzerlik kompetensiyalarini shakllantirishda nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Amaliy jihatdan, bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarining supervayzerlik qobiliyatlarini shakllantirish uchun maxsus treninglar, rolli o‘yinlar, konfliktli vaziyatlarni modellashtirish, reflektiv yozuvlar va psixologik maslahatlar zarur bo‘ladi. Bu orqali o‘qituvchi nafaqat o‘zini anglashni, balki o‘quvchilar bilan qanday munosabat o‘rnatishni, qanday yetakchilik pozitsiyasini egallashni ham o‘rganadi. Mentorlardan o‘rnak olish, dars kuzatuvlari va baholash mexanizmlarida qatnashish orqali esa nazariy bilimlar amaliy tajriba bilan mustahkamlanadi.

Xulosa qilib aytganda, bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarida supervayzerlik qobiliyatlarini rivojlantirish — bu ularning pedagogik samaradorligini, kasbiy o‘rishini va jamoadagi ijtimoiy yetakchilik darajasini belgilovchi muhim psixologik jarayondir. Bu qobiliyatlarni shakllantirishda psixologik determinantlarni chuqur o‘rganish, zamonaviy nazariyalarni qo‘llash va amaliy mexanizmlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Supervayzerlik salohiyatiga ega pedagog – bu o‘z o‘quvchilariga yo‘l ko‘rsatuvchi, ularni rivojlanishga ilhomlantiruvchi va ijtimoiy jihatdan faollikka undovchi zamonaviy o‘qituvchi timsolidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bandura A. (1977). Social Learning Theory. Prentice-Hall.
2. Goleman D. (1995). Emotional Intelligence. Bantam Books.
3. Levin K. (1951). Field Theory in Social Science. Harper.
4. Maslow A. (1954). Motivation and Personality. Harper & Row.
5. Asmolov A.G. (2007). Shaxs rivojlanishi psixologiyasi. Moskva.
6. Xolmatov M. (2021). Pedagogik liderlik va o‘qituvchilik san’ati. Toshkent.

BO‘LAJAK CHAQIRUVGA QADAR BOSHLANG‘ICH TAYYORGARLIK FANI O‘QITUVCHILARIDA TOLERANTLIKNI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK DETERMINANTLARI

Muxtorov M.M.

Buxoro xalqarouniversiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo‘lajak chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorgarlik fani o‘qituvchilarida tolerantlikni rivojlantirishga ta’sir etuvchi psixologik determinantlar tahlil qilingan. Unda o‘qituvchilarning kasbiy faoliyatida tolerantlikning ahamiyati, shaxslararo muloqotdagi roli, ijtimoiy psixologik muhitdagi moslashuv jarayonlari, shuningdek, tolerantlikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodik yondashuvlar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: tolerantlik, psixologik determinantlar, kasbiy faoliyat, shaxslararo muloqot, ijtimoiy moslashuv, o‘qituvchi, boshlang‘ich tayyorgarlik, psixopedagogik muhit, axloqiy qadriyatlar, psixologik barqarorlik.

Аннотация: В данной статье рассматриваются психологические детерминанты развития толерантности у преподавателей предмета «Начальная подготовка до призыва». Анализируется значение толерантности в профессиональной деятельности педагога, её роль в межличностном взаимодействии, процессы адаптации в социально-психологической среде, а также методические подходы к формированию толерантного поведения.

Ключевые слова: толерантность, психологические детерминанты, профессиональная деятельность, межличностное общение, социальная адаптация, преподаватель, начальная подготовка, психопедагогическая среда, нравственные ценности, психологическая устойчивость.

Abstract: This article examines the psychological determinants of developing tolerance among teachers of the pre-conscription basic training subject. It analyzes the significance of tolerance in the professional activity of teachers, its role in interpersonal communication, processes of adaptation in the socio-psychological environment, and methodological approaches to fostering tolerant behavior.

Keyword: tolerance, psychological determinants, professional activity, interpersonal communication, social adaptation, teacher, basic training, psychopedagogical environment, moral values, psychological resilience.

Bo‘lajak chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorgarlik fani o‘qituvchilari jamiyatda harbiy-vatanparvarlik ruhini shakllantirish, yoshlarni muayyan tartibga, mas’uliyatga va fuqarolik burchiga tayyorlashda muhim rol o‘ynaydi. Bunday pedagoglar nafaqat bilim va ko‘nikmalarni o‘rgatadilar, balki yoshlar ongiga

insonparvarlik, ijtimoiy mas’uliyat, millatlararo bag’rikenglik, ya’ni tolerantlik g’oyalarini singdiradilar. Tolerantlik bu — boshqa odamlarning qarashlariga, qadriyatlariga, e’tiqodiga hurmat bilan yondashish, ziddiyatli vaziyatlarda murosali pozitsiyani egallash, jamiyatda totuvlikni saqlashga qaratilgan shaxsiy sifatdir. Ushbu sifadni o’zida mujassam etgan o’qituvchi — yosh avlod uchun nafaqat bilim manbai, balki ijtimoiy-psixologik namuna hisoblanadi.

Tolerantlikni rivojlantirishda psixologik determinantlar deganda shaxsda ushbu sifat shakllanishiga va barqaror saqlanishiga ta’sir qiluvchi omillar tushuniladi. Ular orasida empatiya — ya’ni boshqalarning his-tuyg’ularini tushunish va ularga javob bera olish qobiliyati, ijtimoiy intellekt — insonlar bilan munosabatni anglash va boshqarish layoqati, affektiv barqarorlik — emotsional holat ustidan nazorat, shuningdek madaniy sezgirlik va o’z-o’zini tahlil qila olish ko’nikmalari ajralib turadi. Bu xususiyatlar pedagogik jarayonda o’quvchilar bilan ijobiy muloqotni ta’minlaydi, kelib chiqadigan nizolarni sabr bilan hal qilishga imkon beradi va millatlararo munosabatlarda ham o’z samarasini ko’rsatadi.

Zamonaviy pedagogdan talab qilinayotgan kompetensiyalar orasida tolerantlik ustuvor o’rinni egallaydi. Ayniqsa, harbiy yo’nalishdagi ta’limda qat’iyat va tartib bilan bir qatorda insoniylik, sabr, bag’rikenglik kabi qadriyatlar uyg’unligi muhim hisoblanadi. Bo’lajak chaqiruvga tayyorlovchi o’qituvchi shaxsida yuqori darajadagi madaniy ong, psixologik barqarorlik, ruhiy muvozanat, o’zini anglash va boshqalarni qadrlay olish layoqati mavjud bo’lishi shart.

Psixologik jihatdan tolerantlikni rivojlantirish uzviy jarayon bo’lib, u shaxsning o’ziga, atrofdagilarga, jamiyatga munosabati asosida shakllanadi. Gordon Allportning “ixtiyoriy tolerantlik” nazariyasi, V. Franklning “insoniy ma’no izlash” konsepsiyasi hamda X. Hekhausenning motivatsion yondashuvlari tolerantlikni rivojlantirishda muhim nazariy asoslar bo’lib xizmat qiladi. Shuningdek, A.G. Asmolov, D.I. Feldshteyn, Z.V. Barsukova kabi olimlar tolerantlikni shaxsiy rivojlanishning ajralmas qismi deb e’tirof etishgan. Demak, tolerantlik o’rgatilmaydi, balki shaxsning ruhiy va ijtimoiy rivojlanishi davomida mustahkamlanadi. Shu nuqtayi nazardan, pedagog shaxsining o’zi mazkur sifatga ega bo’lishi orqali o’quvchilariga bevosita ta’sir ko’rsatadi.

Amaliy jihatdan tolerantlikni rivojlantirishda bir qator psixologik yondashuvlar qo’llaniladi. Masalan, rolli o’yinlar, murosani topish texnikalari, muloqotga ochiqlikni kuchaytirish, madaniy xilma-xillikka ijobiy munosabat bildirish, bahsli vaziyatlarda asabiylashmasdan fikr bildirish, empatiya mashqlari — bularning barchasi o’qituvchilarning shaxsiy tolerantlik darajasini oshirishga xizmat qiladi. Bunday metodlar orqali pedagog o’zida salbiy stereotiplar va xurofotlarni kamaytiradi, tolerant pozitsiyani tanlaydi va u orqali o’quvchilarga o’rnak bo’ladi.

Shuningdek, tolerantlikni rivojlantirishda ijtimoiy muhit, mehnat jamoasining psixologik iqlimi, rahbariyatning axloqiy qadriyatlarga bo‘lgan yondashuvi, kasbiy motivatsiya va o‘z ustida ishlash ehtiyoji muhim rol o‘ynaydi. O‘qituvchi o‘zini qadrlangan, eshitilgan va qo‘llab-quvvatlangan his etsa, bu uning tolerantlik darajasiga ijobiy ta’sir qiladi. Shu sababli o‘qituvchilarni kasbiy tayyorlash jarayonida tolerantlikni rivojlantiruvchi trening va mashg‘ulotlar albatta joriy etilishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, bo‘lajak chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorgarlik fani o‘qituvchilari faoliyatida tolerantlik asosiy shaxsiy va kasbiy sifatlardan biri hisoblanadi. Bu sifatni rivojlantirishda psixologik determinantlarni chuqur tahlil qilish, individual xususiyatlarni hisobga olish va kompleks yondashuvlar asosida ishlash zarur. Tolerant o‘qituvchi — bu zamonaviy jamiyatda yosh avlodga sog‘lom, bag‘rikeng va ijtimoiy jihatdan barqaror yo‘lni ko‘rsatuvchi asosiy figura hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Allport G. “The Nature of Prejudice” — Addison-Wesley, 1954.
2. Hekhauzen X. “Motivatsiya va faoliyat psixologiyasi” — T.: O‘zbekiston, 2008.
3. Баротов.Ш.Р. Психологик хизмат: Магистрлар учун дарслик. — Т.: “Наврўз” нашриёти, 2018. — 344 б.
4. Rustamova Z. “Pedagogik psixologiyada tolerantlik tushunchasi” — Psixologiya jurnali, 2020.
5. Maslow A. “Motivation and Personality” — Harper & Row, 1954.
6. Asmolov A.G. “Shaxs rivojlanishi psixologiyasi” — Moskva, 2007.
7. Feldshteyn D.I. “O‘qituvchi shaxsi va ijtimoiy o‘zaro ta’sir” — Moskva, 2014.

ICHKI ISHLAR ORGANLARI XODIMLARINING KASBIY FAOLIYATINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Sharipov S.R.

Buxoro xalqaro universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada ichki ishlar organlari xodimlarining kasbiy faoliyati bilan bog‘liq psixologik xususiyatlar, ularning kasbiy shaxsiy portreti, ruhiy bosim, stress holatlari, emotsional barqarorlik, stressga chidamlilik va ijtimoiy moslashuv salohiyatlari o‘rganiladi. Shuningdek, maqolada ichki ishlar tizimidagi xodimlar faoliyatining samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi psixologik mexanizmlar nazariy jihatdan tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: ichki ishlar xodimlari, kasbiy faoliyat, psixologik portret, stress,

emotsional barqarorlik, stressga chidamlilik, ijtimoiy moslashuv, psixologik xizmat, xavfli vazifalar, ruhiy tayyorgarlik.

Аннотация: В статье рассматриваются психологические особенности профессиональной деятельности сотрудников органов внутренних дел, включая профессиональный психологический портрет, стрессовые состояния, эмоциональную устойчивость, стрессоустойчивость и потенциал социальной адаптации. Также проводится теоретический анализ психологических механизмов повышения эффективности деятельности сотрудников правоохранительных органов.

Ключевые слова: сотрудники органов внутренних дел, профессиональная деятельность, психологический портрет, стресс, эмоциональная устойчивость, стрессоустойчивость, социальная адаптация, психологическая помощь, опасные задания, психологическая подготовка.

Abstract: This article examines the psychological features of professional activity among internal affairs officers, focusing on their psychological profile, stress conditions, emotional resilience, stress tolerance, and social adaptation potential. Theoretical analysis of psychological mechanisms aimed at enhancing performance in law enforcement professions is also provided.

Keyword: internal affairs officers, professional activity, psychological profile, stress, emotional stability, stress resistance, social adaptation, psychological service, high-risk duties, psychological preparedness.

Ichki ishlar xodimlarining faoliyati doimiy xavf ostida, keskin sharoitlarda, yuqori ijtimoiy mas’uliyat bilan kechadi. Bunday xizmatda xodimlarning ruhiy salomatligi va psixologik barqarorligi nafaqat ularning ish samaradorligini, balki jamiyat xavfsizligini ham belgilaydi. Bu esa ushbu mavzuni ilmiy tahlil qilish va amaliy yondashuvlarni ishlab chiqishni talab etadi. Ichki ishlar organlari xodimlarining kasbiy faoliyati nafaqat yuqori xavf darajasiga, balki ijtimoiy javobgarlik, kuchli ruhiy bosim va ko‘p qirrali psixologik yuklamalarga ham ega. Ushbu sohaga kiruvchi shaxslar har kuni emotsional jihatdan murakkab vaziyatlar bilan to‘qnash keladilar: jinoyatchilik, ziddiyatli ijtimoiy muloqotlar, xavfli operatsiyalar, xizmat va shaxsiy hayot o‘rtasidagi nomuvofiqliklar. Shuning uchun bu kasbda faoliyat yurituvchi shaxslarning psixologik xususiyatlari, ya’ni stressga chidamlilik, emotsional barqarorlik, ijtimoiy kompetensiya, tez fikrlash va muvozanatni saqlash kabi ko‘nikmalar muhim ahamiyatga ega.

Ichki ishlar organlari xodimlari o‘z kasb vazifalarini bajarishlari jarayonida muayyan shart-sharoitlarda, qiyin vaziyatlarda ishda ayrim kamchilik va nuqsonlarga yo‘l qo‘yishlari ham ehtimoldan xoli emas. Kasbiy faoliyatda bunday holatlarning yuzaga kelishi ichki ishlar organlari xodimlarining turli shaxslar bilan

bevosita va bilvosita muloqot jarayonidagi individual psixologik xususiyatlariga bog‘liq bo‘lib, bu ularda muayyan malaka va ko‘nikmalarning hali yetarli darajada shakllanmaganligi bilan tushuntiriladi.

Shu bois bugungi kunda ichki ishlar organlarining har qanday xodimi jamoat xavfsizligi va farovonligini ta‘minlashda psixologik jihatdan yetuk va jismoniy tayyor bo‘lishi davr taqozosidir. Bir qator rus psixologlari (L.S.Vigotskiy, S.L.Rubinshteyn, A.N Leontev, B.G.Ananayev) kasb psixologiyasining metodologik asoslarini ishlab chiqishni insonning amaliy ish faoliyatini psixologik tahlil qilishdan boshlash kerak degan xulosaga kelganlar.

Chunki aynan shu jabhada psixik hayotning eng muhim qonuniyatlari mujassam. Bugungi kunda bir qator xususiyatlari bilan farqlanadigan va shaxsga turli-tuman talablar qo‘yadigan murakkab intellektual mehnat faoliyati talab darajasida o‘rganilmagan. Bu ichki ishlar organlari xodimlarining kasb mahoratini oshirish, ish samaradorligini ta‘minlash kabi amaliy masalalarni hal etayotganda ko‘zga tashlanadi.

Psixologik xizmat jarayonida ichki ishlar xodimi o‘zini tuta bilishi, boshqa shaxslarni ham qo‘llab-quvvatlashi, o‘z faoliyatini amalga oshirishda aholi yordamidan unumli foydalanishi, ularda o‘ziga nisbatan ishonch tuyg‘usini uyg‘otishi zarur hisoblanadi. Masalan, xodim profilaktika inspektori bo‘lsa ko‘proq tashkilotchilik qilishi, kimga, qachon, qanday yordam berishni bilishi kerak. Bu jarayonda ish vaqti, kuni, soatini samarali tashkil etish, reviziya, ekspertiza, ko‘zdan kechirish va tintuv ishlarini tashkil eta olish, biron jinoyat ishi yuzasidan to‘plangan hamkor guruhlar ishini uyushtirishda faol bo‘lish talab etiladi.

Ishonarli faoliyatda xodim o‘zaro kelisha olmaydigan qo‘ni-qo‘shni, er-xotinlar to‘g‘risida oladigan ma‘lumotlarni qayd etibgina qolmay, balki ularga alohida e‘tibor bilan yondashishi kerak. Fuqarolar bilan tarbiyaviy profilaktika ishlarini olib borishda asosiy vositalardan biri qonun talablariga va jamiyatda qabul qilingan xulq-atvor qoidalariga rioya etishdir.

Psixologik xizmat jarayonida ichki ishlar xodimining izlanuvchanlik faoliyatini tahlil qilish muhim o‘rin tutadi. Binobarin, izlanuvchanlik faoliyati jinoyatchini izlashda, janjal, kelishmovchilik vaziyatlarida ayblanuvchilarni qidirish va olingan axborotni tahlil qilish uchun mavjud ma‘lumotlarni tekshirib, o‘rganib, xulosa chiqarib hal qilish jarayonida qo‘l keladi. Izlanuvchanlik faoliyati xodimdan o‘z ustida tinimsiz ishlashni, yangiliklardan, ilm-fan taraqqiyotidan xabardor bo‘lish, kasbiy mahoratini yanada oshirib, tajriba orttirishini talab qiladi. Protsessual hujjatlarni tuza olish, og‘zaki nutqni tez yozib olish, kompyuter, yozuv mashinasida ishlash, texnik vositalardan foydalana olish ko‘nikmalarining rivojlanganligida namoyon bo‘ladi.

Ichki ishlar organlari xodimlari faoliyatida axloq, iroda, emotsional intellektual

(aqliy) xususiyatlarni rivojlantirish ham muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga ichki ishlar organlari xodimlari faoliyatida muhim hisoblanadigan ruhiy-asab xususiyatlaridan unumli foydalanish faoliyat samaradorligini oshiradi.

Ular: sensitivlik — tashqi muhit ta’sirlariga yuqori ruhiy-asab sezgirliigi; hissiy turg’unlik — hadik, xavfsirash darajasining pastligi, xavfli vaziyatlarda hissiy qo’zg’alish jarayonini susaytirish; rezistentlik — tashqi va ichki ruhiy shikastlanishga qarshilik ko’rsata olish; tolerantlik — ruhiy-asab zo’riqishlariga bardosh berishdan iborat.

Psixologik xizmat jarayonida ichki ishlar organlari xizmatiga kelgan yosh xodimlar xizmat jarayonida boshqarma, uchastka bo’linmalari, mahallalar, maktablar, oliy va o’rta maxsus ta’lim muassasalarida, qo’riqlanadigan ishlab chiqarish ob’ektlarida, vazirliklar, bojxonalar, avtomobil va temir yo’llarda yakka tartibda, bir-birlari bilan hamkorlikda ish yuritishlarini inobatga olib, ularning faoliyati unumdorligida quyidagi psixologik shartlar alohida o’rin egallaydi. Samaradorlik ko’rsatkichi — aniq maqsadga erishish, kuch va vositalarni unumli ishlatishdan iborat.

Shaxs faoliyatining samaradorligi va ishonchliligi uning fikri qat’iyligi, xizmatda benuqsonligi, noto’g’ri hatti-harakatlarga yo’l qo’ymasligi va mehnat faoliyatida uzilishlarning yo’qligi bilan belgilanadi. Faoliyat samaradorligi va ishonchliligining psixik shartlariga maqsadni aniq anglash, kasbiy mahorat, irodaviy sifatlar hamda yaxshi rivojlangan psixik jarayonlar kiradi. Shaxsning o’z imkoniyatlariga to’g’ri baho bera olmasligiga, ish qobiliyatining pasayishiga, organizmning kasallikka beriluvchanligini oshirishga sabab bo’ladi. Moslashish jarayonining jiddiy buzilishi, kasalliklarning tez rivojlanishiga, kasb faoliyatida uzilish hosil bo’lishiga, jamiyatga zarar keltiruvchi turli xarakter illatlarining tug’ilishiga asos bo’ladi. Shu boisdan ham psixologik xizmat jarayonida amaliy psixolog psixogigiena va psixoprofilaktika talablaridan kelib chiqib har xil tushunmovchiliklar, ruhiy zo’riqishlar va o’zaro munosabatlardagi muammolarni bartaraf etishga va shu yo’l bilan xodimlarning ruhiy va ma’naviy sog’lom bo’lishlarini ta’minlashga qaratilgan ishlarni olib borishi lozim bo’ladi.

Xulosa qilib aytganda, ichki ishlar organlari xodimlarining kasbiy faoliyati murakkab va stressli sharoitlarda kechadi. Ularning psixologik holatini tahlil qilish, kasbiy salomatligini saqlash va ularni moslashtirishga qaratilgan psixologik xizmat tizimi kuchli nazariy va amaliy asosga ega bo’lishi zarur. Bu nafaqat xodimlarning samaradorligini oshiradi, balki huquqni muhofaza qiluvchi tizimning umumiy barqarorligiga ham ta’sir ko’rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Баратов Ш.Р. Ижтимоий психология ва шахс ривожланиши. — Бухоро,

2021.

2. Баротов.Ш.Р. Психологик хизмат: Магистрлар учун дарслик. – Т.: “Наврўз” нашриёти, 2018. – 344 б.
3. Леонтьев А.Н. “Деятельность. Сознание. Личность” — М.: Наука, 1975.
4. Селье Г. “Стресс без дистресса” — М.: Прогресс, 1982.
5. Юнгов И.М. “Психология профессиональной деятельности” — СПб.: Питер, 2009.
6. Ҳасанбоев Ж. “Amaliy psixologiya asoslari” — Тошкент, 2020.

BO‘LAJAK TARIX FANI O‘QITUVCHILARIDA MANTIQUIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK DETERMINANTLARI

Qo‘yliyev U.R

Buxoro xalqaro universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada bo‘ljak tarix fani o‘qituvchilarida mantiqiy tafakkur ko‘nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishning pedagogik-psixologik asoslari tahlil qilinadi. Muallif mantiqiy tafakkurning kasbiy kompetensiya sifatidagi ahamiyatini ochib beradi va uni rivojlantiruvchi omillarni nazariy jihatdan asoslaydi. Tarixiy tafakkur, analitik fikrlash, tanqidiy mulohaza yuritish va sabab-oqibat bog‘liqliklarini tushunish o‘qituvchining kasbiy salohiyatining ajralmas qismi sifatida ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: mantiqiy tafakkur, tarixiy tafakkur, kognitiv rivojlanish, analitik fikrlash, o‘quv motivatsiyasi, psixologik determinantlar, pedagogik strategiyalar, metodik yondashuvlar, tarix fanini o‘qitish, tanqidiy mulohaza, kasbiy kompetensiyalar, tafakkur bosqichlari, intellektual salohiyat.

Аннотация: В данной научной статье рассматриваются педагогико-психологические основы формирования и развития логического мышления у будущих учителей истории. Автор раскрывает значение логического мышления как профессиональной компетенции и теоретически обосновывает факторы, способствующие его формированию. Историческое мышление, аналитические способности, критическое осмысление и понимание причинно-следственных связей рассматриваются как неотъемлемые компоненты профессионального потенциала преподавателя.

Ключевые слова: как логическое мышление, историческое мышление, когнитивное развитие, аналитическое рассуждение, учебная мотивация, психологические детерминанты, педагогические стратегии, методические подходы, преподавание истории, критическое осмысление, профессиональные компетенции, этапы мышления, интеллектуальный потенциал.

Abstract: This scientific article explores the pedagogical and psychological foundations of developing logical thinking skills in future history teachers. The author highlights logical thinking as an essential professional competence and theoretically substantiates the factors contributing to its development. Historical reasoning, analytical skills, critical reflection, and understanding cause-and-effect relationships are viewed as integral parts of a teacher’s professional capability.

Keyword: logical thinking, historical reasoning, cognitive development, analytical thinking, academic motivation, psychological determinants, pedagogical strategies, methodological approaches, history instruction, critical reflection, professional competencies, stages of cognition, intellectual potential.

Bo‘lajak tarix fani o‘qituvchilarining kasbiy shakllanishida mantiqiy tafakkurni rivojlantirish bugungi ta’lim tizimining dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Tarix fanining o‘zi voqelikni o‘rganish, vaqt, sabab-oqibat va ijtimoiy munosabatlar asosida tahlil qilishga asoslangan fan bo‘lib, uni o‘qitadigan pedagogda yuqori darajadagi mantiqiy tafakkur shakllangan bo‘lishi muhim kasbiy kompetensiyadir. Tarixni o‘qitish jarayonida o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, voqealarni davrlararo bog‘lash, sabab va natijani ajrata olish, tarixiy xulosalar chiqarish kabi tafakkur faoliyatini yo‘lga qo‘yish — o‘qituvchining o‘zida bunday tafakkur modeli mavjud bo‘lishini talab etadi. Mantiqiy tafakkur o‘z navbatida ijtimoiy, psixologik va didaktik omillarning kompleks ta’siri ostida shakllanadi. Bo‘lajak o‘qituvchida bu qobiliyatni rivojlantirish uchun faqat bilim bilan cheklanmasdan, balki tafakkurga yo‘naltirilgan o‘quv faoliyatini tashkil etish, shaxsiy motivatsiya va reflektivlikni rag‘batlantirish zarur bo‘ladi.

Ilmiy manbalarda mantiqiy tafakkur inson tafakkurining eng yuqori shakli sifatida baholanadi. U tanqidiy tahlil, umumlashtirish, asoslash va nazariy dalillash qobiliyatlarini o‘z ichiga oladi. Vygotskiy, Leontyev, Piaje kabi olimlarning tadqiqotlariga ko‘ra, tafakkurning rivojlanishi maqsadga yo‘naltirilgan, bosqichma-bosqich murakkablashuvchi aqliy faoliyatlar asosida sodir bo‘ladi. Xususan, Bloom taksonomiyasi mantiqiy fikrlashning bosqichlarini aniq belgilab beradi: bilim, tushunish, qo‘llash, tahlil, sintez va baholash. Bo‘lajak tarix o‘qituvchisi bu bosqichlardan o‘zi muvaffaqiyatli o‘tgan taqdirdagina o‘quvchilarning tafakkurini ham rivojlantira oladi. Bundan tashqari, Piagetning kognitiv rivojlanish bosqichlari nazariyasida ham murakkab aqliy faoliyatlar — ayniqsa tahlil va sintez — faqat yuqori bosqichlarda yuzaga chiqadi, bu esa tarix fani o‘qituvchilari tayyorlov jarayonida individual intellektual rivojlanishni e’tiborda saqlash zarurligini ko‘rsatadi.

Mantiqiy tafakkurning rivojlanishiga ta’sir qiluvchi pedagogik determinantlar sifatida interfaol metodlar, muammoli vaziyatlar, tarixiy voqealarni model orqali tahlil qilish, taqqoslash, munozara va bahs usullarini ko‘rsatish mumkin. Tarixiy

savol-javob, faktlar o‘rtasidagi aloqalarni aniqlash, "agar... bo‘lsa" stsenariylari asosida ishlash, talabalarning mustaqil tahliliy fikrini so‘rash — bularning barchasi mantiqiy tafakkurni shakllantirishga xizmat qiladi. O‘qituvchi bu metodik vositalarni o‘z kasbiy faoliyatiga integratsiyalash orqali nafaqat o‘quvchilarda, balki o‘zida ham doimiy tafakkur faolligini ta‘minlaydi. Bu jarayonni qo‘llab-quvvatlaydigan muhim psixologik determinantlar — bu o‘zini anglash (self-awareness), o‘z-o‘zini baholash, metakognitiv nazorat, motivatsiya va stressga chidamlilikdir. O‘qituvchining o‘z psixologik salohiyatini boshqara olishi, qiyin tarixiy mavzularni emotsional barqarorlik bilan tahlil qilishi, o‘z fikrini asoslab bera olishi — bular mantiqiy tafakkur poydevorini mustahkamlovchi psixologik jihatlardir.

Bugungi kunda zamonaviy pedagogika bo‘lajak o‘qituvchining nafaqat bilimdon, balki fikrlovchi, tahlil qiluvchi va dalillay oluvchi mutaxassis bo‘lishini taqozo etmoqda. Ayniqsa, tarix fani kabi kompleks fanlarda bu talab yanada kuchliroq qo‘yiladi. Shu bois, tarix fani o‘qituvchilarini tayyorlashda faqat bilim berish emas, balki tafakkur qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan integrativ yondashuvlar zarur. Bu yondashuvlar shaxsga yo‘naltirilgan ta‘lim, faol o‘quv usullari, shaxsiylashtirilgan mashg‘ulotlar va tajribaga asoslangan o‘rgatish orqali amalga oshirilishi mumkin. Bunda o‘qituvchining o‘zi doimiy o‘rganuvchi, tahlil qiluvchi, muammoga turlicha qaray oluvchi yetuk mutaxassisga aylanadi.

Mantiqiy tafakkur bilan qurollangan tarix o‘qituvchisi o‘quvchilarida ham shunday salohiyatni shakllantiradi. Ular tarixni nafaqat faktlar ketma-ketligi, balki sabab va oqibatlar zanjiri sifatida qabul qiladi. Bu esa kelajakda tanqidiy fikrlaydigan, mas‘uliyatli qarorlar chiqaradigan, mustaqil fuqarolik pozitsiyasiga ega shaxslarni shakllantirishda beqiyos ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, bo‘lajak tarix fani o‘qituvchilarida mantiqiy tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish — ularning kasbiy kompetensiyasini ta‘minlovchi asosiy omillardandir. Mantiqiy fikrlash qobiliyati tarixiy materiallarni chuqur tahlil qilish, sabab-oqibat bog‘liqliklarini aniqlash, mustaqil xulosa chiqarish va tanqidiy yondashuvni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Bu jarayonning muvaffaqiyati o‘qituvchi shaxsining psixologik tayyorgarligi, motivatsiyasi, kognitiv rivojlanish darajasi va metodik yondashuvlar bilan chambarchas bog‘liq. Ilmiy tadqiqotlar mantiqiy tafakkurni rivojlantirishda faol o‘qitish usullari, metakognitiv strategiyalar va emotsional barqarorlik muhim ekanligini ko‘rsatadi. Shunday ekan, tarix o‘qituvchilarini tayyorlashda mantiqiy tafakkurni rivojlantirishga yo‘naltirilgan integrativ, ilmiy asoslangan pedagogik-psixologik yondashuvlar zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Выготский Л.С. (1982). *Мышление и речь*. Москва: Педагогика.

2. ЛЕОНТЬЕВ А.Н. (1975). *Деятельность. Сознание. Личность*. Москва: Наука.
3. Piaget, J. (1972). *The Psychology of Intelligence*. New York: Routledge.
4. Bloom, B. S. (1956). *Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals*. Handbook I: Cognitive Domain. New York: Longman.
5. Hasanboev J. (2019). *Pedagogik psixologiya asoslari*. Toshkent: O‘zbekiston pedagogika nashriyoti.
6. Musurmonova O. (2022). *Tarix o‘qituvchisining kasbiy kompetensiyasi*. Toshkent: Ilm Ziyo.
7. Jalolov J.J. (2015). *Pedagogik texnologiyalar va pedagog mahorati*. Toshkent: TDPU nashriyoti.
8. Shodmonov Sh.S. (2018). *Psixologiya asoslari*. Toshkent: Fan va texnologiya.
9. Shakirova M.V. (2020). *Tafakkurni rivojlantirish metodikasi: Nazariya va amaliyot*. Samarqand: Ma’rifat nashriyoti.
10. Anderson, L.W., & Krathwohl, D.R. (2001). *A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom’s Taxonomy of Educational Objectives*. New York: Longman.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARIGA PSIXOLOGIK XIZMAT KO‘RSATISHNING ILMIY-AMALIY ASOSLARI

Usmonova D.B.

Buxoro xalqaro universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘qituvchilariga psixologik xizmat ko‘rsatishning ilmiy va amaliy asoslari yoritilgan. Unda o‘qituvchilarning kasbiy faoliyatida uchraydigan ruhiy bosim, emotsional zo‘riqish, professionallik inqirozi kabi holatlarni bartaraf etishda psixologik yondashuvlarning o‘rni tahlil qilingan. Maqolada boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining shaxsiy xususiyatlari, o‘qituvchilarning individual jihatlari va ularning o‘zaro ta’sirini muvofiqlashtirish bo‘yicha tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich sinf, o‘qituvchi, psixologik xizmat, emotsional barqarorlik, kasbiy stress, psixoprofilaktika, psixologik salomatlik, shaxsiy yondashuv, o‘qituvchi-o‘qituvchi munosabatlari.

Аннотация: В статье рассматриваются научно-практические основы оказания психологической помощи учителям начальных классов. Анализируются психологические подходы к преодолению профессионального выгорания, эмоциональной нагрузки, стрессов и других трудностей в

профессиональной деятельности учителя. Представлены рекомендации по обеспечению психоэмоционального благополучия педагогов, а также взаимодействию с учащимися с учетом их индивидуальных особенностей.

Ключевые слова: начальные классы, учитель, психологическая помощь, эмоциональная устойчивость, профессиональный стресс, психопрофилактика, психологическое здоровье, индивидуальный подход, взаимоотношения учителя и ученика.

Abstract: This article discusses the scientific and practical foundations of providing psychological support to primary school teachers. It analyzes psychological strategies for preventing burnout, emotional overload, and other challenges in teachers’ professional activities. The article also includes recommendations for maintaining teachers’ emotional well-being and harmonizing interactions with students considering their individual characteristics

Keyword: primary school, teacher, psychological support, emotional stability, professional stress, psychoprophylaxis, psychological health, individual approach, teacher-student relationship.

Boshlang‘ich ta’lim bosqichi – shaxs shakllanishining psixologik, ijtimoiy va axloqiy poydevori qo‘yiladigan eng muhim davr hisoblanadi. Bu bosqichda ta’lim va tarbiyaning asosiy manbai sifatida boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi markaziy o‘rinda turadi. O‘qituvchining ruhiy salomatligi, emotsional barqarorligi va psixologik tayyorgarligi bolaning ta’lim sifati, shaxsiy rivojlanishi va maktabga ijtimoiy moslashuvi uchun bevosita ta’sir ko‘rsatuvchi omillardandir. Ilmiy adabiyotlarda ko‘rsatilishicha, (D. Goleman, V. Vilyunas, Z. Hasanboyeva) o‘qituvchining emotsional intellekti, stressga bardoshliligi va ichki resurslaridan foydalanish qobiliyati uning kasbiy samaradorligiga bevosita bog‘liq. Emotsional holatdagi buzilishlar – charchoq, burn-out sindromi, xavotirlik kabi holatlar nafaqat o‘qituvchining o‘ziga, balki sinf iqlimiga, bola-o‘qituvchi munosabatlariga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilariga tizimli psixologik xizmat ko‘rsatish zarurati hozirgi zamon psixologik-pedagogik tadqiqotlarda alohida e’tiborni talab qilmoqda. Bu xizmatlar orqali o‘qituvchilarda o‘zini anglash, stressni boshqarish, kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish va emotsional sog‘lomlikni saqlash mexanizmlari shakllantiriladi.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun psixologik xizmat ko‘rsatish masalasi pedagogik psixologiya, kasbiy faoliyat psixologiyasi va emotsional intellekt nazariyalari bilan bevosita bog‘liq. Goleman ta’rifiga ko‘ra, emotsional intellekt — bu o‘z va boshqalar emotsiyalarini anglash, nazorat qilish va boshqarish qobiliyatidir. O‘qituvchi o‘z emotsiyalarini anglab, boshqarolmasa, sinfdagi iqlim salbiylashadi, bolaning qiziqishi pasayadi. Shu sababli, emotsional ong va

muvozanatni saqlash o‘qituvchi uchun zarur psixologik omildir. Psixologik xizmat esa bu intellektni rivojlantirish vositasidir. Hans Selye stressni organizmning har qanday talabga nisbatan umumiy javobi sifatida talqin etadi. O‘qituvchilar muntazam ravishda kasbiy stress holatlariga duch kelishadi (vaqt yetishmasligi, ota-onalar bosimi, metodik yuklama). Bu esa ularning ruhiy charchash (burnout) xavfini oshiradi. Psixologik xizmatlar stressni aniqlash, kamaytirish va moslashuv strategiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Leontyevning fikricha, har qanday psixik holat faoliyat doirasida shakllanadi va ifodalanadi. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kundalik faoliyati murakkab kommunikativ, axloqiy, emotsional va ijtimoiy vazifalarni o‘z ichiga oladi. Bu holatda shaxsiy ehtiyojlar va kasbiy vazifalar to‘qnashuvi psixologik ziddiyatlar keltirib chiqaradi. Psixologik xizmat — bu ziddiyatlarni yumshatuvchi vosita hisoblanadi.

Psixologik xizmat — bu ta’lim tizimida ishtirok etayotgan shaxslarning (o‘quvchilar, o‘qituvchilar, ota-onalar) psixik holatini aniqlash, tushunish, ularni rivojlantirish, muammolarni bartaraf etish va emotsional farovonlikni ta’minlashga yo‘naltirilgan ilmiy-amaliy faoliyatdir.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining psixologik portreti. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi — bu bola uchun nafaqat bilim beruvchi, balki mehr beruvchi, tushunuvchi, ruhiy tayanch bo‘la oluvchi shaxsdir. U o‘quvchining ta’limdagi ilk bosqichidagi shaxsiy, emotsional, intellektual rivojlanishida markaziy figura hisoblanadi. Shu sababli, boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining psixologik portreti o‘ziga xos xususiyatlar majmuini o‘z ichiga oladi. Asosiy psixologik xususiyatlari:

- Sabr-toqat va barqarorlik:
- Emosional barqarorlik:
- Empatiya (hamdardlik qobiliyati):
- O‘zini boshqara olish va refleksiya qobiliyati:
- Pozitivlik va tashabbuskorlik:
- O‘zgarishlarga moslasha olish:

Bugungi kunda ta’lim tizimida faoliyat yuritayotgan boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari ko‘plab psixologik va ijtimoiy bosimlar ostida ishlamoqda. . Ularning kundalik faoliyati nafaqat bilim berish bilan cheklanadi, balki o‘quvchilarning emotsional holatini kuzatish, tarbiyaviy ta’sir o‘tkazish, ota-onalar bilan muloqot qilish, hujjat yuritish, ma’muriy topshiriqlarni bajarish, turli tashkiliy tadbirlarda ishtirok etish kabi ko‘plab vazifalarni o‘z ichiga oladi. Bu holat esa o‘qituvchining ruhiy bosimini oshiradi va kasbiy stress darajasining ortishiga sabab bo‘ladi.

Kasbiy stress – bu inson o‘zining kasbiy faoliyatida ko‘p miqdorda mas’uliyat, vaqt bosimi, resurs yetishmovchiligi yoki ruhiy charchoq bilan to‘qnash kelganida paydo bo‘ladigan zo‘riqish holatidir. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari

uchun bu jarayon ayniqsa murakkab kechadi. Sababi, ular kichik yoshdagi o‘quvchilar bilan ishlashadi, bu esa yuqori darajada sabr-toqat, psixologik tayyorgarlik va emotsional barqarorlikni talab qiladi. O‘quvchilarning diqqatini saqlab turish, ularni rag‘batlantirish, individual yondashuvni ta’minlash kabi holatlar o‘qituvchidan doimiy energiya sarflashni talab qiladi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining psixologik farovonligi nafaqat ularning shaxsiy sog‘lig‘i, balki ta’limning umumiy sifati, bolalarning rivojlanishi va ijtimoiy salohiyatini belgilovchi muhim omildir. Ularni ruhiy jihatdan qo‘llab-quvvatlash, kasbiy stresslarni bartaraf etish va emotsional barqarorlikni ta’minlash orqali sog‘lom pedagogik muhit yaratiladi. Bu esa natijada samarali o‘quv jarayoniga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Баротов.Ш.Р. Психологик хизмат: Магистрлар учун дарслик. – Т.: “Наврўз” нашриёти, 2018. – 344 б.
2. Hasanboyeva Z. “Ta’limda psixologik xizmat asoslari”. Toshkent, 2021.
3. Ergasheva M. “Pedagogik psixologiya”. Toshkent, 2020.
4. Goleman D. “Emotional Intelligence”. New York, 1995.
5. Shoyimova D. “Boshlang‘ich ta’limda o‘qituvchilar ruhiy holati”. Ilmiy maqola, 2022.
6. Vygotsky L. S. “Educational Psychology”. Moscow, 1982.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA IJODKORLIK KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH USULLARI

S.Irisova

Annotatsiya: maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalar ijodiga rahbarlik qilish hamda bolalarda borliq haqida amaliy bilim va ko‘nikmalarni shakllantirish haqida ma’lumotlar ko‘rsatilgan.

Аннотация: в статье представлена информация по руководству детским творчеством в дошкольных образовательных организациях и формированию у детей практических знаний и навыков о бытии.

Abstract: the article provides information on guiding children's creativity in preschool educational organizations and forming practical knowledge and skills about existence in children.

Taynch tushunchalar: Maktabgacha ta’lim, Bolalar ijodi» to‘garagi, bilish jarayoni, tamoyil, ijodiyot

Ключевые понятия: дошкольное образование, кружок детского творчества, познавательный процесс, принцип, творчество.

Key concepts: preschool education, children's creativity circle, cognitive process, principle, creativity

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim -tarbiya jarayonining tamoyillaridan biri bolaning ijodiy qobiliyatlarini qo’llab-quvatlashdan iborat. Ushbu tamoyil asosida maktabgacha ta’lim tashkilotlarida «Bolalar ijodi» to’garagini tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

«Bolalar ijodi» to’garagini tashkil etish va unga ancha iqtidorli bolalarni jalb etish mumkin. Bunda bolalar to’garak mashg’ulotlari jarayonida turli badiiy materiallar, tabiiy va tashlandiq materiallar, rangli qog’oz, karton bilan ishlash usullarini o’rganadilar. Bunda ularning tajribalari, bilim va ko’nikmalarini ham mustahkamlanib boradi. To’garakda qatnashuvchi bolalarni 2 guruhga: o’g’il va qizlar guruhiga bo’lib olish mumkin. Qiz bolalar: dastro’mol, salfetka, qo’g’irchoqlar uchun ko’ylaklar tikadilar. O’g’il bolalar esa gugurt qutisidan stol, stul, karavot, divan kabilarni yasaydilar.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar tabiiy materiallardan, stol yoki tut daraxti novdalaridan "non savati" ni va savatcha to’qish, archa, dub daraxtining mevalaridan, jo’xori so’talaridan o’yinchoqlar yasashga o’rgatiladi. Jo’xori so’tasining ustidagi po’stlog’i, barglaridan eshik ostonasiga yoziladigan gilamcha to’qish, archa daraxtning mevasidan esa toshbaqa, yong’oq pallasidan kema, dubdan qo’shimcha manzarali daraxtlarning mevasidan odamchalar, tipratikon yasaladi, ular duradgorlik yelimi yordamida qismma-qism yopishtiriladi. Shuningdek, zarqog’ozdan har xil munchoqlar, devorga ilib qo’yiladigan sovg’alar tayyorlash ham mumkin. Uni tayyorlash uslubi quyidagicha: tanlangan tasvir zarqog’ozga chizilib, tasvirdan tashqari joylari sterjenli ruchka yordamida teshiladi. Bu usul misgarlikdagi chekanka usulini eslatadi. Tayyor bo’lgandan so’ng tasvirli zarqog’oz kartonga qoplanadi va chetlari kartonning orqa tomoniga buklab qo’yiladi, orqasiga ilgich qilib, osib qo’yish mumkin. Bu buyumdan bayramlarda, tug’ilgan kunlarda sovg’a tariqasida foydalanish qulaydir. Bolalar o’zlari yasagan o’yinchoqlarni birgalikda ko’rib, chiroyli qilib tayyorlanganlarini ajratib oladilar va bu ishni xursandchilik bilan bajaradilar. Bolalarda bu ishlar orqali o’z mehnatlari natijasidan zavqlanish, mehnatga muhabbat, tejamkorlik, g’amxo’rlik va shu kabi his-tuyg’ular rivojlantirilib boriladi.¹

Baliq tangachalari va suyaklaridan buyum yasash. Baliq suyaklaridan ham tabiiy xom ashyo sifatida turli xil applikatsiya ishlarini amalga oshirishda foydalanish mumkin. Baliq suyaklaridan bajariladigan applikatsiya ishlari hammani o’ziga rom etmasdan qolmaydi. Bunday applikatsiya ishlarini bajarishdan

¹ Ishmuhamedov R.J, Abduqodirov A., Pardayev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar (ta’lim tashkilotlari o’qituvchilari, tarbiyachilari, guruh rahbarlari uchun amaliy tavsiyalar). – T.: Iste’dod, 2010

oldin baliq suyaklari quyidagicha tayyorlanib olinadi. Baliqlarning tangalarini shilimshiqqligini keltirib chiqarish uchun avval issiq, so‘ngra sovuq suvda yaxshilab yuvish, gazeta yoki taxta ustiga quritish uchun yoyib qo‘yish kerak. Baliqning tangasi quritilganda buralib ketadi, shuning uchun ustiga fanera yoki qalinroq karton qo‘yib, narsa bostirib qo‘yish lozim. Baliq suyaklari qaynatib olingandan so‘ng tozalab yuviladi va quritib qo‘yiladi. Quritilgan baliq suyaklaridan tabiat manzaralari, qushlar, naqsh kompozitsiyalari, gullarni tasvirlash mumkin. Baliq suyaklari bilan ishlaganda faqat ijodkorlik, yaratuvchilik, qobiliyat talab qilinadi. Bunda ech qanday asboblari talab qilinmaydi. PVA yelimidan foydalaniladi. Suyaklari ehtiyotkorlik bilan yopishtirish lozim, aks holda olinib ketishi mumkin. Tayyor applikasiya ishlarni akvarel bo‘yog‘i yoki guash yordamida bo‘yash mumkin. So‘ngra RF283 rangsiz lak orqali laklanib, qotiriladi.

Qushlar patidan buyum yasash. Qushlarda katta qanot pati, tanalarini qoplaydigan pat, par bo‘ladi. Oq patlarni turli ranglarga bo‘yash qiyin emas. Rangli patlardan tabiiy ko‘rinishda foydalaniladi. Patlarni bo‘yashdan oldin yog‘ va boshqa chet narsalardan tozalanadi. Buning uchun uni 10 foizli sovun eritmasiga solib qo‘yiladi. Agarda patlarni bog‘lam qilib bog‘lab, eritmaga solinsa va eritma qaynash darajasigacha isitilsa yanada yaxshiroq bo‘ladi. Patlar ortiqcha qizib ketmasligi uchun uni eritmada bir necha marta olib sovutiladi va yana eritmaga solinadi. Patlarni eritmada olib, toza suvda chayiladi va ipga osib quritiladi. Qurigan patlar anilin bo‘yog‘ining qaynoq eritmasiga solinadi. Ipakni bo‘yaydigan bo‘yoqlardan ham foydalanish mumkin. Patni mo‘yqalam yordamida rangli lak bilan bo‘yasa ham bo‘ladi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida “Bolalar ijodi “to‘garagining taxminiy rejasi.

	Taxminiy vazifalar mavzusi	Dastur mazmuni	Eslatma
Tabiiy materialdan buyumlar tayyorlash.5-yoshli bolalar uchun.			
	“Kuzgi barglar”	Guldasta uchun barglarni terish. Snakli va bargiga qarab.	O‘g‘il bolalarni jalb qilish.
	“Guldasta yasash”	Gullardan, butalardan barglardan, guldasta yasashda ishtirok etish.	
	“O‘rmon hayvonlari”	Shishkalardan, shoxlardan, tayoqchalardan xajmli skulpturani turli qurinishlarini yaratishni	

		urgatish. SHishkalardan mayda skulʼptura bajarish.	
	“Onamga sovgʻa”	Olcha shoxini gullashini kuzatish. Mazmun boʻyicha chizish.	
	“Birinci guldasta”	Barglarni shakli boʻyicha terish va ulardan kompozitsiyalar tuzish.	Mustaqil ish.
	“Barglardan naqshlar”	Toshchalarni, chigʻanoqlarni, tayoqchalarni, shishkalarni terib siluetli naqshlar hosil qilish.	
6-yoshli bolalar uchun.			
	“Kundagi naqshlar”“Guldasta yasash”	Gullardan kuzgi barglardan interʼer uchun guldasta yasash.	Oʻgʻil bolalarni jalb etish.
	“Yangi yil guldastasi”	Interer uchun qishki guldastani yasatishda ishtirok etish.	
	“Birinci guldasta”	Gullagan shoxlardan baxorgi gullardan guldasta tuzish.	
	“Oʻrmon odamchalari-ning ustaxonasi”	Tabiiy materiallardan xajmli skulʼpturaning turli qurinishlarini qushlar shakli, xayvonlar shakli va ajoyib odamchalar yaratish.	
	“Gulli natyurmort”	Quritilgan gulladan, barglardan, oʻtlardan papka yaratish.	Tarbiyachi yaʼni kattalar raxbarligida
Mato bilan ishlash. 5-yoshli bolalar uchun.			
	“Rang barang qiytimlar”	Turli matolardan boʻlaklar, qiytimlarni kolleksiya qilishda qatnashish.	Jamoa ishi Tarbiyachi raxbarligi ostida
	“Lolaxonning koʻylagi”	Turli shakldagi kartochkalarga matolarni ishlash. Namunaga qarab.	
	“Ayiqcha”	Interʼer uchun dekorativ yirik oʻyinchokni yasashda ishtirok etish.	

Ustaxonada amaliy mashgʻulotning asosiy maqsadi maktabgacha taʼlim tashkilotlarida bolalar ijodiga rahbarlik qilish uchun amaliy bilim va koʻnikmalar berishdan iboratdir.

Xulosa o‘rnida shuni aytish joizki, maktabgacha yoshdagi bolalarni bilish jarayonini rivojlantirishda atrofdagi predmetlardan ijodiyot orqali turli-tuman ijodiy ishlarni yaratishga yunaltirish mumkin

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ishmuhamedov R.J, Abduqodirov A., Pardayev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar (ta’lim tashkilotlari o‘qituvchilari, tarbiyachilari, guruh rahbarlari uchun amaliy tavsiyalar). – T.: Iste’dod, 2010

2. Djurayev R.X, Inoyatova M.E. Iste’dodli farzand tarbiyasi. Ota-onalar kitobi. Toshkent, 2013.

TA’LIM ISHTIROKCHILARIDA MEDIASAVODXONLIKNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK JIHATLARI

Dilafruz Yavkochdiyeva

Qashqadaryo viloyati PMM Pedagogika, psixologiya va ta’lim menejmenti kafedrası katta o‘qituvchisi, Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD).

Annotatsiya:

Ushbu maqolada ta’lim ishtirokchilari bo‘lgan o‘quvchilar, pedagoglar, ota-onalarda mediasavodxonlikni rivojlantirishning pedagogik-psixologik jihatlari haqida yoritilgan. Zamonaviy axborotlashgan jamiyat sharoitida ta’lim ishtirokchilarini turli axborotlarni to‘g‘ri tushunishga, ularning ruhiyatga ta’siri oqibatlarini teran anglashga, texnik vositalar yordamida kommunikatsiyaning muloqot usullaridan samarali foydalanish to‘g‘risida fikr-mulohazalar bildirilgan.

Kalit so‘zlar: Mediasavodxonlik, axborot, muloqot, savodxonlik, komp’yuter, vizual, texnologik, kommunikasion, media, interfaollik ko‘nikmalari, tanqidiy tahlil ko‘nikmalari, xavfsizlik ko‘nikmalari, mediasalohiyatlilik, mediamadaniyat, mediamentalitet, mediasavodxonlikni rivojlantirish bosqichlari.

Аннотация:

В данной статье рассматриваются педагогические и психологические аспекты формирования медиаграмотности у обучающихся, педагогов и родителей, являющихся участниками образования. В условиях современного информационного общества высказываются мнения о необходимости правильного понимания участниками образования различной информации, глубокого понимания последствий ее воздействия на психику, эффективного использования методов коммуникации с использованием технических средств.

Ключевые слова: Медиаграмотность, информация, коммуникация, грамотность, компьютер, визуальный, технологический, коммуникация, медиа, интерактивные навыки, навыки критического анализа, навыки

безопасности, медиакомпетентность, медиакультура, медиаменталитет, этапы формирования медиаграмотности.

Abstract:

This article examines the pedagogical and psychological aspects of developing media literacy in students, teachers and parents who are participants in education. In the context of the modern information society, opinions are expressed about the need for participants in education to correctly understand various information, deeply understand the consequences of its impact on the psyche, and effectively use communication methods using technical means.

Key words: Media literacy, information, communication, literacy, computer, visual, technological, communication, media, interactive skills, critical analysis skills, safety skills, media competence, media culture, media mentality, stages of developing media literacy.

Ta’lim sohasini nazariy va amaliy ishlanmalar bilan ta’minlash va unga axborot texnologiyalarni qo’llash zamonaviy jamiyatning zaruriy yo’nalishlaridan biridir. “Pedagogik – psixolog lug’ati”da mediata’lim tushunchasi – “pedagogikadagi ommaviy kommunikatsiyalarni o’quvchilar tomonidan o’rganish” deb ta’riflangan. So’nggi yillarda mamlakatimizda ham mediata’limga alohida e’tibor qaratilmoqda. Globallashuv jarayonlari jadal tus olgan bugungi kunda zamonaviy kommunikatsiya texnologiyalari mamlakatimizda ta’lim sohasini yanada takomillashtirishda muhim omil bo’lib xizmat qilmoqda. Hozirgi kunda mamlakatimizdagi deyarli barcha ta’lim muassasalari kompyuterlar bilan ta’minlangan. Bu texnologiya har soniyada millionlab vazifalarni bajarar ekan, bular orasida mediata’lim uchun xizmat qiladigan dasturlar ham talaygina. Demak, undan ta’lim sohasini yanada takomillashtirishda ham samarali foydalanish davr talabidir. Mediata’limni o’quvchilarning ommaviy kommunikatsiyalar orqali ta’lim olishi deb ta’riflash mumkin. Mediata’limning maqsadlaridan yana biri – “axborot asri” deb nom olgan hozirgi davrda yosh avlodga puxta bilim berish, ularni hayotga tayyorlash, turli axborotlar va ma’lumotlarni qabul qilishlariga kengroq imkoniyat yaratishdan iborat. Bu axborotlarning shaxs ruhiyatiga qanday ta’sir o’tkazayotganini o’rganib borish mediata’limning maqsadidir.

Mediata’limning asosiy vazifalarini quyidagilar tashkil etadi:

Zamonaviy axborotlashgan jamiyat sharoitida yosh avlodni turli axborotlarni to’g’ri tushunishga, uning ruhiyatga ta’siri oqibatlarini teran anglashga, texnik vositalar yordamida kommunikatsiyaning og’zaki bo’lmagan shakllari asosida muloqot usullarini o’zlashtirishga o’rgatishdir.

Mediata’limning asosiy yo’nalishlarini quyidagilardan iborat:

OTM va malaka oshirish muassasalarida pedagoglarga mediata’lim sirlarini chuqurroq o’rgatish, bo’lajak o’qituvchilarga mediata’lim bo’yicha kurslar

doirasida bilim berish, bu boradagi malakasini oshirish, ta’lim muassasalarida ta’lim olayotgan o‘quvchilar va talabalar uchun maxsus o‘quv kurslarini joriy qilish, qo‘shimcha ta’lim muassasalari va dam olish markazlarida (dam olish uylari, turli markazlar, klublar) mediata’limni tashkil qilish, televidenie, radio, internet tarmoqlari yordamida maktab o‘quvchilari, talabalar va kattalarga masofaviy mediata’lim berishni yo‘lga qo‘yish, mustaqil va uzluksiz mediata’limni joriy etish.

Shu o‘rinda mediasavodxonlik tushunchasiga kengroq to‘xtalib o‘tsak. **Mediasavodxonlik** - insonning jamiyatdagi fuqaro sifatidagi mas’uliyatini his qilgan holda faol va savodli bo‘lishi, mediamatnlarni qabul qila olishi, yaratishi, tahlil eta olishi va baholashi, zamonaviy mediani ijtimoiy-madaniy va siyosiy mazmunini tushuna olishi demakdir.

Mediasavodxonlikni rivojlantirish bosqichlari. Ta’lim natijalari umumpedagogik chizmasi quyidagi ko‘rinishga ega: savodlilik – bilimlilik – salohiyatlilik – madaniyat – mentalitet. Shundan kelib chiqqan holda mediata’lim natijalarining quyidagi tizimi: mediasavodxonlik – mediabilimlilik – mediasalohiyatlilik – mediamadaniyat – mediamentalistet bosqichlari tavsiya etiladi. Mazkur tizim mediata’lim faoliyati natijalarini ko‘rishning aniq tasvirini beradi. Bu esa bosqichma-bosqich, yoshdan-yoshga qarab istalayotgan natijaning qandaydir jihati ustunligi, oxir-oqibatda umumiy yaxlit natijaga erishish imkoniyatini beradi.

Mediamadaniyat - shaxs milliy madaniyati – bu uning mediasohasidagi moddiy va intellektual qadriyatlari majmuasi ularni jamiyatda yaratish va amal qilishning tarixiy muayyan tizimi, media sohasidagi ijtimoiy madaniy tajribaning ko‘paytirilishidir.

Mediamentalitet - mediata’limning eng oliy maqsadidir. Mediali mentalitet (mediamentalistet) shaxsga media axborotga ochiqlik bilan birgalikdagi mislsiz betakrorlik xususiyatini, mental va ma’naviy makonda o‘zini har tomonlama namoyon etish salohiyatini bahsh etuvchi dunyoni anglash, dunyoqarash va xatti-harakatning barqaror chuqur asoslarini o‘z ichiga oladi.

Mediamadaniyat va mediamentalitet oliy o‘quv muassasalarining so‘nggi kurslarida shakllanadi va oliy ta’limdan keyingi kasbiy faoliyatda shakllanishda davom etadi. Mediamentalitet shakllanish jarayoni nihoyasizdir.

Axborotlashgan jamiyatning zamonaviy nuqtai nazaridan mediata’limga shaxsning mediamentalitetini shakllantirish uchun asos sifatida hamda bolalarning axborot, media va huquqiy madaniyatini shakllantirish, ularning tafakkur mustaqilligini rivojlantirishning asosiy usuli sifatida qarash zarur bo‘lib, bu ularni salbiy media kontentidan (mazmunidan) himoyalashning eng samarali kafolatidir

Mediasavodxonlik va axborot madaniyatining hayotimizdagi chuqur kirib kelishi tufayli axborot hajmi oshdi va bunday global jarayonda ommaviy demokratik muloqotning eng yaxshi kafolati hisoblanadi. Muloqotning bu turi inson

huqularini amalga oshirishning asosiy omili hisoblanadi. Binobarin dunyodagi barcha voqea va hodisalar u yoki bu tarixiy manbaga o‘ziga xos tarzda oydinlik kiritilishi va ayni damda muhim tarixiy ma’lumotlarning ochilishi uchun sabab bo‘lishi mumkin.

Axborotlashtirish, bilimlarni ijtimoiylashtirish uni jamoat mulkiga aylantirishning eng muhim usuli hisoblanadi. Shuni ta’kidlash kerakki, faqat bilimlarning umumiy foydalanish imkoniyati va jahon madaniyatining barcha yutuqlari asosida jamiyatning an’anaviy mafkuraviy munosabatlarida o‘zgarishlar yuz berishi mumkin. Axborotlashtirish jarayonida millatning intellektual va axborot salohiyati yuksalib bilishning o‘zi imkoniyatlari sezilarli darajada kengayib bormoqda. Bu butun jamiyatning intelektuallashuvining kuchayishiga olib keladi.

Zamonaviy jamiyatning aholi va har bir shaxsning savodxonligiga bo‘lgan talablari ijtimoiy-madaniy va ilmiy texnikaviy o‘zgarishlar, yangi texnologiyalar va inson faoliyati turlarining paydo bo‘lishi bilan ortib bormoqda.

Jamiyat rivojlanishining sanoatgacha bo‘lgan davrida savodxonlik og‘izaki nutq o‘qish eng oddiy hisoblash operatsiyalari ko‘nikmalariga ega bo‘lish bilan bog‘liq edi. Ko‘pgina tushunchalarga nisbatan eng keng tarqalgan nuqtai nazar bu axborot savodxonligi va mediasavodxonligi o‘rtasidagi munosabatdir. Soha vakillari axborot savodxonligini kengroq tadqiqot sohasi deb hisoblaydilar, uning ajralmas qismi mediasavodxonlikdir.

Xulosa o‘rnida ta’kidlash lozimki, media tushunchasi mazmuniga axborotni yaratish, nusxalashtirish, tarqatish vositasi hamda mualliflar va ommaviy auditoriya o‘rtasida axborot almashinuvining texnik vositalari kiradi. Axborot savodxonligi esa - axborotni tanlash, baholash, qayta ishlash va uzatish borasidagi ko‘nikmalar va malakalar majmuyini bildiradi. Axborot savodxonligi axborotga egalik, uni baholash va axloqiy qoidalarga rioya qilgan holda foydalanishning muhimligini e’tirof etadi. Mediasavodxonlik va avborot almashinuvini inson hayotadigi o‘rni juda muhimdir, shu boisdan ta’lim muassasalarida ta’lim ishtirokchilarida axborotdan foydalanish ko‘nikmalarini va mediasavodxonlikni rivojlantirish – davr talabidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ахметова Л.С. Медиаобразования и медиаграмотность: теория, методология, практика. Учебное пособие. КазГУ. 2016 г
2. Amirov D.M. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari izohli lug‘ati. 2010.
3. Burxanov X. M. Internet xavfsizligini ta’minlashda milliy segment faoliyatining sotsiologik jixatlari. Diss.Avtoreferat. T.: 2022.
4. Ya.Mamatova, S.Sulaymanova. O‘zbekiston mediata’lim taraqqiyot yo‘lida. O‘quv qo‘llanma. Extremum-press, 2015-94.b

5. Yahyo, Muhammad Amin. Internetdagi tahdidlardan himoya. Yordamchi o‘quv qo‘llanma. Movarounnaxr, 2016.-672 b
6. А.В. Федоров. Медиаобразования и медиаграмотность. Учебное пособие. М. 2018 г
7. Media va axborot savodxonligini shakllantirishning pedagogik jixatlari. O‘quv-amaliy qo‘llanma. - Extremum-press, 2017-142.b XI.
8. Raximova Sh.A. Ijtimoiy tizimni modernizatsiyalashtirish jarayonida axborot almashinuvi madaniyati. Diss.Avtoreferat. T.: 2021.
9. Shermuxamedova A.U. O‘zbekistonda ijtimoiy tarmoqlarning shakllanishi tendensiyalari va xususiyatlari. Diss.Avtoreferat. T.: 2021.
10. <http://www.edu.uz>—O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi sayti.
11. <http://www.uzedu.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi sayti.
12. <http://www.gov.uz>— O‘zbekiston Respublikasi hukumati portali.
13. Prezident.uz – O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti
14. www.press-service.uz. - Prezident matbuot xizmati
15. www.Lex.uz - O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi.

TA’LIM-TARBIYA JARAYONIDA DASTURIY VOSITALAR VA IMMERSIV TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH AHAMIYATI

Botirova Nigora Koyirovna

Buxoro viloyati pedagogic mahorat markazi Aniq va tabiiy fanlar metodikasi
kafedra dotsenti, PhD

Annotatsiya

Ta’lim-tarbiya jarayonida raqamli va immersiv texnologiyalardan foydalanish ta’lim jarayoni va uning samarali tadbiq etilish amaliyotini yanada yuksaltiradi. Hozirgi zamon ta’limining rivojlanishida raqamli texnologiyalar asosiy vazifalarni belgilab beruvchi zamonaviy tendensiyalar va mavjud jahon tajribasiga diqqat bilan nazar solishni talab etmoqda. Ta’lim tizimida fanlarni o‘qitishda immersiv texnologiyalaridan foydalanib darslarni tashkil etish o‘quvchilarning bilim va sifat samaradorligi oshishiga olib keladi.

Kalit so‘zlar: raqamli texnologiya, virtual reallik, dasturiy vositalar, kompyuter, multimediya, raqamlashtirish, jarayon, grafika.

Hozirgi zamon ta’limining rivojlanishida raqamli texnologiyalar asosiy vazifalarni belgilab beruvchi zamonaviy tendensiyalardan hisoblanadi. Zamonaviy pedagogik dasturiy vositalari esa ta’lim jarayonini interaktiv va samarali qilishda muhim ahamiyatga ega. Quyida bir necha ta’limiy platformalar va ulardan foydalanish imkoniyatlari keltirilgan:

1. **LearningApps** – o‘quvchilar bilan interaktiv mashqlar va o‘yinlar yaratish uchun qulay platforma. O‘quv materialini takrorlash, ko‘rish va mustahkamlash uchun foydalaniladi.

2. **Wordwall** – o‘qituvchilar uchun moslashtirilgan testlar va taqdimotlar yaratish imkonini beradi. O‘yinli mashqlar va interaktiv testlar yordamida darslarni jonlantiradi.

3. **Nearpod** – darslar uchun interaktiv taqdimotlar yaratishga yordam beradi. O‘qituvchi turli faoliyatlarni boshqarib borishi va o‘quvchilarning javoblarini real vaqtda kuzatishi mumkin.

4. **Canva** – taqdimotlar, infografikalar, plakatlar va boshqa vizual materiallarni yaratishda foydalaniladigan grafik dizayn platformasi. Pedagoglar va talabalar dizayn ko‘nikmalarisiz ham osongina chiroyli materiallar yaratishlari mumkin.

5. **Padlet** – o‘qituvchilar va o‘quvchilar o‘rtasidagi hamkorlikni rag‘batlantiruvchi virtual taxta. U yerda g‘oyalarni yozish, media fayllar yuklash va fikr-mulohazalar almashish mumkin.

6. **FigJam** – onlayn o‘quv jarayonida loyihalar va fikrlarni vizual tarzda taqdim etish va hamkorlikda ishlash uchun ishlatiladi. U diagrammalar, rejalashtirish va g‘oyalar almashish uchun qulay.

7. **Socrative** – savollar, testlar va viktorinalar orqali o‘quvchilarning bilimlarini baholash uchun onlayn vosita. Javoblarni real vaqtda ko‘rish va tahlil qilish imkonini beradi.

8. **Quizlet** – ta’lim jarayonida o‘quv materiallarini kartochkalar orqali o‘rganish va takrorlash uchun foydali platforma. O‘quvchilar mashq qilish va bilimlarini mustahkamlashlari mumkin.

Bu platformalar faqat ilmiy bilimlarni o‘rganish uchun emas, balki talabalar va o‘qituvchilarga o‘zaro hamkorlik qilish, ijodiy fikrlashni rivojlantirish va ta’lim sifatini oshirish imkonini ham beradi. Shuningdek, ular texnologiyalarning imkoniyatlarini kengaytirib, an’anaviy ta’lim metodlaridan samarali foydalanishni ta’minlaydi.

Plickers platformasi 2011-yilda yaratilgan bo‘lib, u butun dunyo bo‘ylab millionlab ta’lim beruvchilar tomonidan ta’lim oluvchilarni baholash va sinfda tezkor natijalarni yig‘ish uchun foydalaniladigan bepul hamda qiziqarli ta’lim vositasi hisoblanadi. Ushbu platforma dars jarayonida ta’lim oluvchilarning turli xil qurilmalardan (smartfon, kompyuter yoki planshet) foydalanmagan holda QR kod yordamida formativ baholash imkonini beradi

Socrative platformasi 2010-yilda Massachusetts shtatining Boston shahrida bir guruh aspirantlar tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, dars jarayonida test va

viktorinalar hamda o‘quvchilar tezligini aniqlash uchun o‘yin ko‘rinishida kosmik poygalar o‘tkazadigan bepul onlayn xizmat hisoblanadi.

Socrative platformasining qulayligi sifatida mobil qurilmalar uchun dastur ishlab chiqilganligi va veb ilovalar orqali foydalanishni ko‘rishimiz mumkin. Bu esa foydalanuvchiga har qanday qurilma orqali platformaga kirish imkonini yaratib beradi. O‘quvchilar esa tizimda ro‘yxatdan o‘tmasdan pedagog tomonidan berilgan havola orqali vazifalarni bajarishi mumkin.

Bu platformalar o‘qituvchilar va o‘quvchilarga ta’lim jarayonini yanada samarali va qiziqarli qilish imkoniyatini taqdim etadi. Har bir platformaning o‘ziga xos afzalliklari va imkoniyatlari mavjud bo‘lib, o‘quvchilarning ehtiyojlariga mos keladigan platformani tanlash orqali ta’lim jarayonini optimallashtirish mumkin. "Immersiv" so‘zi "cho‘mdiruvchi" yoki "o‘ziga tortuvchi" ma’nosini anglatadi. Bu atama texnologiya va ta’lim sohasida qo‘llanilganda, foydalanuvchini virtual yoki kengaytirilgan reallik muhiti orqali o‘zini to‘liq o‘sha tajribaga sho‘ng‘igan holatda his qilishni ta’minlaydigan tajribalarni ifodalaydi. Immersiv texnologiyalar foydalanuvchilarni o‘qish jarayoniga yanada qiziqarli va interaktiv tarzda jalb qilishga yordam beradi.

Immersiv Texnologiyalarning Xususiyatlari:

1. **Virtual Reallik (VR):** Bu texnologiya foydalanuvchini to‘liq virtual dunyoga kirishga imkon beradi. VR garnaturalari yordamida foydalanuvchi 3D muhitda harakat qilib, o‘zini o‘sha joyda his qiladi.
2. **Kengaytirilgan Reallik (AR):** Bu texnologiya haqiqiy dunyo ustiga virtual elementlarni qo‘shadi. Masalan, smartfon yoki planshet kamerasi orqali haqiqiy dunyoni ko‘rish va unga virtual obyektlar qo‘shish mumkin.
3. **Interaktivlik:** Immersiv texnologiyalar foydalanuvchilarga muhit bilan o‘zaro ta’sir qilish imkoniyatini beradi. Bu ta’lim jarayonini yanada qiziqarli va samimiy qiladi.

Xulosa qilib aytganda, o‘quvchilarning ehtiyojlari va maqsadlariga mos ta’lim platformasini tanlash muhimdir. Ta’lim platformalari to‘g‘ri va samarali qo‘llanilishi kerak. Onlayn ta’lim platformalari talabalarga katta imkoniyatlar yaratadi, lekin muvaffaqiyatli o‘qish uchun samarali texnologiya va yaxshi rejalashtirish zarur. Fanni o‘qitishda yuqori interaktivlik, qo‘llab-quvvatlash va shaxsiylashtirilgan o‘quv tajribasini yaratish uchun texnologiyalarni yanada rivojlantirish kerak.

Immersiv texnologiyalar, ya’ni virtual reallik (VR), kengaytirilgan reallik (AR) va muqobil reallik (MR), ta’lim jarayonida keng qo‘llanilmoqda. Ushbu texnologiyalar ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning qiziqishini kuchaytirish va murakkab tushunchalarni osonroq tushuntirishda katta imkoniyatlar yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Бабенко, Валерий Сергеевич Виртуальная реальность. Толковый словарь терминов / Бабенко Валерий Сергеевич. - М.: “Трамвай” (Магадан), 2012. - 675 с.
2. Кадубец, Тамара Воспитание школьников в педагогической среде виртуальной реальности / Тамара Кадубец. - М.: “LAP Lambert” Academic Publishing, 2012. - 176 с.
3. Decreusefond L, Moyal P (2012) Stochastic Modeling and Analysis of Telecom Networks. John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, NJ.

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O‘QUVCHILARNI PSIXOLOGIK- PROFILAKTIK QO‘LLAB QUVVATLASH ISHLARDA MAKTAB VA OTA ONA HAMKORLIGI

Abduraxmonova Mohinur Abdisodiq qizi
Qarshi shahar 23-maktab amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning psixologik profilaktik qo‘llab quvvatlash, maktab va ota ona hamkorligi muhimligi o‘rganib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: kichik maktab yoshi, qobiliyat, psixologiya, bola qobiliyati, iqtidor, shaxs, jismoniy rivojlanish, faoliyat, intilish, munosabat, oila.

Kichik maktab yoshida bolalikning eng muhim bosqichi hisoblanishi bilan birga bolada ham jismonan ham ma’nan judayam tez suratlarda rivojlanadigan yosh davri hisoblanadi. Ushbu yosh davrining yuqori sezuvchanligi bolaning ko‘p qirrali rivojlanishi uchun katta imkoniyatlarni belgilaydi. Boshlang‘ich maktab yoshidagi bolalarning psixologik xususiyatlarini bilish va hisobga olish bizga o‘quv va tarbiyaviy ishimizni sinflarda bolalar kesimida to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish muhim hisoblanadi. Shuning uchun har bir o‘qituvchi va ota ona va maktab amaliyotchi psixologi ushbu xususiyatlarni bilishi va ularni boshlang‘ich sinf bolalari bilan ishlashda hisobga olishi kerak. Boshlang‘ich maktab yoshidagi bolalarning psixologik xususiyatlarini bilish va hisobga olish bizga bola bilan muloqotimizni to‘g‘ri qurishga imkon beradi. Shuning uchun har bir ota-ona ushbu xususiyatlarni bilishi va hisobga olishi kerak. Ushbu davrning asosiy xususiyati bolaning rivojlanishidagi ijtimoiy vaziyatning tubdan o‘zgarishi. U “ijtimoiy” sub'ektga aylanadi va hozirda ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan vazifalarga ega bo‘lib, ularni amalga oshirish uchun jamoatchilik tomonidan baholangan.

Odatda psixologiya fanida kichik maktab Yoshi davriga 6 yoshdan 10 (11) yoshgacha bo‘lgan boshlang‘ich sinf (I-IV) o‘quvchilari kiritiladi. Lekin bu yosh

davrga ajratish prinsipi qattiy va mutlaq degan fikr emas, albatta. Chunki, Maktabgacha va maktab ta’limi tizimida o’zgarishlar, oilalardagi tarbiya bunga o’z ta’sirini o’tkazadi.¹ Boshlang’ich sinflardagi o’quv faoliyati, birinchi navbatda, atrofdagi dunyoni - hislar va idroklarni bevosita bilishning aqliy jarayonlarining rivojlanishini rag’batlantiradi. Boshlang’ich maktab o’quvchilari idrokning o’tkirligi va yangiligi, o’ziga xos mulohazali qiziquvchanligi bilan ajralib turadi. Yosh o’quvchi atrof-muhitni jonli qiziqish bilan qabul qiladi, bu har kuni uning oldida tobora ko’proq yangi tomonlarni ochib beradi. Maktabdagi talim jarayonining o’zi bolaning sezgi, idrok, tafakkur, nutq va diqqatlariga yangi talablar qo’yadi.

O’quvchilarga dars paytida o’z diqqat e’tiborini uzoqdagi predmetlarga doimiy ravishda ko’chirib turishga to’g’ri keladi. Masalan: o’quvchi diqqatini doskadan o’qituvchining oldidagi stolga, so’ngra o’zi oldidagi daftarga ko’chiradi. Bu jarayon aksincha ham bo’lishi mumkin. Bu faoliyatda har ikkala ko’zni to’xtovsiz ravishda moslashtirish zaruridir tug’iladi. Bola ko’zini akkomodatsiya qobiliyati o’sa boradi. Akkomodatsiyaning² eng yuqori diapozoni 10 yoshli bolalarda kuzatiladi. Mashg’ulot jarayonida bolada gox uzoqqa, gox yaqiniga qarashga ehtiyoj bo’ladi. Qobiliyatlarni tarkib toptirish va rivojlantirish muammosiga munosabati bilan psixologlarning bir qancha tadqiqotlari o’quvchilarning turli faoliyat turlariga bo’lgan qobiliyatlarini aniqlashga qaratilganligini ko’rsatib o’tish kerak. Har bir insonda qandaydir qobiliyat mavjud bo’ladi. Inson tug’ildiki u qandaydir layoqat bilan dunyoga keladi uni aniqlab qobiliyat darajasini ko’rib bu qobiliyatni shakllantirib rivojlantirib uni iste’dod yoki talant darajasiga ko’tarish mumkin. Maktabda maktab psixologining hozirgi kundagi vazifalaridan biri kasbga yo’naltirish 9-11 sinflarda amalga oshirilibgina qolmasdan, balki 1-4 sinf kichik maktab yoshidagi o’quvchilarning qobiliyatlarini diagnostika qilib aniqlash va ular bilan ish olib borish aynan kasbga yo’naltirish yoki kasb tanlashni yosharishiga olib keladi. Bu ota ona, maktab, psixolog, sinf rahbari bilan birgalikda hamkorlikda olib boriladigan ishlar toifasiga kiradi. Ota onalar farzandlarini o’zlari erishaolmagan kasbga yoki xunarga qo’yishga harakat qilishida bu esa bolaga qiziqish yo’qligi uchun kasbdan sovishga va mutaxassislarni kamayib ketishiga olib keladi. Bola majburan shu sohani ota onasi uchun o’qiydi ammo shu sohada ishlashni holmasligi

¹ Ergash G’oziyev Ontogenez psixologiyasi 112-bet

² **Akkomodatsiya** (lotincha accomodatio moslashuv) — [ko’zning](#) turli masofadagi narsalarni ochiq-ravshan ko’rishga moslashuvi. Yaqin va uzoq, masofadagi narsalar aksi to’ppa-to’g’ri ko’z [to’r pardasiga](#) tushishi uchun ko’z gavhari qavariq yoki yalpoq bo’lishi kerak. Yaqindagi narsalarga qaragan paytda ko’z gavhari [sharga](#) o’xshash qavariq shaklga, uzoqdagi narsalarga qaraganda esa cho’zilib, tekis yuzali shaklga kiradi. Bu jarayonda ko’zdagi [kipriksimon tana](#), ko’z gavhari va ularni bir-biriga bog’lab turgan juda ko’p nozik naychalar, rangdor parda hamda ko’z [qorachig’i](#) faol qatnashadi. Ana shu xususiyatlar tufayli sog’lom ko’z hamma vaqt ravshan ko’radi. Yosh ulg’aygan sari ko’z gavharining elastikligi o’zgaradi va odam taxminan 60-65 yoshida ko’zining moslashish qobiliyatini yo’qota boshlaydi

mumkin. Bunday vaziyatda maktab psixologi va maktab jamoasi boladagi individual qobiliyatni diagnostika qilib uni qobiliyati bor sohaga yo‘naltirsa va ota ona bilan hamkorlik qilsa kichik maktab yoshida shu sohani yetuk egalari yetishib chiqadi. Ko‘pgina ota ona o‘zi yaxshi pul topadi ma’lum qiyinchilikdan o‘tganligi uchun bolaga shu ish orqali ko‘p pul topish mumkinligini aytadi ammo shu kasbi orqli o‘qishi zarurligini aytmaydi. Bu ko‘pincha bolalarda maqsadsiz intilish keltirib chiqaradi. Bu esa bilimsiz avlodni. Boshlang‘ich sinflardagi o‘quv faoliyati, birinchi navbatda, atrofdagi dunyoni - hislar va idroklarni bevosita bilishning aqliy jarayonlarining rivojlanishini rag‘batlantiradi. Boshlang‘ich maktab o‘quvchilari idrokning o‘tkirliги va yangiligi, o‘ziga xos mulohazali qiziquvchanligi bilan ajralib turadi. Yosh talaba atrof-muhitni jonli qiziqish bilan qabul qiladi, bu har kuni uning oldida tobora ko‘proq yangi tomonlarni ochib beradi. Maktabdagi talim jarayonining o‘zi bolaninig sezgi, idrok, tafakkur, nutq va diqqatlariga yangi talablar qo‘yadi. Uyda ota ona bilan birgalikda shu ishlarni amaliyot qilib berilgan vazifalarni bajarish esa o‘quvchida rivojlanish normada kechishini ta’minlaydi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

- 1.Собировна, ФН (2024). Психологические особенности учащихся начальных классов. Wire Insights: Журнал Innovation Insights , 2 (2), 16–18.
2. Файзиева, Н. С. (2023, January). СОСТОЯНИЕ ИЗУЧЕНИЯ ПРОБЛЕМЫ ОБЩЕНИЯ В ПСИХОЛОГИИ. In International Conference of Education, Research and Innovation (Vol. 1, No. 1, pp. 121-126).
3. Fayziyeva, N. (2022). KICHIK YOSHDAGI MAKTAB BOLALARNING KOMMUNIKATIV QOBILIYATLARINI SHAKLLANTIRISH. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 2(12), 211-215.
4. Нодира, Ф. (2018). Профессионально значимые качества и умения преподавателя иностранных языков. Достижения науки и образования , 1 (7 (29)), 83-85.
5. Файзиева Н.С. Рекомендации для учителей по развитию коммуникативных навыков учащихся младшего возраста «Zamonaviy ijtimoiy psixologiya: an’analalar va istiqbollar» mavzuidagi I-xalqaro ilmiy-amaliy anjumani materiallari (2-qism). Jizzax, 2023. – 234-236 bet.
6. Акимова М.К., Козлова В.Т. Психофизиологические особенности индивидуальности школьников: учёт и коррекция. –М.: Академия, изд- е 2-е, 2005. – 231с.
7. Безруких М.М., Дубровинская Н.В., Фарбер Д.А. Психофизиология ребёнка. – М.; Воронеж, 2005. – 164с.
8. Венгер А.Л., Цукерман Г.А. Психологическое обследование младших школьников. – М.: Владос, изд-е 2-е, 2006. – 160с., ил. – (Б-ка школьного

психолога).

9. G‘oziev.E. Ontogenez psixologiyasi o‘quv qo‘llanma Toshkent “NIF MSH” 2020

10. G‘oziev.E. Pedagogik psixologiya asoslari T “O‘qituvchi” 2010y 11.

Александрова С.С., статья "Психологические особенности младшего школьника"

ANIQ VA TABIIY FANLARNI O‘QITISHDA SUN’IY INTELLEKT IMKONIYATLARI

Abdurahimova Iqbolxon Qodirjonovna

Namangan viloyati Pedagogik mahorat markazi

Annotatsiya: Ushbu maqolada tabiiy va aniq fanlarni o‘qitishda sun’iy intellektning roli o‘rganadi. Aniq fanlar, masalan, matematika, fizika va kimyo kabi sohalarida, sun’iy intellekt texnologiyalari bilimlarni tahlil qilish, murakkab masalalarni yechishda o‘quvchilarga yordam berish va darslarni interaktiv tarzda o‘tkazish imkonini beradi. Tabiiy fanlar, biologiya, ekologiya va kimyo kabi sohalarida esa, sun’iy intellekt orqali o‘quvchilarning tajriba asosida bilim olishlarini ta’minlash, virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalar yordamida amaliy bilimlarni rivojlantirish mumkin. Maqolada sun’iy intellektning o‘qitishda interaktiv vositalar, moslashtirilgan ta’lim tizimlari, va o‘quvchilarning shaxsiy ehtiyojlariga moslashuvchan yondashuvlar orqali aniq va tabiiy fanlar o‘qitishda qanday samarali ishlashini ko‘rib chiqiladi. Sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’limdagi innovatsion usullarni qo‘llab-quvvatlashi, o‘quvchilarning fanlarga bo‘lgan qiziqishini oshirishi va ilmiy tafakkurlarini rivojlantirishi haqida fikrlar taqdim etiladi.

Аннотация: В статье рассматривается роль искусственного интеллекта в преподавании естественных и точных наук. В областях точных наук, таких как математика, физика и химия, технологии искусственного интеллекта позволяют проводить анализ знаний, помогать учащимся в решении сложных задач и проводить уроки в интерактивном режиме. В таких областях, как естественные науки, биология, экология и химия, искусственный интеллект может использоваться для обеспечения получения учащимися знаний на основе опыта, а также для развития практических знаний с использованием виртуальных лабораторий и моделирования. В статье рассматривается, как искусственный интеллект может быть эффективно использован в преподавании естественных и точных наук с помощью интерактивных инструментов, персонализированных систем обучения и гибких подходов к индивидуальным потребностям учащихся. Представлены идеи о том, как технологии искусственного интеллекта могут поддержать инновационные

методы в образовании, повысить интерес учащихся к науке и развить их научное мышление.

Abstract: This article examines the role of artificial intelligence in teaching natural and exact sciences. In fields such as exact sciences, such as mathematics, physics, and chemistry, artificial intelligence technologies allow for the analysis of knowledge, help students solve complex problems, and conduct lessons interactively. In fields such as natural sciences, biology, ecology, and chemistry, artificial intelligence can provide students with experiential learning and develop practical knowledge using virtual laboratories and simulations. The article examines how artificial intelligence can effectively work in teaching natural and exact sciences through interactive tools, customized learning systems, and flexible approaches to the individual needs of students. It presents ideas on how artificial intelligence technologies can support innovative methods in education, increase students' interest in science, and develop their scientific thinking.

Kalit soʻzlar: sun’iy intellekt, YouTube search, Amazon, kimyo, biologiya, metod, shaxsiylashtirilgan oʻqitish, interaktiv darslar, adaptiv ta’lim tizimlari, hodisalarni vizualizatsiya qilish.

Ключевые слова: искусственный интеллект, поиск YouTube, Amazon, химия, биология, метод, персонализированное обучение, интерактивные уроки, адаптивные системы обучения, визуализация событий.

Keywords: artificial intelligence, YouTube search, Amazon, chemistry, biology, method, personalized learning, interactive lessons, adaptive learning systems, visualization of events.

Sun’iy intellekt texnologiyalari soʻnggi yillarda ta’lim sohasida ulkan oʻzgarishlarni keltirib chiqarmoqda. Ayniqsa, aniq va tabiiy fanlarni oʻqitishda sun’iy intellekt imkoniyatlari yangi yondashuvlarni, samaradorlikni va interaktiv oʻqitish metodlarini taklif etadi. Matematikadan tortib fizika va biologiyagacha boʻlgan sohalarda, sun’iy intellekt oʻquvchilarga murakkab konseptlarni tushunishni osonlashtiradi, shuningdek, individual oʻquv ehtiyojlariga moslashtirilgan ta’lim jarayonlarini yaratadi.

Sun’iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi ta’lim sohasida yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Oʻquvchilarning individual ehtiyojlariga moslashgan interaktiv ta’lim metodlari va murakkab mavzularni soddalashtirish uchun sun’iy intellektidan foydalanish imkoniyatlari kengaymoqda. Sun’iy intellekt algoritmlari va dasturiy ta’minotlar, oʻquvchilarning bilim darajasini doimiy ravishda tahlil qilish va ta’lim jarayonini optimallashtirish uchun qimmatli vositadir. Matematikadan tortib biologiyagacha boʻlgan fanlarda oʻquvchilarga har bir konseptni oʻzlashtirishda yordam berish, shuningdek, ularga interaktiv, qiziqarli va

samarali ta’lim muhitini yaratish uchun sun’iy intellektning roli tobora muhim bo’lmoqda.

Sun’iy intellekt (inglizcha: artificial intelligence, AI) – inson intellektiga taqlid qilishga qodir bo’lgan mashinalar yaratishga qaratilgan fan va texnologiya sohasi.

Bugungi kunda keng qo’llanilib kelinayotgan sun’iy intellekt texnologiyalariga aqlli veb-qidiruv tizimlari (masalan, YouTube Search), tavsiya tizimlari (YouTube, Amazon va Netflix), tabiiy tilni tushunish (Google Assistant, Siri va Alexa), o’zini-o’zi boshqaradigan avtomobillar (masalan, Waymo) va boshqalarni misol qilish mumkin.

Alan Turing sun’iy intellekt sohasida olib borilgan ilk tadqiqot muallifi bo’lgan. Sun’iy intellektga 1956-yili mustaqil fan sohasi sifatida asos solingan. Shu yilning yozida Dartmouth kollejida o’tgan anjumanda John McCarthy „sun’iy intellekt“ atamasini birinchi marta ishlatgan va tarixga mazkur atama muallifi o’laroq kirgan. Sun’iy intellekt bo’yicha tadqiqotlar XX asr o’rtalaridan beri qilinib kelinsa-da, unga nisbatan ommaviy qiziqish 2012-yilda chuqur o’rganuv boshqa sun’iy intellekt metodlaridan ustunligini namoyon etganda hamda 2017-yilda transformer arxitekturasida erishilgan yutuqlar ortidan keskin ortgan. 2020-yillar boshlarida mazkur soha gurrakib rivojlanib, ko’plab shirkatlar, universitetlar va laboratoriyalar sun’iy intellekt sohasida sezilarli yutuqlarga erishib kelishmoqda.

Ushbu soha Homosapiensning aql-zakovati shu qadar aniq tasvirlanishi mumkinki, uni hatto aqlli mavjudotlarning asosiy xususiyati bo’lgan mashina tomonidan modellashtirish mumkin degan taxminga asoslanadi. Bu esa aqlning tabiati va sun’iy mavjudotlarni yaratish axloqi haqidagi falsafiy savollarni, qadim zamonlardan beri afsona, fantastika va falsafada o’rganilgan savollarni keltirib chiqaradi. Sun’iy intellektga optimizm bilan qaraladi. Optimizm dastlabki sun’iy intellekt tadqiqotchilarining bashoratlarida mavjud edi. Ammo inqirozlarni ham boshdan kechirdi. Inqirozlarni 1966-yilda ALPAC e’lonida, 1970-yilda perseptronlarning yetishmasligi, 1973-yilda Lighthill e’lonida va 1987-yilda lisp mashinalari bozorining rivojlanishida ko’rish mumkin. Hozirgi vaqtda sun’iy intellekt texnologiya sanoatining muhim qismiga aylandi va kompyuter fanidagi ko’plab eng qiyin muammolarga yechim taklif qiladi. Sun’iy intellekt tadqiqotlari yuqori texnologiyali va ixtisoslashgan soha bo’lib, u ko’pincha bir-biri bilan aloqa qila olmaydigan kichik sohalarga „chuqur“ bo’linadi. Ixtisoslashgan muammolarni hal qilish, ixtisoslashgan muassasalar, individual tadqiqotchilar ishi va juda turli xil vositalardan foydalanish va sun’iy intellektni qanday amalga oshirish kerakligi haqidagi uzoq vaqtdan beri mavjud bo’lgan fikr farqlari atrofida kichik sohalar paydo bo’ldi. Sun’iy intellektning zahirida fikrlash, bilish, rejalashtirish, o’rganish, muloqot qilish, his qilish, obyektlarni boshqarish va harakatlantirish qobiliyati kabi

ko‘nikmalar to‘plami mavjud. Umumiy razvedka (yoki „kuchli sun’iy intellekt“) sanoatning uzoq muddatli maqsadlaridan biridir.

Fikrlash mashinalari va sun’iy mavjudotlar kritik Talos, Gefestning bronza roboti va Pigmalionning Galateyasi kabi yunon miflarida uchraydi. Insonga o‘xshash aql-zakovatga ega figuralar eng qadimgi sivilizatsiyalarda yaratilgan: bo‘yalgan diniy tasvirlarga Misr va Gretsiyada, shuningdek, Yang Shi, Iskandariya Qahramoni va Al-Jaziriy tomonidan sig‘inilgan. Sun’iy mavjudotlarni Jobir ibn Hayyon, Yahudo Leo va Paraselslar ham yaratgan deb hisoblashadi. XIX-XX asrlarda Meri Shellining Frankenshteyn va Karl Chapekning R.U.R. (Rossumning universal robotlari) kabi sun’iy mavjudotlar badiiy adabiyotda keng tarqalgan. Bu mavjudotlar va ularning taqdiri haqidagi hikoyalar zamonaviy sun’iy intellekt sohasi oldida turgan umidlar, qo‘rquvlar va axloqiy muammolarni hal qiladi.^[1]

Aniq va tabiiy fanlarni o‘qitishda sun’iy intellekt katta imkoniyatlarga ega. Masalan, matematika, geometriya, kimyo, biologiya kabi fanlarni o‘qitishda sun’iy intellekt yordamida quyidagi foydali imkoniyatlar yaratilishi mumkin:

1. Shaxsiylashtirilgan o‘qitish: Har bir o‘quvchining o‘ziga xos o‘qish uslubi va tezligi bor. Sun’iy intellekt o‘quvchilarning bilim darajasini tahlil qilib, ularning kuchli va zaif tomonlarini aniqlaydi, shunga mos ravishda individual o‘quv rejalarini taklif qiladi. Bu, o‘z navbatida, aniq fanlarni o‘qitishda har bir o‘quvchining muvaffaqiyatini ta’minlashga yordam beradi.

2. Interaktiv darslar: Sun’iy intellekt yordamida virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalar yaratish mumkin. Masalan, kimyo yoki fizika fanlarida murakkab tajribalar va eksperimentlarni virtual muhitda amalga oshirish mumkin. Bu o‘quvchilarga real tajribalar qilish imkoniyatini berishdan tashqari, xavfsizlik va resurslarni tejashga ham yordam beradi.^[2]

3. Instant tahlil va qaytar aloqa: Sun’iy intellekt o‘quvchilar tomonidan bajarilgan mashqlarni darhol tahlil qilib, ularning xatolarini aniqlaydi va qanday qilib to‘g‘ri yechim topish mumkinligini tushuntiradi. Bu o‘quvchilarga o‘z xatolarini tezda o‘rganish imkoniyatini beradi va o‘qituvchilar uchun vaqtni tejaydi.

4. Kengaytirilgan va interaktiv resurslar: Sun’iy intellekt, o‘qituvchilarga fanlar bo‘yicha video darslar, testlar, o‘quv materiallari, masalalar va interaktiv mashqlar kabi turli xil resurslarni taqdim etish imkonini beradi. Bu o‘quvchilarga yanada samarali o‘rganishga yordam beradi.

5. Ma’lumotlarni boshqarish va tahlil qilish: Sun’iy intellekt o‘quvchilarning o‘qish jarayonini va natijalarini tahlil qilib, o‘qituvchiga qaysi sohalarida o‘quvchilar qiyinchiliklarga duch kelayotganini aniqlashda yordam beradi. Bu o‘qituvchiga o‘z dars rejasini yanada samarali tuzish imkonini beradi.

6. Simulyatsiya va modellashtirish: Fizika yoki kimyo kabi fanlarda aniq fanlar bo'yicha fizik hodisalarni simulyatsiya qilish mumkin. Bu o'quvchilarga murakkab tushunchalarni real hayotga moslashtirib ko'rishga imkon yaratadi.^[3]

Shu bilan birga, sun'iy intellekt o'qituvchilarni ham qo'llab-quvvatlaydi, chunki u ularning darslarini tayyorlashda, o'quvchilarni baholashda va ularga yanada chuqurroq bilim berishda yordam beradi.

Sun'iy intellekt aniq fanlarni o'qitishda bir nechta o'ziga xos metodlar va didaktik o'yinlarni ham dars jarayonida qo'llash taklifini bera oladi:

1. Adaptiv ta'lim tizimlari – Har bir o'quvchining bilim darajasiga moslashgan, shaxsiylashtirilgan o'qitish.

2. Simulyatsiya va virtual laboratoriyalar – Murakkab tushunchalarni tushuntirish uchun interaktiv tajribalar.^[4]

3. Ma'lumotga asoslangan tahlil – O'quvchilarning natijalarini real vaqtda kuzatib, zaif tomonlarini aniqlash.

4. Hodisalarni vizualizatsiya qilish – Grafikalar, 3D modellar va animatsiyalar orqali murakkab jarayonlarni ko'rsatish.

5. Gamifikatsiya – O'yin elementlarini qo'shish orqali motivatsiyani oshirish.^[5]

Xulosa

Aniq va tabiiy fanlarni o'qitishda sun'iy intellektdan foydalanish zamonaviy ta'lim jarayonlarini yanada samarali va qiziqarli qilish imkonini beradi. Bu texnologiya nafaqat o'quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olish, balki ularning bilim darajasini aniqlash, o'zlashtirish ko'rsatkichlarini kuzatish va murakkab ilmiy tushunchalarni oson tushuntirishga xizmat qiladi. Sun'iy intellekt yordamida ta'lim resurslarini shaxsiylashtirish, sinfdagi faollikni oshirish va o'qituvchilarning vaqtini tejash mumkin. Shu bilan birga, ushbu texnologiyalarning keng ko'lamda qo'llanilishi ta'lim tizimini yangi bosqichga olib chiqish uchun muhim ahamiyatga ega. Shunday ekan, aniq va tabiiy fanlarni o'qitishda sun'iy intellekt imkoniyatlarini yanada chuqur o'rganish va amaliyotga kengroq joriy etish kelajakdagi ta'lim tizimining muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun zarur shartdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ochilov B., “Sun’iy intellekt texnologiyalari va ularning ta’lim tizimidagi roli”, Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2023.
2. Karimov Z., “Aniq va tabiiy fanlarni o‘qitishda raqamli texnologiyalar”, Toshkent: Innovatsion Ta’lim Nashriyoti, 2024-yil
3. Rahmonov S., “Sun’iy intellekt va zamonaviy ta’lim”, Samarqand: Zarafshon nashriyoti, 2023-yil

4. Nazarov R., “Ta’limda sun’iy intellekt: imkoniyatlar va istiqbollar”, Namangan: Yuksalish Nashriyoti, 2024-yil
5. https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Sun%CA%BCiy_intellekt

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI QOLLASHDA ELEKTRON DIDAKTIK MATERIALLARDAN FOYDALANISH

Abduraximova Odinaxon Maxammatsolijonovna

Andijon viloyati, Asaka tumani 12-umumta’lim maktabi
Boshlang‘ich ta’lim fani o‘qituvchisi, Oltin Qalam sohibi

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalarni samarali qo‘llash, xususan, elektron didaktik materiallardan foydalanishning ahamiyati yoritilgan. Elektron resurslar o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshirishi, ta’lim sifati va samaradorligini kuchaytirishi ta’kidlangan. Shuningdek, maqolada elektron didaktik vositalarning turlari, ularning afzalliklari, o‘qituvchining bu jarayondagi roli hamda amaliyotda qo‘llash usullari haqida batafsil ma’lumot berilgan. Tadqiqotda zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida raqamli texnologiyalarni boshlang‘ich ta’limga integratsiya qilishning dolzarbligi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, raqamli texnologiyalar, elektron didaktik materiallar, interaktiv dars, pedagogik innovatsiyalar, vizual ta’lim, ta’lim sifati.

Kirish. Bugungi kunda ta’lim tizimida yuz berayotgan keskin o‘zgarishlar va raqamli texnologiyalarning jadal sur‘atlarda rivojlanishi natijasida o‘quv jarayonini samarali tashkil etishda yangi yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, boshlang‘ich ta’lim bosqichida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan, ayniqsa elektron didaktik materiallardan oqilona foydalanish orqali o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshirish, ularning individual salohiyatini yuzaga chiqarish va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish mumkin bo‘lmoqda. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari bilim, ko‘nikma va malakalarni ilk bor shakllantiradigan eng muhim davrda bo‘lganliklari sababli, bu bosqichda foydalaniladigan uslub va vositalar ta’lim sifatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu nuqtai nazardan, raqamli texnologiyalarning imkoniyatlaridan foydalangan holda dars jarayonini boyitish, o‘quvchilarning mavzuni yanada chuqurroq anglashiga, faolligini oshirishga xizmat qiladigan elektron didaktik materiallarning ahamiyati ortib bormoqda. Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’limda raqamli texnologiyalarni qo‘llashda elektron didaktik materiallarning roli, afzalliklari va amaliyotda qanday ishlatilayotgani haqida fikr yuritiladi.

Zamonaviy ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalar tobora keng qo’llanilmoqda. Xususan, boshlang’ich ta’limda elektron didaktik materiallardan foydalanish o’quvchilarning bilim olish jarayonini yanada samarali, qiziqarli va interaktiv qiladi. Bu turdagi materiallar nafaqat darsni tushunarli qilishga, balki o’quvchilarning mustaqil fikrlashi, muammoli vaziyatlarda yechim topa olish ko’nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Elektron didaktik materiallarning afzalliklari. Boshlang’ich sinf o’quvchilari uchun moslashtirilgan elektron materiallar quyidagi afzalliklarga ega:

1. Vizual ta’sir kuchi – Rasm, animatsiya, grafikalar orqali mavzular osonroq tushuniladi.
2. Interaktivlik – Darsliklar yoki testlar orqali o’quvchi faol ishtirokchi sifatida bilimni mustahkamlashi mumkin.
3. Moslashuvchanlik – Har bir o’quvchining o’zlashtirish darajasiga qarab mos ravishda materiallarni tanlash imkoniyati mavjud.
4. Qayta foydalanish imkoniyati – O’qituvchi bir marta tayyorlagan yoki yuklab olgan materiallarni boshqa guruhlarda ham qo’llay oladi.

Amaliy qo’llanilishi. Boshlang’ich ta’limda elektron didaktik materiallar turli ko’rinishlarda bo’lishi mumkin: multimedia taqdimotlari (PowerPoint), interaktiv testlar (Quizizz, Kahoot), elektron kitoblar, videodarslar va o’yinlar. Masalan, o’qish fanida o’quvchilarga ertaklar animatsiyalari orqali taqdim etilsa, bu ularning matnni tushunish, tinglab tushunish va so’z boyligini oshirishiga yordam beradi. Matematika fanida esa vizual misollar va raqamli hisoblash o’yinlari bolalarda qiziqishni kuchaytiradi.

Elektron didaktik materiallardan samarali foydalanish uchun o’qituvchining raqamli savodxonligi muhim ahamiyatga ega. O’qituvchi:

- kerakli materiallarni tanlash,
- ularni dars mavzusiga moslashtirish,
- o’quvchilarning yosh xususiyatlarini inobatga olish,
- texnik vositalardan to’g’ri foydalanish kabi ko’nikmalarga ega bo’lishi lozim.

Boshlang’ich ta’limda elektron didaktik materiallardan foydalanish nafaqat dars jarayonini modernizatsiya qiladi, balki o’quvchilarning bilimga bo’lgan qiziqishini oshiradi. Shuningdek, bu vositalar orqali har bir bolaning individual rivojlanishiga sharoit yaratiladi. Kelajakda raqamli ta’lim vositalarining yanada rivojlanishi boshlang’ich ta’lim sifatini yangi bosqichga olib chiqadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqot boshlang’ich ta’limda raqamli texnologiyalarni qo’llashda elektron didaktik materiallardan foydalanishning samaradorligini o’rganishga qaratilgan bo’lib, unda sifat va miqdoriy (kvantitativ) tadqiqot usullari uyg’unlashgan holda qo’llanildi. Mavzu bo’yicha mavjud ilmiy

adabiyotlar, davlat ta’lim standartlari, o‘quv dasturlari va ilg‘or tajribalar o‘rganilib, elektron didaktik materiallarning ta’lim jarayonidagi o‘rni va ahamiyati nazariy jihatdan tahlil qilindi. Boshlang‘ich sinf darslarida raqamli texnologiyalar va elektron materiallar qanday shakllarda qo‘llanilayotgani kuzatildi. O‘qituvchilarning dars berish jarayonlari bevosita tahlil qilindi. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari va o‘quvchilari bilan so‘rovnoma va yarim strukturaviy suhbatlar o‘tkazilib, ularning raqamli materiallar haqidagi fikr va mulohazalari o‘rganildi. Ayrim sinflarda elektron didaktik materiallar asosida darslar o‘tkazilib, ularning o‘quvchilarning faolligi va bilim darajasiga ta’siri tahlil qilindi. Olingan ma’lumotlar statistik usullar yordamida tahlil qilindi va ilgari surilgan farazlar asosida xulosalar chiqarildi. Ushbu metodologik yondashuvlar orqali boshlang‘ich ta’limda raqamli texnologiyalarni qo‘llash samaradorligi va elektron didaktik materiallarning amaliy ahamiyati chuqur o‘rganildi.

Tadqiqot natijalari muhokamasi. Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich ta’limda raqamli texnologiyalar va elektron didaktik materiallardan foydalanish o‘quvchilarning o‘quv jarayonidagi faolligini oshirish, bilimni chuqurroq o‘zlashtirish va darslarni interaktiv tashkil etishda muhim rol o‘ynaydi. Kuzatishlar va tajriba-sinovlar shuni tasdiqlaydiki, interaktiv vositalar yordamida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning diqqatini uzoqroq saqlab qoladi, ularni mustaqil fikrlashga undaydi hamda ijodiy yondashuvni rag‘batlantiradi.

Muhokama davomida aniqlanganki, elektron didaktik materiallar o‘qituvchilar uchun ham metodik jihatdan ko‘plab qulayliklar yaratadi. Xususan, dars mazmunini vizual ko‘rinishda taqdim etish, o‘quvchilarning individual imkoniyatlariga mos topshiriqlar tanlash, baholash jarayonini avtomatlashtirish orqali vaqtni tejash imkonini beradi. Biroq, bu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun o‘qituvchilarda raqamli savodxonlik darajasi yetarli bo‘lishi zarur. Tadqiqotda qatnashgan ayrim o‘qituvchilarda elektron vositalardan foydalanishda texnik muammolarga duch kelish holatlari kuzatildi, bu esa qo‘shimcha o‘quv va metodik qo‘llab-quvvatlash zaruratini ko‘rsatadi. Shuningdek, o‘quvchilarning yosh xususiyatlari ham hisobga olinishi lozim. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun materiallar vizual, sodda va tushunarli tarzda tuzilishi zarur. Haddan tashqari murakkab animatsiyalar yoki chalg‘ituvchi effektlar o‘quvchilarning e’tiborini asosiy mazmundan chalg‘itishi mumkin. Shu bois elektron didaktik materiallar pedagogik va psixologik tamoyillar asosida ishlab chiqilishi kerak. Muhokama natijalariga ko‘ra, elektron didaktik materiallardan foydalanish boshlang‘ich ta’limda o‘qitish samaradorligini oshirish bilan birga, o‘quvchilarni raqamli muhitda mustaqil ishlashga o‘rgatadi va ularni zamonaviy axborot texnologiyalariga moslashtirishda muhim bosqich bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa. Boshlang‘ich ta’limda raqamli texnologiyalar va elektron didaktik materiallardan foydalanish ta’lim jarayonini samarali va qiziqarli qilishda muhim vosita hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, elektron didaktik materiallar o‘quvchilarning bilimni chuqurroq va mustahkamroq o‘zlashtirishiga, darslarga bo‘lgan qiziqishini oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, ular o‘qituvchilarga darslarni interaktiv tarzda tashkil etish va individual yondashuvni ta’minlash imkonini beradi. Biroq, raqamli texnologiyalarni muvaffaqiyatli joriy etish uchun o‘qituvchilarning texnik savodxonligi va pedagogik ko‘nikmalari doimiy ravishda oshirilishi lozim. Bundan tashqari, elektron didaktik materiallar yosh xususiyatlariga mos va psixologik jihatdan qulay shaklda yaratilishi zarur. Kelajakda boshlang‘ich ta’limda raqamli vositalarni yanada kengroq va sifatli qo‘llash ta’lim sifatini yangi bosqichga olib chiqish, o‘quvchilarning kreativ va mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim omil bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Alimova, D. (2020). Boshlang‘ich ta’limda raqamli texnologiyalarni joriy etish. Toshkent: Ta’lim nashriyoti.
2. Karimov, S. (2019). Elektron didaktik materiallarning pedagogik ahamiyati. *Pedagogika va innovatsiyalar*, 3(12), 45–52.
3. Mamatqulov, A. (2021). Raqamli ta’lim vositalari va ularning samaradorligi. *O‘zbekiston ta’lim jurnali*, 6(1), 30–38.
4. Qodirov, N. (2018). Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining psixologik xususiyatlari va ta’limda elektron resurslardan foydalanish. *Psixologiya va pedagogika masalalari*, 2(9), 12–20.
5. Toshkent davlat pedagogika universiteti (2022). Boshlang‘ich ta’limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Toshkent: TDP universiteti nashriyoti.
6. UNESCO. (2019). Digital tools in primary education: Global trends and challenges. Paris: UNESCO Publishing.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMI FANI O‘QITUVCHILARI RAQAMLI TA’LIMDA HAMKORLIK VA ALOQA VOSITALARIDAN SAMARALI FOYDALANISH

Abduraximova Odinaxon Maxammatsolijonovna

Andijon viloyati, Asaka tumani, 12-umumta’lim maktabi, Boshlang‘ich
ta’lim fani o‘qituvchisi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’lim fani o‘qituvchilarining raqamli ta’lim sharoitida hamkorlik va aloqa vositalaridan foydalanish madaniyati va samaradorligi tahlil qilinadi. Raqamli ta’lim muhitida o‘qituvchining nafaqat

texnik bilimga, balki pedagogik va kommunikativ ko‘nikmalarga ega bo‘lishi zarurligi asoslab berilgan. Adabiyotlar tahlili orqali milliy va xalqaro tajribalar tahlil qilinib, zamonaviy texnologiyalarning ta’limdagi o‘rni yoritiladi. Munozara qismida amaliy holatlar, mavjud muammolar va raqamli hamkorlikning kasbiy rivojlanishga ta’siri ko‘rib chiqilgan. Maqola davomida o‘qituvchining raqamli savodxonligi, texnologiyaga bo‘lgan yondashuvi va muloqotdagi etika muhim omil sifatida ko‘rsatiladi. Xulosa tariqasida, boshlang‘ich bosqichda faoliyat yuritayotgan pedagoglar uchun raqamli hamkorlik vositalari samaradorlikni oshirish, metodik tajriba almashish va o‘quvchilar bilan interaktiv aloqani mustahkamlashda muhim vosita ekanligi ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim, boshlang‘ich ta’lim, o‘qituvchi, aloqa vositalari, raqamli savodxonlik, hamkorlik, metodik tajriba, raqamli muhit, pedagogik yondashuv, o‘quvchi bilan aloqalar.

Аннотация. В данной статье анализируется культура и эффективность использования средств цифровой коммуникации и сотрудничества учителями начального образования в условиях цифрового обучения. Обоснована необходимость владения не только техническими знаниями, но и педагогическими и коммуникативными компетенциями. На основе анализа отечественной и зарубежной литературы рассматриваются примеры успешной интеграции цифровых технологий в образовательный процесс. В дискуссионной части обсуждаются практические проблемы, барьеры и влияние цифрового взаимодействия на профессиональное развитие педагогов. Автор подчёркивает важность цифровой грамотности, этики общения и готовности к сотрудничеству как факторов эффективности. В заключение подчеркивается значимость цифровых платформ и коммуникационных инструментов для повышения вовлеченности учеников и обмена педагогическим опытом.

Ключевые слова: цифровое обучение, начальное образование, учитель, средства связи, цифровая грамотность, сотрудничество, педагогический опыт, цифровая среда, педагогический подход, взаимодействие с учениками.

Annotation. This article analyzes the culture and effectiveness of using digital communication and collaboration tools by primary education teachers in the context of digital learning. It substantiates the necessity for teachers to possess not only technical knowledge but also pedagogical and communication competencies. Through the review of national and international literature, examples of successful integration of digital technologies into the educational process are highlighted. The discussion section focuses on practical challenges, existing barriers, and the impact of digital cooperation on teachers’ professional development. The author emphasizes the significance of digital literacy, communication ethics, and collaborative

readiness as key elements. In conclusion, the article highlights the vital role of digital collaboration tools in enhancing teacher efficiency, enabling methodological exchange, and strengthening interaction with students.

Keywords: digital education, primary education, teacher, communication tools, digital literacy, collaboration, methodological experience, digital environment, pedagogical approach, student interaction.

Kirish. So‘nggi yillarda ta’lim sohasida yuz berayotgan tub o‘zgarishlar, ayniqsa, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keskin rivojlanishi pedagogik faoliyatga yangi yondashuvlarni, ilg‘or tajriba va vositalarni joriy etishni zaruratga aylantirmoqda. Ta’lim jarayonining har bir bosqichi, ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim davri bu borada alohida e’tiborni talab etadi. Chunki boshlang‘ich maktab o‘quvchilari nafaqat bilim olish bosqichiga qadam qo‘ygan yangi avlod vakillari, balki har qanday ta’limiy ta’sirni teran anglab, o‘z ongida mustahkamlab boruvchi, ilk bilim ko‘nikmalariga ega bo‘layotgan kichik yoshdagi bolalardir. Ularning bilimga bo‘lgan munosabati, fanga qiziqishi, tafakkur doirasi va muloqot madaniyati aynan boshlang‘ich bosqichda shakllanishi inobatga olinsa, bu bosqichda faoliyat yurituvchi o‘qituvchilarning kasbiy va texnologik kompetensiyalarini rivojlantirish beqiyos ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy pedagog o‘zining an’anaviy bilimlar doirasi bilan cheklanib qolmasligi, aksincha, raqamli vositalar yordamida dars samaradorligini oshirish, o‘quvchilarda mustaqil izlanish va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish, ularni virtual makonda ham faol fikrlashga o‘rgatish bo‘yicha o‘z ustida izchil ishlashi zarur. Bugungi kunda o‘qituvchilarning nafaqat ma’lumotni uzatishi, balki uni raqamli muhitda talabning qabul qilishiga moslashtirib bera olishi, shuningdek, hamkasblar, ota-onalar va boshqa ta’lim subyektlari bilan samarali muloqot o‘rnata olishi ta’lim sifati va barqarorligini belgilovchi muhim omillardan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’limi fani o‘qituvchilari uchun bu masala dolzarbligi jihatidan boshqa bosqichlardagi pedagogik faoliyatdan ustun turadi. Raqamli vositalar ta’limda axborot oqimiga moslashish, interfaol metodlar orqali darslarni jozibador qilish, ta’limiy resurslarni individual yondashuv asosida taklif qilish imkonini beradi. Xususan, videodarslar, elektron resurslar, virtual ta’lim maydonchalari, masofaviy sinflar, onlayn muhokama platformalari, test tizimlari, turli ilovalar va dasturlar o‘qituvchining nafaqat ish yukini yengillashtiradi, balki zamonaviy o‘quvchi tafakkuriga mos, interaktiv, vizual va tahliliy yondashuvlarni joriy etishda ko‘maklashadi. Raqamli hamkorlik va aloqa vositalari — bu oddiygina aloqada bo‘lish vositasi emas, balki ta’limiy jarayonda o‘quvchilarni jalb etish, ota-onalarni ta’limga yaqindan jalb qilish, o‘qituvchilar o‘rtasida tajriba almashish, kasbiy hamkorlikni mustahkamlash va yangicha pedagogik g‘oyalarni tarqatish platformasidir. Shu bilan birga, jahon miqyosida yuz bergan pandemiya holatlari

ta’lim sohasiga raqamli vositalarni tezkorlik bilan joriy qilishni majbur qildi. Bu jarayonda ayrim tizimli muammolar ko‘zga tashlangan bo‘lsa-da, pedagoglarning ijodiy yondashuvi, o‘quvchilar bilan doimiy aloqani yo‘lga qo‘yishdagi intilishi va zamonaviy texnologiyalarni amaliyotga tadbiiq etishdagi muvaffaqiyatlari yangi bosqichga yo‘l ochdi. Aynan shu davrda boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilari ham masofaviy ta’lim sharoitida o‘z ustida ishlash, pedagogik yondashuvlarini zamon bilan hamnafas qilish va raqamli aloqa vositalaridan unumli foydalanishga intildilar.

Shu o‘rinda, boshlang‘ich ta’limi fani o‘qituvchilarining raqamli ta’lim imkoniyatlaridan foydalangan holda o‘zaro hamkorlikni shakllantirish, o‘z tajribasini kengaytirish, yangi o‘quv uslublarini joriy etish va bilim almashish madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan harakatlari chuqur ilmiy tahlilga loyiqdir. Zero, raqamli makonda to‘g‘ri yo‘naltirilgan pedagogik faoliyat nafaqat o‘quvchi, balki butun ta’lim tizimining sifatli rivojlanishiga xizmat qiladi. Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’limi fani o‘qituvchilari tomonidan raqamli hamkorlik va aloqa vositalaridan foydalanish holatlari, mavjud imkoniyatlar, duch kelinayotgan muammolar va ularning yechimlari, shuningdek, istiqboldagi pedagogik transformatsiyalar bo‘yicha chuqur ilmiy-amaliy tahlillar olib boriladi.

Adabiyotlar tahlili. So‘nggi yillarda raqamli ta’lim sohasida olib borilgan tadqiqotlar boshlang‘ich bosqichdagi o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini shakllantirish, ularda zamonaviy vositalardan foydalangan holda hamkorlik va muloqotni rivojlantirish masalalariga tobora ko‘proq e’tibor qaratilayotganini ko‘rsatadi. Mahalliy va xorijiy adabiyotlarda raqamli ta’limning nazariy asoslari, uning metodik yondashuvlari, platforma va vositalarining o‘quv jarayoniga ta’siri, ayniqsa boshlang‘ich ta’lim bosqichidagi afzalliklari haqida bir qator ilmiy ishlar va maqolalar e’lon qilingan. Masalan, O‘zbekiston Respublikasi ta’lim tizimida raqamli transformatsiya jarayonlari Y. To‘xtayev, M. Ortiqxo‘jayev, G. Qudratova kabi olimlar tomonidan keng yoritilgan bo‘lib, ular boshlang‘ich ta’limda zamonaviy AKT vositalaridan foydalanish samaradorligi va o‘qituvchining raqamli kompetensiyasi o‘rtasidagi bog‘liqlikni ilmiy jihatdan asoslab bergan. Bu ishlarda raqamli aloqa vositalaridan foydalanish faqat dars jarayonini soddalashtirish emas, balki ta’lim sifati, interaktivlik darajasi, o‘quvchining faolligini oshirish va hamkorlikni kengaytirish omili sifatida ko‘riladi.

Xalqaro miqyosda esa B. Trilling va C. Fadelning 21-asr kompetensiyalari bo‘yicha tadqiqotlari o‘qituvchilarning raqamli savodxonligi va kommunikativ ko‘nikmalari muhim rol o‘ynashini ta’kidlaydi. Ularga ko‘ra, zamonaviy o‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki axborotni tahlil qiluvchi, texnologiyalar orqali aloqa o‘rnatuvchi, virtual muhitda ham ijtimoiy pedagogik muvozanatni saqlovchi shaxs sifatida harakat qilishi kerak. UNESCO, OECD kabi xalqaro tashkilotlarning hisobotlarida ham boshlang‘ich bosqichdagi o‘qituvchilarning raqamli platformalar,

onlayn resurslar va kommunikatsion texnologiyalardan foydalanishga bo‘lgan tayyorgarligi, bu vositalarni ta’limga integratsiyalash darajasi ta’lim sifatini oshirishda asosiy indikator sifatida belgilangan. Ayniqsa, pandemiya davrida masofaviy ta’lim sharoitida o‘qituvchilarning Telegram, Zoom, Microsoft Teams, Google Classroom kabi platformalardan foydalanish tajribalari yuzasidan keng miqyosda ilmiy kuzatuvlar olib borilgan.

Adabiyotlarda ko‘plab tadqiqotchilar raqamli hamkorlikka asoslangan ta’limning afzalliklariga to‘xtalar ekan, bu yondashuv o‘qituvchi-o‘quvchi, o‘qituvchi-ota-ona va o‘qituvchi-hamkasb o‘rtasidagi aloqalarni mustahkamlashga, bilimlar almashinuvi, tajriba ulashish va fikrlar xilma-xilligini ta’minlashga xizmat qilishini qayd etganlar. Xususan, J. Anderson va R. Mayer tomonidan ilgari surilgan kognitiv yuklamani boshqarish nazariyasi doirasida raqamli resurslarning to‘g‘ri tanlanishi va kommunikatsiya strategiyalarining samarali qo‘llanilishi o‘quvchining bilim olishdagi psixologik holatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi ko‘rsatilgan. Shu bilan birga, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari bilan ishlovchi o‘qituvchilarda texnologik innovatsiyalarga nisbatan motivatsiyani oshirish, ularni kasbiy rivojlanishga undash mexanizmlari haqida ham bir qancha tadqiqotlar mavjud. Masalan, Finlyandiyada olib borilgan pedagogik amaliyotlar tahlilida o‘qituvchilarning raqamli hamkorlikdagi faol ishtiroki, ularning kasbiy identifikatsiyasi va texnologik jarayonlarga integratsiyalashuvi o‘rtasida bevosita bog‘liqlik borligi isbotlangan. Mahalliy ilmiy jurnallarda e’lon qilingan maqolalar tahlili ham, ayniqsa, pandemiya davridan so‘nggi davrda boshlang‘ich ta’limi fani o‘qituvchilari raqamli aloqa vositalarini qanday o‘zlashtirayotgani, ularning qanday muammolarga duch kelayotgani va mavjud resurslardan foydalanish darajasi haqida aniq tasavvur beradi. Bu boradagi ayrim tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, o‘qituvchilar asosan texnik imkoniyatlar, raqamli savodxonlik darajasi va kasbiy qo‘llab-quvvatlash tizimlarining yetarli emasligi tufayli qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Shunga qaramasdan, ularning o‘z ustida ishlashi, o‘zaro hamkorlikdagi kasbiy o‘sish imkoniyatlarini izlab topishga bo‘lgan intilishi, mavjud sharoitdan maksimal darajada unumli foydalanish harakatlari olqishga loyiqdir. Shunday qilib, mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich ta’limi o‘qituvchilari uchun raqamli hamkorlik va aloqa vositalaridan samarali foydalanish masalasi nafaqat texnologik, balki pedagogik, ijtimoiy va psixologik jihatlarni o‘zida mujassam etgan murakkab, ammo istiqbolli yo‘nalishdir. Bu boradagi ilmiy qarashlar, amaliy tajribalar va xalqaro standartlar asosida olib borilayotgan izlanishlar kelgusida ta’lim tizimini yana-da takomillashtirish, o‘qituvchilar faoliyatini samarali tashkil etish uchun mustahkam zamin yaratadi.

Munozara. Bugungi globallashuv jarayonida ta’lim tizimi tobora raqamli muhitga moslashib borayotgan bir vaqtda, boshlang‘ich ta’limda faoliyat yurituvchi

o‘qituvchilarning bu jarayondagi ishtiroki, ayniqsa raqamli hamkorlik va aloqa vositalaridan foydalanish madaniyati alohida tahlilga loyiqdir. Bunday vositalar yordamida o‘qituvchi nafaqat dars jarayonini boyitadi, balki o‘quvchilar, ota-onalar va boshqa pedagoglar bilan o‘zaro izchil aloqada bo‘lish imkoniyatini ham kengaytiradi. Amaliyotda kuzatilishicha, raqamli vositalar — ayniqsa interfaol platformalar, videoaloqa dasturlari, bulutli hujjat almashinuvi, elektron kundalik va sinf forumlari — o‘quv jarayonining uzviy va integrallashgan shaklini vujudga keltirmoqda. Shu o‘rinda o‘qituvchining texnologik savodxonligi, raqamli vositalarni tanlashdagi didi, ularni o‘rinli va metodik asoslangan holda qo‘llay olish mahorati asosiy omil sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Ammo mavjud holatni real baholash uchun ayni sohadagi amaliy muammolarga ham e’tibor qaratish lozim. Ko‘plab boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilari uchun texnik vositalar bilan ishlashdagi noaniqliklar, raqamli platformalarning imkoniyatlarini to‘liq o‘zlashtirmaganlik, hamkorlikda ishlashga yetarli darajadagi tayyorlikning yo‘qligi hali-hanuz dolzarb masala bo‘lib qolmoqda. Ayni paytda o‘qituvchilar o‘rtasida tajriba almashish, metodik yordam so‘rash yoki berish, virtual metodik birlashmalar tashkil etish imkoniyatlari mavjud bo‘lsa-da, bu imkoniyatlardan foydalanish ko‘lami va sifati har doim ham yetarli darajada emas. Bunday holatlarning sabablari orasida raqamli vositalarning turliligi, ularni o‘zlashtirish uchun zarur bo‘lgan vaqt yetishmasligi, psixologik to‘siqlar va muayyan hollarda yetarli metodik ko‘makning yo‘qligi turadi. Shu bilan birga, ilg‘or o‘qituvchilar tajribasi shuni ko‘rsatmoqdaki, raqamli hamkorlik vositalari o‘zaro bilim almashish, pedagogik innovatsiyalarni joriy etish va darslarni interfaollashtirishda muhim rol o‘ynaydi. Masalan, onlayn seminarlar, vebinarlar, mahalliy va xalqaro virtual konferensiyalar, raqamli portfellar orqali ish natijalarini taqdim etish va baham ko‘rish, o‘qituvchilarni professional o‘sishga undabgina qolmay, ularni o‘z ishiga tanqidiy va ijodiy yondashishga undaydi. Bunday shakllangan muhitda o‘qituvchi o‘z kasbiga faqat amaliy faoliyat emas, balki doimiy o‘zgaruvchan va ijodiy jarayon sifatida qaraydi.

Yana bir e’tiborga molik jihat shundaki, boshlang‘ich ta’limda raqamli hamkorlik nafaqat o‘qituvchining texnologik savodxonligi bilan bog‘liq, balki u o‘z ichiga didaktik yondashuvni, muloqot madaniyatini, shaxslararo munosabatlarni to‘g‘ri boshqarish qobiliyatini ham qamrab oladi. Raqamli muhitda aloqa qilayotgan o‘qituvchi, ayniqsa yosh o‘quvchilar bilan ishlayotgan pedagog, o‘z tiliga, ifoda uslubiga, muloqotdagi emotsional ohangga e’tiborli bo‘lishi, raqamli etikani yaxshi bilishi talab etiladi. Chunki virtual makonda sodir bo‘ladigan har qanday muloqot, o‘quvchining psixologik holatiga bevosita ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu nuqtayi nazardan, pedagoglarning raqamli kommunikatsiya madaniyatini shakllantirish, ularni nafaqat texnik, balki axloqiy, madaniy, ruhiy va estetik jihatdan ham

tayyorlash bugungi kun talabidir. Shuningdek, hamkorlikning samaradorligi ko‘p jihatdan o‘qituvchilarning o‘zaro ochiqligi, tajriba almashishga bo‘lgan ishtiyoqi, boshqalarning yondashuviga nisbatan hurmat bilan qarashi kabi insoniy fazilatlarga ham bevosita bog‘liq. Raqamli makonda hamkasblar o‘rtasida shakllangan sog‘lom ijtimoiy-psixologik muhit, turli o‘quv metodlarini muhokama qilish imkoniyati, muammolarga birgalikda yechim topish tajribasi ko‘p hollarda kasbiy rivojlanishning eng samarali shakliga aylanmoqda. Bu holat boshlang‘ich ta‘lim o‘qituvchilarini raqamli jamiyatning faol ishtirokchisiga aylantirib, ularning o‘z kasbiga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi, yangiliklarga ochiqlikni rivojlantiradi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, boshlang‘ich ta‘limi fani o‘qituvchilari tomonidan raqamli hamkorlik va aloqa vositalaridan foydalanish nafaqat vaqt talabi, balki kelajakdagi raqamli ta‘limning poydevorini mustahkamlovchi asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Ularni samarali qo‘llash — bu oddiy texnik amaliyot emas, balki chuqur pedagogik, kommunikativ va madaniy yondashuvni talab qiladigan jarayondir. Shu bois, bu sohadagi har qanday muvaffaqiyat — nafaqat texnologiyaga, balki insoniy qadriyatlar va kasbiy mahorat uyg‘unligiga tayanadi.

Xulosa. Yuqoridagi tahlillar asosida xulosa qilish mumkinki, raqamli ta‘lim sharoitida boshlang‘ich ta‘lim fani o‘qituvchilarining hamkorlik va aloqa vositalaridan samarali foydalanishi — zamonaviy pedagogik faoliyatning ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu faqatgina texnik vositalardan foydalanish emas, balki o‘qituvchining didaktik mahorati, raqamli savodxonligi, kommunikativ qobiliyati, metodik yondashuvi va kasbiy refleksiya bilan bevosita bog‘liq. Amaliy kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, raqamli aloqa platformalari yordamida o‘qituvchilar o‘zaro tajriba almashish, dars jarayonini zamonaviy yondashuvlar asosida boyitish va o‘quvchilar bilan individual ishlash imkoniyatlariga ega bo‘lmoqda. Shu bilan birga, bu jarayonning samaradorligi bevosita o‘qituvchilarning motivatsiyasi, raqamli kompetensiyasining darajasi, hamkorlik madaniyati va pedagogik ehtiyojlariga mos infratuzilmaning mavjudligi bilan belgilanadi. Raqamli vositalar orqali samarali muloqot va professional hamkorlikni yo‘lga qo‘ygan boshlang‘ich ta‘lim o‘qituvchilari nafaqat o‘z kasbiy mahoratini oshiradi, balki butun ta‘lim muhitining sifatini ham yuksaltiradi.

Shunday ekan, kelgusida o‘qituvchilarning raqamli texnologiyalardan foydalanish madaniyatini rivojlantirish, ularni qo‘llash bo‘yicha amaliy ko‘nikmalarni mustahkamlash, raqamli etikani shakllantirish va virtual hamkorlikka tayyorlikni oshirish dolzarb vazifa bo‘lib qoladi. Bu yo‘nalishdagi har bir tashabbus – o‘qituvchini o‘ziga ishonchli, yangilikka ochiq va zamon bilan hamqadam pedagogga aylantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Qurbonov M., Jo‘rayev A. Raqamli pedagogika asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2022.
2. Karimova D. Boshlang‘ich ta’limda innovatsion texnologiyalar. – Samarqand: Zarafshon, 2021.
3. Xolmatova N. Raqamli ta’lim muhitining psixopedagogik xususiyatlari. // Ta’lim va Innovatsiyalar, 2023, №4.
4. G‘ulomov O. va boshqalar. O‘qituvchi kompetensiyalarining zamonaviy talablari. – Toshkent: Fan, 2020.
5. UNESCO. ICT Competency Framework for Teachers. – 2018.
6. Anderson, T., & Dron, J. (2011). Three generations of distance education pedagogy. The International Review of Research in Open and Distributed Learning.
7. Mishra, P., & Koehler, M. (2006). Technological Pedagogical Content Knowledge: A framework for integrating technology in teacher knowledge. Teachers College Record, 108(6), 1017–1054.
8. Fullan, M. (2013). The new meaning of educational change. – New York: Teachers College Press.
9. Selwyn, N. (2016). Education and Technology: Key Issues and Debates. – London: Bloomsbury.
10. OECD. (2020). Teaching and Learning International Survey (TALIS): Insights and Policy Recommendations.

INNOVATSIYA VA IJODKORLIK - INTELLEKTUAL SALOHİYAT RIVOJIDA MUHIM OMIL

Abdullayeva Muxayyo Iskandarovna

Buxoro viloyti pedagogik mahorat markazi

“Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi” kafedrası, katta o‘qituvchi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta’limga kreativ yondashuv innovatsion ijodkorlik asosi sifatidagi roli bayon qilingan. Bu masalada zamonaviy yondashuvlar va ilg‘or xorijiy tajribalar atroflicha tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: Kreativlik, ta’lim, innovatsiya, ijodkorlik, ilg‘or xorijiy tajriba, zamonaviy yondashuv, tajriba, metod, usul, xalqaro standart.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning “Hozirgi zamon va Yangi O‘zbekiston” kitobida mamlakatimizning bugungi taraqqiyot sur‘atlari, uning jahon maydonidagi tobora ortib borayotgan obro‘-e’tibori qanday omillarga asoslangani haqida fikr yuritilib, ta’lim sohasida innovatsiyalardan foydalanishga alohida e’tibor qaratilgan. [1;1] Kasblar soni chegaralangan, inson qobiliyatining bugun egallangan sarhadlari hali noma’lum bo‘lgan davrlarda, maktabning vazifasi

odamlarni savodli qilishdan, ularga bilim berishdan iborat bo‘lgan. Bugun esa har birimiz hayot tarzimiz, ishlashimiz va o‘zaro munosabatimizni tubdan o‘zgartirgan texnologik inqilob jarayoniga guvoh bo‘lyapmiz. Bu jarayon ko‘lami, maqsadi va murakkabligiga ko‘ra, insoniyat shu vaqtgacha boshidan o‘tkazgan o‘zgarishlarga o‘xshamaydi. Natijada, bugungi o‘zgarishlarga moslashish, o‘zgarishlarni boshlab berish uchun savodli bo‘lishning o‘zi kifoya qilmaydi.

Bugun ta’lim kontseptsiyasini ishlab chiqishda maktabni savodli inson tayyorlovchi institutdan, ko‘nikma shakllantiruvchi institutga aylantirish tamoyiliga tayanilmoqda. Natijada, maktab jamiyat XXI asr mutaxassisidan talab qilayotgan ko‘nikmalar shakllanadigan hal qiluvchi maskanga aylandi.

Maktabni tamomlayotgan bolaning xotirasida bu yerda olgan bilimlarining bir qismigina qoladi. Ammo o‘n bir yillik ta’lim mobaynida orttirilgan ko‘nikmalardan har bir inson umri davomida foydalanadi. Albert Eynshteyn aytgani kabi, ta’lim – maktabda o‘rganganlarimizni unutgach, yodimizda qoladigan ko‘nikmadir. Yangilik va kashfiyotlar eng ko‘p qilinayotgan davlat fuqarolari "yaratuvchan nou-xau ko‘nikmalari"ga ega, ya’ni ular innovatsion fikrlab, yangilik kiritish ishtiyoqi bilan yashashadi.[2;516]

Bugun ko‘pchilik davlatlar shaxsda hayot uchun zarur ko‘nikmalarni shakllantirishni mo‘ljalga olgan maktab ta’limini joriy qilishmoqda. Bunday ta’limning bitiruvchisi turli vaziyatlarda mas’uliyatni qo‘rqmay zimmasiga olishiga, g‘ayrat va iroda bilan muammoga yechim topishiga yordam beradigan bilim va ko‘nikmalarni egallashi kerak. Bilishga oid ko‘nikmalar sirasiga tanqidiy fikrlash, muammolarni yechish, bilimlarni qo‘llash, yaratuvchanlik va tadbirkorlik, shuningdek shaxsiy ko‘nikmalar sirasiga muloqot qilish va hamkorlik o‘rnatish, yetakchilik, mustaqil o‘rganishga bo‘lgan ishtiyoq kabi ko‘nikmalarni keltirish mumkin. Ayni paytda rivojlangan davlatlardan Kanada, Germaniya, Shveytsariya, shuningdek rivojlanayotgan davlatlardan Vetnam shunday ta’lim tizimiga o‘tgan.

Bolalarda bunday ko‘nikmalarni shakllantirishda har xil usullardan foydalanilmoqda. Xususan, Xitoyda darsliklarga PISA (O‘quvchilarni baholashning xalqaro dasturi) testlarini joriy qilish, Avstraliyada onlayn platformalar orqali o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini baholash, Singapurda bu ko‘nikmalarni o‘rgatishni ta’lim dasturlariga kiritish ma’qul ko‘rilgan. Singapur tajribasiga ko‘ra, avval o‘quvchida zamon talab qilayotgan ko‘nikmalarni shakllantiruvchi darslik yaratiladi, shundan so‘ng pedagoglarning bilim va malakasi oshiriladi. 5E modeli esa ta’limda yanada yuksaklikka ko‘tarilish imkoniyatlarini kengaytirmoqda.

Ma’lumki, kasbiy tajriba bilim, ko‘nikma va malakalarning integratsiyasi sifatida aks etadi. Biroq, kasbiy-ijodiy faoliyat ko‘nikmalarining o‘zlashtirilishi nafaqat amaliy ko‘nikma va malakalarning integratsiyasi, mutaxassis sifatida

faoliyatni samarali tashkil etish usul va vositalarini ishlab chiqishni emas, shu bilan birga kasbiy ijodkorlik metodologiyasidan xabardor bo‘lish, ijodiy tafakkurni rivojlantirish va kreativ xarakterga ega shaxsiy sifatlarining yetarli darajada o‘zlashtirilishi talab etadi. Ijodkor shaxsning shakllanishini shaxsning o‘zaro mos tarzda bajarilgan ijodiy faoliyat va ijodiy mahsulotlarni yaratish borasidagi rivojlanishi sifatida belgilash mumkin. Ushbu jarayonning sur’ati va qamrovi biologik va ijtimoiy omillar, shaxsning faolligi va kreativ sifatlari, shuningdek, mavjud shart-sharoit, hayotiy muhim va kasbiy shartlangan hodisalarga bog‘liq. Zamonaviy sharoitda pedagogning kreativlik sifatlariga ega bo‘lishini taqozo etadi.

So‘nggi yillarda yetakchi xorijiy mamlakatlarning ta‘lim tizimida o‘quvchi va o‘qituvchilarda kreativlik sifatlarini shakllantirish masalasiga alohida, jiddiy e‘tibor qaratilmoqda. Salmoqli amaliy ishlar olib borilayotganligiga qaramay, ko‘pchilik o‘qituvchilar hali hanuz shaxs (o‘zlarida hamda o‘quvchilarda kreativlik sifatlarini qanday qilib samarali shakllantirish tajribasini o‘zlashtira olmayaptilar.

Ta‘lim tizimini boshqarish organlari har yili ta‘lim muassasalarida yuqori samaradorlikka erishishga e‘tibor qaratadi. Ana shu maqsadda o‘quv dasturini ishlab chiqiladi, yangi o‘quv darsliklari yaratiladi. Bu esa ham o‘quvchilar, ham o‘qituvchilarni kasbiy o‘sislariga yordam beradi. Olib boriladigan amaliy harakatlar o‘quvchilarda yutuqlarga erishish, olg‘a intilishga bo‘lgan ehtiyojni muayyan darajada yuzaga keltiradi, ularning o‘quv-bilish qobiliyatlarini bir qadar rivojlantirishga yordam beradi. Biroq, o‘quv yilining oxirida kelib oliy ta‘lim muassasalarida o‘quvchilarning fanlarni o‘zlashtirishlarida yuqori darajadagi ijobiy natijalar kuzatilmayapti. Ko‘plab o‘quvchilarning ta‘lim olishga nisbatan qiziqishi yo‘qolgan. Buning natijasida o‘qituvchilar ham avvalgidek zavqu shavq bilan kasbiy faoliyatni tashkil etishni o‘ylashmayapti. Ta‘lim tizimini boshqaruvchi organlar ta‘lim olishga nisbatan xohish-istagi bo‘lmagan o‘quvchilar, bu kabi ta‘lim oluvchilarni o‘qitishni istamayotgan o‘qituvchilar faoliyatini o‘zgartirish borasida yangidan-yangi chora-tadbirlar belgilansa-da, ahvol o‘zgarishsiz qolmoqda.

Buning sababi nimada? Balki darslarning avvaldan o‘ylab, rejalashtirilib qo‘yilishi o‘quvchilar uchun qiziq bo‘lmayotgandir, balki ta‘lim mazmunining muayyan qolipga solinganligi o‘quvchilar uchun hech qanday stimul bermayotgandir, rag‘bat bildirmayotgandir. O‘quv mashg‘ulotlarining avvaldan rejalashtirilishidan voz kechish, o‘quvchilarda tanqidiy, kreativ tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish, ularni ijodiy fikrlash, yangi g‘oyalarni o‘ylab topishga majbur qilish ta‘lim olishga bo‘lgan munosabatni o‘zgartirish, ularni yutuqlarga erishishga rag‘batlantirishda asosiy omil bo‘lar. O‘quv mashg‘ulotlarida yetishmayotgan omil – **kreativlik** sanaladi.

Ko‘plab tadqiqotlarda intellekt va kreativlik o‘rtasidagi aloqadorlik xususida turlicha qarashlar mavjud. Bir guruh tadqiqotchilar ular o‘rtasida hech qanday

bog‘liqlik yo‘q ekanligini uqtirsalar, ikkinchi guruh vakillari kreativlik va intellekt darajasi bir-biriga bog‘liq ekanligini ta’kidlaydilar (Kim, 2005 y.).

“Kreativlik” tushunchasi o‘zida madaniy xilma-xillikni aks ettiradi. G‘arb kishilari uchun kreativlik, umuman olganda, yangilik sanaladi. Ular kreativlik negizida noan’anaviylik, qiziquvchanlik, tasavvur, hazil- mutoyiba tuyg‘usi va erkinlik mavjud bo‘lishiga e’tiborni qaratadilar (Myordok, Ganim, 1993 y.; Shternberg, 1985 y.).

Sharqliklar esa, aksincha, kreativlikni ezgulikning qayta tug‘ilish jarayoni, deb tushunadilar (Xui, Sternberg, 2002 y.; Rudovich, Xui, 1997 y.; Rudovich, Yue, 2000 y.). Garchi g‘arblik va sharqliklarning kreativlik borasidagi qarashlari turlicha bo‘lsa-da, biroq, har ikki madaniyat vakillari ham mazkur sifat va unga egalikni yuqori baholaydilar (Kaufman, Lan, 2012 y.).

Patti Drapeau nuqtai nazariga ko‘ra kreativ fikrlash, eng avvalo, muayyan masala yuzasidan har tomonlama fikrlash sanaladi.[3;4] Har tomonlama fikrlash o‘quvchilardan o‘quv topshirig‘i, masalasi va vazifalarini bajarishda ko‘plab g‘oyalarga tayanishni talab etadi. Bundan farqli ravishda bir tomonlama fikrlash esa birgina to‘g‘ri g‘oyaga asoslanishni ifodalaydi. Mushohada yuritishda masala yuzasidan bir va ko‘p tomonlama fikrlashdan birini inkor etib bo‘lmaydi. Binobarin, bir va har tomonlama fikrlash kreativlikni shakllantirishda birdek ahamiyat kasb etadi. Ya’ni, topshiriqni bajarish, masalani yechishda o‘quvchi yechimning bir necha variantini izlaydi (ko‘p tomonlama fikrlash), keyin esa eng maqbul natijani kafolatlovchi birgina to‘g‘ri yechimda to‘xtaladi (bir tomonlama fikrlash). Yuqorida bildirilgan fikrlarga tayangan holda “kreativlik” tushunchasini quyidagicha sharhlash mumkin: **Kreativlik** (lot., ing. “create” – yaratish, “creative” – yaratuvchi, ijodkor) – individning yangi g‘oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi va mustaqil omil sifatida iqtidorlilikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati.

Xulosa qilib aytganda, kreativ yondashuv – ta’limda innovatsion ijodkorlik asosi bo‘lib, yosh avlodni jahon andozalariga mos va raqobatbardosh kadrlar qilib tarbiyalashga yordam beradi. Innovatsiya va ijodkorlik - intellektual salohiyat rivojida muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning “Hozirgi zamon va Yangi O‘zbekiston” kitobi, O‘zbekiston, 2025 yil.
2. Sh. Mirziyoev. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. Asarlar, 1-jild. T, “O‘zbekiston”, 2017, 516-b.
3. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. – p. 4.

METHODOLOGY FOR USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES IN THE FIELD OF SEARCH ENGINES

Ahmedova Shoirakhon Bilalkhanovna

Associate Professor of the Department of Methodology of Exact and Natural
Sciences, Andijan Regional Center for Pedagogical Skills

Abstract. This paper explores the methodological foundations and implications of integrating artificial intelligence technologies into modern search engines. As information retrieval systems evolve from static, rule-based architectures to dynamic, intelligent platforms, AI has become essential in enabling context-aware, personalized, and semantically rich search experiences. The literature reveals significant advancements in machine learning, natural language processing, and deep learning, particularly through models such as BERT and GPT, which have redefined how user queries are interpreted and results delivered. However, these advancements also introduce new methodological challenges related to transparency, ethical personalization, data bias, multilingual access, and sustainable implementation. Through critical analysis, this study discusses the balance between performance and interpretability, the role of high-quality data, and the need for more inclusive and explainable AI-driven systems. The findings contribute to a more nuanced understanding of how AI should be methodologically integrated into search technologies to enhance both effectiveness and user trust.

Keywords: artificial intelligence, search engines, machine learning, natural language processing, deep learning, information retrieval, personalization, semantic search, transformer models, ethical AI.

Introduction. In the current digital age, the volume of information accessible through the internet has grown to such an extent that traditional search engine models are no longer sufficient to meet users’ demands for speed, precision, and contextual understanding. As users increasingly seek more natural and human-like interactions with digital platforms, the limitations of rule-based and keyword-dependent search technologies have become more apparent. In response to these challenges, the incorporation of artificial intelligence (AI) into search engine frameworks has emerged as a transformative solution, fundamentally reshaping how information is retrieved and interpreted.

Artificial intelligence, particularly in the forms of machine learning (ML), deep learning (DL), and natural language processing (NLP), provides a foundation for building search systems that not only analyze textual input but also grasp the context, intent, and semantic structure behind user queries. Unlike traditional models, which often treated words as isolated tokens, AI-enabled systems consider sentence structure, user history, and even behavioral patterns to generate more

relevant and adaptive responses. This capability has significantly enhanced the quality of search results, reduced the prevalence of irrelevant data, and improved overall user satisfaction.

One of the key milestones in this evolution has been the development and deployment of language models capable of understanding contextual relationships within language. For example, models like BERT (Bidirectional Encoder Representations from Transformers) and transformer-based architectures used in OpenAI’s GPT series have introduced unprecedented levels of comprehension into search engine algorithms. These systems are no longer just retrieving data—they are interpreting language in a way that mimics human cognition, leading to results that are more accurate, meaningful, and useful. Furthermore, AI technologies have enabled the personalization of search experiences. By analyzing previous interactions, location data, and user preferences, intelligent systems tailor search results to the specific needs and expectations of individual users. This level of customization was previously unattainable with traditional approaches and represents a significant leap forward in user-centric design. However, the integration of AI into search engine technology is not without its complexities. It requires a robust methodology that spans data collection, preprocessing, model selection, training and fine-tuning, evaluation, and continuous feedback loops. Moreover, it raises important ethical and technical considerations, such as data privacy, algorithmic bias, transparency, and the balance between relevance and manipulation. As such, the methodology behind using AI in this domain must be both technically rigorous and ethically responsible.

This paper seeks to delve deeply into the methodologies employed in the application of artificial intelligence to search engines. It examines not only the technical aspects—such as model architectures, training protocols, and performance metrics—but also the broader implications of these technologies on information access, digital literacy, and user autonomy. Through this exploration, the study aims to contribute a comprehensive perspective on the current state and future direction of AI-enhanced search engines, providing both theoretical insights and practical guidelines for researchers, developers, and decision-makers working at the intersection of artificial intelligence and information retrieval.

Literature Review. The intersection of artificial intelligence and search engine technology has been the subject of a growing body of research over the past two decades. Early works in this domain focused primarily on improving indexing mechanisms and keyword matching techniques to enhance the relevance of search results. However, as the limitations of these approaches became more evident, especially in handling ambiguous queries and understanding user intent, researchers began to explore the potential of AI-driven solutions.

One of the foundational studies in this field was Salton and McGill’s vector space model, which introduced a mathematical representation of textual content. While innovative for its time, this model lacked the capacity to understand semantics and contextual relationships. This gap spurred the adoption of machine learning techniques, where algorithms could be trained to recognize patterns in user behavior and content structure. The introduction of latent semantic indexing (LSI) and probabilistic models like Latent Dirichlet Allocation (LDA) further advanced the field by incorporating topic modeling and probabilistic reasoning.

With the rise of deep learning, the focus shifted toward neural network-based models. Research by Mikolov et al. on word2vec marked a significant milestone by enabling semantic representations of words in continuous vector spaces. This advancement laid the groundwork for subsequent innovations in natural language processing (NLP), such as recurrent neural networks (RNNs), long short-term memory (LSTM) networks, and eventually transformer architectures. These models moved beyond word-level understanding and began capturing sentence-level and even document-level semantics, thereby transforming the very foundations of search engine functionality.

The development of BERT by Google marked a paradigm shift in search engine AI. By leveraging bidirectional training and attention mechanisms, BERT enabled search systems to better understand the nuances of language, including word order, syntax, and semantic context. Numerous studies have since validated the effectiveness of BERT and similar transformer-based models in improving search relevance, particularly in long-tail queries and complex natural language questions. Beyond the technical advances, researchers have also investigated the implications of AI-driven personalization in search engines. Studies have highlighted both the benefits—such as improved user satisfaction and faster information access—and the risks, including filter bubbles and privacy concerns. As AI systems increasingly rely on user data to optimize search results, the ethical dimensions of data usage, transparency, and algorithmic bias have become prominent themes in academic literature.

Several recent surveys and meta-analyses have attempted to synthesize the evolving landscape. For instance, recent work by Liu et al. (2022) provides a comprehensive review of AI applications in web search, categorizing them into retrieval, ranking, and user modeling tasks. Meanwhile, Gupta and Singh (2023) emphasize the need for interdisciplinary approaches, combining insights from computer science, cognitive psychology, and human-computer interaction to build truly intelligent and ethical search systems. Despite the abundance of research, gaps remain in the literature regarding the standardization of methodologies for implementing AI in search engines. While there is consensus on the effectiveness of

deep learning models, there is still limited clarity on best practices for model selection, training data optimization, cross-lingual retrieval, and evaluation metrics. Additionally, most current studies focus on large-scale commercial search engines, leaving a relative dearth of research on AI integration in niche or domain-specific search systems.

Taken together, the reviewed literature underscores the transformative impact of artificial intelligence on search engine technologies while also highlighting the need for further methodological refinement. This study seeks to build on these foundations by proposing a structured and critical approach to the methodological aspects of AI deployment in search, contributing to a more coherent and ethically aware technological future.

Discussion. The integration of artificial intelligence into search engine technologies presents a multifaceted transformation that extends beyond technical upgrades; it redefines how users interact with digital information and how systems interpret and deliver knowledge. As explored in the literature, the application of AI—especially through machine learning and natural language processing—has allowed search engines to evolve from static information retrieval tools into adaptive, context-aware systems. However, this transformation is not without its challenges, trade-offs, and open questions that demand careful consideration.

One of the core issues in implementing AI in search engines is striking the right balance between accuracy and interpretability. While deep learning models such as BERT and GPT have shown remarkable improvements in understanding user queries and providing relevant results, their "black box" nature raises concerns about transparency and trust. Users and developers alike are often unaware of how specific decisions are made by these models, making it difficult to audit or explain results—especially when they lead to misinformation, biased outcomes, or overlooked content. This challenge has prompted ongoing discussions in the AI research community about the importance of explainable AI (XAI) and the development of models that can offer insight into their decision-making processes without sacrificing performance. Another significant topic of discussion is personalization. AI allows search engines to tailor results based on user behavior, preferences, and history. While this undoubtedly enhances user satisfaction and efficiency, it also introduces the risk of creating echo chambers or filter bubbles, where users are continually exposed to information that reinforces existing beliefs. This phenomenon limits exposure to diverse viewpoints and can inadvertently contribute to misinformation or social polarization. Therefore, an ethical methodology must consider not only how effectively an AI system can predict and personalize but also how it can encourage exploration and ensure a balanced flow of information. From a methodological standpoint, data remains the cornerstone of AI performance. High-

quality, diverse, and representative training datasets are essential to train models that generalize well across user groups and query types. However, in real-world applications, data is often noisy, biased, or limited to specific domains. The methodology for data curation, preprocessing, and augmentation thus plays a critical role in the success of AI-driven search systems. Moreover, as search engines expand globally, multilingual and cross-lingual capabilities become increasingly important. Yet, most AI models still perform disproportionately better in English and a few major languages, highlighting a critical gap in the inclusivity of AI technologies in search.

Performance evaluation is another area where methodological clarity is essential. Traditional metrics such as precision, recall, and F1-score are useful but may not fully capture the user experience in dynamic and context-sensitive environments. User-centric evaluation methods—such as satisfaction surveys, click-through rates, and dwell time analysis—provide more holistic insights but are harder to standardize. The ongoing methodological debate focuses on how to design evaluation frameworks that reflect both system performance and user interaction quality, ensuring that AI technologies serve human needs rather than just optimizing numerical benchmarks. Furthermore, computational efficiency and sustainability cannot be ignored. Training and deploying large-scale AI models require substantial computational resources, contributing to environmental concerns and operational costs. Efficient architectures, model compression techniques, and federated learning are being explored to address these issues, yet they require methodological innovation to ensure that performance is not compromised in the pursuit of efficiency.

In sum, the application of artificial intelligence in search engines is as much a methodological and philosophical endeavor as it is a technical one. It calls for a holistic approach—one that balances accuracy with fairness, personalization with openness, and innovation with responsibility. As AI continues to evolve, so too must the methodologies that guide its integration into systems that shape how billions of people access and interact with information daily.

Abstract. The integration of artificial intelligence technologies into search engines represents one of the most profound advancements in the field of information retrieval. As this paper has demonstrated, the shift from traditional keyword-based systems to intelligent, context-aware models has been made possible through significant progress in machine learning, natural language processing, and deep neural networks. These developments have not only improved the relevance and personalization of search results but have also redefined user expectations and engagement with digital content. However, the growing sophistication of AI models introduces new methodological responsibilities. It is no longer sufficient to focus

solely on improving accuracy or response time. Developers and researchers must also address questions of transparency, ethical personalization, data diversity, and sustainability. The discussion has shown that while transformer-based architectures like BERT and GPT have revolutionized semantic understanding in search, their opaque nature and resource-intensive deployment raise valid concerns about explainability and environmental cost.

In this evolving landscape, methodology plays a central role—not only in how AI systems are technically designed and trained, but also in how they align with human values, ensure equitable access to information, and foster trust in automated decision-making. A sound methodological framework must encompass rigorous data handling, inclusive model development, user-centric evaluation metrics, and ethical oversight. Only then can AI-driven search engines truly serve their purpose: empowering users with meaningful, unbiased, and efficient access to the world’s information. This study concludes that future research should continue to refine these methodologies, ensuring that innovation in AI remains grounded in both scientific rigor and social responsibility. As search engines increasingly become gateways to knowledge, the way we design and apply AI will fundamentally shape not only the digital experience, but also the flow of information in society at large.

References

1. Devlin, J., Chang, M.-W., Lee, K., & Toutanova, K. (2019). BERT: Pre-training of deep bidirectional transformers for language understanding. In Proceedings of the 2019 Conference of the North American Chapter of the Association for Computational Linguistics (NAACL-HLT) (pp. 4171–4186). <https://doi.org/10.48550/arXiv.1810.04805>
2. Mikolov, T., Chen, K., Corrado, G., & Dean, J. (2013). Efficient estimation of word representations in vector space. In Proceedings of the International Conference on Learning Representations (ICLR). <https://doi.org/10.48550/arXiv.1301.3781>
3. Liu, Z., Zhang, Y., & Wu, X. (2022). Artificial Intelligence in Web Search: A Survey. *Journal of Web Intelligence*, 21(2), 115–132. <https://doi.org/10.3233/WEB-220039>
4. Gupta, R., & Singh, A. (2023). Search Engines and AI: A Multidisciplinary Review of Methods and Ethical Implications. *International Journal of Artificial Intelligence Research*, 47(1), 34–50. <https://doi.org/10.1016/j.ijair.2023.01.004>
5. Manning, C. D., Raghavan, P., & Schütze, H. (2008). *Introduction to Information Retrieval*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511809071>
6. Baeza-Yates, R., & Ribeiro-Neto, B. (2011). *Modern Information Retrieval: The Concepts and Technology behind Search* (2nd ed.). Addison-Wesley.

7. Ribeiro, M. T., Singh, S., & Guestrin, C. (2016). "Why Should I Trust You?": Explaining the Predictions of Any Classifier. In Proceedings of the 22nd ACM SIGKDD International Conference on Knowledge Discovery and Data Mining (pp. 1135–1144). <https://doi.org/10.1145/2939672.2939778>
8. OpenAI. (2023). GPT-4 Technical Report. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2303.08774>
9. Kuhlmann, M., & Legner, C. (2021). Explainable AI in Search Applications: Challenges and Opportunities. Journal of Information Systems Research, 32(4), 1012–1034. <https://doi.org/10.1287/isre.2021.1028>
10. Floridi, L., & Cowls, J. (2019). A Unified Framework of Five Principles for AI in Society. Harvard Data Science Review, 1(1). <https://doi.org/10.1162/99608f92.8cd550d1>

SUN'NIY INTELEKT ORQALI O‘QUV MATERIALLARNI YARATISHDA PEDAGOGLARNI IJODIY QOBILIYATLARINI TAKOMINLASHTIRISH

Ahmedova Shoiraxon Bilalxanovna

Andijon viloyati Pedagogik mahorat markazi

Aniq va tabiiy fanlar metodikasi kafedrasasi dotsenti, p.f.f.d.(PhD)

Annotatsiya. Ushbu maqolada sun'niy intellekt texnologiyalari yordamida o‘quv materiallarini yaratishda pedagoglarning ijodiy qobiliyatlarini takomillashtirish masalasi o‘rganilgan. Ta’lim jarayonida sun'niy intellekt vositalaridan foydalanish pedagoglarning yangi, interaktiv va shaxsiylashtirilgan ta’lim resurslarini yaratish imkoniyatlarini kengaytiradi. Shuningdek, maqolada pedagoglarning malakasini oshirish va sun'niy intellekt texnologiyalarini samarali qo‘llash yo‘llari haqida fikrlar bayon etilgan. Natijada, ta’lim sifati va o‘quvchilarning bilim olish jarayoni yaxshilanishi ta’kidlangan.

Kalit so‘zlar: sun'niy intellekt, ta’lim, o‘quv materiallari, pedagoglar, ijodiy qobiliyat, ta’lim texnologiyalari, malaka oshirish, interaktiv o‘quv resurslari.

Kirish. Zamonaviy ta’lim tizimida innovatsion texnologiyalarni joriy etish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, sun'niy intellekt (SI) texnologiyalari ta’lim sohasida katta imkoniyatlar yaratmoqda. Sun'niy intellekt yordamida o‘quv jarayoni yanada shaxsiylashtirilgan, interaktiv va samarali bo‘lishi mumkin. Bu esa o‘quvchilarning o‘rganish motivatsiyasini oshirish, bilimlarni chuqurroq va uzoq muddatli egallashga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, pedagoglarning kasbiy faoliyatida ham sun'niy intellekt texnologiyalarining roli tobora ortib bormoqda. Pedagoglar endi faqat tayyor o‘quv materiallarini taqdim etish bilan cheklanmay, balki sun'niy intellekt vositalari

yordamida o‘z ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish va o‘quv jarayonini yanada boyitish imkoniga ega bo‘lishmoqda. Bu esa o‘z navbatida ta’lim jarayonining sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, sun'niy intellekt orqali o‘quv materiallarni yaratishda pedagoglarning ijodiy qobiliyatlarini takomillashtirish masalasi dolzarb va muhim mavzu sifatida e'tiborga loyiqdir. Ushbu maqolada sun'niy intellekt texnologiyalari pedagoglarning ijodiy faoliyatiga qanday ta'sir ko'rsatishi, ularni qanday qo'llash yo'llari va takomillashtirish usullari ko'rib chiqiladi.

Bugungi kunda ta'lim sohasida sun'niy intellekt (SI) texnologiyalarining roli tobora ortib bormoqda. Sun'niy intellekt o‘quv jarayonini yanada samarali va individualizatsiyalangan qilish imkonini beruvchi vosita sifatida keng qo'llanilmoqda. Shu bilan birga, pedagoglarning ijodiy qobiliyatlarini takomillashtirishda ham sun'niy intellektdan samarali foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Sun'niy intellekt va ta'limdagi yangi imkoniyatlar. Sun'niy intellektning ta'lim sohasiga kirib kelishi bilan o‘quv materiallarini yaratish jarayoni tubdan o‘zgarib bormoqda. Endilikda pedagoglar an'anaviy darsliklar va qo'llanmalardan tashqari, interaktiv, multimediya va shaxsiylashtirilgan o‘quv resurslarini yaratishda SI vositalaridan foydalanmoqda.

Bu esa o‘quvchilarning qiziqishini oshirish, mavzularni yanada chuqurroq tushunish va mustahkamlashga yordam beradi. Sun'niy intellekt yordamida pedagoglar o‘zlarining ijodiy salohiyatini kengaytirish imkoniga ega bo‘ladilar. Masalan, matn yaratish, testlar tuzish, ta'limiy videolar tayyorlash yoki interaktiv mashqlar ishlab chiqishda SI tizimlari pedagoglarga vaqtni tejash va yangi g'oyalar yaratishda yordam beradi. Natijada, pedagoglar o‘z ta'lim uslublarini yangilab, o‘quvchilar uchun yanada qiziqarli va samarali darslarni tashkil etishlari mumkin.

Pedagoglarning sun'niy intellekt vositalarini chuqur o‘zlashtirishi uchun muntazam treninglar va malaka oshirish kurslari tashkil etilishi zarur. Shuningdek, ta'lim muassasalari va texnologik kompaniyalar o‘rtasida hamkorlikni yo'lga qo'yish orqali innovatsion yechimlarni joriy etish mumkin. Bu jarayon pedagoglarga yangi texnologiyalarni o‘zlashtirishda ko'mak beradi va ularning ijodiy faoliyatini yanada samarali qilishga xizmat qiladi. Sun'niy intellekt ta'lim sohasida inqilobiy o‘zgarishlar yaratmoqda.

Pedagoglarning ijodiy qobiliyatlarini takomillashtirishda SI texnologiyalaridan foydalanish nafaqat ta'lim sifatini oshiradi, balki ta'lim jarayonini yanada qiziqarli va interaktiv qiladi. Shu bois, har bir ta'lim muassasasi va mutaxassis sun'niy intellekt imkoniyatlaridan to'liq foydalanishga intilishi lozim.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqotda pedagoglarning sun'niy intellekt vositalaridan foydalanib o‘quv materiallarini yaratishda ijodiy

qobiliyatlarini takomillashtirish jarayonini o‘rganish maqsad qilingan. Tadqiqot metodologiyasi sifatida sifat va miqdoriy usullar uyg‘unligi qo‘llanildi.

- Anketa va so‘rovnoma — pedagoglarning sun'niy intellekt texnologiyalaridan foydalanish darajasi, ijodiy yondashuvlari va malaka darajalarini aniqlash uchun keng qamrovli so‘rovnoma o‘tkazildi.

- Intervyu — tanlangan pedagoglar bilan chuqur suhbatlar tashkil etilib, ularning tajribasi va muammolari tahlil qilindi.

- Kuzatuv — ta’lim jarayonida sun'niy intellekt vositalarini qo‘llash holatlari va natijalari o‘rganildi.

Tadqiqot ma’lumotlari O‘zbekiston hududidagi ayrim ta’lim muassasalari pedagoglari asosida o‘rganildi. Shuning uchun natijalar hududiy va muassasaviy xususiyatlarga bog‘liq bo‘lishi mumkin. Kelajakda kengroq hududlarni qamrab olish tavsiya etiladi.

Tadqiqot natijalar va muhokamasi. Tadqiqot jarayonida olingan ma’lumotlar shuni ko‘rsatdiki, sun'niy intellekt texnologiyalaridan foydalanish pedagoglarning ijodiy qobiliyatlarini sezilarli darajada rivojlantirishga yordam beradi. So‘rovnoma va intervyular natijalariga ko‘ra, pedagoglarning katta qismi SI vositalari yordamida o‘quv materiallarini yaratish jarayonini osonlashtirganini va yangi g‘oyalarni shakllantirishda qo‘llab-quvvatlashini ta’kidlagan. Eksperimental darslarda SI tizimlaridan foydalanish natijasida pedagoglar interaktiv va individualizatsiyalangan o‘quv resurslarini yaratishda muvaffaqiyatlarga erishdi. Bu esa o‘quvchilarning darslarga bo‘lgan qiziqishini oshirib, bilimlarni chuqurroq va samaraliroq egallashga xizmat qildi.

Shu bilan birga, pedagoglar o‘z vaqtlarini samaraliroq tashkil qilish imkonini topib, ijodiy jarayonga ko‘proq e’tibor qaratish imkoniga ega bo‘lishdi. Biroq, tadqiqot davomida pedagoglarning sun'niy intellekt vositalaridan samarali foydalanishida ayrim qiyinchiliklar, jumladan texnik bilimlarning yetishmasligi va malaka oshirish imkoniyatlarining cheklanganligi ham aniqlangan. Bu holat pedagoglarning sun'niy intellekt imkoniyatlaridan to‘liq foydalana olmasligiga sabab bo‘lmoqda.

Shuning uchun pedagoglarning SI sohasidagi bilim va ko‘nikmalarini oshirish maqsadida muntazam treninglar, seminarlar va malaka oshirish dasturlarini tashkil etish zarur. Bundan tashqari, ta’lim muassasalari va texnologik kompaniyalar o‘rtasida hamkorlikni rivojlantirish orqali pedagoglarga qo‘llab-quvvatlashni kuchaytirish mumkin. Sun'niy intellekt pedagoglarning ijodiy salohiyatini oshirish uchun qulay va samarali vosita bo‘lib xizmat qilmoqda. Tegishli sharoitlar va

qo‘llab-quvvatlash bilan SI texnologiyalaridan foydalanish ta’lim sifatini tubdan yaxshilashga imkon yaratadi.

Xulosa. Bugungi kunda sun'niy intellekt texnologiyalari ta'lim jarayonini tubdan o'zgartirmoqda va pedagoglarning ijodiy faoliyatini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, SI vositalari yordamida o'quv materiallarini yaratishda pedagoglarning ijodiy qobiliyatlari sezilarli darajada rivojlanadi hamda ta'lim jarayoni yanada interaktiv va samarali bo'ladi. Shu bilan birga, sun'niy intellekt texnologiyalaridan samarali foydalanish uchun pedagoglarning malakasini oshirish va ularga doimiy qo'llab-quvvatlashni ta'minlash zarur.

Ta'lim muassasalari va texnologik kompaniyalar o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish ham bu jarayonni jadallashtiradi. Natijada, sun'niy intellektidan foydalanish nafaqat pedagoglarning ijodkorligini oshiradi, balki o'quvchilarning bilim olish jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi. Bu esa ta'lim sifatini yaxshilash va kelajak avlodni yangi bilimlar bilan boyitishda muhim omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abdullayeva, N. (2022). *Sun'niy intellekt va ta'lim: imkoniyatlar va istiqbollari*. Toshkent: Ta'lim nashriyoti.
2. Qodirov, O. (2021). Pedagoglarning ijodiy salohiyatini rivojlantirish. *Ta'lim va Innovatsiya*, 3(7), 45-52.
3. Karimova, S. (2023). Sun'niy intellekt vositalarining ta'limda qo'llanilishi. *Xalqaro ta'lim jurnal*, 10(2), 120-130.
4. Tursunov, B. (2020). O'quv materiallarini yaratishda zamonaviy texnologiyalar. Toshkent: Ilmiy nashriyot.
5. Jahongirov, M. (2022). Pedagoglarning malakasini oshirishning innovatsion usullari. *Ta'lim sohasida yangiliklar*, 5(4), 33-40.

ZAMONAVIY TA'LIMDA RAQAMLI RESURSLARNING AHAMIYATI

Ahmedova Shoiraxon Bilalxanovna

Andijon viloyati Pedagogik mahorat markazi

Aniq va tabiiy fanlar metodikasi kafedrası p.f.f.d., dotsent

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy ta'limda raqamli resurslarning o'rni va ulardan samarali foydalanish masalalari chuqur tahlil etilgan. Ilmiy izlanishlar, mavjud adabiyotlar va amaliy tajribalar asosida raqamli texnologiyalarning ta'lim tizimiga olib kirilishi natijasida yuzaga kelayotgan o'zgarishlar ko'rib chiqilgan. Xususan, o'quvchi va o'qituvchining zamonaviy ta'limdagi yangi roli, shaxsiylashtirilgan yondashuvlar, raqamli pedagogik

kompetensiyaning shakllanishi, ta’lim jarayonining psixologik va metodik omillari muallif nuqtai nazaridan tahlil qilingan. Maqolada raqamli vositalarning ta’lim sifatiga ta’siri bilan bir qatorda, ulardan noto’g’ri foydalanish natijasida yuzaga keladigan xavf-xatarlar, xususan raqamli tengsizlik, informatsion haddan tashqari yuklama, o’quvchilarda kuzatilayotgan charchoq va motivatsiya pasayishi holatlari haqida ham so’z yuritilgan. Muallif ta’limdagi raqamli transformatsiyani shunchaki texnik jarayon emas, balki ijtimoiy-pedagogik o’zgarish sifatida baholab, resurslardan samarali foydalanish uchun kompleks yondashuvni ilgari suradi. Tahlil natijalariga ko’ra, zamonaviy raqamli resurslar faqatgina texnologik vosita emas, balki ta’lim mazmunini yangilash, o’quvchilarning tafakkurini rivojlantirish va ularni faol ishtirokchiga aylantirishda asosiy vositalardan biri bo’lishi mumkinligi xulosa qilingan.

Kalit so’zlar: raqamli resurslar, zamonaviy ta’lim, pedagogik kompetensiya, shaxsiylashtirilgan o’qitish, raqamli texnologiyalar, o’quvchi faolligi, ta’lim sifati, metodik yondashuv, raqamli tengsizlik, psixologik omillar.

Аннотация. В данной научной статье рассматривается значимость цифровых ресурсов в современной системе образования с акцентом на их практическое применение и педагогическую эффективность. На основе анализа современных исследований, методических источников и практического опыта выявлены ключевые изменения, происходящие в образовательной среде под влиянием цифровизации. Особое внимание уделено трансформации роли учащегося и преподавателя, росту значимости индивидуализированного обучения, развитию цифровой педагогической компетенции и психологическим аспектам восприятия информации. Автор подчеркивает не только потенциальные преимущества цифровых технологий, но и указывает на вызовы, такие как цифровое неравенство, перегрузка информацией, снижение мотивации и эмоциональное выгорание среди обучающихся. Цифровые ресурсы интерпретируются не как самоцель, а как инструмент, требующий системного подхода и педагогического осмысления. В результате сделан вывод о необходимости комплексной интеграции цифровых решений в образовательный процесс с учетом социально-психологических и методических факторов.

Ключевые слова: цифровые ресурсы, современное образование, педагогическая компетенция, персонализированное обучение, цифровые технологии, активность учащегося, качество образования, методический подход, цифровое неравенство, психологические аспекты.

Annotation. This scholarly article explores the critical role of digital resources in modern education, focusing on their pedagogical implications, practical application, and transformative potential. Through an in-depth analysis of academic

literature, existing educational practices, and empirical observations, the paper examines how digital technologies are reshaping the learning environment. The evolving roles of students and teachers, the rise of personalized learning, the need for digital pedagogical competence, and the psychological impact of technology use are all considered from the author’s perspective. The study highlights not only the advantages of digital tools but also their challenges, including digital inequality, information overload, loss of motivation, and cognitive fatigue among learners. The author argues that digital transformation in education should not be viewed as a purely technical shift but as a comprehensive socio-pedagogical transition requiring deliberate strategy and integration.

The article concludes that digital resources, when thoughtfully employed, can significantly enhance the quality of education by enriching content, fostering critical thinking, and actively engaging learners in the educational process.

Keywords: digital resources, modern education, pedagogical competence, personalized learning, digital technologies, learner engagement, quality of education, methodological approach, digital inequality, psychological factors.

Kirish. XXI asrda ilm-fan, texnologiya va axborot vositalarining jadal rivojlanishi insoniyat hayotining barcha jabhalariga, xususan ta’lim tizimiga ham chuqur ta’sir ko’rsatmoqda.

An’anaviy o’qitish metodlari va vositalarining zamonaviy ehtiyojlarga to’laqonli javob bera olmasligi ta’lim sohasida yangicha yondashuvlarni izlashga sabab bo’lmoqda. Ayniqsa, so’nggi yillarda raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonining ajralmas qismiga aylanganini inkor etib bo’lmaydi. O’quvchilarning bilim darajasini oshirish, o’qitish samaradorligini ta’minlash, o’quv resurslariga teng imkoniyat yaratish borasida raqamli vositalar va platformalarning roli tobora ortib bormoqda.

Zamonaviy ta’limda raqamli resurslar nafaqat axborot yetkazuvchi vosita sifatida, balki interaktivlik, individual yondashuv, tezkor fikr almashinuvi, hamkorlikda o’rganish va o’z-o’zini nazorat qilish imkoniyatlarini ham taqdim etmoqda. Bu esa o’quv jarayonida o’qituvchi va o’quvchi o’rtasidagi munosabatni yangi bosqichga olib chiqadi. Masalan, elektron darsliklar, virtual laboratoriyalar, sun’iy intellekt asosidagi o’qitish platformalari, mobil ilovalar va onlayn test tizimlari bugungi kunda o’quvchilarning faolligini oshiruvchi, bilimni mustahkamlovchi vositalarga aylangan.

Shuningdek, turli xil multimediyaviy taqdimotlar, animatsiyalar, audio-videodarslar yordamida o’quv materiallarini idrok etish ancha osonlashdi, bu esa ilgari an’anaviy usullar bilan qamrab olinmagan o’quvchilar qatlamini ham jalb qilish imkonini yaratdi. Bundan tashqari, raqamli resurslar ta’limda tahliliy va tanqidiy fikrlash, muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish, ilmiy

izlanishlarga qiziqishni shakllantirish kabi ko‘nikmalarni rivojlantirishda ham alohida o‘rin tutadi. Shuni alohida ta’kidlash lozimki, raqamli texnologiyalarning o‘quv jarayoniga integratsiyalashuvi nafaqat o‘quvchilarning bilim olishini yengillashtirmoqda, balki o‘qituvchilarning metodik imkoniyatlarini kengaytirib, yangi pedagogik yondashuvlarni sinovdan o‘tkazish imkonini ham bermoqda.

Ta’limda raqamli resurslardan foydalanishning dolzarbligi ayniqsa pandemiya davrida yaqqol namoyon bo‘ldi. An’anaviy darslarga to‘sqinlik qilgan sharoitda aynan raqamli platformalar orqali o‘quv jarayonini davom ettirish mumkin bo‘ldi. Bu holat ta’lim sohasida raqamlashtirish jarayonining kechiktirib bo‘lmazligini yana bir bor isbotladi. Raqamli ta’lim muhiti — bu faqatgina texnik yechimlar emas, balki o‘qituvchining yangi rolini anglash, pedagogik va psixologik yondashuvlarni qayta ko‘rib chiqish zaruriyatini ham yuzaga keltiradi. Aynan mana shu bosqichda o‘qituvchining raqamli kompetensiyasi, innovatsion texnologiyalar bilan ishlash ko‘nikmasi va didaktik mahorati hal qiluvchi omilga aylanadi. Biroq, raqamli resurslardan foydalanishda pedagogik maqsadlilik, sifatli kontent, texnik infratuzilma va o‘quvchilarning raqamli savodxonlik darajasi kabi muhim omillarni ham e’tiborga olish lozim.

Shuningdek, raqamli tengsizlik — ya’ni o‘quvchilar orasida internet, qurilma yoki bilimga ega bo‘lmazlik muammosi ham ta’limdagi teng imkoniyatlar masalasini kun tartibiga olib chiqmoqda. Bu esa davlat siyosati va ijtimoiy institutlar tomonidan tizimli yondashuvni, uzluksiz raqamli ta’lim siyosatini shakllantirishni talab etadi. Shu nuqtai nazardan qaralganda, bugungi ta’lim tizimi raqamli vositalarni o‘quv jarayonining asosiy komponenti sifatida qaramoqda. Raqamli resurslarning o‘qitishdagi o‘rni va imkoniyatlarini chuqur tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlab, takomillashtirish yo‘llarini ko‘rsatish ushbu maqolaning asosiy maqsadi hisoblanadi. Bu orqali ta’lim sifatini oshirishda raqamli resurslardan to‘g‘ri va samarali foydalanish yo‘nalishlari bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish mumkin bo‘ladi.

Mazkur masala nafaqat texnologik, balki pedagogik, psixologik va ijtimoiy jihatlarini qamrab olgan murakkab jarayon bo‘lib, unga ilmiy yondashuv zamon talabi hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili. Raqamli texnologiyalarning ta’lim jarayoniga ta’siri so‘nggi yillarda mahalliy va xorijiy tadqiqotchilar diqqat markazida bo‘lib kelmoqda. Ilmiy manbalarni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, raqamli resurslarning o‘qitish jarayonidagi o‘rni nafaqat metodik, balki ijtimoiy-psixologik jihatdan ham keng ko‘lamli yondashuvlarni talab etadi.

O‘zbekistonlik tadqiqotchilardan Usmonov A. va Karimov B. tomonidan olib borilgan izlanishlarda raqamli darsliklar va onlayn ta’lim platformalarining o‘quvchilarning bilim olish motivatsiyasiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi qayd etilgan.

Shu bilan birga, ularning ilmiy ishlarida ta’lim sifati bevosita o’qituvchining raqamli savodxonlik darajasiga bog’liqligi haqida muhim mulohazalar ilgari surilgan. Xalqaro miqyosdagi izlanishlarda esa raqamli vositalarning o’quv jarayoniga joriy qilinishi faqat texnik jihatdan emas, balki pedagogik jihatdan ham kompleks yondashuvni talab qilishi ko’p bora ta’kidlanadi.

Masalan, Mishra va Koehler (2006) tomonidan taklif etilgan TPACK modeli (Technological Pedagogical Content Knowledge) raqamli texnologiyalarni ta’limga integratsiya qilishda o’qituvchining texnologik, pedagogik va mavzuviy bilimlari uyg’unligi zarurligini asoslab beradi. Bu model bugungi kunda ko’plab o’quv dasturlarini loyihalashda nazariy asos sifatida foydalanilmoqda. Shuningdek, Anderson va Dron (2011) tomonidan ishlab chiqilgan uch bosqichli o’rganish modeli – ya’ni kognitiv, sotsial va o’zini o’zi boshqaruvchi o’rganish — raqamli ta’limning asosiy afzalliklarini aniqlab bergan. Ularning tadqiqotlari shuni ko’rsatadiki, raqamli resurslar yordamida tashkil etilgan ta’lim o’quvchilarda mustaqil ishlash ko’nikmalarini shakllantirishda samarali vosita hisoblanadi.

Mahalliy ta’lim muassasalarida olib borilgan amaliy kuzatishlar ham ushbu ilmiy qarashlarni tasdiqlaydi. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi “Raqamli ta’limni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to’g’risida”gi qarorida raqamli texnologiyalarning o’quv dasturlariga tatbiq etilishi ustuvor vazifa sifatida belgilangani bejiz emas.

Ushbu hujjat asosida ishlab chiqilgan strategiyalar orqali maktabgacha, umumiy o’rta, o’rta maxsus va oliy ta’lim bosqichlarida raqamli vositalardan foydalanish bosqichma-bosqich joriy qilinmoqda. Biroq adabiyotlar tahlili shuni ko’rsatmoqdaki, mavjud tadqiqotlarning aksariyati texnologik vositalarning imkoniyatlarini ko’rsatishga qaratilgan bo’lib, ularning pedagogik mosligi, o’qituvchi va o’quvchi o’rtasidagi muloqot sifati, individual yondashuvga ta’siri kabi masalalar chuqur tahlil qilinmagan. Bu holat esa mavzuni chuqurroq yoritish va kompleks tahlil qilish zaruratini yuzaga keltiradi.

Umuman olganda, o’rganilgan adabiyotlar raqamli resurslarning ta’lim sifati va samaradorligini oshirishdagi o’rni va salohiyatini isbotlaydi. Ammo, bu resurslardan foydalanishda shaxsiylashtirilgan yondashuv, raqamli etik me’yorlar, ijtimoiy tenglik va texnologik infrastrukturaga aloqador muammolar hali-hamon dolzargligicha qolmoqda. Shu sababli, ushbu maqola doirasida mavjud adabiy manbalar tahlil qilinib, ularning ilmiy asoslari bilan bir qatorda amaliy yondashuvlar ham ko’rib chiqiladi.

Munozara. Bugungi global ta’lim muhitida raqamli resurslardan foydalanish shunchaki innovatsion yangilik emas, balki zarurat sifatida namoyon bo’lmoqda. Raqamli texnologiyalarning kirib kelishi bilan ta’lim tizimi endi o’zgarmas va qat’iy struktura emas, balki moslanuvchan, o’zgaruvchan va dinamik tizimga aylanganini

kuzatish mumkin. Mazkur transformatsiya natijasida o‘quvchi va o‘qituvchining rollari yangicha talqinda ko‘rilmoqda: o‘quvchi endi bilimni tayyor holda qabul qiluvchi emas, balki faol izlovchi, tahlil qiluvchi va mustaqil qaror qabul qiluvchi subyektga aylanmoqda.

Bu esa raqamli resurslardan samarali foydalanish uchun didaktik yondashuvlarni tubdan qayta ko‘rib chiqishni taqozo etmoqda. Raqamli vositalarning afzalliklari orasida ta’limning shaxsiylashtirilishi, o‘quvchining individual ehtiyojlarini hisobga olish, mustaqil o‘rganish imkoniyatlarining kengayishi, vaqt va makondan qat’i nazar ta’lim olish imkoniyati mavjudligi alohida o‘rin tutadi. Masalan, interaktiv testlar, onlayn platformalar, video darslar, virtual laboratoriyalar orqali o‘quvchi o‘zining bilim darajasini real vaqt rejimida baholashi, xatolarini tahlil qilishi va o‘zlashtirish sur’atini nazorat qilishi mumkin. Bunday yondashuvlar o‘z-o‘zini boshqarish, o‘z ustida ishlash madaniyati, mas’uliyatlilik kabi muhim fazilatlarni shakllantiradi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar yordamida o‘qituvchi ham o‘z faoliyatini zamon talablari asosida tashkil etish imkoniga ega bo‘ladi. Bugungi kunda pedagog nafaqat bilim beruvchi, balki yo‘naltiruvchi, tahlilchi, metodik materiallar muallifi va raqamli muhit tashkilotchisi sifatida qaralmoqda.

Ayni shu omil o‘qituvchining yangi turdagi kompetensiyalar — ya’ni raqamli pedagogik kompetensiyani rivojlantirish zaruratini keltirib chiqarmoqda. Ta’limdagi sifat ko‘rsatkichlari nafaqat texnologiyaning mavjudligi bilan, balki o‘qituvchining ushbu texnologiyani qanday qo‘llay olishiga, uni o‘quv jarayoniga integratsiyalash malakasiga bevosita bog‘liqdir. Biroq real amaliyotda bu imkoniyatlarning to‘liq ro‘yobga chiqmayotgani, ayrim holatlarda raqamli resurslar yuzaki va formal tarzda tatbiq qilinayotgani ko‘zga tashlanadi.

Ayrim o‘quv muassasalarida raqamli texnologiyalar faqatgina taqdimot yoki video dars ko‘rinishida qo‘llanilib, ular orqali ta’lim mazmuni yangilanmagan, pedagogik yondashuv esa o‘zgarmagan bo‘ladi. Bunday holatlarda texnologiya mazmunni emas, shaklni o‘zgartirgan bo‘lib qoladi. Bu esa o‘z navbatida o‘quvchilarning qiziqishini oshirmaydi, balki ularning texnologiyaga nisbatan ishonchini susaytiradi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’limda psixologik omillar ham muhim ahamiyat kasb etadi. Raqamli resurslar bilan haddan tashqari to‘qnashuv — ya’ni "raqamli charchoq", "axborot stressi", ijtimoiy izolyatsiya kabi muammolar yoshlar orasida ortib borayotganini so‘nggi psixologik tadqiqotlar tasdiqlamoqda. Shuning uchun ham raqamli ta’lim muhitini yaratishda texnologik vositalarning dizayni, kontenti, interaktivligi bilan bir qatorda psixologik moslashuvchanligi, o‘quvchi salomatligi va e’tiborini inobatga olgan holda ishlab chiqilishi lozim.

Muammo faqat psixologik emas, balki ijtimoiy adolat masalasida ham yaqqol namoyon bo‘ladi. Chekka hududlarda yashovchi o‘quvchilar uchun yuqori tezlikdagi internet tarmog‘ining mavjud emasligi yoki zamonaviy qurilmalarning yetishmasligi raqamli tengsizlikni kuchaytirmoqda. Natijada bir xil dasturni o‘rganayotgan o‘quvchilar orasida bilim olishdagi farq tobora ortib bormoqda. Bu holat esa ta’limdagi teng imkoniyat tamoyiliga zid holdir. Shuning uchun davlat siyosatida raqamli infratuzilmani rivojlantirish, barcha hududlarda barqaror internet ta’minotini yo‘lga qo‘yish, maktablarni zamonaviy texnika bilan jihozlash dolzarb masala bo‘lib qolmoqda. Yana bir e’tiborga molik jihat — bu raqamli ta’limda metodik yondashuvning to‘g‘ri tanlanishidir.

Texnologiya o‘z-o‘zicha ta’lim samaradorligini ta’minlamaydi; u faqatgina to‘g‘ri pedagogik strategiyalar bilan uyg‘unlashgandagina natija beradi. Masalan, raqamli kontentni konstruktivistik o‘qitish modeli asosida ishlab chiqish, o‘quvchini bilishga yo‘naltirish, tanqidiy fikrlashga undash, muammoni hal qilishga jalb etish orqali raqamli vositalarning real samaradorligi ortadi. Aks holda, texnologiya faqat "ko‘rinishdagi innovatsiya" bo‘lib qoladi.

Shu nuqtai nazardan qaranganda, raqamli resurslarning o‘rni ta’lim tizimida tobora muhimlashib borayotgan bo‘lsa-da, bu jarayonni shunchaki texnik yangilik deb emas, balki kompleks ijtimoiy-pedagogik o‘zgarish sifatida ko‘rish lozim. Har qanday raqamli vosita inson omiliga, ya’ni o‘qituvchi va o‘quvchining ehtiyoji, didi, salohiyati va ijtimoiy holatiga mos bo‘lgandagina muvaffaqiyatga erishadi. Raqamli ta’limni rivojlantirish faqat texnik vositalarni joriy etish emas, balki ta’limning mazmunini, metodologiyasini, qadriyatlarini yangilash bilan birga olib borilishi kerak. Faqat shunda raqamli resurslar ta’limdagi sifatni oshiruvchi kuchga aylanadi.

Xulosa. Raqamli resurslar ta’lim tizimida nafaqat yangicha texnologik vosita, balki o‘qitish mazmuni, shakli va uslubini tubdan o‘zgartiruvchi omil sifatida namoyon bo‘lmoqda. Maqolada olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatdiki, raqamli vositalar orqali ta’limni shaxsiylashtirish, o‘quvchilarni faollikka jalb etish, o‘qituvchilar kompetensiyasini kengaytirish imkoniyatlari sezilarli darajada oshadi.

Biroq bu jarayon biryoqlama bo‘lishi mumkin emas. Texnologiyadan foydalanish faqat texnik jihatlar bilan emas, balki metodik, psixologik va ijtimoiy komponentlar bilan uyg‘unlashgandagina natijadorlik beradi. Raqamli ta’lim muhitida muvaffaqiyatga erishish uchun, avvalo, pedagoglar raqamli kompetensiyalarga ega bo‘lishi, o‘quvchilar esa mustaqil o‘rganish, tanqidiy fikrlash va raqamli madaniyatni o‘zlashtirgan bo‘lishlari zarur. Shu bilan birga, ta’limda raqamli tengsizlikni kamaytirish, infratuzilmani yaxshilash va resurslardan foydalanish imkoniyatlarini teng taqsimlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lishi kerak. Xulosa qilib aytganda, raqamli resurslar

ta’limda sifat, qamrov va samaradorlikni oshiruvchi vosita bo’lib xizmat qilishi uchun ular pedagogik maqsadlar asosida, ongli va tizimli tarzda qo’llanilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

11. Usmonov A. "Ta’limda zamonaviy texnologiyalar", Toshkent: O’qituvchi, 2021.
12. Karimova D. va boshq. "Raqamli pedagogika asoslari", Toshkent: Innovatsiya, 2022.
13. Xolmurodov B. "Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va ta’limdagi integratsiyasi", Samarqand: Registon, 2020.
14. Axmedova P.P. "Цифровизация образования: вызовы и возможности", Журнал "Современное образование", 2021, №4.
15. Назарова Т.Х. "Психологические аспекты цифровой среды в обучении", Педагогика и психология, 2020, №3.
16. Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological Pedagogical Content Knowledge: A framework for teacher knowledge. Teachers College Record.
17. Selwyn, N. (2012). Education in a Digital World. Routledge.
18. Redecker, C. (2017). European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu. Publications Office of the EU.
19. UNESCO (2020). Education in a Post-COVID World: Nine Ideas for Public Action.
20. OECD (2021). The State of School Education: One Year into the COVID Pandemic.

ПРИМЕНЕНИЕ И ИЗУЧЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОНЛАЙН ПЛАТФОРМЕ ПРЕДМЕТА ФИЗИКИ

Юлдашева Гуль-Рано Мамаджановна

учительница физики, Андижанская область, город Андижан
общеобразовательная школа №25

Аннотация. В статье рассматриваются возможности применения цифровых технологий в онлайн платформах для изучения предмета физики. Анализируются преимущества использования виртуальных лабораторий, интерактивных симуляций и мультимедийных ресурсов, которые способствуют повышению качества обучения и мотивации учащихся. Особое внимание уделяется развитию цифровой грамотности и индивидуализации учебного процесса. В заключении подчеркивается важность интеграции инновационных технологий в педагогическую практику для эффективного освоения физики в условиях современного цифрового общества.

Ключевые слова: цифровые технологии, онлайн платформа, обучение физике, виртуальные лаборатории, интерактивные симуляции, дистанционное образование, мультимедийные ресурсы, цифровая грамотность, индивидуализация обучения, педагогические инновации.

Введение. Современный мир стремительно меняется под влиянием цифровых технологий, которые трансформируют все сферы человеческой деятельности, включая образование. В условиях глобализации и стремительного развития информационно-коммуникационных технологий становится особенно актуальным внедрение инновационных методов обучения.

Предмет физики, будучи фундаментальной естественной наукой, играет ключевую роль в формировании научного мировоззрения и технической грамотности учащихся. Однако традиционные методы преподавания, основанные преимущественно на теоретическом материале и лабораторных экспериментах в аудитории, уже не всегда отвечают современным требованиям и ожиданиям молодых поколений. Онлайн платформы и цифровые технологии открывают новые возможности для обучения физике, делая процесс более интерактивным, наглядным и доступным. С их помощью можно значительно расширить диапазон используемых методик, включая виртуальные лабораторные работы, мультимедийные симуляции, а также оперативную обратную связь. Это не только повышает качество усвоения материала, но и способствует развитию критического мышления, творческих способностей и самостоятельности учащихся.

Таким образом, изучение и применение цифровых технологий в онлайн платформах для предмета физики становится важным направлением современного педагогического процесса, позволяя эффективно адаптировать образовательный процесс к вызовам XXI века и потребностям цифрового общества.

Роль цифровых технологий в изучении физики. Физика традиционно требует не только теоретического усвоения, но и практического эксперимента, визуализации сложных процессов и моделирования явлений. Онлайн платформы предоставляют учителям и ученикам инструменты, которые позволяют:

- Проводить виртуальные лабораторные работы и эксперименты, что особенно актуально в условиях дистанционного обучения.
- Использовать интерактивные симуляции для изучения таких тем, как механика, электричество, оптика, квантовая физика и др.
- Демонстрировать графики, диаграммы и динамические модели физических процессов в реальном времени.

- Получать мгновенную обратную связь и контроль знаний через онлайн-тесты и задания.

Цифровые технологии становятся неотъемлемой частью современного образования по физике. Их внедрение в онлайн платформы способствует более глубокому и всестороннему изучению предмета, расширяет возможности педагогов и учащихся, а также способствует формированию важных компетенций для жизни в цифровом мире. В дальнейшем интеграция инновационных цифровых решений будет только усиливаться, открывая новые горизонты для развития науки и образования.

Методология исследования. В ходе исследования применялись методы анализа и синтеза научно-методической литературы, а также эмпирические методы, направленные на изучение эффективности использования цифровых технологий в онлайн обучении физике. Основными этапами работы стали:

1. Анализ теоретических источников. Изучение современных публикаций, методических рекомендаций и научных статей по вопросам применения цифровых образовательных технологий, онлайн платформ и интерактивных средств в преподавании физики.

2. Мониторинг и обзор онлайн платформ. Проведен обзор популярных образовательных платформ, предоставляющих возможности для дистанционного изучения физики с использованием виртуальных лабораторий, симуляторов и мультимедийных материалов.

3. Кейс-стади и наблюдение. Анализ конкретных примеров использования цифровых инструментов в учебном процессе, включая опыт преподавателей и отзывы учащихся, что позволило оценить уровень эффективности и выявить основные преимущества и ограничения.

4. Обработка и интерпретация данных. Систематизация полученных данных и формирование выводов о роли цифровых технологий в повышении качества обучения, мотивации и развитии компетенций учащихся.

Таким образом, методология исследования сочетала теоретическую и практическую составляющие, что обеспечило комплексный подход к анализу проблемы и позволило выработать рекомендации по внедрению цифровых технологий в образовательный процесс по предмету физики.

Обсуждение результатов исследования. В ходе исследования выявлено, что применение цифровых технологий в онлайн платформах значительно расширяет возможности преподавания и изучения физики. Одним из ключевых преимуществ является возможность проведения виртуальных лабораторных работ, которые компенсируют ограничения традиционного практического обучения, особенно в условиях дистанционного формата. Такие лаборатории позволяют не только моделировать сложные эксперименты, но и

наблюдать процессы в режиме реального времени, что способствует более глубокому пониманию физических явлений. Интерактивные симуляции и мультимедийные ресурсы создают наглядность и визуализацию абстрактных концепций, что облегчает восприятие материала и повышает мотивацию учащихся. Данные инструменты также способствуют развитию у обучающихся навыков критического мышления и аналитического подхода, так как позволяют экспериментировать с параметрами и наблюдать последствия изменений.

Онлайн платформы обеспечивают индивидуализацию учебного процесса, предоставляя возможность адаптировать задания и темп обучения под уровень каждого ученика. Это способствует более эффективному усвоению знаний и уменьшает вероятность возникновения пробелов в понимании материала.

Кроме того, цифровые технологии позволяют учителям оперативно получать обратную связь и корректировать образовательные стратегии. Однако исследование также показало некоторые ограничения и проблемы, связанные с внедрением цифровых технологий. К ним относятся недостаточный уровень технической подготовки некоторых педагогов, ограниченный доступ к качественному интернету у части учащихся, а также необходимость постоянного обновления и сопровождения используемых платформ. Важно учитывать эти факторы при планировании интеграции цифровых ресурсов в учебный процесс. В целом, результаты исследования подтверждают, что использование цифровых технологий в онлайн обучении физике является эффективным и перспективным направлением, которое требует дальнейшего развития и совершенствования с учетом технологических и педагогических аспектов.

Заключение. Внедрение цифровых технологий в онлайн платформы для изучения предмета физики открывает новые горизонты в образовательном процессе, способствуя повышению качества и доступности обучения. Использование виртуальных лабораторий, интерактивных симуляций и мультимедийных ресурсов позволяет не только сделать учебный материал более наглядным и понятным, но и развивать у учащихся важные компетенции XXI века — критическое мышление, самостоятельность и цифровую грамотность. Адаптация учебного процесса с помощью цифровых технологий способствует индивидуализации обучения, что позволяет учитывать уровень знаний и темп восприятия каждого ученика, повышая мотивацию и эффективность освоения физики. Вместе с тем, для успешного применения данных технологий необходимо решать сопутствующие проблемы, такие как

техническая подготовка педагогов и обеспечение равного доступа к цифровым ресурсам.

Список литературы

1. Иванова, Т.В. Цифровые технологии в образовании: современные тенденции и перспективы // Вестник педагогики. — 2022. — № 4. — С. 45–53.
2. Смирнов, А.И. Виртуальные лаборатории в обучении физике: опыт и проблемы внедрения // Журнал современной науки. — 2021. — Т. 15, № 2. — С. 112–118.
3. Петрова, Е.Н. Интерактивные методы обучения на онлайн платформах // Образовательные технологии и общество. — 2020. — № 3. — С. 78–85.
4. Федеральный государственный образовательный стандарт среднего общего образования (ФГОС СОО) по физике, 2021.
5. Кузнецова, М.В. Развитие цифровой грамотности учащихся через применение онлайн ресурсов // Наука и школа. — 2019. — № 7. — С. 60–67.

“O‘ZBEKISTON TARIXI”NI O‘QITISHGA INNOVATSION YONDASHUVLARNING DOLZARB MASALALARI

Haydarov Yuldash Hazratovich

Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi “Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar
metodikasi” kafedrası dotsenti, tarix fanlari nomzodi
haydarovyu@inbox.uz. tel: 98 274 55 85

Annotatsiya: Maqolada O‘zbekiston tarixini o‘qitishni zamon talablari darajasiga ko‘tarishning jamiyatda yuksak ma‘naviyatini shakllantirishdagi roli tahlil etilgan. Bu borada o‘qitish jarayonidan yorqin misollar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Modernizatsiya, innovatsiya, integratsiya, jamiyat, ma‘naviyat, tarix, ilm, fan, zamon, talablar, ta‘lim, tarbiya

Annotation: The article is dedicated to the analysis of the role of raising the teaching of the history of Uzbekistan to the level of modern requirements in the formation of high spirituality in society. There are vivid examples of modernization of the teaching of the history of Uzbekistan.

Key words: modernization, innovation, integration, society, spirituality, history, science, period, requirements, education, upbringing

Аннотация: В статье проанализирована роль повышения преподавания истории Узбекистана до уровня современных требований в формировании высокой духовности в обществе. Приведены яркие примеры модернизации процесса преподавания истории Узбекистана.

Ключевые слова: модернизация, инновации, интеграция, общество, духовность, история, наука, время, требования, образование, воспитание.

1. Kirish: Hozirgi davrda Yangi O‘zbekistonni bunyod etish borasida mamlakatimizda Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev rahnamoligida keng qamrovli islohotlar amalga oshirilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning “Hozirgi zamon va Yangi O‘zbekiston “ kitobida mamlakatimizning bugungi taraqqiyot sur’atlari ,uning jahon maydonidagi tobora ortib borayotgan obro ‘-e’tibori qanday omillarga asoslangani haqida fikr yuritilib,ta’lim sohasida innovatsiyalardan foydalanishga alohida e’tibor qaratilgan.Fan va jamiyatning integratsiyasi, ularning o‘zaro ta’sirini ta’minlash uchun oliy ta’lim muassasalari va umumiy o‘rta ta’lim maktablarida o‘qitilayotgan fanlarni modernizatsiya qilish va innovatsion ta’lim usullarini yanada kengroq joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda O‘zbekistonda ta’lim tizimini jahon standartlari darajasiga ko‘tarish va raqobatbardosh kadrlarni tarbiyalab voyaga yetkazish ustuvor vazifa qilib belgilanganligi ham bu masalani muvaffaqiyatli hal etishni talab etmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev yangi O‘zbekistonni bunyod etishga kirishganlarining sarchashmalaridayoq ta’lim tizimida, ta’lim muassasalari o‘quv reja va dasturlari va fanlarni o‘qitish jarayonlarini chuqur tahlil qilib, quyidagicha xulosaga kelgan edilar: “... Zamonaviy o‘quv reja va uslublarni joriy etish talab darajasida emas. Bolalar va yoshlarga maxsus fanlar, mamlakatimiz va jahon sivilizatsiyasi tarixini, xorijiy tillarni va zamonaviy kompyuter dasturlarini chuqur o‘rgatish vazifalari hali sifatli va to‘liq holda yechilgani yo‘q.³ Bugungi kunga kelib jamiyat a‘zolarida yuksak ma’naviyatni shakllantirish, o‘quvchi-yoshlarning yurt taqdiriga daxldorlik hissini yanada kuchaytirish, ularni ona Vatan ravnaqi, yurt taraqqiyoti va xalq farovonligi yo‘lida fidoiylilik ruhida tarbiyalashga xizmat qiladigan “O‘zbekiston tarixi” fanini o‘qitish jarayonida ushbu fan sohasida olib borilayotgan ilmiy-tadqiqotlar, innovatsiyalar va tarixini tushuntirishga yangicha tafakkur asosida yondashuvlar bilan o‘quvchi-yoshlarni tanishtirib borish lozim. Shu maqsadda tarix fani o‘qituvchilari o‘z bilim malaka va ko‘nikmalarni oshirish maqsadida quyidagilardan foydalanishini tasiya etamiz:

2. Metodlari: Masalan, VI sinfda “Tarix” fanini o‘qitishda mamlakatimiz hududidagi qadimgi Baqtriya va Xorazm davlatlari haqida qisqacha ma’lumotlar beriladi. Darslikda davlatchiligimizning qadimiyligi, O‘rta Osiyo mintaqasining jahon sivilizatsiyasi markazlaridan biri sifatidagi roli va o‘rni to‘g‘risida yetarlicha fikr yuritilmaydi. Buning sabablarini tarixchi olim, tarix fanlari doktori, professor Azamat Ziyoning ilmiy-tadqiqotlaridan bilib olamiz. Uning ta’kidlashicha: O‘zbekiston hududida, umuman, O‘rta Osiyo mintaqasida eng qadimgi zamonlardan

³ Shavkat Mirziyoev. Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik- har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. T., “O‘zbekiston”, 2017, 45-46- betlar

kechgan davlatchilik tarixi masalasi ilgari maxsus o‘rganilmagan. Hech qachon shu tarzda mavzu va maqsad qilib qo‘yilmagan”⁴.

Endilikda o‘zbek davlatchiligi tarixini birlamchi yozma manbalar va arxeologik izlanishlar natijasida topilgan moddiy ashyolar asosida ilmiy o‘rgangan taniqli olim, tarix fanlari doktori, professor Azamat Ziyoning 2000 yilda nashr etilgan “O‘zbek davlatchiligi tarixi” monografik tadqiqotidan foydalanish yaxshi samara beradi. Bu ilmiy asar O‘zbekiston tarixi fanida muhim yangilik bo‘lib, unda eng qadimgi davrlardan boshlab Rossiya bosqiniga qadar o‘zbek davlatchiligi tarixi tizimli bayon etilgan. Bu muhim monografik tadqiqotda keltirilgan ilmiy ma’lumotlar, o‘zbek davlatchiligining eng qadimiyligi, va jahon davlatchiligi uchun andozaga aylangan, Somoniylar davri va Amir Temur davlatining o‘ziga xos jihatlarini o‘quvchilarga tushuntirish ularning jonajon Vatanimiz tarixini o‘rganguncha bo‘lgan qiziqishlarini yanada orttirishi bilan birga ularda faol fuqarolik mavqeini kuchaytiradi. Ularda jahon sivilizatsiyasi beshigi bo‘lgan ona yurtimizdan yanada kuchliroq faxrlanish, uning kelajagi uchun, mamlakatimizda davom etayotgan keng qamrovli islohotlar jarayonida faollik ko‘rsatish, jamiyatning yuksak ma’naviyatli fuqarosi sifatida yanada faolroq bo‘lish his-tuyg‘ularini kuchaytirishga xizmat qiladi.

3.Natijalari: Umumiy o‘rta ta’lim maktablaridagi o‘qitiladigan “O‘zbekiston tarixi” fanida o‘qituvchilar “O‘zbek xalqining kelib chiqish tarixi” mavzusini VII va VIII sinflar uchun tavsiya etilgan “O‘zbekiston tarixi” da berilgan ma’lumotlar asosida maqsadga muvofiq tushintira olmaydilar. Negaki, darsliklarda keltirilgan ma’lumotlar bunga imkon bermaydi. Bu xususda taniqli arxeolog olim, akademik Ahmadali Asqarov quydagilarni ta’kidlaydi: “... Keyingi yillarda o‘zbek xalqining etnogenezi va etnik tarixi xususida mutaxassisligi tarixdan uzoq bo‘lgan ayrim ziyolilar, ham siyosiy, ham ilmiy-nazariy va ilmiy-metodologik jihatdan tushunishga ojiz “tarixchilar” internet saytlarida mahalliy matbuotda, hatto monografik kitob tarzida chuqur ilmiy asosga ega bo‘lmaga fikrlarni keng kitobxonlar ommasiga taqdim eta boshladi. Bunday ilmiy qarashlar o‘zbek xalqi etnogenezining tarixiy ildizlari va uning hozirda egallab turgan hududlar bilan azaldan bog‘liq ekanligiga soya solmoqda “⁵ Bu mavzuni ilmiy asoslangan va yangi ma’lumotlar asosida tushuntirish, ya’ni “O‘zbekiston tarixi” dan amalga oshirilgan fan yutuqlarini, ilmiy tadqiqot ishlari xulosalarini dars jarayonida bayon qilish zarur bo‘ladi.

Taniqli arxeolog olim, Akademik Ahmadali Asqarovning 2015 yilda “O‘zbekiston” nashriyotida nashr etilgan “O‘zbek xalqining kelib chiqish tarixi” monografiyasi bu muammoni hal etishga xizmat qiladi. Bu yirik monografik

⁴ Azamat Ziyoy. O‘zbek davlatchiligi tarixi. T., 2000, 4-bet

⁵ Ahmadali Asqarov. O‘zbek xalqining kelib chiqish tarixi T., “O‘zbekiston”, 2015, 3-bet

tadqiqotda O‘rta Osiyoning qadimgi aholisi haqidagi yozma manbalarda o‘zbek xalqining etnik asosi, turli tarixiy davrlarda O‘rta Osiyodagi etnogenetik jarayonlar, etnomadaniy rivojlanish, o‘zbek xalqining tarkib topish bosqichlari va uning xalq sifatida shakllanishi, o‘zbek adabiy tilining shakllanishi kabi masalalar chuqur ilmiylik asosida bayon etilgan. Hozirgi paytgacha o‘zbek xalqining shakllanish masalasidagi noaniqliklar bartaraf etilib, monografiyada muallif Dashti Qipchoq o‘zbeklarning Movaunnahrga kirib kelishi va o‘zbek xonliklari davridagi etnomadaniy jarayonlarni ilmiy asosida bayon qilingan.

4. Muhokamasi: Yurtboshimiz tashabbusi bilan O‘zbekiston Milliy teleradiokompaniyasida “O‘zbekiston tarixi” kanalining ochilishi va unda “O‘zbekiston tarixi” fani bo‘yicha ilmiy-tadqiqot ishlari asosida O‘zbekiston tarixining kam yoritilgan qirralari haqida ma’lumot berilib borilayotganligi ham “O‘zbekiston tarixi”ni o‘qitishni zamon talablari darajasiga ko‘tarish va yoshlarni yuksak ma’naviyatli qilib tarbiyalashga xizmat qiladi.

Ko‘rsatuvlarda Respublikamiz va jahon olimlarining O‘zbekiston tarixiga oid ilmiy tadqiqotlaridan olingan ma’lumotlarning tahliliy berib borilayotganligi ilmfan yutuqlaridan nafaqat yosh avlodni, balki keng jamoatchilikni ham tanishtirish yo‘lidagi muhim ishlar deb bilamiz.

O‘zbekiston TV ning “O‘zbekiston tarixi” kanalida berilayotgan fanga oid yangiliklardan talaba va o‘quvchi yoshlar ham muntazam tanishib bormoqdalarki, bu ularning ushbu fan sohasidagi innovatsiyalar bilan tanishuvlariga keng imkon yaratmoqda. Negaki dasturda xalqimizning tarixi, madaniyati, etnografiyasi, numizmatika, toponomika, tibbiyot tarixi va boshqa ko‘plab sohalar bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar natijalariga asoslanib muhim ma’lumotlar berib borilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev O‘zbekistonliklarning ikkinchi jahon urushidagi buyuk g‘alabaga qo‘shgan hissasini o‘rganishda tom ma’nodagi yangi davrning boshlanishi tashabbuskori bo‘ldilar. Yurtboshimiz o‘zlarining chiqishlarida O‘zbekiston xalqining buyuk g‘alabaga qo‘shgan hissasini to‘liq o‘rganilmaganligiga keng jamoatchilik e’tiborini qaratdilar. Ayniqsa, ilmiy jamoatchilik, tarixchilarning bu muhim masalani chuqurroq o‘rganishga da’vat etdilar.

Bu ustuvor vazifani to‘la-to‘kis bajarish uchun shart-sharoitlar yaratildi. Ilgari yopiq bo‘lgan arxiv hujjatlari tadqiqotchilar o‘rganishi uchun ochildi. Bu borada sobiq Ittifoq Respublikalari va chet ellardagi arxiv, muzeylar va fondlar, tarixchi olimlar bilan yo‘lga qo‘yilgan hamkorlik yaxshi samara berdi.

Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev tashabbuslari va konseptual takliflari asosida olib borilgan ilmiy izlanishlar natijasida O‘zbekiston xalqining ikkinchi jahon urushidagi ishtiroki haqida, qahramon ajdodlarimiz haqida juda muhim yangi ma’lumotlar izlab topildi.

Bu sohada erishilgan yutuqlar, izlanishlar natijalari haqida O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev 2020 yil 9 mayda “Ikkinchi jahon urushida fashizm ustidan qozonilgan buyuk g‘alabaning 75 yilligi va “Xotira va qadrlash kuni” munosabati bilan so‘zlagan nutqida bayon qildilar. Yurtboshimiz ushbu tarixiy nutqlarida O‘zbekiston xalqining ikkinchi jahon urushidagi buyuk g‘alabaga qo‘shgan hissasini ko‘rsatuvchi ilmiy izlanishlar natijasida topilgan yangi ma’lumotlarni keltirdilar. Shu vaqtga qadar urush boshlangan paytda yurtimiz aholisi 6 million 551 ming kishini tashkil etib, ularning 1 million 500 mingga yaqini urushda ishtirok etgan deb hisoblangan bo‘lsa, yangi topilgan ma’lumotlarga ko‘ra, O‘zbekistondan 1 million 951 mingga yaqin kishi urushga safarbar etilgani aniq bo‘ldi. Demak, har uch nafar O‘zbekistonlikdan bittasi qo‘liga qurol olib fashizimga qarshi jang qilgan. Ayovsiz janglarda mardona qatnashgan qariyb 451 ming nafar yurtdoshlarimizning nomlari va taqdiri shuncha yillar mobaynida e’tibordan chetda qolib ketganini albatta adolatdan, deb bo‘lmaydi”⁶, deb ta’kidladilar Yurtboshimiz.

Shuningdek, Prezidentimiz o‘z nutqlarida o‘sha davrda “quloq” sifatida boshqa o‘lkalarga surgun qilingan 59 mingdan ortiq vatandashomiz ham harakatdagi armiyaga safarbar etilgani, ilgari 396 ming nafar O‘zbekiston fuqarosi urushda halok bo‘lgan deb aytilgan bo‘lsa, aslida bu raqam 538 mingdan ziyod bo‘lganligini ham ta’kidlab o‘tdilar. Hozirgacha yaratilgan ilmiy tadqiqotlarda, darslik va qo‘llanmalarda frontda bedarak yo‘qolganlar haqidagi ma’lumotlar ham to‘liq emas edi. Tadqiqotlar natijasida 158 mingdan ortiq hamyurtimiz urushda bedarak ketganligi aniqlanganligi, olib borilgan ilmiy izlanishlar tufayli jangavor orden va medallar bilan mukofotlangan O‘zbekiston vakillari soni bo‘yicha ham oydinlik kiritilganligi, shu davrga qadar bu ko‘rsatkich 120 ming nafar deb qayd etilgan bo‘lsa, yangi ma’lumotlarga asosan 200 mingdan ziyod askar va ofitserlarimiz jangavor davlat mukofotlari bilan taqdirlanganliklari aniqlanganligining ma’lum qilinishi tarixiy haqiqatning tiklanganligidan dalolatdir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev 2020 yil 9 mayda so‘zlagan nutqlarida “O‘zbekiston tarixi” fani uchun ilmiy-tadqiqotlar natijasida aniqlangan yana kuyidagi ma’lumotlarni ham keltirdilar:

- Shu paytgacha 280 nafar O‘zbekistonliklar Sovet Ittifoqi Qahramoni unvoniga sazavor bo‘lgan deb aytilgan bo‘lsa, bugungi kunda ularning soni 301 nafar ekanligi, 70 nafar yurtdoshimiz esa uchala darajadagi “Slava” ordeniga sazavor bo‘lganligi ilmiy hujjatlar orqali aniqlanganligi;

- O‘zbekistonga front hududlaridan 151 ta zavod ko‘chirib keltirilganligi va front ehtiyojlari uchun maxsulot ishlab chiqarishga moslashtirilganligi yangi ma’lumotlar orqali aniqlanganligi;

⁶ Sh. Mirziyoev. Ikkinchi jahon urushida fashizm ustidan qozonilgan buyuk g‘alabaning 75 yilligi va “Xotira va qadrlash kuni” munosabati bilan 2020 yil 9 maydagi so‘zlagan nutq. “Yangi O‘zbekiston”, 2020 yil 10 may

- Urush o‘chog‘iga aylangan o‘lkalardan O‘zbekistonga 1million 500 ming kishi, jumladan 250 mingdan ziyod bola evakuatsiya qilingani, xalqimiz bu odamlarning barchasiga mehr va e’tibor ko‘rsatgani, so‘nggi burda nonini ham ular bilan baham ko‘rib, yuksak insonparvarlik fazilatlarini ko‘rsatganliklarini qayd qildilar.

5. Xulosa: Xulosa qilib aytganda, umumiy o‘rta ta’lim maktablarida “O‘zbekiston tarixi” ni o‘qitishda fan sohasida erishilgan yutuqlarni, ya’ni ilmiy-tadqiqot natijalarini o‘quvchilar qalbi va ongiga singdirishda innovatsiyalardan foydalanish orqali ularni jamiyatning faol yuksak ma’naviyatli insonlari qilib tarbiyalashga xizmat qiladi. Muhtaram Prezidentimiz talab qilayotganlaridek, ilm-fan yutuqlarini hayotga tadbiq qilish, tarix darslarida esa o‘quvchilarga o‘rgatish ularning yurt taqdiriga daxldorlik his-tuyg‘ularini yanada kuchaytiradi. Jahon standartlariga mos va raqobatbardosh kadrlar tayyorlash borasida olib borilayotgan keng qamrovli ishlarimizni yanada jadallashtirishga ko‘maklashadi. O‘quvchi-yoshlarni yangi O‘zbekistonni bunyod etishda yanada faolroq bo‘lishga undaydi. “O‘zbekiston tarixi” dan yaratilgan yangi ilmiy tadqiqotlar tariximizni xolisona va ilmiy asoslangan holda yaratilganligi sababli o‘quvchilarni yuksak ma’naviyat ruhida tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning “Hozirgi zamon va Yangi O‘zbekiston “ kitobi ,O‘zbekiston”, 2025 yil.

Shavkat Mirziyoev. Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik- har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. T., “O‘zbekiston”, 2017, 103 bet

Shavkat Mirziyoev. Ikkinchi jahon urushida fashizm ustidan qozonilgan buyuk g‘alabaning 75 yilligi va “Xotira va qadrlash kuni” munosabati bilan 2020 yil 9 maydagi so‘zlangan nutq. “Yangi O‘zbekiston”, 2020 yil 10 may

Azamat Ziyov. O‘zbek davlatchiligi tarixi. T., 2000, 366 bet

Ahmadali Asqarov. O‘zbek xalqining kelib chiqish tarixi T., “O‘zbekiston”, 2015, 678 bet

ZAMONAVIY PSIXOLOGIK TRENINGLAR SHAXS INTELLECTUAL RIVOJLANTIRISH MANBAI

Maxmudova Dilafruz Mirzaevna

Buxoro shahar 14-maktab amaliyotchi psixologi

Annotatsiya Bugungi kunda shaxsning har tomonlama rivojlanishi va jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun psixologik bilim va ko‘nikmalar muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, shaxsning o‘zini anglash, ijtimoiy moslashuv, muloqot

qilish ko‘nikmalari va stressni boshqarish qobiliyatlarini rivojlantirish bugungi zamon talabiga aylandi. Shu nuqtai nazardan, psixotrening shaxs shakllanishida muhim vosita sifatida maydonga chiqmoqda. Mazkur maqolada psixotreningning nazariy asoslari, uning shaxs rivojlanishidagi roli va ahamiyati, shuningdek, amaliy tadqiqot asosida trening samaradorligi tavsiflangan va tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: Psixotrening, ta’lim-tarbiya, ijtimoiy – psixologik trening

Zamonaviy jamiyat o‘zining tez va chuqur o‘zgaruvchan tavsifiga ega bolib, bunday o‘zgarishlar jamoatchilik tuzilmalari, jumladan, mustaqil davlatlar, shaxs va jamiyat o‘rtasidagi munosabatlar, ta’lim – tarbiya jarayonlarda yaqqol ko‘zga tashlanmoqda. Shunday ekan kishilarni muloqot jarayonida teran fikrlash, hozirjavoblik, ta’sirchanlik, samimiylik, empatiya, kirishuvchanlik, muzokaralar tashkil qiluvchanlik, raqobatbardoshlik kabilarni shakllantirish va rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ijtimoiy – psixologik trening insonlar o‘rtasida sog‘lom munosabatlarga erishishni hosil qilish uchun ijtimoiy amaliyotning turli sohalariga kirib bormoqda.

Uning diagnostik tahlili, psixokarreksion imkoniyatlari kadrlar faoliyati: mutaxassislarni, psixolog, pedagog, psixaterapevtlar, korxona va tashkilot boshqaruvchilar, tadbirkorlarni ish faoliyatiga samarali ta’sirini ko‘rsatadi. Shiddatli bir payitda yoshlarni zamon talabiga mos, teran fikrlovchi, turli vaziyatlarda o‘zining oqilona tafakkuri orqali ishtimoiy muhitga ta’sir ko‘rsatuvchi, keng dunyoqarashga ega qilib tarbiyalashdek masalalarni psixologiya sohalariga ham yuksak vazifa qilib yuklaydi. Zero, milliy psixologoyamizda psixologik trening predmeti umumpsixologik nazariy va amaliy jihatdan har tomonlama chuqur izlanishlarga muhtoj, dolzarb muammolardan biri sanaladi.

Psixologik trening asoslari fani milliy qadriyatlarimizga, etnopsixologik xususiyatlarimizga moslashtirilgan turli mashg‘ulotlarni tashkil etish muammosini hal etish yo‘llarining psixologikpedagogik, ilmiy va uslubiy jihatlarini o‘ziga xosligini yoritishni maqsad qilib olganligi bilan tavsiflanadi.

Bugungi kunda shaxsning har tomonlama rivojlanishi va jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun psixologik bilim va ko‘nikmalar muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, shaxsning o‘zini anglash, ijtimoiy moslashuv, muloqot qilish ko‘nikmalari va stressni boshqarish qobiliyatlarini rivojlantirish bugungi zamon talabiga aylandi. Shu nuqtai nazardan, psixotrening shaxs shakllanishida muhim vosita sifatida maydonga chiqmoqda.

Psixotrening – bu shaxsning aqliy, hissiy va ijtimoiy jihatlarini rivojlantirishga qaratilgan maxsus psixologik mashg‘ulotlar tizimidir. Ushbu metod nafaqat shaxsiy muammolarni hal qilishda, balki muloqotda samarali bo‘lish, konfliktlarni boshqarish, qaror qabul qilish va o‘ziga bo‘lgan ishonchni oshirishda

ham yordam beradi. Hozirgi kunda psixotrening nafaqat ta’lim-tarbiya tizimida, balki biznes, sog‘liqni saqlash va sport sohalarida ham keng qo‘llanilmoqda.

. Ko‘plab soha mualliflari ijtimoiy-psixologik treninglarning etakchi maqsadi sifatida shaxslararo munosabatlarda aloqa malakasini shakllantirish omili ekanligini ta’kidlaydilar. Shaxs qachonki, jamiyatda, boshqa odamlar bilan muloqot va o‘zaro munosabatlar jarayonida shaxs sifatida shakllanadi va rivojlanadi. Insonning kommunikativ qobiliyatlari uning rivojlanishining shartidir va bu rivojlanish natijasi hamdir. Keng ma’noda shaxsning kommunikativ malakasini oshirmay, ijtimoiy munosabatlarini o‘zgartirmay turib, shuningdek, ijtimoiy dunyoga va o‘ziga bo‘lgan umumiy munosabatini qayta ko‘rib chiqmasdan insonning shaxsiy fazilatlari majmuasini, shakllantirib bo‘lmaydi. Ammo, hozirgi vaqtda ijtimoiy-psixologik treninglarning faqat aloqa vositasi ekanligi bilan bog‘lash to‘g‘ri kelmaydi. Ijtimoiy psixologik trening nafaqat shaxslararo munosabatlarning shakllantirish omili, balki shaxsning o‘z-o‘zini adekvat baholashi, har qanday vaziyatlarda o‘zini nazoratga olish imkoniyatlarni yaratib berishi bilan boshqa amaliy mashg‘ulotlardan quyidagi maqsadlar orqali farqlanadi. Jumladan:

- Shaxsda muloqotchanlik ko‘nikmalarini hosil qilish;
- Hayotdagi qarama – qarshiliklarni to‘g‘ri tushuna olish va tahlil qilishga o‘rgatish;
- Shaxsning ichki holati (ruhiyatini) o‘zgartirishga erishish; — Shaxsning kamoloti uchun zarur bo‘lgan konikmalarni hosil qilish;
- Kutilmagan vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qila olish konikmalarini hosil qilish.

Treningni asosiy vazifalari:

1. Shaxsning ijtimoiy psixologik bilimdonligini oshirish.
2. Muloqot faoliyatida namoyon bo‘ladigan yaqqol bilimlar, malakalar , ko‘nikmalar va odatlarni hosil qilish.
3. Samarali muloqatda namoyon bo‘ladigan zarur sifatlar, ijtimoiy ustanovkalarni shakllantirish, noadekvatlarni korrektsiyalash.
4. O‘zini - o‘zi to‘laroq anglash, bilim hamda o‘zgalarga nisbatan to‘g‘ri munosabatlarni shakllantirish qobiliyatini o‘stirish.
5. Umuman shaxsning ijtimoiy munosabatlarini faoliyatga , undagi pedagogik va ijtimoiy vaziyatlarga nisbatan moslashishni ta’minlash va muvofiqlashtirish.

Ayniqsa, bugungi kunda oilaviy shaxslararo munosabatlarda, ma’lum bir faoliyat turlari jarayonida kishilar o‘rtasida hissiy – emotsional zo‘riqish holatlarini o‘sib borayotganligini guvohi bo‘lamiz.

Bu muammolarni bartaraf etishda psixologik treningning imkoniyatlarini alohida ta’kidlashimiz maqsadga muvofiqdir. Stress va salbiy emotsiyalarni boshqarish bo’yicha treninglarni tashkil qilish va o’tkazish bugungi kunning talablaridan hisoblanadi va quyidagi amaliy vazifalarni ham qamrab oladi: - mazkur treninglarni dasturlar asosida yuqori saviyada o’tkazish shartsharoitlarini yaratish; o’tkaziladigan treninglarni samaradorligini oshirish uchun mutaxassislarni bilim, ko’nikma va malakalarini rivojlantirish; negativ emotsiya va hissiyotlarni konstruktiv namoyon qilish ko’nikmalarini shakllantirish usullarini takomillashtirish; shaxsni barkamollashtiruvchi treninglarga oid manbalarni zamonaviy takomillashtirilgan holda qayta ishlab chiqish va yangilarini milliy qadriyatlarga asoslangan holda yaratish kabi. Ijtimoiy psixologik treningni maqsad va vazifalaridan kelib chiqib, trening mashg’uloti uchun qo’yiladigan tamoyillar quyidagilardan iboratdir:

1.Faollik tamoyili. Bu tamoyil ko’proq eksperimental psixologiya asosida quyidagi g’oyaga bo’ysunadi: Inson eshitganlarining 10% ni, ko’rganlarining 50% ni, aytib berganlarining 70% ni va nihoyat o’zi qilganlarining 90% ni o’zlashtiradi. Trening guruhi azolaridan ijtimoiy faollik talab etiladi, chunki guruh ag’zolari vaziyatlarda o’zgalardagi mavjud bilim va malakalardan foydalanib guruh ag’zolarining harakatlari hamda vaziyatning talabiga ko’ra aniq xulq-atvor shakllarini namoyon qilishlariga to’g’ri keladi.

2.Ijodiylik tamoyili. Bu tamoyilning asosiy mohiyati shundan iboratki, trening davomida ishtirokchilar guruhi psixologiyada aniq bo’lgan, kashf etib ulgurilgan g’oyalar, qonuniyatlarni topadilar, kashf qiladilar, eng asosiysi esa o’zlarining shaxsiy resurslarini, imkoniyat va sifatlarini anglab yetadilar. Trening guruhi ag’zolarida doimiy izlanuvchanlik, muayyan joyda vaziyat hamda rollarni tahlil qilgan holda uning mohiyatini tushinish u yoki bu rolga kirishi lozim bo’ladi, chunki trening tafakkur va qarashlarning egiluvchan hamda vaziyatlarga mos bolishini taqozo etadi.

3.Xulq-atvor ob’ektivlashishi(anglab yetilishi) tamoyili. Mashqlar davomida ishtirokchilar xulq-atvori impul’sivlikdan ob’ektivlik darajasiga o’tadi va trening davomida o’zgarishlar kiritish imkonini beradi.

Xulq-atvor Faollik tamoyili. Ijodiylik tamoyili. Sheriklik (Sub’ekt-sub’ektlik) muloqoti tamoyili. Xulq-atvor ob’ektivlash ishi(anglab yetilishi) tamoyili. Trening tamoyillari ob’ektivlikining universal vositasi sifatida refleksiv aloqa hisoblanadi. Guruhdagi qaytar aloqani yuzaga kelishini ta’minlash trenerning ma’suliyatidir. Ijtimoiy psixologik trening mashg’ulotlarida namoyon bo’ladigan xulq-atvor shakllarining ob’ektivlashuvi, ya’ni guruh a’zolarining munosabati ro’lining talablaridan kelib chiqqan holda har bir ishtirokchi ayni shu rolga mos harakatni real xulqda mustahkamlashi va boshqalar ta’sirida uni ongli ravishda qabul qilishi zarur.

4. Sheriklik (Sub’ekt-sub’ektlilik) muloqoti tamoyili. Sheriklik, yoki sub’ekt-sub’ektlilik muloqoti boshqalar manfaati, ular hissiyotlari, his-tuyg’ulari, qayg’ulari, boshqa insonning shaxsiy qadr qimmatini deb tan olinadi. Har bir mashg’ulot va muloqot sheriklarining maksimal tarzda bir birlarini hurmat qilishlariga asoslanmog’i kerakki, natijada shaxs bunday mashg’ulotlardan keyin begona fikrlarni ham qadrlashga, ular bilan hisoblashishga va tinglashga mos tarzda o’z fikr mulohazalarini bayon etishga o’rganadi. Ushbuning qo’llanilishi guruhda ishonch, ochiqlik iqlimini yaratadi.

. Fan sifatida rivojlanayotgan psixologik trening va uni o’tkazish uslubiyoti mazmun jihatdan ta’lim va tarbiya sohasida treninglarning qanday tartibda tashkil etilishi va o’tkazilishi borasidagi masalalarni yoritishga ham bag’ishlanadi. Shuni alohida qayd etish lozimki, trening jarayonida muammolarni yechish ham, bu boradagi bilim, ko’nikma va malakalarni hosil qilish ham trenerdan shaxs psixologiyasi va shaxs individual psixologiyasi bilan ishlashni taqozo etadi. Shuning uchun psixologiyada bunday treninglar psixologik treninglar deb ataladi.

Psixotrening – bu shaxsning ruhiy va ijtimoiy rivojlanishini qo’llab-quvvatlashga qaratilgan psixologik mashg’ulotlar tizimi bo’lib, u turli xil maqsad va usullar asosida tasniflanadi. Psixotreningning samaradorligini oshirish uchun uning turlari va xususiyatlarini tushunish muhim ahamiyatga ega. Quyida psixotreningning asosiy turlari va ularning xususiyatlari tahlil qilinadi.

1. Shaxsiy rivojlanish treninglari

Bu treninglar shaxsning ichki salohiyatini ochishga, o’zini anglashga va o’ziga bo’lgan ishonchni mustahkamlashga qaratilgan:

- Shaxsning ijobiy fazilatlarini rivojlantirishga yo’naltiriladi;
- Hissiy barqarorlikni oshiradi va o’zini boshqarish ko’nikmalarini shakllantiradi;

Bu treninglar jarayonida ishtirokchilar o’z kuchli va zaif tomonlarini tahlil qiladi.

2. Muloqot (kommunikatsiya) treninglari

Muloqot qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga mo’ljallangan treninglar hisoblanadi.

Bu treninglar odatda jamoaviy muhitda o’tkaziladi:

- Samarali tinglash va fikr almashish qobiliyatlarini shakllantiradi;
- Konfliktlarni konstruktiv hal qilish ko’nikmalarini rivojlantiradi;

Bu o’z navbatida jamoaviy muloqotni takomillashtirishga qaratilgan.

3. Stressni boshqarish treninglari

Bu treninglar stressni kamaytirish, hissiy muvozanatni saqlash va stressga bardosh berish ko’nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi:

- Stressni bartaraf etish uchun nafas olish texnikalari va meditatsiya usullaridan foydalaniladi;

- Ishtirokchilarga stressga chidamlilikni oshirish uchun amaliy mashqlar taqdim etiladi;

Trening davomida ijobiy fikrlash texnikalari o‘rgatiladi.

4. Jamoaviy rivojlanish treninglari

Jamoa a‘zolari o‘rtasida hamkorlikni kuchaytirish va jamoaviy maqsadlarga erishish uchun o‘tkaziladi:

- Jamoada ishonch va hurmatni shakllantiradi;
- Guruhiy qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi;
- Liderlik qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirishga qaratilgan mashg‘ulotlarni o‘z ichiga oladi.

5. Konflikt boshqarish treninglari

Bu treninglar konfliktlarni aniqlash, tahlil qilish va samarali boshqarish qobiliyatlarini rivojlantiradi;

- Konfliktlarning sabablari va ularni bartaraf etish usullari o‘rgatiladi;
- Ishtirokchilar murosaga kelish ko‘nikmalarini egallaydi;
- Trening jarayonida rol o‘yinlar va real hayotiy vaziyatlar tahlil qilinadi.

6. Ijodiy fikrlash treninglari

Bu treninglar insonning ijodiy salohiyatini ochish va muammolarni yangicha usullar bilan hal qilishga yo‘naltirilgan:

- Yangi g‘oyalar yaratish texnikalarini o‘rgatadi (masalan, brainstorming);
- Ijodkorlikni cheklovchi psixologik to‘siqlarni bartaraf etishga yordam beradi;
- Ishtirokchilar o‘z fikrlarini erkin ifoda etish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

7. Kasbiy rivojlanish treninglari

Kasbiy sohada muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan treninglar:

- Rahbarlik va menejment ko‘nikmalarini shakllantiradi;
- Ishdagi samaradorlikni oshirish usullari bilan tanishtiradi;
- Vaqt boshqarish va ishni rejalashtirish texnikalarini o‘z ichiga oladi.

Shunday qilib, psixotreninglarning turli xil shakl va yo‘nalishlari insonning turli jihatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ularning har biri shaxsning ehtiyojlariga mos ravishda tanlanadi va individual hamda guruh rivojlanishda samarali natijalar beradi. Psixotreninglar yordamida inson o‘z hayotida ko‘nikma va mahoratini oshirib, shaxsiy va professional muvaffaqiyatga erishishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimova R.X. (2018). Shaxs psixologiyasi. Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.

2. O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim va fan vazirligi. (2022). Ta’lim tizimida psixotrening qo‘llanmalari. Toshkent: Innovatsiya va taraqqiyot nashriyoti.
3. Xayitova M.A. (2020). Ijtimoiy-psixologik treninglar texnologiyasi. Toshkent: Sharq nashriyoti
4. Norqobilov G.N. (2017). Psixologiyada trening usullari. Toshkent: Fan va texnologiyalar nashriyoti.
5. Haydarov F.I.Xalilova N.I. Umumiy psixologiya. T.:2010. 108-b

internet materiallari

WWW.pedagog.uz

**SHAXSNING QOBILIYATLAR INDIVIDUAL-PSIXOLOGIK
XUSUSIYATI SIFATIDA SUNIY INTELLEKTNI RIVOJLANTIRISH
ASOSI**

Tosheva Dildor To yirovna

Romitan tuman 30-maktab amaliyotchi psixologi

Annotasiya: Har bir shaxs-qaytarilmas, u o‘z sifatlari va borligi bilan noyobdir. Ana shu qaytarilmaslik va noyoblikning asosida uning individual psixologik xususiyatlari majmui yotadi. Individual-psixiologik xususiyatlar asosan alohida olingan sub'ekt xususiyatlari deb qarash psixologiyada qabul qilingan bo‘lib, bunda individning tashqi olamga va o‘z ichki dunyosiga bo‘lgan munosabatlari, ta’sirlanish kuchi, darajasi, davomiyligi va boshqalar asos qilib olinadi. Demak, shaxs shaxsining individual psixologik xususiyatlari bilan bog‘liq psixologik mexanizmlarni tadqiq qilishga bo‘lgan ehtiyojlar tobora ortib bormoqda chunki, insonning o‘z holatini nazorat qila olishi, turli vaziyatlarda o‘z-o‘zini boshqara olishi uning shaxssifatidagi ijtimoiy-psixologik istiqbollarini belgillashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga hozirda jadal taraqqiy etib borayotgan sun’iy intellektning asosi hisoblanadi.

Kalit so‘zlar:qobiliyat, temperament, xarakter, individual sifatlari

Hozirgi globallashuv davrida butun dunyoda rivojlanib borayotgan ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar, urbanizatsiya jarayonlari, shaharlarda aholi sonining ko‘payishi, globallashuv bilan bog‘liq turli xil axborotlar insondagi hissiy zo‘riqishlarning oshishida, shuningdek, insonning o‘z harakatlariniva ruhiy holatlarini boshqarish, ularning rivojlanishini idora qilishda individual psixologik xususiyatlar shakllari o‘rtasida muvozanatni o‘rnatishda o‘z ta’sirini ko‘rsatmoqda. Demak, shaxs shaxsining individual psixologik xususiyatlari bilan bog‘liq psixologik mexanizmlarni tadqiq qilishga bo‘lgan ehtiyojlar tobora ortib bormoqda chunki, insonning o‘z holatini nazorat qila olishi, turli vaziyatlarda o‘z-o‘zini boshqara olishi uning shaxssifatidagi ijtimoiy-psixologik istiqbollarini belgillashda

muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga hozirda jadal taraqqiy etib borayotgan sun’iy intellektning asosi hisoblanadi.

Jamiyat rivojlanishi natijasida madaniyat, san’at va adabiyot, ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlarning o’zgarayotgani, ommaviy axborot ko’laminining kengayishi tufayli o’smirlar ongliligi darajasini ko’tarilgani, o’g’il va qizlarning dunyo voqealaridan, tabiat va jamiyat qonunlaridan yetarli darajada xabardorligi o’smir shaxs shaxsii rivojlanishida katta o’zgarishlar yuz berayotganidan dalolatdir.

Har bir shaxs o’ziga xos qaytarilmas dunyo. Dunyoda bir - biriga aynan o’hshash bo’lgan ikki kishini topish juda mushkul. Odam tashqi qiyofasi, bo’yi - basti bilan boshqa biror kimsaga o’xshashi mumkin, lekin fe’li, mijozi va shaxs sifatidagi xususiyatlari nuqtai nazaridan aynan bir xil insonlar bo’lmaydi. hattoki, olimlar bitta tuxumda rivojlangan egizaklarda ham juda ko’p jihatdan aynan o’hshashlikni qayd qilishgan, shaxsiy sifatlaridagi korrelyasiyada esa ba’zi tafovutlar aniqlangan.

Har bir shaxs- qaytarilmas, u o’z sifatleri va borligi bilan noyobdir. Ana shu qaytarilmaslik va noyoblikning asosida uning individual psixologik xususiyatlari majmui yotadi. Individual-psixiologik xususiyatlar asosan alohida olingan sub'ekt xususiyatlari deb qarash psixologiyada qabul qilingan bo’lib, bunda individning tashqi olamga va o’z ichki dunyosiga bo’lgan munosabatlari, ta’sirlanish kuchi, darajasi, davomiyligi va boshqalar asos qilib olinadi.

Shaxs shaxsining individual xususiyatlari deganda shaxs shaxsining quyidagi bir biridan farq qilishiga imkon beradigan quyidagi xususiyatlari tushuniladi: temperament, xarakter, qobiliyat.

Qobiliyatlar kishining shunday psixologik xususiyatlaridirki, bilim, ko’nikma, malakalar orttirish shu xususiyatlarga bog’liq bo’ladi. Shu xususiyatlar mazkur bilim, ko’nikma va malakalarga taalluqli bo’ladi. Malakalar, ko’nikma va bilimlarga nisbatan qobiliyatlari qandaydir imkoniyat sifatida namoyon bo’ladi.

Qobiliyatlar faqat faoliyatda, shunda ham amalga oshirilishi mumkin bo’lmagan faoliyatdagina namoyon bo’ladi. (Rasm solish qobiliyati bor yo’qligini shu faoliyatda aniqlanadi). Masalan, Albert Eynshteyn (1879-1955, nemis fizigi) o’rta maktabda uncha yaxshi o’qimagan shaxsedi, uning kelajakdagi genialligidan, aftidan hyech narsa dalolat bermas edi. Qobiliyatlar bilim, malaka va ko’nikmalarning o’zida ko’rinmaydi, balki ularni egallash dinamikasida namoyon bo’ldi.

Qobiliyatlar shaxs shaxsining mazkur faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirish sharti hisoblangan va buning uchun zarur bilim, ko’nikma va malakalarni egallash dinamikasida yuzaga chiqadigan farqlarda namoyon bo’ladigan individual

psixologik xususiyatdir. Shunday qilib, qobiliyat odamlarni sifat jihatidan bir biridan farqlaydigan individual psixologik xususiyatdir.

Qobiliyatlarni sifat xususiyati deb qarab chiqadigan bo‘lsak, u odamning murakkab psixologik xossalari sifatida namoyon bo‘ladi va maqsadga yetish uchun juda zarur bir necha yo‘llarni egallaganligini bildiradi. Kishida u yoki bu faoliyatga qobiliyat bo‘lib, boshqa biriga bo‘lmasligi mumkin, lekin uning o‘rnini to‘ldirish, (kompensatsiya) imkoniyati borligidan foydalanib uni paydo qilish mumkin. (Masalan, kar-soqov, ko‘r-olima O. I. Skoroxodova faoliyati).

Psixologiyada qobiliyatlarni miqdor jihatdan o‘lchash muammosi katta tarixga ega. XIX asr oxiri XX asr boshlarida qator burjua olimlari (Kettel, Termen, Spirmen va boshqalar) ommaviy ixtisoslar uchun kasb tanlashni amalga oshirish zarurati bilan bog‘liq bo‘lgan talablar ta’siri ostida ta’lim olayotganlarning qobiliyat darajasini aniqlashni taklif qildilar. Lekin bunday qarashlar hukmron doiralar manfaatiga, ularning «qobiliyatli ekanliklarini» ta’kidlashga xizmat qildi. Qobiliyatlarni o‘lchash usuli sifatida aqliy iste’dod testlaridan foydalanildi. Ular yordamida qator mamlakatlarda (AQSh, Buyuk Britaniya va hokazo) qobiliyatlarni aniqlash va maktablarda shaxs shaxsilarni saralash, armiyada ofitserlik, sanoatda rahbarlik lavozimini egallash va boshqalarda amalga oshiriladi.

Aqliy iste’dod testlari mazmun jihatidan qator savollar va masalalardan tashkil topgandir. Ularni yechish muvaffaqiyati (sarflangan vaqtni hisobga olib) ball yoki ochkolar yig‘indisi bilan hisoblanadi. Masalan, 11 yoshli bolaning aqliy qobiliyatlarini aniqlash uchun ingliz maktablarida qo‘llanilgan test: «Petr Jeymsga qaraganda balandroq, Eduard Petrdan pastroq, hammadan ko‘ra kim baland?» Testlar bundan boshqacharoq, ya’ni ortiqcha so‘zni o‘chiring, o‘xshash bo‘lgani qolsin va hokazo ko‘rinishda ham bo‘lishi mumkin. Bundan tashqari labirint, boshqotirma, krossvord shaklida ham bo‘lishi mumkin. Test natijasiga qarab «aql yoshi» aniqlanadi keyin iste’dod koeffitsienti IQ aniqlanadi.

Bundan tashqari qobiliyatlarni aniqlashda shaxs shaxsini o‘rganishning boshqa metodlaridan ham foydalanish mumkin.

Qobiliyat strukturasi konkret faoliyat turi bilan belgilanadi. Kishi qobiliyati uning yordamchi, qo‘shimcha fazilatlariga bog‘liq yoki shunday deb qaralishi mumkin. Masalan, bir odam o‘z ishini puxta, mazmunli uddalaydi lekin artistlik, notiqlik, san’atini yaxshi egallamagani (ya’ni, yordamchi fazilatga ega emasligi) uchun o‘zini ko‘rsata olmaydi, ikkinchi bir odam ishni shunchaki uddalasa ham uni ko‘z-ko‘z qila oladi, o‘zini iste’dod egasi qilib ko‘rsata oladi. Qobiliyatlar strukturasi shu singari tomonlarini umumiy va maxsus sifatlarini farqlay olish kerak.

Odamlarni qobiliyatiga qarab tiplarga ajratish muammosi juda murakkab. Birida maxsus, birida umumiy sifat ustunlik qilishi mumkin. I. P. Pavlov qobiliyatga

qarab odamlarni 3 tipga bo‘ladi: «Fikrlovchi tip», «Badiiy tip», «O‘rtacha tip». Bunda odamdagi ikki signal tizimi nisbatini hisobga oladi. Kishi psixik faoliyatida birinchi signallar tizimi signallarining nisbatan ustunligi uning badiiy tipga, signallar signalining nisbatan ustunligi fikrlovchi tipga, signallar vakolatining tengligi odamlarning o‘rta tipga mansubligini belgilaydi. Badiiy tip uchun bevosita ta’surot, jonli tasavvur, emotsiya ta’sirida paydo bo‘ladigan obrazlar yorqinligi xosdir. Fikrlovchi tip uchun mavhumlik, mantiqiy tuzilmalar, nazariy mulohazalar ustunligi xosdir.

Qobiliyatlar taraqqiyotining yuksak bosqichi iste’dod deb ataladi. Iste’dod bu kishiga qandaydir murakkab mehnat faoliyatini muvaffaqiyatli, mustaqil va original tarzda bajarish imkonini beradigan qobiliyatlar majmuasidir. Iste’dodlarning uyg‘onishi ijtimoiy shart-sharoitlarga bog‘liqdir. Masalan, bozor iqtisodiyoti «hammani tijoratchi qilib yubormoqda».

Alohida olingan, yakka qobiliyatni garchi u taraqqiyotning juda yuksak darajasiga erishgan va yorqin ifodalangan bo‘lsa ham iste’dod bilan tenglashtirib bo‘lmaydi. Xotira, aqlning epchilligi, qo‘llash ko‘lamining kengligi iste’dodga yo‘l ochadi. Bu singari sifatlarni mashhur odamlar faoliyati misolida ko‘ramiz.

Iste’dod strukturasi oqibat natijada mazkur faoliyat shaxsoldiga qo‘ygan talablar xarakteri bilan belgilanadi. Bu umumiy va maxsus qobiliyatlar bilan bog‘liq. Bir qator iste’dodli bolalarni o‘rganish natijasida ba’zi bir juda muhim qobiliyatlarni aniqlashga erishildi. Bunday qobiliyatlar yig‘indisi aqliy iste’dod to‘zilmasini tashkil etadi. Shunday yo‘l bilan ajratganda shaxs shaxsini birinchi xususiyati ziyraklik, yig‘noqlik, doimo jiddiy tayyorlikdir. Ikkinchi xususiyat birinchi xususiyat bilan bog‘liq - mehnatga tayyorligi, mehnatga moyilligi, mehnatga ehtiyojdir. Uchinchi xususiyati - intellektual faoliyatga bevosita bog‘liqdir: bu tafakkur xususiyatlari, fikrlash jarayonlarining tezligi, aqlning sistemaliligi, tahlil va umumlashtirish imkoniyatlarining ko‘pligi, aqliy faoliyatning yuksak mahsuldorligidir. Shaxs shaxsining o‘z so‘zini o‘tkaza olishi, boshqa odamga kuchli ta’sir eta olish kishi faoliyatida katta ahamiyatga egadir. Shuning uchun psixologiyada bu muammo bilan bog‘lik qator tadqiqotlar olib borilmoqda.

Shaxs - qaytarilmas, u o‘z sifatlari va borligi bilan noyobdir. Ana shu qaytarilmaslik va noyoblikning asosida uning individual psixologik xususiyatlari majmui yotadi. Shu o‘rinda biz yuqorida ta’rif bergan shaxs tushunchasi bilan yonma - yon ishlatiladigan yana ikki tushunchaga izoh berish o‘rinli deb hisoblaymiz. Bu - “individ” va “individuallik” tushunchalaridir. “Individ” tushunchasi umuman “odam” degan tushunchani to‘ldirib, uning ijtimoiy va biologik mavjudot sifatida mavjudligini tasdiqlaydi va uni bir tomondan, boshqa odamlardan farqlovchi belgi va xususiyatlarini o‘z ichiga oladi, ikkinchi tomondan,

o‘ziga va o‘ziga o‘hshashlarga xos bo‘lgan umumiy va xarakterli xususiyatlarni qamrab oladi.

Demak, individ - insonga aloqadorlik faktini tasdiqlovchi ilmiy kategoriyadir. “Individuallik” - yuqoridagi ikkala tushunchaga nisbatan torroq tushuncha bo‘lib, u konkret odamni boshqa bir konkret odamdan farqlovchi barcha o‘ziga xos xususiyatlar majmuini o‘z ichiga oladi. Shu nuqtai nazardan shaxs tizimini tahlil qiladigan bo‘lsak, shaxsning individualligiga uning qobiliyatlari, temperamenti, xarakteri, irodaviy sifatlari, emotsiyalari, xulqiga xos motivatsiya va ijtimoiy ustanovkalari kiradi. Aynan shu qayd etib o‘tilgan kategoriyalar shaxsdagi individuallilikni ta’minlovchi kategoriyalardir. Uning ma’nosi shundaki, bo‘yi, eni, yoshi, sochining rangi, ko‘z qarashlari, barmoq xarakatlari va shunga o‘xshash sifatlari bir xil bo‘lgan insonlarni topish mumkin, lekin xarakteri, qobiliyatlari, temperamenti, faoliyat motivatsiyasi va boshqalarga aloqador sifatlari majmui bir xil bo‘lgan odamni topib bo‘lmaydi. Ular - individualdir.

Qobiliyatlar - shaxsdagi shunday individual, turg‘un sifatlarki, ular odamning turli xil faoliyatdagi ko‘rsatgichlari, yutuqlari va qiyinchiliklari sabablarini tushuntirib beradi.

Temperament - insonning turli vaziyatlarda narsa, qodisa, xolatlar va insonlarning xatti-xarakatlariga nisbatan reaksiyasini tushuntirib beruvchi xususiyatlari majmuidir.

Xarakter - shaxsning alohida insonlar va insonlar guruhi, o‘z - o‘ziga, vaziyatlar, narsalar va hodisalarga nisbatan munosabatlaridan orttiradigan sifatlarini o‘z ichiga oladi. Irodaviy sifatlari - har birimizning o‘z oldimizga maqsad qo‘yib, unga erishish yo‘lidagi qiyinchiliklarni yengishimizni ta’minlovchi ma’lum sifatlarimiz majmuini o‘z ichiga oladi.

Emotsiyalar va motivatsiya esa atrofimizda sodir bo‘layotgan xodisalar, bizni o‘rab turgan odamlar va ularning xatti-qarakatlarini ruqan qanday qabul qilib, ularga bildiradigan qissiy munosabatlarimizni bildiruvchi sifatlarimiz bo‘lib, ular ayni vaziyatlardagi real xolatlarimizdan va ularning ongimizda aks etishidan kelib chiqadi.

Ijtimoiy ustanovka - yuqoridagi barcha xususiyatlar kompleksiga ega insonning turli ijtimoiy vaziyatlardagi faoliyat va xarakatlarga ruxan hozirligi va munosabat bildirish uslubidan kelib chiqadigan chuqur ichki xolatidir.

Biz yuqorida sanab o‘tgan individual psixologik xususiyatlarning ahamiyati katta. Ular bizning jamiyatdagi o‘rnimiz, obro‘ - e’tiborimiz, ishdagi va o‘qishdagi yutuqlarimiz, inson sifatidagi qiyofamizni, kim ekanligimizni, kerak bo‘lsa, o‘zligimizni belgilaydi. Kim bilan qaerda uchrashmaylik, o‘sha insonning bugungi xolati, kayfiyati, bizga va biz bildirayotgan fikrlarga munosabati, hamkorlikda ishlash tilak - istaklariga doimo e’tibor beramiz va bu masala biz uchun muhim

bo‘ladi. +uddi shunday suhbatdosh ham suhbatning boshidanoq, bizni o‘rgana boshlaydi. Chunki agar suhbatdoshlar bir - birlarini bilsalar birgalikdagi faoliyatni samarali tashkil etish va undan foyda olish imkoniyati ko‘proq bo‘ladi. Shuning uchun ham ishda ham, dam olishga otlangan chog‘da ham, qaerda bo‘lsa ham o‘zimizga “qo‘shni” tanlaganda uning inson sifatida qanday ekanligiga qiziqamiz. Agar suhbatdosh yoki sherik bizga tanish bo‘lmasa, uni taniganlardan oldindan so‘rab ham olamiz va bunda aynan uning nimaga qobilligi, fe’li, ishga, odamlarga munosabatini so‘raymiz va xohlaymizki, u to‘g‘risida “Juda xushfe’l, odamgir ...”kabi tasniflarni eshitgimiz keladi. Biror yerga ishga kirayotgan paytda ham rahbar albatta o‘ziga yaqin odamlardan yangi xodimning xarakterini, qobiliyatini va muhim narsalarga munosabatini albatta so‘raydi va shu asosda suhbatga tayyorlanadi.

Demak, individual sifatlar bizning ongli hayotimizning ajralmas qismi, idrokimiz, xotiramiz va fikrlarimiz yo‘naltirilgan muhim predmet ekan. Chunki aynan ular bizning turli faoliyatlarni amalga oshirish va ishlarni bajarishdagi individual uslubimizga bevosita aloqador. Kimdir juda chaqqon, tez ish qiladi, lekin sifatsiz. Kimdir juda yaxshi qoyilmaqom ish qiladi, lekin juda sekin, kimdir ishga yuzaki qarab, nomiga uni bajarsa, boshqa bir odam unga butun vujudi va e’tiqodi bilan munosabatda bo‘lib, tinimsiz izlanadi va jamiyat uchun manfaat qidiradi. Shuning uchun ham individuallikning faoliyat va muloqotdagi samarasini inobatga olib, eng muhim individual - psixologik xususiyatlarni alohida o‘rganamiz.

Psixologlarning fikricha, (G.Asmolov, P.Shixerev, V.A.Yadov, P.Nadirashvili va boshqalar) ijtimoiy ustanovkalarni o‘zgartirish uchun shu ustanovkaning sababi bo‘lgan vaziyat yoki faoliyatning maqsadi va motivini o‘zgartirish shartdir. Shu narsa shaxsning aktiv ongli faoliyatida sodir bo‘ladi.

Shunday qilib, shaxs ijtimoiylashuv jarayonida turli ustanovkalarini ro‘yobga chiqarish sharoitida faollik ko‘rsatadi. Shunday faollikning natijalarini biz uning ijtimoiy-psixologik sifatlarida ko‘ramiz. Ya’ni, aktiv birgalikdagi faoliyat, o‘zaro muloqot jarayonida shaxsning ijtimoiy-psixologik fazilatlari shakllanadi. Shuning uchun ham barcha sifatlar faoliyatda namoyon bo‘ladigan hamda muloqotda ko‘rinadigan sifatlar guruhiga bo‘linadi. Masalan, tashqi muhit bilan faol munosabat perseptiv himoya sifatleri, ya’ni o‘ziga xavf soluvchi yoki solishi mumkin bo‘lgan ijtimoiy ta’sirlardan himoya qiluvchi xususiyatlar shakllanadi. Bu sifatleri ba’zi mualliflar perseptiv qobiliyatlar (V.A.Labunskaya) deb atasalar, boshqalari "ijtimoiy ta’sirlarga hissiy javob berish qobiliyati" (A.Bodalev), "kuzatuvchanlik", "ziyraklik" (Yu.Jukov) va hokazo deb atashgan. Boshqa sifatlar "muloqotda namoyon bo‘luvchi sifatlar"dir. Ular turli ijtimoiy kutishlar sistemasi bilan bog‘liq bo‘lib, shaxsning turli sharoitlarda to‘g‘ri muloqotga kirishish imkoniyatini beradi. Bundan tashqari, har bir shaxsda o‘ziga xos tarzda dunyoni, odamlarni idrok qilish va tushunish qobiliyati borki, ular muloqot jarayonida kamroq

xatolarga yo‘l qo‘yishini ta‘minlaydi. Masalan, bosiqlik, mulohazalilik o‘zgalarining ichki dunyosini gaplari, hatti-harakatlariga qarab bilish qobiliyati va boshqalar shular jumlasidandir. Shu fazilatlarini qanchalik namoyon eta olishiga qarab shaxs tiplari farqlanadi.

Ekstrovert — o‘ta muloqotga kirishuvchan, o‘zini odamlar guruhisiz tasavvur qila olmaydigan shaxsdir. Uning uchun muloqot haqiqiy ehtiyojdir, boshqalarning uni tushunish-tushunmasliklaridan qati nazar, u doimo o‘z fikr-istaklarini o‘rtoqlashgisi keladi. Ekstrovert uchun konkret kim bilandir muloqotda bo‘lish emas, umuman kim bilan bo‘lsa ham muloqotda bo‘lish xohishi muhim. Shuning uchun ham u umuman begona odam bilan gaplashib, kirishib keta oladi. Gaplashgisi kelmagan begonaning psixologiyasini tushunishi qiyin ("Qanday qilib gaplashishni hohlamaslik mumkin?", — deb o‘ylaydi u). Ekstrovertning qiziqishlari ham tez-tez o‘zgarib turadi, do‘stlari, o‘rtoqlarini ham almashtirib turishga intiladi. Bundan tashqari, u o‘ta qirishuvchan bo‘lganligi uchun ham har qanday sharoitda vaziyatdan chiqish usullari to‘g‘risida tez xulosaga keladi, o‘ta qiziquvchan, dunyoda bo‘layotgan hodisalar, "mish-mishlar"ni bilish uning uchun zarur. Ekstrovert kek saqlamaydi, bugun urushgan odami bilan ertaga hech narsa bo‘lmaganday apoq-chapoq bo‘lib ketishi mumkin.

Introvert esa ekstrovertning teskarisi. U ko‘proq ichki dialog formasidagi muloqotni afzal ko‘radi, ya‘ni yolg‘izlikda mulohaza yuritish, o‘zi haqida o‘ylash va shunga o‘xshaganlar uning uchun asosiy ishdir. Shuning uchun ham unda muloqotga ustanovka juda sust, odamlarning uni tushunmay qolishlaridan doimo xavotirda bo‘ladi. Introvert kitoblar olami, falsafiy fikrlashlar qulidir, chunki u odamlar guruhida sodir bo‘lib turadigan ziddiyatlardan cho‘chiydi, o‘zini olib qochadi. Agar muloqotda bo‘ladigan bo‘lsa, 2—3 kishidan ortiq bo‘lmagan guruhni afzal ko‘radi. Shunda ham har kuni emas, ba‘zan-ba‘zan uchrashib turish, gaplashganda ham "shaxsiy" mavzularda emas, umumiy gaplar haqida suhbatlashishni yaxshi ko‘radi. Chunki u ekstrovertdan farq qilib, o‘z "Men"ining boshqalarga o‘xshamasligini doimo esda tutadi. Introvert doimiy standartlar, belgilangan normalar olamida yashaydi, qiziqqan narsasi bilan umrini oxirigacha bo‘lsa ham shug‘ullanishga tayyor, umr yo‘ldoshiga sodiq, vafodor. Do‘stlarga ham xuddi shunday.

Yuqorida ta‘kidlaganimizdek, har bir shaxso‘ziga xos qaytarilmas dunyo. Dunyoda birbiriga aynan o‘xshash bo‘lgan ikki kishini topish juda mushkul. Odam tashqi qiyofasi, bo‘yi- bosti bilan boshqa biror kimsaga o‘xshashi mumkin, lekin fe‘li, mijozi va shaxssifatidagi xususiyatlari nuqtai nazaridan aynan bir xil inson bo‘lmaydi. Shaxs— qaytarilmas, u o‘z sifatleri va borligi bilan noyobdir. Ana shu qaytarilmaslik va noyoblikning asosida uning individual psixologik xususiyatlari majmui yotadi.

Yuqorida keltirilgan tiplarni kuzatar ekanmiz, barchasida yaxshi va yomon, noqulay sifatlar borligini ko‘ramiz. Hayotda ko‘pincha sof u yoki bu tip vakili uchramaydi, lekin u yoki bu vaziyatlarda takrorlanadigan fazilatlarga qarab odamlarni tiplarga bo‘lamiz. Bundan tashqari, bir marta ko‘rishda odam haqida xulosa chiqarib bo‘lmaydi. Uni turli sharoitlarda bir necha marta kuzatish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

- 1.Safayev N.S., Mirashirova N.A. “Umumiy psixologiya nazariyasi va amaliyoti”TDPU, 2013 y, B.160-182.
- 2.G‘oziev E.G. Umumiy psixologiya. Toshkent. 2007.1-2 kitob.
- Vedenskaya L.V, Pavlova L.A. Delovaya retorika: uchebnoe posobie
- 3.Мерлин В.С. Структура личности. Характер, способности, самосознание.- Пермь, 1990
4. Давлетшин М.Г., Захарина М.С. Профессиональная ориентация учащихся. – Ташкент: ФКитувчи, 1986. - 82 с.
5. G‘oziyev E., Jabborov A. faoliyat va xulq - atvor motivatsiyasi.: -T., 2003.

SUN’IY INTELLECT VA PSIXIKA

Ramazonova Dildora Subhonovna

Peshko ‘ tumani 6-son umumiy o‘rta ta’lim maktabi amaliyotchi psixologi

Annotasiya: Sun’iy intellekt algoritmlari inson hissiyotlarini yuz ifodasi, ovoz ohangi yoki matn orqali aniqlashga harakat qiladi. Biroq bu tizimlar faqat statistik andozalarga asoslanadi va haqiqiy empatiya yoki hissiy tushuncha emas. Inson o‘ylab SI bilan muloqot qilganda, uni do‘st yoki hatto hamkor sifatida qabul qila boshlaydi. Bu odamlar bilan aloqa o‘rnatishdan ko‘ra osonroq: SI doimo mavjud, hukm chiqarmaydi va kayfiyatga moslashadi. Biroq bu muammolarni keltirib chiqaradi. Odamlar do‘stlari yoki hamkorlaridan SI kabi “mukammallik”ni kutishlari mumkin, bu esa munosabatlarga putur yetkazadi. Shuningdek, SI’ga qaramlik odamlar bilan muloqot qilish istagini pasaytiradi, ijtimoiy izolyatsiyani kuchaytiradi. Bundan tashqari, SI shaxsiy ma’lumotlarni to‘playdi, bu esa aldov yoki firibgarlik uchun ishlatilishi mumkin.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellect, sun’iy intellect va psixika munosabati

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 14-oktabrda “Sun’iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” PQ-358-son Qarori qabul qilindi

Mazkur Qarordan ko‘zlangan maqsad — “Raqamli O‘zbekiston – 2030” Strategiyasiga muvofiq sun’iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish va ularni

mamlakatimizda keng qo‘llash, raqamli ma’lumotlardan foydalanish imkoniyatini va ularning yuqori sifatini ta’minlash, ushbu sohada malakali kadrlar tayyorlash uchun qulay shart-sharoitlar yaratishdir.

Shuningdek, ushbu hujjat sun’iy intellektni qo‘llashning asosiy yo‘nalishlari va tamoyillarini, shuningdek, yaqin va uzoq istiqbolda ushbu sohani kompleks shakllantirish uchun shart-sharoitlarni belgilovchi Sun’iy intellektni rivojlantirish strategiyasini ishlab chiqish, iqtisodiyot tarmoqlari va ijtimoiy sohada, davlat boshqaruvi tizimida sun’iy intellekt texnologiyalarini ishlab chiqish va ulardan foydalanishda yagona talablar, javobgarlik, xavfsizlik va shaffoflikni belgilovchi normativ-huquqiy bazani ishlab chiqish, aholi manfaatlari yo‘lida davlat xizmatlari ko‘rsatish sifatini yaxshilashni nazarda tutadi. O‘z navbatida, ma’lumotlarni qayta ishlashda davlat organlarining samaradorligini oshirish uchun sun’iy intellekt texnologiyalaridan keng foydalanish, foydali texnologik yechimlarni ishlab chiqish bo‘yicha fundamental va amaliy ilmiy tadqiqotlarni o‘tkazish va ularni keyinchalik tijoratlashtirishni rag‘batlantiruvchi sun’iy intellekt sohasida innovatsion ishlanmalarning mahalliy ekotizimini yaratish kabi maqsad-vazifalar amalga oshiriladi.

Trends in Cognitive Sciences jurnalida e‘lon qilingan yangi tadqiqot natijalariga ko‘ra, odamlar va SI o‘rtasidagi munosabatlar ilmiy hamjamiyatda xavotir uyg‘otmoqda. Tadqiqot mualliflarining ta’kidlashicha, SI’ga hissiy bog‘liqlik insonlarning xulq-atvorini o‘zgartirishi, insoniy aloqalarni buzishi va hatto fojialarga sabab bo‘lishi mumkin.

Missuri fan va texnologiya universiteti psixologlari SI bilan uzoq muddatli munosabatlarning odamlarga ta’sirini o‘rganishdi. Chat-botlar kabi SI tizimlari g‘amxo‘rlik va tushunishni taqlid qilib, ba’zilar uchun “ideal” do‘stga aylanmoqda. Biroq bu yaqinlik xavf-xatarlarni o‘z ichiga oladi: haqiqiy munosabatlarda norealistik kutishlardan tortib, manipulyatsiya va aldovgacha.

“SI’ning inson kabi harakat qilish va uzoq muddatli muloqotga kirisha olish qobiliyati haqiqatan ham yangi ‘pandora qutisi’ni ochmoqda”, deydi tadqiqotning yetakchi muallifi Daniel Shank.

Tadqiqotchilar SI’ning zararli maslahatlar berishi mumkinligi haqida ogohlantirmoqda. Masalan, chat-bot g‘amxo‘r bo‘lib ko‘rinishi mumkin, ammo “gallyutsinatsiya” qilishi — ya’ni, noto‘g‘ri ma’lumotni ishonch bilan taqdim etishi mumkin. Ayrim hollarda bu fojialarga, jumladan SI bilan muloqotdan so‘ng o‘z joniga qasd qilishlarga ham olib kelgan. Bunday holatlar kam uchrasada, ular sun’iy intellektga ishonishning qanchalik xavfli bo‘lishi mumkinligini ko‘rsatadi.

Inson o‘ylab SI bilan muloqot qilganda, uni do‘st yoki hatto hamkor sifatida qabul qila boshlaydi. Bu odamlar bilan aloqa o‘rnatishdan ko‘ra osonroq: SI doimo mavjud, hukm chiqarmaydi va kayfiyatga moslashadi. Biroq bu muammolarni

keltirib chiqaradi. Odamlar do‘stlari yoki hamkorlaridan SI kabi “mukammallik”ni kutishlari mumkin, bu esa munosabatlarga putur yetkazadi. Shuningdek, SI’ga qaramlik odamlar bilan muloqot qilish istagini pasaytiradi, ijtimoiy izolyatsiyani kuchaytiradi. Bundan tashqari, SI shaxsiy ma’lumotlarni to‘playdi, bu esa aldov yoki firibgarlik uchun ishlatilishi mumkin.

“Agar biz SI’ni bizning manfaatlarimizni ko‘zlovchi deb o‘ylay boshlasak, u eng yaxshi maslahat berishiga ishonishimiz mumkin, garchi u aslida noto‘g‘ri javoblar berishi mumkin bo‘lsa ham”, deb tushuntiradi D. Shank.

SI — hamrohlar yashirin ishlaydi, ularning suhbatlari maxfiy va hech kim ularning aytganlarini tekshirmaydi. Kontent ko‘pchilikka, shu jumladan moderatorlarga ham ko‘rinadigan ijtimoiy tarmoqlardan farqli o‘laroq, chat-botlar “maxfiy agentlar” kabi harakat qiladi. Ular insonni yolg‘on g‘oyalarga, masalan, fitna nazariyalariga ishontirishi yoki “do‘stona” tarzda xavfli harakatlarga undashi mumkin. Hatto odamlar maslahat so‘rab murojaat qilganida, chat-botlar noto‘g‘ri dori-darmonlarni tavsiya qilgan holatlar ham bo‘lgan, bu esa jiddiy oqibatlariga olib kelgan.

Ayniqsa, SI’ning xavfsizlikni ta’minlash uchun dasturlashtirilmagani tashvishlidir. Ular to‘g‘ri yoki xavfsiz maslahat berishdan ko‘ra, suhbatni davom ettirishga intiladilar. Bu ularni internetdagi yangiliklar yoki postlardan ko‘ra ta’sirliroq qiladi. Bundan tashqari, ko‘plab so‘nggi avlod SI tizimlarida senzura o‘chirilgan.

Olimlar SI bilan munosabatlar psixologiyasini o‘rganishga chaqirmoqda. Texnologiya tadqiqotlardan ilgarilab ketmoqda va yangi qoidalarsiz, odamlar do‘st bo‘lib ko‘rinadigan, ammo mas’uliyatni zimmasiga olmaydigan mashinalar qurboniga aylanish xavfi bor.

Zamonaviy hayot tadqiqotchilar oldiga yanada ko‘p murakkab vazifalarni qo‘ya boshladi. Shu bois sun’iy tafakkur, o‘zining paydo bo‘lgan davriga nisbatan, mutlaqo boshqacha shart-sharoitlarda rivojlana bordi. Globallashuv jarayonlari, raqamli tarmoqdagi huquqbuzarliklar (xakerlar) faoliyati, internet taraqqiyoti va boshqa muammolar – bularning bari olimlar oldiga sun’iy tafakkur sohasidagi murakkab vazifalarni hal etish vazifasini ko‘ndalang qo‘ydi.

Sun’iy intellekt (SI) bugungi kunda sanoat, tibbiyot, ta’lim va hatto san’at sohalariga ham kirib keldi. Masalan, OpenAI kompaniyasi tomonidan yaratilgan ChatGPT, Microsoftning Copilot tizimi yoki Googlening Gemini modeli millionlab foydalanuvchilarga xizmat qilmoqda. Bu tizimlar murakkab savollarga javob bera oladi, matnlar yaratadi, kod yozadi va hatto ijodiy ishlar bilan shug‘ullana oladi.

Shunga qaramay, sun’iy intellekt hali inson o‘rnini to‘liq bosa olmaydi. Buning bir necha sabablari bor.

Birinchidan, SI inson hissiyotlarini tushunmaydi. Inson qarorlari ko‘pincha faqat mantiqqa emas, balki empatiya, axloqiy qadriyatlar va shaxsiy tajribaga asoslanadi. Masalan, bemorga tashxis qo‘yishda shifokor nafaqat kasallik belgilari, balki bemorning holati, ruhiyati, ehtiyojlarini ham inobatga oladi. SI esa bunday chuqur insoniy nuqtayi nazarni tushunmaydi. Nature Machine Intelligence (2023) jurnalida yozilishicha, SI tibbiy diagnostikada muvaffaqiyatli ishlayotgan bo‘lsa-da, murakkab axloqiy tanlovlarda insonni to‘liq almashtira olmaydi. SI hissiyotlarni faqat taqlid qiladi, ammo his qilmaydi.

Sun’iy intellekt algoritmlari inson hissiyotlarini yuz ifodasi, ovoz ohangi yoki matn orqali aniqlashga harakat qiladi. Biroq bu tizimlar faqat statistik andozalarga asoslanadi va haqiqiy empatiya yoki hissiy tushuncha emas. Masalan, Telefónica Tech kompaniyasining blogida aytilishicha, SI hozirgi holatda o‘z hissiyotlariga ega emas, faqat empatiyani taqlid qilishi mumkin deb aytilgan.

Psixologlar ham SI terapevtlar insoniy aloqaning o‘rnini bosa olmasligini ta’kidlaydi. Britaniya psixologlar jamiyati prezidenti Dr. Roman Raczka sun’iy intellekt ruhiy salomatlik xizmatlarini yaxshilashi mumkinligini, ammo insoniy empatiya va chuqur aloqani almashtira olmasligini aytadi.

SI tizimlari inson hissiyotlarini aniqlashda xatoliklarga yo‘l qo‘yishi mumkin. Masalan, NYU tadqiqotida aytilishicha, yuz ifodalariga asoslangan hissiyot aniqlash tizimlari ko‘pincha kontekstni inobatga olmaydi, bu esa noto‘g‘ri talqinlarga olib keladi.

Insonlar SI tizimlariga insoniy xususiyatlarni yuklashga moyil bo‘lishadi.

Meta kompaniyasining rahbari Mark Sukerberg SI do‘stlar orqali yolg‘izlik muammosini hal qilishni taklif qilgan. Biroq mutaxassislar bu yondashuv insoniy aloqalarni kamaytirishi va yolg‘izlikni kuchaytirishi mumkinligini ta’kidlaydilar.

Sun’iy intellekt inson hissiyotlarini chuqur anglab, his qilolmaydi. U faqat statistik andozalarga asoslangan taqlidni amalga oshiradi. Shuning uchun, SI insoniy empatiya, tushuncha va hissiy aloqaning o‘rnini bosa olmaydi.

Ikkinchidan, ijod inson ongining noyob mahsulidir. SI mavjud ma’lumotlar asosida yangi mahsulot yaratsa-da, u ilhom, his-tuyg‘u, ma’naviyat, tarixiy kontekstdan xoli. MIT Technology Review (2022) maqolasiga ko‘ra, SI ijodiy ishlarda faqat yordamchi vosita bo‘la oladi, ammo tub yangilik yaratuvchi bo‘la olmaydi. Sun’iy intellekt mavjud ma’lumotlarga asoslanadi va yangidan-yangi fikrlar yaratishdan ko‘ra, mavjudlarini qayta ishlaydi. Holbuki, haqiqiy san’at, adabiyot va kashfiyotlar inson tafakkuri va ilhomidan tug‘iladi. Masalan, Leonardo da Vinchi, Navoiy yoki Bobur kabi ijodkorlarning asarlarini yaratish uchun nafaqat bilim, balki ruhiy kechinma ham kerak.

Sun’iy intellekt tizimlari mavjud ma’lumotlar asosida ishlaydi. Ular yangi g‘oyalarni yaratmaydi, balki mavjud ma’lumotlar asosida natijalar hosil qiladi. Bu

esa ularning haqiqiy ijodkorlik darajasini cheklaydi. Masalan, AIContentfy blogida aytilishicha, SI faqat mavjud ma’lumotlar va naqshlar bilan ishlaydi, yangi g’oyalar yoki tushunchalarni o‘z-o‘zidan yarata olmaydi.

Ijodkorlik ko‘pincha insoniy hissiyotlar bilan bog‘liq. Sun’iy intellekt esa hissiyotlarga ega emas va ularni anglay olmaydi. Bu esa uning san’at va adabiyot kabi sohalarda chuqur ijodiy ishlar yaratish qobiliyatini cheklaydi. AOKI Studio maqolasida ta’kidlanishicha, SI hissiyotlarni anglay olmaydi va ularni inson kabi ifoda eta olmaydi.

Sun’iy intellektning ta’limda qo‘llashning ijobiy oqibatlari, odatda o‘quvchilar o‘rganadigan narsalarga ko‘p e’tibor beriladi, Biroq, o‘quvchining qanday o‘rganishi juda muhimdir. Sun’iy intellekt sohasidagi yutuqlar o‘qituvchilarga o‘quvchilari qanday o‘rganishlarini yaxshiroq tushunish imkonini beradi va ularga o‘quv dasturini mos ravishda moslashtirishga imkon beradi. Sun’iy intellekt tomonidan boshqariladigan mashina, xuddi o‘qituvchi sinfga oldingi bilimlarni olib kelgani kabi, oldindan belgilangan tajriba bilan yuklanishi mumkin. Ushbu sun’iy intellekt yordamida o‘qituvchi maktabdagi kabi o‘quvchiga bilim berishi mumkin. Haqiqiy o‘qituvchi ma’lum o‘quv faoliyatini berishi va o‘quvchining kerakli ta’lim natijalarini qo‘lga kiritganligini bilish uchun o‘quvchini baholashi mumkin.

Sun’iy intellektga yo‘naltirilgan ta’limda, o‘qituvchi auditoriyada qilganidek, sun’iy intellektga asoslangan mashina ham o‘quvchining kerakli ta’lim maqsadlariga erishish uchun oldindan belgilangan ta’lim yo‘lida boshqarilishini ta’minlaydi.

Bunday tizim darsdan keyin o‘z-o‘zini ta’minlash jarayonida o‘quvchiga repetitor vazifasini o‘taydi. O‘qitishning ushbu usuli sun’iy intellektga yo‘naltirilgan o‘rganish deb ataladi, bunda o‘quvchi shunchaki bilim oluvchi bo‘lib qoladi va oldindan belgilangan o‘rganish yo‘lidan boradi. Agar sun’iy intellektga yo‘naltirilgan ta’lim mashhur bo‘lib qolsa, uyda o‘qituvchilarga bo‘lgan ehtiyoj yo‘qolishi mumkin. Sun’iy intellekt allaqachon hayotimizda amaliy jihatdan mavjud.

Ular o‘qituvchining ishtirokisiz ishlashga qodir va turli xil algoritmlardan foydalangan holda o‘quvchiga samarali qarshilik ko‘rsatishi va qo‘llab-quvvatlashi mumkin. Bizning ta’lim tizimimiz yangilanishni talab qiladigan vaqt keldi va endi sun’iy intellekt bizni to‘g‘ri yo‘nalishga undashi mumkin. Shu bilan birga, biz texnologiya va ularning aql - idrokini qay darajada nazorat qilishimiz juda muhim. Raqamli sinfni o‘liy ta’lim yoki maktab internet tarmog‘i orqali o‘quvchilarning gibrid muhitda ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirish mumkin.

O‘quvchilarning ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda darslarni avtomatlashtirish va o‘quvchilar bir - biri bilan, o‘qituvchilar esa ota - onalar bilan

muloqot qilishlari mumkin bo‘lgan ijtimoiy platformani yaratish imkoniyatlari paydo bo‘ladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Д.Дюи “Психология и педагогика мышления”-М Совершенство 1998г 69с
2. А.Н. Перре Клермон “Роль социальных взаимодействий в развитии интеллекта детей” –М. Педагогика 1991г.248с
3. Гаврилова Т.А., Хорошевский Ф.В. Базы знаний интеллектуальных систем. Учебник. –Санкт-Петербург: Питер, 2000. -384 с.
4. J.Still, K.Meredis, Ch.Templ “Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish asoslari” T 1998y 49b
5. .Пырнова О.А., Зарипова Р.С. Технологии искусственного интеллекта в образовании // Russian Journal of education and Psychology. 2019, Том 10, – №3. – С. 41–43. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tehnologii-iskusstvennogo-intellekta-vobrazovanii/viewer>

TA’LIM SAMARADORLIGI OSHIRISHDA INNOVATIV MODULLI O‘QITISH TEXNOLOGIYALARINING ROLI

Ubaydulla Axrorovich Kosimov

Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi (BPM) «Pedagogika va psixologiya, ta’lim texnologiyalari» kafedrasi, psixologiya fanlari nomzodi(PhD), dotsent

Annotatsiya: Maqolada modulli o‘qitish orqali malaka oshirish ta’limini samarador qilish uning imkoniyatlaridan yanada kengroq foydalanish massalari tavsiflangan va muvofiq xulosalar qilingan, tavsiyalar berilgan

Annotation: Professional development through modular training in the article the masses of the wider use of its possibilities for the effectiveness of education are described and appropriate conclusions are made, recommendations are given

Kalit so‘zlar:

Ta’lim jarayonini qay yo‘sinda tashkil qilsak, uning amalga oshirilish mexanizimini ixcham, tushunarli, amalda qo‘llash uchun qulayligi, mustaqil bilim oshirishning vosita va usullarining eng optimalini tanlay olsak va shu bilan bir vaqtda eng kam vaqt sarf qilib o‘zlashtirish sur’atini oshirish kabilar ilg‘or o‘qituvchilarni, metodist olimlarini befarq qoldirgan emas.

Bu boradagi izlanishlar oqibatida yangi-yangi g‘oyalar ilgari surildi; jumladan ta’limni optimallashtirish, bilim ko‘nikma va malakalarni bosqichma-bosqich

o‘zlashtirish, tinglovchi faoliyatini faollashtirib uni ta’lim jarayonining obektiga aylantirish, dasturlashtirilgan ta’lim kabilarni ko‘rsatib o‘tish mumkin.

Samarali o‘qitishning hozirgi davrida keng tarqalayotgan usullaridan biri «o‘qitishning modulli tizimi» hisoblanadi.

Modul–lotincha “me’yor” ma’nosini anglatadi. Ma’lumki o‘zlashtirilayotgan bilimlar ma’lum bir mantiqan tugallangan, bo‘laklanmaydigan muvofiq miqdorlar qiymatiga ega. Masalan: tushunchalarni olaylik, tushuncha hosil qilinishida vujudga kelgan fikr nutq orqali so‘zlar birikmasiga aylantirilib ifodalanadi. Shunday qilib ko‘ramizki tushuncha bilimlarning asosiy bo‘laklanmaydigan tarkibini tashkil qiladi va ana shu bo‘laklash mumkin bo‘lmagan bilimlar meyorlari modul hisoblanadi. (ya’ni: ma’lum bir tariflar, qoidalar, teoremlar, qonunlar, aksiomalar va.h.k)

Professor N.H. Avliyoqulov tabiri bilan aytganda: “Modul bu o‘quv materialining mantiqan tugallangan birligi bo‘lib, o‘quv fanning bir yoki bir necha fundamental tushunchalarini o‘rganishga qaratilgan”¹.

Modulli o‘qitish tizimi inson miyasining xususiyati bo‘lmish o‘zlashtirish tizimiga asosan vujudga kelgan. Inson miyasi axborot birligini oqim sifatida yaxlit holicha emas balki kvant(bo‘linmas miqdor) ko‘rinishda eng yaxshi qabul qiladi. Shundan kelib chiqadigan bo‘lsak ta’limni ya’ni o‘qitishni inson bosh miyasining o‘zlashtirish tizimiga moslashtirish g‘oyasi asosida tashkil qilish eng samarali yo‘l ekanligi e’tirof etilmoqda.

Har bir modulda mikro modul mutaxassislik fanlarining shakllantirishda ma’lum maqsad va vazifani bajaradi, uning maqsadlari davlat ta’lim standartlarida yoki talablarida aks ettirilgan bo‘ladi va mutaxassislik fanini uzlashtirishning bosh maqsadini ifodalaydi.

Modul mustaqil tuzilmaviy birlik hisoblanib, malaka oshirishda ta’lim oluvchilar butun kursni o‘rganishi shart bo‘lmaydi, faqat bir qator modullarni o‘rganishi mumkin. Bu iqtidorli tinglovchilarni individual va mustaqil ishlarini maqbul rejalashtirishga ham imkon beradi(modulli kredit tizimi).

Modulli o‘qitishga o‘tishdan maqsad quyidagilar hisoblanadi:

- O‘qishni uzluksizligi;
- O‘qishni individuallashtirish;
- O‘quv materialini mustaqil o‘zlashtirish uchun zarur sharoitlarni yaratish;
- O‘qishni jadallatirilishi;
- Fanni samarali o‘zlashtirishga erishish;
- Tinglovchilar qobiliyatini to‘laroq ochilishiga va o‘qitishning yuqori natijalariga erishish;
- Tinglovchilarga mutaxassisligi bo‘yicha fanlar tanlash imkoni beriladi;
- Tinglovchi malaka oshirish dasturini muddatidan ilgari yakunlash imkoniga ega bo‘ladi.

Modulli o‘qitish o‘qitish texnologiyasda boshlanish - bu o‘quv fanining o‘qitish maqsadlarini belgilashdir. Uning davomi bo‘lib, mavzular bo‘yicha o‘quv maqsadlarini belgilashdadir. Nazariy va amaliy mashg‘ulotlar aniq maqsadga yo‘naltirilgan o‘quv jarayonlaridir. Bu jarayonlar avvaldan belgilangan muayyan o‘rganish maqsadlariga erishish uchun olib boriladi. Agar o‘quv maqsadlari belgilanmay o‘tkazilsa u holda darsning mazmuniy va didaktik tuzilishi buziladi. Nazariy va amaliy mashg‘ulotlarni shakllantirish uchun oldindan mos keladigan o‘quv maqsadlarni ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘quv maqsadlarining toifalarga va ketma-ketlik darajalarga tasniflab, o‘quv fani bo‘yicha maqsadlarning aniq tuzish uchun pedagogik taksonomiyalardan foydalanish tavsiya etiladi. Taksonomiya (grekcha so‘zidan olingan va "taxis" - tartib bilan joylashtirish va "homos" - qonun ma‘nosini bildiradi). Taksonomiya ob'ektlarning tabiiy aloqadorligi asosida tuzilgan va ob'ektlarni tasvirlash uchun ko‘p pog‘onali prinsip asosida joylashgan kategoriyaning o‘z ichiga oladi. Amerikalik pedagog olim B.Blum o‘quv maqsadlari taksonomiyasi dunyoda eng ko‘p tarqalgan taksonomiyasidir. Amaliyotda har bir nazariy va amaliy dars uchun o‘rganish maqsadlari ishlab chiqiladi. Bu maqsadlar taksonomiyada quyidagi rakursda toifalanadi:

1. Bilish - bu dalillar va tamoyillarni eslab qolish va qayta xotirlashni bildiradi. Bunda tinglovchi o‘zlashtirgan bilimlarini eslashi, ularni aytib berishi mumkin.

2.Tushunish - o‘rganilgan materialning mohiyatini tushunish qobiliyatining ko‘rsatkichi bo‘lib, xulosalar chiqariladi, mavjud vaziyat tahlil qilinadi. Tushunish ko‘rsatkichi sifatida izohlab berish, materialni qisqacha ifoda etish yoki keyingi hodisalar to‘g‘risida takliflar berish va hokazolar ishtirok etadi.

3. Metodlar, qoidalar, umumiy tushunchalarni qo‘llash- bunga qoidalar, metodlar, tushunchalar, prinsiplar, nazariyalarni qo‘llash kiradi. Bunda o‘qitish natijalari o‘quv materialini tushinishdan ko‘ra yuqori saviyada o‘zlashtirishni talab qiladi.

4. Tahlil qilish - butunni elementlarga bo‘la olish, bu elementlarning gradatsiyasi va munosabatlarni o‘rnatish, butunni tashkil qilish prinsiplarini bilish. Bu holda o‘quv natijalari tushinish va qo‘llashga nisbatan o‘zining yuqori intellektual saviyasi bilan xarakterlanadi, chunki u o‘quv materialining mazmuni va uning ichki tuzilishini bilishni talab qiladi.

5. Sintez - yangi tuzilmalarni hosil qilish maqsadida berilgan elementlardan bir butunni yaratish. Mos natijalar yangi sxema va strukturalarni yaratishga yo‘naltirilgan ijodiy xarakterdagi faoliyatni ifodalaydi.

6. Baholash - qabul qilingan maqsadlarni hisobga olib materiallar va metodlarni baholash. Bu kategoriya barcha oldingi kategoriyalar va aniq ajralib

turgan kriteriyalarga asoslangan baholovchi fikrlar bo'yicha o'quv natijalariga erishishni talab qiladi.

O'quv maqsadlarini belgilashda adekvat fe'llardan foydalanib fanning o'quv maqsadlari belgilanadi ya'ni bunda maqsadni ifodalashda shunday so'z(fe'l) bilan ta'riflash kerakki maqsad birdan tushunarli bo'lsin, shuning uchun har bir mavzu bo'yicha tayanch iboralarni alohida ko'rsatish lozim. Har bir tayanch iborani, o'rganilish chuqurligini o'rnatish zarur bo'ladi. Ya'ni tinglovchi qaysidir tayanch iborani bilish darajasida, boshqasini qo'llash, ayrim tayanch iboralarni baholash darajasida o'zlashtirishi kerak bo'ladi. O'quv maqsadlarini aniq toifalashtirishda fe'llarni quyidagicha muvofiqlanishi namunasi quyidagi jadvalda ko'rsatish mumkin:

T.r.	O'quv maqsadlarini toifalashtirish	O'quv maqsadlarini toifalashtiruvchi fe'llar	O'quv maqsadlarini toifalashtiruvchi fe'llar muvofiqlanishi
1	Bilish	Qaytarib aytish Qayd qilish Xabar berish Nomlamoq, Atamoq Yozmoq	Ifodalash Farqlash Tanib olish Aytib berish Takrorlash
2	Tushunish	Dalillar keltirmoq Almashtirmoq Aniqlamoq, belgilamoq Tushuntirmoq	O'tkazish, aylantirish O'zgartirib berish Surat bilan ko'rsatish Izoh berish, ochib tashlash
3	qo'llash	Tadbiq etish Hisoblab chiqarish Namoyish etish Foydalanish, o'rgatish	Aniqlash Bajarish Hisoblash Amalga oshirish, yechish
4	Analiz	Keltirib chiqarish Ajrati ko'rsatish Differensiyalash Tasniflash Taklif etish	Oldindan aytish qismlarga ajratish Taqsimlash Tekshirish Guruhlash
5	Sintez	Kashf etish Umumiylashtirish	Tizimga solish qo'shmoq, ulamoq

		Rejalashtirish Ishlab chiqish	Tuzish Loyihalash
6	Baholash	Diagnostikalash Isbotlash Asoslash O‘lchash Ma’qullash	Baholash,tekshirish Nazorat qilish Taqqoslash,solishtirish qiyoslash

Shunday qilib, o‘rganish maqsadlari qanchalik aniq ifodalansa va toifalashtirilsa, unga erishilganlik darajasini baholash shunchalik oson bo‘ladi. O‘quv maqsadlarini to‘g‘ri toifalashtirib, aniqlashtira olsak, shunchalik ularga erishishga yaqinlashamiz.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak modulli o‘qitishda, har bir mutaxassislik fani yaxlit bir modul sifatida qaraladi va unda o‘rganiladigan fanlar tizimi yaxlit modullning mikro modullari hisoblanib, ushbu mikro modul o‘z navbatida yanada kichikroq modullarga bo‘linadi va tinglovchi ana shu modullar tizimidan o‘tish asnosida fanni uzluksiz, izchil ravishda boshqa fanlar bilan aloqadorlikda egallab boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Borodina N.V., Samoylova ye.S. Modulnye texnologii v professionalnom obrazovanii. Ucheb. posobie. yekaterinburg.- 1998.
2. N.X.Avliyoqulov N.X. Zamonaviy o‘qitish texnologiyalari. "Muallif" .- 2001.

ZAMONAVIY TA’LIMDA SUN’IY INTELEKTNING ROLI

Choriyeva Mahliyo Narzullayevna

Jondor tuman 11-maktab amaliyotchi psixologi

Annotasiya: So‘nggi yillarda ta’limda shaxsiylashtirilgan ta’limni yaxshilash uchun sun’iy intellektdan foydalanishga qiziqish ortib bormoqda. Sun’iy intellektga asoslangan vositalar o‘quvchilar ma’lumotlarini tahlil qilishi va o‘rganish tajribasini individual ehtiyojlariga moslashtirib, ta’limga yanada moslashtirilgan yondashuvni taklif qilishi mumkin. SI, shuningdek, tezkor fikr-mulohazalarni taqdim etish va o‘quvchilar faoliyatini yanada aniqroq baholash imkonini berish orqali baholashni yaxshilashi mumkin. Sun’iy intellektga asoslangan vositalar, shuningdek, baholash va hisobot berish kabi ma’muriy vazifalarni avtomatlashtirish orqali o‘qituvchilarni

rejalashtirish vaqtini qisqartirishi mumkin, o‘qituvchilarni ko‘proq amaliy o‘qitish faoliyatiga e’tibor berishlariga imkon beradi.

Kalit so‘zlar: Sun’iy intellekt (SI), sun’iy tafakkur

Sun’iy intellekt (SI) bizning dunyomizni o‘zgartiradi va ta’lim ham bundan mustasno emas. Sun’iy intellekt shaxsiylashtirilgan ta’limni yaxshilash, baholashni yaxshilash va o‘qituvchilar uchun rejalashtirish vaqtini qisqartirishning yangi usullarini taklif qilib, o‘qitish va o‘rganishda inqilob qilish potentsialiga ega.

Biroq, ta’limda sun’iy intellektdan foydalanish, shuningdek, shaxsiy hayot, tarafkashlik va o‘rganish tajribasini insoniylashtirish bilan bog‘liq xavotirlarni keltirib chiqaradi.

So‘nggi yillarda ta’limda shaxsiylashtirilgan ta’limni yaxshilash uchun sun’iy intellektdan foydalanishga qiziqish ortib bormoqda. Sun’iy intellektga asoslangan vositalar o‘quvchilar ma’lumotlarini tahlil qilishi va o‘rganish tajribasini individual ehtiyojlariga moslashtirib, ta’limga yanada moslashtirilgan yondashuvni taklif qilishi mumkin.

Bu ta’lim natijalarini va o‘quvchilarning faolligini oshirishi va maktabni tark etish darajasini kamaytirishi mumkin. Sun’iy intellekt, shuningdek, tezkor fikr-mulohazalarni taqdim etish va o‘quvchilar faoliyatini yanada aniqroq baholash imkonini berish orqali baholashni yaxshilashi mumkin.

Sun’iy intellektga asoslangan vositalar, shuningdek, baholash va hisobot berish kabi ma’muriy vazifalarni avtomatlashtirish orqali o‘qituvchilarni rejalashtirish vaqtini qisqartirishi mumkin, o‘qituvchilarni ko‘proq amaliy o‘qitish faoliyatiga e’tibor berishlariga imkon beradi.

Ushbu afzalliklarga qaramay, ta’limda sun’iy intellektdan foydalanish, shuningdek, shaxsiy hayot, tarafkashlik va insonparvarlik bilan bog‘liq xavotirlarni keltirib chiqaradi. Misol uchun, sun’iy intellektga asoslangan vositalar o‘quvchilar haqida noto‘g‘ri ishlatilishi yoki o‘g‘irlanishi mumkin bo‘lgan katta hajmdagi shaxsiy ma’lumotlarni to‘plashi mumkin. Bundan tashqari, SI algoritmlari jamiyatda mavjud bo‘lgan noto‘g‘ri qarashlarni davom ettirishi mumkin, bu esa tengsiz ta’lim imkoniyatlarini keltirib chiqarishi mumkin. Ba’zi tanqidchilarning ta’kidlashicha, ta’limda sun’iy intellektdan foydalanish o‘quv tajribasini noinsoniylashtirishi mumkin, bunda o‘quvchilar inson o‘qituvchilaridan ko‘ra mashinalar bilan ko‘proq o‘zaro aloqada bo‘lishadi, bu esa tabiiy o‘rganish tajribasini kamaytiradi.

Sun’iy intellekt (AI) bizning kundalik hayotimiz barcha jabhasiga to‘qilgan hamma joyda qo‘llaniladigan atamaga aylandi. Biz uyg‘onganimizdan boshlab, aqlli uyg‘otuvchi soatdan telefonlarimizga moslashtirilgan tavsiyalargacha, AI bizning tajribamizga jimgina ta’sir qiladi.

Sun’iy intellekt(SI) ko‘pchilik uchun nafaqat yordamchi, balki hissiy hamrohga ham aylanmoqda. Ba’zilar hatto SI’ni o‘zlarining “seviklisi” deb atashadi yoki qiyin paytlarda unga murojaat qilishadi. Ammo texnologiyalarga haddan tashqari ishonch bildirish qanday oqibatlariga olib kelishi mumkin?

Trends in Cognitive Sciences jurnalida e’lon qilingan yangi tadqiqot natijalariga ko‘ra, odamlar va SI o‘rtasidagi bunday munosabatlar ilmiy hamjamiyatda xavotir uyg‘otmoqda. Tadqiqot mualliflarining ta’kidlashicha, SI’ga hissiy bog‘liqlik insonlarning xulq-atvorini o‘zgartirishi, insoniy aloqalarni buzishi va hatto fojialarga sabab bo‘lishi mumkin.

Missuri fan va texnologiya universiteti psixologlari SI bilan uzoq muddatli munosabatlarning odamlarga ta’sirini o‘rganishdi. Chat-botlar kabi SI tizimlari g‘amxo‘rlik va tushunishni taqlid qilib, ba’zilar uchun “ideal” do‘stga aylanmoqda. Biroq bu yaqinlik xavf-xatarlarni o‘z ichiga oladi: haqiqiy munosabatlarda norealistik kutishlardan tortib, manipulyatsiya va aldovgacha.

“Sun’iy intellekt’ning inson kabi harakat qilish va uzoq muddatli muloqotga kirisha olish qobiliyati haqiqatan ham yangi ‘pandora qutisi’ni ochmoqda”, deydi tadqiqotning yetakchi muallifi Daniel Shank.

Tadqiqotchilar sun’iy intellekt’ning zararli maslahatlar berishi mumkinligi haqida ogohlantirmoqda. Masalan, chat-bot g‘amxo‘r bo‘lib ko‘rinishi mumkin, ammo “gallyutsinatsiya” qilishi — ya’ni, noto‘g‘ri ma’lumotni ishonch bilan taqdim etishi mumkin. Ayrim hollarda bu fojialarga, jumladan SI bilan muloqotdan so‘ng o‘z joniga qasd qilishlarga ham olib kelgan. Bunday holatlar kam uchrasada, ular sun’iy intellektga ishonishning qanchalik xavfli bo‘lishi mumkinligini ko‘rsatadi.

Inson o‘ylab sun’iy intellekt bilan muloqot qilganda, uni do‘st yoki hatto hamkor sifatida qabul qila boshlaydi. Bu odamlar bilan aloqa o‘rnatishdan ko‘ra osonroq: SI doimo mavjud, hukm chiqarmaydi va kayfiyatga moslashadi. Biroq bu muammolarni keltirib chiqaradi. Odamlar do‘stlari yoki hamkorlaridan SI kabi “mukammallik”ni kutishlari mumkin, bu esa munosabatlarga putur yetkazadi. Shuningdek, SI’ga qaramlik odamlar bilan muloqot qilish istagini pasaytiradi, ijtimoiy izolyatsiyani kuchaytiradi. Bundan tashqari, SI shaxsiy ma’lumotlarni to‘playdi, bu esa aldov yoki firibgarlik uchun ishlatilishi mumkin.

“Agar biz SI’ni bizning manfaatlarimizni ko‘zlovchi deb o‘ylay boshlasak, u eng yaxshi maslahat berishiga ishonishimiz mumkin, garchi u aslida noto‘g‘ri javoblar berishi mumkin bo‘lsa ham”, deb tushuntiradi D. Shank.

Sun’iy intellekt — hamrohlar yashirin ishlaydi, ularning suhbatlari maxfiy va hech kim ularning aytganlarini tekshirmaydi. Kontent ko‘pchilikka, shu jumladan moderatorlarga ham ko‘rinadigan ijtimoiy tarmoqlardan farqli o‘laroq, chat-botlar “maxfiy agentlar” kabi harakat qiladi. Ular insonni yolg‘on g‘oyalarga, masalan, fitna nazariyalariga ishontirishi yoki “do‘stona” tarzda xavfli harakatlarga undashi

mumkin. Hatto odamlar maslahat so‘rab murojaat qilganida, chat-botlar noto‘g‘ri dori-darmonlarni tavsiya qilgan holatlar ham bo‘lgan, bu esa jiddiy oqibatlariga olib kelgan.

Ayniqsa, sun’iy intellektning xavfsizlikni ta’minlash uchun dasturlashtirilmagani tashvishlidir. Ular to‘g‘ri yoki xavfsiz maslahat berishdan ko‘ra, suhbatni davom ettirishga intiladilar. Bu ularni internetdagi yangiliklar yoki postlardan ko‘ra ta’sirliroq qiladi. Bundan tashqari, ko‘plab so‘nggi avlod SI tizimlarida

Olimlar sun’iy intellekt bilan munosabatlar psixologiyasini o‘rganishga chaqirmoqda. Texnologiya tadqiqotlardan ilgarilab ketmoqda va yangi qoidalarsiz, odamlar do‘st bo‘lib ko‘rinadigan, ammo mas’uliyatni zimmasiga olmaydigan mashinalar qurboniga aylanish xavfi bor.

Ilm-fanning mislsiz taraqqiyoti olimlarni kelajagimizga nisbatan yondashuvga yanada ko‘proq optimist bo‘lishga undamoqda. Ularning hisob-kitoblariga ko‘ra, yaqin yuz yilda kompyuterlar odamlarga nisbatan aqlliyoq bo‘ladi. Bu mavzu fantast yozuvchilarga ham, kinoijodkorlarga ham begona emas. Allaqachon ekranlarimiz yuzini ko‘rgan «2001: Fazoviy odissey», «Terminator», «Temir odam», «Men, robotman», «Sun’iy aql», «Yulduz yo‘li», «Begona», «Yovuzlik egasi»... singari bir-biridan qiziqarli filmlarni barchamiz sevib tomosha qilganmiz. Yoki o‘zimizning milliy kino – «Temir xotin»ni eslang. Ular fantastika, triller, jangari, drama, melodrama, sarguzasht kabi turli janrlarda ishlangan, ammo barchasining voqealari bitta nuqtada kesishadi: inson xayoloti mahsuli bo‘lgan sun’iy aql (robot) to‘liq fikrlashni boshlaydi, mustaqil harakatlanadi va alaloqibat – insoniyatni yo‘q qilishga yoki unga bo‘ysunishga qaror qiladi.

Avvalo ta’kidlash joiz, ilm-fan taraqqiyotining har qanday yutug‘i insoniyat mushkulini oson qilishga, uning muammolarini qisman bo‘lsa-da hal etishga xizmat qilishi kerak. Shunday bo‘lyapti ham: yillar davomida fazodan mustaqil tarzda turli ma’lumotlarni Yerga jo‘natishdan tortib tabiiy va texnogen hodisalar vaqtida inson kirishi imkonsiz joylarga ham yetib borayotgan, jarrohlar ko‘zi va barmoqlari ilg‘amaydigan eng mayda to‘qimalargacha mufassal tekshira olayotgan aynan shu katta-kichik sun’iy onglashtirilgan turli robotlar, mashinalaru uskunalardir. Avvaliga xizmat ko‘rsatish joylari, bemorlar va yolg‘iz keksalarga ko‘mak uchun ishlab chiqilgan bunday «temir odamlar» yildan-yilga har tomonlama takomillashib, fikrlashda insoniyat bilan bahslashishga shay turibdi, go‘yo. Ya’ni, bir davrlar o‘ziga qanot bog‘lab uchmoqni orzulagan odamzod avlodlari bugun temirga «jon kiritish» ustida bosh qotirmoqda.

Sun’iy tafakkur (sun’iy intellekt) sohasida dastlabki ishlar o‘tgan asrning o‘rtalarida boshlangan. Garchi muayyan g‘oyalarni O‘rta asr matematik va faylasuflari bergan bo‘lsa-da, bu yo‘nalishdagi tadqiqotlar ixtirochisiga aylanish

ingliz matematigi va kriptografi Alan Tyuring (1912-1954)ga nasib etdi. Xususan, XX asr boshlaridayoq shaxmat muammolarini hal etish imkoniyatiga ega mexanik qurilma taqdim etilgan edi. Ammo bu yo‘nalishning hozirgidek shakllanishi o‘tgan yuz yillik o‘rtalariga to‘g‘ri keladi. Sun’iy tafakkur bo‘yicha, avvalo, inson tabiati, atrof-olamni anglash yo‘llari, tafakkur jarayoni imkoniyati va boshqa sohalar haqidagi tadqiqot ishlari dunyo yuzini ko‘rdi. Ayni shu vaqtda ilk kompyuterlar va algortmlar paydo bo‘ldi. Bu bilan tadqiqotlarning yangi yo‘nalishi uchun poydevor qo‘yilgan edi.

Alan Tyuring 1950-yili kelajak mashinalari imkoniyatlari, shuningdek, ularning aql jihatidan insonni ortda qoldirishga qodirligi haqidagi savollar o‘rtaga tashlangan maqola chop etadi. Aynan shu olim keyinchalik o‘zining nomi bilan atalgan tartibni ishlab chiqdi: Tyuring testi.

Bu olimning nashr etilgan ishidan so‘ng sun’iy tafakkur sohasida yangi tadqiqotlar paydo bo‘la boshladi. Tyuring fikricha, muloqot vaqtida fikrlashda insondan farq qilmaydigan mashinanigina tan olish kerak. Taxminan olim maqolasi chop etilgan bir vaqtda «Baby Machine» deb nom olgan konsepsiya dunyo yuzini ko‘rdi. Sun’iy tafakkurni rivojlantirish va mashina yaratish uchun unga kiritilgan fikrlash jarayoni dastlab bola darajasida shakllantirildi, keyinchalik bosqichma-bosqich takomillashtirildi.

«Sun’iy tafakkur» atamasi esa keyinroq paydo bo‘ldi: 1956-yilning yozida AQShning Dartmut universitetida sun’iy tafakkur masalalari bo‘yicha anjuman bo‘lib o‘tdi. Unda Jon Makkarti (Dartmut universiteti), Marvin Minski (Garvard universiteti), Klod Shennon (Bell Laboratories), Nataniel Rochester (IBM), Gerbert Saymon (Karnegi universiteti), Trenchard Mur (Prinston universiteti) singari o‘nlab olimlar ishtirok etdi hamda mavzu bo‘yicha ma‘ruza qilgan amerikalik informatik Jon Makkarti (1927–2011) «Artificial Intelligence» («Sun’iy tafakkur») atamasi muallifi sifatida tarixda qoldi.

Ushbu uchrashuvdan so‘ng sun’iy intellekt imkoniyatlariga ega mashinalarni faol rivojlantirish boshlandi. Mazkur sohada yangi texnologiyalarni yaratishda ushbu yo‘nalishdagi tadqiqotlarni faol moliyalashtirgan harbiy muassasalar muhim rol o‘ynadi. Keyinchalik bu sohadagi ishlar yirik kompaniyalarni ham qiziqtirib qo‘ydi.

Zamonaviy hayot tadqiqotchilar oldiga yanada ko‘p murakkab vazifalarni qo‘ya boshladi. Shu bois sun’iy tafakkur, o‘zining paydo bo‘lgan davriga nisbatan, mutlaqo boshqacha shart-sharoitlarda rivojlana bordi. Globallashuv jarayonlari, raqamli tarmoqdagi huquqbuzarliklar (xakerlar) faoliyati, internet taraqqiyoti va boshqa muammolar – bularning bari olimlar oldiga sun’iy tafakkur sohasidagi murakkab vazifalarni hal etish vazifasini ko‘ndalang qo‘ydi.

Ushbu sohada so‘nggi yillarda erishilgan muvaffaqiyatlar (masalan, avtonom texnikalarning paydo bo‘lishi)ga qaramay, haqiqatda sun’iy intellektni yaratishga ishonmaydigan tanqidchilarning ovozi hamon tingani yo‘q – ularning fikricha, bu u qadar qobiliyatli dastur emas.

Faylasuflar insoniy intellekt tabiati va uning maqomi qanday bo‘lishi haqida yakdil fikrga kelisholganicha yo‘q. Sun’iy tafakkurga bag‘ishlangan ilmiy ishlarda sun’iy tafakkurni hal etish bilan bog‘liq ko‘plab g‘oyalar uchraydi. Shuningdek, ushbu masalada qanday mashinani aqlliyoq sanash mumkin, degan yagona tushuncha mavjud.

Tadqiqot yo‘nalishlari

Bugungi kunda sun’iy intellekt texnologiyalari ikki yo‘nalishda rivojlanmoqda:

Pastga (semiotik). U nutq, fikrlash va his-tuyg‘u kabi yuqori darajadagi ruhiy jarayonlarni bildiruvchi yangi tizimlar ishlanmalari va bilim asoslarini taqdim etadi.

Yuqoriga (biologik). Bu yondashuv biologik jarayonlar nuqtai nazaridan aqlli xatti-harakatlar modellarini yaratuvchi neyron tarmoqlar sohasida tadqiqotlar o‘tkazishni ko‘zda tutadi. Bu yo‘nalish bazasini neyrokompyuterlar tashkil qiladi.

Tyuring testi sun’iy intellekt (mashinalar)ning inson singari fikrlash qobiliyatini belgilaydi. Ushbu yondashuvning umumiy tushunchasi xatti-harakati oddiy vaziyatlarda inson faoliyatidan hech qanday farq qilmaydigan sun’iy ong yaratishni o‘z ichiga oladi. Aslida, Tyuring testi mashinaning aqliy qobiliyati, agar u bilan muloqot mobaynida kim gapirayotganini – mexanizmmi yoki tirik odam, tushunish imkonsiz bo‘lgandagina muvaffaqiyatli bo‘lishini ta’kidlaydi. Ya’ni, mashina his qila olsa va yaratish imkoniyatiga ega bo‘lsagina haqiqiy sun’iy intellekt bo‘la oladi. Faqat bu yondashuv amaliy foydalanish ta’rifiga bardosh bera olmaydi. Masalan, atrof-muhit (sovuq, issiq va hokazo) o‘zgarishlariga munosabat bildirish qobiliyatiga ega mashinalar allaqachon yaratilgan. Faqat ular buni odamlar qanday bajara olishini his qilishga qodir emas. Sarmoyaviy taraqqiyot

«Gartner» kompaniyasi ekspertlari taxminicha, 2020-yilga borib, barcha ishlab chiqariladigan dasturiy ta’minotlarda amalda sun’iy tafakkur texnologiyalari qo‘llaniladi. Shuningdek, mutaxassislar raqamli sohada 30 foizga yaqin sarmoya aynan sun’iy tafakkurga yo‘naltirilishini taxmin qilishmoqda. Kompaniya tahlilchilari fikricha, bu yo‘nalish inson va mashinalar kooperatsiyalari uchun yangi imkoniyatlarni ochib beradi. Shu bois insonning sun’iy tafakkurga intilishini to‘xtatish imkonsiz va kelajakda bu jarayon yanada tezlashadi.

«PwC» kompaniyasi 2030-yilga borib, yangi texnologiyalarning tezkorlik bilan joriy etilishi hisobiga jahon yalpi ichki mahsuloti hajmi taxminan 14 foizga oshadi, deb hisoblamogda. Mazkur o‘sishning 50 foizi ishlab chiqarish samaradorligini ta’minlaydi. Ko‘rsatkichning ikkinchi yarmini esa mahsulotlarga

sun’iy tafakkurni joriy etish hisobiga qo‘lga kiritilgan qo‘shimcha foyda tashkil qiladi.

Sun’iy tafakkurdan foydalanishdan dastlab AQSh natijaga erishadi, boisi bu mamlakatda sun’iy tafakkur mashinalari ekspluatatsiyasi uchun eng yaxshi sharoitlar yaratilgan. Kelajakda esa AQShni mahsulot va uni ishlab chiqarishga shunday texnologiyalarni kiritib, eng yuqori darajada foydaga erishgan Xitoy ortda qoldiradi.

«Salesforce» kompaniyasi ekspertlari ma’lum qilishicha, sun’iy tafakkur kichik biznes samaradorligini taxminan 1,1 trillion dollarga oshirish imkonini beradi. Va bu 2021-yilga borib sodir bo‘ladi.

Shuningdek, yangi texnologiyalarni joriy etish, jarayonlarni avtomatlashtirish qo‘shimcha 800 ming ish o‘rnini yaratishga imkon beradi (o‘z navbatida, ekspertlar bu ko‘rsatkich ish o‘rinlarini qisqartirishini ham va bu jarayonlarni avtomatlashtirish natijasida sodir bo‘lishini ta’kidlashmoqda). Tahlilchilarning prognoziga ko‘ra, kompaniyalar o‘rtasidagi so‘rovnomalar natijalariga asoslanganda, ularning ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirishga xarajatlari 2020-yilda taxminan 46 milliard dollargacha o‘sadi. Sun’iy ong insoniyat uchun xatarli...mi?

Ingliz nazariyotchi-fizigi, ilm-fan targ‘ibotchisi Stiven Xoking fikricha, sun’iy tafakkur taraqqiyoti kelajakda insoniyat tanazzuliga sabab bo‘ladi. Olim sun’iy tafakkurning bu zaylda joriy etilishi odamlar ahvolini asta-sekin yomonlashtiradi, deb hisoblaydi. Chunki, bunday evolyusiyaviy sharoitlarda inson yashab qolish uchun doimiy kurashda bo‘ladi va bu jarayon albatta uni halokatga olib keladi.

Butunjahon iqtisodiy forumi mutaxassislari ma’lumotiga ko‘ra, ishlab chiqarishni avtomatlashtirish natijasida 2020-yillarga borib dunyodagi 7 millionga yaqin odam o‘z ish joylaridan mahrum bo‘ladi. Sun’iy tafakkurni joriy etish iqtisodiyotda kutilmagan o‘zgarishlarga salmoqli hissa qo‘shish bilan birga, ma’lumotlarni qayta ishlashga aloqador bir qator mutaxassisliklarning yo‘q bo‘lib ketishiga sabab bo‘ladi – sun’iy intellekt jismoniy mehnat talab qiladigan va axborotlarni qayta ishlovchi, masalan, chakana savdo, mehmonxona xodimi va shu kabi boshqa kasblarni egallab oladi.

Amerika kompaniyalari mutaxassislari joriy yuz yillik o‘rtalariga borib, dunyo bo‘yicha ish o‘rinlari soni qariyb 50 foizga qisqarishiga ishonishadi. Odamlar o‘rnini anolog operatsiyalarni bajara olish imkoniga yoki juda yuqori samaradorlikka ega mashinalar egallaydi. Hatto ekspertlar ushbu taxmin belgilangan muddatdan ancha oldin boshlanishini ham istisno etishmayapti.

Robotlar ham soliq to‘lasin

Boshqa tahlilchilar robotlarga murojaat qilishning zararli tomonlari haqida bong urishmoqda. Masalan, «McKinsey» ekspertlari robotlar odamlardan farqli o‘laroq soliq to‘lamasliklariga e’tibor qaratishgan. Ularning fikricha, budjetga

solliqlar tushishi hajmi sezilarli kamayishi oqibatida davlatlar infratuzilmani avvalgidek qo‘llab-quvvatlay olmaydi. Shu bois «Microsoft» asoschisi Bill Geyts robotlashtirish texnikalariga yangi soliq kiritish taklifini ilgari surgan.

Bill Geyts sun’iy intellekt texnologiyalari rivoji insoniyatni tashvishga solishi kerak, deb hisoblaydi. «Men super-tafakkur taraqqiyoti istiqbolidan xavotirlanayotganlar bilan birgaman, – deydi Bill Geyts. – Dastavval mashinalar biz uchun ishlarning katta qismini bajarishadi, ammo ular hali super-tafakkurga ega emas. Agar ularni to‘g‘ri boshqara olsak, albatta bu yaxshi. Biroq, bir necha o‘n yillardan so‘ng sun’iy tafakkur yetarli darajada rivojlanadi va bu xavotirlanishga sabab bo‘la oladi. Negadir ayrim olimlar ushbu muammoga yetarlicha e‘tibor qaratishmayapti».

O‘z navbatida, «Tesla» kompaniyasi asoschisi Elon Mask 2015-yili Massachusetts texnologiyalar institutida bo‘lib o‘tgan anjumanda sun’iy tafakkurni «asosiy ekzistensial (hayotiy) tahdid» deb atagan edi. Ammo, sun’iy tafakkur taraqqiyotini «do‘stona» qo‘llab-quvvatlashga millionlab dollar sarmoya taklif qilgan ham aynan u. Masalan, ushbu anjumandan sal oldinroq milliarder sun’iy tafakkur xavfsizligi bo‘yicha «Future of Life Institute» tadqiqotlariga 7 million sarflagan. 2014-yili esa bu maqsadlar uchun 10 mln. dollar yo‘naltirgan va «aqli» kompyuter tizimlari nazorati bo‘yicha 300dan ortiq (ularning qirqa yaqinini shaxsan o‘zi eng istiqbolli g‘oyalar deb hisoblaydi) tadqiqot loyihalariga ega bo‘lishga ham ulgurgan.

Shunga qaramay milliarder sun’iy intellektning tez sur‘atlarda rivojlanishi bo‘yicha o‘z xavotirlarini hech qachon yashirmaydi. Intervyularidan birida u bu texnologiya «yadro qurolidan ham xavfliroq bo‘lishi mumkin, odamlar esa bugun sun’iy ongning rivojlanish salohiyatini yetarlicha baholashmayapti», deya ochiq aytgan edi. Xo‘sh, nega unda ushbu sohani moliyalashtiryapti? Bu savolga Elon Mask shunday izoh beradi: «Bu istiqbolli loyihalarga sarmoya emas va men bundan foyda olishni ko‘zlaganim yo‘q. Men shunchaki sun’iy tafakkur taraqqiyoti bilan bog‘liq vaziyatlarni nazorat qilishni xohlayman xolos. Agarda nazorat mexanizmi yetarlicha kuchli bo‘lmasa, «Terminator» filmi ssenariysi yaqin kelajakda real voqelikka aylanishi mumkin».

Xullas, xavotirlar qanchalik o‘rinli va bu qachon yuz beradi — bunisi qorong‘u. Faqat, Elon Maskning sun’iy tafakkur ishlab chiquvchilarga jarayon ustidan nazoratni saqlash muhimligini alohida ta‘kidlab yo‘llagan maktubida keltirilganidek, kompyuterlarning maqsadi bizning xohish-istaklarimizga mos kelishi uchun barcha imkoniyatlarni ishga solmog‘imiz zarur. Bir so‘z bilan aytganda, kelajagimiz – o‘sib borayotgan qudratli texnologiyalar va donishmandlik o‘rtasidagi poygada qaysi jihat g‘olib bo‘lishiga bog‘liq.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Д.Дюи “Психология и педагогика мышления”-М Совершенство 1998г 69с
2. А.Н. Перре Клермон “Роль социальных взаимодействий в развитии интеллекта детей” –М. Педагогика 1991г.248с
- 3.Гаврилова Т.А., Хорошевский Ф.В. Базы знаний интеллектуальных систем. Учебник. –Санкт-Петербург: Питер, 2000. -384 с.
4. J.Still, K.Meredit, Ch.Templ “Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish asoslari” T 1998y 49b

ALISHER NAVOIY VA OGHIY G‘AZALLARIDA KO‘NGIL TALQINI

Shodiyeva Mahliyo G‘afforovna

Buxoro viloyat PMM Tillarni o‘qitish

metodikasi kafedrası o‘qituvchisi, +998906374139

Annotatsiya. Maqolada Navoiy va Ogahiy lirikasi haqida fikrlar berilgan. Shoir obrazlar olamining xilma-xilligi, yuksak badiiyati bilan ajralib turadi. Ular lirikasida ko‘p uchraydigan obrazlardan biri- ko‘ngil ekanligi aytib o‘tilgan. Ulug‘ shoirlar o‘z she‘rlarida komillik, o‘z va o‘zlikni anglash sirlariga e‘tibor qaratib ekanlar, ayni paytda jon va ko‘ngilga doir haqiqatlardan keng bahs yuritishgan, ko‘ngil va jonni bir-biriga bog‘liq holda talqin qilishgan.

Kalit so‘zlar: obraz, komillik, jon, ko‘ngil, lirika, mumtoz adabiyot

Annotation:The article will focus on the lyrics of Navoi and Agahi. The poet is distinguished by the variety of the world of images, High Artistry. They are mentioned in their texts as one of the frequent characters - the spirit. While the great poets focused on the mysteries of perfection, self-awareness and self-awareness in their poems, they discussed widely the truths about spirit and spirit, interpreting spirit and spirit as interdependent.

Keywords: mage, perfection, Soul, Soul, lyrics, classical literature

Аннотация: В статье даны размышления о лирике Навои и Огахи. Поэту свойственно многообразие мира образов, высокая художественность. Они упоминаются как один из персонажей, которые часто встречаются в их текстах - душа. В то время как великие поэты сосредотачивались в своих стихах на тайнах совершенства, самосознания и самосознания, они также широко обсуждали истины о душе и душе, интерпретируя душу и душу как взаимосвязанные.

Ключевые слова: образ, совершенство, душа, душа, лирика, классическая литература

Navoiy va Ogahiy lirikasi o‘zining mavzu yo‘nalishi, obrazlar olamining xilma-xilligi, yuksak badiiyati bilan ajralib turadi. Ular lirikasida ko‘p uchraydigan obrazlardan biri- ko‘ngildir. Ma’lumki, Sharq she’riyatida ko‘ngil insoniylik sharafiga belgilovchi asos sifatida talqin qilinadi. Bunday she’rlarda nafaqat ko‘ngil, balki jon xususidagi qarashlar ham oydinlashadi. Ulug‘ shoirlar o‘z she’rlarida komillik, o‘z va o‘zlikni anglash sirlariga e’tibor qaratarkanlar, ayni paytda jon va ko‘ngilga doir haqiqatlardan keng bahs yuritishgan, ko‘ngil va jonni bir-biriga bog‘liq holda talqin qilishgan.

Mumtoz adabiyotda jon ko‘p hollarda ishq va ilohiy sirlar oshyoni sifatida talqin etiladi. Xuddi shunday mohiyat ko‘ngil obrazida ham mujassam. Shu bois ham she’riyatda jon va ko‘ngil teng qo‘llaniladi. Insonga daxldor yuksak fazilat va istaklar jon-u ko‘ngilga bog‘liqligi uqtiriladi. Mumtoz she’riyatimizda ishq qiynoqlaridan zorlangan, ba’zan xasta, ba’zan telba gohida o‘zini butkul unutgan jon-u ko‘ngilning tasvirlari yuksak badiiyat bilan ifodalangan. Bunday tasvir bilan bog‘liq o‘rinlarda his-tuyg‘ular, ichki kechinmalar tasviriga alohida urg‘u beriladi.

Navoiy bir g‘azalida:

Jon ko‘ngul necha dedi: asrali o‘zni, kelgach ul

Vah, yana qo‘zg‘alishtilar ko‘rgach oni ichin aro (4),-

deya ko‘ngulning ishqda barqarorligidan so‘z ochadi. Boshqa g‘azalida esa shoir lirik qahramoni:

Menda bir o‘tdurki, gar dam ursam, aflok o‘rtanur,

Asrasam ko‘nglumda, jon-u jismi g‘amnok o‘rtanur (187),

deydi. Ishq o‘ti oshiq ko‘nglini shu qadar egallaganki, “dam ursa” falak, ko‘nglida asrasa “jon-u jismi g‘amnok”i o‘rtanib yonadi. Bunday g‘azallarda shoir jon va ko‘ngilning ishq ichra tengligini, yor ishtiyoqida har ikkalasi ham barobar mas’ulligini ta’kidlaydi. Ishq shiddatidan jon ham ko‘ngil ham birdek “ozor” chekkani bois, oshiq ba’zan ulardan bittasi bo‘lishini orzu qiladi va shu tarzda jon iztiroblari yoki ko‘ngil hayronliklaridan qutilmoqni istaydi:

Tan uyiga jonni solg‘ach, qilmag‘ay erdi muqim,

Ul uy ichra ko‘ngil otlig‘ zori hayronimni kosh (238).

Qadimgi tasavvurlarga ko‘ra, ilohiy hayot uchun yaratilgan inson joni (ruhi) yurakda yashaydi. Ruh (jon) butun tana bo‘ylab tarqalgan, biroq asosiysi yurakda joylashgan. Inson o‘lishi mumkin, lekin uning yuragidagi ruh (jon) hech qachon o‘lmaydi.

Imom G‘azzoliy bu haqda: “Ruh latif jismdurki, manbai jismoniy qalbning tarnovlaridir. Uni qalbning harakati vujudga keltirur”, - deb yozadi. Demak, jon ko‘ngil ichida yashar ekan, ko‘ngil tirikligi, xohishi va maqsadi o‘z-o‘zidan jonga ham daxldor bo‘ladi.

Ogahiy she'riyatida ko'ngil obrazi quyidagicha uchraydi: ko'ngul qushi, ey ko'ngul, ko'ngul ko'zgusi, zor ko'nglum, xasta ko'ngul, parishon ko'nglum, ko'ngul harami, ko'ngul o'ti, ko'ngul bulbuli, ko'nglum farahi, vayron ko'ngul, hazin ko'ngul, pok ko'ngul, shaydo ko'ngul, afgor ko'ngul, telba ko'nglum, ko'ngul shishasi, ko'nglung uyi, shikasta ko'ngul, ko'ngul mayli, ko'ngul rag'bat, sandon ko'ngul, ko'ngul shahbozi, ushshoq ko'ngil, ko'ngul mulki, notavon ko'nglum, odil ko'ngul, muftalo ko'ngul, benavo ko'nglum, bechora ko'ngil, shod ko'ngil, majnun ko'ngul, oshufta ko'ngul va hokazo.

Shoir devonida birgina “ey ko'ngul” tarzidagi ko'ngilga murojaat 40 o'rinda uchraydi.

Ey ko'ngul, ermas bu olam bog'i joyi shodlig',
Oqil ersang istama anda havoyi shodlig' (I. 160).

misrasi bilan boshlanuvchi g'azalida ko'ngulga murojaat qilib: “Ey ko'ngul, bu dunyo (olam) shodlik joyi emas. Aqlli bo'lsang unda havoyi ya'ni o'tkinchi shodliklarni istama”, -deydi. Yoki bo'lmasa:

Ey ko'ngul, vasl istasang sabr et balo-u dardg'a
Kim, muqarrib tangrig'a bu shevadin Ayyub erur (I. 203).

baytida shoir talmeh san'atidan (“nazar solmoq”, she'r yoki nasrda mashhur tarixiy voqealar, afsonalar, adabiy asarlar yoki maqollarga ishora qilmoq san'atidir) unumli foydalangan. Ya'ni Ayyub haqidagi rivoyat va afsonalarga ishora qilish yo'li bilan oshiqning hijron iztiroblari, qalb kechinmalari ifoda etiladi. Ayyub balolarga sabr etib, Haqqa yaqinlashdi. Lirik qahramon ham ko'ngilga xitob qilib, “balo-u dardg'a” sabrli bo'lishni uqtiradi. Zero, sabr maqomida bo'lgan kishi oqibat istagiga yetadi.

Tasavvuf ta'limotiga ko'ra, sabr-faqrdan so'nggi maqom. Bu haqda adabiyotshunos Ibrohim Haqqulov shunday fikrlarni ilgari suradi: “Bu chidash bilan birga har ne haqdin yuzlansa, tahammul pesha qilg'ay va har balo kelsa sabr qilg'ay”. Alisher Navoiy sabrda e'tiqod manzilini ko'radi. Sobir kishining dodi, albatta, tangriga yetadi. Sabr maqomi tasavvufda ham ruh ulug'vorligi, qalb pokligi va axloq hurrligini muhofaza etish vositasidir.

Shoir Ogahiy g'azalchilikda xususan, ulug' Navoiy an'analarini davom ettirib ijodiy yuksaklikka ko'tarildi. Ishqiy g'azallar Ogahiy merosining durdonalarini tashkil etadi. Shoir o'z devonini “Ta'viz ul - oshiqin” ya'ni “Oshiqlar tumori” deb atagani bejiz emas. Ko'rinadiki, Navoiy va Ogahiy ijodida ko'ngil timsoli rang-barang mazmunda qo'llanilib, ular orqali shoirlar lirik qahramon his-tuyg'ularini, qalb kechinmalarini, kayfiyat va hollarini mahorat bilan ifodalay olishgan.

Adabiyotlar:

1. Navoiy A. Mukammal asarlar to'plami. 20 tomlik. T.1. Badoye' ul- bidoya. Toshkent: Fan, 1987.-B.39 (Shu devondan olingan misollar beti qavsda ko'rsatiladi).

2. Ogahiy. Asarlar. VI jildlik. J. 1. Devon T.: Adabiyot va san'at, 1971. (Bundan keyingi shoir she'rlaridan keltiriladigan misollar ham shu nashrning 1-2-jildlaridan olinib, qavs ichida jildi va sahifasi ko'rsatib berildi).
3. Hojiahmedov A. She'r san'atlarini bilasizmi? - T.: Sharq, 2001, 10-bet.
4. Haqqulov I. Tasavvuf va she'riyat.-T.: Adabiyot va san'at. 1991, 22-bet.
5. G'azzoliy I. Ihyo ulumiddin.-Toshkent.: Movarounnahr, 2003, 10-bet.
6. Matyoqubova T. Obraz va talqin. - T.:2002, 63-bet.

ZAMONAVIY PSIXOLOGIYADA SUN'IY INTELLEKTNING QO'LLANILISHI

Kosimov Ubaydulla Axrorovich

Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi (BPMM) «Pedagogika va
psixologiya, ta'lim texnologiyalari» kafedrası, psixologiya fanlari nomzodi(PhD),
dotsent

Annotasiya: Psixologiya va sun'iy intellekt birgalikda yaxlit kombinatsiyani hosil qilgandagina o'z samarasini ko'rsatadi. Ko'pab rivojlangan davlatlar sun'iy intellektini psixologiya sohasiga olib kirish bilangina cheklanib qolmay psixologik diagnostika va terapevtik maqsadlarda ham foydalanilayotganligi ushbu fan-texnologiya sohasining mukammalligini yana bir bor isbotlaydi. Psixologiya va sun'iy intellektning birlashuvi natijasida mazkur sohada qator yutuqlarga ham erishilgan. Misol tariqasida sun'iy intellekt algoritmlari orqali turli psixologik kasalliklarga aniq diagnoz qo'yishda va profilaktik choralarni kuchaytirishda foydalanilayotganligining o'ziyoq yuqoridagi so'zning isboti bo'ladi. Sun'iy intellekt standartlashtirilgan psixologik testlar javoblari orqali shaxsiyat xususiyatlari, psixopatologiya va boshlarni oldindan aytib bera oladi. Yana bir ustunligi esa psixologlarga katta hajmdagi ma'lumotlarni tez va samarali tahlil qilish imkonining mavjudligi, psixologik muolajalarning avtomatik tarzda diagnoz qo'yish, tavsiyalar berish orqali barcha uchun hamyonbop bo'lishidir.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, sun'iy tafakkur, tashxis va baholash, psixologik holatlarni aniqlash, neyroimaging tahlili.

Bugungi kunda sun'iy intellektidan deyarli barcha sohalarda foydalanilmoqda. Ammo psixologiya sohasida sun'iy intellektidan foydalanish biroz unrealistik tuyilishi mumkin. Sababi, inson ruhiyatini o'rganuvchi murakkab sohada sun'iy intellektning potensiali yetarli emasdek, barcha sohalardagi muammolarga universal yechim sifatida qaralayotgan sun'iy intellekt mazkur sohada istisno sifatida qaralishi mumkin. Ammo ko'pab rivojlangan davlatlar sun'iy intellektini psixologiya sohasiga olib kirish bilangina cheklanib qolmay psixologik diagnostika va terapevtik

maqsadlarda ham foydalanilayotganligi ushbu fan-texnologiya sohasining mukammalligini yana bir bor isbotlaydi. Yana bir ahamiyatli jihati shuki, sun’iy intellekt tufayli qator kasblar va sohlar faoliyati yakunlanishi, mazkur sohalarda insonlar faoliyati tugatilishi mumkin. Lekin psixologiya sohasini insonlarsiz ya’ni psixologlarsiz tasavvur qilish qiyin. Demak, psixologiya va sun’iy intellekt birgalikda yaxlit kombinatasiyani hosil qilgandagina o‘z samarasini ko‘rsatadi.

Psixologiya sohasida sun’iy intellektdan quyidagi holatlarda foydalanish mumkin:

1. Tashxis va baholash. Sun’iy intellekty turli hil psixologik kasalliklarni va muammoli vaziyatlarni diagnozida ularni baholashda qo‘l kelishi mumkin. Mashinani o‘rganish algoritmlari kliniseynlarga yanada aniqroq tashxis qo‘yishda bemor ma’lumotlarining to‘plamini, klinik intervyular, anketa va biomark ma’lumotlarini tahlili etishda foydalanilishi mumkin.

2. Psixologik holatlarni aniqlash. Sun’iy intellektga asoslangan holda yaratilgan tizimlarda insonlarning hissiy holatlarni baholashda ularning mimikasi, ovoz ohangi va boshqa biomektrik ma’lumotlarni aniqlashi mumkin.

3. Virtual terapiya. Virtual terapiyalar ruhiy salomatlikni qo‘llab quvvatlash bilan birga ularga psixologik maslahatlar, yo‘l-yo‘riqlar ko‘rsatishda foydalanilishi mumkin va eng asosiysi, ularda vaqt chegaralanmagan ya’ni dam olish kunisiz va xohlagan vaqtda bu terapiyadan foydalanish mumkin.

4. Kognitiv modellashtirish. Kognativ jarayonlarning hisoblash modellarini yaratishda sun’iy intellekt qo‘l keladi. Bu esa tadqiqotchilarga psixologik tadqiqotlar jarayonlarida odamlarni qanday fikrlashi, shuningdek, qaror qabul qilishini tushunishga yordam beradi.

5. Taxminlarga asoslangan tahlilar. Sun’iy intellekt individual ma’lumotlarga asoslanib, ruhiy salomatlik buzilish ehtimoli kabi turli psixologik natijalarni oldindan aytib berishi mumkin. Bu esa oldini olish strategiyalarini ishlab chiqishda foydalanish mumkin.

6. Neyroimaging tahlili. Sun’iy intellekt algoritmlari FMRI (Funksional magnit-rezonanaztomografiya) va EGG (elektroensefalogramma) skanerlari kabi neyroimaging ma’lumotlarini tahlil qilishda yordam beradi. Tadqiqotchilar bu orqali miyya funksiyasini o‘rganishga va psixologik hodisalarning neyron korrelyatsiyasini aniqlashga erishishi mumkin.

7. Individual davolash rejalari. Psixologik kasalliklarga individual rejalarini tuzishda bemor ma’lumotlarini tahlil qilishda va bemorning o‘ziga xos ehtiyojlariga nisbatan davolashni rejalashtirishda sun’iy intellektdan foydalanish natijalarni optimallashtiradi.

8. Xulq-atvor tahlili. Shaxslarning psixologik profillari va xatti-haraatlari haqida tushinchaga ega bo‘lish uchun ijtimoiy media faoliyati va internet qidiruvlari kabi

harakatlarini tahlil qilish mumkin. Bu esa marketing, xavfsizlik va sog‘liqni saqlash sohalarida foydalaniladi.

Psixologiya va sun’iy intellektning birlashuvi natijasida mazkur sohada qator yutuqlarga ham erishilgan. Misol tariqasida sun’iy intellekt algoritmlari orqali turli psixologik kasalliklarga aniq diagnoz qo‘yishda va profilaktik choralarini kuchaytirishda foydalanilayotganligining o‘ziyiq yuqoridagi so‘zning isboti bo‘ladi. Sun’iy intellekt standartlashtirilgan psixologik testlar javoblari orqali shaxsiyat xususiyatlari, psixopatologiya va boshlarni oldindan aytib bera oladi. Yana bir ustunligi esa psixologlarga katta hajmdagi ma’lumotlarni tez va samarali tahlil qilish imkonining mavjudligi, psixologik muolajalarning avtomatik tarzda diagnoz qo‘yish, tavsiyalar berish orqali barcha uchun hamyonbop bo‘lishidir. Aynan sun’iy intellekt va psixologiya sohasini birlashuvi misoli sifatida Amerikaning Janubiy Kaliforniya Universiteti (USC) tadqiqotchilari yangi avlod sun’iy intellekt orqali virtual agentlardan foydalangan holda Loyiha tuzdilar. Simsensie deb nomlangan ushbu loyiha psixologik terapiya uchun psixologlar bilan birga ishlashga mo‘ljallangan. Texnologiya tilni jismoniy imo-ishoralarni, fiziologik o‘zgarishlarni va ijtimoiy signallarni kompyuterda ko‘rish, tahlil qilish orqali amalga oshiriladi. Tadqiqotlar natijasi shuni ko‘rsatdiki, harakterning tashqi ko‘rishidan ko‘ra ma’lum vaziyatlardagi o‘zaro aloqasi muhimroq sanaladi.

Rivojlangan texnologiyalar va sun’iy intellekt orqali odamlardagi qator muammolar uyqu holating buzulishi, giyohvandlik, o‘z joniga qasd qilish holatlarini oldini olish maqsadida tadqiqotchilar tomonidan ma’lum bir texnologik usullar ixtiro qilingan. Bu usullardan bir esa "Raqamli Fenotiplash". Bu usul mijoz yoki bemorning raqamli izlarini smartfon yoki taqiladigan maxsus qurilmalar orqali olish yordamida ulaning asosiy vaqtini qayerda o‘tkazishi kabi ma’lumot nuqtalarini tushinish orqali xatti-harakati haqida ma’lumotlarga ega bo‘lishi mumkin. Bu usul ekspertlar va tadqiqotchilar tomonidan diagnostika jarayonlarida foydalaniladi va shaxslarda mavjud muammolarni hal etishda, shuningdek, individual davolash rejalarni takomillashtirishda foydalaniladi. Melburn Universiteti Hisoblash va axborot tizimi fakulteti o‘qituvchisi doktor Simon Dalfonsning aytishicha raqamli fenotiplash an’anaviy suhbat terapiyasi orqali aniqlash qiyin bo‘lgan xulq-atvordagi ma’lum jihatlarni an’anaviy terapiyalarga yondosh tarzda ma’lumotlarar to‘pash usuli hisoblanadi. 2020-yilda Taylor tomonidan kognativ psixologiyani tushunarli sun’iy intellekt(XAI)ga shaffoflik va adolatlikni oshirish maqsadida kiritilishi ham psixologiya sohasida innovatsion texnologiyalarning ahamiyati tobora oshib borayotganini yana bir bor isbotlab beradi. Ammo shu o‘rinda yana bir ahamiyatli jihat mavjud bo‘lib u odamlarning zamonaviy texnologiyalarga bo‘lgan ishonchi bilan bog‘liq. Odamlar psixologiya sohasidagi sun’iy intellekdan qoniqishi zarur.

"qoniqish muhim ahamiyatga ega, chunki u ishonch va foydalanishni belgilaydi. Insonning mashina xatti-harakatlariga bo'lgan ishonchi ko'plab omillarga bog'liq".

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, sun'iy intellekt (SI) bizning dunyomizni o'zgartiradi va ta'lim ham bundan mustasno emas. Sun'iy intellekt shaxsiylashtirilgan ta'limni yaxshilash, baholashni yaxshilash va o'qituvchilar uchun rejalashtirish vaqtini qisqartirishning yangi usullarini taklif qilib, o'qitish va o'rganishda inqilob qilish potentsialiga ega.

Biroq, ta'limda sun'iy intellektdan foydalanish, shuningdek, shaxsiy hayot, tarafkashlik va o'rganish tajribasini insoniylashtirish bilan bog'liq xavotirlarni keltirib chiqaradi.

So'nggi yillarda ta'limda shaxsiylashtirilgan ta'limni yaxshilash uchun sun'iy intellektdan foydalanishga qiziqish ortib bormoqda. Sun'iy intellektga asoslangan vositalar o'quvchilar ma'lumotlarini tahlil qilishi va o'rganish tajribasini individual ehtiyojlariga moslashtirib, ta'limga yanada moslashtirilgan yondashuvni taklif qilishi mumkin.

Bu ta'lim natijalarini va o'quvchilarning faolligini oshirishi va maktabni tark etish darajasini kamaytirishi mumkin.

SI, shuningdek, tezkor fikr-mulohazalarni taqdim etish va o'quvchilar faoliyatini yanada aniqroq baholash imkonini berish orqali baholashni yaxshilashi mumkin.

Sun'iy intellektga asoslangan vositalar, shuningdek, baholash va hisobot berish kabi ma'muriy vazifalarni avtomatlashtirish orqali o'qituvchilarni rejalashtirish vaqtini qisqartirishi mumkin, o'qituvchilarni ko'proq amaliy o'qitish faoliyatiga e'tibor berishlariga imkon beradi.

Ushbu afzalliklarga qaramay, ta'limda sun'iy intellektdan foydalanish, shuningdek, shaxsiy hayot, tarafkashlik va insonparvarlik bilan bog'liq xavotirlarni keltirib chiqaradi. Misol uchun, sun'iy intellektga asoslangan vositalar o'quvchilar haqida noto'g'ri ishlatilishi yoki o'g'irlanishi mumkin bo'lgan katta hajmdagi shaxsiy ma'lumotlarni to'plashi mumkin. Bundan tashqari, SI algoritmlari jamiyatda mavjud bo'lgan noto'g'ri qarashlarni davom ettirishi mumkin, bu esa tengsiz ta'lim imkoniyatlarini keltirib chiqarishi mumkin. Ba'zi tanqidchilarning ta'kidlashicha, ta'limda sun'iy intellektdan foydalanish o'quv tajribasini noinsoniylashtirishi mumkin, bunda o'quvchilar inson o'qituvchilaridan ko'ra mashinalar bilan ko'proq o'zaro aloqada bo'lishadi, bu esa tabiiy o'rganish tajribasini kamaytiradi.

Sun'iy intellekt (AI) bizning kundalik hayotimiz barcha jabhasiga to'qilgan hamma joyda qo'llaniladigan atamaga aylandi. Biz uyg'onganimizdan boshlab, aqlli uyg'otuvchi soatdan telefonlarimizga moslashtirilgan tavsiyalargacha, AI bizning tajribamizga jimgina ta'sir qiladi.

Sun’iy intellekt (SI) ko‘pchilik uchun nafaqat yordamchi, balki hissiy hamrohga ham aylanmoqda. Ba’zilar hatto SI’ni o‘zlarining “seviklisi” deb atashadi yoki qiyin paytlarda unga murojaat qilishadi. Ammo texnologiyalarga haddan tashqari ishonch bildirish qanday oqibatlariga olib kelishi mumkin?

Trends in Cognitive Sciences jurnalida e’lon qilingan yangi tadqiqot natijalariga ko‘ra, odamlar va SI o‘rtasidagi bunday munosabatlar ilmiy hamjamiyatda xavotir uyg‘otmoqda. Tadqiqot mualliflarining ta’kidlashicha, SI’ga hissiy bog‘liqlik insonlarning xulq-atvorini o‘zgartirishi, insoniy aloqalarni buzishi va hatto fojialarga sabab bo‘lishi mumkin.

Missuri fan va texnologiya universiteti psixologlari SI bilan uzoq muddatli munosabatlarning odamlarga ta’sirini o‘rganishdi. Chat-botlar kabi SI tizimlari g‘amxo‘rlik va tushunishni taqlid qilib, ba’zilar uchun “ideal” do‘stga aylanmoqda. Biroq bu yaqinlik xavf-xatarlarni o‘z ichiga oladi: haqiqiy munosabatlarda norealistik kutishlardan tortib, manipulyatsiya va aldovgacha.

“SI’ning inson kabi harakat qilish va uzoq muddatli muloqotga kirisha olish qobiliyati haqiqatan ham yangi ‘pandora qutisi’ni ochmoqda”, deydi tadqiqotning yetakchi muallifi Daniel Shank.

Tadqiqotchilar SI’ning zararli maslahatlar berishi mumkinligi haqida ogohlantirmoqda. Masalan, chat-bot g‘amxo‘r bo‘lib ko‘rinishi mumkin, ammo “gallyutsinatsiya” qilishi — ya’ni, noto‘g‘ri ma’lumotni ishonch bilan taqdim etishi mumkin. Ayrim hollarda bu fojialarga, jumladan SI bilan muloqotdan so‘ng o‘z joniga qasd qilishlarga ham olib kelgan. Bunday holatlar kam uchrasada, ular sun’iy intellektga ishonishning qanchalik xavfli bo‘lishi mumkinligini ko‘rsatadi.

Inson o‘ylab SI bilan muloqot qilganda, uni do‘st yoki hatto hamkor sifatida qabul qila boshlaydi. Bu odamlar bilan aloqa o‘rnatishdan ko‘ra osonroq: SI doimo mavjud, hukm chiqarmaydi va kayfiyatga moslashadi. Biroq bu muammolarni keltirib chiqaradi. Odamlar do‘stlari yoki hamkorlaridan SI kabi “mukammallik”ni kutishlari mumkin, bu esa munosabatlarga putur yetkazadi. Shuningdek, SI’ga qaramlik odamlar bilan muloqot qilish istagini pasaytiradi, ijtimoiy izolyatsiyani kuchaytiradi. Bundan tashqari, SI shaxsiy ma’lumotlarni to‘playdi, bu esa aldov yoki firibgarlik uchun ishlatilishi mumkin.

Ayniqsa, SI’ning xavfsizlikni ta’minlash uchun dasturlashtirilmagani tashvishlidir. Ular to‘g‘ri yoki xavfsiz maslahat berishdan ko‘ra, suhbatni davom ettirishga intiladilar. Bu ularni internetdagi yangiliklar yoki postlardan ko‘ra ta’sirliroq qiladi. Bundan tashqari, ko‘plab so‘nggi avlod SI tizimlarida

Olimlar SI bilan munosabatlar psixologiyasini o‘rganishga chaqirmoqda. Texnologiya tadqiqotlardan ilgarilab ketmoqda va yangi qoidalarsiz, odamlar do‘st bo‘lib ko‘rinadigan, ammo mas’uliyatni zimmasiga olmaydigan mashinalar qurboniga aylanish xavfi bor. Ilm-fanning mislsiz taraqqiyoti olimlarni

kelajagimizga nisbatan yondashuvga yanada ko‘proq optimist bo‘lishga undamoqda. Ularning hisob-kitoblariga ko‘ra, yaqin yuz yilda kompyuterlar odamlarga nisbatan aqlliyoq bo‘ladi. Bu mavzu fantast yozuvchilarga ham, kinoijodkorlarga ham begona emas. Allaqachon ekranlarimiz yuzini ko‘rgan «2001: Fazoviy odissey», «Terminator», «Temir odam», «Men, robotman», «Sun’iy aql», «Yulduz yo‘li», «Begona», «Yovuzlik egasi»... singari bir-biridan qiziqarli filmlarni barchamiz sevib tomosha qilganmiz. Yoki o‘zimizning milliy kino – «Temir xotin»ni eslang. Ular fantastika, triller, jangari, drama, melodrama, sarguzasht kabi turli janrlarda ishlangan, ammo barchasining voqealari bitta nuqtada kesishadi: inson xayoloti mahsuli bo‘lgan sun’iy aql (robot) to‘liq fikrlashni boshlaydi, mustaqil harakatlanadi va alaloqibat – insoniyatni yo‘q qilishga yoki unga bo‘ysunishga qaror qiladi.

Demak, bugungi mavzuimiz... Yo‘q, kino borasida emas, balki ulardagi «qahramonlar» yaratilishiga asos bo‘lgan inson aqliy qobiliyatining ilm-fandagi in’ikosi – sun’iy tafakkur xususidadir.

Bugungi kunda sun’iy intellekt texnologiyalari ikki yo‘nalishda rivojlanmoqda:

Pastga (semiotik). U nutq, fikrlash va his-tuyg‘u kabi yuqori darajadagi ruhiy jarayonlarni bildiruvchi yangi tizimlar ishlanmalari va bilim asoslarini taqdim etadi.

Yuqoriga (biologik). Bu yondashuv biologik jarayonlar nuqtai nazaridan aqli xatti-harakatlar modellarini yaratuvchi neyron tarmoqlar sohasida tadqiqotlar o‘tkazishni ko‘zda tutadi. Bu yo‘nalish bazasini neyrokompyuterlar tashkil qiladi.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати;

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 17.02.2021 y. dagi “Sun’iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4996-son Qarori (<https://lex.uz/docs/-5297046>).

2. Бабашев, Ф. А. (2018). Технология интеллект-карты в профессиональной компетентности будущих учителей. Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук, (7), 99-101.

3. Пырнова О.А., Зарипова Р.С. Технологии искусственного интеллекта в образовании // Russian Journal of education and Psychology. 2019, Том 10, – №3. – С. 41–43. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tehnologii-iskusstvennogo-intellekta-vobrazovanii/viewer>.

4. Коровникова Н.А. Искусственный интеллект в образовательном пространстве: проблемы и перспективы // Социальные новации и социальные науки. – Москва : ИНИОН РАН, 2021. – № 2. – С. 98–113. URL: <https://sns-journal.ru/ru/archive/>

**TA’LIMDA FANLAR ORASIDAGI UZLUKSIZLIK VA UZVIYLIKNING
TA’LIM SIFATI VA SAMARADORLIGIGA O‘QUVCHI
INTELLEKTINING RIVOJLANISHIGA TA’SIRI**

Shodmonova Maxliyo Maxmudovna

Kogon tuman 10-maktab amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Ta’limda uzluksizlik va uzviylik masalasi bola shaxsining shakllanishida muhim o‘rin tutib, o‘quvchilarni ijtimoiy hayot hamda mehnat faoliyatiga tayyorlaydi, shuningdek, navbatdagi ta’lim bosqichida bilim olishini davom ettirish uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalarni puxta o‘zlashtirishni hamda o‘quvchilarning intellektual rivojlanishini ta’minlaydi

Kalit so‘zlar: uzluksizlik, uzviylik, aloqadorlik

Jahon ta’limi taraqqiyoti tajribasi shundan dalolat beradiki, jamiyat taraqqiyoti ta’limning takomillashishi va taraqqiy etishi bilan chambarchas bog‘liqdir.

Uzluksiz ta’lim malakali, raobatbardosh kadrlar tayyorlashning asosi bo‘lib, ta’limning barcha turlari, Davlat ta’lim standartlari, kadrlar tayyorlash tizimi tuzilmasi va uning faoliyat ko‘rsatish muhitini o‘z ichiga oladi.

Ma’lumki, Davlat ta’lim standartlarida uzluksiz ta’lim tizimining har bir mustaqil ta’lim turi boshqa ta’lim turlari va bosqichlari bilan uzluksizlik va uzviylik tamoyiligi asosan bog‘lanishi ko‘zda tutilgan. Shu o‘rinda har bir ta’lim turi va bosqichi o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, oldingisidan keyingisiga o‘tishda ta’lim jarayoni samarali kechishi uchun o‘qituvchi va o‘quvchidan alohida tayyorgarliklarni talab etishi aniq. Bunday muammolar asosan o‘rta umumiy ta’lim va o‘rta maxsus, kasb-xunar va oliy ta’lim muassasalari o‘rtasidagi ta’lim mazmuni va jarayonini tashkil etishda fanlar orasidagi uzluksizlik, uzviylik va aloqadorlik masalasini hal etishda mavjuddir.

Ta’limda uzluksizlik va uzviylik masalasi bola shaxsining shakllanishida muhim o‘rin tutib, o‘quvchilarni ijtimoiy hayot hamda mehnat faoliyatiga tayyorlaydi, shuningdek, navbatdagi ta’lim bosqichida bilim olishini davom ettirish uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalarni puxta o‘zlashtirishni ta’minlaydi. Bunda fanlarni izchil aloqadorlikda, uzviylikda o‘rganish o‘quvchilar bilimlarini puxta o‘zlashtirish uchun boshlang‘ich ta’limdan boshlab ta’limning barcha bosqichlarida tafakkur turlari, xotira va ijodiy tasavvurni muntazam rivojlantirish va individual layoqatlarini ro‘yobga chiqarib borishning keng imkoniyatlari ochadi.

Ta’lim turlari orasida o‘zaro aloqadorlik, bog‘liqlik, va izchillikni o‘rnatish fanlar (predmetlar), boblar, mavzular, o‘quv materiallari orasida uzviylikni

ta’minlash asosida amalga oshiriladi. Binobarin, ta’limda barcha fanlar asoslarini yorituvchi mavzular o’rtasida uzviylikni ta’minlash, o’quv materiallarini o’quvchilarining individual yosh davrlari xususiyatlariga moc holda tanlash, ularning muayyan mantiqiy ketma-ketlik, fanlararo mavzulararo uzviylik hamda izchillik asosida joylashtirish, o’quv jarayonida uzviylik tamoyilining yetakchi o’rin tutishiga erishish va bu holatni pedagogik jihatdan asoslash muammosini yuzaga keltiradi.

Ta’limda uzviylik ikki ko’rinishda namoyon bo’ladi. Birinchidan, ta’lim turlari (bo’g’inlari) orasidagi izchillik va uzviylik. Bunda ta’limning keyingi turi mazmuni avvalgisini qisman takrorlab, mazmun jihatidan uzviy bog’langan holda uning keyingi ta’lim turlarida takomillashib, aloqadorlik davom etadi. Ikkinchidan, o’quv fanlari va mavzulari orasidagi izchillik va uzviylik. Bu odatda fanlararo yoki mavzulararo bog’lanish orqali amalga oshiriladi.

Ta’limda uzviylikni ta’minlash borasida pedagoglar tomonidan quyidagi fikrlar mavjud:

- umumiy o’rta, o’rta maxsus va oliy ta’lim tizimida uzviylikni to’la ta’minlash uchun quyidagi tamoyillarga asoslangan holda ish yuritish zarur;
- fanlari bo’yicha fan dasturlarining uzviylik va izchillik talablariga talablariga javob berishi; ijtimoiy buyurtmaga mos bo’lishi;
- milliy g’oya, milliy mafkura va psixologiyaga oid oid nazariy bilimlarning aks yetishi; o’quvchilar bilish faoliyati yaxlitligini ta’minlay olishi;
- dasturda vertikal va gorizontal uzviylikniig ta’minlanganligi; dastur mazmuniga kiritilgan mavzular o’quvchilar dunyoqarashi, bilim olishga bo’lgan qiziqishini shakllantirish yuzasidan tanlanganligi;
- dasturdagi mavjud yuklamalarning o’quvchilar psixo - fiziologik xususiyatlariga muvofiqligi;
- fanlararo aloqani amalga oshirishda o’qitishni integrasiyalashga oid ko’rsatmalarning dasturda o’z ifodasini topganligi;
- dasturda axborot texnologiyalarini qo’llashga oid ko’rsatmalarning hisobga olinganligi;
- dastur materiallarining oddiydan murakkabga tamoyili asosida joylashtirilishi; shuningdek, dastur materiallarining tematik, muammoli tematik, tarixiylik tamoyillari asosida guruhlashtirilganligi va hokazo.

Uzviylik o’quv materialining muayyan ketma-ketlikda, tizimli joylashtirilishi, bilimlarni o’zlashtirishda mavjud bilimlarga tayanish, o’quv materialining ma’lum darajada navbatdagi bosqichlarda qo’llanilishi, o’quv-tarbiya jarayoni bosqichlarining davomiyligini anglatadi. Mazkur hodisa o’quv predmeti materiallarini joylashtirish hamda ushbu predmet (fan) asoslarini o’zlashtirish

faoliyati turlarining samarali tanlanishiga yordam beradi. Bu jarayonda quyidagi omillarning roli mavjudligini ta’kidlash joiz:

- muayyan fanning mazmuni mantiqi (o’quv predmetida uzviylikning mavjudligini aniqlovchi jihatlar);
- o’quv predmeti mazmunini tashkil kiluvchi tushuncha, qonun va dalillar;
- o’zaro organik bog’lanuvchi avval va keyin o’zlashtirilgan muayyan soha bilimlari mohiyatini ma’lum ketma-ketlik asosida asta-sekin ochib berilishini ta’minlovchi harakatlar;
- bilimlarini o’zlashtirish jarayonining qonuniyatlari (didaktik jihatdan qayta ishlanmagan muayyan soha bilimlarining o’quv predmetiga to’g’ridan-to’g’ri singdirilishiga yo’l qo’ymaydigan harakat, amallar).

Uzviylik – bu ta’lim turlari, fanlararo va mavzulararo o’zaro bog’liqlik va munosabatlarining to’g’ri o’rgatilishi ta’minlashdan iboratdir. Uzviylik tushunchasi uzluksiz ta’lim tizimining har bir turida o’quvchilar bilimi, ko’nikma va malakalariga qo’yiladigan talablarni xarakterlaydi.

Dars jarayonida fanlararo aloqadorlikda foydalanib o’quvchilarning bilimlarini tizimlashtirishga va chuqurlashtirishda ulara mustaqil bilish faoliyati ko’nikma va malakalarini shakllantirishga, shuningdek o’qitishning ancha quyi darajalarida olgan bilimlarini yuqori darajalarga ko’chirishda yordam beradi

Ayniqsa seminar va amaliy mashg’ulotlari umumta’lim maktablari sharoitida ona tili va adabiyot va boshqa yo’nalishdagi fanlarning o’zaro bog’lanishini namunali tarzda amalga oshirilishini ta’minlovchi o’qitish usuli hisoblanadi. U o’quv jarayonini optimallashtirishga, ona tili va adabiyot boshqa yo’nalishdagi fanlarning o’zaro bog’lanishi amalga oshirishga imkon beradi.

Umuman o’quvchilarda barcha fanlar bo’yicha ko’nikma va malakani shakllantirishda imkoniyati boricha didaktik prinsiplarga amal qilgan holda, umumiy o’rta, o’rta maxsus va oliy ta’lim buginlarida berilayotgan bilimni sekin-asta chuqurlashtirib borsak, u holda o’quvchilarni uni o’rganishga bo’lgan qiziqishlarini yana ham kuchaytirgan bo’lamiz. Bu bilan o’quvchilar o’zlari bajargan mustaqil ish natijalaridan to’liq bahra oladilar, hamda ular masala va misollarni yechish davomida kuch, zavqqa erishadilar. Buning natijasida murakkab ko’rinishdagi topshiriqlarni yechishga bo’lgan ishtiyoqlari borgan sari ortib boradi. Shu bilan biz ona tili va adabiyot fanlarining ichki qonuniyatlari asosida fanlararo o’zaro aloqadorlik funksiyasini masala va misollar yechishga tadbiq qilib o’quvchilarning ko’nikma va malakalarini shakllantirish masalalarini shartlar asosida to’liq bajarishga erishamiz.

Fikrimizcha fanlarni o’qitish jarayonida boshlang’ich bilimlar-bu sodd tushunchalar, qonun, qoidalar, faktlarning o’zaro integratsiyasi yuzaga kelgan

bilimlar va fanlarni bilish uchun uning ayrim qonun-qoida, tushunchalari ustida olib boriladigan amallar va munosabatlarni yuzaga keltiruvchi shakl almashtirishlarni ta’minlaydi. Shu bilan birga analiz, sintez, mavhumlashtirish va taqqoslash natijasida yangi keng ko‘lamdagi xulosaviy qonun-qoida asosida murakkabroq tushunchalarni o‘zaro bog‘lab va uni ona tili va adabiyotni chuqurroq sohalaridagi natijalarini olish uchun rivojlantiruvchi va baholovchi bilimlarga ajratish mumkindir.

Shuning uchun fanlararo aloqalar mazmuni turdosh fanlar uchun umumiy bo‘lgan tushunchalar, qonunlar va nazariyalarni muvofiqlashtirib o‘rganish masalalarning o‘zi bilangina cheklanib qolmaydi. Fanlararo aloqalar ta’limiy bilishda yangi ilmiy g‘oyalar va usullarni, uning integratsiya yo‘nalishlari tufayli vujudga kelgan keng ijtimoiy aloqalarini aks ettirishga da’vat qilingan. Biroq fanlararo aloqalarning o‘zining ta’limiy, olishga xos xususiyatlari tufayli fanlar orasidagi keng aloqalar bilan aynan bir xil bo‘la olmaydi.

Fanlararo aloqalarning asosiy pedagogik maqsadi – ta’lim jarayonida borliq olamni ilmiy - bilishning ijtimoiy tajribasini yaxlit aks ettirish yo‘li bilan o‘quvchilarida ilmiy va amaliy dunyoqarashni shakllantirishidir.

Dars o‘tishda fanlararo bog‘liqlikni ta’minlashning pedagogik ahamiyati shundaki, u o‘quv–tarbiya jarayonini barcha elementlari: mazmuni, shakl, usul va vositalarini yaxlit tarzda birlashtirib, uning samarali bo‘lishiga yordam beradi. Uzviy aloqadorlik deganda o‘quv jarayonining bir komponentidan ikkinchisiga yo‘nalgan bir tomonlama aloqadorlik tushuniladi. Masalan, qandaydir aniq bir o‘quv predmeti bo‘yicha nazariy materialning laboratoriya va amaliy ish mazmuni bilan uzviy aloqadorligi yoki mashg‘ulotning alohida bosqichlari orasidagi aloqadorlik. Aloqalarning universal shakli, o‘rganilayotgan komponentlari orasidagi o‘zaro ta’sir ikki tomonlama yo‘nalgan bo‘lsa, uzviy o‘zaro aloqadorlik deb ataladi. Bunga misol sifatida pedagoglar va o‘quvchilar orasidagi o‘zaro ta’sirni ko‘rsatish mumkin. Ba’zi hollarda o‘zaro ta’sirda diqqat–e’tibor o‘zaro aloqador ob’ektlarga ko‘chiriladi. Predmetlararo so‘zi o‘ziga predmetlararo o‘zaro ta’sir tushunchasini qamrab oladi. Predmetlararo aloqalar so‘zi o‘quv predmetlari orasidagi o‘zaro ta’sir natijasida yoki ularning tarkibiy qismlari orasida rivojlanish jarayoni kechishini, ya’ni nimanidir paydo bo‘lishini anglatadi. Demak, yangini o‘zlashtirish uchun predmetlar orasida aloqadorlik jarayonining o‘zi amalga oshiriladi.

O‘quv predmetlari mazmuni yoki hodisalar orasida o‘zaro aloqadorlik mavjud, lekin maxsus pedagogik faoliyat amalga oshirilmasa uzviylik amalga oshirilmaydi. Uzviylik o‘quv jarayoni komponentlari orasida amalga oshirilgan aloqadorlikdir.

Fanlararo aloqadorlikni yana bir muhim jihati shundaki, o‘qituvchi o‘z fanidan dars berish jarayonida uni o‘quvchiga yetkazishdan oldin juda ko‘p adabiyotlarga

murojaat qilishiga to‘g‘ri keladi. Ayniqsa hozirgi kunda axborot mo‘l ko‘lligi asri bo‘lgani uchun internet tizimidan samarali foydalanish va ilmu fanga, hayotimizga kirib kelayotgan yangi ma’lumotlar va yangiliklardan xabardor bo‘lishni taqazo etadi. Bu esa albatta o‘qituvchiga juda katta ma’suliyat va tinimsiz mehnatni yuklaydi.

Xulosa qilib aytganda, barcha fanlarni o‘qitilishida fanlararo aloqadorlikni ahamiyati muhim bo‘lib, tayyorlanayotgan kadrlarni umumiy dunyoqarashi va kasbiy mahoratini oshirishga muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.G‘oziev E.G‘. Aqliy kamolotingizni aniqlay olasizmi?. T.: Universitet,” 1996.
- 2..G‘oziyev E.G‘. Umumiy psixologiya. Toshkent. 2010.
- 2.G‘oziyev E.G‘. Ontogenez psixologiyasi. Toshkent, 2010.
- 3.Kosimov U.A. Ontogenez psixologiyasi. Darslik, Buxoro, 2025
- 4.Kosimov U.A. Kognitiv psixologiya, Darslik, Buxoro, 20255.Ratanova T.P.
- 5.Psixodiagnosticheskie metodi izucheniya lichnosti. M. 1998.

ChatGPT- SUN’IY INTELLECT MAHSULI SIFATIDA

Rajabova Zarina Narzulloyevna

Buxoro shahar 11-maktab amaliyotchi psixologi

Annotasiya:Chat GPT deb nomlangan AI texnologiyasi foydalanuvchilarga savollariga chat asosidagi javoblarni taqdim etadi. Ko‘plab sohalar, jumladan, ta’lim ham ushbu ilg‘or texnologiyadan katta foyda oldi. Talabalar o‘quv maqsadlariga erishishda yordam berish uchun AIdan foydalanishlari mumkin. Biroq, Chat GPT-ni tez qabul qilishning mumkin bo‘lgan salbiy ta’sirini hisobga olsak, biz buni e’tiborsiz qoldirmasligimiz kerak.

Kalit so‘zlar: ChatGPT -Generative Pre-trained Transformer

Sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishni kengaytirish, raqamli ma’lumotlarni yig‘ish, saqlash va qayta ishlash tizimini takomillashtirish maqsadida hozirda yurtimizda ushbu sohada malakali kadrlarni tayyorlash, mazkur yo‘nalishdagi ilmiy-loyihalarni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha qator ishlar amalga oshirilmoqda.

2021 yilning 17 fevral kuni “Sun’iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4996-son Qarori qabul qilindi.

Shu bilan birga 2024-yil 14-oktabrda “Sun’iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-358-son Qarori qabul qilindi

Mazkur Qarorlardan ko‘zlangan maqsad — “Raqamli O‘zbekiston – 2030” Strategiyasiga muvofiq sun’iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish va ularni mamlakatimizda keng qo‘llash, raqamli ma’lumotlardan foydalanish imkoniyatini va ularning yuqori sifatini ta’minlash, ushbu sohada malakali kadrlar tayyorlash uchun qulay shart-sharoitlar yaratishdir.

Sun’iy intellect mahsuli sifatida ChatGPT sun’iy intellekt bilan ishlovchi chat botini ishlab chiqqan OpenAI kompaniyasi o‘z servisi ishlaydigan hududlar ro‘yxatiga O‘zbekistonni qo‘shdi. Endilikda mamlakatda ChatGPT ro‘yxatidan rasman o‘tish va uni ishlatish mumkin.

Endilikdar sun’iy intellekt bilan ishlovchi chat botdan O‘zbekiston mobil operatorlari raqamlaridan foydalangan holda ro‘yxatdan o‘tish va botni mamlakat hududida ishlatish mumkin. Shu vaqtgacha katta tezlikda mashhur bo‘lgan servisdan O‘zbekiston hududida foydalanish rasman imkonsiz edi. Servisdan foydalanish uchun VPN servislari va xorijiy mobil operatorlar raqamlaridan foydalanish talab etilardi.

ChatGPT(Generative Pre-trained Transformer) - OpenAI tomonidan ishlab chiqilgan va tabiiy tillardagi so‘rovlarni qo‘llab-quvvatlovchi dialog rejimida ishlashga qodir bo‘lgan generativ sun’iy intellektga ega chatbot. Tizim savollarga javob berish, turli tillarda, shu jumladan rus tilida, turli fan sohalariga oid matnlarni yaratishga qodir. Muhim xususiyat - bu so‘rov bo‘yicha turli dasturlash tillarida dasturlar yaratish qobiliyati. ChatGPT - bu katta til modeli bo‘lib, u nazorat ostida o‘rganish va mustahkamlashni o‘rganish usullaridan foydalangan holda o‘qitiladi.

Ushbu chatbot dastlab OpenAI ning boshqa til modeliga - GPT-3.5 - GPT-3 modelining takomillashtirilgan versiyasiga asoslangan edi. 2023-yil 14-martda ChatGPT Plus sinovchilari va pullik obunachilari uchun GPT-4 tili modeli chiqarildi. Yangi versiyada AI nafaqat matn, balki tasvirlarni ham yaratish imkoniyatiga ega (funktsionallik boshqa OpenAI modeli – DALL-E[1] bilan o‘zaro aloqada amalga oshiriladi).

ChatGPT 2022-yil 30-noyabrda ishga tushirilgan bo‘lib, keng imkoniyatlari bilan foydalanuvchilarning e’tiborini tortdi: kod yozish, matnlar yaratish, tarjima imkoniyatlari, aniq javoblar olish va javoblar uchun dialog kontekstidan foydalanish, garchi uning haqiqiy aniqligi tanqid qilingan.

2023-yil fevral oyi boshida Reuters Shveytsariyaning UBS xoldingiga tayanib, 2 oy ichida faol ChatGPT foydalanuvchilari auditoriyasi 100 million kishiga yetganini xabar qildi. Shunday qilib, ilova tashrif buyuruvchilarning o‘sishi bo‘yicha tarixiy rekord o‘rnatdi.

Xitoy, Rossiya, Belarus, Afg‘oniston, Venesuela, Turkmaniston, Eron kabi mamlakatlarda xizmatdan foydalanish cheklangan.

2023-yil 19-mayda iOS operatsion tizimi uchun rasmiy ChatGPT ilovasi chiqdi.. 2023-yil 26-iyulda Android uchun rasmiy chatbot ilovasi chiqdi. 2024-yil

may oyida Apple va OpenAI o‘rtasida hamkorlik e‘lon qilindi, unda ChatGPT Apple operatsion tizimlarining Apple Intelligence funksiyasiga integratsiya qilindi.

2024-yil oktabr oyida Windows operatsion tizimi uchun ChatGPT ilovasi chiqarildi. 2023-yilning bahoridan boshlab, AI texnologiyalarining jadal rivojlanishi haqidagi jamoatchilik xavotirining kuchayishi tufayli ChatGPT-5 yangi neyron tarmog‘i modelini o‘qitish to‘xtatildi.

2024 yil noyabr oyida Sem Altman beshinchi versiya 2024 yilda ham chiqarilmasligini rasman e‘lon qildi.

2024 yil 13 mayda CTO Mira Murati GPT-4o ("omni" uchun "o") chiqarilishini e‘lon qildi. Model yuqori javob tezligi va matn, audio va tasvirlarni qayta ishlash qobiliyatiga ega. GPT-4o 50 dan ortiq tillarni qo‘llab-quvvatlaydi va foydalanuvchi bilan tabiiyroq muloqot qiladi. U odamga o‘xshash ovoz bilan javob bera oladi va his-tuyg‘ularni taqlid qiladi.

2024-yil iyul holatiga ko‘ra, ChatGPT dunyo bo‘ylab eng ko‘p tashrif buyurilgan 10 ta veb-saytdan biridir.

2024-yil sentabr oyida OpenAI javob berishdan oldin o1-oldindan ko‘rish va o1-mini modellarini zanjirli asoslar bilan chiqardi, ular pullik foydalanuvchilar uchun mavjud.

2025-yil 27-fevralda OpenAI ChatGPT Pro obunachilariga taqdim etilgan GPT-4.5 ni chiqardi. 2025-yil 5-martda GPT-4.5 ChatGPT Plus abonentlari uchun taqdim etildi.

ChatGPT ixtiyoridagi ma’lumotlarga yordam sahifalari, internet hodisalari haqidagi ma’lumotlar va dasturlash tillari haqidagi ma’lumotlar kiradi.[22] Aksariyat chatbotlardan farqli o‘laroq, ChatGPT foydalanuvchining holatini xuddi shu suhbatda ularga berilgan oldingi savollar va javoblarni eslab kuzatib boradi, bu ba’zi jurnalistlar ChatGPT-dan shaxsiylashtirilgan terapevt sifatida foydalanish imkonini beradi. ChatGPT foydalanuvchilarning so‘rovlarini haqoratomuz natijalarga olib kelishi va haqoratomuz javoblar olishiga yo‘l qo‘ymaslik maqsadida moderator API orqali so‘rovlarni filtrlaydi va irqchilik yoki seksistik takliflarni rad etadi.

ChatGPT juda ko‘p cheklovlariga ega. ChatGPT-ning inson nazoratini hisobga olgan holda ishlab chiqilgan mukofot modeli, Gudxart qonuniga ko‘ra, haddan tashqari optimallashtirilgan bo‘lishi mumkin va shuning uchun unumdorlikni pasaytiradi. Trening davomida sharhlovchilar haqiqiy tushunish yoki faktik tarkibdan qat’i nazar, uzoqroq javoblarni ma’qul ko‘rdilar. ChatGPT ma’lumotlari algoritmik noto‘g‘riligidan aziyat chekishi mumkin; Bosh direktor kabi odamlarning noaniq tavsiflarini o‘z ichiga olgan javoblar bunday odamni, masalan, oq tanli erkak ekanligini ko‘rsatadigan javobni keltirib chiqarishi mumkin.[25] ChatGPT kod yozish yoki plaginlarni yaratish uchun ishlatilishi mumkin, lekin kod GPL-mos bo‘lishi kerak.

Xizmatda dastlab yangilangan ma’lumotlarni olish imkoni yo‘q edi. Biroq, 2023 yil mart oyidan boshlab ChatGPT ChatGPT Plus versiyasida plaginlarni taqdim etish orqali foydalanuvchilarga internetga kirishni ta’minlay boshladi.[27] 2024-yil oktabr oyida chatbotda integratsiyalashgan veb-qidiruv funksiyasi SearchGPT-ning beta-versiyasi taqdim etildi. Asbob dastlab faqat pullik foydalanuvchilar uchun mavjud edi. Biroq, 2024-yil 16-dekabrda qidiruv tizimi hamma uchun ochiq bo‘ldi.

2023-yil 28-avgustda OpenAI kengaytirilgan ma’lumotlarni himoya qilish imkoniyatlari va GPT-4 ga cheksiz kirish imkoniyatiga ega ChatGPT Enterprise chatbot modelini taqdim etdi.

2023-yil 25-sentabrda ChatGPT ovozni aniqlash va yaratish, shuningdek, tasvirni aniqlash funksiyalarini taqdim etdi. Bundan tashqari, xizmat manbalarga to‘g‘ridan-to‘g‘ri havolalar bilan Internetda ma’lumot qidirish imkoniyatini oldi va endi 2021 yil sentyabrigacha ma’lumotlar bilan cheklanmaydi.

2024-yil may oyida OpenAI giperreal ovozli yordamchini, Advanced Voice Mode-ni namoyish etdi. Yozda u cheklangan miqdordagi pullik foydalanuvchilarga ushbu vositadan foydalanish imkoniyatini taqdim qila boshladi. Kuzda xizmat Plus, Enterprise, Teams yoki Edu obunalari egalari uchun avval mobil ilovada, keyin esa veb-versiyasida mavjud bo‘ldi. Ovozli interfeys GPT-4o modelining audio imkoniyatlari asosida amalga oshiriladi. U real vaqt rejimida foydalanuvchi bilan tabiiy muloqot qilish, og‘zaki bo‘lmagan signallarga javob berish va his-tuyg‘ularni etkazish funksiyasini ta’minlaydi.

2024-yil 3-oktabrda OpenAI chatbot bilan ishlash uchun yangi interfeys – “canvas” (“ChatGPT 4o with canvas”)ni taqdim etdi. Mahsulot oddiy chat oynasi yonida yozish va dasturlash uchun alohida oyna ochish imkonini beradi.

2024-yil noyabr oyida OpenAI chatgpt.com domenini sotib oldi. 2025-yil fevral oyida Internetdagi turli manbalardan olingan ma’lumotlarni tahlil qilish va umumlashtirish orqali to‘laqonli tadqiqot o‘tkazish imkonini beruvchi Deep Research xususiyati e’lon qilindi.

Shuningdek, 2025-yil fevral oyida OpenAI AI qidiruvini hamma uchun ochdi: endi siz OpenAI hisobini yaratmasdan ChatGPT yordamida qidirishingiz mumkin (bu holda hech qanday tarix saqlanmaydi)

Sun’iy intellekt (AI) - bu, savollarga javob berish, tasvirlar yaratish, matn yozish, ma’lumotlarni qayta ishlash va ma’lumotni tahlil qilish kabi turli vazifalarni bajarishga qodir kompyuter tizimi. U inson miyasining ishlashiga taqlid qiluvchi neyron tarmog‘idan foydalangan holda ma’lumotlarni qayta ishlaydi. Sun’iy intellekt (AI) so‘nggi bir necha yil ichida eng dolzarb mavzulardan biriga aylandi. Qo‘shma Shtatlar va Xitoy kabi mamlakatlar hukumatlari va kompaniyalari sun’iy intellekt texnologiyalari imkoniyatlarini birinchilardan bo‘lib tushunib, ularni

rivojlantirishga sarmoya kiritishdi. Bu OpenAI ning ChatGPT kabi mashhur mahsulotlarga, shuningdek, yuzni aniqlashda Xitoy texnologiyalarining ustunligiga olib keldi.

Bugungi kunda O‘zbekiston ham sun’iy intellekt natijalari qo‘llaniladigan davlatlar qatoriga kiradi. Sun'iy intellekt tizimlari orasida eng mashhuri bu ChatGPT tizimidir. Biz sizga bu chatdan qanday qilib foydalanishni boshlashni, shuningdek, biznes jarayonlaringizni yaxshilash uchun qanday foydalanishingiz mumkinligini aytib beramiz.

ChatGPT neyron tarmog‘i 2023-yil boshidan O‘zbekistondan foydalanuvchilarni ro‘yxatdan o‘tkazishga ruxsat berdi.

ChatGPT sun’iy intellektidan foydalangan holda so‘rovlarga javoban matnli materiallar: maqolalar, insholar, hazillar va hatto oddiy programma kodini yozishi mumkin.

Bu neyron tarmoq 2022-yil oxirida paydo bo‘lgan. Fevral oyida OpenAI ilovasi ishga tushirilgandan keyin ikki oy ichida uni 100 million foydalanuvchilar qo‘llay boshladi. Natijada OpenAI tarixdagi eng tez rivojlanayotgan ilovaga aylandi.

ChatGPT ko‘pincha ma’lumot qidirish uchun ishlatiladi. Misol uchun, googlega so‘rov kiritish orqali foydalanuvchi dolzarbligiga qarab ko‘plab manbalarni ko‘rib chiqishi mumkin. ChatGPT-dan foydalanish natijasida esa foydalanuvchi o‘zi uchun so‘roviga mos eng to‘g‘ri va yaxlit ma’lumotlarni olishi mumkin. Ya’ni, neyron tarmoq foydalanuvchiga taqdim etilgan ma’lumotni bir saytdan ikkinchisiga o‘tish orqali shaxsan izlashdan ko‘ra bitta joydan barcha ma’lumotni olish imkonini beradi.

Javob - berilgan savolning to‘g‘riligiga, ya’ni sun’iy intellektga berilgan texnik topshiriq va terilgan so‘zlar ketma-ketligiga bog‘liq.

Chat kurs yoki dissertatsiya yozish uchun yetarli emas albatta. Haligacha dissertatsiya yoki ilmiy ish yozish uchun sun’iy ong yetarli kuch va imkoniyatlarga ega emas. Bunday matnlar uchun muayyan fanni chuqur tahlil qilish talab etiladi

ChatGPT nafaqat oddiy matn yozishda, balki keng ko‘lamli marketing vazifalarni rejalashtirish va boshqa sohalarda foydali bo‘lishi mumkin. Bunday yechimlar veb-sayt egalari va internet do‘kon egalari uchun o‘ta qulay bo‘lishi mumkin. Masalan: Chat GPT mijozlarga xizmat ko‘rsatish jarayonini avtomatlashtirish uchun ishlatilishi mumkin. Mijozlarning savollariga real vaqtda tezkor javob berish uchun uni veb-saytingiz yoki messenjeringizdagi chatbotga qo‘shishingiz mumkin.

Agar saytingizga maqolalar, bloglar yoki mahsulot tavsiflari kabi katta hajmdagi matnli materiallar yaratish kerak bo‘lsa, Chat GPT vosita sifatida yordam beradi. Biroq bu hamma vazifani sun’iy ong o‘zi bajaradi degani emas. Natijalarni

o‘zingiz diqqat bilan tahrirlashingiz kerak, chunki GPT ba’zan noto‘g‘ri yoki sifatsiz javoblar berishi mumkin.

Chat GPT biznes qarorlarini qabul qilishda foydali yordamchi bo‘lishi mumkin. U ma’lumotlarni tahlil qilish, hisob-kitoblarni amalga oshirish yoki natijalarni bashorat qilish uchun ishlatilishi mumkin. Masalan, biznes rejangizni ishlab chiqish uchun qimmatli tushunchalarga ega bo‘lish uchun mumkin bo‘lgan marketing strategiyalarini modellashtirishingiz yoki raqobat muhitini baholashingiz mumkin.

Dasturchilar kod yaratish jarayonida Chat GPT-dan foydalanish samarali bo‘lishi mumkinligini ta’kidladilar. Biroq, murakkab muammolarni hal qilish uchun chatbotga to‘liq ishonish hali tavsiya etilmaydi. Kodlash chatbotning xususiyatlaridan biridir, lekin uning asosiy vazifasi emas. Tajribali dasturchilar bilan solishtirganda, Chat GPT albatta yutqazadi. Chatni qo‘llash ko‘pincha dasturchining vaqtini qisqartirish va uni ma’lum ma’lumotlarni tahlil qilish zaruratidan xalos qilish uchun oddiy jarayonlarni avtomatlashtirishga yordam beradi.

Chat GPT javoblarining aniqligiga qaramay, u hali ham jonli operator yoki menejerni to‘liq o‘rnini bosa olmaydi. Chatbot savolga javob berishga qodir, lekin u hali mijozni haqiqiy odam kabi tushuna olmaydi.

Oddiy matematik misollarni Chat GPT muvaffaqiyatli bajara olsa-da, murakkab hisob-kitoblarda xatolarga yo‘l qo‘yishi mumkin. Shuning uchun siz kodlash yoki buxgalteriya hisobi uchun chatbotdan to‘liq foydalana olmaysiz. Hisob-kitoblarning to‘g‘riligini tekshiradigan shaxsning roli muhimligicha qolmoqda.

Chat GPT ehtiyotkorlik bilan ishlatilishi kerak bo‘lgan vosita ekanligini unutmaslik kerak. Kontent yaratishda yoki qaror qabul qilishda har doim natijalarni tekshiring va o‘zingizning professional tajribangiz va bilimingizga tayanishingiz kerakligi yodingizda bo‘lsin.

Xulosa qilib aytganda, agar qayerda qo‘llashni bilsangiz Chat GPT faoliyatingiz samaradorligini oshirishga yordam beradigan samarali yordamchi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati

1. Abdullayeva, M., & Musayeva, Z. M. (2023). The Impact of Chat Gpt on Student’s Writing Skills: An Exploration of Ai-Assisted Writing Tools. International Conference of Education, Research and Innovation, 1(4), 61–66.
2. Ali, J. K. M., Shamsan, M. A. A., Hezam, T. A., & Mohammed, A. A. Q. (2023). Impact of ChatGPT on learning motivation: teachers and students’ voices. Journal of English Studies in Arabia Felix, 2(1), 41–49.
3. Anders, B. A. (2023). Is using ChatGPT cheating, plagiarism, both, neither, or forward thinking? Patterns, 4(3).

4. Athanassopoulos, S., Manoli, P., Gouvi, M., Lavidas, K., & Komis, V. (2023). The use of ChatGPT as a learning tool to improve foreign language writing in a multilingual and multicultural classroom. *Advances in Mobile Learning Educational Research*, 3(2), 818–824.
5. Ausat, A. M. A., Massang, B., Efendi, M., Nofirman, N., & Riady, Y. (2023). Can chat GPT replace the role of the teacher in the classroom: A fundamental analysis. *Journal on Education*, 5(4), 16100–16106.

TA’LIMDA SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARI

Umurova Madina Latipovna

Kogon shahar 5-maktab amaliyotchi psixologi

Annotasiya: Sun’iy intellekt tez rivojlanayotgan texnologiya sohasi bo‘lib, u inson xatti - harakatlariga taqlid qiladigan va vazifalarni insonga o‘xshash aniqlik bilan bajaradigan aqlli mashinalarni yaratish bilan bog‘liq. Sun’iy intellekt sohasi ma’lumotlardan o‘rganish, fikr yuritish, tabiiy tilni tushunish, rasmlar va tovushlarni idrok etish va turli vositalar orqali to‘plangan ma’lumotlar asosida qaror qabul qilish imkonini beradigan dasturiy ta’minot va tizimlarni yaratishga qaratilgan. Suniy intellekt(SI) - odatda inson aqlini talab qiladigan vazifalarni bajarishga qodir mashinalarni yaratishga qaratilgan. Sun’iy intellekt bugungi kunda deyarli barcha sohalarda qo‘llanilib kelinmoqda. Sun’iy intellekt hayotimizga kirib kelmoqda, ammo uning o‘zi nima degan savol tug‘ilishi tabiiy. Shu bois sun’iy intellekt haqida ayrim ma’lumotlarni e’tiboringizga havola etamiz.

Kalit so‘zlar: Sun’iy intellekt, ta’limda sun’iy intellekt

Sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishni kengaytirish, raqamli ma’lumotlarni yig‘ish, saqlash va qayta ishlash tizimini takomillashtirish maqsadida hozirda yurtimizda ushbu sohada malakali kadrlarni tayyorlash, mazkur yo‘nalishdagi ilmiy-loyihalarni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha qator ishlar amalga oshirilmoqda.

2021 yilning 17 fevral kuni “Sun’iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4996-son Qarori qabul qilindi.

Shu bilan birga 2024-yil 14-oktabrda “Sun’iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-358-son Qarori qabul qilindi

Mazkur Qarorlardan ko‘zlangan maqsad — “Raqamli O‘zbekiston – 2030” Strategiyasiga muvofiq sun’iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish va ularni mamlakatimizda keng qo‘llash, raqamli ma’lumotlardan foydalanish imkoniyatini va ularning yuqori sifatini ta’minlash, ushbu sohada malakali kadrlar tayyorlash uchun qulay shart-sharoitlar yaratishdir.

Shuningdek, ushbu hujjat sun’iy intellektni qo‘llashning asosiy yo‘nalishlari va tamoyillarini, shuningdek, yaqin va uzoq istiqbolda ushbu sohani kompleks shakllantirish uchun shart-sharoitlarni belgilovchi Sun’iy intellektni rivojlantirish strategiyasini ishlab chiqish, iqtisodiyot tarmoqlari va ijtimoiy sohada, davlat boshqaruvi tizimida sun’iy intellekt texnologiyalarini ishlab chiqish va ulardan foydalanishda yagona talablar, javobgarlik, xavfsizlik va shaffoflikni belgilovchi normativ-huquqiy bazani ishlab chiqish, aholi manfaatlarini yo‘lida davlat xizmatlari ko‘rsatish sifatini yaxshilashni nazarda tutadi. O‘z navbatida, ma’lumotlarni qayta ishlashda davlat organlarining samaradorligini oshirish uchun sun’iy intellekt texnologiyalaridan keng foydalanish, foydali texnologik yechimlarni ishlab chiqish bo‘yicha fundamental va amaliy ilmiy tadqiqotlarni o‘tkazish va ularni keyinchalik tijoratlashtirishni rag‘batlantiruvchi sun’iy intellekt sohasida innovatsion ishlanmalarining mahalliy ekotizimini yaratish kabi maqsad-vazifalar amalga oshiriladi.

Qarorda sun’iy intellekt texnologiyalarining qaysi sohalarda qay tarzda qo‘llanilishi, bu borada ko‘zda tutilgan vazifalar ham to‘liq o‘z aksini topgan.

O‘z navbatida sun’iy intellektni ilm-fanga joriy etish uchun malakali kadrlar sonini oshirish talab etiladi. Negaki aynan o‘z kasbining ustasi bo‘lgan mutaxassislar barcha jabhalarga sun’iy intellekt kirib borishida asosiy omil bo‘ladi. Hozirda yurtimizda shu yo‘nalish bo‘yicha “Raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt” ixtisosligi oliy malakali kadrlarning ilmiy va ilmiy-pedagogik mutaxassisliklar nomenklaturasiga kiritildi va uning pasporti yaratildi. Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti hamda Raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektni rivojlantirish ilmiy-tadqiqot institutida “Raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt ixtisosligi” bo‘yicha oliy ta’limdan keyingi ta’lim instituti ochildi.

Sun’iy intellekt hayotimizga kirib kelmoqda, ammo uning o‘zi nima degan savol tug‘ilishi tabiiy. Shu bois sun’iy intellekt haqida ayrim ma’lumotlarni e’tiboringizga havola etamiz.

Mamlakatimizda sun’iy intellekt texnologiyalarini joriy etishda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 17.02.2021 y. dagi “Sun’iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4996-son Qarori qabul qilinishi ushbu sohadagi ishlarni bir tizimga solish va tashkillashtirish imkonini berdi. “Raqamli O‘zbekiston - 2030” strategiyasiga muvofiq hamda sun’iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish va ularni mamlakatimizda keng qo‘llash, raqamli ma’lumotlardan foydalanish imkoniyatini va ularning yuqori sifatini ta’minlash, ushbu sohada malakali kadrlar tayyorlash uchun qulay shart-sharoitlar yaratish maqsadida mamlakatimizda ta’lim - tarbiya sohasining barcha bo‘g‘inlari - maktabgacha ta’lim, maktab, o‘rta maxsus va oliy

ta’lim tizimini takomillashtirish, yangi muassasalar bunyod etish va mavjudlarini qayta ta’mirlash bo’yicha olib borilayotgan ishlar yoshlar kamolotida o’z samarasini beradi.

Suniy intellekt(SI) - odatda inson aqlini talab qiladigan vazifalarni bajarishga qodir mashinalarni yaratishga qaratilgan. Sun’iy intellekt bugungi kunda deyarli barcha sohalarida qo’llanilib kelinmoqda.

Har qanday biznes, davlat organi, ishlab chiqarish yoki savdo tuzilmasi, logistika, ta’lim, tibbiyot muassasasi va bir kishining faoliyatini avtomatlashtirish – bularning barchasi sun’iy intellektni qo’llash sohalaridir. Xotira hajmining doimiy o’sishi va neyron tarmoqning ichki aloqalarining mustahkamlanishi tufayli sun’iy intellektni qo’llash samaradorligi asta-sekin ortib bormoqda.

Sun’iy intellekt tez rivojlanayotgan texnologiya sohasi bo’lib, u inson xatti - harakatlariga taqlid qiladigan va vazifalarni insonga o’xshash aniqlik bilan bajaradigan aqlli mashinalarni yaratish bilan bog’liq. Sun’iy intellekt sohasi ma’lumotlardan o’rganish, fikr yuritish, tabiiy tilni tushunish, rasmlar va tovushlarni idrok etish va turli vositalar orqali to’plangan ma’lumotlar asosida qaror qabul qilish imkonini beradigan dasturiy ta’minot va tizimlarni yaratishga qaratilgan.

Shuning uchun ham hayotimizda uning ahamiyati katta. Sun’iy intellekt vositalari va axloqiy hissiyotlar insonlar hayotida shu qadar chambarchas bog’lanib ketganki, zamonaviy axborot – kommunikatsion texnologiyalar (AKT), ijtimoiy tarmoqlar hamda ommaviy axborot vositalari (OAV) orqali bu jarayonlarning yaqqol namunasini ko’rmoqdamiz. Demak, insoniyat kelajagining qanday bo’lishi uning sun’iy intellekt vositalaridan qay tarzda foydalana olishiga bo’liq. Sun’iy intellektning eng katta yutuqlaridan biri shundaki, u inson xatolarini kamaytiradi. Odamlardan farqli o’laroq, kompyuter mashinasi to’g’ri dasturlashtirilgan bo’lsa, xatolarga yo’l qo’ymaydi, odamlar esa vaqti - vaqti bilan xato qiladilar. Shu sababli, sun’iy intellekt avval saqlangan ma’lumotlarni to’plash, xatolik ehtimolini kamaytirish va har qanday vazifaning aniqligini oshirish orqali ba’zi bir algoritmlar to’plamidan foydalanadi. Demak, sun’iy intellekt qiyin hisob-kitoblarni talab qiladigan va hech qanday xatosiz bajarilishi mumkin bo’lgan murakkab muammolarni hal qilishga yordam beradi. O’z navbatida sun’iy intellektni ilm - fanga joriy etish uchun malakali kadrlar sonini oshirish talab etiladi. Negaki aynan o’z kasbining ustasi bo’lgan mutaxassislar barcha jabhalarga sun’iy intellekt kirib borishida asosiy omil bo’ladi.

Sun’iy intellektning ta’limda qo’llashning ijobiy oqibatlari, odatda o’quvchilar o’rganadigan narsalarga ko’p e’tibor beriladi, Biroq, o’quvchining qanday o’rganishi juda muhimdir.

Sun’iy intellekt sohasidagi yutuqlar o’qituvchilarga o’quvchilari qanday o’rganishlarini yaxshiroq tushunish imkonini beradi va ularga o’quv dasturini mos

ravishda moslashtirishga imkon beradi. Sun’iy intellekt tomonidan boshqariladigan mashina, xuddi o’qituvchi sinfga oldingi bilimlarni olib kelgani kabi, oldindan belgilangan tajriba bilan yuklanishi mumkin.

Ushbu sun’iy intellekt yordamida o’qituvchi maktabdagi kabi o’quvchiga bilim berishi mumkin. Haqiqiy o’qituvchi ma’lum o’quv faoliyatini berishi va o’quvchining kerakli ta’lim natijalarini qo’lga kiritganligini bilish uchun o’quvchini baholashi mumkin. Sun’iy intellektga yo’naltirilgan ta’limda, o’qituvchi auditoriyada qilganidek, sun’iy intellektga asoslangan mashina ham o’quvchining kerakli ta’lim maqsadlariga erishish uchun oldindan belgilangan ta’lim yo’lida boshqarilishini ta’minlaydi.

Bunday tizim darsdan keyin o’z-o’zini ta’minlash jarayonida o’quvchiga repetitor vazifasini o’taydi. O’qitishning ushbu usuli sun’iy intellektga yo’naltirilgan o’rganish deb ataladi, bunda o’quvchi shunchaki bilim oluvchi bo’lib qoladi va oldindan belgilangan o’rganish yo’lidan boradi. Agar sun’iy intellektga yo’naltirilgan ta’lim mashhur bo’lib qolsa, uyda o’qituvchilarga bo’lgan ehtiyoj yo’qolishi mumkin.

Su’niy intellekt allaqachon hayotimizda amaliy jihatdan mavjud. Ular o’qituvchining ishtirokisiz ishlashga qodir va turli xil algoritmlardan foydalangan holda o’quvchiga samarali qarshilik ko’rsatishi va qo’llab-quvvatlashi mumkin. Bizning ta’lim tizimimiz yangilanishni talab qiladigan vaqt keldi va endi sun’iy intellekt bizni to’g’ri yo’nalishga undashi mumkin. Shu bilan birga, biz texnologiya va ularning aql - idrokini qay darajada nazorat qilishimiz juda muhim. Raqamli sinfni o’liy ta’lim yoki maktab internet tarmog’i orqali o’quvchilarning gibril muhitda ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirish mumkin.

O’quvchilarning ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda darslarni avtomatlashtirish va o’quvchilar bir - biri bilan, o’qituvchilar esa ota - onalar bilan muloqot qilishlari mumkin bo’lgan ijtimoiy platformani yaratish imkoniyatlari paydo boladi. Sun’iy intellektda inson xavfsizligi har doim e’tiborga olinadigan asosiy narsadir. Qachonki, insonlar xavfli joyda xavfli qismini o’rganishimiz kerak bo’lsa, olimlar sun’iy intellektni qo’llab - quvvatlaydigan mashinalardan foydalanadilar. Sun’iy intellekt odamlar erisha olmaydigan har qanday joyga yetib borishi mumkin.

Sun’iy intellektning ta’limda qo’llashning salbiy oqibatlari, narx yuqoriligi, turli xil ish joylari kamayib, ishsizlar sonining ortib ketishiga olib keladi, xakkerlar tomonidan ma’lumotlarni noto’g’ri yo’nalishlarda foydalanish ehtimolini tug’diradi. Xozirgi vaqtda oliy ta’lim va maktablarda ma’lumotlarni raqamlashtirish ancha ommalashdi. Har qanday texnologiya singari, o’quvchilarning ma’lumotlari ham xakkerlikka moyil bo’lishi mumkin. Agar u noto’g’ri qo’llarga tushsa, ma’lumotlardan noto’g’ri foydalanish xavfini tug’diradi.

Agar biz ta’lim tajribasi uchun sun’iy intellektga to’liq murojaat qilsak, unda o’qituvchilarni ko’p jihatdan almashtirishi mumkin. O’qitishni samaraliroq qilish o’rniga, biz butunlay texnologiyaga bog’liq bo’lishimiz mumkin. Agar biz axborot – kommunikatsion texnologiyalariga qaram bo’lmasakgina muvaffaqiyatlarga erishamiz. Aqlli mashinalar ta’lim tajribasini yaxshilasa-da, ular sinfdagi tez-tez paydo bo’ladigan yangi vaziyatlarda sezgi asosida qaror qabul qilishni amalga oshira olmaydi. Sinfdagi sun’iy intellektning maqsadi o’qituvchilarni almashtirish bo’lmasligi kerak. Bu ularning ishlarini osonlashtirishi lozim.

Xulosa qilib aytadigan bo’lsak, bugungi kunda sun’iy intellekt hayotimizning ajralmas qismiga aylanib ulgurdi. Ammo uning ma’lum bir kamchiliklari ham ko’zga tashlanmoqda. Masalan, sun’iy intellekt rivojlanishi tezlashgan sari kasbiy faoliyatlar ham asta-sekin kamayib bormoqda.

Xususan, sog’liqni saqlash, ta’lim, advokatlik, favqulotda vaziyatlarga javob beruvchilar, ijtimoiy ishchilar, mijozlarga xizmat ko’rsatuvchilar faoliyatiga sezilarli darajada o’z ta’sirini ko’rsatmoqda.

U ko’pgina sohalarda foydalaniladi, Yangiliklar va qiziqarli ma’lumotlarga qarab, u yuqori effektivlik va to’g’ri ishlashni ta’minlash uchun sodda yechish, tavakkal qilish va boshqa ko’plab qobiliyatlari bilan mahalliy instruksiyalar jamlanmalarini ishlab chiqarishni o’rganib chiqish amallarini ham hal eta oladi. Bularda diskretizatsiya, matematikaviy tuzatishlar va boshqa analizlarni bildiradigan dasturlar juda muhim ahamiyat kasb etadi.

Zero, sun’iy intellekt texnologik rivojlanish va taraqqiyotlar asosidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati;

- 1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 17.02.2021 yildagi “Sun’iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4996-son Qarori (<https://lex.uz/docs/-5297046>).
2. Бабашев, Ф. А. (2018). Технология интеллект-карты в профессиональной компетентности будущих учителей. Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук, (7), 99-101.
- 3.Пырнова О.А., Зарипова Р.С. Технологии искусственного интеллекта в образовании // Russian Journal of education and Psychology. 2019, Том 10, – №3. – С. 41–43. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tehnologii-iskusstvennogo-intellekta-vobrazovaniiviewer>.
- 4.Коровникова Н.А. Искусственный интеллект в образовательном пространстве: проблемы и перспективы // Социальные новации и социальные науки. – Москва : ИНИОН РАН, 2021. – № 2. – С. 98–113. URL: <https://sns-journal.ru/ru/archive/>
- 1.G‘oziev E.G‘. Aqliy kamolotingizni aniqlay olasizmi?. T.: Universitet,” 1996.

PSIXIK FAOLIYATNI TEKSHIRISH METODOLOGIYASI INTELLEKTNI RIVOJLANTIRISH VOSITASI

Ismatova Zulfiya Nutfullayevna

Peshku tuman 28-maktab amaliyotchi psixologi

Annotasiya: Rasmiy nuqtai nazardan, metodologiya real hayot haqidagi bilimlar mazmuni bilan bog‘liq bo‘lmay, balki bilimlarni tashkil etish borasidagi jarayonlar bilan ish ko‘radi. Shuning uchun “metodologiya” termini, odatda, tadqiq etilgan protsedura, texnika, usullar majmuini va ma’lumotlar to‘plash, ularni qayta ishlashni anglatadi. Metodologiyani mohiyatan tushunish tadqiqot predmeti doirasidagi evristik (ya’ni, izlanayotgan) funksiyani amalga oshirish asoslanadi. Har qanday nazariy bilimlar tizimi nafaqat predmet doirasidagi tasvirlash va tushuntirish mazmuniga ega bo‘ladi, balki, bir vaqtning o‘zida yangi bilimlar izlanishida qurol hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: Metodologiy metodlar, qiyoslash, longityud (uzluksiz), kompleks (ko‘pyoqlama)

Ma’lumki, har qanday fan o‘z predmetiga ega. Psixologiyani predmeti psixika bo‘lib, u obektiv olamni psixik hodisalar asosida aks ettirib, yuzaga kelgan va shakllangan obraz sub’ekt faoliyatini, xulq-atvorini maqsad sari yo‘naltiradi.

Bundan tashqari har qanday fan qandaydir hodisa qonuniyatlarini bilish uchun malum bir metodlardan foydalanadi. I.P. Pavlov “Metodning qo‘lida tadqiqot taqdiri yotadi” degan edi. Metodlar tizimi fanning umumiy metodologiyasiga birlashadi.

Metodologiyani keng ma’noda oladigan bo‘lsak, u ma’lum tizimga ega bo‘lgan va bilimlarni izlab topishga qaratilgan, mantiqan ketma-ketlikka ega bo‘lgan metodlardir. Ko‘pchilik olimlar bu atamani ilmiy metod tushunchasiga mos tarzda tushunadilar va foydalanadilar, metodologiya faqat ilmiy tarzda qabul qilinishi deb takidlaydilar.

Metodologiya (yunoncha methodes – bilish, tadqiq qilish, izlanish yo‘li, logos – tushuncha, ta’limot) amaliy faoliyatini tashkil etish va amalga oshirish tamoyillari, usullari tizimi hamda ushbu tizim haqidagi talimotdir. Metodlar – psixologiyani o‘rganish usullari va yo‘llari yig‘indisi, “Metod” bu bilish, anglash yo‘li bo‘lib, bu usul orqali fanning predmeti aniqlanadi. (S.L. Rubinshteyn).

Metodologiya – uslubiyot deb ilmiy tadqiqot tamoyillari tizimiga aytiladi. Aynan, metodologiya to‘plangan faktlar bilimning real va ishonchli asosiga qay darajada xizmat qilishi mumkinligini aniqlaydi.

Rasmiy nuqtai nazardan, metodologiya real hayot haqidagi bilimlar mazmuni bilan bog‘liq bo‘lmay, balki bilimlarni tashkil etish borasidagi jarayonlar bilan ish ko‘radi. Shuning uchun “metodologiya” termini, odatda, tadqiq etilgan protsedura, texnika, usullar majmuini va ma’lumotlar to‘plash, ularni qayta ishlashni anglatadi.

Metodologiyani mohiyatan tushunish tadqiqot predmeti doirasidagi evristik (ya’ni, izlanayotgan) funksiyani amalga oshirish asoslanadi. Har qanday nazariy bilimlar tizimi nafaqat predmet doirasidagi tasvirlash va tushuntirish mazmuniga ega bo’ladi, balki, bir vaqtning o’zida yangi bilimlar izlanishida qurol hisoblanadi.

Predmet doirasidagi ob’ektiv hayotni aks ettiruvchi nazariya qanchalik tamoyil va qonunlarni shakllantirsa u shunchalik voqe’likning o’rganilmagan qirralariga kirish usullarini ko’rsatadi. Gegelning ta’kidlashicha: “Har qanday fan amaliy mantiqdir”.

A.N. Kupriyan nazariyaning 3 ta asosiy metodologik funksiyalarini ajratib ko’rsatadi: mo’ljallangan, bashoratlangan, klassifikatsiyalangan – tasnifiy. Birinchisi, tadqiqotchi harakatini ma’lumotlar olishga yo’naltirsa; ikkinchisi, ba’zi maxsus sohalarida o’ziga xos bog’liqlikni tiklashga suyanadi; uchinchisi esa xususiyat va aloqalarni namoyon qilish yo’li orqali faktlarni tizimlashtirishga yordam beradi.

Har bir fan taraqqiyotining asosiy sharoitlaridan biri uning ma’lum darajada mumkin qadar ob’ektiv, aniq ishonchli uslublarga ega ekanligidir. Metod – uslubning ma’nosi biror narsaga borish yo’li demakdir. Umuman psixologiyada inson psixikasini tadqiq qilishda metodlarning turli tasnifi mavjuddir. Tadqiqot metodlarini ilmiy jihatdan tahlil qilgan rus psixologi B.G. Ananov mazkur metodlarni xususiyatlariga qarab klassifikatsiya qilgan.

B.G. Ananov psixikani o’rganish metodlarini turli guruhga ajratib, o’rganagan:

- A) tashkiliy guruhga – qiyoslash, longityud, kompleks metodlari kiradi;
- B) empirik guruhga – kuzatish, eksperiment, suhbat, so’rovnoma, test, faoliyat mahsulini o’rganish metodi, biografiya, sotsiometriya;
- V) natijalarni qayta ishlash yoki statistik metodlar;
- G) sharhlash guruhiga genetik va donalash metodlari kiradi.

B.G. Ananov tomonidan ajratilgan klassifikatsiyaga ko’ra, tadqiqot ishlarida foydalaniladigan asosiy metodlar empirik guruh metodlari hisoblanadi. Shunday bo’lsada boshqa guruh metodlariga ham qisqacha to’xtalib o’tamiz.

Tadqiqot metodlarining birinchi tashkiliy guruhi o’z ichiga qiyoslash, longityud (uzluksiz), kompleks (ko’pyoqlama) deb ataladigan turlarni qamrab oladi.

Qiyoslash metodidan umumiy psixologiya, ijtimoiy psixologiyada katta yoki kichik guruhlarni hamda ularning har xil toifalarini o’zaro taqqoslash uchun, tibbiyot psixologiyasida – sog’lom va bemor kishilarning psixik xususiyatlarini qiyoslash maqsadida, sport psixologiyasida sportchilarning holati, o’quvligini va ishchanligini o’zaro taqqoslash maqsadida foydalaniladi.

Qiyoslash metodi turli yoshdagi odamlarning bilish jarayonlari shaxs xususiyatlari, bilimlarni o’zlashtirish, aqliy qobiliyati, salohiyati, rivojlanish dinamikasi, jinslarning tafovutlari va o’ziga xosligini o’rganishda qo’llaniladi.

Psixolog olimlardan L.S. Vigotskiy, P.P. Blonskiy, A.A. Smirnov, B.G. Ananov, D.B. Yelkonin, P. Galperin va ularning shogirdlari olib borgan tadqiqotlar (chaqaloqlik, go‘daklik, ilk bolalik, kichik maktab yoshi, o‘smirlik, o‘spirinlik yosh davrlarini o‘zaro solishtirish) shu metoddan foydalanib amalga oshirilgan.

Longityud metodining boshqa metodlardan farqi bir yoki bir nechta sinaluvchilar uzoq muddat, hatto o‘n yillab tekshiriladilar. Longityud metodidan nemis psixologi V. Shtern, fransuz psixologi R. Zazzo, rus psixologlari N.A. Menchinskaya, A.N. Gvozdev, N.S. Leytes, V.S. Muxina va boshqalar ko‘p yillardan beri foydalanmoqdalar.

Mazkur metod orqali bir xil jinsli (Hasan-Husan, Fotima-Zuhra yoki aralash jinsli Hasan-Zuhra, Fotima-Husan) egizaklar kuzatilgan. Longityud metodi yordamida sub’ektiv omillarning o‘ziga xosligini ob’ektiv shart-sharoitlari va ijtimoiy muhitning sinaluvchiga ta’siri o‘rganiladi. Chunonchi, egizaklarning o‘xshashligi va tafovuti, ta’sirlanishi, his-tuyg‘uni o‘zgarishi kishilar o‘rtasidagi individual farqlar (ishchanligi, temperamenti, oliy nerv faoliyati tizimi va hokazo) bo‘yicha ma’lumotlar olish longityud metodi orqali amalga oshiriladi.

Kompleks metodi yordamida o‘rganilgan ob’ektdagi o‘zgarishlar turli nuqtai-nazardan tahlil qilinadi yoki ularga har xil yondashiladi. Masalan, bolada oddiy bilimlarni o‘zlashtirish xususiyati psixologik jihatdan tekshirilayotgan bo‘lsa, kompleks yondashish ta’sirida ana shu o‘zlashtirishning falsafiy, mantiqiy, fiziologik, ijtimoiy, biologik xususiyatlari yoritiladi. Aytaylik, keksayishning biologik omillarini o‘rganish, uning psixologik, fiziologik, mantiqiy jihatlarini yoritishga xizmat qiladi.

Ilmiy tadqiqot metodlarining uchinchi guruhi natijalarni qayta ishlash bo‘lib, ular statistik (miqdor) va psixologik (sifat) tahlil turlariga bo‘linadi.

Ilmiy tadqiqot metodlarini sharhlash guruhi genetik va donalash metodlaridan iboratdir.

Genetik metod bilan tadqiqot davomida tugallangan ma’lumotlar yaxlit holda, maqsadga muvofiq tarzda sharhlanadi. Bu metoddan foydalanishning asosiy maqsadi sinaluvchida vujudga kelayotgan ichki, jamiki obrazlarning rivojlanishi, faoliyat va bilish jarayonlarining o‘zgarishiga tajriba natijasiga suyanib ta’rif va tavsif berishdir. Shuningdek, bunda mazkur fazilat va xususiyatlarning namoyon bo‘lish davri, bosqichi hamda ba’zi mashaqqatli daqiqalarga, holatlarga qo‘shimcha sharhlar berish imkoniyati tug‘iladi.

Genetik metodga asoslanib psixik o‘zgarishlar bilan rivojlanish bosqichlarining bevosita bog‘liqligi ildizi aniqlanadi.

Donalash metodi tadqiqot ob’ektiga kirgan shaxs psixikasidagi barcha o‘zgarishlardagi o‘ziga xoslik, o‘zaro aloqa, o‘zaro ta’sir va uyg‘unlikning o‘zaro bog‘lanishlari o‘rganiladi. Jumladan, inson xulqini idrok qilish uchun sezgi, idrok,

xotira, tafakkur jarayonlarining bir paytda, birgalikda tadqiq qilinishi bunga yorqin misoldir. Bunda har bir bilish jarayonining usuli ifodalanadi yoki uning ahamiyati alohida ta’kidlanadi, ularning o‘zaro bog‘liqligi asoslab beriladi.

Empirik metodlar guruhi o‘z navbatida ikkiga, ya’ni asosiy va yordamchi metodlarga bo‘linadi. Asosiy metodlarga kuzatish va eksperiment metodlari kirsam, yordamchi metodlarga suhbat, so‘rovnoma, test, sotsiometriya va faoliyat mahsulini tahlil qilish kabi metodlarni kiritish mumkin.

Kuzatish metodi – ikki xil bo‘lib, ob’ektiv (tashqi) va sub’ektiv (ichki) kuzatish turlari mavjud. Inson psixikasidagi o‘zgarishlarni kuzatish uchun quyidagilar amalga oshiriladi:

- a) kuzatishning maqsad, vazifasi belgilanadi;
- b) kuzatilayotgan ob’ekt tanlanadi;
- v) tadqiqot o‘tkazish vaqti rejalashtiriladi;
- g) kuzatish qancha davom etishi qat’iylashtiriladi;
- d) kuzatish insonning qaysi faoliyatida (o‘qish, o‘yin, mehnat, sport) amalga oshirilishi aniqlanadi;
- e) kuzatishning shakli (yakka, guruh, jamoa) tanlanadi;
- yo) kuzatilganlarni qayd qilib borish vositalari (kundalik suhbat daftari, kuzatish varaqasi, magnitafon, videomagnitafon) tayyorlab qo‘yiladi. Kuzatish orqali turli yoshdagi odamlarning diqqati, his-tuyg‘ulari, asab tizimining tashqi ifodalari, imo-ishoralari, sezgirliigi, xulq-atvori, nutq faoliyati kabilar o‘rganiladi. Ammo o‘ta murakkab ichki kechinmalar, yuksak hissiyotlar, tafakkur, mantiqiy xotira va aql-zakovatni tadqiq etishga bu metodning imkoni yetmaydi.

Masalan, o‘spirin yoshlarning sport faoliyatini kuzatish orqali ularning irodasi, ishchanligi, his-tuyg‘usining o‘zgarish xususiyatlari, talabga intilish, o‘z harakatini idora qila olish yuzasidan materiallarni yig‘ish mumkin.

Tashqi kuzatishda ba’zan tafakkur bo‘yicha ham ma’lumotlar olish mumkin. Ish ustidagi kayfiyatni, chehrasidagi tashvish va iztirobni, sinchkovlik kabi ruhiy holatlarni kuzatib, tafakkurdagi o‘zgarishni aniqlash mumkin. Bundan tashkari qo‘lning titrashi, asabiylashish, nutqning buzilishi ham insonning ruhiyatidagi o‘zgarishlar bo‘yicha ma’lumotlar beradi. Psixologiyada o‘z-o‘zini kuzatish, ya’ni introspeksiya metodidan ham foydalaniladi, lekin bu psixologiyaning ilmiy bo‘lmagan metodi hisoblanadi.

Tajriba yoki eksperiment metodi – o‘z navbatida tabiiy va laboratoriya metodlariga ajratiladi. Tabiiy tajriba metodlarining ilmiy asoslarini 1910- yilda rus psixologi A.F. Lazurskiy tomonidan ishlab chiqilgan. U kichik maktab yoshidagi bola shaxsining shakllanishini o‘rganish maqsadida ushbu metodni qo‘llagan. Tabiiy metoddan ishlab chiqarish jamoalari a’zolarining, ilmiy muassasalar xodimlarining, o‘qituvchilar, keksaygan kishilarning psixologik o‘zgarishlari,

o‘zaro munosabatlari, ish qobiliyatlari, mutaxassislikka yaroqliligi muammolarini hal qilish jarayonida foydalanish nazarda tutiladi. Tabiiy sharoitda inson psixikasini o‘rganishdan sinaluvchilarning o‘zlari bexabar bo‘lishi, ta’lim jarayonida berilayotgan bilimlar tadqiqot maqsadiga muvofiqlashtirilishi, katta yoshdagi odamlarga tarbiyaviy ta’sir o‘tkazish, kundalik mehnat doirasida amalga oshirilishi, zavod va fabrikada esa moddiy mahsulot ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga qaratilishi lozim.

Tabiiy eksperiment metodi sirtidan kuzatish metodidan keskin farq qiladi. Sirtidan kuzatish metodida biror psixik jarayon kuzatilayotgan kishi o‘sha jarayon qanday yuz bersa, shu holicha tekshiraveradi, lekin bu jarayonning namoyon bo‘lishiga aralashmaydi, ya’ni psixik jarayonni yuzaga keltiruvchi sharoitni o‘zgartirmaydi. Tabiiy eksprement metodidan foydalanganda esa tekshiruvchi o‘rganilayotgan biror psixik jarayonni o‘zi vujudga keltiradi, lekin uni tekshirilayotgan odam uchun tabiiy bir sharoitda va unga sezdirmasdan o‘tkazadi.

Laboratoriya (klinika) eksperimenti metodining (1879-yili V. Vundt kiritgan) asosiy xususiyati, shundan iboratki bunda o‘rganilishi lozim bo‘lgan psixik jarayonlarning (masalan idrok, diqqat, xotira kabi) qanday sharoitda qachon yuz berishini kutib o‘tirmasdan tekshiruvchi kishi (eksperimentator) sinalayotgan odamda shu jarayonlarni maxsus tarzda ishga soladi. Bundan tashqari laboratoriya eksperimenti sharoitida eksperimentator o‘rganayotgan har bir psixik jarayonni xohlagan marta, ya’ni takror-takror yaxshilab sinab ko‘rishi mumkin. Bu murakkab psixik jarayonlarning tabiatini o‘rganishda katta qulaylik tug‘diradi. Birinchidan, istalgan psixik jarayonni hohlagan paytda yuzaga keltirish vaqtini tejash imkonini bersa, ikkinchidan har bir psixik jarayonni takror-takror yuzaga keltirib, sinchiklab o‘rganish bu jarayonlarning qonuniyatlarini aniqlash imkoniyatini beradi.

Hozirgi kunda odamdagi ayrim psixik jarayonlarning yuz berish tezligini, diqqatning barqarorligi va kengligini, xotiraning xususiyatlarini muqov hamda malakalarning qonuniyatlarini aniq va puxta tekshira oladigan ko‘plab maxsus asboblardan mavjuddir. Masalan, elektron xronoskop orqali ayrim psixik (aks ettirish, ko‘rish, eshitish, hid bilish, teri sezgilari kabi) jarayonlarning yuzaga kelish tezligini aniq o‘lchash mumkin. Elektron taxistoskop orqali diqqatning xususiyatlarini belgilash mumkin, perseptometr orqali idrok qilish xususiyatlarini o‘rganish mumkin, audiometr orqali eshitish xususiyatlarini o‘rganish mumkin va boshqalar. Umuman, hozirgi kunda texnikaning ildam taraqqiyoti munosabati bilan laboratoriya eksperimentining imkoniyati ortib bormoqda.

Laboratoriya eksperimenti metodi eng aniq metod sifatida psixologiya fanining taraqqiyoti uchun katta ahamiyatga ega. Lekin laboratoriya eksperiment metodining ham ma’lum kamchiligi mavjud. Bu kamchilik shundan iboratki, laboratoriya sharoitida o‘tkazilayotgan tekshirish hech vaqt ma’lum sun’iylikdan

xoli bo‘lmaydi. Tekshirilayotgan odamga hech narsa deyilmasa ham, bari bir laboratoriya sharoitining o‘zi tekshirilayotgan odamning tabiiy psixik holatiga ta’sir qiladi. Binobarin, bu narsa o‘z navbatida tekshirish natijalariga salbiy ta’sir qiladi. Ana shuni nazarda tutib laboratoriya eksperimenti yordami bilan qo‘lga kiritilgan natijalarni ba’zan boshqa metodlar yordami bilan tekshirib ko‘rish lozim bo‘ladi. Laboratoriya eksperimenti metodi maxsus xona va turli asboblardan bog‘liq bo‘lganligi sababli bu metoddan ayrim sharoitlarda foydalanish imkoniyati bo‘lmaydi. Shuning uchun psixologiya fanida laboratoriya eksperimenti bilan bir qatorda tabiiy eksperiment metodidan ham keng foydalaniladi.

Suhbat metodi bilan inson psixikasini o‘rganishda foydalanildi. Uning maqsadi va vazifasi belgilanadi. Suhbatning ob’ekti va sub’ekti tanlanadi, mavzu o‘tkaziladigan vaqti aniqlanadi, yakka shaxslar, guruh va jamoa bilan o‘tkazish rejalashtiriladi, o‘rganilayotgan narsa bilan bog‘liq savol-javob tartibi tayyorlanadi. Suhbatning bosh maqsadi ma’lum bir vaziyat yoki muammoni hal qilish jarayonida inson psixikasidagi o‘zgarishlarni o‘rganishdir. Suhbat orqali turli yoshdagi odamlarning tafakkuri, aql-zakovati, xulq-atvori, qiziqishi, bilim saviyasi, e’tiqodi, dunyoqarashi, irodasi to‘g‘risidagi ma’lumotlar olinadi. Suhbat chog‘ida o‘zaro izchil bog‘langan savollar beriladi.

Suhbat metodidan to‘g‘ri foydalanish va undan kutiladigan natijaga erishish suhbat o‘tkazish uchun puxta tayyorlanishga bog‘liqdir. Suhbat metodi quyidagi shartlarga rioya qilishni talab etadi.

O‘tkazilgan suhbatning mavzusi va mazmuni sinaluvchining taraqqiyot darajasi hamda yosh xususiyatlariga mos bo‘lishi kerak.

Suhbat paytida sinaluvchilarga berilgan savollar mazmunan yaxshilab o‘ylab olinishi lozim.

Suhbat paytida berilgan savollarga “ha”, “yo‘q” kabi qisqa tarzda emas, balki batafsil javob olishga erishish kerak.

Sinaluvchilar zerikib yoki toliqib qolmasliklari uchun suhbat haddan tashqari cho‘zilib ketmasligi lozim.

Suhbat metodining yuqorida ta’kidlangan ijobiy jihatlari bilan birga ayrim zaif tomonlari ham mavjud. Takrorlangan so‘zlar, “g‘aliz” iboralar nutqning tezligi, fikrning mavhumligi, zerikarliligi, muvaffaqiyatsizlikka sabab bo‘ladi. Shuningdek, savol-javobning bir xil shaklda emasligi sinaluvchida o‘ziga xos ishlash uslubi oshkoralikning yetishmasligi, iymonish, uyalish atroflicha ma’lumotlar olishni qiyinlashtiradi va shu sababli boshqa metodlarga murojaat qilishga to‘g‘ri keladi.

So‘rovnoma metodi – psixologiyada keng qo‘llaniladigan metodlardan biridir. Uning yordamida turli yoshdagi odamlarning psixologik xususiyatlari narsa va hodisalarga munosabatlari o‘rganiladi. So‘rovnoma odatda 3 xil tuzilishda bo‘ladi. Ularning birinchisi anglangan motivlarni aniqlashga mo‘ljallangan savollardan

tuziladi. Ikkinchi xilida har bir savolning bir nechtdan tayyor javoblari beriladi. Uchinchi turida sinaluvchiga yozilgan to‘g‘ri javoblarni ballar bilan baholash tavsiya etiladi. So‘rovnomadan turli yoshdagi odamlarning layoqatlarini, muayyan sohaga qiziqishlari va qobiliyatlarini, o‘ziga, tengdoshlariga, katta va kichiklarga munosabatlarini aniqlashda foydalaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.G‘oziev E.G‘. Aqliy kamolotingizni aniqlay olasizmi?. T.: Universitet,” 1996.
- 2.Anastazi A. Psixologicheskoe testirovanie: V 2 kn. Per. s ang. (Pod red. 3.K.M.Gurevicha, V.I.Lubovskogo). M.: Pedagogika, 1999.
- 4.Burlachuk L.F. Psixodiagnostika lichnosti. K. Zdorovya. 1989 . 168 st.
- 5.Dj.Loler. Koeffisient intellekta, nasledstvennost i rasizm. M.: Progress, 2002.
- Psixodiagnostika: teoriya i praktika. M.: Progress, 1986.
- 5.Ratanova T.P. Psixodiagnosticheskie metodi izucheniya lichnosti. M. 1998.

BOLALARNI BIRINCHI SINFGA QABUL QILISH VA ULARNING MAKTABGA MOSLASHUVI

Muhidova Gulchehra Yusupovna

Vobkent tuman 41-maktab amaliyotchi psixologi

Annotasiya: Birinchi sinfga qabul qilish va bolalarning maktabga moslashuvi – bu bolalar hayotidagi muhim davr hisoblanadi. Ushbu jarayon nafaqat pedagogik, balki psixologik jihatdan ham katta ahamiyatga ega, chunki maktabga borish bolalar uchun yangi ijtimoiy va intellektual muhitni anglatadi. Maktabga moslashuv jarayoni bolalar uchun o‘zgarish va yangi tajribalar bilan to‘la bo‘lgan bosqichdir. Bu jarayon nafaqat kognitiv, balki emotsional va ijtimoiy qobiliyatlarning rivojlanishini ham talab qiladi.

Kalit so‘zlar: Birinchi sinfga qabul qilish, bolalarning maktabga moslashuvi

Maktabga psixologik tayyorlik – bu bolaning maktabda muvaffaqiyatli o‘qish va ijtimoiy moslashuvni ta’minlash uchun zarur bo‘lgan ruhiy, hissiy, va ijtimoiy tayyorgarlik darajasidir. Bu tayyorlik bolaning qobiliyatlari, shaxsiy xususiyatlari, hamda o‘zini tutish usullarini o‘z ichiga oladi. Maktabga psixologik tayyorlikning quyidagi asosiy jihatlari mavjud:

a) Kognitiv tayyorgarlik (Intellektual tayyorgarlik)

- Diqqat va xotira: Bola uzoq vaqt davomida konsentratsiya qila olish qobiliyatiga ega bo‘lishi kerak.
- Aql va qobiliyatlar: Bolaning mantiqiy fikrlash, nutq rivojlanishi, raqamlar va harflar bilan tanishligi muhim.

- O‘quv faoliyatiga tayyorlik: Bola yangi bilimlarni o‘rganish uchun tayyor bo‘lishi kerak.
- b) Emotsional tayyorgarlik
- O‘zini nazorat qilish: Bola o‘z his-tuyg‘ularini boshqarish va stressli vaziyatlarga qarshi kurashishni o‘rganishi lozim.
 - Mustaqillik: Bola o‘zini o‘zi boshqarishga tayyor bo‘lishi, ko‘p hollarda o‘zini boshqa kattalar yordamida muammolarni hal qilishda ishonch bilan his qilishi kerak.
 - Jamiyatga moslashuv: Bola guruhda ishlash, o‘qituvchi va tengdoshlar bilan munosabatlarni o‘rnatish qobiliyatiga ega bo‘lishi zarur.
- c) Ijtimoiy tayyorgarlik
- Oila bilan hamkorlik: Maktabga psixologik tayyorlik bolaning oilasida ham to‘g‘ri ijtimoiy tajriba shakllangan bo‘lishini talab qiladi.
 - Ijtimoiy rollarni tushunish: Maktabda bola o‘qituvchining rahbarligini, sinfdoshlar bilan hamkorlikni, hamda boshqa o‘quvchilarni hurmat qilishni o‘rganishi kerak.
- d) Jismoniy tayyorgarlik
- Maktabda o‘tirish va harakatlanish: Bola jismoniy faoliyatni boshqarish va uzoq vaqt davomida bir joyda o‘tirish qobiliyatiga ega bo‘lishi kerak.
 - Mushaklar va ko‘nikmalar: Maktabda yirik motor ko‘nikmalari bilan bog‘liq vazifalarni bajarish ham zarur – masalan, qalam tutish, yozish va chizish.
- Maktabga moslashuv jarayoni bolalar uchun o‘zgarish va yangi tajribalar bilan to‘la bo‘lgan bosqichdir. Bu jarayon nafaqat kognitiv, balki emotsional va ijtimoiy qobiliyatlarning rivojlanishini ham talab qiladi. Bola maktabga kirganda, quyidagi bosqichlarda psixologik moslashuvni amalga oshiradi:
- a) Birinchi oydagi moslashuv
- Yangi muhitga o‘tish: Maktabga birinchi bor borishga kirishdan oldin, bola yangi o‘qish jarayoniga, qoidalariga, o‘qituvchiga va tengdoshlariga moslashishi kerak.
 - Stress va tashvish: Ko‘pchilik bolalar maktabga birinchi bor borishdan oldin xavotirga tushishi mumkin. Bu tashvishlar normal holatdir, lekin ularni yengish zarur.
- b) Birinchi sinfda ijtimoiy moslashuv
- Tengdoshlar bilan munosabatlar: Bola yangi do‘stlar orttirishga, guruhda ishlashga va o‘qituvchini hurmat qilishga o‘rganishi lozim.
 - Sinfda o‘zini tutish: Bola o‘qituvchi bilan munosabatlarni o‘rnatish va maktabdagi qoidalarga moslashish kerak.

- Qiyinchiliklarni yengish: O‘quvchilar yangi bilimlarni o‘zlashtirish, o‘qish jarayonini tushunish va maktabdagi tartibni amalga oshirishda ba’zan qiyinchiliklarga duch kelishadi.

c) Ikkinchi yildan keyin moslashuv

- Mustaqillikni oshirish: Bola maktabdagi barcha qoidalarini va o‘qish tartiblarini yaxshi o‘zlashtirganidan so‘ng, o‘zini yanada mustaqil his qilishi boshlanadi.
- Ijtimoiy o‘rish: Bola o‘zining shaxsiy va ijtimoiy rolini aniqlaydi, o‘qituvchilar va sinfdoshlari bilan o‘z munosabatlarini mustahkamlaydi.
- Emotsional barqarorlik: Maktabga moslashgan bola stressni boshqarishga va yangi vaziyatlarga adaptatsiya qilishga o‘rganadi.

Bolaning maktabga tayyorligini aniqlash uchun psixologik testlar, o‘qituvchilar va ota-onalar tomonidan kuzatishlar olib borilishi mumkin. Testlar, masalan, “Maktabga tayyorlik testi” yoki “Bolalar psixologik tayyorlik testi” orqali bolaning intellektual, emotsional va ijtimoiy qobiliyatlari baholanadi.

Ota-onalar va o‘qituvchilar tomonidan qo‘llab-quvvatlash:

✦ Ota-onalarning tayyorligi: Ota-onalar bolalarga yangi ijtimoiy muhitga moslashishda yordam berishlari kerak.

✦ Pedagogik yondashuv: O‘qituvchilar bolaning o‘ziga xos xususiyatlariga mos individual yondashuvni qo‘llashlari lozim.

✦ Psixologik qo‘llab-quvvatlash: Maktab psixologi bolalarga maktabga kirish jarayonida yordam berishi va ularning ijtimoiy moslashuviga ko‘maklashishi lozim.

Birinchi sinfga qabul qilish va bolalarning maktabga moslashuvi muhim psixologik bosqichni tashkil qiladi. Maktabga psixologik tayyorlik bolaning kognitiv, emotsional va ijtimoiy jihatlarini o‘z ichiga oladi. Maktabga moslashish jarayoni o‘quvchining yangi muhitga, tartibga va jamiyatga integratsiya qilishini anglatadi. Bu jarayonda pedagoglar, ota-onalar va psixologlarning birgalikda ishlashlari muhim ahamiyatga ega.

Ilk o‘quv motivi bolaning o‘qishga bo‘lgan dastlabki qiziqishi, ishtiyoqi va maqsadidir. Bu motivlar bolaning o‘qishga tayyorligiga va o‘qish jarayonida muvaffaqiyatli bo‘lishiga ta’sir qiladi. Shaxsiy tayyorlik esa bolaning maktabda faoliyat ko‘rsatish va ijtimoiy muhitga moslashish qobiliyatlarini o‘z ichiga oladi.

Ilk o‘quv motivi quyidagi elementlardan iborat:

- Qiziqish: Bola yangi narsalarni o‘rganishga qiziqishi va bilim olish istagi.
- O‘zini ifodalash: O‘quvchi o‘z fikrlarini boshqalarga yetkazish va o‘rganganlarini amaliyotda qo‘llashga tayyor bo‘lishi kerak.
- Maqsadga erishish: Bola o‘z maqsadlarini belgilash va ularni amalga oshirishga intilish.

Shaxsiy tayyorlik, asosan, bolaning psixologik va emotsional holatiga, uning o‘zini tutish qobiliyatiga bog‘liq. Bu, o‘z navbatida, o‘qish motivi va yangi jamiyatda muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvni ta’minlaydi.

Emotsional-irodaviy tayyorlik bolaning maktabdagi har qanday vaziyatlarga, o‘qish jarayoniga, sinfdoshlar bilan munosabatlarga, o‘qituvchi va oila bilan aloqalariga qarshi emosional va iroda nuqtai nazaridan tayyor bo‘lishini bildiradi. Bu tayyorlik bolada ijtimoiy va hissiy muvozanatni ta’minlash uchun juda muhim. Bola o‘zining hissiy holatlarini nazorat qilish, ijtimoiy vaziyatlarda o‘zini to‘g‘ri tutish, stressni boshqarish va boshqalar bilan konstruktiv munosabatda bo‘lishni o‘rganishi kerak. Bu tayyorlik bolaning o‘zini o‘zi anglashiga, boshqa bolalar bilan munosabatlar o‘rnatishiga yordam beradi.

Iroda tayyorligi

Bola o‘zining maqsadlariga erishish uchun iroda va qat’iyatga ega bo‘lishi kerak. Bu shuningdek, o‘quv jarayonida intizomni saqlash, maqsadlarni amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan kuch va sabrni rivojlantirishni talab qiladi.

Intellectual tayyorlik bolada mantiqiy fikrlash, o‘rganishga tayyorlik va yangi bilimlarni qabul qilish qobiliyatini anglatadi. Bu tayyorlik bolaga maktabda muvaffaqiyatli o‘qish, masalalarni yechish va yangi bilimlarni o‘zlashtirish imkoniyatini yaratadi.

Intellectual tayyorlik nafaqat bilim olishni, balki yangi vaziyatlarga moslashishni, muammolarni hal qilishni va o‘rganishga bo‘lgan ehtirosni rivojlantirishni ham o‘z ichiga oladi. Bola o‘qish jarayonida fikrlash qobiliyatini oshirishi, mustaqil o‘rganish va o‘rganganlarini amaliyotda qo‘llashga tayyor bo‘lishi kerak.

Ko‘ruv-motor koordinatsiyasi bolaning vizual va motor (harakat) ko‘nikmalarini sinxronlashtirish qobiliyatidir. Maktabga tayyorlik jarayonida bu ko‘nikmalar muhim ahamiyatga ega, chunki ular yozish, chizish, o‘qish va boshqa turli xil akademik faoliyatlarni bajarishda yordam beradi.

Bola o‘zining motor ko‘nikmalarini rivojlantirishi, ularni boshqarishi va ularni vizual tasavvurlar bilan uyg‘unlashtirishni o‘rganishi kerak. Bu, masalan, qalam tutish, yozish va chizish kabi oddiy harakatlardan boshlab, mashg‘ulotlarni muvaffaqiyatli bajarishga olib keladi. Ko‘ruv-motor koordinatsiyasi rivojlanishida ijtimoiy o‘yinlar va didaktik o‘yinlar yordam berishi mumkin.

Shaxsiy tayyorlik – bu bolaning o‘ziga bo‘lgan ishonchi, shaxsiy motivatsiyasi va o‘z-o‘zini boshqarish qobiliyatiga tayyorligi. Maktabda o‘quvchi o‘zini individual tarzda ifodalashi, o‘qish va ijtimoiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishishi kerak. Shaxsiy tayyorlik bolaga o‘ziga xos xususiyatlarini anglash va o‘z imkoniyatlarini to‘g‘ri baholash imkonini beradi.

Ijtimoiy-psixologik tayyorlik esa, bolaning jamiyatda o‘zini tutish qobiliyatidir. Maktabda ijtimoiy munosabatlarni o‘rnatish, guruhlarda ishlash, tengdoshlar bilan muloqot qilish va sinfdoshlar bilan hamkorlik qilish kabi ijtimoiy qobiliyatlar ijtimoiy-psixologik tayyorlikni tashkil etadi. Bola ijtimoiy qoidalarga rioya qilishni, jamiyat bilan to‘g‘ri munosabatlarni o‘rnatishni o‘rganishi kerak.

Bola maktabga tayyor bo‘lishi uchun uning intellektual, emotsional-irodaviy, jismoniy va ijtimoiy tayyorligi yuqori darajada bo‘lishi lozim. Shaxsiy va ijtimoiy-psixologik tayyorlik bolaning yangi muhitga, yangi ijtimoiy qoidalarga va o‘quv jarayoniga moslashishiga yordam beradi. Har bir bolaga individual yondashuv va qo‘llab-quvvatlash kerak, chunki har birining o‘ziga xos ehtiyojlari va tayyorlik darajasi mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.G‘oziyev E.G‘. Umumiy psixologiya. Toshkent. 2010.
- 2.G‘oziyev E.G‘. Ontogenez psixologiyasi. Toshkent, 2010.
- 3.Kosimov U.A. Ontogenez psixologiyasi. Darslik, Buxoro, 2025
- 4.Kosimov U.A. Kognitiv psixologiya, Darslik, Buxoro, 2025

PSIXIKANING KOGNITIV JARAYONLARI SHAXS INTELLEKTI POYDEVORI

Navro‘zova Zuxro

Buxoro tumani 9-maktab amaliyotchi psixologi

Annotasiya: Shaxsning bilish jarayonlariga sezgilar, idrok, xotira, tafakkur, nutq, xayol, diqqat kiradi. Sezgilar – psixik aks ettirishning oddiy usuli tariqasida xayvonlarga ham, odamlarga ham xos xususiyat bo‘lib, u voqelikdagi narsa va hodisalarning ayrim belgi va xususiyatlarini bilib olishni ta‘minlaydi. Sezgilar kishiga tevarak-atrofdagi narsa va voqealarning xususiyatlarini bilishga imkon beradi. Hozirgi zamon va psixologiya tarixi tizimida mavjud bilish jarayonlari, aqliy taraqqiyot darajasi, bosqichi, ko‘rsatkichi, individualligini aniqlashga oid muhim omillar, qonuniyatlar, mehanizmlar va qator qiyosiy tahlillar shaxs taraqqiyotida aqliy mezonlarni o‘lchashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zolar: kognitiv jarayonlar, bilish jarayonlari

O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonuni «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi» talablari asosida bolalarning o‘quv-biluv faoliyatini o‘rganishga kompleks yondashish o‘tkaziladigan psixologik, pedagogik va defektologik tashxisning samaradorligini ta‘minlaydi.

Respublikamizda o‘ziga xos izchillik bilan amalga oshirilayotgan barcha islohotlarning tub markazida shaxs va uning ijtimoiy taraqqiyotini ta‘minlashga qaratilgan qator chora-tadbirlar yotadiki, bu jarayonda psixologik yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi. Zero, har bir bola va uning ijtimoiy muhit bilan bog‘liq

o‘ziga xos psixologik imkoniyatlariga yetarlicha baho bermay turib bolaning taraqqiyotiga hozirgi zamon talablariga mos tarbiyaviy ta’sir etish juda mushkuldir. Tabiiyki, bu holat psixologlar zimmasiga yanada ko‘proq mas’uliyat yuklaydi.

Shaxsning bilish psixik jarayonlarining(kognitiv) yetarli darajada rivojlanganligi, yangi ijtimoiy muhitga moslashish va jamoaviy hamkorlik ko‘nikmalarining mavjudligi, ma’naviy-axloqiy jihatlari, shuningdek, aqliy imkoniyatlarining ta’lim talablariga mutanosibligi bilan izohlanadi.

Shubhasiz, inson qanchalik ijtimoiy muhit axborotlaridan bahramand bo‘lsa, u shunchalik jamiyatning talab va ehtiyojlarini barvaqt anglaydi, ko‘proq o‘zida ijtimoiy ong boyliklarini singdiradi. Shu sababli, bolani qanchalik barvaqt madaniy muhitga olib kirilishi yoki unga boyitilgan axborot muhitining yaratilishi, shaxs sifatida uni shunchalik tez shakllanishiga sabab bo‘ladi, lekin bola bu axborot majmuasini qabul qila olish imkoniyatiga ega bo‘lishi kerak.

Atoqli psixolog L. S. Vigotskiy ta’lim va taraqqiyot muammosiga o‘zining munosib hissasini qo‘shgan olimlardan biridir. L. S. Vigotskiy tomonidan muammoning ijtimoiy-tarixiy aspekti olg‘a surilib, bilimlarni o‘zlashtirish insoniyatning tarixiy taraqqiyotida yaratilgan madaniyatda ishtirok etish jarayonidir, degan tushunchadan iboratdir. U olg‘a surgan psixik funksiyalar taraqqiyotining madaniy - tarixiy nazariyasiga ko‘ra, psixik faoliyat taraqqiyoti uning «tabiiy» formasini bevosita qayta qurgan holda, turli alomatlar bilan avval tashqi, so‘ng ichki ifodalanishni nazarda tutib, «madaniy» formasini egallash tushuniladi.

L. S. Vigotskiy fikricha, psixik jarayonlarni bevosita ifoda qiluvchi so‘z xoh tashqi, xoh ichki ko‘rinishga ega bo‘lmasin, turli xil alomatlar ichida ko‘rinarli joy egallaydi. Alomatlarni egallash sifat jihatidan psixik funksiyalarni qayta qurish kerakligini, sifat bo‘yicha mutlaqo boshqa, yangi taraqqiyot bosqichi ekanligini bildiradi. Shu bilan birga, insoniyatning tarixiy taraqqiyotida hosil bo‘lgan xuddi shu alomatlarni egallash, bilish jarayonlari orqali ta’lim mobaynida ijtimoiy tajribalarni o‘zlashtirish natijasida erishilgan bo‘lishi mumkin. Xuddi mana shu fikrdan L.S.Vigotskiyning ta’lim va taraqqiyot o‘rtasidagi o‘zaro munosabat masalasi bo‘yicha tutgan o‘rni yaqqol ko‘zga tashlanadi.

Shaxsning bilish-kognitiv jarayonlari xususida juda ko‘plab tadqiqotlar o‘tkazilgan Jumladan: B.M. Teplov, V.D.Nebilitsen, B.G.Ananov, Ayzenk, V A da Krutetskiy, V.E. Chudnovskiy, Kazakov V.G. M.G Davletshin, V Karimova, E G‘oziev, Д.А., Чичерина Я.Е., Рахманова В.С, К. К. Platonov, M.G Davletshin, M. Vohidov, E. Iskandarov, O‘.Otavaliyeva, Q. Daminov, R Sunnatova, Z.T.Nishonova, Sh.R.Baratov, G.Sog‘inov, John W. Jacobson, James A. Mulick, A.D.Erashenko boshqa olimlarning tadqiqotlarida bilish-kognitiv jarayonlari psixologik xususiyatlarning u yoki bu qirralari muayyan darajada ochib berilgan

Shaxsning bilish jarayonlariga sezgilar, idrok, xotira, tafakkur, nutq, xayol, diqqat kiradi. Sezgilar – psixik aks ettirishning oddiy usuli tariqasida xayvonlarga ham, odamlarga ham xos xususiyat bo‘lib, u voqelikdagi narsa va hodisalarning ayrim belgi va xususiyatlarini bilib olishni ta’minlaydi. Sezgilar kishiga tevarak-atrofdagi narsa va voqealarning hususiyatlarini bilishga imkon beradi.

Sezgi a’zolari kishiga tevarak–atrofdagi olamda mo’ljall olish imkonini beradi. Agar kishi barcha sezgi a’zolaridan mahrum bo‘lib qolsa bormi, u o‘zining atrofida nimalar yuz berayotganini bila olmas, tevarak–atrofdagi odamlar bilan munosabatga kirisha olmas, ovqatni qidirib topa olmas, xavf-xatardan qutilib qola olmas edi.

Kishining hayoti va faoliyatida sezgilarning roli juda katta, negaki, ular bizning olam haqidagi va o‘zimiz to‘g‘rimizdagi bilimlarimiz manbai hisoblanadi. Sezgilar bizga obyektiv voqelikning haqqoniy suratini beradi, ya’ni olamni u qanday mavjud bo‘lsa shundayligicha aks ettiradi. Tovushlar, xidlar va boshqa kuzatuvchilar ko‘zga ta’sir qilganda ko‘rish sezgilarini hosil qilmaydi. Xuddi shuningdek, nur va xid ham eshitish kuzata olmaydi.

Muayyan sezgi a’zolari uchun bir xildagi qo‘zg‘atuvchilarni va uning uchun bir xilda bo‘lmagan qo‘zg‘atuvchilarni farq qila bilish kerak. Sezgi a’zolarining ixtisoslashishi–uzoq davom etadigan evolyusiya mahsuli, sezgi a’zolarining o‘zi esa tashqi muhit ta’siriga moslashuvchanlik mahsulidir. Sezgi a’zolari organizmning muhitga moslashuvi jarayoniga xizmat qilar ekan, ular uning obyektiv hususiyatlarini aks ettirgan taqdirdagina o‘z funksiyasini muvaffaqiyatli bajarishi mumkin. Shuning uchun tashqi olamning o‘ziga hos hususiyatlari sezgi a’zolarining o‘ziga hosligini keltirib chiqargandir. Sezgilar mohiyatiga ko‘ra obyektiv olamning subyektiv siymosidir. Sezgilar muayyan payt davomida retseptorga ta’sir o‘tkazayotgan qo‘zg‘atuvchining o‘ziga xos quvvatini nerv jarayonlari quvvatiga aylanish natijasida xos bo‘ladi. Sezgi a’zolari faqat moslashuvchanlik, ijro qilish funksiyalarini bajaribgina qolmasdan, balki axborot olish jarayonida bevosita ishtirok etadigan xarakat organlari bilan xarakatning bog‘liqligi o‘z–o‘zidan ravshandir. Har ikkala funksiya qo‘lda bir–biri bilan qo‘shilgan bo‘ladi. Shu bilan birga qo‘lning ijro etish va paypaslab ushlash harakatlari o‘rtasida farq borligi ham shubxasizdir. I.P.Pavlov qo‘lning pasayib ushlash harakatlarini ijrochilik xatti–harakatlari emas, balki xatti–harakatning aloxida turi–perseptiv xatti–harakatga taalluqli mo’ljaliy–tadqiqiy reaksiyalaridir, deb atagan edi.

Bilish jarayoni kechishning eng muxim xususiyati uning tanlaydigan, yo‘naltirilgan tusdaligidan iboratdir. Tevarak–atrofdagi olamning ko‘plab ta’sirlari orasida kishi xamisha nimanidir idrok etadi, nimanidir faraz qiladi, nima xaqidadir fikr yuritadi o‘ylaydi. Ongning bu xossasini uning diqqat kabi turi bilan o‘zaro bog‘liq deb xisoblashadi. Diqqat bilish jarayonlaridan farqli o‘laroq, o‘zining aloxida mazmuniga ega emas, u barcha bilish jarayonlarining jo‘shqin jixatidir.

Kishining bilish jarayonlaridan biri bu idrokdir. Narsalar va xodisalarning sezgi a’zolariga bevosita ta’sir qilish jarayonida kishi ongida aks etishiga idrok deb aytiladi. Idrok jarayonida aloxida xoldagi sezgilarning tartibiga solinishi ham narsa va xodisalarning yaxlit obrazlariga birlashuvi yuz beradi. Idrok narsalarni umuman, uning hamma hususiyatlari bilan birgalikda aks ettiradi, bunda idrok xissiy bilishning o’ziga xos hususiyatlari bilan sifat jixatdan yuqori bosqichi sifatida tasavvur qilinadi.

Atrofdagi olamni tobora chuqurroq o’rganib borishda psixologiyada bilish jarayonlari orasida tafakkur muxim o’rinda turadi. Tafakkur jiddiy ravishda yangilikni qidirish va ochishda ijtimoiy jixatdan bog’liq. Aloqador psixik jarayondir, uning taxlili sintezi jarayonida voqe’likni bevosita va umumlashtirib aks ettirish jarayonidir. Tafakkur amaliy faoliyat asosida xissiy bilishlardan paydo bo’ladi va xissiy bilish chegarasidan ancha tashqariga chiqib ketadi. Tafakkur sezgilar va idrok orqali tashqi olam bilan bevosita bog’lanadi va shu tarzda tashqi olamni aks ettiradi.

Kishi tafakkur jarayonida sezgi, idrok va tasavvur ma’lumotlaridan foydalanar ekan, shuningdek xissiy bilish xam yuz beradi. Kishining tafakkur faoliyati uchun nutq aloxida axamiyat kasb etadi. Bunda inson psixikasi bilan xayvon psixikasi o’rtasidagi prinsipial farq namoyon bo’ladi. Inson tafakkurini u qanday shaklda amalga oshirmasin, tilsiz amalga oshirib bo’lmaydi. Xar qanday fikr nutq bilan chambarchas xolda paydo bo’ladi va rivojlanadi. Fikr qanchalik chuqur va asosli bo’lsa, u so’zlarda, og’zaki va yozma nutqlarda shunchalik aniq va yaqqol ifodalanadi.

Kishining o’z tajribasini esda olib qolishi, esda saqlashi va keyinchalik uni yana esga tushirishi xotira deyiladi. Xotirada esda olib qolish, esda qolish, esga tushirish va unitish kabi asosiy jarayonlar aloxida ajratib ko’rsatiladi, bu jarayonlarni har biri aloxida mustaqil psixik hususiyat hisoblanmaydi, ular faoliyat davomida shakllanadi va o’sha faoliyat bilan belgilanadi. Xotira atrof–muxitdagi voqelikni bevosita va bilvosita, ixtiyorsiz va ixtiyoriy ravishda, passiv va aktiv xolda, reproduktiv tarzda, verbal va noverbal shaklda, mexanik va mantiqiy yo’l bilan aks ettiruvchi esda olib qolish, esda saqlash, qaytadan esga tushirish, unitish hamda tanish, eslashdan iborat ruxiy jarayon, aloxida va umumiylik namoyon qiluvchi ijtimoiy xodisadir. Xotira barcha psixik jarayonlarning eng muxim xarakteristikasi bo’lmish protsess bo’libgina qolmay, inson shaxsining birligi va yaxlitligini ta’sinlaydi. I.M.Sechenov o’z davrida «Agar inson xotirasi bo’lmasa, u mangu chaqaloqlik xolatida qolib bo’lar edi», degan.

Xotira kishi faoliyatining barcha jabxalarida ishtirok etishi tufayli uning namoyon bo’lish shakllari rang-barangdir. Shunga ko’ra uchta asosiy mezonga muvofiq xotira turlarini keltiramiz: 1) psixik faollikning hususiyatiga ko’ra: xarakat,

emotsional, obrazli, soʻz mantiqli; 2) faoliyat maqsadlariga koʻra: ixtiyorsiz, ixtiyorli; 3) esda olib qolish va esda saqlash muddati, qisqa muddatli, operativ.

Xotira jarayonlarida individual farqlar esda olib qolish tezligida, aniqligida, mustaxkamligida va qayta esga tushirish uchun tayyorligida ifodalanadi.

Xayol inson ijodiy faoliyatining zarur elementi boʻlib, mehnatning oraliq va oxirgi maxsulotlarida oʻz ifodasini topadi, shuningdek problemali vaziyat noaniqlik koʻrsatgan xollarda xulq-atvor programmasini tuzishni taʼminlaydi. Xayolning psixik jarayon sifatidagi muxim vazifasi juda ahamiyatli jixati shundaki u mehnat boshlamasdan oldin uning natijasini tasavvur qilish imkonini beradi. Xayol odamga faoliyat jarayonida mehnat maxsulotlarining oraliq yoki oxirgi psixik modellarini xosil qilish yoʻli bilan yoʻl-yoʻriq beradi. Xayol tafakkur bilan uzviy bogʻlangan boʻlib, kelajakni oldindan koʻrish imkonini beradi. Zikr etilayotgan xayol oʻzining aktivligi va faolligi bilan xarakterlanadi. Ayrim xollarda xayol faoliyatning oʻrnida boʻlishi va unda shaxs oʻzi xal qila olmaydigan masalalar, ogʻir sharoitlardan yashirinish uchun real tasavvurlardan uzoq boʻlgan fantastika olamiga vaqtincha kirib ketadi. Xayolning bunday formasi passiv xayol deyiladi. Kishi passiv xayolni oldindan oʻylab yuzaga keltirishi mumkin, xayotda gavalantirishga qaratilgan xayolning obrazlari shirin xayollar xam deyiladi.

Diqqat sezgi, xotira, tafakkur va xarakat jarayonlarida namoyon boʻlishi mumkin. Shu sababli diqqatni biror narsaga qaratish obyektiga bogʻliq xolda quyidagi shakllarini ajratib koʻrsatadilar: sensor (perseptiv), aqliy xarakatlantiruvchi.

Diqqat individning xissiy, aqliy yoki xarakatlantiruvchi faolligi darajasining oshirilishini talab etadigan ongning yoʻnaltirilganligi va bir narsaga qaratilganligidir. Kishining idroki uning tafakkuri bilan uzviy bogʻliq, narsani ongli idrok etish—unga fikran nom berish, sinfga kiritish, uni suz vositasida umumlashtirish demakdir. Idrok subyektning bundan oldingi tajribasiga bogʻliq boʻladi. Kishining tajribasi qanchalik boy boʻlsa, uning bilimlari qanchalik koʻp boʻlsa, uning idroki ham shunchalik boy boʻladi, bunda u shunchalik koʻp narsalarni koʻra oladi. Idrokning mazmuni kishi oldiga qoʻyilgan vazifa bilan ham, uning faoliyat sababalari bilan ham belgilanadi. Subyektning ustanovkasi (yoʻl—yoʻrigʻi) idrokning mazmuniga taʼsir qiluvchi omil hisoblanadi. Idrok etish jarayonida idrok mazmunini oʻzgartirib yuborishi mumkin boʻlgan xis xayajonlar ham mavjuddir. Bu sababalrning hammasi kishini idrokning boshqarish mumkin boʻlgan faol jarayon ekanligini anglatadi.

Jahon psixologiyasi fanida bilish jarayonlari, intellekt va ilmiy konsepsiyalar mavjud boʻlishiga qaramay ayrim ziddiyatlar xolatlaridan qatʼi nazar insonning aqliy taraqqiyotini aniqlashga, uni oldindan aytib berishga, oʻlchashga, rivojlantirish va vositalarini isloh qilishga xizmat qiladi.

Ontogenezda inson bilishining psixologik tuzulishi, uning o‘ziga xos xususiyatlarini sharxlashda moddiy manba, harakatlantiruvchi turtki, kuch quvvat negizi, atrof muhitni aks ettirish bosqichlari, ifodalanish shakllari va ko‘rinishlari, ruhiy jarayonlarning qatnashuvi, shaxslararo munosabat, o‘z – o‘zini baholash va borliq to‘g‘risidagi taassurotlari, bilimlari orqali namoyon bo‘lishini muayyan tartibda joylashtirish ma’lum tizimni vujudga keltiradi. Keyingi vazifa esa bu tizimning psixologik ta’limning faraziy mulohazalarini xar bir tarkibning o‘zaro izchil bog‘liqligi va uyg‘unligi to‘g‘risida fikrlashdan iborat.

Hozirgi zamon va psixologiya tarixi tizimida mavjud bilish jarayonlari, aqliy taraqqiyot darajasi, bosqichi, ko‘rsatkichi, individualligini aniqlashga oid muhim omillar, qonuniyatlar, mehanizmlar va qator qiyosiy tahlillar shaxs taraqqiyotida aqliy mezonlarni o‘lchashga xizmat qiladi.

Xulosa qilib shuni ta’kidlash zarurki, davlatimiz mustaqillikka erishgandan so‘ng barcha sohalarida tub islohotlarni olib bordi. Xususan ta’lim sohasida tub islohotlar amalga oshirildi. «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonun, Kadrlar tayyorlash milliy Dasturi va ta’lim soxasidagi boshqa qonunlar buning yaqqol dalilidir. Bulardan ko‘zlangan maqsad yoki davlatimizga kerakli bo‘lgan yetuk, har tomonlama kamol topgan barkamol shaxsni tarbiyalash va ularni jamiyatda o‘z o‘rnini topishga imkoniyatlar yaratib berishdan iborat qilib qo‘yilgan. Albatta bu xayrli ishlarni ta’lim-tarbiyani birinchi bo‘g‘ini bo‘lgan oila, maktabgacha ta’lim muassasasidan olib borish maqsadga muvofiqdir deb ko‘rsatib o‘tilgan. Shunday ekan, biz birinchi navbatda ta’lim tizimiga e’tibor berishimiz, ularni yetuk malakali mutaxassislar bilan boyitishimiz zarurdir. Tarbiyalanayotgan bolalarni har tomonlama bilish jarayonlarini rivojlantirish bizning bosh maqsadlarimizdandir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.G‘oziyev E.G‘. Umumiy psixologiya. Toshkent. 2010.
- 2.G‘oziyev E.G‘. Ontogenez psixologiyasi. Toshkent, 2010.
- 3.Kosimov U.A. Ontogenez psixologiyasi. Darslik, Buxoro, 2025
- 4.Kosimov U.A. Kognitiv psixologiya, Darslik, Buxoro, 2025

SUN’IY INTELLEKT FORMAT HAM, FUNKSIYA HAM EMAS.

Siddiqova Gulruh Safar qizi

Shofirkon tuman 3-maktab amaliyotchi psixologi

Annotasiya;Sun’iy intellekt haqida so‘z borar ekan, uning biznesdagi va axborot texnologiyalardagi va ta’lim hamda psixologiyadagi o‘rnini tahlil qilish lozim. Sun’iy intellektning ushbu yo‘nalishlarga sekin-astalik bilan kirib borishi, sun’iy intellekt vositalarining soni oshishini ta’minlaydi. Uning asosiy maqsadi inson qobiliyatlari va imkoniyatlarining chegaralarini kengaytirishdir. Shuning uchun bu kabi texnologiyalar qimmatli biznes resursi hisoblanadi. Ammo barcha sohalarida bo‘lgani kabi ushbu turdagi innovatsiyalarni joriy etishda ham qator

qiyinchiliklar mavjud. Xususan, malakali kadrlarning etishmasligi hamda uni joriy etish uchun ma’lumotlarning kamligidir.

Kalit so‘zlar: Sun’iy intellekt, ta’limda sun’iy intellekt, sun’iy tafakkur

“Sun’iy intellekt” atamasi 1956 yilga kelib paydo bo‘ldi. Shu yilning yozida AQSHning Dartmut universitetida sun’iy tafakkur masalalari bo‘yicha anjuman bo‘lib o‘tdi. Unda Klod Shennon (Bell Laboratories), Nataniel Rochester (IBM), Gerbert Saymon (Karnegi universiteti), Trenchard Mur (Prinston universiteti), Jon Makkarti (Dartmut universiteti), Marvin Minski (Garvard universiteti) kabi olimlar ishtirok etgan. Ushbu anjumanda ma’ruza qilgan amerikalik informatika sohasidagi olim Jon Makkarti (1927–2011) “Artificial Intelligence” (“Sun’iy tafakkur”) atamasi muallifi sifatida tarixga nom qoldirdi.

XX asrning 80-yillari sun’iy intellekt – kashfiyot deya e’tirof etila boshladi. Olimlar ushbu yo‘nalishda darsliklar ishlab chiqa boshladilar.

Shuningdek, 1997 yilda shaxmat bo‘yicha Jahon chempioni Garri Kasparovni mag‘lubiyatga uchratgan mashhur shaxmat dasturi – “Deep Blue” yaratildi. Shu yillarda Yaponiyada neyron tarmoqlari asosida 6-avlod kompyuter loyihasi ishlab chiqilayotgan edi.

Shundan so‘ng sun’iy intellektga e’tibor kuchaydi. Yirik kompaniyalardan tortib to harbiy muassasalargacha mazkur sohani moliyalashtira boshladi. Natijada yangi texnologiyalar soni oshib, raqobat kuchaydi, sun’iy intellekt vositalari mukammallashib bordi.

Hozirda sun’iy intellektning sohalarga joriy etilishi uchun turli sabablar keltirilmoqda, ulardan uchta eng asosiysini keltirib o‘tamiz. Birinchisi, arzon narxlardagi yuqori samarali hisoblash resurslari. Ikkinchisi, ta’lim uchun katta hajmdagi ma’lumotlarning mavjudligi. Sun’iy intellekt mahsulining aniq prognozlarni amalga oshirishi uchun u katta hajmdagi ma’lumotlarni qayta ishlashi kerak. Ushbu omil sabab turli vositalar, xususan, ma’lumotlarni saqlash va qayta ishlashning oddiy hamda arzon vositalari, turli xil algoritmlar yaratildi. Qisqa qilib aytganda, sun’iy intellekt muayyan vazifalarni bajarishda inson xatti-harakatiga taqlid qilishga qodir bo‘lgan tizim yoki texnologiya bo‘lib, olingan ma’lumotlardan foydalanib asta-sekin mukammallashib boradi. Umuman olganda sun’iy intellekt format ham, funksiya ham emas, balki bu jarayon bo‘lib, ma’lumotlarni yig‘ish, tahlil qilish kabilarni o‘z ichiga oladi.

Sun’iy intellekt haqida so‘z borar ekan, uning biznesdagi va axborot texnologiyalardagi va ta’lim hamda psixologiyadagi o‘rnini tahlil qilish lozim. Sun’iy intellektning ushbu yo‘nalishlarga sekin-astalik bilan kirib borishi, sun’iy intellekt vositalarining soni oshishini ta’minlaydi.

“Sun’iy intellekt” deganda ko‘pchilik robotlarning turli sohalarga jalb qilinishini tushunadi. Ammo sun’iy intellekt atamasi robotlarning inson bilan o‘rin

almashishini anglatmaydi. Uning asosiy maqsadi inson qobiliyatlari va imkoniyatlarining chegaralarini kengaytirishdir. Shuning uchun bu kabi texnologiyalar qimmatli biznes resursi hisoblanadi.

Avvallari “sun’iy intellekt” atamasi faqat odamlar bajarishi mumkin bo’lgan, masalan, mijozlarga xizmat ko’rsatish yoki shaxmat o’ynash vazifalarni bajarish uchun qo’llanilgan. Shuningdek, kompyuter texnologiyalarini chuqur o’rganishga ham sun’iy intellekt sifatida qaralgan. Lekin mijozlarga xizmat ko’rsatish, turli onlayn o’yinlar va komp’yuter texnologiyalarini chuqur o’rganish kabilar sun’iy intellekt texnologiyalarining kichik qismi hisoblanadi. To’g’ri, sun’iy intellekt texnologiyalari odamlar bajaradigan vazifalarni avtomatlashtirish orqali samaradorlikni oshirishga yordam beradi. Biroq endilikda uning qamrovi kengaymoqda, hozirda sun’iy intellekt bilan odamlarning xarakterini, o’quvchilarning qobiliyatlarini, xodimning ishga bo’lgan qarashlarini aniqlab olish mumkin.

Sun’iy intellekt sohasida o’tgan asrning o’rtalaridan boshlab tadqiqot ishlari boshlangan. Ingliz matematigi va kriptografi Alan Tyuring (1912-1954) mazkur yo’nalishda ilk tadqiqot muallifi hisoblanadi.

Xususan, 1950 yili texnologiyalar imkoniyatlari insonlarni aql jihatdan ortda qoldirishi haqida savollarga asoslangan maqola chop etilgan. Uning muallifi Alan Tyuring edi. Keyinchalik olim o’zining nomi bilan atalgan “Tyuring testi” tartibini ishlab chiqdi. Maqola chop etilganidan so’ng sun’iy intellekt sohasida yangidan-yangi tadqiqotlar amalga oshirildi. Ushbu davr mobaynida olim qarashlarini o’zgartirmagan holda fikrlashda insondan farq qilmaydigan mashinalar haqida ham turli fikrlar bildirib boshlagan.

Ammo barcha sohalarda bo’lgani kabi ushbu turdagi innovatsiyalarni joriy etishda ham qator qiyinchiliklar mavjud. Xususan, malakali kadrlarning etishmasligi hamda uni joriy etish uchun ma’lumotlarning kamligi. Sababi ma’lumotlar qanchalik ko’p bo’lsa, sun’iy intellekt bashoratlarining aniqligi shunchalik yuqori bo’ladi.

Bugungi kunda keng qo’llanilib kelinayotgan sun’iy intellekt texnologiyalariga aqlli veb-qidiruv tizimlari (masalan, YouTube Search), tavsiya tizimlari (YouTube, Amazon va Netflix), tabiiy tilni tushunish (Google Assistant, Siri va Alexa), o’zini-o’zi boshqaradigan avtomobillar (masalan, Waymo) va boshqalarni misol qilish mumkin.

Endilikda tadqiqotchilar oldida yanada murakkab vazifalar turibdi. Xususan, internet taraqqiyoti, texnologik muammolarni bartaraf etish, raqamli iqtisodiyot uchun yangi vositalar yaratish lozim. Shuningdek, O’zbekistonlik tadqiqotchilarning eng asosiy vazifalaridan biri esa sun’iy intellektning ilm-fanga joriy etilishida yaqindan ko’mak berishidir.

Xozirgi paytda xisoblash texnikasini takomillashti-ruvchilarning diqqat e’tibori yetuk EXMlar yaratishga qaratilgan. Bu, birinchidan, EXMda yechiladigan masalalar sinfini, EXMning mavjud imkoniyatlarini va undan foydalanuvchilar ishtiyoqini kengaytirish, ikkinchidan ulardan foydalana bilish, EXM va programmashtirish soxasiga mansub bo‘lmagan EXMdan foydalanuvchilar aloqasini soddalashtirishdir. Yetuk EXMlar topshiriqlarni kiritish va ijodiy jarayonni amalga oshirish, xaqiqiy (tabiiy) til so‘rovlarini qabul qilish, axborotni belgi, tasvir, signal ko‘rinishida qayta ishlash, EXMdagi bor bilimlarni yig‘ish imkoniyatiga ega. EXMda joylashtirilgan yetuk interfreys (odam bilan EXMning aloqa vositasi programma yoki apparat ko‘rinishida) kompyuter lug‘atining bir qismi bilangina tanish bo‘lgan insonlarni mashinada ishlashiga yordam beradi. Shuning uchun yetuk EXMlarning kelajagi porloqdir. Sun’iy intellektning amaliy sistemalarini yaratilishida ekspert sistemalar birinchi qadamdir. Ekspert sistemalar bu tibbiyot, geologiya, fizika, kimyo kabi soxalar xaqidagi turli xil axborotlarni EXM xotirasida saqllovchi sistemadir.

U nafakat biron bir dalil xaqidagi axborotni foydalanuvchining so‘roviga yetkazib berish, balki maslaxat berish, keragidan ortiqcha o‘xshash xodisalarni o‘tkazib yuborish, o‘z xulosalarini asoslash, kasal-likni aniqlash yoki texnologik jarayonni eng maqbul yo‘lini tanlash imkoniyatiga xam ega. Ekspert sistemalar xoxlagan soxa uchun moslab qurilgan bo‘lib: interpretasiya, aniklash (diagnostika), loyixalash, rejalashtirish, boshkarish, kuzatish, to‘g‘rilash, oldindan aytish kabi ilg‘ori ekspert sistemalar yordamida yechilgan masalalar ryxatini to‘la tasdiqlaydi. Xozirgi vaqtda bunday sistemalarni yaratish bilimlarni yaratish usuli bo‘lib xizmat qilmoqda.

Bu bilimlardan shaxsiy EXMlar yordamida minglab kishilar foydalanmoqdalar va kelajakda millionlab kishilar foydalanishlari mumkin. 4 Ekspert sistemalar sun’iy intellekt g‘oyalari va usullariga asoslanib, bilimlar, ma’lumotlar yirindisi va ular yordamidagi boshqaruv sistemalari xamda mantiqiy qidiruv, assotsiativ, xisoblash amallari, xozircha juda oz miqdordagi ijodiy jarayonga o‘xshatilgan bilimlar manbai aniq bir ko‘rinishda ishlatiladi.

Sun’iy intellekt xaqidagi tasavvur va bu soxadagi izlanishlar — «akliy mashinalar» ishlab chikarishga ilmiy yondoshish birinchi bo‘lib Stanford universitetining (AKSH) professori Djon Makkarti tashabbusi asosida 1956 yili tashkil topgan ilmiy to‘garakda paydo bo‘ldi. Bu tugarak tarkibiga Massachuset (AKSH) texnologiya oliygoxi «Elektronika va xisoblash texnikasi» kulliyotining faxriy professori Marvin Minskiy, «masalalarni universal xal kiluvchi» va «mantiqiy nazariyotchi» intellektual (aqliy) programmalar bunyodkori kibernetik Allen Nyuell va Karnegi-Mellen dorilfunu-nining (AQSH) mashxur psixologi Gerbert Seyman,

xisoblash texnikasining ko‘zga ko‘ringan mutaxassislari Artur Semuel, Oliver Selfridj, Manshenon va boshkalar kirar edilar.

Aynan shu to‘g‘arakda «Sun’iy intellekt» tushunchasi paydo bo‘ldi. Ma’ruzamizning asosiy mazmuniga kirishishdan avval «sun’iy intellekt» (SI), umuman «intellekt» xaqidagi tushunchani aniqlab olishimiz kerak. Bu tushunchani oddiy qoida asosida tushuntirish mumkindek tuyuladi, lekin biz buni qila olmaymiz. Chunki, xozircha «intellekt» va «SI» xakida biron-bir anik fikr yuk. Bu tushunchani turli fan soxalarida ijod qiluvchi olimlarning talqin qilishlari turlicha, fikrlashlarida yakdillik yo‘q. «Intellekt» so‘zi lotincha «intellectus» so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, u bilish (aniqlash), tushunish yoki faxmlash (aql) ma’nosini beradi. «Intellekt» so‘zini aniqlovchi, psixologlar tuzgan uchta tushunchani keltiramiz. Bu tushunchalar «intellekt» tushunchasi mazmunini aniqlash uchun yordam beradi. Intellekt - fikrlash kobiliyati, ratsional bilish va shunga o‘xshash.

Umumiy xolda esa fikrlash, shaxsni aqliy rivojlanishi sinonimi bo‘lib xizmat qiladi. Intellekt (aql) - o‘z xulqini sozlash yo‘li bilan xar qanday (ayniqsa yangi) xolatga yetarli baxo berish kobiliyati. Intellekt - turmushdagi dalillar o‘rtasidagi o‘zaro borliqlikni tushunish qobiliyati.

Bu qobiliyat belgilangan maqsadga erishishga olib boruvchi xarakatlarni ishlab chiqish uchun kerak bo‘ladi. Yuqorida aniqlangan «intellekt» tushunchasidan shunday xulosa chiqarish mumkinki, ya’ni intellekt faqat insonlarga tegishli va odam aqliy qobiliyatining o‘ziga xos o‘lchovidir. Psixologlar shunday maxsus usullar yaratdilarki, bu usullar yordamida tajriba orqali odamning intellektual (aqliy) darajasini aniqlash mumkin 5 bo‘ldi.

Natijada shu narsa aniqlandiki, intellektning individual darajasi o‘rtasidan surilishi odamning fizik imkoniyatlari darajasi kabidir. Agar o‘rtacha aqliy qobiliyat 100 ball deb qabul qilinsa, u xolda o‘ta qobiliyatli insonlarda bu ko‘rsatkich 150, 180, xattoki 200 ballga yetish mumkin.

Amerikalik shaxmatchi, jaxon ekschampioni Robert Fisherning bu ko‘rsatkichi 187 ball bo‘lgan, XIX asr yarmida yashagan angliyalik mantiqchi Djon Styuart Mill uch yoshidayoq qadimgi yunon tilida gapira olgan va uning ko‘rsatkichi 190 ballgacha borgan. Shuni qayd qilish lozimki, evolyutsiya davrida intellekt birmuncha bir tekis, inqilobiy rivojlanish davridan toki zamonaviy inson intellekti paydo bo‘lgunga qadar bo‘lgan davrni bosib o‘tgan. Intellektning evolyutsion rivojlanishi berilgan bosqichdan birmuncha yuqori prinsipial, a’lo darajadagi tashkil topgan bosqichga o‘tish bilan davom etadi.

Shuning uchun jamiyatning turli rivojlanish bosqichlarida yashagan insonlarning intellektini bir-biriga solishtirib bulmaydi. «Sun’iy intellekt» tushunchasiga turlicha ma’no kiritish mumkin. Turli mantiq va xisoblash masalalarini yechuvchi EXMdagi intellektni e’tirof etishdan tortib, to insonlar yoki

ularning ko‘pchilik qismi orqali yechiladigan masalalar majmuasini yechadigan intellektual sistemalarga olib boradigan tushunchagacha kiritish mumkin. «SI» tushunchasi boshidan va shu kunga qadar olimlarning bu tushunchaga bo‘lgan munosabati va ularning «sun’iy» so‘ziga nisbatan kelishmovchiligi tufayli qarshiliklarga uchrashgan.

Masalan, Ukraina FA Kibernetika institutining sobik direktori, marxum akademik V. M. Glushkov «sun’iy idrok» suzini qo‘shirib o‘lib ishlatgan. Sobiq SSSR FA «SI» masalalari bo‘yicha ilmiy yig‘ilish raisi akademik G. S. Pospelov fikricha, «SI» xakida xech qanday so‘z bo‘lishi mumkin emas, ya’ni hozir ham, yaqin kelajakda ham «o‘ylaydigan mashina» bo‘lmaydi deganlar va «SI» tushunchasini o‘zgartirish kech bo‘ldi, deb yozgan.

Bu narsa injener, matematik, EXM va elektronika bo‘yicha mutaxassislar, psixolog, faylasuflarni birlashtiruvchi juda katta ahamiyatga ega bo‘lgan ilmiy yo‘nalish ekanligiga xech kimda shubha yuk. U odamlarning maqsadi kompyuterlarning maxsus programmali va apparatli vositalarini yaratish... kompyuterning qobiliyati ijodiy natijalarni berib turishdan iborat» «SI» tushunchasini aniq ta’riflash shuni takozo qiladiki, bu ilmiy yo‘nalish oyoqqa turish va rivojlanish bosqichidadir. Bugungi kunga kelib, shu narsa ma’lum buldiki, «SI» terminiga tabiatdagi jarayon va xodisalarni o‘rganish (tadqiqot qilish) da insondagi ayrim intellektual qobiliyatlarni texnik jixatdan mujassamlashtirgan umumiy tushuncha deb qaramok lozim.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Д.Дюи “Психология и педагогика мышления”-М Совершенство 1998г 69с
2. А.Н. Перре Клермон “Рол социалних взаимодействий в развитии интеллекта детей” –М. Педагогика 1991г.248с
- 3.Гаврилова Т.А., Хорошевский Ф.В. Базы знаний интеллектуальных систем. Учебник. –Санкт-Петербург: Питер, 2000. -384 с.
4. J.Still, K.Meredit, Ch.Templ “Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish asoslari” T 1998y 49b

6 YOSHLI BOLALARNI MAKTABGA QABUL QILISH VA MOSLASHVI DINAMIKASI

Mustaqimova Manzura Muzafarrovna

Shofirkon tumani 1-maktab amaliyotchi psixologi

Annotasiya: Bolaning maktabga qabul qilinishi – nafaqat bola uchun, balki, butun oila uchun qiyin vaqtdir, bu yangi turmush tarzi va faoliyat sharoiti, jamiyatda yangi mavqeyini egallashi, kattalar va tengdoshlari bilan yangi munosabatdair. Bolaning psixologik tayyorgarligi o‘quv faoliyatining ichki xarakteristikasi sifatida o‘quv

motivi va bilishga qiziqishlarini shakllantirishga yordam beradi. Bolalarning maktabga moslashishini ta’minlash lozim. Bu masalani hal etishning samarali yo’llari mavjud bo’lib ular, bolaning yoshiga, individual xususiyatlariga adekvat bo’lgan rivojlantiruvchi o’yin va mashg’ulotlardir.

Kalit so’zlar: Birinchi sinfga qabul qilish, bolalarning maktabga moslashuvi, maktabga tayorlik

Bolalarni maktabga qabul qilishdan oldin, ularni maktabga qanday darajada tayyorligini aniqlash lozim. Buning uchun nimalarga e’tibor berish kerak? Odatda bolaning maktabga tayyorligini ota-onalar, bog’cha tarbiyachilari bolani hisobga, o’qishga va yozishga o’rgatish deb tushunadilar. Kattalar bu malakalarni o’zlashtirish tushunchasi bolani maktabga tayyorligi va samarali o’quv jarayoni, deb hisoblaydi.

Bolaning maktabga qabul qilinishi – nafaqat bola uchun, balki, butun oila uchun qiyin vaqtdir, bu yangi turmush tarzi va faoliyat sharoiti, jamiyatda yangi mavqeyini egallashi, kattalar va tengdoshlari bilan yangi munosabatdair.

O’quvchi hayoti qat’iy qoidalar tizimiga bo’ysingan, barcha bolalar uchun uning asosiy mazmuni bilimlarni o’zlashtirish hisoblanadi... Bolalarda nafaqat kun rejimi, balki ota-onalar, o’qituvchi tamonidan qo’yiladigan talablari ham o’zgaradi.

Bu yoshdagi bolalarning maktabga psixologik tayyorgarligini o’rganishda quyidagi psixologik-pedagogik nazorat ishlarini olib borish mumkin:

1. Bolani qurshab turgan tashqi muhitga munosabati, bilimlar zaxirasi.
2. Maktabga bo’lgan munosabati va rivojlanganlik darajasi.
3. Mustaqil fikrlashi va nutqining rivojlanganlik darajasi.
4. Emotsional – obrazli tasavvurning rivojlanganlik darajasi.
5. Qo’l harakati motoriasining rivojlanganlik darajasi.

Ushbu yuqoridagi keltirib o’tilgan omillarning bolaning yuqori darajada ta’lim olishida namoyon bo’lishi uchun qo’shimcha tayyorgarlik ko’rish maslahati beriladi. Bunda, maktabga tayyorlov guruhlarida bola faoliyatini kuzatish, yakka tartibda dars tashkil qilish va maxsus korreksion ishlarini olib borish lozim. Bundan tashqari ota-onalarga quyidagi tavsiyalar beriladi: — didaktik o’yinlar majmui; — korreksion tuzatish ishlari; — oiladagi o’zaro munosabatlar; — atrofdagilar bilan muloqtaga kirishish; — men tushunchasining shakllanishi; Juda ko’p hollarda ota-onalar o’zlari “bolani maktabga borish vaqti keldi”, yoki “yana biron yil o’ynab olsin”, deb belgilaydilar.

Qoidaga ko’ra, ota-ona o’z farzandining sodda tajribalariga asoslangan holda oldindan aniqlashga harakat qiladilar. Muammoni bog’cha tarbiyachisi yoki o’qituvchi, ko’p hollarda esa uyda qarindoshlari, bilimdon qo’shnilar bilan muhokama qiladilar. Va shunda bolani maktabga tayyorlashda uning bo’yi, og’irligi, o’qish va yozishga uquvi asosiy dalil bo’ladi. Bolaning maktab ta’limiga psixologik

tayyorgarligi esa hisobga olinmaydi, aniqlamaydi. Biroq, aynan bolaning psixologik tayyorgarligi o‘quv faoliyatining ichki xarakteristikasi sifatida o‘quv motivi va bilishga qiziqishlarini shakllantirishga yordam beradi.

Bolaning maktabga psixologik tayyorgarligi nimadan iborat bo‘lishi kerak? Bu psixologik tayyorgarlikni qanday shakllantirish mumkin? Keling shu savollarga javob izlab ko‘ramiz. Bolalar ta‘lim jarayonigacha o‘z bilimi va o‘yin orqali hosil bo‘lgan ko‘nikmalarni kattalar bilan munosabati va tasvirlar orqali namoyon etishi mumkin. Bola stol yonida o‘tirib rasm chizayapti, ona bola chizgan rasmga qarab “yana qandaydir bo‘lmag‘ar narsalarni chizayapsanmi?”. Kel yaxshisi kitob o‘qiymiz. Bir qaraganda oddiy ko‘rinishdagi vaziyat. Ona bola bilan muhimroq ish ustida shug‘ullanmoqchi. Aslini olib qaraganda 3-4 yoshli bola uchun rasm oddiy, qiziqish o‘yin emas. Bolani psixik va shaxsiy rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratuvchi, yetakchi faoliyatdir.

Demak, bolada o‘yin vaziyatida yangi bilim va usullar harakatini ko‘rishimiz mumkin, u hali o‘zi bilmagan narsalarni o‘rganishga harakat qilmoqda. Farzandingiz chizgan rasmga diqqat bilan qarang, nima chizganligi haqida gaplashing, imkoni boricha ungsha ko‘proq savollar bering, ko‘proq diqqat va sabr-toqatni namoyon qiling, tasvirlangan predmet, gul, hayvonlar, qushlar va h.k haqida qo‘shimcha ma‘lumotlar bering. Bu yoshdagi bola uchun diqqat borqarorligi xarakterli bo‘lib, xotira faol rivojlanadi, so‘z boyligi ortib boradi, tafakkuri jadal rivojlanadi.

Bola bu yoshda tashqi ko‘rinishlarni umumlashtiradi, predmetlarni sifati bo‘yicha birlashtiradi, ulardan foydalanishda harakat usullarini belgilaydi. Ular endi o‘zlariga tanish bo‘lgan vazifada sabab natijaviy aloqalarini tiklash qobiliyatiga ega bo‘ladilar. Eng muhimi, jismoniy rivojlanish jadallashadi. Sizning diqqat e‘tiboringizham muhim ahamiyatga ega, axir bolalar kattalar kayfiyatiga nisbatan o‘ta xissiyotli bo‘ladilar. Bunday murakkab mashg‘ulot natijasini baholash qiyin, maktabda esa bu eng qulay holda yuzaga keladi. Bu yoshdagi bolalarning nutqi yaxshi shakllangan, tafakkuri rivojlangan bo‘lib, muloqat qilish uquviga va qo‘l yozuvi ham shakllangan bo‘ladi. Albatta bularning shakllanishida sizning xatti-harakatingiz, ishtirokingiz katta ahamiyatga ega.

Bu xatti-harakatlaringiz va ishtirokingiz bilan psixoprofilaktikaga yordam bergan bo‘lasiz. Psixoprofilaktika – bu faoliyatning alohida turi bo‘lib, bolaning rivojlanishiga, uning qiziqishi va mayllariga, qobiliyatiga va yosh imkoniyatlari hisobga olinib faol ta‘sir ko‘rsatishga qaratilgandir. Bola o‘qish va yozishni bilmasligi mumkin, bu yomon holat emas. Lekin yuqoridagi malakalar bo‘lishi mumkin, ularga qanchalik ega bo‘lish yosh qobiliyatlariga mos keladi. 6 yoshda bola aqliy faoliyatida yangi bilim va o‘quvni egallashga intilishida namoyon bo‘ladi.

Bolani maktabga qabul qilgandan keyin, uning bu jarayonga moslashishi ancha qiyin bo‘ladi.

Maktabga moslasha olmasligining sabab, ixtiyoriy doiradi yetarlicha rivojlanmaganligidir. Ya’ni, fonetik eshitish va o‘qituvchi tamonidan ko‘p foydalanadigan so‘zlarni yaxshi, yetarli darajada tushuna olmasligi asos bo‘lishi mumkin.

Bolalarning maktabga moslashishini ta’minlash lozim. Bu masalani hal etishning samarali yo‘llari mavjud bo‘lib ular, bolaning yoshiga, individual xususiyatlariga adekvat bo‘lgan rivojlantiruvchi o‘yin va mashg‘ulotlardir. Rivojlantiruvchi mashg‘ulotlarning mazmuni shundan ibotarki, bolaning psixik rivojlanishi o‘quv dasturlarini muvoffaqiyatli o‘zlashtirishga asos bo‘luvchi psixik funksiyalari va shaxsiy sifatlarini oldinga siljishiga olib keldi.

Bizga ma’lumki, maktabga o‘qish jarayoni 7 yoshdan etib belgilangan. Chunki, bupaytdabolamiyasi yaxshigina rivojlangan, u atrofdagi signallarni, yangiliklarni, o‘zgarishlarni yaxshi qabulqiladigan yoshda bo‘ladi. Shu o‘rinda bolani maktabga qabul qilish jarayoni haqida qisqafikrbildiradigan bo‘lsak, bu paytda bolaning aqliy, jismoniy va psixik jarayonlari tekshiriladi. Ulardanijobiynatija olingandagina, bola maktabga qabul qilinadi. Lekin, ko‘pchilik ota- onalarning xohish-istaklaritufayli bola maktabga muddatidan oldin boradi. Buning ham o‘ziga yarasha yaxshi va yomontomonlarimavjud. To‘g‘ri, ilmga intilishni qanchalik oldin boshlasa, shunchalik yaxshi, albatta.

Ammo, ba’zidabuyoshdagi bolalarning psixikasida ruhiy zo‘riqish ham kuzatiladi. Buning natijasida bolada horg‘inlikni,darslarga yaxshi qatnasha olmasligini va uyga vazifalariga ulgura olmasligini ko‘rishimizmumkin.Birinchi bor maktabga kelgan bola hali o‘zini to‘liq anglashi va o‘z xatti-harakatlarini aniqbilishi qiyin.Faqat o‘qituvchigina bolaga me’yorlar qo‘yishi, ularning xatti-harakatlarini baholashi, o‘zxatti-harakatlarini boshqalar bilan moslashtirishga sharoit yaratishi mumkin. Boshlang‘ich sinfda o‘quvchilaro‘qituvchi tomonidan qo‘yiladigan yangi talablar va shartlarni qabul qiladilar, shuningdek, ularningqoidalariga to‘la amal qilishga harakat qiladilar.

Maktabga qabul qilingan bolalarning hayoti birmunchaqiyinlashib boradi. Birinchi kunlardan boshlab o‘quvchi bir qancha qiyinchiliklarni boshdankechiradi:yangi maktab muhitiga moslashish; yangi kun tartibini ishlab chiqish; yangi tengdoshlari jamoasiga kirishish; xulq-atvorda ko‘pgina cheklov va ustanovkalarni qabul qilish, o‘qituvchi bilanmunosabato‘rnatish, oilaviy vaziyatlarda yangi munosabatlarning uyg‘unligini ta’minlash. Shu bilan birga o‘quvchi yangi huquqlarga ham ega bo‘ladi: kattalar uning o‘quv topshiriqlariga,dars qiladigan joyiga va o‘quv qurollariga hurmat bilan munosabatda bo‘ladi.

Qulay sharoitlardao‘quvvaziyatlarini qabul qilish, egallash ikki oy (ba’zan bir yilgacha) davom etadi. Sevikli va g‘amxo‘rota-onalar farzandining «o‘quvchi bo‘lish» imkoniyatini qadrlab, o‘quv faoliyati talablari majmuasini egallashga yordamlashmoqlari zarur. O‘g‘il bolalar va qizlar rivojlanish tempidagi o‘zgarishlar saqlanibqoladi. Qiz bolalar hamma tomondan rivojlanishda o‘g‘il bolalardan oldinga o‘tib oladilar.

Kichikmaktab yoshidagi o‘quvchilarning axloqiy onglari I va IV sinfdagi o‘qish mobaynidamuhimo‘zgarishlarga uchraydi va axloqiy sifatlar, bilim va tasavvurlar sezilarli darajada boyiydi. Bolao‘quvfaoliyatida o‘qituvchi rahbarligida insoniy an‘analar asosida harakat qilishga o‘rganadi, o‘zirodasinio‘quv maqsadlariga erishish uchun mashq qildiradi. O‘quv faoliyati boladan nutq, diqqat, xotira,tasavvur va tafakkurini kerakli darajada rivojlanishini talab etgan holda, bola xulq-atvoriningrivojlanishiuchun yangi sharoitlarni yaratadi. Kichik maktab davri bu anglanilgan va ixtiyoriy xatti-harakatlargao‘tish davridir. Bola faol ravishda o‘zini o‘zi boshqarishga, qo‘yilgan maqsadlarga ko‘rao‘ziningfaoliyatini tashkil etishga o‘rganish davridir.

E.M.Aleksandrovskaya va S.M.Trombax moslashuv mezonlari sifatida ta’lim faoliyati samaradorligini, maktab xulq-atvor normalarini o‘zlashtirishni, ijtimoiy aloqalar muvaffaqiyatini taklif qiladi .Ijtimoiy moslashuv jarayonida bolaning o‘zi ijtimoiy va psixologik vaziyatni o‘zgartiradi. Shuning uchun, yangi muhitga moslashish uchun ilgari noma’lum odamlar nafaqat o‘quvchi, balki sinf rahbari uchun ham hisob. Maktabga moslashuv bilan bog‘liq muammolar yoki qiyinchiliklar odatda quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- ❖ kunning yangi rejimi bilan bog‘liq qiyinchiliklar;
- ❖ bolaning sinf jamoasiga moslashishi;
- ❖ o‘qituvchi bilan munosabatlar sohasida mahalliyashtirilgan qiyinchiliklar; bolaning uy sharoitidagi o‘zgarishlardan kelib chiqadigan qiyinchiliklar.

Moslashuv nuqtai nazaridan, bu taxminan 6-7 hafta davom etadi, ammo qiyinchiliklar bo‘lsa, u yanada davom etishi yoki hatto moslashuvga aylanishi mumkin. Bola u uchun yangi ijtimoiy rolga ko‘nikish uchun ko‘p mehnat qilishi kerak.

Yangi odamlar (sinf doshlar, o‘qituvchilar) bilan munosabatlarni o‘rnatish kerak. Kundalik tartibingizni qayta tiklang, 40 daqiqa davomida jismoniy faollikni ko‘rsatmang va diqqatingizni ushbu mavzuga qaratishga harakat qiling. Bularning barchasi 6 yoshli bola uchun juda oson emas. U maktabga kirganida, u bir yil oldingidan butunlay boshqacha mas’uliyatga ega. U yangi bilimlarni egallashi va

uni saqlab qolishga harakat qilishi kerak. Ta’lim faoliyati uning yangi hayotining ko‘p vaqtini oladi. O‘yin faoliyati mashg‘ulotlar bilan almashtiriladi, shuning uchun ov hali ham qum qutisidagi o‘rtoqlar bilan o‘ynash kerak.

O‘rganishni o‘rganish o‘quv faoliyatining asosiy vazifasidir. Ammo har qanday vazifani bajarishda qiyinchiliklar mavjud.

Xulosa qilib aytganda, birinchi sinfga tayyorgarlikni aniqlash va diagnostika qilish, bolalarning o‘qishga, ijtimoiy hayotga va maktab muhitiga moslashishini ta’minlash uchun juda zarur. Diqqatli va tizimli diagnostika jarayoni yordamida bolalarning qobiliyatlari va tayyorgarlik darajasi aniqlanadi, bu esa o‘qituvchilarga bolalarni individual tarzda qo‘llab-quvvatlash imkoniyatini beradi. Bunda psixologik, kognitiv va jismoniy ko‘nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan yondashuvlar qo‘llaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Voxidov M. 'Bolalar psixologiyasi'. Toshkent. 1974 y.
2. Elkonin D.B. Detskaya psixologiya. M.: 1985g.
3. Muxina V.S. Detskaya psixologiya. M.: 1985g.

RAQMLI TEXNOLOGIYALAR DAVRIDA TA’LIM VA TARBIYANING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Pulatova Sarvinoz

Abdutolibovna Buxoro shahar 29-maktab amaliyotchi psixologi

Annotasiya: Ta’lim va tarbiyaning uyg‘unligi tamoyili yaxlit pedagogik jarayonda ta’lim va tarbiyaning birligi qonuniyatlariga tayanadi. Bu tamoyil ta’lim jarayonida barkamol rivojlangan shaxsni shakllantirishni ko‘zda tutadi. Ta’lim jarayonida tarbiyalashning samarali kechishi shaxsning intellektual rivojlanishi, birinchi navbatda, o‘quvchilarning qiziqishlari, idrok etish hamda individual qobiliyatlarining hisobga olinishi bilan bog‘liq. Ta’limning tizimliliigi va izchillik tamoyili bayon qilinayotgan o‘quv materialini mustahkamlash va ilgari o‘tilgan materiallarni to‘ldirishga xizmat qilishini, o‘quvchilarning uzluksiz va tizimli suratda mustaqil ish olib borishlarini, o‘quvchilarning o‘zlashtirgan bilim va hosil bo‘lgan ko‘nikma, malakalarini hisobga olib borishni ham o‘z ichiga oladi. Bu tizimlilik raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektning tobora ta’lim-tarbiya jarayonlariga tobora kirib kelayotgan davrda muhimligini oshiradi.

Kalit so‘zlar: Ta’lim va tarbiyaning uyg‘unligi tamoyili, yaxlitlilik, tizimlilik

Zamonamizdagi jadallik va globalizmni tobora chuqur ildiz otishi bois keyingi yillarda odob-axloq mavzuiga bo‘lgan qiziqish anchagina ortdi. Chunki milliy mustaqillikka erishganimizdan so‘ng, tarixiy va madaniy merosimizni o‘rganishga bo‘lgan ehtiyojning kuchayishi, milliy va diniy hamda ma’naviy qadriyatlarimizning

mazmunidagi axloqiy g‘oyalarni bilishga bo‘lgan xalqimiz qiziqishlarining ortib borayotganligidir.

Ta’lim va tarbiyaning o‘rtasida ochiq-oydin farq bor. Ta’lim, tarbiyaning bir qismi, chambarchas bog‘langan bo‘g‘ini hisoblanadi. Tarbiya esa ta’limni o‘z ichiga oladi, aksincha emas. Demak, tarbiya o‘z-o‘zidan ta’limga nisbatan komil va keng qamrovlidir.

Muhit, ta’lim-tarbiya va tegishli mashq, miya tuzilishining organik jihatdan yetilishiga yordam beradi. Bu jarayonda ta’lim qanday mavqega ega? Ta’lim rivojlanishga nisbatan yetakchi vazifani bajaradimi yoki aksincha? Bu muammoning hal qilinishi ta’lim jarayonining mazmuni va metodikasini, o‘quv darajalari va darsliklarning mazmunini belgilab beradi. Bu borada nemis psixologi V.S.Htern: ta’lim psixik rivojlanishning orqasidan boradi va unga moslashadi, degan fikrni olg‘a surgan edi. Bu fikrga qarama-qarshi rus psixologi L.S.Vigotskiy bolaning psixik rivojlanishida ta’lim va tarbiyaning yetakchilik roli bor, degan qoidani birinchi bo‘lib ilgari surdi va uni: ta’lim rivojlanishdan oldinda boradi va uni o‘z orqasidan ergashtirib olib boradi, deb aniq ifodalab, beradi.

Yuqorida bayon qilingan birinchi fikrga muvofiq ta’lim faqat rivojlanish tomonidan erishilgan narsalardan foydalanadi. Shuning uchun aqliy jihatdan yetilish jarayoniga aralashmaslik, unga, xalaqit bermaslik, balki ta’lim uchun imkoniyat yetilguncha chidam bilan passiv kutib turish kerak.

Shveytsariyalik psixolog J.Piajening nazariyasi ham ayni shu g‘oyalar bilan yug‘rilgandir. J.Piajening fikricha, bolaning aqliy o‘ssishi o‘zining ichki qonunlari asosida rivojlana borib, sifat jihatdan o‘ziga xos bir qator genetik bosqichlarni bosib o‘tadi. Ta’lim - bu aqliy yetilish jarayonini faqat bir qadar tezlatishga yoki sekinlashtirishga qobildir, lekin u aqliy jihatdan yetilish jarayoniga hech qanday jiddiy ta’sir ko‘rsata olmaydi.

Demak, ta’lim rivojlanish qonunlariga bo‘ysunishi kerak. Masalan, bolada mantiqiy tafakkur yetilmay turib, uni mantiqiy fikr yuritishga o‘rgatish foydasizdir. Ta’limning turli bosqichlari bolaning tegishli psixologik imkoniyatlari pishib yetiladigan muayyan yoshidan qat’iy nazar bogliqligi ana shundan kelib chiqadi. Ta’kidlash joizki, ta’lim yetakchi rolni bajaradi, ta’lim va rivojlanish esa o‘zaro bir-biriga bog‘liqdir; ular alohida sodir bo‘ladigan ikki jarayon bo‘lmay, balki bir butun jarayondir. Ta’limsiz to‘la aqliy rivojlanish bo‘lishi mumkin emas. Ta’lim rivojlanishga turtki bo‘ladi, rivojlanishni o‘z ortidan ergashtirib boradi.

Zarur sharoit tug‘ilganda ta’lim mantiqiy fikrlash malakasini tarkib toptiradi va tegishli aqliy rivojlanish uchun zamin bo‘ladi. Lekin, ta’lim rivojlanishga turtki bo‘lish bilan bir vaqtda o‘z i rivojlanishga tayanadi, erishilgan rivojlanish darajasining xususiyatlarini, rivojlanishning ichki qoidalarini, albatta, inobatga oladi.

Ta’limning imkoniyatlari juda keng bo’lsada, biroq cheksiz emas. Yirik rus psixologi

L.S.Vigotskiy ta’lim va taraqqiyot muammosiga ijtimoiy-tarixiy jarayon nuqtai-nazaridan yondashib, bilimlarni o’zlashtirish insoniyatning tarixiy taraqqiyotida yaratilgan madaniyatda ishtirok etish jarayonidir, deb ta’kidlaydi. U olga surgan psixik funktsiyalar taraqqiyotining madaniy-tarixiy nazariyasiga ko’ra, psixik faoliyat taraqqiyoti uning «tabiiy» shaklini bevosita qayta qurgan holda, turli alomatlar bilan avval tashqi, so’ng ichki ifodalanishni nazarda tutib, «madaniy» shaklini egallash tushuniladi.

E.Torndayk va J.Piajening ta’lim bilan taraqqiyotni ayni bir narsa deb tushuntirishiga qaramay L.S.Vigotskiy: «Bola taraqqiyotini hech mahal maktab ta’limidan tashqaridagi soya deb hisoblash mumkin emas», - deb ta’kidlaydi. Bundan tashqari, ta’lim va taraqqiyot bir-biriga tobe bo’lmagan jarayonlardir, degan yunalishdagi psixologlarni ham u qattiq tanqid qiladi.

P.P.Blonskiy ta’limning bola taraqqiyotidagi o’rniga alohida ahamiyat beradi. Shuning uchun o’quvchilarning aqliy rivojlanishi to’g’ridan-to’g’ri maktab dasturi mazmuniga bog’liq ekanligini ta’kidlaydi.

Shunday qilib, ta’lim va tarbiyaning uyg’unligi tamoyili yaxlit pedagogik jarayonda ta’lim va tarbiyaning birligi qonuniyatlariga tayanadi. Bu tamoyil ta’lim jarayonida barkamol rivojlangan shaxsni shakllantirishni ko’zda tutadi. Ta’lim jarayonida tarbiyalashning samarali kechishi shaxsning intellektual rivojlanishi, birinchi navbatda, o’quvchilarning qiziqishlari, idrok etish hamda individual qobiliyatlarining hisobga olinishi bilan bog’liq. Ta’limning tizimliliigi va izchillik tamoyili bayon qilinayotgan o’quv materialini mustahkamlash va ilgari o’tilgan materiallarni to’ldirishga xizmat qilishini, o’quvchilarning uzluksiz va tizimli suratda mustaqil ish olib borishlarini, o’quvchilarning o’zlashtirgan bilim va hosil bo’lgan ko’nikma, malakalarini hisobga olib borishni ham o’z ichiga oladi.

Jamiyat yashash va taraqqiy etishi uchun tarbiya juda zarur. Tarbiya orqali o’tmishning moddiy va ma’naviy boyliklariga vorislik ta’minlanadi: o’sib kelayotgan yosh avlod o’tmish tajribalarini uni yanada boyitadi. Tarbiya shaxsning individual taraqqiyoti, axloqiy, jismoniy kamolatida yetakchi rol o’ynaydi.

O’zbekiston mustaqillikka erishgach, ta’lim va unga bog’liq jarayonlarga yangi va puxta pedagogik tafakkurga asoslangan yondashuv shakllana boshladi. Uning talqinida ilmiy asoslanmagan sinfiypartiyaviy yondashuvdan voz kechildi. Ta’limning milliyligiga alohida e’tibor beriladi. Shu maqsadda xalq pedagogikasi boyliklari, o’zbek mutafakkirlarining pedagogik qarashlari puxta o’rganiladi. Natijada o’zbek ped. Oila va ijtimoiy tarbiya fan va amaliyotda alohida o’rin tutadi.

Ta’limda irsiy va biologik omillar ham hisobga olinadi. Shu bilan birga, shaxsni shakllantirishda ta’lim-tarbiyaning o’rnini ortiqcha baholash ham yo’qoldi. Bu esa

ta’lim-tarbiya bilan bog’liq voqea va vaziyatlarni to’g’ri izohlash, tarbiyaviy faoliyat tizimini to’g’ri aniqlash imkonini berdi.

Ta’lim jarayoni avvalo o’quvchilar diqqatini yo’lga solishni talab etadi. Darslarda ko’rgazmali qurollardan, axborot texnologiyalari vositalaridan foydalanish ta’lim oluvchida ixtiyorsiz diqqatni yuzaga keltiradi. Ta’lim jarayonida ta’lim beruvchining vazifasi darsda ishlash holatini yuzaga keltirishgina emas, balki o’quvchilarning darsda o’tiladigan materialini idrok etishga tayyor turishlarini kuzatish hamdir. Dars jarayonida o’quvchilarning diqqati o’zgarib turadi. O’qitish jarayonida bu qonuniyatlarni nazarda tutish va o’quvchilar diqqatini materialning asosiy jihatlariga jalb etish hamda ularni takrorlash kerak.

Ta’lim jarayonining samaradorligi ko’p jihatdan o’qituvchi tomonidan beriladigan ko’rsatmalarga ham bog’liq. O’qituvchining roli shundan iboratki, u o’quvchilarga tegishli ustanovkani hosil qilishi, nimani vaqtincha, nimani umrbod esda olib qolishi kerakligini, nimani butunlay esda olib qolmasdan, faqat tushunib olish kifoya qilishini, nimani so’zma-so’z esda olib qolishni, nimaning ma’nosini o’z so’zlari bilan aytib berish uchun esda olib qolish zarurligini ko’rsatib o’tishi lozim. Kuzatishlar ko’rsatadiki, bunday ko’rsatmalar berilmaganda, o’quvchilarda ko’pincha notog’ri tasavvurlar vujudga keladi.

O’qitishning emosionalligi ta’limning muvaffaqiyatlilikini ta’minlovchi omillardan biridir. Ta’lim berish jarayoni emosional jarayon.

Agar o’quvchilarga berilayotgan axborot ularda hech qanday his-tuyg’u uyg’otmasa, uni o’quvchilar yaxshilab esda olib qolmaydilar. Gap o’quvchilarning psixik holatlari, ya’ni ularning muayyan bir paytdagi kechinmalari haqida ham borishi kerak, albatta. Ulardagi quvonchli, optimistik kayfiyat o’quv faoliyatini juda samarali qiladi. O’quvchilar emosional ruhdagi materialni durustroq o’zlashtirib oladilar.

O’tkazilgan tajribalar o’quvchilar hech qanday his-tuyg’u uyg’otmaydigan materialga qaraganda, emosional ruhdagi materialni yaxshiroq eslab qolishlarini ko’rsatadi. O’qituvchi o’quv jarayonining emosional tomoni haqida g’amxo’rlik qilishi kerak. Bu muammo juda muhim ahamiyatga ega, Chunki, birinchidan, ta’limning mazmuni nihoyatda murakkablashib, hajmi esa g’oyat kattalashib ketgan. Uning muvaffaqiyatli o’zlashtirilishiga erishish uchun o’quvchilarning o’quv faoliyatini kuchaytirish lozim. Ijobiy tuyg’ular o’quv mehnatining samaradorligiga kuchli ta’sir etadi. fafsala bilan bajarilgan beg’araz munozara paydo bo’ladi, baxslashiladi, befarq qaragan yoki undan ham salbiy munosabatda bo’lgan ishga esa, hech qanday hafsala bo’lmaydi.

Jamiyatimizdagi mehnat - haqiqiy ijod, quvonch manbai. Maktab o’quvchilarida o’quv mehnatiga ijobiy munosabat uyg’otib, mehnatning haqiqiy ijodga, quvonch manbaiga aylanishiga ko’maklashish kerak.

Qadimda greklar juda ajoyib iborani qo‘llaganlar: "O‘quvchi -to‘ldirilib turilishi kerak bo‘lgan idish emas, balki yoqib turilishi lozim bo‘lgan mash'aldir". Bu fikrning tagida chuqur ma'no bor. Zero, o‘qituvchi biz yuqorida ta’kidlab o‘tgan ta’lim metodlari: muammoli ta’lim, qisman izlanish metodi va tadqiqot metodlaridan keng qo‘llanishi kerak. Ta’lim jarayonini bugungi kundagi asosiy talablaridan biri erkin fikrlovchi, mustaqil tafakkurga ega bo‘lgan shaxsni shakllantirish bo‘lib, yuqorida aytib o‘tilgan metodlardan foydalanish uchqunlardan katta mash'allar paydo bo‘lishini ta'minlab beradi.

Ta’lim jarayonida o‘quvchilarning bilishga qiziqishlari g‘oyat katta rol o‘ynaydi. Ma’lumki, qiziqish o‘quvchilarning emosional bezagi, biror buyumni, biror faoliyatni tanlash munosabati va yo‘nalishidir.

Ma’lumki, psixologiyada qiziqishning ikki turi o‘quvchilarning ta’lim jarayonida aniqlanadi. Birinchisi, bevosita qiziqish, ikkinchisi bilvosita qiziqish. Har bir o‘qituvchi o‘z o‘quvchilarida o‘z faniga nisbatan bilvosita qiziqishni tarkib toptirishga harakat qiladi. Qiziqishlar orqali o‘quvchilarda ta’limga faol munosabat namoyon bo‘ladi. Psixologiyada qiziqish - bu shaxsning o‘zi uchun qimmatli yoki yoqimli bo‘lgan muayyan narsa yoki hodisalarga munosabatidir. Qiziqishlar shaxsning muhim va individual xususiyatlaridan biri bo‘lib hisoblanadi. Qiziqishlar o‘quvchilar hayotida katta rol o‘ynaydi. Ular o‘quv faoliyatini faollashtiruvchi asosiy turtkilar - motivlardir. Qiziqishlar maktab o‘quvchisiga fan asoslarini durustroq o‘zlashtirib olishlariga, aqliy qobiliyatlarining o‘sishiga, bilim doirasining kengayishiga imkon beradi.

O‘qituvchilarning vazifasi o‘quvchini dastlab qiziqtirib qolgan ishning o‘zi bilan shug‘ullanishga majbur qilish emas, balki undagi qiziqishlarni chuqurlashtirish va kengaytirish, ta’sirchan qilish, qiziqishlarining markaziga aylanib qolgan faoliyat bilan shug‘ullanish istagiga, mayliga aylantirishdir.

O‘quvchilarning muayyan maqsadni ko‘zlab ish tutishida, qiyinchiliklarni yenga olishida, ishdan chalg‘itadigan narsalar bilan shug‘ullanishdan o‘zini tiya olishida, unda o‘qishga ishtiyo? tarkib toptirishda namoyon bo‘ladigan iroda, ta’lim jarayonida alohida ahamiyat kasb etadi.

Umumiy psixologiya kursidan ma’lumki, iroda bu shaxsning o‘z oldiga qo‘ygan maqsadining aniqligi, uni amalga oshirish uchun intilishi, maqsad yo‘lida ma’lum bir qarorga kelish tezligi va uni o‘z vaqtida ijro etishi bilan belgilanadigan sifatidir. Ta’lim jarayonida o‘quv materialiga bo‘lgan diqqatning barqaror bo‘lishida irodaviy zo‘r berishning ahamiyati nihoyatda kattadir. Ta’limda iroda o‘quvchida maktab va uyda o‘tkaziladigan mashg‘ulotlarga tayyor turishda namoyon bo‘ladi. O‘quv materialini o‘rganish, eslab qolish va o‘quvchining irodaviy zo‘r berishiga bog‘liq. Iroda o‘quvchilarning fikrlash faoliyatlarida - masalani yechishga, qo‘yilgan savolga javob topishga va hokazolarga intilishida namoyon bo‘ladi. Ular

o‘quvchilarda ko‘nikma, va malakalarni hosil qilishda ham tarkib topadi. Psixologlar olib borgan tadqiqotlarda o‘quvchilar tomonidan berilgan materialning o‘zlashtirilishi ko‘p jihatdan irodaning tarbiyalanishiga bog‘liqdir. Irodaviy aktivlik ta’limning zarur shartidir. Ta’lim muassasasidagi ta’lim jarayonining o‘zi o‘quvchilardan irodaviy o‘stirish omillaridan biridir.

Bunda o‘quvchilarning kundalik rejimi, o‘sish va oqilona dam olishni bir-biri bilan to‘g‘ri almashtirib turishda katta rol o‘ynaydi.

Ta’lim jarayonida bilish jarayonlarini shakllantirishga alohida e’tibor berish lozim. Zero bilish jarayonlari juda murakkab faoliyat bo‘lib, unda jonli mushohadadan mavhum tafakkurga, mavhum tafakkurdan esa amaliyotga o‘tiladi, ana shundan so‘ng ob’ektiv haqiqat bilib olinadi. Binobarin, biz birinchi navbatda ko‘rib chiqishimiz lozim bo‘lgan narsa o‘quv materialini idrok qilish jarayonidir. Umumiy psixologiya kursidan ma’lumki, idrok bu narsa va hodisalarni sezgi organlariga ta’sir etishi natijasida ularning kishi psixikasida yaxlit obrazini paydo bo‘lishi bo‘lib, idrok etish jarayoni ta’limda turli formalarda o‘qituvchining og‘zaki hikoya qilishida, suhbat o‘tkazishda, ma’ruza o‘qishida, kinodars, televizion parcha, sxemalar va ko‘rgazmali qurollar ko‘rsatish, ekskursiyalar o‘tkazish, o‘quvchining o‘ziga darsliklar hamda boshqa qo‘llanmalarni o‘qitish tarzida o‘tishi mumkin. Shuni alohida ta’kidlash lozimki, idrokni tarkib toptirishda o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olish nihoyatda muhimdir. Chunki, fazoni, vaqtni va harakatlarni idrok etishda ham yosh xususiyatlarda turli farqlar mavjud bo‘ladi.

Ta’lim va tarbiya psixologiyasi, ta’lim jarayonini yanada samarali tashkil etishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu soha o‘quvchilarni shaxsiy rivojlantirish, ularning intellektual va emotsional qobiliyatlarini oshirishga yo‘naltirilgan. O‘qituvchilar, o‘quvchilarning individual ehtiyoj va xususiyatlarini hisobga olgan holda o‘z ta’lim usullarini tanlashi zarur. Ta’lim jarayonida psixologik omillar, masalan, motivatsiya, o‘z-o‘zini anglash va hissiy rivojlanish, o‘quvchilarning muvaffaqiyatini belgilaydigan asosiy omil hisoblanadi.

Ta’lim va tarbiya psixologiyasi, kelgusida ta’lim tizimining samaradorligini oshirish va o‘quvchilarni shaxs sifatida to‘liq rivojlantirishda bevosita ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Jamoatchilik va ta’lim muassasalari, psixologik bilimlarni o‘z ichiga olgan o‘zaro hamkorlik orqali ta’lim jarayonini yanada takomillashtirishlari lozim. Shu orqali o‘quvchilarning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshirish va ularni muvaffaqiyatga erishtirish uchun mustahkam poydevor bo‘la oladi. Tarbiya o‘z navbatida oiladan boshlanar ekan, biz o‘z farzandlarimizni baxti-saodatini, kamolini, iqbolini, buyuk inson bo‘lib etishganligini va hayot abadiyligi avlodlar davomiyligini ta’minlaydigan ma’naviy qo‘rg‘oni bo‘lmish o‘z oilamizning mustahkamligini ko‘rishni istar ekanmiz, demak oilada tarbiyalanuvchilarimizni har tomonlama sog‘lom va barkamol etib tarbiyalashda tarbiyaning barcha turlariga

e'tiborni kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ota-bobolarimizdan qolgan boy ma'naviy merosning yosh avlodni har tomonlama yuksalishi tizimidagi o'rni va roli o'ziga xos xususiyatga va ko'rinishlarga ega. "Darhaqiqat, ajdodlar tomonidan yaratilgan tarbiyaviy qadriyatlarni o'rganishda ta'lim tizimi imkoniyatlarga alohida e'tibor qaratishlozim. Sharq mutafakkirlarining asarlarini o'rganish, tahlil qilish, ularning ijodi va ta'lim-tarbiyaga oid qarashlarini pedagogik nuqtai nazardan tadqiq etish muhim amaliy ahamiyatga ega". Ular o'z asarlarida shaxs ma'naviyati, insonda odob-axloqning yuksak namunalarini tarkib toptirish, oila, nikoh, farzand tarbiyasi, halol mehnat bilan kun kechirish, atrof-muhitga nisbatan oqilona munosabatda bo'lishga oid qarashlarni bayon qilganlar. Shunday qilib, inson va uni tarbiyalash masalalari Sharq mutafakkirlari va allomalari o'z asarlarida insonning bilim olishi, hunar egallashi, undagi yuksak ma'naviy-ahloqiy sifatlarni ulug'laydilar va shunday fazilatlarga ega bo'lishga barchani chorlaydilar.

Bolalar ta'lim-tarbiyasida bo'ladigan kamchiliklarning asosiy sabablaridan biri o'qituvchining psixologiyasiga bog'liq. Lekin bunga ko'pincha e'tibor berilmaydi. . Ta'limda irsiy va biologik omillar ham hisobga olinadi. Shu bilan birga, shaxsni shakllantirishda ta'lim-tarbiyaning o'rnini ortiqcha baholash ham yo'qoldi. Bu esa ta'lim-tarbiya bilan bog'liq voqea va vaziyatlarni to'g'ri izohlash, tarbiyaviy faoliyat tizimini to'g'ri aniqlash imkonini berdi.

Shuning uchun o'qituvchilar jamoasini psixologik nuqtai nazardan o'rganish, uni muvaffaqiyatli boshqarishning psixologik yo'llarini ishlab chiqish dolzarb ahamiyatga egadir. Pedagogik jamoani muvaffaqiyatli boshqarish uchun jamoa tarkibini o'rganish, kamchiliklarini korreksiyalash va haqiqiy pedagogik jamoa sifatida shakllantirish lozim. Jamoada ishlash ko'nikmalarining rivojlangan darajasi ham muvaffaqiyatli jamoa uchun asosiy omillardan biridir. Jamoada ishlash muloqot vositasida amalga oshadi. Pedagogik jamoaning rivojlanishida shaxslararo muloqot muhim ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR:

1. V.A.Kruteskiy Pedagogik psixologiya asoslari. Toshkent, 1976, 223-240-betlar.
2. R.S.Nemov Psixologiya M: 1990, 169-275-betlar.
3. E. G'oziyev Pedagogik psixologiya asoslari, Toshkent, 1997
4. G'oziyev, E. (2010). Umumiy psixologiya. Yangi asr avlodi.
5. Davletshin M.G., To'ychieva S.M. Umumiy psixologiya, Toshkent, Nizomiy nomidagi TDPU nashriyoti, 2002 .
6. Jalilova S. "Shaxs va shaxslararo munosabatlarni o'rganishning proektiv metodikalari", Toshkent, Nizomiy nomli TDPU, 2006, B.6-13.
7. Ilin Y.P. Motivatsiya i motivы. SPb.: Izdatelstvo «Piter»,2000.
8. Kamilova N.G. Muammoli o'smir: tashxis, tadqiqot metodlari. O'quv qo'llanma. Toshkent, Nizomiy nomidagi TDPU, 2004.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA EKOLOGIK TARBIYA BERISHDA YANGI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

To‘raqulova Manzuraxon

Andijon viloyat pedagogik mahorat markazi, Maktabgacha, boshlang‘ich va maxsus ta’lim kafedrası, katta o‘qituvchi. tel.:+998-90-548-52-68.

Annotatsiya. Mazkur tezisda maktabgacha ta’lim tizimida ekologik tarbiyani shakllantirishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanishning dolzarbligi va samaradorligi yoritiladi. Bolalarga atrof-muhitga nisbatan hurmat, tabiatga mehr, ekologik ong va madaniyatni singdirishda interaktiv o‘yinlar, audio-video materiallar, multimediali taqdimotlar, AR (kengaytirilgan reallik) va VR (virtual reallik) texnologiyalari kabi vositalardan foydalanish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Yangi texnologiyalar orqali bolalarning ekologik mavzularga bo‘lgan qiziqishini oshirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish va ularda tabiatni asrashga doir ijobiy odatlarni shakllantirish imkoniyatlari ko‘rsatib beriladi. Shuningdek, pedagoglar uchun metodik tavsiyalar ham beriladi.

Аннотация. В данном тезисе освещается актуальность и эффективность использования современных технологий в формировании экологического воспитания в системе дошкольного образования. Рассматриваются возможности применения интерактивных игр, аудио- и видеоматериалов, мультимедийных презентаций, технологий AR (дополненной реальности) и VR (виртуальной реальности) для привития детям уважения к окружающей среде, любви к природе, экологического сознания и культуры. Показываются пути повышения интереса детей к экологическим темам, развития их самостоятельного мышления и формирования позитивных привычек по охране природы с помощью новых технологий. Также представлены методические рекомендации для педагогов.

Abstract. This thesis highlights the relevance and effectiveness of using modern technologies in shaping environmental education within the preschool education system. It explores the use of interactive games, audio and video materials, multimedia presentations, AR (augmented reality), and VR (virtual reality) technologies as tools for instilling respect for the environment, love for nature, and fostering ecological awareness and culture in children. The paper demonstrates how new technologies can enhance children’s interest in environmental topics, develop independent thinking, and help form positive habits related to nature conservation. Methodological recommendations for educators are also provided.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, ekologik tarbiya, raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt, innovatsion yondashuv, interaktiv o‘qitish, axborot-

kommunikatsiya texnologiyalari, ekologik ong, bolalar rivojlanishi, raqamli pedagogika.

Ключевые слова: дошкольное образование, экологическое воспитание, цифровые технологии, искусственный интеллект, инновационный подход, интерактивное обучение, информационно-коммуникационные технологии, экологическое сознание, развитие детей, цифровая педагогика.

Keywords: preschool education, environmental education, digital technologies, artificial intelligence, innovative approach, interactive learning, information and communication technologies, ecological awareness, child development, digital pedagogy.

Hozirgi zamonda ekologik muammolar butun insoniyat oldida turgan dolzarb masalalardan biriga aylangan. Ekologik muhitning ifloslanishi, tabiiy resurslarning kamayishi va iqlim oʻzgarishi global miqyosdagi xavotirli holatlarga sabab boʻlmoqda. Shu sababli jamiyatda ekologik madaniyatni shakllantirish, ayniqsa, yosh avlodni kichikligidan boshlab atrof-muhitni asrash ruhida tarbiyalash muhim ahamiyat kasb etadi. Maktabgacha yosh — bu bolaning shaxs sifatida shakllanishining ilk bosqichi boʻlib, aynan shu davrda unga ekologik tarbiyani toʻgʻri va samarali yoʻnaltirish muhimdir.

Bugungi kunda taʼlim jarayonida zamonaviy texnologiyalarning joriy etilishi ekologik tarbiyani yanada qiziqarli, taʼsirchan va samarali tashkil etish imkonini bermoqda. Interaktiv oʻyinlar, raqamli darsliklar, vizual taqdimotlar, multimediali vositalar hamda virtual va kengaytirilgan reallik texnologiyalari orqali bolalarga tabiat va ekologiya haqidagi tushunchalarni chuqurroq singdirish mumkin.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ekologik tarbiya — bu ularni tabiatni sevishtga, uni asrashga, hayvonot va oʻsimlik olami bilan ehtiyotkorlik bilan munosabatda boʻlishga oʻrgatishdir. Ekologik tarbiya bolaning dunyoqarashi, estetik didi va axloqiy qadriyatlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu jarayon nafaqat bilim berish, balki ongli faoliyatga undash orqali ham amalga oshiriladi.

Yangi texnologiyalar ekologik tarbiyada quyidagi afzalliklarni beradi:

- *vizual taʼsir:* bolalar koʻrgazmali materiallar orqali ekologik hodisalarni tushunishga osonroq moslashadi.
- *interaktivlik:* raqamli oʻyinlar va ilovalar orqali bolalar mustaqil fikrlaydi, savollar beradi, topqirlikni rivojlantiradi.
- *multimedia vositalari:* ekologik mavzudagi videoroliklar, animatsiyalar orqali bolalar tabiatning goʻzalligini chuqur his etadi.
- *AR/VR texnologiyalari:* virtual olamda bolalar oʻzlarini oʻrmon, daryo yoki hayvonot bogʻida his qilgan holda real tajriba orttiradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun **AR (Kengaytirilgan haqiqat)** va **VR (Virtual haqiqat)** texnologiyalari ta’lim jarayonini yanada qiziqarli, interaktiv va samarali qilishda katta imkoniyatlar yaratadi.

- **AR (Augmented Reality, Kengaytirilgan haqiqat):** Bu texnologiya real dunyo ko‘rinishiga raqamli ob’ektlar (3D tasvirlar, animatsiyalar, matnlar) qo‘shib ko‘rsatadi. Masalan, planshet yoki smartfon orqali bolalar haqiqiy joyda qo‘shilgan raqamli obrazlarni ko‘rishlari mumkin.

- **VR (Virtual Reality, Virtual haqiqat):** Bu texnologiya foydalanuvchini butunlay sun’iy, kompyuter yaratilgan muhitga olib kiradi. Bolalar maxsus VR ko‘zoynak yoki qurilmalar yordamida yangi joylarni, hikoyalarni yoki o‘yinlarni to‘liq virtual muhitda tajriba qiladilar.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun AR/VR texnologiyalarining afzalliklari:

1. *Ta’limni yanada qiziqarli qilish:* oddiy darslarni interaktiv o‘yin yoki virtual sayohatlarga aylantiradi.

2. *Tasavvur va ijodni rivojlantirish:* raqamli ob’ektlar bilan o‘zaro ta’sir qilish bolalar tasavvurini kengaytiradi.

3. *Ko‘rgazmali o‘rganish:* murakkab tushunchalarni (masalan, hayvonlar anatomiyasi, tabiat hodisalari) tushunishni osonlashtiradi.

4. *Amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish:* AR/VR o‘yinlari orqali muammoni hal qilish, koordinatsiya, motorika rivojlanadi.

5. *Hissiy va ijtimoiy rivojlanish:* Virtual muhitda hamkorlik va muloqot o‘rgatiladi.

- *eko-ilovalar:* mobil qurilmalar uchun ishlab chiqilgan interaktiv ilovalar yordamida bolalar chiqindilarni ajratish, daraxt ekish, suvni tejash haqida o‘rganadilar.

Ekologik tarbiyada texnologiyalardan foydalanishda quyidagi yondashuvlar tavsiya etiladi:

- *o‘yin orqali o‘rgatish:* ekologik yo‘nalishdagi raqamli o‘yinlar orqali bolalarning e’tiborini tortish va ularni jalb etish.

- *guruhlarda ishlash:* bolalarni kichik guruhlarga bo‘lib, raqamli topshiriqlar orqali birgalikda ish olib borishga o‘rgatish.

- *amaliy mashg‘ulotlar:* tabiat qo‘ynida ekologik ekskursiyalar o‘tkazish va keyinchalik bu jarayonlarni multimediali taqdimotlar bilan boyitish.

- *raqamli hikoyalash (digital storytelling):* bolalar bilan birgalikda ekologik ertak va hikoyalar yaratib, ularni animatsiya yoki video shaklida namoyish etish.

Maktabgacha ta’limda raqamli hikoyalash (digital storytelling) — bu bolalarga o‘z fikrlarini, tasavvurlarini, his-tuyg‘ularini raqamli vositalar yordamida ifoda etish va rivojlantirish imkonini beruvchi pedagogik yondashuvdir.

Raqamli hikoyalash — bu matn, ovoz, tasvir, video va animatsiyalar kabi raqamli elementlarni birlashtirib, biror voqea yoki hikoyani yaratish va taqdim etish usuli. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun bu usul o‘yin va ta’limni birlashtirib, ular fikrlash, til, ijodkorlik va kommunikatsiya ko‘nikmalarini rivojlantirishda yordam beradi.

Maktabgacha ta’limda raqamli hikoyalashning afzalliklari:

- *til va nutq rivoji*: bolalar o‘z hikoyalarini yaratish jarayonida yangi so‘zlar o‘rganadi, gapirish ko‘nikmalarini oshiradi.
- *ijodkorlikni rag‘batlantirish*: raqamli vositalar yordamida bolalar tasavvurlarini kengaytiradi, o‘z ijodlarini ifoda etadi.
- *texnologiyadan samarali foydalanish*: bolalar raqamli qurilmalar bilan tanishadi, ularni to‘g‘ri va xavfsiz ishlatishni o‘rganadi.
- *ijtimoiy ko‘nikmalar*: guruhda ishlash, birga hikoya yaratish orqali muloqot qilish va hamkorlik ko‘nikmalarini oshiradi.
- *konsentratsiya va diqqatni jamlash*: hikoya yaratish jarayoni bolalar diqqatini jamlashga yordam beradi.

Raqamli hikoyalashda ishlatiladigan vositalar:

- raqamli kamera yoki planshet yordamida video va fotosuratlar olish.
- audio yozish dasturlari (masalan, ovoz yozish).
- raqamli multimediali dasturlar (PowerPoint, StoryJumper, Toontastic, Book Creator va boshqalar).
- animatsiyalar va interaktiv o‘yinlar yaratish vositalari.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun raqamli hikoyalashni quyidagicha tashkil etish mumkin:

1. *Oddiy hikoya tanlash yoki yaratish*: o‘qituvchi yoki bola birgalikda oddiy, tushunarli hikoya tanlaydi yoki yaratadi.
2. *Raqamli materiallar tayyorlash*: bolalar rasm chizadi, ovoz yozadi, kichik videolar yaratadi.
3. *Hikoyani raqamli shaklda yig‘ish*: tanlangan dastur yordamida materiallarni birlashtirish.
4. *Natijani taqdim etish*: bolalar o‘z hikoyalarini sinfdoshlariga ko‘rsatadi, ota-onalarga taqdim etadi.
5. *Tahlil va muhokama*: hikoya mavzusi, undagi obrazlar, voqealar haqida suhbatlashish.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ekologik tarbiyani zamonaviy texnologiyalar yordamida olib borish bolalarda ekologik ong va madaniyatni erta

yoshdanoq shakllantirishga xizmat qiladi. Bu esa kelajakda ongli, tabiatga e’tiborli avlodni tarbiyalashning muhim bosqichidir. Texnologiyalar yordamida bolalarning qiziqishini oshirish, bilimlarni samarali yetkazish va ularni amaliy faoliyatga undash imkoniyati ancha kengayadi. Shu bois pedagoglar doimiy ravishda raqamli vositalardan foydalanish malakasini oshirishlari zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimova, Z. (2020). Ekologik tarbiya asoslari. Toshkent: O‘zbekiston pedagogika nashriyoti.
2. Islomova, M. (2022). “Raqamli texnologiyalar yordamida ekologik tarbiya: yangi yondashuvlar”, Ilm va taraqqiyot jurnali, №4.
3. G‘ofurova, S. (2021). Maktabgacha ta’limda innovatsion texnologiyalar. Toshkent: Fan va texnologiya.
4. UNESCO (2023). Digital technologies in early childhood education for sustainable development.
5. Ministry of Preschool Education of Uzbekistan (2022). Ekologik tarbiya bo‘yicha metodik qo‘llanma.

MATEMATIKA FANINI O‘QITISHNING DOLZARB MASALALARI

Arabboyeva Zamiraxon Tadjibayevna

Farg‘ona viloyati pedagogik mahorat markazi “Aniq va tabiiy fanlar metodikasi”
kafedrasi o‘qituvchisi, tel: +99899 991 33 50,
e-mail: zarabboyeva@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada matematika fanini o‘qitishda uchraydigan muammolar, zamonaviy yondashuvlar, innovatsion metodlar, ularni o‘quvchilarning fanni o‘zlashtirishiga ta’siri haqida fikr yuritiladi. Shuningdek, ushbu sohadagi dolzarb masalalar tahlil qilinib, taklif va tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: metod, interaktiv yondashuv, innovatsion texnologiyalar, ta’lim sifati.

Аннотация: В данной статье рассматриваются проблемы, возникающие при преподавании математики, современные подходы, инновационные методы и их влияние на усвоение предмета учащимися. Также были проанализированы актуальные вопросы в этой области и даны предложения и рекомендации.

Ключевые слова: метод, интерактивный подход, инновационные технологии, качество образования.

Abstract: This article discusses the problems encountered in teaching mathematics, modern approaches, innovative methods, and their impact on students' mastery of the subject. Current issues in this area were also analyzed, and proposals and recommendations were made.

Keywords: method, interactive approach, innovative technologies, quality of education.

KIRISH

Shiddat bilan taraqqiy etayotgan davrda ta’lim sohasi ham zamonaviy yondashuvni talab qilmoqda. Zamonaviy ta’lim tizimida matematika fanining o’rni beqiyosdir. Fan-texnika taraqqiyotining asosini aynan matematik bilimlar tashkil etadi. Shu boisdan matematika o’qitish sifati va uslublari dolzarb masalalardan biridir.

Matematika fanini o’qitishdagi asosiy muammolar:

- o’quvchilarning fanga qiziqish darajasining pastligi;
- o’quv dasturining murakkabligi va yangilash ehtiyoji;
- o’qituvchilarning zamonaviy metodik yondashuvlardan yetarli darajada foydalanmasligi.

Matematika fanini o’qitishdagi zamonaviy yondashuvlar:

- Interaktiv metodlar: enerjizayzerlar, muammoli vaziyat yaratish, loyiha ishlari, tadqiqot ishlari. Guruhlarda ishlash o’quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.
- Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) foydalanish, turli matematik dasturlar orqali mavzularni vizualizatsiya qilish, o’yinlar orqali (Blooket, Kahoot) o’rganishni osonlashtirish hamda qiziqarli qilish.
- Individual yondashuv: har bir o’quvchining bilim darajasi va qobiliyatiga qarab yondashish orqalifanni chuqurroq o’zlashtirishga erishish.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

So’nggi yillarda O’zbekiston ta’lim tizimida tub islohotlar amalga oshirilmoqda. Ana shunday muhim o’zgarishlardan biri sifatida 2024-2025 o’quv yilidan boshlab 5–6-sinflarda Singapur tajribasiga asoslangan “*AHA Matematika*” darsligi joriy etildi. Bu kitob taniqli metodist va pedagog Erik Chang Chung Ming tomonidan ishlab chiqilgan bo’lib, o’quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirishga, amaliy yechim topish ko’nikmalarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

“AHA! Matematika” O’zbekiston sharoitiga moslab mahalliyashtirilgan darslikdir. U “Moddiy-Rasmi-Timsolli” yondashuviga asoslangan. Darslikdagi ruknlar o’quvchilarning faol o’rganishini rivojlantirishga yo’naltirilgan. O’quvchilar ushbu darslik yordamida nafaqat yangi matematik bilim va

ko‘nikmalarni o‘zlashtiradi, balki muammoli vaziyatlarda kerak bo‘ladigan mantiqiy fikrlash va mulohaza yuritish kabi hayotiy ko‘nikmalarga ham ega bo‘ladi.

Jerom Bruner usuli kognitiv jarayonlarni o‘rganishga asoslangan. Brunerning ta’kidlashicha, o‘rganish uchta darajada sodir bo‘ladi: birinchi navbatda (M) moddiy ob’ektlar yordamida, keyin bu ob’ektlar (R) rasmlar chizmalar, cxemalar va diagrammalar bilan, shundan keyingina (T) timsollar, belgilar va raqamlar bilan bog‘lanadi. O‘zbek tilida bu yondashuv “Moddiy-Raqamli-Timsolli” yoki qisqacha “MRT yondashuvi” deb nomlandi.

Richard Skemp nazariyasiga ko‘ra matematik materialni tushunish – uni tushuntirish shakliga qarab farq qiladi. Agar o‘qituvchi materialni tushuntirib bersa va sizdan muammolarni hal qilish uchun taqdim etilgan algoritmlarga rioya qilishingizni so‘rasa, bu matematikani tushunishning birinchi usuli bo‘ladi. Agar o‘quvchi o‘qituvchining ko‘rsatmalariga asoslanib, materialni o‘zi o‘rganib tushunib yetsa hamda boshqaga tushuntirishga urinsa, bu tushunishning ikkinchi usuli hisoblanadi. Ikkala tushunish usuli o‘rtasidagi farqni ko‘rsatish uchun Richard Skemp yo‘l xaritasi misolini keltiradi. Birinchi usulda siz odamga qayergadir borish haqida og‘zaki ko‘rsatmalar berib tushuntirasiz. Ikkinchi usulda esa, unga xaritani berib, xaritadan qanday foydalanishni tushuntirib, qayerga borish kerakligini ko‘rsatasiz. Bu holarda yo‘lovchi fikr yuritib, o‘zi qulay yo‘lni tanlaydi. Shu bois, singapurlik o‘qituvchilar vaqti-vaqti bilan har bir o‘quvchining o‘rgangan materialini boshqalarga tushuntirib berishga undaydi, chunki bu o‘qituvchilarga qaysi bosqichda qiyinchiliklarga duch kelayotganini aniq ko‘rish imkonini beradi.

NATIJA VA MUHOKAMA

“AHA! Matematika” asosida dars berishga yangicha yondashuvlar

Spiralsimon o‘rganish tamoyili. Yil davomida o‘rganilgan asosiy mavzular butun kurs davomida chuqurroq o‘rganish maqsadida takrorlanadi va o‘rganilayotgan matematik tushunchalar o‘rtasida yangi aloqalar o‘rnatiladi.

MRT (CPA) yondashuvi. O‘quvchilarning muammoli vaziyatni hal qilish jarayonida qo‘llaniladigan yondashuv bo‘lib, unda o‘quvchilar fikrlashning uchta: Moddiy (concrete), Rasmi (pictorial) va Timsolli (abstrakt) darajasida faoliyat yuritishadi.

Darslikning o‘ziga xos xususiyatlari va undan foydalanish natijasida quyidagilarga erishiladi:

- matematikani o‘qitish spiralsimon (qayta-qayta kengaytirib takrorlash), oddiydan murakkabga borish xarakteriga ega;
- kiritilayotgan matematik atama va faktlarni o‘quvchilarning teran tushunishiga qaratilgan;
- darsga hamma qamrab olinadi;

- ta’lim o’zlashtirilgan bilim va ko’nikmalarni hayotiy vaziyatlarga qo’llashga, ko’proq mulohaza yuritishga qaratilgan;
- ta’lim jarayonida muayyan amaliy tajribadan boshlab abstrakt tushunchalarga tomon boriladi;
- matematik modellashirishga alohida e’tibor qaratiladi;
- hamkorlikda o’rganish va o’zaro muloqotga katta e’tibor beriladi;
- matematik nutq to’g’ri va aniq shakllantiriladi;
- o’quvchilarni eslab qolishga emas, masala (muammo)ni yechishga o’rgatiladi;
- an’anaviy va zamonaviy o’qitish usullarini uyg’unlashtirib olib boriladi;
- “kichik o’quv kashfiyotlari” usuli va “moddiy-raqamli-timsolli” o’quv yondashuvi asosida faol o’rganish rag’batlantiriladi;
- ijodiy izlanish ko’nikmalari shakllantiriladi.

XULOSA

Yuqoridagi ishlar samaradorligini yanada oshirish uchun quyidagi kabi tadbirlarni amalga oshirish tavsiya etiladi:

- o’qituvchilar malakasini oshirish bo’yicha doimiy seminar-treninglar tashkil etish va o’tkazib borish;
- imtihonlarni yangi darsliklarga moslashtirish;
- nazariy bilimlarni amaliyot bilan uyg’unlashtirish orqali o’quvchilarning matematika faniga bo’lgan qiziqishini oshirish.

Matematika fanini o’qitishdagi muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo’yicha taklif etilgan zamonaviy yondashuvlar ta’lim siflatini oshirishga xizmat qiladi. Bu boradagi islohotlar tizimli ravishda olib borilsa, kelajakda matematik savodxonlik yuqori bo’lgan avlodni tarbiyalash imkoniyati yaratiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O’zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi va O’zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. “Xalq so’zi” gazetasi, 2022-yil 21-dekabr, 272-son.
2. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-maydagi “Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi hamda uning tizimidagi tashkilotlar faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to’g’risida”gi PF-79-son farmoni.
3. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi “2022 – 2026 - yillarda xalq ta’limini rivojlantirish bo’yicha milliy dasturni tasdiqlash to’g’risida”gi PF-134-son farmoni.
4. A.Ismailov, B.Xaydarov, N.Karimov, Sh.Ismailov. Xalqaro tadqiqotlarda o’quvchilarning matematik savodxonligini baholash (metodik qo’llanma). Ta’lim sifatini baholash bo’yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi. – Toshkent, 2019-yil.

5. Erik Chan Chun Ming AHA! Matematika, 6-sinf, Umumiy o’rta ta’lim maktablarining 6-sinfi uchun mashq daftari, 1-2- qism / Erik Chan Chun Ming. – Toshkent: “Novda Edutainment”, 2024. – 220 b.

SUN’IY INTELLEKT TA’LIMDA XAVFSIZLIKNI TA’MINLASH VA SHAXSGA YO’NALTIRILGAN TA’LIMNI RIVOJLANTIRISH

Axmedov Sanjarbek Baxtiyorjon o’g’li

ISMA Farg’ona filiali, IAT fakulteti 2-kurs tolibi

Annotatsiya. Ushbu maqolada sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim tizimidagi o’rni, ayniqsa shaxsga yo’naltirilgan ta’limni shakllantirish va ta’lim xavfsizligini ta’minlashdagi imkoniyatlari chuqur ilmiy tahlil qilinadi. Muallif tomonidan mavjud adabiyotlar asosida olib borilgan tahlil sun’iy intellekt vositalari yordamida o’quvchilarning individualligiga asoslangan yondashuvni amaliyotga tadbiq qilish imkoniyatlarini yoritadi. Shu bilan birga, SI asosidagi ta’lim tizimlarining xavfsizlik, axborot maxfiyligi va axloqiy mezonlarga zid bo’lmagan tarzda joriy etilishi uchun zarur bo’lgan shart-sharoitlar ham tahlil qilinadi. Maqola davomida muallif inson omili, pedagogik yondashuv va texnologik imkoniyatlar o’rtasida muvozanatli yondashuv zarurligini asoslab beradi. Tadqiqot natijalari kelajakda ta’lim tizimini raqamlashtirishda sun’iy intellektni samarali qo’llashga oid konseptual yondashuvlarni taklif etadi.

Kalit so’zlar: sun’iy intellekt, shaxsga yo’naltirilgan ta’lim, axborot xavfsizligi, raqamli kompetensiya, ma’lumotlar maxfiyligi, ta’limda texnologiyalar, SI etikasi, o’quvchi modeli, adaptiv tizim, pedagogik yondashuv.

Аннотация. В данной статье проводится научный анализ роли технологий искусственного интеллекта в системе образования, с акцентом на их потенциал в обеспечении персонализированного подхода к обучению и гарантий информационной безопасности. На основе анализа литературных источников автор выявляет возможности внедрения ИИ для построения индивидуальных образовательных траекторий. Также рассматриваются условия и вызовы, связанные с безопасным и этически оправданным применением ИИ в учебном процессе. Автор подчеркивает необходимость баланса между технологическими возможностями, человеческим фактором и педагогическими принципами. Результаты исследования способствуют разработке концептуальных подходов к эффективному использованию ИИ в цифровой трансформации образования.

Ключевые слова: искусственный интеллект, персонализированное обучение, информационная безопасность, цифровая грамотность,

конфиденциальность данных, образовательные технологии, этика ИИ, модель обучающегося, адаптивные системы, педагогический подход.

Annotation. This article presents a scientific analysis of the role of artificial intelligence (AI) technologies in education, particularly focusing on their capacity to foster personalized learning and ensure data security. Based on a critical review of existing literature, the author explores how AI can be implemented to create adaptive and learner-centered educational environments. The study also discusses the ethical, technological, and pedagogical challenges associated with AI integration. Emphasizing the need for balance between human-centered approaches and digital innovations, the article proposes conceptual frameworks for the effective and responsible use of AI in modern education systems. The findings contribute to the discourse on digital transformation and innovation in education.

Keywords: artificial intelligence, personalized learning, information security, digital competence, data privacy, educational technology, AI ethics, learner model, adaptive systems, pedagogical approach.

Kirish. So‘nggi yillarda ilm-fan va texnologiya sohalarida yuz berayotgan misli ko‘rilmagan yutuqlar inson hayotining deyarli barcha jabhalariga, jumladan, ta’lim tizimiga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Ayniqsa, sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarining rivojlanishi va ularning turli sohalarga integratsiyalashuvi tufayli ta’lim sohasi tubdan o‘zgarib, yangi paradigmalar shakllanmoqda. Ta’lim sohasida raqamli transformatsiyaning chuqurlashuvi natijasida o‘qitishning interaktiv, moslashuvchan va shaxsga yo‘naltirilgan modellarini yaratish imkoniyati yuzaga keldi. Bunda sun’iy intellektning vosita emas, balki faol ishtirokchi sifatida namoyon bo‘lishi o‘quv jarayonini tubdan qayta ko‘rib chiqishni taqozo etmoqda.

Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim — zamonaviy pedagogika va ta’lim psixologiyasi doirasida eng dolzarb konsepsiyalardan biri bo‘lib, u har bir o‘quvchining individual ehtiyojlari, qiziqishlari, qobiliyatlari va o‘rganishdagi o‘ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda o‘qitishni tashkil etishni maqsad qiladi. An’anaviy ta’lim tizimlarida bu yondashuvni amaliyotga tatbiq etish, resurslar yetishmovchiligi va inson omiliga bog‘liq cheklovlar sababli, murakkab bo‘lgan. Biroq, sun’iy intellekt asosidagi tizimlar bu boradagi muammolarni engillashtiribgina qolmay, balki yangi imkoniyatlar ochmoqda. Misol uchun, o‘quvchining bilim darajasini tahlil qiluvchi algoritmlar, real vaqt rejimida taqdim etiladigan tavsiyalar, shaxsiy rivojlanish xaritalari, o‘rganishdagi muammolarni oldindan prognoz qilish tizimlari aynan sun’iy intellekt vositalari orqali joriy etilmoqda. Biroq, ushbu yutuqlar fonida bir qator murakkab va mas’uliyatli muammolar ham paydo bo‘lmoqda. Jumladan, ta’limda SI texnologiyalaridan foydalanish jarayonida ma’lumotlar xavfsizligini ta’minlash, axborotning maxfiyligi va o‘quvchilarning shaxsiy huquqlarini himoya qilish, algoritmik

tarafkashlikni bartaraf etish, sun’iy intellekt tizimlarining mustaqil ravishda noto‘g‘ri qarorlar qabul qilishi kabi xavflar chuqur tahlilni talab etadi. Ayniqsa, yosh avlod vakillarining shaxsiy ma’lumotlarini yig‘ish, qayta ishlash va saqlash bilan bog‘liq texnologik jarayonlar doimiy ravishda nazorat ostida bo‘lishi lozim. Shuningdek, SI tizimlarining insoniy qadriyatlarga mos va adolatli faoliyat yuritishi ta’lim muhitining ishonchliligi va barqarorligini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Shu bilan birga, sun’iy intellektga asoslangan tizimlarning imkoniyatlaridan foydalanish jarayonida ularning inson omili o‘rnini to‘liq egallashi emas, balki o‘qituvchiga yordam beruvchi, o‘quvchiga yo‘naltiruvchi vosita sifatida ko‘rilishi lozim. Ta’lim sohasida SI ni haddan ortiq ideallashtirish va insoniy faktorlarni inkor etish xavfi mavjud bo‘lib, bu esa axborotga asoslangan qarorlar qabul qilish jarayonida noto‘g‘ri yondashuvlarga olib kelishi mumkin. Shu sababli, ta’limda SI dan foydalanishda muvozanat, ehtiyotkorlik va tanqidiy fikrlash asosida yondashish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bundan tashqari, SI texnologiyalarining ta’lim tizimiga joriy etilishi faqatgina texnik vositalarning yangilanishi bilan cheklanib qolmasdan, balki o‘quv jarayonining mohiyatiga ta’sir qilmoqda. Masalan, sun’iy intellekt yordamida yaratilgan o‘quv platformalari, virtual laboratoriyalar, avtomatlashtirilgan baholash tizimlari va shaxsiylashtirilgan o‘quv rejimlari o‘qituvchi va o‘quvchiga o‘rtasidagi aloqani yangicha mazmunda tashkil qilishga imkon bermoqda. Bu esa ta’limda samaradorlik, sifat va natijadorlik ko‘rsatkichlarini oshirishga xizmat qilmoqda. Ushbu maqolada sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim tizimidagi o‘rni, xususan, shaxsga yo‘naltirilgan ta’limni rivojlantirishdagi roli, mavjud xavfsizlik tahdidlari va ularni oldini olish yo‘llari ilmiy tahlil qilinadi. Shu orqali SI imkoniyatlaridan oqilona foydalanish, ta’lim jarayonida inson va texnologiya o‘rtasidagi uyg‘unlikni ta’minlash, xavfsizlikni kafolatlovchi mexanizmlarni ishlab chiqish va ularni amaliyotga joriy etish bo‘yicha takliflar ilgari suriladi. Bu tahlillar nafaqat amaldagi ta’lim siyosatini takomillashtirish, balki kelajak avlod uchun adolatli, xavfsiz va individual rivojlanishga xizmat qiladigan ta’lim tizimini barpo etishda muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili. Ta’limda sun’iy intellektdan foydalanish masalasi zamonaviy ilmiy izlanishlar markazida turibdi va bu yo‘nalishda dunyo miqyosida ko‘plab tadqiqotlar olib borilmoqda.

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, ushbu mavzu bo‘yicha mavjud ilmiy manbalarni bir nechta asosiy yo‘nalishlarga bo‘lish mumkin: shaxsga yo‘naltirilgan o‘qitish va uning texnologik asoslari, sun’iy intellekt vositalari orqali ta’lim jarayonini modellashtirish, axborot xavfsizligi va shaxsiy ma’lumotlar himoyasi, shuningdek, sun’iy intellektning axloqiy va huquqiy jihatlarini. Avvalo, shaxsga yo‘naltirilgan ta’limning nazariy asoslari pedagogika fanida XX asrning ikkinchi

yarmidan boshlab jiddiy e’tibor qozongan. Lev Vygotskiy, Jon Dyuyay, Karl Rojers kabi mutafakkirlarning ilmiy qarashlari bugungi individual yondashuv asoslarini shakllantirdi. Vygotskiyning “yaqin rivojlanish zonasi” tushunchasi o’quvchining qobiliyatlarini aniq baholash va unga mos o’quv materiallarini tanlash zaruratini ta’kidlagan.

Bugungi sun’iy intellekt vositalari aynan shu yondashuvni amaliyotga tadbiq etish imkonini bermoqda. Hozirgi zamon adabiyotlarida SI asosidagi adaptiv o’qitish tizimlari Vygotskiy g’oyalarini texnologik jihatdan rivojlantirishga xizmat qilayotgani qayd etiladi (Misol: Hwang et al., 2020; Woolf et al., 2013).

Keyingi yillarda amalga oshirilgan ilmiy izlanishlar sun’iy intellektning ta’limda moslashtirilgan (adaptiv) tizimlarni yaratishdagi roli, o’quvchilar faoliyatini real vaqt rejimida kuzatish va tahlil qilish imkoniyatlari haqida keng ma’lumot beradi.

Xususan, Anderson (2014) tomonidan ishlab chiqilgan “Cognitive Tutors” tizimi sun’iy intellekt yordamida o’quvchilar bilim darajasini baholab, shaxsiylashtirilgan topshiriqlarni taqdim etishga xizmat qilgan. Yaqinda olib borilgan tadqiqotlar (Koedinger et al., 2019) esa SI asosidagi o’quv platformalarining nafaqat bilimlarni mustahkamlash, balki kognitiv rivojlanishga ta’siri borligini ko’rsatmoqda. Bunda ma’lumotlar analitikasi, mashinaviy o’rganish va tabiiy tilni qayta ishlash texnologiyalarining o’rni katta. Biroq, ta’limda SI vositalarining keng joriy etilishi bilan bir qatorda xavfsizlik, ishonchlilik va ma’lumotlar maxfiyligi bilan bog’liq muammolar ham adabiyotlarda keng tahlil etilgan.

Mayer-Schönberger va Cukier (2013) o’z tadqiqotlarida katta hajmdagi ta’lim ma’lumotlarini qayta ishlash jarayonida yuzaga keladigan axloqiy muammolarga e’tibor qaratadilar. Jumladan, algoritmlarning tarafkashligi, noto’g’ri qarorlar qabul qilinishi va o’quvchilar ma’lumotlarining noxolis tarzda ishlatilish xavfi mavjudligi ta’kidlangan. Ta’lim texnologiyalarining rivojlanishi bilan birga, axborot xavfsizligi sohasida ham ko’plab yangi yondashuvlar shakllangan bo’lib, bugungi kunda SI tizimlariga kiritilgan himoya algoritmlari, shifrlash mexanizmlari, ruxsat darajalarini nazorat qilish tizimlari haqida ilmiy maqolalar soni ortib bormoqda (West et al., 2021; Brundage et al., 2018).

Sun’iy intellektning ta’limda joriy etilishi nafaqat texnologik, balki ijtimoiy va huquqiy jihatdan ham chuqur o’rganilmoqda. UNESCO va OECD kabi xalqaro tashkilotlar tomonidan e’lon qilingan hisobotlar SI texnologiyalarini ta’limda joriy qilishda e’tiborga olinishi kerak bo’lgan axloqiy mezonlar, adolat tamoyillari, inson huquqlarini ta’minlash va teng imkoniyatlar yaratish zarurati haqida gapiradi. 2021-yilda UNESCO tomonidan tasdiqlangan “Sun’iy intellektning axloqiy jihatlari bo’yicha tavsiyalar” hujjati SI texnologiyalarini joriy qilishda inson manfaatlarini

ustuvor qo‘yishni talab etadi. Bu esa adabiyotlarda tez-tez uchraydigan “insonni SIga moslashtirish” emas, balki “SInin inson qadriyatlariga moslashtirish” degan g‘oyani ilgari surmoqda.

Mahalliy ilmiy adabiyotlarda esa bu mavzuga oid tadqiqotlar nisbatan kam, biroq tobora ko‘payib bormoqda. Jumladan, O‘zbekiston ta’lim tizimida raqamli transformatsiya, onlayn ta’lim platformalari va sun’iy intellekt imkoniyatlarini joriy qilish bo‘yicha Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tomonidan bir qator dasturlar ishlab chiqilgan. Lekin mavjud ilmiy maqolalarda sun’iy intellektning xavfsizlik va shaxsga yo‘naltirilgan o‘qitish bilan bog‘liq jihatlar hali yetarli darajada chuqur o‘rganilmagan, bu esa tadqiqot mavzusining yangiligi va ilmiy bo‘shliqlarning mavjudligini ko‘rsatadi.

Umuman olganda, tahlil etilgan adabiyotlar sun’iy intellektning ta’lim tizimiga kirib kelishi shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvni chuqurlashtirishga xizmat qilayotganini, lekin bu jarayonda xavfsizlik, axborot maxfiyligi va axloqiy masalalar ham dolzarb bo‘lib qolayotganini ko‘rsatadi. Bu boradagi ilmiy izlanishlar ko‘p hollarda texnologik yutuqlarni aks ettirsa-da, inson omilining, pedagogik muhitning va madaniy kontekstning ahamiyatini kamroq yoritadi. Shu bois ushbu maqola mavjud adabiy manbalardagi bo‘shliqlarni to‘ldirishga qaratilgan tahliliy yondashuv orqali sun’iy intellekt vositalarining xavfsiz, shaxsga mos va adolatli ta’lim muhitini yaratishdagi real imkoniyatlari va cheklovlarini ilmiy asosda ochib berishni maqsad qilgan.

Munozara. Bugungi kunda sun’iy intellektning ta’lim tizimidagi roli nafaqat texnologik yangiliklar bilan izohlanadi, balki u pedagogik yondashuvlarning mazmunini tubdan o‘zgartirayotgan muhim omilga aylangan. Avvallari umumlashtirilgan o‘qitish modeli asosiy o‘rin egallagan bo‘lsa, endilikda shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim tamoyillari dolzarb bo‘lib, o‘quvchining individual o‘ziga xosligi, qobiliyati, psixologik xususiyatlari va o‘rganishga bo‘lgan ehtiyojlari asosiy mezoniga aylanmoqda.

Bu jarayonda sun’iy intellekt texnologiyalari vositasida ta’lim mazmunini differensiallashtirish, shaxsiy o‘quv yo‘llarini aniqlash, bilim darajasini real vaqtda baholash va pedagogik qarorlarni tezkor qabul qilish imkoniyati vujudga kelmoqda. Ammo shuni ham unutmaslik kerakki, har qanday texnologik taraqqiyot o‘ziga xos xavf-xatarlarsiz bo‘lmaydi. Sun’iy intellektning keng ko‘lamda joriy etilishi ta’lim tizimini ko‘plab yangi xavfsizlik muammolari bilan yuzlashtirmoqda. Masalan, o‘quvchilarga oid shaxsiy ma’lumotlarning himoyasi, SI tomonidan o‘quvchilar haqidagi qarorlarning qanchalik ishonchli ekani, axborotning noto‘g‘ri talqin qilinishi natijasida yuzaga keladigan salbiy oqibatlar ilmiy doiralarda jiddiy muhokama qilinmoqda.

Ayniqsa, yosh o‘quvchilar bilan ishlovchi ta’lim tizimlarida bu masalalar yanada dolzarb bo‘lib, ma’lumotlar xavfsizligi bilan bir qatorda psixologik himoya, axloqiy mezonlar va ijtimoiy adolat masalalari ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, sun’iy intellektdan foydalanish orqali shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim modelini joriy etish jarayoni ko‘p hollarda tizimli yondashuvni talab qiladi. Bunda pedagoglar, dasturchilar va ta’lim boshqaruvchilari o‘rtasida chuqur hamkorlik bo‘lishi zarur. Aks holda, texnologiya bilan ta’minlangan, biroq pedagogik asosdan yiroq bo‘lgan tizimlar yuzaga keladi. Munozaralarga sabab bo‘layotgan yana bir jihat — sun’iy intellektga haddan ortiq ishonch bilan qaralishi. Bu holatda o‘qituvchilarning rolini kamaytirish, insoniy faktorni nazardan qochirish xavfi mavjud bo‘lib, bu ta’lim sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shuni unutmaslik kerakki, eng ilg‘or SI tizimlari ham o‘quvchining ruhiy holatini, motivatsiyasini, ijtimoiy-psixologik muhitini chuqur anglab yetolmaydi. Bu esa insoniy aloqaning o‘rnini hech narsa to‘liq egallay olmasligini ko‘rsatadi. Boshqa tomondan, amaliyotda sun’iy intellektga asoslangan tizimlar ko‘pincha algoritmik tarfakashlikka duch keladi.

Ya’ni, tizim o‘zida ilgari o‘rgatilgan ma’lumotlar asosida qaror qabul qilganida, avvalgi stereotiplarga asoslanib, noto‘g‘ri yoki adolatsiz natijalarga olib kelishi mumkin. Ta’lim sohasida bunday holatlar o‘quvchilarga nisbatan kamsituvchi yondashuvlarga sabab bo‘lishi mumkin. Shu bois, SI asosidagi tizimlar yaratilar ekan, ular nafaqat texnik, balki axloqiy, ijtimoiy va pedagogik mezonlarga ham mos bo‘lishi zarur. Yana bir e’tiborga molik jihat — sun’iy intellekt vositalarining faol joriy etilishi natijasida o‘qituvchilarning texnologik savodxonligiga qo‘yilayotgan talablar ortib bormoqda. O‘z faoliyatida SI vositalaridan foydalanishni istagan pedagog avvalo raqamli kompetensiyalarni egallagan bo‘lishi, axborot xavfsizligi, ma’lumotlarni tahlil qilish va tizimlar bilan samarali ishlash ko‘nikmalariga ega bo‘lishi zarur. Aks holda, texnologiya ustidan nazorat yo‘qoladi va ta’lim jarayoni sun’iy intellekt algoritmlarining avtomatik ishlashiga to‘liq bog‘liq bo‘lib qoladi.

Ushbu munozaralardan kelib chiqib aytish mumkinki, sun’iy intellekt ta’limdagi ko‘plab muammolar yechimi bo‘lishi mumkin, ammo bu texnologiyalarni joriy etish biryoqlama emas, balki muvozanatli, izchil va ko‘p tomonlama tahlil asosida olib borilishi lozim. Texnologik imkoniyatlarni kengaytirish barobarida inson omilini qadrlash, xavfsizlikni ta’minlash va adolat mezonlarini saqlash har qanday zamonaviy ta’lim tizimining ajralmas qismiga aylanishi zarur. SI texnologiyalarining imkoniyatlaridan oqilona foydalanish orqali ta’limda sifat, yondashuv va natija jihatidan yangi bosqichga ko‘tarilish mumkin, lekin bu harakatlar ilmiy asoslangan, axloqiy mezonlarga sodiq va xavfsizlikni ustuvor qo‘ygan holda olib borilishi shart.

Xulosa. Sun’iy intellekt texnologiyalari zamonaviy ta’lim tizimini chuqur o’zgartirish imkoniyatiga ega bo’lgan innovatsion vosita sifatida e’tirof etilmoqda. Ushbu maqolada olib borilgan tahlillar shuni ko’rsatadiki, SI nafaqat o’quv jarayonini optimallashtirish, balki shaxsga yo’naltirilgan ta’limni tashkil qilish, bilim darajasini aniq baholash va moslashtirilgan yondashuvlar asosida ta’limni individuallashtirishda ham keng imkoniyatlarga ega.

Biroq, bu jarayon faqat texnologik yangiliklar bilan emas, balki axborot xavfsizligi, axloqiy mezonlar va inson omilini hisobga olgan holda muvozanatli tarzda amalga oshirilishi kerak. Xususan, ta’limda SI’ning qo’llanilishi axborot maxfiyligi, algoritmik tarafkashlik, o’quvchining psixologik holatiga salbiy ta’sir kabi xavflarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli, sun’iy intellekt vositalarini joriy etishda pedagogik asos, etik me’yorlar, xavfsizlik protokollari va insoniy qadriyatlarni e’tiborga olish zarur. Pedagoglar va texnolog mutaxassislari o’rtasidagi hamkorlik SI vositalaridan samarali foydalanish uchun asosiy omil hisoblanadi.

Maqolada ilgari surilgan g’oyalar asosida aytish mumkinki, sun’iy intellekt ta’limda shaxsga yo’naltirilgan yondashuvni rivojlantirish va xavfsizlikni ta’minlashda kuchli vosita bo’la oladi, biroq bu imkoniyatlardan oqilona, ehtiyotkorlik bilan va ilmiy asoslangan holda foydalanish lozim. Kelajakda SI vositalari ta’lim sifatini oshirishda asosiy tayanchga aylanishi mumkin, agar ular pedagogik jarayonlar bilan uyg’unlashtirilgan holda amalga oshirilsa.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Abdullayeva, D. (2023). Sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim tizimiga ta’siri. Toshkent: Innovatsiya nashriyoti.
2. Usmonov, A. (2022). Pedagogik texnologiyalar va zamonaviy ta’lim modellari. Samarqand: Ilm Ziyo.
3. Xolmurodov, M. (2021). Axborot xavfsizligi va raqamli madaniyat asoslari. Buxoro: Baraka Print.
4. UNESCO (2021). Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policy-makers. Paris: UNESCO Publishing.
5. Selwyn, N. (2019). Should Robots Replace Teachers? AI and the Future of Education. Cambridge: Polity Press.
6. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. Boston: Center for Curriculum Redesign.
7. Qodirov, S. (2020). Shaxsga yo’naltirilgan ta’lim: nazariy asoslar va amaliy yondashuvlar. Qarshi: Ilmiy Fikr.
8. OECD (2021). AI and the Future of Skills, Volume 1: Capabilities and Assessments. Paris: OECD Publishing.

9. Rybakova, T. N. (2022). Этические аспекты применения ИИ в образовательной среде. Москва: Наука и Образование.
10. Panetta, K. (2020). 5 Ways AI is Impacting Education. Gartner Research. <https://www.gartner.com>

BUYUK BRITANIYANING MAKTABGACHA TA'LIMIDA “EYFS” O'QUV DASTURI

Axmedova Nasibaxon Qobiljonovna

Fargʻona viloyati pedagogik mahorat markazi
dotsenti, p.f.b.f.d (PhD)

Annotatsiya. Ushbu maqola Buyuk Britaniyaning maktabgacha ta'limida “EYFS” o'quv dasturi asosida erta bolalikda o'yinlar orqali o'qitishning samaradorligi, o'yinga asoslangan ta'limning kognitiv, ijtimoiy-emotsional va pedagogik imkoniyatlari ifodalangan.

Tayanch soʻz va iboralar: maktabgacha ta'lim, maktabgacha ta'lim tizimi xususiyatlari, xorijiy tajriba.

Аннотация. В статье описывается эффективность дошкольного образования детей посредством игры в системе дошкольного образования Великобритании на основе учебной программы EYFS, а также когнитивный, социально-эмоциональный и педагогический потенциал игрового образования.

Ключевые и опорные слова: дошкольное образование, когнитивное развитие, социально-эмоциональное развитие, практика, исследования, профессиональное развитие, интеграция учебных программ.

Abstract. The article describes the effectiveness of play-based early childhood education in the UK early childhood education system based on the EYFS curriculum, as well as the cognitive, social-emotional and pedagogical potential of play-based education.

Key words and phrases method: early childhood education, cognitive development, social-emotional development, practices, research, professional development, curriculum integration.

KIRISH

Maktabgacha ta'limni uzluksiz ta'lim tizimining ajralmas, birlamchi bo'g'ini sifatida takomillashtirish bo'yicha davlatimiz rahbari tomonidan qator muhim hujjatlar qabul qilindi. Maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, maktabgacha ta'lim muassasalari tarmog'ini kengaytirish, malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash darajasini tubdan yaxshilash, ta'lim-tarbiya

jarayoniga zamonaviy ta’lim dasturlari va texnologiyalarini tatbiq etish, bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish maqsadi qilib olingan.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 19-iyul, 605-sonli Qarori “Maktabgacha ta’lim sohasiga innovatsion yondashuvlarni joriy etish loyihalarini amalga oshirish uchun eksperimental maydonchalarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” [1.1].

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi «O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PF-6108-son Farmoni [2.1].

Maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabga sifatli tayyorlash o‘qitish, yozish va hisoblash malakalari eng muhim vazifalaridan biri bo‘lib, ularni har tomonlama barkamol rivojlanishini ta’minlashga imkon beradi. Xorijiy tajriba asosida maktabgacha ta’limni rivojlatirish dolzarb vazifa sanaladi.

EYFS o‘quv dasturi yosh bolalar amaliy, tajribaviy mashg‘ulotlar orqali yaxshiroq o‘rganishini tan olgan holda o‘rganishga o‘yinga asoslangan yondashuvni qo‘llaydi.

Buyuk Britaniyada maktabgacha ta’lim tizimi odatda 3 yoshdan 5 yoshgacha bo‘lgan bolalarga erta ta’lim va g‘amxo‘rlik bilan ta’minlash uchun mo‘ljallangan, garchi ba’zi bolalar 2 yoshdan boshlashlari mumkin. Maktabgacha ta’lim majburiy emas, lekin u muhim tizim sifatida keng tan olingan. Bolaning rasmiy maktabga kirishidan oldin rivojlanish bosqichi hisoblanadi.

Buyuk Britaniyada maktabgacha ta’lim tizimi qanday tuzilganligi haqida umumiy ma’lumot: bolalar bog‘chalari: ular odatda xususiy korxonalar, jamoat tashkilotlari yoki mahalliy hokimiyat organlari tomonidan boshqariladi. Ular to‘liq yoki yarim kunlik asosda ishlashlari mumkin va kun davomida turli mashg‘ulotlarni taklif qilishlari mumkin.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlari, bolalar bog‘chalariga o‘xshab, maktabgacha ta’lim tashkilotlari yosh bolalarga erta ta’lim beradi va ularga g‘amxo‘rlik qiladi. Ular xususiy shaxslar, jamoat guruhlari tomonidan boshqarilishi yoki mahalliy hokimiyat tomonidan qo‘llab-quvvatlanishi mumkin.

Buyuk Britaniyadagi maktabgacha ta’lim tashkilotlari, odatda, tug‘ilgandan 5 yoshgacha bo‘lgan bolalarni o‘rganish, rivojlantirish va parvarish qilish uchun standartlarni belgilab beruvchi Erta rivojlantirishni ta’minlash bosqichiga (EYFS) amal qiladi. EYFS o‘quv dasturi o‘rganish va rivojlanishning yetti yo‘nalishini o‘z ichiga oladi:

- muloqot va til
- jismoniy rivojlanish
- shaxsiy, ijtimoiy va hissiy rivojlanish

- savodxonlik
- matematika
- dunyoni tushunish
- ekspressiv san’at va dizayn.

Faoliyatlar ko‘pincha o‘yinga asoslangan va bolalarning ijtimoiy, hissiy, jismoniy va kognitiv rivojlanishini rag‘batlantirish uchun mo‘ljallangan.

Erta rivojlantirish poydevor bosqichi (EYFS) asosi:

EYFS tizimi Angliyada tug‘ilgandan 5 yoshgacha bo‘lgan bolalarni o‘rganish, rivojlantirish va parvarish qilish uchun standartlarni belgilaydigan qonuniy asosdir. U turli sohalarda bolalarning har tomonlama rivojlanishini rag‘batlantirishga qaratilgan erda bolalik ta’limiga kompleks yondashuvni ta’minlaydi.

Ta’lim va rivojlanishning etti yo‘nalishi.

Muloqot va til: Bu soha bolalarning gapirish, tinglash va tushunish qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan. Til rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash uchun tadbirlar hikoyalar, suhbatlar va tilga boy tajribalarni o‘z ichiga olishi mumkin.

Jismoniy rivojlanish: jismoniy rivojlanish qo‘pol motorli ko‘nikmalarni (masalan, yugurish, sakrash) va nozik motorli ko‘nikmalarni (masalan, qaychi ishlatish, qalamni ushlab turish) o‘z ichiga oladi. Faoliyatlar jismoniy salomatlik, muvofiqlashtirish va fazoviy ongni rivojlantirishga qaratilgan.

Shaxsiy, ijtimoiy va hissiy rivojlanish:

Bu soha o‘z-o‘zini anglash, ijtimoiy ko‘nikmalar va hissiy farovonlikni rivojlantirishga urg‘u beradi. Faoliyatlar munosabatlarni o‘rnatish, o‘ziga ishonchni rivojlantirish va his-tuyg‘ularni boshqarishga qaratilgan.

Savodxonlik: Savodxonlikni rivojlantirish o‘qish, yozish va muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan tadbirlarni o‘z ichiga oladi. Bolalar o‘qishga bo‘lgan muhabbat va savodxonlik ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun kitoblar, hikoyalar, belgilar yaratish va erda yozish tajribalari bilan tanishadilar.

Matematika: Matematikani o‘rganish raqamlar, shakllar, naqshlar va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini o‘rganishni o‘z ichiga oladi. Faoliyatlar o‘yinlarni hisoblash, obyektlarni saralash va o‘yin orqali matematik tushunchalarni o‘rganishni o‘z ichiga olishi mumkin.

Dunyoni tushunish: Bu soha bolalarni atrof-muhitni o‘rganishga, atrofda dunyoni o‘rganishga va turli madaniyatlar, jamoalar va tabiat hodisalari haqida tushunchani rivojlantirishga undaydi. Faoliyatlarga ilmiy tajribalar, madaniy bayramlar va mahalliy diqqatga sazovor joylarga tashrif buyurish mumkin.

Ekspressiv san’at va dizayn: Ekspressiv san’at va dizayn chizish, rasm chizish, musiqa, raqs va xayoliy o‘yin kabi ijodiy faoliyatni o‘z ichiga oladi. Bolalar

o‘zlarini ijodiy ifoda etishlari, turli materiallarni o‘rganishlari va hissiy tajribalar bilan shug‘ullanishlari rag‘batlantiriladi.

O‘yinga asoslangan yondashuv:

EYFS o‘quv dasturi yosh bolalar amaliy, tajribaviy mashg‘ulotlar orqali yaxshiroq o‘rganishini tan olgan holda o‘rganishga o‘yinga asoslangan yondashuvni qo‘llaydi.

O‘yin bolalarning ijtimoiy, hissiy, jismoniy va kognitiv rivojlanishi uchun zarur bo‘lib, izlanish, tajriba va muammolarni hal qilish imkoniyatini beradi.

O‘yin orqali bolalar hamkorlik, muloqot, ijodkorlik va tanqidiy fikrlash kabi muhim ko‘nikmalarni rivojlantiradilar, kelajakdagi ta’lim va rivojlanish uchun asos yaratadilar.

Baholash va taraqqiyotni kuzatish:

EYFS tizimi bolalar rivojlanishini kuzatish va qo‘llab-quvvatlash yoki aralashuv sohalarini aniqlash uchun doimiy baholash va taraqqiyotni kuzatish qoidalarini o‘z ichiga oladi.

Baholash, birinchi navbatda, kuzatish, hujjatlashtirish va bolalarning kundalik faoliyati va o‘yin tajribasida ular bilan o‘zaro munosabatda bo‘lish orqali amalga oshiriladi. Baholash ma’lumotlari rejalashtirish, faoliyatni individual ehtiyojlarga moslashtirish va ota-onalar va tarbiyachilarga bolaning taraqqiyoti va yutuqlari haqida fikr-mulohaza bildirish uchun ishlatiladi.

Umuman olganda, EYFS o‘quv dasturi erta ta’limga yaxlit va bolaga yo‘naltirilgan yondashuvni ta’minlaydi, bu bolalar rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash va ularni kelajakdagi o‘qish va muvaffaqiyatga tayyorlashda o‘yin, izlanish va ijobiy munosabatlarning muhimligini ta’kidlaydi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida baholash va taraqqiyotni kuzatish bolalarning o‘qishi va rivojlanishini rag‘batlantirish, o‘qituvchilar va ota-onalar o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish va erta bolalik dasturlari har bir bolaning ehtiyojlariga mos kelishini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi.

Xulosa tariqasida aytish joizki, xorijiy mamlakatlarning maktabgacha ta’lim tizimlarini o‘rganish, ularning ilg‘or tajribasini tahlil etish va respublikamiz sharoitiga moslashtirish bo‘yicha aniq chora-tadbirlarni ishlab chiqish mamlakatimiz maktabgacha ta’lim tizimini takomillashtirib zamonaviylashtirishga imkon yaratadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 19-iyul, 605-sonli “Maktabgacha ta’lim sohasiga innovatsion yondashuvlarni joriy etish loyihalarini amalga oshirish uchun eksperimental maydonchalarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” Qarori.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6108-son Farmoni.
3. Гуткина Н.И. Психологическая готовность к школе.- 4-е издание., перераб.С.25.
4. Кулагина И.Ю. Возрастная психология.-М. 1991.С. 126.
5. Такомиллашган «Илк кадам» мактабгача таълим муассасасининг давлат ўқув дастури. –Т., 2022. –В.6.
6. 2020-yil 6-noyabrdagi “Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-4884-sonli Qarori.
7. “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni.
8. <http://sdo-journal.ru/journalnumbers/anglijskajasistema-do.html> - Электрон ресурс. 2017 йил 22 сентябрда мурожаат этилган.
9. A.Nishonov, G.Qodirova (2025). Maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy rivojlanishiga oilaviy omillarning ta’siri. Tadqiq va tatbiq. Ilimiy-uslubiy jurnali, 3(4). 94-98b.
10. Z.A.Djalolova. Bolalarni maktabga tayyorlashda 4k modelidan foydalanishning ilmiy-amaliy asoslari. “Maktabgacha va maktab ta’limida sun’iy intellekt, raqamli texnologiyalar hamda zamonaviy metodikalardan foydalanish: muammolar va yechimlar” mavzusidagi ko‘p tarmoqli xalqaro ilmiy amaliy konferensiyasi to‘plami [Matn] / muharrir N.E. Sabirova. - Xiva: Xorazm Ma’mun akademiyasi, 2025.- 581 b.

O‘QUVCHILARNING GEOGEBRA DASTURI BILAN ISHLASH KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH VA UNI AMALIYOTDA QO‘LLASH

Axmedova Zulnura Allayarovna

Andijon viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish milliy markazi
“Aniq va tabiiy fanlar metodikasi” kafedrasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Jahon hamjamiyati raqamli texnologiyalarning maktab ta’limini rivojlantirishdagi rolini beqiyosdir. Jumladan, GeoGebra dasturiy orqali geometrik masalalarni yechish o‘quvchilarda fikrlash, diqqat va kuzatuvchanlik, kichik tadqiqotlarni mustaqil amalga oshirish, ko‘nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: maktab, matematika, geometrik, grafik, GeoGebra, ta’lim-tarbiya, yechish, texnologiya, o‘quvchi, usul, innovatsiya, o‘rgatish, o‘qitish.

Аннотация. Мировое сообщество считает неоценимой роль цифровых технологий в развитии школьного образования. В частности, решение геометрических задач с помощью программного обеспечения GeoGebra позволяет развить у учащихся навыки мышления, внимания и наблюдательности, самостоятельного проведения небольших исследований.

Ключевые слова: школа, математика, геометрия, графика, геогебра, образование, решение, технология, ученик, метод, инновации, обучение.

GeoGebra dasturiy ta’minotni yaratish, tekshirish, va grafiklarni o’rganishga yordam beruvchi dasturlash tili bo’lib, matematika va ma’ruzalar grafiklari bo’yicha o’quvchilar va o’qituvchilar uchun yaxshi vosita. Bu dastur o’rta va oliy ta’lim muassasalarida o’quv jarayonini muvofiqlashtirish uchun juda ko’p foydalanuvchilar tomonidan ishlatiladi, ammo yangi foydalanuvchilarning uning boshlashda qanday ishlashini tushunishlari kerak bo’lishi mumkin. Bu yordamida o’quvchilar amaliyot, vizualizatsiya va interaktiv darslarni o’rganishlari osonlashadi va texnologiyalar masalan, 3D modeli dasturlari, interaktiv dars platformalari, ma’lumotlar bazalarini qo’llashni o’rganadilar.

Quyidagi bir nechta muhim ko’nikmalar bizga yordam berishi mumkin:

GeoGebra-da 3 ta asosiy turi mavjud: GeoGebra Klassik (geometriya), GeoGebra Algebra va GeoGebra Ciliz (koordinata tizimlari). Har birining o’ziga xos funktsiyalari mavjud.

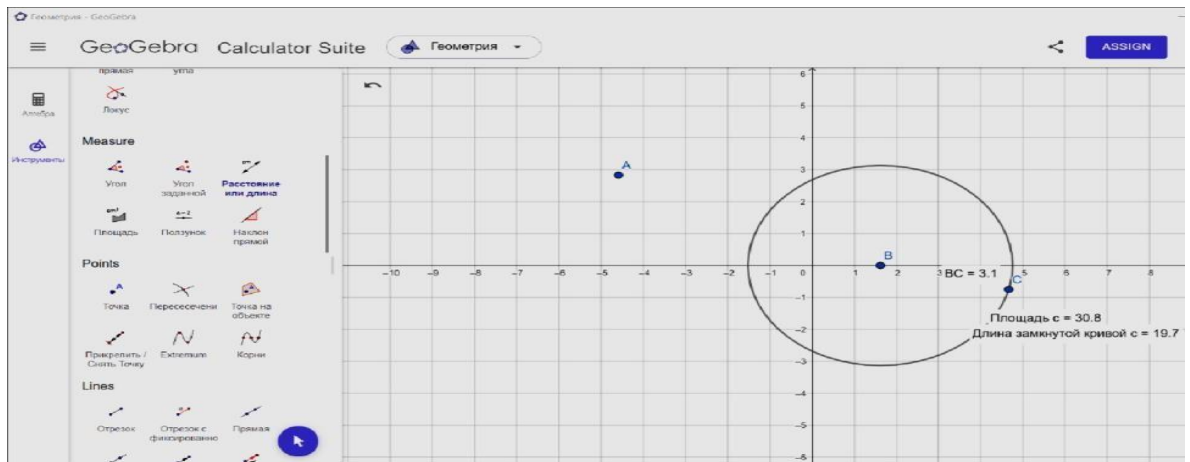
Grafiklarni Ishlab Chiqish: GeoGebra-da funktsiyalarni va ma’lumotlarni ishlatib, ularning grafiklarini chizish oson. Bu, algoritmik jadvallar yordamida yoki burchaklar, qatlamalar, koordinata tizimlari va boshqa ko’nikmalarni qo’llab-quvvatlab amaliy ishlay olamiz.

Animatsiyalar va Dinamik Fayllar: GeoGebra-da obyektlarning harakati va o’zgarishi uchun animatsiyalar va dinamik modellashlarga imkoniyat berilgan. Bu, matematik konseptlarini vizual ko’rinishda tushunishga imkoniyat beradi.

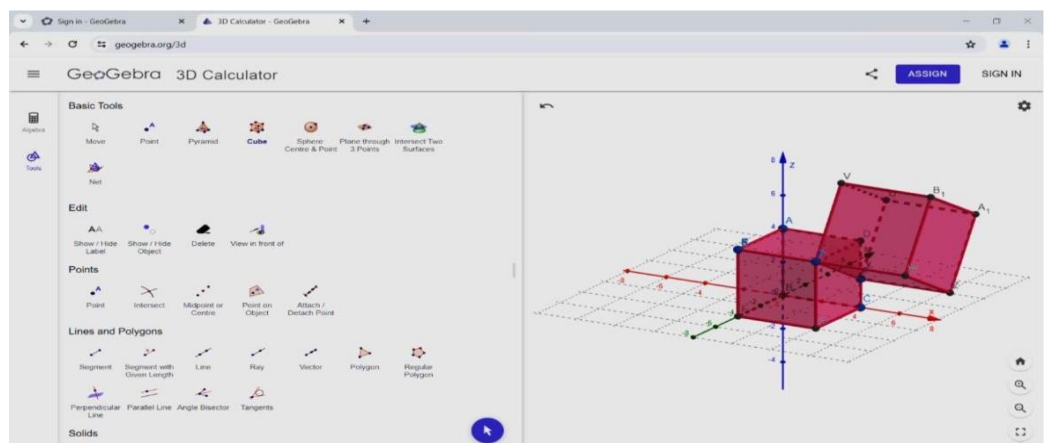
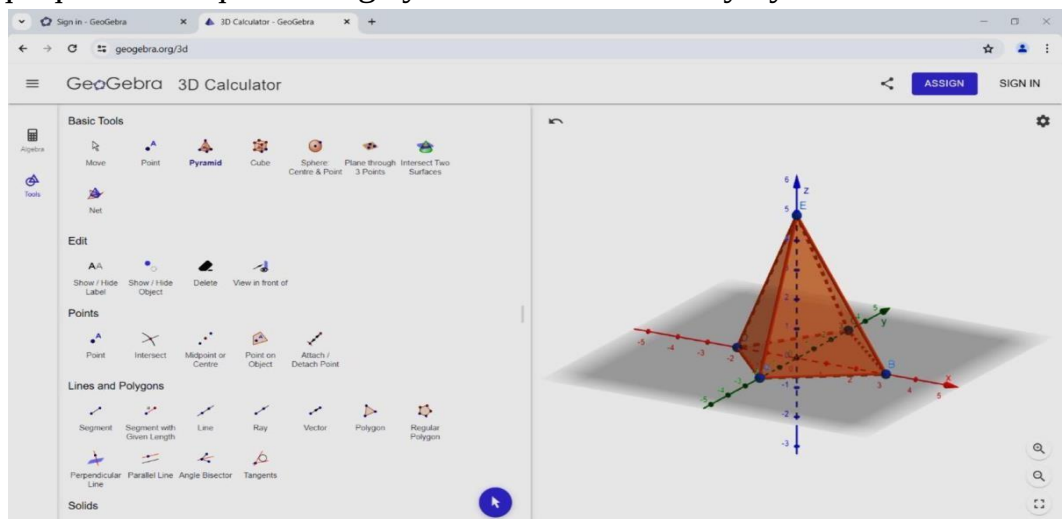
Resurslar va Qo’llanmalar: GeoGebra o’zining rasmiy veb-saytida, forumlarida va ijodiy darsliklari bilan o’z foydalanuvchilariga yordam beradi. Bu resurslardan foydalanib, matematika o’qitish va o’rganish jarayonini mustahkamlay olasiz.

O’quvchilar uchun Ma’lumotlar: GeoGebra-da har bir obyektning va amalni aniqlab, ularga oid ma’lumotlarni qo’llab-quvvatlash uchun boshqaruv paneli mavjud. Bu, o’quvchilarning dasturni o’rganishlarini yaxshilaydi.

1. Aylana uzunligini topish. Aylana uzunligini topish uchun, aylana radiusini dasturdan belgilab kerakli menyuni tanlashimizni o’zi yetarli. Dastur bizga aylana uzunligini o’zi hisoblab beradi.

Quyida fazoviy shakllarni dasturdagi tasvirini ko‘rishimiz mumkin. Dastur bizga fazoviy shakllarni turli tomondan ko‘rish imkonini beradi va bu bizga geometrik shaklni aniqroq tasavvur qilishimizga yordam beradi deb o‘ylayman.

Bu masalalar bizga GeoGebra dasturida ishlovchi namunalar bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Har bir masalani yechishda, dastur bizga yordam beradi va natijalarni grafik ko‘rinishda ko‘rsatadi. Jahon hamjamiyati raqamli texnologiyalarning maktab ta’limini rivojlantirishdagi rolini yuqori baholamoqda, chunki bu o‘quvchilar o‘rtasida turli g‘oyalar asosida platformalar ishlab

chiqilishiga olib keladi. Tadqiqotchi olimlar Facebook, Google va boshqa tarmoq saytlarida o‘quvchilarning juda ko‘p vaqt sarflashi sabr-toqatini yo‘qotishiga olib keladi, yani bunda ular sahifalarning tez-tez o‘tishiga moyil bo‘lib qoladi. Shuni aytish joizki ijtimoiy tarmoqlardan maqsadsiz foydalanishdan vos kechish buning o‘rniga virtual dunyoning o‘rganishga targ‘ib qilish muhimdir. Geometriya ta’limini yanada rivojlantirish uchun qo‘llaniladigan texnologiyalarning yana ko‘plab imkoniyatlari va kombinatsiyalari mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tojiyev M va bosh. Zamonaviy ta’lim va tarbiya texnologiyalari.- T.,2017
2. Gulhayo Bahodirovna Kuzmanova, Nurseyit Alijan o‘g‘li Beketov (2020). Use Of Historical Materials In Teaching Mathematics In Continuous Education. The American Journal of Social Science and Education Innovations, 2(09), 531-537.
3. Gulhayo Bahodirovna Kuzmanova. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida matnli masalalarning ta’limiy ahamiyati. Academic research in educational sciences, 2(3), 1154-1159

UZLUKSIZ MA’NAVIY TARBIYA KONSEPSIYASINING ASOSIY QOIDALARI Qashqadaryo viloyati PMM

Azizova Dilnoz Yo‘ldashevna

Maktabgacha, boshlang‘ich va maxsus ta’lim kafedrası katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyaning maqsad va vazifalari, konsepsiyada belgilangan vazifalarni oila va uzluksiz ta’lim tizimida amalga oshirish, oilalarda, maktabgacha ta’lim tizimida, umumiy o‘rta ta’lim tizimida, o‘rta maxsus kasb-hunar va oliy ta’lim tizimi, konsepsiya doirasida amalga oshirilishi ko‘zda tutilgan ustuvor vazifalar keltirilgan.

Tayanch iboralar: konsepsiya, fazilat, tamoyil, davlat ta’lim standarti, “Odobnoma”, “Vatan tuyg‘usi”, “Milliy istiqlol g‘oyasi va ma’naviyat asoslari”, “Dinlar tarixi”.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan 2019-yil 31-dekabrda “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 1059-sonli qarori qabul qilindi va mazkur qaror asosida Umumiy qoidalar, Konsepsiyaning maqsad va vazifalari, Konsepsiyada belgilangan vazifalarni oila va uzluksiz ta’lim tizimida amalga oshirish, oilalarda, maktabgacha ta’lim tizimida, umumiy o‘rta ta’lim tizimida, o‘rta maxsus kasb-hunar va oliy ta’lim tizimi, ishlab chiqarishda faoliyat

ko‘rsatayotgan va band bo‘lmagan yoshlar o‘rtasida uzluksiz ma‘naviy tarbiyani amalga oshirish belgilab berildi. Konsepsiya 8 bobdan iborat

O‘zbekiston “Milliy tiklanishdan — milliy yuksalish sari” tamoyili asosida taraqqiyotning yangi bosqichiga qadam qo‘ydi. Yangi davr shiddati ta‘lim-tarbiya tizimiga ham o‘zining aniq, qat‘iy talablarini qo‘yayotganligi mazkur konsepsiyaning qabul qilinishning zaruratini vujudga keltirdi. Zero, tarbiya va ta‘limni bir-biridan alohida ajratib bo‘lmaydi, bu ikki jarayon o‘zaro uyg‘un, uzluksiz asosda tashkil etilgandagina odobli, axloqiy fazilatlarga ega, yuksak ma‘naviyatli, shu bilan birga bilimdon, zukko, ruhan va jismonan sog‘lom, keng dunyoqarash va tafakkurga ega, zamonaviy kasb-hunar egasi bo‘lgan vatanparvar yoshlarni yetishtirib beradi.

Ayrim o‘quvchi-yoshlarda yuksak maqsadlarning shakllanmaganligi, o‘zini o‘zi o‘qishga safarbar qilish, iroda, matonat, tirishqoqlik, harakat fazilatlari yetarli rivojlanmaganligi ta‘lim sifatiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Bundan tashqari ma‘naviy tarbiya sohasida o‘qituvchilarning faoliyatini metodik ta‘minlovchi o‘quv materiallari, shu jumladan, ma‘naviy tarbiya sohasiga oid metodik qo‘llanmalar, o‘quvchilar uchun zarur darsliklar yetarli emasligi uzluksiz ma‘naviy tarbiya konsepsiyasini amalga oshirishni taqoza etmoqda.

Konsepsiyaning maqsadi — yosh avlodda mustaqil va baxtli hayot uchun zarur ijtimoiy malaka hamda fazilatlarni yoshiga mos, bosqichma-bosqich shakllantirishdan iborat.

Uzluksiz ma‘naviy tarbiya konsepsiyasi davlat ta‘lim standartlariga muvofiq ta‘lim dasturlarini amalga oshiruvchi davlat va nodavlat ta‘lim muassasalari, ta‘lim sohasida ilmiy-tadqiqot ishlarini amalga oshiruvchi ilmiy-pedagogik muassasalari va davlat boshqaruvi organlari, jamoatchilik tashkilotlari, mahalla va oila institutlari orqali joriy etiladi.

Uzluksiz ma‘naviy tarbiya Konsepsiyasi 4 bosqichni qamrab oladi. Bu bosqichlar quyidagilar:

birinchi bosqich — oilalarda (ikki davr asosida: birinchi davr — homila davri, ikkinchi davr — bola tug‘ilganidan 3 yoshgacha bo‘lgan davr);

ikkinchi bosqich — maktabgacha ta‘lim 3 — 6 (7) yoshgacha bo‘lgan davr;

uchinchi bosqich — umumiy o‘rta ta‘lim tizimida (ikki davr asosida: birinchi davr — 7 (6) — 10 yosh boshlang‘ich sinf, ikkinchi davr — 11 — 17 yosh o‘rta va yuqori sinflar);

to‘rtinchi bosqich — ishlab chiqarishda faoliyat ko‘rsatayotgan va band bo‘lmagan yoshlar, shuningdek, o‘rta maxsus kasb-hunar va oliy ta‘lim muassasalari tizimida (ikki davr asosida: birinchi davr — o‘rta maxsus kasb-hunar va oliy ta‘lim bilan qamrab olinmagan, shuningdek, ishlab chiqarishda faoliyat ko‘rsatayotgan va band bo‘lmagan yoshlar — 17 - 30 yosh, ikkinchi davr — o‘rta

maxsus kasb-hunar, oliy ta’lim muassasalarining o’quvchi-talabalari 15 -22 (24 yosh) kabilardan iborat.

Mazkur konsepsiya asosida Umumiy o’rta ta’lim muassasalarining I - XI sinflari uchun “Odobnoma”, “Vatan tuyg’usi”, “Milliy istiqlool g’oyasi va ma’naviyat asoslari”, “Dinlar tarixi” fanlarini birlashtirgan holda “Tarbiya” fanini joriy qilish bilan bog’liq tashkiliy, moliyaviy, ilmiy-metodik ishlar kompleksini amalga oshirildi.

Konsepsiyaning joriy qilinishi uzluksiz ma’naviy tarbiya jarayonining tizimli tashkil etilishiga, tarbiya sohasining ilg’or innovatsion texnologiyalar asosida takomillashuviga, yoshlarning Vatanga sadoqat, tadbirkorlik, irodalilik, mafkuraviy immunitet, mehr-oqibatlilik, mas’uliyatlilik, bag’ri kenglik, huquqiy madaniyat, innovatsion fikrlash, mehnatsevarlik kabi tayanch kompetensiyalar bilan mustaqil hayotga kirib borishlari uchun zarur shart-sharoitlar yaratadi.

Oilalar, ta’lim muassasalari, mahallalar va korxonalarda mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish layoqatiga ega bo’lgan yoshlarning ma’naviy kamol topishi uchun zarur bo’lgan innovatsion ijtimoiy-pedagogik sog’lom va barqaror muhit yaratiladi.

Jamiyatda jinoyatchilik, ekstremizm, terrorizm, korrupsiya, firibgarlik, ko’zbo’yamachilik, yolg’onchilik, egotsentrizm, axloqiy buzuvchilik, oilaviy ajrimlar, mehr-oqibatning kamayishi, “ommaviy madaniyat”ga ko’r-ko’rona taqlid, loqaydlik, begonalashuv, o’zibo’larchilik, farzand tarbiyasida mas’uliyatsizlik, oilaviy qadriyatlar inqirozi, el-yurt taqdiriga befarqlik kabi illatlarni tugatishga hizmat qiladi. Band bo’lmagan yoshlarning hayotda o’z o’rnini topishga, kelajakka bo’lgan ishonchini oshiradi.

Konsepsiyaning amalga oshirilishi jamiyatda ma’naviy-axloqiy muhitning sog’lom va barqaror bo’lishiga salmoqli hissa qo’shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI:

I. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining asarlari

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo’limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko’taramiz. 1-jild. T., O’zbekiston, 2017.

2. Mirziyoyev Sh.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. 2-jild. T., O’zbekiston, 2018.

II. Me’yoriy-huquqiy hujjatlar

1. O’zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi.–T.:O’zbekiston, 2019.

3. O’zbekiston Respublikasining “Normativ-huquqiy hujjatlar to’g’risida”gi O’RQ-682-son Qonuni, 20.04.2021-y.

III.Elektron ta’lim resurslari

<https://lex.uz/docs/-3107036>

<https://www.lex.uz/ru/docs/-4885018>

**MAKTABGACHA TA’LIM JARAYONINI INNOVATSION SUN’IY
INTELLEKT TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA
TAKOMILLASHTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI**

Azizova Zulfizar Fazilovna

Andijon viloyat pedagogik mahorat markazi, Maktabgacha, boshlang‘ich va
maxsus ta’lim kafedrası mudiri, PhD, dotsent. Tel.: +998-066-02-38

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha ta’lim tizimiga sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarini joriy etishning dolzarb muammolari va imkoniyatlari tahlil qilinadi. Ilg‘or raqamli vositalar orqali ta’lim sifatini oshirish, bolalarning individual qobiliyatlarini rivojlantirish va o‘qituvchilar ishini samarali tashkil etish yo‘llari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, sun’iy intellekt asosidagi interaktiv platformalar va o‘quv dasturlarining afzalliklari va amaliyotda duch kelinayotgan to‘siqlar yoritiladi.

Аннотация. В данной статье рассматриваются актуальные проблемы и перспективы внедрения технологий искусственного интеллекта (ИИ) в систему дошкольного образования. Анализируются пути повышения качества образования, развития индивидуальных способностей детей и эффективной организации работы педагогов с использованием цифровых инструментов. Также освещаются преимущества интерактивных платформ и обучающих программ на основе ИИ, а также существующие барьеры на практике.

Annotation. This article explores the current issues and opportunities in integrating artificial intelligence (AI) technologies into the preschool education system. It analyzes ways to enhance the quality of education, support the development of children's individual abilities, and improve teacher efficiency through digital tools. The paper also highlights the advantages of AI-based interactive platforms and educational programs, as well as practical challenges encountered in implementation.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, maktabgacha ta’lim, raqamli texnologiyalar, innovatsiyalar, o‘quv jarayoni, interaktiv platforma, pedagogika.

Ключевые слова: искусственный интеллект, дошкольное образование, цифровые технологии, инновации, учебный процесс, интерактивная платформа, педагогика.

Keywords: artificial intelligence, preschool education, digital technologies, innovation, learning process, interactive platform, pedagogy.

XXI asrda ta’lim sohasida yuz berayotgan raqamlashtirish va sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarining keng joriy etilishi maktabgacha ta’lim tizimiga ham katta ta’sir ko‘rsatmoqda. Bugungi raqamli transformatsiya davrida ta’lim tizimi,

xususan, maktabgacha ta’lim bosqichi oldida yangicha yondashuvlarni talab qiladigan dolzarb vazifalar turibdi. Texnologik taraqqiyot, ayniqsa, sun’iy intellekt (SI) imkoniyatlarining kengayishi ta’lim jarayonini optimallashtirish, personalizatsiyalash va samaradorligini oshirishda muhim vositaga aylanmoqda. Bugungi raqamli transformatsiya davrida ta’lim tizimi, xususan, maktabgacha ta’lim bosqichi oldida yangicha yondashuvlarni talab qiladigan dolzarb vazifalar turibdi. Texnologik taraqqiyot, ayniqsa, sun’iy intellekt (SI) imkoniyatlarining kengayishi ta’lim jarayonini optimallashtirish, personalizatsiyalash va samaradorligini oshirishda muhim vositaga aylanmoqda. Maktabgacha yoshdagi bolalarning psixologik, ijtimoiy va intellektual rivojlanishini ta’minlashda innovatsion texnologiyalar, jumladan, SI yondashuvlarini joriy etish hozirgi kunda alohida e’tibor talab qilmoqda.

So‘nggi yillarda sun’iy intellekt (SI) texnologiyalari ta’lim sohasiga jadal kirib kelmoqda. Dastlab umumiy o‘rta va oliy ta’lim bosqichlarida joriy etilgan bu texnologiyalar endilikda maktabgacha ta’limda ham qo‘llanilmoqda. SI asosidagi interaktiv dasturlar, ovozli yordamchilar, moslashtirilgan o‘quv platformalari orqali bolalarning idrok va qiziqishini faollashtirish mumkin.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni o‘qitish va tarbiyalash jarayoni endilikda an’anaviy metodlardan zamonaviy, interaktiv va raqamli yondashuvlarga o‘tishni talab qilmoqda. Bunda sun’iy intellekt texnologiyalari yordamida bolalarning individual qobiliyatlarini aniqlash, ta’limga qiziqishini oshirish va pedagog faoliyatini avtomatlashtirish imkoniyatlari kengaymoqda [1]. Shu bilan birga, bu jarayonda bir qator dolzarb muammolar va cheklovlar mavjud.

Bugungi kunda sun’iy intellekt ta’lim sohasida quyidagi asosiy yo‘nalishlarda qo‘llanilmoqda:

- **personalizatsiya:** har bir bolaning individual o‘zlashtirish tezligiga mos o‘quv kontenti yaratish imkoniyati;
- **ovozli va vizual yordamchilar:** AI asosida ishlab chiqilgan virtual o‘qituvchilar bolalarning muloqot, talaffuz va eshitish ko‘nikmalarini rivojlantiradi;
- **baholash tizimlari:** bolaning rivojlanish darajasini avtomatik baholovchi vositalar orqali o‘quv jarayonining samaradorligi oshiriladi [2].

Maktabgacha yoshdagi bolalar o‘yin orqali, hissiy-emosional aloqaga asoslangan, tajribaviy va ko‘rgazmali metodlar bilan ta’lim oladi. Sun’iy intellekt platformalarining ko‘pchiligi esa algoritmik yondashuvlarga asoslanib, bola bilan tabiatiga mos ijtimoiy-emotsional muloqotni yetarlicha ta’minlay olmaydi. Masalan, ovozli robot yordamchilar yoki sun’iy ovoz tizimlari bolaga mehrli, insoniy munosabatni to‘laqonli bera olmaydi – bu esa ta’lim sifati va motivatsiyasiga salbiy

ta’sir ko’rsatadi. Shuningdek, metodik integratsiya muammosi – bu mavjud dasturlar va metodikalarga SI texnologiyalarini qanday qilib moslashtirish masalasidir. Ko‘plab SI ilovalar maktabgacha ta’lim davlat dasturlari bilan muvofiqlashtirilmagan, pedagogik maqsadlar bilan uzviy bog‘liq emas. Buning natijasida SI texnologiyasi o‘z-o‘zidan ta’lim vositasiga aylanmaydi, balki alohida "texnik yangilik" sifatida qolib ketadi.

Yana bir e’tiborli jihati shundaki, sun’iy intellekt (SI) texnologiyalaridan foydalanishda quyidagi axloqiy-psixologik muammolar ham kelib chiqishi mumkin:

- sun’iy muhitga haddan tashqari ishonch: bolalar real insoniy muloqotdan ko‘ra sun’iy intellektga asoslangan interaktiv vositalarga ko‘proq bog‘lanib qolishi mumkin. Bu esa ularning tabiiy emotsional va ijtimoiy rivojlanishini sekinlashtiradi;
- psixologik mustaqillikning pasayishi: SI vositalari bolalar o‘rniga qaror qabul qilish, yechim topish vazifalarini bajargani sari, bola mustaqil fikrlash, tanlov qilish, mas’uliyat his qilish kabi psixologik kompetensiyalardan uzoqlasha boshlaydi;
- sun’iy "dost" sindromi: uzoq muddat SI yordamchilar bilan ishlovchi bolalarda virtual muhitni real muhitdan ustun qo‘yish holatlari qayd etilmoqda, bu esa ijtimoiy begonalashuvga olib keladi.

Maktabgacha ta’lim tizimida innovatsion texnologiyalar, ayniqsa sun’iy intellekt (SI) vositalarining joriy qilinishi pedagog kadrlarning raqamli savodxonligiga bevosita bog‘liqdir. Biroq, amaliy tajriba shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida faoliyat yuritayotgan ko‘plab tarbiyachilar raqamli vositalardan samarali foydalanish ko‘nikmalariga ega emaslar.

Raqamli savodxonlik deganda nafaqat kompyuter va mobil qurilmalardan foydalanish, balki ularni o‘quv-tarbiya jarayoniga maqsadli va pedagogik jihatdan asosli integratsiya qilish ko‘nikmalari tushuniladi. Bu esa zamonaviy pedagogning o‘z ustida muntazam ishlashini, axborot-kommunikatsion texnologiyalar bilan ishlashga tayyor bo‘lishini talab etadi.

Ko‘pgina oliy pedagogik ta’lim muassasalarida SI yoki raqamli texnologiyalar bo‘yicha ixtisoslashtirilgan fanlar yetarli emasligi, o‘qituvchilar nazariy bilimga ega bo‘lsalar-da, ularni amaliyotga tadbiq etish mexanizmi sust rivojlanganligi, pedagoglar o‘zlarining texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlariga ishonchsizlik bilan qaraydilar yoki bunga qiziqish bildirmasliklarini yuqoridagi muammolarning kelib chiqishiga sabab qilib ko‘rsatish mumkin. Bu holat pedagoglar uchun modulli o‘quv dasturlari asosida raqamli savodxonlik va SI texnologiyalari bo‘yicha qisqa muddatli kurslar tashkil etishni, maktabgacha ta’lim tashkilotlari bazasida amaliy seminarlar, mahorat darslari, tajriba almashuv dasturlarini yo‘lga qo‘yishni, har bir muassasada “raqamli mentor” — texnologik savodxonlik bo‘yicha mas’ul xodim faoliyatini yo‘lga qo‘yishni, raqamli platformalarda ishlash bo‘yicha onlayn-o‘quv

videodarsliklar yaratish va ularni muntazam ravishda yangilab borishni taqozo etadi. Bu chora-tadbirlar maktabgacha ta’lim tizimida innovatsion texnologiyalarning sifatli joriy etilishi uchun zarur kadrlar salohiyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Qator xorijiy mamlakatlarda AI texnologiyalarining maktabgacha ta’limga joriy etilishi ijobiy natijalar bergan. Masalan, Xitoyda “iFlyTek” kompaniyasi tomonidan ishlab chiqilgan AI o‘quv dasturlari orqali bolalarning erta savodxonlik va matematik bilimlarini mustahkamlashga erishilgan [5].

Sun’iy intellekt texnologiyalarining maktabgacha ta’lim tizimiga integratsiyasi ta’lim sifatini oshirish, o‘qitish jarayonini individuallashtirish va tarbiyalash samaradorligini kuchaytirishda katta imkoniyatlarga ega. Shu bilan birga, bu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun bir qator chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim:

1. MTTlar uchun markazlashgan texnik ta’minot dasturlarini ishlab chiqish va bosqichma-bosqich amalga oshirish;
2. Tarbiyachilarni raqamli pedagogika va AI texnologiyalaridan foydalanish bo‘yicha o‘qitish;
3. Sun’iy intellekt asosida ishlab chiqilgan o‘quv kontentlarini milliy ta’lim dasturlariga moslashtirish;
4. Bolalarning hissiy va psixologik holatlarini inobatga olgan holda AI vositalarini qo‘llash.
5. “Raqamli bog‘cha” konsepsiyasi asosida har bir MTTda minimal texnik jihozlar to‘plamini joriy etish: planshetlar, interaktiv monitorlar, Wi-Fi tarmog‘i, zaryadlovchi stansiyalar;

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Azizova M. Sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’limdagi roli. – Toshkent: Fan, 2023. – 112 b.
2. Abdullaeva D. Raqamli transformatsiya va maktabgacha ta’lim: imkoniyatlar va muammolar // Ta’lim va innovatsiyalar. – 2022. – №4. – B. 34–39.
3. Karimov A. Maktabgacha ta’lim muassasalarida raqamli texnologiyalarni joriy etish muammolari // Pedagogik mahorat. – 2021. – №3. – B. 22–27.
4. UNESCO. AI and Education: Guidance for Policy-Makers. – Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2021. – 98 p.
5. Zhang Y., Liu H. Artificial Intelligence in Early Childhood Education: Chinese Experience // Journal of Educational Technology. – 2020. – Vol. 15, No. 2. – P. 44–52.

TA’LIM-TARBIYA JARAYONINI INNOVATSION SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARI YORDAMIDA TAKOMILLASHTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI (O‘ZBEKISTON KONTEKSTIDA)

Sanoyev G‘aybullo Abduraxmonovich

Pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD), dotsent.

Buxoro davlat pedagogika instituti (90 711 1665)

Sadulloyeva Farog‘at Hikmatullo qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti 1-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekistonda ta’lim-tarbiya jarayoniga sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarini joriy etishning dolzarb muammolari va imkoniyatlari yoritilgan. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida umumiy o‘rta, oliy va oliy ta’limdan keyingi bosqichlarda AI (artificial intelligence) texnologiyalarini integratsiya qilishga qaratilgan sa’y-harakatlar tahlil qilingan. Shuningdek, xalqaro tajriba misolida SI asosidagi shaxsiylashtirilgan o‘qitish, inklyuziv ta’lim imkoniyatlari, ma’lumotlar xavfsizligi va axloqiy muammolar muhokama qilinadi. Maqolada maktab va universitetlarda texnik infratuzilma, o‘qituvchilar malakasi, raqamli savodxonlik, va xalqaro hamkorlik asosida ta’lim tizimini modernizatsiya qilishga doir chora-tadbirlar tavsiya etilgan.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, raqamli ta’lim, O‘zbekiston 2030, innovatsion texnologiyalar, ta’lim sifati, axborot xavfsizligi, shaxsiylashtirilgan o‘qitish, oliy ta’lim, maktab ta’limi, AI texnologiyalari

Abstract: This article examines the urgent issues and opportunities related to the integration of artificial intelligence (AI) technologies into the education system of Uzbekistan. Within the framework of the “Digital Uzbekistan – 2030” strategy, the implementation of AI across general secondary, higher, and postgraduate education levels is analyzed. The paper also discusses international experiences in AI-driven personalized learning, inclusive education, data security, and ethical concerns. Furthermore, recommendations are provided for improving infrastructure, enhancing teacher qualifications, promoting digital literacy, and fostering international cooperation to modernize the education system.

Keywords: artificial intelligence, digital education, Uzbekistan 2030, innovative technologies, education quality, information security, personalized learning, higher education, school education, AI technology

Аннотация: В данной статье рассматриваются актуальные проблемы и возможности внедрения технологий искусственного интеллекта (ИИ) в систему образования Узбекистана. В рамках стратегии «Цифровой Узбекистан – 2030» проанализированы меры по интеграции ИИ в общее среднее, высшее и послевузовское образование. Также освещён международный опыт применения ИИ в персонализированном обучении, инклюзивном

образовании, обеспечении безопасности данных и решении этических вопросов. В статье предложены рекомендации по развитию инфраструктуры, повышению квалификации преподавателей, цифровой грамотности и расширению международного сотрудничества с целью модернизации системы образования.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровое образование, Узбекистан 2030, инновационные технологии, качество образования, информационная безопасность, персонализированное обучение, высшее образование, школьное образование, ИИ технологии

Kirish

XXI asr boshidan buyon sun’iy intellekt (SI) ta’lim sohasida ham asosiy ta’sirchan omilga aylanib bormoqda. Raqamli transformatsiya O‘zbekistonning “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasida ta’limni ham o‘z ichiga olgan va “O‘zbekiston – 2030” milliy strategiyasida ta’lim-tarbiyaga innovatsiyalarni keng joriy etish belgilangan. Aslida, prezident farmonlari asosida ta’limda ko‘plab raqamli loyihalar amalga oshirilmoqda: masalan, 2024-yilga rejalashtirilgan ilk sinf o‘quvchilariga planshetlar berish kabi tashabbuslar kiritilmoqda. Xalqaro tajribada esa OECD va UNESCO kabi tashkilotlar SI integratsiyasining shaxsiylashtirilgan o‘qitish, ijodiy fikrlash hamda inklyuziv ta’lim imkoniyatlarini oshirish imkoniyatini ta’kidlaydi . Shu munosabat bilan, O‘zbekistonda maktabgacha, umumiy o‘rta, o‘rta maxsus, oliy va oliy ta’limdan keyingi bosqichlarda AI texnologiyalarini joriy etishning imkoniyatlari va shu bilan bog‘liq muammolarini chuqur tahlil qilish muhimdir.

Asosiy qism

Umumiy o‘rta ta’lim

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida sun’iy intellekt texnologiyalari o‘quv jarayonini shaxsiylashtirish, samaradorlikni oshirish va ta’lim sifatini yaxshilashda qulay vosita bo‘lib xizmat qilishi mumkin. O‘zbekiston misolida, Innovatsion rivojlanish vazirligi tashabbusi bilan Farg‘ona shahridagi 10 ta maktabda **“Aqlli maktab”** dasturi joriy etildi . Ushbu dastur o‘quv jarayonidagi bilim darajalarini SI yordamida tahlil qilib, qiyin tushuniladigan mavzularni aniqlaydi, o‘quvchilarning kamchiliklari bo‘yicha individual yondashuvlar taklif etadi, ota-onalarni mobil ilova orqali bolalarning rivojlanishi to‘g‘risida muntazam xabardor qiladi . Shuningdek, 5-sinf o‘quvchilari uchun Finlyandiyaning Eduten raqamli matematik platformasi sinovdan o‘tkazilmoqda – 527 nafar talaba matematik ko‘nikmalarini o‘yin elementlari bilan mustahkamlashadi .

Muammolar: Maktabda AI texnologiyasini keng qo‘llash uchun avvalo sinflarda qurilmalar yetarli bo‘lishi, o‘qituvchilarni o‘qitish zarur. Katta aholi punktlarida

ta’lim axborot tizimlari rivojlangan bo’lsa-da, qishloq maktablaridagi internet va kompyuter resurslari cheklangan. O’qituvchilar SI dan qanday foydalansa bo’lishi, axloq va xavfsizlik qoidalari, talabalarning shaxsiy ma’lumotlarini himoya qilish ham muhim masalalardir. Misol uchun, xalqaro tajribada AI sinovlari natijalari va test natijalarini avtomatik baholash imkonini bersa-da, ularning noto’g’ri ishlashi yuzaga kelishi mumkin. Bundan tashqari, generativ AI (masalan, ChatGPT) cheklovlari haqida talaba va o’qituvchilarni xabardor qilish zarur.

Imkoniyatlar: SI maktab ta’limida ta’lim jarayonlarini individualizatsiya qilishda muhim rol o’ynaydi. OECD hisob-kitoblariga ko’ra, AI orqali ta’lim materiallari o’quvchining qobiliyatiga mos ravishda moslashtirilishi, maxsus ehtiyojli bolalarga yordam ko’rsatilishi va maktabni tashlab ketish xavfi oldindan aniqlanib, unga qarshi chora ko’rilishi mumkin. Masalan, duolingo va Khan Academy kabi platformalar yoki avtomatlashtirilgan insholarni baholaydigan tizimlar (ETS e-rater) talabalarga individual tavsiyalar beradi. O’zbekistonlik rasmiylarning fikricha, ta’limni yuqori axborot texnologiyalari va sun’iy intellekt bilan jihozlash ta’lim sifatini tubdan yaxshilashga xizmat qilishi kerak. Shuningdek, UNESCO/UNICEF loyihalari doirasida o’qituvchilarga mo’ljallangan raqamli ko’nikmalar dasturlari joriy etilmoqda, bu esa ta’lim jarayonida ilg’or texnologiyalarni samarali o’zlashtirishni ta’minlaydi.

Oliy va oliy ta’limdan keyingi ta’lim

Oliy ta’limda sun’iy intellektni qo’llash orqali talabalarga individual ta’lim berish, ma’lumotlar asosida tahlil qilish va ma’muriy jarayonlarni avtomatlashtirish mumkin. O’zbekiston oliy ta’lim tizimida ham SI bo’yicha kurslar va yo’nalishlar ochilmoqda: 2021/22-o’quv yilidan boshlab 15 ta universitetda SI kurslari, 2023/24-yildan boshlab “Sun’iy intellekt” yo’nalishida 572 nafar (510 bakalavr, 62 magistr) talaba qabul qilindi.

“El-yurt umidi” jamg’armasi esa SI bo’yicha o’qishni istagan yoshlarni chet ellik universitetlarga yuborishni yo’lga qo’ydi. Rivojlangan mamlakatlardagi yetakchi universitetlar masalan, AI asosida ishlovchi intellektual o’qituvchi tizimlari va chatbotlar yordamida dars berish usullarini joriy etganlar.

Muammolar: Oliy ta’limda SI joriy etishda bir qator to’siqlar mavjud. Avvalo, oliy ta’lim muassasalarining ko’pchiligi yetarli texnik infratuzilmaga ega emas, kadrlar SI ni o’zlashtirish bo’yicha malaka yetishmaydi. Shuningdek, oliy ta’limda ma’lumotlar maxfiyligi, algoritmik tarafdashlik va shaffoflik bilan bog’liq axloqiy muammolar ham dolzarb. Masalan, SI o’qitishda o’quvchilarning xulq-atvori va salomatlik ma’lumotlari kabi shaxsiy ma’lumotlar avtomatik qayta ishlanayotganda, ularning xavfsizligi ta’minlanishi lozim. Texnologiya integratsiyasining murakkabligi ham muammo: tadqiqotlarga ko’ra, oliy ta’lim muassasalarida SI tizimlarini o’rnatish katta mablag’ va vaqt talab qiladi. Bundan tashqari, professor-

o‘qituvchilar va ma‘muriyat xodimlarining ish joyi o‘zgarishi xavfi ham bor: ayrim oddiy vazifalarni AI bajarishi tufayli akademik xodimlarning ba‘zi roli qisqarganlik xavfi mavjud .

Imkoniyatlar: Shu bilan birga, SI ta‘lim jarayoniga kiritilsa, oliy ta‘limda katta foyda berishi kutiladi. Masalan, Sun’iy intellekt yordamida har bir talabaning bilim darajasiga moslashtirilgan o‘quv rejasi va dars materiallari tayyorlanishi, o‘rganishdagi kamchiliklar aniqlanib, ularga mos tavsiyalar berilishi mumkin .

Shuningdek, baholash va ma‘muriy jarayonlarni avtomatlashtirish orqali olimlar va o‘qituvchilarning vaqt bo‘shligi yaratiladi . Rivojlangan mamlakatlarda qo‘llanilayotgan intellektual mentor tizimlari (Intelligent Tutoring Systems) talabalarning so‘rovlariga darhol javob berib, interaktiv mashqlar va tavsiyalar orqali o‘qishni qo‘llab-quvvatlaydi . Oliy ta‘lim muassasalarida big data tahlil va ma‘lumotlarga asoslangan yondashuvlardan foydalangan holda o‘quv dasturlari samaradorligini oshirish va siyosatlarni takomillashtirish mumkin. Davlat darajasida ham bu yo‘nalishda ilmiy-tadqiqot markazlari tashkil etilmoqda, masalan, Toshkent Axborot Texnologiyalari universiteti yaqinida Raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektni rivojlantirish instituti ish boshladi .

Oliy ta‘limdan keyingi ta‘lim

Oliy ta‘limdan keyingi bosqich, ya‘ni ilmiy daraja va malaka oshirish kurslari doirasida ham SI texnologiyalariga tayyorlov muhim ahamiyat kasb etadi. Eng avvalo, oliy ta‘lim muassasalarida doktorantura va tadqiqot dasturlariga AI mutaxassisligini kiritish zarur.

Shu bilan birga, magistratura va professor-o‘qituvchilar uchun uzluksiz ta‘lim platformalari yo‘lga qo‘yilib, global hamkorlik asosida onlayn kurslar tashkil etilishi mumkin. O‘zbekiston tajribasida “Axborot texnologiyalari va Sun’iy intellekt” yo‘nalishida mutaxassislar tayyorlashga e‘tibor qaratilmoqda. Xorijda bo‘layotgan AI rivojlanish talablari ham, masalan, oliy ta‘limda kreativ fikrlash va muammolarni hal qilish kabi qobiliyatlarni rivojlantirishga urg‘u bermoqda, bu strategiyalarni O‘zbekistonga moslashtirish uchun ham ishlatiladi.

Muammolar: Oliy ta‘limdan keyingi bosqichda kadrlar tayyorlash jarayonida ham an‘anaviy nazariy ta‘limga asoslangan yondashuv turibdi. SI tadqiqotlariga bag‘ishlangan grantlar va infrastrukturaviy dasturlar hali cheklangan, aspirant va doktorantlar soni kam. Chet elda malaka oshirgan yosh mutaxassislar ortishi bilan ular yurtga qaytmasa, “miya qochish” muammosi paydo bo‘lishi mumkin. Shu bilan birga, etarlicha tajriba va malakaga ega bo‘lmagan o‘qituvchilarni SI bo‘yicha o‘qitish tizimi hali to‘la yo‘lga qo‘yilmagan.

Imkoniyatlar: Biroq rivojlangan mamlakatlarda oliy ta‘limdan keyin ham doimiy o‘qish va qayta tayyorlov o‘ta keng.

O‘zbekiston Siyosatshunoslik va ta’lim markazlari, IT parklari yordamida xalqaro onlayn kurslarni joriy etishga intilmoqda. *El-yurt umidi* kabi fondlar orqali yuqori malakali kadrlarni chet ellarda o‘qitish, AI bo‘yicha ilmiy stajirovkalarni tashkil etish tajribasi mavjud. Kelajakda oliy ta’lim tizimi va ilmiy muassasalarda ham AI laboratoriyalari ochilishi va xalqaro hamkorlik kengaytirilishi kutilyapti.

Xulosa

Sun’iy intellekt ta’lim-tarbiya jarayonlarini sifat jihatidan tubdan takomillashtirish imkoniyatini beradi, biroq unga tizimli yondashish talab etiladi. Xalqaro tajribadan ko‘rinishicha, AI ta’limda shaxsiylashtirilgan o‘qishni jadallashtirib, malakali mutaxassislar tayyorlash imkonini oshiradi, ammo buning uchun ma’lumotlar xavfsizligi, inkluzivlik va ma’muriy tayyorgarlik singari masalalar yechilishi lozim. Maktab va oliy ta’lim bosqichlarida “raqamlashtirish” siyosatini dolzarb vazifa qilib belgilagan strategiyalar asosida, infratuzilmani rivojlantirish va malakali kadrlar tayyorlash ustuvor yo‘nalishlarga aylanishi kerak.

Mutaxassislar, o‘qituvchilar va talabalar o‘rtasida raqamli savodxonlikni oshirish, o‘quv dasturlarga AI elementlarini kiritish, xalqaro tajriba va mahalliy hujjatlar – masalan, “Raqamli O‘zbekiston – 2030” va “O‘zbekiston – 2030” strategiyalariga muvofiq siyosatlarni amalga oshirish muhim. Yangi texnologiyalar orqali ta’lim-tarbiya jarayoni samaradorligini oshirishga qaratilgan loyiha va dasturlarni jadal rivojlantirish orqali O‘zbekiston ta’limini global standartlarga moslashtirish mumkin bo‘ladi.

Tavsiya etiladigan chora-tadbirlar: ta’lim muassasalarida yuqori tezlikdagi internet va zamonaviy kompyuter sinflari yaratish; o‘qituvchilarning axborot-kommunikatsiya ko‘nikmalarini oshirish (masalan, UNESCOning “ICT Competency Framework for Teachers” darajasida); sun’iy intellektni o‘quv jarayoniga kiritish bo‘yicha aniq metrikalar va me‘yorlarni ishlab chiqish; keng jamoatchilik, ota-ona va talabalarni yangiliklarga tayyorlash; xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda innovatsion loyihalarni joriy etish va O‘zbekiston ta’lim tizimini raqamli davrga to‘liq moslashish yo‘lidagi chora-tadbirlar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni, 2020-yil 5-oktabr.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni, PQ-300-son, 2023-yil 11-sentabr.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yilda umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 1-sinf o‘quvchilariga planshetlar tarqatish haqidagi tashabbusi.

www.president.uz

4. OECD (2021). *Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities*. <https://www.oecd.org/education/>

5. UNESCO (2021). *AI and Education: Guidance for Policy-makers*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000376709>
6. UNICEF Uzbekistan (2023). *UNICEF-supported Early Childhood Development (ECD) initiatives in Uzbekistan*. <https://www.unicef.org/uzbekistan>
7. “Learning Passport” global platformasi va Bolalik Akademiyasi loyihasi. UNICEF Uzbekistan, 2022.
8. Eduten (Finland) – Raqamli matematika platformasi. O‘zbekiston Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi loyihasi, 2023.
9. “Aqlli maktab” loyihasi. Innovatsion rivojlanish vazirligi, Farg‘ona shahri, 2023.
10. Duolingo va Khan Academy platformalari haqidagi ma’lumotlar. <https://www.duolingo.com>, <https://www.khanacademy.org>
11. ETS e-rater system – AI-based essay scoring system. <https://www.ets.org>
12. UNESCO/UNICEF Digital Competency Frameworks for Teachers, 2023.
13. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta’lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi. Raqamli ta’lim texnologiyalari bo‘yicha metodik qo‘llanma. Toshkent, 2022.
14. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi – 2023-yilgi raqamli ta’lim loyihalari haqida hisobot.
15. World Bank Group (2022). *The State of AI in Education in Developing Countries*. Washington D.C.
16. Center for AI in Education (2021). *Framework for AI Integration in K-12 Education*. University of Toronto.
17. Mukhitdinov A. A., Raxmatova N. S. “Ta’limda raqamli texnologiyalarning ahamiyati va sun’iy intellektdan foydalanish imkoniyatlari”, O‘zbekiston pedagogika jurnali, 2022, №4.
18. Xalq ta’limi vazirligi hamkorligida raqamli texnologiyalarni joriy etish loyihalari to‘g‘risidagi axborot. <https://www.uzedu.uz>

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTI TARBIYACHISI VA UNING JAMIYATDA TUTGAN O‘RNI

Bekmuradova Dilnoza Pirimovna

Qashqadaryo viloyati PMM Pedagogika, psixologiya va ta’lim menejmenti
kafedrası katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Tarbiyachi yosh avlodimizni xalqimizning munosib farzandlari qilib tayyorlashdek muhim, faxrli ish bilan birga mas’uliyatli vazifani bajaradi. Ta’lim-tarbiya jarayonida o‘z mahoratini doimo takomillashtirib borishi jamiyatda o‘z o‘rmini egallashiga yordam beradi.

Kalit soʻzlar: Tarbiyachi, yosh avlod, ta’lim-tarbiya.

Аннотация: На педагоге лежит ответственная задача, а также важная и гордая работа по подготовке нашего молодого поколения стать достойными детьми нашего народа. Постоянное совершенствование своих навыков во время обучения поможет ему занять свое место в обществе.

Ключевые слова: Педагог, молодое поколение, образование.

Abstract: The teacher has a responsible task, as well as an important and proud job of preparing our younger generation to become worthy children of our people. Continuously improving his skills during training will help him take his place in society.

Key words: Teacher, young generation, education.

Kirish

Maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, maktabgacha ta’lim muassasalarini malakali pedagog kadrlar bilan ta’minlash, bolalarni maktab ta’limiga tayyorlash darajasini tubdan yaxshilash, ta’lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy ta’lim dasturlari va texnologiyalarini tatbiq etish, bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish maqsadida “2017-2021 yillarda maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi PQ-2707-sonli qarori (29.12.2016 y.) “Nodavlat ta’lim xizmatlari ko’rsatish faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi PQ-3276 - sonli qarori (15.09.2017y).

“Maktabgacha ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi PQ-3261 -sonli qarori (09.09.2017 y) “O’zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to’g’risida”gi PQ-3305-sonli qarori (30.09.2017 y.) “Maktabgacha ta’lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida” PF-5198-sonli farmoni (30.09.2017 y.) qabul qilindi. Qabul qilingan me’yoriy hujjatlar maktabgacha ta’lim muassasalarida ilg’or xorijiy tajribani hisobga olgan holda bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish sharoitlarini yaratish; Maktabgacha ta’lim sifatini oshirish, maktabgacha ta’lim muassasalarida bolalarni maktabga sifatli tayyorlashni tubdan yaxshilash, ta’lim-tarbiya jarayoniga jahon amaliyotida keng qo’llaniladigan zamonaviy ta’lim dasturlari va texnologiyalarini joriy etish imkoniyatini yaratadi.

Mamlakatimizda yaratilayotgan imkoniyatlar maktabgacha ta’lim muassasalari tarbiyachilari oldiga mas’uliyatli vazifalar qo’yadi.

Tarbiyachi yosh avlodimizni xalqimizning munosib farzandlari qilib tayyorlashdek muhim, faxrli ish bilan birga mas’uliyatli vazifani bajaradi. tarbiyachining siyosiy yetukligi bolalarni tarbiyalash sifati uchun xalq hamda

jamiyat oldidagi o‘z mas’uliyatini anglashga, ta’lim-tarbiya vazifalarini ijodiy yondashishga, o‘z mahoratini doimo takomillashtirib borish va ishdagi o‘rtoqlarini o‘sishiga yordam beradi.

Demak, tarbiyachi avvalo, bilimli bo‘lishi, o‘zi yashab turgan ulkan hayotini bilishi, tabiat va jamiyatning qonuniyatlarini tushunishi, ijtimoy faol bo‘lishi, umumiy va maktabgacha tarbiya pedagogikasini, bolalar ruhiyati va fiziologiyasini egallashi va bolalarning yosh xususiyatlarini bilishi kerak. shuningdek, pedagogik tarbiyachining hodisalarni tahlil qilishga ilmiy nuqtai nazardan yondashuvi bolani har tomonlama rivojlantirish muvaffaqiyatini amalga oshirishga imkon beradi.

Mustaqillik munosabati bilan respublikamiz rahbariyati tarbiyachilarning faoliyatini yuqori baholamoqda. yosh avlodni komil inson qilib, kamolot sari yetaklashdagi erishgan yutuqlari uchun va tarbiyachilar, metodist, katta, metodist tarbiyachi va boshqa shunga o‘xshash unvonlar bilan taqdirlanadilar. ularga respublika miqyosidagi unvonlar beriladi. Xalq ta’limi xodimlari orasidan Respublika, viloyat, tuman kengashlariga deputatlar saylanish, ularga bo‘lgan chuqur hurmat va ehtiromni bildiradi.

Respublikamizda amalga oshirilayotgan tub islohotlar bugungi kunda bog‘chada, akademik litsey va kasb-hunar kolleji hamda oliy o‘quv yurtlarida shakllanayotgan avlod ijobiy xulq-atvor me’yorlari va qoidalarini, ilmiy bilim asoslarini, kasb-hunar malaka va ko‘nikmalarini har tomonlama puxta egallab borishini talab qiladi. Buning uchun o‘sib kelayotgan yosh avlodni bilimlar bilan qurollantirish milliy qadriyatlarimiz, ma’naviyatimizni tiklash jahon madaniyati, milliy madaniyatimiz durdonalari bilan tanishtirish, ularni jismoniy sog‘lom ma’naviy etuk qilib tarbiyalashdek vazifalar qo‘yildi. Davlat ahamiyatiga molik bunday vazifani amalga oshirishda umumta’lim maktablari bilan bir qatorda xalq ta’limining boshlang‘ich bo‘limi bo‘lgan bolalar bog‘chalari muhim rol o‘ynaydi. buning uchun har bir tarbiyachi o‘zini talab va nazorat qila bilishi davlatimiz maktabgacha tarbiya muassasalari oldiga qo‘ygan talablarni amalga oshirishning garovidir.

Bunga quyidagilar kiradi:

1. bolaning sog‘lig‘ini saqlash va mustaqkamlash.
2. aqliy qobiliyatini o‘stirish.
3. milliy qadriyatimiz va ma’naviyatimizning g‘oyaviy-aqliy tamoyillariga mos keluvchi e’tiqod va qarashlarini tarkib toptirish.
4. ona vatanga muhabbatini, ijtimoiy faollikni shakllantirish.
5. yosh avlodda o‘rtoqlik, do‘stlik hissini halollik va mehnatsevarlikni tarkib toptirish. Demak, yuqorida keltirilgan sifatlarni tarkib toptirish o‘sib kelayotgan yosh avlodni tarbiyalash vazifasining hamma tomonlarini qamrab ololmaydi. Lekin tarbiyachi ishlarga asoslanib, bolalarni mustaqil hayotga va mehnatga tayyorlash

ishini ma’lum bir maqsad bilan samaraliroq amalga oshirish mumkin. mustaqillik munosabati bilan va tarbiyachilarning ma’naviy o’sishlariga va moddiy ahamiyat berilmoqda.

Masalan, Respublikamizda 1992 yil 1 oktyabrni Murabbiylar kuni deb nomlanishi hamda xalq ta’limi xodimlarining maoshlari oshirilib, turmushlari yaxshilani bormoqda. Birinchi prezidentimiz I.A.Karimov o’zining “Buyuk kelajagimizning huquqiy kafolati” nomli risolasida shunday yozadi: “Tarbiyachi — ustoz bo’lish uchun boshqalarning aql-idrokini o’stirish, ma’rifat ziyosidan bahramand qilish, haqiqiy vatanparvar, haqiqiy fuqaroetib etishtirish uchun, eng avvalo, tarbiyachining o’zi ana shunday yuksaktalablarga javob berishi, ana shunday buyuk fazilatlarga ega bo’lishi kerak”.

Tarbiyachi yuksak darajadagi pedagogik mahoratga, chunonchi kommunikativlik layoqatiga ega bo’lish, pedagogik texnika, nutq, yuz, qo’l, oyoq va gavda harakatlari, mimika, jest, pantomimika) qonuniyatlarini chuqur o’zlashtirib olish lozim. Tarbiyachi bolalarni ko’zga oladigan, ularni xulqi, xatti-harakati sabablarini to’g’ri tahlil qilib, unga ta’sir etuvchi vositalarni qo’llay oladigan bo’lishi kerak demak, bola shaxsini shakllantirishda tarbiyachi alohida ahamiyat kasb etadi. ayniqsa, har bir bolaning shaxs sifatida shakllanishida javobgar ekanligini taqozo etadi. Shunga ko’ra tarbiyachi bolalarga kundalik hayotda, o’yinlarda, mashg’ulotlarda, birgalikdagi mehnat faoliyatida, ular bilan bo’ladigan muomalada, muloqotda ibrat, namuna bo’lishi bolani har tomonlama diqqat bilan o’rganishi, uning shaxsiy xususiyatlarini, qobiliyatlarini bilishi, pedagogik nazokatini namoyon qilishi, bolalarning xulq-atvori ish natijalarini haqqoniy baholashi va ularga o’z vaqtida yordam ko’rsata olishi hamda oilaviy ahvoli bilan qiziqishi zarur hisoblanadi.

Pedagog mahorati uning faoliyatida ko’rinadi. Pedagog, avvalo, pedagogik jarayonning qonuniyat va mexanizmlarini yaxshi egallagan bo’lishi lozim. Shu ma’noda pedagogning umumlashgan malakalari uning pedagogik texnikasi katta ahamiyatga molik bo’ladi.

Mahorat - bu alohida qudrat. Yuqori va kichik darajada usta bo’lish mumkin emas. Mahoratga erishish ham, erishmaslik ham mumkin. Haqiqiy usta mehnat faoliyati chog’idagina go’zaldir.

Pedagogik mahoratga yetishish pedagogning muayyan shaxsiy sifatlari bilan amalga oshadi. Pedagogik mahorat yuksak darajada pedagogik faoliyatning taraqqiy etishini, pedagogik texnikani egallashni, shuningdek, pedagog shaxsi, un Pedagogik faoliyatning tarkibiy qismlari: pedagogik faoliyatning maqsadi, ob’ekti, sub’ekti va vositasi kabi tarkibiy qismlari mavjuddir. Pedagogik faoliyatning maqsadi - jamiyat tomonidan aniqlanib, belgilab beriladi. Ya’ni aynan shu jamiyat uchun zarur, uning yuksalish va taraqqiyotini, har tomonlama rivojlanishini ta’minlay oladigan, istiqlo

g‘oyasiga sodiq, vatanparvar, zamonaviy bilimlarni egallagan komil insonlarni tarbiyalab berish – pedagogning bosh vazifasidir.

Pedagogik mahorat asoslariga quyidagilar kiradi:

- Umumiy madaniyatning yuqori darajasi, bilimdonlik va aql-zakovatning yuksak ko‘rsatgichi;
- Pedagogika, umumiy va pedagogik psixologiya kabi fanlar sohasidagi bilimlar bilan qurollanganlik, ularda o‘qitish va tarbiyalash ishlari tajribasida erkin va ustalik bilan foydalana bilish;
- O‘quv-tarbiya ishlari metodikasini mukammal egallaganlik;
- Faoliyat ko‘rsatayotgan kasbiga doir keng va chuqur bilim sohibi bo‘lishi;

Bugungi kunda zamonaviy mutaxassisga qo‘yilayotgan talablar:

- ▶ mustaqil, tahliliy fikrlay oladigan;
- ▶ zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash orqali uchragan muammolarni yecha oladigan;
- ▶ olayotgan bilimlari unga qayerda kerak bo‘lishini aniq tasavvur qila oladigan;
- ▶ yangilik yarata oladigan, muammolarni hal etish yo‘llarini o‘ylab topa oladigan, muloqotga kirishuvchan, o‘zining aqliy darajasi, ahloqi, madaniyati ustida ish olib bora oladigan bo‘lishi kerak.
- ▶ hamkorlikda ishlash, o‘zaro fikrlar bilan almashishni bilishi;
- ▶ yangi g‘oyalarni qabul qila olishi;
- ▶ tahliliy fikrlash va yangi sharoitlarga moslasha olishi;
- ▶ o‘z harakatlari uchun mas’uliyatni his qila olishi;
- ▶ boshqarishni bilishi zarur.

Pedagog juda yuksak darajada umumiy madaniyatga ega odam. U juda ko‘p narsani bilishi kerak, hozirgi zamonda o‘zi o‘qigan fan sohasidagi yutuqlardan, yangiliklardan xabardor bo‘ishi kerak, o‘z o‘quvchilarini har kuni o‘qishga o‘rgatib borishi uchun uzi muntazam o‘qib o‘rganib, o‘z bilimini to‘ldirib, chuqurlashtirib borishi kerak.

Pedagogning pedagogik mahorati shunday bir malakalar yig‘indisidirki, u pedagogga tarbiyalanuvchilar ko‘rib va eshitib turgan narsalar orqali o‘z fikrlarini yetkazish imkonini beradi.

Pedagogik mahorat asosan tarbiyachining faoliyatida pedagogik mahoratga erishish uchun maxsus umumlashtira olish qobiliyati, yuqori bilim, yetarli malaka va ko‘nikmalar bo‘lishini talab qiladi.

Adabiyotlar:

1. “O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida”gi PQ-3305-sonli qarori (30.09.2017 y.)
2. M.M. Axmedjanov, B.Q.Xo‘jayev, Z.D. Hasanova. Pedagogik mahorat - Buxoro Davlat universiteti , 2014
3. Sayidahmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. – T.: OPI, 2003.
4. Xoliqov A. Pedagogik mahorat . -T.: Darslik. Iqtisod - molya, 2011.
5. www.uzedu.uz

BOLALARDA DIQQAT YETISHMOVCHILIGI MUAMMOLARINI PSIXOLOGIK TASNIFLASH Sharopova Firuza Djalolovna

Buxoro viloyati Qorovulbozor tuman MMTBga qarashli 1-umumiy o‘rta ta’lim maktabining amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalar orasida keng tarqalgan diqqat yetishmovchiligi muammosi psixologik nuqtai nazardan chuqur tahlil qilinadi hamda uning asosiy ko‘rinishlari va turlari tasniflanadi. Diqqat yetishmovchiligi buzilishining (DYB) kognitiv, emotsional va xulq-atvor darajadagi ifodalanishi, bolalarning yoshiga, individual xususiyatlariga hamda ijtimoiy muhit omillariga bog‘liqligi yoritib beriladi. Shuningdek, bu muammoning aniqlanishi, tashxisi va oldini olishda psixologik yondashuvlarning ahamiyati ko‘rsatilib, zamonaviy tashxis metodlari va korreksion ishlar uslublariga e’tibor qaratiladi. Maqola maktabgacha va maktab yoshidagi bolalar bilan ishlaydigan psixologlar, pedagoglar hamda otalar uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: diqqat yetishmovchiligi, bolalar psixologiyasi, psixologik tasniflash, DYB, kognitiv buzilish, xulq-atvor muammosi, psixodiagnostika, korreksion metodlar, psixoprofilaktika, emotsional rivojlanish.

Odamga har bir daqiqada atrof-muhitdan juda ko‘p narsa va hodisalar ta’sir etib turadi. Lekin odamga ta’sir etayotgan bu narsa va hodisalarning hammasi bir xil aniqlikda aks ettirilmaydi. Ulardan ayrimlari aniq yaqqol aks ettirilsa, boshqa birlari shunchaki juda xira aks ettiriladi, yoki umuman aks ettirilmaydi. Bu esa ana shu odamga ta’sir etayotgan narsalarga diqqatning qay darajada qaratilishiga bog‘liqdir. Demak, diqqatimiz qaratilgan narsa va hodisalar aniq va to‘la aks ettiriladi. Diqqat tushunchasiga olimlar tomonidan bir qator ta’riflar keltirilganligini ta’kidlash mumkin. P.I. Ivanov tomonidan diqqat deb- ongini bir nuqtaga to‘plab muayyan bir ob’yektga aktiv qaratilishga aytiladi. F.N. Dobrinin, N.V. Kuzmina, I.V. Straxov, M.V. Gamezo, N.F. Gonobolin va boshqalarning fikricha, diqqatning vujudga

kelishi ongning bir nuqtaga to‘planishi ong doirasining torayishini bildiradi, go‘yoki ong doirasi bir muncha tig‘izlanadi. E.B. Pirogovaning ta’kidlashicha, tomonidan diqqat individning hissiy, aqliy yoki harakatlantiruvchi faolligi darajasining oshirilishini taqazo etadigan tarzda ongning yo‘naltirilganligi va biror narsaga qaratilganligidir⁷.

Diqqat shunday muhim jarayondirki, u odamning barcha faoliyatlarida albatta ishtirok qiladi. Eng sodd faoliyatdan tortib eng murakkab faoliyatni ham diqqatning ishtirokisiz bajarish mutlaqo mumkin emas. Shuning uchun diqqatning inson hayotidagi roli benihoya kattadir. Jumladan, fransuz olimi Kyuve geniallikni chidamli diqqat deb ta’riflashi, Nyutonning kashfiyoti fikrni doimo shu masalaga qaratilish jarayoni, deyishidir. Diqqat psixik faoliyatning yo‘naltirilishi va shaxs uchun ma’lum ahamiyatga ega bo‘lgan ob’yeckt ustida to‘planishidan iborat bilish jarayonidir. Yo‘naltirish deganda psixik faoliyatning tanlovchanlik tabiati, obyektni ixtiyoriy va beixtiyoriy tanlash tushuniladi. O‘quvchi maktabda o‘qituvchi gapirayotgan gaplarni eshitib o‘tirganda, mana shu eshitib o‘tirish faoliyatini ongli ravishda tanlab olgan, uning diqqati ongli ravishda qo‘zg‘algan shu maqsadga bo‘ysundirilgan bo‘ladi. Psixik faoliyatning yo‘naltirilishi deganda ana shu tanlashgina tushunilib qolmay, balki ana shu tanlanganni saqlash va qo‘llab-quvvatlash tushuniladi. Diqqatning bilish jarayoni uchun ahamiyatini alohida ta’kidlab o‘tish lozimdir. Diqqat sezish jarayonida, idrok qilishda, xotira, xayol va tafakkur jarayonlarida har doim ishtirok etadi. Diqqat barcha aks ettirish jarayonlarimizning doimiy yo‘ldoshidir. Diqqat barcha psixik jarayonlarimizda qatnashsa ham, lekin diqqatning o‘zi hech narsani aks ettirmaydi. Odamga har bir daqiqada ta’sir qilib turadigan qo‘zg‘atuvchilar turlicha reflekslarga sabab bo‘ladi. 20-yillarda bir qancha psixologlar diqqat muammosini ustanovka bilan bog‘lab tushuntirishga harakat qiladilar. Buning yaqqol isboti sifatida K.N. Komilov tahriri ostida 1926-yilda chop qilingan psixologiya darsligidagi bir mavzu “Ustanovka va diqqat” deb atalganligi bilan izohlash mumkin. Darslikda yozilishicha, qator ob’yektlardan bir ob’yektni ajratish diqqatning sub’yektiv kechinmasidir va buni ob’yektiv hodisalar bilan taqqoslash, sezgi organlarining ustanovkasidan, ishlash vaziyatidan iboratdir⁸.

Bolalarda diqqat juda erta rivojlana boshlaydi. Bir-ikki haftalik chaqaloqlarda diqqatning hech qanday alomati ko‘rinmasa ham, oradan sal o‘tmay, ya’ni bolaning bir oylik davridan boshlab, ixtiyoriy diqqat alomatlari yaqqol ko‘rina boshlaydi. Ikki uch oylik bolalar esa, shaqir-shuqurga quloq soladigan (shaqildoqlarning tovushiga ovunadigan) bo‘la boshlaydilar. Bolaning ko‘z o‘ngidagi narsa qanchalik rang-

⁷ F.Xaydarov, N.Xalilova “Umumiy psixologiya” Toshkent 2010 (114bet)

⁸ F.Xaydarov, N.Xalilova “Umumiy psixologiya” Toshkent 2010 (115bet)

barang bo‘lsa, bola unga shunchalik ko‘p e’tibor beradi. Bog‘chagacha tarbiya yoshidagi bolalarning diqqati nihoyatda beqaror bo‘lishi bilan xarakterlanadi. Masalan, bolaga yangi o‘yinchoq bersangiz u o‘yinchoqni juda qiziqib ko‘ra boshlaydi. Lekin ayni shu paytda yana bir boshqa o‘yinchoqni ko‘rsatsangiz, birinchi o‘yinchoqni tashlab, ikkinchisiga talpinadi. Yasli yoshidagi bolalar diqqatining beqarorligi fiziologiya nuqtai nazaridan ularda hali tormozlanish protsesslarining kuchsizligi bilan bog‘liqdir. Tormozlanish jarayoni qo‘zg‘alish jarayonining keng yoyilib ketishini to‘xtata olmaydi. Ana shuning uchun kichik bolalarning diqqati bir narsadan ikkinchi narsaga chalg‘ib ketaveradi. Ilk bolalik davridagi bolalar diqqatining g‘oyat beqaror bo‘lishi turmush tajribalarining juda ozligi bilan ham bog‘liqdir. Bolalarga hamma narsa yangilik bo‘lib tuyulaverganidan ularning diqqatlari bir narsadan ikkinchi narsaga tez-tez chalg‘ib ketaveradi. Masalan, N.M. Menchinskayaning hikoya qilishicha, Sasha (1 yosh 8 oylik) echki va uning bolalari haqidagi ertakni zo‘r qiziqish bilan tinglaydi. Bo‘ri kelib eshikni taqillatgani hikoya qilinganda, Sasha bo‘rining qanday taqillatganini ko‘rmoqchi bo‘lib, devorga tap-tap etib uradi, lekin ba‘zan taqillatishga shu qadar mahliyo bo‘lib ketadiki, ertakni tamomila unutib qo‘yadi. Bu yoshdagi bolalar diqqatlarini faqat ko‘zlariga yaqqo1 ko‘rinib turgan bir narsagagina qarata oladilar.

Ilk bolalik davridagi bolalar diqqatining rivojlanishida nutqning roli juda kattadir. Bolaning tili chiqib nutqni egallay boshlashi, katta kishilar bilan muloqotda bo‘lishdan tashqari, ularning ko‘rsatmalarini bajarish imkoniyatini ham beradi. Kattalarning iltimos va topshiriqlarini bajonidil ado etadilar, o‘z-o‘ziga xizmat ko‘rsatishga oid oddiy yumushlarni qiziqib bajaradilar, ota-onalarining uy-xo‘jalik ishlarida qarashishga harakat qiladilar. Mana shularning hammasi, diqqatni ma’lum darajada to‘plash va muayyan bir maqsadga qaratishni talab etadi. Bu esa bolalarda ixtiyoriy diqqatning rivojlanishiga asos yaratadi⁹. Bog‘cha yoshidan boshlab bolalarda ixtiyoriy diqqat rivojlana boshlaydi. Biroq, kichik yoshdagi bog‘cha bolalarida ixtiyorsiz diqqat ustunlik qiladi. Kichik yoshdagi bog‘cha bolalarida kun sayin paydo bo‘ladigan yangi-yangi qiziqishlar, o‘yin faoliyatlarining xilma-xil bo‘la borishi ularda ixtiyorsiz diqqatni asta-sekin takomillashtirib boradi. Bog‘chada jamoa tomonidan talab etiladigan tartiblarga bo‘ysunish, qoidali o‘yin shartlarini so‘zsiz bajarish, kattalarning topshiriqlarini chidam, qunt bilan ado etish kabi hollar bog‘cha yoshidagi bolalarda diqqatning ixtiyoriy turini rivojlantiradi. Bolalarda ixtiyoriy diqqatni rivojlantirishda o‘yinning roli juda kattadir. Ana shunday o‘yinlarda ixtiyorsiz diqqat bilan birga ixtiyoriy diqqat ham faol ishtirok etadi, binobarin, bolalarning o‘yini uchun sharoit yaratib beradi. Shuni ham nazarda tutish kerakki, ixtiyoriy diqqat iroda bilan bog‘liq, shuning uchun ham ko‘pincha bolalar

⁹ Z.Nishonova, G.Alimova bolalar psixologiyasi va uni o‘qitish metodikasi Toshkent 2006. (53bet)

diqqatning bu turini o‘zlaricha mustaqil tashkil eta olmaydilar. Dastlabki paytlarda diqqatning ixtiyoriy turini har xil savollar va topshiriqlar berish yo‘li bilan rivojlantirib borish kerak.

Bog‘cha yoshidagi bolalarda diqqatning ayrim xususiyatlari, ya’ni diqqatning kuchi va barqarorligi ham tarkib topib yuksala boshlaydi. Buni biz bolalarning (xususan o‘rta va katta guruh bolalarining) bir ish ustida uzoq vaqt davomida o‘tira olishlaridan, ba’zi o‘yinlarni zerikmay soatlab o‘ynay olishlaridan, ta’limiy mashg‘ulotlarda chidam bilan o‘tira olishlaridan bilishimiz mumkin. Ayrim bolalar oilada tegishli nazorat ostida bo‘lmasligi, yoki haddan tashqari erka qilib, taltaytirib yuborilganligi sababli o‘zlarining xatti-harakatlari, hulq atvorlarini tartibga sololmaydilar. Bunday bolalar hamma narsalarga ruxsatsiz tegaveradigan, bir joyda tinib-tinchib o‘tira olmaydigan, tartibga chaqirilganda gapga quloq solmaydigan bo‘ladilar. Diqqatni boshqara bilmaslik, ya’ni ma’lum muddat davomida bir narsaga yo‘naltira olmaslik, mashg‘ulotlarda intizom buzish va boshqalarga xalaqit berishga olib keladi. Ana shuning uchun tarbiyachilar bunday bolalarga nisbatan individual munosabatda bo‘lishlari (har xil mas’uliyatli topshiriqlar berish va hokazo), ularda diqqatning kuchini hamda barqarorlik xususiyatini tarbiyalab borishlari zarur. Kichik guruh bolalari diqqatlarini ikkita narsaga bo‘lishga harakat qilsalar ham, ammo buning uddasidan chiqqa olmaydilar. Masalan, 3 yoshli bolaga bir piyola suv olib kelish buyurilsa, u albatta suvni to‘kib sochib olib keladi. Bu uning uquvsizligi, bo‘shangligidan emas, balki o‘z diqqatini ayni bir vaqtda ikkita narsaga bo‘la olmasligidandir. Bola o‘zining diqqatini yurib kelish bilan piyoladagi suvni to‘kmay, chayqaltirmay olib kelishga bo‘la omaydi. Shuning uchun bunday hollarda bolalarni koyish yaramaydi. Diqqat ko‘lamining kengligi aniq idrok qilish bilan bog‘liq bo‘lgan xususiyatdir. Shuning uchun bolaning bog‘cha yoshidagi davrida barcha imkoniyatlardan keng foydalanib, diqqatning bu xususiyatini rivojlantirishga jiddiy ahamiyat berish lozim. Bunda asosan, ekskursiyalar, instsenirovkalar, har sohaga doir rasmlar bilan o‘tkaziladigan suhbatlar katta rol o‘ynaydi. Maktabdagi ta’lim jarayoni uchun zarur bo‘lgan ixtiyoriy diqqat bog‘chada didaktik mashg‘ulotlar, hikoyalar o‘qib berish davomida rivojlantiriladi.

Diqqat xususiyatlarini o‘rganishda parishonxotirlik haqidagi masala muhim ahamiyat kasb etadi. Parishonxotirlik deb, odatda, ikki turlicha hodisaga aytiladi. Birinchidan, ko‘p hollarda parishonxotirlik deb, insonning atrofida qilargalarga e’tibor bermasdan, ishga haddan tashqari berilib ketishining natijasiga aytiladi. Parishonxotirlikning bu turi u yoki bu faoliyatda kuchli jamlanganlik natijasida yuzaga kelganligi sababli soxta parishonxotirlik deb ataladi. Parishonxotirlikning umuman boshqa bir turi inson diqqatini hech bir narsada uzoq vaqt jamlay olmagan vaziyatda, hech birida ushlanib qolmasdan, muntazam ravishda bir ob’yektdan ikkinchisiga yoki bir hodisadan ikkinchisiga o‘tib turishida kuzatiladi.

Parishonxotirlikning bu turi haqiqiy parishonxotirlik deb ataladi. Haqiqiy parishonxotirlikdan aziyat chekuvchi insonning ixtiyoriy diqqati o‘ta beqarorligi va chalg‘ib turishi bilan farqlanadi.⁷⁹ Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, bolalarda diqqat go‘daklik davridan rivojlana boshlaydi. Bolada diqqatning qanday rivojlanishi albatta u bilan shug‘ullanishga bog‘liq. Bolalar bilan shug‘ullanish odatda onalar zimmasida boladi chunki, bola eng ko‘p vaqtini onasi bilan o‘tkazadi. Diqqatini rivojlantirish bilish jarayonlarini rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. F.Xaydarov, N.Xalilova “Umumiy psixologiya” Toshkent, 2010. 114-bet.
2. Z.Nishonova, G.Alimova bolalar psixologiyasi va uni o‘qitish metodikasi Toshkent 2006. 53-bet.
- 3.<http://reja.tdpu.uz/shaxsiyreja/content/120/html/10216/5.mavzu.diqqat.htm>.

**ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИИ, ПРИМЕНЯЕМЫХ В
ПРЕПОДАВАНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО (РКИ).**

Дадажонова Зухра Акрамовна

старший преподаватель Центра педагогического
мастерства Ташкентской области

Аннотация:Статья посвящена рассмотрению инновационных технологий, применяемых в преподавании русского языка как иностранного (РКИ). Автор анализирует современные цифровые инструменты, платформы и методики, используемые для повышения мотивации, вовлечённости и эффективности учебного процесса. Особое внимание уделяется интерактивным средствам обучения, смешанному и дистанционному обучению, технологиям дополненной и виртуальной реальности, а также применению искусственного интеллекта. В заключении автор формулирует перспективы дальнейшего внедрения инноваций в преподавание РКИ и предлагает рекомендации по их эффективной интеграции в образовательную среду.

Ключевые слова:РКИ, инновации в образовании, цифровые технологии, дистанционное обучение, интерактивные методы, дополненная реальность, искусственный интеллект.

Abstract:This article explores innovative technologies used in teaching Russian as a Foreign Language (RFL). The author analyzes modern digital tools, platforms, and methodologies that enhance student motivation, engagement, and learning effectiveness. Special focus is placed on interactive learning tools, blended and distance learning, augmented and virtual reality technologies, and the application of artificial intelligence. In conclusion, the author outlines the prospects for the further integration of innovations in RFL education and offers recommendations for their effective implementation in the learning environment.

Keywords: RFL, educational innovations, digital technologies, distance learning,

interactive methods, augmented reality, artificial intelligence.

Введение

В условиях глобализации и цифровизации системы образования преподавание русского языка как иностранного (РКИ) приобретает особое значение. Рост интереса к русскому языку в странах СНГ, Азии, Европы требует от преподавателей не только высокого профессионализма, но и гибкости, готовности применять инновационные методы и технологии. Введение цифровых решений в образовательный процесс — объективная необходимость для повышения качества преподавания и мотивации учащихся. Инновации позволяют реализовать дифференцированный подход, создать условия для активной речевой практики, что особенно актуально при ограниченном языковом окружении. Инновационные технологии становятся неотъемлемой частью методического арсенала преподавателя, открывая новые пути коммуникации и форматы подачи материала.

Теоретические основы инновационного образования

Инновации в образовании основаны на конструктивистском подходе, в котором обучающийся — активный участник процесса, а не пассивный получатель знаний. Современные методики опираются на принципы личностно-ориентированного, компетентностного и деятельностного подходов.

- **Конструктивизм** — знание строится на личном опыте ученика через взаимодействие с окружающей средой. Это позволяет ученику применять полученные знания, умения и навыки в активной жизни.
- **Компетентность[^] подход** — акцент на формировании практических навыков и способностей, а не только знаний.
- **Личностно-ориентированный подход** — обучение выстраивается в соответствии с интересами, потребностями, мотивацией и индивидуальными особенностями учащегося.

В преподавании РКИ это выражается в смещении фокуса с формального заучивания правил на коммуникативные практики, работу в реальных и имитированных ситуациях общения, использование мультимодального контента. В учебниках «Русский язык» для школ с узбекским и другими языками обучения даны такие задания, как просмотреть фрагмент из мультфильма или фильма, просмотр документальных фильмов о городах, природе, истории Узбекистана и России, прослушать текст (аудирование), в старших классах подготовить видеоролик и составить рассказ о своём ролике, что способствует развитию коммуникативных способностей учащихся.

Цифровая трансформация преподавания РКИ

Цифровая трансформация — это системное внедрение технологий, меняющих

не только формат уроков, но и принципы взаимодействия между преподавателем и учащимися.

Примеры:

- Использование **электронных учебников** с встроенными аудио- и видеофрагментами (например, "Жили-были", "Поехали!").
- Работа с **цифровыми словарями и корпусами**
- Применение **онлайн-ресурсов** для подготовки домашних заданий (Grammarly, Write&Improve).
- Разработка **персонализированных маршрутов обучения** в Learning Management Systems (LMS) — Moodle, Canvas.

Преимущества:

- доступность 24/7,
- гибкость темпов обучения,
- расширение учебной среды за пределы аудитории.

Интерактивные технологии и игровые методики

Интерактивные и игровые технологии создают условия для активного участия учащихся в процессе, снижают стресс при общении на иностранном языке, способствуют формированию устойчивой мотивации.

Интерактивность — ключ к успешному обучению иностранному языку. Использование онлайн-досок (Padlet, Jamboard), викторин (Kahoot, Quizlet), квестов и геймифицированных упражнений способствует развитию лексики, грамматики и коммуникативных навыков.

- **Kahoot, Quizizz** — проведение викторин и грамматических тестов.
- **Padlet** — совместное создание "стенгазеты", презентаций, написание рассказов по данной теме или по картинкам, эссе, ведение диалогов, рассказ монолог, составление вопросов викторины, кроссвордов, видеороликов. он
- **LearningApps, Wordwall** — интерактивные упражнения по грамматике, лексике, произношению, это выполнение упражнений, данных в учебниках для закрепления новой темы, для домашнего задания.
- **Сюжетно-ролевые игры** — моделирование реальных ситуаций общения (например, «В библиотеке», «В школьной столовой», "В аптеке", "В метро").

Педагогические эффекты:

- развитие критического мышления; .
- учится анализировать,
- находит выход из ситуации,
- принятие решений
- проявление креативности

- укрепление командной работы;
- погружение в речевые ситуации.

Онлайн-платформы и дистанционное обучение Синхронные форматы:

Платформы **Zoom, MS Teams, Google Meet** позволяют проводить уроки в реальном времени, включать интерактивные доски, демонстрацию экрана.

Асинхронные форматы.:

LMS-системы (например, Moodle, Edmodo) используются для размещения заданий,

видеоуроков, форумов, отслеживания прогресса.

Особенности для РКИ:

- возможность привлечения носителей языка;
- устранение географических ограничений;

Дополненная и виртуальная реальность на уроках РКИ Дополненная реальность (AR):

- Использование приложений, таких как **Quiver, Mondly AR**, позволяет визуализировать сложные грамматические конструкции, слова, объекты.
- Сканирование QR-кодов приводит к появлению озвученных текстов, 3D-объектов.

Виртуальная реальность (VR):

- VR-приложения создают **иммерсивную среду**, в которой учащийся может "прожить" языковую ситуацию: побывать в российском магазине, пообщаться с виртуальным продавцом. **Пример:** VR-модуль "Путешествие в Санкт-Петербург" позволяет учащимся пройти квест по городу, выполняя речевые задания.

Преимущества:

- активизация всех видов памяти (визуальной, слуховой, моторной), что способствует до 70% усвоения материала.
- устранение языкового барьера через погружение.

Искусственный интеллект и адаптивное обучение

ИИ даёт возможность сделать обучение максимально персонализированным:

- **ChatGPT, Яндекс GPT** — генерация диалогов, коррекция текстов учащихся, объяснение грамматики.
- **Replika** — симулятор общения с ботом на русском языке.
- **Duolingo AI** — адаптация сложности заданий под уровень учащегося.

Адаптивные платформы:

- анализируют ответы учащихся;
- прогнозируют ошибки;

- предлагают оптимальные виды упражнений.

Педагогическая польза:

- обратная связь в режиме реального времени;
- снижение нагрузки на преподавателя;
- автоматизация рутинных процессов (проверка, объяснение, тренировка).

Платформа для изучения РКИ с модулем геймификации и ИИ-репетитором. Используются "живые карточки", голосовые задания и адаптивное тестирование.

Проблемы и вызовы внедрения инноваций

Несмотря на высокий потенциал, существуют трудности:

- **Низкая цифровая грамотность** преподавателей, особенно у старшего поколения.
- **Недостаточная адаптация контента** под уровень учащихся и культурные различия.
- **Отсутствие единых стандартов** для преподавания РКИ с применением цифровых технологий.

Перспективы развития

- Создание **единых цифровых платформ**, объединяющих видеоуроки, грамматические тренажёры, ИИ-наставников.
- Разработка **нейросетей для распознавания и анализа речи** учащихся, автоматическая диагностика произношения.
- Интеграция **мобильного обучения (mobile learning)** — через Telegram-ботов, мобильные приложения.

Повышение **квалификации преподавателей РКИ** через онлайн-курсы по цифровой педагогике.

Заключение

Инновационные технологии — не просто вспомогательные инструменты, а полноценные участники образовательного процесса. Их использование позволяет разнообразить подачу материала, повысить эффективность коммуникации, создать мотивирующую и безопасную среду для изучения РКИ. Однако необходимо помнить, что любые технологии должны быть осмысленно интегрированы в методику, учитывая цели, контингент и уровень обучающихся.

Список литературы:

1. Блинова И. А., Соловова Е. Н. «Методика преподавания РКИ в условиях цифровой трансформации», М., 2021.
2. Richards J.C., Rodgers T.S. Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press, 2014.

3. Kukulska-Hulme A. Mobile-Assisted Language Learning. Cambridge Scholars Publishing, 2020.
4. Современные технологии в обучении иностранным языкам // Журнал «Русистика», 2023.
5. Мишина Т. В. «Инновационные подходы к преподаванию РКИ: от теории к практике», СПб., 2022.

BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI VA AHAMIYATI

Salomov Abdinazar Abdivasixovich

O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta‘limi vazirligi, Surxondaryo viloyati pedagogik mahorat markazi maktabgacha, boshlang‘ich va maxsus ta‘lim metodikalari kafedra mudiri, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent, xalqaro ilmiy akademiyaning professori va laureate.

Annotatsiya :Maqolada boshlang‘ich ta‘limda raqamli texnologiyalarning ahamiyati masalasi to‘g‘risida fikr yuritilgan va tavsiyalar taqdim etilgan.

Kalit so‘zlar: ta‘lim, boshlang‘ich, raqamli texnologiya, o‘qitish, sifat, bilim, ko‘nikma.

Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasining ta‘limga oid vazifalari ijrosi jarayonida boshlang‘ich ta‘limni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega [1]. Bunda o‘qitishning turli shakllari, vositalari va metodlaridan foydalanish dolzarb hisoblanadi. Shu jihatdan boshlang‘ich ta‘limda raqamli texnologiyalardan foydalanish masalasi bugungi ehtiyojlarning hosilasidir. Mazkur o‘rinda ana shu masalaning tahliliga e‘tiboringizni tortamiz. Raqamli texnologiya mazmuni.

Pedagogika fanida o‘tgan asrning 90- yillaridan boshlab axborot-kommunikatsion vositalarga asoslangan o‘qitish texnologiyalarini ishlab chiqish tajribasi yuzaga kelgan [2]. Bunda asosiy e‘tibor o‘qitish mazmunini yangilash, qulay vositalardan foydalanish va o‘zlashtirish metodikasini takomillashtirishga qaratilganligini eslatib o‘tish joiz. Shu ma’noda raqamli texnologiya mazmunida quyidagilar muhim o‘rin tutadi: 1) kompyuter o‘quv-texnik vositasiga tayangan o‘qitish va o‘zlashtirish materiallarini tayyorlash; 2) o‘qitishning axborot-kommunikatsion didaktik ta‘minotini ishlab chiqish; 3) o‘qitish jarayonida mavjud texnik imkoniyatlardan oqilona foydalanish; 4) ta‘lim beruvchi va ta‘lim oluvchilarning o‘quv-texnik vositalardan foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantirib borish.

Mazkur asoslar raqamli texnologiya mazmunini tashkil etadi. Bunda raqamli tushunchasini o‘quv materiallarini kompyuterli dasturi asosida tayyorlash va uzatish

nazarda tutilishini eslatib o‘tish joiz [3]. Shu sababli keyingi paytlarda ta’lim tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanish masalasiga asosiy e’tibor qaratilmoqda. Bundan maqsad ta’lim tizimida sifatli ko‘rsatkichlarga erishish va o‘zlashtirish jarayonini takomillashtirishdan iborat. Raqamli texnologiyalar turlari. Boshlang‘ich ta’limda qo‘llanishi lozim bo‘lgan raqamli texnologiyalarning bir necha turlari mavjud. Bu borada raqamli texnologiyalarning eng asosiy quyidagi turlarini eslatib o‘tish joiz:

- 1) kompyuterli dasturga asoslangan o‘qitish raqamli texnologiyasi;
- 2) elektron-modulli texnologiya;
- 3) masofaviy ta’lim texnologiyasi;
- 4) mustaqil ta’lim texnologiyasi;
- 5) individual yondashguv texnologiyasi;
- 6) Internet ta’limi texnologiyasi;
- 7) milliy portallar texnologiyasi;
- 8) mohir pedagoglarning shaxsiy texnologiyasi.

Mazkur raqamli texnologiyalar turlaridan maktab muhiti va imkoniyatlariga asosan foydalanish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Misol uchun, bugungi kunda umumiy o‘rta ta’lim maktablari zamonaviy kompyuter jihozlari bilan ta’minlangan.

Shu sababli boshlang‘ich ta’limda kompyuterli dasturga asoslangan o‘qitishning raqamli texnologiyasidan foydalanish qiziqarliligi, tezkorligi va samaradorligi bilan muhim ahamiyatga ega. Buning uchun quyidagilar amalga oshirilishi kerak bo‘ladi:

- a) mavzularning kompyuterli variantlarini tayyorlash;
- b) kompyuterli variantlarni o‘quvchilarga taqdim etish va ulardan foydalanish bo‘yicha mexanizmlarini yaratish;
- v) virtual aloqa vositasida o‘quvchilarga tegishli mavzular bo‘yicha bilim va ko‘nikmalar berish;
- g) tayyorlangan o‘quv materiallarini animatsion va multimediyali tasvirlarga boy tarzda taqdim etish;
- d) o‘quvchilarning o‘zlashtirish jarayonini nazorat qilish metodikasini belgilab qo‘yish.

Bunday yondashuv boshlang‘ich ta’lim o‘quv fanlarini chuqurlashtirilgan tarzda o‘qitish imkonini beradi. Raqamli texnologiyalarning o‘ziga xos imkoniyatlaridan biri o‘quv materiallarini yangilab borish mavjudligidir. Shu sababli keyingi paytlarda ta’limning barcha turlarida raqamli texnologiyalardan foydalanishga asosiy e’tibor qaratilmoqda. 2023-2024 o‘quv yilidan boshlab boshlang‘ich sinflarda Informatika fani o‘qitila boshlandi. Bu o‘quv fani o‘quvchilarning kompyuter savodxonligi, ma’lumotlar bilan ishlash ko‘nikmasi va texnik vositalardan foydalanish madaniyatini shakllantirishda muhim o‘rin

tutmoqda [4]. Shu sababli mazkur fanni o‘qitish jarayonida boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining raqamli texnologiyalardan foydalanish mahorati bo‘yicha qo‘shimcha mashg‘ulotlar tashkil qilish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Boshlang‘ich ta’limda raqamli texnologiyalarni qo‘llashning ahamiyati. Boshlang‘ich ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish muhim amaliy ahamiyatga ega. Bunday ahamiyatning asosiylari quyidagilardan iborat:

- 1) boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini bilim olishga qiziqtirish;
- 2) o‘quv materiallarini boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga mos ravishda turli vositalar asosida tayyorlash;
- 3) boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining o‘qituvchi kitobi uchun yangi metodik tavsiyalarni taqdim etish;
- 4) boshlang‘ich ta’limda o‘qitish jarayonini yangilab borish;
- 5) o‘qitish jarayoniga xorijiy mamlaktlarning tajribalarini joriy etish;
- 6) mahoratli boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining individual tajribalarini ommalashtirish;

7) boshlang‘ich ta’lim sifatini raqamli texnologiyalar asosida yuksaltirish.

Shu sababli boshlang‘ich ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalarni qo‘llash muhim ahamiyatga ega. Buning uchun quyidagi ishlarni amalga oshirish dolzarb bo‘lib turganligini eslatib o‘tish joiz:

- a) boshlang‘ich ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanish texnologiyasini ishlab chiqish;
- b) boshlang‘ich ta’limda samara beradigan raqamli texnologiyalarni saralash va uning majmuini amaliyot uchun taqdim etish;
- v) bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining raqamli texnologiyalardan foydalanish ko‘nikmasini tarkib toptirish;
- g) Abdulla Avloniy nomidagi Pedagoglarni kasbiy rivojlantirish va metodikalarga o‘rgatish milliy tadqiqot insitutida amaliy faoliyatdagi boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining raqamli texnologiyalardan foydalanish bo‘yicha mahoratini oshirib borish.

Bunday yondashuv boshlang‘ich ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanish mexanizmlarini tarkib toptiradi. Shunday qilib boshlang‘ich ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanish o‘qitish mazmunini yangilaydi, vositalarini takomillashtiradi va o‘quvchilarning o‘zlashtirish jarayonini kuchaytiradi. Buning uchun oliy pedagogik ta’lim jarayonida boshlang‘ich ta’limda raqamli texnologiyalarini qo‘llash monitoringini amalga oshirish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Chunki mamlakatimiz umumiy o‘rta ta’lim maktablari hududlardagi oliy pedagogik ta’lim muassasalariga biriktirilgan. Bunday imkoniyatlardan oqilona foydalanish kerak.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar shiddat bilan rivojlanib boryapti va har bir sohada zamon bilan hamqadam odimlashni taqozo etmoqda. Axborot olish foydalanish tezligi juda yiriklashgan hozirgi davrda ta’lim tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanish ta’lim sifatini oshirish va ijtimoiy faol yoshlarni tarbiyalashda katta axamyatga ega. Biz ilgari ta’lim dasturlarini an’anaviy usuli ya’ni ma’ruzani yirik xajmli kitoblar va qo’llanmalar orqali amalga oshirilgan shaklida olib borganmiz. Bu esa o’z navbatida ta’lim sifatining u qadar yuqori bo’lishini ta’minlamagan. Xozirda ta’lim sifatini ko’tarishda ta’limni raqamlashtirish jarayoni boshlangan.

Ta’lim tizimining hozirgi holati noan’anaviy ta’lim texnologiyalarining roli ortib borayotgani bilan tavsiflanadi. Ta’lim oluvchi tomonidan ularning yordami bilan bilimlarni o’zlashtirish an’anaviy texnologiyalarga qaraganda ancha tezdir. Ushbu texnologiyalar bilimlarni rivojlantirish, egallash va tarqatish xarakterini o’zgartiradi, o’rganilayotgan fanlarning mazmunini chuqurlashtirish va kengaytirish, uni tezda yangilash, samaraliroq o’qitish usullarini qo’llash, shuningdek, har bir kishi uchun ta’lim olish imkoniyatini sezilarli darajada kengaytirish imkonini beradi. Raqamli texnologiyani o’zi nima degan savolga quyidagicha javob beramiz: bu – xo’jalik yuritishning bir zamonaviy shakli bo’lib.

Unda ishlab chiqarish va boshqarishning asosiy faktori sifatida raqamli ko’rinishdagi katta ma’lumotlar majmui va ularni qayta ishlash jarayoni xizmat qiladi. Olingan natijalarni amaliyotda ishlatish esa an’anaviy ho’jalik yuritish shakllariga nisbatan ancha katta samaradorlikka erishishga imkon beradi. Misol sifatida turli xildagi avtomatik ishlab chiqarish jarayonlarini, 3D-texnologiyasini, bulutli texnologiyalarni. Masofaviy meditsina xizmatlari ko’rsatishni, aqlli texnologiyalar yordamida mahsulot yetishtirish va uni yetkazib berishni, turli xildagi tovarlarni saqlash va ularni sotish jarayonlarini keltirish mumkin. Biz bu maqolada ta’lim tizimida raqamlashtirishni o’rniga to’xtalib o’tamiz.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Raqamli texnologiyalar orqali ta’lim berilsa ta’lim oluvchilarga ta’lim olish usullari osonlashmoqda. Bunda esa ta’lim tizimi vositalari rolini multimediyalar, kodoskop, kompyuter, noutbuk, internetga ulangan televizorlar, telefon liniyalar, smart doska, proyektorlar bajarib beradi. Ta’lim beruvchilarga bunday vositalar bilan dars mashg’ulotlar o’tkazish ta’lim sifatini oshirishni ta’minlaydi. Onlayn darslarda raqamli texnologiyalar qo’llanilishi yaxshi samara berishi xammamizga ma’lum. Masalan, televideniya orqali berib borilgan onlayn darslar raqamli ta’lim olishning bir turi deb olsak bo’ladi. Demak, raqamli ta’limda:

- xohlagan joyida va xohlagan vaqtda ta’lim olish imkoniga ega;
- internetdan axborot olish va undan foydalanish madaniyati shakllanadi;
- ta’lim tizimini yangi bosqichga ko’taradi;
- vaqt va mablag’ sarfini keskin kamaytiradi;
- “raqamli dunyo”da yo’qolib qolmaslik va yaxshi ish topishda ustunliklarga ega bo’lishgi kabilar.

Raqamli ta’lim tizimini yuksalishiga Wi-Fi zonalar IT parklar ochilishi katta xizmat qiladi. Ta’lim beruvchilarni raqamli texnologiyalar bilan ishlash qobiliyatini o’stirish va internet orqali turli ochiq kurslar tashkil etish imkoniyati tug’iladi. Bu esa o’z navbatida ta’lim beruvchilarni o’z ustida ko’proq ishlashi va raqobat tufayli ta’lim sifatini yanada ortishiga xizmat qiladi. Bundan tashqari raqamli texnologiyalar yana sun’iy intellekt texnologiyasini joriy etish soliq to’lashdan bo’yin tovlash holatlarini aniqlash, firibgarliklarni oldini olish, ma’lumotlarni tahlil qilish va takrorlanuvchi jarayonlarni avtomatlashtirish hamda shaffoflikni oshirishda qo’l kelsa, katta hajmli ma’lumotlar — Big data esa soliq organlariga kelib tushadigan katta hajmdagi ma’lumotlarni saqlash, qayta ishlash, tushumlarni yanada yaxshiroq bashorat qilish hamda to’lovchilar va soliq organlari o’rtasidagi hujjat almashinuvini yaxshilash imkoniyatini beradi. Raqamli texnologiyalarni o’zlashtirish insoniyat tarixidagi boshqa innovatsiyalarga qaraganda tezroq sodir bo’lmoqda: bor-yo’g’i yigirma yil ichida raqamli texnologiyalar rivojlanayotgan mamlakatlar aholisining qariyb 50 foizini qamrab olishga va ularning yordami bilan jamiyatlarni o’zgartirishga muvaffaq bo’ldi.

Masalan, sog’liqni saqlash sohasida sun’iy intellektdan foydalanishga asoslangan ilg’or texnologiyalar inson hayotini saqlab qolish, kasalliklarni aniqlash va umr ko’rish davomiyligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Ta’lim sohasida virtual o’quv muhiti va masofaviy ta’limning ta’minlanishi talabalarga boshqa imkoniyatga ega bo’lmagan dasturlarda qatnashish imkonini berdi. Bundan tashqari, blokcheynga asoslangan tizimlardan foydalanish orqali davlat xizmatlaridan foydalanish qulay bo’ladi, ularni ta’minlovchi institutlar mas’uliyatini oshiradi va sun’iy intellektdan foydalanish natijasida jarayonlar kamroq byurokratik bo’ladi.

Katta ma’lumotlar, shuningdek, yanada moslashuvchan va aniq siyosat va dasturlarga olib kelishi mumkin. Quyida raqamli texnologiyalarni bazilariga to‘xtalib o‘tamiz: bulutli texnologiyalar –internet foydalanuvchisiga on-layn xizmat sifatida kompyuter resurslarini taqdim etiladigan ma’lumotlarni qayta ishlash texnologiyalaridir. Raqamli texnologiyalar - narsalar interneti (Internet of Things, IoT). Raqamli axborotga asoslangan asosiy texnologiyalardan biri bu narsalar internetidir. Ko‘pgina maishiy texnikaning elektr tarmog‘iga ulanganligi odatiy holdir, lekin asta-sekin jismoniy dunyoning tobora ko‘proq ob’ektlari Internetga ulanadi, bu esa ma’lumot to‘plash va hatto ushbu ob’ektlarni masofadan turib boshqarish imkonini beradi.

Darhaqiqat, Internetda ob’ekt va tashqi dunyoning turli parametrlarini o‘z ichiga olgan va Internet orqali ob’ektni boshqarish imkonini beruvchi jismoniy ob’ektning virtual nusxasi paydo bo‘ladi. Narsalar internetiga misol qilib, kinoteatrda proyektor kabi qurilma texnik qo‘llab-quvvatlash xizmatiga aniqlangan nosozlik va rejadan tashqari ta’mirlash doirasida almashtirilishi kerak bo‘lgan ehtiyot qismlar ro‘yxati haqida signal yuboradi. Raqamli texnologiyalar - kengaytirilgan haqiqat (AR). Eng istiqbolli - bu virtual dunyodan real dunyoga ob’ektlarni qo‘shish imkonini beruvchi to‘ldirilgan reallik texnologiyasi. Tasavvur qiling-a, ko‘chada yurib, atrofingizdagi narsalar va odamlar haqida qo‘shimcha ma’lumotni ko‘rasiz.

Kengaytirilgan haqiqat misollari allaqachon mavjud va faol qo‘llanilmoqda, ba’zi istiroxat bog‘larida siz jismoniy dunyodagi ob’ekt va virtual dunyo o‘rtasidagi aloqalarni ko‘rsatadigan belgilarni allaqachon ko‘rishingiz mumkin. To‘ldirilgan reallik elementlariga ega o‘yinlar faol

tarqalmoqda, kiyim-kechak sotiladigan do‘konlarda virtual oyna va jihozlash xonalari mavjud, to‘ldirilgan reallik allaqachon avtomobillarda sinovdan o‘tkazilmoqda.

Shu bilan birga, to’ldirilgan reallik texnologiyalaridan faol foydalanish yo’lida hal qilinishi kerak bo’lgan masalalar ham mavjud. Masalan, geopozitsiyani aniqlash vositalarining aniqligi hali ham etarli emas yoki jismoniy dunyo ob’ektlarini ularning virtual nusxalari bilan bog’lash uchun kompyuterda ko’rish texnologiyalari nomukammal. Biroq, ishonch bilan aytish mumkinki, yaqin kelajakda ushbu texnologiya yutuq bilan bog’liq bo’lishi mumkin.

Uzluksiz ta’lim tizimiga oid ilmiy, metodik tadqiqotlarni o’rganish, tahlil qilish shuni ko’rsatadiki, pedagog - olimlar, amaliyotchilarning yillar davomida ilmiy izlanishlari kafolatlangan natija beradigan zamonaviy pedagogik va axborot kommunikativ texnologiyalarini joriy etish, pedagog kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish ta’limining sifati va samaradorligi omillaridan bo’lib, pedagogning kreativ, kommunikativ, reflektiv faoliyatini takomillashtiradi.

Yurtimizda ta’lim tizimini axborotlashuvi - global ijtimoiy jarayon bo’lib, axborot

resuslaridan ijodiy, maqsadli foydalanishga yo’naltirilgan, ijodiy mehnatga bo’lgan ehtiyoj, faoliyat turlaridan biri sifatida: axborotlarni yig’ish, qayta ishlash, uzluksiz rivojlanib boruvchi ilmiy - metodik, ijodiy yondoshuvlarda foydalanish, axborot, pedagogik texnologiyalarini fan, ta’lim, ishlab chiqarish texnologiyalarining integratsiyasidir. (Integratsiya – o’quv fanlari, dars shakllarining o’zaro aloqadorligi, birlashib ketishi, singdirilishi, birlashib yangi, barqaror umumlashgan – yaxlit shaklini hosil qilish. Lotincha “integratio”- tiklash, yig’ish, to’ldirish; “integr” to’liq, butun, yaxlit ma’noni bildiradi.)

Malaka oshirish ta’limi tizimida faoliyat olib borayotgan pedagog va o’qituvchilar, zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalari, vositalarini o’zlashtirib, pedagogik faoliyatlarida ijodiy yondoshuvlari tizimli ravishda bilim, ko’nikma va malakalarini takomillashtirishlarini faollashtiradi.

Axborot kommunikatsiya texnologiyalarining vaqt o’tishi bilan murakkablashib, mukammalashib borayotgani, o’qituvchilarga zamonaviy texnologiyalardan ijodiy, maqsadli foydalana bilish, axborotlar bilan ishlash madaniyatli bo’lish kabi talablarni qo’ymoqda.

Axborot kommunikatsiya texnologiyalari sohasida yetarli bilimli bo’lgan o’qituvchi ta’lim jarayonida elektron ommaviy axborot vositalardan axborot izlash, olish, saqlash va uzatishda shuningdek, Internetdan foydalanish kabilardan ijodiy, samarali qo’llay oladi. O’qituvchi zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalari sohasida tegishli bilim, ko’nikma va malakalarni o’zlashtirishlari hamda ilmiy - metodik jihatdan yondoshuvlarni amalga oshirishlarida quyidagilar maqsadga muvofiqdir:

Nazariy bilimlarda: komp’yuterning asosiy dasturlari: matn muharririda, elektron jadvalda va ma’lumotlar bazasida axborotlarni saqlash va qayta ishlashni

bilishi ; kasbiy faoliyatiga tegishli ma’lumotlarni Internetdan izlash , olish , e – mail , Ziyonet tarmog’i, eduportal.uz saytlar va videokonferentsiya kabi axborot uzatishning elektron usullari haqida ma’lumotlarga ega bo’lishi ; axborot kommunikatsion texnologiyalaridan o’qituvchi innovatsion faoliyatini rivojlantirishdagi ilmiy, metodik jihatlarini o’zlashtirishi ; olingan ma’lumotlarning to’g’ri va ishonchiligi tushunishi va bu ma’lumotlarni ta’lim jarayonida interfaol , pedagogik texnologiyalardan foydalanganda qonuniy talab printsiplariga amal qilishi; Ko’nikmalarda: elektron axborotlarni qidirish , jamlash , o’zi yaratishi, to’plangan ma’lumotlarni tizimlashtirishi , real axborotni tajovvuzkor virtualdan ajrata bilishi; jamlangan axborotlarni kompleks tushunish va ulardan o’z sohasiga mos vositalar (taqdimot, garfika , diagramma va b.)ni ajrata olishi va foydalanishi ; sohasiga tegishli veb saytlarni izlash , topish , forum va e – mail, Internet xizmatlariga ijodiy yondoshish; axborot texnologiyalarini kreativ pedagogik faoliyatida foydalana olishi;

Malakalarda : individual va guruh bilan ishlashda axborot texnologiyalardan maqsadli foydalanish , to’plangan axborotlarni ilmiy, metodik darajalarini aniqlay olishi ; Internetdan foydalanishda mas’uliyat , tegishi qoidalarga qat’iy rioya qilish; axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan madaniy , ijtimoiy va mutaxassisligi sohasidagi tadbirlarda ishtirok etish bilan mustaqil malaka oshirishga yo’naltira olishi kerak. Komp’yuterda an’anaviy ta’lim metodlarining samarali shakllaridan foydalanib o’quv jarayonini tashkil etishda taqdimot , video dars ko’rinishdagi o’quv materiallaridan foydalanish imkoniyatlari kengdir. Internet tarmoqlarida axborotlarni tarqatishdagi vaqt, makon va moliyaviy to’siqlarni sezilarli darajada kamaytirilgani ta’lim tizimi uchun katta ahamiyatga ega.

Malaka oshirish ta’limida axborot kommunikatsiya texnologiyalarini dars jarayoniga tatbiq etish bo’yicha qisqa muddatli kreativ seminar – treninglarni hamkorlikda o’tkazilishi, o’qituvchilarning kasbiy, ilmiy - metodik mahoratini oshirishda samarali bo’lib , hamkasblarini va xorijiy ilg’or tajribalarini o’rganish imkoniyatini beradi. (Kreativlik - ingliz tilidan “create ” – yaratish, “creative ” yaratuvchi, ijodkor. Pedagogik trening - mashqlar va takrorlash asosida malaka, metod, muayyan ta’sirlarni mustahkamlashning amaldagi ko’rinishi; Shaxsga intensiv ta’sir ko’rsatish metodlari majmui; Guruh va shaxsga ta’sir ko’rsatish amaliyoti; muayyan chegaradagi ta’lim shakli.)

Innovatsion texnologiyalarda variativlik, moslashuvchanlik, muntazamlilik, tartibni amalga oshirishda algoritm elementlarining davriyligi, takrorlanishni keng imkoniyatini mavjud bo’lib, uni o’zga shart - sharoitda boshqa ob’ekt va sub’ektlar ishtirokida takrorlash, ko’chirib amaliyotga tatbiq etish imkoniyatiga egaligiga asoslanadi. Texnologiyaning boshqarish maqsad va vazifalari asosida ta’limda

strategik yo‘nalishlari aniqlanadi va tashxisli maqsad qo‘yish, pedagogik jarayonni rejalashtirish , loyihalash imkoniyatlari nazarda tutiladi.

Innovatsion pedagogik texnologiyalarning samaradorligi muayyan shart – sharoitlarda amal qilib, natijasi va sarf hajmiga ko‘ra maqbul bo‘lishi lozim. (Maqbullik - bu imkon darajasida kam kuch sarflab, yuqori natijalarga erishishdan iborat; maqbul texnologiya mavjud sharoitdagi imkoniyat darajasidagi afzallikni bildiradi.)

O‘qituvchi axborot kommunikatsion va innovatsion pedagogik texnologiyalarni muntazam ravishda to‘liq va sifatli o‘zlashtirib , malaka oshirish ta’lim jarayoniga tatbiq etishi , kasbiy faoliyatini ijodkor , novator toifada bo‘lishini ta’minlaydi.

XULOSA

Raqamli texnologiyalar - virtual haqiqat (Virtual haqiqat, VR). Insonning virtual haqiqatda bo‘lishiga imkon beruvchi texnik qurilmalarning paydo bo‘lishi ushbu texnologiyani ko‘ngilochar sohada talabga aylantirdi. Virtual haqiqatning dubulg‘alari va kostyumlari, ixtisoslashtirilgan xonalar sizga noma’lum dunyoga kirishga imkon beradi, bu sizning barcha harakatlaringiz virtual olamdan javob berish uchun dasturlashtirilgan, bu sizga o‘zingizni 100% ga cho‘mish imkonini beradi. Ta’lim sohasida VR o‘quvchilarning bilim olish uslubini o‘zgartiradi.

Sinf xonalarida VR dan foydalanish o‘quvchilarga bilimlarni yaxshiroq o‘zlashtirish va qiyin tushunchalarni tasavvur qilish orqali o‘rganishga yordam beradi Xulosa sifatida aytish mumkinki raqamli texnologiyalarni turli sohalarga nafaqat ta’lim tizimiga joriy etilishi mamlakat ta’lim tizimini modernizatsiya qilishda katta rol o‘ynaydi. Zamonaviy ta’limni tashkil etish va ta’lim samaradorligini ortishiga xizmat qiladi.

REFERENCES

1. Грегг Б. «Производительность систем: Enterprise и Cloud», 2014.
2. https://koptelov.info/publikatsii/digital_technology
3. Bakiyeva, F., & Mirzahmedova, N. (2019). EFFICIENCY OF ONLINE TRAINING. Theoretical & Applied Science, (11), 56-58.
4. Bakiyeva, F. R., Primkulova, A. A., & Mirzahmedova, N. D. (2020). Smart And Development Of Modern Education.
5. Мирзахмедова, Н. Д. (2015). Применение макросов в программе Power Point для создания тестовых заданий. Наука, техника и образование, (4 (10)), 180-182.
6. Абдурахманова, Ш. А. (2017). Развитие педагогической науки в Республике Узбекистан. Молодой ученый, (1), 428-430.
7. Sh.A.Abduraxmanova, & X. Jo‘rayev. (2022). MODERN WEB TECHNOLOGIES USED IN PROFESSIONAL EDUCATION. Conference Zone,

178–179. Retrieved from <http://conferencezone.org/index.php/cz/article/view/248>
8. Shaxnoza Abduhakimovna Abduraxmanova. (2022). INDIVIDUALIZATION OF PROFESSIONAL EDUCATION PROCESS ON THE BASIS OF DIGITAL TECHNOLOGIES. World Bulletin of Social Sciences, 8, 65-67. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/721>

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASRIDA MAHMUDXO‘JA BEHBUDIY TA’LIMOTINI O‘RGANISHNING IJTIMOIIY AHAMIYATI

Achilov Firdavs Nasritdin o‘g‘li

Samarqand davlat chet tillar instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Mahmudxo‘ja Behbudiy jadid mutafakkiri bo‘lib, u insonlarning ma‘rifati yo‘lida xizmat qilgan ma‘rifatparvar shaxsdir. Maqolada adibning raqamli texnologiyalar asrida yoshlarni ilm egallashga da‘vat etuvchi g‘oyalari va dunyoviy ilmlarni o‘rganishlari kerakligi bilan bog‘liq ijtimoiy-falsafiy qarashlari tahlil etilgan.

Abstract: Mahmudkhoj Behbudiy is a modern thinker, an enlightened person who served the cause of human enlightenment. The article analyzes the writer's ideas encouraging young people to acquire knowledge in the age of digital technologies and his socio-philosophical views on the need for them to study secular sciences.

Аннотация: Махмудходж Бехбудий — современный мыслитель, просвещенный человек, служивший делу просвещения человечества. В статье анализируются идеи писателя, призывающие молодежь к получению знаний в век цифровых технологий, его социально-философские взгляды на необходимость изучения ими светских наук.

Kalit so‘zlar: mutafakkir, jadid, ma‘rifatparvar, milliy uyg‘onish, milliy ozodlik harakatlari.

Keywords: thinker, neo-liberal, enlightener, national awakening, national liberation movements.

Ключевые слова: мыслитель, неолиберал, просветитель, национальное пробуждение, национально-освободительные движения.

Mamlakatimizning istiqlol yo‘lidagi ilk qadamlaridanoq, buyuk ma‘naviyatimizni tiklash va yanada yuksaltirish, milliy ta‘lim-tarbiya tizimini takomillashtirish, uning milliy zaminini mustahkamlash, zamon talablari bilan uyg‘unlashtirish asosida jahon andozalari va ko‘nikmalari darajasiga chiqarish masalalriga katta ahamiyat berib kelinmoqda. Shu o‘rinda bugungi kunda XIX asr oxiri XX asr boshlarida Turkiston o‘lkasida jadidchilik harakatida faoliyat ko‘rsatgan ma‘rifatparvarlar ijodi, hayoti, ma‘naviy merosini o‘rganish dolzarb masala etib belgilandi. Tarix bizning ma‘naviy merosimizning haqiqiy tomonlarini ko‘rsatib beruvchi jarayondir.

Barchamizga ma’lumki, bugungi kunda raqamli texnologiyalar ijtimoiy hayotimizning barcha sohalariga jadal suratlarda kirib bormoqda. Raqamli texnologiyalar jarayoni bizga ishlash, ma’lumot almashish, vaqtni tejash, ko’ngil ochish, yangi va qulay usullarda muloqot qilish imkonini beradi. Boshqaruv tizimlari, kompyuterlar, mobil qurilmalar va boshqa bir qancha texnik vositalar orqali yangi ma’lumotlarni topish, o’rganish va ulardan o’rinli foydalanish uchun xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalardan hayotimizning ko’plab sohalarida keng foydalanayapmiz. Xususan, ta’lim sohasini yanada rivojlantirish va sifatli ta’lim xizmatlarini yo’lga qo’yishda ham raqamli texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati kattadir.

O’zbek jadidlarining otasi deb nom olgan Behbudiy bu davrning ko’zga ko’ringan taraqqiyparvarlaridan edi. U XIX asrning boshlarida Rossiyaning yirik shaharlari va taraqqiy etgan musulmon mamlakatlariga borib, qo’shni xalqlar hayoti bilan yaqindan tanishdi. Bilim va intilish doirasi behad keng bo’lgan bu buyuk jadid tufayli O’rta Osiyoda yangi usuldagi birinchi maktab, birinchi teatr asari maydonga keldi. Uning tashabbusi bilan Sirdaryo va Amudaryo oralig’ida birinchi marta “Jamiyati xayriya”lar tashkil etilib, bu jamiyatlarga tushgan mablag’lar tufayli kambag’al oilalarning farzandlari ham jadid maktablarida o’qiy boshladilar. Behbudiy Turkistonda ma’rifat tarqatishning asosiy yo’li eski maktablarni isloh qilish orqali usuli jadid maktablarini tashkil etishdir, degan xulosaga keladi.

Jadidlar jamiyatni inqilobiy yo’l bilan emas, islohotlar yo’li bilan o’zgartirishni asosiy vazifa deb bildilar. Ular maorif, matbuot, adabiyot va san’atning jamiyat va xalq hayotini yangilashdagi faol rolini oshirish uchun bu sohalar taraqqiyotiga katta e’tibor berdilar. Jadidlar oldida turgan vazifalar hilma-xil bo’lishiga qaramay, ular muttasib dindorlarga qarshi kurashib, dunyoviy ilmlarni o’qitishni tashkil etish, matbuot erkinligi, hurriyat uchun kurashga da’vat etish kabi masalalari bilan yaqindan shug’ullandilar. Jadidlar ochgan o’nlab maktablar xalqning savodxonligini ma’lum darajada oshirdi. Ular ijtimoiy va iqtisodiy qoloqlik, ongsizlik kabi illatlarning sababini ilmsizlik, ma’rifatsizlikda deb bildilar. Shuning uchun ham “Usuli jadid” maktabini tashkil etibgina qolmasdan, shu maktablar uchun o’quv qo’llanmalarini ham yaratdilar. Behbudiyning “Aholi jug’rofiyasiga kirish”, “Bolalar uchun yozuv kitobi”, “Islom amaliyoti”, “Hisob”, H.H.Niyoziyning “Yengil adabiyot”, “O’qish kitobi”, “Qiroat kitobi” singari o’quv qo’llanmalari bu maktablarda asosiy darslik sifatida o’qitildi.

Jadidlar ilm va ma’rifatning tom ma’nodagi jonkuyarlari edi. Ular mana shu maqsad yo’lida o’z jonlarini ham ayamaganlar. Behbudiy vasiyatnomasidagi quyidagi so’zlar uning ma’rifatparvarlik g’oyasiga naqadar sodiq bo’lganligidan darak beradi:

“Ey Turkiston maorif ishlarida bo’lg’on o’rtoq va o’g’lonlarim! Men o’zim garchand bandi bo’lsamda, sizlarni esimdan chiqarmayman, sizlarga bir oz vasiyat qilib o’taman: Meni sevar o’rtoqlarim meni so’zlarimni quloqlaringizga ilingiz! Biz ikki oydan beri

Buxoro shahrida bandi bo‘lib yurib, oxir 10 kundan beri bu yerda (Qarshi shahrida) bu zolimlarning qo‘liga tushib bandi bo‘ldik. Jadid kofirlik otini ko‘tardik. Sipohlar ichida tilchilik otini ko‘tardik. Bu yerdan qutilmog‘imiz qiyin bo‘ldi. O‘rtoqlarim Siddiqiy, S. Ayniy, Fitrat, Qurbi va Okobir hamda o‘g‘lonlarim Vadud, Mahmud, Abduqodir Shukuriy, sizlarga vasiyat qilaman. Maorif yo‘lida ishlayturg‘on muallimlarning boshini silangizlar! Maorifga yordam etingizlar. O‘rtadan nifoqni ko‘taringiz! Turkiston bolalarini ilmsiz qo‘ymangizlar. Har ish qilsangiz jamiyat ila qilingizlar! Bizdek maorif qurbonlarini yo‘qlangizlar! Buxoro tuprog‘iga tezlik ila yo‘l boshlangizlar! Ozodlikni tezlik ila yuzaga chiqaringizlar! Bizning qonimizni zolim beklardan talab qilingizlar! Maorifni Buxoro tuprog‘ida joriy qilingizlar! Bizning otimizga maktablar ochingizlar! Bizlar ul chog‘da tinch yoturmiz! Manim o‘g‘lonlarimga salom yetkazinglar! Bu hamrohlarimning avlodlaridan xabardor bo‘ling!”.

Raqamli texnologiyalar asrida Mahmudxo‘ja Behbudiy ta’limotini o‘rganishning ijtimoiy ahamiyati juda dolzarb hisoblanib, uning ma’rifaparvarlik faoliyati bugun ko‘pchilikka ibrat maktabi vazifasini o‘tamoqda. Mahmudxo‘ja Behbudiyning ma’rifatparvarlikni targ‘ib etish bilan bog‘liq ijtimoiy-falsafiy qarashlari bugungi zamonaviy jamiyatda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan.

Xulosa qiladigan bo‘lsak, Mahmudxo‘ja Behbudiy ta’limni millatning yuksalishidagi asosiy omil sifatida ko‘rgan. U: “Millatni yo‘qotish uchun uni johil qoldirish kifoya”, - degan fikrni ilgari surib, ilm-fan va ma’rifatning ahamiyatini ta’kidlagan. Shuning uchun ham u ta’lim masalalarini o‘z davrining eng dolzarb muammosi sifatida ko‘rgan va bu yo‘nalishda ulkan mehnat qilgan. Uning asarlarida ilgari surilgan ta’limga oid g‘oyalar bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan.

ADABIYOTLAR

1. M.Behbudiy. Tanlangan asarlar. B.Qosimov, – T., Ma’naviyat, 2006.
2. Qosimov Begali. Milliy uyg‘onish. – T: Ma’naviyat, 2002.
3. To‘plam: O‘zbekistonda xalq ta’limi taraqqiyoti tarixi va pedagogik muammolar. – T.: Nizomiy nomidagi pedagogika instituti, 1994. – B.49.

MAHMUDXO‘JA BEHBUDIY –O‘ZBEK JADIDCHILIK HARAKATINING YETAKCHISI

Achilov Firdavs Nasritdin o‘g‘li

Samarqand davlat chet tillar instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek jadidlarining otasi deb nom olgan ma’rifatparvar olim Mahmudxo‘ja Behbudiyning maorif sohasi va o‘lka ma’naviy-ma’rifiy soha taraqqiyotiga, milliy madaniyatning rivojlanishiga qo‘shgan hissasi haqida so‘z boradi. Shuningdek, jamiyatning ijtimoiy, madaniy muammolariga

batamom yangicha yondoshishga asoslangan “jadidchilik” harakati masalalari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan.

Аннотация: В данной статье говорится о вкладе просвещенного ученого Махмудходжи Бехбуди, которого называли отцом узбекских модернистов, в развитие духовно-просветительской сферы страны, развитие национальной культуры. Также с научно-теоретической точки зрения были проанализированы вопросы движения «модернизм», основанного на совершенно новом подходе к социальным и культурным проблемам общества.

Abstract: This article discusses the contribution of the enlightened scholar Mahmudkhodja Behbudi, known as the father of Uzbek Jadids, to the field of education and the development of the spiritual and educational sphere of the country, as well as to the development of national culture. Also, the issues of the "Jadid" movement, based on a completely new approach to the social and cultural problems of society, are analyzed scientifically and theoretically.

Kalit soʻzlar: jadidchilik, maorif, ozodlik, savodxonlik, milliy taʼlim-tarbiya, bagʻrikenglik, hamjihatlik.

Ключевые слова: борьба, образование, свобода, грамотность, национальное образование, толерантность, солидарность.

Keywords: Jadidism, education, freedom, literacy, national education, tolerance, solidarity.

Oʻzbekiston Respublikasida mustaqillik sharofati bilan barcha sohalarda bir qator yutuqlar qoʻlga kiritilmoqda. Hozirgi kunda milliy iqtisodiyotimiz, siyosiy va ijtimoiy faoliyatimiz bir qadar oldinga siljiy boshladi. Bizning maʼnaviy, tarixiy, pedagogik merosimiz qayta tiklana boshladi. Istiqlol tufayli tarix sahifasida qorongʻu boʻlib qolgan maʼnaviyatimiz, merosimiz oʻzining qaddini rostlab, haqiqiy bahosini ola boshladi. Bugungi kunda Oʻzbekiston mustaqilligining taraqqiyoti har bir sohaga, ayniqsa, ilmga yangicha nuqtai nazarni talab etmoqda. Tarix bizning maʼnaviy merosimizni haqiqiy tomonlarini koʻrsatib beruvchi jarayondir.

Milliy oʻzlik, istiqlol va davlatchilik, barkamol avlodni tarbiyalash gʻoyalari toʻgʻrisida Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev taʼbiri bilan aytganda: “Davr farzandlarini yuksak fazilatli insonlar etib tarbiyalash oʻsha zamon maʼrifatparvarlarining hayotiy va fuqarolik eʼtiqodiga aylandi. Bu orzu Behbudiy va Avloniy, Hamza va Munavvarqori, Fitrat va Choʻlpon, Abdulla Qodiriy va Usmon Nosir kabi minglab jadid bobolarimizni uygʻotdi. Ularning xalq erkinligi va saodati yoʻlidagi ezgu fikr, ezgu soʻz va ezgu amallari uchun ulkan maʼnaviy omil boʻldi”. Jadid maʼrifatparvarlarimizning gʻoyalari, orzu-intilishlari prezidentimizning siyosatida oʻz aksini topmoqda.

Mahmudxoʻja Behbudiy – XX asr boshlaridagi oʻzbek jadidchilik harakatining yetakchi namoyandalaridan biri boʻlib, oʻzining asarlari va faoliyati orqali millatni

ravnaq toptirish yo‘lida muhim qadamlar tashlagan shaxsdir. U ta’lim masalasiga katta e’tibor qaratgan bo‘lib, bu mavzuni o‘z asarlarida yoritgan.

Yangi usuldagi jadid maktablari imtihonlar bevosita ota-onalar ishtirokida o‘tkazilgan. Birinchidan, buning sababi xalqqa tezlikda savod o‘rgatilayotganligini namoyish etish bo‘lsa, ikkinchidan yangi usuldagi maktablari keng tashviq qilish bilan birga, mutaasib dindorlar tarqatgan tuhmat gaplarga javob berish edi. Jadid muallimi imtihonda o‘quvchiga kitob o‘qitib ko‘rgan, she’rlarni yod aytdirgan, xat yozdirgan, hisob ishlatgan, qur‘on o‘qitgan, shu yo‘l bilan bilimini sinab ko‘rgan.

Biz yuqorida ma’rifatparvarning yangi usul maktablari uchun alifbo va o‘qish kitoblari yozganliklarini aytgan edik. Ular asosan o‘zbek adabiy tilida yozilgan.

Sharq allomalari - Beruniy, Farobiy, Abu Ali ibn Sino, Al Xorazmiy, Bobur, Alisher Navoiy, Ulug‘bek, Behbudi, Munavvar Qori kabi komil insonlar bugungi kunda xalqimizning ma’naviy merosi salmoqli o‘rin tutadi. Ular yaratgan ma’naviy boyliklar bugungi o‘quvchini ham e’tiborsiz qoldirmaydi. Shu bilan bir qatorda, kelajakka, tarixga, millatga hurmat bilan qarashni o‘rgatadi.

XIX asr boshlarida istiqloq, mustaqillik uchun kurashgan, bu kurashda hatto o‘z jonlarini ham fido qilgan, mustamlaka Turkiston o‘lkasining ijtimoiy-siyosiy, ma’naviy hayotining hamma jabhalariga kuchli ta’sir ko‘rsatgan jadidchilik harakati namoyondalari hayoti va ijodini o‘rganish, ularning asarlarini tadqiq qilish va to‘la holda nashr qilish hozirgi kunning dolzarb masalasi hisoblanadi. Zero, jadid mafkurasining asosini istiqloq, mustaqillik mafkurasini tashkil qilgan edi.

Mahmudxo‘ja Behbudi milliy til masalasiga katta e’tibor qaratdi. Uning birgina “Oyna” jurnali ma’rifat va madaniyat tarqatishda juda katta xizmat qildi. Ushbu jurnalda, millat va uning haq-huquqiga, tarixiga til-adabiyot masalalariga, dunyo ahvoliga doir qiziqarli maqolalar, bahslar berib borilgan. Shu jumladan ayniqsa til masalalari Mahmudxo‘ja Behbudiyni diqqat markazida bo‘lgan. Shu sababli Mahmudxo‘ja Behbudi millatning taraqqiyoti uchun bir necha til bilishni shart deb hisoblagan. Masalan, jurnalning 1913-yil avgust, birinchi-nishona sonidayoq “Ikki emas, to‘rt til lozim” degan maqola bilan chiqqan. Jurnalning bosilgan maqolalaridan biri, “Himmat va saboti bo‘lmagan millatning haqqi hayoti yo‘qdur”, deb nomlangan. “Tushundigim zamon ko‘nglum yonar, yig‘lamoq istarman, ko‘z yoshlarim kelmaydur”, deb boshlanadi maqolada. “Har millat o‘z tili ila faxr etar” maqolasida har bir millat o‘z tilining muhofazasi bilan shug‘ullanish shart, degan fikr juda ko‘p dalillar bilan isbot qilib beriladi. “Agarda til va adabiyotimizni muhofaza qilmay, anga ajnabiy lug‘at va so‘zlarni qo‘sha bersak, biroz zamonda til va millatimizni yo‘qotamiz. Millatimizni yo‘qotganda diyonatimiz o‘z-o‘zi ila albatta, yo‘qolur”, deb yozadi muallif va “Bas, bizg‘a tilimizni ajnabiy so‘zlardan muhofaza qilmoqlik eng birinchi muhim bir vazifadur”, deb xulosa chiqaradi. Ulug‘ ma’rifatchi tillarning bir-biridan o‘rinli lug‘at olishini tabiiy

jarayon deb qaraydi. Mahmudxo‘ja Behbudiy jadidchilikning asosiy tamoyillaridan biri sifatida zamonaviy ta’limni joriy qilishga intilishni maqsad qildi. U maktablar ochib, milliy talimni rivojlantirishga katta e’tabor berdi. U o‘z asarlarida xalqni bilim olishga, yangi g‘oyalarga ega bo‘lishga chaqirar edi. Mahmudxo‘ja Behbudiyning “Tarjuman” jurnalidagi maqolalari jadidchilik g‘oyalarini targ‘ib qilishga xizmat qildi. O‘zining ijodida milliy madaniyatni rivojlantirish, xalq an’analarini asrab-avaylash va zamonaviy talablarga moslashtirishga harakat qildi. U o‘zbek adabiyotida yangi janrlarni xususan dramaturgiyani rivojlantirdi. Mahmudxo‘ja Behbudiy, jadidchilik harakatining siyosiy jihatlarini ham hisobga olib, mustaqillik va erkinlik uchun kurashishni maqsad qildi. U o‘zbek xalqining huquqlari va manfaatlarini himoya qilishga intilishda faol bo‘ldi. Uning asarlari va faoliyati xalqni *oyatlantirishi*, o‘z milliy tillariga hurmat bilan qarashga va o‘z qadiryatlarini asrab avaylashga chaqirdi.

ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy tiklanishdan-milliy yuksalish sari. 4-jild. – Toshkent: O‘zbekiston, 2020. – 452 b.
2. Qosimov B., Behbudiy va jadidchilik. „O‘zbekiston adabiyoti va san’ati“, 1990-yil 1926-yanvar.
3. Aliyev A. Mahmudxo‘ja Behbudiy. T., 1994.
4. M.Behbudiy - Tanlangan asarlar. B.Qosimov, -T., Ma’naviyat, 2006.

TABIIY FANLARINI O‘QITISHDA O‘QUVCHILARDA KREATIV KRITIK FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH

Mamadaliyeva Barno O‘ktamovna

Farg‘ona viloyati pedagogik mahorat markazi katta o‘qituvchisi

Tel(91-120-03-74)

Annotatsiya: Tabiiy fanlarni o‘qitishda o‘quvchilarda kreativ fikrlash qobiliyatini oshirishga qaratilgan metodlar hozirgi kunda ta’limi jarayonidagi muhim yangiliklardan biri hisoblanadi. O‘quvchilarning kreativ fikrlash sifatlariga ega bo‘lishlari ularda o‘quv va tarbiya jarayonlarini tashkil etishda an’anaviy yondashuvlardan farqli yangi g‘oyalarni yaratish, o‘ziga xoslik va ijodkorlikka ega bo‘lishlariga yordam beradi.

Kalit so‘zlari: Kreativ, kritik ,kommunikativlik. fikrlash, innovatsion texnologiyalar, interaktiv metodlar.

Bugungi kunda ta’lim jarayonida tabiiy fanlarni o‘qitishda Singapur ta’lim texnologiyalari asosida 5E modeli, loyihaga asoslangan ta’lim , innovatsion texnologiyalar, axborot texnologiyalarini o‘quv jarayonida qo‘llashga bo‘lgan qiziqish, e’tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda. Bunday bo‘lishining

sabablaridan biri dars mashg’ulotlarini an’anaviy tarzda olib borilishi va ta’limda o’quvchilarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o’rgatilganligidir.

Zamonaviy texnologiyalar esa ularni egallayotgan bilimlarni o’zlari izlab topishlariga, mustaqil o’rganib, tahlil qilishlari, hatto xulosalarni ham o’zlari keltirib chiqarishlariga o’rgatadi. O’qituvchi bu jarayonda shaxsning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo’naltiruvchilik vazifasini bajaradi.

Shuning uchun umumiy o’rta ta’lim maktablarida o’quvchilarning bilimli, yetuk malakaga ega bo’lishlarini taxminlashda zamonaviy o’qitish metodlari – interaktiv metodlar, innovatsion texnologiyalardan foydalaniladi.

O’qitishning zamonaviy metodlarini qo’llashda sun’iy intellektidan foydalanish o’qitish jarayonida yuqori samaradorlikka erishishga olib keladi. Bu metodlarni har bir darsning didaktik vazifasidan kelib chiqib tanlash maqsadga muvofiq. An’anaviy dars shaklini saqlab qolgan holda uni ta’lim oluvchilar faoliyatini faollashtiradigan turli-tuman metodlar bilan boyitish ta’lim oluvchilarning o’zlashtirish darajasi o’sishiga olib keladi. Kreativ, kritik sifatlariga ega o’quvchi kelajakda kasbiy faoliyatini tashkil etishda ijodiy yondashish shaxsiy sifatlarini rivojlantirishga xizmat qiladigan g’oyalarni yaratishda faollik ko’rsatadi, ilg’or pedagogik yutuq va tajribalarni mustaqil o’rganadi, shuningdek jamoa bilan fikr almashinish ko’nikmalariga ega bo’ladilar.

Kreativ fikrlash – bu innovatsion (yangi, novator, original, nostandart, noodatiy va hokazo) va samarali (amaliy, natijaviy, tejamli, optimal va hokazo) yechimlarni topish, yangi bilimlarni egallash, tasavvurni ta’sirchan ifodalashga qaratilgan g’oyalarni ishlab chiqish baholash va takomillashtirish jarayonida samarali ishtirok etish qobiliyatidir.

Tabiiy fanlarini o’qitishda ham o’quvchilarni kreativ, kritik, kommunikativ qobiliyatlarni oshirishga qaratilgan innovatsion metodlar hozirgi kunda ta’limi jarayonidagi muhim yangiliklardan biri hisoblanadi. Chunki, o’quvchilarning noodatiy fikrlash sifatlariga ega bo’lishlari ularda o’quv va tarbiya jarayonlarini tashkil etishda an’anaviy yondashishdan farqli yangi g’oyalarni yaratish, bir qolipda fikrlamaslik, o’ziga xoslik va tashabbuskorlikka ega bo’lishlariga yordam beradi.

Atrofimizda har tomonda inson ijodkorligining beqiyos va hayratlanarli namunalariga duch kelasiz: elektron xizmatlar, virtual laboratoriya, sun’iy intellekt, kabi bir qancha misollarni aytishimiz mumkin. Bularning barchasi inson tasavvuri, tafakkuri mahsulidir. Bugun biz uchun odatiy tuyulgan kitob, musiqa, bino, samolyot, hatto lampalar ham qachonlar orzu va tasavvurda bo’lgan, keyinchalik aql-idrok samarasi o’laroq yaratilgan. Barcha sohada ijodiy fikrlovchi mutaxassislariga talab katta, dunyoga mashhur dasturiy mahsulotlar, mobil telefonlar ishlab chiqaruvchi kompaniyalar mutaxassislaridan har kuni yangi g’oya so’raladi.

Mehnat bozorida kreativ fikrlovchi mutaxassislariga talab oshib borayotgan ekan, ta’lim jarayonida o’quvchi-talabalarning noodatiy fikrlash qobiliyatini shakllantirish, rivojlantirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Kreativlik shaxsni rivojlantiruvchi kategoriya sifatida inson tafakkuri ma’naviyatining ajralmas qismi hisoblanadi, u shaxs ega bo’lgan bilimlarning ko’p qirrali ekanligida emas, balki yangi g’oyalarga intilish, o’rnatilgan stereotiplarni isloh qilish va o’zgartirishda, hayotiy muammolarni yechish jarayonida kutilmagan va noodatiy qarorlar chiqarishda namoyon bo’ladi. Shuning uchun kreativ fikrlash jarayonida tasavvur muhim rol o’ynaydi. Ko’pincha noodatiy fikrlar, yechimlar kutilmaganda inson xayoliga keladi. Buning uchun, avvalo, fikrlash jarayonidagi bir xillikka, odatiylikka barham berilishi lozim.

Shuni yana bir bor ta’kidlash lozimki, umumta’lim maktablarida yuqori sinflarda ham izlanuvchanlik, ijodkorlik, yaratuvchanlik kabi xususiyatlari doimo ham yuqori darajada deb bulmaydi, shu jihatlarni hisobga olgan holda o’quvchi – yoshlarni kreativ fikrlash ko’nikmasini shakllantirish pedagogik jarayonda muhim hisoblanadi. Xulosa qilib aytganda, umimiy o’rta ta’lim maktablarida o’quvchilarning kreativ, kritik, kommunikativlik ko’nikmalarini samarali shakllantirish, ularni zamon talablariga mos kadrlar qilib tayyorlashda tabiiy fanlar xam muhim xisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. H.I. Omonov, M.B. Xattabov. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik maxorat” o’quv qo’llanma. Toshkent. 2016
1. Amirov N. I. Pedagoglarda kreativlik sifatlarini rivojlanishning muammolari va samarali yo’llari. Oliy ta’lim jurnal, 2019 y.
2. Elmuratova D., Misirova N. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. O’quv qo’llanma. -Guliston, 2021.
3. vvv .arxiv.uz.

TALABALARNI KASB -HUNARGA YO’NALTIRISHDA TARAQQIYOTNING O’RNI

Qayumova Gulshodaxon Muhammadjon qizi

Farg’ona viloyati PMM Pedagogika va psixologiya ta’lim texnologiyalri kafedrası o’qituvchisi mustaqi izlanuvchi, avivo8151@gmail.com
88.415-00-51

Annotasiya: Ushbu maqolada talabalar va yoshlarni kasb-hunarga yo’naltirishda taraqqiyotning, xususan, texnologik, iqtisodiy va ijtimoiy omillarning ahamiyati yoritilgan. Zamonaviy ta’lim muassasalari, innovatsion yondashuvlar va davlat dasturlarining roli tahlil qilingan.

Kalit soʻzlar: kasb-hunar, yoshlik davri, innovatsiya, taʼlim tizimi, yoʻnaltirish, texnologiya, taraqqiyot.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль прогресса в профессиональной ориентации молодежи и студентов, в том числе значение технологических, экономических и социальных факторов. Анализируются современные образовательные учреждения, инновационные подходы и государственные программы.

Ключевые слова: профессия и ремесло, юношеский возраст, иновация, система образования, профориентация, технология, развитие

Annotation: Annotation (English): This article explores the role of progress in vocational guidance for students and youth, highlighting the importance of technological, economic, and social factors. The role of modern educational institutions, innovative approaches, and government programs is analyzed.

Key words: vocational education, youth period, innovation, education system, guidance, technology, progres.

Bugungi kunda taraqqiyot har bir sohaning, ayniqsa, taʼlim va kasb-hunar yoʻnalishlarining markaziy omiliga aylangan. Talabala yoshlar uchun kasb tanlash masalasi nafaqat ularning shaxsiy taraqqiyoti, balki jamiyatning iqtisodiy rivojlanishi bilan ham bevosita bogʻliqdir. Taraqqiyotning yoshlar kasb tanloviga taʼsiri shundan iboratki, texnologik taraqqiyot va raqamli inqilob yoshlarga yangi kasb turlarini ochib bermoqda. Avval mavjud boʻlmagan IT, robototexnika, sunʼiy intellekt kabi sohalar bugungi kunda katta ehtiyojga ega. Taʼlim tizimidagi islohotlar va yoʻnaltirishda Oʻzbekiston Respublikasida taʼlim tizimi doimiy islohotlar yoʻlida rivojlanmoqda.

Kasb-hunar maktablari, kollej va texnikumlar orqali talabalar oʻz qiziqishlariga mos yoʻnalishlarni tanlash imkoniga ega boʻlmoqda. Davlat dasturlari va innovatsion markazlarda Yoshlar ishlari agentligi, “Yoshlar - kelajagimiz” jamgʻarmasi kabi tuzilmalar orqali yoshlarning kasbiy yoʻnalishini qoʻllab-quvvatlashga qaratilgan koʻplab dasturlar amalga oshirilmoqda. Yoshlarning kasb tanlashida oilaning, maktabdagi ustozlar va jamiyatdagi ijtimoiy muhitning taʼsiri katta. Yaxshi namuna, toʻgʻri yoʻnaltirish yosh avlod uchun muhim omildir.

Global tendensiyalar va oʻzbek modelida dunyo tajribasi shuni koʻrsatadiki, taraqqiyotga moslashgan, zamon bilan hamnafas boʻlgan yoshlarga muvaffaqiyatga erisha oladi.

Oʻzbekistonda bu borada milliy qadriyatlar bilan uygʻunlashtirilgan model shakllanmoqda. Raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi natijasida zamonaviy kasb va koʻnikmalar tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. IT sohasidagi bilimlar, dasturlash, dizayn, maʼlumotlar tahlili, kiberxavfsizlik kabi yoʻnalishlar yoshlarga global mehnat bozorida raqobatbardosh boʻlish imkonini beradi. Onlayn taʼlimning

roli shundaki, pandemiya davridan so‘ng onlayn ta’lim jadal rivojlandi. Coursera, Udemy, Khan Academy kabi platformalar orqali talabalar o‘z qiziqishlariga mos kasb va malakalarni egallash imkoniyatiga ega bo‘lmoqda. Psixologik yondashuvlar va motivatsiya.

Yoshlarni kasb-hunarga yo‘naltirishda psixologik maslahatlar va motivatsion yondashuvlar katta rol o‘ynaydi. Shaxsiy qiziqishlar, salohiyat va ijtimoiy ehtiyojlar asosida yo‘naltirish natijadorlikni oshiradi. Mahalliy va xalqaro grantlar yoshlar va talabalar uchun kasbiy rivojlanishga xizmat qiluvchi mahalliy va xalqaro dasturlar, xususan, Erasmus+, Chevening kabi grantlar orqali ko‘plab imkoniyatlar mavjud. Yangi texnologiyalar: sun’iy intellekt va avtomatlashtirish, kelajak kasblari sun’iy intellekt, avtomatlashtirish va robototexnika bilan chambarchas bog‘liq. Yoshlarning bu sohalarga erta yo‘naltirilishi ularning bozor talablariga javob beradigan mutaxassis bo‘lib yetishishiga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, talabala yoshlarni kasb-hunarga yo‘naltirishda taraqqiyotning o‘rni beqiyosdir. Innovatsion yondashuvlar, zamonaviy texnologiyalar, davlat siyosati va ijtimoiy muhit bu jarayonning ajralmas qismlaridir. Ularni uyg‘unlashtirish orqali kelajak avlodning raqobatbardosh, bilimli va fidoyi bo‘lib yetishishiga erishish mumkin.

Kelajak kasblari sun’iy intellekt, avtomatlashtirish va robototexnika bilan chambarchas bog‘liq. Yoshlarning bu sohalarga erta yo‘naltirilishi ularning bozor talablariga javob beradigan mutaxassis bo‘lib yetishishiga xizmat qiladi. Zamonaviy taraqqiyot yoshlarni faqat an’anaviy kasblarga emas, balki yangi texnologiyalar bilan bog‘liq yo‘nalishlarga ham yo‘naltirishni talab etmoqda. Ularning intellektual salohiyatini rivojlantirish, ijodiy fikrlashini qo‘llab-quvvatlash, doimiy ta’lim olishga undash bu jarayonning muhim jihatlaridandir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 2019-yil 27-iyun, PQ–4354-son.
2. G‘ulomov A. 'Zamonaviy kasb-hunar ta’limi', Toshkent, 2020.
3. UNESCO. 'Youth and skills: Putting education to work', 2012.
4. O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi hisobotlari, 2023.

**UZLUKSIZ KASBIY RIVOLANTIRISH (MALAKA OSHIRISH)
KURSLARIDA TINGLOVCHILAR FAOLLIGINI OSHIRUVCHI
METODLARDAN FOYDALAN**

Ergasheva Guzalxon Ergashaliyevna,

Farg‘ona viloyati pedagogik mahorat markazi katta o‘qituvchisi,

elektron pochta: guzalergasheva2020@gmail.com,

telefon raqami: + 99899 721 22 71

Annotatsiya: Maqolada uzluksiz kasbiy rivolantirish (malaka oshirish) kurslarida tinglovchilar faolligini oshiruvchi metodlardan foydalanish masalalari keng yoritilgan. Shuningdek, unda o‘quv mashg‘ulotlarida interfaol metodlarni qo‘llash bo‘yicha aniq misollar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: uzluksiz kasbiy rivolantirish, malaka oshirish, tinglovchi, faollik, texnologiya, interfaol metod, natija, o‘quv mashg‘uloti, aqliy hujum, assesment, topshiriq, raqamli ta’lim, sun’iy intellekt.

В статье широко освещены вопросы использования методов повышения активности слушателей на курсах непрерывного профессионального развития (повышения квалификации). Также в нем приведены конкретные примеры применения интерактивных методов на учебных занятиях.

Ключевые слова: непрерывное профессиональное развитие, повышение квалификации, слушатель, активность, технология, интерактивный метод, результат, учебное занятие, мозговой штурм, оценка, задание, цифровое образование, искусственный интеллект.

The article extensively covers the issues of using methods that increase the activity of students in continuous professional development courses. It also provides specific examples of the use of interactive methods in training sessions.

Keywords: continuous professional development, professional development, listener, activity, technology, interactive method, result, training session, brainstorming, assessment, task, digital education, artificial intelligence.

Barchamizga ma’lumki, uzluksiz kasbiy rivojlantirishning asosiy maqsadi xodimlarning egallab turgan lavozimlari, mutaxassisligi yoki dars beradigan fanlari bo‘yicha kasbiy va pedagogik mahorati doimiy ravishda o‘sib borishini, ularning ilg‘or pedagogik va axborot texnologiyalari, shuningdek, o‘qitishning interaktiv usullari bo‘yicha kasbiy bilimlari, malaka va ko‘nikmalari muntazam ravishda yangilab borilishini ta’minlashdan iborat. Ushbu maqsad yo‘lida uzluksiz kasbiy rivolantirish (malaka oshirish) kurslarida tinglovchilar faolligini oshiruvchi

zamonaviy ta’lim texnologiyalari va o’qitishning interfaol metodlaridan foydalanish ko‘zlangan natijaga erishishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Chunki zamonaviy ta’lim texnologiyalari va interfaol metodlarni qo‘llash natijasida ta’lim oluvchilarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish, xulosalar chiqarish, o‘z fikrini bayon qilish, uni asoslagan holda himoya qila bilish, sog‘lom muloqot, munozara, bahs olib borish ko‘nikma va malakalari shakllanib, rivojlanib boradi.

Shu sababli quyida biz uzluksiz kasbiy rivoltirish (malaka oshirish) kurslarida tinglovchilar faolligini oshirishga xizmat qiluvchi ayrim interfaol metodlarni qo‘llash bo‘yicha o‘z tavsiyalarimizni bayon qilmoqchimiz.

Jumladan, fan o‘qituvchilari uzluksiz kasbiy rivoltirish (malaka oshirish) kurslarida “Ta’limda raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt” moduli bo‘yicha “Ta’lim jarayonlarini raqamlashtirish asoslari” mavzusida o‘tkaziladigan o‘quv mashg‘ulotini boshlashda “Aqliy hujum” metodini qo‘llash maqsadga muvofiq. Bu metodni qo‘llashda o‘qituvchi dastlab muammoni aniqlaydi va tinglovchilarga “Raqamli ta’lim nima?” degan savol bilan murojaat qiladi. Bu muammo yechimi to‘g‘risida barcha tinglovchilar o‘z fikrlarini bildiradilar. Bu bosqichda hech kimning o‘zga kishi g‘oyalarga “hujum” qilishi yoki baholashiga haqqi yo‘q. Demak, “Aqliy hujum” yo‘li bilan qisqa minutlarda o‘nlab g‘oyalarni yuzaga chiqish imkoniyatlari mavjud bo‘ladi. Aslini olganda g‘oyalar sonini qo‘lga kiritish asosiy maqsad emas, ular muammo yechimini oqilona ishlab chiqish uchungina asos bo‘ladilar. Bu metod shartlaridan biri hech qanday tashqi ta’sirsiz qatnashuvchilarning har biri faol ishtirokchi bo‘lishi kerak.

Shunday qilib, “Aqliy hujum” qoidalarini quyidagicha belgilash mumkin:

- olg‘a surilgan g‘oyalar baholanmaydi va tanqid ostiga olinmaydi;
- ish sifatiga emas, soniga qaratiladi, g‘oyalar qancha ko‘p bo‘lsa shuncha yaxshi;
- istalgan g‘oyalarni mumkin qadar kengaytirish va rivojlantirishga harakat qilinadi;
- muammo yechimidan uzoq g‘oyalar ham qo‘llab-quvvatlanadi;
- barcha g‘oyalar yoki ularning asosiy mag‘zi (farazlari) qayd etish yo‘li bilan yozib olinadi;
- “hujum”ni o‘tkazish vaqti aniqlanadi va unga rioya qilinishi shart;
- beriladigan savollarga qisqacha (asoslanmagan) javoblar berish ko‘zda tutilishi kerak¹⁰.

“Aqliy hujum”da tinglovchilar oldiga qo‘yilgan muammo bo‘yicha har qanday mulohaza va takliflarni bildirishlari mumkin. Aytilgan fikrlar yozib boriladi va ularning mualliflari o‘z fikrlarini qaytadan xotirasida tiklash imkoniyatiga ega

¹⁰ N.Sayidahmedov. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. – T.: O‘zMU qoshidagi OPI, 2003 yil, 46-bet.

bo‘ladi. Metod samarasi fikrlar xilma-xilligi bilan tavsiflanadi va hujum davomida ular tanqid qilinmaydi, qaytadan ifodalanmaydi. Aqliy hujum tugagach, muhimlik jihatiga ko‘ra eng yaxshi takliflar generatsiyalanadi va muammoni yechish uchun zarurlari tanlanadi.

Tinglovchilarning bilim darajasini nazorat qilish va amaliy ko‘nikmalarini tekshirishda esa “Assesment” metodini qo‘llash maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. Mazkur texnika orqali tinglovchilarning bilish faoliyati turli yo‘nalishlar (test, amaliy ko‘nikmalar, muammoli vaziyatlar mashqi, qiyosiy tahlil, simptomlarni aniqlash) bo‘yicha tashxis qilinadi va baholanadi.

Masalan yuqoridagi mavzu bo‘yicha tinglovchilarning bilim darajasini nazorat qilish va amaliy ko‘nikmalarini tekshirishda quyidagi shakldagi “Assesment”lardan foydalanishni tavsiya etamiz:

TEST Ta’limning quyidagi shakllari mavjud, bu: A. Passiv va faol shakllari. V. Passiv va interfaol shakllar. S. Passiv, faol va interfaol shakllar. D. An’anaviy va interfaol shakllar.	MUAMMOLI TOPSHIRIQ Mutaxassislik faningizni o‘qitishda asosan raqamli ta’limning qaysi vositalaridan foydalangan ma’qul. Nima uchun izohlang.
SIMPTOM Sun’iy intellekt texnologiyalari – bu ...	AMALIY KO‘NIKMA Sun’iy intellekt texnologiyalari sirasiga kiruvchi texnologiyalarga misol keltiring. Bitta texnologiyani qo‘llashning mohiyatini mutaxassislik faningiz misolida bayon qiling.

“Assesment” metodidan ma’ruza mashg‘ulotlarida tinglovchilarning mavjud bilim darajasini o‘rganishda, yangi ma’lumotlarni bayon kilishda, seminar, amaliy mashg‘ulotlarda esa mavzu yoki ma’lumotlarni o‘zlashtirish darajasini baholash, shuningdek, o‘z-o‘zini baholash maqsadida individual shaklda foydalanish tavsiya etiladi. Shuningdek, o‘qituvchining ijodiy yondashuvi hamda o‘quv maqsadlaridan kelib chiqib, assesmentga qo‘shimcha topshiriqlarni ham kiritish mumkin.

Yuqoridagilardan kelib chiqib shuni aytish mumkinki, ta’lim oluvchilar faolligini oshiruvchi metodlarning turlari ko‘p bo‘lib, ularni mashg‘ulot mavzusining xususiyatlari hamda ko‘zda tutilgan maqsadlarga muvofiq tanlanadi va tegishlicha tayyorgarlik ko‘riladi. Mashg‘ulotlarda o‘quv modulining

xususiyatlarini hisobga olgan holda har bir mavzu bo'yicha mashg'ulot uchun eng maqsadga muvofiq bo'lgan interfaol yoki boshqa metodlarni to'g'ri tanlash muhim ahamiyatga ega. Zero, to'g'ri tanlangan metodlarni qo'llash mashg'ulotning qiziqarli va samarali bo'lishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi qarori. – Toshkent, 2024-yil 21-iyun, PQ-231-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora tadbirlari to'g'risida”gi qarori. – Toshkent, 2018-yil 8-dekabr, 997-son.
3. N.Sayidahmedov. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. – T.: O'zMU qoshidagi OPI, 2003.
4. Umumiy o'rta ta'lim muassasalari rahbar, mutaxassis va pedagog xodimlari uzluksiz kasbiy rivojlantirish (malaka oshirish) kurslarining invariant o'quv dasturi. – Toshkent, Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, 2024.
5. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М.: Педагогика, 1989. – 192 с.

MATEMATIKA DARSLARIDA O'QITISHNING INNOVATSION USUL VA VOSITALARIDAN FOYDALANISH

Xamrakulov Xamidullo Turgunboyevich,

Farg'ona viloyati pedagogik mahorat markazi katta o'qituvchisi,
e-mail: khamidullo.khamrakulov@mail.ru, telefon: (998) 90-533-59-35

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim jarayonida o'qitishning innovatsion texnologiyalaridan foydalanishning dolzarbligi asoslab berilgan. Shuningdek, unda aniq misollar orqali o'qitishning innovatsion usul va vositalaridan foydalanish yo'llari ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: fikr, matematika, ma'lumot, metod, tushuncha, usul, vosita, o'quvchi.

Аннотация: В данной статье обоснована актуальность использования инновационных технологий обучения в образовательном процессе. Также на конкретных примерах показаны пути использования инновационных методов и средств обучения.

Ключевые слова: мысль, математика, информация, метод, понятие, метод, средство, ученик.

Abstract: This article substantiates the relevance of using innovative teaching technologies in the educational process. It also shows ways to use innovative teaching methods and tools through specific examples.

Keywords: thought, mathematics, information, method, concept, method, tool, student.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonuniga muvofiq ta’lim – ta’lim oluvchilarga chuqur nazariy bilim, malakalar va amaliy ko‘nikmalar berishga, shuningdek ularning umumta’lim va kasbiy bilim, malaka hamda ko‘nikmalarini shakllantirishga, qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan tizimli jarayondir. Mazkur qonunida “Ta’lim olish huquqi ..., ta’lim tashkilotlarida innovatsion faoliyatni qo‘llab-quvvatlash va o‘quv dasturlarini innovatsion texnologiyalarni qo‘llagan holda amalga oshirish, ..., orqali” ta’minlanishi belgilab qo‘yilgan. O‘zbekiston Respublikasining “Pedagogning maqomi to‘g‘risida”gi qonuniga muvofiq pedagog o‘z kasbiy faoliyatini amalga oshirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni, o‘qitish va tarbiya vositalarini hamda usullarini erkin tanlash va ulardan foydalanish kabi huquqlarga ega. Shuningdek, pedagog o‘z kasbiy faoliyatini amalga oshirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan, o‘qitish va tarbiyaning ilg‘or hamda innovatsion shakllari va usullaridan foydalanishi shart. Shu sababli hozirgi kunda o‘quvchilarda hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirish, ta’lim jarayonini individuallashtirish, innovatsion texnologiyalar yordamida ta’lim-tarbiya jarayonini loyihalashtirish bo‘yicha pedagoglarning metodik ta’minotini yaxshilashga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Mazkur maqolada matematika darslarida o‘qitishning ayrim innovatsion usul va vositalaridan foydalanish yo‘llari haqida so‘z yuritiladi.

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida matematika fanini o‘qitishda ma’lumotlarni tahlil qilish, solishtirish va taqqoslash, muammoni aniqlash, uni hal etish, tahlil qilish va rejalashtirish usul va vositalaridan foydalanish maqsadga muvofiq. Bunday usul va vositalarga “Venn diagrammasi”, “T-jadval”, “Nima uchun?”, “Baliq skeleti”, “Nilufar guli” kabi innovatsion usullar kiradi.

Masalan muammoning dastlabki sabablarini aniqlash bo‘yicha fikrlar zanjirini tuzishda “Nima uchun?” sxemasidan foydalanish mumkin. Bu sxema tizimli, ijodiy, tahliliy fikrlashni rivojlantiradi va faollashtiradi.

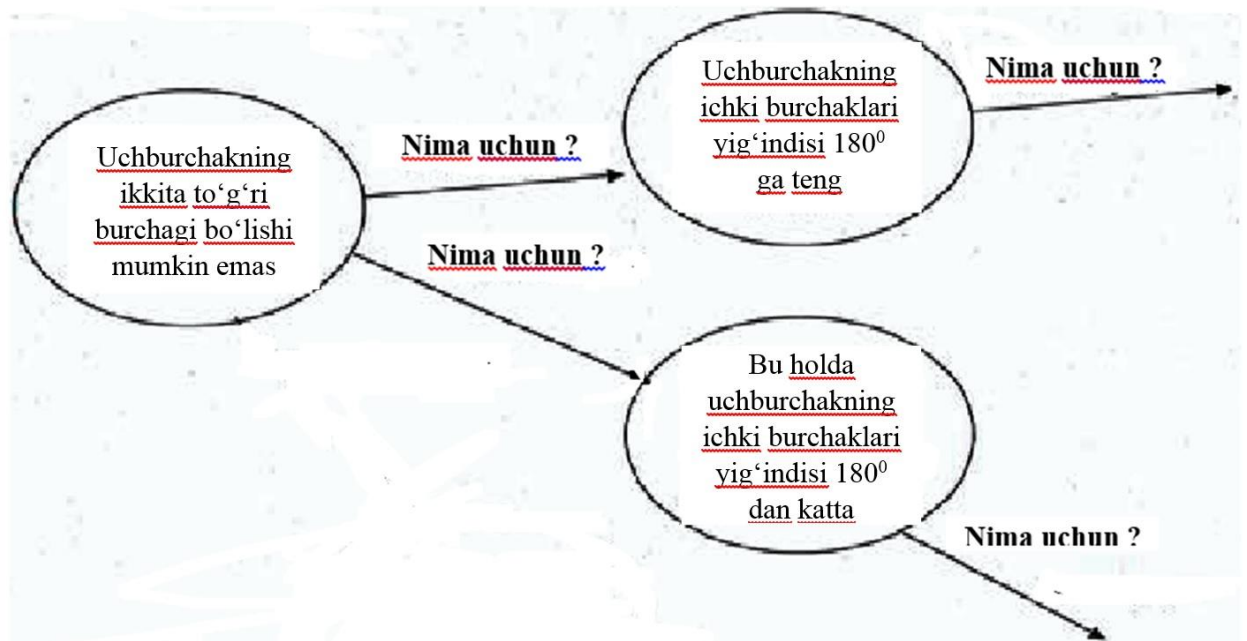
“Nima uchun?” chizmasi muammoni shakllantirishdan boshlanadi. “Nima uchun?” savoli bilan ko‘rsatkich chiziladi va undan keyin o‘quvchi miyasiga kelgan javobni yozadi. Ushbu jarayon berkitilgan sabab aniqlanguncha davom etadi.

Bu grafik organayzer turli muammoli masala va vaziyatlar yechimini to‘g‘ri

topishga o‘rgatadi, o‘quvchilarda muammo mohiyatini aniqlash bo‘yicha ko‘nikma va malakalarini rivojlantiradi. Bu organayzer yordamida o‘quvchilar muammoli vaziyatlarni kelib chiqish sabablarini chuqur tahlil qiladilar, ularning oqibatlarini o‘rganadilar.

Grafik organayzerni tuzish kichik guruhlarda amalga oshirilsa, yaxshi samara beradi. O‘quvchilar A4 formatidagi qog‘ozda berilgan muammoni kelib chiqish sabablarini “Nima uchun?” savoli orqali har tomonlama tahlil qiladilar. Har bir kichik guruhga bir xil muammo berilishi ham mumkin. Bu holda kichik guruhlarda izlab topilgan sabablar oxirida jamoada muhokama qilinadi, har xil g‘oyalar o‘rganiladi. Bu organayzerni tuzish ko‘p vaqt talab etganligi uchun amaliy mashg‘ulotlarda amalga oshirish maqsadga muvofiq.

Masalan, uchburchakning nechta to‘g‘ri burchagi bo‘lishi mumkinligi muammosiga keladigan bo‘lsak, bu grafik organayzerni quyidagicha tasvirlashimiz mumkin:

Mashg‘ulot jarayonida shu kabi sxemalardan foydalanish orqali muammoli vaziyatni hal etish bilan birga o‘quvchilarni kelgusi hayotga tayyorlash va ularga o‘z bilim, ko‘nikma va malakalaridan kundalik faoliyatda foydalanishni o‘rganish uchun imkoniyat yaratgan bo‘lamiz.

Shunday qilib, “Uchburchakning ichki burchaklari yig‘indisi” mavzusi misolida umumiy o‘rta ta’lim maktablarida matematika darslarida o‘qitishning innovatsion usul va vositalarini qo‘llash imkoniyatlarini ko‘rib chiqdik.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, innovatsion usul va vositalar umumiy natija hisobiga ishtirokchilarning interfaolligini, o‘zaro aloqadorligi va mas’uliyatini, guruh ishtirokchilarining o‘zaro birgalikdagi harakatiga individual mas’uliyati va

yo‘nalganligini ta‘minlaydi, tizimli, ijodiy, tahliliy fikrlashni rivojlantiradi va faollashtiradi. Shuningdek, guruhiiy va jamoaviy ish shakllarini tashkil etishda ishtirokchilarning o‘zaro birgalikdagi faoliyati natijasida qo‘yilgan maqsadga samarali erishishlarini ta‘minlaydi. Chunki innovatsion usullar o‘quvchilarni olayotgan bilimlarni o‘zlari qidirib topishga, mustaqil o‘rganib, tahlil qilishga, hatto xulosalarni ham o‘zi keltirib chiqarishga o‘rgatadi.

ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Pedagogning maqomi to‘g‘risida”gi qonuni. – Toshkent, 2024-yil 1-fevral, O‘RQ-901-son.
3. Xaydarov B. va boshq. Geometriya 7-sinf: umumiy o‘rta ta‘lim maktablari uchun darslik. – T.: Respublika ta‘lim markazi, 2022. – 192 b.
4. Golish L.V., Fayzullayeva D.M. Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish: O‘quv-uslubiy qo‘llanma. Innovatsion ta‘lim texnologiyalari seriyasi. – T.: “Iqtisodiyot”, 2011. – 206 b.
5. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To‘rayev A.B. Innovatsion ta‘lim texnologiyalari / O‘quv-uslubiy qo‘llanma. – T.: “Sano standart” MCHJ, 2015. – 208 b.

ONA TILI VA ADABIYOT TA‘LIMIDA INNOVATSION METODLARNING O‘RNI VA AHAMIYATI

Gulshan Karimova Ravshanovna,

Qashqadaryo viloyati pedagogik mahorat markazi Tillarni o‘qitish metodikasi
kafedrasida katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada bugungi ta‘limda tilning o‘rni va undan foydalanish imkoniyatlari haqida ma‘lumot berilgan. Ta‘limning ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lgan til bilish ko‘nikmalari va ularni qo‘llashga doir tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: axborot texnologiya, til sinxroni, 5E modeli

Ona tili va adabiyot ta‘limi har bir xalqning ma‘naviy va madaniy merosini saqlash va rivojlantirishda alohida o‘rin tutadi. Bu fan o‘quvchilarga nafaqat tilni o‘rganish, balki o‘z millatining tarixini, madaniyatini, adabiyotini chuqur tushunishni ham o‘rgatadi. Shu bilan birga, bugungi kunda ta‘lim tizimi juda tez o‘zgarib bormoqda, va bu o‘zgarishlarga moslashish uchun o‘quv metodlari ham yangilanmoqda. Innovatsion pedagogik metodlar faqat o‘quvchilarning bilimlarini oshiribgina qolmay, balki ularning ijodiy fikrlashini, mantiqiy tafakkurini, o‘z fikrini erkin ifodalash qobiliyatini rivojlantiradi. Ona tili va adabiyot ta‘limida innovatsion metodlarning o‘rni juda muhimdir, chunki ular o‘quvchilarning o‘zlashtirish jarayonini faol va samarali tashkil etadi. Innovatsion metodlar, odatda,

yangi pedagogik texnologiyalarni, o‘qitishning interfaol usullarini va o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishga yordam beradigan turli xil yondashuvlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu metodlar, o‘quvchilarga o‘z bilimlarini amaliyotda qo‘llash, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, va ta’lim jarayoniga faollik bilan jalb bo‘lish imkoniyatini yaratadi. Bu metodlar o‘quvchilarning o‘zini o‘zi anglashiga, o‘z fikrini mustaqil tarzda ifodalashiga, guruhlarda ishlashga va boshqa o‘quvchilar bilan samarali muloqot qilishga imkon beradi. Innovatsion metodlardan biri bu interfaol o‘qitish metodidir. Interfaol metodlar o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlaydi, ularni dars jarayonida o‘z fikrlarini erkin ifodalashga, o‘quvchi-o‘qituvchi muloqotini mustahkamlashga va guruhlar bilan birgalikda ishlashga undaydi. Interfaol metodlar o‘quvchilarning faolligini oshiradi va ularni o‘z bilimlarini boshqalarga taqdim etishga, savol berishga, munozaralar qilishga va fikrlarini dalillar bilan asoslashga rag‘batlantiradi. Bularning barchasi o‘quvchilarning ongli o‘rganishiga va o‘zlashtirish jarayonining samaradorligini oshiradi. Ona tili va adabiyot darslarida innovatsion metodlardan foydalanishning yana bir muhim jihati bu axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining integratsiyasi hisoblanadi. Yangi texnologiyalar o‘qituvchi va o‘quvchilarga zamonaviy resurslardan foydalanish imkoniyatini beradi. Internet, ta’lim portallari, video darslar, elektron kitoblar va boshqa multimedia materiallari dars jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi. O‘quvchilar ta’lim jarayonida multimedia vositalari yordamida darsni ko‘proq tushunib, mustahkamlashda yordam beradi, shuningdek, ular ma’lumotni tez va oson topishga o‘rgatiladi. Bundan tashqari, o‘quvchilarning kreativ yondashuvlarini rivojlantirish uchun loyiha usuli ham juda muhim o‘rin tutadi. Loyiha usuli o‘quvchilarga 9 o‘zlashtirayotgan materialni real hayotda qo‘llash imkoniyatini beradi. Bu metodda o‘quvchilar mustaqil ishlashga, guruhlarda hamkorlik qilishga, o‘z bilim va ko‘nikmalarini amaliyotda qo‘llashga o‘rgatiladi. Ular o‘zlarining loyiha ishlarini tayyorlashda turli manbalarni o‘rganib, fikrlarini mustahkamlashadi va boshqalarga taqdim etishda o‘z bilimlarini erkin ifodalaydi. Innovatsion pedagogik metodlar o‘quvchilarning faolligini oshirishda o‘qituvchining o‘rni juda muhimdir. O‘qituvchi o‘z faoliyatida innovatsion metodlardan foydalanish orqali nafaqat o‘quvchilarning faolligini oshiradi, balki ularga yangi bilimlarni mustahkamlash va ijodiy fikrlashni rivojlantirish imkoniyatini yaratadi. O‘qituvchi o‘quvchilarga o‘zo‘zini o‘rganish, o‘zini o‘zi baholash, o‘z fikrini aniq va ravon ifodalashga yordam beradi. Innovatsion metodlar yordamida o‘qituvchi darsni qiziqarli va mazmunli qiladi, o‘quvchilarning diqqatini jalb qiladi va ularning muvaffaqiyatli ta’lim olishlariga yordam beradi. Ona tili va adabiyot ta’limida innovatsion metodlar o‘quvchilarni nafaqat tilni o‘rganishga, balki adabiyotga bo‘lgan qiziqishini oshirishga, tarixiy va madaniy merosni o‘rganishga, mustaqil fikrlashni rivojlantirishga ham yordam beradi. Bu metodlar

o‘quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantiradi, ularni tanqidiy fikrlashga o‘rgatadi va jamiyatda faol fuqarolar sifatida shakllantiradi. Innovatsion metodlardan foydalanish o‘quvchilarni ta’lim jarayonida faollashtiradi, ularga bilimlarni o‘zlashtirishning yangi shakllarini taqdim etadi va mustahkam bilimlar olishlariga yordam beradi. Shu tariqa, Ona tili va adabiyot ta’limida innovatsion metodlarning o‘rni va ahamiyati juda katta. Ular o‘quvchilarga nafaqat yangi bilimlarni o‘zlashtirish imkonini beradi, balki ularni ijodiy fikrlashga, mustaqil o‘rganishga va o‘z bilimlarini boshqalarga taqdim etishga o‘rgatadi. Innovatsion metodlar o‘quvchilarni dars jarayonida faol ishtirok etishga undaydi va ular orqali o‘quvchilarning bilim darajasini oshirish, ularning ma’naviy va madaniy rivojlanishiga hissa qo‘shish mumkin.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar ta’lim jarayonini yanada samarali va qiziqarli qilish uchun yaratilgan innovatsion yondashuvlardir. Bu texnologiyalar o‘quvchilarning ta’limga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, ularning faolligini rag‘batlantiradi va o‘zlashtirishni yanada samarali qiladi. Pedagogik texnologiyalar o‘qituvchilarga o‘z faoliyatlarini yanada samarali tashkil etishga imkon beradi. Shuning uchun, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni ta’lim jarayoniga kiritish, o‘quvchilarning bilimlarini yanada mustahkamlash, ular bilan ishlashning yangi shakllarini yaratish, va o‘qituvchilarga o‘z malakalarini oshirish imkoniyatini beradi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar ta’lim tizimining eng muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Ular o‘quvchilarni o‘rganishga, ularni fikrlarini erkin ifodalashga va yangi bilimlarni qiziqarli shaklda o‘zlashtirishga undaydi. Ular o‘qitishning yangi shakllarini va yondashuvlarini yaratadi, ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi, o‘quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi, 10 shuningdek, ularning o‘qituvchi bilan va o‘zaro muloqotini yaxshilaydi. Pedagogik texnologiyalarni to‘g‘ri qo‘llash o‘quvchilarning ta’limga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, ularni dars jarayonida faol ishtirok etishga, o‘z bilimlarini mustahkamlashga undaydi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarning asosiy turlari turlicha yondashuvlarni va texnik vositalarni o‘z ichiga oladi. Bular orasida interfaol metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, loyihalash metodlari, masofaviy ta’lim, o‘rganish jarayonining kompyuterlashtirilishi kabi yondashuvlar mavjud. Har bir metodning o‘ziga xos xususiyatlari, afzalliklari va o‘quvchilarga ta’sir qilishning samarali usullari mavjud. Ushbu texnologiyalarni o‘qitish jarayonida muvaffaqiyatli qo‘llash, darsni yanada samarali va qiziqarli qilish imkoniyatini yaratadi. Interfaol metodlar pedagogik texnologiyalar ichida o‘quvchilarning faolligini oshirishga qaratilgan metodlardan biridir. Bu metodlar o‘quvchilarning o‘rganish jarayonida faolligini rag‘batlantiradi, ularni o‘z bilimlarini amalda qo‘llashga undaydi. Interfaol metodlar orqali o‘quvchilar o‘z fikrlarini erkin ifodalashadi, savollar berishadi, guruhlarda ishlashadi, va ta’lim

jarayoniga faol ravishda jalb bo‘ladilar. Shu orqali, o‘quvchilar nafaqat bilimni o‘zlashtiradilar, balki ular mustaqil fikrlashga, mantiqiy tafakkurga va muammolarni hal qilishga o‘rgatiladilar. Bu metodlar o‘quvchilarni nafaqat bilish, balki o‘z bilimlarini yaratish va boshqalarga taqdim etishda ham samarali qo‘llashga rag‘batlantiradi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) ta’lim jarayoniga innovatsion yondashuvni taklif etadi. AKT yordamida o‘qituvchi va o‘quvchilarga yangi texnologiyalarni, internet resurslarini, multimedia materiallarini o‘rganish va ulardan foydalanish imkoniyati yaratiladi. AKT yordamida o‘qituvchi o‘quvchilarni yangi bilimlar bilan ta’minlashi mumkin, darslarni qiziqarli va interaktiv qilish imkoniyatini yaratadi. Misol uchun, video darslar, onlayn testlar, elektron kitoblar va boshqa turdagi materiallar o‘quvchilarning diqqatini jalb etishda, ular tomonidan darsni yaxshiroq o‘zlashtirishda yordam beradi. Bundan tashqari, AKT ta’lim jarayonini yanada samarali va qulay qiladi, chunki o‘quvchilar masofaviy tarzda o‘rganishlari va o‘z bilimlarini mustahkamlashlari mumkin. Loyihalash metodlari ham pedagogik texnologiyalarni qo‘llashda muhim ahamiyatga ega. Bu metodlar o‘quvchilarga amaliyotda o‘z bilimlarini qo‘llash imkoniyatini beradi. Loyihalar orqali o‘quvchilar o‘zlariga yangi ma’lumotlar olish, jamoada ishlash, guruhlarda o‘z fikrlarini bildirish, va o‘z bilimlarini boshqa o‘quvchilarga taqdim etish kabi ko‘nikmalarni rivojlantiradilar. Bu metod yordamida o‘quvchilar o‘z mustaqil fikrlashlarini rivojlantiradilar, shuningdek, ular o‘z bilimlarini real hayotdagi muammolarni hal qilishda qo‘llashga o‘rgatiladilar. Loyihalash metodlari o‘quvchilarni o‘rganish jarayonida faol qatnashishga undaydi va ular o‘z bilimlarini amaliyotda mustahkamlashga imkon beradi. Masofaviy ta’lim zamonaviy pedagogik texnologiyalarning yana bir muhim turi hisoblanadi. Bu metod yordamida o‘quvchilar geografik joylashuvidan qat’i nazar, onlayn darslar va o‘quv resurslaridan foydalanish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Masofaviy ta’lim o‘quvchilarga o‘z vaqtini boshqarish, o‘rganish jarayonini shaxsiylashtirish imkoniyatini beradi. Shuningdek, masofaviy ta’lim o‘quvchilarga o‘z bilimlarini mustahkamlashda va yangi ma’lumotlarni o‘rganishda yordam beradi. Bu metodni qo‘llash orqali o‘quvchilar mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini rivojlantiradilar va o‘qituvchi bilan onlayn muloqot qilish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Kompyuterlashtirilgan o‘rganish jarayoni o‘quvchilarga zamonaviy o‘quv dasturlari va resurslardan foydalanishga imkon beradi. Kompyuter texnologiyalari yordamida o‘quvchilar o‘z bilimlarini interaktiv tarzda rivojlantiradilar. Shuningdek, bu texnologiya o‘quvchilarga tez-tez takrorlashni, o‘zlashtirilgan materialni mustahkamlashni, va o‘quv resurslaridan samarali foydalanishni ta’minlaydi. Kompyuterlashtirilgan tizimlar yordamida o‘qituvchilar o‘quvchilarning bilim darajasini tahlil qilish, ularning muvaffaqiyatini baholash, va o‘quvchilarga individual yordam ko‘rsatish imkoniyatini yaratadilar. Zamonaviy pedagogik

texnologiyalar ta’lim jarayonida samaradorlikni oshiradi, o’quvchilarni faollashtiradi va ularning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi. Bu metodlar o’qituvchi va o’quvchilar o’rtasidagi o’zaro muloqotni yaxshilaydi, darslarni interaktiv va qiziqarli qiladi, va o’quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi. Shu sababli, pedagogik texnologiyalarni ta’lim jarayoniga kiritish, o’quvchilarning bilimlarini yanada mustahkamlash, ularning qiziqishini oshirish va o’qituvchilarga samarali ta’lim berishda muhim rol o’ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G’ulomov, A. (2018). Zamonaviy pedagogik texnologiyalar – Toshkent: O’qituvchi.
2. Davlatov, S. (2017). Ona tili va adabiyot darslarida interfaol metodlardan foydalanish – Toshkent: Ta’lim.
3. Tursunov, M. (2019). Pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlar – Toshkent: O’zbekiston.
4. Isroilov, R. (2020). O’quvchilarning faolligini oshirishda innovatsion yondashuvlar – Toshkent: Science.
5. Shodiev, Z. (2016). Innovatsion ta’lim texnologiyalari – Toshkent: Akademiya.
6. Muradov, X. (2015). Pedagogik texnologiyalar va metodlar – Toshkent: O’qituvchi.
7. Xolmatov, F. (2021). O’quvchilarning ijodiy faolligini oshirish metodikasi – Toshkent: Ta’lim

YAPONIYADA TA’LIM SIFATI VA TA’LIM-TARBIYANING O’ZIGA XOSLIGI

G’afurov MirzoUlug’bek Majidovich,

Farg’ona viloyat Pedagogik mahorat markazi "Maktabgacha, boshlang’ich va maxsus ta’lim metodikalari" katta o’qituvchisi, telefon: +99899-803-30-60,
e-mail: mirzoulugbekgovurov9@gmail.com

Annotasiya: Yaponiya ilmiy tadqiqotlarga ketgan sarmoya miqdori bo’yicha dunyoda 2-o’rinda turadi. Yaponiya ta’limining shakllanishi 1867-1868 yillarda boshlangan. Yaponiya o’z oldiga ikki vazifani, yani 1 - boyish, 2 - g’arb texnologiyalarini Yaponiya ishlab chiqarishiga kiritish masalasini qo’ydi va bu ishni amalga oshirish uchun birinchi galda ta’lim tizimini tubdan o’zgartirish kerakligini angladilar. Yaponiya ta’lim tizimindagi isloxlarni va ularning amalga oshirgan.

Kalit so’zlar: ta’lim, tarbiya, bog’cha, maktab, shōgakkō, chūgakkō, kōkō, daigaku.

Maktabgacha ta’limga Yaponiyada katta e’tibor beriladi, chunki psixologlarning ta’kidlashicha 7 yoshgacha inson bilimlarni 70% ni, qolgan 30% ni

butun qolgan umri davomida o‘zlashtirar ekan. Maktabgacha tarbiya odatda oiladan boshlanadi va Yapon ayollari uchun onalik birinchi o‘rinda turadi. Ko‘pgina yapon ayollarining aytishlaricha, bola tarbiyasi ularning hayotlarining maqsadlaridir. Yaponlar bolaning erta voyaga etishi tarafdoridirlar. Turli yoshlarda tarbiyaning turli muammolariga urg‘u beradi.

Masalan, 1 yoshda o‘ziga ishonch hissini uyg‘otish, 2 yoshda amaliy san‘at qo‘l mehnatini ko‘rsatish, 3 yoshda burch hissini tarbiyalash, 4 yoshda yaxshilik va yovuzlikni farqlashga o‘rgatish, 5 yoshda liderlik hislatlarini tarbiyalash, mustaqillikka, reja tuzish va ularni bajarishga o‘rgatishga e‘tibor berishgan. Bolalar va qizlar turlicha tarbiyalanadilar. O‘g‘ilga oilaning bo‘lajak tayanchi sifatida qaraydilar va qiyinchiliklarni engishga o‘rgatadilar. Qizlarni esa uy ishlariga tayyorlaydilar.

Yaponiya bog‘chalarida bolalarni 8 kishilik kichik guruhlar “xan”larga bo‘ladi. Bu bolalarga bog‘chada “o‘z ish o‘rni” ajratiladi, ular o‘z xanlariga nom tanlaydilar. Shu tariqa eng kichik yoshdan jamoada ishlashni o‘rgatadilar. Bu guruhdagi har bir o‘quvchi guruhda o‘z o‘rniga ega bo‘lishi lozim. Bunday xanlar keyingi ta‘lim bosqichida ham qo‘llaniladi. O‘rta mak- tabda xanlar doimiy emas, ular yangi sharoitlarga tezroq ko‘nikish uchun har 5 oyda o‘zgartirib turiladi. Yaponiya bog‘chalariga 3-5 yoshdagi bolalar qabul qilinadi. Bolalar bog‘chalarining maqsadi bolalarning aqliy va jismoniy qobiliyatlarini rivojlantirish, mustaqillik va ichki tartib ko‘nikmalarini tarbiyalash, jamiyat hodisalariga to‘g‘ri munosabatda bo‘la olishni o‘rgatishdan iborat.

Shuningdek, og‘zaki nutq, so‘zlarni to‘g‘ri qo‘llashni o‘rgatishga ham katta e‘tibor beriladi. Ertaklar, kitoblar, musiqa, sport o‘yinlari, rassomlik kabi shaxsning ijodiy xususiyatlariga qiziqish uyg‘otiladi. Bolalar bog‘chasining asosiy vazifasi bolani maktabga tayyorlashdir. Bu erda rasm, musiqa, ritmika, jismoniy tarbiya bo‘yicha mashg‘ulotlar o‘tiladi. Individuallik, u qanchalik yaxshi bo‘lmasin, o‘quvchilarni o‘ziga jalb qilmaydi, bolalar jamoasi tomonidan qabul qilinmaydi.

Yaponiya ta‘limi dunyodagi eng samarali va yuqori sifatli ta‘lim tizimlaridan biri hisoblanadi. Yapon ta‘limi sifati haqida asosiy jihatlarni ko‘rib chiqamiz:

1. Maktab tizimi.

Yaponiya ta‘lim tizimi 6 – 3 – 3 - 4 modelga asoslangan:

Boshlang‘ich maktab (shōgakkō) – 6 yil (6 - 12 yosh)

O‘rta maktab (chūgakkō) – 3 yil (12 - 15 yosh)

Yuqori maktab (kōkō) – 3 yil (15 - 18 yosh)

Oliy ta‘lim (daigaku) – 4 yil (bakalavr darajasi)

Yaponiyada bolani avval inson sifatida tarbiyalash, keyin esa unga bilim berish prinsipi amal qiladi. Maktablarda bolalar avvalo quyidagi qadriyatlarga asoslanadi:

Hayo, odob, kattalarga hurmat, vaqtga rioya qilish, insonlar va tabiatga ehtirom, jamoada tinch-totuv ishlashga o‘rganadilar. Agar bola yaxshi baholar olsada, behurmat yoki intizomsiz bo‘lsa, bu salbiy baholanadi. Ta’lim faqat aqlni emas, qalbni ham tarbiyalash vositasi hisoblanadi.

2. Tarbiya va axloq. Yaponiyada axloqiy ta’lim (dōtoku) alohida fan sifatida o‘qitiladi. Unda bolalarga halollik, hurmat, jamoa bilan ishlash, mas’uliyat va mehnatsevarlik kabi fazilatlar o‘rgatiladi. Bolalarni tarbiyalashda tadbirkorlik, hamjihatlik va intizom asosiy tamoyil hisoblanadi. Maktabdagi hayot tartibi "katta hayot" uchun model har bir kuni belgilangan kun tartibi asosida o‘tadi.

3. O‘quvchilarning odob-axloqi. Maktab formalari va umumiy ko‘rinishga katta e’tibor beriladi. O‘quvchilar maktabni tozalashda faol ishtirok etadi – bu ularni mehnatsevar va mas’uliyatli bo‘lishga o‘rgatadi. Har bir maktabda sinf rahbarlari va jamoaviy faoliyatni rivojlantiruvchi klublar mavjud.

4. Ota-onalar va jamoat rolini. Ota-onalar bolalar ta’limini faol qo‘llab-quvvatlaydi. Maktab va jamoat o‘rtasidagi hamkorlik yuqori darajada: mahalla va maktab hamjihatlikda bolalarning o‘shini ta’minlaydi.

5. Ta’limda raqobat. Ta’lim sifatini yuqori darajada ushlash uchun sinovlar, baholash tizimi va qat’iy talablar qo‘yiladi. Oliy ta’lim muassasalariga kirish imtihonlari juda murakkab va raqobatli.

6. Ta’limda tenglik va jamoaviy o‘rganish. Barcha o‘quvchilarni bir xil darajada o‘qitish maqsad qilinadi. Ajratish, raqobat asosida emas, hamkorlik asosida ta’lim beriladi. Sinfda yuqori baholi va past baholi o‘quvchilar birgalikda o‘qishadi va o‘qituvchi har kimga individual yondashadi.

7. O‘qituvchi – ma’naviy rahbar. O‘qituvchi bolalarning shaxsiy hayoti, xulq-atvori, qiziqishlari va hatto oilaviy vaziyati bilan ham yaqin tanish bo‘ladi.

Ular shunchaki dars o‘tmaydi, balki hayotiy maslahatchi va rahbar rolini ham bajaradi.

8. Klub va to‘garaklar – shaxs rivoji uchun muhim mexanizm. Klublar (bug‘doy o‘shida suv qanday ahamiyatli bo‘lsa) o‘quvchilarning ijodiy salohiyati, rahbarlik qobiliyati, jamoaviylik hissi va vaqtini to‘g‘ri taqsimlash salohiyatini rivojlantiradi. Sport, musiqa, teatr, ilm-fan kabi sohalaridagi klublar har bir bolaga o‘z yo‘lini topish imkonini beradi.

9. O‘quvchilar mustaqil harakat qiladi. Bolalari boshlang‘ich sinfdanoq jamoat transportlaridan foydalanishga, o‘z maktablariga piyoda qatnashga o‘rgatiladi.

Bu orqali ularda ishonch, mustaqillik va javobgarlik hissi shakllanadi.

10. Ta’lim sifatini doimiy ravishda nazorat qilish. Yaponiyada har yili umummilliy testlar, tahlillar va ta’lim sifatini baholash tizimlari orqali maktablardagi bilim darajasi doimiy nazoratda tutiladi. O‘quv dasturlari muntazam yangilanib, zamonaviy talablarga moslashtiriladi.

Boshlang‘ich ta’lim “shōgakkō” deb nomlanadi. Boshlang‘ich maktab ta’limning ilk 6 yilini qamrab oladi va uning asosiy qismi hisoblanadi. Yaponiyada maktabga 6 yoshdan boriladi. Boshlang‘ich maktabga 6 yoshdagi yapon bolalarning 99 foiz qatnaydilar. Yapon boshlang‘ich maktablarining foiz davlat tasarrufida, 1 foiz xususiydir. O‘quv rejasiga yapon tili, gumanitar fanlar, arifmetika kabilar kiradi. Yaponiyada boshlang‘ich ta’lim majburiy va bepul bo‘lib, mashg‘ulotlar aprel oyida boshlanadi. O‘quv yili 3 ta chorak trimestrga bo‘linadi. 1 - chorak 6 apreldan 20 iyulgacha davom etadi, keyin yozgi ta’til boshlanadi. 1-sentyabrdan 2 - trimestr boshlanadi va 26 dekabrgacha davom etadi. 26 dekabrdan 7 yanvargacha qishli ta’til bo‘ladi. Oxirgi 3 - trimestr 7 yanvardan 25 martgacha davom etadi. 25 martdan 6 aprelgacha bahorgi ta’til bo‘ladi. Shu paytda o‘quvchilar sinfdan sinfga ko‘chadi. Chorak trimestrlarning boshlanishi va tugallanishi turli maktablarda turli sanalarga to‘g‘ri kelishi mumkin. Ta’til paytida o‘quvchilar uy vazifalarini oladilar. Ba’zan ta’til paytida ham, agar trimestrda yaxshi o‘qimagan bo‘lsa, maxsus kurslarda o‘qiydilar. Yaponiyada o‘qish 6 kunlik, lekin har 2 shanba dam olish kuni hisoblanadi.

Maktablarda o‘qitish dasturi o‘zgaruvchan, lekin Ta’lim Vazirligi tasdiqlagan standartlarga asoslanadi. Boshlang‘ich ta’limni moliyalashtirish, o‘qituvchilar bilan ta’minlash, maktab dasturlarini yaratish mahalliy hokimiyat zimmasida. Boshlang‘ich ta’limda bolalar davlat hisobidagi 1945 kandji hieroglifdan 1006 tasini yod olishi kerak.

O‘quv maqsadlariga aniq o‘quv fanlari bo‘yicha o‘quv rejalari va dasturlarni tayyorlash orqali erishiladi. Boshlang‘ich maktabda yapon tili, jamiyatshunoslik, tabiiyot, musiqa, rasm va hunar, uy ijodiyoti, etika kabi fanlar o‘qitiladi, jismoniy tarbiya bilan shug‘ullanadilar. Shuningdek “maxsus faoliyat” fani ham o‘qitiladi, unga klub ishlari, majlislar, sport tadbirlari, sayohatlar, bayramlar va b.k. kiradi. Kichik o‘rta maktab “chūgakkō” deb nomlanadi. Boshlang‘ich maktabni tugatgan o‘quvchi o‘qishni kichik o‘rta maktabda davom ettirishi lozim. Yapon tili, matematika, jamiyatshunoslik, etika, tabiiyot, musiqa, san’at, maxsus faoliyat, jismoniy tarbiya, texnik mahorat va uy xo‘jaligini yuritish kabi majburiy fanlardan tashqari o‘quvchilar chet tili, qishloq xo‘jaligi yoki matematikadan chuqurlashtirilgan kurs kabi fanlarni tanlashlari mumkin. Kichik o‘rta maktab 3 ta sinf 7, 8, 9-sinflarni o‘z ichiga oladi va majburiy ta’limning oxirgi bosqichi bo‘lib hisoblanadi. O‘quvchilar yoshi 12 dan 15 yoshgacha bo‘ladi. Xuddi boshlang‘ich maktabdagiday, o‘rta maktabning asosiy qismi davlat tasarrufida, 5 foiz xususiy. 2001 yil apreldan boshlab ingliz tili majburiy fan bo‘lib hisoblanadi. Ko‘pchilik o‘quvchilar bitta yoki bir necha maktab to‘garaklari, qiziqishlari bo‘yicha klublarga qatnashadilar. Bu darsdan keyin soat 18: 00 gacha ish kunlari, dam olish kunlari ertalabki vaqtni egallaydi. Kichik o‘rta maktabda o‘tiladigan fanlar qatoriga ingliz

tili, bir necha tanlov fanlar kiradi. Bu fanlarning tarkibi maktablarga bog‘liq. Eng qiyin fanlar matematika va yapon tili hisoblanadi.

Yaponliklar farzandlarining eng yaxshi, yuqori ta’lim olishini juda hohlaydilar. Ta’limga bunday katta e’tibor “dzyuku” maktablarining yaratilishiga asos bo‘lgan. “Dzyuku” nufuzli o‘quv muassasalariga tayyorlovchi maxsus kechki maktablardir. “Kichik dzyuku”lar 5-6 o‘quvchidan iborat bo‘lib, o‘qituvchining uyida shug‘ullanadi. “Katta dzyuku”lar 5 mingga o‘quvchilarni yig‘adi. O‘qish bu maktablarda soat 16: 50 dan 20: 50 gacha davom etadi, darslar dushanbadan jumagacha bo‘ladi, haftalik nazoratni, odatda, yakshanba ertalabgacha belgilashadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ishmuhammedov R. Ta’limda innovatsiya. – T.: “Fan va texnologiyalar” nashriyoti, 2010.
2. Yo‘ldoshev J. , Hasanov S. Pedagogik texnologiyalar. –T.: “Moliya-iqtisod” nashriyoti, 2009.
3. Мухина С.А., Соловьёва А.А. Современные инновационные технологии обучения. – М. :ГЭОТАР-Медия, 2008. – 43 с.
4. Ro‘zieva D., Usmonboyeva M. , Xoliqova Z. Interfaol metodlar: mohiyati va qo‘llanilishi / Met. qo‘ll. – T. : Nizomiy nomidagi TDPU, 2013.
5. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning nazariy va amaliy asoslari. –T. : “Fan va texnologiyalar” nashriyoti, 2006.
6. Internet resurslar: www.edu.uz, www.uzedu.uz, www.eduportal.uz, www.multimedia.uz, www.ziyonet.uz

INFORMATIKA FANINI O‘QITISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA TAKOMILLASHTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI

Soyibnazarov Abbosjon Ikromjonovich

Farg‘ona viloyati pedagogik mahorat markazi o‘qituvchisi E-mail:

soyibnazarov115@gmail.com Tel: +99890 168 75 05

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy ta’lim jarayonida informatika fanini raqamli texnologiyalar yordamida takomillashtirish zaruriyati yoritilgan. Shuningdek, mavjud dolzarb muammolar, ularning sabablari va samarali yechim yo‘llari tahlil qilinadi. Maqola informatika o‘qituvchilari, ta’lim tashkilotchilari va raqamli ta’limga qiziquvchi mutaxassislar uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: informatika, raqamli texnologiyalar, o‘quv jarayoni, ta’lim sifati, interaktiv metodlar, raqamli savodxonlik.

Kirish

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar hayotimizning barcha sohalariga chuqur kirib bormoqda. Ta’lim sohasida ham raqamli transformatsiya muhim o‘rin egallamoqda. Ayniqsa, informatika fanini o‘qitishda zamonaviy raqamli vositalar, platformalar va interaktiv metodlardan foydalanish – fanning mazmunini chuqurroq anglash va amaliyot bilan bog‘lash imkonini beradi.

Shunga qaramay, o‘qitish jarayonida bir qator dolzarb muammolar mavjud bo‘lib, ular informatika fanining samarali va zamonaviy o‘rgatilishiga to‘sqinlik qilmoqda. Ushbu maqolada aynan shu muammolar tahlil qilinadi va taklif etilayotgan yechimlar bayon etiladi.

1. Raqamli infratuzilmaning yetarli emasligi

Ko‘pgina ta’lim muassasalarida zamonaviy kompyuterlar, internetga tezkor ulanish, interaktiv doskalar, virtual laboratoriyalar yetarli emas. Bu esa o‘quvchilarga dasturlash, algoritmik tafakkur va IT ko‘nikmalarini amaliy egallashda to‘siq bo‘lmoqda.

Zamonaviy ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalarni joriy etish va samarali qo‘llash uchun eng asosiy omillardan biri bu – raqamli infratuzilmaning rivojlanganligi hisoblanadi. Afsuski, ko‘plab umumta’lim maktablarida va hatto ba’zi oliy ta’lim muassasalarida ham bu infratuzilma yetarli darajada emas. Ushbu muammo informatika fanini zamonaviy yondashuvlar asosida o‘qitish imkoniyatlarini sezilarli darajada cheklaydi.

Informatika va axborot texnologiyalari fanini o‘qitishda Raqamli infratuzilmaning yetarli emasligi quyidagi ko‘rinishlarda namoyon bo‘ladi:

□ Kompyuterlar va boshqa texnik vositalarning eskirganligi yoki yetishmasligi: Ko‘plab o‘quv muassasalarida kompyuterlar soni o‘quvchilar soniga nisbatan kam, mavjudlari esa texnik jihatdan eskirgan. Bu esa bir nechta o‘quvchining bir kompyuterda ishlashiga olib keladi va darsning samaradorligini pasaytiradi.

□ Internet tezligi va sifati pastligi: Ko‘plab ta’lim muassasalarida internetga ulanish tezligi past yoki tarmoq barqaror emas. Bu holat onlayn platformalar, interaktiv resurslar, bulutli xizmatlar va masofaviy ta’lim tizimlaridan to‘laqonli foydalanishni imkonsiz holga keltiradi.

□ Interaktiv doskalar, proyektorlar va boshqa zamonaviy vositalarning cheklanganligi: Interaktiv ta’lim vositalarining barcha sinf xonalarida mavjud emasligi yoki ulardan foydalanish bo‘yicha malakali kadrlarning yetishmasligi raqamli texnologiyalarning imkoniyatlarini to‘liq ochishga to‘sqinlik qiladi.

□ Texnik xizmat ko‘rsatish va texnik mutaxassislarning yetishmasligi: O‘quv muassasalarida texnik nosozliklarni bartaraf etish uchun zarur bo‘lgan xizmat ko‘rsatish tizimi yo‘lga qo‘yilmagan yoki yetarli emas. Bu esa mavjud texnik vositalardan foydalanishda uzilishlarga sabab bo‘ladi.

Misol: Qishloq maktablarida internet tezligi pastligi sababli onlayn platformalardan

(masalan, Scratch, Code.org) foydalanish imkoniyati cheklangan.

2. O‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasi pastligi

Ba’zi informatika o‘qituvchilari zamonaviy platforma va vositalardan foydalanish ko‘nikmasiga ega emas. Ular hali ham eski uslublar asosida faqat nazariy darslar o‘tishmoqda. Bu esa o‘qituvchilarning motivatsiyasini pasaytiradi.

Zamonaviy raqamli texnologiyalarni o‘quv jarayoniga samarali integratsiya qilish bevosita o‘qituvchining raqamli kompetensiyasiga bog‘liq. Bugungi kunda ko‘plab informatika o‘qituvchilari o‘z fan yo‘nalishida zarur nazariy bilimlarga ega bo‘lsa-da, zamonaviy raqamli vositalar, interaktiv platformalar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish borasida yetarli amaliy ko‘nikmaga ega emas. Bu esa dars jarayonining samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. O‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasi quyidagi asosiy jihatlar bo‘yicha past darajada kuzatilmoqda:

- Raqamli vositalardan foydalanishdagi cheklanganlik: Ko‘plab o‘qituvchilar interaktiv taqdimotlar, virtual laboratoriyalar, onlayn sinov tizimlari va raqamli sinf platformalarini yaratish yoki ulardan foydalanish bo‘yicha malakaga ega emas.
- Raqamli pedagogika va metodik yondashuvlarning yetarlicha o‘zlashtirilmaganligi: O‘qituvchilarning aksariyati raqamli texnologiyalardan faqat axborot taqdim etish vositasi sifatida foydalanadi. Biroq, zamonaviy didaktik yondashuvlar, masalan, teskari sinf (flipped classroom), onlayn va gibrid o‘qitish metodlari bo‘yicha yetarli tushuncha va tajriba mavjud emas.
- Texnik vositalardan foydalanishdagi noaniqlik va ishonchsizlik: Ayrim pedagoglar raqamli texnologiyalar bilan ishlashda qiynalishadi, qo‘rquv va ishonchsizlik hissi tufayli ularni dars jarayoniga jalb etishga intilmaydi.
- Kasbiy rivojlanishdagi uzilishlar: Raqamli kompetensiyani oshirish bo‘yicha muntazam o‘quv kurslari, seminarlar va treninglarning yetishmasligi yoki o‘qituvchilarning bunday tadbirlarda passiv ishtiroki ham mavjud holatni og‘irlashtiradi.

Ushbu muammoni hal etish uchun informatika o‘qituvchilari uchun maxsus raqamli kompetensiyani shakllantirishga yo‘naltirilgan doimiy malaka oshirish kurslari, onlayn o‘quv platformalaridan foydalanish bo‘yicha amaliy treninglar, shuningdek, pedagogik hamkorlik va tajriba almashinuvini kuchaytirish zarur. Tahlil: O‘qituvchilarning doimiy malaka oshirish kurslarida qatnashmasligi yoki mavjud kurslarning amaliy emasligi natijasida bu muammo chuqurlashmoqda.

3. O‘quv dasturlarining zamonga mos emasligi

Ayni vaqtda aksar informatika darsliklari va o‘quv rejalari zamonaviy texnologik yangiliklarga to‘liq mos emas. Yangi texnologiyalar (sun’iy intellekt, kiberxavfsizlik, bulutli texnologiyalar) bo‘yicha bilimlar darsliklarda kam yoritilgan.

Taklif: O‘quv dasturlarini har ikki yilda yangilash va xalqaro IT kompaniyalar bilan hamkorlikda ishlab chiqish zarur.

4. O‘quvchilarning texnologiyalarga nisbatan tengsizligi

Barcha o‘quvchilar uyda kompyuterga ega emas. Bu esa darsdan tashqari mashg‘ulotlar, mustaqil ishlar va onlayn loyihalarda qatnashish imkoniyatlarini kamaytiradi. Natijada raqamli tengsizlik vujudga keladi.

Yechim yo‘li: Ijtimoiy himoyaga muhtoj o‘quvchilarga texnik vositalar (noutbuk, planshet) ajratish bo‘yicha maxsus davlat dasturlari ishlab chiqilishi lozim.

5. Axborot madaniyati va kiberxavfsizlik muammolari

O‘quvchilar raqamli dunyoda axborotni saralash, himoya qilish va undan mas’uliyatli foydalanish ko‘nikmalariga ega emas. Bu esa ularga zarar yetkazuvchi axborot tahdidlari, internetdagi aldovlar va zararli dasturlarga duchor bo‘lish xavfini oshiradi.

Taklif: Informatika darslarida "Axborot xavfsizligi", "Media savodxonlik" kabi mavzular majburiy bo‘lishi lozim.

Informatika fanini raqamli texnologiyalar yordamida samarali o‘qitish – bugungi ta’lim tizimining dolzarb vazifalaridan biridir. Yuqorida sanab o‘tilgan muammolarni bartaraf etish orqali nafaqat fanning sifati oshadi, balki o‘quvchilarda XXI asr ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu esa mamlakatimizning raqamli iqtisodiyotga o‘tish yo‘lida muhim qadam bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–4884-son qarori, 2020 yil – “Raqamli ta’limni rivojlantirish konsepsiyasi”.
2. ICT in Education – UNESCO Guidelines, 2021.
3. Matnazarov S. va boshqalar. “Informatika va axborot texnologiyalari”, 10–11 sinf darsliklari.
4. Rasulov A., (2022). “Raqamli texnologiyalar va ta’lim integratsiyasi: muammolar va yechimlar”, Ta’lim innovatsiyalari jurnali, №3.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINI PEDAGOGIK AHORATINI OSHIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR, SUN’IY INTELLEKT VA XALQARO TAJRIBALARNING O‘RNI

Ahmedova Dilnoza Alisher qizi

Namangan viloyati pedagogik mahorat markazi, metodik xizmat ko‘rsatish bo‘limi
boshlang‘ich ta’lim metodisti

Kirish

Zamonaviy ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektning tez sur’atlar bilan rivojlanayotgani o‘qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirishda

tub burilish yasamoqda. Xususan, boshlang‘ich ta’lim bosqichi o‘quvchilarda bilim asoslarini shakllantirish va ularni mustaqil fikrlashga o‘rgatishda muhim poydevor bo‘lib xizmat qiladi. Bu bosqichda o‘qituvchining pedagogik mahorati, didaktik tayyorgarligi, innovatsion yondashuvlarga ochiqqligi ta’lim sifati uchun hal qiluvchi omildir. Shu jihatdan, raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt vositalari va xalqaro ilg‘or tajribalarni amaliyotga tatbiq etish zarurati kundan kunga ortib bormoqda.

Annotatsiya

Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining pedagogik mahoratini oshirishda raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt imkoniyatlari va xalqaro tajribalarni tadbiq etishning ahamiyati yoritilgan. Unda zamonaviy axborot-kommunikatsiya vositalaridan foydalanish orqali ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish yo‘llari tahlil qilinadi. Sun’iy intellekt asosida ishlab chiqilgan interaktiv vositalar, shaxsiylashtirilgan o‘qitish tizimlari va onlayn platformalarning boshlang‘ich ta’limdagi o‘rni ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, ilg‘or xorijiy tajribalar asosida o‘qituvchilarning malakasini oshirishga doir taklif va tavsiyalar berilgan. Maqola pedagogik jarayonga innovatsion yondashuvlarni joriy etishga qiziquvchi mutaxassislar uchun foydali bo‘lishi mumkin.

Annotation

This article contains the importance of digital technology, artificial intelligence and international experiences in improving the pedagogical skills of primary school teachers. It analyzes ways to increase the efficiency of the educational process through the use of modern information and communication equipment. The role of interactive devices, personalized teaching systems and online platforms developed on artificial intelligence is considered in primary education. They also provide suggestions and recommendations on the training of teachers on the basis of advanced foreign experience. The article may be beneficial for specialists interested in the introduction of innovative approaches.

Аннотация

Эта статья содержит важность цифровых технологий, искусственного интеллекта и международного опыта в улучшении педагогических навыков учителей начальной школы. Он анализирует способы повышения эффективности образовательного процесса за счет использования современного информационного и коммуникационного оборудования. Роль интерактивных устройств, персонализированных систем обучения и онлайн - платформ, разработанных в области искусственного интеллекта, рассматривается в начальном образовании. Они также предоставляют предложения и рекомендации по обучению учителей на основе передового иностранного опыта. Статья может быть полезна для специалистов, заинтересованных в внедрении инновационных подходов.

Kalit soʻzlar: boshlangʻich taʼlim, pedagogik mahorat, raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt, xalqaro tajriba, innovatsion metodlar, oʻqituvchi malakasini oshirish, taʼlimda raqamlashtirish, interaktiv oʻqitish, zamonaviy pedagogika, LearningApps, Wordwall, Quizizz, Kahoot, Plickers.

Ключевые слова: начальное образование, педагогические навыки, цифровые технологии, нумерация, инновационное преподавание, преподавание, инновационное обучение, современная педагогика, современная педагогика, LearningApps, Wordwall, Quizizz, Kahoot, Plickers.

Keywords: Primary education, pedagogical skills, digital technology, numbering, innovative teaching, teaching, innovative teaching, modern pedagogy, modern pedagogics, LearningApps, Wordwall, Quizizz, Kahoot, Plickers.

Asosiy qism

1. Raqamli texnologiyalarning oʻrni

Boshlangʻich sinf oʻqituvchilari uchun raqamli texnologiyalar:

- Taʼlim jarayonining interaktivligini oshiradi;
- Vizual va audio materiallar orqali bilimlarni mustahkamlaydi;
- Oʻqituvchi va oʻquvchilar oʻrtasidagi muloqotni kuchaytiradi;
- Individual yondashuv imkonini yaratadi.

Bugungi kunda foydalanilayotgan **LearningApps, Wordwall, Quizizz, Kahoot, Plickers** kabi onlayn vositalar darslarni zamonaviy, qiziqarli va samarali tarzda olib borish imkonini beradi. Keling yuqoridagi onlayn dasturlar haqida toʻliqroq bilib olamiz:

LearningApps.org — bu interaktiv oʻquv mashqlarini yaratish, ulardan foydalanish va ulashish imkonini beruvchi bepul onlayn platformadir. U oʻqituvchilar va oʻquvchilar uchun moʻljallangan boʻlib, turli fanlarda mashgʻulotlar oʻtkazishda foydalidir.

Bu dasturning asosiy imkoniyatlari quyidagilardir:

1. **Tayyor shablonlar** — platformada 20 dan ortiq tayyor mashq turlari mavjud (masalan, juftlik topish, test, toʻgʻri notoʻgʻri, guruhlariga ajratish, krossvord, xarita asosidagi mashqlar va boshqalar).
2. **Oson sozlash** — har bir mashqni oʻz faningizga moslab sozlashingiz mumkin.
3. **Multimedia qoʻllab-quvvatlovi** — rasm, audio, video fayllar qoʻshish mumkin.
4. **Tayyor mashqlar kutubxonasi** — boshqa oʻqituvchilar yaratgan minglab mashqlar mavjud.
5. **Sinflarga ulashish** — mashqni havola yoki QR-kod orqali oʻquvchilarga ulashish mumkin.

Dastur quyidagicha ishlatiladi?

1. <https://learningapps.org> saytiga kiring.
2. Ro‘yxatdan o‘ting yoki mehmon sifatida foydalaning.
3. “Yangi mashq yaratish” tugmasini bosing.
4. Shablonni tanlang va o‘z kontentingizni kiriting.
5. Tayyor bo‘lgach, mashqni saqlang va sinfga ulashing.

Dasturning afzalliklari:

- Foydalanish juda oson, texnik bilim talab qilmaydi.
- O‘quvchilarda qiziqish uyg‘otadi va interaktiv ta’limni ta’minlaydi.
- Har qanday fan va darajada qo‘llash mumkin.

Wordwall — bu o‘qituvchilar uchun mo‘ljallangan onlayn platforma bo‘lib, u orqali **interaktiv o‘quv o‘yinlari va testlar** yaratish mumkin. Wordwall o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi va bilimlarni mustahkamlashga yordam beradi.

Wordwall dasturining asosiy xususiyatlari:

1. **Interaktiv mashqlar:**
 - Test (Quiz)
 - So‘z topish (Wordsearch)
 - Juftlikni topish (Matching pairs)
 - G‘ildirak aylantirish (Spin the wheel)
 - To‘g‘ri/Noto‘g‘ri (True or False)
 - Xaritada topish (Label the diagram)
 - Ball to‘plash o‘yinlari (Gameshow quiz, Maze chase va boshqalar)
2. **Shablon asosida ishlash** – tayyor shablonlarga o‘z kontentingizni joylashtirasiz.
3. **Bosma formatda foydalanish** – har bir o‘yinni chop etiladigan topshiriqqa aylantirish mumkin.
4. **Turli tillarni qo‘llab-quvvatlaydi**, jumladan o‘zbek tilida ham ishlatish mumkin (lekin interfeys ingliz tilida bo‘lishi mumkin).

Dastur quyidagicha ishlatiladi?

1. <https://wordwall.net> saytiga kiring.
2. Hisob yarating yoki kirish qiling.
3. “Create Activity” tugmasini bosing.
4. Mashq turi (template)ni tanlang.
5. So‘zlar, savollar yoki ma’lumotlarni kiriting.
6. Tayyor mashqni havola orqali ulashish yoki darsda ishlatish mumkin.

Dasturning afzalliklari:

- **Oson va tez** foydalaniladi.
- **Vizual jihatdan jozibali** — o‘yinlar qiziqarli animatsiyalar bilan.
- **Qayta ishlatish va tahrirlash** oson.

- Interaktiv **taqdimotlar** va **uy vazifalari** uchun mos.

Quizizz — bu o‘qituvchilar va o‘quvchilar uchun mo‘ljallangan **interaktiv viktorina (quiz)** va **darslarni o‘tkazish** platformasi. U o‘yin uslubida testlar tuzish, sinfda yoki masofaviy tarzda bilimlarni tekshirish, mashg‘ulotlar o‘tkazish imkonini beradi.

Quizizz dasturining asosiy xususiyatlari:

1. Interaktiv testlar yaratish:

- Savol turlari: tanlovli (MCQ), to‘g‘ri/noto‘g‘ri, bo‘sh joyni to‘ldirish, ochiq javob, rasmi savollar.
- Har bir savolga **vaqt** belgilash mumkin.
- **Multimedia** qo‘shish (rasm, video, audio) imkoniyati mavjud.

2. Jonli va uy vazifasi rejimi:

- **Live Quiz (jonli o‘yin)** – o‘qituvchi o‘tkazadi, o‘quvchilar real vaqtda ishtirok etadi.
- **Homework (mustaqil topshiriq)** – o‘quvchilar o‘z vaqtida yechadi.

3. Avtomatik baholash – tizim natijalarni avtomatik hisoblaydi va tahlil qiladi.

4. O‘yin elementlari (gamification):

- Ball, reytinglar, avatarlar, memlar — bu o‘quvchilarning qiziqishini oshiradi.

5. Tayyor viktorinalar kutubxonasi – millionlab mavjud testlardan foydalanish yoki moslashtirish mumkin.

Bu dastur quyidagicha ishlatiladi:

1. Saytga kiring: <https://quizizz.com>
2. Ro‘yxatdan o‘ting (o‘qituvchi yoki o‘quvchi sifatida).
3. “Create quiz” tugmasini bosing.
4. Savollarni kiriting (yoki mavjud testni tahrirlang).
5. Sinfga ulashish uchun havola, kod yoki Google Classroom orqali yuboring.
6. O‘quvchilarning javoblarini real vaqt rejimida yoki yakunida ko‘rish mumkin.

Dasturning afzalliklari:

- Interaktiv va o‘yinlar orqali o‘rganish.
- Har qanday qurilmada ishlaydi (telefon, planshet, kompyuter).
- Natijalarni ko‘rish va yuklab olish mumkin (Excel, PDF).
- O‘zbek tilida savollar tuzish mumkin (lekin interfeys ingliz tilida).

◆ Kimlar uchun foydali?

- Maktab o‘qituvchilari (fanlardan testlar).
- Universitet o‘qituvchilari.

- Kurslar, seminarlar tashkilotchilari.
- O‘quvchilar o‘zini tekshirish uchun ham foydalanadi.

Kahoot! — bu o‘quvchilar, talabalar va hatto ish jamoalari uchun mo‘ljallangan **interaktiv o‘yin shaklidagi viktorina** (quiz) va darslar yaratish platformasidir. Bu platforma ta’lim jarayonini **qiziqarli, raqobatbardosh va faol** qilishga yordam beradi.

Kahoot! dasturining asosiy xususiyatlari:

1. Viktorina (Quiz) yaratish:

- Tanlovli savollar (MCQ)
- To‘g‘ri/noto‘g‘ri
- Slaydli taqdimotlar
- Rasmlar va videolarni savollarga qo‘shish

2. Jonli rejim (Live Game):

- O‘qituvchi yoki tashkilotchi boshqaradi, o‘quvchilar esa telefon, planshet yoki kompyuter orqali ishtirok etadi.
- Har bir ishtirokchi uchun real vaqtda ball beriladi (javob tezligi va to‘g‘riligiga qarab).

3. Homework rejimi:

- Ishtirokchilar o‘zlariga qulay vaqtda savollarga javob berishlari mumkin.

4. Ball va reytinglar:

- Har bir savol uchun ishtirokchilar ball to‘playdi.
- O‘yin yakunida reyting jadvali (leaderboard) ko‘rsatiladi.

Kahoot qanday ishlaydi?

1. Saytga kiring: <https://kahoot.com> yoki <https://kahoot.it>
2. Ro‘yxatdan o‘ting (o‘qituvchi, o‘quvchi yoki biznes foydalanuvchi sifatida).
3. “Create” tugmasi orqali yangi viktorina yarating.
4. Savollarni kiriting, rasm/video qo‘shing (ixtiyoriy).
5. “Start” tugmasini bosing va o‘yin PIN-kodini ishtirokchilarga ulashing.
6. O‘quvchilar <https://kahoot.it> sahifasiga kirib, PIN-kodni kiritadi va ishtirok etadi.

Dasturning afzalliklari:	Kamchiliklari:
• Juda qiziqarli va interaktiv o‘yin ko‘rinishida o‘qitish. • Istalgan fan va yosh toifasiga mos. • O‘yin shakli tufayli raqobat ruhini kuchaytiradi.	• Bepul versiyada ayrim imkoniyatlar cheklangan. • Internetga doimiy ulanish talab etadi.

• Tahlil va hisobotlar olish mumkin (Premium rejimda yanada chuqurroq).	• Interfeys ingliz tilida (ammo savollarni o‘zbek tilida yozish mumkin).

Bu dasturdan kimlar foydalanadi?

- Maktab o‘qituvchilari va universitet professorlari
- Trening va seminar tashkilotchilari
- Ish jamoalari (team-building o‘yinlar uchun)
- O‘quvchilar, talabalar o‘z bilimini sinash uchun

Plickers — bu o‘quvchilar **telefon yoki kompyutersiz** ishtirok etishi mumkin bo‘lgan interaktiv baholash tizimi bo‘lib, o‘qituvchiga real vaqtda **savollarga javoblarni yig‘ish va tahlil qilish** imkonini beradi. Bu ayniqsa texnika resurslari cheklangan maktablar uchun juda qulay.

Plickers qanday ishlaydi?

1. **O‘quvchilarga telefon kerak emas** – har bir o‘quvchiga **maxsus QR-kodli kartochka** beriladi.
2. O‘qituvchi savollarni **Plickers ilovasi** yoki **kompyuter orqali** uzatadi.
3. O‘quvchilar o‘z kartochkalarini A, B, C yoki D javob variantiga moslab ko‘rsatadi.
4. O‘qituvchi esa **telefon/kamerasi yordamida** sinfni skaner qiladi.
5. Tizim avtomatik tarzda kim qanday javob berganini **aniqlaydi va saqlaydi**.

Asosiy imkoniyatlari:

- **Real vaqtli baholash:** o‘qituvchi darhol natijalarni ko‘radi.
- **O‘quvchi uchun oddiy:** faqat kartani aylantirib ko‘rsatish kerak.
- **Internet cheklovli muhitlarda** ham ishlaydi (faqat o‘qituvchida telefon kerak).
- **Interfeys soddaligi:** dars davomida tez va qulay foydalanish.

Qanday foydalaniladi?

1. Saytga kiring: <https://www.plickers.com>
2. Ro‘yxatdan o‘ting va sinf yarating (o‘quvchilarni qo‘shing).
3. Har bir o‘quvchiga **QR-kodli karta (PDF)** yuklab olib chop eting.
4. Savollarni yaratib qo‘ying (multiple choice yoki true/false).
5. Darsda savolni ekranga chiqaring, o‘quvchilar kartani ko‘rsatadi.
6. O‘qituvchi ilova orqali QR-kodlarni skaner qiladi.

Afzalliklari:	Kamchiliklari:
• Telefon yoki kompyuter bo‘lmagan o‘quvchilar uchun ideal.	• O‘qituvchining qurilmasi (telefon/planshet) bo‘lmasligi muammo bo‘ladi.

• O‘qituvchiga aniq tahlil va tezkor fikr olish imkonini beradi. • Bepul foydalanish mumkin. • Bosma kartalar bir necha yil xizmat qilishi mumkin.	• Interfeys ingliz tilida (ammo o‘zbek tilida savollar yozish mumkin). • Faqat tanlovli (MCQ) va to‘g‘ri/noto‘g‘ri savollarni qo‘llab-quvvatlaydi.

Kimlar uchun foydali?

- Maktab o‘qituvchilari (ayniqsa boshlang‘ich va umumiy o‘rta ta’lim)
- Internet resurslari cheklangan muassasalar
- Tezkor nazorat yoki refleksiya olish uchun

Shuningdek, **elektron jurnal, onlayn test tizimlari, virtual laboratoriyalar, raqamli dars ishlanmalari** orqali o‘qituvchi o‘z ishini takomillashtirishi mumkin. Bu esa ta’lim jarayonida vaqtni tejash, sifatli baholash va darslarni o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga moslashtirish imkonini yaratadi.

2. Sun’iy intellekt texnologiyalarining afzalliklari

Sun’iy intellekt (SI) vositalari o‘qituvchilarning ish faoliyatini sezilarli darajada yengillashtiradi. Ular quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

- Dars rejalari, metodik tavsiyalar va dars ishlanmalarining avtomatik generatsiyasi;
- O‘quvchilarning bilim darajasini tahlil qilish va natijalar asosida tavsiyalar berish;
- Yozma ishlar, test va insholarni avtomatik baholash;
- Kasbiy rivojlanish uchun mos kurslar, resurslar va ma’lumotlarni taklif etish.

Masalan, **ChatGPT, Eduaide.ai, Khanmigo** kabi AI vositalari yordamida o‘qituvchilar o‘z faniga oid materiallarni tez va sifatli yaratishlari, o‘quvchilar savollariga aniq javob berishlari mumkin. Sun’iy intellekt asosida ishlaydigan platformalar esa o‘qituvchilarga o‘z kuchli va zaif tomonlarini aniqlashda, kasbiy o‘shishni rejalashtirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining pedagogik mahoratini oshirishda xalqaro tajriba va uning ahamiyati beqiyosdir.

Dunyo miqyosida Finlyandiya, Estoniya, Janubiy Koreya, Singapur kabi davlatlar boshlang‘ich ta’limda yuqori natijalarga erishgan. Bu natijalarga ularning quyidagi yondashuvlari sabab bo‘lgan:

- O‘qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi uchun barqaror tizim yaratilgan;
- Innovatsion metodikalar va texnologiyalar doimiy amaliyotga joriy qilinadi;
- O‘quvchi shaxsini rivojlantirishga qaratilgan individual yondashuv asosiy tamoyil sifatida qaraladi.

Xalqaro platformalar — **Coursera, EdX, FutureLearn, Khan Academy** orqali O‘zbekiston o‘qituvchilari ham malakasini oshirish, xorijiy tajribalarni o‘rganish, xalqaro hamkorlikni yo‘lga qo‘yish imkoniga ega. Bu esa milliy ta’lim tizimini sifat jihatidan yuksaltirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining pedagogik mahoratini oshirishda raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt va xalqaro tajribalar beqiyos imkoniyatlarni taqdim etmoqda. Bu vositalar orqali:

- O‘qituvchi o‘z faoliyatini samaraliroq tashkil etadi;
- Ta’lim jarayoni interaktiv, innovatsion va o‘quvchiga yo‘naltirilgan bo‘ladi;
- Pedagoglar o‘z ustida doimiy ishlash, kasbiy rivojlanish imkoniga ega bo‘ladi.

Kelajak ta’limini raqamli va sun’iy intellekt texnologiyalarsiz tasavvur qilish mumkin emas. Shu sababli, pedagoglar global o‘zgarishlarga moslashib borishi, xalqaro tajribalarni o‘rganishi va innovatsion yondashuvlarni amaliyotga tatbiq etishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” PF-5712 son farmoni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli ta’lim texnologiyalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. (2023-yil)
3. Davlat ta’lim standartlari va o‘quv dasturlari. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi, 2022.
4. Boshlang‘ich 1-4-sinf amaldagi darsliklari–Toshkent: “Novda Edutainment” nashriyoti, 2023.
5. UNESCO. **Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities**. Paris, 2021.
6. OECD. **Innovative Teaching for Effective Learning**. 2020.
7. Khan Academy, Coursera, EdX — xalqaro ta’lim platformalarining rasmiy materiallari.
8. Penny Ur, Andrew Wright “Five minute activities” Cambridge, 1996

USING DIGITAL TECHNOLOGIES IN BUILDING ENTREPRENEURIAL SKILLS IN STUDENTS THROUGH PRIMARY EDUCATION LESSONS

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ФОРМИРОВАНИИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИХ НАВЫКОВ У УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ BOSHLANG‘ICH SINIF TARBIYA DARSLARI ORQALI O‘QUVCHILARDA TADBIRKORLIK QOBILIYATINI

SHAKLLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Djaxangirova Zuxra Tursunovna

Navoiy davlat universiteti tayanch doktoranti 95.348-60-77

zuxratorsunovna.88@inbox.ru

Annotatsiya:

Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tadbirkorlik qobiliyatlarini shakllantirishda raqamli texnologiyalarning roli va samaradorligi ochib beriladi. Tarbiya darslari orqali o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik, tashabbuskorlik, o‘ziga bo‘lgan ishonchning ortishi, muammolarni hal etish qobiliyati, ijodiy yondashuv hamda moliyaviy savodxonlikni rivojlantirish usullari tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy raqamli platformalar, ilovalar va interaktiv metodlarning samaradorligi ilmiy jihatdan asoslab beriladi.

Abstract:

This article explores the role and effectiveness of digital technologies in developing entrepreneurial skills in primary school students. It analyzes methods for developing independent thinking, creativity, initiative, self-confidence, problem-solving skills, creative approach, and financial literacy in students through educational lessons. It also scientifically substantiates the effectiveness of modern digital platforms, applications, and interactive methods.

Аннотация:

В статье исследуется роль и эффективность цифровых технологий в развитии предпринимательских навыков у учащихся начальной школы. Анализируются методы развития самостоятельного мышления, креативности, инициативности, уверенности в себе, навыков решения проблем, творческого подхода и финансовой грамотности у учащихся посредством образовательных уроков. Научно обосновывается эффективность современных цифровых платформ, приложений и интерактивных методов.

Kalit so‘zlar:

Tadbirkorlik qobiliyati, boshlang‘ich ta’lim, tarbiya darsi, raqamli texnologiyalar, innovatsion ta’lim, interaktiv metodlar, media resurslar, kreativlik.

Keywords:

Tadbirkorlik qobiliyati, boshlang‘ich ta’lim, tarbiya darsi, raqamli texnologiyalar, innovatsion ta’lim, interaktiv metodlar, media resurslar, kreativlik.

Ключевые слова:

Предпринимательство, начальное образование, образование, цифровые технологии, инновационное образование, интерактивные методы, медиаресурсы, креативность.

Kirish:

Zamonaviy ta’lim tizimi bugungi globallashuv va raqamli iqtisodiyot sharoitida yosh avlodni nafaqat bilim bilan qurollantirishni, balki ularni real hayotga tayyorlashni ham o‘z oldiga maqsad qilib qo‘ygan. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichidagi o‘quvchilarda tadbirkorlik qobiliyatini shakllantirish, erta yoshdan tadbirkorlik madaniyatini singdirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun tarbiya darslari nafaqat axloqiy qadriyatlarni singdirish, balki amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish vositasi sifatida xizmat qiladi. Boshlang‘ich ta’lim bosqichi o‘quvchilarning xarakteri, qiziqishlari va faoliyatga bo‘lgan munosabatini shakllantirishda hal qiluvchi bosqich hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar esa bu jarayonni samarali tashkil etish uchun qulay vositadir. Ushbu maqolada aynan raqamli texnologiyalar orqali tarbiya darslarida tadbirkorlik elementlarini qanday kiritish va rivojlantirish mumkinligi o‘rganiladi.

Asosiy qism:

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga o‘tiladigan tarbiya darslarining imkoniyatlari quyidagicha: tarbiya darslari odob-axloq, ijtimoiy hayot, muomala madaniyati va shaxsiy fazilatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Bu darslar orqali o‘quvchilarda: mas’uliyat hissi, o‘ziga ishonch, o‘z fikrini bildirish, jamoa bilan ishlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish, yangi g‘oya yaratish va uni amalda qo‘llash, tashabbus ko‘rsatish qobiliyatlari hamda moliyaviy tushunchalarning ilk asosi rivojlanadi. Bu sifatlarning barchasi tadbirkorlikka asos bo‘ladigan elementlar hisoblanadi.

Tadbirkorlik qobiliyati va uning erta yoshdagi ahamiyati.

Tadbirkorlik – bu tashabbus ko‘rsatish, yangilik yaratish, moliyaviy va ijtimoiy resurslarni to‘g‘ri boshqarish qobiliyatidir. Boshlang‘ich sinf davri o‘quvchining shaxsiy rivojlanishida eng muhim bosqich hisoblanadi.

Tarbiya darslari orqali quyidagilarni raqamli resurslar bilan uyg‘unlashtirish mumkin:

- Mas’uliyat va o‘zini boshqarish – o‘quvchilarga virtual topshiriqlar berish orqali o‘z vaqtini boshqarish o‘rgatiladi.
- Mehnatga hurmat – animatsion roliklar, virtual ish joylari taqdimoti orqali mehnatga ijobiy munosabat shakllanadi.
- Moliyaviy savodxonlik – mobil ilovalar (masalan, “Oson budjet”, “Bolalar banki”) orqali daromad-xarajat balansini o‘rgatish mumkin.

Boshlang‘ich sinflarda raqamli texnologiyalardan foydalanish o‘quvchilarning diqqatini jalb qilishda, interfaol metodlarni tatbiq etishda va kreativlikni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi.

- multimedia taqdimotlar,
- interfaol o‘yinlar,
- video darslar va animatsiyalar,

- raqamli loyihalar.

Masalan, "Men kichik tadbirkorman" mavzusida raqamli loyiha tayyorlash orqali o‘quvchilar o‘zining kichik biznes g‘oyalarini taqdim etishadi.

Tarbiyaviy loyihalar orqali tadbirkorlikni o‘rgatish:

Raqamli texnologiyalarni qo‘llab quyidagi turdagi loyihalar o‘tkazish mumkin:

“Bir kunlik do‘kon” – virtual do‘kon loyihasi orqali savdo asoslari;

“Kichik biznesmenlar klubi” – qiziqishlar asosida jamoaviy loyiha;

“Pul nima?” – raqamli savodxonlik asosida iqtisodiy tushunchalarni berish.

Raqamli texnologiyalardan foydalanish shakllari:

Interaktiv dasturlar – Canva, Scratch, Kahoot orqali o‘quvchilarning ijodkorligini rivojlantirish.

Virtual simulyatsiyalar – Masalan, “Mini tadbirkor” dasturi yordamida o‘quvchilar kichik biznes ochish jarayonini sinab ko‘radilar.

QR kodli topshiriqlar – tanqidiy fikrlashni rag‘batlantiradi.

Gamifikatsiya – raqamli o‘yin elementlari bilan darsni qiziqarli qilish orqali faollik oshiriladi.

Xulosa:

Boshlang‘ich sinf tarbiya darslarida raqamli texnologiyalar yordamida tadbirkorlik qobiliyatini shakllantirish samaradorligi yuqori bo‘lib, bu o‘quvchilarning kelajakdagi muvaffaqiyatlari uchun poydevor bo‘lib xizmat qiladi. Muallimlar ijodkorlik bilan yondashib, innovatsion texnologiyalarni dars jarayoniga tatbiq qilganlarida, nafaqat bilim, balki hayotga tayyor shaxslar yetishib chiqadi. Tarbiyaviy darslarni raqamli texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining tadbirkorlik salohiyatini shakllantirishda muhim vositadir. Bu nafaqat ularning ijtimoiy ko‘nikmalarini, balki raqamli savodxonligini, moliyaviy mas‘uliyatini va ijodiy fikrlashini rivojlantiradi. Kelgusida ushbu tajribalarning metodik asoslarini kengaytirish va standartlashtirish muhim hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, PQ–3959-son, 2020 yil – "Tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash dasturi to‘g‘risida".
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Tadbirkorlikni rivojlantirishga oid strategiyalar” haqidagi farmonlari.
3. Azizxo‘jaeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va innovatsiyalar. Toshkent-2021
4. Karimova N., Yusupova G. “Boshlang‘ich ta’limda innovatsion metodlar.” – Toshkent, 2022.

5. Xolmatov M. Boshlang‘ich sinfda innovatsion o‘qitish metodlari. Samarqand-2022.
6. Xamidova D. “Raqamli texnologiyalar va ta’lim”, Pedagogika jurnali, 2023.
7. Sayidova D. “Raqamli texnologiyalar orqali tadbirkorlikni o‘rgatish: metodik yondashuv”. Xalq ta’limi jurnali-2023.
8. UNESCO Report – Entrepreneurship Education at Primary Level, 2021.
9. www.ziynet.uz – O‘zbek ta’lim portali.
10. www.eduportal.uz – O‘zbekiston ta’lim portali.
11. www.kahoot.com – Interaktiv o‘yin platformasi.
12. www.scratch.mit.edu – Dasturlash va ijodiy loyiha platformasi.

TA’LIM TIZIMIDA XALQARO INTEGRATSIYA: YUTUQLAR, QIYINCHILIKLAR VA KELAJAK IMKONIYATLARI

Ergasheva Mahbuba

Qashqadaryo VPMM Maktabgacha, boshlang‘ich va
maxsus ta’lim kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqola xalqaro tadqiqotlarda integratsiyalashgan yondashuv haqida bo‘lib, xalqaro tadqiqotlarning yutuqlari va kamchiliklari, kadrlar salohiyati haqida, moliyaviy va texnik resurslarning kamchiliklari haqida fikr mulohazalar.

Kalir so‘zlar:ta’lim,integratsiya,xalqaro baholash.innovatsiya,4 K ko‘nikmalari

Abstract: This article is about the integrated approach in international studies, and discusses the achievements and shortcomings of international studies, human resources, and financial and technical resources.

Keywords: education, integration, international assessment, innovation, 4K skills

Аннотация: В этой статье рассматривается комплексный подход в международных исследованиях, обсуждаются достижения и недостатки международных исследований, человеческие ресурсы, а также финансовые и технические ресурсы.

Ключевые слова: образование, интеграция, международная оценка, инновации, навыки 4К

Boshlang‘ich maktab ta’lim-tarbiyasini integratsiyalash muammosi nazariya uchun ham, amaliyot uchun ham muhim va dolzarbdir. Boshlang‘ich ta’limni integratsiyalash masalasiga keyingi paytda bir qancha yondashishlar bo‘ldi: darsni ikki fan o‘qituvchisi olib borishi yoki ikki fanni bir darsga birlashtirib, uni bir o‘qituvchi tomonidan o‘tilishidan to integratsiyalangan kurslar tashkil etish, boshlang‘ich ta’lim mazmunini tubdan o‘z- gartirishgacha. Bunga maktab ham, didaktika va metodika ham tayyor emas.Globalizatsiya jarayonida ta’lim sohasida xalqaro integratsiya tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu jarayon milliy ta’lim tizimlarini jahondagi ilg‘or tajribalar bilan uyg‘unlashtirish, ta’lim sifatini oshirish, xalqaro reyting va baholash tizimlariga moslashish, hamkorlikda ilmiy-tadqiqot ishlari olib borish imkonini yaratadi.

Hozirgi kunda asosini tabiatshunoslik bo'yicha bilimlar tashkil etuvchi integratsiyalangan kurs yaratish muammosi dolzarb bo'lib turibdi. Bular boshqa turdagi bilimlarni jipslashtiruvchi asosiy vazifani o'z zimmasiga oladi. Bunday yondashish ancha- dan beri ma'lum va chet el maktablari tajribasida hal etilgan. Bunda so'z faqat sinflarda emas, balki umumiy ta'limning o'rta va tugallovchi bo'g'inlarida ham bir qator fanlarning mazmunini integratsiyalash ustida bormoqda.

Bu integratsiyalangan fanga tabiat va jamiyatning birligini tushunish uchun zarur bo'lgan bir qator ijtimoiy-iqtisodiy, axloqiy-estetik g'oya va tushunchalarni kiritish ko'zda tutilgan.

Yutuqlar

1. Xalqaro baholash tizimlarida ishtirok

PISA, TIMSS, PIRLS kabi baholash dasturlarida ishtirok etish orqali ta'lim tizimining kuchli va zaif tomonlari aniqlanmoqda.

Bu tahlillar asosida ta'lim dasturlarini modernizatsiya qilish, o'quvchilarning tanqidiy fikrlashi va funksional savodxonligini rivojlantirish choralari ko'rilmogda.

2. Ilg'or tajriba almashinuvi

Xalqaro grantlar, almashinuv dasturlari (Erasmus+, Fulbright, DAAD va boshqalar) orqali o'qituvchilar va talabalar xorijiy tajriba orttirmogda.

Chet el oliy o'quv yurtlari bilan qo'shma dasturlar va diplomlar joriy qilinmogda.

3. O'quv dasturlarining modernizatsiyasi

Ta'lim standartlari xalqaro talablar asosida yangilanmogda (masalan, kompetensiyalarga asoslangan yondashuv).

21-asr ko'nikmalari – 4K (kreativlik, kommunikatsiya, hamkorlik, tanqidiy fikrlash) integratsiyasi kuchaymogda.

4. Raqamli texnologiyalarni joriy etish

Onlayn ta'lim, ochiq ta'lim resurslari (MOOC) va masofaviy o'qitishning rivojlanishi ta'limda chegara va vaqtga bog'liqlikni kamaytirdi.

Qiyinchiliklar

1. Mahalliy va xalqaro tizimlar o'rtasidagi tafovut

Mahalliy o'quv dasturlari va baholash tizimlari xalqaro standartlarga to'liq mos emas.

Til to'siqlari va madaniy farqlar ham integratsiya jarayoniga to'sqinlik qilmogda.

2. Moliyaviy va texnik resurslar yetishmasligi

Zamonaviy ta'lim texnologiyalarini joriy etish uchun yetarli infratuzilma, texnika va mutaxassislar tayyor emas.

3. Kadrlar salohiyatining pastligi

Xalqaro darajada raqobatdosh bo'lgan, xorijiy tillarni yaxshi biladigan va ilg'or metodikalarga ega pedagog kadrlar yetarli emas.

4. "Brain drain" – intellektual migratsiya xavfi

Talaba va mutaxassislar xorijda ta'lim olib, qaytib kelmaslik holatlari mavjud bo'lib, bu mahalliy salohiyatni susaytiradi.

Kelajak imkoniyatlar

1. Integratsiyalashgan ta'lim tarmoqlarini kengaytirish

MDH, Yevropa Ittifoqi va Osiyo davlatlari bilan ko'proq hamkorlik loyihalarini

yo‘lga qo‘yish.

2. Sun’iy intellekt va raqamli ta’lim yechimlari

AI, VR, AR texnologiyalari yordamida interaktiv va individuallashtirilgan ta’lim imkoniyatlarini kengaytirish.

3. Kadrlar malakasini oshirishga e’tiborni kuchaytirish

Xalqaro treninglar, sertifikatlash va mustahkam reja asosida uzluksiz kasbiy rivojlanishni ta’minlash.

Chet el tajribasi bilan tanishish shuni ko‘rsatdiki, tabiat va jamiyat haqidagi bilimlarni rivojlantirish uchun asos boduvchi in- tegratsiyalangan fanlar ko‘pgina mamlakatlarning o‘quv dasturlariga kiritilgan. Bu ekologik ycknalishiga ega bo‘lgan intcgratsiyalangan fan lar jahon hamjamiyatida o‘quvchilarda atrof-muhitga javobgar- likni shakllantirishning asosiy vositasi ekanligi to‘g‘risida xabar beradi. Hozirgi kunda integratsiyaning bir necha usullari qodlaniladi. Birinchisi, bir nechta fanlarni bir fanga birlashtirish. Shu masala- dagi 1988-yilda chop etilgan xalqaro pedagogik tajriba yakunla- riga bag‘ishlangan tadqiqot foydali manba ko‘pgina xorijiy mamlakatlar boshlang‘ich maktablarining o‘ziga xos xususiyati integratsiyalangan kurslar bo‘yicha ta’lim bo‘lib qoldi. Kursning maqsadi bolani dunyo bilan suhbatga tortish, inson tabiat, jamiyat, fan, san’at bilan suhbatlashishga faqat odamlar suhbatlashadigan til bilangina emas, hayvonlar, o‘simliklar tili bilan, rassomlar, musiqachilar, olimlar foydalanadigan til bilan tanishtirishdir.

4. Xalqaro akkreditatsiyalash va reytinglarga kirish

Mahalliy oliy ta’lim muassasalarining xalqaro tan olingan akkreditatsiyalarga erishishi, dunyo reytinglariga kirish strategiyalarini ishlab chiqish.

Ta’limda xalqaro integratsiya – bu faqat chet el tajribasini ko‘r-ko‘rona qabul qilish emas, balki o‘z milliy qadriyatlarini saqlagan holda global maydonda raqobatbardosh bo‘lishdir. Yutuqlar e’tirofga loyiq, lekin mavjud muammolar tizimli yondashuvni talab qiladi. Kelajakda bu yo‘nalishdagi izchil siyosat va hamkorlik ta’lim sifatining oshishiga xizmat qiladi.

Integrativlik insonning olam bilan o‘zaro aloqalarida aks etuvchi mavzularga kiritilgan: bola idrokida noma’lum bodgan uzoq olam bilan (kosmos, yulduzlar, yer kurasi, katta bo‘shliqlar va vaqt qadri). Yaqin olam (mikroolam, uy oldidagi hayvonlar va o‘simlik dunyosi, ona-Vatan tabiati va boshqa mamlakatlar ta- biati). Insonlar olami bilan (turli mamlakatlar va madaniyatlar, sivilizatsiya markazlari, insonning inson va jamiyat bilan mu- nosabatlari, insonning ichki dunyosi); madaniy dunyosi bilan (xalq ijodi, rassom va olimlar ijodi, ma’naviy qadriyatlarni saq- lovchi odamlarning ishlari).

REFERENCE

1. Ibragimov X.I., Abdullayeva Sh.A. Pedagogika nazariyasi. - T.: —Fan va texnologiyalar nashriyoti, 2008. 2. Azizxo‘jayeva N.«Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat». TDPU-2003. 3. Г.И.ХАСАНОВА —Таълим жараёнида дастурлаштирилган ўқитиш технологиясидан фойдаланишнинг афзалликлари Жиззах: 2020. 420 бет. 223 2256 4.Хасанова, Г. (2021). Олий таълим муассасалари педагогларининг Креатив қобилиятларини ривожлантиришнинг мазмуни. Academic Research in Educational Sciences, 2(1), 778-782

5.М.Усмонова . Ўқувчи шахсига йўналтирилган педагогик технологиялар Таълим технологиялари. 2016 йил. 4-сон. 6.М.Усмонова .Педагогик жараён лойихаси – машғулотлар самарадорлигини таъминлаш воситаси сифатида Бошланғич таълим ва жисмоний маданият йўналишида сифат ва самарадорликни ошириш: муаммо ва ечимлар Халқаро илмий конференция. Тошкент. 25 май, 2017 йил

“RAQAMLI, INNOVATION VA SUN’IY INTELEKT TEKNOLOGIYALARI ASOSIDA FAN, TA’LIM VA ISHLAB CHIQUARISH INTEGRATSIYASINI TA’MINLASH: MUAMMO VA YECHIMLAR”

Farxodova Nigina Muminjon qizi

Buxoro Innovatsiyalar Universiteti Magistranti

Annotasiya: Mazkur tezisda raqamli, innovatsion va sun’iy intellekt texnologiyalari asosida fan, ta’lim va ishlab chiqarish sohalarining integratsiyasini ta’minlash masalalari yoritilgan. Ushbu integratsiya zamonaviy iqtisodiyot va ijtimoiy hayot talablariga javob beradigan raqobatbardosh kadrlar tayyorlashda muhim omil hisoblanadi. Tezisda mavjud muammolar – texnologik infratuzilmaning yetarli emasligi, malakali mutaxassislar tanqisligi hamda tizimli hamkorlikning sustligi – tahlil qilinadi. Shuningdek, ularni bartaraf etish uchun sun’iy intellektdan foydalanish, ta’lim dasturlarini raqamlashtirish va ishlab chiqarish bilan uzviy bog‘liq innovatsion loyihalarni amalga oshirish kabi yechimlar taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: Raqamli texnologiyalar, innovatsion texnologiyalar, sun’iy intellekt, fan, ta’lim, ishlab chiqarish, integratsiya, kadrlar tayyorlash, texnologik infratuzilma, hamkorlik, raqobatbardoshlik, innovatsion loyihalar, raqamlashtirish.

Zamonaviy jamiyatda raqamli texnologiyalar, innovatsion texnologiyalar va sun’iy intellekt sohalaridagi yirik o‘zgarishlar ta’lim, fan va ishlab chiqarish sohalarining integratsiyasini ta’minlashni talab qiladi. Bunday integratsiya nafaqat iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshiradi, balki yangi texnologiyalar asosida malakali kadrlar tayyorlash jarayonini ham ilgari suradi.

Bugungi kunda fan, ta’lim va ishlab chiqarish o‘rtasidagi hamkorlikning sustligi, texnologik infratuzilmaning yetarli emasligi va mutaxassislar tanqisligi kabi muammolar mavjud. Bu muammolarni hal qilish uchun innovatsion texnologiyalarni ta’lim jarayoniga jalb etish, sun’iy intellektni amaliyotda qo‘llash va ishlab chiqarish bilan uzviy bog‘langan innovatsion loyihalarni yaratish zarur. Ta’lim muassasalarida yangi metodologiyalar va raqamli texnologiyalar asosida ta’lim tizimini takomillashtirish, o‘quvchilarga zamonaviy bilimlarni o‘rgatish uchun dolzarb masala bo‘lib qolmoqda.

Raqamli texnologiyalar yordamida ta’lim dasturlarini raqamlashtirish, fan va ishlab chiqarish o’rtasidagi integratsiyani mustahkamlash, shuningdek, ta’limda yangi metodologiyalarni joriy etish muhim ahamiyatga ega. O’quv jarayonida sun’iy intellekt va mashina o’rganish kabi texnologiyalarni qo’llash, o’quvchilarning bilim olish samaradorligini oshirish va ta’lim muassasalarining texnologik rivojlanishini tezlashtirishga imkon beradi. Shuningdek, raqamli platformalar yordamida masofaviy ta’lim va o’quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan dasturlarni yaratish ta’lim sifatini yaxshilaydi.

Fan va ishlab chiqarish o’rtasidagi integratsiya jamiyatning innovatsion rivojlanishini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Innovatsion texnologiyalar va sun’iy intellektning ishlab chiqarish jarayonlariga integratsiyasi samaradorlikni oshiradi, yangi ish o’rinlari yaratadi va ishlab chiqarish jarayonlarini yanada optimallashtiradi. Bunda ishlab chiqarish va ilmiy-tadqiqot ishlari o’rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, ilmiy izlanishlar va amaliyotning birlashishi orqali yangi texnologiyalarni ishlab chiqish va ulardan samarali foydalanish mumkin bo’ladi. Shuningdek, kadrlar tayyorlashda yangi texnologiyalarni o’zlashtirgan mutaxassislarini tayyorlash va ularning ishlab chiqarish sohasida faol ishtirokini ta’minlash, jamiyatning raqobatbardoshligini oshiradi. Ta’lim tizimida innovatsion yondashuvlarni joriy etish, o’quvchilarga zamonaviy ilmiy va texnologik bilimlarni o’rgatish, shuningdek, ularni amaliy ish faoliyatiga tayyorlash muhim ahamiyatga ega. Innovatsion ta’lim texnologiyalarining qo’llanilishi ta’lim sifatini yaxshilash bilan birga, ishlab chiqarish va ilmiy faoliyatda ham katta yutuqlarga erishishga imkon yaratadi.

Sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarni ta’lim va ishlab chiqarish jarayonlariga integratsiyalashning eng muhim jihatlaridan biri bu texnologik infratuzilmaning rivojlanishi va yangi texnologiyalarga moslashtirilgan ta’lim dasturlarining yaratilishidir. Ta’lim tizimida raqamli platformalar, onlayn kurslar va sun’iy intellekt asosida ishlovchi ta’lim tizimlari orqali o’quvchilarga global miqyosda raqobatbardosh bilimlarni taqdim etish mumkin.

Bundan tashqari, sun’iy intellektning yordamida yangi ish joylari yaratish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va inson resurslarini boshqarish sohasida ham katta yutuqlarga erishish mumkin. Yangi texnologiyalarni o’zlashtirish va innovatsion loyihalarni amalga oshirish orqali biz fan, ta’lim va ishlab chiqarish integratsiyasini muvaffaqiyatli ta’minlashga erishishimiz mumkin. Bu o’z navbatida mamlakatimiz iqtisodiy rivojlanishiga, global miqyosda raqobatbardosh bo’lishiga va ijtimoiy taraqqiyotga xizmat qiladi.

Integratsiya jarayonining muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun nafaqat texnologik, balki ijtimoiy va iqtisodiy faktorlarni ham hisobga olish zarur. O’zbekiston kabi rivojlanayotgan mamlakatlar uchun yangi texnologiyalarni joriy

qilish va integratsiya qilish muhim masala bo‘lib qolmoqda. Raqamli va innovatsion texnologiyalarni amaliyotga tatbiq etish orqali ta’lim tizimida yangi bilimlar, ko‘nikmalar va yondashuvlarni yaratish mumkin. Bu esa o‘z navbatida, ishlab chiqarish jarayonlarini yanada samarali qilishga, yangi ish o‘rinlari yaratishga va iqtisodiyotning barqaror o‘sishiga olib keladi. Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt ta’lim tizimiga integratsiya qilinishi, nafaqat o‘quvchilarning bilim olish samaradorligini oshiradi, balki ularning ijodiy va analitik tafakkurini rivojlantirishga ham yordam beradi. O‘zbekistonda masofaviy ta’lim tizimining rivojlanishi va raqamli platformalar orqali o‘quvchilarga global miqyosda sifatli ta’lim berish imkoniyati mavjud. Shu sababli, zamonaviy o‘quv dasturlari, onlayn kurslar va interaktiv ta’lim metodlari ta’lim sifatini yanada yaxshilashga xizmat qilishi mumkin.

Sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarni ishlab chiqarish jarayonlariga integratsiyalashda, mahsulot ishlab chiqarishning avtomatlashtirilgan tizimlariga e’tibor qaratish kerak. Bu texnologiyalar yordamida ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, resurslardan samarali foydalanish, energiya tejash va sifatni nazorat qilish kabi sohalarida katta natijalarga erishish mumkin. Innovatsion texnologiyalarni ishlab chiqarishga joriy etish orqali raqobatbardosh mahsulotlar yaratish va yangi bozorlarga chiqish imkoniyatlari yanada kengayadi. Integratsiya jarayonini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun quyidagi muhim jihatlarga e’tibor qaratish kerak:

1. **Innovatsion ta’lim metodlarining joriy etilishi:** Ta’lim jarayonida raqamli va sun’iy intellekt texnologiyalarini qo‘llash orqali o‘quvchilarga yangi bilimlar va ko‘nikmalar berish.
2. **Ishlab chiqarishda texnologik modernizatsiya:** Innovatsion texnologiyalar yordamida ishlab chiqarishni yangilash va samaradorlikni oshirish.
3. **Tizimli hamkorlik va o‘zaro aloqalar:** Fan, ta’lim va ishlab chiqarish o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, innovatsion loyihalar yaratish va ularga qo‘shimcha resurslar ajratish.
4. **Kadrlar tayyorlash:** Innovatsion va raqamli texnologiyalarni o‘zlashtirgan malakali mutaxassislarni tayyorlash, shuningdek, mavjud kadrlarni qayta tayyorlash.
5. **Infratuzilmani rivojlantirish:** Ta’lim va ishlab chiqarish sohalarida raqamli infratuzilmani mustahkamlash va yangilash.

Bundan tashqari, ilmiy tadqiqotlar va amaliyotning integratsiyasi orqali yangi texnologiyalarni ishlab chiqish va ularni ishlab chiqarishga joriy etish mumkin. Shu bilan birga, ta’lim jarayonida zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash, o‘quvchilarning bilim olish jarayonini yanada samarali va interaktiv qilishga yordam beradi.

Adabiyotlar

1. Alimov, B. M., & Tursunov, A. K. (2022). *Raqamli ta’lim texnologiyalari va innovatsiyalar*. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.

2. Karimov, R. S. (2021). *Sun’iy intellekt va uning iqtisodiyotdagi roli*. Tashkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.
3. Djamalov, K. A., & Yuldashev, A. I. (2023). *Innovatsion texnologiyalar asosida ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish*. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi.
4. Mukhamedov, S. M., & Jumaev, K. A. (2020). *Ta’limda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarni joriy etish*. Tashkent: Ta’lim va rivojlanish nashriyoti.
5. Tashkent State Technical University. (2021). *Digital Technologies in Education: Global Trends and Prospects*. Tashkent: Tashkent State Technical University Publishing House.
6. Jonibekov, M. (2020). *Fan, ta’lim va ishlab chiqarish o‘rtasidagi integratsiyaning ahamiyati*. O‘zbekiston ta’limi, 45(2), 120-133.

ILG‘OR XORIJIY TAJRIBALARGA ASOSLANGAN YANGI AVLOD DARSLIKLARI MAZMUNI

Fozilova Nargis Rustamovna

Qarshi shahar 27-umumtalim maktab boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

Annotatsiya: Maqola “Ilg‘or xorijiy tajribalarga asoslangan yangi avlod darsliklari mazmuni” mavzusida yozilgan bo‘lib, maqolada boshlang‘ich sinf darsliklari mazmuni bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: darslik, kommunikatsiya, kollooratsiya, kreativ, kritik.

Аннотация: Статья написана на тему «Содержание учебников нового поколения с учетом передового зарубежного опыта», в статье описывается содержание учебников для начальной школы.

Ключевые слова: учебник, коммуникация, колорит, творческий, критический.

Abstract: The article is written on the topic "Contents of new generation textbooks taking into account advanced foreign experience", the article describes the content of textbooks for primary school.

Key words: textbook, communication, color, creative, critical.

Bugungi kunda ilm-fan, texnika va axborot kommunikatsion texnologiyalar, ishlab chiqarish sohalarining tez sur‘atlarda jadallik bilan rivojlanishi ta’lim tizimi xodimlaridan ta’lim-tarbiya sifatini mazmun jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish, bunda innovatsion texnologiyalardan, yangi avlod darsliklaridan samarali foydalanishni talab etib, har bir tizim xodimi, ayniqsa o‘qituvchilar zimmasiga yanada yuksak mas’uliyat va vazifalarni yuklaydi.

Zamonaviy jamiyat yosh avlodning ta’lim tizimiga, shu jumladan uning birinchi bosqichi – boshlang‘ich ta’limga yangi talablarni qo‘ymoqda. Kuchga

kirgan davlat ta’lim standartiga binoan boshlang’ich ta’lim va tarbiya berishning asosiy vazifalaridan biri bu yuqori ijodiy salohiyatga ega yangi avlod bolalarini tarbiyalashdir. Ammo muammo iqtidorli, zukko bolalarni izlashda emas, balki maktabga boradigan barcha bolalarda ijodiy qobiliyatlarni maqsadli shakllantirish, dunyoning nostandart ko‘rinishini rivojlantirish, yangi tafakkurda yotadi. Bu muammoga yechim topish maqsadida darsliklarning yangi avlodi yaratildi.

Yangi darsliklar ta’lim oluvchilarda XXI asr ko‘nikmalarini shakllantirishda “4K” modelini qo‘llash orqali o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, ijodiy yondashuv, jamoada ishlash va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Yangi, zamonaviy maktab darsliklari metodologiyasi bolalarning har tomonlama rivojlanishiga qaratilgan bo‘lib, quyidagi asosiy kompetensiyalarni o‘z ichiga oladi.

Kollaboratsiya – darsliklar o‘quvchilarning jamoada ishlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradigan tarzda tuzilgan. Bu o‘quvchilarga hamkorlik qilish, samarali fikr almashish va o‘zaro qo‘llab-quvvatlash ko‘nikmalarini o‘rganishga ko‘maklashadi.

Kommunikativlik – darsliklar o‘quvchilarning boshqalar bilan muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan. O‘quvchilar o‘z fikrlarini aniq va ravshan ifodalashga, suhbatdoshni tinglashga va tushunishga, ma’lumotni yetkazishda til vositalaridan unumli foydalanishga o‘rganadilar.

Kreativ fikrlash – darsliklar ijodiy fikrlashni va yangilik qilish qobiliyatini rivojlantiradi. O‘quvchilar o‘z maqsadlariga erishish uchun yangi yondashuvlarni qo‘llashni o‘rganadilar, innovatsion yechimlarni ishlab chiqadilar va ijodiy muammolarni hal qilish ko‘nikmalariga ega bo‘ladilar.

Kritik fikrlash – ushbu metodologiya o‘quvchilarning axborotni tanqidiy baholash, o‘z fikri va mulohazalarini shakllantirish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. O‘quvchilar muammolarga analitik nuqtai nazardan yondashishni o‘rganadilar va mantiqiy fikrlash asosida o‘z nuqtai nazarini shakllantiradi.

Mamlakatimiz ta’lim tizimida ham davlatimiz rahbari tashabbusi bilan fincha tajribani joriy etish shu asosda yangi avlod darsliklarini yaratish orqali ta’lim sohasini takomillashtirish borasida keng ko‘lamdagi ishlar amalga oshirildi.

Yangi avlod darsliklarining muhim jihati, spiralsimon o‘qitish metodikalari asosida yaratilganidir. Mazkur metodika bir fan doirasida o‘rganilgan mavzuning keyingi fan doirasida ham takroran mustahkamlanishi bilan ahamiyatlidir. Xalqaro tajribalar asosida yaratilgan o‘quv dasturlarida o‘quvchilarni darsga qiziqtirish uchun turli kompyuter dasturlari, zamonaviy gadjetlardan keng foydalanishga katta e’tibor qaratiladi. Shuni alohida qayd etish kerakki, PIRLS, TIMSS, PISA kabi xalqaro tadqiqot dasturlarida munosib ishtirok etishda yangi avlod darsliklari muhim ahamiyat kasb etadi.

Darsliklar kesimida boshlang’ich sinflar matematika darsligini oladigan

bo‘lsak, avvalgi darsliklardan tubdan farq qiladi desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Boisi, darslikda berilgan topshiriqlar o‘quvchini nafaqat hisob-kitobga, balki, mavzularni oson anglashga, mantiqiy va tanqidiy fikrlashga undaydi. Darslikda berilgan rasmlar, chizmalar va jadvallar juda ham qiziqarli, shu bilan birgalikda o‘quvchining tushunishi uchun sodda va aniq shaklda berilganligi o‘quvchi hamda pedagoglar uchun qulaylik tug‘diradi.

Tadqiqotlarga ko‘ra, hisob-kitobni yaxshi o‘zlashtirgan o‘quvchidan ko‘ra, matematik mushohada hamda mantiqiy fikrlash ko‘nikmasiga ega o‘quvchi hayotda ko‘proq muvaffaqiyat qozonar ekan. Bu ko‘nikma orqali odam matematik bilimlarini hayotda qo‘llaydi, turli vaziyat va muammolarga tez yechim topadi. Shuni hisobga olib, o‘quvchining matematik tafakkurini rivojlantirishga e’tiborni qaratilgan.

Shuningdek, ilg‘or xorijiy tajribalarga asoslangan dastur asosida yaratilgan 1-sinf Matematika darsligida ham ilk bor farzandlarimizni matematik mushohadaga chorlaydigan mashg‘ulot va topshiriqlarga keng o‘rin berildi.

Atrof-borliq, jumladan, olamning tuzilishi, unda kechayotgan hodisa va jarayonlarni bilishning metodologik asosini bir-birini to‘ldiruvchi, ilmiy bilishning nazariy va empirik metodlar birligi tashkil etadi. Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda tabiatda bo‘lgan qiziqishni, unda kechayotgan hodisa va jarayonlar to‘g‘risida bilimlarni anglashda hamda ularning empirik (kuzatish, tadqiqot) metodlarni o‘zlashtirishida “Tabiiy fanlar” o‘quv predmeti muhim ahamiyat kasb etadi.

Inson dunyoqarashining tabiiy-ilmiy asosini tabiat haqidagi bilimlar tashkil qiladi. Yosh o‘quvchilar atrof-olam to‘g‘risidagi dastlabki bilimlarni angelayotganda hali yetarli darajada tizimlashtirilmagan bilimlar hajmini his qiladilar. Fanlarni birlashtirish bu muammoni hal qilishga imkon beradi. O‘qitishda integratsiyalashgan yondashuvni amalga oshirish natijasida olingan yaxlit bilimlar o‘quvchilar ularni o‘quv jarayonida, darsdan tashqari mashg‘ulotlarda, umumta’lim maktab bitiruvchisi bo‘lganida hamda ijtimoiy hayoti davomida qo‘llashiga yordam beradi.

Tabiiy fanlar biologiya, geografiya, kimyo, fizika, astronomiya, ekologiya yo‘nalishlarini o‘z ichiga oladi. Bu fanlarning har biri o‘ziga xos tarkib, tuzilish va tadqiqot usullariga ega. Olamda sodir bo‘layotgan turli hodisa hamda jarayonlarni tushuntirishda tabiiy fanlarni o‘zaro bog‘lash asosida tabiatning turli jihatlarini tasvirlaydigan modellardan foydalaniladi. Fanlarni o‘zaro bog‘lab, olamda sodir bo‘layotgan turli hodisa hamda jarayonlar haqidagi tushunchalarni kichik maktab yoshidan anglashda “Tabiiy fanlar” darsligi o‘quvchiga katta yordam beradi.

Tabiiy fanlarni o‘qitishning asosiy maqsadi – olamning ilmiy manzarasi haqidagi tasavvurni yaratish; bilimning ilmiy usulini o‘z-lashtirish va uni zamonaviy inson qadriyatlari tizimiga kiritish.

Tabiiy fanlarni o‘qitishning maqsad va vazifalari:

- o‘quvchilarda tabiiy-ilmiy dunyoqarashni shakllantirish;
- o‘quvchilarga materiya tuzilishining birligini, universalligini, tabiat qonunlarining tub mohiyatini anglatish;
- bilishning ilmiy (kuzatish, tajriba o‘tkazish) metodlarini o‘zlashtirish;
- o‘quvchilarda ilmiy madaniyatni tarbiyalash;
- olingan bilimlarni kundalik hayotda qo‘llash;
- o‘zi turgan olamda yo‘nalish olish ko‘nikmalarini egallash;
- shaxsning kognitiv, axloqiy, hissiy fazilatlarini rivojlantirish;
- o‘quvchilarda tabiatni asrashda muhim bo‘lgan ijobiy fazilatlarni shakllantirish.

Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida texnologiya o‘quv fanini o‘qitishning asosiy maqsadi – o‘quvchilarda texnik-texnologik hamda texnologik jarayon davomida bajariladigan operatsiyalar yuzasidan olgan bilim, ko‘nikma va malakalarini mustaqil amaliy faoliyatida qo‘llash, kasb-hunarga yo‘naltirish, milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida ijtimoiy munosabatlarga kirisha olish layoqatlarini shakllantirishdan iborat.

Texnologiya o‘quv predmetining asosiy vazifalari: materiallar va ularning xossalari, xususiyatlari hamda texnik obyekt va texnologik jarayonlarga oid ma’lumotlarni o‘rganish; texnik obyekt hamda texnologik jarayonlarda maxsus va umummehnat amallarini bilish; texnik va kreativ fikrlashni, intellektual qobiliyatlarini shakllantirish; texnologik jarayon va tayyorlangan mahsulotlarni bajarish ketma-ketligi hamda mahsulot sifatini tahlil qila olish; jarayonlarning bajarilishiga oid xulosalar chiqarish hamda mehnat operatsiyalarini, mahsulot sifatini baholay olish; kasb tanlashga yo‘naltirishdan iborat.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, darsliklarda xalqaro tajribalar asosida STEAMni joriy etilishini kuzatish mumkin. STEAM ta’limi bugungi kunda ta’lim tizimidagi yondashuvni o‘rganish va ta’limga bo‘lgan munosabatini o‘zgartiradi. O‘quvchilar amaliy ko‘nikmalarga e’tibor qaratish orqali irodani, ijodkorligini, moslashuvchanligini rivojlantiradi va boshqalar bilan hamkorlik qilishni o‘rganadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent.: “O‘zbekiston”, 2021.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5712-son Farmoni. 2019-yil 29-aprel.

3. Azizova D. Boshlang‘ich sinflarda Tarbiya fanini o‘qitish metodikasi: metodik qo‘llanma. – T.: "Big makro world" MCHJ. 2023. -158 b.
4. Qosimova G. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tabiat hodisalarini ilmiy manzarasini shakllantirish: metodik qo‘llanma. – T.: "Big makro world" MCHJ. 2023. -109 b.
5. Jumayev M.E Matematika o‘qitish metodikasi. (OO‘YU uchun darslik). – T.: “Turon iqbol” 2020. 426 b.
6. Repyova I.V. Matematika. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 1-4-sinf uchun darslik. –Toshkent: “Novda Edutainment” nashriyoti, 2023.
7. Malikova Y.V. Tabiiy fanlar. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 1-4-sinf uchun darslik. –Toshkent: “Novda Edutainment” nashriyoti, 2023.
8. Ismailova R.N. Texnologiya. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 1-4-sinf uchun darslik. –Toshkent: “Novda Edutainment” nashriyoti, 2023.

UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISH JARAYONIDA RAHBAR AYOLLARNI TAYYORLASH ZARURATI

Raximova Gulbahor Valijonovna

Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) Farg‘ona viloyati PMM
Pedagogika va psixologiya, ta’lim texnologiyalari kafedrası dotsenti
+998902746770

Annotatsiya: Ushbu maqolada ayollarning rahbarlik lavozimlariga tayyorlanishi va uzlsiz kasbiy rivojlanish jarayonida duch keladigan muammolar yoritilgan. Zamonaviy ta’lim maktablarida ayollarni rahbarlik xususiyatlarini shakllantrish, shuningdek, xorijiy tajribalar asosida ularning boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirish bo‘yicha takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: Kasbiy rivojlanish, gender tengligi, boshqaruv salohiyati, mentorlik, o‘qitish dasturlari, kontekst.

Annotation: This article discusses the problems faced by women in the process of preparing for leadership positions and continuous professional development. Suggestions are made for the formation of leadership qualities in women in modern educational institutions, as well as the development of their management competencies based on foreign experience.

Keywords: Professional development, gender equality, management capacity, mentoring, training programs, context.

Аннотация: В статье рассматриваются проблемы, с которыми сталкиваются женщины в процессе подготовки к руководящим должностям и непрерывного профессионального развития. Даны предложения по формированию лидерских качеств у женщин в современных образовательных

учреждениях, а также развитию их управленческих компетенций на основе зарубежного опыта.

Ключевые слова: Профессиональное развитие, гендерное равенство, управленческий потенциал, наставничество, программы обучения, контекст.

Kirish. Yurtimizda, ayollarning ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy hayotdagi faolligi ortib borar ekan, ularning rahbarlik lavozimlarida faoliyat yuritishini rag‘batlantirish muhim masalaga aylangan. Biroq ko‘plab jamiyatlarda, shu jumladan O‘zbekistonda ham, ayollar hali-hanuz rahbarlik lavozimlariga tayyorlanishda muayyan to‘siqlarga duch kelmoqda. Ushbu maqolada ushbu muammo uzluksiz kasbiy rivojlanish kontekstida ko‘rib chiqiladi.

Metodologiya. Bugun yuritimizda inson qadrini yuksaltirish va erkin fuqarolik jamiyatini yanada rivojlantirish orqali xalqparvar davlat barpo etish, adolatli ijtimoiy siyosat yuritish, inson kapitalini rivojlantirish kabi masalalarni amalga oshirish va uning natijaviyligi ko‘p jihatdan rahbarlarga, ularning boshqaruv sohasidagi professional mahoratiga bog‘liq.

Shuning uchun rahbar kadrlarning rahbarlik salohiyatini oshirish va ularning fuqarolik jamiyatlari institutlari hamda odamlar bilan ishlay olish qobiliyatini shakllantirishga alohida e‘tibor berish zarur. Shu bilan birga jamiyat hayotida rahbar ayollarni ijtimoiy siyosiy faoligini oshirish, ularni qo‘llab-quvatlashga doir islohotlarni amalga oshirishda gender tenglikni taminlanishini vaqtning o‘zi talab etmoqda.

O‘rganish natijalari mamlakatimizda tuzilmaviy va institutsional o‘zgarishlar izchil davom etayotganini, gender tenglik sohasidagi qonunchilik takomillashtirilayotganini, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy hayotdagi o‘rni va mavqei ortib borayotganini tasdiqlaydi.

Siyosiy partiyalarda xotin-qizlar ulushi 47 foizga, oliy ta’limda 40 foizga, tadbirkorlik faoliyatida esa 37 foizga yetdi. Rahbar lavozimlarda ishlayotgan ayollar ulushi — 33 foiz. Bugungi kunda 2 mingga yaqin davlat va jamoat tashkilotlariga ayollar rahbarlik qilmoqda. [9]

Shu o‘rinda shuni alohida ta’kidlab o‘tish joizki, yuritimizda toboro ko‘payib bormoqda ayollarni rahbarlik maqomida ko‘rish. Ayni shu boisdan, bugungi kunda boshqaruv sohasi, rahbar ayol kadrlarni tayyorlash sohasidagi ilmiy izlanishlarni rivojlantirish o‘ta muhim masala sifatida o‘z natijasini kutmoqda. Mazkur sohadagi aniq natijalarga tayangan dasturlarni ishlab chiqish, aynan pedagogika va psixologiya fani oldiga qo‘yilgan dolzarb vazifalarni o‘z ichiga oladi. Masalan, rahbar kadrlarni lavozimlarga tayinlashda, boshqaruv turli sohalarida munosib nomzodlarni tanlay olish, ularning boshqaruv salohiyati va qobiliyatini adolatli baholash zarurati har doim alohida ahamiyatga ega.

Xotin-qizlardagi aniqlangan rahbarlik qobiliyati hamda shaxs imkoniyatlarini rivojlantirish esa, pedagogik va psixologik vazifalarning yana bir muhim jihati sifatida o‘z ahamiyatiga ko‘ra avvalgisidan qolishmaydigan masaladir.

Bugun zamonaviy maktab ta’limda zamonaviy rahbarlarga xos bo‘lgan, keng dunyoqarash hamda fikrlashga ega, professional va shaxsiy sifatlarni tarkib toptirishda shaxsning xislat, fazilatlarini, uning tajribasi, mavjud bilim, ko‘nikma, malakalarini hamda qobiliyatini integratsiyalash amaliyotini yuzaga keltira oladigan ayol rahbarlarni liderlik ko‘nimalarini rivojlantirish zarurati tug‘ilmoqda.

Bundan asosiy maqsad – o‘zaro muvofiqlashgan ichki tizimga ega bo‘lgan, yaxlit, bir butun ayol rahbar shaxsini shakllantirishdan iborat jarayonni talab etmoqda.

Bunday qobiliyat hamda malakani esa, muayyan tizimlashtirilgan ta’lim tadbirlari asosida rivojlantirish mumkin bo‘ladi. Shu munosabat bilan, bugungi kunda boshqaruv sohasida, ayol rahbar kadrlarni tayyorlash sohasidagi ilmiy izlanishlarni rivojlantirish o‘ta muhim masala sifatida o‘z natijasini kutmoqda.

Jamiyatimizda ayollarning faolligini oshirish, ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, madaniy-ma’naviy sohalaridagi mavqei kamol topishi intensivligi darajasining muhim ko‘rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Prezident Shavkat Mirziyoyev 2022-yil 22-yanvar kuni bo‘lib o‘tgan xalq deputatlari Buxoro viloyati kengashining navbatdan tashqari sessiyasida ayol rahbarlar faoliyatiga alohida to‘xtalib o‘tib, Biz hokimlikka saylangan rahbar ayollarimizga doim yordam beramiz, yelkadosh bo‘lamiz. Bundan keyin ham katta tashkilot va kompaniyalar rahbarligiga ayollarni tayinlash tashabbusi davom etadi. Biz ularni tayyorlayapmiz. Kimlargadir bu ish yoqmas, lekin menga yoqadi” - degandi.

Nazarimizda, rahbar faoliyatini tahlil etuvchi ilmiy psixologik izlanishlarning aksariyat qismi aynan shu mavzuga tegishli. Bunda rahbarni eng mukammal shaxs sifatida namoyon bo‘lishi uchun yordam beruvchi kouching texnologiyalardan tortib, jamoani ahil komandaga aylantirish treninglarigacha to‘xtalib o‘tish mumkin. Zamonaviy boshqaruvga e’tibor berilsa, bugungi tashkilotda eng ishonchli va itoatkor boshqaruv ob’yekti sifatida faqatgina ofisdagi moslama va uskunalarni sanab o‘tish qoldi. Bevosita boshqaruv ob’yekti sifatida tushuniluvchi xodimlar esa murakkab boshqaruv jarayonining “ehtimoliy” elementiga aylangan.[3]

Mutaxassislar fikricha, zamonaviy maktab direktorining imiji 4 ta omil asosida baholanadi, — deydi J.Smetana. — Bular reaksiya, bilim, xulq-atvor va ta’sirdir. Dunyo tajribasida tan olingan, bola shaxsiga yo‘naltirilgan ta’lim yurtimizda izchil tatbiq etilayotgani quvonarli hol. Menejerlik mashg‘ulotlarimiz ta’limda menejment bo‘yicha hududiy trenerlarni tayyorlashga xizmat qiladi. Bu esa

ta’limi tizimida menejment konsepsiyasini shakllantirishga ko‘maklashishi shubhasiz.[10]

Muhokama. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, ayollarning rahbarlikka tayyorlanishi faqat professional bilimlar emas, balki psixologik va ijtimoiy tayyorgarlikni ham talab qiladi. Rahbar ayollarni tayyorlashda quyidagi yondashuvlar samarali hisoblanadi:

Maxsus yetakchilik dasturlarini ishlab chiqish;

Mentorlik tizimini joriy etish;

Gender tengligini qo‘llab-quvvatlovchi siyosat yuritish;

Oila va ish muvozanatini ta’minlovchi tizimlarni yaratish.

Skandinaviya mamlakatlarida “ayollar yetakchiligi inkubatorlari” (Women Leadership Incubators) orqali yuqori natijalarga erishilmoqda. Bunday tajribalarni O‘zbekiston sharoitiga moslashtirish lozim.

Xulosa. Ayollarning rahbarlik salohiyatini rivojlantirish O‘zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti uchun muhim omildir. Uzluksiz kasbiy rivojlanish dasturlarida ayollar uchun alohida modul va amaliy treninglar, maslahat markazlari tashkil etilishi zarur. Shuningdek, o‘rta va oliy ta’lim bosqichlaridanoq qizlarda liderlik kompetensiyalarini shakllantirish bo‘yicha chora-tadbirlar ko‘rish dolzarbdir.

Xulosa qilib aytganda boshqaruv muammosi psixologiya sohasidasida juda keng va atroflicha o‘rganilgan. O‘rganishlar natijasida, turlicha nazariyalar, konsepsiyalar, yondashishlar, pozitsiyalar, yo‘nalishlarga asoslangan holda tadqiq qilingan. Shu nazariyalar va konsepsiyalarga tayanib, maktab ta’limi tizimida ayol rahbar kadrlarini liderlik ko‘nikmalarini rivojlantirish maqsadga muvofiq. Buning uchun mazkur nazariyalarga tayanib, ayollarda rahbarlik salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladigan, o‘ziga xos maktabini yartish lozim. Maqsadimiz, ilmiy izlanishlarimiz, kasb sohasidagi yuqori malakali ayol rahbarni liderlik darajasiga ko‘tarilishi uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. J.Rumiy.Ichingdagi ichingdadir. «Yangi asr avlodi». Toshkent-2016.134 b.
2. A.Haydarov. Madaniyat va san’at sohasini boshqarish asoslari. O‘quv qo‘llanma. «Kamalak» nashriyoti-2019. 192 b.
3. Mahmudov I. Boshqaruv psixologiyasi. YUNAKS-PRINT. – Toshkent: 2005. –170
4. О. Тиллаев. Аёл лидер: Плюс ва минуслар нималардан иборат?. <https://kun.uz/news/2020/03/08/ayol-lider-plyus-va-minuslar-nimalardan-iborat>.
5. N.Nishonova. Davlat boshqaruvi tizimida xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish masalalari. «Extremum-Press» bosmaxonasi. Toshkent-2013. 84 b.

6. Mirziyoyev Sh. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021. – 464 b. «Oriental Art and Culture»
7. Gulyamova, D. (2022). Ayollarning boshqaruvdagi roli va gender tenglik siyosati. Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi nashriyoti.
8. Qodirova, Z. (2023). «Ayollarni rahbarlikka tayyorlash: muammolar va istiqbollar.»// Pedagogik innovatsiyalar jurnali, №1, 45–52.
9. <https://www.xabar.uz/uz/infografika/davlat-boshqaruvidagi-top-40>
10. <http://marifat.uz/marifat/ruknlar/umumii-urta-talim/3060.htm>

THEORETICAL MODEL FOR THE DEVELOPMENT OF AN INTEGRATED METHODOLOGICAL TRAINING SYSTEM BASED ON ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR FUTURE PRIMARY EDUCATION TEACHERS

Najmiddinova Gulnora Najmiddin qizi,

PhD Student of Navoi State University Email:

najmiddinovagulnora01@gmail.com ORCID ID: [0009-0004-2958-5441](https://orcid.org/0009-0004-2958-5441)

Tel: +998913360692

Abstract: This article presents a theoretical model for developing an integrated methodological training system for future primary education teachers by leveraging artificial intelligence (AI) technologies. The model focuses on enhancing pedagogical competencies, personalizing learning experiences, and fostering adaptive teaching strategies. Drawing from recent developments in AI and pedagogical theory, this model integrates technological tools, pedagogical principles, and feedback systems into teacher training. The proposed framework offers a basis for redesigning educational curricula and teacher preparation programs to align with 21st-century learning demands.

Keywords: artificial intelligence, chatbots, integration, intelligent tutoring systems, digital innovation, teacher readiness, future primary education teachers.

Introduction.

In the digital era, the transformation of teacher education programs has become essential to meet the changing needs of learners and educational systems. Future primary school teachers are expected not only to master pedagogical skills but also to utilize digital technologies effectively. Artificial intelligence (AI) offers new possibilities for personalized learning, data-driven instruction, and adaptive methodologies. Developing an integrated training system grounded in AI can enhance methodological competence and ensure future teachers are equipped for dynamic classroom environments (Zawacki-Richter et al., 2019).

Methods.

Methodological training refers to the development of skills related to lesson planning, instructional design, evaluation, and classroom management. Vygotsky’s sociocultural theory emphasizes the importance of scaffolding and mediated learning, which can be simulated through AI-based environments. Additionally, Shulman’s pedagogical content knowledge (PCK) model underlines the integration of content and pedagogy as essential in teacher education (Shulman, 1987).

AI in education comprises intelligent tutoring systems, natural language processing, learning analytics, and machine learning-based feedback. These tools provide personalized guidance, simulate real classroom scenarios, and assess student performance in real time (Luckin et al., 2016). Integrating AI into teacher education offers opportunities for future educators to experience adaptive teaching and data-supported reflection.

The proposed model consists of five interrelated components:

Digital Infrastructure and Tools

This includes AI-powered platforms such as chatbots, virtual simulations, and intelligent learning environments that support the methodological training of teachers.

Pedagogical Framework

Grounded in constructivist and socio-cognitive learning theories, this component ensures alignment of AI applications with educational psychology principles.

Personalized Learning Paths

AI systems adapt content delivery based on trainee performance, allowing for individualized progress, remediation, or enrichment (Holmes et al., 2019).

Reflective Practice and Feedback

AI-powered analytics provide real-time insights into teaching strategies, enabling self-assessment and improvement through automated mentoring tools (Woolf, 2010).

Collaborative Learning Environment

AI supports peer-to-peer interaction through adaptive group formation and real-time collaboration analytics.

Results.

Model Structure and Interaction is conceptualized as an **interactive cycle** with the following stages:

1. **Needs Diagnosis** – AI-driven surveys and tests assess the initial competencies of teacher trainees.
2. **Content Delivery** – Modular AI-enhanced content tailored to individual learning styles.

3. **Practice Simulation** – Virtual classrooms simulate diverse teaching scenarios.
4. **Performance Analysis** – AI analyzes performance, highlights strengths, and offers actionable feedback.
5. **Adaptation and Progression** – The system modifies content difficulty and scope based on progress data.

This cyclical model enables continuous development and responsiveness, fostering deep methodological expertise.

Implementation Considerations

- **Curriculum Alignment:** Teacher training institutions must embed AI-based modules within their education curricula.
- **Ethical Use:** Transparent algorithms and data privacy safeguards are crucial in educational AI applications.
- **Teacher Readiness:** Faculty must be trained to guide students in using AI technologies meaningfully.

Conclusion.

The proposed theoretical model aims to revolutionize the methodological preparation of future primary education teachers by incorporating AI technologies. It bridges pedagogical theory and digital innovation, fostering adaptive, reflective, and personalized teacher education. As education continues to evolve, integrating AI into teacher training will ensure graduates are not only competent instructors but also innovative facilitators of learning.

References

1. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). *Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning*. Boston: Center for Curriculum Redesign.
2. Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. (2016). *Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education*. Pearson Education.
3. Najmiddinova G.N. “The role of artificial intelligence in society and education”. Til va adabiyot.uz Ilmiy-metodik elektron jurnal. -Toshkent. 2025-yil. –B. 239-242. <https://oak.uz/pages/4802>.
4. Najmiddinova N.G. “Перспективы использования искусственного интеллекта в образовательной сфере”. Innovative Development in Educational Activities ISSN: 2181-3523. -B. 30-33. openidea.uz.
5. Najmiddinova G.N. “Introduction of Artificial Intelligence (AI) in Secondary Education School System”. Ilm sarchashmalari ilmiy-nazariy, metodik jurnal 1-son. 2025-yil. –B.144-147.

6. Najmiddinova M.N., Najmiddinova G.N. “Pedagogical mechanisms for improving student knowledge with the help of Artificial Intelligence”. International journal of scientific researchers”. www.wordlyknowledge.uz. Volume: 2, Issue: 1, 2023.
7. Najmiddinova M.N., Najmiddinova S.N. “Ways to organize the activities of teachers in the process of distance Education” . Asian Journal of Multidimensional Research, ISSN: 2278-4853 Vol. 11, Issue 5, May 2022.
8. Najmiddinova M.N. “Practical basis of the problem of teaching foreign languages in high education system”. International Conference on Sustainable Development and Economics. June 24-25.
9. Najmiddinova G.N. “Jamiyat va ta’limni rivojlantirishda sun'iy intellekt texnologiyalarining roli”. “Oliy ta’limda innovatsiya va raqamli texnologiyalar muhitida o’qitishning zamonaviy tendensiyalari: istiqbollar, muammolar va yechimlar” mavzusida xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya, November, 29, 2024. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14305115>.
10. Najmiddinova G.N. "Sun'iy intellekt Texnologiyalari va ularni ta’limda qanday qilib to’g’ri ishlatish kerak". Международной очно-заочной научно-практической конференции. Актуальные проблемы современной татарский филологии, г Уфа, 22 - ноября 2024 г. 201-204 стр.
11. Najmiddinova G.N. “The Integration of Artificial Intelligence (AI) into education system”. 34-37 b. Tamaddun Nuri ,ISSN 2181-8258, 12-son (63) Ilmiy, ijtimoiy-falsafiy, madaniy-ma’rifiy, adabiy-badiiy jurnal, 12.12.2024. <https://doi.org/10.69691/r1bx4f56>
12. Najmiddinova G.N. The main features and practical significance of artificial intelligence systems. Tanqidiy nazar, tahliliy tafakkur va innovatsion g’oyalar” Respublika milliy konferensiyasi.. Vol. 1 No. 6. 2025.-B.117-124. <https://phoenixpublication.net/index.php/TANQ/article/view/3806>
13. Najmiddinova G.N. Bo’lajak boshlang’ich ta’lim o’qituvchilarining darslar jarayonlarida sun’iy intellektidan foydalanishi. “Milliy ta’lim yaratilishida innovatsion yondashuvlar” Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya, 18-04-2025.
14. Najmiddinova G.N. AI -Enhanced Methodological Training for Future Teachers. Journal of Multidisciplinary Sciences and Innovations. ISSN: 2751-4390. Impact Factor(RESEARCH BIB): 9,08. Volume 4, Issue 4, -P.248-253. <https://ijmri.de/index.php/jmsi>. 13.05.2025. Doi: <https://doi.org/10.55640/>
15. Shulman, L. S. (1987). Knowledge and teaching: Foundations of the new reform. *Harvard Educational Review*, 57(1), 1–22.
16. Woolf, B. P. (2010). *Building Intelligent Interactive Tutors: Student-Centered Strategies for Revolutionizing E-Learning*. Burlington: Morgan Kaufmann.

17.Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2019). Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education – where are the educators? *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 16(1), 1–27.

UYUSHMAGAN YOSHLARDA IJTIMOIIY MOSLASHUVNI TA’MINLASHNING PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI

Haydarov Sh.Sh.

Buxoro xalqaro universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada uyushmagan yoshlar ijtimoiy guruhining o‘ziga xos psixologik holati, ularning jamiyatga moslashuvi va integratsiyasi bilan bog‘liq psixologik muammolar tahlil qilinadi. Shuningdek, ijtimoiy moslashuvga erishishda samarali psixologik mexanizmlar, shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalar, ijtimoiy-emosional barqarorlikni rivojlantirish yondashuvlari yoritiladi. Tadqiqotda mavjud psixologik nazariyalar asosida uyushmagan yoshlar bilan ishlashda qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan strategiyalar, diagnostika, profilaktika va psixokorreksion amaliyotlar asoslanadi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy moslashuv, deviant xatti-harakat, xavf guruhidagi yoshlar, ijtimoiy-psixologik yordam, motivatsiya, kognitiv resurslar, psixokorreksiya, emotsional intellekt, o‘z-o‘zini baholash, aralashuv modeli, psixososial barqarorlik, profilaktik tadbirlar, psixologik diagnostika, ijtimoiy inklyuziya.

Аннотация: В данной научной статье анализируются психологические особенности неорганизованной молодежи, проблемы их социальной адаптации и интеграции в общество. Освещаются эффективные психологические механизмы, обеспечивающие социальную адаптацию, развитие личностной и социальной компетентности, эмоциональной устойчивости. В исследовании обоснованы стратегии, диагностические и коррекционные подходы, применимые в работе с молодежью группы риска на основе современных психологических теорий.

Ключевые слова: социальная адаптация, девиантное поведение, молодежь группы риска, социально-психологическая поддержка, мотивация, когнитивные ресурсы, психокоррекция, эмоциональный интеллект, самооценка, модель вмешательства, психосоциальная устойчивость, превентивные меры, психологическая диагностика, социальная инклюзия.

Abstract: This scientific article analyzes the psychological characteristics of unorganized youth, their social adaptation challenges, and integration issues. It highlights effective psychological mechanisms that support social adaptation, the

development of personal and social competence, and emotional resilience. The study substantiates strategies, diagnostics, and psychocorrection practices applicable in working with at-risk youth based on modern psychological theories.

Keyword: social adaptation, deviant behavior, at-risk youth, socio-psychological support, motivation, cognitive resources, psychocorrection, emotional intelligence, self-esteem, intervention model, psychosocial stability, preventive measures, psychological diagnostics, social inclusion.

Uyushmagan yoshlar zamonaviy jamiyatda muayyan ijtimoiy-iqtisodiy, ma’naviy va madaniy omillar ta’sirida ijtimoiy tizimdan chetlab qolgan yoki ijtimoiy rolini topishda qiynalayotgan shaxslar guruhidir. Bu toifa yoshlarda ijtimoiy moslashuvning pasayganligi, tashqi muhitga integratsiya qilishda qiyinchiliklar, o’zini namoyon qilishdagi cheklovlar va psixologik beqarorlik kuzatiladi. Ayniqsa, bunday yoshlar jamiyatdagi umumiy qadriyatlar, me’yorlar va ijtimoiy munosabatlarga moslashishda ko‘plab ichki va tashqi to’siqlarga duch keladi. Shu boisdan, ushbu yosh guruhining psixologik qo‘llab-quvvatlanishi, ularda ijtimoiy kompetensiyalar va ijtimoiy hissiy barqarorlikni shakllantirish masalasi bugungi kunda dolzarb hisoblanadi.

Nazariy jihatdan ijtimoiy moslashuv sotsiologik, psixologik va pedagogik yondashuvlar bilan izohlanadi. Sotsiologik qarashlar (T. Parsons, E. Durkheim) shaxsning jamiyatdagi rollarni o‘zlashtirishini ijtimoiy tartibotlar orqali ifodalaydi. Psixologik jihatdan esa, ijtimoiy moslashuv shaxsning ijtimoiy tizimga faol, samarali va maqsadli qo‘shila olish qobiliyati sifatida ta’riflanadi (G. Allport, E. Fromm). Bu jarayonni aniqlovchi asosiy psixologik komponentlar quyidagilardan iborat: shaxsiy motivatsiya, o‘z-o‘zini baholash, emotsional barqarorlik, ijtimoiy rollarni anglash va o‘zini nazorat qilish. Albert Bandura tomonidan ilgari surilgan "o‘z-o‘zini boshqarish nazariyasi" asosida yoshlar o‘z xatti-harakatlari natijasi uchun javobgarlikni anglab, o‘z-o‘zini tahlil qilishga o‘rganadi. Eriksonning psixososial rivojlanish nazariyasi esa yosh davridagi shaxsiy identifikatsiya va ijtimoiy rol topish muammolarini izohlab beradi. D. Golemanning emotsional intellekt nazariyasi esa shaxslararo munosabatlarda muvaffaqiyat kaliti sifatida emotsional barqarorlik va boshqalarning emotsiyalariga nisbatan sezgirlikni ilgari suradi.

Uyushmagan yoshlar uchun samarali psixologik xizmat modeli ularning emotsional-intellektual salohiyatini oshirish, stressga chidamlilikni kuchaytirish, kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tizimini mustahkamlashga qaratilgan bo‘lishi lozim. Bu model quyidagi yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi:

- 1) diagnostika bosqichi — yoshlarning ehtiyojlari, qiyinchiliklari va resurslarini aniqlash;
- 2) psixoprofilaktika — salbiy holatlarning oldini olish;
- 3) psixokorreksiya — mavjud muammolar ustida ishlash;
- 4) rehabilitatsiya va ijtimoiylashtirish — barqaror moslashuvga erishish.

Yoshlar bilan ishlovchi psixologlar va pedagoglar bu modelni amaliyotga joriy etishda individual yondashuvni, ishonchli munosabatni va muntazam monitoringni asosiy mezon sifatida qabul qilishlari lozim. Ayniqsa, ijtimoiy tengdoshlar guruhi, oilaviy muhit va mahalla tizimi bilan integratsiyalashgan ishlanmalar ijtimoiy moslashuvning psixologik jihatdan muvaffaqiyatli kechishiga xizmat qiladi. Bu jarayonda jamoaviy treninglar, psixodrama, rolli o‘yinlar, motivatsion intervyu va art-terapiya metodlari keng qo‘llaniladi. Psixologik moslashuvni ta‘minlovchi ichki omillar qatoriga shaxsiy motivatsiya, o‘ziga bo‘lgan ishonch, emotsional barqarorlik va ijtimoiy kompetensiyalar kiradi. Tashqi omillardan esa oilaviy qo‘llab-quvvatlash, mahalla va hamjamiyat bilan ijobiy aloqa, ta‘lim va mehnatga jalb qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Uyushmagan yoshlar uchun xizmat ko‘rsatuvchi psixologik model bu omillarni hisobga olgan holda, kompleks yondashuv asosida ishlab chiqilishi zarur.

Xulosa qilib aytganda, uyushmagan yoshlarning ijtimoiy tizimga moslashuvini ta‘minlashda psixologik mexanizmlar – bu nazariy asoslangan, amaliyotda sinovdan o‘tgan strategiyalar tizimidir. Bu strategiyalar orqali shaxsiy resurslarni faollashtirish, emotsional va ijtimoiy barqarorlikni rivojlantirish hamda ijtimoiy inklyuziyaga erishish mumkin. Psixologik xizmat ko‘rsatish jarayonida shaxsga yo‘naltirilgan, individual imkoniyatlarni inobatga olgan yondashuv asosiy omil bo‘lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Баротов.Ш.Р. Психологик хизмат: Магистрлар учун дарслик. – Т.: “Наврўз” нашриёти, 2018. – 344 б.
2. Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York: Freeman.
3. Erikson, E.H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. New York: Norton.
4. Goleman, D. (1995). *Emotional Intelligence*. New York: Bantam Books.
5. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). *The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior*. Psychological Inquiry.
6. Parsons T. (1951). *The Social System*. Glencoe: Free Press.
7. Fromm, E. (1941). *Escape from Freedom*. New York: Farrar & Rinehart.

MAKTABGACHA TA’LIM VA TARBIYADA ANTIKORRUPSION TA’LIM LOYIHASINI JORIY ETISHNING DOLZARBLIGI

Hokimjonova Maftuna Zairovna

Farg‘ona viloyat pedagogik mahorat markazi “Maktabgacha, boshlang‘ich
va maxsus ta’lim” kafedrası o‘qituvchisi

Anatatsiya: Ushbu maqola maktabgacha ta’lim sohasidagi korrupsiyaning odatiy ko‘rinishlarini va axborot sohasidagi korrupsiyaga qarshi kurashish masalalarini o‘rganishga bag‘ishlangan. Maktabgacha ta’lim sohasidagi korrupsion jarayonlarini belgilovchi sabablar ham tahlil qilinadi; Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida korrupsiyaning namoyon bo‘lishiga oid ba’zi ijtimoiy ma’lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: korrupsiya, maktabgacha ta’lim, illat, kushanda, ta’lim tizimi, dolzarblik

Bugungi kunda ta’lim tizimida korrupsiyaga qarshi kurashish borasida qabul qilingan me’yoriy-huquqiy hujjatlar doirasida tizimli ishlar olib borilmoqda. Ta’lim tizimida “Korrupsiyasiz soha” loyihasini amalga oshirishni tashkil etish belgilangan. korrupsiyaning ma’lum bir mamlakatda rivojlanishi esa o‘sha davlatning tanazzuliga olib keladi. Yurtboshimiz SH.Mirziyoyev hukumat teppasiga kelgan kunidanoq korrupsiya atalmish illat bilan kurashishda ayniqsa ta’lim sohasida korrupsiyani yo‘q qilish yuzasidan qator qaror va farmonlar ishlab chiqilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasining 2026 yil 24 noyabr “Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi qonuni, “Korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish hamda davlat organlari va tashkilotlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazorati tizimi samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2023-yil 27-noyabr, PF-200-son farmonilari ham ushbi mavzuni maktabgacha ta’lim tizimida qay darajada dolzarb ekanligini ko‘rsatmoqda.

“Maktabgacha ta’lim tizimini isloh qilishda pedagog kadrlar va ta’lim sifatini oshirish bilan bir qatorda korrupsiyaga qarshi ham ayovsiz kurashib kelinmoqda. Korrupsiya maktabgacha ta’lim da shunchalik tizimli tus olganki, uni metall zangiga o‘xshatish mumkin. Qachonki zang metallni yemira boshlasa, ish jarayoni to‘xtamasligi uchun metalning o‘sha qismini butunlay boshqasiga almashtirish kerak bo‘ladi”, – deb fikr bergan edi Agrippina Shin. Bu o‘rinda Prezidentning 2020 yil 29 iyundagi «O‘zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi PF-6013-sonli Farmonga asosan yangi tashkil etilgan Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligining asosiy vazifalaridan biri etib 2020-2021 yillarda barcha davlat va xo‘jalik boshqaruvi organlari, davlat korxonalari va ustav kapitalida davlat ulushi bo‘lgan korxonalar, shu jumladan maktabgacha ta’lim tizimida korrupsiyaga qarshi ichki idoraviy nazorat tizimlarini bosqichma-bosqich joriy etish belgilandi.

Korrupsiya haqida hamma biladi. Fuqarolarning katta qismi korrupsiya yomon ekanligini biladi va bundan aziyat chekadi. Korrupsiya va unga qarshi kurash haqida yuzlab maqolalar, kitoblar, darsliklar yozildi. Korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha dasturlar, rejalar, o'nlab tizimli chora-tadbirlar ishlab chiqildi va amaliyotda qo'llanilmoqda; milliy va mahalliy darajada qonunlar qabul qilindi. Korrupsiyaga qarshi kurash bo'yicha turli qo'mitalar va komissiyalar tuzildi. Korrupsiyaga qarshi kurashish uchun davlat va jamoat tuzilmalari tobora kuchayib bormoqda. Huquq-tartibot idoralari bilan bir qatorda, Prezidentning ko'rsatmasi bilan korrupsiyaga qarshi kurashdadoimiy amalga oshirilmoqda. Bularning barchasiga qaramay, mamlakatimizda korrupsiya darajasi pasaymayapti. Hukumat korrupsiyaga qarshi kurashda hanuz g'olib bo'la olgani yo'q. Bunday sharoitda muammoni yanada tushunish juda dolzarb bo'lib qolmoqda. Shu bois bolalarda korrupsiyaga qarshi xulq-atvorni yoshligidan shakllantirish zarur. Lekin buni shunday qilish kerakki, u tarbiyalanuvchilar uchun qiziqarli va hayajonli bo'lishi kerak. Bunga ertaklar yordamida erishish osonroq. Axir, bolalar ertakni juda yaxshi ko'radilar va ertak qahramonlari orqali buzilishning mohiyatini tushunish samaraliroq bo'ladi.

Mavjud rasmiy huquqiy savodxonlik va huquqiy ongni rivojlantirish, yosh avlodni tarbiyalash, ekstremizmning oldini olishga jiddiy e'tibor qaratish, korrupsiyadan erta ogohlantirish, korrupsiyaga qarshi immunitetni shakllantirish zarurati kundan kun dolzarb bo'lib bormoqda. Ushbu loyiha doirasida maktabgacha ta'lim da xalqaro tajribalarga tayangan xolda erta yoshdan huquqiy ongni rivojlantirish uchun to'laqonli foydalanish imkonini beradi. Ushbu loyiha maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ilg'or pedagogik usullarni ommaviy qo'llash va korrupsiyaga qarshi profilaktika o'quv kurslarini o'tkazishga qodir bo'lgan mutaxassislar bilan ta'minlash, shuningdek, pedagoglarni korrupsiyaga qarshi kurash bo'yicha amaldagi qonunchilik va uni qo'llash amaliyotini bilish bo'yicha attestatsiyadan o'tkazish zarurligi ta'kidlangan. Yosh avlodga korrupsiyaga qarshi ta'lim berishning asosiy nazariy, uslubiy va amaliy muammolaridan biri korrupsiyaga qarshi dunyoqarashni shakllantirish bo'yicha ishlab chiqilgan va qo'llanilayotgan uslubiy tavsiyalarni tuzatishdir.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning tashabbuslari bilan olib borilayotgan korrupsiyaga qarshi kurashning samarali natijalarini oshirishda biz maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagoglari tarbiyalanuvchilarimizda erta yoshdan korrupsiyaga qarshi imunitet shakllantirishimiz va ta'lim da korrupsion holatlarni yo'qilishni erta yoshdan boshoshimiz kerak. Quyida berilgan loyihalar asosida bolalarda erta yoshdan korrupsion ta'lim shakllanishida barcha pedagoglar o'quv yili davomidan samarali foydalanishlari va amaliyotga qo'lashlari tavsiya etiladi.

Agar biz Xalqaro ijtimoiy tadqiqotlarga murojaat qiladigan bo‘lsak, ular ta’lim ning ushbu sohasidagi korruptsiyaning yuqori darajasini aniq ko‘rsatadi. Xorijda maktabgacha yoshdagi bolalarni korruptsiyaga qarshi tarbiyalashning o‘ziga xos usullari ishlab chiqilgan va qo‘llanilgan. Asosan, bunday usullar bolada axloqiy va axloqiy fazilatlarni rivojlantirishga, salbiy va ijobiy xulq-atvor namunalarini farqlash va yolg‘on, o‘g‘irlik va boshqalar kabi salbiy ko‘rinishlarni rad etish qobiliyatiga qaratilgan. Bu usullarning barchasi o‘ynoqi, tushunish uchun qulaydir bu yoshdagi bola tomonidan.

Bolaga "pora" va "korruptsiya" nima ekanligini qanday tushuntirish kerakligi haqidagi savol juda qiyin. Ko‘rinib turibdiki, maktabgacha ta’lim dasturlarining korruptsiyaga qarshi ta’lim nuqtai nazaridan asosiy maqsadi “yaxshi” va “yomonlik” falsafiy toifalari to‘g‘risidagi qonun va axloq nuqtai nazaridan to‘g‘ri bo‘lgan g‘oyalarni shakllantirishdan iborat; adolat, halollik, mehr-oqibat, mas’uliyat, qonunga bo‘ysunish va boshqalar kabi asosiy axloqiy tamoyillarini shakllantiriladi. Materialni taqdim etish shakli muhim ahamiyatga ega, bu maktabgacha yoshdagi bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olishi kerak. Korruptsiyaga qarshi kurashga qaratilgan namunali maktabgacha ta’lim dasturini ishlab chiqish ma’lum darajada bolalarni korruptsiyaga yo‘l qo‘ymaslik ruhida tarbiyalashga izchil va tizimli yondashish masalasini hal qilishi mumkin. Korruptsiyaga qarshi kurashish bo‘yicha profilaktika chorasi sifatida korruptsiyaga qarshi ta’lim tizimini yanada rivojlantirish va jamiyatda korruption xulq-atvorga nisbatan murosasizlikni shakllantirish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining 2026 yil 24 noyabr “Korruptsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi qonuni
2. “Korruptsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish hamda davlat organlari va tashkilotlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazorati tizimi samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2023-yil 27-noyabr, PF-200-son farmoni
3. “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasining Qonuni
4. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligining Muvofiqlashtiruvchi kengashining 2022-yil 4-fevraldagi 1-sonli bayonnomasi bilan tasdiqlangan takomillashtirilgan “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi
5. Korruptsiyaga qarshi kurash mavzularidagi huquqiy atamalarning lug‘ati: lug‘at-ma’lumotnoma / komp. USTIDA. Vlasenko, A.M. Tsirin, E.I.
6. Veraksa N. E., Galimov O. R. Maktabgacha yoshdagi bolalarning kognitiv va tadqiqot faoliyati. – M.: Mozaika – sintez. Moskva 2013 yil

7. Emelyanova E.I. Bolalarning tadqiqot faoliyati // Bolalar bog‘chasidagi bola. "Nashriyot uyi" "Maktabgacha yoshdagi bolani tarbiyalash" Moskva - 2009. - 3-son.
8. Mixaylova Z. A., Babaeva T. I., Klarina L. M., Serova Z. A. Kattaroq maktabgacha yoshdagi bolalarda kognitiv va tadqiqot qobiliyatlarini rivojlantirish - Sankt-Peterburg. : MChJ nashriyoti "Bolalik-Press". - 2012 yil
9. KOUCHING TEXNOLOGIYASI - PEDAGOGIK KOMPETENTSIYANI OSHIRISH SHAKLI SIFATIDA
https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=07f0edgAAAAJ&citation_for_view=07f0edgAAAAJ:9yKSN-GCB0IC

YOSHLARNING INTELLEKTUAL SALOHIYATINI OSHIRISHDA OLIMLAR NIGOHI

Toshpulatov Isroyiljon Ismoilovich,

Farg‘ona viloyati pedagogik mahorat markazi dotsenti, falsafa fanlari bo‘yicha
falsafa doktori (PhD), e-mail: isroyiltoshpulatov@gmail.com,
tel: +99891-116-15-17

Annotatsiya: Maqolada jamiyatda yoshlar intellektual salohiyatini yuksalishi ma’naviy, ijtimoiy-madaniy yangilanish, intellektual salohiyatini oshirishda sharq va g‘arb mutafakkirlarining qarashlari va zamonamiz faylasuf olimlarining fikrlari ifoda etilgan.

Kalit so‘zlar: Intellektual salohiyat, aqliy salohiyat, intellekt, bilimining ortib borishi, sharq mutafakkirlari, faylasuf olimlar, ijtimoiy-madaniy yangilanish, ruhiyat va ta’lim-tarbiya.

Аннотация: В статье изложены взгляды мыслителей Востока и Запада, а также современных философов на духовное, социокультурное обновление и интеллектуальный потенциал молодежи в обществе.

Ключевые слова: Интеллектуальный потенциал, умственный потенциал, интеллект, рост знаний, восточные мыслители, философы, ученые, социокультурное обновление, духовность и образование.

Kirish: Sharq mamlakatlarida yoshlarning aqliy taraqqiyoti, bilimli bo‘lishi, biror kasb-hunarga ega bo‘lishi zarurligi masalasiga azaldan katta e’tibor qaratilgan. Kaykovusning “Qobusnoma”sida shunday matnlar bor: “Ulug‘lik aql va donishmandlik biladur, gavhar va nasab bila bo‘lmas”,¹¹- deydi. Bu bilan yoshlarning bilim olishi va kasb-hunarli bo‘lishi, komillikka, yetuklikka erishishiga e’tibor beriladi. Yoshlarni boylikka va mansabga intilmasdan o‘z aqlini bilim olish bilan yuksaltirishga chorlaydi.

¹¹ Кайковус. Қобуснома. “Истиқдол”. Тошкент. 1994. – Б 26.

Buyuk mutafakkir Aziziddin Nasafiy insonda uchta ruh mavjudligini aytadi: hayvon ruhi, inson ruhi va farishta ruhi. Bu fikrni zamonaviy talqinda aytadigan bo‘lsak, hayvon ruhi insonning biologik jihati bilan, inson ruhi ongi bilan bog‘liq bo‘lib, farishta ruhi esa insonning aqliy salohiyati, intellekti, bilimining ortib borishiga aloqador¹². Chunki insonning bilimi ortib borgan sari uning axloqi va fazilatlari, ongliligi yetuk darajaga ko‘tariladi, ya’ni farishta ruhiga yaqinlashadi. Yoshlar intellektual salohiyatini oshirish madaniy muassasalarda yoshlarni o‘qitishning ko‘plab muammolari bilan bog‘liq bo‘lgan jarayonlarni o‘z ichiga qamrab oladi. Faylasuf Xose Arangurenning fikricha, intellektual salohiyat sohibi “Millat vijdoni, ozchilikning jamiyatdagi eng ilg‘or, mustaqil va progressiv ovozi”¹³. Ya’ni intellektual salohiyat sohibi millat va jamiyatning “javohiri” hisoblanadi. Bu o‘z navbatida millat va jamiyatning “javohiri”ni tarbiyalash ehtiyojini keltirib chiqaradi.

Jamiyatda yoshlar intellektual salohiyatini yuksalishi ma’naviy, ijtimoiy-madaniy yangilanish omili ekanligi Sharq va G‘arb mutafakkirlar ijodida ochib berilgan. Xususan, Abu Nasr Farobiyning “Fazilat, baxt-saodat va kamolot haqida”¹⁴, Abu Rayhon Beruniyning “Ruhiyat va ta’lim-tarbiya haqida”¹⁵ nomli asarlarida. Al-Forobiy “Fikrlash quvvati tasavvur yordamida baxt-saodatga yetishuv uchun qanday ish-harakatlar qilish zarurligini bilib oladi”¹⁶ deb ta’kidlaydi, bu fikr jamiyatdagi ijtimoiy-madaniy jarayonlarda intellektual salohiyatning kafolati ekanligining yaqqol dalilidir. Arastu “Munosib odam bo‘lmoq-fazilatlarga ega bo‘lmoq demakdir. Ijtimoiy va siyosiy hayotda faoliyat yuritmoqchi bo‘lgan odam axloqi fozil bo‘lmog‘i kerak”¹⁷, degan fikrlari jamiyat barqarorligida yoshlar axloqli bo‘lishi kerakligining isbotidir. Yusuf Xos Hojib “Bilib so‘zlagan so‘z donolikdir”¹⁸, deydi. Uning fikricha, oqilona, bilib aytilgan so‘z naf keltiradi. Bu esa mamlakatdagi ijtimoiy-madaniy farovonlikda yosh rahbar-kadrlarning mas’uliyatini oshiradi.

Rossiyalik faylasuf V.B.Tarasov intellekt individning ma’lum darajada mustahkam, barqaror aqliy qobiliyatlari tuzilishini¹⁹ asoslagan. N.Bostrom intellekt – insoniyat uchun mavjud bo‘lgan muammolarni yechishga qodir aql, ekanligini mohiyati va rivoji bo‘yicha turli falsafiy qarashlar bilan bog‘liqligini, D.Miller va Yu.Galanter sub’ektiv tafakkurni amal qiladigan jarayondagi ijtimoiy-madaniy

¹² Ортиқов, Т., Алиев Р. Маънавият ва маърифат таҳлили. Андижон, 2001. – Б. 32.

¹³ Aranguren J.L. El buen talante // Obras Completas.-Madrid: Trotta, El buen talante. – Т.2. – С.638.

¹⁴ Абу Наср Форобий. Фазилят, бaxт-саодат ва камолот ҳақида. – Тошкент: Ёзувчи, 2001. - Б. 98.

¹⁵ Абу Райҳон Беруний. Рухият ва таълим-тарбия ҳақида. –Тошкент: Ўқитувчи, 1992. – Б. 52.

¹⁶ Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шаҳри. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2016. – Б. 239.

¹⁷ Арасту. Ахлоқи кабир. Тошкент: Янги аср авлоди, 2004. – Б. 96.

¹⁸ Юсуф Хос Ҳожиб. Қутадғу билиг. Тошкент: Фан, 1971. – Б. 81.

¹⁹ Тарасов В.Б. От многоагентных систем к интеллектуальным организациям: философия, психология, информатика. - Москва: Эдиториал УРСС, 2002. – С. 352.

omillar tizimi²⁰ sifatidagi rivojlanishiga ta’sirini ilmiy tahlil qilgan. N.Luman, Yu.P.Surmin, N.V.Tulenkov jamiyatda ijtimoiy-madaniy texnologiyalarning kadrlar salohiyati bilan bog‘liqligini o‘rgangan²¹. Shuningdek, Rossiya Fanlar Akademiyasi sotsial boshqaruv va sotsiologik texnologiyalar institutining “ЦОПУСТ” markazi²², AQSHdagi Yoshlar siyosati davlat departamenti va xalqaro rivojlanish bo‘yicha agentlik (USAID)²³da yoshlarning dolzarb bo‘lgan ijtimoiy ahamiyatga molik masalalari tadqiq etilmoqda.

T.V.Kalinina inson salohiyatini kuch va undan olingan nisbat sifatida tavsiflab, uning asosida salohiyatni tashuvchi insonning fiziologik, biologik, ijtimoiy, psixik salohiyatlari turishini qayd etadi. Salohiyatlilik barcha mavjud salohiyatning xususiyati hisoblanib, olamning salohiyatlilik mohiyati uning asosida realizatsiya bo‘ladi. Ko‘rinib turibdiki, olimaning fikricha, insonni o‘rab turgan butun olam, borliqqa salohiyatlilik xususiyati xos olamning mohiyatida salohiyatlilik mavjud. Salohiyatning iqtisodiy, ekologik, biologik va ma’naviy turlari mavjud²⁴. Bu esa, shaxs salohiyati xususiyat va shakl nuqtai nazardan turlicha ekanligini anglatadi.

O‘zbekiston faylasuf olimlari tomonidan yoshlar intellektual salohiyatini oshirishning ba’zi muhim jihatlari tadqiq etilganligini e’tirof etish lozim. Masalan, professor O.Oqyulov, intellektual kapital narsalarga nisbatan ustuvor ahamiyat kasb etishiga²⁵, B.Sh.Usmonov, M.Q.Qodirov, J.D.Eltazarovlar inson kapitali bu professionalizm, bilimga intilish, axborot ta’minoti, sog‘liq, optimizm, tashabbus va mehnatsevarlik xislati ekanligiga²⁶, O.Fayzullaev, esa, intellektual funktsional jihatdan inson qobiliyati imkoniyatlarini oldindan bilish, uning fikrlash usullari va vositalari turlarini²⁷, professor S.Otamurotov, milliy ma’naviy salohiyatni yuksak darajasi sifatida shaxs salohiyatini shakllantirish²⁸ga, A.A.Isomiddinov yoshlar intellektual salohiyati ijtimoiy-madaniy omillariga bog‘liq ekanligiga e’tibor qaratganlar.

²⁰ Роберт Фрейджер, Джон Фейдимен. Радикальный бихевиоризм. Б. Скиннер. – Санкт-Петербург. Прайм-Еврознак, 2007. – С. 125.

²¹ Мазкур олимларнинг ишлари “Фойдаланилган адабиётлар рўйхати” қисмида келтирилган.

²² Центр социологии управления и социальных технологий. Институт Социологии РАН.

²³ Агентство США по международному развитию.

²⁴ Калинина Т.В. Функционально-типологический анализ человеческого потенциала. Дисс. на соискание степени кандидата философских наук. Специальность: 09.00.11-Социальная философия. Нижний Новгород, 2007.-С. 16.

²⁵ Оқюлов О. Интеллектуал мулк ҳуқуқи. – Тошкент: Фалсафа ва ҳуқуқ институти нашриёти, 2005. – Б. 11.

²⁶ Усмонов Б.Ш., Қодиров М.Қ., Элтазаров Ж.Д. Инсон капиталининг шаклланишида таълим ва илм-фаннинг роли (илмий-оммабоп рисола). – Самарқанд: СамДУ, 2015. – Б. 14.

²⁷ Файзуллаев О. Фалсафа ва фанлар методологияси. – Тошкент: Фалсафа ва ҳуқуқ институти нашриёти, 2006. – Б. 124.

²⁸ С. Отамуротов Глобаллашув ва миллат (сиёсий фалсафий таҳлил) Тошкент “Янги аср авлоди” 2008. – Б. 49.

Qayd qilish lozimki, fikrlash insonni boshqa biologik mavjudotlardan farq qiluvchi xususiyatidir, ya’ni ko‘nikma va ta’sirlardan, insonni boshqa jonzotlardan farqlovchi bir ne’matdir. Aks holda, “faoliyatning namoyon bo‘lish” vazifasi sifatida, butun mavjudotlarda turli darajalarda bo‘lsa ham, uyg‘un ravishda pasaygan bo‘ladi. Fikr vazifasini o‘rniga qo‘yish mumkin bo‘lgan a’zo ongdir. Falsafiy tadqiqotlarda ongning morfologik tarzda ikki tarkibli simmetrik tuzilishiga qaramay, funktsional to‘rt o‘lchamli xususiyati yoki “Fikrlash tarzi” modeli hamda mantiqiy, statistik, hissiy va eksperimental xususiyatlari tadqiq qilinmoqda. Ong bilan bog‘liq masalalar yechimiga bag‘ishlangan falsafiy tadqiqotlar natijalariga qaramay, ularning mukammal yechimiga erishilmagan. Ong va uning vazifalari juda murakkab bo‘lib, inson ongi haqidagi ilmiy ma’lumotlar cheklangan.

Intellektuellikning mohiyati va rivojining tahlili bo‘yicha turli falsafiy qarashlar mavjud bo‘lib, ular ma’lum ilmiy qarashlar, fikr yoki mulohaza negizida birlashgan bo‘ladi. Faylasuf olimlar o‘rtasida intellektning mohiyatini talqin qilish va ilmiy asoslashda turli xil qarashlar mavjud. Faylasuf V.B.Tarasovning ta’kidlashicha, “Intellekt individning ma’lum darajada mustahkam, barqaror aqliy qobiliyatlari tuzilishidan iboratdir”²⁹. Ayrim olimlar inson intellekti jamiyat va uning oldida turgan har qanday vazifani yecha oladi, deb tasavvur etadilar. Xususan, Oksford universitetining professori N.Bostromning fikricha, “Intellekt – insoniyat uchun mavjud bo‘lgan muammolarni yechishga qodir aqlidir”³⁰. Bu esa intellektuellikning samaradorlik imkoniyatini oshiradi.

Xulosa qilganda jamiyatimizning intellektual salohiyatini rivojlantirish va yanada yuksaltirish vositalari sifatida ko‘rib chiqilgan omillar doimo o‘zgarishda va takomillashuvda bo‘lib, ularning barchasi buyuk tamoyillar asosida vujudga keladi hamda ravnaq topadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Кайковус. Қобуснома. “Истиқлол”. Тошкент. 1994. – Б 26.
2. Ортиқов.Т., Алиев Р. Маънавият ва маърифат таҳлили. Андижон, 2001. –Б. 32.
3. Aranguren J.L. El buen talante // Obras Completas.-Madrid: Trotta, El buen talante. – Т.2. – С.638.
4. Абу Наср Форобий. Фазилат, бахт-саодат ва камолот ҳақида. – Тошкент: Ёзувчи, 2001. - Б . 98.
5. Абу Райҳон Беруний. Руҳият ва таълим-тарбия ҳақида. –Тошкент: Ўқитувчи, 1992. – Б. 52.

²⁹ Тарасов В.Б. От многоагентных систем к интеллектуальным организациям: философия, психология, информатика. – Москва: Эдиториал УРСС, 2002. – С. 352.

³⁰ [Бостром Н.](#) Искусственный интеллект. Этапы. Угрозы. Стратегии. — СПб.: Манн, ИвановиФербер, 2016. – С. 496.

6. Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шахри. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2016. – Б. 239.
7. Арасту. Ахлоқи кабир. Тошкент: Янги аср авлоди, 2004. – Б. 96.
8. Юсуф Хос Ҳожиб. Қутадғу билиг. Тошкент: Фан, 1971. – Б. 81.
9. Тарасов В.Б. От многоагентных систем к интеллектуальным организациям: философия, психология, информатика. - Москва: Эдиториал УРСС, 2002. – С. 352.
10. Роберт Фрейджер, Джон Фейдимен. Радикальный бихевиоризм. Б. Скиннер. – Санкт-Петербург. Прайм-Еврознак, 2007. – С. 125.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ РАЗВИТИЯ ИНТЕЛЛЕКТА И ПРАВИЛЬНЫЙ ВЫБОР ПРОФЕССИЙ ВНЕДРЕНИЕМ ПРОЕКТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УЧЕБНЫЙ ПРОЦЕСС

У.А.Касимов

«Педагогика и психология, технологии образования» Бухарского ЦПМ,
к,пс,н,(PhD), доцент

Аннотация: Интенсивное развитие науки и техники, отраслей производства настоятельно требует поднятия на новый уровень в содержательном отношении качества профессионального образования и воспитания в образовательных учреждениях. Надо отметить, что именно через учебно-воспитательный процесс, внеурочную и внешкольную работу с учащимися у учащихся формируются определенные умения и навыки, развиваются склонности к определенной трудовой деятельности. Одним из эффективных вариантов подготовки учащихся к выбору конкретных профессий может явиться внедрение проектной деятельности в учебный процесс(при всех видах обучения: урочный, внеурочный и внешкольный). Проектная деятельность обучающихся — совместная учебно-познавательная, творческая или игровая деятельность учащихся, имеющая общую цель, согласованные методы, способы деятельности, направленная на достижение общего результата деятельности.

Ключевые слова: Проектная деятельность при всех видах обучения: урочный, внеурочный и внешкольныйб профессия, качества и эффективности образования

Основная задача системы образования и воспитания на сегодня — воспитание подрастающего поколения пламенными патриотами, владеющими современными знаниями, умениями и навыками, людьми, занимающими свое достойное место в обществе, стремящимися к совершенству, гармоничному развитию.

На пути реализации такой благородной цели народа в годы независимости под руководством главы нашей страны повышение качества и эффективности образования и воспитания на уровень современных требований стало одним из приоритетных направлений государственной политики.

Интенсивное развитие науки и техники, отраслей производства настоятельно требует поднятия на новый уровень в содержательном отношении качества профессионального образования и воспитания в образовательных учреждениях. Это, в свою очередь, накладывает еще большую ответственность и ставит задачи перед каждым работником системы, особенно учителями, потому что существует одна неопровержимая истина – все последующие дела, в конце концов, проявляют свои результаты через труд учителя. Следовательно, от педагогов требуется работать на совесть, остро чувствовать ответственность перед светлым будущим, достойно ответить на проявляемую высокую заботу. А это находит свое отражение в организации качественного урока, играющего основную роль в овладении детьми глубокими знаниями.

Каждый учитель должен подходить к любому отдельно взятому уроку как к самому главному, ответственному делу. Вот почему Министерство народного образования предлагает вниманию педагогической общественности для внедрения в образовательный процесс разработанные им рекомендации по эффективной организации учебно-воспитательного процесса в общеобразовательных школах. Мы, учителя, должны творчески подойти к данным рекомендациям, обогатив их своим передовым опытом.

Одно из важнейших условий правильного отношения к труду – это правильный выбор профессии с пониманием значимости трудовой деятельности во всех сферах народного хозяйства, любовь и интерес к выбранной профессии. В связи с этим перед учителями даже с начального образования школ, в частности перед учителями трудового обучения, стоит серьезная задача – подготовить учащихся с начального образования до окончания средней школы к обдуманному выбору профессии и соответствующего ему учебного заведения для продолжения образования, выбору формы и пути обучения профессии.

Надо отметить, что именно через учебно-воспитательный процесс, внеурочную и внешкольную работу с учащимися у учащихся формируются определенные умения и навыки, развиваются склонности к определенной трудовой деятельности. Занятия по всем предметам и по труду в школе и внеурочном внешкольном обучению не только развивают знания, умения, навыки, но и дают большие возможности для проведения

профориентационной работы. И мы, учителя при этом стараемся воспитывать у учащихся любовь к труду, содействуем в выборе направления образования с учетом их способностей, пожеланиями, наклонностей, интересов и навыков. Для того, чтобы найти любимую работу, правильно выбрать профессию, нужно прежде всего хорошо знать, какие работы вообще есть на свете. В мире насчитывается более 40 тысяч профессий а также происходит современизация профессий. Но эта огромная цифра не постоянна, так как жизнь не стоит на месте и все время какие-то старые профессии отмирают, а новые появляются. Море профессий необозримо. Как из этого многообразия выбрать профессию и не ошибиться? Надо отметить что, каждый человек должен найти и определить своё место в обществе ещё в подростковом возрасте, в период совершеннолетия. В противном случае это может послужить причиной неприятных последствий , иногда тяжёлых личных разочарований и даже социальных потрясений.

Чтобы исключить это, учителям необходимо познакомить учащихся с причинами ошибок при выборе профессии, наиболее часто встречающиеся из которых - это:

- 1 Ориентация сразу на профессии высокой или высшей квалификации
- 2 Предубеждения в отношении престижности и непристижности профессий
- 3 Выбор профессии “за компанию”
- 4 Перенос отношения к человеку - представителю той или иной профессии на саму профессию
- 5 Увлечение только внешней или частной стороной профессии
- 6 Отождествление учебного предмета с профессией
- 7 Устаревшие представления о характере труда в сфере материального производства
- 8 Незнание или недооценка своих физических особенностей, недостатков, существенных при выборе профессии
- 9 Неумение разобраться в своих способностях и мотивах выбора.

Необходимо знакомить учащихся уже в период начального образования с миром профессий. В настоящее время, когда число профессий и специальностей непрерывно растет и часто изменяется, возникает необходимость в накоплении системы знаний о труде и профессиях. Каждый учитель, независимо от предмета, который он ведёт, обязан вести систематическую и целенаправленную работу по подготовке учащихся к сознательному и правильному выбору профессии. Учащиеся должны уяснить, что правильный выбор профессии подчиняется трём правилам:

- профессия должна быть нужна(полезна) обществу

- профессия должна быть выбрана в соответствии с интересами, пожеланиями и склонностями,
- способности и возможности человека должны соответствовать профессии.

Важно помнить, что профориентационная работа в школе приносит пользу только тогда, когда к профориентационной работе привлечён весь коллектив школы(учителя начальных классов и по конкретным предметам) и охватывает все процессы обучения: урочный, внеурочный и внешкольный. Немаловажную роль в профориентации учащихся играет работа школьного психолога, которая заключается в выявлении интересов и склонностей учащихся через анкетирование, тренинги, проведение бесед с учащимися и их родителями. Профориентация реализуется через учебно-воспитательный процесс, внеурочную и внешкольную работу с учащимися. В школе ведётся большая профориентационная работа : это и проведение общешкольных родительских собраний, и встречи с представителями различных профессий, и сотрудничество с махаллэй и другими общественными организациями, и соблюдение преемственности в образовании, и организация работы внеурочных и внешкольных кружков с вовлечением в них учащихся, и проведение уроков и классных часов по профориентации, и проведение экскурсий на предприятия и в учебные заведения города. Эти мероприятия помогут учащимся сформировать правильное отношение к труду и подведут их к сознательному выбору профессии, помогут найти своё место в жизни.

Одним из эффективных вариантов подготовки учащихся к выбору конкретных профессий может явиться внедрение проектной деятельности в учебный процесс(при всех видах обучения: урочный, внеурочный и внешкольный).

Проектная деятельность обучающихся — совместная учебно-познавательная, творческая или игровая деятельность учащихся, имеющая общую цель, согласованные методы, способы деятельности, направленная на достижение общего результата деятельности. Непременным условием проектной деятельности является наличие заранее выработанных представлений о конечном продукте деятельности, этапов проектирования (выработка концепции, определение целей и задач проекта, доступных и оптимальных ресурсов деятельности, создание плана, программ и организация деятельности по реализации проекта) и реализации проекта, включая его осмысление и рефлексию результатов деятельности.

- Основными характеристиками проекта можно считать то, что он:
1. Направлен на достижение конкретных целей.
 2. Включает в себя координированное выполнение взаимосвязанных действий (имеет четкие указания по выполнению, разработанные под потребности);
 3. Имеет ограниченную протяженность во времени, с определенным началом и концом.

Проект возникает как результат проектной деятельности (проектирования).

Преимущества проектного метода обучения.

- Может быть использован в изучении любого предмета;
- Может применяться на уроке и во внеклассной и внешкольной работе.
- Проектная деятельность может стать альтернативой классно-урочному обучению.
- Ограниченный временными рамками урок «выплескивается» во внеурочную деятельность.
- Формирует активную, самостоятельную и инициативную позицию уч-ся в обучении.
- Развивает общеучебные умения и навыки (исследовательские, рефлексивные).
- Развивает познавательные навыки учащихся, формирует умения самостоятельно конструировать свои знания, ориентироваться в информационном пространстве, увидеть, сформулировать и решить проблему, развивает критическое и творческое мышление.
- Развивает творческие возможности и способности учащихся.
- Развивает социальный аспект личности учащегося за счет включения в различные виды деятельности.
- Развивает самостоятельность ученика.
- Способствует профессиональному самоопределению («Где я могу применить свои знания?»).
- Ученики видят перед собой конечный результат.
- Предполагает организацию исследовательской деятельности.
- Развивает познавательный интерес учащихся
- Формирует компетенции и развивает его (умения, сопряженные с опытом их применения в практической деятельности).
- Реализовывает принцип связи обучения с жизнью, практикой и с применением.
- Организация обучения по методу проектов превращает учащегося в субъект совместной трудовой деятельности, при этом учитель не

противостоит учащимся, а выступает в качестве партнёра и участника проекта.

- Работа над проектами даёт возможность учащимся объединяться по интересам, обеспечивать для них разнообразие ролевой деятельности в процессе обучения, воспитывает обязательность выполнения заданий в намеченные сроки, взаимопомощь в работе, тщательность и добросовестность. Всё это способствует самоопределению, самореализации и саморазвитию личности учащихся, позволяет им подойти к осознанному и правильному выбору профессии.
- Включение метода проектов в учебный процесс даёт возможность учителю значительно расширить и свой самостоятельный индивидуальный творческий потенциал, разнообразить организационные формы проведения занятий, применять на них не только традиционные методы обучения, но и методы активизации творческого мышления воспользуясь резервы когнитивных процессов.
- Включение метода проектов в учебный и внеурочный процесс содействует развитию и правильному формированию поведенческих процессов учащихся

Литература

1. Байденко, В. И. Компетентностный подход к проектированию стандартов государственных образовательных стандартов высшего профессионального образования: (методологические и методические вопросы): методическое пособие / В. И. Байденко. Москва: Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов, 2005. 114 с. Текст: непосредственный.
2. Безрукова, В. С. Педагогика. Проектная педагогика: учебник / В. С. Безрукова. Екатеринбург: Деловая кн., 1999. 329 с. Текст: непосредственный.
3. Беспалько, В. П. Программированное обучение: дидактические основы / В. П. Беспалько. Москва: Высш. шк., 1970. 299 с. Текст: непосредственный.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING O‘QUV FAOLIYATIGA MUNOSABAT MOTIVINI RIVOJLANTIRISHDA SUN’IY INTELLEKTNING O‘RNI

Korayeva Latifa Zarifovna

Navoiy innovatsiyalar universiteti Ijtimoiy gumanitar fanlar kafedrası
p.f.f.d.(PhD), dotsenti

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘quv faoliyatiga munosabat motivini rivojlantirishda sun’iy intellektning o‘rni tahlil qilinadi.

Motivatsiyaning ta’limdagi ahamiyati, sun’iy intellekt texnologiyalarining o‘quv jarayoniga ta’siri hamda ularning individual o‘quvchilarga moslashuvi ko‘rib chiqiladi. Maqolada SI yordamida o‘quvchilarning o‘rganishga bo‘lgan qiziqishi va faolligi qanday oshirilishi mumkinligi misollar bilan tushuntiriladi. Sun’iy intellekt ta’lim tizimida yangi imkoniyatlar yaratib, boshlang‘ich ta’lim sifatini yaxshilashda muhim vosita ekanligi ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari, motivatsiya, ta’limda innovatsiyalar, o‘quv faoliyati, shaxsiylashtirilgan ta’lim, interaktiv o‘quv usullari, o‘quv jarayoni, ta’lim texnologiyalari.

Kirish. Zamonaviy ta’lim jarayoni doimiy ravishda yangi texnologiyalar bilan boyitilib bormoqda. Sun’iy intellekt (SI) esa so‘nggi yillarda ta’lim tizimida inqilobiy o‘zgarishlarni yuzaga keltirayotgan eng muhim vositalardan biri hisoblanadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ta’lim jarayonining eng nozik va muhim bosqichi bo‘lib, u yerda bolalarning o‘quv faoliyatiga bo‘lgan munosabat va motivatsiyasi ularning kelajakdagi o‘rganishdagi muvaffaqiyatlarini belgilaydi. Shu sababli, boshlang‘ich sinfda motivatsiyani rivojlantirishga qaratilgan samarali metod va vositalarni topish ta’lim sifatini oshirishda katta ahamiyat kasb etadi. Sun’iy intellektning ta’lim sohasiga kirib kelishi esa aynan shu muammoni hal etishda yangi imkoniyatlarni ochib beradi. SI texnologiyalari yordamida o‘quvchilar uchun shaxsiylashtirilgan, interaktiv va qiziqarli ta’lim jarayonini yaratish mumkin. Bu esa, o‘z navbatida, bolalarning o‘quv faoliyatiga bo‘lgan ijobiy munosabatini shakllantirishga, ularning o‘rganishga bo‘lgan qiziqishini va motivatsiyasini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘quv faoliyatiga munosabat motivini rivojlantirishda sun’iy intellektning qanday o‘rin tutishi, uning ta’lim jarayonida qanday qo‘llanilishi va bolalarning o‘rganish jarayoniga ta’siri haqida batafsil tahlil qilinadi.

Bugungi kunda ta’lim sohasida sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarining roli tobora oshib bormoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘quv faoliyatiga bo‘lgan munosabat motivini shakllantirish va rivojlantirishda sun’iy intellektning o‘rni katta ahamiyat kasb etmoqda. Shu maqolada sun’iy intellekt qanday qilib bolalarning o‘quv jarayonidagi qiziqishini oshirish va ularni yanada samarali o‘rganishga undashda yordam berishi mumkinligi haqida so‘z yuritamiz. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun motivatsiya — o‘rganishga bo‘lgan ichki va tashqi rag‘batdir. O‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan ijobiy munosabati ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlari uchun poydevor vazifasini bajaradi. Shu bois, o‘qituvchilar har doim bolalarning o‘quv jarayoniga qiziqishini uyg‘otish va mustahkamlash usullarini izlaydilar.

Sun’iy intellekt texnologiyalari yordamida o‘quvchilarning individual ehtiyojlari va qobiliyatlariga moslashgan ta’lim dasturlari yaratish mumkin.

Masalan, o‘quvchilarning bilim darajasini tahlil qiladigan va ularga mos mashqlar taklif qiladigan SI platformalari mavjud. Bu bolalarning o‘zini qadrlash va muvaffaqiyatga erishish motivini oshiradi.

Sun’iy intellekt orqali motivatsiyani oshirish usullari:

1. Shaxsiylashtirilgan o‘quv dasturlari: Sun’iy intellekt har bir o‘quvchining o‘ziga xos o‘rganish uslubini aniqlab, o‘quv materiallarini shu tarzda taqdim etadi. Bu bolalarning qiziqishini kuchaytiradi.
2. O‘yin shaklidagi ta’lim: SI texnologiyalari yordamida o‘quv jarayonini interaktiv o‘yinlarga aylantirish mumkin. O‘yinlar bolalarning o‘quvga bo‘lgan motivatsiyasini oshirishda samarali vosita hisoblanadi.
3. Darhol fikr-mulohaza berish: Sun’iy intellekt yordamida o‘quvchilar o‘z xatolarini tezda ko‘rib chiqib, to‘g‘ri javoblarni bilib olishlari mumkin. Bu o‘z-o‘zini rivojlantirishga undaydi.
4. O‘quvchilarni rag‘batlantirish: SI tizimlari yutuqlarni avtomatik ravishda qayd etib boradi va bu natijalar asosida mukofotlar yoki rag‘batlantirish elementlarini taqdim etadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘quv faoliyatiga munosabat motivini rivojlantirishda sun’iy intellektning o‘rni beqiyosdir. SI texnologiyalari yordamida o‘quv jarayoni yanada qiziqarli, interaktiv va individualga mos bo‘lishi ta’minlanadi. Natijada, bolalar ta’limga yanada faol va ijobiy munosabatda bo‘lib, ularning bilim olishga bo‘lgan ishtiyoqi ortadi. Kelajakda sun’iy intellekt ta’lim tizimlarida yanada keng qo‘llanilishi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining rivojlanishiga katta turtki beradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqotda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘quv faoliyatiga munosabat motivini rivojlantirishda sun’iy intellektning o‘rnini aniqlash maqsad qilingan. Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlar qo‘llanildi. Ta’limda sun’iy intellektning qo‘llanilishi, motivatsiya nazariyalari va boshlang‘ich sinf o‘quvchilari xususiyatlari bo‘yicha mavjud ilmiy manbalar o‘rganildi. Bu metod orqali mavzuning nazariy asoslari va ilgari amalga oshirilgan tadqiqotlar tahlil qilindi. Sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanilgan ta’lim jarayonida o‘quvchilarning motivatsiyasi va o‘quv faoliyati o‘zgarishlari kuzatildi. O‘quv jarayonida interaktiv o‘yinlar, shaxsiylashtirilgan mashqlar va darhol fikr-mulohaza berish vositalari sinovdan o‘tkazildi. O‘qituvchilar va boshlang‘ich sinf o‘quvchilari bilan suhbatlar o‘tkazilib, ularning sun’iy intellekt asosidagi ta’lim vositalariga munosabati va tajribalari o‘rganildi. Bu usul tadqiqot natijalarini boyitishga xizmat qildi. Olingan ma’lumotlar statistik va sifatli usullar yordamida tahlil qilindi. Motivatsiya darajasi va o‘quv natijalari o‘rtasidagi bog‘liqlik o‘rganildi. Ushbu metodlar yordamida sun’iy intellektning boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘quv faoliyatiga munosabat motivini rivojlantirishdagi samaradorligi aniqlandi va

maqolada batafsil yoritildi.

Tadqiqot natijalari va muhokama. Tadqiqot davomida sun’iy intellekt texnologiyalarining boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘quv faoliyatiga munosabat motivini rivojlantirishda sezilarli ta’siri aniqlangan. Eksperimental sinovlar natijasida, SI asosida yaratilgan shaxsiylashtirilgan o‘quv dasturlari o‘quvchilarning bilim olish jarayoniga bo‘lgan qiziqishini oshirgani ko‘rsatildi. O‘quvchilarning o‘z imkoniyatlariga bo‘lgan ishonchi kuchaygani, bu esa ularning ta’limga bo‘lgan ijobiy munosabatini mustahkamlashi kuzatildi. Interaktiv o‘yinlar va darhol fikr-mulohaza berish tizimlari yordamida o‘quvchilarning motivatsiyasi sezilarli darajada yaxshilandi. O‘yin shaklidagi mashqlar o‘quvchilarda o‘rganishga bo‘lgan qiziqishni oshirib, o‘quv jarayonini yanada qiziqarli va samarali qildi. Shuningdek, o‘qituvchilar so‘rovnomalarida sun’iy intellektning ta’lim jarayonini shaxsiylashtirishda va o‘quvchilarning yutuqlarini aniqlashda samarali vosita ekanligi ta’kidlandi.

Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, sun’iy intellekt texnologiyalari boshlang‘ich ta’limda motivatsiyani oshirish va o‘quv jarayonini takomillashtirish uchun kuchli platforma hisoblanadi. Biroq, SI tizimlarini samarali joriy etish uchun o‘qituvchilarni maxsus tayyorlash va texnologik infratuzilmani rivojlantirish zarurati ham mavjud. Shuningdek, o‘quvchilarning yoshiga mos usullar va kontent yaratish muhimligi ta’kidlandi. Natijalar ta’lim jarayonida sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish motivatsiyani oshirishda va o‘quvchilarni faollashtirishda ijobiy natijalar berishini ko‘rsatmoqda. Kelajakda bunday texnologiyalarni yanada rivojlantirish va keng joriy etish ta’lim sifatini tubdan yaxshilash imkonini beradi.

Xulosa. Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, sun’iy intellekt texnologiyalari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘quv faoliyatiga munosabat motivini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. SI yordamida yaratilgan shaxsiylashtirilgan va interaktiv o‘quv dasturlari o‘quvchilarning o‘rganishga bo‘lgan qiziqishini oshirib, ularning ta’limga bo‘lgan ijobiy munosabatini mustahkamlashga yordam beradi. Shuningdek, sun’iy intellekt o‘quv jarayonini samarali boshqarish va darhol fikr-mulohaza berish imkonini yaratadi, bu esa o‘quvchilarning o‘z-o‘zini rivojlantirishga bo‘lgan motivatsiyasini kuchaytiradi. Biroq, SI texnologiyalarini ta’lim tizimiga muvaffaqiyatli joriy etish uchun o‘qituvchilarni tayyorlash va infratuzilmani takomillashtirish zarur. Kelajakda sun’iy intellekt asosidagi innovatsiyalarni kengroq qo‘llash boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirishga va o‘quvchilarning ijtimoiy-psixologik rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi kutilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Abdullayev, O. (2021). Sun’iy intellekt va ta’limda innovatsiyalar. Toshkent: Ta’lim nashriyoti.

2. Islomov, B. (2020). Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining motivatsiyasini shakllantirish. Samarqand: Fan va Ta’lim.
3. Karimova, M. (2022). “Sun’iy intellekt yordamida shaxsiylashtirilgan ta’lim metodlari.” Ta’lim texnologiyalari jurnali, 5(3), 45–52.
4. Rasulov, D. (2019). Ta’limda interaktiv usullar va yangi texnologiyalar. Toshkent: O‘qituvchi.
5. Toshmatov, S. (2023). “Sun’iy intellektning boshlang‘ich ta’limdagi o‘rni.” Zamonaviy ta’lim masalalari, 12(1), 12–20.
6. UNESCO (2021). Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities. Paris: UNESCO Publishing.

KASBIY RIVOJLANISHNING TRANSFORMATSION MODEL: METODIST VA O‘QITUVCHI HAMKORLIGIDA YONDASHUV

Isaqova Muhayyo Abduvohidovna

Namangan viloyati pedagogik mahorat markazi tarix va huquq fani metodisti

Annotatsiya: Ushbu maqola uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimida metodist va o‘qituvchi o‘rtasidagi transformatsion hamkorlik modelini tahlil qiladi. Unda metodistlarning o‘zgarishlarga rahbarlik qilishdagi strategik roli, o‘qituvchining o‘zini rivojlantirishga bo‘lgan ichki ehtiyoji va tashqi tizimning qo‘llab-quvvatlovchi muhitini yaratish muhimligi yoritiladi.

Kalit so‘zlar: transformatsion yondashuv, metodist, kasbiy rivojlanish, mentorlik, hamkorlik,

Annotation: This article analyzes the model of a methodological and teacher transforming partners in the system of continuous professional development. In it, the strategic role of methods in the management of change, the importance of the domestic need for its development and the creation of an environment of the external system.

Keywords: Transformational Approach, Methodist, Professional Development, Mentecult, Cooperation.

Аннотация: В этой статье анализируется модель методологических и преподавательских партнеров в системе непрерывного профессионального развития. В нем стратегическая роль методов в управлении изменениями, важность внутренней потребности в его развитии и создание среды внешней системы.

Ключевые слова: трансформационный подход, методист, профессиональное развитие, умственность, сотрудничество.

Zamonaviy ta’lim jarayoni tobora murakkablashib, o‘qituvchidan ko‘proq mas’uliyat, ijodkorlik va o‘zgaruvchan sharoitlarga moslasha olish qobiliyatini talab

qilmoqda. Endilikda o‘qituvchi faqatgina bilim yetkazuvchi emas, balki mustaqil fikrlovchi, tanqidiy yondasha oladigan, shaxsiy rivojlanish strategiyasiga ega bo‘lgan ijodkor shaxs sifatida qaralmoqda. Bu esa uzluksiz kasbiy rivojlanishni ta’lim tizimining ajralmas komponentiga aylantiradi.

Uzluksiz kasbiy rivojlanish nafaqat o‘qituvchining malakasini oshirishga, balki butun ta’lim muhitini o‘zgartirishga xizmat qiluvchi omil sifatida e’tirof etilmoqda. Shu nuqtai nazardan qaralganda, metodistlarning roli ham tubdan qayta ko‘rib chiqilishi zarur bo‘lmoqda. An’anaviy yondashuvda metodistlar faqat tashkiliy va nazorat funksiyalarini bajarib kelgan bo‘lsalar, transformatsion yondashuv ularni pedagogik hamkor, rivojlanish bo‘yicha yo‘l ko‘rsatuvchi va strategik rahbar sifatida faoliyat yuritishga undaydi.

Transformatsion modelning asosiy g‘oyasi – o‘qituvchini o‘zgarishlarning passiv ijrochisidan faol ishtirokchisiga aylantirish, metodistni esa bu jarayonda ilhomlantiruvchi va yo‘naltiruvchi sifatida ko‘rishdir. Bu model doirasida metodist va o‘qituvchi o‘rtasidagi munosabatlar “yuqoridan pastga” printsiptga asoslangan bo‘lmay, balki hamkorlik, tenglik va o‘zaro o‘rganishga yo‘naltiriladi. Aynan mana shunday yondashuv bugungi ta’lim tizimida sifatli o‘zgarishlarni boshlab beruvchi asosiy kalit hisoblanadi.

Transformatsion yondashuvda o‘qituvchi — o‘quv jarayonining passiv ijrochisi emas, balki faol ishtirokchisi va tashabbuskoridir. Ushbu yondashuv asosida o‘qituvchining shaxsiy ehtiyojlari, kasbiy yo‘nalishi va o‘sish dinamikasi chuqur tahlil qilinadi. Metodist esa o‘zgarishni tashkillashtiruvchi va yo‘naltiruvchi yetakchi hisoblanadi. Bu modelda metodist o‘qituvchining faollashuviga sababchi bo‘ladi, tashabbusni qo‘llab-quvvatlaydi hamda o‘qituvchining o‘z amaliyotini anglash va takomillashtirish qobiliyatini rivojlantiradi. Transformatsion yondashuv natijasida o‘qituvchi o‘z faoliyatini ijodiy, mas’uliyatli va tahliliy baholay boshlaydi.

Hamkorlikdagi amaliy modelda, hamkorlik shaklida o‘qituvchi va metodist o‘zaro ishonchli muhitda ishlaydi. O‘quv mashg‘ulotlar, seminarlar, davomida o‘qituvchilarga shaxsiy rivojlanish rejalari tuzishda ko‘mak beriladi, darslarining video va real vaqt tahlillari amalga oshiriladi. Metodistlar bu jarayonda o‘qituvchining kuchli va o‘sish zarur bo‘lgan jihatlarini aniqlab, individual maslahatlar beradi. Muhimi, hamkorlik bir tomonlama nazorat emas, balki ikki tomonlama o‘rganish va tajriba almashish jarayoni bo‘lishidir. Natijada, o‘qituvchining motivatsiyasi va ishonchi ortadi, o‘zgarishlarga nisbatan ijobiy munosabat shakllanadi.

Xorijiy tajribalar va milliy yondashuv jarayonlarida xususan Singapur, Finlyandiya va Yaponiya tajribalari shuni ko‘rsatmoqdaki, mentorlik va kasbiy hamjamiyatlar orqali o‘qituvchilar o‘z faoliyatini doimiy tahlil qilib boradi. Bu

mamlakatlarda metodistlar faqatgina yuqoridan pastga metodik tavsiya bermaydi, balki teng huquqli hamkor, maslahatdosh va murabbiy sifatida faoliyat yuritadi. O‘zbekistonda esa ushbu tajribalarni lokal sharoitga moslashtirish bilan birga, o‘qituvchilarning madaniy, ijtimoiy va kasbiy kontekstlarini inobatga olish zarur.

Transformatsion modelning afzalliklari. Bu model o‘qituvchining kasbiy rivojlanishini tizimli asosda boshqarishga yordam beradi. An’anaviy yondashuvda o‘qituvchi ko‘pincha tayyor materiallar iste’molchisi bo‘lib qoladi, transformatsion modelda esa u bilim yaratish jarayonining faol ishtirokchisidir. Bunday yondashuv orqali kasbiy rivojlanish kunlarida nazariy o‘quv emas, balki amaliy mashg‘ulotlar, guruh tahlillar, reflektiv dars tahlillari orqali tashkil etiladi. Bu esa natijada dars sifati, o‘quvchiga individual yondashuv, ijodkorlik va tahliliy fikrlash ko‘nikmalarining rivojlanishiga olib keladi.

Metodistning transformatsion lider sifatidagi roli. Metodistning an’anaviy roli o‘qituvchiga metodik tavsiya berish bilan cheklanib kelgan. Ammo transformatsion modelda u liderlik fazilatlariga ega bo‘lgan, tashabbus ko‘rsatuvchi, ilhomlantiruvchi va pedagogik jarayonlarni yo‘naltiruvchi shaxs sifatida ishtirok etadi. Metodist o‘z faoliyatida quyidagi yetakchilik jihatlarini namoyon qilishi zarur:

- o‘qituvchilarga kasbiy o‘shda yo‘nalish ko‘rsatish;
- ishonch muhitini yaratish, ochiq muloqot, fikr almashish madaniyatini shakllantirish;
- innovatsiyaga ochiqlik, ya’ni yangi metodika va texnologiyalarni tajribaga kiritish;
- model bo‘lishi, o‘z ustida ishlaydigan, o‘rnak bo‘ladigan pedagogik namuna ko‘rsatish.

Rivojlanish monitoringi va baholash tizimi. Transformatsion model asosida olib borilayotgan ishlar natijadorligini o‘lchash uchun maxsus monitoring va baholash tizimi zarur. Baholash faqat yakuniy natijani emas, balki butun rivojlanish jarayonini ham ko‘rsatishi lozim. Quyidagi indikatorlar asosida monitoring olib boriladi:

- dars sifati: o‘quvchilarning ishtiroki, dars strukturasi, interaktivlik;
- metodik materiallar: yangiligi, muammoga yo‘naltirilganligi, reflektiv tahlil borligi;
- o‘qituvchining portfeli: yillik rivojlanish xaritasi, o‘z-o‘zini baholash, mentorlik qaydnomalari;
- o‘zgarish dinamikasi: kasbiy rivojlanish mashg‘ulot oldi va mashg‘ulotdan keyingi holatni solishtirish.

Shuningdek, o‘qituvchi va metodist o‘rtasidagi muloqot sifatini ham baholash tizimiga kiritish lozim.

Xulosa qilib aytganda transformatsion yondashuv — bu o‘zgarishlarga tayyor, faol va o‘rganishga ochiq o‘qituvchini shakllantirish modelidir. Metodist esa bu jarayonda pedagogik hamkor, mentor va rahbar rolini bajaradi. Ushbu maqola

asosida shuni ta’kidlash mumkinki, metodist va o’qituvchi o’rtasidagi transformatsion hamkorlik milliy ta’lim tizimida sifatli o’zgarishlarni boshlashi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-iyundagi PQ–231-sonli qarori.

Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi.

Teachers and Leaders in Vocational Education and Training. OECD Publishing. OECD (2021).

Empowered Educators. Jossey-Bass. Darling-Hammond, L. (2017).

MAKTABGACHA TA’LIM MASHG‘ULOTLARIDA GEOMETRIK FIGURALAR YORDAMIDA BOLALARNING SHAKL VA O‘LCHAM HAQIDAGI TASAVVURLARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Saydaliyeva Mavlyuda Raxmatjon qizi

Farg‘ona viloyati pedagogik mahorat markazi Maktabgacha ta’limni
muvofiglashtirish bo‘limi bosh mutaxassisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning geometrik figuralarni farqlash, guruhlariga ajratish va yangi figuralar hosil qilish orqali shakl va o‘lcham haqidagi tasavvurlarini mustahkamlashga qaratilgan metodikalar tahlil qilinadi. Ta’lim jarayonida uchburchak, to‘rtburchak, doira va oval kabi shakllardan foydalanish hamda ularni rang va o‘lcham jihatidan farqlash asosida tafakkur qobiliyatlarini rivojlantirish muhimligi ko‘rsatib o‘tiladi. Shuningdek, qism-butun munosabatlari orqali matematik tushunchalarning shakllanishi va aqliy qobiliyatlarning o‘rishiga ta’siri yoritiladi.

Kalit so‘zlar: predmetlar shakli, geometrik figura, shakl, shaklni farqlash, o‘lcham, qism-butun munosabati, maktabgacha ta’lim, aqliy rivojlanish, tasavvurlar, idrok, metod, g‘oya, sensor tarbiya, silindr, konus.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning matematik tasavvurlari shakllanishida geometrik figuralar bilan ishlash muhim o‘rin tutadi. Ushbu yoshda shakl va o‘lcham haqidagi tasavvurlarni shakllantirish, bolalarning mantiqiy tafakkuri va tasviriy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Shu bois, tayyorlov guruhlarida uchburchak, to‘rtburchak, doira va oval kabi shakllardan iborat o‘yin va mashqlar qo‘llaniladi. Geometrik figuralar yordamida bolalar nafaqat matematik tushunchalarni egallaydilar, balki ularning diqqatini jamlash va kuzatish qobiliyatlari ham yaxshilanadi.

Ta’lim jarayonida bolalar geometrik figuralarni shakl va rangiga qarab taqsimlashga o‘rgatiladi. Bu orqali ular shakllarning nomini va xususiyatlarini

mustahkamlashadi. Bolalar uchun rangli va turli o‘lchamdagi figuralarni ishlatish, ularning e’tiborini jalb qilish va o‘rganish jarayonini qiziqarli qiladi. Keyinchalik, ikki yoki uchta geometrik shaklni birlashtirib, yangi figura tuzish orqali bolalar qism-butun munosabatlarini tushunishni boshlaydilar. Masalan, ikki yarim doira birlashtirilganda butun doira hosil bo‘lishi yoki to‘rtta chorakdan to‘liq doira tashkil etilishi kabi tushunchalar amalda o‘rganiladi.

Bolalar uchun bu jarayon murakkab ko‘rinsa-da, tajriba asosida shakllarni birlashtirish va yangi shakllar yaratish o‘yin ko‘rinishida tashkil etiladi. Bu esa ularning ijodiy fikrlash va muammoni hal qilish ko‘nikmalarini oshiradi. Shu bilan birga, bolalar orasida muloqot va hamkorlik ko‘nikmalari rivojlanadi, chunki ular birgalikda yangi figuralarni yaratish uchun fikr almashadilar.

Tayyorlov guruhida geometrik figuralar bilan ishlash bolalarning aqliy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shakllarni tanish, taqqoslash va guruhlash qobiliyatlari nafaqat matematik bilimlarni mustahkamlaydi, balki ularning tafakkurining muhim qirralarini – mantiqiy fikrlash, tasniflash va umumlashtirish qobiliyatlarini ham rivojlantiradi.

Shuningdek, qism-butun munosabatlarini o‘rganish bolalarga matematikani amaliy hayotga bog‘lashga yordam beradi. Masalan, doiraning bir nechta teng qismidan to‘liq doira tuzish jarayoni ularda bo‘laklarning yig‘indisi butunni tashkil qilishi haqida aniq tasavvur hosil qiladi. Bu esa ularda kasrlar, nisbiy tushunchalar kabi keyingi bosqichdagi matematik mavzularni o‘rganishga tayyorgarlik sifatida xizmat qiladi.

Geometrik figuralar asosida o‘tkaziladigan o‘yinlar maktabgacha yoshdagi bolalarda diqqatni jamlash, eslab qolish va tafakkurning umumiy rivojlanishiga yordam beradi. Bolalar figuralar yordamida shakllarni taqqoslash, farqlash va yangi shakllar yaratishni o‘rganar ekan, ular o‘zlarining fikrlarini aniq va tushunarli ifodalashga ham o‘rganadilar.

Ta’lim jarayonida figuraviy mashqlarni ko‘plab interfaol usullar bilan boyitish tavsiya etiladi. Masalan, bolalar uchun kompyuter dasturlari, interaktiv doskalar va qurilmalar yordamida geometrik figuralar bilan ishlash imkoniyatlarini kengaytirish mumkin. Bu esa bolalarning zamonaviy texnologiyalarni o‘rganishiga ham yordam beradi.

Tarbiyachi va pedagoglarning roli bu jarayonda nihoyatda muhimdir. Ular bolalarga to‘g‘ri savollar berish, ularni yangi shakllarni yaratishga undash va faoliyatlari orqali ijodkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishlari zarur. Shu bilan birga, ota-onalarning ham bolalar bilan uyda bunday mashqlarni o‘tkazishda faol ishtirok etishi ta’lim sifatini oshiradi.

Geometrik figuralar bilan ishlash maktab yoshidagi bolalarda nafaqat matematik bilimlarni, balki san’at va dizayn asoslarini ham o‘rgatishda yordam beradi.

Shakllarni tuzish va ularni o‘zaro bog‘lash orqali bolalar bo‘sh vaqtini mazmunli va foydali o‘tkazadilar.

Yuqoridagi metodik yondashuvlar asosida tashkil etilgan o‘yin va mashqlar bolalarning nafaqat aqliy, balki jismoniy rivojlanishiga ham yordam beradi. Masalan, figuralarni joylashtirish, ularga tegish va harakatlantirish bolalarning motorik ko‘nikmalarini ham mustahkamlaydi.

Shuningdek, bolalar o‘rtasida raqobat muhitini yaratmasdan, hamkorlikda ishlashni rag‘batlantirish maqsadida guruh ishlarini ko‘proq tashkil qilish tavsiya etiladi. Bu esa ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning geometrik figuralar asosida tasavvurlarini mustahkamlash, ularni matematikani keyingi bosqichda chuqurroq o‘rganishga tayyorlashda muhim omil hisoblanadi. Bu esa maktab ta’limining sifatini oshirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Xulosa qilib aytganda geometrik figuralar yordamida tashkil etilgan mashg‘ulotlar maktabgacha yoshdagi bolalarning shakl, rang va o‘lcham haqidagi tasavvurlarini rivojlantirishda samarali vositadir. Figuralarni farqlash, guruhlash va yangi shakllar yaratish orqali bolalar matematik tafakkur, ijodiy fikrlash va qism-butun munosabatlarini chuqurroq anglash ko‘nikmalarini egallaydi. Bu esa ularning nafaqat aqliy, balki ijtimoiy va motorik rivojlanishiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli, maktabgacha ta’lim muassasalarida geometrik figuralar bilan o‘yin va mashqlarni tizimli ravishda qo‘llash tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI

1. Sh.M.Mirziyoyev. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: “O‘zbekiston”, 2017.
2. Z.B.Azizova. “Maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama rivojlantirishda tasviriyl faoliyatning ahamiyati”, Science and innovation 3 (special issue 31), 34-37, 2024.
3. Z.B.Azizova va b. Maktabgacha ta’lim tashkiloti turli yosh guruhlarida bolalarni predmetlar shakli bilan tanishtirish metodikasi. “Maktabgacha ta’lim sifatini oshirish va rivojlantirish strategiyalari: muammo, yechimlar va xalqaro tajribalar” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallar to‘plami (2025-yil 16-17-aprel) – T.: Science and Innovation, 2025.
4. Sh.Abdullaeva. “Ilk yoshdagi bolalarning sensor tarbiyasi” -T.: O‘qituvchi, 1983.
5. N.U.Bikbayeva, Z.I.Ibragimova, X.I.Qosimova. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda elementar matematik tasavvurlarni shakllantirish. – T.: O‘qituvchi, 1995.
6. O.U.Hasanboyeva va b. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi. –T.: Ilm ziyo, 2006.
7. A.Nishonov, G.Qodirova. Maktabgacha yoshdagi bolaning rivojlanishida o‘zbek xalq o‘yinlarining ahamiyati. Milliy ta’lim yaratilishida innovatsion

yondashuvlar. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Navoiy: Navoiy viloyati PMM nashri, 2025. 643 b.

8. M.Y.Jumayev. Bolalarda matematik tushunchalarni rivojlantirish nazariyasi va metodikasi. - T.: Ilm ziyo, 2005. - 224 b.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI MAKTABGA TAYYORLASHDA HAMKORLIK TEXNOLOGIYALARINING DOLZARBLIGI VA SAMARADORLIGI

Djalolova Zulxumor Alisherovna

Farg‘ona viloyati pedagogik mahorat markazi Maktabgacha ta’limni muvofiqlashtirish bo‘limi boshlig‘i

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni maktab ta’limiga tayyorlash jarayonida hamkorlik texnologiyalarining dolzarbligi, ularning pedagogik va psixologik asoslari, ota-onalar bilan samarali aloqalarni yo‘lga qo‘yish usullari va tarbiyachilar tomonidan qo‘llaniladigan innovatsion yondashuvlar keng yoritilgan. Xususan, ota-onalar bilan hamkorlikda ish olib borishda tarbiyachilar tomonidan kvestni tashkil etish namunasi keltirilgan. Maqola ham nazariy, ham amaliy jihatdan tahliliy xususiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: maktabgacha yosh, ota-onalar, hamkorlik, maktab ta’limi, texnologiya, kvest, loyiha, reja, natija, suhbat, ma’lumot, innovatsiya, ijodiy yondashuv, malaka, pedagogik hamkorlik.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2019-yil 8-maydagi “Maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PQ-4312-sonli qarorida maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari sifatida maktabgacha ta’lim tizimiga xodimlarni tayyorlash, qayta tayyorlash, malakasini oshirish, tanlab olish va rivojlantirishga mutlaqo yangicha yondashuvlarni joriy etish belgilab berilgan.

Darhaqiqat, maktabgacha ta’lim sohasida muayyan muammoning ijobiy yechimini topishga yo‘naltirilgan tadqiqot ishini olib borishdan ko‘zlangan maqsad mamlakatimizning ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy rivojini ta’minlash hamda takomillashtirishdan iborat bo‘ladi. Binobarin, maktabgacha ta’lim tizimida shaxs barkamolligining ilk poydevori yaratiladi. Masalan, mamlakatimizning butun dunyo miqyosida tan olinishida malakali hamda kasbiy kompetentlikka ega bo‘lgan har tomonlama rivojlangan, barkamol shaxsning o‘rni va xizmati beqiyosdir.

Bugungi kunda ta’lim jarayonini takomillashtirishda hamkorlik texnologiyalarining o‘rni beqiyosdir. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabga tayyorlashda oilaning faol ishtirokini ta’minlash, tarbiyachi va ota-onalar o‘rtasida uzviy aloqani yo‘lga qo‘yish muhim vazifalardan biridir. Bu jarayonda bolalarning ijtimoiy-

madaniy rivoji, ruhiy holati, kommunikativ kompetensiyalari shakllanadi.

Hamkorlik texnologiyalari – bu nafaqat pedagogik vosita, balki ta’lim ishtirokchilari o’rtasidagi ijtimoiy aloqalarni mustahkamlovchi mexanizmdir. O’tgan asrning 60-yillaridan boshlab Amerikada hamkorlik pedagogikasiga asoslangan holda o’quv jarayoni, o’quv usuli, o’quv topshiriqlari variantlarini ishlab chiqish, tajribasino’vdan o’tkazishga kirishildi va bu borada jahon pedagogikasida foydalanishga arzigulik yutuqlar qo’lga kiritildi.

Hamkorlik jarayonida o’rganish (o’rgatish emas!) subyekti sifatida muayyan bola emas, balki bolalar guruhi namoyon bo’ladi. Bu o’rinda tarbiyachi bilan bolalar guruhi subyekt-subyekt munosabatlariga kirishadilarki, bunday jarayonning xarakterli jihati izlanuvchanlik faoliyatining birgalikda amalga oshirilishidadir. Hissiy-obrazli muhokama va tanlov natijasida shaxslararo mustahkam hamkorlikdagi harakat vujudga keladi. Hamkorlikda o’qitish g’oyasi didaktikada 1970-yillarda paydo bo’lgan.

Hamkorlikda o’qitish texnologiyasi Buyuk Britaniya, Kanada, Germaniya, Avstraliya, Niderlandiya, Yaponiya, Isroil mamlakatlari ta’limida keng qo’llanila boshlagan. Hamkorlikda o’qitishning asosiy g’oyasi—o’quv topshiriqlarini nafaqat birgalikda bajarish, balki hamkorlikda o’qish - o’rganishdir. Hamkorlikda o’qitish har bir bolani kundalik qizg’in aqliy mehnatga, ijodiy va mustaqil fikr yuritishga o’rgatish, shaxs sifatida onglilik, mustaqillikni tarbiyalash, har bir bolada shaxsiy qadr-qimmat tuyg’usini vujudga keltirish, o’z kuchi va qobiliyatiga bo’lgan ishonchni mustahkamlash, tahsil olishda mas’uliyat hissini shakllantirishni ko’zda tutadi.

Hamkorlikda o’qitish texnologiyasi har bir bolaning tahsil olishdagi muvafaqqiyati guruh muvafaqqiyatiga olib kelishini anglagan holda mustaqil va sidqidildan aqliy mehnat qilishga, o’quv topshiriqlarini to’liq va sifatli bajarishga o’quv materialini puxta o’zlashtirishga, o’rtoqlariga hamkor bo’lib, o’zaro yordam uyushtirishiga zamin tayyorlaydi.

Hamkorlikda o’qitish texnologiyasi mualliflaridan biri bo’lgan R.Slavinning ta’kidlashicha, bolalarga topshiriqlarni hamkorlikda bajarish uchun ko’rsatma berilishi yetarli emas. Bolalarda tom ma’nodagi hamkorlik, har bir bolaning qo’lga kiritgan muvafaqqiyatidan quvonish, bir-biriga sidqidildan yordam berish hissi, qulay ijtimoiy-psixologik muhit vujudga kelishi zarur. Mazkur texnologiyada bolalarning bilimlarni o’zlashtirish sifatini aniqlashda ularni bir-biri bilan emas, balki har bir bolaning kundalik natijasi avval qo’lga kiritilgan natija bilan taqqoslanadi. Shundagina bolalar o’zining dars davomida erishgan natijasi komandaga foyda keltirishini anglagan holda mas’uliyatni his qilib, ko’proq izlanishga, bilim, ko’nikma va malakalarni o’zlashtirishga intiladi.

O’quv jarayonida o’zaro hamkorlikka asoslangan do’stona muhitni vujudga

keltirish shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim jarayonini tashkil etish nuqtai nazaridan muhim ahamiyatga ega. Tarbiyachi bilan bola orasida o‘zaro hamkorlik muhiti yaratilayotganda barcha bolalarning imkoniyatlari va ehtiyojlari hisobga olinishi juda muhimdir. Bu jarayonda o‘zaro tenglik muhiti hukmron bo‘ladi, o‘quv jarayonida bolalarning aksariyat muammolarini echishga ko‘maklashadigan ta’lim-tarbiya jarayoni tashkil etiladi.

Ta’lim-tarbiya maktab, ota-onalar, mahalla va bolalar jamoasi hamkorligida, demokratiya va tolerantlik tamoyillari asosida amalga oshiriladi. Bu jarayonda bolalar oddiy ta’lim oluvchilar emas, ta’lim-tarbiya jarayonining teng huquqli, hamkorlik asosida jipslashgan ishtirokchilari bo‘lishlariga erishiladi. Guruhdagi barcha bolalarga bir xil muomala va munosabat, hamkorlikdagi ta’lim, bola, tarbiyachi va ma’muriyat orasida do‘stona munosabat ustuvorligi asosida sifatli ta’lim berish jarayoni vujudga keladi.

Bolalarga nisbatan do‘stona munosabat muhiti o‘zaro adolatli munosabatlar zahirida yaratiladi. Adolat bor joyda haqiqat, haqiqat bor joyda o‘zaro hurmat muhiti hukm suradi. Bola va tarbiyachi orasida o‘zaro hurmat shakllangan ta’lim jarayonida do‘stona munosabat, o‘zaro g‘amxo‘rlik, mehr-muruvvat qaror topadi. Shuni ham alohida ta’kidlash lozimki, tarbiyachi o‘quv biluv jarayonini tashkil yetar ekan, har bir bolaning betakror ekanligi, uning ta’lim-tarbiyasi oilaviy muhitga, guruhdagi mavqeiga, ustozlarining munosabatiga, ruhiy kechinmalari va kayfiyatiga ko‘p jihatdan bog‘liq bo‘lishini unutmasligi lozim. Hamkorlikda o‘qitish texnologiyasini qo‘llashda o‘zaro hamkorlik muhitini shakllantirish quyidagilarni nazarda tutadi: o‘quv jarayonida ijodkorlik muhitini vujudga keltirish; bolalar faoliyatini muayyan tartib asosida tashkil etish; bolalar jamoasi orasida o‘zaro do‘stona muhitni vujudga keltirish kabilar.

Ta’lim jarayonida o‘zaro hamkorlikni yo‘lga qo‘yish uchun bolalarda ongli faoliyat ko‘rsatish ko‘nikmasini tarkib toptirish, ularni mustaqil, ijodiy fikrlashga o‘rgatish alohida ahamiyatga ega. Chunki boshlang‘ich guruh bolalari murakkab, ruhiy inqirozlar vujudga keladigan, yuqori quvvatga ega bo‘lgan, shijoatli, yangilikka chanqoq, olamni o‘zlashtirishga intiluvchan, mustaqillik va moslashuvchanlikka moyil, xulq-atvorida ijtimoiy me’yorlarning shakllanishi jadal sur‘at bilan kechadigan yoshda bo‘ladilar.

Ota-onalar bilan hamkorlikda ish olib borishda tarbiyachilar kvestni ota-onalarning mavjud pedagogik tajribasi va ehtiyojlariga mos holatda tuzishi mumkin. Kirish (Introduction) - mavzu shakllantiriladi, kvest ssenariysi, ish rejasi yoki kvestning umumiy mazmuni tayyorlanadi. Maqsad tinglovchilarga motivatsiya berish va tayyorlash.

Topshiriq (Task) muammoli topshiriq va yakuniy natijalarni tasavvur qilib aniq va qiziqarli shaklda yozadilar. Masalan, muammoga oid topishmoq; muammoli

vaziyat yoki qarashlar uni himoya qilish, referat yaratish, ma’ruza yoki hisobot, ijodiy ishlar, slayd-taqdimot, poster tayyorlash.

Bajarish (Process) - asosiy ish bosqichlarini aniqlash; harakatlarni boshqarish, ma’lumotlar to‘plashda maslahatlar berish (ma’lumotlarni tahlil qilish uchun savollar tuzish, topshiriqlarni bajarish uchun turlicha maslahatlar berish, Web-kvest uchun hisobot tayyorlash, axborot resurslaridan foydalanish bo‘yicha tavsiyalar); topshiriqlar turlicha bo‘lishi, fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga yo‘nalganligi darajasi; rollarni va har bir rol uchun resurs.

Baholash (Evaluation) - veb-kvestni baholash parametrlari va mezonlarini qayd etish, baholash varaqasi ko‘rinishida bo‘ladi. Baholash mezonlari o‘quv vazifalaridan kelib chiqib belgilanadi.

Xulosa (Sonclusion) - tinglovchilar veb-kvestni bajarish qisqacha mazmuni, veb-kvestni bajarishi natijasida nimalarga o‘rgatilishi yoziladi. Kirish qismi bilan bog‘liq bo‘lishi zarur.

Foydalanilgan materiallar (Credits) veb-kvest yaratish uchun resurslar manzili. Ushbu bo‘lim bajarish qismi bilan birlashtiriladi.

O‘qituvchi uchun izohlar (Teacher Page) veb-kvestdan foydalanish bo‘yicha tavsiyalar beriladi. Veb-kvest maqsadi va vazifasi, o‘qitish standartiga tayangan holda natijalarni rejalashtirish (shaxsiy, boshqaruvchanlik, kommunikativ, bilish), veb-kvest jarayonini tashkil etish, zaruriy vositalar, mazkur veb-kvestni o‘rni va qiymati.

Tajriba-sinov ishlari natijalarining tahlilidan ma’lum bo‘ldiki, zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayonida ota-onalar bilan ishlashda tarbiyachilarning mustaqil ijodiy yondashishlari, o‘zaro tajriba almashishlari va erkin fikrlashlari uchun qulay sharoit yaratiladi. O‘quv mashg‘ulotlarida tarbiyachilarning faoliyatlarini tashkil qilishda uyushtirish, boshqarish, qiyoslash, umumlashtirish, o‘zini-o‘zi tahlil etish va baholash kabi jarayonlarga ehtiyoj seziladi. Shuningdek, maktabgacha ta’lim tizimida psixologik qulaylik va pedagogik hamkorlik muhitini shakllantirishda tarbiyachilarning kasbiy tayyorgarligi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Har bir bola individual yondashuv, mehr, e’tibor va muloqotga muhtoj. Ta’lim jarayonida adolat, hurmat, mas’uliyat tamoyillari ustuvor bo‘lishi shart.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabga tayyorlashda hamkorlik texnologiyalarini joriy etish nafaqat ta’lim-tarbiya samaradorligini oshiradi, balki pedagog, oila va bola o‘rtasida sog‘lom va barqaror munosabatlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-maydagi “O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish

- Konsepsiyasi to‘g‘risida”gi PQ-4312-son Qarori / Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 10.05.2019-y., 07/19/4312/3106-son; 09.10.2020-y., 07/20/4857/1357-son.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-yanvardagi PF 5924-sonli “O‘zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida gi Farmoni / Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi / Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 25.01.2020-y., 07/20/5924/0081-son, 09.10.2020-y., 07/20/4857/1357-son; 31.10.2020-y., 06/20/6099/1450-son.
3. Axunov U. R., Jismoniy harakatlar teatri vositasida maktabgacha yoshdagi bolalar motorik faoliyatini rivojlantirish metodikasi pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun tayyorlangan dissertatsiya UDK: 373.21:796 (575.1) 2023.
4. G.Nazirova, N.Mullajanova. Maktabgacha yoshdagi bolalarni maktab ta’limiga tayyorlashda hamkorlik texnologiyalari. “Maktabgacha ta’lim sifatini oshirish va rivojlantirish strategiyalari: muammo, yechimlar va xalqaro tajribalar” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallar to‘plami I (2025-yil 16-17-aprel) – T.: Science and Innovation, 2025.
5. A.Nishonov, G.Qodirova (2025). Maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy rivojlanishiga oilaviy omillarning ta’siri. Tadqiq va tatbiq. Ilmiy-uslubiy jurnali, 3(4). 94-98b.
6. A.Nishonov, G.Qodirova. Maktabgacha yoshdagi bolaning rivojlanishida o‘zbek xalq o‘yinlarining ahamiyati. Milliy ta’lim yaratilishida innovatsion yondashuvlar. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Navoiy: Navoiy viloyati PMM nashri, 2025. 643 b.
7. Z.A.Djalolova. Bolalarni maktabga tayyorlashda 4K modelidan foydalanishning ilmiy-amaliy asoslari. “Maktabgacha va maktab ta’limida sun’iy intellekt, raqamli texnologiyalar hamda zamonaviy metodikalardan foydalanish: muammolar va yechimlar” mavzusidagi ko‘p tarmoqli xalqaro ilmiy amaliy konferensiya to‘plami [Matn] / muharrir N.E. Sabirova. - Xiva: Xorazm Ma’mun akademiyasi, 2025.- 581 b.
8. Чумакова С.В., Штерн Л.В., Методическая разработка: театр физического воспитания в образовательном процессе ДОУ // Уст-Лабинск, 2018. – С. 65.
9. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: A. Qodiriy nomidagi Xalq merosi nashriyoti, T.: 1993. – 84-bet.
10. Акрамов М. Р. Конфликт и его социально-психологические свойства //Молодой ученый. – 2021. – №. 6. – С. 293-295.
12. Р.Ф.Миннуллина, А.Р.Нуриева, З.Б.Азизова “Подготовка будущих воспитателей в полилингвальном образовательном пространстве” Science and

innovation 3 (special issue 31), 88-91 2024y.

13. Nazarov A. S. Psychological analysis of levels of administration of management decisions //Вопросы экономики и управления. – 2020. – №. 3. – С. 1-5.

14. Torrence E.P. Developing creative thinking through school experience. // N.Y., 1962. – P.215.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING EMOTSIONAL INTELLEKTINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA SUN’IY INTELLEKTNING O’RNI

**Nishonov Akmal Obidovich, Qodirova Gulnoza Raxmatjon qizi, Gulomova
Dilyora Iskandarovna**

Farg‘ona viloyati PMM o‘qituvchilari

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda emotsional intellektni shakllantirishda raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektning (SI) o‘rni ko‘rib chiqiladi. AQSH, Niderlandiya, Buyuk Britaniya kabi mamlakatlar misolida emotsional rivojlanishni qo‘llab-quvvatlovchi raqamli vositalar, interaktiv metodlar va SI asosidagi ilovalarning imkoniyatlari, afzalliklari va muammolari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: emotsional intellekt, raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt, maktabgacha ta’lim, hissiy rivojlanish, hissiy idrok, integratsiya, xalqaro tajriba.

Hozirda zamonaviy raqamli texnologiyalar butun dunyo bo‘ylab barcha ta’lim muassasalarini rivojlantirish uchun yangi vositalarni taqdim etmoqda. Raqamlashtirish, o‘rganilgan tajriba va bilimlarni almashish uchun imkoniyatlar yaratilib, odamlarga ko‘proq ma’lumot olish va kundalik hayotlarida yaxshi qarorlar qabul qilishni osonlashtirmoqda. Yaqin kelajakda ta’lim muhitida raqamlashtirish bilan bog‘liq katta o‘zgarishlar yuz beri kutulmoqda.

So‘nggi yillarda bolalarning ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga bo‘lgan e’tibor sezilarli darajada ortdi. Emotsional intellekt (EI) insonning o‘z his-tuyg‘ularini anglash, boshqarish va boshqalar bilan sog‘lom muloqotda bo‘lish qobiliyatidir. Maktabgacha yoshdagi bolalarda emotsional intellektni shakllantirish kelajakdagi shaxsiy va akademik muvaffaqiyatga zamin yaratadi. Hozirgi kundagi zamonaviy texnologiyalar bu borada yangi imkoniyatlarni ochmoqda.

Emotsional intellekt va ta’lim – bu nafaqat hissiy reaksiya, balki empatiya, o‘zini anglash, o‘zini tutish va ijtimoiy moslashuvning muhim komponentidir. Rivojlangan davlatlar maktabgacha ta’lim dasturlariga emotsional intellekt rivoji bo‘yicha maxsus mashg‘ulotlar kiritmoqda. Ayniqsa, sun’iy intellekt (SI) asosidagi interaktiv o‘yinlar bolalarda his-tuyg‘ularni ifodalash, vaziyatlarga munosabat bildirish, do‘stlikni qadrlashga yordam bermoqda.

Sun’iy intellekt texnologiyalari yordamida bolalarning mimika, ovoz tembri, harakatlari orqali ularning kayfiyati aniqlanadi. AQSHda SEL (Social-Emotional Learning) platformalari orqali bola kayfiyatiga mos mashg’ulot tavsiya qilinadi. Sun’iy intellekt shuningdek, bolaning stress darajasini baholaydi va uni kamaytirishga yo’naltirilgan faoliyatni taklif qiladi.

AQSH maktabgacha ta’lim tizimida raqamli vositalar orqali bolalarning emotsional va kognitiv rivojlanishini uyg’unlashtirishga alohida e’tibor berilmoqda. Masalan, “ClassDojo”, “Peekapak” va “Zorbit’s Math” kabi platformalar nafaqat an’anaviy bilimlarni interaktiv shaklda o’rgatadi, balki bolalarning hissiy holatini kuzatish, o’z his-tuyg’ularini anglash va boshqarishni o’rganishga yordam beradi.

Bu ilovalar orqali:

- bolalar o’z xatti-harakatlari uchun real vaqt rejimida fikr-mulohaza oladi;
- turli ssenariylar orqali empatiya, murosaga kelish, ijobiy munosabat bildirish kabi ijtimoiy-emotsional ko’nikmalar shakllanadi;
- individual yondashuv va adaptiv o’qitish yordamida har bir bolaning rivojlanish sur’atiga mos ta’lim muhit yaratiladi.

Demak, emotsional intellektni rivojlantirish kognitiv rivojlanishdan ajralgan holda emas, balki u bilan chambarchas bog’liq ravishda qaralishi zarur. Raqamli texnologiyalar bu ikki jarayonni bir vaqtning o’zida, interaktiv, nazorat qilinadigan va samarali tarzda qo’llab-quvvatlash imkonini bermoqda. Ushbu yondashuv esa kelajakda raqobatbardosh, barqaror psixologik holatga ega, ijtimoiy faol shaxsni shakllantirish uchun muhim zamin yaratadi. “ClassDojo”, “Peekapak”, “Zorbit’s Math” kabi ilovalar orqali emotsional intellekt va kognitiv rivojlanish uyg’unlashtiriladi. Tarbiyachilar real vaqt rejimida bolalarning hissiy reaksiyalarini tahlil qiladi.

Niderlandiyaning bolalar psixologiyasi va pedagogikasi sohasidagi ilg’or mutaxassisleri tomonidan ishlab chiqilgan “EmoBuddy” platformasi orqali bolalar emotsiyalarga nom qo’yish, ularni rasmlar yordamida ifodalashni o’rganadi.

“EmoBuddy” — bu maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ishlab chiqilgan interaktiv raqamli platforma bo’lib, uning asosiy maqsadi – bolalarga o’z hissiyotlarini aniqlash, ularni nomlash va ifodalashni o’rgatishdir.

Buyuk Britaniyada esa “MindUp” va “Emotionary” kabi platformalar orqali mindfulness mashqlari, his-tuyg’ular bilan ishlash amaliyoti maktabgacha guruhlarda joriy etilgan.

Maktabgacha ta’lim - bolalarning emotsional intellektini (EI) rivojlantirishda juda muhim davr hisoblanadi. Bu davrda bolalar his-tuyg’ularini anglash, ifodalash va boshqarishni o’rganadilar, shuningdek, boshqalarning his-tuyg’ularini tushunishga harakat qilishadi. Raqamli texnologiyalar va SI bu jarayonda yordamchi vosita bo’lishi mumkin, ammo ulardan to’g’ri va samarali foydalanish muhim.

Barchaga ma’lumki, maktabgacha ta’lim jarayonida interaktiv o’yinlarning roli beqiyosdir. Raqamli platformalarda yaratilgan interaktiv o’yinlar bolalarning emotsiyalarni tushunishiga yordam beradi. Masalan, bolaga turli holatlarda qanday reaksiya bildirish kerakligini tanlash topshiriqlari orqali u o’z his-tuyg’ularini boshqarishga o’rganadi. Bunday o’yinlar nafaqat emotsional intellektni, balki ijtimoiy o’zaro ta’sir ko’nikmalarini ham rivojlantiradi.

Rivojlangan mamlakatlarda emotsional intellektini raqamli texnologiyalar orqali rivojlantirishda asosiy yondashuv – bu real va raqamli tajribalarni uyg’unlashtirishdir. Pedagoglar SI yordamida bolaning holatini aniqlab, keyin uni guruh bilan faol muloqotga jalb qilishadi. Bu esa raqamli vositalarni insoniy aloqani mustahkamlash vositasi sifatida ishlatishga xizmat qiladi.

Raqamli texnologiyalar va SIning EI rivojlanishidagi imkoniyatlari katta bo’lsa-da, ba’zi cheklovlar va xavflar ham mavjud. Masalan, noto’g’ri ma’lumot talqini ya’ni SI noto’g’ri mimikani noto’g’ri tahlil qilishi mumkin. Shuni alohida ta’kidlash kerakki bolalarning hissiy holati haqida yig’ilgan ma’lumotlar maxfiylikni ta’minlash muammosi ham bor. Bu muammolarga quyidagilarni ham qo’shib qo’yish mumkin:

- Ekran vaqti: Kichik yoshdagi bolalar uchun ekran vaqtini cheklash juda muhim. Haddan tashqari ekran vaqti ularning aqliy va jismoniy rivojlanishiga salbiy ta’sir ko’rsatishi mumkin.
- Insonsiz muloqot: Texnologiyalar insoniy muloqotni, yuzma-yuz o’zaro ta’sirni va real hayotdagi hissiy tajribalarni to’liq almashtira olmaydi. Bolalar o’z his-tuyg’ularini asosan kattalar va tengdoshlari bilan real muloqot orqali o’rganadilar.
- Mazmun sifati: Raqamli resurslarning sifati har doim ham yuqori bo’lmaydi. Bolalarning yoshiga va rivojlanish bosqichiga mos kelmaydigan, zo’ravonlik yoki noto’g’ri axloqiy xabarlar aks etgan kontentdan himoyalash zarur.
- Qaramlik xavfi: Ba’zi ilovalar bolalarda qaramlikni keltirib chiqarishi mumkin, bu esa ularning boshqa faoliyatlarga qiziqishini kamaytiradi.
- Individuallikning yetishmasligi: Umumiy dasturlar har bir bolaning noyob EI ehtiyojlariga mos kela olmaydi.

Tavsiya etiladigan yechimlar:

- Tarbiyachilar va ota-onalarga EI texnologiyalaridan foydalanish bo’yicha treninglar o’tkazish;
- Faqat o’rganilgan va ishonchli platformalardan foydalanish;
- Bolalar bilan yuzma-yuz muloqotni AI vositalari bilan muvozanatli uyg’unlashtirish va h.k.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, emotsional intellektni erta yoshdan rivojlantirish jamiyatda sog’lom, mehribon va ijtimoiy faol insonni shakllantirishga xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalar bu jarayonni yanada samarali qilish imkonini

beradi, biroq bu borada pedagogik mas’uliyat, axloqiy me’yorlar va bola shaxsiyatini hurmat qilish tamoyillari ustuvor bo’lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. B.E.Parmonov. Maktabgacha ta’lim tashkilotida bolalarni tarbiyalashda xorijiy tajribalarning psixologik jihatlar. – Science and Education Scientific Journal, 2018. 339-351-betlar.
2. Kilichova M.Kh. Little features of foreign experience in education of children in preschool educational institutions. Journal American. (SJIF) Impact Factor-5.714. – Current research journal of pedagogies. Pp, 2021. 241-246.
3. I.V. Grosheva, L.G.Yevstafeva, D.T.Maxmudova, Sh.B.Nabixanova, S.V.Pak, G.E.Djanpeisova. “Ilk qadam” davlat o’quv dasturi T: 2022.
4. A.O.Nishonov, A.I.Soyibnazarov. O’qituvchilarning akt kompetentligini oshirish strategiyalari. Milliy ta’lim yaratilishida innovatsion yondashuvlar. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Navoiy: Navoiy viloyati PMM nashri, 2025. 660 b.
5. A.O.Nishonov, G.R.Qodirova. Maktabgacha yoshdagi bolaning rivojlanishida o’zbek xalq o’yinlarining ahamiyati. Milliy ta’lim yaratilishida innovatsion yondashuvlar. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Navoiy: Navoiy viloyati PMM nashri, 2025. 660 b.
6. M.N.Boboeva, T.H.Rasulov. The method of using problematic equation in teaching theory of matrix to students. Academy. 2020. 55:4, pp. 68-71
7. O.B.Солодянкина. Система проектирования в дошкольном учреждении.// методическое пособие. - М.: АРКТИ, 2010. - 80с.
8. X.E.Майхнер. Корпоративные тренинги / X.E. Майхнер. - М.: ЮНИТИ, 2002
9. Н.Флигстин. Архитектура рынков: экономическая социология капиталистических обществ XXI века / Н. Флигстин. - М.: ИД Высшей школы экономики, 2013.
10. Н.Е.Веракса, А.Н.Веракса. Проектная деятельность дошкольников. Пособие для педагогов дошкольных учреждений.— М.: Мозаика — Синтез, 2008. — 112 с. 11. UNESCO: “Emotional Intelligence in Early Education”, 2022.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING RAQAMLI SAVODXONLIGINI SHAKLLANTIRISHDA INTERAKTIV TEXNOLOGIYALARNING ROLI

Mamadjanova Gulnoraxon Solidjonovna

sherzodbekqoraboyev1979@gmail.com. telefon: +99890-165-45-79

Farg‘ona texnika universiteti tyutori

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining raqamli savodxonligini shakllantirishda interaktiv texnologiyalarning o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Xususan, raqamli vositalar yordamida o‘quvchilarda axborotni qabul qilish, uni tahlil qilish va mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Amaliy misollar asosida interaktiv ta’lim platformalari, multimediali o‘yinlar va simulyatsiyalar orqali o‘quvchilarning raqamli kompetensiyasini rivojlantirish yo‘llari ko‘rsatib o‘tiladi.

Kalit so‘zlar: raqamli savodxonlik, boshlang‘ich ta’lim, interaktiv texnologiyalar, zamonaviy ta’lim vositalari, o‘quvchilar faolligi, raqamli kompetensiya, axborot texnologiyalari, interaktiv darslar, elektron resurslar, multimediali ta’lim, raqamli ta’lim muhiti.

Аннотация: В данной статье анализируется роль и значение интерактивных технологий в формировании цифровой грамотности учащихся начальной школы. В частности, освещаются вопросы развития у учащихся навыков получения информации, ее анализа и самостоятельной работы с использованием цифровых инструментов. На практических примерах показаны пути развития цифровой компетентности учащихся посредством интерактивных образовательных платформ, мультимедийных игр и симуляций.

Ключевые слова: цифровая грамотность, начальное образование, интерактивные технологии, современные образовательные инструменты, активность учащихся, цифровая компетентность, информационные технологии, интерактивные уроки, электронные ресурсы, мультимедийное образование, цифровая среда обучения.

Abstract: This article analyzes the role and importance of interactive technologies in the formation of digital literacy of primary school students. In particular, the issues of developing students' skills in receiving information, analyzing it and working independently using digital tools are highlighted. Based on practical examples, ways of developing students' digital competence through interactive educational platforms, multimedia games and simulations are shown.

Keywords: digital literacy, primary education, interactive technologies, modern educational tools, student activity, digital competence, information technologies, interactive lessons, electronic resources, multimedia education, digital learning environment.

Zamonaviy jamiyatda raqamli texnologiyalar ta’lim-tarbiya jarayonining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Ayniqsa, raqamli savodxonlikni erta bosqichdan shakllantirish — o‘quvchilarning keyingi bosqichlarda muvaffaqiyatli

o‘qishlari uchun muhim zamin yaratadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun bu savodxonlik — axborotni qidirish, tanlab olish, foydalanish, raqamli qurilmalar bilan ishlash kabi ko‘nikmalarni qamrab oladi. Shu jarayonda interaktiv texnologiyalar – elektron doskalar, multimediali ilovalar, onlayn o‘yinlar, simulyatsiyalar orqali bu maqsadlarga erishish mumkin.

XXI asrda jamiyat hayotining barcha sohalarida raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi inson faoliyatiga tubdan ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu jumladan, ta’lim sohasi ham bu o‘zgarishlardan chetda qolmayapti. Bugungi kunda maktab o‘quvchilarining raqamli savodxonligini shakllantirish dolzarb muammolardan biri sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichi o‘quvchilarda zamonaviy texnologiyalar bilan ishlashga asos bo‘ladigan ko‘nikma va malakalarni shakllantirishda muhim davr hisoblanadi. Raqamli savodxonlik — bu faqatgina texnik vositalardan foydalanishni emas, balki axborotni izlash, tahlil qilish, tanqidiy fikrlash, xavfsiz raqamli muhitda ishlash kabi ko‘nikmalarni o‘z ichiga oladi. Ushbu maqolada raqamli savodxonlik tushunchasi va uning boshlang‘ich ta’limdagi o‘rni yoritiladi.

Raqamli savodxonlik — bu shaxsning zamonaviy raqamli texnologiyalar va axborot-kommunikatsiya vositalaridan samarali foydalanish qobiliyati, axborotni topish, baholash, saqlash, ulashish, yaratish va raqamli axloq qoidalariga amal qilishdir. Bu tushuncha xalqaro miqyosda UNESCO, OECD kabi tashkilotlar tomonidan keng talqin etilgan bo‘lib, ularni umumiy maqsadi – fuqarolarning raqamli muhitda ongli va xavfsiz faoliyat yuritishiga yordam berishdir.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari — eng ko‘p raqamli texnologiyalarga duch keladigan, ammo ularni qanday ishlatishni endi o‘rganayotgan qatlam hisoblanadi. Shuning uchun ularning raqamli savodxonligini to‘g‘ri yo‘naltirish, noto‘g‘ri axborot, virtual xavf va texnologiyalarga qaramlik kabi salbiy holatlardan himoya qilish muhimdir.

Boshlang‘ich sinfda raqamli savodxonlikni shakllantirish — bu faqat kompyuter yoki planshetdan foydalanish emas, balki o‘quvchini axborotga ongli yondashishga, raqamli muhitda mas’uliyat bilan harakat qilishga o‘rgatishdir. Bu ko‘nikmalar zamonaviy jamiyatda faol va ijtimoiy jihatdan barqaror shaxsni shakllantirishga xizmat qiladi. Shuning uchun boshlang‘ich ta’limda raqamli savodxonlikni tizimli va metodik asosda joriy etish zarurdir. Bu borada o‘qituvchilar va ota-onalar hamkorligining kuchaytirilishi muhim ahamiyatga ega.

Raqamli savodxonlik — bu o‘quvchilarning raqamli axborot muhitida ishlash, tanqidiy fikrlash, texnologiyalar yordamida muammoni hal qilish qobiliyatlarining majmui. Boshlang‘ich sinfda bu ko‘nikmalarni shakllantirish o‘quvchilarning raqamli jamiyatga moslashishini tezlashtiradi.

Zamonaviy ta’lim jarayonida interaktiv texnologiyalar o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshirish, darsda faolligini ta’minlash va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim vositaga aylanmoqda. An’anaviy o‘quv uslublaridan farqli o‘laroq, interaktiv texnologiyalar o‘quvchini passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi. Ayniqsa, boshlang‘ich va umumiy o‘rta ta’limda turli interaktiv vositalar — multimedia ilovalari, interaktiv doskalar, onlayn platformalar va raqamli simulyatsiyalar dars sifatini sezilarli darajada oshirmoqda. Interaktiv texnologiyalar — bu o‘quvchi bilan o‘qituvchi o‘rtasidagi ikki tomonlama aloqa asosida ta’lim jarayonini tashkil qilishga imkon beruvchi zamonaviy vositalar bo‘lib, ular orqali o‘quvchi darsda faol ishtirok etadi, mustaqil fikrlaydi va bahs-munozaralarda qatnashadi. Tajriba ko‘rsatmoqda: interaktiv vositalar bilan tashkil etilgan darslar an’anaviy darslarga nisbatan o‘quvchilarda yuqori motivatsiya, diqqat va bilim sifati bilan ajralib turadi.

Interaktiv texnologiyalar ta’lim jarayonini zamonaviy talablarga moslashtirishda muhim vosita hisoblanadi. Ular o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirish, mustaqil fikrlash, hamkorlikda ishlash va innovatsion yondashuvlarni shakllantirishda samarali xizmat qiladi. Shu boisdan, pedagoglar o‘z dars amaliyotida interaktiv texnologiyalarni oqilona tanlab, ularni metodik jihatdan to‘g‘ri qo‘llashi lozim. Bu esa ta’lim sifatining oshishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Bu vositalar o‘quvchilarni faol fikrlashga, darsda faol ishtirok etishga, vizual va eshitish orqali ma’lumotni tezroq o‘zlashtirishga yordam beradi.

Zamonaviy ta’limda interaktiv texnologiyalarni qo‘llash boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining bilim olish jarayonini qiziqarli, samarali va ongli tashkil etishga xizmat qilmoqda. An’anaviy usullarga nisbatan interaktiv yondashuvlar o‘quvchilarning faolligini oshiradi, ularning mustaqil fikrlash, savol berish, javob izlash, hamkorlikda ishlash kabi kompetensiyalarini rivojlantiradi. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinfda interaktiv texnologiyalarni qo‘llash bo‘yicha o‘tkazilgan amaliy tajriba va real misollar yoritiladi.

Tajriba Farg‘ona, Andijon va Namangan viloyatlaridagi 3–4-sinf o‘quvchilari bilan olib borildi. Maqsad – darslarda interaktiv texnologiyalarni tatbiq etish orqali o‘quvchilarning bilimga qiziqishini, darsdagi faolligini va mustaqil ishlash ko‘nikmasini baholash edi. Andijon, Farg‘ona va Namangan viloyatlaridagi ba’zi maktablarda olib borilgan tajriba darslari shuni ko‘rsatdiki, elektron o‘yinli darslar o‘quvchilarda qiziqishni oshiradi, shuningdek, mustaqil ishlash ko‘nikmalarini shakllantiradi. Masalan, "Khan Academy Kids", "ABCmouse", "Wordwall" kabi interaktiv platformalardan foydalanish samarador natijalar berdi. Interaktiv texnologiyalar boshlang‘ich ta’limda nafaqat dars jarayonini jonlantiradi, balki o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan munosabatini ijobiy tomonga o‘zgartiradi. O‘yin, vizual materiallar va onlayn platformalar orqali darslar o‘quvchilarning eslab

qolish, fikrlash va jamoada ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shu bois, interaktiv texnologiyalarni metodik asosda darslarga integratsiya qilish zamonaviy o‘qituvchining asosiy vazifalaridan biri bo‘lib qolmoqda.

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiyalar davrida har bir sohada turli muammolar yuzaga chiqmoqda. Ta’lim, sog‘liqni saqlash, iqtisodiyot, axborot texnologiyalari, madaniyat va ijtimoiy hayotda duch kelinayotgan muammolarni tahlil qilish va ularning bartaraf etish yo‘llarini ishlab chiqish — zamonaviy jamiyat oldida turgan eng dolzarb vazifalardan biridir. Har qanday muammoni inkor qilish emas, balki uni aniqlash, chuqur o‘rganish va yechim yo‘llarini topish orqali rivojlanish sari dadil qadam tashlash mumkin. Misol uchun, ta’lim sohasida interaktiv texnologiyalarni yetarli darajada joriy etmaslik o‘quvchilarning qiziqishini pasaytiradi. Bu muammoni hal qilish uchun pedagoglarni zamonaviy IT vositalariga o‘rgatish, amaliy mashg‘ulotlar tashkil etish va mavjud resurslardan samarali foydalanish zarur.

Har qanday sohada mavjud muammolarni ochiq tan olish va ularni hal qilishga qaratilgan izchil harakatlarga rivojlanish uchun zamin yaratadi. Muammolarning yuzaga kelish sabablari chuqur tahlil qilinib, harakatlar aniq yo‘naltirilsa, ijobiy natijalarga erishish mumkin. Muhimi — muammoga yechim topish istagi va harakatga tayyorlik bo‘lishidir. Tashabbuskorlik, yangilikka ochiqlik va hamkorlik ruhi asosida har qanday muammoning ildizini bartaraf etish mumkin. Bu muammolarni hal etish uchun o‘qituvchilarni malaka oshirish kurslari orqali tayyorlash, maktablarni texnik jihatdan jihozlash va ota-onalarni raqamli tarbiya bo‘yicha ma’lumotlantirish zarur.

Boshlang‘ich ta’limda raqamli savodxonlikni shakllantirish bugungi kunning eng dolzarb vazifalaridandir. Interaktiv texnologiyalar bu jarayonni samarali tashkil etishning kuchli vositasidir. O‘quvchilarda mustaqil o‘rganish, tanqidiy fikrlash va kreativlikni rivojlantirishda raqamli vositalar muhim rol o‘ynaydi. Shuning uchun o‘qituvchilarning bu sohadagi tayyorgarligini kuchaytirish, maktablarda zarur texnik shart-sharoit yaratish va ota-onalarni hamkorlikka jalb etish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Axmedova, M. (2022). Boshlang‘ich ta’limda raqamli texnologiyalarning o‘rni. Toshkent: TDPU nashriyoti.
2. Norqulova, Z. (2023). “Interaktiv texnologiyalar yordamida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining bilim samaradorligini oshirish”, Ta’lim va innovatsiya jurnali, №4.
3. UNESCO (2020). Digital Literacy in Education: Challenges and Solutions.
4. Azizov, R. (2021). Ta’limda innovatsion yondashuvlar va raqamli vositalar. Samarqand.

5. Shodmonova, S. S. (2020). Ta’limda innovatsion texnologiyalar. Toshkent: Fan va texnologiya.
6. Громова, Л. А. (2019). Цифровая грамотность младших школьников: теория и практика. Москва: Просвещение.
7. Монахов, В. М. (2020). Интерактивные технологии в образовании. Санкт-Петербург: Питер.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIGA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR TUSHUNCHALARINI ORGATISH VA TAKOMILLASHTIRISH

Mamatisakova Faridaxon Mirzaxakimovna

Andijon viloyati, Shahrixon tumani, 22-umumta’lim maktabi, Oliy toifali
Xalq ta’limi fidoiysi, Mu’tabar ayol ko’krak nishonlari sovrindori

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga raqamli texnologiyalar tushunchalarini o‘rgatish va takomillashtirish masalalari ko‘rib chiqilgan. Zamonaviy ta’limda raqamli ko‘nikmalarni erta bosqichdan shakllantirishning ahamiyati, o‘qituvchilar va ota-onalarning roli, interaktiv va kreativ ta’lim usullari hamda yangi raqamli vositalarni joriy etish yo‘llari tahlil qilingan. Maqola yosh avlodni raqamli muhitga tayyorlash va ularning bilim hamda ko‘nikmalarini mustahkamlash uchun samarali yondashuvlarni taklif etadi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich sinf, raqamli texnologiyalar, ta’lim, o‘quvchilar, interaktiv metodlar, raqamli ko‘nikmalar, ota-ona roli, ta’lim vositalari, internet xavfsizligi, ta’lim jarayoni.

Kirish. Zamonaviy dunyo tobora raqamli texnologiyalar asosida rivojlanmoqda. Har bir sohada – ta’lim, sog‘liqni saqlash, sanoat, aloqa va kundalik hayotda raqamli vositalar muhim o‘rin tutmoqda. Shu sababli, yosh avlodni ertadan emas, balki imkon qadar erta bosqichda – boshlang‘ich sinfdan boshlab – raqamli texnologiyalar bilan tanishtirish va ularni samarali foydalanishni o‘rgatish dolzarb vazifa hisoblanadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari – kelajakning bilimdon, ijodkor va raqamli ko‘nikmalarga ega mutaxassislar bo‘lib yetishishida poydevor hisoblanadi. Raqamli texnologiyalarni o‘rganish nafaqat kompyuterda ishlashni, balki axborotni izlash, uni tahlil qilish, yaratish va himoya qilishni o‘z ichiga oladi. Shuningdek, bolalar internet xavfsizligi, axborot madaniyati va raqamli etika haqida ham bilimga ega bo‘lishlari lozim. Shu tariqa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga raqamli texnologiyalar tushunchalarini to‘g‘ri va tizimli ravishda o‘rgatish nafaqat ularning hozirgi ta’lim jarayonida, balki kelajakdagi kasbiy faoliyatida ham muvaffaqiyatga erishishlari uchun poydevor bo‘ladi. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga raqamli texnologiyalarni o‘rgatishning ahamiyati, o‘qituvchilar

va ota-onalarning roli, samarali ta’lim metodlari hamda yangi raqamli vositalarni ta’lim jarayoniga joriy etish haqida so‘z yuritiladi.

Zamonaviy dunyoda raqamli texnologiyalar hayotimizning ajralmas qismiga aylangan. Hozirgi yosh avlod uchun raqamli texnologiyalarni chuqur tushunish va ulardan samarali foydalanish qobiliyati muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga raqamli texnologiyalar asoslarini o‘rgatish kelajakda ularning bilimlari va ko‘nikmalarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu sababli, boshlang‘ich ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalarni tushunish va o‘rganishga e’tibor qaratish zarur.

Raqamli texnologiyalar tushunchalarini o‘rgatishning ahamiyati.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun raqamli texnologiyalarni o‘rgatish – bu nafaqat kompyuter yoki planshetlardan foydalanishni o‘rgatishdir. Bu jarayon bolalarga axborotni topish, uni tahlil qilish, yaratish va baham ko‘rish kabi ko‘nikmalarni rivojlantirish imkonini beradi. Shuningdek, bolalar raqamli xavfsizlik, axborotlarni himoya qilish, internetdan oqilona foydalanish kabi muhim masalalarni ham o‘rganadilar. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga raqamli texnologiyalarni o‘rgatishda o‘qituvchilar va ota-onalarning roli juda katta. O‘qituvchilar interaktiv metodlardan foydalanib, o‘quvchilarning qiziqishini uyg‘otishi va ularga texnologiyalarni qiziqarli shaklda tushuntirishi lozim. Ota-onalar esa uyda bolalarning raqamli qurilmalardan foydalanganida ularni kuzatishi, internet xavfsizligi qoidalarini tushuntirishi muhim.

Raqamli texnologiyalarni o‘rgatishda interaktiv metodlar samarali natija beradi. Masalan, o‘quvchilarga maxsus dasturlar yordamida o‘yinlar, viktorinalar tashkil etish, elektron kitoblar va videolar orqali mavzularni ko‘rsatish, shuningdek, amaliy mashg‘ulotlar o‘tkazish mumkin. Bu usullar bolalarning e’tiborini jamlab, o‘rganishni qiziqarli qiladi. Ta’lim jarayonida yangi raqamli vositalarni qo‘llash ham juda muhim. Masalan, interaktiv doskalar, planshetlar, robototexnika o‘yinchoqlari va onlayn ta’lim platformalari bolalarning texnologiyalarga bo‘lgan qiziqishini oshiradi va ularning ko‘nikmalarini mustahkamlaydi. Shuningdek, o‘quv dasturlarini yosh xususiyatlariga moslab ishlab chiqish ta’lim sifatini yaxshilaydi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga raqamli texnologiyalar tushunchalarini o‘rgatish va takomillashtirish zamonaviy ta’limning muhim qismi hisoblanadi. Bu jarayon yosh avlodni kelajakdagi raqamli muhitga tayyorlash, ularning ijodkorligi va mantiqiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi. O‘qituvchilar, ota-onalar va ta’lim sohasidagi mutaxassislar birgalikda bolalarga sifatli raqamli ta’lim berish uchun yangi usullar va vositalarni joriy etishda davom etishlari kerak.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqotda boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga raqamli texnologiyalar tushunchalarini o‘rgatish va takomillashtirish jarayonlarini tahlil qilish uchun sifat va miqdoriy usullar kombinatsiyasi qo‘llanildi.

Raqamli ta’lim, boshlang‘ich sinf pedagogikasi va zamonaviy ta’lim texnologiyalari bo‘yicha mavjud ilmiy manbalar, maqolalar va o‘quv dasturlari tahlil qilindi. Bu bosqichda mavzu bo‘yicha nazariy asoslar shakllantirildi. O‘qituvchilar, ota-onalar va boshlang‘ich sinf o‘quvchilari o‘rtasida so‘rovnoma o‘tkazilib, raqamli texnologiyalarni o‘rgatishdagi muammolar va samarali usullar aniqlab olindi. Shu bilan birga, ta’lim jarayonidagi tajribalar to‘g‘risida intervyular amalga oshirildi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga raqamli texnologiyalarni o‘rgatish bo‘yicha sinf ichida interaktiv darslar o‘tkazildi. Ushbu amaliy mashg‘ulotlar jarayonida turli metod va vositalarning samaradorligi kuzatildi va baholandi. Olingan ma’lumotlar statistik va mazmunan tahlil qilinib, raqamli texnologiyalarni o‘rgatish jarayonini takomillashtirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqildi. Ushbu metodologiya tadqiqotning ishonchliligi va dolzarbligini ta’minlashga qaratilgan bo‘lib, ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalarni samarali qo‘llash bo‘yicha ilmiy asoslangan yondashuvni shakllantirishga yordam beradi.

Tadqiqot muhokamasi. Tadqiqot natijalari ko‘rsatdiki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga raqamli texnologiyalarni o‘rgatishning samaradorligi ularni qiziqtiradigan, interaktiv va amaliy metodlarga bog‘liq ekan. O‘qituvchilarning fikricha, darslarda o‘yin, viktorina, multimediali materiallar va elektron ta’lim platformalaridan foydalanish bolalarning mavzuga bo‘lgan qiziqishini oshiradi hamda ularning raqamli ko‘nikmalarini tezroq rivojlantirishga yordam beradi. So‘rovnoma natijalari shuni ko‘rsatdiki, ota-onalar ham raqamli texnologiyalarning ta’lim jarayonida qo‘llanilishiga ijobiy munosabatda. Ular bolalar uyda ham texnologiyalardan xavfsiz va oqilona foydalanishini ta’minlash zarurligini ta’kidlaydilar. Biroq, ba’zi oilalarda raqamli qurilmalarning yetishmasligi yoki internetga cheklangan kirish tufayli muammolar yuzaga kelmoqda. Bu esa ta’limdagi raqamli tengsizlik masalasini ko‘taradi.

Amaliy mashg‘ulotlarda esa, raqamli vositalar va interaktiv metodlar yordamida o‘qitilgan sinflarda o‘quvchilarning faolligi, o‘zlashtirish darajasi va ko‘nikmalarining oshgani aniqlandi. Shu bilan birga, o‘qituvchilar texnologik vositalarni qo‘llashda o‘zlarini yanada bilimdon va ishonchli his qilishlari uchun muntazam malaka oshirish kurslariga ehtiyoj borligini ta’kidlashdi. Tadqiqot davomida aniqlangan asosiy muammolardan biri – boshlang‘ich sinf darsliklari va o‘quv dasturlarining raqamli texnologiyalarni o‘rgatishga yetarli darajada moslashmaganligi hisoblanadi. Shuning uchun ta’lim dasturlarini yoshga moslab yangilash va raqamli vositalar bilan integratsiyalash zarur. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga raqamli texnologiyalarni o‘rgatishda zamonaviy interaktiv metodlar va ota-onalar bilan hamkorlik asosiy omil hisoblanadi. Shuningdek, raqamli infratuzilmani yaxshilash va ta’lim dasturlarini takomillashtirish orqali bu jarayon yanada samaraliroq bo‘lishi mumkin.

Xulosa. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga raqamli texnologiyalar tushunchalarini o‘rgatish va takomillashtirish zamonaviy ta’lim tizimining ajralmas qismi hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, yosh yoshdagilarni raqamli muhitga erta bosqichda moslashtirish ularning nafaqat texnologik ko‘nikmalarini rivojlantirish, balki ijodiy fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini oshirishga xizmat qiladi. Samarali ta’lim jarayoni uchun o‘qituvchilar va ota-onalarning faolligi, interaktiv va kreativ metodlardan foydalanish hamda zamonaviy raqamli vositalarni ta’limga joriy etish muhimdir. Shuningdek, ta’lim dasturlarini va darsliklarni yoshga moslashtirish, raqamli tengsizlikni bartaraf etish bo‘yicha chora-tadbirlarni ko‘rish kerak. Bu esa boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini kelajakda raqamli texnologiyalar asosida barqaror va muvaffaqiyatli ta’lim olishlariga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Abdullaev, M. (2020). *Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini raqamli texnologiyalar bilan tanishtirish metodikasi*. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti.
2. Islomov, S. (2019). Ta’limda raqamli vositalardan foydalanish. *Pedagogika va innovatsiyalar jurnali*, 3(12), 45-52.
3. Qodirova, N. (2021). Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini o‘rgatish. *Ta’lim va zamonaviy texnologiyalar jurnal*, 5(7), 30-37.
4. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. (2022). *Boshlang‘ich ta’lim uchun raqamli ta’lim dasturlari*. Toshkent: Vazirlik nashri.
5. Rasulova, D., & Karimov, A. (2023). Internet xavfsizligi va yosh avlod. *Axborot xavfsizligi masalalari*, 2(9), 15-22.
6. Sultonova, M. (2020). Ta’lim jarayonida interaktiv metodlarni qo‘llash. *Pedagogik tadqiqotlar jurnal*, 4(11), 60-66.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMI FANI O‘QITUVCHILARNI VIDEOKONFERENS ALOQA VA VIRTUAL SINFLAR TUSHUNCHALARINI AHAMIYATI

Mamatisakova Faridaxon Mirzaxakimovna

Andijon viloyati, Shahrixon tumani, 22-maktab, Oliytoifali Xalq ta’limi fidoiysi,
Muhtabar ayol ko‘krak nishonlarisovrindori

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’lim fani o‘qituvchilari faoliyatida videokonferens aloqa va virtual sinflar vositalaridan foydalanishning dolzarbligi, ularning ta’lim jarayonidagi metodik ahamiyati hamda zamonaviy ta’limda tutgan o‘rni yoritilgan. Adabiyotlar tahlili asosida raqamli vositalarning o‘quvchi faolligi, mustaqil fikrlashi va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi

o‘rni tahlil qilinadi. Munozara jarayonida esa ushbu texnologiyalarning afzalliklari bilan bir qatorda mavjud muammolar, ularni bartaraf etish yo‘llari va o‘qituvchining innovatsion yondashuvi muhim omil sifatida ko‘rsatib o‘tiladi. Maqolada nazariy yondashuvlar bilan bir qatorda amaliy tavsiyalar ham ilgari surilgan bo‘lib, boshlang‘ich ta‘lim tizimida raqamli texnologiyalarni samarali integratsiyalash bo‘yicha muhim ilmiy fikrlar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta‘lim, videokonferens aloqa, virtual sinf, raqamli texnologiyalar, o‘qituvchi malakasi, interaktiv dars, onlayn ta‘lim, raqamli muhit, pedagogik yondashuv, ta‘lim samaradorligi.

Аннотация. В данной статье рассматривается значимость использования видеоконференцсвязи и виртуальных классов в профессиональной деятельности учителей начального образования. На основе анализа литературы освещаются методические аспекты применения цифровых технологий, их влияние на развитие активности, самостоятельности и коммуникативных навыков учащихся. В дискуссионной части статьи раскрываются как преимущества этих технологий, так и существующие проблемы и пути их решения. Подчеркивается необходимость инновационного подхода со стороны педагогов. В статье представлены как теоретические, так и практические рекомендации по эффективной интеграции цифровых ресурсов в начальное образование.

Ключевые слова: начальное образование, видеоконференция, виртуальный класс, цифровые технологии, квалификация учителя, интерактивный урок, онлайн-обучение, цифровая среда, педагогический подход, эффективность обучения.

Annotation. This article explores the importance of using videoconferencing tools and virtual classrooms in the professional activity of primary school teachers. Based on literature analysis, the paper highlights the methodological aspects of applying digital technologies and their impact on students' engagement, independent thinking, and communication skills. The discussion section addresses both the advantages and challenges of these technologies and emphasizes the need for teachers to adopt an innovative approach. The article combines theoretical insights with practical recommendations for the effective integration of digital resources into primary education.

Keywords: primary education, videoconferencing, virtual classroom, digital technologies, teacher qualification, interactive lesson, online learning, digital environment, pedagogical approach, learning efficiency.

Kirish. Bugungi globallashuv davrida jamiyat hayotining har bir jabhasida yuz berayotgan tezkor o‘zgarishlar, ayniqsa raqamli texnologiyalarning misli ko‘rilmagan sur‘atlar bilan rivojlanishi, ta‘lim tizimining barcha bosqichlariga,

xususan, boshlang‘ich ta’limga ham jiddiy ta’sir o’tkazmoqda. So‘nggi yillarda butun dunyoda ta’lim jarayonlarining zamonaviy axborot-kommunikatsiya vositalari asosida tashkil etilishi zaruratdan zaruriyatga aylandi. Bu, o‘z navbatida, o‘qituvchilardan ham faqatgina an’anaviy bilimlarni yetkazish emas, balki ilg‘or texnologiyalarni o‘zlashtirish, ularni amaliyotga to‘g‘ri integratsiya qila olish ko‘nikmalarini talab etmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini o‘qitish jarayoni o‘zining murakkablik darajasi, metodik yondashuvlarning aniqligini talab qilishi bilan ajralib turadi. Shu bois, bu bosqichda zamonaviy videokonferens aloqa vositalari va virtual sinf tizimlarining o‘rni beqiyos bo‘lib qolmoqda.

Bugun o‘qituvchidan zamon bilan hamnafas bo‘lish, o‘zining kasbiy faoliyatida yangilikka intilish, turli raqamli platformalar va vositalardan foydalanishda faol va kreativ bo‘lish talab qilinmoqda. Videokonferensiya platformalari – Zoom, Google Meet, Microsoft Teams kabi vositalar yordamida o‘tkaziladigan onlayn mashg‘ulotlar nafaqat pandemiya sharoitida ta’lim uzluksizligini ta’minlashga xizmat qildi, balki ularning ko‘plab afzalliklari tufayli ular doimiy o‘quv amaliyotiga kirib kelmoqda. Bunday vositalar darsni nafaqat interaktiv qilish, balki o‘quvchining e’tiborini ushlab turish, uni fikrlashga undash, guruhlarda ishlash va o‘z fikrini erkin ifoda etishga yo‘naltirish imkonini beradi. Ayniqsa, yosh o‘quvchilar bilan ishlashda vizual va eshitish orqali idrok etishga asoslangan texnologiyalar orqali ta’lim samaradorligini sezilarli darajada oshirish mumkin.

Virtual sinflar esa bugungi kun ta’lim tizimining eng dolzarb bo‘g‘inlaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Ushbu vositalar orqali o‘quv jarayonini strukturalashtirish, o‘quvchilarning mustaqil ishlash malakasini oshirish, ularning faoliyatini aniq va tizimli tarzda nazorat qilish, shuningdek, o‘qituvchining darsga tayyorgarlik jarayonini yengillashtirish mumkin. Bundan tashqari, virtual muhitda har bir o‘quvchining o‘ziga xos o‘rganish sur’ati va individual xususiyatlarini hisobga olib, moslashtirilgan topshiriqlarni taqdim etish imkoniyati mavjud. Bu esa shubhasiz, ta’lim jarayonining differensiallashuviga xizmat qiluvchi muhim omildir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining so‘nggi yillarda ta’lim tizimiga oid qabul qilgan qaror va farmonlari, davlat dasturlari doirasida raqamli ta’limni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Aynan boshlang‘ich ta’lim bosqichida bu kabi raqamli vositalardan foydalanish o‘quvchilarda axborot madaniyatini shakllantirish, mustaqil izlanish ko‘nikmalarini rivojlantirish, shuningdek, jamiyatdagi raqamli muhitga moslashuvchan bo‘lish qobiliyatini erta bosqichda shakllantirishga xizmat qiladi. Shunday ekan, boshlang‘ich ta’lim fani o‘qituvchilarining ushbu texnologiyalardan samarali foydalanish malakasi, ularning pedagogik yondashuvi va metodik kompetensiyalari bilan bevosita bog‘liqdir.

Shu bois, ushbu maqolada videokonferens aloqa va virtual sinflar vositalarining boshlang‘ich ta’lim fani o‘qituvchilari faoliyatidagi o‘rni, ular orqali ta’lim jarayonining interaktivlik darajasini oshirish, o‘quvchilar bilan samarali muloqot o‘rnatish, shuningdek, raqamli ta’lim resurslarining amaliy samaradorligini tahlil qilish kabi masalalarga ilmiy yondashuv asosida yondashiladi. Bu jarayonda zamonaviy texnologik imkoniyatlar va milliy ta’lim tizimining an’anaviy yondashuvlari o‘rtasidagi uyg‘unlikni ta’minlash muhim vazifa sifatida qaraladi.

Adabiyotlar tahlili. So‘nggi yillarda ta’lim sohasidagi ilmiy tadqiqotlar, ayniqsa, boshlang‘ich ta’limda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning nazariy va amaliy asoslarini yoritishga qaratilgan ko‘plab asarlar bilan boyidi. O‘zbekiston va xorijiy mamlakatlar tajribasini qiyosiy tahlil etar ekanmiz, ularning har birida raqamli vositalarning o‘qituvchilar faoliyatidagi o‘rniga oid turli yondashuvlar mavjudligini ko‘rish mumkin. Milliy olimlarimizdan A. Abduvaliyev, Z. Jo‘raqulova, R. Qurbonova, M. Abdunazarova kabi tadqiqotchilar boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarning bilish jarayonlarini faollashtirishda zamonaviy texnologiyalar, xususan, interaktiv vositalar va multimediya resurslarining o‘rnini yoritib bergan. Ularning tadqiqotlarida videodarslar, virtual tajriba vositalari, raqamli platformalarda mustaqil topshiriqlar berish orqali o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini oshirish, o‘qituvchilarning esa metodik yondashuvlarini yangilash zarurligi ta’kidlanadi. Shuningdek, ayrim tadqiqotlarda boshlang‘ich ta’lim darslarida raqamli vositalar o‘quvchini faqat passiv tomoshabin emas, balki faol ishtirokchi sifatida shakllantirish imkonini berishi ilmiy asosda isbotlangan.

Xorijiy adabiyotlarda esa masofaviy ta’lim va onlayn o‘qitish texnologiyalarining nazariy asoslari chuqur o‘rganilgan. Jumladan, B. Means, M. Garrison, L. Anderson kabi tadqiqotchilar o‘z asarlarida virtual sinf va videokonferens aloqa vositalari o‘qituvchining darsdagi yetakchilik rolini o‘zgartirganini, o‘quvchini mustaqil izlanishga undaydigan, reflektiv fikrlashni rivojlantiradigan muhitni shakllantirishini qayd etganlar. Ularning fikricha, aynan boshlang‘ich bosqichdagi ta’limda raqamli muloqot vositalari, bolalarning idrok darajasiga mos holda qo‘llansa, o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini, shuningdek, mustaqil qaror qabul qilish, muammoni hal etish qobiliyatini shakllantirishda katta samara beradi. Shuningdek, YuNESKO va YuNISEF kabi xalqaro tashkilotlarning ta’limga oid hisobotlarida ham raqamli o‘qituvchilik kompetensiyalarini rivojlantirish zarurligi bir necha bor urg‘ulanadi. Jumladan, 2022-yilgi “Global Education Monitoring Report”da pandemiya davrida o‘qituvchilar uchun virtual sinflarda ishlash bo‘yicha metodik qo‘llanmalar, texnik yordam va didaktik resurslarning yetarli emasligi muammolar qatorida ko‘rsatilgan.

Bu holat o‘qituvchi malakasini oshirish bo‘yicha tizimli yondashuv zarurligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Adabiyotlarni tahlil qilish jarayonida shuni kuzatish mumkinki, aksariyat ilmiy ishlarda raqamli texnologiyalar va ularning didaktik imkoniyatlari alohida e‘tirof etilgan bo‘lsa-da, aynan boshlang‘ich ta‘lim fani o‘qituvchilari uchun videokonferens aloqa va virtual sinf vositalaridan foydalanish metodikasi bo‘yicha chuqur, amaliy tajribaga tayanilgan tadqiqotlar yetarli emas. Bu esa ushbu mavzuning dolzarbligini va ilmiy tahlilga asoslangan yangi yondashuvlarni ishlab chiqish zarurligini ko‘rsatadi. Shuningdek, mavjud ilmiy manbalarda nazariy yondashuvlar ko‘proq bo‘lib, amaliy tavsiyalar, real dars jarayonlariga integratsiya qilish uslublarining ayrim hollarda umumiylik darajasi yuqoriligi kuzatiladi. Shu bois, mazkur maqola orqali boshlang‘ich ta‘limda videokonferens aloqa va virtual sinflar vositalaridan foydalanishning samarali metodlarini aniqlashga, ularni real o‘quv muhitiga moslashtirishga qaratilgan yondashuvlar ishlab chiqilishi zarur.

Munozara. Zamonaviy pedagogik jarayonlarda videokonferens aloqa va virtual sinflar nafaqat texnik yangilik sifatida, balki metodik jihatdan ham ta‘lim samaradorligini oshiruvchi muhim vosita sifatida qaralmoqda. Xususan, boshlang‘ich ta‘lim bosqichida bu texnologiyalar o‘quvchilar yoshiga mos ravishda qo‘llanilganda, ularning bilimga nisbatan qiziqishini orttirish, darsga faol jalb etish va mustahkam motivatsiya shakllantirishga xizmat qiladi. Ushbu vositalar yordamida tashkil etiladigan onlayn mashg‘ulotlar o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi muloqotni yangi bosqichga olib chiqadi — ular orasidagi masofani bartaraf etish bilan birga, dars jarayonini real vaqt rejimida boshqarish imkonini beradi.

Videokonferensiya texnologiyalarining afzalliklaridan biri — ularning darsni jonli tashkil etishga, o‘quvchilarning fikrini eshitishga, savol-javob shaklida o‘tkazishga imkon berishidir. Bu esa an‘anaviy dars shakllariga qaraganda yuqoriroq darajadagi interaktivlikni ta‘minlaydi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari bilan ishlaganda har bir bolaning e‘tiborini qamrab olish, ularni darsga qiziqtirish, faollashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda o‘qituvchining o‘zi ham tinglovchi, kuzatuvchi, baholovchi va rag‘batlantiruvchi rovida faol ishtirok etishi zarur bo‘ladi. Bu esa pedagogdan yuqori saviyadagi tayyorgarlik, raqamli texnologiyalar bilan ishlash ko‘nikmasi va innovatsion fikrlashni talab etadi. Biroq, videokonferens aloqa va virtual sinflardan foydalanishda ba‘zi cheklovlar va muammolar ham mavjudligini inkor etib bo‘lmaydi. Jumladan, texnik vositalarning yetishmasligi, internet tarmog‘ining barqaror emasligi, barcha o‘quvchilarda raqamli qurilmalarning mavjud emasligi ta‘lim jarayoniga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Bundan tashqari, ayrim o‘qituvchilarda virtual platformalar bilan ishlash bo‘yicha yetarli tajribaning yo‘qligi, dasturiy interfeyslarni to‘liq tushunmaslik,

darsni to‘g‘ri boshqara olmaslik holatlari ham kuzatiladi. Bu kabi muammolarni bartaraf etish uchun esa o‘qituvchilarning malakasini oshirish bo‘yicha tizimli yondashuv zarur — maxsus seminarlar, onlayn treninglar, interaktiv dars dizayniga oid amaliy kurslar tashkil etilishi lozim. Boshqa tomondan, virtual sinflar orqali o‘quv jarayonini mustahkamlashda o‘qituvchining ijodkorligi, darslarni zamonaviy metodikaga asoslab tashkil etish qobiliyati hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Chunki har qanday texnologik imkoniyat faqatgina uni puxta o‘ylangan metodika orqali amalga oshirgandagina real natija beradi. O‘quv materiallarini raqamli formatga moslashtirish, o‘quvchining yoshiga mos interaktiv topshiriqlar tuzish, teskari aloqa mexanizmlarini tashkil etish — bularning barchasi o‘qituvchining kasbiy mahorati bilan bog‘liq.

Munozaralardan kelib chiqib aytish mumkinki, boshlang‘ich ta’limda videokonferens aloqa va virtual sinflar vositalaridan foydalanish orqali darslarni faollashtirish, o‘quvchilarning mustaqil ishlash malakasini shakllantirish, muloqot va fikrlash madaniyatini rivojlantirish imkoniyati mavjud. Biroq bu imkoniyatlarni to‘liq ro‘yobga chiqarish uchun ta’lim muassasalari, metodik markazlar, o‘qituvchilar va ota-onalar o‘rtasida uzviy hamkorlik talab etiladi. Raqamli vositalar ta’limga joriy etilgani bilan emas, balki ular qanday maqsad va uslubda qo‘llanilayotganiga qarab natija beradi. Demak, bu sohada amalga oshirilayotgan har bir yangilik, har bir texnologik yechim chuqur pedagogik tahlil va metodik yondashuv bilan uyg‘un bo‘lishi kerak.

Xulosa. Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich ta’limda videokonferens aloqa va virtual sinflardan foydalanish — bu zamonaviy ta’limning rivojlanishiga xizmat qiluvchi muhim strategik yo‘nalishlardan biridir. Bunday vositalar nafaqat texnologik qulayliklarni ta’minlaydi, balki o‘quv jarayonini interaktiv, individual va maqsadli tarzda tashkil etish imkonini ham beradi. Bu esa o‘z navbatida o‘quvchilarning fikrlash faoliyatini rivojlantirish, o‘qishga bo‘lgan ijobiy munosabatini shakllantirish hamda o‘qituvchining darsdagi roli va metodik yondashuvini qayta ko‘rib chiqishga sabab bo‘ladi. Shuni alohida ta’kidlash joizki, videokonferensiya va virtual sinf kabi vositalar faqatgina texnik echim emas, balki pedagogik mahoratni talab qiluvchi yangicha ta’lim madaniyatining tarkibiy qismidir. Ularni muvaffaqiyatli tatbiq etish uchun o‘qituvchilarda nafaqat raqamli savodxonlik, balki pedagogik refleksiya, dars dizayni va kommunikatsion kompetensiyalar bo‘yicha chuqur tayyorgarlik bo‘lishi lozim. Shu sababli, mavjud muammolarni hal qilishda tizimli yondashuv, o‘qituvchilarning malakasini oshirish, zamonaviy raqamli vositalarni amaliyotga integratsiyalash muhim ahamiyatga ega.

Maqolada ilgari surilgan tahlillar va xulosalar, boshlang‘ich ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni chuqur o‘rganish, sinf xonasi imkoniyatlarini kengaytirish,

ta’limning sifatini oshirishga xizmat qiluvchi ilmiy-amaliy asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Abduvaliyev A. “Boshlang‘ich ta’limda axborot texnologiyalaridan foydalanish”. – Toshkent: O‘qituvchi, 2021.
2. Jo‘raqulova Z. “Raqamli ta’lim muhitida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining darsga jalb qilinishi”. // “Ta’lim innovatsiyalari” jurnali, 2022, №2.
3. Qurbonova R. “Multimedia vositalari yordamida dars samaradorligini oshirish yo‘llari”. – Buxoro: Ilm Ziya, 2020.
4. Abdunazarova M. “O‘qituvchi raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish”. // “Zamonaviy ta’lim texnologiyalari” ilmiy-amaliy to‘plam, 2021.
5. Garrison D.R., Anderson T. “E-Learning in the 21st Century: A Framework for Research and Practice”. – New York: Routledge, 2011.
6. Means B., Toyama Y., Murphy R., Bakia M., Jones K. “Evaluation of Evidence-Based Practices in Online Learning”. – U.S. Department of Education, 2010.
7. Anderson T. “The Theory and Practice of Online Learning”. – Athabasca University Press, 2008.
8. IOHECKO. Global Education Monitoring Report 2022: Technology and Education. – Paris: UNESCO Publishing, 2022.
9. ЮНЕСКО. Digital Learning for Every Child. – New York: UNICEF, 2021.
10. Назарова М. “Boshlang‘ich ta’limda masofaviy o‘qitish metodikasi”. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022.

KLASTERLI HISOBLASH MUHITIDA PYTHON DASTURLASH TILINI O‘QITISHNING INNOVATSION METODLARI

Mamatova Shirin Faxriyevna

Osiyo texnologiyalari universiteti magistranti

INNOVATIVE METHODS OF TEACHING PYTHON PROGRAMMING LANGUAGE IN A CLUSTER COMPUTING ENVIRONMENT

Mamatova Shirin Faxriyevna

Master's student at Asian University of Technology

Annotatsiya: Ushbu maqolada klasterli hisoblash muhitida Python dasturlash tilini o‘qitishning zamonaviy metodlari tahlil qilinadi. Xususan, ta’lim jarayoniga yuqori samaradorlikdagi hisoblash (HPC) konseptlarini integratsiyalash, MPI va multiprocessing texnologiyalaridan foydalanish orqali talabalar algoritmik tafakkurini rivojlantirish va zamonaviy muammolarni yechishga tayyorlash usullari

o‘rganiladi. Maqolada real amaliy darslar loyihasi, laboratoriya mashg‘ulotlari va natijalarni baholash tizimi taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: Klasterli hisoblash, Python dasturlash tili, parallel dasturlash, high Performance Computing (HPC), MPI4PY, multiprocessing moduli, taqsimlangan hisoblash, dasturlashni o‘qitish metodikasi, amaliy informatika ta’limi, innovatsion pedagogik texnologiyalar.

Annotation: This article analyzes modern methods of teaching the Python programming language in a cluster computing environment. In particular, the integration of high-performance computing (HPC) concepts into the educational process, the use of MPI and multiprocessing technologies to develop students' algorithmic thinking and prepare them for solving modern problems are studied. The article proposes a realistic practical lesson design, laboratory exercises, and a results assessment system.

Key words: Cluster computing, Python programming language, parallel programming, high Performance Computing (HPC), MPI4PY, multiprocessing module, distributed computing, programming teaching methodology, applied computer science education, innovative pedagogical technologies.

Zamonaviy axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan bir davrda hisoblash quvvatlariga bo‘lgan ehtiyoj kundan-kunga ortib bormoqda. Katta hajmdagi ma’lumotlar bilan ishlash, murakkab algoritmlarni bajarish, sun’iy intellekt va ilmiy modellashtirish kabi sohalar ko‘p yadroli va taqsimlangan hisoblash tizimlaridan foydalanishni talab qiladi. Shu sababli, klasterli hisoblash tizimlari axborot texnologiyalari sohasining ajralmas qismiga aylanmoqda.

Klasterli hisoblash tizimlari – bu bir nechta mustaqil kompyuterlarning (yoki tugunlarning) birgalikda yagona muammo ustida ishlashi uchun tarmoq orqali ulangan muhitidir. Ular foydalanuvchiga yagona hisoblash resursi sifatida taqdim etiladi va bu orqali hisoblash tezligini sezilarli darajada oshirish imkoniyati yaratiladi. Klasterlar nafaqat katta korxonalar, balki ilmiy tadqiqot markazlari, oliy ta’lim muassasalari va hatto kichik tashkilotlar tomonidan ham keng qo‘llanilmoqda.

Bunday hisoblash muhitlarida samarali dasturlash ko‘nikmalariga ega bo‘lgan mutaxassislar katta talabga ega. Shu nuqtai nazardan, dasturlash tilini klasterli muhitda o‘qitish – bugungi ta’lim tizimining dolzarb yo‘nalishlaridan biridir. Ayniqsa, Python dasturlash tili bu borada alohida ahamiyatga ega. Python o‘zining oson sintaksisi, o‘quvchilarga qulaylik tug‘diruvchi strukturalari, kuchli kutubxonalari (masalan, mpi4py, multiprocessing, Dask) va ochiq manbali ekotizimi bilan ajralib turadi. Bu esa uni parallel va taqsimlangan hisoblash konseptlarini o‘rgatish uchun ideal vositaga aylantiradi. Shuningdek, Python asosida yaratilgan klasterli ilovalar amaliyotga yo‘naltirilgan ta’limni tashkil etishda keng imkoniyatlar

yaratadi. Talabalar oddiy misollardan boshlab murakkab taqsimlangan modellarni tuzishgacha bo‘lgan jarayonda nazariy bilimlarni amaliy ko‘nikmalar bilan mustahkamlash imkoniga ega bo‘ladilar. Bu esa ularning algoritmik tafakkurini rivojlantirish, muammolarga tizimli yondashish va zamonaviy dasturlash yechimlarini ishlab chiqish qobiliyatini oshiradi.

Shu boisdan, mazkur maqolada klasterli hisoblash muhitida Python dasturlash tilini o‘qitish bo‘yicha innovatsion metodikalar, ta’limga integratsiyalash usullari, amaliy mashg‘ulotlar va laboratoriya ishlari, shuningdek, o‘quv natijalarini baholash mexanizmlari tahlil qilinadi.

Klasterli hisoblash tizimlari parallel va taqsimlangan arxitekturaga ega bo‘lib, ular bir nechta protsessorli kompyuterlarni yagona tarmoqqa bog‘lash orqali murakkab va katta hajmdagi hisoblash vazifalarini bajarish imkonini beradi. Bu tizimlar ilmiy tadqiqotlar, sun’iy intellekt, simulyatsiyalar, katta ma’lumotlar (Big Data) va boshqa ko‘plab sohalarda muhim rol o‘ynaydi.

Python dasturlash tili klasterli tizimlarda ta’lim berish uchun juda qulaydir. Sabablari quyidagilar: Python HPC (High Performance Computing) uchun mpi4py, Dask, Joblib, Ray kabi kuchli kutubxonalarni taklif etadi. Ular yordamida parallel va taqsimlangan hisoblashni tez va oson tashkil etish mumkin. Python'ning multiprocessing moduli orqali ko‘p yadroli hisoblashlar bilan ishlash osonlashadi. Bu modul talabalarni turli jarayonlar bilan ishlashga o‘rgatishda foydalidir. Python'ning soddaligi va intuitiv sintaksisi uni dasturlashni endi o‘rganayotgan talabalar uchun eng yaxshi tanlovga aylantiradi. C++, Java kabi murakkab tillarga nisbatan Python bilan parallel dasturlashni o‘rgatish osonroq kechadi.

Parallel dasturlashni o‘rgatishda foydalaniladigan vositalar (kengaytirilgan)

Parallel va taqsimlangan dasturlashni o‘qitishda foydalaniladigan vositalar o‘quv jarayonining texnik bazasini tashkil qiladi. Quyida Python asosidagi asosiy vositalar keltirilgan:

Bu kutubxona MPI (Message Passing Interface) protokoliga asoslangan bo‘lib, Python dasturlarida tugunlararo muloqotni tashkil etish imkonini beradi. Talabalar `send()`, `recv()`, `broadcast()` kabi funksiyalar yordamida real klasterda muloqotni o‘rganishadi. Python'ning standart kutubxonasi bo‘lib, foydalanuvchilarga bir vaqtning o‘zida bir nechta jarayonlar yaratish imkonini beradi. Bu modul orqali lokal mashinada parallel ishlov berishni tushuntirish mumkin. Bu kutubxona taqsimlangan hisoblash muhitini soddalashtiradi. Pandas, NumPy va scikit-learn’ga o‘xshash interfeyslar orqali katta hajmdagi ma’lumotlar bilan ishlash imkonini beradi. Darslarni vizual, interfaol tarzda olib borishga yordam beradi. Kod yozish, natijani ko‘rish, tushuntirishlar berish va grafiklar chiqarish bir joyda amalga oshadi.

Talabalarni klasterli dasturlashga tayyorlash uchun amaliyotga asoslangan, bosqichma-bosqich o‘shishni ta’minlovchi darslar zarur. Quyidagi darslar shular jumlasidandir:

1-dars: Klasterli hisoblash asoslari va multiprocessing bilan tanishish. O‘quvchilar lokal kompyuterda bir nechta jarayon yaratishni va ularni qanday boshqarishni o‘rganadi. Misol: sonlar yig‘indisini bir nechta jarayonlarda hisoblash.

2-dars: mpi4py bilan tanishish. Tugunlararo muloqotni o‘rganish, ma’lumot yuborish va qabul qilish. Misol: broadcast, scatter, gather operatsiyalarini qo‘llash.

3-dars: Parallel massivlar bilan ishlash. Talabalar matritsa ko‘paytirishni parallel shaklda bajarishni o‘rganadilar. Bu dars matematik bilimlar bilan bog‘liq bo‘lib, amaliy dasturlashga yo‘naltiriladi.

4-dars: Loyiha darsi. Masalan, poezdlar jadvalini optimallashtirish, yoki havoni bashorat qilish modellari. Talabalar klasterli muhitda loyiha ishlab chiqib, yakuniy natijani taqdim etadi.

Laboratoriya ishlari nazariy bilimlarni amaliyotda mustahkamlashga xizmat qiladi. Quyidagi topshiriqlar taklif etiladi: Oddiy topshiriqlar (fibonacci, sonlar yig‘indisi) ni bir nechta jarayonlarda ishlovchi dastur shaklida yozish. Ma’lumot yuborish va qabul qilishni real misollar orqali o‘rganish. Misol: jarayon 1 - ma’lumotni yuboradi, jarayon 2 - uni qayta ishlaydi. Har bir jarayonning ish vaqtini o‘lchash va grafik ko‘rinishda taqdim qilish (matplotlib orqali). Taqsimlangan tizimda fayldan ma’lumot o‘qib, ularni parallel tarzda tahlil qilish. Misol: log fayllarini ko‘p jarayonlarda skanerlash.

O‘quvchilarning bilim darajasi va tajribasi quyidagi mezonlar asosida baholanadi:

Har bir talabaning yozgan dasturini ishlash tezligi va samaradorligi bo‘yicha solishtirish. Masalan: CPU vaqtini time moduli orqali o‘lchash. Kodning tozaligi, modullilik darajasi, funksional ajratilishi, xatolardan holiligi. Kod o‘qiluvchanligi (readability) va kengaytiriluvchanligi (scalability) ham muhim mezon hisoblanadi. Loyiha ustida guruhda ishlagan talabalar bir-birining hissasini aniq ko‘rsatishlari lozim. GitHub, Git kabi versiya boshqaruv tizimlaridan foydalanish afzal. Har bir talaba yoki guruh o‘z loyihasini himoya qiladi: vazifa, yechim, kod, ishlash natijasi, samaradorlik haqida hisobot beradi. Natijaviy tahlilda o‘quvchilarning nazariy bilimlarini amaliyotda qo‘llash darajasi, mustaqil fikrlash, analitik yondashuv va parallel tizimlar bilan ishlash qobiliyati baholanadi.

Klasterli hisoblash muhitida Python dasturlash tilini o‘qitish zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sharoitida dolzarb va samarali yondashuv hisoblanadi. Mazkur metodika nafaqat dasturlash asoslarini o‘rgatadi, balki talabalarda algoritmik tafakkur, tizimli fikrlash, parallel muhitda samarali ishlash, hamda murakkab muammolarga texnologik yechim topish ko‘nikmalarini

shakllantiradi. Shuningdek, bu yo‘nalish orqali ular yuqori samaradorlikdagi hisoblash texnologiyalarining real amaliyotdagi qo‘llanilishi bilan bevosita tanishadilar.

Python tilining soddaligi, kuchli kutubxonalari va ochiq manbali ekotizimi uni aynan klasterli muhit uchun eng maqbul tanlovlardan biriga aylantiradi. mpi4py, multiprocessing, Dask kabi vositalar orqali parallel va taqsimlangan hisoblashni o‘rganish talabalar uchun nafaqat texnik, balki metodik nuqtayi nazardan ham qulay va qiziqarli bo‘ladi.

Taklif etilgan metodik yondashuv asosida tuzilgan dars va laboratoriya mashg‘ulotlari o‘quv jarayonining amaliyotga yaqinlashishini ta’minlaydi. Bu esa, o‘z navbatida, talabalarning faolligini oshiradi, chuqurroq tushuncha va ko‘nikmalarga ega bo‘lishlariga xizmat qiladi. Talabalar jamoada ishlash, muammolarni taqsimlash, jarayonlararo muloqot o‘rnatish va mustaqil loyiha himoya qilish kabi real soha talablari bilan uyg‘un kompetensiyalarni egallaydilar.

Ushbu metodika texnik va axborot texnologiyalari yo‘nalishidagi oliy ta’lim muassasalari uchun ayniqsa muhimdir. Chunki u nafaqat o‘qitish sifatini oshiradi, balki bitiruvchilarni mehnat bozorida talab yuqori bo‘lgan HPC mutaxassislariga aylantiradi. Shu boisdan, klasterli hisoblash va Python dasturlash tilini integratsiyalashgan holda o‘rgatish ta’lim sohasida innovatsion yondashuv sifatida keng joriy etilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.Fink, Z., Liu, S., Choi, J., Diener, M., & Kale, L. V. (2021). Performance Evaluation of Python Parallel Programming Models: Charm4Py and mpi4py. arXiv.
- 2.Majumder, A. (2024). Parallel Computing in Python with Dask. Medium.
- 3.Bernreuther, M., Brenk, M., Bungartz, H.-J., Mundani, R.-P., & Muntean, I. L. (2005). Teaching High-Performance Computing on a High-Performance Cluster. In Computational Science – ICCS 2005 (Vol. 3515, pp. 3–12). Springer.
- 4.Mattson, T. (2022). How to Write Parallel Programs: The Python Edition. 18th IEEE International Conference on eScience.
- 5.Mahalingam, S. (2023). Python Libraries for Enhanced Parallel Processing. Medium.
- 6.Langford, T. (2021). Parallel Programming with Python. Yale Center for Research Computing.

AXBOROTLASHGAN JAMIYATDA YOLG‘ON AXABOROTLARNI SIYOSIY FENOMENI.

G‘ulomov Zuxriddin Baxromjon o‘g‘li.

Farg‘ona viloyat pedagogik mahorat markazi “Amaliy fanlar va axborot texnologiyalari” kafedrasi o‘qituvchisi.

tg/ +998911190446

Annotatsiya: Raqamli jamiyatda yolg‘on axborotlarning mazmun-mohiyati va konseptual asoslari va dezinformatsiya sharoitida axborot siyosatining ustuvor yo‘nalishlari va ilg‘or xorijiy tajribalar tahlili amalga oshirilgan

Kalit so‘zlar: raqamli, axborotlashgan jamiyat, yolg‘on axborot, dezinformatsiya, axborot siyosati, “feyk xabarlar”.

Axborotlashgan jamiyatning rivojlanishi dezinformatsion ziddiyatlarni kuchaytirib yubordi va bu axborot kurashlarining rivojlanishida axborotlarning kattagina qismini ovozarlar, mishmishlar orqali tarqatilganini tasdiqlaydi. Bunday axborotlar tekshirilmagani bois, hammasini to‘g‘ri deb bo‘lmasdi. Mish-mishlar axborot manbasi sifatida kitob nashr qilish va tarqatishda ham keng foydalanilgan. Bular arzon yangiliklarga asoslangan tekshirilmagan axborotlar va kitoblardir.

Yolg‘on xabarlar hukumatning qabul qilgan qarorlari yoki davlat idoralarning faoliyatiga nisbatan ham ko‘p qo‘llanadi. Masalan, ijtimoiy tarmoqlarda va ayrim ommaviy axborot vositalarida yo‘l harakati qoidalarini buzganlik uchun jarimalar miqdori 2019 yilning 1 avgustidan boshlab bir necha barobarga oshirilayotganligi haqidagi xabarlar keng tarqaldi. Biroq, internet tarmog‘ida keng tarqalayotgan “oshirilayotgan” jarimalar miqdori haqiqatga to‘g‘ri kelmaydi. Ular shunchaki “feyk”, ya’ni yolg‘on xabar edi. Yo‘l harakati qoidalarini buzganlik uchun javobgarlik belgilangan.

O‘zbekiston Respublikasi Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksiga muvofiq belgilanadi. Ushbu Kodeksning yo‘l harakati qoidalarini buzganlik uchun javobgarlikni belgilovchi moddalariga so‘nggi marotaba O‘zbekiston Respublikasining 2019 yil 24 maydagi O‘RQ542sonli Qonuni bilan o‘zgartirishlar kiritilgan bo‘lib, ular bugungi kunda amalda qo‘l lanilib kelinmoqda. 2019 yil 1 avgustdan bu boradagi jarimalar o‘zgarishi belgilanmagan³¹. Ayrim axborot istemolchilarning bunday hollarda aniq hamda haqqoniy ma’lumotni tarqatishga harakat qilmasligi, voqea yuzasidan chuqur tekshiruv va surishtiruv ishlarini olib bormasligi, to‘g‘ridanto‘g‘ri xabarni tarqatgan birinchi manbaga havola qilgan holda, garchi shovshuvli bo‘lsada, biroq tagi puch, joriy haqiqatga mos kelmaydigan axborotni tarqatib, o‘z saytining yoki bosma nashrining o‘quvchilari sonini

³¹ Сулаймонов У. Жарималар миқдори ўзгармаган. <https://adolat.uz/news/umid-sulajmonov-zharimalar-miqdoriozgarmagan>

o‘shirishga urinishlari kishini o‘ylantiradi, ranjitadi. An’anaviy OAVda xususan, bosma nashrlar biror axborotni e’lon qilsayu, keyin uning “feyk” ekanligi ma’lum bo‘lib qolsa, o’sha noto’g’ri axborot ketib qolgan sonni yo‘q qilib bo‘lmaydi. Internetdachi? Uni osonlikcha olib tashlash mumkin. Yuqorida muftiy bilan bog‘liq axborotni olib tashlanganini bunga misol qilish mumkin. Bu axborotning “feyk” ekanligini yozgan rasmiy manbalar izohidan keyin axborot olib tashlandi.

Lekin oradagi vaqt ichida qancha odamlar undan xabardor bo‘ldilar. Xo‘sh, bunday xabarlar kim tarqatadi? Ushbu savolga 2019 yil 25 sentyabrda “Hurriyat” gazetasining 32sonida chop etilgan blogerlar haqidagi “Blogerni jurnalist deb bo‘lmaydi”, “Axborot maydonida hech qachon bo‘sh o‘rin topilmaydi” maqolalariga munosabat bildirib yozilgan muallif Otabek Isroilovning “Yolg‘on xabar (Fake news) makonida aldanib qolmang!” sarlavhali maqolasida shunday javob beradi: “Odatda, bu kabi yolg‘on axborot, ijtimoiy tarmoq foydalanuvchilari ta’biri bilan aytganda, “trol”lar tomonidan tarqatiladi. Ijtimoiy tarmoq foydalanuvchisi – trollning ortida tirik shaxs turibdi. Lekin ismsharif yo taxalluslar, profil ma’lumotlarining barchabarchasi soxta. Trollar o‘zlari tarqatayotgan axboroti kabi yolg‘on shaxs³². Otabek Isroilovning munosabatida asos bor. Chunki turli voqealarga nisbatan, soxta nomdagi akkauntlar, trollar eng ko‘p fikr bildiradilar.

2019 yilning 16 sentyabr kuni Telegram’dagi Alimoff kanalida bloger Nurbek Alimov hamda yosh jurnalist Dilbar Ismatullaeva tomonidan olib borilgan surishtiruv natijalari e’lon qilindi. Bu ikkisi Toshkent axborot texnologiyalari universitetida faoliyat yuritgan “trollar fabrikasi”ni fosh etib, ijtimoiy tarmoqlarda faoliyat yuritgan kattagina noqonuniy guruhga oid isbotdalillarni oshkor qildi.

“Daryo” bilan bo‘lgan suhbar so‘ngida surishtiruv olib borgan qiz D.Ismatullaeva o‘z xulosalarini shunday bayon etadi: Siz so‘ragan “ildizlar” masalasida yana bir narsani aytmqchi edim. Ijtimoiy tarmoqlarda muhokama qilinayotgan bu masalaning asosiy aybdori sifatida N. – meni bu ishga taklif qilgan bola ko‘rilayotgani va masalaning asl ildiziga e’tibor qaratilmayotgani, ochig‘i, meni hayratlantirdi.

Trollarga munosabatda ham turlicha qarashlar mavjud. Masalan, bloger Umid G‘afurov o‘zinig Troll.uz shaxsiy sahifasida kinoya va piching (sarkazm) vositasi orqali jamiyatdagi turli muammolarni ko‘tarishi bilan internetda yaxshigina auditoriyasiga ega. Telegramdagi guruh a’zolari Troll.uz kanali telegramini blokirovkasi bo‘yicha aksiyada ishtirok etishga da’vat etilgan xabar oldilar. Xabarda kanal muallifini O‘zbekiston oliy o‘quv yurtlaridagi ahvol kinoya va tanqid qilinganida ayblangan. Bundan tashqari, xabar yolg‘on ma’lumotlarga ega bo‘lib, go‘yoki Troll.uz kanali muallifining oliy ma’lumoti mavjud emasligi, ustigaustak

³² <http://uza.uz/oz/society/yel-on-khabar-fake-news-makonida-ald>

qamoqda jazosini o‘tayotgani bayon qilinadi. Bu ma’lumotlarning qanchalik haqiqatga yaqinligini Anhor.uz tekshirib ko‘radi. Tekshiruv natijasida ishonchli manbadan U. G‘ofurov Buxoro davlat universiteti iqtisod fakultetini tamomlab, magistraturani Italiyada o‘qigani aniqlanadi. “Biz oxiroqibat bunday feyk xabarlar ortida kim turganligini tagiga yetdik. Ism shariflar va ularning akkauntlarini hozircha e’lon qilishdan o‘zimizni tiyib turibmiz. Vaziyat to‘liq oydinlashsin”, deb yozadi “Anhor.uz” sayti bosh muharriri Lola Islomova³³.

Internet cheksiz-chegarasiz axborot manbaidir. Ammo bu axborotning to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri ekanligini qanday ajratish mumkin? Qanday axborotlardan ehtiyot bo‘lish, qandaylariga ishonish zarur? Umuman internetdagi axborotning to‘g‘riligiga kim mas’ul bo‘lishi kerak? Bu kabi savollar juda ko‘p va ular mazkur sohaning rivojlanishiga jiddiy yondashuvni talab etadi. Saytlardan foydalanuvchilar axborotni to‘g‘ri deb qabul qiladi, unga ishonadi. Afsuski, yuqorida mutaxassis aytganidek, rasmiy saytlar ba’zan axborotni tekshirmasdan havola orqali ulashadilar. Bu foydalanuvchilar orasida tushunmovchilik, turli shaxslar, guruhlar, qatlamlarning, pirovardida butun jamiyatning munosabatlariga ta’sir etadi. Bunday holatlarni ayniqsa, so‘nggi yillarda ijtimoiy tarmoqlar misolidan ham ko‘rish mumkin.

Inson ongi va qalbi uchun kurash sharoitida axborot siyosati tushunchasi odatda mavjud informatsion oqimlar va resurslar bilan har xil institutsional sub’ektlarning (masalan, axborot bilan ishlashda o‘z qarashlariga va manfaatlariga ega bo‘lgan davlat yoki davlat organlari yoki alohida tashkilotlar va idoralar) muomala qilish usuli sifatida talqin qilinadi.

Adabiyotlar.

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent.: O‘zbekiston, 2023. –B. 106.
2. Mirziyoev Sh.M. Inson manfaatlarini va huquqlarini ta’minlash – demokratik jamiyat asosidir // Uning o‘zi. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. 2-jild – Toshkent: «O‘zbekiston». NMIU. 2018.
3. G‘affarova G. Axborotlashgan jamiyatda ma’naviy hayotning o‘ziga xos xususiyatlari. Academic research in educational sciences volume 2 | special issue 2 | 2021.
4. MUITOV D. Axborot asrida yoshlarning dunyoqarashi – T.: «Ma’naviyat», 2013.

³³ Troll.uz ni tuxtatiishga urinish orqasida kim turibdi? <https://anhor.uz> > uz > migplus > troll.uz-ni-tuhtat.

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING KORREKTSION FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA SUN’IY INTELLEKTGA ASOSLANGAN TRENAJYOR VA SIMULYATSIYALARNING ROLI

Teshaboyev Akramjon Yuldashevich

Andijon davlat chet tillari institute Roman-german, slavyan tillari fakulteti,
pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarni o‘quv jarayonidagi kamchiliklarni aniqlash va tuzatish (korrektsiya) faoliyatiga tayyorlashda sun’iy intellektga asoslangan trenajyor va simulyatsiyalarning ahamiyati yoritiladi. Raqamli texnologiyalarning o‘ziga xos imkoniyatlari, ayniqsa moslashtirilgan ta’lim muhiti yaratishdagi afzalliklari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: korrektsion faoliyat, sun’iy intellekt, trenajyor, simulyatsiya, o‘qituvchi tayyorlash, diagnostika, pedagogik texnologiyalar.

Kirish. Zamonaviy ta’lim jarayoni shiddat bilan raqamlashtirilayotgan, sun’iy intellekt texnologiyalari tobora kengroq qo‘llanilayotgan murakkab bir davrga qadam qo‘ymoqda. Bunday sharoitda o‘qituvchidan nafaqat fanga oid bilimlarga ega bo‘lish, balki psixopedagogik jarayonlarni chuqur tahlil qilish, o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini aniqlash, didaktik muammolarni oldindan ko‘ra bilish va ularni samarali hal eta olish kompetensiyasi talab qilinadi. Aynan shu nuqtai nazardan qaraganda, bo‘lajak o‘qituvchilarning o‘z kasbiy faoliyatida diagnostika va korrektiya amaliyotiga tayyorligi – zamonaviy pedagogik ta’limning eng muhim yo‘nalishlaridan biriga aylanmoqda.

Bugungi kunda ta’lim tizimidagi yondashuvlar an’anaviy metodlardan zamonaviy texnologik vositalar orqali integrallashuv sari harakat qilmoqda. Xususan, sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarining ta’lim jarayoniga kirib kelishi, pedagogik faoliyatning ko‘plab elementlarini modellashtirish va takomillashtirish imkonini bermoqda. Bu vositalar ichida trenajyorlar va simulyatsiyalar alohida e’tiborga loyiqdir. Ular bo‘lajak o‘qituvchilarga real hayotga yaqin, ammo xavfsiz muhitda murakkab pedagogik vaziyatlarni mashq qilish, qaror qabul qilish va xatolarini tahlil qilish imkonini beradi.

Trenajyor va simulyatsiya vositalari, ayniqsa korrektsion faoliyat bilan bog‘liq holatlarda — o‘quvchilarning xulq-atvori, bilim o‘zlashtirishdagi muammolari yoki emotsional rivojlanishdagi og‘ishlarni aniqlash va tuzatish jarayonida — pedagogik modellashtirishning zamonaviy, interaktiv va tahliliy quroli bo‘lib xizmat qiladi. Bu vositalar orqali o‘qituvchi o‘zining reflektiv ko‘nikmalarini rivojlantiradi, muammoga nisbatan empatik yondashuv hosil qiladi hamda individual yondashuvni amalda qo‘llashni o‘rganadi.

Shuningdek, bu texnologiyalar ta’limda uzluksiz monitoring olib borish, real vaqt rejimida pedagogik muammolarni kuzatish va ularni avtomatik aniqlash kabi yangi yondashuvlarni ham ilgari surmoqda. Shu sababli, bo‘lajak o‘qituvchilarni sun’iy intellektga asoslangan trenajyor va simulyatsiyalardan foydalanishga metodik va psixologik jihatdan tayyorlash, ularning kasbiy tayyorgarligining ajralmas qismiga aylanishi zarur.

Mazkur maqola aynan shu masalaga — bo‘lajak o‘qituvchilarni diagnostika va korrektsiyalash faoliyatiga tayyorlashda sun’iy intellekt asosidagi trenajyor va simulyatsiyalarning o‘rnini tahlil qilishga bag‘ishlangan. Unda nazariy asoslar, mavjud amaliy tajribalar va eksperimental kuzatuvlar orqali bu texnologiyaning ta’lim jarayonidagi roli ko‘rib chiqiladi.

Usullar. Ushbu tadqiqotda bo‘lajak o‘qituvchilarni korrektsion faoliyatga tayyorlash jarayonida sun’iy intellektga asoslangan trenajyor va simulyatsiya vositalarining ta’sirini o‘rganish maqsadida kompleks tadqiqot metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot 2024-2025 o‘quv yili davomida pedagogik ta’lim yo‘nalishida tahsil olayotgan uchinchi va to‘rtinchi bosqich talabalari orasida olib borildi. Jami 60 nafar talaba tadqiqotda qatnashdi va ular ikkita guruhga ajratildi: an’anaviy metodlar bilan tayyorlangan nazorat guruhi va sun’iy intellekt vositalaridan foydalangan tajriba guruhi.

Tadqiqotda nazariy tahlil usuli qo‘llanildi. Pedagogik diagnostika, korrektsion faoliyat va sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’limdagi qo‘llanilishiga oid zamonaviy ilmiy adabiyotlar, xalqaro maqolalar, dissertatsiyalar va me’yoriy hujjatlar chuqur o‘rganildi. Asosiy e’tibor mashg‘ulotlarning individual yondashuvlari, moslashtirilgan ta’lim shakllari va sun’iy intellektga asoslangan baholash mexanizmlariga qaratildi.

Eksperimental kuzatuv metodi orqali talabalar uchun "korrektsion pedagogik vaziyatlar" asosida ishlab chiqilgan sun’iy intellekt trenajyorlari yordamida virtual mashg‘ulotlar tashkil etildi. Simulyatsiya dasturlarida real pedagogik vaziyatlar modellashtirildi, jumladan o‘quvchilardagi diqqat buzilishi, emotsional beqarorlik, o‘zlashtirishda ortda qolish va konfliktli holatlar kabi muammolar. Talabalar bu vaziyatlarga mos korrektsion strategiyalarni ishlab chiqish va amalda qo‘llash ko‘nikmalarini egallashdi.

So‘rovnoma va refleksiya testlari orqali mashg‘ulotlar tugagandan so‘ng talabalar o‘z faoliyatlarini reflektiv tarzda baholadilar. "O‘qituvchilik refleksiyasi darajasi", "pedagogik muammolarni aniqlash tezligi" va "korrektsion qarorlarning sifat ko‘rsatkichi" mavzularida o‘z-o‘zini baholash ankelalari to‘ldirildi. Ma’lumotlar Google Forms orqali to‘plandi va statistik dasturlar yordamida tahlil qilinib, grafik shaklda taqdim etildi.

Ekspert baholash jarayonida malakali metodist-o‘qituvchilar, psixologlar va ta’lim texnologlari talabalar faoliyatini tashqi nuqtai nazardan baholadilar. Ekspertlar quyidagi mezonlarga asoslangan holda baho berdilar: vaziyatni tahlil qilish qobiliyati, empatiya darajasi, tanlangan korreksion strategiyaning mantiqiyliigi va uning samaradorligi.

Taqqoslash va statistik tahlil bosqichida nazorat guruhi va tajriba guruhi natijalari o‘rtasidagi farqlar dispersiya tahlili va Student t-testi yordamida hisoblab chiqildi. Bu yondashuv sun’iy intellektga asoslangan o‘quv texnologiyalarining samaradorligini ilmiy jihatdan asoslash imkonini yaratdi.

Natijalar. O‘tkazilgan eksperiment natijalari sun’iy intellekt texnologiyalariga asoslangan trenajyor va simulyatsiya vositalarining bo‘lajak o‘qituvchilarning korreksion faoliyatga tayyorligiga ijobiy ta’sir ko‘rsatganini yaqqol ko‘rsatdi. Tajriba guruhi va nazorat guruhi o‘rtasida kuzatilgan asosiy farqlar quyidagicha:

Pedagogik holatni aniqlash va tahlil qilish ko‘nikmasi bo‘yicha tajriba guruhi talabalari o‘qituvchilik faoliyatida uchraydigan murakkab vaziyatlarni aniqlashda sezilarli darajada yuqori natija namoyish etdi. Tajriba guruhida talabalarning 83 foizi vaziyatni to‘g‘ri tahlil qila olgan bo‘lsa, nazorat guruhida bu ko‘rsatkich 56 foizni tashkil etdi.

Korreksion chora-tadbirlarni tanlash aniqligi jihatidan sun’iy intellekt asosidagi simulyatsiyalar talabalarni bir nechta variant orasidan eng samarali korreksion yechimni tanlay olishga yo‘naltirdi. Tajriba guruhida talabalarning 74 foizi mos chora-tadbirni to‘g‘ri tanlagan bo‘lsa, nazorat guruhida bu ko‘rsatkich 48 foiz atrofida qayd etildi.

Reflektiv fikrlash ko‘nikmalari rivojlanishida ham sezilarli o‘zgarishlar kuzatildi. Talabalar faoliyat yakunida o‘z ishlarini baholashda tajriba guruhi o‘rtacha 4,3 ball to‘plagan bo‘lsa, nazorat guruhi o‘rtacha 3,5 ball ko‘rsatkichiga erishdi.

Emotsional sezgirlik va empatiya ko‘rsatkichlari bo‘yicha simulyatsiya jarayonida talabalar o‘quvchi shaxsiga insoniy yondashuvni shakllantirish ko‘nikmalarini ham rivojlantirdilar. Bu esa ularning empatik kompetensiyasini oshirishga yordam berdi. Tajriba guruhining 69 foizi o‘zini o‘quvchi o‘rniga qo‘yib fikr yurita olgan bo‘lsa, nazorat guruhida bu ko‘rsatkich 41 foizni tashkil etdi.

Statistik tahlil natijalari tadqiqot natijalarining ishonchliligini tasdiqladi. Student t-test bo‘yicha t qiymati 2,81 ni tashkil etib, $p < 0,01$ darajasida statistik jihatdan ahamiyatli farq mavjudligini ko‘rsatdi. ANOVA tahlili ham $F = 6,72$, $p < 0,05$ natijalari bilan guruhlar o‘rtasida statistik ishonchli tafovut borligini tasdiqladi.

Tadqiqot natijalari quyidagi asosiy ko‘rsatkichlar orqali yakunlanadi: holatni to‘g‘ri tahlil qilishda tajriba guruhi 83 foiz, nazorat guruhi 56 foiz; mos korreksion

yechimni tanlashda tajriba guruhi 74 foiz, nazorat guruhi 48 foiz; reflektiv baholash bo'yicha o'rtacha ball tajriba guruhida 4,3, nazorat guruhida 3,5; empatik fikrlashga moyillik tajriba guruhida 69 foiz, nazorat guruhida 41 foizni tashkil etdi.

Bu natijalar sun'iy intellekt texnologiyalari asosidagi ta'lim vositalarining pedagogik ta'limda samarali ekanligini va bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini oshirishda muhim rol o'ynashini isbotlaydi.

Tahlil. O'tkazilgan eksperiment natijalari sun'iy intellekt texnologiyalariga asoslangan trenajyor va simulyatsiyalarning bo'lajak o'qituvchilarning korreksion faoliyatiga tayyorlik darajasiga sezilarli ta'sir ko'rsatishini isbotladi. Tahlil jarayonida quyidagi asosiy yo'nalishlar bo'yicha chuqur o'zgarishlar aniqlandi.

Pedagogik muammolarni tez va to'g'ri aniqlash qobiliyati bo'yicha tajriba guruhi talabalari trenajyor orqali muntazam ravishda murakkab pedagogik vaziyatlarni modellashtirib turgan sababli, real holatlarga nisbatan tezkor va aniq tahlil ko'nikmalarini shakllantirishga erishdilar. Bu holat nazorat guruhi bilan taqqoslanganida yaqqol farq bilan namoyon bo'ldi va tajriba guruhining 83 foizlik ko'rsatkichi nazorat guruhining 56 foizlik natijasidan sezilarli darajada yuqori bo'ldi.

Korreksion qarorlarni qabul qilishda metodik aniqlik jihatidan sun'iy intellektga asoslangan simulyatsiyalar talabalarga turli pedagogik yondashuvlar orasidan tanlov qilish imkonini yaratdi. Bu orqali ularda qarorlar oqibatini oldindan baholash va diagnostik xulosaga asoslangan amaliy choralarni qo'llay olish salohiyati ancha oshdi. Tahlil shuni ko'rsatdiki, sun'iy intellekt yordamida ko'proq mashq qilgan talabalar korreksiya bo'yicha mustaqil qaror qabul qilishga ko'proq tayyor holga keldilar.

Reflektiv va empatik kompetensiyalar rivoji bo'yicha olib borilgan tahlillar sun'iy intellekt texnologiyalarida qo'llanilgan vizual, ovozli va interaktiv elementlarning talabalarning ichki fikr yuritish qobiliyatini, o'zini o'quvchi o'rniga qo'yib ko'ra olish malakasini va holatni emotsional baholash ko'nikmalarini chuqurlashtirganini ko'rsatdi. Bu zamonaviy o'qituvchiga xos eng muhim insoniy fazilatlar qatoriga kiradi va kelajakdagi pedagogik faoliyat uchun juda muhimdir.

Statistik tafovutlarning ishonchliligi nuqtai nazaridan tahlilda qo'llanilgan statistik usullar, jumladan t-test va dispersiya tahlili eksperiment ishtirokchilarining o'zlashtirish darajalari o'rtasida ishonchli farq mavjudligini tasdiqladi. Bu tadqiqot natijalarining ilmiy asoslanganligini va amaliy qo'llanilishining mumkinligini ko'rsatadi.

Tahlil natijalari shuni anglatadiki, sun'iy intellekt trenajyorlari yordamida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligida, ayniqsa korreksion pedagogik vazifalarni bajarishda sifat jihatidan yangi bosqich vujudga kelmoqda. Bu esa pedagogik ta'limda zamonaviy texnologiyalardan foydalanishning samaradorligini

isbotlaydi va kelajakda bunday yondashuvlarni kengroq qo‘llash zarurligini ko‘rsatadi.

Muhokama. Tadqiqot natijalari zamonaviy pedagogik ta’limda innovatsion texnologiyalarning, xususan sun’iy intellekt vositalarining o‘rni va ahamiyatini chuqur anglash zarurligini yaqqol ko‘rsatdi. Bugungi kunda bo‘ljak o‘qituvchilar uchun oddiy nazariy bilimlar yetarli emas – ular amaliy ko‘nikmalarni puxta egallashi, o‘quvchilarning real muammolarini tez va aniq aniqlab, ularga munosib javob bera oladigan darajaga yetishi zarur.

Sun’iy intellekt asosidagi trenajyor va simulyatsiyalar aynan shu yo‘nalishda ulkan imkoniyatlar yaratadi. Ularning yordami bilan talaba vaziyatga to‘g‘ri yondashishni, chuqur tahlil qilishni, emotsional va ijtimoiy jihatdan mos yechimni topishni bosqichma-bosqich o‘rganadi. Bu jarayonda o‘rganuvchining faolligi, mustaqil qaror qabul qilishga bo‘lgan layoqati, empatiya darajasi va reflektiv fikrlash salohiyati izchil ravishda rivojlanadi.

Tadqiqot jarayonida aniqlangan asosiy afzalliklardan biri shundaki, sun’iy intellekt trenajyorlari talabalarni turli xil pedagogik vaziyatlar bilan tanishtirib, ularning har biriga mos yechim topish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Bu usul an’anaviy o‘qitish metodlariga nisbatan ancha samarali ekanligini tajriba natijalari tasdiqlaydi.

Shu bilan birga, bu texnologiyalarni qo‘llashda ayrim muhim masalalar ham mavjud. Birinchidan, insoniylik omilini sun’iy intellekt to‘liq almashtira olmaydi. Pedagogik faoliyatda hissiyot, intuitsiya va ichki sezgi hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Har bir o‘quvchi o‘ziga xos xususiyatlarga ega va o‘qituvchi bilan o‘quvchi o‘rtasidagi insoniy aloqa pedagogik jarayonning ajralmas qismidir. Shuning uchun trenajyorlar yordamchi vosita sifatida baholanishi va inson omilini to‘liq almashtirmaslik kerak.

Ikkinchidan, texnologik tayyorgarlik masalasi dolzarb bo‘lib qolmoqda. Har bir o‘qituvchi zamonaviy trenajyorlardan samarali foydalanish uchun yetarli raqamli savodxonlikka ega bo‘lishi shart. Bu esa sun’iy intellekt texnologiyalarini o‘zlashtirishni o‘qituvchilar tayyorlash dasturlarining doimiy va majburiy qismiga aylantirish zarurligini ko‘rsatadi. Bundan tashqari, o‘qituvchilar bu texnologiyalarni qo‘llashda doimiy o‘quv va malaka oshirish kurslaridan o‘tishlari kerak.

Uchinchidan, etika va maxfiylik masalalari jiddiy e’tibor talab etadi. Simulyatsiya jarayonlarida o‘quvchilarning shaxsiy ma’lumotlari bilan ishlash, sun’iy intellekt qarorlarining shaffofligi va ma’lumotlar xavfsizligi masalalari dolzarb bo‘lib qolmoqda. Bu borada aniq me’yoriy-huquqiy asoslar ishlab chiqish va ularni qat’iy rioya qilish zarur.

To‘rtinchidan, texnologik vositalarning mavjudligi va ulardan foydalanishning moliyaviy jihatlari ham muhim omil hisoblanadi. Barcha ta’lim muassasalari zamonaviy sun’iy intellekt vositalarini sotib olish va ularni texnik

jihatdan qo‘llab-quvvatlash imkoniyatiga ega emas. Bu esa ta’lim sifatida tengsizlik paydo bo‘lishiga olib kelishi mumkin.

Beshinchidan, o‘qituvchilarning bunday texnologiyalarga qarshi psixologik qarshilik ko‘rsatishi ham e’tiborga olish kerak. Ba’zi o‘qituvchilar an’anaviy usullarni afzal ko‘rib, yangi texnologiyalarni qabul qilishdan tortinishlari mumkin. Bu muammoni hal qilish uchun asta-sekin o‘tish va to‘liq qo‘llab-quvvatlash tizimini yaratish zarur.

Oltinchidan, sun’iy intellekt vositalarining o‘qituvchilik kasbining mohiyatiga ta’siri ham muhokama qilinishi kerak. Bu texnologiyalar o‘qituvchilik faoliyatini boyitishi va yengillashtirishi kerak, lekin o‘qituvchining o‘rnini egallash yoki uning ahamiyatini pasaytirish maqsadida ishlatilmasligi lozim.

Ushbu tadqiqot natijalari asosida kelajakda quyidagi yo‘nalishlarda ishlarni davom ettirish tavsiya etiladi. Birinchidan, turli pedagogik vaziyatlar uchun maxsus trenajyorlar ishlab chiqish va ularni sinab ko‘rish zarur. Ikkinchidan, o‘qituvchilarni tayyorlash dasturlariga sun’iy intellekt texnologiyalari bo‘yicha alohida kurslarni kiritish kerak. Uchinchidan, bu sohadagi xalqaro tajribalar bilan tanishish va ularni mahalliy sharoitlarga moslashtirishga e’tibor berish lozim.

Umuman olganda, ushbu maqolada bayon etilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, sun’iy intellektga asoslangan trenajyorlar nafaqat bo‘lajak o‘qituvchilarning korreksion faoliyatini samarali shakllantirishga yordam beradi, balki ularning kasbiy shakllanishini butunlay yangi bosqichga olib chiqadi. Bu esa kelajakda pedagogik ta’limning kontseptsiyasini tubdan yangilash va zamonaviy talablarga javob beradigan o‘qituvchilar tayyorlash tizimini yaratishga zamin yaratadi. Shu bilan birga, texnologik yangiliklar va insoniy omillarni muvozanatli birlashtirishga alohida e’tibor berish zarurligini ham ta’kidlash kerak.

Xulosa. O‘tkazilgan tadqiqot natijalari asosida xulosa qilish mumkinki, bo‘lajak o‘qituvchilarning korreksion faoliyatini rivojlantirishda sun’iy intellektga asoslangan trenajyor va simulyatsiyalar juda samarali metodik vosita hisoblanadi. Bu texnologiyalar talabalarning pedagogik kompetensiyalarini shakllantirishda an’anaviy o‘qitish usullariga nisbatan sezilarli ustunlikka ega ekanligini eksperimental natijalar tasdiqlaydi.

Tadqiqot davomida aniqlangan asosiy yutuqlar quyidagilarni o‘z ichiga oladi. Sun’iy intellekt trenajyorlari yordamida talabalar pedagogik holatlarni oldindan tajriba qilish, xatolar ustida samarali ishlash va reflektiv o‘rganish jarayonlarini tashkil etish imkoniyatiga ega bo‘ldilar. Bu esa ularning kasbiy faoliyatga tayyorgarlik darajasini sezilarli darajada oshirdi.

Tajriba guruhi talabalari pedagogik vaziyatlarni to‘g‘ri tahlil qilish ko‘rsatkichida 83 foizlik natijaga erishdilar, bu nazorat guruhining 56 foizlik ko‘rsatkichidan ancha yuqori. Korreksion chora-tadbirlarni tanlash aniqligida ham

tajriba guruhi 74 foiz bilan nazorat guruhining 48 foizlik natijasidan ustun turdi. Reflektiv fikrlash ko‘nikmalari va empatik kompetensiyalar rivojlanishida ham sezilarli o‘lish kuzatildi.

Statistik tahlillar tadqiqot natijalarining ilmiy ishonchliligini tasdiqladi va guruhlar orasidagi farqlarning tasodifiy emasligini ko‘rsatdi. Bu esa sun'iy intellekt texnologiyalarining pedagogik ta'limdagi samaradorligini ilmiy jihatdan asoslaydi.

Biroq, bu texnologiyalarni qo‘llashda insoniy omilning almashtirib bo‘lmazligini, o‘qituvchilarning texnologik tayyorgarlik darajasini oshirish zarurligini va etika-maxfiylik masalalarini hal qilish muhimligini ham e’tiborga olish kerak.

Kelgusida bu yo‘nalishda sun'iy intellekt vositalarining empatik va psixologik elementlarini yanada chuqurroq integratsiyalash, turli pedagogik vaziyatlar uchun maxsus simulyatsiyalar yaratish va o‘qituvchilarni tayyorlash dasturlariga ushbu texnologiyalarni tizimli tarzda kiritish muhim vazifalar hisoblanadi. Bu esa zamonaviy pedagogik ta’limning sifat va samaradorligini yangi bosqichga olib chiqish imkonini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullaeva, S.M. (2023). Pedagogik diagnostikada zamonaviy texnologiyalarning o‘rni. *Pedagogika va psixologiya jurnali*, 15(3), 45-52.
2. Ahmad, R., & Thompson, K. (2024). Artificial Intelligence in Teacher Training: A Comprehensive Review. *Journal of Educational Technology Research*, 28(2), 178-195.
3. Chen, L., Martinez, A., & Johnson, P. (2023). Simulation-Based Learning in Special Education: Evidence from AI-Enhanced Training Programs. *International Journal of Inclusive Education*, 19(4), 267-284.
4. Hasanov, O.U. (2024). O‘qituvchilarni tayyorlashda raqamli kompetensiyalar. *Ta’lim texnologiyalari*, 7(2), 23-31.
5. Kim, S.H., & Patel, N. (2023). Virtual Reality and AI in Corrective Pedagogy: New Horizons for Teacher Education. *Educational Technology & Society*, 26(3), 112-128.
6. López, M.C., Brown, D., & Wilson, J. (2024). Reflective Practice Enhancement through AI-Powered Teaching Simulators. *Teaching and Teacher Education*, 98, 103-119.
7. Nazarov, F.K. (2023). Korrektсион pedagogikada innovatsion yondashuvlar. *O‘zbekiston pedagogika jurnali*, 12(4), 67-74.
8. Roberts, E., & Zhang, W. (2024). Empathy Development in Pre-service Teachers Using AI-Based Role-Playing Scenarios. *Computers & Education*, 187, 104-118.

9. Tursunova, N.A. (2024). Sun'iy intellekt va ta'lim: imkoniyatlar va muammolar. *Zamonaviy ta'lim*, 3(1), 89-96.

Williams, A., Kumar, R., & Schmidt, H. (2023). Machine Learning Applications in Teacher Professional Development: A Meta-Analysis. *Educational*

MAKTAB GEOGRAFIYA DARSLARIGA ZAMONAVIY RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI JORIY QILISH

S.Sh. Siddiqov

Namangan viloyati pedagogik mahorat markazi aniq va tabiiy fanlar
metodikasi kafedrası kata o'qituvchisi g.f.f.d.

Kirish. Bugungi kunda zamonaviy texnologiyalar ta'lim tizimi rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda keng qo'llanib kelinmoqda. Ayniqsa geografiya, tarix, ekologiya va tabiiy fanlar darslarida zamonaviy texnologiyalarning o'rni beqiyos hisoblanadi. Zamonaviy texnologiyalar o'quvchilarning tasavvur qilish, mustaqil fikrlash, voqea hodislarni oson tushinishlariga xizmat qiladi. Ushbu texnologiyalar orasida Google Earth ilovasi alohida ahamiyat kasb etadi. Google Earth dasturidan foydalanib tashkil etilgan darslarda o'quvchilar ma'lum bir hudud to'grisida dastlabki ma'lumotlarni kosmik suratlarni tahlil qilish orqali olishlari muhim sanaladi. Shuningdek mazkur ilova orqali bevosita loyiha ishlari, ilmiy tadqiqot ishlarini amalga oshirish imkoniyatlari yuqori hisoblanadi.

Anotatsiya. Mazkur maqolada maktablarda geografiya fani uchun dolzarb bo'lgan ilovalarni darslik mavzulariga integratsiya qilish bo'yicha tavsiyalar berilgan

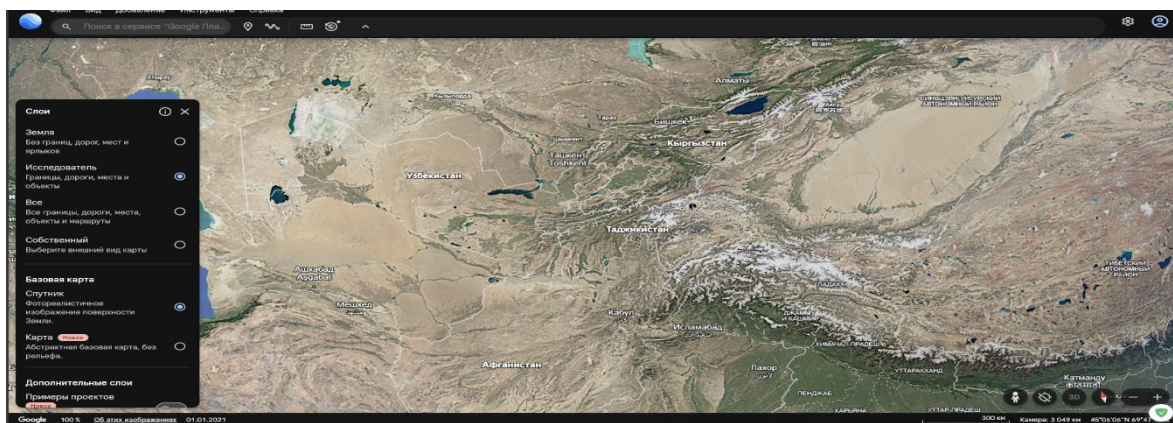
Kalit so'zlar. Google Earth, sun'iy yo'ldosh, 3D tasvir, Zoom earth, MSN.

Tadqiqotning asosiy maqsadi - Google earth dasturining Geografiya darslaridagi o'rni va o'quvchilarda tarixiy-geografik tasavvurni shakllantirishdagi ahamiyatini ochib berish. Shuningdek, tarixiy hodisalar va joylarni vizual ko'rsatish orqali o'quvchilar uchun murakkab mavzularni sodda va oson yo'llar bilan tushintirish maqsad qilingan.

Metodika. Google Earth — bu asosan sun'iy yo'ldosh tasvirlari asosida Yerning 3D tasvirini ko'rsatadigan dasturiy ta'minot hisoblanadi. Dastur yordamida o'quvchilar sun'iy yo'ldosh tasvirlari, aerofotografiya va GAT (Geografik axborot tizimlari) ma'lumotlarini 3D ko'rinishdagi globusga joylashtirish orqali o'rganishlari mumkin bo'ladi. Bugungi kunda ushbu dasturdan IOS va Android tizimida ishlaydigan mobil aloqa vositalari hamda barcha turdagi kompyuterlar orqali foydalanish imkoniyatlari mavjud.

Bugungi kunda maktablarda o'tilayotgan geografiya darslarining amaliy ahamiyati avvalgidan bir muncha pasaygan. Bunga asosiy sabab sifatida darsliklarda

berilayotgan mavzularning innovatsion texnologiyalar bilan bog‘lanmaganligi, berilayotgan ma’lumotlarning asosiy qismi faqatgina statistika uchun xizmat qilayotganligi hamda fan o‘qituvchilarining zamonaviy texnologiyalardan foydalanishni bilmasliklari bunga asosiy sabab bo‘lmoqda. Ushbu muammolarni bartaraf etishda bir nechta dasturlar xizmat qilishi mumkin. Jumladan, Google earth, Zoom earth, MSN, IQ air ilovalari o‘quvchilarga real vaziyatdagi ma’lumotlarni olish va darslikladi ma’lumotlardan qo‘shimcha informatsiyalar, turli xil vizual kartalarni yaratishlari mumkin bo‘ladi. Quyida Google earth ilovasi va uni geografiya darslariga integratsiya qilish haqida so‘z boradi. Yuqorida takidlanganidek Google earth ilovasidan mobil aloqa vositalari yordamida foydalanish imkoniyatining mavjudligi moddiy texnik bazasi yuksak bo‘lmagan maktablarda ham undan foydalanishda qulay hisoblanadi.

Google earth ilovasining rus va ingliz tilidagi versiyalaridan bugungi kunda keng foydalanib kelinmoqda. Shu boisdan ushbu ikki tilda berilgan dasturning shartli belgilari va funksiyalarida haqida qisqacha ma’lumot berish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

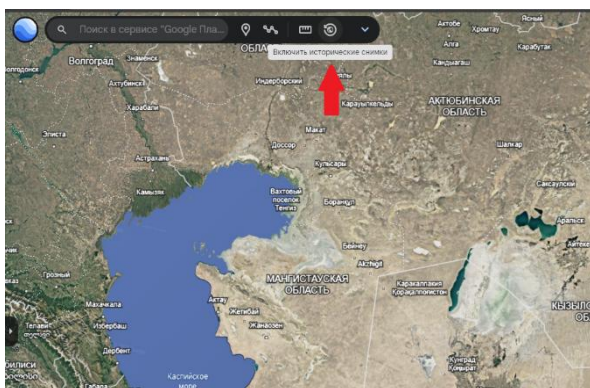
Ilovani dastlab yuklab olgan inson uning chap pastki burchagida joylashgan Слои (Layers) buyrug‘i bilan tanishib chiqishi kerak bo‘ladi. Ushbu buyruqda dastlabki 4 ta ketma-ketlik xaritaning bizga kerak bo‘lgan elementlarini kartada

1-rasm. Google Earth

tasvirlash yoki olib qo‘yish haqida bo‘lib, mavzuga mos bo‘lgan buyruqni birini tanlab olinadi. Bunda asosan mamlakatlar chegaralari, yo‘llar, joy nomlari, turli xil marshrutlar berilgan (1-rasmga qarang)

Navbatdagi buyruq Базовая карта (based map) bo‘lib ushbu buyruq orqali ikkita tanlov qilish imkoniyati mavjud. Bunda, yerni suniy yo‘ldoshdagi ko‘rinishi yoki ananaviy karta ko‘rinishi tanlash mumkin. O‘quvchilarga ko‘proq sun’iy yo‘ldosh kartalaridan foydalanish samarali hisoblanadi.

Дополнительные слои (Additional layers) buyrug‘ida Geografiya darslarida keng qo‘llaniladigan funksiyalar berilgan bo‘lib bular bino va ko‘chalarning 3D o‘lchamli ko‘rinishi, hududlarning foto suratlari, hududlarning tarixiy

suratlari(asosan 1972-2025 yillar oralig‘i), daraja to‘rlari hamda atmosferadagi 24 soat oralig‘idagi bulutlarni ko‘rish imkoniyatlari berilgan. Foydalanuvchilar ehtiyojlariga ko‘ra ixtiyoriy bir funktsiyani o‘ngga surish orqali faollashtirishlari mumkin. Shu o‘rinda hududning tarixiy suratlarini ko‘rilayotgan vaqtda bazaviy karta suputnik karta bo‘lishini yoddan chiqarmaslik muhim.

Google earth ilovasining foydalanuvchilarga yana bir qulayligi unda masofa, balandlik va hududlarning maydonlarini aniq o‘lchash imkoniyatlari mavjud. Bunda asosan ilovaning Добавить путь (Add path) va Измерение расстояния (Measuring distance and area) buyruqlaridan foydalaniladi (2-rasmga qarang).

Maktab geografiya darslarida Orol dengizi fojeasi, shaharlarning urbanizatsiyalashuvi, gidrologik obyektlar va muzliklarning maydonlarini tarixiy suratlarini Google earth orqali tahlil qilish o‘quvchilarda hududlardagi

2-rasm. Ilovaning masofa va maydon o‘lchashda foydalaniladigan buyruqlari o‘zgarishlarni vizual ko‘rish va xulosa qilishda muhim hisoblanadi. Buning uchun dasturning tarixiy suratlar buyrug‘idan foydalaniladi. Bunda dastlab qidiruv buyrug‘i orqali Orol dengizi (Aral) joylashuvi aniqlanadi. Asosiy oynaning yuqori qismida tarixiy suratlar buyrug‘i mavjud bo‘lib, ushbu buyrug‘ni faollashtirish orqali Orol dengizining 1972-yildan 2025-yilga qadar bo‘lgan suratlarini hosil qilish mumkin(3-rasmga qarang).

3-rasm. Orol dengizining Goggle earth dasturida tarixiy suratlarini yaratish

Maktab geografiya darslarida o‘quvchilar katta qiziqish bilan regional qism darslarini kuzatib borishadi. Bunga sabab sifatida ko‘plab o‘quvchilarning xorijiy mamlakatlarga sayohatlar qilishni hohlashi va hududlarning go‘zalliklaridan baxramand bo‘lish istaklarining mavjudligidir. Google earth orqali maktab o‘quvchilari regional qismda berilgan deyarli barcha mamlakatlarga virtual sayohatlarni amalga oshira oladilar. Bunda asosan shaharlar, tabiiy geografik obyektlar va boshqa diqqatga sazavor hududlarga borish imkoniyatlari mavjud. Buning uchun dastlab Просмотр улиц buyrug‘ini faollashtirish kerak bo‘ladi (4-rasmga qarang). Buyruq faollashgandan so‘ng oynada ko‘k rangli hududlar hosil bo‘ladi va mazkur hudud ustiga ikki marta bosish orqali shu hududga virtual sayohat boshlanadi.

Surat 360⁰ hududni qamrab olib ekrangi surish orqali yon atrofni ko‘rish va strelka buyrug‘i orqali shahar bo‘ylab harakatlanish imkoniyatlari mavjud. Geografiya darslarini interaktivligini, amaliyligini oshirish orqali o‘quvchilarni darsga qiziktirish geografiya fanining rivojlanishida, o‘quvchilarni hududlarni o‘rganishida muhim.

Xulosa qilib aytganda raqamli dunyoning rivojlanishi, Google Earth kabi vositalar geografiya darslarida amaliy tajribalarni yaratish uchun muhim ahamiyat kasb etadi. O‘quvchilar o‘zlari borishni istagan hudud to‘g‘risida geografiya darslarida virtual sayohatlar qilish orqali dastlabki ko‘nikmalarni egallaydilar.

Shuningdek Google earth dasturida yer nishabligini, ikki predmet orasidagi masofani aniqlash orqali sug‘orish va boshqa loyihalarni tog‘ri amalga oshirishda muhim hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Hayitov A., Boymurodov N. Ta’limda noana’naviy darslar va interfaol usullardan foydalanish. -Toshkent "Yangi asr avlodi" 2006 25-b.
2. Bahromov Q.X. Shodiyeva N. Geografiya ta’limi metodikasi. Buxoro, 2015. 35-b.
3. Abduvoxidov S.N., Ganiyev Z.A. Geografiya ta’limi metodikasi Samarqand, 2021. 15-b.
4. P.G‘ulomov H.Vahobov va boshqalar Geografiya (O‘rta Osiyo va O‘zbekiston tabiiy geografiyasi) 7-sinf va boshqalar. O‘qituvchi-2017. 125-b.

Internet manbalari

- 5.https://uz.wikipedia.org/wiki/Google_Earth
- 6.https://uz.wikipedia.org/wiki/Google_Earth
- 7.<https://cyberleninka.ru/article/n/geografiya-darslarida-google-earth-dasturidan-talabalar-o‘rtasida-foydalanishning-afzalliklari>.
- 8.<https://cyberleninka.ru/article/n/google-earth-dasturi-va-uning-tarix-fanlarini-oqitishdagi-ahamiyati>.

10. Research Review, 41, 156-172.

SUN’IY INTELLEKT ASOSIDA O’SMIRLARNING EMOTSIONAL HOLATINI ANIQLASH VA PSIXOLOGIK YORDAM KO’RSATISH USULLARI

Yoqubova Gulhayo Erkin qizi

Qarshi xalqaro universiteti o’qituvchisi

METHODS FOR DETECTING ADOLESCENTS' EMOTIONAL STATES AND PROVIDING PSYCHOLOGICAL SUPPORT BASED ON ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Yoqubova Gulhayo Erkin qizi

Teacher at Qarshi International University

Annotatsiya: Ushbu maqolada sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarining o’smirlarning emotsional holatini aniqlash va psixologik yordam ko’rsatishdagi roli, qo’llanilayotgan metodlar va ularning afzalliklari hamda mavjud muammolar yoritiladi. Shuningdek, SI vositalarining psixologik xizmatdagi integratsiyasi bo’yicha amaliy tavsiyalar ham keltirilgan.

Kalit so’zlar: Sun’iy intellect, o’smirlar psixologiyasi, emotsional holatni aniqlash, psixologik yordam, chatbotlar, virtual psixoterapiya, psixologik texnologiyalar, raqamli salomatlik, kognitiv-behavioral terapiya, maxfiylik va xavfsizlik.

Annotation: This article explores the role of artificial intelligence (AI) technologies in identifying the emotional states of adolescents and providing psychological support. It highlights the methods being applied, their advantages, and existing challenges. Additionally, the article offers practical recommendations regarding the integration of AI tools into psychological services.

Keywords: Artificial Intelligence, adolescent psychology, emotional state detection, psychological support, chatbots, virtual psychotherapy, psychological technologies, digital health, cognitive-behavioral therapy, privacy and security.

Zamonaviy raqamli texnologiyalar, xususan sun’iy intellekt (SI), hayotimizning barcha sohalariga chuqur kirib bormoqda va psixologik xizmatlarda ham keng qo’llanilmoqda. O’smirlik davri emotsional o’zgarishlar va stress bilan bog’liq bo’lgani uchun, SI asosidagi texnologiyalar o’smirlarning psixologik salomatligini qo’llab-quvvatlashda muhim ahamiyatga ega. Bugungi kunda virtual suhbatdoshlar, emotsional tahlil algoritmlari va mobil ilovalar orqali o’smirlarga 24/7 tezkor, maxfiy va individual psixologik yordam taqdim etilmoqda. SI tizimlari o’smirlarning kayfiyati va xatti-harakatlarini aniqlab, shaxsiylashtirilgan maslahatlar beradi, bu esa psixologlar uchun qo’shimcha diagnostika vositasi hisoblanadi. Shu bilan birga, SI texnologiyalarining psixologik xizmatga

integratsiyasi samaradorlikni oshiradi va yordamni yanada kengroq va xavfsiz qilish imkonini yaratadi.

Hozirgi kunda sun’iy intellekt (SI) texnologiyalari hayotimizning ko‘plab sohalarida, jumladan psixologik xizmatlarda ham keng qo‘llanilmoqda. Ayniqsa, o‘smirlarning emotsional holatini aniqlash va unga mos psixologik yordam ko‘rsatish masalasida SI asosidagi tizimlar katta ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu tizimlar foydalanuvchining emotsional holatini turli ma’lumotlar — matn, nutq, yuz ifodasi, tana harakati va boshqa ko‘rsatkichlar orqali aniqlash imkoniyatiga ega. Birinchidan, Natural Language Processing (NLP) texnologiyalari o‘ziga xos tahlil usuli hisoblanadi. Bu texnologiya foydalanuvchining yozma matnlari, masalan, ijtimoiy tarmoqlardagi postlar, chatdagi xabarlar yoki kundalik yozuvlari asosida uning kayfiyati, stress darajasi, xavotiri yoki tushkunlik holatini aniqlashga imkon beradi. NLP algoritmlari so‘zlar va ularning kontekstini chuqur tahlil qilib, foydalanuvchining ichki ruhiy holati haqida muhim ma’lumotlar beradi. Bu psixologlarga diagnostika jarayonida yordam berib, o‘z vaqtida va aniq yordam ko‘rsatish imkoniyatini oshiradi.

Ikkinchidan, yuz ifodasi va ovoz tahlili texnologiyalari kameralar va mikrofonlar orqali to‘plangan ma’lumotlarni qayta ishlaydi. Bu usullar o‘smirning yuzdagi mimikasi, ko‘z qarashi, ovozning ohangi va intonatsiyasi kabi nozik signallarni aniqlab, uning hissiy reaksiyalarini avtomatik tarzda baholaydi. Masalan, o‘smirning yuzidagi asabiylik, qayg‘u yoki quvonch kabi emotsiyalar sun’iy intellekt tomonidan yuqori aniqlikda aniqlanadi. Bu esa onlayn psixologik maslahatlarda yoki interaktiv treninglarda samarali qo‘llanilishi mumkin.

Uchinchidan, xulq-atvor monitoringi texnologiyalari o‘smirlarning mobil ilovalar, ijtimoiy tarmoqlardagi faolligi va boshqa raqamli platformalardagi harakatlarini kuzatib boradi. Bu orqali ularning odatdagi xatti-harakatlaridagi o‘zgarishlar, masalan, izolyatsiya qilish, ijtimoiy faoliyatning kamayishi yoki bezovtalik belgilarini aniqlash mumkin. Potensial xavfli holatlar, masalan, depressiya yoki hatto o‘z joniga qasd qilish xavfi paydo bo‘lganda, tizim darhol signal beradi va kerakli choralarni ko‘rishga yordam beradi.

Ushbu texnologiyalar yig‘ilgan ma’lumotlar asosida o‘smirlarning emotsional holatini aniqroq va tezroq baholash imkonini yaratib, ularga o‘z vaqtida va samarali psixologik yordam ko‘rsatishda muhim vosita sifatida xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, bu yondashuvlarning asosiy afzalligi – individual va anonim yordamni ta’minlashda, hamda doimiy monitoring va nazoratni amalga oshirishda namoyon bo‘ladi. Bu esa o‘smirlarning ruhiy salomatligini mustahkamlash va ularning kelajakda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan psixologik muammolarni oldini olishda katta rol o‘ynaydi.

Sun’iy intellekt (SI) texnologiyalari nafaqat o‘smirlarning emotsional holatini aniqlashda, balki ularga samarali psixologik yordam ko‘rsatishda ham muhim rol o‘ynaydi. Bugungi kunda bir qator ilg‘or SI asosidagi vositalar va platformalar mavjud bo‘lib, ular o‘smirlarning ruhiy salomatligini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan.

Birinchidan, AI chatbotlar, masalan, Woebot, Wysa va Replika kabi tizimlar kognitiv-behavioral terapiya (CBT) usullariga asoslangan. Ushbu chatbotlar foydalanuvchilarning savollariga interaktiv tarzda javob beradi, hissiy holatlarini aniqlaydi va muammolarni tahlil qilishda yordam beradi. Bu vositalar o‘smirlarga o‘z his-tuyg‘ularini ifoda etishda yordam berib, stress va xavotirni kamaytirishga yo‘naltirilgan mashqlarni taklif etadi, shuningdek, psixologik qo‘llab-quvvatlashni onlayn va anonim tarzda ta‘minlaydi.

Ikkinchidan, meditatsiya va stressni boshqarish ilovalari, masalan, Calm va Headspace, o‘smirlarga nafas olish mashqlari, vizualizatsiya texnikalari va kundalik yuritish metodlarini taklif qiladi. Ushbu ilovalar foydalanuvchining stress darajasini pasaytirishga yordam berib, ruhiy holatini yaxshilash uchun muntazam meditatsiya va dam olish mashqlarini o‘z ichiga oladi. Bu esa o‘smirlarning ongini tinchlantirish va ichki muvozanatni saqlashga xizmat qiladi.

Uchinchidan, virtual reallik (VR) texnologiyalari o‘smirlarga sun’iy yaratilgan tinchlantiruvchi va xavfsiz muhitlarga kirish imkonini beradi. VR yordamida o‘smirlar stress va xavotirni kamaytirishga qaratilgan interaktiv sessiyalarda ishtirok etadi, bu esa real hayotdagi psixologik muammolarni yengillashtirishda samarali vosita sifatida xizmat qiladi. Masalan, tabiiy manzaralar yoki meditatsiya muhitlari yaratilib, ularning yordamida ichki tinchlik va ruhiy farovonlik oshiriladi.

Sun’iy intellekt (SI) asosidagi psixologik yordam tizimlarining bir qancha afzalliklari mavjud bo‘lib, ular ayniqsa o‘smirlar uchun katta qulaylik yaratadi. Bu tizimlar doimiy faoliyat ko‘rsatadi, ya’ni 24 soat, haftaning 7 kuni ishlaydi. Bu o‘smirlarga istalgan vaqtda, hatto kunduzgi yoki kechki paytlarda ham yordam olish imkoniyatini beradi. Shu tariqa, psixologik yordamga murojaat qilishda vaqt cheklovi yo‘qoladi va zarurat paytida tezkor ko‘mak ko‘rsatiladi.

SI asosidagi tizimlar anonimlikni ta‘minlaydi. Foydalanuvchilar o‘z shaxsiy ma’lumotlarini oshkor qilmasdan, identifikatsiyasiz tarzda xizmatlardan foydalanishlari mumkin. Bu o‘smirlarning o‘zini xavfsiz va erkin his qilishiga yordam beradi, ularda psixologik muammolarni ochiqchasiga muhokama qilishga bo‘lgan ishonchni oshiradi.

Sun’iy intellekt individual yondashuvni ta‘minlaydi. Tizim foydalanuvchi haqida to‘plangan ma’lumotlarni tahlil qilib, har bir o‘smirga moslashtirilgan,

shaxsiy ehtiyojlarga javob beradigan psixologik yordam strategiyasini ishlab chiqadi. Bu yondashuv yordam sifatini oshirib, samaradorlikni kuchaytiradi.

Geografik qulaylik mavjudligi ham muhim ahamiyatga ega. SI tizimlari internet orqali ishlagani sababli, foydalanuvchi qayerda bo‘lishidan qat’iy nazar, psixologik xizmatlardan foydalanishi mumkin. Bu ayniqsa uzoq hududlarda yoki psixologik xizmatlarga erkin kirish imkoniyati cheklangan joylarda yashovchi o‘smirlar uchun katta imkoniyat yaratadi.

Sun’iy intellekt (SI) asosidagi psixologik yordam tizimlarining ayrim cheklavlari va xavf omillari ham mavjud bo‘lib, ularni inobatga olish zarur. Empatiya yetishmasligi muhim cheklov hisoblanadi. SI tizimlari insoniy his-tuyg‘ularni chuqur va to‘liq anglash imkoniyatiga ega emas. Ular faqat oldindan o‘rganilgan ma’lumotlar va algoritmlar asosida javob beradi, shu bois murakkab emotsional vaziyatlarni to‘g‘ri tushunish va hissiy qo‘llab-quvvatlashda cheklavlarga duch kelishi mumkin.

Ma’lumotlar xavfsizligi masalasi katta xavf tug‘diradi. O‘smirlarning shaxsiy va nozik psixologik ma’lumotlari noto‘g‘ri qo‘llanilishi yoki noxavfsiz sharoitda saqlanishi ularning maxfiyligi va xavfsizligiga tahdid solishi mumkin. Shu bois SI tizimlarida ma’lumotlarni himoya qilish, shifrlash va maxfiylikka oid qat’iy chora-tadbirlar joriy etilishi talab etiladi.

Ijtimoiy izolyatsiya xavfi ham e’tibordan chetda qolmasligi kerak. Faqat texnologiyalarga tayanib, real insonlar bilan yuzma-yuz muloqot qilish imkoniyatining kamayishi, o‘smirlarning ijtimoiy ko‘nikmalari va emotsional intellektining zaiflashishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli, SI vositalari psixologik yordamning qo‘shimcha vositasi sifatida ishlatilishi, ammo inson bilan muloqot o‘rni to‘liq bosib olinmasligi lozim.

Xulosa qilib aytish mumkinki: Sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarining o‘smirlarning emotsional holatini aniqlash va ularga psixologik yordam ko‘rsatishdagi imkoniyatlari bugungi kunda juda keng va samarali. Ushbu texnologiyalar yordamida erta ogohlantirish tizimlari yaratilib, emotsional muammolarni boshidan aniqlash va tezkor choralar ko‘rish imkoniyati paydo bo‘lmoqda. Natijada, o‘smirlarning ruhiy salomatligini saqlash va rivojlantirishda yangi yondashuvlar, shu jumladan ommaviy psixologik yordam tizimlari shakllantirilmoqda.

SI vositalari katta ma’lumotlarni tezkor qayta ishlash, emotsional holatni aniqlashda yuqori aniqlik, shuningdek, individual va guruhlar bilan ishlashda shaxsiylashtirilgan yondashuv imkonini beradi. Bu esa psixologik yordam sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Biroq, bunday texnologiyalarning samaradorligi faqat ularni insoniy yondashuv, axloqiy va me’yoriy talablar bilan uyg‘unlashtirish orqali ta’minlanadi.

Shaxsiy ma’lumotlarning maxfiyligi, xavfsizlik masalalari, va inson huquqlarini hurmat qilish kabi jihatlar e’tibordan chetda qolmasligi kerak. Shu bilan birga, texnologiyalarni qo’llashda psixologik yordam ko’rsatuvchi mutaxassislarining bilim va malakasi, shuningdek, foydalanuvchilarning ishonchi muhim ahamiyatga ega.

Shu sababli, sun’iy intellekt vositalarini psixologik xizmatlarga ongli va mas’uliyatli tarzda tatbiq etish juda muhimdir. Buning uchun texnologiyalarni yaratish va qo’llash jarayonida etika qoidalari, inson huquqlari, hamda xavfsizlik standartlari qat’iy rioya qilinishi zarur. Bundan tashqari, mutaxassislar doimiy ravishda texnologiyalar bilan hamnafas bo’lib, o’z bilimlarini yangilab borishlari, shuningdek, foydalanuvchilar bilan samarali kommunikatsiyani yo’lga qo’yishlari lozim.

Kelajakda sun’iy intellektning psixologik xizmat sohasidagi roli yanada kengayib, o’smirlarning ruhiy salomatligini qo’llab-quvvatlashda, ularning psixologik barqarorligini mustahkamlashda muhim vosita bo’lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, inson va texnologiyaning uyg’un ishlashi natijasida, psixologik yordam tizimlari yanada insonparvar va samarali bo’lib boradi.

Adabiyotlar ro’yxati:

1. Алиев, А.А. (2021). *Психология подросткового возраста*. Москва: Юрайт.
2. Russell, S., & Norvig, P. (2020). *Artificial Intelligence: A Modern Approach* (4th ed.). Pearson Education.
3. Luxton, D.D. (2016). *Artificial Intelligence in Behavioral and Mental Health Care*. Academic Press.
4. Kumar, M., & Gupta, R. (2021). “AI-based Emotion Recognition: A Review of Techniques and Applications.” *International Journal of Computer Applications*, 183(2), 25–32.
5. Karimova, N.M. (2020). *Sun’iy intellekt va inson salomatligi*. Toshkent: Fan va texnologiya.

RAQAMLI DAVRDA HAYKALTAROSHLIK: MADANIYATLARARO MULOQOT VOSITASI SIFATIDA

Rustamov Axtam Muxtarovich

Navoiy davlat universiteti “Tasviriy san’at va muhandislik grafikasi” kafedrası
o’qituvchisi +998 91 337 43 08

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli texnologiyalar ta’sirida haykaltaroshlik san’atining transformatsiyasi va uning madaniyatlararo muloqotdagi zamonaviy roli tahlil qilinadi. Virtual realistik haykaltaroshlik, 3D modellashirish, raqamli installatsiyalar kabi shakllar orqali xalqaro san’at makonida qanday aloqalar va muloqotlar yuzaga kelayotganiga urg’u beriladi. Tadqiqot davomida zamonaviy

haykaltaroshlik namunalarining madaniy kontekstda qanday qabul qilinishi o‘rganildi. Xulosa sifatida, raqamli texnologiyalar haykaltaroshlikni global madaniy muloqot platformasiga aylantirayotganining nazariy va amaliy asoslari ko‘rsatib berildi.

Kalit so‘zlar: Haykaltaroshlik, raqamli texnologiyalar, madaniyatlararo muloqot, 3D san’at, virtual installyatsiya, zamonaviy san’at, madaniyatlararo kontekst.

Kirish (Introduction)

XXI asrda san’at, xususan haykaltaroshlik, yangi kommunikatsion texnologiyalar vositasida keng miqyosda globallashtirilmoqda. Raqamli vositalar nafaqat ijodiy shakllarni o‘zgartirdi, balki ularning qabul qilinishi va tarqatilish jarayonlarini ham tubdan yangiladi (Paul, 2016). Raqamli haykaltaroshlik orqali san’at asarlari global kontekstda o‘zaro ta’sirlashmoqda, bu esa ularni madaniyatlararo muloqot vositasiga aylantirmoqda (Grau, 2003).

Metodologiya (Methods)

Tadqiqot sifatli metod asosida olib borildi.

1. 2020–2024 yillar oralig‘ida yaratilgan raqamli haykaltaroshlik namunalari tahlil qilindi (masalan, Refik Anadol, Joshua Harker).
2. San’atshunoslik va madaniyatlararo kommunikatsiya sohasidagi ilmiy adabiyotlar (30 dan ortiq manba) o‘rganildi.
3. 10 nafar zamonaviy haykaltarosh va san’at kuratorlari bilan intervyular o‘tkazildi.
4. Tematik kodlash asosida asosiy g‘oyalar ajratib olindi.

Refik Anadol

Refik Anadol (1985-yilda tug‘ilgan) — turk-amerikalik media rassom, raqamli san’at va sun’iy intellekt estetikasining yetakchi namoyandasi. U Los-Anjelesda joylashgan **Refik Anadol Studio** va **Dataland** muzeyining asoschisi hisoblanadi. Anadolning asarlari katta hajmdagi ma’lumotlar to‘plamlarini sun’iy intellekt yordamida vizual tajribalarga aylantiradi. Uning mashhur loyihalari orasida **“Machine Hallucination”** (MoMA, Nyu-York) va **“WDCH Dreams”** (Los-Anjeles Filarmoniyasi) kabi ishlar mavjud. Ushbu asarlar orqali u inson xotirasi, vaqt va makon tushunchalarini qayta talqin etadi.
[ocula.com+4Википедия+4time.com+4Visual Alchemist+1wired.com](#)

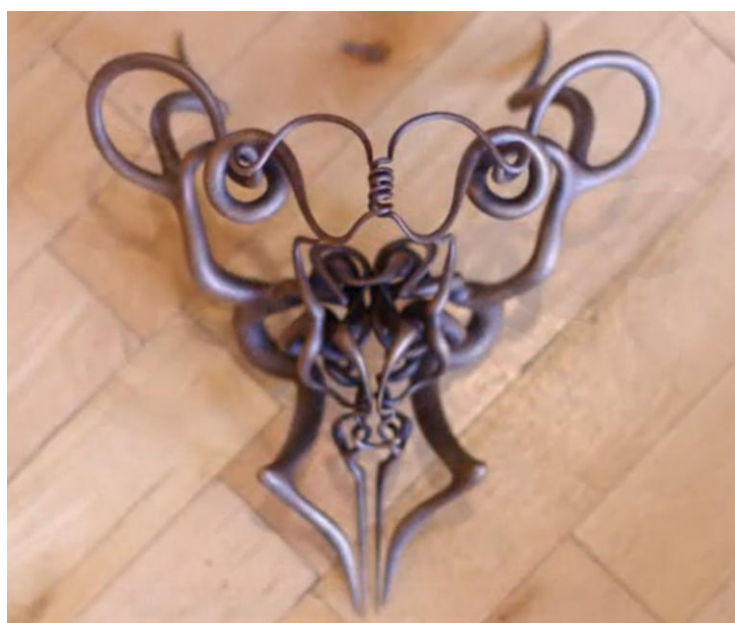
Joshua Harker

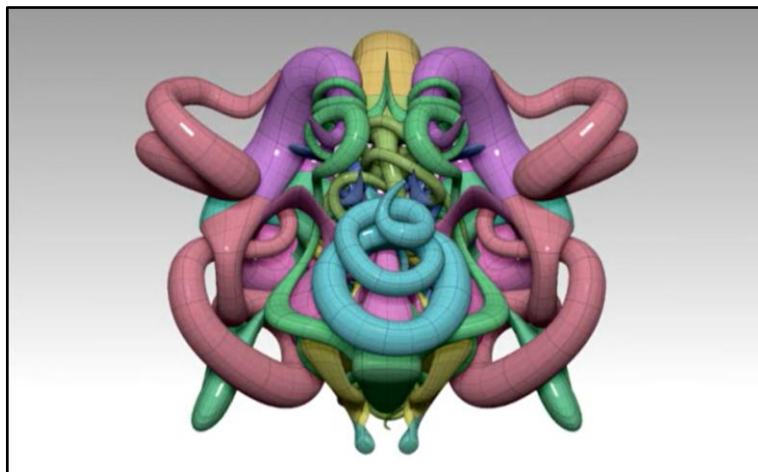
Joshua Harker (1970-yilda tug‘ilgan) — amerikalik rassom, 3D bosma san’atining kashshoflaridan biri. Uning **“Crania Anatomica Filigre”** nomli loyihasi Kickstarter platformasida eng ko‘p mablag‘ to‘plagan haykaltaroshlik loyihalaridan biri bo‘lib, 3D bosma san’atining ommalashishiga katta hissa qo‘shgan. Harker o‘z asarlarida murakkab geometrik shakllar, biomorfik dizaynlar va raqamli texnologiyalarni birlashtirib, haykaltaroshlikning yangi shakllarini yaratadi. [CGTrader](#)

Natijalar (Results)

Tahlillar natijasida quyidagi asosiy yo‘nalishlar aniqlandi:

- **Virtual haykaltaroshlik** jismoniy chegara va madaniy to‘siqlarni yo‘q qilib, global auditoriyani jalb qiladi.
- **Madaniyatlararo muloqot** yangi raqamli platformalar orqali erkin va interaktiv shaklda yuzaga chiqmoqda (misol: VR-ko‘rgazmalar, NFT-art bozorlar).
- San’at asarlari o‘zida **milliylik va zamonaviylik** elementlarini uyg‘unlashtirgan holda ko‘p madaniyatli kontekstda rezonans hosil qilmoqda.
- Haykaltaroshlik san’ati orqali xalqaro tushunish, empatiya va hamkorlik rivojlanmoqda.

Muhokama (Discussion)

Raqamli san’at — xususan haykaltaroshlik - bugun madaniyatlar o’rtasida ko‘prik vazifasini bajarmoqda. U nafaqat badiiy ekspressiyaning yangi shakllarini yaratdi, balki global muhokamalar va bahs-munozaralarning markaziga aylandi (Gere, 2008). Haykaltaroshlikning immersiv shakllari (interaktiv skulptura, AR/VR asarlar) orqali tomoshabinlar san’atga faol ishtirokchi sifatida jalb etiladi. Bu esa muloqotni bir tomonlama emas, ikki tomonlama jarayonga aylantiradi.

Ushbu transformatsiyalar xalqaro ko‘rgazmalar, onlayn galereyalar va raqamli platformalarda haykaltaroshlikni ham texnologik, ham sotsiokultural kontekstda yangilagan holda namoyon qilmoqda. Ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlar san’atkorlari uchun bu yangi imkoniyatlar eshigini ochmoqda (Leach, 2010).

Xulosa (Conclusion)

Raqamli haykaltaroshlik zamonaviy global jamiyatda madaniyatlararo muloqotning kuchli vositasiga aylangan. U nafaqat san’at shakli, balki kommunikatsiya modeli sifatida ham o‘zining ahamiyatini namoyon qilmoqda. Ushbu tendensiyani chuqurroq o‘rganish va milliy haykaltaroshlik maktablarida joriy etish – o‘zbek san’atining raqamli davrga uyg‘unlashuvini ta’minlaydi. Shu bilan birga, raqamli platformalar orqali milliy haykaltaroshlikni global miqyosda tanitish strategik vazifa bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar (APA 7 style)

- Gere, C. (2008). *Digital culture*. Reaktion Books.
- Grau, O. (2003). *Virtual art: From illusion to immersion*. MIT Press.
- Leach, N. (2010). *Digital cities: The architecture of the digital age*. Wiley.
- Paul, C. (2016). *Digital art* (3rd ed.). Thames & Hudson.
- Rush, M. (2005). *New media in art*. Thames & Hudson.
- Shanken, E. A. (2014). *Art and electronic media*. Phaidon Press.
- Yalçın, H. (2020). 3D printing in sculpture: New forms of art. *Journal of Contemporary Art Studies*, 12(3), 45–61.

**RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASRIDA O‘QUVCHILARNING
PSIXOLOGIK BARQARORLIGI VA RAQAMLI MUHITGA
MOSLASHUVI JARAYONIDA MAKTAB PSIXOLOGINING
ZAMONAVIY YONDASHUVLARI**

O‘roqova Guljahon Ochilovna

Buxoro viloyati G‘ijduvon tumani 47-maktab psixologi
91 411-43-46 (telegram raqam)

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘smir yoshidagi shaxsning ijtimoiy ustanovkalari qanday shakllanishi, ularning psixologik mexanizmlari, ijtimoiy muhit hamda tarbiyaviy ta’sirlar bilan o‘zaro bog‘liqligi ilmiy asosda yoritilgan. O‘smirlik davrida ijtimoiy qarashlar va shaxsiy pozitsiyaning shakllanishi murakkab psixik jarayonlar ta’sirida kechishi ta’kidlangan. Shu bilan birga, oilaviy tarbiya, maktab muhiti, tengdoshlar guruhi hamda ommaviy axborot vositalarining o‘smirning ijtimoiy ustanovkalariga ko‘rsatadigan ta’siri tahlil qilingan. Maqolada ushbu omillarni psixologik jihatdan tahlil qilish orqali o‘smir shaxsining ijtimoiy moslashuvi va ijtimoiy faol pozitsiyasi shakllanishiga oid taklif va tavsiyalar ham berilgan.

Kalit so‘zlar: Raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt, maktab psixologi, psixologik barqarorlik, moslashuv jarayoni, o‘quvchi psixikasi, emotsional holat, stressni boshqarish, raqamli muhit, internetga qaramlik, ijtimoiy tarmoqlar, zamonaviy yondashuvlar, raqamli xavfsizlik, diagnostika vositalari, xorijiy tajriba, psixologik yordam

Raqamli texnologiyalar asrida o‘quvchilarning psixologik barqarorligi va raqamli muhitga moslashuvi dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Bugungi kunda maktab o‘quvchilari kundalik hayotida raqamli qurilmalar, internet tarmoqlari va sun’iy intellekt asosidagi ilovalardan keng foydalanmoqda. Ushbu raqamli vositalarning doimiy ta’siri ularning psixik holatida turli o‘zgarishlarga sabab bo‘lishi mumkin. Xususan, e’tiborning tarqoqligi, hissiy beqarorlik, ijtimoiy munosabatlarda chekinish, real hayotdan begonalashuv, internetga qaramlik kabi muammolar ko‘zga tashlanmoqda. Shu nuqtayi nazardan maktab psixologining roli yanada ortmoqda. U o‘quvchilarning raqamli muhitga sog‘lom moslashuvi, salbiy ta’sirlardan himoyalaniishi, ruhiy barqarorligini ta’minlash borasida zamonaviy yondashuvlarni qo‘llashi lozim. Psixologik diagnostika, profilaktika va maslahat berish jarayonlariga sun’iy intellekt texnologiyalarini joriy etish bu boradagi ishlarga samaradorlik baxsh etadi.

Xorijiy tajribalarda bu borada interaktiv platformalar, onlayn psixologik testlar, virtual yordamchilar orqali o‘quvchilarning holatini monitoring qilish amaliyoti keng yo‘lga qo‘yilgan. Maktab psixologi raqamli vositalarning salbiy ta’sirini kamaytirish, o‘quvchilarga raqamli gigiyena va axborot xavfsizligi

madaniyatini singdirish, ularni hissiy jihatdan qo‘llab-quvvatlashda muhim vositachidir. Shu bilan birga, u ota-onalar va pedagoglar bilan hamkorlikda o‘quvchi shaxsining raqamli muhitda sog‘lom shakllanishi uchun qulay psixologik muhit yaratishga hissa qo‘shadi.

Raqamli texnologiyalar ta’sirida yuzaga kelayotgan asosiy psixologik muammolar qatoriga diqqatning susayishi, stress, yakkalanish, ijtimoiy izolyatsiya, virtual dunyoga haddan ortiq berilish, internetga qaramlik va kiberzo‘ravonlik holatlarini kiritish mumkin.

Bu muammolar o‘quvchining nafaqat psixik barqarorligiga, balki uning ta’limdagi muvaffaqiyatiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, pandemiya davrida onlayn ta’lim shakliga o‘tilganidan so‘ng raqamli vositalardan foydalanish hajmi keskin oshdi. Shu sababli, maktab psixologlari o‘z faoliyatida nafaqat an’anaviy psixodiagnostika va maslahat uslublarini, balki raqamli texnologiyalarni ham samarali qo‘llay boshladilar.

Sun’iy intellekt asosidagi diagnostik vositalar, psixometrik testlar, onlayn monitoring tizimlari psixologik holatni tez va aniq baholash imkonini bermoqda. Masalan, xorijiy mamlakatlarda o‘quvchilarning emotsional holatini aniqlash uchun mobil ilovalar, so‘z va mimikani tahlil qiluvchi sun’iy intellekt tizimlari, chatbot asosidagi psixologik yordam xizmatlari keng joriy etilgan. Bu vositalar yordamida o‘quvchilarning psixologik muammolarini erta aniqlash va ularga individual yondashuv asosida yordam ko‘rsatish mumkin.

Maktab psixologi uchun yana bir muhim vazifa — raqamli madaniyatni shakllantirishdir. Bu o‘quvchilarda axborotni tanqidiy baholash, raqamli xavfsizlik qoidalariga rioya qilish, internet etiketi va shaxsiy chegaralarni tushunish ko‘nikmalarini rivojlantirish orqali amalga oshiriladi. Bu borada maktab psixologi o‘quvchilar bilan interaktiv mashg‘ulotlar, treninglar, seminarlar o‘tkazishi, ota-onalar va pedagoglar uchun tushuntiruv ishlarini olib borishi muhimdir. Maktab psixologining zamonaviy yondashuvlaridan biri bu — **raqamli psixoprofilaktika** vositalaridan foydalanishdir.

Ya’ni, salbiy raqamli tajribalarning oldini olishga qaratilgan maqsadli ta’limiy dasturlar, videoroliklar, onlayn vebinar va interaktiv testlardan foydalanish orqali o‘quvchilarda raqamli savodxonlik va psixologik immunitet shakllantiriladi. Bunday yondashuv nafaqat muammoni bartaraf etishga, balki uni kelib chiqishining oldini olishga xizmat qiladi.

Masalan, o‘quvchilar bilan olib boriladigan “raqamli stress” tushunchasini tushuntiruvchi treninglar, virtual va real hayot o‘rtasidagi farqni anglashga qaratilgan rolli o‘yinlar, raqamli dunyoda ijobiy shaxsiy identitetni shakllantirishga doir mashg‘ulotlar bunga misol bo‘la oladi. Yana bir muhim yondashuv bu — **psixologik monitoringni avtomatlashtirish**dir. Sun’iy intellektdan

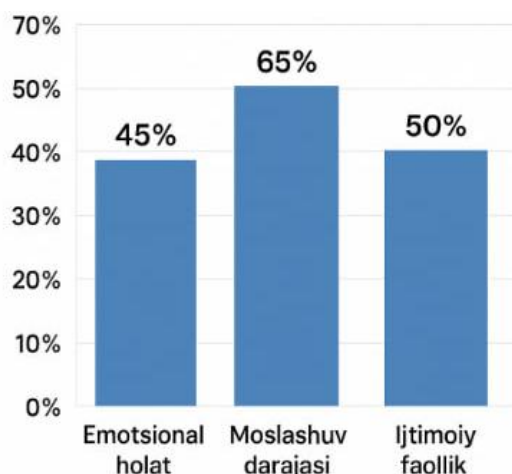
foydalaniladigan mobil ilovalar orqali o‘quvchilarning kayfiyatini, tashvish darajasini, ijtimoiy faolligini muntazam kuzatib borish mumkin.

Ushbu monitoring natijalari asosida risk guruhiga kiruvchi o‘quvchilar aniqlanadi va ularga individual yondashuv asosida psixologik yordam ko‘rsatiladi. Ayniqsa, introvert o‘quvchilar yoki muammolarini ochiq aytolmaydigan shaxslar uchun bunday texnologiyalar nihoyatda foydalidir. Shuningdek, **virtual maslahat xonalarini** tashkil etish amaliyoti ham zamonaviy maktab psixologiyasida muhim o‘rin tutmoqda. Bu — o‘quvchilarga istalgan vaqtda savol berish, yordam so‘rash, maslahat olish imkoniyatini yaratadi. Ko‘plab xorijiy maktablarda maxfiylikni ta’minlovchi onlayn platformalar orqali bolalar psixolog bilan muloqotga kirisha oladi. Bu usul ayniqsa nozik mavzularda murojaat qilishni istaydigan o‘quvchilar uchun qulaylik yaratadi.

Maktab psixologi faoliyatida **oila bilan raqamli hamkorlikni kuchaytirish** ham muhim ahamiyatga ega. Ota-onalarga raqamli muhitning farzandlar psixikasiga ta’siri haqida muntazam ma’lumot berish, ular bilan onlayn psixologik suhbatlar tashkil etish, ota-onalar uchun raqamli gigiyena bo‘yicha tavsiyalar berish — zamonaviy yondashuvning ajralmas qismi hisoblanadi. Bu orqali psixologik tarbiya faqat maktab bilan chegaralanmasdan, oilaviy muhitda ham davom etadi.

Raqamli muhit o‘quvchilar ongiga bevosita va bilvosita ta’sir ko‘rsatadigan kuchli omildir. Shu sababli maktab psixologi nafaqat tashqi muhit omillarini, balki o‘quvchining ichki psixologik ehtiyojlarini ham inobatga olgan holda faoliyat yuritishi lozim

Grafik 1. O‘quvchilarning stress, moslashuv va ijtimoiy faollik ko‘rsatkichlari grafik tahlili

Grafik tahliliga ko‘ra, o‘quvchilarning **emotsional holati 45%** ni tashkil etib, raqamli muhitda psixologik beqarorlik, stress va charchoq holatlari kuzatilmoqda. **Moslashuv darajasi 65%** ga teng bo‘lib, bu o‘quvchilarning ko‘pchiligi raqamli vositalarga tezda ko‘nikayotganini bildiradi. **Ijtimoiy faollik 50%** atrofida bo‘lib, jonli muloqotga bo‘lgan ehtiyoj saqlanib qolgan bo‘lsa-da, texnologiyalarning

haddan tashqari ta’siri bu ko‘rsatkichga salbiy ta’sir o‘tkazayotgani seziladi. Bu holatlar maktab psixologining individual va zamonaviy yondashuvini talab qiladi.

O‘quvchi shaxsiyatining shakllanish jarayonida raqamli axborot oqimi, virtual muloqot va sun’iy intellekt vositalari nafaqat bilim manbai, balki psixikaga ta’sir etuvchi kuchli omil sifatida namoyon bo‘lmoqda. Shu sababli maktab psixologi faqat an’anaviy yondashuvlar bilan cheklanib qolmasdan, raqamli vositalarni puxta o‘zlashtirgan holda ularni psixologik xizmat jarayoniga integratsiya qilishi lozim. U o‘quvchining emotsional barqarorligini ta’minlash, virtual xavf-xatarlarni aniqlash, raqamli gigiyena va axloqiy me’yorlar bo‘yicha ko‘nikmalarni shakllantirish, ota-onalar bilan hamkorlikda sog‘lom muhit yaratish, shuningdek, sun’iy intellekt imkoniyatlaridan foydalangan holda individual yordam ko‘rsatishni yo‘lga qo‘yishi kerak.

Psixolog faoliyati endilikda faqat dard eshitish bilan emas, balki raqamli zamon chaqiriqlariga javob bera oladigan kompleks, tizimli va innovatsion yondashuvlarni amalga oshirish bilan belgilanadi. Shunday qilib quyidagi xulosa va takliflarni bersak bo‘ladi:

- Maktab psixologlari o‘z faoliyatida raqamli texnologiyalardan foydalanish bo‘yicha maxsus o‘quv kurslarini muntazam o‘zlashtirib borishlari lozim.
- O‘quvchilarda raqamli gigiyena, axborotga tanqidiy yondashuv va virtual xavfsizlik madaniyatini shakllantirish psixologik xizmatning muhim yo‘nalishiga aylanishi zarur.
- Psixologik monitoring va erta aniqlash tizimlariga sun’iy intellekt asosidagi vositalarni joriy etish orqali o‘quvchilarning psixik salomatligini kuzatib borish samaradorligini oshirish mumkin.
- Raqamli davrga mos psixoprofilaktika uslublari, ya’ni onlayn treninglar, masofaviy maslahatlar, interaktiv o‘yinlar va simulyatsiyalar orqali o‘quvchilarda psixologik bardoshlilikni shakllantirish lozim.
- Psixologlar, o‘qituvchilar va ota-onalar o‘rtasida raqamli tarbiya bo‘yicha tizimli hamkorlik yo‘lga qo‘yilishi, bu borada yagona konsepsiya asosida ishlash zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Dragunova T.V. O‘smir psixologiyasi. – Perm: Ilm, 2014.
2. Kreyg G., Bokum D. Rivojlanish psixologiyasi. – Piter: AST, 2004.
3. Taxoxov B.A. Zamonaviy “qiyin o‘smirlar” ning psixologik va pedagogik xususiyatlari // Togliatti davlat universitetining fan vektori. Seriya: Pedagogika, Psixologiya. – Piter: 2018. No 3.
4. Saviya.uz
5. Psychology.ru

**O‘SMIRLIKDAGI IMPULSIVLIK, PAST O‘ZINI BAHOLASH VA
EMPATIYA YETISHMOVCHILIGINING ZO‘RAVONLIK XATTI-
HARAKATLARIGA TA’SIRI**

Shermatov Javohir Sherzotovich

Qarshi xalqaro universiteti o‘qituvchisi

**THE IMPULSIVENESS, LOW SELF-ESTEEM, AND LACK OF
EMPATHY IN ADOLESCENCE ON VIOLENT BEHAVIOR**

Shermatov Javohir Sherzotovich

Teacher, Karshi International University

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘smirlik davrida individuallik va o‘zlikni anglash jarayoni davomida yuzaga keladigan impulsivlik, past o‘zini baholash va empatiya yetishmovchiligining zo‘ravonlik hissining shakllanishiga ta’siri tahlil qilinadi. O‘z his-tuyg‘ularini nazorat qilishdagi qiyinchiliklar zo‘ravon xatti-harakatlarga moyillikni oshirishi mumkinligi ko‘rsatib o‘tiladi. Maqolada zo‘ravonlikni kamaytirish uchun psixologik va ijtimoiy yondashuvlar taklif etiladi.

Kalit so‘z. O‘smirlik, individuallik, o‘zlikni anglash, impulsivlik, past o‘zini baholash, empatiya yetishmovchiligi, his-tuyg‘ularni nazorat qilish, zo‘ravonlik, psixologik jarayonlar, zo‘ravonlikning oldini olish.

Abstract. This article analyzes the impact of impulsivity, low self-esteem, and lack of empathy that arise during the process of individualization and self-awareness during adolescence on the formation of feelings of violence. It is shown that difficulties in controlling one's emotions can increase the tendency to violent behavior. The article proposes psychological and social approaches to reduce violence.

Keywords. Adolescence, individuality, self-awareness, impulsivity, low self-esteem, lack of empathy, emotional regulation, violence, psychological processes, violence prevention.

O‘smirlik davri inson hayotining eng murakkab va o‘zgaruvchan bosqichlaridan biridir. Ushbu davrda shaxsning individualligi va o‘zligini anglash jarayoni faol ravishda davom etadi. O‘smirlarning o‘zlikni anglash jarayonida yuzaga keladigan impulsivlik, past o‘zini baholash va empatiya yetishmovchiligi kabi psixologik xususiyatlar, shuningdek, o‘z his-tuyg‘ularini nazorat qilishdagi qiyinchiliklar, ularning zo‘ravonlik xatti-harakatlariga moyilligini oshirishi mumkin. Zo‘ravonlik hissining yoshlar orasida ko‘payishi jamoatchilik va psixologlar uchun katta muammo hisoblanadi. Ushbu maqola o‘smirlik davridagi psixologik jarayonlarni tahlil qilib, ularning zo‘ravonlik hissi shakllanishiga ta’sirini ko‘rib chiqadi.

O‘smirlik davri inson hayotidagi muhim psixologik rivojlanish bosqichlaridan biridir. Bu davrda shaxsiy o‘zlik (self)ni anglash va shakllantirish jarayoni markaziy o‘rin tutadi. O‘zlik shaxsning o‘zini qanday qabul qilishi, o‘zining kimligi, qadri-qimmati va o‘ziga xos xususiyatlarini tushunishidir.

Individuallik – bu har bir insonning o‘ziga xos bo‘lgan xususiyatlari, qiziqishlari, qadriyatlar va xulq-atvorining majmuasidir. O‘smirlikda individuallik rivojlanishi shaxsning o‘z-o‘zini anglashini, boshqalar bilan taqqoslashni, shuningdek, o‘zining noyobligini va mustaqilligini his etishini ta’minlaydi.

O‘smirlikda o‘zlikni anglash jarayoni murakkab va ko‘p qirrali bo‘lib, bir qancha omillar ta’sirida shakllanadi:

Ichki omillar: o‘z-o‘zini tahlil qilish, ya’ni o‘smir o‘z fikrlari, his-tuyg‘ulari va qiziqishlari haqida chuqurroq o‘ylay boshlaydi. U o‘zining ichki dunyosini va kimligini izlaydi. Shaxsiy qadriyatlar, ya’ni o‘smirlikda o‘z qadriyatlar, e’tiqodlari va maqsadlari aniqlanadi, bu esa o‘zligini shakllantirishga yordam beradi.

Ijtimoiy omillar: Oila ta’siri, bunda ota-ona va oilaviy muhit o‘smirning o‘zligini anglash jarayonida asosiy ijtimoiy muhitdir. Oiladan olingan tarbiya, sevgi, qo‘llab-quvvatlash va cheklovlar shaxsning o‘ziga bo‘lgan ishonchi va qarashlarini shakllantiradi. Do‘stlar guruhi, ya’ni o‘smirlar do‘stlar orasida o‘zligini sinab ko‘radi, ular bilan taqqoslaydi va o‘zini qabul qilinishiga intiladi. Do‘stlar guruhi ijtimoiy identifikatsiya va qabul qilishni ta’minlaydi, bu o‘zlikni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Jamiyat va madaniyat, ya’ni Jamiyatning qadriyatlar, odatlari va normativlari o‘smirning o‘zligini anglashiga ta’sir qiladi. Madaniy kontekstda o‘smir o‘zini qanday tutishi va qanday qadriyatlarni qabul qilishi haqida qaror qabul qiladi.

Psixologik jarayonlar: Identitet izlash, Erik Eriksonning psixososial rivojlanish nazariyasiga ko‘ra, o‘smirlik davrida "identitet izlash" bosqichi yuzaga keladi, bunda shaxs o‘zining hayotdagi o‘rnini va kimligini aniqlashga intiladi. Bu jarayon ba’zida ichki ziddiyatlar va tashvishlar bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. O‘zlikni sinovdan o‘tkazish, bunda o‘smirlar yangi qiziqishlar, rollar va munosabatlarni sinab ko‘radi, o‘z xatti-harakatlari va qarashlarini shakllantiradi. Bu o‘zligini topish uchun zarur tajriba bosqichi hisoblanadi.

O‘smirlikda o‘zlikni anglash jarayoni ko‘pincha murakkab va ziddiyatli kechadi. Chunki shaxs ichki o‘zgarishlar va tashqi ta’sirlar o‘rtasida muvozanatni topishi lozim. Masalan, o‘smir bir tomondan mustaqil bo‘lishni istasa, boshqa tomondan ota-ona va jamiyat talablariga javob berishi kerak. Bu holatlar stress va tashvishlarga olib kelishi mumkin. Shunday qilib, o‘smirlik davrida individuallik va o‘zlikni anglash jarayoni shaxsning o‘ziga xosligini va mustaqilligini izlash va aniqlash jarayonidir. Ushbu jarayon ichki psixologik omillar, oilaviy va ijtimoiy ta’sirlar orqali murakkablashadi. Bu bosqichdagi muvaffaqiyatli o‘zlikni

shakllantirish shaxsning kelajakdagi ruhiy barqarorligi va ijtimoiy moslashuviga katta ta’sir ko’rsatadi.

Impulsivlik – tezkor, o’ylamasdan amalga oshiriladigan harakatlar xususiyatidir. O’smirlikda impulsivlik darajasi yuqori bo’lishi tabiiy, chunki bu davrda miyadagi prefrontal korteks hali to’liq rivojlanmagan. Bu esa qaror qabul qilishda ehtiyotkorlik va o’zini nazorat qilish qobiliyatini pasaytiradi. Natijada, o’smirlar o’z his-tuyg’ularini boshqarishda qiynalib, impulsiv zo’ravon xatti-harakatlarga moyil bo’lishadi.

Past o’zini baholash (self-esteem). O’zini baholash shaxsning o’z qadrini, qobiliyatini va jamiyatdagi o’rnini qanday qabul qilishidan iborat. O’smirlikda past o’zini baholash ko’p uchraydi va bu o’ziga ishonchsizlik, depressiya hamda ijtimoiy muammolarni keltirib chiqaradi. Past o’zini baholash zo’ravonlik hissining kuchayishiga olib kelishi mumkin, chunki o’smir o’zini himoya qilish yoki e’tibor qozonish uchun agressiv yo’llarga murojaat qilishi mumkin.

Empatiya yetishmovchiligi. Empatiya – boshqalar his-tuyg’ularini tushunish va ular bilan hamdard bo’lish qobiliyatidir. O’smirlikda empatiya darajasi ba’zida past bo’lib, bu ijtimoiy aloqalarda konfliktlar va zo’ravonlikka olib keladi. Empatiya yetishmovchiligi, ayniqsa, boshqa odamlarning his-tuyg’ularini inobatga olmaslik va zarar yetkazishga moyillik bilan bog’liq.

Zo’ravonlik hissining shakllanishi va psixologik omillar. Zo’ravonlik hissi – bu shaxsning agressiv xatti-harakatlarga moyilligi bo’lib, o’z-o’zini nazorat qila olmaslik va hissiy reaksiyalarni boshqarishdagi qiyinchiliklar asosida yuzaga keladi. O’smirlikdagi impulsivlik zo’ravonlikning tez va keskin paydo bo’lishiga sababchi bo’ladi. Past o’zini baholash esa o’zini himoya qilish yoki jamiyatda o’z o’rnini topish uchun zo’ravon yo’llarni tanlashga olib kelishi mumkin. Shu bilan birga, empatiya yetishmovchiligi o’smirlarni boshqalar his-tuyg’ulariga befarq bo’lishiga, natijada zo’ravonlikka moyilligini oshirishga sabab bo’ladi. O’z his-tuyg’ularini nazorat qilishda qiyinchiliklar, ayniqsa, stress yoki bosim ostida zo’ravonlik xatti-harakatlarini kuchaytiradi.

Zo’ravonlikning oldini olish va psixologik yordam usullari. Zo’ravonlikni oldini olish uchun bir qancha samarali yondashuvlar mavjud. O’smirlarni psixologik qo’llab-quvvatlash tizimlari, emotsional intellektni rivojlantirish treninglari va o’zini nazorat qilish usullarini o’rgatish zo’ravonlikka moyillikni kamaytirishga yordam beradi. Past o’zini baholashni yaxshilash uchun ijtimoiy muhitni qo’llab-quvvatlash, ota-ona va ta’lim tizimining rolini kuchaytirish zarur. Empatiyani rivojlantirish uchun maxsus ta’lim dasturlari va ijtimoiy mashg’ulotlar o’smirlarni boshqalar bilan samarali munosabatda bo’lishga o’rgatadi. Shu bilan birga, jamiyat va maktablarda zo’ravonlikka qarshi kompleks dasturlarni ishlab chiqish va amalga oshirish katta ahamiyatga ega.

O‘smirlik davrida yuzaga keladigan impulsivlik, past o‘zini baholash va empatiya yetishmovchiligi zo‘ravonlik hissining shakllanishida muhim rol o‘ynaydi. Ushbu psixologik omillar o‘z his-tuyg‘ularini nazorat qilish qobiliyatini pasaytirib, zo‘ravon xatti-harakatlarga moyillikni oshiradi. Zo‘ravonlikni kamaytirish uchun shaxsiy psixologik rivojlanish va ijtimoiy muhitni qo‘llab-quvvatlashga yo‘naltirilgan kompleks yondashuv zarur. Kelajakda o‘smirlarning psixologik holatini chuqur o‘rganish va zo‘ravonlikni oldini olish bo‘yicha samarali dasturlar ishlab chiqish ijtimoiy barqarorlik va yoshlarning sog‘lom rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Steinberg, L. (2008). A social neuroscience perspective on adolescent risk-taking. *Developmental Review*, 28(1), 78-106.
2. Harter, S. (1999). *The construction of the self: A developmental perspective*. Guilford Press.
3. Decety, J., & Jackson, P. L. (2004). The functional architecture of human empathy. *Behavioral and Cognitive Neuroscience Reviews*, 3(2), 71-100.
4. Anderson, C. A., & Bushman, B. J. (2002). Human aggression. *Annual Review of Psychology*, 53(1), 27-51.

TAJIRIBALI PSIXOLOGLARDAN MENTORLIK VA TRENINGLARNI YO‘LGA QO‘YISHNING PSIXOLOG TALABALARDA KASBIY MUAMMOLARGA ONGLI YONDASHUVNI SHAKLLANTIRISHDAGI ROLI

Shukurova Nargiza Ikramovna

Qarshi xalqaro universiteti o‘qituvchisi

THE ROLE OF MENTORING AND TRAINING FROM EXPERIENCED PSYCHOLOGISTS IN FORMING A CONSCIOUS APPROACH TO PROFESSIONAL PROBLEMS IN PSYCHOLOGY STUDENTS

Shukurova Nargiza Ikramovna

Teacher, Karshi International University

Annotatsiya. Ushbu maqolada psixologiya yo‘nalishidagi talabalarda kasbiy muammolarga ongli yondashuvni shakllantirishda psixologik treninglar va tajribali mutaxassislar mentorligining o‘rni yoritilgan. Xususan, stressni anglash va boshqarish, shuningdek, mindfulness (ongli yondashuv) konsepsiyasi asosida talabalarning kasbiy refleksiya, hissiy barqarorlik va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish yo‘llari tahlil qilingan. Kabat-Zinn va Lazarus-Folkman nazariyalari asosida stress va ongli idrokning nazariy asoslari bayon etilgan hamda amaliy mashg‘ulotlar orqali ushbu kompetensiyalarni shakllantirishning samarali usullari taklif etilgan. Maqolada talabalarning kasbiy yetuklikka

tayyorgarligini oshirish uchun mentorlik tizimi va ongli yondashuv asosidagi treninglarning zarurligi asoslab berilgan.

Kalit soʻz. Ongli yondashuv, stressni boshqarish, psixologik trening, mentorlik, kasbiy muammolar, psixologiya talabalari, refleksiya.

Abstract. This article explores the role of psychological training and mentorship by experienced professionals in developing conscious approaches to occupational challenges among psychology students. Specifically, it analyzes methods for enhancing students’ skills in stress recognition and management, as well as the development of professional reflection, emotional resilience, and independent decision-making based on mindfulness concepts. The theoretical foundations of stress and cognitive appraisal by Kabat-Zinn and Lazarus-Folkman are presented, alongside practical approaches to fostering these competencies through targeted training. The necessity of mentorship systems and mindfulness-based training to improve students’ professional readiness is substantiated.

Keywords. Mindfulness, stress management, psychological training, mentorship, occupational challenges, psychology students, reflection.

Hozirgi kunda psixologiya sohasi boʻyicha kadrlar tayyorlashda nazariy bilimlarni amaliy koʻnikmalar bilan uygʻunlashtirish dolzarb masalaga aylanmoqda. Talabalar real hayotdagi kasbiy vaziyatlarga tayyor boʻlishlari, kasbiy stresslarga bardoshli boʻlishlari, muammolarga ongli yondasha olishlari kerak. Tajribali psixologlar tomonidan tashkil etilgan mentorlik va trening dasturlari esa ana shunday tayyorgarlikni taʼminlashda samarali vosita boʻla oladi.

Mazkur maqolada mentorlik va treninglarning talabalarda kasbiy oʻsish, stressni boshqarish va ongli yondashuvni shakllantirishdagi oʻrni, ularning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishdagi taʼsiri tahlil qilinadi.

Mentorlik – bu tajribali mutaxassis tomonidan oʻz sohasidagi bilim, koʻnikma va qadriyatlarni yangi boshlovchilar bilan boʻlishish jarayonidir. Psixologiya sohasida bu amaliyot talabalarni nazariy bilimlardan amaliyotga yoʻnaltirish, real hayotdagi muammolarni hal qilishga oʻrgatishda muhim vosita hisoblanadi³⁴.

Mentorlik – bu tajribali mutaxassis tomonidan oʻz sohasidagi bilim, koʻnikma, qadriyatlar va tajribalarni yangi boshlovchilar bilan tizimli tarzda boʻlishish jarayonidir. Bu jarayon nafaqat bilim almashinuvi, balki ijtimoiy-psixologik qoʻllab-quvvatlash, motivatsiya, kasbiy yoʻnalish va shaxsiy rivojlanishni ragʻbatlantirish kabi omillarni ham qamrab oladi³⁵.

³⁴ Eby, L. T., Allen, T. D., Hoffman, B. J., Baranik, L. E., Sauer, J. B., Baldwin, S., ... & Evans, S. C. (2013). An interdisciplinary meta-analysis of the potential antecedents, correlates, and consequences of protégé perceptions of mentoring. *Psychological Bulletin*, 139(2), 441–476. <https://doi.org/10.1037/a0029279>.

³⁵ Kram, K. E. (1985). *Mentoring at Work: Developmental Relationships in Organizational Life*. Scott, Foresman

Psixologiya sohasida mentorlik talabalarning nazariy bilimlarini real hayotdagi amaliy vaziyatlar bilan bog‘lab, ularni kasbiy faoliyatga tayyorlashda samarali vosita hisoblanadi. Mentorlik yordamida talabalar: kasbiy muammolarni tahlil qilish va baholash, refleksiv fikrlash, muloqot ko‘nikmalarini mustahkamlash, kasbiy identifikatsiya (o‘zini psixolog sifatida tasavvur qilish) kabi zarur kompetensiyalarni shakllantiradilar³⁶. Shuningdek, mentorlik jarayoni psixologik jihatdan xavfsiz va qo‘llab-quvvatlovchi muhit yaratadi, bu esa talabalarga o‘z fikrini erkin ifodalash, xatolar ustida ishlash va kasbiy stresslarga bardosh berish imkonini beradi. Shu sababli, mentorlik psixologik ta’lim tizimida nafaqat o‘rgatish, balki tarbiyaviy va ijtimoiylashtiruvchi funksiyani ham bajaradi.

Psixologik treninglar orqali talabalarni stressni anglash va uni boshqarish ko‘nikmalariga o‘rgatish muhimdir. Lazarus va Folkman tomonidan taklif etilgan stressni kognitiv baholash nazariyasiga ko‘ra, odamlar stressli vaziyatlarga qanday munosabatda bo‘lishi ularning psixologik barqarorligiga bevosita ta’sir qiladi. Psixologik treninglar orqali talabalarni stressni anglash, emotsional holatlarni boshqarish, va stressga qarshi moslashuvchan strategiyalarni qo‘llash ko‘nikmalariga o‘rgatish bugungi ta’lim tizimi uchun muhim psixologik ehtiyoj hisoblanadi. Lazarus va Folkman tomonidan ishlab chiqilgan kognitiv baholash nazariyasiga ko‘ra, insonning stress holatiga bo‘lgan munosabati ikki bosqichli baholash orqali shakllanadi:

Birlamchi baholash – vaziyat xavfli, yoqimsiz yoki foydali ekanini baholash;

Ikkinchi baholash – ushbu vaziyatni boshqarish uchun resurslar va imkoniyatlarning mavjudligini baholash.

Bu nazariyaga asoslangan holda tuzilgan treninglar talabalarni o‘z emotsiyalarini nazorat qilish, stressli holatlarni real vaqtda tahlil qilish, samarali muomala va qaror qabul qilish strategiyalarini o‘zlashtirishga yordam beradi³⁷.

Treninglarning psixologik foydalari quyidagilardan iborat:

- Stressga nisbatan qarshilik va bardoshlilik (resilience) rivojlanadi;
- O‘ziga bo‘lgan ishonch ortadi;
- Akademik va kasbiy faoliyatda hissiy barqarorlik saqlanadi;
- Ichki motivatsiya va o‘zini anglash darajasi oshadi;
- Burnout (hissiy charchoq) xavfi kamayadi.

Ayniqsa, psixologiya yo‘nalishidagi talabalar uchun bunday treninglar kasbiy stressni oldindan boshqarish, mijozlar bilan ishlashda hissiy barqarorlikni saqlash va kasbiy yetuklikka tayyorgarlik ko‘rishda juda muhim ahamiyatga ega.

³⁶ Allen, T. D., & Eby, L. T. (Eds.). (2010). The Blackwell Handbook of Mentoring: A Multiple Perspectives Approach. Wiley-Blackwell

³⁷ Compas, B. E., Connor-Smith, J. K., Saltzman, H., Thomsen, A. H., & Wadsworth, M. E. (2001). Coping with stress during childhood and adolescence: Problems, progress, and potential in theory and research. Psychological Bulletin, 127(1), 87–127

Hozirgi kunda psixologiya sohasida faoliyat yurituvchi mutaxassislar turli murakkab va hissiy jihatdan yuklangan holatlarga duch kelishadi. Bunday holatlarda to‘g‘ri va muvozanatli qaror qabul qilish, mijoz bilan samimiy, lekin professional munosabatni saqlab qolish, shuningdek, kasbiy stresslarga bardosh berish uchun yuqori darajadagi ichki resurs va ongli yondashuv zarur bo‘ladi. Aynan mana shu kontekstdagi muammolarni hal qilishda ongli yondashuv konsepsiyasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ongli yondashuv (mindfulness) – bu insonning hozirgi lahzada bo‘layotgan hodisalarni, his-tuyg‘ularini va tanadagi sezgilari haqida hukm qilmasdan, e‘tibor bilan va ataylab kuzatish holatidir. Bu tushuncha asosan Jon Kabat-Zinn (1994) tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, u Mindfulness-Based Stress Reduction (MBSR) dasturiga asos bo‘lgan. Kabat-Zinn ongli yondashuvni “hozirgi onni butun e‘tibor bilan, maqsadli tarzda va bahosiz qabul qilish” deb ta’riflaydi. Bu holat, o‘z navbatida, insonning hissiy barqarorligini oshiradi, reaktiv xatti-harakatlar o‘rniga reflektiv yondashuvni kuchaytiradi, va kasbiy faoliyatda hissiy charchoqdan saqlanishga yordam beradi.

Psixologlar o‘z faoliyatlarida ko‘p holatlarda: noaniq, hissiy jihatdan qiyin vaziyatlarda ishlashadi, mijozlarning og‘ir emotsional yuklarini eshitishadi, zudlik bilan hal qilinishi lozim bo‘lgan muammolarni baholashga majbur bo‘lishadi. Shunday sharoitda ongli yondashuv psixologga quyidagi jihatlarida yordam beradi:

Hissiy charchoqdan saqlanish: Ongli tarzda nafas olish, e‘tiborni hozirgi onga jamlash, mijozning hissiy holatiga haddan ortiq bog‘lanib ketmaslik.

Ob‘ektiv fikrlash: Voqealarga shaxsiy baho berish o‘rniga, faktlarga asoslangan tahlil.

Reflektiv qarorlar qabul qilish: Shoshma-shosharlikdan saqlanish, muammoni tahlil qilish va eng mos strategiyani tanlash.

Empatiyali muloqot: Mijozni tinglashda diqqatni jamlash, tushunishga harakat qilish va u bilan hissiy aloqada bo‘lish.

Brown & Ryan (2003) tadqiqotlariga ko‘ra, mindfulness darajasi yuqori bo‘lgan mutaxassislar stressga kamroq berilishadi, muloqotda ijobiyroq bo‘lishadi va professional charchoq (burnout) holatiga kamroq duch kelishadi.

Talabalar kasbiy faoliyatga kirishdan oldin shaxsiy emotsional barqarorlik, o‘zini anglash va refleksiya ko‘nikmalarini shakllantirishlari kerak. Ongli yondashuv bu jarayonda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Universitet ta’limida quyidagi trening va metodlardan foydalanish tavsiya etiladi:

Refleksiya jurnallari yuritish - har haftalik amaliyot yoki o‘quv mashg‘ulotidan so‘ng o‘z his-tuyg‘ularini tahlil qilish.

“STOP” texnikasi (Stop – To‘xtang, Take a breath – Nafas oling, Observe – Kuzating, Proceed – Davom eting).

Mindfulness asosida guruhli mashg‘ulotlar – suhbatlar, diqqatni jamlash mashqlari, tanadagi sezgilarga e’tibor qaratish texnikalari.

Mijoz holatlarini rolli o‘yinlar orqali simulyatsiya qilish – bu orqali talabalar real kasbiy muammolarni ongli yondashuv orqali tahlil qilishga o‘rganadi.

Kasbiy muammolarga ongli yondashuv bu zamonaviy psixologik ta’limning ajralmas qismidir. Psixologik treninglar va *mindfulness* asosidagi mashg‘ulotlar orqali talabalar stressni boshqarish, refleksiya yuritish va kasbiy faoliyatda hissiy barqarorlikni saqlash kabi ko‘nikmalarga ega bo‘lishadi. Bu esa ularning professional yetuklik darajasini oshiradi va xizmat ko‘rsatish sifatini yaxshilaydi.

2024-yilda Andijon davlat universitetining psixologiya yo‘nalishidagi 3-bosqich talabalari o‘rtasida amaliy tajriba o‘tkazilgan. Unga ko‘ra, talabalar 8 haftalik mentorlik va trening dasturida ishtirok etishdi. Trening mavzulari quyidagilarni qamrab oldi: stressni anglash va uni boshqarish texnikalari, kasbiy dilemma va muammolarni tahlil qilish, refleksiya va o‘z-o‘zini baholash, ishchi holatlarda muloqot va empatiya. Mentorlar tomonidan haftalik mashg‘ulotlar tashkil qilindi, real holatlar tahlil qilindi, rolli o‘yinlar va individual refleksiyalar olib borildi. Treninglardan avval va so‘ng talabalar o‘rtasida quyidagi testlar o‘tkazildi:

Professional stress darajasi (Cohen’s Perceived Stress Scale)

Kasbiy o‘zini anglash (Professional Self-Identity Inventory)

Ongli yondashuv darajasi (Mindfulness Attention Awareness Scale)

Tajriba natijalariga ko‘ra: talabalar orasida stress darajasi o‘rtacha 18 foizga pasaydi, ongli yondashuv darajasida 22 foiz o‘shish kuzatildi, kasbiy muammolarga yechim topishda ishonch va refleksiv fikrlash kuchaydi, ko‘plab talabalar mentorlik suhbatlari orqali o‘zlarining kasbiy yo‘nalishlariga aniqroq yondasha boshladilar, mustaqil qarorlar qabul qilishga intildilar. Bu holatlar ularning kasbiy identifikatsiyasining shakllanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatdi.

Xulosa o‘rnida shu ta’kidlash kerakki, psixolog talabalarining kasbiy rivojlanishida tajribali psixologlar tomonidan olib boriladigan mentorlik va treninglar muhim ahamiyatga ega. Ular orqali talabalarda stressni boshqarish, kasbiy refleksiya, ongli yondashuv va amaliy muammolarga samarali javob topish ko‘nikmalari shakllanadi. Bu esa ularning kelajakdagi faoliyatiga tayyor bo‘lishini ta’minlaydi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1.Kabat-Zinn, J. (1994). *Wherever You Go, There You Are: Mindfulness Meditation in Everyday Life*. Hyperion.

2.Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal, and Coping*. New York: Springer Publishing Company.

3.Brown, K. W., & Ryan, R. M. (2003). The benefits of being present: Mindfulness and its role in psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(4), 822–848.

4.Siegel, D. J. (2007). *The Mindful Brain: Reflection and Attunement in the Cultivation of Well-Being*. W. W. Norton & Company.

5.Shapiro, S. L., Astin, J. A., Bishop, S. R., & Cordova, M. (2005). Mindfulness-Based Stress Reduction for Health Care Professionals: Results From a Randomized Trial. *International Journal of Stress Management*, 12(2), 164–176.

6.Compas, B. E., Connor-Smith, J. K., Saltzman, H., Thomsen, A. H., & Wadsworth, M. E. (2001). Coping with stress during childhood and adolescence: Problems, progress, and potential in theory and research. *Psychological Bulletin*, 127(1), 87–127.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI INTERAKTIV METODLARDAN FOYDALANIB ELEMENTAR MATEMATIK TASAVVURLARINI SHAKLLANTIRISH USULLARI

U.Sh.Karimova

QVPMM Maktabgacha, boshlang‘ich
va maxsus ta‘lim kafedrası katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni interaktiv metodlardan foydalanib, elementar matematik tasavvurlarini shakllantirish usullari innovatsion o‘yin faoliyatini tashkil etgan holda mashg‘ulotlarni samarali tashkil etish haqida so‘z ketadi.

Kalit so‘zlar: Qurish, konstruksiyalash va matematika, lego, mozaika, tangram, interaktiv metodlar

Abstract: This article discusses the effective organization of classes for preschool children using interactive methods to form elementary mathematical ideas, organizing innovative game activities.

Keywords: Construction, construction and mathematics, Lego, mosaic, tangram, interactive methods

Аннотация: В данной статье рассматривается эффективная организация занятий с детьми дошкольного возраста с использованием интерактивных методов для формирования элементарных математических представлений, организация инновационной игровой деятельности.

Ключевые слова: Конструирование, конструирование и математика, Lego, мозаика, танграм, интерактивные методы

Maktabgacha yoshdagi bolalarni o‘qitish o‘ziga xos xususiyatga ega. Maktabgacha yoshda yechilishi kerak bo‘lgan vazifalar hal qilinmasa, maktabda

o‘qitish muvaffaqiyatli bo‘lmaydi. Bu vazifalardan biri aniq bilimlar va tafakkur usullaridan abstrakt bilim va usullarga o‘tishdan iborat. Bu xil o‘tish saviyasi, ayniqsa, matematika o‘qitish uchun zarurdir.

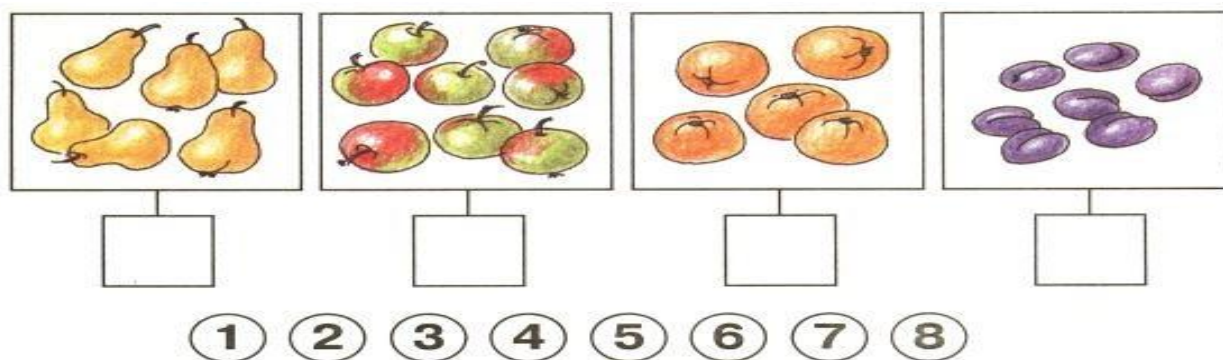
“Son-sanoq bo‘limi” elementar matematik tasavvurlarni shakllantirishning asosiy o‘zagidir. Maktabgacha yoshdagi bolalarning mazkur bo‘lim dasturiy masalalarini o‘zlashtirishlari maktabning boshlang‘ich sinflarida ularning matematikani ongli o‘zlashtirishlarining garovidir. Bu davr sonlarni raqamlashga tayyorgarlik davri. Bolalar 1-10 gacha sonlarni sanash, teskari sanash, yozish malakalariga ega bo‘ladilar. MTTga mutlaqo tayyorgarlikka ega bo‘lmagan bolalar keladilar. Shuning uchun tarbiyachinig vazifasi MTTga kelgan bolalarning tayyorgarligini individual aniqlashdir. Bu ish birinchi haftadayoq amalga oshirilishi kerak. Aniqlashda quyidagi taxminiy savollar bo‘lishi mumkin:

1. Sanashni bilasizmi? Sanoq cho‘plarni sanang-chi?
2. Doiracha, cho‘p, bayroqchalarni sanang-chi?
3. Stolda qancha qalam bo‘lsa, shuncha bayroqcha oling.
4. Qaysi doirachalar ko‘p? Qizillarimi, ko‘klarimi?
5. Tartib bilan qo‘yilgan narsalarni tartib bilan sanang.
6. 5-1, 8-2, 4-3 kabi savollar.

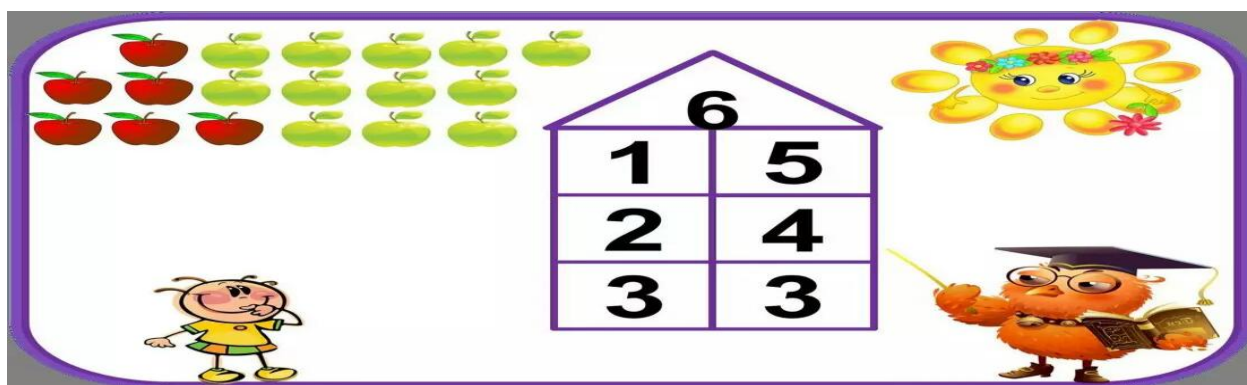
Tayyorgarlik davrining (6-7 mashg‘ulot) asosiy vazifasi raqamlashni o‘rganishga o‘tish uchun zarur bo‘ladigan bilimlar, malakalar va ko‘nikmalarni aniqlash. Bundan tashqari, bolalar 20 ichida predmetlarni sanay oladigan, 0 dan 20 gacha bo‘lgan sonlarni o‘qiy oladigan va yoza oladigan, ularning o‘nliklar va birliklardan iborat tarkiblarini bilishlari (3- bu 1 va 2 birlikdan iborat ekanini, 1 va 4 birlik bu 5 ekanini) bilishlari kerak, 20 ichida qo‘shish va ayirishga doir misollarni sanoq cho‘plar yordamida ($10 + 6$, $13 - 3$, $16 - 10$) yecha oladigan bo‘lishlari kerak. Bundan tashqari, bolalar berilgan sonni bir necha birlik orttirish yoki kamaytirishga doir masalalarni yechishni o‘rganib olishlari kerak.

Shu vaqtning o‘zida dasturning ko‘pgina masalalarini o‘zlashtirish bolaning u yoki bu amalni ongli bajarishini talab qiladi. Masalan bolalar sanoq cho‘plarni oldin bir tartibda, keyin boshqa tartibda sanab, sanoq natijasi sanashning qanday tartibda bajarilishiga bog‘qliq emas ekan, degan xulosaga keladilar. Shuningdek, amaliy kuzatishlar natijasida bolalar predmetning tartib raqami har doim sanashning qanday tartibda bajarilishiga bog‘liq ekaniga ishonch hosil qiladilar va hokazo.

MTTdagi “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi asosida Qurish yasash va matematika markazida tayyorlov guruhlarida birinchi o‘nlik sanoq sistemasi bo‘yicha tarqatmalar tayyorlanadi va mashg‘ulotlar jarayonida foydalaniladi.

Tarbiyachi mashg‘ulotga tayyorlanar ekan, dastur mazmunini sinchiklab o‘rganadi. Matematik bilimlar bolalarga qat’iy aniqlangan tizim va izchillikda beriladi, bunda yangi materiallar har bir vazifa bir qator kichik topshiriqlarga bo‘linadi.

Bu kichik topshiriqlar ketma-ket o‘rganiladi. Shuningdek “Qo‘shnilaringni top”, “Men qaysi sonni o‘tkazib yubordim?”, “Kim ko‘p bilsa, u uzoq sanaydi” kabi o‘yinlar o‘tkaziladi. O‘yin holatlariga haddan tashqari berilib ketmaslik kerak, chunki o‘yin asosiy narsadan - matematik ishdan chalg‘itishi mumkin, natijada bolalar mashg‘ulot rejasida nazarda tutilgan bilim va ko‘nikmalarni o‘zlashtira olmaydilar.

Qurilish, konstruksiyalash va matematika markazida turli xil va shakldagi qurilish elementlari mavjud bo‘lib, bolalar ulardan o‘z fantaziyasiga tayangan holda inshootlar bunyod etadilar: misol uchun ko‘rgan tarixiy obidalari, uylar, garajlar, ferma va shu kabilar. Qurilish bilan mashg‘ul bo‘lgan bolalar bu yerda juda ko‘p narsalarni o‘zlashtirib oladilar. Bu bolalarning matematik qobiliyatlarini rivojlantirishga, ijtimoiy ko‘nikmalarni egallashga yordamlashadi, muammolarni hal etish tajribasini beradi.

Bu yerda, shuningdek, ijodiy yondashishni namoyon etish va bajariladigan ishga diqqatni jalb etishni o‘rganish mumkin. Ushbu markazga tarbiyachilar va bolalar xoxish-istagiga ko‘ra ko‘plab turli narsalarni – o‘yinchoq mashinalar, yuk mashinalari, samolyotlar, gazlama bo‘laklarini qo‘shib qo‘yish mumkin.

Ayniqsa Lego, mozaika, “Tangram”, “Tuxum” - bular stol o‘yinlari hisoblanib,

bolalarni konstruktorlik, dizaynerlik, yaratuvchanlik xislatlarini shakllantiradi va rivojlantiradi.

Lego o‘yinlari bolalarda kreativlikni, mantiqni rivojlantiradi, rang ajratishni yaxshilaydi, bolada mayda motorikani rivojlantiradi.

Lego dunyoda eng keng tarqalgan, zamonamiz bolalari umrida, albatta, o‘ynab ko‘rgan o‘yinchoqlardan hisoblanadi. Mazkur plastik konstruklar bir necha o‘n yildan beri bolalarga ilhom bag‘ishlab, ularning ijodkorona fikr yuritishiga o‘z hissasini qo‘shib keladi. Uni o‘zining sevimli o‘yinchoqlari safida ko‘radigan kichikintoylar kelajakda me’mor, ixtirochi, muhandis va boshqa shu kabi ko‘plab ajoyib kasblarni egallashni orzu qiladi.

Tangram - bu ma’lum bir tarzda 7 qismga kesilgan kvadrat bo‘lgan jumboq. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun tangram maktabga tayyorgarlik ko‘rish uchun ajoyib saboqdir. va 5-6 yoshda bolalar o‘ynashni juda yaxshi ko‘radilar. Ular rasmi jumboqlarga qiziqishadi. O‘yinning maqsadi - tangram qismlaridan odamlar, hayvonlar, qushlar, raqamlar, narsalarni to‘plash ...

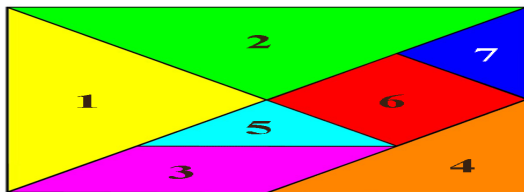
Tangram o‘yin qoidalar:

Yig‘ilgan raqam barcha etti qismni o‘z ichiga olishi kerak.

Qismlar bir-birining ustiga chiqmasligi kerak.

Qismlar bir-biriga ulashgan bo‘lishi kerak.

Tangram sxemasi

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki har qanday matematik o‘yin bolalar uchun bir necha qiyinchilik darajasida bo‘lishi mumkin. Eng oddiyidan boshlash esa har doim yaxshi samara beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tashkilotlari uchun “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi (takomillashtirilgan qayta nashr) – T.:2022.
2. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim jarayonini mavzuli rejalashtirish (maktabga tayyorlov guruh). T.:2018.
3. “Ilm yo‘li” variativ dastur 6 yoshdan 7 yoshgacha bo‘lgan bolalarni maktab ta’limiga tayyorlash. (takomillashtirilgan qayta nashr) T.: 2022.
4. R.Ishmuhammedov O‘quv jarayonida interfaol uslublar va pedagogik texnologiyalarni qo‘llash uslubiyati. T.: RBIMM, 2008

O‘QUVCHI YOSHLARGA EKOLOGIK MADANIYAT KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYANING O‘RNI VA AHAMIYATI

Rayimova Nigina Bobo-nazarovna

Buxoro shahridagi Prezident maktabi Eko-koordinatori. nigina3033@gmail.com
+998906113033

Kirish

Bugun dunyoda ekologik xavfsizlik masalasi eng ustuvor vazifaga aylanib ulgurdi. Globallashuv va sanoat taraqqiyoti insoniyat oldiga ekologik xavfsizlikni ta’minlash kabi dolzarb masalani qo‘ymoqda. Ekologiya va atrof-muhit muhofazasi yo‘lidagi barcha sa’y-harakatlarning o‘ziga xos o‘lchov bo‘lmish ekologik madaniyatni yoshlarga katta kuchga, umummilliy harakatga aylantirish, yashil taraqqiyotga erishishning asosini tashkil etadi. Bu borada yosh avlodga ekologik bilim va ko‘nikmalarni shakllantirish muhim o‘rin tutadi. Ekologik madaniyat – bu shaxsning tabiatga ongli munosabati, ekologik holatlar haqida bilimga ega bo‘lishi va atrof-muhitni muhofaza qilishda faol ishtirokchiga aylanishidir. Shu jihatdan, zamonaviy ta’limda ekologik madaniyatni shakllantirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish zamon talabi hisoblanadi.

Annotatsiya

Ushbu maqolada o‘quvchi yoshlarda ekologik madaniyat ko‘nikmalarini shakllantirishda innovatsion pedagogik texnologiyalarning o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Bunda innovatsion yondashuvlar orqali atrof-muhitga nisbatan ongli munosabatni shakllantirish usullarini ko‘rsatib beradi. Ekologik ta’limda zamonaviy texnologiyalar, interaktiv metodlar, virtual laboratoriyalar va raqamli resurslarning qo‘llanilishi samaradorlikka ijobiy ta’sir ko‘rsatishi ilmiy asosda yoritiladi.

Kalit so‘zlar:

ekologik madaniyat, ta’lim klassteri, innovatsion texnologiyalar, o‘quvchilar, ekologik ta’lim, interaktiv metodlar, raqamli texnologiya.

Metodika

Ekologik madaniyat tushunchasi va uning ta’lim klassterida o‘rni.

Madaniyat jamiyat mahsuli, ijtimoiy hayotning muhim mulki hisoblanadi. Madaniyatsiz jamiyat bo‘lmaganidek, madaniyat ham jamiyatdan tashqarida mavjud bo‘lmaydi. Jamiyatda inson o‘rnini belgilab beradigan madaniyat turlaridan biri bu ekologik madaniyatdir.

Ekologik madaniyat insonning tabiat bilan uyg‘un yashashi, tabiat resurslaridan oqilona foydalanishi, ekologik me’yorlarga amal qilishi kabi jihatlarni o‘z ichiga oladi. Ta’limda ekologik madaniyatni shakllantirish ularning kelajakda ongli, mas’uliyatli va faol fuqaroga aylanishi uchun muhimdir. Ta’lim orqali ekologik

dunyoqarash, qadriyatlar, amaliy ko‘nikmalar berilishi zarur. O‘shir kelayotgan yosh avlodning ekologik savodxonligini oshirish, ekologik ta’lim va tarbiya jarayonini samarali tashkil etish uchun innovatsion texnologiyalardan chuqur foydalanilyapti. Innovatsion texnologiyalar ta’limda axborot-kommunikatsiya vositalari, virtual o‘quv muhitlari, multimedia resurslari, raqamli laboratoriyalar, interaktiv platformalar, gamifikatsiya (o‘yinlashtirish), kahoot, mentimetr, canva kabi vositalarni o‘z ichiga oladi. Ular ekologik ta’limda quyidagi afzalliklarni beradi:

- **Ko‘rgazmali taqdimotlar** – o‘quvchilar uchun ekologik jarayonlar (masalan, ifloslanish, iqlim o‘zgarishi) virtual modellar orqali ko‘rsatiladi;

- **Motivatsiyon o‘yinlar**– o‘quvchilar interaktiv metodlar orqali darsda faol ishtirok etadilar;

- **Mustaqil ta’lim imkoniyati** – raqamli platformalar orqali o‘quvchilar mustaqil o‘rganadi;

- **Analitik fikrlash rivojlanadi** – ekologik masalalarni tahlil qilish va yechim taklif qilish ko‘nikmalari shakllanadi.

O‘quvchilarga ekologik madaniyatni shakllantirishda quyidagi metodik yondashuvlar qo‘llaniladi:

1. **“Ekosimulyatsiya” texnologiyasi** – o‘quvchilar virtual muhitda ekologik muammolarni hal qilish bo‘yicha tajriba o‘tkazadilar;

2. **Interaktiv ekologik darslar Canva orqali tayyorlanadi** – multimedia taqdimotlar, videoroliklar, onlayn testlar yordamida taqdim etiladi;

3. **Ekologik loyihalar** – o‘quvchilar kichik guruhlarda muayyan ekologik mavzuda loyiha tayyorlaydi (masalan, plastik chiqindilarni qayta ishlash);

4. **QR-kodli ekologik marshrutlar** – maktab hududida QR-kodlar orqali ekologik ma’lumotlar beriladi;

5. **Mobil ilovalar orqali monitoring** – o‘quvchilar atrof-muhit holatini kuzatish uchun maxsus ilovalardan foydalanadilar.

6. **Mentimeter** - onlayn so‘rovlar, fikrlar olish, savol-javoblar o‘tkazish vositasi. Refleksiya va interaktiv darslar uchun juda qulay. Mentimeter - real vaqtda o‘quvchilarni jalb qilish orqali taqdimotlar va uchrashuvlarni o‘zgartiradigan interaktiv taqdimot platformasi. Bu taqdimotchilarga interaktiv slaydlar, so‘rovlar, viktorinalar va so‘zlardan suzuvchi bulutlarni yaratishga imkon beradi, bu esa taqdimotlarni yanada qiziqarli qilib, ishtirokchilarni ko‘proq jalb qiladi.

Natijalar

O‘quvchi yoshlarga ekologik-madaniyatni shakllantirishda innovatsion texnologiyalarni o‘rni juda katta, ular turli-xil platformalar orqali atrof-muhitni monitoring qilishni va uning samaradorligini oshirish , atrof- muhitga salbiy ta’sir yuzaga kelishining oldini olish, shuningdek tabiiy resurslardan foydalanishni tizimli ravishda kuzatish, yoshlarni ekologik axborotga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi. Shu

bilan birga tengdoshlariga ekologik bilimni yetkazishga, xabardorlikni oshirishga online va offline xizmat qiladi. Innovatsion texnologiyalar har qanday sohaga jumladan ekologiya sohasida xalqaro va mahalliy Start up loyihalarda ishtirog etishda samarali o‘rinni egallaydi.

Xulosa

Innovatsion texnologiyalar yordamida ekologik madaniyatni shakllantirish o‘quvchilarda tabiatga nisbatan mas’uliyatli, ongli munosabatni tarbiyalaydi. Bunday yondashuv ta’lim jarayonini samarali, qiziqarli va amaliy jihatdan boy qiladi. Shuning uchun zamonaviy ekologik ta’lim innovatsion vositalarsiz tasavvur etib bo‘lmaydi. Bu esa kelajak avlodni ekologik madaniyat g‘oyalarida tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. N.Isaqlulova “Sinfdan tashqari o‘quv jarayonida o‘quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirishning ekologik shart-sharoitlari” Toshkent 2012.
2. Karimov I.A. “Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch”. – T.: Ma’naviyat, 2008.
3. Tojiboyeva M. “Ekologik madaniyat asoslari”. – T.: O‘zbekiston, 2019.
4. Sayidov A. “Ta’limda innovatsion texnologiyalar”. – T.: Ilm Ziya, 2020.
5. UNESCO. “Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives”, 2017.
6. Axunjonov S. Innovatsion texnologiyalar asosida ta’lim jarayonini tashkil etish. — Namangan: Innovatsiya, 2022
7. Unicef. Iqlim lug‘ati qo‘llanma, 2024

RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING TA’LIM JARAYONIDA O‘RNI

Botirov Shavkat

QVPMM informatika fani metodisti

Axmedov Ulug‘bek

QVPMM Jismoniy tarbiya fani metodisti

Annotatsiya: Bugungi kunda raqamli texnologiyalar inson faoliyatining barcha sohalariga kabi ta’lim tizimiga xam jadal sur’atlarda kirib kelmoqda. Raqamli ta’limning sifati, yangi avlod texnologiyalarining amaliyotga tatbig‘i, ya’ni axborot va kommunikatsion texnologiyalarning imkoniyatlarini ta’lim jarayonida qo‘llanishi bilan belgilanadi.

Kalit so‘zlar: texnologiya, raqamlashtirish, ta’lim tizimi

Ayni kunlarda butun er shari aholisi sinovli kunlarni boshdan o‘tkazmoqda. Koronavirus pandemiyasi global fojiaga aylanib ulgurdi. Uning ta’siri, ayniqsa, ta’limda yaqqol ko‘rinmoqda. Barcha, xususan, ta’lim oluvchi ham ta’lim beruvchi ham karantin holatida. Jonli, yuzma-yuz dars berish ko‘nikmalariga o‘rgangan o‘qituvchilarimiz bu vaziyatda bir oz sarosimaga ham tushgan desak, mubolag‘a bo‘lmaydi.

Mamlakatimizda raqamli iqtisodiyotni faol rivojlantirish, barcha tarmoqlar va sohalarda, eng avvalo, davlat boshqaruvi, ta’lim, sog’liqni saqlash va qishloq xo’jaligida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish bo’yicha kompleks choratadbirlar amalga oshirilmoqda. Xususan, elektron hukumat tizimini takomillashtirish, dasturiy mahsulotlar va axborot texnologiyalarining mahalliy bozorini yanada rivojlantirish, respublikaning barcha hududlarida IT-parklarni tashkil etish, shuningdek, sohani malakali kadrlar bilan ta’minlashni ko’zda tutuvchi 220 dan ortiq ustuvor loyihalarni amalga oshirish boshlangan.

Bundan tashqari, 40 dan ortiq axborot tizimlari bilan integrastiyalashgan geoportalni ishga tushirish, jamoat transporti va kommunal infratuzilmani boshqarishning axborot tizimini yaratish, ijtimoiy sohani raqamlashtirish va keyinchalik ushbu tajribani boshqa hududlarda joriy qilishni nazarda tutuvchi “Raqamli O’zbekiston” kompleks dasturi amalga oshirilmoqda.

Bu kabi ustuvor vazifalarni amalga oshirishda birinchi galda, hozirgi holatni ijobiy yo’nalishga solish va ushbu vaziyatni bir imkoniyat sifatida qabul qilishi kerak. Boisi, ta’lim ekspertlarining xulosalariga qaraganda koronavirus pandemiyasidan so’ng ta’limning rivojlanish yo’nalishlari qayta ko’rib chiqiladi; ta’limning yangi davri – raqamli ta’lim davri boshlanadi.

Raqamli ta’lim masofa va makon to’siqlarini olib tashlaydi. Hozirgi sharoitda O’zbekiston ta’lim tizimi qaysi yo’ldan ketishi to’g’risida bir qator savollar turibdi. Xususan, u hozirgi an’anaviy tizimni rivojlantirilgan bosqichiga o’tadimi yoki raqamli ta’lim tizimiga o’tadimi? Savollar ko’p. Ushbu savollarga qaramasdan ta’lim tizimida hech qachon o’zgarmaydigan asos, ya’ni ustunlar mavjud. Bu “ta’lim oluvchi” va “ta’lim beruvchi” ya’ni “talaba” va “o’qituvchi”dir. Agar ta’limda ana shu ikki tomonning dunyoqarashini o’zgartira olsak, ya’ni o’quvchini mustaqil ta’lim olishga, bilim olish yo’llarni mustaqil izlashga, o’qituvchini esa yangi bilimlar bilan raqamli texnologiyalar asosida qurollantirib talabaga bilim olish yo’llarini o’rgatishini yo’lga qo’ya olsak, ta’lim tizimi qaysi shaklga o’tishidan qat’iy nazar ta’limda sifat paydo bo’ladi. Ana shu masala mamlakatimiz ta’lim tizimining eng og’riqli va zaif nuqtasi hisoblanadi. Bu masalalar bo’yicha oliy ta’lim tizimi dunyoning etakchi universitetlaridan o’rganadigan, o’zlashtiradigan jihatlar nihoyatda ko’p. Ta’lim tizimi rivojlangan dunyoning qator davlatlarida muayyan kurs bo’yicha darslar Google Classroom platformasidan foydalangan holda amalga oshirilmoqda.

Odatda, keng omma “Google” tizimini asosan qidiruv va elektron tarjimon sifatida taniydi. Biroq ushbu tizimning ilm-fan, ta’lim uchun foydali imkoniyatlari nihoyatda keng. “Google” tizimi ta’limdagi masofa va makon tushunchasini yo’qqa chiqaradi. Sababi uning dasturlari dunyoning qay chekkasida bo’lmasin talaba va pedagogni bir vaqtda ishlash imkoniyatini yaratadi. Bu uchun “gmail”dan elektron

pochta ochishning o‘zi kifoya qiladi. “Google classroom”, “Google doc”, “Google disk” dasturlari bunda yordamga keladi.

“Google classroom”- dasturi sinfxona vazifasini bajaradi. Bunda pedagog talabalarni ro‘yxatini tayyorlash, vazifa berish, topshiriq bajarilishi muddatini belgilash, baholash, fanga oid qo‘shimcha ma’lumot berish, turli xil mavzuga doir bahslar uyushtirish va talabalar fikrini bilishga erishishi mumkin.

“Google doc” dasturi talabalarni maqola, kurs ishi, bitiruv-malakaviy ishi, tadqiqot ishi, ilmiy loyiha tayyorlashda ko‘mak beradi. Bunda talaba “Google doc” dasturida elektron hujjat yaratadi va ilmiy rahbari bilan “gmail” orqali aloqaga chiqadi. Ushbu dasturning imkoniyati shundaki, bir paytning o‘zida ham talaba, ham pedagog tahrir qilish, qo‘shimchalar kiritish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Hammualliflikda ilmiy maqolalar yozishda ham juda qo‘l keladi.

Ayniqsa, hozirgi kezda chet ellik hamkorlar bilan yoxud ilmiy rahbar bilan bevosita ko‘rishish imkoniyati cheklangan sharoitda bu dastur katta qulaylik yaratadi.

“Google disk” dasturi ma’lumot saqlash uchun xizmat qiladi. Dastur katta hajmdagi ma’lumotni saqlash imkoniyatiga ega. Bu dastur barchaga birdek qulay. Foydalanuvchilar yozilgan matnlarni yo‘qotish va og‘ir kitoblarni ko‘tarib yurishdan ozod qiladi. Kutubxonada ishlab turib kerakli ma’lumotlar “Google disk”da saqlanadi va zarurat tug‘ilganda istalgan erdan internet vositasida yuklab olish mumkin buladi.

Yuqorida keltirilgan barcha dasturlardan foydalanilgandan so‘ng, talabalarni amalga oshirgan vazifalarining natijasini “E-Portfolio” sahifasida ko‘rsatish mumkin bo‘ladi.

“E-Portfolio” ham “Google” imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda yaratiladi. “Google”da veb sayt yaratish dasturi ishlab chiqilgan bo‘lib, u juda qulay. Hozirgi informastion texnologiyalar rivojlanib, jadallashib borayotgan bir paytda, har bir shaxs o‘zining har sohadagi fikrlari, qarashlari va yutuqlarini o‘rtoqlashish maqsadida shu turdagi “E-Portfolio” yaratsa, uning ilmiy, ijtimoiy, falsafiy faoliyatidan barcha birdek bahramand bo‘lishi mumkin. Shu o‘rinda yozuvchi, qator ta’limiy saytlar muallifi Mark Prenskining “Digital Natives, Digital Immigrants” (“Raqamli dunyo sohiblari, raqamli dunyo muhojirlari”) nomli maqolasida bugungi kun talabalariga quyidagi ta’rifni beradi: “Hozirda talabalarimiz batamom o‘zgargan. Zamonaviy talabalar endilikda biz ishlab chiqqan ta’lim tizimimizga ko‘ra o‘qitiladigan kishilar emas”. Maqolada bugunning talabalari “Digital Natives” – “Raqamli dunyo sohiblari”– bugungi kunda kompyuter, video o‘yinlari va internetning raqamli tilida o‘z ona tiliday so‘zlashuvchi yoshlar sifatida ta’rif beriladi. Ta’lim sohasi vakillari o‘qituvchilarga esa “Digital Immigrants” – “raqamli dunyo muhojirlari” – raqamli, elektron dunyoga moslashayotgan, yangi

texnologiyalarning ko‘pgina qirralarini endi qabul qilayotgan kishilar sifatida baho beriladi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, bugungi kun auditoriyalari o‘n yil avvalgilardan juda katta farq qiladi va sinf xonalari kompyuterlar, iPad, planshetlar, smart-doskalar va boshqa turdagi ta’lim texnologiyalari bilan jihozlangan. Dunyoning boshqa joylarida bo‘lgani kabi O‘zbekistonda ham raqamli avlodning etti ekranli avlodi - televizor, kompyuter, planshet, tablet, fablet, smartfon va smartsoatlari paydo bo‘lmoqda. Bunday zich raqamli muhitga ega bo‘lish va u bilan doimiy o‘zaro munosabat natijasida bugungi kun talabalarining fikrlashi va axborotlarga ishlov berish jarayonlari oldingi fikr yuritish va axborot jarayonlaridan tubdan farq qilmoqda. Raqamli avlod ota-onalarimiz o‘rgangan uslubda o‘qitilishi mumkin emas va bo‘lmasligi ham kerak. Bu avlodni o‘qitishda qora doska va oq bo‘rdan foydalanish ham mumkin emas. Qora doskani oqiga va bo‘rni markerga o‘zgartirish hech narsani o‘zgartirmaydi, ya’ni zamonaviy talabalarni bilim olishga va mehnat bozorida muvaffaqiyatga erishish ko‘nikmalarini rivojlantirishga undash usuli bo‘la olmaydi. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan innovasion ta’lim texnologiyalari va didaktik modellarni ommaviy va samarali qo‘llash orqali ta’lim tizimini raqamli avlodga moslashtirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2020 yil 24 yanvarda Oliy Majlisga yo‘llagan Murojaatnomasi. <https://uza.uz/oz/politics/zbekiston-respublikasi-prezidentishavkat-mirziyeevning-oliy-25-01-2020>.

2. Sharonin Yu.V. Stifrovye texnologii v vysshem i professionalnom obrazovanii: ot lichnostno orientirovannoy Smart-didaktiki k blokcheynu v stelevoy podgotovke spetsialistov // Sovremennyye problemy nauki i obrazovaniya. – 2019. – №

3. Abdullayev M., Saidahror, G., & Ayupov, R. (2020). Raqamli iqtisodiyot - kadrlar tayyorlashning dolzarb yo‘nalishlari. Arxiv nauchnyx issledovaniy, 1(23). izvlecheno ot <https://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/2702>. URL: <http://science-education.ru/ru/article/view?id=28507> (data obrazeniya: 25.06.2020).

4. Norboeva N Erkinovna, Khashimova D Pakhritdinovna. The role of the digital economy in the development of information and communication technologies // ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal 10 (3), 25-31.

AKMEOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA PEDAGOGLARNING KASBIY INTELLEKTUAL SALOHIYATINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION-RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI VA AHAMIYATI

Boltayeva Qambar Abdullayevna

Buxoro shahridagi Prezident maktabi ma’naviy-ma’rifiy ishlar bo’yicha direktor
o’rinbosari, Buxoro davlat universiteti tadqiqotchisi

Kirish

Zamon shiddat bilan o’zgarmoqda, har bir soniyada yangidan yangi kashfiyotlar ta’lim jarayoniga kirib kelmoqda. Bugungi kunda ta’lim jarayonlarida raqamli texnologiyalarni joriy etish nafaqat o’quvchilarning bilim olish ko’nikmalarini, balki pedagoglarning ham kasbiy intellektual salohiyatini oshirishda muhim rol o’ynaydi. Ayniqsa, akmeologik yondashuv asosida pedagogik salohiyatni rivojlantirish jarayonida innovatsion texnologiyalar samaradorlikni sezilarli darajada oshiradi. Bu yondashuv, ta’lim oluvchilarning bilimlarini mustahkamlash, kreativ fikrlashni rivojlantirish, tanqidiy tafakkurga asoslanish va ularni o’zlashtirgan bilimlar asosida mustaqil, ijodiy ishlash qobiliyatlarini oshirishga qaratilgan.

Annotatsiya

Ushbu maqolada akmeologik yondashuvga asoslangan innovasion – raqamli platformalar va texnologiyalarning zamonaviy ko’rinishlari, bu metodikalarning pedagoglar kasbiy va intellektual salohiyatini rivojlantirishdagi roli, hamda innovatsion texnologiyalardan foydalanib dars samaradorligini oshirishda onlayn ta’lim platformalariga asoslangan darslarning tutgan o’rni tahlil etilgan. Shuningdek, zamonaviy ta’limda innovatsion yondashuvlar orqali o’qituvchilarning kasbiy o’sishiga erishish yo’llari ochib beriladi. Ma’lumki, bugungi kunda dunyo miqyosida o’qituvchilarning metodik mahoratini innovasion texnologiyalar hamda akmeologik yondashuv asosida takomillashtirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Ushbu maqolada bloket, gimkit, quizizz, quizlet, kahoot, jamboard hamda mentimeter kabi raqamli platformalar yordamida o’qituvchilarning kasbiy intellektual salohiyatini qanday rivojlantirish mumkinligi yoritiladi.

Kalit so’zlar: akmeologik yondashuv, bloket, gimkit, quizizz, quizlet, mentimetr, kahoot, pedagog, intellektual salohiyat, innovatsion texnologiya, AKT, ta’lim sifati, kasbiy o’sish, interaktiv, virtual, onlayn, platforma, metod.

Metodika

1. Akmeologik yondashuvning nazariy asoslari

Akmeologiya — bu inson rivojlanishining eng yuqori cho’qqilarini o’rganishga qaratilgan fan bo‘lib, yunoncha “akme” — cho’qqi, eng yuqori bosqich, gullagan, eng yaxshi davr degan ma’noni anglatadi, hamda ilmiy atamashunoslikga 1928 yilda

N.A.Ribnikov tomonidan kiritilgan bo’lib, bu yosh davrlari psixologiyasining yetuklik davrini nazarda tutadi. Bu yondashuvga ko’ra, har bir shaxs, xususan pedagog, o’z kasbiy faoliyatida maksimal yutuqlarga erishish salohiyatiga ega. Bu salohiyatga esa tinimsiz izlanish, kasbiy mahoratni oshirish, yangidan yangi metodlarni yaratish yoki mavjudlarini takomillashtirish, raqamli texnologiyadan o’rinli foydalanish orqali erishiladi.

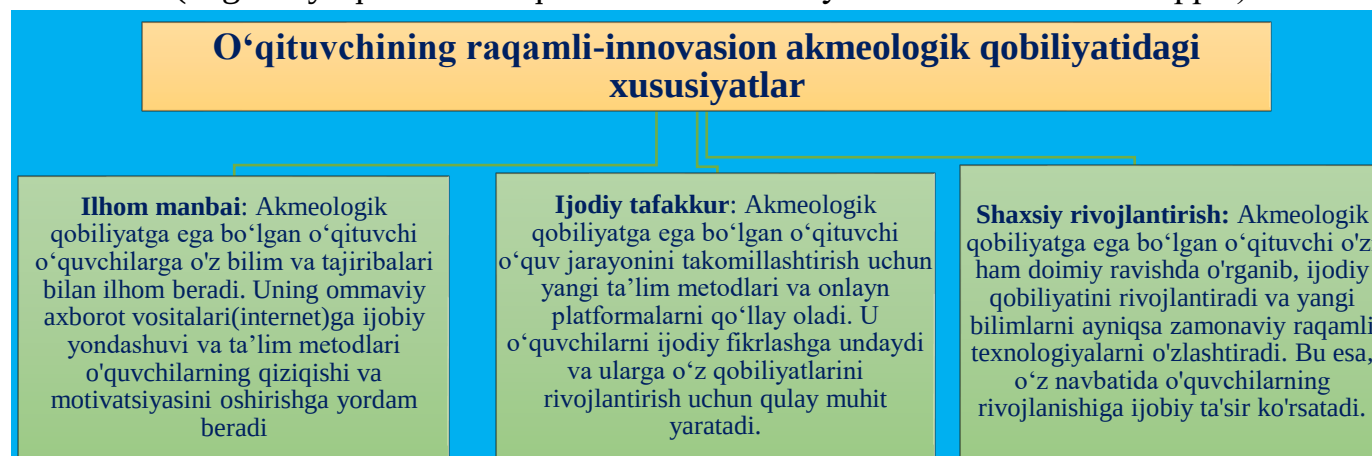
Akmeologik yondashuv asosida pedagog quyidagi bosqichlarni bosib o’tadi:

Faoliyatga kirishish (boshlang’ich kasbiy qiziqish);

O’sish (metodik malakalarni egallash, innovatsion texnologiyalarni o’zlashtirish);

Pishib yetilish (kasbiy yetuklik);

Akme (eng yuqori bosqich – kasbiy mahorat cho’qqisi).

2. Pedagogning kasbiy-intellektual salohiyati tushunchasi

Akmeologiyaning predmeti kasbiy yuksalish, o’qituvchilarning ijodiy salohiyati shuningdek kelajakdagi murabbiylarning kasbiy mahoratini oshirishga ularning faoliyatini takomillashtirishga va tuzatishga yordam beradigan sub’ektiv va ob’ektiv omillardir. Ob’ektiv omillar olingan ta’lim sifatini o’z ichiga olsa, sub’ektiv omillarga insonning mahorati va qobiliyati, uning ma’suliyati, kompetensiyasi, muammolarni samarali hal qilish ko’nikmasi kiradi.

Kasbiy-intellektual salohiyat — bu pedagogning o’z kasbiy faoliyatida mustaqil qaror qabul qilishi, muammolarni hal qilishi, tahlil qilishi, zamonaviy metodlarni qo’llay olishi, ilmiy va texnologik bilimlarga asoslangan darslar tashkil etishi, ta’lim muhitini boshqarish qobiliyatidir. Bu qobiliyat quyidagilarni o’z ichiga oladi: bilimlar, ko’nikmalar, shaxsiy fazilatlar, texnologik savodxonlik.

3. Innovatsion texnologiyalar va ularning ijobiy ahamiyati.

Zamonaviy raqamli texnologiyalar pedagoglarni kasbiy rivojlanishini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Jumladan: AKT vositalari, onlayn ta’lim platformalar, sun’iy intellekt, raqamli texnologiyalarga asoslangan ta’limiy intellektual o’yinlar (blooket, gimkit, quizizz, quizlet, kahoot, jamboard) hamda o’quvchilarning kreativ fikrlarini jamlovchi mentimetr-onlayn platformasi.

Hozirgi kunda deyarli har bir maktablarda smart-board (aqlli doska)lar borligini inobatga olsak, har bir darsni onlayn platformalar orqali tashkil etish qiyinchilik tug’dirmaydi. Bunda o’qituvchilar darslariga akmeologik yondashib eng zamonaviy ta’limiy o’yinlardan foydalanib o’quvchilarni baholashga harakat qiladilar, o’quvchilarning darsga qiziqishini oshiradilar, darsda yuqori samaradorlikka ega bo’ladilar. Bu texnologiyalar o’qituvchilarga:

- bilimlarni vizual va interaktiv tarzda taqdim etish;
- o’quvchilarning faol ishtirokini ta’minlash;
- tezkor tahlil qilish va refleksiya yuritish;
- o’z ustida ishlash, yangi metodikalarni o’rganish imkonini beradi.

Shunday vositalardan eng keng tarqalganlari hamda o’qituvchilar o’z darslarida samarali foydalanib kelayotganlaridan ba’zilariga qisqacha to’xtalib o’tamiz.

1. Blooket- gamifikatsiya asosida test va o’yinli savollar orqali o’rganishni rag’batlantiradi, hamda o’yinga asoslangan o’quv platformasi bo’lib, unda o’qituvchilar interaktiv o’yinlarni o’tkazish uchun oldindan tayyorlangan savollar to’plamini yaratishi yoki tanlashi mumkin. O’quvchilar savollarga o’z qurilmalari(telefon, planshet, notebook)da javob berishadi, ball to’plashadi va "Blooket" deb nomlangan virtual narsalarni ochishadi. Blooket turli xil o’yin rejimlarini taklif qiladi va jonli sinfdagi mashg’ulotlar uchun ham, mustaqil ta’lim uchun ham ishlatilishi mumkin. Pedagoglar o’z fanlariga moslab mavzulashtirilgan savollar to’plamini tuzib, bilim darajasini tekshirish bilan birga o’quvchilarning motivatsiyasini oshirishadi.

2. Gimkit- blooketga o’xshash interaktiv o’quv platformasi bo’lib, u viktorinalarni o’quvchilar uchun qiziqarli o’yin-shou tajribasiga aylantiradi. O’quvchilar savollarga o’z qurilmalari(telefon, planshet, notebook)da javob berib, o’yin ichidagi imtiyozlarga sarmoya kiritishda foydalanishlari mumkin bo’lgan virtual valyutani olish orqali raqobatlashadilar, hamda egallagan bilimlarini test orqali “daromad yig’ish” konsepti yordamida takrorlash jarayoni darsni qiziqarli qiladi. O’qituvchi o’quvchilar bilan birga interaktiv mashg’ulotlar o’tkazish orqali refleksiv tahlilni yo’lga qo’yadi. Bu platformadan sinfni faollashtirish uchun keng foydalaniladi, lekin mustaqil amaliyot uchun ham foydalanish mumkin.

3. Quizizz- real vaqt yoki mustaqil ishlash formatida o’tkaziladigan, o’qituvchilar uchun qiziqarli viktorinalar, interfaol darslar va boshqa o’quv mashg’ulotlarini yaratish va o’tkazish uchun onlayn platformadir. Statistik tahlil berish orqali o’qituvchi o’quvchilarning bilim darajasini kuzatadi va tahlil qiladi.

Bu platforma ham o’quvchilarga o’z qurilmalari yordamida yakka tartibda yoki guruhda viktorinalarda qatnashish imkonini beradi. Platforma turli xil savollar turlarini taklif etadi, jumladan, bir nechta tanlov, bo’sh joyni to’ldirish va ochiq savollar, tasvir, audio va video qo’shish imkoniyatlari ham bor. O’qituvchilar noldan

o'yinli topshiriqlar yaratishlari yoki oldindan tayyorlangan viktorinalar majmuasidan foydalanishlari mumkin.

4. Quizlet- flashcards (kartochkalar) orqali tezkor o'rganish va takrorlash imkonini beradigan, o'yinga asoslangan o'quv faoliyati bo'lib, o'quvchilarga o'quv to'plamlari bilan qiziqarli va interaktiv tarzda shug'ullanish imkonini beradi. U flesh-kartalarni viktorina-shou uslubidagi o'yinga aylantirib, hamkorlik va faollikni rivojlantiradi. O'yinchilar savollarga to'g'ri javob berish va ochko to'plash maqsadida individual yoki jamoa bo'lib o'ynashlari mumkin. Bu platformada ham o'qituvchi o'zining resurslarini yaratadi yoki mavjud elektron kutubxonadan foydalanadi.

5. Kahoot- o'yin shaklidagi so'rovlar va testlar. Bu platforma orqali o'qituvchi dars yakunida baholash yoki yangi mavzuni mustahkamlashda samarali ishlashi mumkin. O'qituvchilar va o'quvchilarga mavjud infratuzilmadan foydalangan holda raqobatbardosh bilim o'yinlari orqali o'zaro aloqada bo'lish imkonini beruvchi raqamli o'yinga asoslangan o'quvchilar javob tizimidir. Jonli Kahootni o'tkazish uchun savollar umumiy ekranda paydo bo'ladi (xonadagi katta ekran yoki mobil qurilmada), o'quvchilar esa o'z qurilmalari (telefon, planshet, notebook) orqali individual holda yoki guruh tarzida javob beradilar. Bu platforma egallagan bilimni tezkor tahlil qilib, to'g'ri javob berishga o'rgatadi.

6. Jamboard- google tomonidan ishlab chiqilgan, birgalikda aqliy hujum va vizualizatsiya uchun mo'ljallangan raqamli, interaktiv- virtual doska bo'lib, guruhli ishlarda va g'oyalarni vizual tarzda ifodalashda qo'llaniladi. U foydalanuvchilarga ruchkalar, yopishqoq eslatmalar va tasvirlar kabi turli xil vositalar yordamida real vaqtda hamkorlikni rag'batlantiradigan raqamli doska yaratish va almashish imkonini beradi. O'qituvchilar uni collaborative (hamkorlik) mashg'ulotlar uchun ishlatishi mumkin. Bu platforma Docs, Sheets va Slides kabi boshqa Google Workspace ilovalari bilan yaxshi integratsiyalashgan.

7. Mentimeter - onlayn so'rovlar, fikrlar olish, savol-javoblar o'tkazish vositasi. Refleksiya va interaktiv darslar uchun juda qulay. Mentimeter - real vaqtda o'quvchilarni jalb qilish orqali taqdimotlar va uchrashuvlarni o'zgartiradigan interaktiv taqdimot platformasi. Bu taqdimotchilarga interaktiv slaydlar, so'rovlar, viktorinalar va so'zlardan suzuvchi bulutlarni yaratishga imkon beradi, bu esa taqdimotlarni yanada qiziqarli qilib, ishtirokchilarni ko'proq jalb qiladi.

Natijalar

Yangi O'zbekistonimiz maktablarida so'nggi yillarda ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlar doirasida o'qituvchilarning raqamli savodxonligini oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Jumladan: o'qituvchilar bilimni oshirishning onlayn platformalari, attestatsiya jarayoniga jalb qilinish, turli ta'lim muassasalarida o'qish uchun ariza topshirish, ishga joylashish uchun ariza topshirish, onlayn muhitda ishlashga tayyorgarlik, raqamli texnologiyalar

markazlaridagi faoliyat, innovatsion texnologiyalarni o‘qitish modullari. O‘qituvchilar o‘z darslariga akmeologik yondashuv asosida tayyorlanib, darsning istalgan bir qismida yuqorida ko‘rsatilgan onlayn raqamli platformalarning istalgan biridan foydalansa, bu yuqori samaradorlikka olib keladi.

Xulosa

Akmeologik yondashuv pedagog shaxsining eng yuqori kasbiy bosqichga erishishini maqsad qilib qo‘yadi. Bunda intellektual salohiyat, o‘z-o‘zini anglash, doimiy rivojlanishga intilish asosiy mezonlardandir. Innovatsion texnologiyalar esa bu jarayonning vositasi sifatida pedagogga keng imkoniyatlar yaratadi.

Pedagoglarning kasbiy intellektual salohiyatini oshirishda innovatsion texnologiyalar nafaqat vosita, balki rivojlanishning strategik yo‘nalishidir. Akmeologik yondashuv asosida raqamli vositalardan foydalanish, o‘qituvchilarning doimiy yangilanish, o‘z ustida ishlash va kasbiy yetuklikka erishish yo‘lidagi harakatlarini samarali qo‘llab-quvvatlaydi. Bu esa butun ta’lim tizimining sifat jihatdan yuksalishiga olib keladi.

Kelgusida har bir o‘qituvchi o‘z ustida muntazam ishlashi, raqamli savodxonligini oshirishi, akmeologik rivojlanishni maqsad qilib qo‘yishi zarur. Faqat shundagina zamonaviy ta’limga mos pedagogik portret shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov M.M. Zamonaviy ta’lim texnologiyalari. — Toshkent: Ilm Ziya, 2021.
2. Qodirova M., Xolboyeva G. Pedagogik texnologiyalar va pedagog mahorati. — Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
3. Axunjonov S. Innovatsion texnologiyalar asosida ta’lim jarayonini tashkil etish. — Namangan: Innovatsiya, 2022.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4884-son qarori, 2020-yil 6-noyabr.
5. UNESCO. ICT Competency Framework for Teachers (2021).
6. John Hattie. Visible Learning for Teachers: Maximizing Impact on Learning. — Routledge, 2012.

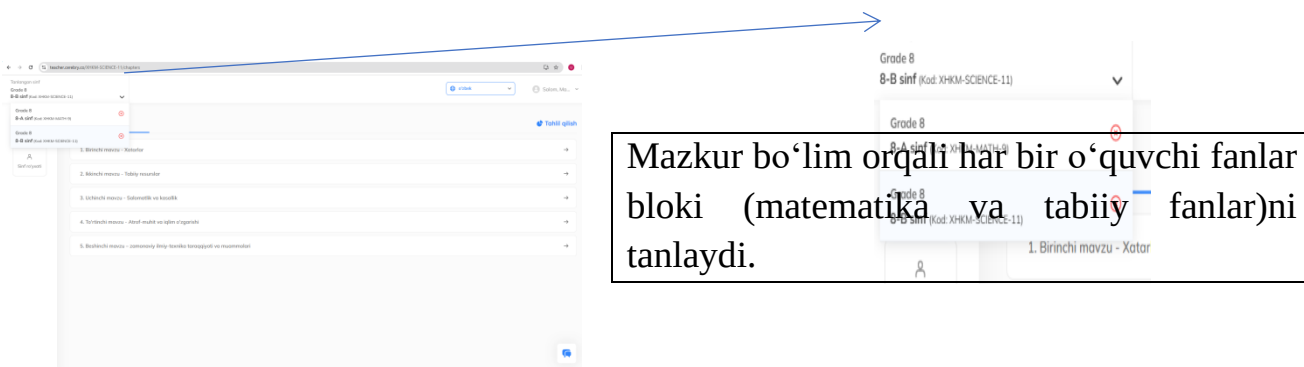
FIZIKA VA ASTRONOMIYA DARSLARIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANIB O‘QUVCHILAR BILIMINI BAHOLASH METODLARI

Xo‘jaqulova Yulduzxon,

Qahsqadaryo VPMM fizika fani metodisti

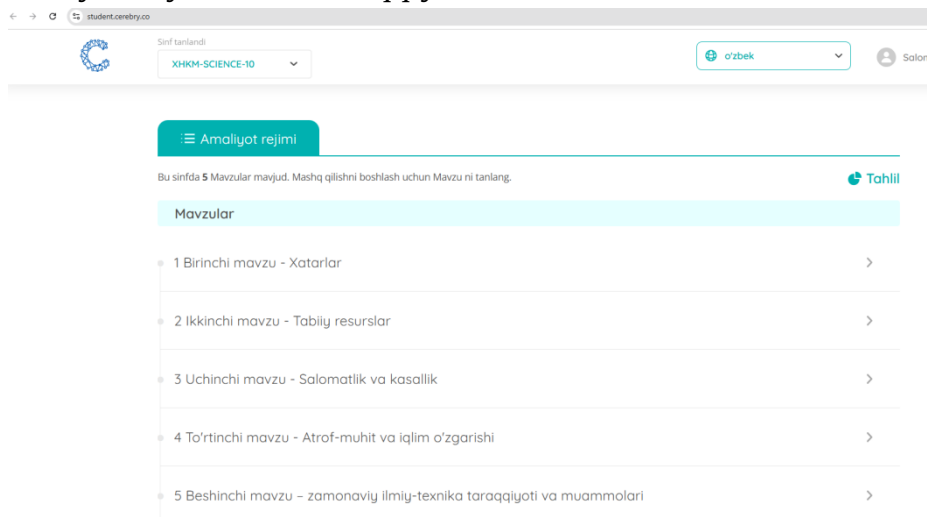
Annotatsiya: Ushbu maqola matnida, fizika va astronomiya darslarida Kahoot!, LearningApps, Cerebry kabi ta’limiy dasturlar va platformalar yordamida talabalar bilan faol muloqot va bilim almashinuvi amalga oshirilishi ko‘rsatiladi.

Cerebry - bu ta’lim va o‘qitish jarayonlarini takomillashtirish uchun sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanadigan innovatsion platforma. Ushbu platforma har bir o‘quvchining o‘quv darajasi, ehtiyojlari va qobiliyatlarini tahlil qilib, ularga moslashtirilgan ta’lim materiallarini taqdim etadi. Platforma o‘quvchilarning bilim darajasini real vaqt rejimida baholash va kuchsiz jihatlarni aniqlash imkonini beradi va o‘qituvchilarga va maktab ma’muriyatiga o‘quvchilarning rivojlanish tendensiyalari va ta’lim samaradorligi bo‘yicha batafsil ma’lumot beradi.

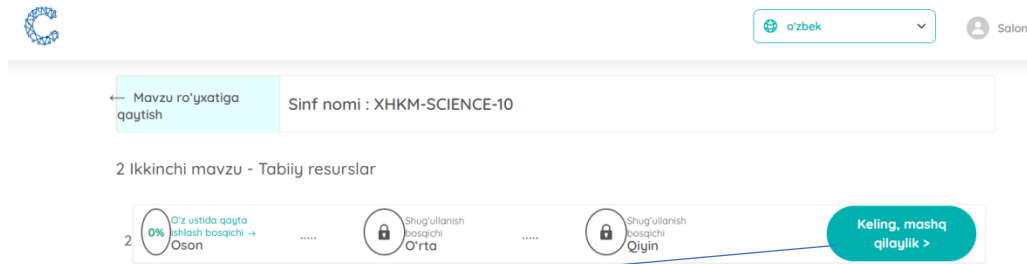

Mazkur bo‘lim orqali har bir o‘quvchi fanlar bloki (matematika va tabiiy fanlar)ni tanlaydi.

Tabiiy fanlarda 5 ta kategoriyadagi topshiriqlar mavjud. Ular: Birinchi mavzu – Xatarlar, Ikkinchi mavzu – Tabiiy resurslar, Uchinchi mavzu – Salomatlik va kasallik, To‘rtinchi mavzu – Atrof-muhit va iqlim o‘zgarishi, Beshinchi mavzu – zamonaviy ilmiy-texnika taraqqiyoti va muammolari.

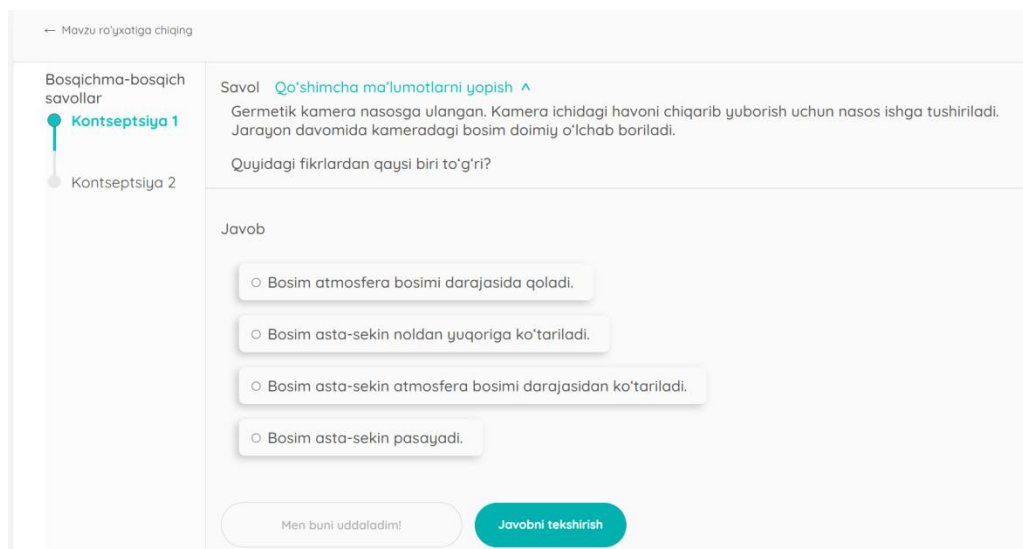

Mazkur topshiriqlar³⁸ oson, o‘rta va qiyin bosqichlarida topshiriqlar berilgan.

Ushbu tugmani bosish orqali mashqni boshlaymiz.

Cerebry platformasining afzalliklaridan yana biri topshiriq noto‘g‘ri bajarilganda mazkur topshiriqni bajarishga yordam beruvchi qo‘shimcha savollar beriladi.

Cerebry (O‘qituvchilar uchun <https://teacher.cerebry.co/>)

Cerebry platformasi o‘qituvchilar uchun zamonaviy ta’lim jarayonini qulaylashtirish va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu platforma o‘qituvchilarga individual yondashuv, avtomatlashtirilgan baholash tizimi, real vaqt rejimida tahlil va hisobotlar, darslarni rejalashtirish, moslashtirilgan topshiriqlar yaratish, o‘quvchilarning rivojlanishini kuzatish, moslashuvchanlik, resurslarni jamlash va ulashish kabi afzalliklarni taqdim etadi. O‘qituvchi oynasida tayyorgarlik rejimi, sinf ro‘yxati, mavzular va tahlil qilish kabi bo‘limlardan tashkil topgan. O‘qituvchi har bir topshiriqdagi savollarni ko‘zdan kechirish imkoniyatiga ega.

³⁸ Tabiiy fan topshiriqlarni bajarish ixtiyoriy tanlanadi, matematika fanidan topshiriqlar berilgan ketma-ketlik asosida bajariladi

teacher.cerebry.co/XHKM-SCIENCE-11/chapters

Tartilgan sinf
Grade 8
8-B sinf (kod: XHKM-SCIENCE-11)

o'zbek

Salom, Ma...

Mavzular

1. Birinchi mavzu - Xatarlar →

2. Ikkinchi mavzu - Tabiiy resurslar →

3. Uchinchi mavzu - Salomatlik va kasallik →

4. To'rtinchi mavzu - Atraf-muhit va iqlim o'zgarishi →

5. Beshinchi mavzu - zamonaviy ilmiy-texnika taraqqiyoti va muammolari →

Orqaga

2. Ikkinchi mavzu - Tabiiy resurslar Savollarni ko'zdan kechirish

2.1 Ikkinchi mavzu - Tabiiy resurslar → 308 efi

← Ikkinchi mavzu - Tabiiy resurslar

Mavzu 2.1 → 2.1 Ikkinchi mavzu - Tabiiy resurslar

Oson Daraja **O'rta Daraja** Qiyin Daraja

Savol 1

Mavzu 2 Tabiiy resurslar S6

Quyidagi rasmda quyosh isitgichi tasvirlangan. Suv mis quvurda doimiy ravishda oqadi. Mis quvurning qiya qismi bino tomonida o'rnatilgan bo'lib, shisha qoplamali qutiga joylashtirilgan.

(a) Quyosh isitgichining quyidagi xususiyatlari nimaga asoslanishini tushuntiring:

(1) ... buyumlar ... buyumlarga nisbatan issiqlikni ko'proq yutadi. Shu sababli mis quvur quyosh

Cerebry platformasi o'quvchilar uchun, personalizatsiyalangan ta'lim, interaktiv mashg'ulotlar, bilimlarni mustahkamlash va kuzatish imkoniyatini o'qituvchilar uchun esa vaqtni tejaydigan avtomatlashtirilgan vositalar, tahliliy hisobotlar, darslarni rejalashtirish va individual yondashuvlar imkoniyatini yaratadi. Cerebry barcha uchun qulay va moslashuvchan ta'lim muhitini yaratib, zamonaviy texnologiyalar yordamida ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqadi.

LearningApps.org – bu onlayn platforma bo'lib, o'qituvchilarga o'quvchilarning bilimlarini tekshirish va mustahkamlash uchun interaktiv va didaktik ilovalar yaratish imkonini beradi. Ushbu platforma yordamida o'qituvchilar o'z darslari uchun turli xil o'yinlar, viktorinalar, testlar va mashqlarni tayyorlashlari mumkin. LearningApps.org ko'plab turli formatlar va interaktiv imkoniyatlar taqdim etadi, bu esa o'quv jarayonini qiziqarli va samarali qilishga yordam beradi.

LearningApps.org ning asosiy afzalliklari: O‘qituvchilar so‘zli testlar, to‘ldirish mashqlari, moslashtirish va tugma tanlash kabi ko‘plab turdagi mashqlarni yaratishlari mumkin. Platforma intuitiv interfeysga ega, shuning uchun o‘qituvchilar ilovalarni tezda yaratib, o‘quvchilarga taqdim eta oladilar. LearningApps.org ilovalari onlayn tarzda ishlaydi, bu esa masofaviy ta’limda ham samarali foydalanishni ta’minlaydi. O‘qituvchilar o‘quvchilarning natijalarini ko‘rish va tahlil qilish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. O‘quvchilarga matematikadan tortib, adabiyotgacha bo‘lgan turli mavzularda mashqlarni bajarish imkoniyatini beradi.

Raqamli texnologiyalarni fizika va astronomiya fanlarini o‘qitishda joriy etish o‘quv jarayonini yanada samarali, qiziqarli va interaktiv qilish imkoniyatini taqdim etsa-da, ushbu jarayonda bir qator muammolar yuzaga kelishi mumkin. Ushbu muammolarni hal qilish o‘qituvchilarning samarali ishlashiga va o‘quvchilarning bilimlarini yaxshilashga yordam beradi.

Fizika va astronomiya fanlarida raqamli texnologiyalarni samarali joriy etish uchun o‘qituvchilar zarur bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishlari kerak. Biroq, ba’zi o‘qituvchilar yangi texnologiyalardan foydalanish bo‘yicha yetarli malakaga ega emaslar. Bu muammoning yechimi sifatida o‘qituvchilarga raqamli texnologiyalarni o‘qitish usullarini o‘rganish va ularga ishlashda yordam berish uchun maxsus kurslar va treninglar tashkil etish, o‘qituvchilarni yangi texnologiyalarni amalda qo‘llashga o‘rgatish uchun interaktiv darslar va seminarlar tashkil etish lozim.

Ba’zi maktablarda raqamli texnologiyalarni qo‘llab-quvvatlash uchun yetarli infratuzilma mavjud emas. Kompyuterlar, internet ulanishi yoki zamonaviy apparat dasturlarining yetishmasligi darslarni samarali o‘tkazishda to‘sqinlik qiladi. Bu borada maktablar va ta’lim muassasalarida internet tarmog‘ini va zamonaviy texnologiyalarni ta’minlashga alohida e’tibor qaratish, ko‘plab bepul yoki arzon interaktiv ta’lim platformalaridan foydalanish, masalan, PhET, Kahoot, LearningApps, Celebry va boshqa vositalarni qo‘llash.

Fizika va astronomiya kabi fanlar o‘quvchilarga ba’zan murakkab yoki qiziqarli bo‘lmazligi mumkin, bu esa raqamli texnologiyalarni qo‘llashning samaradorligini kamaytiradi. O‘quvchilarning texnologiyalarga nisbatan qiziqishi, ayniqsa, texnik va ilmiy fanlarga past bo‘lsa, ularning o‘qishga motivatsiyasi zaiflashadi. Buning uchun o‘quvchilarning qiziqishini oshirish uchun o‘yinlarga asoslangan o‘quv materiallari yaratish. Misol uchun, astronomiya bo‘yicha yulduzlar va galaksiyalarni o‘rganishga qaratilgan virtual simulyatsiyalar yaratish zarur.

O‘quvchilarga ilm-fan va texnologiyalar dunyosining ahamiyatini ko‘rsatib berish, shuningdek, ular uchun innovatsion va kreativ loyihalar taqdim etish.

O‘quvchilarning raqamli vositalardan ortiqcha foydalanishi va diqqatni jamlashdagi qiyinchiliklar, raqamli texnologiyalarni o‘qitishda foydalangan holda

o‘quvchilarni diqqatini to‘liq jamlashga undash qiyin bo‘lishi mumkin. Mobil telefonlar va boshqa raqamli gadjetlar o‘quvchilarning diqqatini chalg‘itishi mumkin. Shuning uchun, o‘quvchilarga texnologiyaning o‘qish jarayoniga qo‘shgan hissasini tushuntirish va ularni texnologiyalarni maqsadli ravishda ishlatishga undash, darslar davomida texnologiyalarni to‘g‘ri boshqarish va o‘quvchilarning diqqatini jalb qilish uchun nazorat qilish mexanizmlarini joriy etish maqsadga muvofiq.

Fizika va astronomiya fanlarini o‘qitishda raqamli texnologiyalarni joriy etish ko‘plab afzalliklar va imkoniyatlarni taqdim etadi, lekin bu jarayonda bir qator muammolar mavjud. Ushbu muammolarni hal etish uchun o‘qituvchilarga malaka oshirish, infratuzilmani yaxshilash, o‘quvchilarni motivatsiya qilish va texnologiyalardan samarali foydalanishni ta‘minlash muhim ahamiyatga ega. Raqamli texnologiyalarning to‘liq imkoniyatlaridan foydalanish o‘qitish jarayonini yanada samarali va interaktiv qilishga yordam beradi.

Mavzuda foydalanilgan adabiyotlar

1. Sh.Hasanov, A.Turaev, Fizika darslarida raqamli texnologiyalarni qo‘llash. – T.: 2020. O‘zbekiston Respublikasi O‘qituvchilar va Tarbiyachilar Assotsiatsiyasi.
2. R.Peterson, K.Smith, Digital Technologies in Science Education: Trends and Developments. Journal of Science Education and Technology, 2019. 28(1), 45-56. <https://doi.org/10.1007/s11123-018-0950-4>
3. R.Gulomov “Astronomiya o‘qitishda raqamli texnologiyalarni qo‘llash” Fizika va Astronomiya o‘qituvchilari uchun ilmiy-texnik jurnali, – T.: 2018.4(2), b. 22-30.
4. Kahoot! Kahoot: Game-based Learning Platform. Retrieved from <https://kahoot.com>
5. PhET Interactive Simulations. PhET: Interactive Physics and Chemistry Simulations. Retrieved from <https://phet.colorado.edu>
6. LearningApps.org. LearningApps: Interactive Learning Tool for Educators. Retrieved from <https://learningapps.org>
7. Celebry. Celebry: Interactive Learning and Assessment Platform. Retrieved from <https://celebry.com>
8. E.Shaykhin, M.Jafarov, Raqamli o‘quv texnologiyalarini o‘qitishda innovatsion yondashuvlar. – T.: 2021. Fan va ta’lim nashriyoti.

VIRTUAL MUHITLARDA STRESS VA RUHIY HOLATNI BOSHQARISH USULLARI

Gadayeva Munira Muxamedovna

BVPMM katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada virtual muhitlarda yuzaga keladigan stress va ruhiy holatni boshqarish usullari ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Virtual muhitdagi uzoq muddatli faoliyat natijasida paydo bo‘ladigan stress omillari, jumladan doimiy onlayn bo‘lish zaruriyati, axborot ortligi, ijtimoiy izolatsiya va ish hamda shaxsiy hayot chegarasining buzilishi batafsil ko‘rib chiqilgan. Maqolada stressni kamaytirish va ruhiy holatni yaxshilash uchun vaqtni boshqarish, ergonomik muhit yaratish, meditatsiya va nafas olish mashqlari, ijtimoiy aloqalarni qo‘llab-quvvatlash hamda psixologik yordam olish kabi samarali usullar taklif etilgan. Tadqiqot natijalari virtual muhitdagi stressga qarshi kurashishda ushbu usullarni qo‘llash muhimligini ko‘rsatadi va ruhiy sog‘likni saqlashda yangi yondashuvlar ishlab chiqilishiga turtki bo‘ladi.

Kalit so‘zlar: : Virtual muhit, stress, ruhiy holat, stressni boshqarish, vaqtni boshqarish, meditatsiya, ijtimoiy aloqa, psixologik yordam.

Аннотация: В данной статье научно анализируются методы управления стрессом и психическим состоянием в виртуальной среде. Рассматриваются основные факторы стресса, возникающие при длительной работе в виртуальной среде, такие как необходимость постоянного нахождения онлайн, информационная перегрузка, социальная изоляция и нарушение границ между работой и личной жизнью. В статье предлагаются эффективные методы снижения стресса и улучшения психического состояния, включая управление временем, создание эргономичной среды, медитацию и дыхательные упражнения, поддержку социальных контактов, а также обращение за психологической помощью. Результаты исследования подчеркивают важность применения данных методов для борьбы со стрессом в виртуальной среде и способствуют разработке новых подходов к поддержанию психического здоровья.

Ключевые слова: Виртуальная среда, стресс, психическое состояние, управление стрессом, тайм-менеджмент, медитация, социальные связи, психологическая помощь.

Annotation: This article scientifically analyzes methods for managing stress and mental well-being in virtual environments. It examines the main stress factors arising from prolonged activity in virtual settings, including the necessity of constant online presence, information overload, social isolation, and the blurring of boundaries between work and personal life. The article proposes effective strategies to reduce stress and improve mental health, such as time management, creating an ergonomic environment, meditation and breathing exercises, maintaining social connections, and

seeking psychological support. The study’s findings emphasize the importance of applying these methods to combat stress in virtual environments and contribute to the development of new approaches for maintaining mental well-being.

Keywords: Virtual environment, stress, mental state, stress management, time management, meditation, social connection, psychological support.

KIRISH

Zamonaviy texnologiyalar va internetning rivojlanishi natijasida insonlarning kundalik hayotida virtual muhitning roli tobora ortib bormoqda. Onlayn ish, ta’lim, ijtimoiy tarmoqlar va ko‘ngilochar platformalar orqali insonlar ko‘p vaqtini virtual makonda o‘tkazmoqda. Shu bilan birga, uzoq vaqt davomida virtual muhitda faoliyat yuritish stress va ruhiy zo‘riqish darajasining oshishiga olib kelmoqda. Virtual muhitdagi ortiqcha axborot oqimi, doimiy onlayn holatda bo‘lish zaruriyati va real ijtimoiy aloqalarning kamayishi kabi omillar insonlarning ruhiy holatiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Shu bois, virtual muhitda stress va ruhiy holatni boshqarish usullarini o‘rganish va samarali strategiyalar ishlab chiqish dolzarb ilmiy va amaliy masala hisoblanadi. Ushbu maqolada virtual muhitlarda yuzaga keladigan stress omillari tahlil qilinib, ruhiy holatni yaxshilashga qaratilgan boshqarish usullari ko‘rib chiqiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

So‘nggi o‘n yillikda virtual muhit va uning inson psixologiyasiga ta’siri bo‘yicha ko‘plab ilmiy tadqiqotlar o‘tkazildi. Masalan, Smith va boshqalar (2020) virtual muhitda uzoq vaqt ishlashning stress darajasini oshirishi va ruhiy charchoqni kuchaytirishi haqida ma’lumot beradi. Johnson (2019) esa onlayn faoliyat davomida vaqtni boshqarish va ijtimoiy aloqalarni saqlash stressni kamaytirishning samarali usullari ekanligini ta’kidlaydi. Bundan tashqari, meditatsiya va nafas olish mashqlari orqali ruhiy holatni yaxshilash bo‘yicha tadqiqotlar (Lee, 2018; Kim, 2021) virtual muhitda stressni boshqarishda muhim o‘rin tutadi.

Shuningdek, axborot ortligi va doimiy onlayn holat stress omillari sifatida ko‘plab tadqiqotlarda qayd etilgan (Brown, 2022; Wang, 2023). O‘zbekiston va Markaziy Osiyo sharoitida esa virtual muhitdagi stress va ruhiy salomatlikka oid ilmiy ishlanmalar nisbatan kamroq bo‘lib, ushbu mavzuning o‘rganilishi talab etiladi.

NATIJALAR

Virtual muhitda uzoq vaqt faoliyat yuritish stress va ruhiy zo‘riqish darajasining oshishiga olib keladi. Respondentlarning aksariyati doimiy onlayn holatda bo‘lish, axborot ortligi va ijtimoiy izolatsiya kabi omillar tufayli o‘zlarining ruhiy holatida salbiy o‘zgarishlarni sezishgan.

Shuningdek, vaqtni boshqarish, meditatsiya va nafas olish mashqlari, ijtimoiy aloqalarni saqlash hamda psixologik yordam olish kabi usullar stressni kamaytirishda

samarali ekanligi aniqlangan. Bu usullar ruhiy holatni yaxshilashga, ish va shaxsiy hayot chegarasini belgilashga yordam beradi.

Tadqiqot natijalari virtual muhitda stressni boshqarish bo'yicha aniq tavsiyalar ishlab chiqish va ruhiy salomatlikni saqlash uchun muhim strategiyalarni belgilash imkonini berdi. Shu bois, kelajakda ushbu yo'nalishda yanada chuqurroq ilmiy izlanishlar olib borilishi tavsiya etiladi.

MUHOKAMA

Virtual muhitdagi uzoq muddatli faoliyatning stress va ruhiy holatga salbiy ta'sirini tasdiqlaydi, bu oldingi ilmiy ishlanmalar bilan ham mos keladi (Smith va boshq., 2020; Brown, 2022). Respondentlarning doimiy onlayn holatda bo'lish va axborot ortligi tufayli stressning oshishi haqidagi fikrlari virtual muhitda ishlash sharoitining o'ziga xos qiyinchiliklarini ko'rsatadi.

Aniqlangan vaqtni boshqarish, meditatsiya, ijtimoiy aloqalarni qo'llab-quvvatlash kabi stressni kamaytirish usullari boshqa olimlarning tadqiqotlari (Johnson, 2019; Lee, 2018) natijalari bilan uyg'unlikda bo'lib, ushbu strategiyalar virtual muhitda ruhiy sog'liqni saqlashda samarali ekanligini tasdiqlaydi.

Shuningdek, O'zbekiston sharoitida bu mavzuga oid ilmiy izlanmalar kamligi va psixologik yordam olishning kam qo'llanilishi aniqlanishi mahalliy muhitda bu yo'nalishdagi tadqiqotlarni kuchaytirish zaruratini ko'rsatadi. Bu esa psixologik xizmatlar va stressni boshqarish dasturlarini rivojlantirishga katta e'tibor qaratishni taqozo etadi.

Kelajakda virtual muhitda stressni boshqarish bo'yicha yangi texnologiyalar va ilg'or yondashuvlarni joriy etish, shuningdek, an'anaviy va onlayn psixologik yordam tizimlarini birlashtirish istiqbolli yo'nalishlar sifatida ko'rilishi mumkin.

XULOSA VA TAVSIYALAR

Virtual muhitda uzoq vaqt faoliyat yuritish stress va ruhiy zo'riqish darajasini oshirishini tasdiqlaydi. Doimiy onlayn holatda bo'lish, axborot ortligi va ijtimoiy izolatsiya kabi omillar insonlarning ruhiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bilan birga, vaqtni boshqarish, meditatsiya va nafas olish mashqlari, ijtimoiy aloqalarni qo'llab-quvvatlash hamda psixologik yordam olish kabi usullar stressni kamaytirishda samarali ekanligi aniqlandi. Tadqiqot virtual muhitda stressni boshqarish uchun tizimli va kompleks yondashuv zarurligini ko'rsatdi.

Tavsiya sifatida vaqtni boshqarish bo'yicha treninglar tashkil etish va onlayn faoliyat davomida aniq ish va dam olish rejimini belgilash.

-Ruhiy dam olish usullarini (meditatsiya, nafas olish mashqlari) keng targ'ib qilish va amaliy mashg'ulotlarni joriy etish.

-Ijtimoiy aloqalarni mustahkamlash uchun virtual va real muloqot imkoniyatlarini ko'paytirish.

-Psixologik yordam tizimini rivojlantirish, jumladan onlayn maslahat xizmatlarini kengaytirish.

-Kelajakdagi tadqiqotlarda virtual muhitdagi stressni boshqarish bo'yicha yangi texnologiyalar va yondashuvlarni o'rganish.

Ushbu tavsiyalar asosida virtual muhitda faoliyat yurituvchi shaxslarning ruhiy salomatligini yaxshilash va stress darajasini pasaytirishga erishish mumkin.

ADABIYOTLAR VA MANBALAR RO'YXATI

1. Brown, T. (2022). *Information Overload and Stress in Virtual Workplaces*. Journal of Cyber Psychology, 14(3), 215-230.
2. Johnson, R. (2019). *Time Management Strategies to Reduce Online Stress*. International Journal of Mental Health, 27(1), 45-60.
3. Kim, S. (2021). *Meditation Techniques for Mental Health in Digital Environments*. Mindfulness Today, 10(2), 112-120.
4. Lee, J. (2018). *Breathing Exercises and Their Impact on Stress Reduction*. Journal of Health Psychology, 23(4), 456-467.
5. Smith, A., & colleagues. (2020). *The Psychological Effects of Prolonged Virtual Interaction*. Computers in Human Behavior, 98, 250-259.
6. Wang, Y. (2023). *Stress Factors in Constant Online Presence: A Review*. Cyber Health Journal, 6(1), 33-47.
7. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni Saqlash Vazirligi. (2021). *Ruhiy salomatlik va onlayn faoliyat: tavsiyalar*. Toshkent: O'zbekiston Nashriyoti.

SUN'IY INTELEKTGA OID MASALALAR

Mustafoev O'tkirjon Rustamovich

Buxoro davlat pedagogika institute +998906129757

mustafoevutkirjon@gmail.com <https://orcid.org/0009-0003-8114-606X>

Annotatsiya. Sun'iy intellekt bugungi kunda texnologik rivojlanishning eng dolzarb yo'nalishlaridan biri bo'lib, uning inson hayoti va ijtimoiy tuzilishga ta'siri keng ko'lamli masalalarni keltirib chiqarmoqda. Ushbu maqolada sun'iy intellekt bilan bog'liq bir qator muhim masalalar ko'rib chiqiladi. Bular ichida axloqiy masalalar, ma'lumotlar xususiyligi, ish joylarining yo'qolishi, tizimlarning ishonchliligi, o'qitish va tarbiyalash, interaktivlik va inson-mashina munosabatlari mavjud. Maqola har bir masalani alohida tahlil qilib, ularning ijtimoiy, iqtisodiy va axloqiy jihatlarini ochib beradi. Ish joylarining yo'qolishi va avtomatlashtirish jarayonlari esa ijtimoiy tengsizlik va ish o'rinlarini yo'qotish xavfini keltirib chiqaradi.

Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt, algoritmlar, ma'lumotlar tahlili, neyron tarmoqlar, avtonom tizimlar, sun'iy intellektning etikasi, sun'iy intellekt va biznes, raqamli transformatsiya, robototexnika, qayta o'rganish

Kirish. Sun’iy intellekt - kompyuterlar va dasturlarni inson miyasining fikrlash qobiliyatiga o‘xshatish orqali muammolarni hal qilish va qarorlar qabul qilishga imkon beruvchi texnologiya.

Sun’iy intellektning asosiy turlari:

1. Klassik yoki qoidali sun’iy intellekt: Qoidalarga asoslangan tizimlar, masalan, ekspert tizimlar.
2. O‘rganish asosidagi sun’iy intellekt: Mashina o‘rganishi va chuqur o‘rganish, ma’lumotlardan mustaqil ravishda o‘rganish qobiliyatiga ega.
3. Tabiiy tilni qayta ishlash: Kompyuterlar va insonlar o‘rtasidagi muloqotni osonlashtiradi.
4. Kompyuter ko‘rish: Rasm va videolarni analiz qilish va tushunish qobiliyati.

Sun’iy intellektning qo‘llanilishi:

Tibbiyot: Kasalliklarni tashxislash va davolashda yordam berish.

Transport: Avtonom avtomobillar va yo‘l harakati nazorati.

Moliya: Moliyaviy tahlil va investitsiya qarorlarini optimallashtirish.

O‘yinlar: O‘yinlarni qiziqarli va qiyin qilish uchun sun’iy intellektidan foydalanish.

Axborot xavfsizligi: Sun’iy intellektidan foydalanish bilan bog‘liq xavf-xatarlar.

Ish o‘rinlari: Avtomatlashtirish natijasida ish joylarining yo‘qolishi.

Axloqiy masalalar: Sun’iy intellekt qarorlarining adolatlilik va shaffofligi [1,2].

Sun’iy intellektning rivojlanishi insoniyatga ko‘plab imkoniyatlar va qiyinchiliklarni taqdim etadi. Kelajakda uning qanday shakllanishi va ta’siri qiziqish uyg‘otmoqda.

METOD VA NATIJALAR. Sun’iy intellektga oid masalalar quyidagi yo‘nalishlarda ko‘rib chiqilishi mumkin:

1. Axborot xavfsizligi: Sun’iy intellekt tizimlari ma’lumotlarga qanday zarar etkazishi yoki ularni manipulyatsiya qilishi mumkin?
2. Axloqiy masalalar: Sun’iy intellekt qarorlarida adolat, tarafdashlik va shaffoflikni ta’minlash qanday amalga oshirilishi kerak?
3. Ish joylarining yo‘qolishi: Avtomatlashtirish jarayoni ish o‘rinlarini qanday o‘zgartirishi yoki yo‘q qilishi mumkin?
4. Ma’lumotlar xususiyligi: Sun’iy intellekt tizimlari foydalanuvchi ma’lumotlarini qanday yig‘adi va ishlatadi?
5. O‘rganish va rivojlanish: Sun’iy intellektning o‘z-o‘zini o‘rgatish jarayonida qanday xatolar yuzaga kelishi mumkin?
6. Tizimlarning ishonchliligi: Sun’iy intellekt qarorlari qanchalik ishonchli va tahlil qilingan ma’lumotlar asosida qanchalik aniq?
7. O‘qitish va tarbiyalash: Sun’iy intellektni qanday qilib samarali va axloqiy tarzda o‘qitish mumkin?

8. Interaktivlik va inson-mashina munosabatlari: Sun’iy intellekt bilan insonlar o’rtasidagi muloqotni qanday yaxshilash mumkin?

Sun’iy intellekt bilan bog’liq axloqiy masalalar quyidagi jihatlarni o’z ichiga oladi:

1. Tarafkashlik: Sun’iy intellekt tizimlari ma’lumotlarga asoslangan holda qaror qabul qiladi. Agar o’qitish ma’lumotlari tarafkash bo’lsa, tizim ham tarafkash qarorlar qabul qilishi mumkin.
2. Javobgarlik: Sun’iy intellekt tomonidan qabul qilingan qarorlar uchun kim javobgar bo’ladi? Tizimning xatosi natijasida yuzaga kelgan zararlar uchun kim masuliyatni oladi?
3. Xususiylilik: Foydalanuvchilar ma’lumotlari qanday to’planadi va ishlatiladi? Shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilishda qanday standartlar va qoidalar amal qilishi kerak?
4. Shaffoflik: Sun’iy intellekt tizimlari qanday ishlashini tushuntirishda qanchalik shaffof bo’lishi kerak? Foydalanuvchilar qarorlar qanday qabul qilinganini bilish huquqiga ega.
5. Ijtimoiy ta’sir: Sun’iy intellekt qanday ijtimoiy tengsizliklarni kuchaytirishi mumkin? Misol uchun, ish joylarining avtomatlashtirilishi qanday ijtimoiy oqibatlarga olib kelishi mumkin?
6. Manipulyatsiya: Sun’iy intellekt yordamida ma’lumotlarni qanday qilib manipulyatsiya qilish mumkin va bu ijtimoiy xulq-atvorni qanday o’zgartiradi?

Bu masalalar sun’iy intellektning ijtimoiy, iqtisodiy va axloqiy kontekstdagi ta’sirini tushunishga yordam beradi va texnologiyaning rivojlanishi davomida muhim ahamiyatga ega [3-5]. Ish joylarining yo’qolishi sun’iy intellekt va avtomatlashtirish jarayonlari bilan bog’liq muhim masala hisoblanadi. Bunga bir nechta asosiy jihatlarni kiritish mumkin:

1. Ish jarayonlarining avtomatlashtirilishi: Ko‘plab sohalarda, masalan, ishlab chiqarish, logistika va xizmat ko‘rsatishda robotlar va sun’iy intellekt tizimlari odamlar o‘rniga ishlay boshladi. Bu ish joylarining kamayishiga olib kelmoqda.
2. Boshqaruv va oddiy ishlar: Qayta ishlash, ma’lumotlarni kiritish va boshqa takroriy vazifalar avtomatlashtirilishi mumkin. Avtonom transport vositalari haydovchilarni ishidan mahrum qilishi mumkin.
3. Ishsizlik darajasining oshishi: Avtomatlashtirish natijasida ish o‘rinlari yo‘qolishi, ijtimoiy tengsizlik va ijtimoiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Odamlar yangi ish o‘rinlarini qidirish va ko‘nikmalarini yangilashga majbur bo‘lishi mumkin.
4. Yangi imkoniyatlar: Sun’iy intellekt va avtomatlashtirish yangi sohalarni va kasblarni yaratishi mumkin. Masalan, SI tizimlarini o‘qitish va texnik xizmat ko‘rsatish bo‘yicha ish o‘rinlari paydo bo‘lishi kutilmoqda.

5. Ta’limning muhimligi: Yangi texnologiyalarni hisobga olib, odamlarni yangicha ko‘nikmalar bilan ta’minlash zarur. Ta’lim va kasb-hunar o‘qitish tizimini yangilash kerak [6,7].

O‘qitish va tarbiyalash sun’iy intellekt (SI) sohasida muvaffaqiyatli rivojlanish uchun muhim jihatlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu jarayonlar quyidagi nuqtalarda ko‘rib chiqilishi mumkin:

1. O‘qitish jarayoni: SI tizimlarini o‘qitish uchun sifatli va ko‘p ma’lumotlar kerak. Ushbu ma’lumotlar to‘plami, o‘qitish jarayonining asosiy asosi hisoblanadi. Turli xil o‘qitish algoritmlaridan (masalan, supervised, unsupervised, reinforcement learning) foydalanish orqali tizimlarning o‘rganish jarayoni amalga oshiriladi.

2. O‘qitish metodlari Supervised learning: Ushbu usulda tizim ma’lum belgilangan ma’lumotlar asosida o‘rganadi va natijalarga erishadi.

Unsupervised learning: Ma’lumotlar o‘zaro bog‘liqliklarini o‘rganish uchun foydalaniladi, bu esa yangi naqshlarni kashf etishga yordam beradi.

Reinforcement learning: Tizim maqsadga erishish uchun muayyan vazifalarni bajarishi va mukofotlarni olish orqali o‘rganadi.

3. Axloqiy me’yorlar: SI tizimlarining axloqiy me’yorlarga rioya qilishini ta’minlash zarur. Tizimlar insoniyat uchun foydali qarorlar qabul qilishda axloqiy prinsiplarni inobatga olishi kerak. Tizimlar inson tajribasi va bilimlariga tayangan holda o‘zlarini yanada yaxshilashi va o‘rganishi mumkin.

4. O‘qitishda davomiylik: Texnologiyalarning tez rivojlanishi sababli tizimlar doimiy ravishda yangilanishi va yangi ma’lumotlar bilan o‘qitilishi kerak. Foydalanuvchilar va mutaxassislar tomonidan tizimlarga berilgan fikr va tavsiyalar orqali o‘qitish jarayonini yaxshilash mumkin.

5. Tarbiyalash va ijtimoiy mas’uliyat SI tizimlarining ta’siri ijtimoiy tengsizliklarni kuchaytirishi mumkin, shuning uchun ularni tarbiyalashda ijtimoiy mas’uliyatni inobatga olish muhimdir.

6. Yangi usullar va metodologiyalar: O‘qitish va tarbiyalash jarayonlarini rivojlantirish uchun yangi yondashuvlar va metodologiyalarni ishlab chiqish zarur.

O‘qitish va tarbiyalash jarayonlari sun’iy intellekt tizimlarining samaradorligini oshirishda va ularning axloqiy jihatlarni ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Bu jarayonlarni to‘g‘ri tashkil etish SI tizimlarining kelajagini belgilaydi [8].

Xulosa qilib aytganda, sun’iy intellekt zamonaviy texnologiyalar va ilmfanning asosiy yo‘nalishlaridan biriga aylanmoqda. U nafaqat avtomatlashtirish va ma’lumotlar tahlili jarayonlarini tezlashtiribgina qolmay, balki insoniyatning turli sohalarida, masalan, sog‘liqni saqlash, ta’lim, transport va iqtisodiyotda ham katta ta’sir ko‘rsatayotgan ekan. Sun’iy intellektning rivojlanishi bilan bog‘liq

muammolar, xususan, etik, xavfsizlik va nazorat masalalari dolzarb ahamiyatga ega [9,11].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

Mustafoev, O. T. (2024). Sun’iy intellekt texnologiyalari asosida o‘quvchilarning o‘quv faoliyatini faollashtirishning shakl, metod va vositalari: на основе технологий искусственного интеллекта образовательная деятельность студентов форма, метод и средства активации. Buxoro davlat pedagogika instituti jurnali, 4(4).

1. Mustafoev O. maqola 10–sinf fizika darslarida o‘quvchilarni faollashtirishida sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish: 10–sinf fizika darslarida o‘quvchilarni faollashtirishida sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish //Buxoro davlat pedagogika instituti jurnali. – 2024. – T. 4. – №. 4.

2. Daminov M. I., Kakhkhorov S. K., Mustafayev U. R. Studying the basis of nanotechnology in the school program physics //Scientific reports of Bukhara State University. – 2020. – T. 3. – №. 4. – C. 320-324.

3. Mustafoev, U. (2024). The essence of the concept of artificial intelligence, its description, and its possibilities of application in the process of teaching physics. Interpretation and researches.

4. Mustafoev, O. T. (2024). Sun’iy intellekt yordamida 8-sinf fizika darsligini tahlili. Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali, 2(43), 75-77.

5. Daminov, M. I., & Mustafoev, O. (2020). R. Fizikadan maktab o‘quvchilari uchun zamonaviy darsliklar yaratishda xorij tajribasidan foydalanish. ta’lim sifatini oshirish: muammo, yechim va istiqbol1, 1, 683-685.

6. Mustafoev, O. T. (2024). maqola o‘zbekiston maktablarida ta’limni rivojlantirishda sun’iy intellekt texnologiyalardan foydalanish: o‘zbekiston maktablarida ta’limni rivojlantirishda sun’iy intellekt texnologiyalardan foydalanish. Buxoro davlat pedagogika instituti jurnali, 4(4).

7. Mustafoev, O. T. (2024). maqola o‘zbekiston maktablarida ta’limni rivojlantirishda sun’iy intellekt texnologiyalardan foydalanish: o‘zbekiston maktablarida ta’limni rivojlantirishda sun’iy intellekt texnologiyalardan foydalanish. Buxoro davlat pedagogika instituti jurnali, 4(4).

8. Mustafoev, O. T. (2024). maqola 10–sinf fizika darslarida o‘quvchilarni faollashtirishida sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish: 10–sinf fizika darslarida o‘quvchilarni faollashtirishida sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish. Buxoro davlat pedagogika instituti jurnali, 4(4).

9. Mustafoev, O. T. (2022). Fizika kursida nanotexnologiyaning o‘rni: Fizika kursida nanotexnologiyaning o‘rni. Buxoro davlat pedagogika instituti jurnali, 2(2).

10. Mustafoev, O. (2024). The importance of artificial intelligence in the topics of "electric charge and electric field" in physics textbooks. B international bulletin

of applied science and technology (T. 4, Выпуск 11, сс. 101–105). Zenodo.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.14172667>

NEYROPEDAGOGIK MASHQLAR ORQALI TALABALARNING REFLEKSIV KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXLOGIK XUSUSIYATLARI

Jo‘rayeva Maftuna Dilshodbek qizi

Andijon viloyat pedagogik mahorat markazi, maktabgacha, boshlang‘ich va
maxsus ta‘lim metodikalari kafedrası o‘qituvchisi, Andijon davlat
universitetining 2-bosqich tayanch doktoranti. Tel: 99 899 692 92 44

Telegram: @maftunchik1992 E-mail: maftunaxon1992.07@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining refleksiv ko‘nikmalarini rivojlantirishning pedagogik va psixologik xususiyatlari, shuningdek talabalarning refleksiv ko‘nikmalarini rivojlantirishda neyropedagogik mashqlardan foydalanish, neyropedagogikaning mazmuni, neyropedagogik mashqlarning turlari haqida ilmiy asoslangan ma‘lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: refleksiya, ko‘nikma, refleksivlik, boshlang‘ich ta‘lim pedagogikasi, neyropedagogika, pedagogik refleksiya, pedagogik mahorat, kasbiy refleksiya.

Аннотация: В статье представлена научно обоснованная информация о педагогических и психологических особенностях развития рефлексивных способностей будущих учителей начальных классов, а также об использовании нейропедагогических упражнений в развитии рефлексивных способностей учащихся, содержании нейропедагогики и видах нейропедагогических упражнений.

Ключевые слова: рефлексия, умение, рефлексивность, педагогика начального образования, нейропедагогика, педагогическая рефлексия, педагогические умения, профессиональная рефлексия.

Annotation: This article provides scientifically based information on the pedagogical and psychological characteristics of developing reflective skills in future primary school teachers, as well as the use of neuropedagogical exercises in developing students' reflective skills, the content of neuropedagogy, and the types of neuropedagogical exercises.

Keywords: reflection, skill, reflexivity, primary education pedagogy, neuropedagogy, pedagogical reflection, pedagogical skills, professional reflection.

KIRISH

O‘zbekiston Respublikasining „Ta‘lim to‘g‘risida“gi Qonuni va „Kadrlar tayyorlash milliy dasturi“ asosida O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim tizimida amalga oshirilayotgan tub islohotlar va ro‘y berayotgan muhim o‘zgarishlar har tomonlama bilimli, dunyoqarashi keng, raqobatbardosh, yuksak ma‘naviyatli, komil

insonni tayyorlashga qaratilgan. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 19.07.2019-yildagi 606-sonli „Oliy malakali ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlarni maqsadli tayyorlash tizimini takomillashtirish to‘g‘risida”gi qaroriga muvofiq oliy malakali ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlarni maqsadli tayyorlash tartibi belgilab qo‘yilgan. Unga ko‘ra oliy malakali ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlarni tayyorlovchi oliy ta’limdan keyingi ta’lim turlari va bosqichlari, ularning vazifalariga alohida urg‘u berilgan. Ushbu qarorda belgilab berilgan vazifalarning mazmunan davomi sifatida O‘zbekiston Respublikasi prezidentining PF 5847-sonli O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida oliy ta’lim mazmunini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish, ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarining barqaror rivojlanishiga munosib hissa qo‘shadigan, mehnat bozorida o‘z o‘rnini topa oladigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash, talaba yoshlar ta’lim-tarbiyasi uchun qo‘shimcha sharoitlar yaratishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni o‘z ichiga olgan beshta tashabbusni amaliyotga tatbiq etish yuzasidan mamlakatimizda amalga oshiriladigan muhim vazifalar belgilab berildi. Ushbu konsepsiyaning ishlab chiqilishi va qabul qilinayotgan qarorlar, farmonlar, ularning ijrosini ta’minlash uchun amalga oshirilayotgan islohotlar Respublikamizda faoliyat olib borayotgan oliy ta’lim muassasalari oldiga bir qancha muhim vazifalarni amalga oshirishni maqsad qilib qo‘ydi. Shunday oliy maqsadlardan biri yuksak salohiyatli, chuqur bilim va malakaga ega bo‘lgan xalqaro talablarga to‘la javob bera oladigan yetuk kadrlarni yetishtirib chiqarish va ularni samarali ish faoliyatini yanada rivojlantirish maqsadida oliy ta’limdan keyingi ta’lim bosqichlarida ham davomli ilmiy ishlar olib borishga jalb qilishdan iborat.

ASOSIY QISM

“Refleksiya” tushunchasi ko‘p qirrali atamalardan hisoblanib pedagogika, psixologiya va falsafa fanlarining tadqiqot predmeti hisoblanadi. Refleksiya (lotincha “reflexio” teskari) – bu ong, ruh, tafakkur yohud insonning o‘zgarishi bilan bog‘liq bo‘lgan turli xil hodisalar va tushunchalarni anglatadi.

Refleksiya (lotincha “reflexio”– orqaga qaytish) falsafiy tushuncha sifatida shaxsning ongida ro‘y berayotgan o‘zgarishlar haqida o‘zining fikr va mulohaza yuritishini anglatadi.

Refleksiya subyektning o‘zini o‘zi anglashi va tahlilini, shuningdek, „reflektor” ning shaxsiy xususiyatlarini, ta’sirga munosabatini, kognitiv tushunchalarni va boshqalar ularni qanday tushunishini o‘z ichiga oladi.

Dastlab qadimgi yunon falasafasida qo‘llanilgan „refleksiya” atamasi insonning ichki fikrlarini tavsiflaydi. Dekart buni fikrlash harakati sifatida belgilab, o‘z fikrlari mazmunini tekshirishni ta’kidladi. Sokrat, Platon, Lokk va boshqa yunon faylasuflarining ta’kidlashicha, refleksiya insonning o‘zini va o‘zidagi mavjud imkoniyatlarini tushunishga intilishidir. Kant, Hegel, Fixte va Shelling kabi

Yevropalik faylasuflar insonning kognitiv taraqqiyotining asosi refleksiya ekanligiga ishonishgan. O‘qituvchining kasbiy ta’lim faoliyatida aks ettirish jarayonini o‘rganuvchi ko‘plab olimlar uning kommunikativ va koopertiv shakllarini birinchi o‘ringa qo‘yishadi, chunki ular o‘qituvchining pedagogik faoliyati va o‘quvchilar bilan muloqoti bu strategiyalarni aniq namoyon qiladi deb o‘ylashadi.

Refleksiya – bu J.Lokkning fikricha, ong faol bo‘lgan kuzatish. Refleksiya so‘ziga ixcham psixologik lug‘atda quyidagicha ta’rif beriladi: Refleksiya (lot. Reflexio-ortga nazar, murojaat) subyektning o‘zining ichki psixik harakatlari va holatlaridan xabardor bo‘lish jarayonidir. Refleksiyaga falsafa fanida asos solinib, insonning o‘z g‘oya va fikrlarini hisobga olish harakati sifatida belgilandi. Refleksiya R.Dekartning fikricha, shaxsning o‘zini barcha tashqaridan, moddiy obyektlardan ajratish va o‘ fikrlari mavzusiga diqqatni jamlash qobiliyatidir. J.Lokk aks ettirishni alohida bilim manbai (sezgi a’zolariga asoslangan tashqidan farq qiluvchi ichki tajriba) sifatida ko‘rib, sezish va aks ettirish o‘rtasidagi farqni ko‘rsatdi.

Kasbiy refleksiya – o‘z ish faoliyatini tahlil qilish va baholash, o‘zgarishlarni anglash va ulardan saboq olish kasbiy fikrlash jarayonidir. O‘qituvchilar o‘z malakalarini oshirishlari va sifatli ko‘rsatmalar berishlari uchun bu jarayon juda muhimdir. Professional fikrlash o‘qituvchilarga o‘zlarining o‘qitish amaliyotlarini baholash va takomillashtirishda yordam beradi, bu esa o‘quvchilar uchun ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. O‘qituvchining o‘z amaliy ishini baholash kasbiy refleksiya uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari ushbu yondashuv orqali o‘zining kuchli va zaif jihatlarini bilib oladilar, bu esa ularga o‘z ish uslublarini yangilash va takomillashtirish imkonini beradi.

Pedagogik refleksiya quyidagi jarayonlarni o‘z ichiga oladi:

- a) o‘z faoliyatini tahlil qilish: Pedagog o‘zi tomonidan tashkil qilinadigan dars jarayonini, metodlarini va usullarini tahlil qilib, ular qanday natijalar berayotganini o‘rganib chiqadi.
- b) o‘zgarishlarga tayyorlik: O‘qituvchi o‘z ish faoliyatini tahlil qilib, o‘zgarishlar kiritish va yangi pedagogik texnologiyalarni qo‘llashga tayyor bo‘ladi.
- c) o‘quvchilarga qarashni o‘zgartirish: Pedagogik refleksiya o‘qituvchiga o‘quvchilarning ta’limiy va tarbiyaviy ehtiyojlarini va individual xarakter-xususiyatlarini chuqurroq anglashga yordam beradi.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari o‘z ishiga mas’uliyat bilan yondashishga, nazariy bilimlarni amaliy ko‘nikmaga aylantirishga yordam beradigan pedagogik tayyorgarlikda kasbiy fikrlashning o‘rni muhim. Kasbiy refleksiya asosida pedagogik tayyorgarlikni rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlari quyidagilardan iborat:

Amaliy mashg‘ulotlar va tajriba almashish: Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilar o‘z ish tajribalarini boshqa kasbdoshlari bilan baham ko‘rish va turli pedagogik yondashuvlar haqida fikr va mulohazalar almashish orqali o‘zlarining pedagogik malakalarini rivojlantiradilar.

Kritik fikrlashni rivojlantirish: O‘qituvchilar o‘z pedagogik faoliyatini baholashda kritik ya’ni tanqidiy fikrlashni o‘rganishadi. Bu, o‘qituvchining mavjud muammolarni bartaraf etish, yangi zamonaviy metodlardan foydalanish va o‘quvchilarning ehtiyojlariga moslashishga yordam beradi.

Innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish: Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari kasbiy refleksiya asosida o‘z pedagogik ish faoliyatlarini takomillashtirish uchun yangi pedagogik texnologiyalarni joriy etishga intilishadi.

O‘quvchilar bilan aloqani yaxshilash: O‘qituvchilar o‘z faoliyatlarini tahlil qilib, o‘quvchilar bilan samarali aloqalar o‘rnatishga va ularning psixologik xususiyatlarini yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

O‘zini-o‘zi baholash va o‘z-o‘zini rivojlantirish: Pedagogik refleksiya orqali boshlang‘ich sinf o‘qituvchilar o‘zini o‘zi baholab, kelajakdagi faoliyatini yaxshilash uchun zarur o‘zgarishlarni amalga oshirishadi.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari o‘z ishiga mas’uliyat bilan yondashishga, nazariy bilimlarni amaliy ko‘nikmaga aylantirishga yordam beradigan pedagogik tayyorgarlikda kasbiy fikrlashning o‘rni muhim. Kasbiy refleksiya asosida pedagogik tayyorgarlikni rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlari quyidagilardan iborat:

Amaliy mashg‘ulotlar va tajriba almashish: Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilar o‘z ish tajribalarini boshqa kasbdoshlari bilan baham ko‘rish va turli pedagogik yondashuvlar haqida fikr va mulohazalar almashish orqali o‘zlarining pedagogik malakalarini rivojlantiradilar.

Kritik fikrlashni rivojlantirish: O‘qituvchilar o‘z pedagogik faoliyatini baholashda kritik ya’ni tanqidiy fikrlashni o‘rganishadi. Bu, o‘qituvchining mavjud muammolarni bartaraf etish, yangi zamonaviy metodlardan foydalanish va o‘quvchilarning ehtiyojlariga moslashishga yordam beradi.

Innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish: Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari kasbiy refleksiya asosida o‘z pedagogik ish faoliyatlarini takomillashtirish uchun yangi pedagogik texnologiyalarni joriy etishga intilishadi.

O‘quvchilar bilan aloqani yaxshilash: O‘qituvchilar o‘z faoliyatlarini tahlil qilib, o‘quvchilar bilan samarali aloqalar o‘rnatishga va ularning psixologik xususiyatlarini yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

O‘zini-o‘zi baholash va o‘z-o‘zini rivojlantirish: Pedagogik refleksiya orqali boshlang‘ich sinf o‘qituvchilar o‘zini o‘zi baholab, kelajakdagi faoliyatini yaxshilash uchun zarur o‘zgarishlarni amalga oshirishadi.

XULOSA

Ta’lim jarayonining eng muhim bosqichi – bu boshlang’ich ta’lim hisoblanib, bu davrda boshlang’ich sinf o’quvchilari nazariy ma’lumotlardan tashqari hayotiy ko’nikma va malakalarni ham o’rganadilar. Shuning uchun ham o’quvchilarning boshlang’ich ko’nikmalarini rivojlantirish bugungi kunda ta’lim tizimida dolzarb muammolardan biri bo’lib turipti. Bu muammoni barataraf etish uchun oliy ta’lim muassasalarida ta’lim olayotgan boshlang’ich ta’lim yo’nalishi talabalarining ijtimoiy va shaxsiy o’sishini qo’llab-quvvatlash va ularning muvafaqqiyatli kelajakka tayyorligini kafolatlash uchun asosiy kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish kerak. Ta’lim jarayoni davomida har bir shaxs asosiy kompetensiyalar deb nomlanuvchi fundamental bilimlar, malaka va ko’nikmalar to’plamini egallashi va rivojlantirishi kerak. Ushbu kompetensiyalar o’rganish, o’zgaruvchan sharoitlarga moslashish, ijodkorlikni rivojlantirish va o’rganishda muvafaqqiyatga erishish uchun juda muhimdir.

ADABIYOTLAR RO’YHATI

1. O‘zbekiston Respublikasining „Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.
2. „Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”.
3. 19.07.2019-yildagi 606-sonli „Oliy malakali ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlarni maqsadli tayyorlash tizimini takomillashtirish to‘g‘risida”gi qarori.
4. 19.07.2019-yildagi 606-sonli „Oliy malakali ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlarni maqsadli tayyorlash tizimini takomillashtirish to‘g‘risida”gi qarori.
5. Инновации: теория, механизм, государственное регулирование: Учебн. пособие /Под ред. Ю.В. Яковца. – М.: РАГС, 2000.
6. Инновации: теория, механизм, государственное регулирование: Учебн. пособие /Под ред. Ю.В. Яковца. – М.: РАГС, 2000.
7. Кулагин А. Оценка и самооценка научной организации. Инновационная экономика. 2011 г. Ст. 54-55
8. O‘zbekiston Respublikasining 24.07.2020-yildagi “Innovatsion faoliyat to‘g‘risida” gi 630-son qonuni
9. Monografiya, “Innovatsion ta’limda pedagogik texnologiyalar va ularni qo‘llashning psixodidaktik asoslari”/Toirov B.B., To‘xtayeva Z.Sh.,-Buxoro, 2020.-120 b.
10. Pedagogika, psixologiya va ijtimoiy tadqiqotlar onlayn ilmiy jurnali/Ta’lim jarayoni o‘quv mashg‘ulotlarini o‘tkazishda "kvest" texnologiyasidan foydalanish muammolari/ Umirova K. Jild01 Nashr 01 (2022)

JISMONIY TARBIYA DARSLARIDA SUN’IY INTELLEKT VA XALQARO TAJRIBALARNING O’RNI

Artikbayev Odil Ismailjanovich–

Namangan viloyati pedagogik mahorat markazi jismoniy tarbiya va chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorgarlik fanlari metodisti)

Annotatsiya: Ushbu maqolada jismoniy tarbiya ta’lim jarayoniga sun’iy intellekt texnologiyalarini kiritishning samarali yo‘llari, ularni o‘quvchilarning jismoniy rivojlanishiga ta’siri hamda bu borada jahon tajribasining dolzarb jihatlari tahlil qilinadi. Zamonaviy raqamli yechimlar yordamida o‘quvchilarni individual kuzatish, mashg‘ulotlarni shaxsiylashtirish va samaradorlikni oshirish imkoniyatlari keng ko‘lamda ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: jismoniy tarbiya, raqamli innovatsiyalar, sun’iy intellekt, xorij tajribasi, mashg‘ulotni tahlil qilish, ta’lim texnologiyalari.

Kirish

So‘nggi yillarda raqamli texnologiyalar ta’limning barcha bosqichlariga tobora chuqur kirib kelmoqda. Ayniqsa, jismoniy tarbiya sohasida sun’iy intellekt (SI) texnologiyalaridan foydalanish orqali mashg‘ulotlarni interaktiv, samarali va tahliliy asosda olib borish imkoniyati yuzaga keldi. Bu jarayon xalqaro miqyosda keng joriy qilinayotgan bo‘lsa-da, mamlakatimizda ham bu yo‘nalishda bir qator tashabbuslar amalga oshirilmoqda.

Asosiy qism

1. Sun’iy intellekt imkoniyatlari jismoniy tarbiya sohasida.

Raqamli vositalar va sun’iy intellekt texnologiyalari orqali o‘quvchilarning harakat faolligi aniqlanib, ular bo‘yicha aniq statistika yuritiladi. Sensorli moslamalar, aqlli soatlar va mobil ilovalar orqali o‘quvchilarning yurak urish tezligi, energiya sarfi va mashqlar texnikasi monitoring qilinadi. Natijada, har bir o‘quvchi uchun individual yondashuv shakllantirish imkoniyati yuzaga keladi.

2. Jahon tajribasidan o‘rganiladigan jihatlari. Xalqaro tajribada AQSHda “AI Coach” kabi raqamli yordamchilar yordamida sport mashg‘ulotlari kuzatiladi. Finlyandiyada esa raqamli interaktiv jismoniy tarbiya metodikasi o‘quvchilarda motivatsiyani oshirgan. Yaponiyada sun’iy intellekt orqali harakat tahlili asosida ortopedik muammolarni oldindan aniqlash usullari yo‘lga qo‘yilgan.

3. Mahalliy sharoitda joriy qilish istiqbollari. O‘zbekiston ta’lim muassasalarida jismoniy tarbiya o‘qituvchilarini raqamli savodxonlikka o‘rgatish, mahalliyashtirilgan sun’iy intellekt platformalarini ishlab chiqish va tajribali xorijiy mutaxassislar bilan hamkorlikda ishlash bu yo‘nalishda muhim bosqichlardandir.

Xulosa

Jismoniy tarbiya darslariga sun’iy intellekt va ilg’or xalqaro tajriba elementlarini kiritish o‘quv jarayonining interaktivligini, natijadorligini oshiradi hamda o‘quvchilarning sog‘lig‘ini ilmiy asosda qo‘llab-quvvatlash imkonini beradi. Kelajakda bu sohadagi rivojlanish o‘qituvchilarni doimiy yangiliklardan xabardor qilish, metodikani takomillashtirish va texnologiyalarni mahalliy sharoitga moslashtirish orqali yanada samarali bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar (APA uslubida)

1. Abdurahmonov, B. A. (2020). *Jismoniy tarbiya va sport metodikasi*. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti.
2. AI Coach. (2023). *Using AI for personalized PE training in schools*. Retrieved from <https://www.aicoach.com>
3. Kimura, H. (2019). *AI applications in Japanese school sports education*. Tokyo: EduTech Press.
4. Ministry of Education and Culture of Finland. (2020). *Technology and physical education: New horizons in schools*. Helsinki: MEC Publications.
5. OECD. (2020). *The impact of artificial intelligence on the future of education and skills* (OECD Education Working Papers). Paris: OECD Publishing.
6. Qodirov, I. M. (2022). Jismoniy tarbiya darslarida innovatsion yondashuvlar. *O‘zbekistonda pedagogik tadqiqotlar*, 2, 36–41.
7. UNESCO. (2021). *Artificial intelligence in education: Guidance for policy makers*. Paris: UNESCO Publishing.
8. World Bank. (2022). *Digital technologies and innovations in physical education: Global trends and practices*. Washington, DC: World Bank Group.
9. Xolbekov, M. T. (2021). Zamonaviy ta’limda sun’iy intellektning o‘rni va imkoniyatlari. *Ta’lim va taraqqiyot*, 4, 45–50.
10. Yang, Y., Lee, M., & Chen, X. (2020). Artificial intelligence in physical education: A systematic review. *Journal of Sports Science and Medicine*, 19(3), 534–541.

O‘ZBEK OLIMLARI VA SHARQ MUTAFAKKIRLARI ASARLARIDA OILADA SHAXSLARARO MUNOSABATLAR MASALALARINING O‘RGANILISHI

Omonva Orzudil Shuhrat qizi

Qarshi xalqaro universiteti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada sharq mutafakkirlari va o‘zbek olimlari tomonidan oilada shaxslararo munosabatlarning o‘rganilishi hamda ular tomonida qoldirilgan asarlarda yosh avlodni oila va shaxsiy hayotga tayyorlashdagi ko‘rsatma qonun qoidalari haqida fikr yuritilgan

Kalit soʻzlar: oila, sharq mutafakkirlari, nizo, shaxs, muhit, tarbiya, munosabat, qonun, ijtimoiy muhit, maʼnaviyat, kasb, bilim, mafkura, din, qadriyat

Аннотация: В данной статье рассматриваются исследования межличностных отношений в семье восточными мыслителями и узбекскими учеными и правовые нормы подготовки молодого поколения к семейной и личной жизни в оставленных ими трудах.

Ключевые слова: семья, восточные мыслители, конфликт, личность, среда, воспитание, отношение, право, социальная среда, духовность, профессия, знание, идеология, религия, ценность

Annotation: In this article, the study of interpersonal relations in the family by eastern thinkers and Uzbek scientists and the rules of the law for preparing the young generation for family and personal life in the works left by them are discussed.

Key words: family, eastern thinkers, conflict, personality, environment, upbringing, attitude, law, social environment, spirituality, profession, knowledge, ideology, religion, value

Maʼlumki, insoniyat jamiyati taraqqiy etib borgan sari odamlarning oʻzlari ham, ularning bir-birlari bilan boʻladigan oʻzaro munosabatlari ham, ayniqsa, shaxslararo munosabatlar orasida eng samimiy, eng yaqin boʻlgan oilaviy munosabatlar ham takomillashib, oʻziga xos tarzda murakkablashib boradi. Bu borada oiladagi maʼnaviy muhitni barqarorlashtirish, ota-onalarda farzandlar oldidagi, farzandlarda ota-ona va jamiyat oldidagi, burch va masʼuliyat tuygʻusini kuchaytirish bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biridir. “Har qaysi millatning oʻziga xos maʼnaviyatini shakllantirish va yuksaltirishda, hech shubhasiz, oilaning oʻrni va taʼsiri beqiyosdir, - degan edi mamlakatimiz birinchi Prezidenti, chunki insonning eng sof va pokiza tuygʻulari, ilk hayotiy tushuncha va tasavvurlari birinchi galda oila bagʻrida shakllanadi. Bolaning xarakterini, tabiati va dunyoqarashini belgilaydigan maʼnaviy mezon va qarashlar - yaxshilik va ezgulik, olijanoblik va mehr-oqibat, or-nomus va andisha kabi muqaddas tushunchalarning poydevori oila sharoitida qaror topishi tabiiydir”, degan fikrlarni ilgari surib yosh avlodni har tomonlama yetuk inson qilib tarbiyalashda oilaning oʻrni har tomonlama beqiyos ekanligini taʼkidlaganlar.

Mamlakatimizda mustaqillik yillarida oila, ota-ona va farzand munosabatlarini tartibga soluvchi qonuniy asoslar yaratildi. Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 63, 64, 65, 66-moddalari oila, ota-ona, farzandlar munosabatlariga bagʻishlangan. Jumladan, 63-moddasida: "Oila jamiyatning asosiy boʻgʻinidir hamda jamiyat va davlat muhofazasida boʻlish huquqiga ega. Nikoh tomonlarning ixtiyoriy roziligi va teng huquqliligiga asoslanadi", deyilgan boʻlsa, 64-moddasida: "Ota-onalar oʻz farzandlarini voyaga yetgunlariga qadar boqish va tarbiyalashga majburdirlar" deb belgilab qoʻyilgan. Bundan tashqari,

Respublikamizda “Oila” ilmiy-amaliy markazining tashkil etilishi hamda hukumat tomonidan “Oila kodeksi”ning (1998) qabul qilinishi, shuningdek, Birinchi Prezidentimiz tashabbusi bilan yillarning “Oila yili” (1998), “Mustahkam oila yili” (2012) deb nomlanganligi ham bugungi kunda oilalarning mustahkam va barqarorligini saqlash uchun qilinayotgan muhim amaliy ishlardan hisoblanadi.

Inson bolasi dunyoga kelar ekan, u mustaqil harakatlanish, yurish, o‘qish, yozishdan boshlab tabiat va jamiyatning barcha murakkab qonunlari bilan yuzmayuz kelganda nimalar qilish kerakligiga o‘rgatiladi yoki bunga maxsus o‘qitiladi. Ma’lumki, hayotimizning yarmidan ko‘pini qamrab oladigan, chinakam, to‘laqonli insoniy baxtni in’om etadigan yoki aksincha, har tomonlama ta’minlanganligimizga qaramasdan, bizning baxtimizni yarimta qiladigan ham oilaviy hayotdir. Agar oila sog‘lom va mustahkam bo‘lsa, mahallada tinchlik va hamjihatlikka erishiladi. Binobarin, mahalla, yurt mustahkam bo‘lsagina, davlatda osoyishtalik va barqarorlik hukm suradi. Ko‘rinib turibdiki, oilaviy hayot masalalari hozirgi davr fani tadqiqot yo‘nalishining ustuvor sohalaridan biriga aylanib bormoqda.

Oilaviy turmush va undagi shaxslararo munosabatlar masalalari buyuk muhaddis allomalar Muhammad ibn Ismoil Buxoriy, At-Termiziy ijodlarida hamda tasavvuf falsafasining yirik namoyandalari bo‘lmish Ahmad Yassaviy, Baxovuddin Naqshband, Najmiddin Kubro tariqatlarida ham keng yoritilgandir. Shuningdek, mazkur masala sharqning buyuk allomalari hisoblangan Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Kaykovus, Yusuf Xos Hojib, Alisher Navoiy, Husayn Voiz Koshifiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Rizouddin ibn Faxruddin, Ahmad Donish, Abdulla Avloniy, Fitrat va boshqalar tomonidan ham keng o‘rganilgan bo‘lib, ularning asarlarida markaziy osiyoda yashab kelayotgan xalqlar, jumladan, o‘zbek xalqining oilaviy hayoti, undagi o‘zaro munosabatlarning (ayniqsa er-xotin) milliy psixologik xususiyatlari, er-xotinning burch va vazifalari, oilaning turmush tarzi va tarbiyaviy muhiti va boshqalar haqida qimmatli fikrlar mavjud.

Markaziy Osiyoda qadimdan oila va oilaviy munosabatlar oila a’zolariga g‘amxo‘rlik qilish, ularga mehr-shafqat ko‘rsatish, xayr-saxovat qilish diniy, ham insoniy udum bo‘lib kelgan. Markaziy Osiyo mutafakkirlarining ilmiy, falsafiy va axloqiy qarashlarida oila va oilaviy munosabatlar, oilaviy tarbiya, oilaviy totuvlik kabi g‘oyalar mas’uliyati va burchi, farzandga nisbatan hurmat, farzandning ota - onaga nisbatan hurmati kabi masalalarga alohida e’tibor berilgan¹. Oila nafaqat bir yurtning, balki umumiy insoniyatning va davlatning katta siyosatidir. Oilaning eng muhim vazifalaridan biri insoniyatning zanjirini sog‘lom va iqtidorli avlodlar bilan ulab borishdan iborat. Har bir inson hayotining o‘ziga xosligi va qadriyatlarni tan olishi, ma’naviy komil inson bo‘lib voyaga yetishi, bolaning rivojlanish huquqlari, ta’limga bo‘lgan ehtiyojlarini qondirishini kafolatlash kabi insonparvarlik g‘oyalari zamonaviy jamiyatning ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lishi lozim ekanligi tobora

keng anglanmoqda. Rizouddin Ibn Faxruddinning "Oila" nomli risolasida "Bola tarbiyasi yomon niyat bilan emas, balki sabr - toqat, matonat, mehribonlik, chidamlilik, shavqat va sezgirlik bilan bo'lishi kerak. Bundan bolaning tizginsiz hayvon kabi o'z holiga tashlab qo'yish kerak degan gap kelib chiqmaydi. Zarar bilan foydani ayira olmagan yosh go'dakni nazoratsiz tutish katta xatodir. Balki uni qattqlik bilan yumshoqlik o'rtasida, adolat bilan tarbiya qilmoq kerak" haqida fikrlar berilgan. Tib ilmining sultoni Ibn Sino yosh bolani yaxshi axloqli, jismoniy sog'lom bo'lishi uchun tarbiya jarayonida shaxsiy namuna bo'lish usuli g'oyat katta ahamiyatga ega ekanligini qayta - qayta uqtirib o'tadi. Yuqorida nomlari keltirilgan sharq mutafakkirlarining oilaviy munosabatlarda er-xotin munosabatlari hamda ular orasidagi shaxslararo munosabatlar haqida batafsil va tushunarli malumotlar berib o'tganlar. Haqiqatdan ham oilada sog'lom psixologik muhit bo'lsa oilada o'zaro tushunmovchiliklar va ular o'rtasida iliq munosabatlarga asoslangan rishtalar paydo bo'ladi. O'zbek oilalarida ham o'tgan asrlardan beri oila deb atalgan dargoh muqaddas hisoblanib uni asrab avaylash asosan oila boshlig'i erkak kishi zimmasiga tushar edi, bugungi rivojlangan jamiyatda esa oilani bunyod etish va uni asrab avaylash nafaqat erkak kishi balki har ikki jins vakillariga mos ravishda bo'lingan hisoblanadi.

Oilaviy hayot psixologiyasi, oila-nikoh munosabatlari, oiladagi o'zaro munosabatlar, undagi ziddiyatlar, ajralishlar va uning oqibatlarini keyingi yillarda psixologiya fanining keng tadqiqot obyektiga aylanib bormoqda. Bu sohada psixolog olimlardan G.B.Shoumarov (1986, 1990, 1994, 2001), YE.A.Morshinina (1986), E.G'oziyev (1994, 2002), V.M.Karimova (1994, 1999), M.G.Davletshin (1993,1994), N.A.Sog'inov (1990), S.A.Oxunjonova (1991), A.Shojalilov (1994), T.M.Adizova (1994), E.Usmonov (1993), X.Karimov (1994), Sh.SH.Jo'rayeva (1994), R.S.Samarov (1997), O.Shamiyeva (2000) N.Salayeva (2001), F.R.Ro'ziqulov (2002) M.Fayziyeva (2005) va boshqalar olib borayotgan ilmiy tadqiqot ishlari diqqatga sazovordir.

Oilaviy qadriyatlarda shaxsning shakllanishida milliy-psixologik o'ziga xoslik va umuminsoniy qadriyatlarning yagonaligini belgilovchi umumilmiy metodologiyadan: psixik hodisalarni tadqiq etishga kompleks yondashish (B.G.Ananyev), funksional tizimlar konsepsiyasi (P.K.Anoxin), determinizm tamoyili (S.L.Rubinshteyn, A.N.Leontyev), tizimli yondashish (B.F.Lomov) xizmat qildi. Shuningdek, izlanishda sharq mutafakkirlari, mamlakatimiz, uzoq va yaqin xorij psixologlarining oilaviy turmush, er-xotin munosabatlari va inson kamoloti to'g'risidagi qarashlari, mamlakatimizning Birinchi Prezidenti I.A.Karimov asarlari hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ma'ruzalarida ilgari surilgan oilaviy turmush va undagi muammolarni hal qilishga qaratilgan g'oyalari asoslanib kelmoqda.

Xulosa qilib aytganda ilmiy tadqiqot natijalarida va ularga asoslangan ilmiy tavsiya va xulosalardan yoshlarni oilaviy turmushga tayyorlashda, notinch oilalarga psixologik maslahatlar berishda, viloyatda tashkil etilgan "Oila" markazlarining faoliyatlarida, hokimiyat va mahallalarning bevosita oila va oilaviy munosabatlar masalalari bilan shug‘ullanadigan mutasaddi xodimlarining faoliyatida, oliy o‘quv yurtlari, akademik litsey, kasb-hunar kolleji talabalari va umumta’lim maktablarining yuqori sinflariga mo‘ljallangan "Oila psixologiyasi" kursi mashg‘ulotlarida, "Odobnoma", "Ma’naviyat asoslari" darslarida, mazkur fanlar uchun tegishli o‘quv-uslubiy qo‘llanmalar va dasturlar yaratishda samarali foydalanish mumkin.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1 O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi «Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi» to‘g‘risidagi PF-60-sonli Farmoni.

2 Грановская П.М. Элементы, практической психологии
Р.М.Грановская. – Л.: Изд. ЛГУ 1995

3 Drujinin V.N. Oila psixologiyasi. -M.: "KSP", 1996 yil.

4 Psixologik maslahatdagi oila: Psixologik maslahat tajribasi va muammolari
Ed. A.A. Bodaleva, V.V. Stolin. – M.: Pedagogika, 1989 yil.

5 Sinyagina N.Yu. Ota-onalar va bolalar o‘rtasidagi munosabatlarni
psixologik va pedagogik tuzatish. - M.: Insonparvarlik. ed. VLADOS markazi, 2003 yil.

INTERNET SAYTLARIDA OMMALASHGAN KICHIK EPIK JANRLAR

Ortiqova Aziza Bahriddin qizi

Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi

Tillarni o‘qitish metodikasi kafedrasi o‘qituvchisi

Telefon raqam:+998978559004

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy raqamli adabiyotda keng tarqalgan kichik epik janr — drabbl haqida so‘z yuritiladi. Internet tarmog‘ida keng ommalashgan ushbu janrning tarixiy ildizlari, asosiy xususiyatlari va ijtimoiy tarmoqlardagi ahamiyati ilmiy asosda tahlil qilinadi. Shuningdek, o‘zbek tilida drabbl janrini rivojlantirish istiqbollari ham yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Internet saytlari, zamonaviy adabiyot, kichik epik janrlar, drabbl, flash fiction, mini hikoya.

Аннотация: В данной статье рассматривается небольшой эпический жанр - драббл, широко распространенный в современной цифровой литературе. Исторические корни, основные особенности и значение этого

жанра, широко распространенного в сети Интернет, анализируются на научной основе. Также освещены перспективы развития драббл на узбекском языке.

Ключевые слова: Интернет-сайты, современная литература, малые эпические жанры, драббл, флеш-фантастика, мини-рассказ.

Abstract: This article discusses the small epic genre - drabble, which is widespread in modern digital literature. The historical roots, main features, and significance of this genre, widespread on the Internet, are analyzed on a scientific basis. The prospects for the development of drabble in the Uzbek language are also highlighted.

Keywords: Internet sites, modern literature, small epic genres, drabble, flash fiction, mini-story.

Kirish. Internetning rivojlanishi adabiyotda yangi imkoniyatlarni yuzaga keltirdi va ushbu maydonda kichik epik janrlarning ommalashishiga zamin yaratdi. Kichik epik janrlar o‘zining ixcham shakli, o‘quvchiga tez va aniq yetkaziladigan mazmuni, hayotiy voqealarni sodda va jozibali usulda ifodalash qobiliyati bilan internetda keng auditoriya orasida ommalashdi. Ushbu janrlar bloglar, ijodiy saytlar, shaxsiy veb-saytlar va ijtimoiy tarmoqlarda keng ko‘lamda namoyon bo‘lmoqda. Kichik epik janrlar quyidagilardan iborat: drabbl, flash fiction, hikoya, novella, esselarning ba’zi turlari, mini-esse va qisqa hikoyalar. Ushbu janrlar internet muhitida o‘ziga xos tarzda rivojlanib, raqamli muhitga moslashdi

Kichik epik janrlar asosan hikoya qilish usuliga asoslanib, qisqa hajmda keng mazmunni ifodalashni o‘z ichiga oladi. Internet adabiyotida bunday janrlar qisqa vaqt ichida tez o‘qiladigan va tezda ta’sir o‘tkazadigan xususiyati bilan mashhurdir. Internetda foydalanuvchilar kontentni tez iste’mol qilishga moyil bo‘lgani sababli, kichik epik janrlar ixcham, mazmunli va ko‘p hollarda hayotiy mavzularni qamrab olishi bilan o‘quvchilar orasida keng tarqaldi.

Internet saytlarida ommalashgan kichik epik janrlar o‘quvchilarga qisqa vaqt ichida mazmunli va chuqur fikrlar taqdim etishga mo‘ljallangan. Ularning ixchamligi va o‘ziga xosligi internet foydalanuvchilariga tez va oson o‘qish imkonini berib, ta’sirchan hikoyalar va mulohazalardan bahramand qilishni maqsad qiladi. Bunday asarlar o‘quvchilarga hissiy zavq beradi, shaxsiy hayotga oid o‘ziga xos hikoyalarni tanishtiradi va jamoatchilikda adabiyotga bo‘lgan qiziqishni oshiradi.

Kichik epik janrlar orqali o‘quvchilar ijodkorning fikrlari va kuzatishlari bilan yaqindan tanishib, o‘z hayotiy qarashlarini boyitishadi. Internet saytlari orqali taqdim etilgan bunday janrlar adabiy tanqidni va zamonaviy muammolarni aks ettirib, madaniy bilimlarni kengaytiradi. Shu sababli, kichik epik janrlarning internet saytlarida ommalashishi o‘quvchi va muallif o‘rtasidagi muloqotni kuchaytiradi va

zamonaviy o‘quvchilar orasida badiiy asarlarga bo‘lgan qiziqishni oshiradi. Shunday janrlardan biri drabllardir.

Asosiy qism. Drabllar – bu qisqa epik janr bo‘lib, ularning asosiy xususiyati 100 so‘zdan iborat hajmda aniq va chuqur mazmunli hikoya yaratishdir. Ushbu janr dastlab ingliz adabiyotida paydo bo‘lgan bo‘lib, bugungi kunda internet adabiyoti va ijtimoiy tarmoqlarda juda ommalashgan. Drabllar mualliflardan qisqa hajmda kuchli hissiyot va muhim g‘oyalarni ifoda qilish mahoratini talab etadi. Ularning qisqaligi va ta’sirchanligi o‘quvchilar orasida keng ommaga yetib borishiga imkon beradi.

Drabllar zamonaviy adabiyotda alohida o‘rin egallab, qisqa hajmda kuchli ifoda qilish san’atining yuksalishini ifodalaydi. Bu janr internet va ijtimoiy tarmoqlar tufayli keng auditoriyaga yetib bormoqda va o‘quvchilar orasida katta qiziqish uyg‘otmoqda. Drabllar o‘ziga xos qisqa hajmdagi hikoyalar orqali zamonaviy adabiyotda estetik va intellektual ehtiyojlarni qondirib, muallif va o‘quvchi o‘rtasida alohida muloqot shakllantiradi.

Umuman olganda, drabllar mualliflarning qisqa hajmda aniq va chuqur mazmunni yetkazish qobiliyatini rivojlantiradi. Ularning qisqa va mazmunli shakli zamonaviy o‘quvchilarga mos kelib, tez va kuchli hissiy ta’sir ko‘rsatish imkonini beradi. Shu sababli, drabllar raqamli adabiyotning ajralmas qismiga aylanib, internetdagi kichik epik janrlar orasida o‘ziga xos o‘rin egallamoqda.

Drabllar qisqa hajmda kuchli mazmun ifodalay olishi bilan dunyo adabiyotida va internetda ommalashgan janr hisoblanadi. Jahon va o‘zbek tajribasini solishtirishda ularning qanday o‘ziga xosligi borligi, bu janrning har bir hududda qanday qabul qilinishi va rivojlanishi bilan bog‘liq jihatlarini ko‘rib chiqamiz.

Drabllar birinchi marta G‘arb adabiyotida yuzaga kelgan va u ingliz adabiyotida ommalashgan. Ushbu janr ko‘p hollarda ijodkorlardan cheklangan hajmda o‘quvchiga maksimal ta’sir ko‘rsatishni talab qilgan. Jahon adabiyotida drabllar quyidagi xususiyatlari bilan ajralib turadi:

1. Mazmuniy erkinlik: g‘arbda drabllar ko‘pincha turli mavzular va uslublarda yaratiladi, bu janr hayotiy, psixologik, falsafiy va fantastik mavzularda keng ishlatiladi. Ijodkorlar qisqa hajmda syujet va hissiyotni birlashtirish orqali har xil mavzularni yoritish imkoniga ega.

2. Jurnalistik usul: drabllar nafaqat adabiyotda, balki jurnalistika va bloglarda ham keng qo‘llaniladi. Bu janr internet bloglarida qisqa va ta’sirli hikoyalar shaklida berilib, ijtimoiy va dolzarb mavzularni yoritishda keng qo‘llaniladi.

3. Kuchli vizual effektlar va kutilmagan yakun: jahon drabllarida syujetning oxiri ko‘pincha kutilmagan burilish bilan tugaydi. Bu o‘quvchilarda hayrat, hayajon va qiziqish uyg‘otib, o‘quvchi matnni o‘qigandan so‘ng uzoq o‘ylashga undaydi.

4. Raqamli platformalardagi omma o’rtasida keng tarqalishi: g’arb adabiyotida drabblar ko‘pincha raqamli platformalarda va ijodiy veb-saytlarda keng omma e’tiboriga taqdim etiladi. Masalan, “Medium”, “Wattpad”, “Reddit” kabi platformalarda drabblar ommabop bo‘lib, yosh ijodkorlar ularni turli janrlarda yozadilar. Drabbl namunalari sifatida quyidagilarni keltirish mumkin:

Sotiladi. Chaqaloq tuflichasi. Biror marta kiyilmagan.

Hayrat

U xotinining qotiliga sut ichirdi. (Ernest Xeminguey)

Eng qisqa hikoya

Haydovchi tamaki tutatdi va qancha yoqilg‘i qolganini bilish uchun benzin bakiga egildi. Marhum atigi 23 yoshda edi. (O. Genri)

O‘zbek adabiyotida drabblar nisbatan yangi janr hisoblanadi va asosan internet rivojlanishi bilan yuzaga kelgan. O‘zbek ijodkorlari bu janrni o‘ziga xos tarzda moslashtirgan. O‘zbek tajribasi quyidagi jihatlar bilan ajralib turadi:

1. Milliy an’ana va madaniy o‘ziga xoslik: o‘zbek adabiyotida drabblar asosan milliy an’ana va madaniyat bilan uyg‘unlashtirilgan holda namoyon bo‘ladi. O‘zbek mualliflari drabblarda o‘z milliy va madaniy qadriyatlarini yoritishga harakat qiladi, bu esa o‘quvchiga o‘ziga yaqin va ma’naviy jihatdan boy hikoyalarni taqdim etadi.

2. Soddalik va hayotiylik: o‘zbek drabblarida hikoyalar ko‘pincha hayotiy voqealarga, kundalik hayotning oddiy jihatlariga asoslanadi. Bunda o‘quvchiga oddiy, ammo chuqur ma’no beruvchi hikoyalar yaratishga e’tibor qaratiladi. Bu hikoyalar o‘ziga xos milliy did bilan yo‘g‘rilgan bo‘lib, o‘zbek o‘quvchisi uchun tanish va yaqin bo‘lgan mavzularni qamrab oladi.

3. Ijodiy saytlar va ijtimoiy tarmoqlarda tarqalishi: o‘zbek ijodkorlari asosan “Xushnodbek.uz”, “Tarjimalar.uz”, “Xurshid Davron kutubxonasi” kabi adabiy saytlar hamda Facebook va Telegram kabi ijtimoiy tarmoqlarda drabblarni keng tarqatishadi. Bu platformalarda qisqa hajmdagi hikoyalar keng e’tibor qozonib, o‘quvchilarning tezda iste’mol qilishiga mos keladi.

4. Axloqiy va falsafiy mazmun: o‘zbek drabblarida ko‘pincha axloqiy va falsafiy g‘oyalar namoyon bo‘ladi. Bu hikoyalar orqali o‘zbek ijodkorlari jamiyat muammolari, ma’naviy qadriyatlar va insoniy munosabatlar haqida qisqa va o‘ylantiruvchi xulosalar berishga intilishadi. Bu esa o‘zbek o‘quvchilari orasida drabblarni ma’naviy mazmun bilan qamrab olishga imkon yaratadi.

O‘zbek adabiyotidagi drabblardan namunalar:

Yuz

Uyiga qarz so‘rab kelgan do‘stining yonidan asta chiqib, bo‘sh cho‘ntaklarini changallaganicha qo‘shnisinikiga yugurdi...

(Arjumandbegim)

Xulosa. Drabbl zamonaviy adabiyot va raqamli madaniyat tutashgan nuqtada joylashgan. U qisqalikda ifoda, mazmunda chuqurlik, shaklda ixchamlik talab etadigan adabiy yo‘nalishdir. O‘zbek yozuvchilari va o‘quvchilari orasida bu janrni rivojlantirish dolzarb vazifalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Abrarov A. Adabiyot nazariyasi asoslari. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 2020
2. Kenjaeva, M. “Zamonaviy o‘zbek nasrida kichik epik janrlarning o‘rni”. O‘zbek tili va adabiyoti, 2021. №3, 44–50.
3. Shomurodov D. “Internet-adabiyot va yangi janrlar evolyutsiyasi”. Adabiyotshunoslik ilmiy jurnali, 2022. №2, 33–39.
4. Thomas B. Flash Fiction: A Guide to Writing Very Short Stories. New York: Routledge. 2019
5. Jalolova Z. Zamonaviy adabiy jarayon. Toshkent: Akademnashr. 2017.
6. O‘zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi. (2021). Yoshlar va raqamli adabiyot: yangi tendensiyalar. Toshkent.
7. May C.E. The Short Story: The Reality of Artifice. London: Routledge. 2010
8. Wikipedia contributors. “Drabble”. Wikipedia, The Free Encyclopedia. <https://en.wikipedia.org/wiki/Drabble>

ZAMONAVIY TA’LIMDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV:

NAZARIY ASOSLAR VA AMALIY TATBIQ

Ostanova Matluba Ilxomovna

Qashqadaryo viloyati Pedagogik mahorat markazi Maktabgacha, boshlang‘ich va maxsus ta’lim kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy ta’limda kompetensiyaviy yondashuvning nazariy asoslari va amaliy tadbirlari yoritilgan. Kompetensiyaviy yondashuvning asosiy tamoyillari, uning o‘quv jarayoniga kiritilishi, hamda boshlang‘ich ta’limda qo‘llanish mexanizmlari haqida fikr yuritiladi. Muallif zamonaviy dars jarayonlarida interfaol metodlar va kompetensiyaviy yondashuv o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni tahlil qiladi.

Kalit so‘zlar: kompetensiya, zamonaviy ta’lim, metodika, yondashuv, o‘quvchi, o‘qituvchi, interfaol metod, baholash, refleksiya, muammoli vaziyat.

Аннотация: В статье освещаются теоретические основы и практические аспекты компетентностного подхода в современном образовании. Автор

анализирует взаимосвязь между интерактивными методами и компетентностным обучением в начальной школе.

Ключевые слова: компетенция, современное образование, методика, подход, ученик, учитель, интерактивный метод, оценка, рефлексия, проблемная ситуация.

Abstract: This article highlights the theoretical foundations and practical applications of the competency-based approach in modern education. The author analyzes the relationship between interactive teaching methods and competency development in primary education.

Keywords: competence, modern education, methodology, approach, student, teacher, interactive method, assessment, reflection, problem situation.

So‘nggi yillarda ta’lim tizimida yuz berayotgan islohotlar pedagogik jarayonning sifat jihatdan yangi bosqichga o‘tishini taqozo etmoqda. Globalizatsiya, axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi, ijtimoiy ehtiyojlarning o‘zgarishi natijasida ta’limdan kutilayotgan natijalar ham o‘zgarmoqda. Bugungi kunda faqat bilimga asoslangan ta’lim emas, balki o‘quvchining real hayotda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun zarur bo‘lgan kompetensiyalarni shakllantirish asosiy vazifa sifatida qaralmoqda. Shu boisdan kompetensiyaviy yondashuv zamonaviy ta’lim tizimining ajralmas qismiga aylanmoqda.

Kompetensiyaviy yondashuv — bu shaxsning bilim, ko‘nikma va malakalarni amaliyotda qo‘llay olish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan ta’limiy yondashuvdir. Bu yondashuvda o‘quvchi faqat nazariy bilim bilan cheklanib qolmay, balki olgan bilimlarini muayyan hayotiy vaziyatlarda qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘lishi lozim. Kompetensiyaviy yondashuvning asosiy maqsadi — har tomonlama yetuk, mustaqil fikrlay oladigan, ijtimoiy hayotda faol ishtirok etadigan shaxsni shakllantirishdan iborat.

Pedagogik adabiyotlarda kompetensiyalarning turli tasniflari uchraydi. Umuman olganda, ularni umumiy (universal) va maxsus (kasbiy) kompetensiyalarga ajratish mumkin. Umumiy kompetensiyalar har qanday sohada zarur bo‘lib, ularga muloqotga kirisha olish, muammoni hal qilish, axborot bilan ishlay olish, jamoada ishlash, o‘zini baholash kabilar kiradi. Maxsus kompetensiyalar esa ma’lum bir fan yoki kasbga oid bo‘ladi.

Boshlang‘ich ta’limda kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish uchun birinchi navbatda o‘qituvchining metodik tayyorgarligi muhim rol o‘ynaydi. O‘qituvchi darsni faqat ma’lumot uzatish emas, balki o‘quvchilar bilan hamkorlikda bilim olish, muammoni hal qilish, ijodiy fikrlash kabi faoliyatlar asosida tashkil etishi lozim.

Interfaol metodlar, loyihaviy topshiriqlar, amaliy mashg‘ulotlar orqali o‘quvchilarda hayotiy vaziyatlarga nisbatan moslashuvchanlik, tanqidiy fikrlash, qiyin sharoitlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish kabi ko‘nikmalar shakllanadi. Bu esa ularning keyingi hayotida muvaffaqiyatga erishishiga asos bo‘ladi.

Kompetensiyaviy yondashuv asosida baholash tizimi ham tubdan farq qiladi. An’anaviy balli baholash o‘rniga formatif va summativ baholashlar asosida o‘quvchining bilim va ko‘nikmalari, shaxsiy rivojlanishi doimiy kuzatib boriladi. Bu yondashuv o‘quvchiga o‘z xatolarini tushunib yetish va to‘g‘rilash imkonini beradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, kompetensiyaviy yondashuv orqali ta’lim olayotgan o‘quvchilar an’anaviy yondashuv asosida o‘qitilgan tengdoshlariga nisbatan mustaqil fikrlash, bilimni amaliyotda qo‘llash, jamoada ishlash kabi ko‘nikmalarga ko‘proq ega bo‘ladilar.

Zamonaviy ta’limda kompetensiyaviy yondashuvning ahamiyati beqiyosdir. Bu yondashuv orqali o‘quvchilar faqat bilim emas, balki hayotiy ko‘nikmalarni egallaydilar. Pedagoglar zamonaviy darslarda interfaol metodlardan foydalanib, o‘quvchilarni o‘z fikrini ifoda eta oladigan, mustaqil qaror qabul qila oladigan shaxs sifatida shakllantirishlari lozim. Kelajakda bu kabi shaxslar jamiyatning har qanday sohasida faol va samarali ishtirok etishi mumkin bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- [1] Nazarov, B. Ta’limda kompetensiyaviy yondashuv. – Toshkent: O‘qituvchi, 2021.
- [2] Karimova, M. Metodik asoslar va innovatsion texnologiyalar. – Samarqand, 2020.
- [3] Юнусов, III. Современные подходы в образовании. – Ташкент: Fan, 2019.
- [4] Azizova, L. Boshlang‘ich ta’lim metodikasi. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2022.
- [5] Xolmatova, N. Pedagogik kompetensiyalar va ularni rivojlantirish. – Buxoro: Ilm ziyo, 2020.
- [6] Ziyayev, A. Zamonaviy darsda interfaol metodlardan foydalanish. – Andijon: Talim, 2021.
- [7] UNESCO. Competency-based curriculum and pedagogy. – Paris: UNESCO Publications, 2018.
- [8] OECD. The future of education and skills: Education 2030. – OECD Publishing, 2019.
- [9] Habibullayeva, D. Boshlang‘ich sinfda kompetensiyaviy yondashuv asosida o‘qitish. – Namangan: Ustoz, 2023.
- [10] Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge: Harvard University Press, 1978.
- [11] Shodmonov, M. Pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlar. – Toshkent:

Iqtisod-Moliya, 2019.

[12] Rahimov, I. Kompetensiyaviy yondashuv asosida baholash metodlari. – Nukus: Qarakalpak, 2020.

[13] Soliyeva, F. Ta’limda shaxsga yo’naltirilgan yondashuv. – Toshkent: Fan va Texnologiya, 2021.

[14] Brown, H. D. Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy. – New York: Longman, 2007.

[15] Richards, J. C., & Rodgers, T. S. Approaches and Methods in Language Teaching. – Cambridge University Press, 2014.

**TALABALARDA NOTIQLIK KOMPETENTSIYASINI
SHAKLLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING ROLI
РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ФОРМИРОВАНИИ РЕЧЕВОЙ
КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ
THE ROLE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN FORMING STUDENTS’
SPEAKING COMPETENCE**

Qirboyeva Norgul Tuymurod qizi

Navoiy davlat universiteti tayanch doktoranti 95.158-22-23

Annotatsiya: Ushbu maqola orqali talabalarda notiqlik kompetentsiyasini shakllantirishning bir yo’lini o’rgandik. Chunki inson chiroyli nutq so’zlamochi bo’lsa, yoki so’zlarida kamchiliklarning bo’lmasligida ham raqamli texnologiyalarning roli beqiyosdir.

Абстрактный: Благодаря этой статье мы узнали один способ развития ораторской компетентности у студентов. Потому что роль цифровых технологий неоценима, когда человек хочет произнести красивую речь или избежать недостатков в своих словах.

Abstract: Through this article, we have learned one way to develop oratory competence in students. Because the role of digital technologies is invaluable when a person wants to deliver a beautiful speech or avoid shortcomings in their words.

Kalit so’zlar. Notiqlik, nutq, integratsiya, mahurat, kompetentsiya, ovoz, texnologiya.

Ключевые слова: Ораторское искусство, речь, интеграция, навык, компетентность, голос, технология.

Keywords: Oratory, speech, integration, skill, competence, voice, technology.

Kirish

Jahon oliy ta’lim tizimlarida talabalarga nutq texnikasi, notiqlik san’ati, kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirishga qaratilgan interfaol, innovatsion g’oyalarni joriy etish muloqotning monologic va dialogic shakllarini takomillashtirish verbal va noverbal vositalarni qo’llay olish orqali talabalarda

notiqlik kompetensiyalarini shakllantirish, ta’lim sifatiga erishish dolzarb muommolardandir.

Notiqlik bu-so‘z san’ati, so‘z san’ati bo‘lganda ham ohangdan libos kiyib talaffuz bilan jilolangan so‘z san’atidir. Madomiki “so‘z” qudratini chuqur anglagan, “so‘z” ne’matining Alloh tomonidan faqatgina insonga in’om etilganligini his etgan buyuk allomalargina uni qadrlaganlar va e’zozlashga undaganlar. Shu ma’noda notiqlik san’ati boshqa san’at turlari orasida alohida mavqega ega ekanligi tan olingan haqiqatdir. Qadimda mohir notiqlargina lashkarboshlik va davlat arboblari lavozimlariga saylab tayinlanganliklari ham bu haqiqatga aniqlik kiritadi. Tarix bizga hamisha sabog‘ bergan, sabog‘ bermoqda va bundan keyin ham sabog‘ beradi. Biz bugun shu sohada tarixdan sabog‘ olayapmizmi? - degan savol turibdi qarshimizda.

Asosiy qism

Pedagog faoliyatining muvaffaqiyati pedagogik qobiliyatlarining mavjudligiga ham bog‘liqdir. Pedagogik qobiliyatlar – pedagogik mahoratga erishishning zaminidir. Pedagogik qobiliyatlar tarkibiga: pedagogik kuzatuvchanlik, pedagogik tasavvur, diqqatni taqsimlash, tashkilotchilik qobiliyati va pedagogik muomala kiradi. Pedagogik qobiliyatlar pedagogik faoliyat jarayonida, shuningdek, uni bu faoliyatga tayyorlash jarayonida shakllanadi. Pedagogik mahorat – yosh avlodga ta’lim-tarbiya berishni yuksak darajada va doimiy ravishda takomillashtirib borish san’atidir.

Bo‘lajak pedagog o‘z nutqiga nisbatan tanqidiy munosabatda bo‘lishi va unda kamchiliklar borligini sezsa, ularni darhol bartaraf etishga intilmog‘i lozim. Biroq o‘z nutqining kamchiligini aniqlash har doim ham oson kechmaydi, chunki muloqot jarayonida so‘zlovchining diqqat-e’tibori eng avvalo nutqning shakliga emas (qay tarzda aytish), balki uning mazmuniga (nimani aytish) qaratilgan bo‘ladi. Bundan tashqari, o‘z nutqiga nisbatan beparvolik bilan munosabatda bo‘lish natijasida ayrim kamchiliklar tilga qattiq o‘rnashib qolishi va keyinchalik so‘zlovchi uni sezmay qolishi mumkin. Masalan, nutqning shoshqaloqligi, tushunarsizligi, bir ohang daligi (monotonligi), ovozning kuchliligi, ayrim tovushlar, so‘zlarni noaniq talaffuz qilish kabi nuqsonlar e’tiborsiz qoladi.

Ayni paytda shuni hisobga olish lozimki nutqni yozib olish chog‘ida pedagogning o‘zini-o‘zini nazorat qilishi evaziga nutq sifati yaxshilanadi. Shuning uchun nutqda aniqlangan kamchiliklarga pedagogning o‘zi va uning talabarlari diqqat-e’tibor bilan yondashishlari zarur. Nutqda aniqlangan kamchilik (nomukammalliklar)larni (yomon diksiya, leksik-grammatik rasmiylashtirishdagi xatoliklar va h.k.) tarbiyachi maxsus daftarga qayd etadi, so‘ngra reja ishlab chiqadi va kamchiliklarni bartaraf etishga doir ishlarni tashkil qiladi. O‘z talabalarida ana

shunday kamchiliklar paydo bo‘lishining oldini olish uchun pedagog o‘z nutqiga nisbatan qanday talablarni qo‘yishi zarur?

Eng avvalo talabalarda nutqiy kompetentsiyani shakllantirishimizda bir xil ohangdagi nutq toliqtirib qo‘yadi, matn mazmuniga bo‘lgan qiziqishni pasaytiradi. Talabalar bunday nutqni tinglash davomida tez toliqib qoladilar, boshqa tomonlarga qaraydilar, chalg‘iy boshlaydilar, keyinroq esa umuman tinglamay qo‘yadilar.

Ovoz – bu bo‘ljak pedagogning kasbiy qurolidir, u mazkur quoldan to‘g‘ri foydalanishi va uni zo‘riqishdan asrashi lozim. Ovozdan noto‘g‘ri foydalanishni masalan, uning haddan tashqari baland ovozda gapirishda (guruhda, maydonda shovqin bo‘lganida) ko‘rish mumkin.

Notiqlik kompetensiyasini shakllantirishda raqamli texnologiyalarning ahamiyati juda katta va ko‘p qirrali. Raqamli texnologiyalar orqali notiqlik mahoratini rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlari va afzalliklariga quydagilarni kiritamiz.

1. Ta’lim resurslariga qulaylik:

- Onlayn kurslar va vebinarlar: Coursera, Udemy kabi platformalarda notiqlik san’ati, ritorika, nutq tuzish va taqdimot ko‘nikmalariga oid ko‘plab kurslar mavjud. Bu kurslar interaktiv mashg‘ulotlar, video-darslar va topshiriqlarni o‘z ichiga oladi.
- Video-darsliklar va ma’ruzalar: YouTube va boshqa video platformalarda mashhur notiqning chiqishlari, maslahatlari va darsliklarini tomosha qilish mumkin. TED Talks bu borada ayniqsa foydali manba hisoblanadi.
- Elektron kutubxonalar va maqolalar: Ilmiy maqolalar, kitoblar va boshqa resurslar orqali notiqlikning nazariy asoslarini o‘rganish mumkin.

2. Amaliyot va tajriba imkoniyatlari:

- Onlayn munozaralar va debatlar: Turli platformalarda munozaralarda qatnashish, o‘z fikrini himoya qilish va notiqlik mahoratini rivojlantirish imkonini beradi.
- Virtual auditoriya oldida chiqishlar: Zoom, Google Meet kabi platformalar orqali virtual auditoriya oldida nutq so‘zlash, taqdimot qilish va fikr almashish mumkin. Bu real sharoitga yaqin tajriba beradi.
- Nutqni yozib olish va tahlil qilish: O‘z nutqini video yoki audio formatda yozib olib, uni tahlil qilish, xatolarni aniqlash va yaxshilanish ustida ishlash imkonini beradi.

3. Interaktiv vositalar:

- Nutqni mashq qilish dasturlari: Nutqning tezligi, ohangi va talaffuzini yaxshilashga yordam beradigan dasturlar mavjud. Ular real vaqt rejimida fikr-mulohazalar beradi.
- Virtual reallik (VR) texnologiyalari: VR yordamida auditoriya oldida chiqish simulyatsiyasini yaratish mumkin. Bu asabiylikni yengishga va o‘ziga ishonchni oshirishga yordam beradi.

4. Kommunikatsiya va hamkorlik:

- Ijtimoiy tarmoqlar va forumlar: Notiqlik san'ati bilan qiziquvchilar bilan muloqot qilish, tajriba almashish va maslahat olish imkonini beradi.
- Onlayn jamoalar va klublar: Notiqlik mahoratini rivojlantirishga qaratilgan onlayn jamoalarga qo'shilish, birgalikda mashq qilish va tajriba almashish imkonini beradi.

Raqamli texnologiyalarning afzalliklari:

- Qulaylik: Ta'lim resurslariga istalgan vaqtda va istalgan joydan kirish mumkin.
- Arzonlik: Ko'pgina onlayn resurslar bepul yoki an'anaviy ta'limga nisbatan arzonroq.
- Moslashuvchanlik: Ta'limni o'z shaxsiy ehtiyojlariga moslashtirish mumkin.
- Qayta aloqa: O'z nutqini tahlil qilish va yaxshilash uchun tezkor qayta aloqa olish imkoniyati.
- Interaktivlik: Ta'lim jarayoni qiziqarli va samarali bo'ladi

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Temirova K.S. Nutqiy kompetensiyaning turlari, mazmun-mohiyati va elementlari. "International Conference on Developments in Education";20.02.2023
2. Laylo Raupova “Nutq madaniyati” T-“Innovatsiya -Ziyo” 2021 b.36
3. M.Maxsudova “Muloqot psixologiyasi” T.Turon-Iqbol.2006.b.24
- 4.Shodiyeva Q. “Nutq o‘stirish uslubiyoti” , - Toshkent , O‘qituvchi 2008
- 5.Bekmirzayev N. “Notiqlik san’ati asoslari” , -Toshkent, Yangi nashr 2008

ONA TILI VA ADABIYOT DARSLARIDA “MODDIY-RASMLI-TIMSOLLI VA SUN’IY INTELLEKT ”YONDASHUV ORQALI HAYOTIY KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Muqimova Gulnora Rashidovna

Buxoro viloyat PMM, Tillarni o‘qitish metodikasi kafedrasini mudiri, f.f.f d
(PhD) tel: 907457798. gulnoramuqimova 416@gmail.ru

Annotatsiya. Maqolada murakkab tushunchalarni ko‘rgazmali vositalar, rasm, diagrammalar, timsollar, sun’iy intellekt va boshqa tasviriy materiallar orqali tushuntirish ona tili va adabiyot darslarida o‘quvchilarning dunyoqarashini shakllantirishda, tasavvurlarini kengaytirishda va matnni chuqurroq anglash uchun ahamiyatli ekanligi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: ko‘rgazmali vositalar, rasm, diagrammalar, timsollar, sun’iy intellekt, mustaqil fikrlash, o‘qish savodxonli

Annotation. The article reflects on the importance of explaining complex concepts through visual media, painting, diagrams, emblems, artificial intelligence and other pictorial materials in shaping the worldview of students in native

language and literature lessons, expanding their imagination and for a deeper understanding of the text.

Keywords: visual media, painting, diagrams, logos, artificial intellect, independent thinking, reading literacy

Аннотация. В статье высказывалось мнение о том, что объяснение сложных понятий с помощью наглядных пособий, рисунков, схем, эмблем, искусственного интеллекта и других изобразительных материалов имеет значение для формирования мировоззрения учащихся на уроках родного языка и литературы, расширения их воображения, для более глубокого понимания текста.

Ключевые слова: наглядные пособия, рисунок, схемы, эмблемы, искусственный интеллект, самостоятельное мышление, грамотное чтение

Kirish

- XXI asr o‘quvchilarida qanday ko‘nikmalarni rivojlantirish kerak?
- Hayotiy ko‘nikmalarga nimalar kiradi ?
- Ularni qanday rivojlantirish mumkin deb o‘ylaysiz?
- O‘quvchilarda funksional ko‘nikmalarni rivojlantirishdan maqsad nima?

Bugungi kunda o‘quvchilar ham, talabalar ham turli topshiriqlarni bajarish, muammoli vaziyatlarni hal qilish, mashq va masalalarga yechim topish jarayonida sun’iy intellekt (AI), xususan, ChatGPT kabi vositalarga tez–tez murojaat qilmoqda. Bu holatning o‘zi ta’lim tizimida yangi yondashuv va imkoniyatlarning shakllanayotganini ko‘rsatadi. Biroq bu vositalardan foydalanishda muhim bir mezonni unutmaslik zarur: sun’iy intellekt o‘quvchi yoki talabani mustaqil fikrlashdan chetlatmasligi, balki unga yo‘l ko‘rsatishi, fikr doirasini kengaytirishi kerak. Ayniqsa, adabiyot fanida bu kabi texnologiyalarni oqilona qo‘llash o‘quvchilarni asar mazmunini chuqur anglashga, muallif g‘oyasini tushunishga, obrazlarni tahlil qilishga yo‘naltirishi mumkin. Masalan, sun’iy intellekt yordamida she’r yoki asar tahlilining semantik, stilistik va lisoniy jihatlarini o‘rganish mumkin. Bu esa o‘quvchilarning tanqidiy fikrlashi, mustaqil mulohaza yuritishi, tahliliy yondashuvini rivojlantiradi. Shunday ekan, zamonaviy ta’lim jarayonida sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish — bu nafaqat zarurat, balki imkoniyatdir. Asosiysi, bu vositalardan qanday foydalanish — o‘qituvchi va o‘quvchi madaniyatiga, yondashuviga bog‘liq. Demak, sun’iy intellekt — bu o‘rganish vositasi, lekin o‘qituvchining o‘rnini bosuvchi vosita emas.

Sun’iy intellekt vositalari nima uchun kerak?

Adabiyot fani — fikr, tahlil, his–tuyg‘u, estetik tafakkurga asoslangan fandır. Asarlarni o‘qish va tahlil qilishda o‘quvchi o‘z dunyoqarashi, tafakkuri orqali obrazlarni anglaydi. Ammo zamonaviy sun’iy intellekt vositalari bu jarayonda:

- tahlil strukturasini shakllantirish,
- asosiy g‘oyani ajratib ko‘rsatish,
- savollarga ko‘p qirrali yondashuv berish,
- tahlil jarayonini muqobil fikrlar bilan boyitish imkonini beradi.

Texnika va texnologiyaning shiddatli taraqqiyoti ta’lim tizimiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Zamonaviy jamiyatning asosiy talablari – XXI asr ko‘nikmalariga ega bo‘lgan mutaxassislarni tayyorlash, o‘quvchilarning kreativ va amaliy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishdir. Ona tili va adabiyot fanini o‘qitishda innovatsion yondashuvlar ushbu maqsadlarga erishishda muhim vosita hisoblanadi.

XXI asr ko‘nikmalari insonlarning zamonaviy dunyoda muvaffaqiyat qozonishi uchun zarur bo‘lgan bilim, mahorat va xulq-atvorlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu ko‘nikmalar zamonaviy texnologiyalar, ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarning o‘zgarishi va global muammolarni hal qilish zarurati natijasida shakllangan.

“MODDIY-RASMLI-TIMSOLLI” yondashuv -murakkab tushunchalarni ko‘rgazmali vositalar, rasm, diagrammalar, timsollar va boshqa tasviriy materiallar orqali taqdim etish bo‘lib, bu ona tili va adabiyot darslarida o‘quvchilarning dunyoqarashini shakllantirish, tasavvurlarini kengaytirish va matnni chuqurroq anglash uchun ishlatiladigan pedagogik metodlardan biridir. Ushbu yondashuvda materiallarning tasviriy, simvolik va amaliy jihatlari asosiy ahamiyatga ega bo‘ladi.

1. Moddiy yondashuv: Bu yondashuvda materialning narsalarga oid (moddiy) jihatlari e’tiborga olinadi. Ya’ni, o‘quvchilarga matnni, hikoya yoki she’rni tasavvur qilishda yordam berish uchun tasvirlar, jismoniy predmetlar, vizual vositalar yoki amaliy tajribalar qo‘llaniladi.

Misol: O‘quvchilarga she’r yoki hikoya haqida gapirganda, muallim ularga mavzuga oid tasvirlar, rasmlar yoki videolarni ko‘rsatishi mumkin. Masalan, "Tinchlik" yoki "Tabiat" mavzulari bo‘yicha tasviriy materiallar yordamida o‘quvchilar o‘z tasavvurlarini shakllantiradilar.

Tinglovchilar 4 ta guruhga bo‘linishadi va har bir guruhga **“Qisqa sharh”** usuli uchun quyidagi amaliy topshiriq jadvali va hikoya matni QR kodi tarqatiladi.

Tasvir (Asarning boshlanishi)	
Muammo (Asosiy voqealar)	
Yechim	

(Nima bilan yakun topdi?)	
Xulosa (Asarning tarbiyaviy ahamiyati)	
	O'tkir Hoshimovning “Eng og‘ir gunoh” audiohikoyasi havolasi

Moddiy yondashuv asosidagi amaliy topshiriqlar:

a) **Hikoyani maket orqali ifodalash. Topshiriq:** Guruh bo‘lib ishlash orqali asardagi voqealarni moddiy maket yoki diorama ko‘rinishida ifodalash. Masalan:

- "Qutadg‘u bilig" dostonining saroy yoki shahar tasvirini yaratish.
- "O‘tkan kunlar" romani bo‘yicha Toshkentning eski mahallasini maket ko‘rinishida ifodalash.

b) **Qahramonlarning atributlari. Topshiriq:** Qahramonlar bilan bog‘liq bo‘lgan moddiy narsalarni yaratish. Masalan:

- Alpomishning qilichi yoki qalqoni (qog‘ozdan tayyorlash yoki rasm chizish orqali).
- Layli va Majnun sevgisini ramzlovchi moddiy buyumlar.

c) **Hodisalarning xaritasini tuzish. Topshiriq:** Asardagi voqealar joylashuvini moddiy xaritada belgilash. Masalan:

- Qahramonning harakat yo‘nalishlarini ko‘rsatuvchi xarita chizish.

2. Rasmi yondashuvda, tasviriy materiallar (rasmlar, diagrammalar, kartalar, grafikalar) yordamida adabiy asarlarning mazmunini o‘rganish va tushunish osonlashtiriladi. Bu yondashuvda o‘quvchilarga ko‘rish orqali tushunish va tasavvurlarini kengaytirish imkoniyati beriladi.

Misol: Agar o‘quvchilar "O‘rmon" mavzusidagi asarni o‘rganayotgan bo‘lsa, o‘qituvchi o‘quvchilarga o‘rmonning turli rasmlarini, o‘simliklar va hayvonlarning tasvirlarini ko‘rsatishi mumkin. Bu, o‘quvchilarga asarda tasvirlanayotgan muhit va kayfiyatini tushunishga yordam beradi.

3. Timsolli yondashuv:

Bu yondashuvda simvollar, timsollar va ramzlar orqali adabiy asarlarni tahlil qilishga e’tibor qaratiladi. Timsolli yondashuv o’quvchilarga matndagi chuqur ma’nolarni anglashda yordam beradi, ya’ni biror obraz yoki so’zning ramziy yoki timsolli ma’nosini tushunishga yordam beradi.

Misol: She’rda yoki hikoyada biror predmet yoki obraz (masalan, qush) ramziy ma’noga ega bo’lishi mumkin — qush ozodlikni, tabiiylikni yoki ba’zi holatlarda o’zgarishlarni bildirishi mumkin. O’quvchilar bu ramzlar orqali asarlarni chuqurroq tahlil qilishni o’rganadilar.

Moddiy-rasml-timsolli yondashuvning afzalliklari:

Tasavvurlarni rivojlantiradi: O’quvchilarga matnni tushunish uchun vizual materiallar yordamida tasavvurlarini kengaytiradi.

Yodda saqlashni yaxshilaydi: Rasm va simvollar orqali tushunilgan ma’lumotlar o’quvchilarning yodida uzoq vaqt qoladi.

Kreativ fikrlashni rivojlantiradi: Timsollar va simvollarni tahlil qilish orqali o’quvchilar kreativ va chuqur fikrlashni rivojlantiradilar.

Ta’limda amaliyotni qo’llash: Moddiy va rasml yondashuv orqali adabiyot va tilni real hayotga yaqinlashtirish mumkin.

Moddiy-rasml-timsolli yondashuv ona tili va adabiyot darslarida o’quvchilarning matnni tushunishi va uning chuqur ma’nolarini anglashda muhim rol o’ynaydi. Bu yondashuv o’quvchilarni ijodiy fikrlashga, tasavvur qilishga va adabiy asarlarni chuqurroq o’rganishga undaydi.

Rasml yondashuv asosida “Fikrla, izohla, taqqosla “ usuli yordamida rasmlarga mos so’z birikmasi, qo’shma so’z, maqol, ibora va tasviriy ifodalar topish, ularning izohi va muqobilini izlash orqali o’quvchilar bu birliklarni farqlaydi va eslab qoladi. **Masalan:** xursand-rasmning izohi; og’zi qulog’ida-ibora; sinonimi-boshi ko’kka yetgan, boshi osmonda; antonimi- qovog’idan qor yog’adigan (1-rasm).

Adabiyot darslarida rasml yondashuvdan foydalanish o’quvchilarning qiziqishini oshirish, tushunchalarni yaxshiroq anglash va o’z fikrlarini ifoda etish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi. Quyida rasml yondashuvni darslarda samarali qo’llash bo’yicha ba’zi tavsiyalarni keltirib o’tamiz:

1. Matnni vizuallashtirish

- **Illyustratsiyalar yaratish:** O’quvchilar adabiy matn asosida rasm chizishlari yoki internetdagi rasmlardan foydalanib, voqealar, qahramonlar va muhitni tasvirlashlari mumkin. Bu ularning matnni chuqur tushunishiga yordam beradi.

- **Qahramonlar xarakteristikasi:** Har bir qahramonni tasvirlash uchun portretlar chizish yoki grafiklar tuzish.

2. Komikslardan foydalanish

- Matn mazmunini qisqa dialoglar va tasvirlar orqali tushuntirish uchun komikslar yaratish. Masalan, hikoya yoki dostonning asosiy qismlarini qahramonlar orqali komik tarzda ifodalash.

- Bu usul, ayniqsa, yosh o‘quvchilar uchun tushunishni osonlashtiradi.

3. Vaqt chizig‘i va xaritalar

- Hikoyaning voqealar ketma-ketligini yoki qahramonlarning harakat yo‘nalishlarini tasvirlash uchun vaqt chizig‘i yoki xaritalar chizish.

- Masalan, "Alpomish" dostoni bo‘yicha Alpomishning safar xaritasini tuzish.

4. Rasmi prezentatsiyalar

- Darslarda taqdimot uchun rasm va grafiklardan foydalanish. Masalan, she‘r yoki hikoya mazmunini rasmlar bilan uyg‘unlashtirish orqali tushuntirish.

- O‘quvchilar guruhlarga bo‘linib, o‘zlari tayyorlagan rasmi taqdimotlarni namoyish qilishlari mumkin.

5. Rasm asosida muhokama

- Hikoya yoki she‘rga mos rasmlar tanlab, o‘quvchilarga savollar berish. Masalan, rasmni ko‘rsatib: “Bu tasvir qaysi voqeani aks ettiradi?” yoki “Bu qahramonning his-tuyg‘ulari qanday?” kabi savollar bilan muhokama tashkil etish.

6. Vizual hikoya yaratish

- O‘quvchilarga o‘z hikoyalarini faqat rasmlar yordamida yaratish vazifasini berish. Keyin esa bu hikoyani so‘zlab berishlari so‘raladi.

- Bu ijodiy fikrlashni va adabiy tahlilni rivojlantiradi.

7. Adabiy asarlarni jonlantirish

- O‘quvchilarga rasmlar asosida qisqa animatsiyalar yoki sahna ko‘rinishlari tayyorlash imkoniyatini berish. Masalan, ertakni vizual animatsiya shaklida ifodalash.

Foydasi:

- **Tushunishni chuqurlashtirish:** O‘quvchilar matn mazmunini yaxshiroq idrok etadilar.

- **Ijodiy fikrlash:** Tasavvur qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

- **Faollikni oshirish:** Darslarni qiziqarli va interaktiv qiladi.

- **Hamkorlikni rag‘batlantirish:** Guruh ishlari orqali o‘quvchilar birgalikda ishlashni o‘rganadilar.

Bu yondashuvni qo‘llashda **“Men yozuvchiman”, “Qahramonlar mening tasavvurimda”** usullaridan foydalanish o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasida faol muloqotni ta‘minlab, dars samaradorligini oshiradi.

Adabiyot darslarida **timsolli yondashuv** o‘quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirish, asarlardagi yashirin ma’nolarni ochib berish va ularga tanqidiy yondashuvni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Bu metod yordamida asarlarning chuqur mazmuni va ma’naviy g‘oyalari o‘quvchilarga yaqinroq va tushunarliroq bo‘ladi.

1. Timsollarni aniqlash va tahlil qilish

- **Asardagi asosiy timsollarni aniqlash:** Dars davomida qahramonlar, voqealar, yoki muhitga xos timsollarni topish va ularni muhokama qilish. Masalan:
 - "Alpomish" dostoni: Alpomishning o‘zi botirlik va vatanparvarlik timsoli.
 - Cho‘lponning she’rlari: Quyosh — umid va yangilanish timsoli.
 - “Chinor” romanida chinor daraxti- mangulik ramzi, xalq ramzi.
- O‘quvchilardan: “Bu timsol nimani anglatadi?” yoki “Bu timsol hozirgi davrda qanday ahamiyatga ega?” kabi savollarni muhokama qilishni talab qilish.

2. Timsollarni vizualizatsiya qilish

- Timsollarni rasmlar, diagrammalar yoki jadvallar orqali tasvirlash. Masalan:
 - Quyosh — hayot va yangilanish.
 - To‘lqin — o‘zgaruvchanlik va kuch.
- O‘quvchilarga asar mazmunidan ilhomlangan holda o‘z timsollarini chizish vazifasini berish.

3. Timsollarning zamonaviy talqini

- O‘quvchilardan timsollarni zamonaviy hayot bilan bog‘lashni so‘rash. Masalan:
 - An’anaviy asardagi “tog‘” timsoli (ulug‘lik va bardosh)ni hozirgi shaxsiy fazilatlar yoki ijtimoiy hodisalar bilan solishtirish.
 - Zamonaviy adabiy asarlardagi yangi timsollarni tahlil qilish.

4. Qahramonlar va timsollar o‘rtasidagi bog‘lanishni tushuntirish

- Har bir qahramon qanday timsollarni ifoda etishini o‘rganish. Masalan:
 - Otabek (Abdulla Qodiriy): Qurbonlik va muhabbat timsoli.
 - Ot (dostonlarda): Erkinlik va sadoqat timsoli.
 - It (“Qorako‘z majnun”): Vafodorlik timsoli
- Bu qahramonlar va timsollar o‘quvchilarga qanday ta’sir ko‘rsatishini tahlil qilish.

5. She’riy va badiiy timsollar bilan ishlash

- She’rlardagi metaforik va timsoliy iboralarni tahlil qilish. Masalan:

- “Oy” timsolining turli adabiyotlarda turlicha talqin etilishini o‘rganish.
- Bu iboralarning poetik tuyg‘uni qanday oshirishini muhokama qilish.

6. Timsollarni hayotiy tajribalar bilan bog‘lash

- O‘quvchilardan o‘z hayotlarida uchragan hodisalar yoki holatlarni timsollar yordamida tushuntirishni so‘rash. Masalan:
 - Daraxt — sabr va bardosh timsoli sifatida.
 - Daryo — vaqt yoki hayot oqimi sifatida.

7. Timsollar asosida ijodiy vazifalar

- **Insho yoki esse yozish:** “Sevimli timsolim va uning hayotdagi ahamiyati” mavzusida yozish.
- **Spektakl yoki rolli o‘yinlar tashkil etish:** Qahramonlarni timsoliy xususiyatlari orqali jonlantirish.

Timsolli yondashuvning foydalari:

- **Mazmunni chuqur tushunish:** Asarlarning sirli va yashirin tomonlarini o‘quvchilar o‘zlari kashf etadilar.
- **Ijodiy fikrlashni rivojlantirish:** O‘quvchilar yangi ma’nolarni izlashga va talqin qilishga undaydi.
- **Hayotiy dars olish:** Timsollarning ma’nolarini hayot bilan bog‘lash orqali ularning ma’naviy o‘sishi ta’minlanadi.
- **Estetik zavq:** Timsollarning poetik va badiiy go‘zalligi darsni boyitadi.

Adabiyot darolarida timsolli yondashuvni qo‘llash orqali o‘quvchilar nafaqat asarni, balki uning falsafiy va ma’naviy jihatlarini ham chuqurroq anglab olishadi.

Amaliy topshiriqlar: “Qisqa sharh”, “O‘yin donachalari”, “Muhim kadrlar” usullari orqali guruh va juftliklarda ishlash bilan amaliy ko‘nikmalar rivojlantiriladi. Bunday yondashuvdan foydalanishning amali ahamiyati:

1. **Qiziqishni oshiradi:** Interaktiv topshiriqlar o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi.
2. **Ijodkorlikni rivojlantiradi:** Rasm chizish, modellar yaratish va timsollarni talqin qilish ijodiy qobiliyatlarni rivojlantiradi.
3. **Tahliliy fikrlashni shakllantiradi:** Timsollarni izohlash va ularga bog‘liq topshiriqlar orqali tanqidiy fikrlash rivojlanadi.
4. **Guruhda ishlashni o‘rgatadi:** Ko‘plab topshiriqlar guruh bo‘lib ishlashni talab qiladi, bu esa hamkorlikni mustahkamlaydi.

Bu yondashuvni tizimli ravishda qo‘llash o‘quvchilarning nafaqat adabiyot va ona tili fanlariga, balki umuman ijodiy va ilmiy faoliyatga bo‘lgan e’tiborini oshiradi.

“Tahlil va muhokama” bosqichida quyidagi savollar orqali dars jarayonida foydalanilgan zamonaviy usullarning amaliy ahamiyati haqidagi xulosalar, yutuq va kamchiliklar muhokama qilinadi:

Bugun nimani olib ketmoqchisiz?

Tanlovingiz sababi...

Qanday qiyinchiliklarga duch keldingiz?

Darsning refleksiya bosqichida **"Men nimani o'rgandim?"** savoli o'quvchilarning dars davomida olgan bilimlarini tahlil qilishlari va anglashlari uchun juda muhim. Ushbu savol orqali ular o'z bilimlarini mustahkamlash, tushunmagan jihatlarini aniqlash va shaxsiy fikrlarini shakllantirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Refleksiya bosqichida "Men nimani o'rgandim?" savolidan foydalanishda “Yozma javoblar” usulidan foydalaniladi:

- O'quvchilarga maxsus qog'oz yoki daftarlariga savolga qisqacha javob yozishni so'rash. Masalan:
 - Darsdan olgan uchta asosiy fikrni yozish.
 - Qaysi qism sizga eng qiziq bo'ldi va nima uchun?
 - "Men dars davomida o'rgandim, lekin hali quyidagilarni bilishni istayman..." kabi jumlani yakunlash.
 - "Bugungi mavzu hayotda qanday foydali bo'lishi mumkin?"

Bu yondashuv darsni samarali yakunlashga va o'quvchilarning o'z-o'zini rivojlantirishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Zulxumor Mirzayeva, Komil Jalilov “Adabiyot” 6-sinf uchun darslik, Toshkent-2022.
2. Zulxumor Mirzayeva, Komil Jalilov “Adabiyot” 7-sinf uchun darslik, Toshkent-2022.
3. S. Olimov, S. Ahmedov, R. Qo'chqorov “Adabiyot” 8-sinf uchun darslik – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nahriyot-matbaa ijodiy uyi, 2019.
4. Q. Yo'ldoshev, V. Qodirov, J. Yo'ldoshbekov. “Adabiyot” 9-sinf uchun darslik. Qayta ishlangan 4-nashri. – T.:”O'zbekiston” NMIU, 2019.
5. Adabiyot [Matn]: 10-sinf uchun darslik / Z. I. Mirzayeva, K. Q. Djalilov. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2022.
6. Sh. A. Yuldoshova “Badiiy asarda motiv, mavzu va timsol o'rtasidagi farq va o'xshashliklar” Journal of Innovation, Creativity and Art, Vol. 3, No. 10, 2024
7. N.F.Saydalixodjaeva “Pedagogik texnologiyalar” moduli bo'yicha o'quv-uslubiy majmua. Toshkent-2021

8. Yo‘ldoshev Q., Yusupov J. Badiiy tahlil asoslari. - Urganch: UrDU noshirlik bo‘limi, 2008.

9. Nizomiy nomidagi TDPU professor v.b. f.f.d. .I.Yakubov. O‘zbek tili va adabiyoti kafedrası o‘qituvchisi M.A.Omanova. “Badiiy tahlil asoslari” fanidan o‘quv-uslubiy majmua. Toshkent-2020

Internet saytlari:

1. <http://www.kutubxona.uz>
2. <http://www.literature.uz>
3. <http://www.ziynet.uz>

**BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA IJTIMOIIY
KO‘NIKMALAR, IJTIMOIIY KOMPETENSIYALARNI
SHAKLLANTIRISH**

Rajabova Xurshida Hakimovna

Qashqadaryo VPMK Maktabgacha, boshlang‘ich va maxsus ta’lim
kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirish haqida so‘z yuritiladi. Bugungi kunda ta’limning eng asosiy talablaridan biri bolalarni erkin va mustaqil, ularni har tomonlama kamol topgan, yetuk va rivojlangan shaxs qilib tarbiyalashdir. Bu o‘rinda bolalarda ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirish juda muhimdir.

Tayanch so‘zlar: Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi, kommunikativ kompetensiya, axborotlar bilan ishlash kompetensiyasi, o‘zini o‘zi rivojlantirish kompetensiyasi, umummadaniy kompetensiya, o‘zini-o‘zi anglash, ijtimoiy faollik, o‘zaro hamkorlik, mustaqil fikrlash, o‘ziga ishonch.

Abstract: This article discusses the formation of social competencies in primary school students. Today, one of the main requirements of education is to raise children to be free and independent, to be fully developed, mature and developed individuals. In this context, the formation of social competencies in children is very important.

Keywords: Socially active citizenship competence, communicative competence, information literacy competence, self-development competence, general cultural competence, self-awareness, social activity, cooperation, independent thinking, self-confidence.

Аннотация: В данной статье говорится о формировании социальных компетенций у учащихся младших классов. Сегодня одним из главных требований образования является воспитание детей свободными и самостоятельными, полностью созревшими, зрелыми и развитыми

личностями. В этом месте очень важно формировать у детей социальные компетенции.

Ключевые слова: Компетенция социально-активной гражданственности, коммуникативная компетентность, компетентность обработки информации, компетентность саморазвития, универсальная компетентность, самосознание, социальная активность, взаимное сотрудничество, самостоятельное мышление, уверенность в себе.

Kirish

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Turkiston jadidlarning dasturida bir qator vazifalar qo'yilgan edi. Bular: xalq ta'limida islohotlar olib borish va madaniyat, fan va texnika hayotiy muhim bo'lgan sohalarda yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash; tayyorlangan yuqori malakali mutaxassislardan Turkistonning iqtisodiyoti, sanoati va qishloq xo'jaligini rivojlantirishda foydalanish; xalqning turmush darajasini ko'tarish va farovonligini oshirish; milliy sarmoyani shakllantirish, mulkdorlar va boy odamlarning ko'payishiga ko'mak berish; malakali mahalliy mutaxassislar yordamida jamiyat va davlat hayotida tub islohotlarni amalga oshirish kabilar edi.

Jadid mutafakkirlarimiz dasturidagi vazifalar hozirga qadar o'z ahamiyatini yo'qotmay kelmoqda va Yangi O'zbekiston sharoitida 2023-yil 11-sentyabrda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining “O'zbekiston – 2030” strategiyasida o'z aksini topganligining guvohi bo'lamiz. So'nggi yillar davlatimizda ta'lim tizimi sohasidagi islohotlarning huquqiy asoslariga nazar tashlaydigan bo'lsak, ta'lim tizimining mukammallik sari dadil qadam tashlayotganligining guvohi bo'lamiz. Bular “Ta'lim to'g'risida”gi, “Davlat oliy ta'lim muassasalarining akademik va tashkiliy boshqaruv mustaqilligini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi, “Davlat oliy ta'lim muassasalariga moliyaviy mustaqillik berish chora-tadbirlari to'g'risida”gi qarorlari, “O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, “Pedagogning maqomi to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasi qonuni kabi hujjatlarda o'z aksini topib bormoqda.

Shunday muhim hujjatlar qatorida, “Pedagogik ta'lim sifatini oshirish va pedagogik kadrlar tayyorlovchi oliy ta'lim muassasalari faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi qaror hisoblanadi.

Yuqoridagi qaror farmon qonunlardan shuni bilishimiz mumkin-ki, so'nggi yillarda mamlakatimizda ta'lim sohasiga alohida ahamiyat berilmoqda. Maktab ta'lim yo'nalishlarida ilg'or xorijiy tajriba asosida yosh avlod orasida ijodkorlarning mehnatiga bo'lgan hurmat hissini shakllantirishga qaratilgan intellektual darsliklar, yangi fanlar joriy etilib, ular bo'yicha o'tkaziladigan mashg'ulotlarda

o‘quvchilarni o‘rganganlarini hayotida foydalana olishga o‘rgatish maqsadi qo‘yilgan.

Ta’limda jarayonida kompetensiyaviy yondoshuv deyilganda, o‘quvchilarning shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy hayotlarida uchraydigan vaziyatlarda egallagan turli xildagi malakalarini samarali ravishda qo‘llashga o‘rgatish tushuniladi. Inson o‘z hayotida shaxsiy, ijtimoiy, iqtisodiy va kasbiy munosabatlarga kirishishi, jamiyatda o‘z o‘rnini egallashi, duch keladigan muammolarning yechimini hal etishi, eng muhimi o‘z sohasi, kasbi bo‘yicha raqobatbardosh kadr bo‘lishi uchun zarur bo‘lgan tayanch kompetensiyalarga ega bo‘lishi lozim. Tayanch kompetensiyalarga esa axborotlar bilan ishlash kompetensiyasi, o‘zini o‘zi rivojlantirish kompetensiyasi, ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi, milliy va umummadaniy kompetensiyasi, matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo‘lish hamda foydalanish kompetensiyalari kiradi. Kommunikativ kompetensiyani boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida shakllantirish juda muhimdir. Ma’lumki, mafkuraviy tarbiyaning eng ta’sirchan vositalaridan biri muloqot hisoblanadi. Chunki inson qalbida va ongida shakllanadigan dunyoqarash, e’tiqod, imon, vijdon, mas’uliyat kabi fazilatlar tarbiyasida radio-televideniya, gazeta jurnallar, badiiy hamda ilmiy adabiyotning o‘rnini e’tirof etgan holda shuni aytish mumkinki, yuzma-yuz kechadigan fikr almashuv, insonning yuzi va ko‘ziga qarab turib aytiladigan bama’ni so‘z va hissiyotlarning o‘rni beqiyos. Shuning uchun ham ota-ona bir gapni aytishi lozim bo‘lsa, bolasining yuzini o‘ziga qaratib olib, zarur yuz qiyofasi va ko‘zidagi samimiyat bilan fikrini uqtira boshlaydi. Va bunday muloqot, albatta, samarali bo‘ladi. Shu bois o‘qituvchi-o‘quvchi, o‘quvchi-o‘quvchi va ota-ona-o‘quvchi o‘rtasidagi muloqot ta’lim-tarbiya jarayonida katta ahamiyatga egadir. Bolalar nutqining rivojlanishi ularning faoliyati, muloqoti bilan uzviy bog‘liqdir. Bola jumlarining mazmuni va shaklidagi o‘zgarish uning muloqot shakllari o‘zgarishi bilan bog‘liq bo‘ladi. Ilk bolalik davriga xos situativ nutq ishchan muloqot shaklidan nosituativ bilishga yo‘naltirilgan va nosituativ-shaxsiy muloqot shakliga o‘tilishi bolalar nutqiga ma’lum bir talablarni qo‘yadi. Bu talablar bola nutqining yangi-yangi tomonlarini, turli kommunikativ masalalarni hal qilishi uchun zarur bo‘lgan xususiyatlarni tarkib toptiradi. Bolaning nutqi sotsial kontaktlarni o‘rnatish funksiyasini bajara boshlaydi. Buning uchun esa bolada ichki nutq tarkib topishi, monologik xususiyat kasb etib borishi lozim bo‘ladi. Bola nutqining rivojlanishidagi muhim xususiyat - nutq tafakkur quroliga aylanishidan iborat.

Kommunikativ kompetensiyada o‘quvchining muloqotda muomala madaniyatiga amal qilishni, hamkorlikda jamoada samarali ishlay olish layoqatlarini shakllantirish ham o‘z o‘rniga ega. Umuman maktab o‘quvchisining asosiy natijalari bu ish qanchalik muvaffaqiyatli o‘tishiga bog‘liq bo‘ladi. Ulg‘ayayotgan kishining

hayotdagi mavqeyini shakllantirishda, uning hayot yo‘lini belgilashda, o‘z vazifasini anglatishda o‘qituvchining bolalar jamoasini barpo etish yuzasidan olib boriladigan faol va qat’iy faoliyati zarur hisoblanadi.

Demak, bola kommunikativ kompetensiyani egallashi orqali uning nutqi, muomala-munosabat va bilish darajasi oshib boradi. O‘zini o‘zi rivojlantirish kompetensiyasini egallash ham boshlang‘ich sinflarda muhim ahamiyatga ega. O‘zini-o‘zi anglashning rivojlanishi har bir bolada o‘ziga xos tarzda kechadi. Dunyoning rivojlangan davlatlaridan biri bo‘lgan AQSH pedagogikasidagi ta’limotda ham quyidagilarni ko‘rish mumkin:

- bolani o‘z kuchi, imkoniyatiga ishonch ruhida tarbiyalash;
- o‘quvchining eng kichik shaxsiy imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarish uchun kurash;
- bolani kamsitmaslik, insoniy qadriyatlarni va g‘ururini erga urmaslik;
- o‘quvchining ilk davridanoq kasb-korga yo‘naltirish, Vataniga faxr va iftixor ruhida tarbiyalash.

Ma’lumki, bola bilimga qiziqmasdan turib, o‘qishga intilmaydi, muvaffaqiyatli o‘qiy olmaydi. Bolada o‘z kuchiga va qobiliyatiga ishonch hosil etish, o‘qishga jalb etish, ilk yutuqlari uchun rag‘batlantirish, ayniqsa, ahamiyatlidir. Boladagi o‘qishga qiziquvchanlik qiyinchiliklarni yengishga, faolligini oshirishga, ishonch uyg‘otishga va mustaqilligi kamol topishiga olib keladi. Sinf rahbarlarining madaniyat darajasining kengligi, pedagogik odob talablariga rioya qilishi, har bir bola shaxsini inson sifatida hurmat qilishi bilan unga nisbatan talabchanlikni unutmaslik, tashkilotchilik malakalariga ega bo‘lishi, o‘z malakasini tinimsiz oshirib borish bilan ishga ijodiy yondashish talab qilinadi.

O‘zini-o‘zi anglashning rivojlanishi bolaning bilish va motivatsion sohalari shakllanishi bilan uzviy bog‘liq bo‘ladi. Mana shu sohalarning rivojlanib borishi natijasida bola ham o‘zini, ham o‘zi egallab turgan vaziyatni anglashga qodir bo‘la boshlaydi, ya’ni unda o‘zining ijtimoiy “men”ini anglash shakllanadi. Bu hodisa bolaning keyingi yosh bosqichiga o‘tishida muhim rol o‘ynaydi. Bu davrda bolalarda ixtiyoriy harakatlar rivojlanishi bilan birga irodaviy jarayonlar ham ko‘rina boshlaydi (maqsad qo‘yish, yo‘l-yo‘riq hamda vositalarni belgilash, qarorga kelish va qarorni ijro etish).

Bolalar irodaviy harakatlarini o‘stirish va mustahkamlashda ularni mehnat mashg‘ulotlariga jalb qilishning ham ahamiyati kattadir. Bolalarga biron mehnat topshirig‘i berilsa, ular ayni chog‘dagi o‘zlarining mayl-xohishlarini yengib, mehnat topshiriqlarini o‘z vaqtida bajarishga intiladilar. Bolalardagi irodaviy harakatlarni rivojlantirish maqsadida ularni o‘z-o‘ziga xizmat qilish, sinfda navbatchilik qilish, gullarni parvarish qilish va tabiat burchaklarida navbatchilik qilish kabi mehnat turlariga jalb qilish zarur.

Bunda faqat mehnat topshiriqlari berish bilangina cheklanib qolmay, balki bolalarning bu topshiriqlarni qanday bajarayotganliklarini ham tizimli ravishda tekshirib, nazorat qilib turish lozim. Ana shunday qilgandagina bolalarda javobgarlik hissi yuzaga keladi. Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi Jamoa rivojlanish darajasidan dalolat beradigan muhim belgilaridan biri – o‘quvchilarning birgalikdagi faoliyatiga ishtiyoqi hisoblanadi.

Kechaga tayyorgarlik ko‘rish, shanbaliklarda ishtirok etish kabi maktab tajribasida muntazam uchrab turadigan ishlarda ko‘zga tashlanadi. Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasini rivojlantirishda o‘quvchilarning faqat sinfdan tashqari faoliyatida namoyon bo‘ladigan munosabatilarni tahlil etish bilangina cheklanib bo‘lmaydi. Sinf rahbari ishining o‘ziga xos xususiyati shundan iboratki, u oddiy bolalar jamoasini emas, balki o‘quvchilar jamoasini shakllantiradi. Milliy va umummadaniy kompetensiyani shakllantirishda boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining axloqiy obro‘si g‘oyat darajada yuqori bo‘lishi muhim ahamiyat kasb etadi. O‘qituvchi ana shundagina tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatishga ega bo‘ladi. O‘qituvchining shaxsiy fazilatlari, ma’naviy qiyofasi o‘quvchilar ongining va xulqining shakllanishiga katta ta’sir ko‘rsatadi. O‘qituvchi uchun malaka va ko‘nikmalarga ega bo‘lishning o‘zi yetarli emas.

U o‘z tarbiyaviy faoliyatida yuksak darajadagi insonparvarlik fazilatlari, o‘z ishiga sadoqati, intizomi, odamiyligi, axloqiy sifatlari bilan ham ta’sir kuchiga ega. Chunki, o‘qituvchilik qobiliyati juda ko‘p sifatlarni: chuqur bilim, keng fikrlilik, ishga jon dildan ko‘ngil qo‘yish, bolalarga bo‘lgan cheksiz muhabbat, muomala, nazokatlik, qalb yoshligi, serzavq temperament, oqil va adolatlik namunasi, alohida nazokat, sipolik va vazminlik kabi fazilatlarning bo‘lishini taqozo qiladi. Sinf rahbarining va fan o‘qituvchilarining asosiy vazifasi har bir o‘quvchining faoliyatini quyidagi taklif va shartlar asosiga qurish maqsadga muvofiq:

Bolalarda muloqot ko‘nikmalarini shakllantirish muhim jarayon bo‘lib, bu ularning ijtimoiy hayotga moslashuvi, fikrlarini ifodalash va o‘zaro munosabatlarni o‘rnatish qobiliyatiga ta’sir qiladi. Quyida bolalarda muloqot ko‘nikmalarini shakllantirish uchun samarali metodlar to‘liq bayon etilgan.

1. O‘yin metodlari

Bolalar tabiatan o‘yin orqali o‘rganadilar, shuning uchun muloqot ko‘nikmalarini shakllantirishda o‘yin usullari samarali hisoblanadi.

Rolli o‘yinlar – bolalar turli rollarni o‘ynab, o‘zaro muloqot qilishni o‘rganadilar (do‘konchi va xaridor, shifokor va bemor va h.k.).

Ssenariyli o‘yinlar – bolalar oldindan tuzilgan ssenariy bo‘yicha muloqot qilishga o‘rgatiladi.

Jamoaviy o‘yinlar – bolalar birgalikda ishlash orqali muloqot qilishni o‘rganadilar.

2. Dialog usuli

Bolalar bilan doimiy suhbat olib borish, ularning fikrlarini tinglash va o‘z fikrlarini bildirishga rag‘batlantirish.

Turli savollar berish va ularga to‘liq javob berishga undash.

Hissiy aloqani rivojlantirish uchun mimika va jestlardan foydalanish.

3. Hikoya va ertak metodlari

Ertak va hikoyalar o‘qish – bolalar o‘qilgan matn haqida suhbatlashish orqali muloqot qilish qobiliyatini rivojlantiradilar.

Hikoyani davom ettirish – bola ertak yoki hikoyaning davomini o‘ylab topadi va uni og‘zaki yoki yozma tarzda bayon qiladi.

Ertak qahramonlarining dialoglarini yaratish – bolalar qahramonlar nomidan gapirish orqali muloqotni o‘rganadilar.

4. San’at va ijodiy metodlar

Rasm chizish va sharhlash – bola o‘z chizgan rasmini tasvirlab beradi.

Qo‘g‘irchoq teatri – bolalar qo‘g‘irchoqlar yordamida suhbatlashishni o‘rganadilar.

She’r va qo‘shiqlar yodlash – nutq rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

5. Guruhiy mashg‘ulotlar

Bahs-munozaralar – bolaning fikrlash va muloqot qilish ko‘nikmasini rivojlantiradi.

Jamoaviy loyiha va topshiriqlar – bolalar guruh bo‘lib ishlash orqali o‘zaro muloqot qilishni o‘rganadilar.

6. Kuzatish va taqlid metodlari

Kattalar va o‘rtoqlarning muloqotini kuzatib, ulardan o‘rganish.

O‘yinchoqlar yoki suratlar yordamida turli vaziyatlarni namoyish etish va boladan u haqida fikr bildirishni so‘rash.

7. Maxsus logopedik mashqlar

Artikulyatsion mashqlar (til va lablar uchun).

Nutqni to‘g‘ri talaffuz qilishga o‘rgatuvchi mashqlar.

Og‘zaki hikoya qilishni rivojlantiruvchi topshiriqlar.

Bu metodlar bolalarning yoshiga mos ravishda qo‘llansa, ularning muloqot qobiliyatlari samarali shakllanadi. Agar ma’lum bir yosh toifasi uchun aniq metodlar kerak bo‘lsa, aytib o‘ting!

1. Bolalarni muloqot darajasini, erkin va fikrlash doirasini kengaytirish uchun kitobxonlik madaniyatini keng yo‘lga qo‘yish;

2. Bolalarni demokratik tizim asosida tanqidiy fikrlash jarayoniga tayyorlash;

3. Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasini shakllantirish uchun, o‘qish, tarbiya, tarbiyaviy soat va sinfdan tashqari ishlar jarayonida o‘qituvchilar tomonidan

ularni erkin va faol faoliyat yuritishlari uchun barcha imkoniyat va sharoitlarni yaratib berish;

4. Ota-onalar bilan o‘zaro hamkorlikni yo‘lga qo‘ygan xolda, bolalarda ijtimoiy kompetensiyani shakllantirish borasida (bolalarni erkin va mustaqil, ijtimoiy faol qilib tarbiyalash, ularni shaxs o‘rnida ko‘rish, fikrini hurmat qilish nazarda tutiladi) ota-onalarga pedagogik bilim berish.

Loyihalash metodi.

Loyihalash metodi - o‘quvchilar uzluksiz ravishda murakkablashib boradigan amaliy topshiriqni rejalash, konstruksiyalash va bajarish jarayonida bilim, ko‘nikma va malakaga ega bo‘ladigan o‘qitish tizimidir. Ta’lim oluvchilar keng miqyosdagi muammoli (ijodiy, axborot, kommunikatsiya va h.k.) masalalar bilan bog‘liq loyihalarni bajaradilar. Mazkur metodning yuqori samara berishi uchun loyihani bajarishda o‘quvchilarda motivatsiyaning yuqori darajada bo‘lishi, shart hisoblanadi. Loyihalash metodi orqali o‘quvchilarda quyidagi shaxsiy kompetensiyalar shakllanadi: komandada ishlash; ishchanlik; ma’suliyatni his etish; o‘ziga ishonch; o‘qitishlilik; tezkor fikrlash; jarayon rivojini ko‘ra bilish; mushohada qila bilish; uzoqni ko‘ra bilish; tashxislash; motivatsiya.

XULOSA VA MUNOZARA

Bugungi kunda ta’lim oldida qo‘yilgan asosiy maqsadlardan biri shuki, ta’lim va tarbiya jarayonida o‘quvchilarni to‘liq shakllantirish, ijrochilik ko‘nikmalarini shakllantirishdan iboratdir. Vazifaning juda murakkabligi shundaki, ta’lim-tarbiya o‘quvchilarda xulq-atvorning shaxsiy, ichki asoslarini shakllantirishi lozim. Bu amalda o‘quvchining shaxsiy sifatlarini namoyon qilish imkonini berishi lozim. O‘quvchining shaxsiy sifatleri – bu har bir kishida o‘ziga xos tarzda hosil bo‘ladigan, uning umumiy qadriyatlarga bo‘lgan munosabatini namoyon qiladigan, shaxsiy ahamiyatga ega bo‘lgan sifatlaridir. Ular madaniyatlilik, ijodkorlik, erkinlik, mustaqillik, tanlov imkoniyatiga egalik, fidoiylilik, shaxsiy yaratuvchilik, bunyodkorlik, o‘ziga xoslik, fuqarolik jamiyatiga mansublik, haqgo‘ylik, intizomlilik, hamjihatlik, hamdardlik kabilar. Yuqorida ko‘rsatilga talablarni bajarish kabi muhim vazifa har bir mahoratli va kompetentli o‘qituvchi zimmasiga ulkan ma’suliyat yuklaydi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “Uzbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish buyicha Harakatlar strategiyasi tuFrisida”gi PF4947-son farmoni. // Uzbekiston Respublikasi qonun xujjatlari to‘plami, 2017 y., 6- son, 70-modda, 20 son, 354-modda, 23-son, 448-modda.

2. Turdiev N.Sh., Asadov Yu.M., Akbarova S.N., Temirov D.Sh. Umumiy o‘rta ta’lim tizimida o‘quvchilarning kompetensiyalarini shakllantirishga

yunaltirilgan ta’lim texnologiyalari. // O‘quv-uslubiy qo‘llanma (I qism). - T.: “Fan va texnologiyalar”, 2015. -10-20-b.

3. O. Musurmanova va boshqalar. Umumiy pedagogika 2-qism - T: 2020 y. “Innovatsiya-Ziyo” nashriyoti.

4. Salokhiddinova Gazalkhon Bekmirzayevna (2018). Creativity and artistic thinking as important components of professional competencies of future teachers. Academy, (5 (32)), 69-70.

RAQAMLI VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARINING TA’LIM SOHASIDA QO‘LLASH ORQALI O‘QUVCHILARDA KOLLABRATSION TA’LIM MUHITINI SHAKLLANTIRISH

Rajabova Xurshida Hakimovna

Qashqadaryo VPMM Maktabgacha, boshlang‘ich va maxsus ta’lim
kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada maktab ta’limi jarayonida yangi avlod darsliklaridan foydalanib o‘quvchilarning aql-idrokiga ishonch, o‘z ustida ishlash, hamkorlikda ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish, ularning mustaqil fikrlashiga imkon yaratish, sinf va sinfdan tashqari faoliyatidagi ijodkorligi va tashabbuskorligini rag‘batlantirish tarzida namoyon bo‘lishida bevosita innovatsion va raqamli texnologiyalarning o‘rni haqida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar : Ta’lim, tarbiya, innovatsion , raqamli texnologiya , texnik, interfaol metod, o‘qitish.

KIRISH

Ma’lumki, mustaqil davlatimizning har bir o‘quvchisi jahon andozalariga talablariga mos ravishda tayyorgarlik ko‘rish zarur. Yosh avlodga puxta bilim olishiga, doimo mustaqil fikrlashiga, erkin o‘z fikrini bayon etishiga zamin yaratmog‘imiz darkor, shu bilan bir qatorda zamonaviy sohalaridan fan asoslarini chuqur egallashlari birinchi navbatda ta’lim berish samaradorligiga bog‘liq.

Hozirgi kunda ta’lim jarayoniga raqamli hamda innovatsion texnologiyalar va interaktiv metodlarni qo‘llashga qiziqish tobora keng tus olmoqda. Bunday metodlarni dars jarayoniga qo‘llash ta’lim samaradorligi va ta’sirchanligini oshiradi, o‘quvchilarni darsga yanada qiziqishini ortiradi, o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan qiziqishlarini o‘stiradi. Innovatsiya - bu g‘oya, konsepsiya, jarayon va vosita bo‘lib, uning natijalari pedagogik tizimni yangilanuvi, takomillashuvi hisobiga ta’lim sifatini kafolatlaydi.

XXI asrda internet tarmog‘i jamiyat hayotining turli sohalariga kirib kelishi bilan “elektron hukumat”, “elektron savdo”, “raqamli iqtisodiyot” kabi atamalar

paydo bo‘ldi. Ushbu atama ilk bor 1995-yilda Massachusetts universiteti olimi Nikolas Negroponte tomonidan tilga olingan.

Hozirgi kunda raqamli texnologiyalar shiddat bilan rivojlanib boryapti va har bir sohada zamon bilan hamqadam odimlashni taqozo etmoqda. Axborot olish va foydalanish tezligi juda yiriklashgan bir vaqtda axborot xavfsizligi muammosini ham bartaraf etishimiz lozim. Shunday bir davrda ta’lim tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanish ta’lim sifatini oshirish va ijtimoiy faol yoshlarni tarbiyalashda katta ahamyatga ega. Biz ilgari ta’lim dasturlarini an’anaviy usuli ya’ni ma’ruzani yirik xajmli kitoblar va qo‘llanmalar orqali amalga oshirilgan shaklida olib borganmiz. Bu esa o‘z navbatida ta’lim sifatining u qadar yuqori bo‘lishini ta’minlamagan. Xozirda ta’lim sifatini ko‘tarishda ta’limni raqamlashtirish jarayoni boshlangan.

Uzluksiz ta’lim jarayonida demokratik tamoyillarning amal qilishi o‘quvchilarning aql-idrokiga ishonch, ularning mustakil fikrlashiga imkon yaratish sinf va sinfdan tashqari faoliyatidagi ijodkorligi va tashabbuskorligini rag‘batlantirish tarzida namoyon bo‘ladi. Yuqoridagi fazilatlarining o‘quvchi shaxsida namoyon bo‘lishi uchun ta’lim tizimimizga insonparvarlik va demokratiya g‘oyalariga asoslangan yangi pedagogik texnologiyalar joriy etilmoqda. Zamonaviy ta’limni tashkil etishda qo‘yiladigan muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Qisqa vaqt orasida muayyan nazariy bilimlarni o‘quvchilarga yetkazib berish, ulardan ma’lum faoliyat yuzasidan ko‘nikma va malakalarini hosil qilish, shuningdek, o‘quvchilar faoliyatini nazorat qilish, ular tomonidan egallangan bilim, ko‘nikma hamda malakalar darajasini baholash o‘qituvchidan yuksak pedagogik mahorat hamda ta’lim jarayoniga nisbatan yangicha yondashuvni talab etadi. Pedagogik texnologiya o‘z mohiyatiga ko‘ra subyektiv xususiyatga ega, ya’ni, har bir pedagog ta’lim va tarbiya jarayonini o‘z imkoniyati, kasbiy mahoratidan kelib chiqqan holda ijodiy tashkil etishi lozim. Qanday shakl, metod va vositalar yordamida tashkil etilishidan qat’iy nazar pedagogik texnologiyalar:

- pedagogik faoliyat (ta’lim-tarbiya jarayonining) samaradorligini oshirishi;
- o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasida o‘zaro hamkorlikni qaror toptirishi;
- o‘quvchilar tomonidan o‘quv predmetlari bo‘yicha puxta bilimlarning egallanishini ta’minlashi;
- o‘quvchilarda mustaqil, erkin va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishi;
- o‘quvchilarining o‘z imkoniyatlarini ro‘yobga chiqara olishlari uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishi;
- pedagogik jarayonda demokratik va insonparvarlik g‘oyalarining ustivorligiga erishishni kafolatlashi zarur.

Hozirgi kunda ta’lim jarayonida innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o’quv jarayonida qo’llashga bo’lgan qiziqish, e’tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda, bunday bo’lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an’anaviy talimda o’quvchilarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o’rgatilgan bo’lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o’zlari qidirib topishlariga, mustaqil o’rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o’zlari keltirib chiqarishlariga o’rgatadi. O’qituvchi bu jarayonda shaxsni rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo’naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Talim jarayonida o’quvchi asosiy figuraga aylanadi. Pedagogik texnologiya va pedagog mahoratiga oid bilim, tajriba va interaktiv metodlar o’quvchilarni bilimli, yetuk malakaga ega bo’lishlarini ta’minlaydi. Innovatsiya (inglizcha innovation) yangilik kiritish, yangilikdir. Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o’qituvchi va o’quvchi faoliyatiga yangilik, o’zgarishlar kiritish bo’lib, uni amalga oshirishda asosan interaktiv metodlardan to’liq foydalaniladi. Interaktiv metodlar bu jamoa bo’lib fikrlash deb yuritiladi, yani pedagogik ta’sir etish usullari bo’lib talim mazmunining tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu metodlarning o’ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va o’quvchining birgalikda faoliyat ko’rsatishi orqali amalga oshiriladi. Bunday pedagogik hamkorlik jarayoni o’ziga xos xususiyatlarga ega bo’lib, ularga quyidagilar kiradi:

- o’quvchining dars davomida befarq bo’lmaslikka, mustaqil fikrlash, ijod etish va izlanishga majbur etishi; - o’quvchilarni o’quv jarayonida bilimga bo’lgan qiziqishlarini doimiy ravishda bo’lishini taminlashi; - o’quvchining bilimga bo’lgan qiziqishini mustaqil ravishda har bir masalaga ijodiy yondoshgan holda kuchaytirishi; - pedagog va o’quvchining hamisha hamkorlikdagi faoliyatini tashkillanishi. Ta’lim jarayonida ilg’or pedagogik texnologiyalarni faol qo’llash, ta’lim samaradorligini oshirish, tahlil qilish va amaliyotga joriy etish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir.

Raqamli texnologiyalar kompyuterlar, internet, mobil qurilmalar va boshqa muhim elektron qurilmalar haqida iboratdir. Raqamli texnologiyalar information va kommunikatsiya sohasini kengaytirish uchun qo’shimcha imkoniyatlarni beradi. Raqamli texnologiyalar bugungi kunda bizning hayotimizning bir qismi haliga keldi. Ular shaxsiy ma’lumotlarni saqlash, aloqa o’rnatish, axborot izlash va taqdim etish imkoniyatlari bilan bizga yordam beradi. Raqamli texnologiyalar turli sohalarda ishlatiladi, masalan, tijoratda, tibbda, transportda va hokazo. Kompyuterlar raqamdagi axborotni o’zlashtirish va ishlash uchun foydalaniladigan asosiy qurilmalardandir. Ular ma’lumotlarni saqlash va qayta ishlash imkonini beradi. Internet esa kompyuterlarning aloqa o’rnatish uchun foydalaniladigan global tarmoqni ifodalaydi. Bu orqali biz dunyo bo’ylab axborot almashinuvi uchun

foydalanishimiz mumkin. Mobil qurilmalar esa mobil telefonlar, planshetlar va smartwatchlar kabi portativ elektron vositalardir. Ular orqali biz aloqa o‘rnatish, internetdan foydalanish va boshqa imkoniyatlardan foydalanishimiz mumkin. Raqamli texnologiyalar har tomonlama bizning hayotimizni o‘zgartirib, bizga qulayliklar va imkoniyatlar beradi. Ularning yordamida biz bilan aloqada bo‘lgan odamlar bilan xabarlashishimiz, ma’lumotlarga tez va oson rivojlanishimiz va ish faoliyatimizni sifatini yaxshilash imkoniyatlari ochiladi.

O‘quvchilarning fikr doirasi, ongi, dunyoqarashlarini o‘stirish, ularni erkin tinglovchidan erkin ishtirokchiga aylantirmoq nihoyatda muhimdir. O‘qituvchi darsda boshqaruvchi o‘quvchilar esa, ishtirokchiga aylanmog‘i lozim. Ana shu vazifani uddalashda innovatsion faoliyat ustunligi ko‘p qirrali samara keltiradi. Pedagogikada ya’ni ta’lim berish jarayonida o‘qitish texnologiyalari bilan birga ta’limiy texnologiyalar xam o‘rin olgan. Ta’limiy texnologiyalar mazmun-axborot aspektini bildirsa, o‘qitish texnologiyasi jarayonga aloqador deb xisoblanadi, ya’ni ular orasida xali xam aniq farqlar belgilanmagan. Pedagogik texnologiya talabalarning tayyorgarlik darajasiga, ularning axborotlar bilan tanishganlik va amaliy tayyorgarligiga moslangan bo‘lishi lozim.

Pedagogik texnologiyalardan foydalanish ta’lim texnologiyalarining ilmiy asoslarini ishlab chiqish, pedagogik innovatsiyalar, mualliflik maktablari va yangi texnologiyalarni eksperiment kilish bilan bog‘liqdir. Bu tajribalar muayyan tizimni ishlab chiqish va umumlashtirishni talab etadi. Shu innovatsion texnologiyalar asosida sekin asta pedagogikaning ya’ni o‘qitish tizimining ham yangidan yangi turlari vujudga kelmoqda.

Masalan ulardan biri hamkorlik pedagogikasi. Hamkorlik pedagogikasi XX asrning 20-yillarida rivojlana boshladi va ta’limdagi ko‘pgina innovatsion jarayonlarni xayotga chorladi. Bu texnologiya negizida tanikli rus va chet el pedagoglarining tajribasi yotadi. Ular K.D.Ushinskiy, N.P.Pirogov, L.N.Tolstoy, J.J. Russo, Ya.Korchak, K.Rodjers, E.Bern, S.T.Katskiy, V.A.Suxomlinskiy va boshqalardir. Hamkorlik pedagogikasi 4ta asosiy yo‘nalish bo‘yicha amalga oshiriladi: -shaxsga inson, shaxs sifatida yondashuv; -dialektik faollashtiruvchi va rivojlantiruvchi majmua; -tarbiya kontseptsiyasi; -atrof-muhitni ta’lim-tarbiyaga moslash Ko‘pgina mamlakatlar o‘qitishda texnologik yondashuvdan foydalanib, O‘quvchilar o‘zlashtirishini oshirishda sezilarli muvaffaqiyatga erishdilar. Masalan, Janubiy Koreyada pedogogik texnologiya bo‘yicha sinov-tarjiba tarzida O‘qiyotgan 50 ming bola 15 foiz an’anaviy o‘qitishda faqat eng yaxshi erishadigan natijalar qo‘lga kiritilgan.

Bir qator barcha mamlakatlarda o‘tkazilgan tajribalar o‘qitishning bu tizimini qo‘llash o‘rtacha o‘quvchiga an’anaviy o‘qitishda 20-25 foiz o‘quvchilar erishadigan natijadan yuqoriroq natijaga erishish imkonini berishini ko‘rsatdi.

Pedagogik texnologiyani o‘zlashtirib olgan moxir pedagoglar uchun mazkur usulning an’anaviy usulga ko‘ra samaraliroq ekanligi ma’lum bo‘ldi. Bu esa maktab pedagoglari, kasb-hunar va oliy maktab professor o‘qituvchilari uchun kadrlar tayyorlash sifatini oshirishda pedagogik texnologiyani o‘zlashtirish va amalda qo‘llash zarurligini bildiradi.

«Kadrlarni tayyorlash milliy dasturida» Yangi pedagogik va axborot texnologiyalardan foydalanib, talabalarni o‘qitishni jadallashtirish ko‘zda tutilgan. Innovatsion texnologiyalardan dars jarayonida foydalanishning o‘ziga xosligi shundaki, ular o‘qituvchi va o‘quvchilarning birgalikdagi faoliyati orqali amalga oshiriladi. O‘qitish jarayoni o‘qituvchi hamda o‘quvchilar faoliyatini o‘z ichiga oladi. O‘qituvchining faoliyati o‘quv materialini bayon qilish, o‘quvchilarning fanga bo‘lgan qiziqishini orttirish, fikrini teranlashtirish va e’tiqodini shakllantirish, o‘quvchilarning mustaqil mashg‘ulotlariga rahbarlik qilish, ularning bilim, ko‘nikma va malakalarini tekshirish hamda baholashdan iborat. O‘z ishiga ixlos bilan qaragan o‘qituvchida chinakkam ehtiros bo‘ladi.

XULOSA Xulosa qilib aytganda, zamon rivojlanishi bilan hayotning barcha sohalarida, xususan pedagogika ya’ni o‘qitish va ta’lim jarayonida ham ko‘pgina yangiliklar vujudga keladi. Va har bir qilingan islohot kelajakni yanada muvaffqqiyatli yanada ishonchli qilib ta’minlashga yordam beradi. Ayniqsa o‘qitish jarayonidagi islohotlar, innovatsion texnologiyalar yosh avlodni tezkorlik bilan samarali bilim olishlarini ta’minlab beradi va bu ko‘pgina davlatlar xususan mamlakatimiz O‘zbekiston tajribasida ham o‘z isbotini topib kelmoqda.

REFERENCES 1. Azizxujayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik maxorat. T.:TDPU, 2003. 2. Ishmuxamedov R.J. Innovation texnologiyalar yordamida ta’lim samaradorligini oshirish yullari. T.: TDPU, 2004. 3. Yunusovna, S. Z. The Role of the Conversational Implicative in Linguopragmatics on the Basis of Formal and Informal Letters. TDO‘TAU, 2022 4. Ochilova G.O., Musaxanova G.O. Pedagogik maxorat. Toshkent. TDIU, 2007 yil 5. www. Inter- pedagogika. ru.

TA’LIM JARAYONIDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARINING AHAMIYATI

Rajabova Xurshida Hakimovna

Qashqadaryo VPMM Maktabgacha, boshlang‘ich va maxsus ta’lim
kafedrası o‘qituvchisi

Hozirgi kunda ta’lim jarayoniga innovatsion texnologiyalar va interaktiv metodlarni qo‘llashga qiziqish tobora keng tus olmoqda. Bunday metodlarni qo‘llash ta’lim samaradorligi va ta’sirchanligini oshiradi, o‘quvchilarning o‘qish motivlarini o‘stiradi. Innovatsiya - bu g‘oya, konsepsiya, jarayon va vosita bo‘lib,

uning natijalari pedagogik tizimni yangilanuvi, takomillashuvi hisobiga ta’lim sifatini kafolatlaydi. Shu sababli dunyodagi ilg’or pedagog olimlar an’anaviy, klassik pedagogikani tanqid ostiga olmoqdalar. Mavjud bo’lgan amaldagi nazariyani, o’quv-tarbiyaviy ishlarni tashkil etishni innovatsion pedagogika asosida qayta ko’rib chiqishni taklif etmoqdalar. Ishni nimadan va qanday boshlash kerak? Eng avvalo, mavjud klassik pedagogikani o’quvchining tabiatiga, rivojlanishiga, xohish-extiyojiga moslashtirish kerak bo’ladi. Innovatsiya mavjud bo’lgan holatdan o’zgargan, farq qiladigan degan ma’nolarni bildiradi. Innovatsion pedagogika hukmron nazariya, nazariy va amaliy muammolarni yechish asos etib olingan. Innovatorlar fikricha, odatdagi mumtoz pedagogik nazariyalar eskirib qolgan, yangi sharoitda xozirgi avlodni bu yo’l bilan tarbiyalash mumkin emas. Bu vaziyatda innovatsiya juda muhimdir. Pedagogika - ta’lim-tarbiya to’g’risidagi ilmiy bilimlar tizimi. Ob’yektivlik, maqsadga muvofiqlik, mustahkamlilik, bir-biriga zid bo’lmashlik esa uning asosiy xarakteristikalaridir. Insonning shakllanganligi, rivojlanganligi va tarbiyasi haqidagi bilim va ularning yuksalish darajasi talabga muvofiqligi ob’yektivlikning yagona talabidir. Jahon pedagogika nazariyasi tarbiyaviy jarayonning hokimiyat yuqorisida turgan odamlarning g’oyalari qanday bo’lishi bilan bog’lik bo’lmashligini allaqachon e’tirof etgan. O’sib borayotgan avlod tarbiyasi juda jiddiy jarayon bo’lib, uni o’tkinchi narsalarga bog’liq qilib qo’yish mumkin emas. Chunki uni tashkil etuvchi qoidalar inson tabiati va uning rivojlanishi haqidagi ob’ektiv malumotlarga ziddir. Kuchli, tasirchan va mustahkam tarbiya tizimini faqatgina fan o’rnatgan ob’yektiv asoslar va amaliyotda tasdiqlangan qoidalar yordamida rivojlantirish mumkin. Bu, albatta, innovatsion pedagogika bilan bog’liqdir. Umuman innovatsiyalar deganda pedagogik tizimga yangiliklarni kiritish, o’quv-tarbiyaviy jarayonini takomillashtirish, optimallashtirish orqali ijobiy, samarali natijalarga erishish ko’zda tutiladi. Innovatsiya so’zi ingliz tilidan olingan bo’lib, innovation- "yangilikni kiritish", "yangilik" degan ma’noni ifodalab, pedagogik tizimdagi o’zgarishdir. Ko’pincha innovatsion pedagogikani an’anaviy pedagogikaga nisbatan alternativ pedagogika deb hisoblashmoqdalar. Bu fikrga, hech bo’lmaganda, eng oddiy tushunchalar bo’yicha qo’shilmaslik mumkin emas, ya’ni sinf, o’quvchi, mazmun va dastur, darsliklar ham bu holda saqlanib qoladi. Agar umumiy pedagogik tizim saqlanib qolsa, unda uni modernizatsiya qilish, takomillashtirish, rivojlantirish, texnologiyalashtirish haqida gapirish mumkin. Umuman, har qanday yangi pedagogik jarayon ham pedagogik tizim asosida kechadi. Ta’limdagi sifat va samaradorlikni oshirish faqat ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, takomillashtirish, uzviylik va uzluksizlikni ta’minlash o’qituvchi-pedagoglarni innovatsion faoliyatda ishlashda o’quvchi-bolalarning faolligini va ma’suliyatini oshirish bilan bog’lanib qolaveradi. Pedagogik innovatsion jarayonlarni G’arbda 50-yillar oxirlaridan boshlab, bizning

mamlakatimizda esa so‘nggi 10 yilliklardan boshlab olimlar maxsus o‘rgana boshladilar. Jahon pedagogik jamoatchiligining qiziqishi maxsus innovatsion xizmat, nashriyot faoliyati jurnallar» va informatsion maqolalar ko‘rinishida paydo bo‘lyapti. Xususan, YUNESKO qoshida ta’limni rivojlantirish Osiyo pedagogik innovatsiyalar markazi mavjud bo‘lib, dunyodagi turli mamlakatlardagi pedagogik yangiliklarni umumlashtirib, ta’lim masalalari bo‘yicha xalqaro buyruq bilan birgalikda pedagogik jamoatchilikka maxsus nashrlarda ular haqida ma’lumotlar tarqatadi. Bizning mamlakatimizda pedagogik innovatsiyaning rivojlanishi keng jamoatchi pedagoglar harakati, maktabning tez rivojlanishiga bo‘lgan talab va uni pedagoglar amalga oshirib bo‘lmashliklari o‘rtasida yuzaga kelgan qarama-qarshiliklar bilan bog‘liq, Shu sababli yangi bilimlarga bo‘lgan talab, yangi yangilik, yangi innovatsiya, innovatsion jarayon tushunchalarini anglash talabi ortdi. Innovatsion texnologiyalar mohiyat - e’tibori jihatidan boshqa texnologiyalar bilan bir safda turadi, chunki ular ham boshqalar qatori o‘z xususiy sohasiga uslublari va vositalariga ega. Biroq pedagogik texnologiya inson ongi bilan bog‘liq bilimlar sohasi sifatida murakkab va hammaga ham tushunarli bo‘lmagan pedagogik jarayonni ifoda etishi bilan ishlab chiqarish va axborotli texnologiyalardan ajralib turadi. Uning o‘ziga xos xususiyati tarbiya komponentlarini mujassamlashtirganidir. Innovatsion texnologiyalarning asosiy mohiyati ta’limda o‘quvchilarga bilim berish va shu bilimlarni to‘liq o‘zlashtirilishiga erishishdir. Boshlang‘ich sinflarda innovatsion texnologiya asosida dars o‘tishda eng asosiy talab, o‘quvchilarning avval o‘zlashtirgan bilimlari va qiziqishlari asosida bilim berishni ko‘zda tutadi. Innovatsion pedagogik texnologiyalar o‘quvchilarning o‘rganilayotgan bilimlarni esga tushirish, jonlashtirish, yangi bilimlarni o‘zlashtirishga asos bo‘ladi, deb ko‘rsatadi. Bilimlar va tayyorgarlikni aniqlash o‘quvchilarni faollashtirish va bilim o‘zlashtirishga ijobiy motivni keltirib chiqaradi. Mavzuni o‘rganishga kirishishda erkin suhbat, munozara, muammoli vaziyatni yaratish aqliy hujum va boshqa shakllarda jonlantirish mumkin. Innovatsion texnologiya inson ongi, tafakkuri bilan bog‘liq bilimlar sohasi sifatida murakkab va hammaga ham tushuntirish mumkin bo‘lmagan pedagogik jarayonni ifoda etadi. Uning o‘ziga xos jihati – tarbiya muammosini qamrab oladi. Demak, texnologiya samaradorligi inson o‘zining ko‘p qirrali tomonlari bilan unda qanchalik to‘liq namoyon bo‘lyapti, uning ruhiy – kasbiy jihatlari ularning kelajakda rivojlanishi qanday hisobga olinayapti degan savollarning yechimiga bog‘liq ekan. Shu jihatdan olganda innovatsion texnologiya shaxsning rivojlanish bosqichlarini loyihalashtirish, tashxislash va differensiya kabi imkoniyatlarga ham ega bo‘ladi. Bu esa pedagogning texnologik jarayon bilan ishlash qobiliyatiga ham bog‘liq. Axborot texnologiyalari insoniyat taraqqiyotining turli bosqichlarida ham mavjud bo‘lgan. Hozirgi zamon axborotlashgan jamiyatning o‘ziga xos xususiyati shundaki, “ sivilizatsiya” tarixida birinchi marta bilimlarga

erishish va ishlab chiqarishga sarflanadigan kuch, energiya, xomashyo materiallar va moddiy iste’mol buyumlariga sarflanadigan harajatlardan ortiq bo’ldi, ya’ni axborot texnologiyalari barcha mavjud texnologiyalar va xususan, zamonaviy texnologiyalar orasida yetakchi o’rinni egallamoqda. Texnologiyalarning turli jabhalarga kirib borishi axborotlashgan jamiyatni shakllantirishga zamin yaratib bermoqda. “Elektron ta’lim”, “Elektron boshqaruv”, “Masofaviy ta’lim”, “Ochiq ta’lim”, “Axborotlashgan iqtisod” kabi tushunchalar hayotimizga keng kirib keldi. Jahon tarbiyasi shuni ko’rsatmoqdaki texnologiyalar, jumladan, axborot texnologiyalari internetning ta’lim sohasiga kirib kelishi ta’lim xizmatlarining globallashtirish jarayonlariga katta yo’l ochib bermoqda. Rivojlangan davlatlar ta’lim sohasida bo’layotgan bunday ijobiy jihatlarni e’tiborga olgan holda, ta’lim sifatini yuksaltirish uchun texnologiyalardan ommaviy ravishda foydalanish davr talabiga aylanib bormoqda. Xulosa o’rnida shuni aytish kerakki, interfaol usullar erkin fikrlaydigan, mustaqil izlanadigan o’quvchilarni shakllantirishga yo’naltirilganligi bilan e’tiborga loyiqdir. Ta’lim berishning bu usulida o’qitish jarayonidagi asosiy ish o’quvchilar tomonidan amalga oshirilishi, ular ta’limning o’yekti emas, balki sub’yekti, ya’ni xuddi o’qituvchi singari ijrochisi bo’lishi ko’zda tutiladi. Interfaol usullarning asosida o’qituvchi bilan o’quvchilarning birgalikdagi ishlashigina emas, balki ta’lim olayotgan o’quvchilarning o’zaro hamkorlikda didaktik faoliyat ko’rsatishi turadi.

References:

1. Sh. M. Mirziyoyev “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi PF -6108 son06-11-2020 y farmoni
2. Yoshlarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash va ularning ijtimoiy faolligini yanada oshirishga oid qo‘shimcha chora - tadbirlar to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 13- iyuldagi PF 6260 son Farmoni
3. Musaev J. O‘quvchilarning mustaqil fikrlash salohiyatini rivojlantirish. Monografiya. . – T.: SHarq, 2010. –252 b.
4. Matchonov S., G‘ulomova X. Nutq madaniyati. // Boshlang‘ich ta’lim. 2000. -№1. -8-10-b.
5. www.Google.uz
6. www.ZiyoNet.uz

OLIY TA’LIM MUASSASALARIDA ADABIYOTSHUNOSLIK FANINI INNOVATSION RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA O‘TISHNING DOLZARB MUAMMOLARI

Mavlonova O‘g‘iloy Hamdamovna

Zarmed Universiteti Tillar kafedrasi mudiri, f.f.f.d. (PhD), dotsent

Fattoyeva Maxliyo Muxammat-qizi, Jo‘rayeva Feruzabonu Yorqin qizi

Zarmed Universiteti Filologiya va biznes fakulteti 3-kurs talabalari

dagotys@mail.ru, +998914038305

Annotatsiya

Ushbu maqolada oliy ta’lim muassasalarida adabiyotshunoslik fanini innovatsion raqamli texnologiyalar yordamida o’qitishning dolzarb masalalari atroflicha yoritilgan. Hozirgi kunda raqamli texnologiyalar ta’lim sohasida keng joriy qilinmoqda. Adabiyotshunoslik fanining xususiyati uni raqamli vositalar bilan uyg’unlashtirishni talab etadi. Maqolada raqamli platformalar, sun’iy intellekt, virtual laboratoriyalar, elektron darsliklar, audiokitoblar, interaktiv onlayn kurslar orqali adabiyotshunoslik fanini o’qitishdagi afzalliklar, imkoniyatlar hamda mavjud muammolar muhokama qilinadi. Tajriba, monitoring va aniq statistik ma’lumotlar asosida ilmiy asoslangan takliflar beriladi.

Kalit soʻzlar: Adabiyotshunoslik, raqamli texnologiyalar, oliy ta’lim, innovatsiya, elektron platforma, sun’iy intellekt, interaktiv darslik, masofaviy ta’lim.

Kirish. Bugungi global raqamli transformatsiya sharoitida oliy ta’lim tizimida innovatsion texnologiyalarning ahamiyati tobora ortib bormoqda. An’anaviy dars o’tish usullari talabalar ehtiyojlariga to’liq javob bermayapti. Ayniqsa, gumanitar fanlar, jumladan, adabiyotshunoslik fanini o’qitishda yangi yondashuvlarga ehtiyoj kuchaymoqda. Oliy ta’lim tizimida o’quv jarayonining raqamlashtirilishi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PQ–5847-son qarorida ham alohida ko’rsatib o’tilgan. Mazkur qarorda ta’limda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish, elektron kutubxonalarni yaratish, masofaviy ta’lim tizimini takomillashtirish vazifalari belgilanadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, adabiyotshunoslik fanini zamonaviy talablar asosida raqamli texnologiyalar yordamida o’qitish masalasi dolzarblik kasb etmoqda.

Metodika. Maqola yozishda empiric kuzatuv va tahlil, so’rovnoma, eksperiment va taqqoslama tahlil kabi ilmiy-tadqiqot uslublaridan foydalanildi:

1. **Empirik kuzatuv va tahlil:** 2022-2024-yillar davomida 8 ta oliy ta’lim muassasalarida adabiyotshunoslik fanining o’qitilishi kuzatilib, raqamli vositalardan foydalanish holati tahlil qilindi. Natijalarga ko’ra, talabalarning 62 foizi dars jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanilsa, mavzuni tushunish darajasi ortishini ta’kidlashgan. Shuningdek, kuzatuvlar shuni ko’rsatdiki, darslarda video-leksiyalar, slaydlar, interaktiv testlar qo’llanilgan guruhlarda ishtirok va faollik yuqori bo’lgan. Bu esa o’qitish jarayonida raqamli vositalarning ijobiy ta’sirini ko’rsatadi.

2. **So’rovnoma:** Talabalar (120 nafar) va o’qituvchilar (30 nafar) orasida raqamli ta’lim vositalaridan foydalanish, ularning samaradorligi, qulayligi bo’yicha so’rovnoma o’tkazildi. So’rovnoma natijalariga ko’ra, talabalar raqamli dars usullari orqali o’zlashtirish samarasi 20-25% ga oshganini bildirishgan. O’qituvchilarning esa 67% i raqamli platformalarni darsda qo’llash istagini bildirgan, biroq 33% i bu borada yetarli texnik imkoniyatlarga ega emasligini ta’kidlagan.

3. **Eksperiment:** Navoiy davlat pedagogika universitetida 2023-2024-o‘quv yilida “Literary Criticism” fani Moodle va Google Classroom platformalari orqali interaktiv tarzda o‘tilgan va yakuniy baholash natijalari orqali samaradorlik o‘rganilgan. Eksperiment guruhida o‘qigan 60 nafar talabadan 85 foizi fan bo‘yicha yakuniy baholashda yuqori natijalarga erishgan. Talabalar o‘z fikrlarida audio-lectures, forum shaklidagi muhokamalar va raqamli testlar darsni qiziqarli qilganini bildirganlar.

4. **Taqqoslama tahlil:** An‘anaviy dars va raqamli dars o‘tish natijalari o‘rtasida farqlar aniqlandi. An‘anaviy darslar o‘zlashtirishning o‘rtacha darajasini 65% ko‘rsatgan bo‘lsa, raqamli texnologiyalar yordamida olib borilgan darslarda bu ko‘rsatkich 82% ni tashkil qilgan. Bundan tashqari, raqamli metodlar orqali o‘tilgan darslarda talabalar mustaqil izlanishga ko‘proq moyillik bildirgan, guruhli ishlarda faol qatnashgan.

Natijalar. O‘tkazilgan tadqiqot natijalari quyidagi muhim jihatlarni ochib berdi:

1. **Talabalarning motivatsiyasi oshdi:** Interaktiv platformalarda ishlash, testlar, elektron esse topshirish imkoniyatlari talabalarning mustaqil fikrlashini kuchaytirgan. Interaktiv usullar (quizz, padlet, mentimeter) orqali o‘tkazilgan darslarda talabalar faolligi 25% ortgan.

1. **O‘qituvchilar kompetensiyasi sust:** 30 nafar adabiyot o‘qituvchisining 40% i raqamli texnologiyalardan foydalanish malakasiga ega emasligi yoki cheklangan darajada foydalanishi aniqlangan.

2. **Raqamli infratuzilma zaif:** 70% oliy ta’lim muassasalari raqamli texnologiyalardan muntazam foydalanmaydi. Internet tezligi, raqamli resurslarning cheklanganligi, elektron kutubxonalarning mavjud emasligi dars jarayoniga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

3. **Elektron adabiyotlar bazasi yetarli darajada boy emas:** O‘rganilgan 10 ta universitetdan faqat 3 tasida zamonaviy elektron adabiyotlar fondi mavjud.

4. **Muhandislik va gumanitar fanlar o‘rtasida tafovut:** Texnik yo‘nalishlarda raqamli o‘qitish yo‘lga qo‘yilgan bo‘lsa-da, adabiyotshunoslik fanida bu tizim sust rivojlangan.

5. **Amaliy misol:** Toshkent davlat pedagogika universitetida “Shakespeare in Digital Space” nomli maxsus kurs Google Meet va Padlet orqali olib borildi. 70% talaba ushbu kursda qatnashganini yuqori baholagan.

Muammo: Internet tezligining pastligi va moddiy-texnika bazasining yetarli emasligi ta’lim jarayoniga salbiy ta’sir qilmoqda.

Xulosa. Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, adabiyotshunoslik fanining raqamli shaklda o‘qitilishi ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan foydali hisoblanadi. Adabiyotshunoslik fanining zamonaviy texnologiyalar bilan uyg‘unligi uning

ta’sirchanligini oshiradi. Ammo raqamli vositalar o’qitishning maqsadi emas, balki vositasi ekanligini unutmaslik kerak. Demak, mavjud muammolar yechimini topmasdan bu tizim to’liq natija bermaydi. Quyidagi takliflar ilgari suriladi:

- O’qituvchilar uchun raqamli kompetensiyani oshirish bo’yicha qisqa muddatli treninglar tashkil etish;
- Elektron adabiyotlar bazasini yaratish va doimiy ravishda yangilab boorish;
- Har bir fan uchun interaktiv platformalarda alohida onlayn kurslar tayyorlash;
- Talabalar uchun Internetdan bepul foydalanish imkoniyatlarini yaratish (kampus Wi-Fi);
- Raqamli resurslar (audiokitob, videoma’ruzalar, onlayn testlar) tayyorlash bo’yicha grantlar ajratish;
- Elektron platformalarni yagona tizimga keltirish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–5847-sonli qarori. 2019-yil 8-oktabr.
2. Rasulov O. “Raqamli ta’lim: nazariya va amaliyot”. Toshkent, 2021.
3. Karimova D. “Adabiyotshunoslik fanini zamonaviy usullarda o’qitish”. TDPU, 2022.
4. www.edu.uz – Oliy ta’lim yangiliklari portali.
5. Navoiy DPU 2023-2024-o’quv yili Moodle amaliy tajriba hisobotlari.
6. UNESCO Digital Learning Reports, 2022.
7. Padlet, Moodle, Google Meet amaliyotlari asosida olingan natijalar (Toshkent va Navoiy DPU).

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

(4 - 6 лет).

У.А.Касимов

«Педагогика и психология, технологии образования» Бухарского ЦПМ,
к,пс,н,(PhD), доцент

Аннотация: Данная статья раскрывает психологические особенности обучения английского языка при работе с детьми дошкольного возраста. с учетом возрастных особенностей и интересов детей 4 – 6 лет, и даёт рекомендации для о закрепления изучаемого материала.

Ключевые слова: обучение дошкольников фонетическому, грамматическому и лексическому аспекту английского языка, фразы и речевые клише заучиваются из песен и чантов

Вопрос о том, нужно и можно ли обучать детей 4 - 6 лет иностранным языкам, давно уже на практике решен положительно. Известно, что изучение и облегчение иностранного языка развивает разные стороны личности: память, внимание, прилежание, языковую догадку, эрудицию, дисциплину; делает ребенка более активным; приучает его к коллективным формам работы в группе; пробуждает любознательность, артистизм, формирует ребенка интеллектуально и эстетически. Кроме того, появляется реальная возможность уже на раннем этапе выявить детей, способных к языкам, и подготовить их к дальнейшему серьезному изучению иностранного языка.

Любой язык представлен фонетическим, грамматическим и лексическим материалом, а изучение этого языка заключается непосредственно в освоении данного материала путем овладения основными видами речевой деятельности. И хотя обучение дошкольников фонетическому, грамматическому и лексическому аспекту английского языка осуществляется в тесной взаимосвязи, исходя из физических, психологических и интеллектуальных особенностей детей данного возраста, можно утверждать, что процесс обучения лексике является для них основополагающим. Фонетическому аспекту обучения уделяется меньше внимания, так как в этот период у детей идет процесс формирования произносительных навыков на родном языке, который является более важным, чем процесс совершенствования английского произношения.

Грамматика также не является приоритетным направлением, поскольку даже носители языка в возрасте 4 – 5 лет говорят с грамматическими ошибками. Большая часть грамматических явлений не объясняется и не систематизируется, а освоение их осуществляется на основе речевых образцов, которые употребляются функционально для выражения коммуникативного намерения говорящего. Таким образом, основное внимание сосредоточено на языке как на средстве коммуникации, а не на своде грамматических правил.

Так, на начальном уровне обучения иностранному языку основной упор делается на развитие понимания у детей разговорного английского и закладываются основы произношения:

полное восприятие развивается через постоянное употребление элементарных английских слов; фразы и речевые клише заучиваются из песен и чантов ;
распознавание и употребление простых слов происходит во время игры.

Основной материал языка – это лексика, слова. Как не построить дом без кирпичей, так и не овладеть языком, не усвоив необходимого количества слов. Количество слов, речевых клише, а также лексические темы, представленные для изучения, варьируются в зависимости от каждого учебного курса или индивидуальной программы учителя. Однако существуют определенные

критерии отбора лексического материала для детей дошкольного возраста: все слова, изучаемые на данном этапе, должны означать понятия, хорошо известные ребенку на родном языке; слова должны иметь частое употребление в языке и большую сочетаемость друг с другом.

Общеизвестен факт, что дети исследуемого возраста лучше всего усваивают слова, обозначающие конкретные предметы, которые можно увидеть или потрогать руками, и глаголы, обозначающие движение и действия, которые можно продемонстрировать. Следует отметить, что отбор лексического материала при работе с детьми 4 – 6 лет должен быть рассчитан на формирование активного, основного простейшего словарного фонда английского языка и пассивного сформированного на основе традиционных английских песенок и чантов, а также видеоматериалов, используемых на занятиях.

Примерную лексическую тематику, предлагаемую для изучения на данном этапе, можно представить в виде следующих тем: **английский алфавит, счет, цвета, приветствия, игрушки, животные, семья, части тела, еда, одежда.**

При планировании презентации и отработки лексического материала с детьми младшего возраста необходимо, в первую очередь, принимать во внимание «такие их особенности, как любознательность, конкретно-образное мышление, произвольное запоминание, неустойчивое внимание, быстрая утомляемость, любовь к игре, преобладание диалогической речи над монологической, чрезмерная двигательная активность. Поэтому в процесс работы активно включаются стихи, игры, песни. Разучивая стихи и песни, дети двигаются в такт словам, во время игр они произносят рифмовки, а игровые моменты присутствуют во всех видах деятельности»

Дети очень быстро заучивают слова, но достаточно медленно запоминают фразы. Это происходит потому, что слова имеют осязаемое немедленное значение, тогда как польза структур и выражений менее очевидна. Так, например, просьба, выраженная словом “Pencil!”, имеет тот же результат, что и фраза “Can I have a pencil?”. Дети учат фразы блоками, например, фраза “I’ve got” запоминается как единое слово “Ivegot”, а не как три разных слова. Таким образом, для того чтобы научить детей запоминать фразы и структуры, необходимо повторять их снова и снова в разных контекстах, используя при этом различный вокабуляр.

Методика обучения малышей иностранному языку базируется на четырех видах работы: игре, движении, музыке и наглядности. Они помогают повысить качество обучения, добиться лучших результатов при постоянном взаимодействии между собой. Особенно эффективны эти приемы при обучении лексике, поскольку они позволяют провести презентацию и тщательную

отработку новых лексических единиц в интересной, увлекательной игровой форме.

Большое значение в работе с детьми четырех-шести лет имеет использование игровых моментов на занятиях, постоянная их сменяемость, а также добрая, располагающая к работе психологическая обстановка на занятиях. Дети не воспринимают длительных объяснений, и поэтому надо стараться любое объяснение строить в форме беседы. Не устойчивое внимание детей этого возраста может задерживать яркой, образной наглядностью. Поэтому на занятиях следует применять яркие картинки, предметы и игрушки; все это позволяет развивать образную и ассоциативную память детей, а постановка определенных четких задач – развитию словесно-логической памяти.

В заключении можно отметить, что изучение иностранного языка развивает разные стороны личности: память, внимание, прилежание, языковую догадку, эрудицию, дисциплину, делает ребенка более активным, приучает его к коллективным формам работы в группе, а в дальнейшем и в классе, пробуждает любознательность, артистизм, формирует ребенка интеллектуально и эстетически. Кроме того, появляется реальная возможность уже на раннем этапе выявить детей, способных к языкам, и подготовить их к дальнейшему серьезному изучению иностранного языка в школе. Таким образом, правильно организованное обучение иностранному языку в детском саду помогает решить задачи образования, воспитания и развития детей, подготавливает их к школе.

Литература

1. Akbarova SH.X. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ingliz tilini (lug‘at bilan ishlash jarayoni) o‘qitishning lingvodidaktik asoslari. Ped. fan. nom. dis. – T.: O‘zDJTU, 1999. – 140 b.
2. Акбарова Ш.Х. Мактабгача ёшдаги болаларга инглиз тилини (луғат билан ишлаш жараёни) ўқитишнинг лингводидактик асослари. Пед. фан. ном. дис. – Т.: ЎзДЖТУ, 1999. – 140 б.

ALISHER NAVOIY ASARLARIDA MAQOLLARNING O‘RNI VA AHAMIYATI

Kodirova saodat abduraximovna

f.f.f.d. (PhD) Navoiy davlat universiteti dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada A.Navoiy asarlari qo‘lyozma nusxalari, nashri hamda keltirilgan maqollarning o‘rni va ahamiyati, poetik maqsadi, badiiylilikni oshirishda xizmat qilganligi ko‘rinadi. Maqolada g‘azallarda keltirilgan maqollar tahlili berilgan.

Kalit soʻzlar: asar, maqol, syujet, mazmun, dialog, nashr, qoʻlyozma, nusxa.

Oddiy folklorizm sheʼriyat badiiyatida oʻziga xos oʻringa ega. Ayniqsa, Atoiy, Sakkokiy, Gadoiy, Lutfiy, Alisher Navoiy asarlari tarkibida keltirilgan maqollarning har biri oʻziga xos poetik vazifa bajarganini taʼkidlash joiz:

Boʻldi bagʻrim suv gʻamingdin “Yaxshilik qil, sol su(v)gʻa”

Oxir ey gul xirman albatta, “har ekkan oʻrar”.

Atoiyning ushbu bayti “irsoli masalayn” (bir baytda ikki maqol keltirish) sanʼatiga asoslangan boʻlib, birinchi baytda “Yaxshilik qil suvga sol, baliq bilar, baliq bilmasa xoliq bilar”, ikkinchi baytida esa “Har kim ekkanini oʻradi” maqoli keltirilgan va ushbu maqollar shoirning poetik maqsadiga mos tushgan.

Lutfiyning irsoli masal sanʼati asosida yaratilgan quyidagi gʻazalining barcha baytlarida maqol ishlatilganini koʻramiz:

Ayoqinggʻa tushar har lahza gesu,

Masaldurkim: “Charogʻ tubi qorongʻu”.

Tutarmen koʻzki, koʻrsam orazingni,

Ki derlar: “Oqqan ariqqa oqar su(v).

Yuzungni tuttim ortuq oyu kundin,

“Kishining koʻzidir, ore, tarozu”.

Koʻzung qonimdin iymalmas, ajabtur, -

Ki: “Qoʻrqar qaydakim qon koʻrsa hindu”.

Tilar vaslingni Lutfiy, qil ijobat,

Ki ayturlar : “Tilaganni tilagu”.

Gʻazalning har bir baytidagi ikkinchi misra oldingi misradagi fikr bilan bogʻliq boʻlgan, uni taʼkidlash, tasdiqlashga xizmat qiluvchi maqol keltirilgan. Bu esa gʻazalning badiiyligini yanada oshirgan.

Hazrat Navoiy folklordan eng koʻp va samarali foydalana olgan mohir adibdir. Bu haqda ilk bor fikr yuritgan olimlardan biri Maqsud Shayxzoda “bu sohada

Navoiy shu qadar ustalik koʻrsatganki, birmuncha maqollarning xalqdan Navoiyga yo Navoiydan xalqqa oʻtganini aniqlash hozircha qiyin”, – deydi [1, 24-b]. Atoqli navoiyshunos olim N.Mallaev “Alisher Navoiy xalq maqollari, matallari va boralariga katta eʼtibor berdi, ularni aynan yoki sheʼrning poetik talabi bilan qayta ishlab oʻz asarlarida qoʻlladi va shularga monand yangi hikmatli soʻz hamda iboralar ijod etdi. Bularni oʻrganish va tadqiq qilish Navoiy asarlarining gʻoyaviy mazmunini ham, badiiy formasini ham yoritishda katta ahamiyatga ega” [1, 34-b], – deganida haq edi. Shoirning birgina gʻazaliyoti ham oddiy folklorizmga boy.

Yetti jon ogʻzimgakim, chiqmas uyidinkim ul hur,

Chiqmagan jondin umid – ushbu masaldur mashhur.

Ey, ko‘ngul, ishq ichra yo‘q shoh-u gadog‘a imtiyoz:
O‘t aro tengdur quruq yo ho‘l yog‘ochning xirqati.
Ko‘ngilni tuz, tilisang foyiz o‘lsa tuz ma’ni,
Nedinki egri ko‘rguzur ko‘zgu[1, 34-b].

A.Navoiyning ushbu baytlarida “Chiqmagan jondan umid”, “O‘t ketsa hulu quruq teng yonadi”, “Ko‘zgu borini ko‘rsatadi” maqollari qo‘llangan bo‘lib, g‘azallarning badiiyligini ta’minlagan.

“O‘t” radifli g‘azalida:

May batining ko‘r nishot afzoli g‘in huzn ahlig‘a
Kim, kuyar o‘lu qurug‘ chun naysitong‘a tushti o‘t [2, 96-b].

Bu baytda “Qamishzorga o‘t ketsa, ho‘lu quruq barobar yonadi” maqoli qo‘llangan. Shoir hajr shomida g‘am sipohiylari lirik qahramon ko‘ngliga olov yoqqanini aytib, she‘r syujetida tugun hosil qiladi. Yechimda shoir “ohi otashbori” o‘t bo‘lib bulutga urganini, ko‘k tutunga o‘xshab qolganini ta’kidlaydi. Ho‘lu quruq barobar yonsagina, ko‘kni tutun qoplaydi. G‘uluv, tashbeh kabi san’atlarning yuzaga kelishi uchun ham oddiy folklorizm ahamiyat kasb etgan, demak, g‘azal badiiyatini oshirgan. Ayni damda, oddiy folklorizm maqta’dan oldingi bayt tarkibida yuzaga kelib, yechimga poydevor vazifasini o‘tagan. Xuddi shu maqol “Tushti o‘t” radifli g‘azalida aynan shu shaklda keltiriladi:

O‘qlaring ko‘nglim g‘a tushqach, kuydi ham ko‘z, ham badan
Kim, kuyar o‘lu qurug‘ chun naysitong‘a tushti o‘t[3, 89-b].

Ikki g‘azalda ham ma’shuqa sabab oshiq ishq olovida yongani aytiladi, ammo bir xil maqolning qo‘llanish maqsadi turlicha. Keyingi g‘azalda ko‘k tutunga aylangani emas, ufq, butun osmonga o‘t tushgani tasvir etiladi. Oddiy folklorizm esa o‘zi mansub baytnigina izohlagan. Yor o‘qlari ko‘ngilga tushganida ko‘z ham, badan ham, demakki, ho‘lu quruq barobar yondi. Tanosib san’ati aynan oddiy folklorizm tufayli yuzaga kelgan. Ma’lumki, qamishzor suv ichida bo‘ladi. O‘t ketganida ko‘zu (bu o‘rinda ko‘z – suv, kipriklar – qamishzor, deyish ham mumkin) badan yongani nayistonga o‘t ketgani kabi ekani ko‘rsatilgan. Aynan bir maqol vazn, qofiya va radif sabab ikki g‘azalda bir xil shaklda takror keltirilgan. Ammo oddiy folklorizm g‘azal kompozitsiyasida bir xil vazifani bajarmagani, shoir maqsadining ikki xil jihatini oydinlashtirgani ko‘rinib turibdi. Ko‘rinadiki, oddiy folklorizmning she‘riyatda, ayniqsa, aruz vaznidagi she‘riyatda keltirilishi mohirlik talab qiladi. Bu borada hazratning mahoratlari hayratangizdir.

Ishqing o‘tinki, yoshurdim, el aro yoydi raqib,
Kim isitmani nihon tutsa qilur marg ayon [3, 340-b].

Navoiy “Kasalini yashirsang, isitmasi oshkor qiladi” xalq maqolini o‘zlashtirar ekan, ijodiy davom ettirgan. Natijada, “Kasalini yashirsang, isitma,

isitmani yashirsang, o‘lim oshkor qiladi” tarzidagi ifoda hosil bo‘lgan. Isitmaning me’yordan juda oshib ketishi o‘limga olib kelishi mumkinligi shoirga xalq maqolini yangicha, kuchaytirilgan, to‘ldirilgan shaklda ifodalash imkonini bergan. Shoir “Favoyid ul-kibar” devonidagi “Ishq aynidin ko‘zumni qilmadi yoruq jahon” deb boshlanuvchi g‘azalida “It hurar – karvon o‘tar” maqolini qo‘llaydi:

Boribon ahbobu men g‘aflat asiri bo‘lmag‘im, Uyladurkim, it uyub qoldiyu ko‘chti korvon [4, 334-b].

Alisher Navoiy lirik qahramonga itlarning hurishiga e’tibor qilib yo‘ldan qolsa, keksalikda ohi fig‘on chekishini uqtiradi. Bu yerda gap itning hurishi haqida emas, uning uxlab qolgani haqida bormoqda.

Gulxaniy o‘zbek va tojik tillarida ijod qilgan, ya’ni u har ikki tilni ham mukammal darajada bilgan. Uning mazkur bilimi maqollarni to‘plash va ulardan foydalanish jarayonida ham o‘zini ko‘rsatib turadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Маллаев Н. Алишер Навоий ва халқ ижодиёти. – Тошкент: Фафур Гулом номидаги НМИУ, 2015. – Б. 24.
2. Алишер Навоий. Топмадим. – Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1988. – Б. 96.
3. Алишер Навоий. МАТ. Учинчи том. Фаройиб ус-сиғар. – Тошкент: Фан, 1988. – Б. 89.
4. Алишер Навоий. МАТ. Олтинчи том. Фавойид ул-кибар. – Тошкент: Фан, 1990. – Б. 370.
5. Qodirova, S. (2023). “Devonu lug‘otit turk” va “Zarbulmasal” asarlarida qo‘llanilgan maqollarning qiyosiy-tipologik tahlili. центр научных публикаций (buxdu.uz), 29(29).
6. Abdurakhimovna, K. S. (2022). Poetics of Proverbs. European journal of innovation in nonformal education, 2(2), 303-307.
7. Kodirova, S. A. (2021). Idealistic study of proverbs in “Zarbulmasal” of Gulkhani. Scientific reports of Bukhara State University, 5(1), 170-179.

O‘ZBEKISTON MASJIDLARIDA RAQAMLI AXBOROT TIZIMLARINI JORIY ETISHNING HUQUQIY VA TASHKILIY ASOSLARI

Qoraboyev Sherzod Raximovich,

e-mail: farmohm@exat.uz, telefon: +99890-165-45-79

Farg‘ona viloyati pedagog mahorat markazi “Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi”
kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekiston masjidlarida raqamli axborot tizimlarini joriy etish jarayonining huquqiy va tashkiliy asoslari yoritilgan.

Raqamlashtirish bilan bog‘liq me‘yoriy-huquqiy hujjatlar tahlil qilinadi, masjidlar faoliyatining samaradorligini oshirishda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ahamiyati ko‘rsatib o‘tiladi. Shuningdek, diniy tashkilotlarda AKTni joriy etishdagi mavjud muammolar va ularni hal etish bo‘yicha takliflar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: masjid, raqamli texnologiyalar, axborot tizimi, diniy-ma‘rifiy faoliyat, qonunchilik, tashkiliy mexanizm.

Аннотация:В данной статье рассматриваются правовые и организационные основы процесса внедрения цифровых информационных систем в мечетях Узбекистана. Проанализированы нормативно-правовые документы, касающиеся цифровизации, показано значение современных информационно-коммуникационных технологий в повышении эффективности деятельности мечетей. Также представлены существующие проблемы внедрения ИКТ в религиозных организациях и предложения по их решению.

Ключевые слова: мечеть, цифровые технологии, информационная система, религиозно-просветительская деятельность, законодательство, организационный механизм.

Abstract:This article discusses the legal and organizational foundations of the process of introducing digital information systems in mosques of Uzbekistan. The regulatory and legal documents related to digitalization are analyzed, the importance of modern information and communication technologies in increasing the efficiency of mosques is shown. Also, existing problems in the introduction of ICT in religious organizations and proposals for their solution are presented.

Keywords: mosque, digital technologies, information system, religious and educational activities, legislation, organizational mechanism.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda raqamli texnologiyalarni joriy etish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e‘tirof etilmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari barcha sohalarida, jumladan, diniy-ma‘rifiy faoliyatda ham yangi bosqichni boshlab berdi. Ayniqsa, masjidlar faoliyatini raqamlashtirish, ular orqali diniy axborotni tezkor va aniq yetkazish, fuqarolarga qulay xizmatlar ko‘rsatish masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu maqolada aynan masjidlar faoliyatida raqamli axborot tizimlarini joriy etishning huquqiy va tashkiliy asoslari atroflicha tahlil qilinadi.

O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillarda raqamli texnologiyalarni ijtimoiy hayotning barcha sohalariga tatbiq etish davlat siyosatining muhim yo‘nalishiga aylangan. Diniy-ma‘rifiy faoliyat ham bu jarayondan chetda qolmayapti. Ayniqsa, masjidlar faoliyatini zamonaviy texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish, axborotlarni

tezkor, ishonchli va ochiq tarqatish imkoniyatlarini yaratish ehtiyoji ortmoqda. Bu borada mavjud qonunchilik bazasi muhim asos bo‘lib xizmat qiladi. Mazkur maqolada masjidlar faoliyatida raqamli texnologiyalarni joriy etishning huquqiy asoslari yoritiladi.

O‘zbekiston Respublikasining mavjud qonunchilik bazasi masjidlar faoliyatini raqamlashtirishga to‘liq huquqiy asos yaratadi. Ayniqsa, axborot texnologiyalari va diniy tashkilotlar to‘g‘risidagi qonunlar, Prezident farmonlari va idoraviy hujjatlar masjidlarda ochiqlik, shaffoflik va qulaylikni ta’minlovchi axborot tizimlarini joriy etishga keng yo‘l ochadi. Muhimi, bu qonuniy asoslar amaliyotda samarali qo‘llanilishi uchun diniy tashkilotlar o‘z tashkiliy va texnik imkoniyatlarini kuchaytirishi zarur. Ushbu huquqiy asoslar diniy tashkilotlar, jumladan masjidlar uchun raqamli axborot tizimlarini qonuniy asosda joriy qilish, ijtimoiy tarmoqlarda rasmiy sahifalarni yuritish, onlayn xizmatlar ko‘rsatish imkonini beradi.

O‘zbekiston Respublikasida raqamli texnologiyalarni diniy faoliyatga joriy etish bo‘yicha bir qator me’yoriy hujjatlar mavjud bo‘lib, ular masjidlar faoliyatining zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etilishiga zamin yaratadi.

O‘zbekiston Respublikasi so‘nggi yillarda raqamli jamiyat qurilishi sari jadal harakat qilmoqda. Bu jarayon diniy-ma’rifiy sohani, jumladan masjidlar faoliyatini ham chetlab o‘tgani yo‘q. Masjidlar aholiga diniy xizmatlar ko‘rsatish, ma’naviy-ma’rifiy targ‘ibot olib borish, jamoatchilik bilan muloqot qilishda muhim ijtimoiy institutlardan biridir. Mazkur faoliyatda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish masjid ishini tezkor, ochiq va samarali tashkil qilishda muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda. Biroq, bu jarayonni samarali amalga oshirish uchun aniq tashkiliy mexanizmlarni ishlab chiqish zarur.

Ko‘plab masjidlar Telegram, Facebook, Instagram kabi ijtimoiy tarmoqlarda rasmiy sahifalar ochib, aholi bilan onlayn muloqot qilish imkoniyatini yaratmoqda. Ayrim yirik masjidlar esa o‘z veb-saytlariga ega bo‘lib, bu orqali e’lonlar, namoz vaqtlarini joylashtirib boradi. Masjid imomlari va boshqa xodimlarning raqamli savodxonligi darajasini oshirish uchun AKT bo‘yicha qisqa muddatli trening va kurslar tashkil etilmoqda. Diniy qo‘mita va Musulmonlar idorasi bu borada metodik yordam bermoqda. Masjidlar texnik jihozlar, internet tarmog‘i va IT xodimlar bilan ta’minlanishida mahalliy hokimliklar, homiylar va axborot texnologiyalari bo‘yicha tashkilotlar bilan hamkorlik qiladi. Raqamli texnologiyalarni joriy etishda O‘zbekiston musulmonlari idorasi, Diniy qo‘mita va tegishli axborot texnologiyalari markazlari o‘rtasida hamkorlik mexanizmlari shakllanmoqda.

Masjidlar faoliyatida raqamli texnologiyalarni samarali joriy etish uchun huquqiy asoslar bilan bir qatorda puxta tashkiliy mexanizmlar ham muhim o‘rin tutadi. Yuqorida ko‘rsatib o‘tilgan yo‘nalishlar masjid ishini avtomatlashtirish, axborot tarqatish tezligini oshirish va diniy xizmatlar sifati yaxshilanishiga xizmat

qiladi. Buning uchun masjidlarning texnik imkoniyatlarini kengaytirish, xodimlarning AKT bo'yicha savodxonligini oshirish va rasmiy platformalarning ishonchliligini ta'minlash zarur. Raqamli transformatsiya – masjidlar uchun nafaqat texnologik yangilik, balki zamonaviy diniy-ma'rifiy faoliyatning ajralmas qismidir.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar jamiyatning barcha sohalariga chuqur kirib bormoqda. Diniy-ma'rifiy faoliyat, ayniqsa masjidlar faoliyatida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish aholiga diniy xizmat ko'rsatish sifatini oshirish, ma'naviy-ma'rifiy tarbiya samaradorligini kuchaytirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. O'zbekistondagi bir qator masjidlarda raqamli texnologiyalarni joriy etish borasida amalga oshirilayotgan amaliy ishlar bu sohaning yangi bosqichga ko'tarilayotganidan dalolat beradi.

O'zbekistondagi masjidlar faoliyatiga raqamli texnologiyalarni joriy etish borasida muhim amaliy qadamlar qo'yilmoqda. Yuqoridagi misollar shuni ko'rsatadiki, raqamli platformalar diniy-ma'rifiy faoliyatni keng jamoatchilikka yetkazish, imomlar va dindorlar o'rtasida uzluksiz aloqani ta'minlash, shuningdek, masjid xizmatlarini ochiq va samarali tashkil etishda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Kelgusida bu tajribalarni umumlashtirib, barcha masjidlarga tatbiq etish raqamli diniy muhitni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston masjidlarida raqamli axborot tizimlarini joriy etish, ularning faoliyatini zamon talablariga moslashtirish, diniy-ma'rifiy ishlarda shaffoflikni ta'minlash va aholiga xizmat ko'rsatish sifatini oshirishda muhim vosita hisoblanadi. Bu borada mavjud qonunchilik bazasi va tashkiliy choralar etarlicha bo'lsa-da, ularni to'g'ri va tizimli amalga oshirish orqali masjidlarning zamonaviy diniy-ma'rifiy markaz sifatidagi roli kuchayadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi “Axborotlashtirish to'g'risida”gi Qonuni, 2020-yil, yangi tahrir.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-4947-sonli Farmoni, 2017-yil 7-fevral.
3. “O'zbekiston musulmonlari idorasi Nizomi”, Toshkent, 2022.
4. Qosimov A., “Raqamli islohotlar va diniy-ma'naviy hayot”, *Yangi O'zbekiston* gazetasi, 2023-yil, №42.
5. Diniy Qo'mita axborot byulleteni, 2024-yil, 1-son.

O'SPIRINLARDA SIYOSIY ONG SHAKLLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI PSIXOLOGIK DETERMINANTLAR

Mato'razov G'ulamjan Atajanovich

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti tadqiqotchisi

E-mail: gulomjon19853103@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur tezisda o‘spirinlarda siyosiy ong shakllanish jarayoniga ta’sir etuvchi psixologik determinantlar har tomonlama tahlil qilingan. Oilaviy muhit, ta’lim tizimi, do‘stlar guruhi, ommaviy axborot vositalari va shaxsiy psixologik xususiyatlarning ushbu jarayonga qanday ta’sir ko‘rsatishi izohlangan. Shuningdek, o‘spirinlarda siyosiy ongning shakllanishida individual va ijtimoiy omillar o‘zaro bog‘liqlikda qaralgan. Amaliy tavsiyalar orqali yoshlarda siyosiy faollik va fuqarolik pozitsiyasini rivojlantirish yo‘llari taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: siyosiy ong, o‘spirinlar, psixologik determinantlar, oilaviy muhit, ijtimoiy ta’sir, media savodxonlik, ta’lim, fuqarolik pozitsiyasi

Аннотация: В данной тезисной работе всесторонне рассматриваются психологические детерминанты, влияющие на формирование политического сознания у подростков. Анализируется воздействие семейной среды, образовательной системы, группы сверстников, средств массовой информации, а также индивидуальных психологических особенностей. Отмечена взаимосвязь личностных и социальных факторов в процессе формирования политической идентичности. Представлены практические рекомендации по развитию гражданской активности и политической осознанности среди молодежи.

Ключевые слова: политическое сознание, подростки, психологические детерминанты, семейная среда, социальное влияние, медиаграмотность, образование, гражданская позиция

Abstract: This thesis explores the psychological determinants that influence the development of political consciousness in adolescents. It examines the impact of family environment, educational institutions, peer groups, mass media, and personal psychological traits on the political socialization process. The interaction between individual and social factors is analyzed in shaping political identity. Practical recommendations are proposed to foster civic engagement and political awareness among youth.

Keywords: political consciousness, adolescents, psychological determinants, family environment, social influence, media literacy, education, civic identity

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya jarayonlari davomida O‘zbekistonning barqaror taraqqiyoti, demokratik jamiyat tamoyillarining chuqurlashuvi, huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatining rivojlanishi ko‘p jihatdan yosh avlodning – ayniqsa, o‘spirinlarning – intellektual, ma’naviy, ijtimoiy va siyosiy jihatdan yetuk shaxs sifatida shakllanishiga bog‘liq. Zero, mamlakat kelajagi, uni boshqaradigan, uni ilgari siljitadigan kuch sifatida yoshlar har doim asosiy e’tibor markazida turadi. Bugungi kunda yoshlarning, ayniqsa o‘spirinlarning siyosiy ong va faollik darajasiga oid xalqaro tadqiqotlar qator muhim

ko‘rsatkichlarni taqdim etmoqda. Masalan, OECD (2023) yilgi “Youth Engagement Report” hisobotiga ko‘ra, o‘spirinlarning 52 foizi siyosiy voqealarni o‘z hayotiga bevosita ta’sir etuvchi muhim omil deb hisoblamaydi. Shu bilan birga, Pew Research Center (2022) ma’lumotlariga ko‘ra, faqatgina 19 foiz o‘spirin siyosiy jarayonlarda (saylov, miting, petisiya) faol ishtirok etgan.

UNICEF va EU Kids Online (2023) tahlillarida qayd etilishicha, o‘spirinlarning 61 foizi ijtimoiy tarmoqlarda (Instagram, TikTok va Telegram kabi platformalarda) siyosiy kontentni muntazam kuzatib boradi. Biroq UNESCO (2022) hisobotida o‘spirinlarning atigi 27 foizi bunday kontentni tanqidiy tahlil qilishga qodir ekani ko‘rsatilgan. Bu esa, o‘spirinlar orasida media savodxonlik darajasi yetarli emasligini ko‘rsatadi.

Yana bir muhim ko‘rsatkich shuki, OECD mamlakatlarida o‘rtacha 38 foiz o‘quvchilar maktabda fuqarolik va siyosiy ta’lim olgan. Shunga qaramay, UNESCO (2023) ma’lumotlariga ko‘ra, o‘spirinlarning faqat 36 foizi o‘z siyosiy huquqlari va majburiyatlarini to‘liq biladi.

World Economic Forum (2022) tomonidan e’lon qilingan “Youth and Politics Report” natijalariga ko‘ra, 33 foiz o‘spirin kelajakda siyosiy yetakchi bo‘lish istagini bildirgan. Biroq International IDEA (2023) hisobotida yoshlarning 44 foizi siyosatga nisbatan befarq ekani qayd etilgan.

Oiladagi muhit ham o‘spirinlar siyosiy ijtimoiylashuvida muhim rol o‘ynaydi. European Youth Barometer (2022) tadqiqotiga ko‘ra, Germaniyada o‘spirinlarning 48 foizi oilasi bilan siyosiy mavzuda muntazam suhbatlashadi. Bu ko‘rsatkich AQShda 25 foiz, Yaponiyada esa atigi 15 foizni tashkil etadi.

Shu boisdan, o‘spirinlarda siyosiy ong va faollikni rivojlantirish – nafaqat psixologik, balki ijtimoiy-pedagogik, siyosiy va madaniy zarurat sifatida qaralmoqda. Siyosiy ong – bu shaxsning davlat, jamiyat, siyosiy tuzumlar, huquqiy tizim, ijtimoiy adolat, shaxsiy pozitsiya va fuqarolik mas’uliyatiga nisbatan ongli munosabatidir. U nafaqat bilimlar majmui, balki axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy javobgarlik hissi, ijtimoiy hodisalarga faollik bilan yondashish kabi omillarni ham o‘z ichiga oladi. Ayniqsa, o‘spirinlik davri inson hayotining o‘ta muhim bosqichlaridan biri bo‘lib, bu davrda shaxsning dunyoqarashi shakllanadi, mustaqil fikrlash ko‘nikmalari rivojlanadi, hayotiy qadriyatlar va e’tiqodlar paydo bo‘ladi. Shu sababli, aynan o‘spirinlik davrida siyosiy ongni shakllantirishga alohida e’tibor qaratish zarur bo‘ladi. Bu jarayonga turli psixologik determinantlar, ya’ni shaxsiy (ichki), ijtimoiy (atrof-muhit), madaniy va kommunikativ omillar kompleks tarzda ta’sir ko‘rsatadi. O‘spirinlarning siyosiy ijtimoiylashuvi ularning o‘zini anglash jarayoni bilan chambarchas bog‘liqdir. "Men kimman?", "Jamiyatda mening o‘rnim qanday?", "Men qanday qadriyatlarni qadrlayman?" kabi savollar orqali o‘spirinlar o‘z pozitsiyasini shakllantirishga intiladi. Bu izlanishlar orqali o‘spirinlar siyosiy

hodisalar, huquqlar, majburiyatlar haqida o‘z tasavvuriga ega bo‘ladi. Siyosiy ong shakllanishida birinchi muhim muhit bu – oila.

Ota-onalarning siyosiy faolligi, yangiliklarga qiziqishi, fuqarolik pozitsiyasi, saylovlardagi ishtiroki, ijtimoiy tarmoqlardagi faolligi bevosita farzandlarida ham siyosiy qiziqish va ong shakllanishiga asos bo‘ladi. Aksincha, siyosiy befarqlik hukmron bo‘lgan oilalarda o‘spirinlarda passivlik, loqaydlilik va ijtimoiy jarayonlarga nisbatan befarqlik shakllanadi. Oila ichidagi muhit qanchalik ochiq, demokratik va fikr almashishga asoslangan bo‘lsa, o‘spirinning siyosiy ijtimoiylashuvi shunchalik samarali kechadi. Ta’lim muassasalari, xususan, maktablar ham o‘spirinlarning siyosiy ongini rivojlantirishda asosiy rol o‘ynaydi.

Huquqshunoslik, tarix, jamiyatshunoslik kabi fanlar orqali o‘quvchilar siyosiy tizimlar, davlat boshqaruvi, inson huquqlari, fuqarolik jamiyati, demokratik institutlar haqida zarur bilimlarga ega bo‘ladilar. Ammo bu bilimlar nazariy shaklda qolmasligi, balki amaliyotga bog‘lanishi muhimdir. Ochiq muloqotlar, debatlar, loyihaviy ishlar, ijtimoiy tashabbuslar orqali o‘quvchilarning siyosiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish mumkin. Pedagoglarning o‘quvchilarga nisbatan ochiq, demokratik munosabati, ularning shaxsiy fikriga hurmat bilan yondashuvi siyosiy faollikni shakllantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Shuningdek, o‘spirinlarning ijtimoiy guruhi – tengdoshlar muhitining ta’siri katta ahamiyatga ega. Do‘stlar, sinfdoshlar, ijtimoiy tarmoqlardagi muloqot doiralari orqali siyosiy qarashlar shakllanadi va mustahkamlanadi. Guruh ichida faol, liderlik salohiyatiga ega bo‘lgan tengdoshlar boshqalarga ham o‘z ta’sirini o‘tkazadi. O‘zaro fikr almashish, birgalikda ijtimoiy loyihalarda ishtirok etish, jamiyatdagi muammolarga birgalikda yechim izlash orqali siyosiy ijtimoiylashuv yuz beradi. Bugungi axborot makonining kengayishi va raqamli texnologiyalar ta’siri siyosiy ong shakllanishida alohida omil sifatida e’tirof etiladi. O‘spirinlar internet orqali siyosiy kontent bilan muntazam to‘qnash keladi. YouTube, TikTok, Telegram, Instagram kabi platformalarda siyosiy mavzular ko‘tarilgan video va postlar ko‘p. Ushbu kontent ba’zida ishonchli manbaga asoslanmagan, emotsional yoki manipulyativ bo‘lishi mumkin. Shu bois, axborotni tahlil qilish, uning manbasini aniqlash, tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish – siyosiy ongni asossiz ta’sirlardan himoya qilishning asosiy vositasi hisoblanadi.

Media savodxonlik o‘spirinlar uchun shunchaki ko‘nikma emas, balki hayotiy zaruratga aylanmoqda. Bundan tashqari, o‘spirinning shaxsiy psixologik xususiyatlari – o‘ziga bo‘lgan ishonch, tashabbuskorlik, ijtimoiy faollik darajasi ham siyosiy faollik darajasini belgilovchi muhim omillardir. O‘z fikrini ochiq ayta oladigan, mas’uliyatni o‘z zimmasiga oladigan, ijtimoiy faol shaxslar siyosiy jihatdan yetukroq bo‘ladi. Aksincha, tortinchoq, o‘ziga ishonmaydigan, passiv o‘spirinlar jamiyat hayotiga kamroq aralashadi va siyosiy jarayonlardan uzoqroq

bo‘ladi. Shu sababli, o‘spirinlarning psixologik salohiyatini aniqlash, ularni qo‘llab-quvvatlash, o‘z fikrini erkin bildirishga undash muhim ahamiyatga ega. Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, o‘spirinlarda siyosiy ong shakllanishi – murakkab, ko‘p omilli va bosqichma-bosqich kechadigan psixologik jarayondir. Bu jarayonda ichki (shaxsiy) omillar bilan bir qatorda tashqi (ijtimoiy) determinantlar – oila, ta’lim muassasalari, tengdoshlar guruhi, ommaviy axborot vositalari va raqamli platformalar hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Mazkur omillar uyg‘un holda va tizimli tarzda yo‘naltirilsa, sog‘lom, ijtimoiy faol, tanqidiy fikrlovchi va siyosiy jihatdan yetuk shaxslar kamol topadi. Shu bois, pedagogik va psixologik amaliyotda o‘spirinlarda siyosiy faollikni rivojlantiruvchi, ongli va mas’uliyatli fuqarolikni shakllantiruvchi strategiyalar ishlab chiqilishi va amalga oshirilishi zarur. Bu esa o‘z navbatida mamlakat kelajagining demokratik va barqaror taraqqiyotiga asos bo‘ladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Karimova, R.A. (2019). *O‘smirlar psixologiyasi*. Toshkent: “Fan va texnologiya” nashriyoti.
2. Elkonin, D.B. (1989). *Psixologiya razvitiya shkol’nika*. Moskva: Prosveshchenie.
3. Muxina, V.S. (2000). *O‘spirin shaxsining rivojlanishi*. Toshkent: O‘zbekiston pedagogika nashriyoti.
4. Shaxobiddinova, M.S. (2020). “Yoshlarda siyosiy ongni shakllantirishning psixologik asoslari.” // *O‘zbekiston pedagogik jurnali*, №2, 34–38-betlar.
5. Piaget, J. (1977). *The Development of Thought: Equilibration of Cognitive Structures*. New York: Viking Press.
6. Qodirov, N.A. (2021). *Yoshlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirishda psixologik yondashuvlar*. Toshkent: Ilm Ziyo nashriyoti.
7. Zohidov, A.R. (2018). “Siyosiy madaniyat va siyosiy ong tushunchalarining o‘zaro bog‘liqligi.” // *Ijtimoiy fanlar axborotnomasi*, №4, 22–26-betlar.
8. Bandura, A. (2001). *Social Cognitive Theory of Mass Communication*. // *Media Psychology*, Vol. 3, No. 3, pp. 265–299.
9. Xamidova, D.T. (2022). *Maktab o‘quvchilarida fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishning psixologik jihatlari*. Toshkent: TDPU nashriyoti.
10. Grusec, J.E., & Hastings, P.D. (Eds.) (2007). *Handbook of Socialization: Theory and Research*. New York: Guilford Press.
11. To‘xtasinov, A.N. (2020). “Raqamli axborot muhitining o‘spirinlar siyosiy dunyoqarashiga ta’siri.” // *Axborot jamiyati jurnali*, №3, 15–19-betlar.
12. Kohlberg, L. (1984). *Essays on Moral Development: Vol. 2. The Psychology of Moral Development*. San Francisco: Harper & Row.
13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yoshlar siyosatini qo‘llab-quvvatlash strategiyasi”ga oid qarorlari va hujjatlari. (2021–2024 yillar).

14. Rath, L.E., Harmin, M., & Simon, S.B. (1966). *Values and Teaching: Working with Values in the Classroom*. Columbus, OH: Charles E. Merrill.

TA’LIM JARAYONIDA O’QUVCHILARNING MOTIVATSIYASINI OSHIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI

Boboyeva Liza Nurmatovna

Ish joyi: Qashqadaryo viloyati Nishon tumani MMTB tasarrufidagi 47-sonli umumiy o’rta talim maktabi **Email:** Boboyeva@gmail.com | Tel: +99897-311-87-81

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta’lim jarayonida o’quvchilarning o’quv faoliyatiga bo’lgan motivatsiyasini oshirishning psixologik omillari, ichki va tashqi motivatorlar, o’qituvchining psixologik yondashuvi, rag’batlantirish mexanizmlari va muhitning roli tahlil qilingan. Shuningdek, ilg’or amaliyotlar va tavsiyalar asosida psixologik yondashuvlar taklif etilgan.

Kalit so’zlar: motivatsiya, ta’lim, psixologik yondashuv, ichki va tashqi omillar, o’quv faoliyati

Ta’lim inson hayotidagi eng muhim va ta’sirchan jarayonlardan biri bo’lib, u nafaqat bilim berish, balki shaxsni har tomonlama kamol toptirish, mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va muammolarga samarali yechim topish qobiliyatlarini rivojlantirishni ko’zda tutadi. Ushbu jarayonning muvaffaqiyatli kechishi esa, avvalo, o’quvchining o’quv faoliyatiga bo’lgan munosabati, ya’ni motivatsiyasi bilan bevosita bog’liqdir.

Motivatsiya — bu o’quvchining o’rganishga, bilim olishga, o’z shaxsiy va ijtimoiy ehtiyojlarini qondirishga yo’naltirilgan ichki psixologik holati hisoblanadi. Amaliyotda kuzatilganidek, bir xil salohiyatga ega ikki o’quvchining muvaffaqiyati orasidagi farq ko’pincha ularning motivatsiya darajasiga borib taqaladi. Motivatsiyaga ega bo’lmagan o’quvchi o’z bilim salohiyatini to’liq namoyon qila olmaydi, darslarga bo’lgan qiziqishi so’nadi va natijada ta’lim sifati pasayadi.

Zamonaviy psixologik yondashuvlar motivatsiyani shunchaki rag’batlantirish vositasi deb emas, balki shaxsiy taraqqiyot va ijtimoiy moslashuvning tayanchi deb qaraydi. Bu esa o’qituvchilar va psixologlar zimmasiga o’quvchining ichki ehtiyojlarini chuqur anglash, ularning qiziqishlari, individual xususiyatlari, hissiy holatlari bilan ishlash vazifasini yuklaydi. Ayniqsa, ta’lim tizimining o’zgarib borayotgan zamonaviy bosqichida o’quvchilarning motivatsiyasi masalasi dolzarblik kasb etmoqda.

Mazkur maqolada ta’lim jarayonida o’quvchilarning motivatsiyasini oshirishda psixologik yondashuvlarning o’rni, ichki va tashqi motivatorlarning ahamiyati, o’qituvchi va ta’lim muhiti omillarining o’zaro aloqadorligi xususida

soʻz yuritiladi. Shuningdek, ilgʻor xorijiy tajribalar misolida samarali strategiyalar koʻrib chiqilib, amaliy tavsiyalar beriladi.

Mavzuning nazariy va amaliy ahamiyati

Nazariy ahamiyati:

Taʼlim jarayonida oʻquvchilarning motivatsiyasini oshirish masalasi psixologiya, pedagogika, sotsiologiya kabi ijtimoiy fanlarning kesishgan nuqtasida joylashgan boʻlib, shaxs motivatsiyasi nazariyalari, taʼlimiy faoliyat psixologiyasi va rivojlanish psixologiyasi doirasida keng oʻrganilmoqda. Ushbu mavzu doirasidagi tadqiqotlar quyidagilarga xizmat qiladi:

Motivatsiya tushunchasining ilmiy asoslarini aniqlashtirish, xususan, **ichki va tashqi motivatorlar** oʻrtasidagi oʻzaro munosabatni chuqur tahlil qilish.

Oʻquvchilarning oʻquv faoliyatidagi faollik darajasi, qiziqishlarining shakllanish jarayoni hamda psixologik ehtiyojlar asosida harakatga kelish mexanizmlarini nazariy asoslash.

Oʻqituvchining taʼlim jarayonidagi psixologik roli, emotsional qoʻllab-quvvatlashning ilmiy izohlarini ishlab chiqish.

Taʼlimdagi motivatsion strategiyalarni psixologik nazariyalar bilan bogʻliq holda tizimlashtirish va ilmiy tipologiyasini yaratish.

Nazariy jihatdan olib qaralganda, ushbu mavzuni chuqur oʻrganish orqali pedagogik psixologiya faniga yangi ilmiy asoslangan yondashuvlar kiritilishi mumkin. Ayniqsa, zamonaviy motivatsiya nazariyalari (masalan, **Deci va Ryanʼning oʻz-oʻzini aniqlash nazariyasi**) asosida oʻquvchilarning ichki ragʻbatini rivojlantirish mexanizmlarini ilmiy jihatdan tahlil qilish dolzarb hisoblanadi.

Amaliy ahamiyati:

Mavzuning amaliy ahamiyati shundaki, u real taʼlim jarayoniga bevosita tatbiq etilishi mumkin boʻlgan psixologik yondashuv va metodlarni ishlab chiqishga xizmat qiladi. Jumladan:

Oʻqituvchilarga oʻquvchilar bilan ishlashda **motivatsion yondashuvlarni tanlash va qoʻllash boʻyicha amaliy tavsiyalar** berish imkonini yaratadi.

Taʼlim muassasalarida oʻquvchilarning oʻzlashtirish darajasini oshirish va **akademik muvaffaqiyatga erishish** uchun motivatsiyani maqsadli shakllantirish mexanizmlarini taklif etadi.

Har bir oʻquvchining individual xususiyatlarini inobatga olgan holda **ragʻbatlantirish strategiyalarini moslashtirish** imkonini beradi.

Psixologlar va sinf rahbarlari uchun **diagnostika va maslahat ishlarini** olib borishda foydali boʻlgan metodik vositalarni ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Ota-onalarga oʻz farzandlarining oʻqishga boʻlgan munosabatini tushunish va ularni psixologik qoʻllab-quvvatlashda yordam beradi.

Amaliy jihatdan qaralganda, bu tadqiqot oʻquvchilarning motivatsiyasini

o‘shirish orqali ta’lim sifati va samaradorligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, o‘z-o‘zini anglash, mustaqil fikrlash va o‘z ustida ishlash ko‘nikmalarini shakllantirishda asos bo‘la oladi.

Motivatsiyani oshirishga ta’sir qiluvchi psixologik omillar

Ta’lim jarayonida o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan ishtiyoqi, faol qatnashuvi va o‘zlashtirish darajasi ko‘p jihatdan psixologik omillarga bog‘liq. Quyida motivatsiyani oshiruvchi asosiy psixologik omillar yoritib beriladi:

1. O‘qituvchining emotsional va shaxsiy yondashuvi

O‘qituvchi o‘quvchi uchun namuna, yo‘l ko‘rsatuvchi va ruhlantiruvchi shaxsdir. U:har bir o‘quvchiga individual yondashganida, ularni quvvatlab, rag‘batlantirganida, salbiy emas, ijobiy tilda baho berganida, o‘quvchining o‘ziga bo‘lgan ishonchi ortadi va ichki motivatsiyasi kuchayadi.

2. O‘quv muhiti va sinfdagi psixologik iqlim

Quvnoq, ishonchli va qo‘llab-quvvatlovchi ijtimoiy muhit o‘quvchilarda: xavfsizlik hissin, o‘z fikrini erkin ifodalash imkoniyatini, guruhda faol bo‘lish istagini yuzaga keltiradi. Sinfdagi sog‘lom psixologik muhit — bu motivatsiyani tabiiy rag‘batlantiruvchi omildir.

3. Rag‘batlantirish va tan olish mexanizmlari

O‘quvchining mehnati e’tibordan chetda qolmasligi lozim. Maqtov, ijobiy fikr, mukofot, faxriy yorliqlar orqali tan olinishi ularning o‘zini qadrlangan deb his qilishiga olib keladi. Bu esa motivatsiyani kuchaytiradi.

4. Maqsadga yo‘naltirilgan yondashuv

O‘quvchi nima uchun bu mavzuni o‘rganayotganini, bu bilim unga hayotda qanday foyda keltirishini anglab yetganida, uning o‘rganishga bo‘lgan ehtiyoji ortadi. Har bir topshiriqning maqsadi tushuntirilsa, o‘quvchi uni ongli ravishda bajaradi.

5. O‘yin va ijodkorlik elementlari

Ta’lim jarayoniga o‘yin shaklidagi topshiriqlar, rolli o‘yinlar, ijodiy faoliyat (chizma, insholar, videolar) kiritilishi o‘quvchilarning emotsional holatiga ijobiy ta’sir etadi. Emotsional qoniqish — ichki motivatsiyani kuchaytiradi.

6. Mustaqillik va tanlov erkinligi

O‘quvchiga tanlash imkoniyati berilganda (masalan, mavzu, usul, hamkor tanlash), u o‘zining qarorlariga javobgar bo‘ladi. Bu esa motivatsiyani kuchaytiruvchi muhim omillardan biridir. Bu yondashuv o‘z-o‘zini anglash va o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi.

7. Tengdoshlar bilan ijobiy raqobat va hamkorlik

Sinfdagi sog‘lom raqobat muhiti shakllantirilsa, o‘quvchilar bir-biridan o‘rganadi, o‘z yutuqlari bilan faxrlanishadi va doimo oldinga intilishadi. Jamoaviy ishlar, guruhli loyihalar orqali hamkorlik madaniyati shakllanadi va bu ham motivatsiyani

oshiradi.

8. O‘quvchi shaxsiga hurmat va e’tibor

O‘quvchining fikriga quloq tutish, uning his-tuyg‘ularini tushunishga harakat qilish, faol ishtirokini qadrlash — bu psixologik jihatdan kuchli ta’sir etuvchi omillardandir. Har bir o‘quvchi o‘zini “muhim” deb his qilsa, o‘rganishga rag‘bati kuchayadi.

O‘qituvchining roli va psixologik strategiyalar

Ta’lim jarayonida o‘quvchilarning motivatsiyasini shakllantirish va rivojlantirishda o‘qituvchi markaziy rolni egallaydi. O‘qituvchining harakatlari, emotsional holati, muloqot uslubi va yondashuvi o‘quvchilarda o‘rganishga bo‘lgan qiziqish va ishtiyoqning paydo bo‘lishi yoki yo‘qolishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Quyida o‘qituvchining roli va motivatsiyani kuchaytirish uchun foydalanilishi mumkin bo‘lgan psixologik strategiyalar keltirilgan:

1. Individual yondashuvni qo‘llash

Har bir o‘quvchi o‘ziga xos qobiliyat, xarakter, o‘rganish uslubiga ega. O‘qituvchi har bir o‘quvchining o‘ziga xosligini tan olib: individual topshiriqlar berishi,

harakatlarini mustahkamlashi, ehtiyojlariga mos rag‘batlantirish choralarini ko‘rishi zarur. Bu yondashuv o‘quvchilarning o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi va ichki motivatsiyani kuchaytiradi.

2. Faol va interaktiv ta’lim metodlaridan foydalanish

O‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini orttirish uchun quyidagi usullar samara beradi: muammoli vaziyatlar tahlili, “miya shturmi” (brainstorming), rolli o‘yinlar,

guruhli loyihalar, savol-javoblar va bahslar. Bu usullar o‘quvchilarning faol fikrlashini rag‘batlantiradi, bilim olish jarayonini jonlantiradi va emotsional ishtirokni ta’minlaydi.

3. Rag‘batlantirish va ijobiy baholash

O‘qituvchi tomonidan o‘z vaqtida berilgan ijobiy fikr, maqtov yoki tan olish o‘quvchida: “men qila olaman” degan ishonch, o‘z ustida ishlashga intilish,

bilimga bo‘lgan ijobiy munosabatni shakllantiradi. Baholashda faqatgina xatoni ko‘rsatish emas, balki muvaffaqiyatli jihatlarni ham ta’kidlab o‘tish muhimdir.

4. Tenglik va hurmat asosida muloqot yuritish

O‘qituvchi o‘quvchilar bilan ochiq, ishonchli, do‘stona, lekin mas’uliyatli munosabat o‘rnatishi kerak. Bunda: o‘quvchining fikriga quloq solish, uni eshitish va tushunish, doimiy bosim o‘rniga qo‘llab-quvvatlash orqali motivatsion muhit yaratiladi.

5. Shaxsiy namuna bo‘lish

O‘qituvchining: bilimdonligi, darsga bo‘lgan mehr-muhabbati, halolligi va

odilligi — o‘quvchilar uchun katta ruhiy kuchga ega. Shaxsiy namuna — eng kuchli psixologik strategiyalardan biridir.

6. Tanlov erkinligi va mustaqillikni rag‘batlantirish

O‘qituvchi o‘quvchiga ayrim hollarda: mavzuni tanlash, o‘qish usulini belgilash, mustaqil loyihalar ishlab chiqish imkoniyatini bersa, bu ularning mas’uliyat hissini oshiradi va o‘z faoliyatiga ongli yondashuvni kuchaytiradi.

7. Qiyinchiliklar bilan kurashishda psixologik qo‘llab-quvvatlash

Motivatsiyani pasaytiruvchi asosiy omillardan biri — muvaffaqiyatsizlik va qo‘rquvdir. O‘qituvchi o‘quvchiga: muvaffaqiyatsizlikni vaqtincha holat sifatida ko‘rsatishi, uni qo‘llab-quvvatlashi, kichik qadamlar bilan muvaffaqiyat sari yetaklashi zarur.

Taklif etilayotgan g‘oyalar

Motivatsiyani aniqlash va diagnostika qilish mexanizmlarini joriy etish

Har bir o‘quvchining o‘qishga bo‘lgan munosabati va ichki/tashqi motivatsiya darajasi turlicha bo‘lganligi sababli, sinf darajasida oddiy psixologik testlar, so‘rovnomalar va kuzatuvlar orqali ularning motivatsion profillarini aniqlash tavsiya etiladi. Bu asosda individual yondashuvlar belgilanishi mumkin.

Ichki motivatsiyani shakllantirishga yo‘naltirilgan ta’lim mazmunini ishlab chiqish

Dars mazmuni shunchaki bilim berish emas, balki o‘quvchini o‘ylashga, izlanishga, savol berishga undaydigan, hayotiy muammolarga yechim topishga yo‘naltirilgan bo‘lishi kerak. Real hayot bilan bog‘langan topshiriqlar, loyiha asosidagi o‘qitish metodlari bu borada samarali bo‘lishi mumkin.

O‘yinlashtirish (gamifikatsiya) elementlaridan keng foydalanish

Raqobat, mukofot, ochko to‘plash kabi o‘yin elementlarini o‘quv jarayoniga kiritish orqali o‘quvchilarning o‘rganishga bo‘lgan qiziqishini oshirish mumkin. Bu ayniqsa boshlang‘ich va o‘rta sinf o‘quvchilari uchun samarali usuldir.

Ijtimoiy-emotsional qo‘llab-quvvatlash tizimini mustahkamlash

O‘quvchilar o‘zlarini xavfsiz, qadrlangan va qo‘llab-quvvatlangan his qilganlaridagina o‘rganishga ochiq bo‘lishadi. O‘qituvchi va sinfdoshlar o‘rtasida sog‘lom ijtimoiy iqlim yaratish, ijobiy munosabatni shakllantirish zarur.

O‘quvchilarning shaxsiy yutuqlarini tan olish va ommalashtirish

Har bir o‘quvchining kichik bo‘lsa-da yutug‘i e’tirof etilishi kerak. Bu “o‘yning eng faol o‘quvchisi”, “ijodiy fikr egalari”, “mas’uliyatli ishtirokchi” kabi nominasiyalar orqali amalga oshirilishi mumkin.

Ota-onalarni motivatsion jarayonga jalb etish

Ota-onalar farzandlarining o‘quv motivatsiyasi darajasiga kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois, ular uchun ma’rifiy seminarlar, suhbatlar, maslahatlar orqali motivatsiyani qo‘llab-quvvatlashning yo‘llari tushuntirilishi kerak.

Individual yondashuv va differensiallashtirilgan topshiriqlar tizimi

Har bir o‘quvchining bilim darajasi va qiziqishiga mos ravishda topshiriqlar berish o‘quvchini o‘z kuchiga ishontiradi va muvaffaqiyat hissini uyg‘otadi. Bu esa motivatsiyani tabiiy ravishda oshiradi.

Rag‘batlantirishda bahodan tashqari usullardan foydalanish

Ko‘plab o‘quvchilar faqat baho uchun emas, balki maqtoov, jamoat oldida tan olinishi, ijodiy ishlar ko‘rgazmasi yoki sinfdagi yetakchi rol olish orqali ham rag‘batlantirilishi mumkin.

O‘qituvchilarning psixologik tayyorgarligini kuchaytirish

Har bir pedagog motivatsion yondashuvlar, emotsional intellekt, shaxslararo munosabatlar psixologiyasi bo‘yicha ma’lumotga ega bo‘lishi zarur. Shu sababli, o‘qituvchilar uchun maxsus treninglar va malaka oshirish kurslarini tashkil etish tavsiya etiladi.

Yosh xususiyatlariga mos motivatsion strategiyalarni ishlab chiqish

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun — o‘yin, tasdiq va e’tibor, o‘rta sinflar uchun — ishonch va mas’uliyat, yuqori sinflar uchun — tanlov erkinligi va mustaqil fikrlashga asoslangan yondashuvlar taklif etiladi.

Ta’lim tizimining asosiy maqsadi – har tomonlama rivojlangan, mustaqil fikrlovchi, bilim olishga intiluvchi va o‘z hayoti uchun javobgar shaxsni shakllantirishdan iborat. Bu jarayonda o‘quvchilarning o‘quv faoliyatiga bo‘lgan motivatsiyasi hal qiluvchi o‘rin tutadi. Motivatsiya – o‘quvchining ichki holati bo‘lib, u bilim olishga bo‘lgan ehtiyoj, qiziqish, maqsad va istaklarning uyg‘unlashuvi natijasidir. Shunday ekan, ta’lim jarayonida motivatsiyani to‘g‘ri yo‘naltirish, uni rag‘batlantirish va mustahkamlash o‘ta muhim psixologik va pedagogik vazifadir.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, motivatsiyani shakllantiruvchi va oshiruvchi omillar orasida o‘qituvchining emotsional yondashuvi, o‘quv muhitining sifati, interaktiv metodlardan foydalanish, individual e’tibor, shaxsiy rag‘batlantirish va o‘quvchining mustaqilligini qo‘llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, zamonaviy psixologiyada motivatsiyani oshirishda o‘yinlashtirish, tanlov erkinligi, tan olinish va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash kabi strategiyalar ham o‘z samarasini bermoqda.

O‘qituvchi ushbu omillarni chuqur anglab, o‘z faoliyatida sistematik ravishda qo‘llasa, o‘quvchilarda ichki motivatsiya kuchayadi, bilim olish jarayoni esa ongli, mazmunli va samarali bo‘ladi. Ayniqsa, ijobiy psixologik muhit yaratish, har bir o‘quvchining shaxsiy ehtiyoj va imkoniyatlarini hisobga olish, o‘quvchilarda o‘zini qadrlash hissini shakllantirish orqali motivatsiya doimiy rivojlanib boradi.

Shuni alohida ta’kidlash kerakki, bugungi kunda pedagogik jarayonda motivatsiyani oshirish nafaqat o‘quvchilarning o‘qishdagi muvaffaqiyatiga, balki

ularning kelajakdagi kasbiy yo‘nalishi, shaxsiy hayotga munosabati va ijtimoiy faolligiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois o‘qituvchi faqatgina bilim beruvchi emas, balki motivatsion lider, yo‘l ko‘rsatuvchi psixolog sifatida ham o‘z rolini to‘laqonli bajarishi lozim.

Umuman olganda, ta’limda psixologik yondashuv asosida motivatsiyani oshirish orqali biz zamonaviy, maqsadli, o‘zini anglaydigan va jamiyatda faol ishtirok etuvchi yosh avlodni shakllantirishga xizmat qilamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Nurmatova Z. **Pedagogik psixologiya**. – Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2019. – 244 b.
2. Deci, E. L., & Ryan, R. M. **Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior**. – New York: Plenum Press, 1985.
3. Vygotsky, L. S. **Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes**. – Harvard University Press, 1978.
4. Ganieva N.A. **Ta’lim psixologiyasi**. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2020. – 210 b.

O‘QUVCHILARDA TABIIY-ILMIY SAVODXONLIK VA AMALIY KO‘NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Teshayeva Mohidil Botirovna¹

¹Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi fizika-astronomiya fani metodisti

Annotatsiya: O‘quvchilarga real hayotdagi muammolarni hal qilishga yordam bering. Texnologiyalardan foydalanish fanda yangi qonuniyatlarni ochishga imkon beradi. Katta quvvatga ega bo‘lgan kopmyuterlar va axbarot kommunikatsion texnologiyalar tadqiqotlar davrida juda katta hajmdagi ma’lumotlarga ishlov berish imkonini beradi.

Kirish: O‘quvchilarda XXI asr ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun albatta o‘quvchilarga muammoli vaziyatlar yaratib, savollar bilan murojaat qilib har bir nazariyani mustahkamlab borish zarur. O‘quvchilarga real hayotdagi muammolarni hal qilishga yordam bering. Texnologiyalardan foydalanish fanda yangi qonuniyatlarni ochishga imkon beradi. Katta quvvatga ega bo‘lgan kopmyuterlar va axbarot kommunikatsion texnologiyalar tadqiqotlar davrida juda katta hajmdagi ma’lumotlarga ishlov berish imkonini beradi.

Maqsad: Zamonaviy ta’lim tizimidagi tabiiy fanlarning ahamiyatini o‘rganish: Maqola, o‘quvchilarda tadqiqotchilik ko‘nikmalarini rivojlantirish, tadqiqotlarni rejalashtirish, kuzatish, gipotezalarni tekshirish, o‘quvchilarning tabiiy fanlar

bo'yicha mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish va ularni hayotiy muammolarni hal qilishga tayyorlashdagi rolini yoritib beradi.

Materiallar va matodlar: Xalqaro tadqiqotlarda qatnashish jarayoni shuni ko'rsataydiki o'quvchilarda nazariya bilan amaliyotni bir vaqtda olib borilishi, o'quvchilarda muammoli vaziyatlarda yechim izlash kabi ko'nikmalarini rivojlantirib borish zarurligini.

Muhokama va natijalar: “Tabiiy-ilmiy savodxonlik”- yosh o'quvchini vizual tasavvur qilishga va fikrlashga yaqindan yordam beradigan fandır. “Tabiiy fanlar” ning mazmun sohasi atrof – olam va unda yuz berayotgan hodisalar to'g'risida o'quvchiga bilim va ko'nikmalar shakllantirish kerak deb hisoblanilib, ko'nikmalar esa umumiy ta'limning asosi sifatida qaraladi.

Xulosa: O'quvchida tabiiy-ilmiy savodxonlik ko'nikmalarini shakllantirib borish, kelgusida o'qitishning o'rta va yuqori bosqichlarida turli o'quv predmetlarining muvaffaqiyatli o'zlashtirishini ta'minlash muhim vazifa hisoblanadi.

Kalit so'zlar: tabiiy fanlar, tabiiy-ilmiy savodxonlik, gipoteza, tadqiqot, ko'nikma, tajriba.

Abstract

Introduction: In order to develop students' 21st century skills, it is necessary to create problematic situations for students and reinforce each theory by asking them questions. Help students solve real-life problems. The use of technology allows us to discover new laws in science. Powerful computers and information and communication technologies allow us to process a huge amount of information during research.

Objective: To study the importance of natural sciences in the modern education system: The article highlights their role in developing research skills in students, planning research, observing, testing hypotheses, developing students' independent thinking in natural sciences, and preparing them to solve real-life problems.

Materials and methods: The process of participating in international research shows that it is necessary to simultaneously conduct theory and practice in students, and to develop skills in students such as finding solutions to problematic situations.

Discussion and results: “Sciences literacy” is a subject that closely helps young students to visualize and think. The content area of “Natural Sciences” is considered to be the formation of knowledge and skills in students about the world around them and the phenomena occurring in it, and skills are considered the basis of general education.

Conclusion: The formation of natural and scientific literacy skills in students is an important task to ensure the successful mastery of various academic subjects in the future at the middle and higher levels of education.

Keywords: natural sciences, natural and scientific literacy, hypothesis, research, skills, experience.

Абстрактный

Введение: Чтобы развить у учащихся навыки 21 века, важно закреплять каждую теорию, создавая для учащихся проблемные ситуации и задавая им вопросы. Помогите студентам решить реальные жизненные проблемы. Использование технологий позволяет нам открывать новые законы в науке. Мощные компьютеры и информационно-коммуникационные технологии позволяют обрабатывать очень большие объемы данных в ходе исследований.

Цель: Изучить значение естественных наук в современной системе образования. В статье освещается роль естественных наук в развитии исследовательских навыков у учащихся, планировании исследований, наблюдении, проверке гипотез, развитии навыков самостоятельного мышления учащихся в области естественных наук и подготовке их к решению реальных жизненных задач.

Материалы и методы: Участие в международных исследованиях показывает, что студентам необходимо сочетать теорию и практику, а также развивать у них такие навыки, как поиск решений проблемных ситуаций.

Обсуждение и результаты: «Естественная и научная грамотность» — предмет, который тесно связан с развитием у учащихся навыков наглядного представления и мышления. Предметная область «Естествознание» считается необходимой для формирования у обучающегося знаний и умений об окружающей среде — Вселенной и явлениях, происходящих в ней, а умения считаются основой общего образования.

Заключение: Важной задачей является развитие навыков естественнонаучной грамотности учащихся и обеспечение успешного освоения ими различных учебных предметов на средней и высшей ступенях образования в будущем.

Ключевые слова: естественные науки, научная грамотность, гипотеза, исследование, навык, опыт.

Muloqot qilish

Muloqot qilish bu – axbarot olish va almashish ko‘nikmasi. Axbarot turli shaklda taqdim etilishi mumkin: rasm, jadval, diagramma, grafik va yozuv kabi. Faol tinglash - bu boshqaning fikrlarini diqqat bilan tinglash, ularning fikrlarini tushunishga harakat qilish va so‘zlarini takrorlash orqali tushunishni tasdiqlashni o‘z ichiga oladi. Tinglashni rag‘batlantirish - o‘quvchilarda bir- birlariga hikoyalarni aytib berishni, keyin esa eshitgan narsalarini qayta aytib berishni topshirish zarur. Muloqot qilishda faol tinglashning ahamiyati tushuntirish, faol tinglash muloqotni

yaxshilaydi va tushunmovchiliklarini kamaytiradi. Xulosa qilish - kuzatishlar yoki to‘plangan axbarotlar asosida ma’lum fikrga kelish.

Jamoada ishlash

Jamoada ishlash - bu ularning boshqalar bilan birgalikda ishlashni, fikrlarini almashishni va bir-birlarini qo‘llab quvvatlashni o‘z ichiga oladi. O‘quvchilarda jamoaviy loyihalarni, o‘yinlarni bahslarni tashkil qilish, jamoada ishlash muloqotni rivojlantiradi, muammolarni hal qilish qobiliyatini oshiradi va birgalikda ishlashni o‘rgatadi.

Gipotezani ilgari surish

Kuzatilgan hodisani tushuntirish uchun dastlab aytilgan fikr ilgari surilgan gipoteza deyilib, gipotezani tadqiqot o‘tkazish orqali tekshirib ko‘rish muhimdir. Olimlar tabiat hodisalarini o‘rganish uchun ko‘plab gipotezani ilgari suradilar va ularni tekshiradilar. Agar siz ko‘lmakdagi suv salqin kunga nisbatan uzoqroq vaqt davomida quriganiga e’tibor qilgan bo‘lsangiz, qanday gipotezani ilgari surgan bo‘lar edingiz? Siz havo harorati salqin kunda, issiq kunga nisbatan past bo‘lishini hisobga olib, bug‘lanish tezligi haroratga bog‘liq degan fikrga kelasiz. Siz gipotezani tekshirish uchun tajriba o‘tkazishingiz mumkin. Gipotezani tekshirish ilmiy metodning bir qismi hisoblanadi.

Ilmiy izlanish metodi

- ✓ **Kuzatuv o‘tkazing** - Masalan, suv ko‘lmaklari qurishi uchun issiq kunga qaraganda salqin kunda ko‘proq vaqt kerak
- ✓ **Gipotezani ayting** - Masalan, harorat yuqori bo‘lganida suvning bug‘lanish tezligi ortadi.
- ✓ **Gipotezani tekshiring** - Masalan, ikkita bir xil va teng miqdordagi suvli idishlardan birini issiq joyga, ikkinchisini sovuq joyga qo‘ying. Ulardan qaysi biri tezroq qurishini kuzatib boring
- ✓ **Tajribalar gipotezani tasdiqlaydimi?**

Gipotezani qabul qiling

Yangi gipotezani taklif qiling

Tadqiqotlarni rejalashtirish

- ✓ Muammoni aniqlab, tadqiqotni rejalashtiramiz
- ✓ Tadqiqot jarayonida ishtirok etadigan o‘zgaruvchilarni aniqlang. Qaysi o‘zgaruvchilar o‘zgarishini va qaysilari o‘zgartirilmasdan saqlanishini belgilang.
- ✓ Qanday kuzatishlar va o‘lchashlar o‘tkazishni hal qiling. Ularni qanday amalga oshirishni va qayd qilishni belgilang
- ✓ Tadqiqot o‘tkazish uchun qanday jihoz yoki asboblari kerakligini hal qiling
- ✓ Tadqiqot bosqichlari yoki o‘tkazish tartibi to‘g‘risida qaror qabul qiling

Fizika va texnologiya

Texnologiyalardan foydalanish fanda yangi qonuniyatlarni ochishga imkon beradi. Katta quvvatga ega bo‘lgan kopmyuterlar va axbarot kommunikatsion texnologiyalar tadqiqotlar davrida juda kata hajmdagi ma’lumotlarga ishlov berish imkonini beradi. Bu esa ko‘pincha fanga ilmiy ixtirolar qilishga olib keladi. Yangi ixtirolar albatta o‘z novbatida texnologiyalarni rivojlantirishga olib keladi. Olimlar ilm fanga o‘rganilgan qonun va qonuniyatlardan yangi mashina, mexanizmlar, asboblari va inson mehnatini yengillashtiradigan qurilmalarni ixtiro qilishda foydalanadilar. Fizika fanidan bir mavzu misolida yuqorida aytib o‘tilgan ko‘nikmalarni rivojlantirishni ko‘rib chiqamiz.

Massa va uning birliklari

Nima uchun o‘lchashlarni amalga oshirish kerak?

Urinib ko‘ring quyidagi kasb egalari o‘lchash jarayonida xato qilishsa, nima bo‘lishi mumkin?

Duradgor

Hamshira

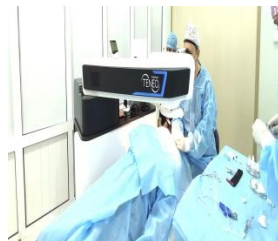
Tikuvchi

Nonvoy

Ko‘prik muhandisi

Ko‘z jarrohi

Fizikada ko‘pincha miqdoriy kuzatishlar qo‘llanadi, chunki yaqqol ifodalanishi bilan birga, obyektiv va aniq bo‘ladi.

Darsdan keyin oziq- ovqat do‘koniga kiring. Mahsulotlarning qadoqlariga qarab, qanday birliklar ko‘rsatilganligini aniqlang va qaysi fizik kattaliklariga mos kelishini aniqlang.

Fizikada vazn massadan farq qiladimi? Javobingizni asoslab bering.

Og‘irlik yoki vazn- jism tomonidan tayanchga yoki osmaga qo‘yilgan kuch bo‘lib nyutonda o‘lchanadi

Jism qizdirilganida uning massasi qanday o‘zgaradi?

Prujinali tarozi haqida eshitganmisiz?

Massani o‘lchash maqsadida tarozidan foydalanmoqchi birinchi novbatda tarozi pallasining ko‘rsatkichi nolga teng bo‘lishi kerak, aks holda o‘lchashda xatolik bo‘ladi. Ko‘rsatkich nolga teng bo‘lmasa biz uning ko‘rsatkichini nolga qaytarishimiz yoki xatosi bo‘lmagan boshqa tarozini ishlatishimiz mumkin.

O‘quvchilarda XXI asr ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun albatta o‘quvchilarga muammoli vaziyatlar yaratib, savollar bilan murojaat qilib har bir nazariyani mustahkamlab borish zarur. O‘quvchilarga real hayotdagi muammolarni hal qilishga yordam bering. Masalan, maktabda yoki jamoada duch kelgan muammolarni hal qilish uchun loyihalar ishlab chiqing. O‘quvchilarga ma’lumotlarni tahlil qilish, xulosalar chiqarish va o‘z fikrlarini asoslashni o‘rgating. Turli xil nuqtai nazarlarni muhokama qiling. O‘quvchilarga turli xil fikrlarni tinglash va o‘z fikrlarini shakllantirish imkoniyatini bering. O‘quvchilarga o‘z g‘oyalarini ifoda etishga imkon bering. Masalan, rassomlik, musiqa, yozuv yoki teatr orqali. Loyihalarni ishlab chiqishga yordam bering. O‘quvchilarga g‘oyalarni amalga oshirish va yangi narsalarni yaratishga yordam bering. Xato qilishdan qo‘rqmaslikni o‘rgating. Xato qilishni o‘rganish va uni yaxshilash uchun imkoniyat sifatida qabul qilishni rag‘batlantiring. O‘quvchilarga samarali aloqa qilishni o‘rgating. Masalan, og‘zaki va yozma aloqa, taqdimotlar, muhokamalar. Guruh ishlarini tashkil qiling. O‘quvchilarga boshqalar bilan hamkorlik qilish, g‘oyalarni almashish va birgalikda ishlashni o‘rgating. Ijtimoiy-emotsional intellektni rivojlantiring. O‘quvchilarga o‘z his-tuyg‘ularini boshqarish, boshqalarni tushunish va empatiya qilishni o‘rgating. O‘quvchilarga texnologiyalardan foydalanishni o‘rgating. Masalan, kompyuterlar, internet, dasturlar, mobil qurilmalar. O‘quvchilarga texnologiyalarning afzalliklari va kamchiliklari, shuningdek, ma’lumotlarning haqiqiylikini baholashni o‘rgating.

Kichik tadqiqot daqiqasi

Uchta tilla tangadan bittasi qalbaki. Qalbaki tanga haqiqiysidan sal yengilroq. Pallali tarozida bir marta tortish orqali ulardan qaysi biri qalbaki ekanini aniqlash mumkinmi?

O‘quvchilarga o‘z vaqtlarini boshqarishni o‘rgating. Masalan, vazifalarni rejalashtirish, vaqtni ajratish, o‘zini o‘zi nazorat qilish. O‘z maqsadlariga erishish uchun harakat qilishni rag‘batlantiring. Masalan, o‘zlariga maqsadlar qo‘yish, ularga erishish uchun rejalar tuzish, o‘zlarini rag‘batlantirish. O‘z xatti-harakatlariga javobgarlikni o‘rgating. Masalan, o‘z xatti-harakatlarining oqibatlarini tushunish, o‘z xatolaridan saboq olish.

Koinotni o‘rganish

Koinotda necha yulduz bor? (Bu savol o‘quvchilarning tasavvurlarini kengaytirishga yordam beradi)

Yulduzlar qanday paydo bo‘ladi? (Bu savol o‘quvchilarni o‘ylashga va o‘zlarining bilimlarini qo‘llashga undaydi)

Bizning galaktikamiz qanday nomlanadi va u qanday? (Bu savol o‘quvchilarni galaktikalar haqida bilimlarini oshirishga yordam beradi)

Koinot qanchalik katta? (Bu savol o‘quvchilarga koinotning ulkanligini tushunishga yordam beradi)

Koinotda boshqa hayot borligini qanday bilish mumkin? (Bu savol o‘quvchilarning qiziqishlarini uyg‘otishga yordam beradi)

Bizning sayyoramiz qanday qilib shakllangan? (Bu savol o‘quvchilarni Yerning kelib chiqishi haqida bilimlarini oshirishga yordam beradi)

Kosmik sayohat qilish haqida nima bilasiz? (Bu savol o‘quvchilarni kosmik sayohatning tarixi va kelajagi haqida o‘ylashga undaydi)

Sizningcha, koinotda qanday sirlar yashiringan? (Bu savol o‘quvchilarning tasavvurlarini kengaytirishga va o‘zlarini o‘ylashga undaydi)

Bizdan juda uzoq va yetish imkonsiz bo‘lgan koinot haqida qanday qilib ko‘p ma’lumot bilish mumkin? Qadim zamonlardan beri odamlar koinotdagi osmon jismlarini oddiy ko‘z orqali kuzatishgan. Biroq, bizning ko‘rish qobiliyatimiz cheklangan. Aksariyat osmon jismlariga yetib borish imkonsiz. Shuning uchun ular haqida ma’lumot kam. Bugungi kunga qadar Quyosh sistemasida inson yetib borgan eng uzoq manzil Oy bo‘lgan.

Koinotni o‘rganish uchun nimalardan foydalanamiz?

Optik qurilmalar, sun’iy yo‘ldoshlar va kosmik zondlar yordamida koinotni tadqiq qilish va osmon jismlariga yaqin bormasdan ham ularni kuzatish imkoniyatiga egamiz.

kuzatish

Koinotni teleskop yordamida

Oydagi ko‘p sonli kraterlarni teleskoplar yordamida kuzatish mumkin. XVII asrda yashagan olim va astronom Galileo Galilei Yupiterning yo‘ldoshlari va Saturn halqasini teleskop yordamida kuzatgan. Zamonaviy observatoriyalarda kosmik kuzatishlar olib borish uchun katta teleskoplardan foydalaniladi. Xabbl (Hubble) kosmik teleskopi Yer atrofida o‘z orbitasi bo‘ylab aylanadigan katta teleskopdir. Kosmosdagi teleskop Yerdagi teleskoplarga qaraganda afzalliklarga ega. Yer atmosferasi va Yerdagi yorug‘lik nurlari uning sifatli tasvirlarni olishga xalaqit beradi. Xabbl (Hubble) kosmik teleskopi sun’iy yo‘ldosh hisoblanadi. Sun’iy yo‘ldoshlar Yer yoki boshqa sayyoralar atrofidagi orbitalarga chiqarilgan jismlar, kosmik kemalardir. Ular raketalar yordamida harakat orbitalariga chiqariladi. Sun’iy yo‘ldoshlardan aloqa o‘rnatish, yo‘nalishlarni aniqlash, ob havoni kuzatish va uning o‘zgarishini oldindan prognoz qilish, Yer hamda koinotni o‘rganish kabi maqsadlarda foydalaniladi.

Kosmik zondlar va roverlar Kosmik zondlar – osmon jismlarini tadqiq qilish uchun ishlatiladigan uchuvchisiz kosmik kemalar. Ular kameralar va kompyuterlar kabi qurilmalarni olib yuradi. Roverlar - osmon jismlarining sirti bo‘ylab harakatlana oladigan, robotlashtirilgan transport vositalari.

Raketalaridan sun’iy yo‘ldoshlar, kosmik kema va kosmik stansiyalar, qolaversa odamlarni kosmosga chiqarish maqsadida foydalaniladi. Observatoriyalarda astronomik kuzatuvlardan olingan ilmiy ma’lumotlar koinotni tadqiq qilishda katta yordam beradi. Osmon jismlarining yuqori sifatli tasvirlarini olish va ularni aniq kuzatish imkoniyatiga ega bo‘lgan astronomik obyektlardan biri Qashqadaryo viloyatida joylashgan O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasining Astronomiya institutiga tegishli Maydanak baland tog‘ observatoriyasidir. Ilmiy tadqiqotlar uchun noyob hisoblangan bu observatoriya 1970-yili Maydanak platosining g‘arbiy qismida, dengiz sathidan 2700 m balandlikda barpo etilgan. Bu yerda Astronomik kuzatuvlarni yuqori aniqlikda olib borish mumkin. Bunday joylar Yerning shimoliy yarim sharida kam uchraydi.

Bu yerda tungi osmon uzoq muddat tiniq va toza bo‘ladi. Maydanak observatoriyasi Kanar (Ispaniya) va Gavayi (Amerika) orollaridagi dunyoning asosiy astronomik kuzatuv obyektlaridan o‘rtacha uzoqlikda joylashgan. U o‘zining

aynan shu geografik joylashuvi tufayli juda qulay (sifatli) atmosfera sharoitiga (astroiqlimga) ega. Shu bois Maydanak observatoriyasida osmon jismlarini uzoq muddat uzluksiz, aniq kuzatish mumkin. XXI asr ko‘nikmalari o‘quvchilarga hayotning barcha sohalarida muvaffaqiyatli bo‘lishga yordam beradi. Ushbu ko‘nikmalarni rivojlantirish o‘quvchilarning ta’lim olish, ish topish va jamiyatda faol ishtirok etish imkoniyatlarini oshiradi.

O‘quvchilarda tabiiy-ilmiy savodxonlik ko‘nikmalarini rivojlantirib borish jarayonda muammoli vaziyatlar hosil qilish, ularga yechimlar izlash hamda o‘quvchilar g‘oyalarini tinglab kengaytirish bugungi tajribali o‘qituvchining oldida qo‘yilgan maqsadi bo‘lishi shart. Pedagogika- insoniyat tamaddunining asosidir. Nafaqat ta’limning balki butun jamiyatning kelajagi ko‘p jihatdan o‘qituvchining bilim darajasi va harakatchanligiga bog‘liq. Sifatli ta’limni ta’minlash yangi paradigmani qabul qilish zarur shart-sharoit yaratadi, bu esa o‘z navbatida o‘qituvchi shaxsining o‘zgarishi va kasbiy o‘sishi zarurligini belgilaydi.

Xulosa

O‘qituvchi ta’lim jarayonining o‘tmishda ham, hozir ham asosiy shaxsi va kelajakda ham shunday bo‘ladi. Uning kasbiy tayyorgarlik darajasi va shaxsiy fazilatlari ta’limni modernizatsiya qilish muvaffaqiyati, yangi texnologiyalar va metodlardan foydalanish samaradorligining ustuvor omili bo‘lib qolmoqda. Bunday sharoitda o‘qituvchilarga ta’lim jarayonini samarali tashkil etishda ko‘maklashuvchi zamonaviy interfaol usullardan foydalanishning roli ortib bormoqda. Zamonaviy ta’lim paradigmasi o‘qituvchi oldiga turli xil vazifalarni qo‘yadi- ular nafaqat bilim berish bilan cheklanishlari, balki o‘quvchilarning olgan bilimlarini hayotda qo‘llash uchun zaruriy ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam berishlari lozim. Tabiiy-ilmiy savodxonlik - bu zamonaviy dunyoda o‘quvchilar uchun muhim ko‘nikmadir. Ularga dunyoni tushunish, muammolarni hal qilish, qarorlar qabul qilish va mustaqil fikrlashga yordam beradi. Bu o‘quvchilarning bilim darajasini oshirish bilan birga, ularning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga ham hissa qo‘shadi.

O‘quvchilarda tabiiy-ilmiy savodxonlikni rivojlantirish uchun turli xil usullarni qo‘llash mumkin. Tajribalar o‘tkazish, kuzatish, muammoli vaziyatlar yaratish, loyihalar ishlab chiqish, ilmiy kitoblar va maqolalarni o‘qish, ilmiy mutaxassislar bilan uchrashuvlar tashkil qilish, ilmiy o‘yinlar o‘ynash va tabiatga sayohatlar - bularning barchasi o‘quvchilarning qiziqishlarini uyg‘otishga va ularning bilim darajasini oshirishga yordam beradi.

Shuni esda tutish kerakki, tabiiy-ilmiy savodxonlikni rivojlantirish - bu uzoq muddatli jarayon. O‘quvchilarga bu ko‘nikmani shakllantirish uchun ularga doimiy ravishda qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirish kerak. Ularga ilmiy bilimlarni o‘zlashtirishga imkon beruvchi sharoitlar yaratish va ularning qiziqishlarini qo‘llab-quvvatlash bizning vazifamizdir.

O‘quvchilarning tabiiy-ilmiy savodxonlik darajasini oshirish orqali biz ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlariga hissa qo‘shishimiz va ularni o‘zlarini o‘ylashga, muammolarni hal qilishga va dunyoni yaxshiroq tushunishga undaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida PF-5712-sonli Farmoni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrda —Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi 997-sonli qarori.
3. PISA 2015 Science Framework, OECD, 2017.
www.oecd.org/about/publishing/corrigenda.htm.
4. Assessing Reading, Mathematics and Scientific Literacy: A framework for PISA 2009. OECD, 2009.
5. PISA 2012 Assessment and Analytical Framework: Mathematics, Reading, Science, Problem Solving and Financial Literacy, OECD Publishing.
6. OECD (2013), PISA 2012 Assessment and Analytical Framework: Mathematics, Reading, Science, Problem Solving and Financial Literacy, OECD Publishing.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING NUTQNI TINGLAB TUSHUNISH DARAJASINI RIVOJLANTIRISH

Qurbonova Sevara Suyunovna

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti Pedagogika
kafedrasi assistenti squrbonova670@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ona tili darslarida nutqni tinglab tushunish qobiliyatini rivojlantirish maqsadida qo‘llash uchun metod va tavsiyalar keltirilgan. Bundan tashqari boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi uchun ham o‘quvchilari nutqni tinglab tushunish qobiliyatlarini rivojlantirishda matnni to‘g‘ri tanlash yuzasidan fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: nutq, tinglab tushunish, o‘qish va tushunish, matn, so‘z ma’nosi, boshlang‘ich ta’lim, tanqidiy tahlil.

Annotation. The article provides methods and recommendations for the use of Primary School students in their native language classes in order to develop the ability to listen and understand speech. In addition, for the teacher of the primary school, a reflection was made on the correct choice of text in the development of comprehension skills of students by listening to speech.

Key words: speech, listening, understanding, reading and understanding, text, word meaning, primary education, critical analysis.

Аннотация. В статье представлены методы и рекомендации по применению на уроках родного языка младших школьников с целью развития умения слушать и понимать речь. Кроме того, учителю начальных классов было уделено внимание правильному подбору текста в развитии у его учеников навыков аудирования и понимания речи.

Ключевые слова: речь, понимание на слух, чтение и понимание, текст, значение слова, начальное образование, критический анализ.

Kirish (Introduction). Mustaqil Vatanimizning kelajagi bo‘lgan yoshlarni har tomonlama yetuk, barkamol, komil inson qilib rivojlantirish va tarbiyalash har birimizning asosiy vazifamizdir. Yoshlarimiz har doim, har vaqtda, har joyda, qarshisidagi inson kim bo‘lishidan qat’iy nazar o‘z fikrlarini erkin va to‘g‘ri ayta olishlari uchun ulardagi to‘g‘ri so‘zlash va nutq madaniyatini yoshlikdanoq rivojlantirib borishimiz lozim. Bola maktabga qadam qo‘yishi bilan ularning lug‘atida yangi so‘zlar paydo bo‘la boshlaydi va so‘z boyligi ortib boradi. Bu jarayonda o‘qituvchining asosiy vazifasi o‘quvchilarda to‘g‘ri nutqni shakllantirish va nutqni ongli tarzda anglashni tushuntirishdan iborat. Biz avvalambor nutq o‘zi nima ekanligini, uni o‘stirish va unga qo‘yilgan talablarni bilishimiz, hamda nutqni tinglab tushunish ko‘nikmalarini shakllantirishimiz kerak

Nutq — tilning fikr ifodalash va almashish jarayonlarida amal qilishi, tilning alohida ijtimoiy faoliyat turi sifatidagi muayyan yashash shakli bo‘lib, uning og‘zaki (ovozli) va yozma ravishda namoyon bo‘lishidagi jarayonlar, ya’ni so‘zlash jarayoni va uning natijasi (xotirada saqlangan yoki yozuvda qayd etilgan nutqiy fikrlar, asarlar) tushuniladi.

O‘qish va tushunish — bu matnni qayta ishlash, uning ma’nosini tushunish va o‘qiyotgan shaxs oldindan bilgan narsalar bilan bog‘lab anglay olish qobiliyatidir. O‘quvchi matnni anglab tushunishi, fikrlashi uchun uning so‘z boyligi yetarli bo‘lishi kerak. Shu o‘rinda foydalanayotgan har bir so‘zining mazmuniy ma’nosini bilishi, uning matndagi o‘rni va ma’nosini tushunishi, matnning asosiy mazmunini anglab yetishi bilan bog‘liqdir.

Matnni o‘qib tushunish qobiliyatiga o‘quvchining yuqoridagi ko‘nikmalari hamda ma’lumotni qayta ishlash qobiliyati ta’sir ko‘rsatadi. Agar o‘quvchi so‘zning ma’nosini bilmasa, u matnni qayta ishlash uchun juda ko‘p vaqt sarflaydi, chunki u matndagi tushunilmagan so‘zlarni individual tarzda anglashga urinadi, bu esa tushunishga ham halal beradi. O‘qib tushunish malakasini rivojlantirish uchun ko‘plab mashqlar mavjud bo‘lib, bular:

- so‘z boyligini oshirish;
- matnni tanqidiy tahlil qilish;
- maydalab o‘qish;
- qayta o‘qish mashqlari;

O‘qituvchi avvalo, o‘quvchilar nutqni anglab tushunishlarini ta’minlash uchun yoshiga mos matnni tanlashi lozim. Matn kichik maktab o‘quvchilari ongiga murakkablik qilmasligi kerak.

Shu o‘rinda rus adibi L.N. Tolstoyning “Bolalar uchun” ertaklar to‘plamidan foydalanishimiz mumkin.

“Bug‘u va uzumzor” ertagi

Bug‘u uzumzorda ovchilardan yashirinibdi. Ovchilar o‘tib ketgach, u uzum yaproqlarini yeya boshlabdi.

Ovchilar yaproqlarning qimirlayotganini payqab qolishibdi, “ Hoynahoy, yaproqlar panasida hayvon bo‘lsa kerak”, - deya o‘q uzib bug‘uni yaralashibdi.

Bug‘u jon berayotib nola qilibdi. “ Meni qutqargan yaproqlarni yeganim uchun qilmishimga yarasha jazolandim”.

O‘quvchi so‘z boyligini oshirish uchun oldin ertakni mustaqil o‘qib, o‘ziga noma’lum bo‘lgan so‘zlarni topa olishi kerak bo‘ladi. Har bir so‘zning luga’viy ma’nosi ustida mustaqil ishlash ko‘nikmasi o‘qituvchi yordamida shakllantirilishi kerak. Daftoriga ma’nosi noma’lum bo‘lgan so‘zlarni yozib oladi va o‘qituvchi bilan har bir tushunmagan so‘zning ma’nosi ustida ishlaydi. Masalan, o‘quvchi o‘ziga ma’nosi tushunarsiz so‘zlarni quyidagi tartibda daftoriga yozib chiqadi va o‘qituvchi yordamida so‘zning mazmunini ma’nosini anglab oladi.

Bug‘u -

Ovchilar -

Yaproqlar -

Qilmishimga -

Jazolandim -

Matndagi har bir so‘zning ma’nosi tushunarli bo‘lgandan so‘ng , matnni tanqidiy tahlil qilishi mumkin. Buning uchun matnni yana uch –to‘rt marotaba o‘qishi lozim. Shundagina o‘quvchi ongida matnni anlash, uning mazmuni yuzasidan fikr paydo bo‘ladi. O‘qituvchi ertak haqida o‘quvchining fikrlarini jamlashi uchun savollarga javob olish bilan to‘ldiradi.

Matnni maydalab o‘qish o‘quvchiga aniq fikrlar ustida ishlashga imkon beradi. O‘quvchi matnni maydalab o‘qish jarayonida matn mazmunini tushunib anglash ko‘nikmasi to‘liq shakllanadi. Bu bosqichda o‘quvchi o‘qituvchi yordamida hikoyani qismlarga bo‘lib o‘qiydi va har bir qismning mazmunini ma’nosi ustida fikr yuritadi.

Oxirgi bosqichda qayta o‘qish mashqlari amalga oshiriladi. Bu o‘quvchiga matn mazmunini tushunib anglashi bilan birga, matnni ravon o‘qishi hamda o‘qigan matnni qayta hikoya qilish va ertakdagi voqeyilikka o‘z munosabatini, xulosasini ayta olish ko‘nikmasini shakllantiradi. O‘quvchi matnni qancha ko‘p o‘qisa, unda matnni anglab tushunish darajasi yaxshi rivojlanadi.

O‘qituvchining shu tarzda har bir o‘quvchi bilan individual ishlash jarayonini tashkil qilishi o‘quvchida matnni erta anglab tushunish ko‘nikmasini shakllantirib boradi. Bu bolada nutqni tinglash, anglab-tushunish va fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish kerakki, ushbu maqolada tinglab tushunish qobiliyatini rivojlantirish uchun metod va ko‘rsatmalar berildi. Tinglashni o‘rgatish uchun qaysi usuldan foydalangan taqdirda ham, bir nechta asosiy ko‘rsatmalarni yodda saqlash zarur. Birinchidan, o‘quvchilardan katta natijalar kutib yubormaslik chunki, boshlang‘ich sinf o‘quvchisi so‘zning lug‘aviy ma’nosini tushuntirib berishda qiynaladi. Ikkinchidan, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun nafaqat aniq balki, ularning imkoniyatlari darajasida savollar yaratish, bu xato qilmaslik uchun juda muhim. Uchinchidan, o‘quvchilarga o‘z yo‘nalishlarini topishga yordam beradi.

1. G‘oziyev. E. “ O‘quvchilarning o‘quv faoliyatini boshqarish” O‘qituvchi 1988. 104- bet
2. Qurbanova S. S. Sources for the Development of the Level of Understanding of Students by Listening to Speech. Innovation and INTEGRITY. Volume: 42, May-2025
3. Abdulvohidov, T.A. *Tinglab tushunish kompetensiyasini rivojlantirish prinsiplari*. Innova Academy, 2025. 127–129 b.
4. Tolstoy L. N. ” Bolalar uchun” Hikoyalar. Ertaklar.Masallar. Toshkent. “Akademnashr” 2018, 3-b
5. Bobomurodov K. A. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida anglab tushinish ko‘nikmalarini rivojlantirish usullari. O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini takomillashtirish muammolari. Xalqaro onlayn ilmiy-amaliy konferensiya to‘plami. Qarshi, 2022-180-b.

MEGRANT OILALARDA FARZAND TARBIYASINING IJTIMOIIY- PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Abdullayeva Jangil Gafarovna

Qarshi davlat universiteti Psixologiya kafedrası mustaqil tadqiqotchisi

Email: abdullayeva.jangil@mail.ru

Annotatsiya: Maqolada megrant oilalarda farzand tarbiyasining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari ochib berilib, farzand tarbiyasida ota-onaning muomalasi muhim o‘rin tutadi. Bola ota-ona tomonidan qo‘pol, dag‘al so‘zlar eshitib, kaltak yeb katta bo‘lsa, bu uning tabiatiga salbiy ta’sir qiladi. Bu esa o‘z navbatida oiladagi nosog‘lom muhitda tarbiyalanayotgan boladan “ma’naviy kasal” insonlar shakllanadi.

Kalit so‘zlar: boshqa yurtdagi oilaviy munosabatlar, germaniyadagi oilaviy

muhit, ota-onaning muomalasi, qo‘pol-dag‘al so‘zlar, oiladagi nosog‘lom muhit, “ma’naviy kasal”, odobli bo‘lib ulg‘ayish, mahalla-kuy.

Kishilik jamiyatining ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti tarixidan ma’lumki, bola shaxsining kamoloti oilada shakllanadi.

Oila — jamiyat hayotining kichik bir debochasi bo‘lib, har tomonlama sog‘lom, barkamol avlodni voyaga yetkazish uchun ma’sul bo‘lgan g‘oyat muhim tarbiya o‘chog‘idir. O‘zbek oilasi a’zolarining barchasini savodxon, ma’lumotli deb atasak, xato qilmagan bo‘lamiz, ana shu imkoniyatlar ta’sirida o‘g‘il va qizlar bilimli, fikrmulohazali, topqir, ishbilarmon, aql-zakovati bo‘lib voyaga etmoqdalar. Migrant oiladagi bola tarbiyasi ikkiyoqlama ahamiyat kasb etadi, ota-onalar farzandlariga ahloq-odob, ruhiyat va ma’naviyatga oid bilimlardan saboq berish bilan qanoatlanib qolmasliklari, balki o‘zlari ham tarbiyaning o‘ziga xos sirsinoatlari, hususiyatlari, uning mazmun-mohiyati va ma’nosiga doir eng yangi ma’lumotlardan xabardor bo‘lib turishlari kerak bo‘ladi. Farzand tarbiyasini qachondan boshlamoq kerak, degan savol ko‘pchilikni o‘ylantiradi. Ko‘pchilik olimlar unga turlicha javob berib kelganlar. Xususan, Ibn Sino bola tarbiyasi bilan uning tug‘ilishidan avvalroq, ona qornidan boshlaboq shug‘ullanish lozim, deb javob bergan. Oila, odob-axloq va ta’lim-tarbiyaga e’tibor qon-qonimizga singib ketgan burchlarimizdandir. “Bir bolaga yetti qo‘shni ota-ona” degan ibratli maqol ham aynan xalqimizga xos. Mana shu maqolning o‘zi ham farzand tarbiyasi, oilaparvarlik biz uchun nechog‘lik muhim ekanini bildiradi. Mahalla ahli, ayniqsa keksalar ko‘chada nobop ish qilayotgan bola oldidan hech qachon beparvo o‘tib ketmagan, shu zahotiyoq tanbeh berib to‘g‘ri yo‘lga chaqirgan. Zero, har tomonlama chiroyli, odobli, go‘zal xulqli bo‘lish, nafsni poklashga buyuruvchi muqaddas dinimiz oilaga katta ahamiyat beradi. Oiladagi muhit ota-ona o‘z ma’suliyatlarini his qilishi bilan barqaror bo‘ladi. Bolalarning odobli bo‘lib ulg‘ayishi uchun ota-ona bilan bir qatorda mahalla-kuy ham katta ibrat maktabidir. “Qush uyasida ko‘rganini qiladi”, deb bejiz aytmagan xalqimiz.

Olmon oilaviy tuzilmalari an’anaviy ravishda nuklear oilasiga, jumladan, ota-onalar va bolalarga katta e’tibor qaratishi bilan ajralib turadi. Ammo so‘nggi tendensiyalar katta oilalar, to‘liq ota-onadan iborat uy xo‘jaliklari uyg‘unligi bilan tobora xilma-xillik kasb etmoqda. Mamlakat aholisining qarishi va ijtimoiy me’yorlarning o‘zgarishi oila dinamikasiga ham ta’sir ko‘rsatmay qolmadi. Ushbu rivojlanayotgan tuzilmalarni tushunish zamonaviy Germaniyaning ijtimoiy tuzilishini tushunish uchun kalit bo‘lib, nikoh, birgalikda yashash va oilaviy hayotga nisbatan kengroq o‘zgarishlarni aks ettiradi.

Farzand tarbiyalayotgan ota-ona har bir harakati, yurish turishi, muomalasi, boshqalar bilan o‘zaro munosabatida olijanob fazilatlarini namoyon eta bilishi kerak. Chunki bola tabiatan nihoyatda taqlidchan va kuzatuvchan bo‘ladi. Shuning uchun

uning atrofdagilari o‘z odatlari bilan ba’zan o‘zlari sezmayotgan holda ularga ta’sir qiladilar. Oiladagi qo‘pol munosabatlar, ko‘p yolg‘on gapirish, yoqimsiz xatti-harakat bola tarbiyasiga salbiy ta’sir qiladigan nosog‘lom muhitni keltirib chiqaradi. Farzand tarbiyasida ota-onaning muomalasi muhim o‘rin tutadi. Bola otaona tomonidan qo‘pol, dag‘al so‘zlar eshitib, kaltak yeb katta bo‘lsa, bu uning tabiatiga salbiy ta’sir qiladi. Bu esa o‘z navbatida oiladagi nosog‘lom muhitda tarbiyalanayotgan boladan “ma’naviy kasal” insonlar shakllanadi. Ular esa jamiyat ma’naviyatiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Oilada ota-onalar “ommaviy madaniyat” ta’siriga berilib ketishi oqibatida farzandlarning tarbiyasiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Istiqloq tufayli xalqimiz chet-el yurtlarini kechib yangi xalq va urf-odatlarini guvohi bo‘lib qaytmoqdalar. Shu jumladan Yevropa davlatlariga sayr qilib kelayotgan fuqarolarimiz bugungi kunda g‘arb o‘smirlari orasida boshqa mamlakatlar yoshlariga qaraganda uyushgan jinoyatchilik va zo‘ravonlikka berilish holati yuqori. Bunga sabab bolalarga keragidan ortiq erkinlik berilgani ekan. Ularni hozirdan aysh-ishratga berilib, turli axloqsiz hatti-harakatlarga ruju qo‘yishdan hech kim qaytarmasligini aytib berishmoqda. Inson hayoti davomida biror shaxsni o‘ziga o‘rnak deb biladi, bundan inson u kabi hayot kechirishni, u erishgan yutuqlar kabi muvaffaqiyatlarga erishishni, yuksak cho‘qqilarga chiqishni ko‘zlaydi. Bugun jamiyatning yosh a‘zolari o‘z hayotlari uchun boshqa madaniyat vakillarining fikrlash va hayot tarzini o‘rnak qilib olishlari ko‘p muammolarni keltirib chiqarmoqda. XXI asrda turli hayot tarzlar va g‘oyalar raqobatga kirishdi. Bunda muvaffaqiyatga erishish uchun har bir davlat o‘zligini saqlagan holda diniy va milliy qadriyatlarini boshqalarga anglatishni asos qilgan mafkuraga ega bo‘lishi lozim. Aks holda, o‘zlikni yo‘qotish, bebaho qadriyatlardan voz kechish kishini taraqqiyotdan ajratib, uni tobe, mustaqil fikri yo‘q manqurtga aylantirib qo‘yadi. Hozirgi kunda g‘arazli maqsadlarni amalga oshirish uchun zimdan olib borilayotgan fitnalar ba’zi millatlarning o‘zligini yo‘qotishga qaratilganini sezish 19 mumkin. Bunda e’tibor xududlarini egallash emas, balki inson ongini egallashga yo‘naltirilgan. Albatta bola tarbiyasi o‘ta murakkab va ma’suliyatlidir. Bu har bir otaonadan o‘z ustida muntazam ishlashni, bolalar tarbiyasiga oid barcha ma’lumotlardan baxobar bo‘lib borishni talab etadi. Farzand tarbiyasi bu shunchaki tajriba, oddiy ko‘rsatma va bilimlar jamlanmasi emas, balki o‘z ichiga diniyaxloqiy bilimlar, tibbiyot, etika, psixologiya, pedagogika kabi sohalariga oid bilimlarni ham qamrab oladigan murakkab jarayondir.

Bugungi kunda oilaviy tarbiyaning qiyinlashuvi shundaki, birinchidan, jamiyat taraqqiy etib borgan sari har tomonlama yetuk insonni shakllantirish talablari ortib boraveradi. Bu esa oilada bolaga estetik, jinsiy tarbiya, axloqiy tarbiya berish sifati va ko‘lamini oshirish talabini qo‘yadi. Ta’lim-tarbiya, odob-axloq bolalikdan berilgani ma’qul. Rasululloh (a.s.): “Birontangiz o‘z farzandlaringizni

tartib-intizomga o‘rgatsa, bu har kuni sadaqa bergandan yaxshiroqdir”, deya marhamat qilganlar.

Bolalarni intizomga o‘rgatish oila mustahkamligiga asos bo‘ladi. Islom shu ma’noda ota-onalarni o‘z farzandlariga sog‘lom tarbiya berishga rag‘batlantiradi. Hadisi sharifda “Farzandlaringizni hurmat qiling va ularni yaxshi xulq bilan xulqlantiring” deb ta’kidlangan. Farzand tarbiyasi jarayonida bola huquqlarining kamsitilmasligi talab etiladi. Oilaviy tarbiya ijtimoiy tarbiyaga nisbatan bolalarning ruhiy olamiga, hissiyoti va tuyg‘ulariga chuqur ta’sir ko‘rsatadi. Taniqli pedagog A.S.Makarenko besh yoshgacha bo‘lgan tarbiya bolaning shaxsiyati shakllanishida o‘ta muhim ahamiyatga ega ekanini qayd etib o‘tgan. Bu haqda u shunday deb yozgan: “...tarbiyaning bosh asosi besh yoshda nihoyasiga yetadi, demak, siz besh yoshgacha nima qilgan bo‘lsangiz, bu tarbiyaviy jarayonning 90 foizini tashkil etadi, keyingi tarbiya esa qayta tarbiyalash negizida davom etadi”. Mana shu jarayonda bola tarbiyasiga o‘ta e’tiborli bo‘lish lozim.

Yoshlarning qalbi va ongida sog‘lom hayot tarzi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat-ehtirom tuyg‘usini shakllantirishda, har jihatdan barkamol etib tarbiyalashda buyuk mutafakkir ajdodlarimiz merosi katta ahamiyat kasb etadi. Zero, hayotning asl mazmun-mohiyatini anglab yetishga o‘z umri va salohiyatini bag‘ishlagan allomalarimizning asarlarida sog‘lom avlod tarbiyasi bilan bog‘liq masalalarga alohida o‘rin berilgan.

Sharq allomalari o‘z asarlarida farzandlarga tarbiya va ta’lim berish, uni ma’rifatu madaniyatga yetaklash muammolariga e’tibor berganlar. Buyuk mutafakkirlar farzand tarbiyasi, go‘zal axloqning inson kamolotiga sabab 20 bo‘luvchi yuksak fazilat ekanini ta’kidlaganlar. Jumladan, Imom Buxoriyning “alAdab al-mufrad hadislar to‘plami, Abu Lays Samarqandiyning “Tanbehul g‘ofiliyn” asarlarida farzandlarga yuksak insoniy fazilatlarni kamol toptirish tarannum etilgan. Yurtimiz ulamolari o‘z asarlarida farzandining chiroyli odobidan umid qilgan ota-ona, uni muntazam ravishda husni xulq asosi bo‘lgan muomala odobining quyidagi qirralari bilan tanishtirib borishi muhim ekanini alohida ta’kidlaganlar: - farzandingiz odamlar bilan muomalada shirinso‘z, muloyim, bosiq va kamtar bo‘lishiga e’tibor qarating; - odamlar xursandchiligini baham ko‘rish, g‘am-anduhidan qayg‘urish, molmulkiga xiyonat qilmaslik, yaxshilikka chorlab, yomonlikdan qaytarish husni xulq egalariga xos fazilatlardandir.

Shuning uchun farzandingizga ana shu xislatlarni bolalikdan singdirish payida bo‘ling; - farzandingizga o‘zgalar bilan muomala chog‘ida boshqalarni g‘iybat qilish, o‘zgalarini mensimaslik, obro‘si, boyligi yoki mansabiga qarab munosabat ko‘rsatish ham odobsizlik ekanini uqtirib boring; - yoshi ulug‘ kishilar, ustozlar bilan muomalada ularning ko‘ziga tik boqmay, gaplarini jim tinglash, savollarigagina javob qaytarish, buyruqlarini sidqidildan bajarish ham bolalar

qalbiga jo qilishga e'tibor bering. Mamlakatimizda sodir bo'layotgan iqtisodiy-ijtimoiy va madaniy o'zgarishlarning xalq milliy ruhiyatining negizi bo'lmish oilaviy munosabatlarda aks etishini tadqiq etish muhim masaladir. Oilaviy munosabatlar tizimi juda murrakkab va ancha teran mazmunga ega bo'lib, o'z ichiga er-xotin o'rtasidagi, ota-ona va farzandlar, aka-uka va opa-singillar o'rtasidagi va shu kabi qator munosabatlar tizimini oladi. Oiladagi shaxslararo munosabatlar shaxs shakllanishining muhim omili hisoblanadi.

Oilaning eng muhim vazifalaridan biri shaxs rivojlanishi uchun munosib sharoitni yaratishdir. Psixologik amaliyotda eng ko'p to'qnash kelish mumkin bo'lgan masalalardan biri – ota-onalarning voyaga yetgan farzandlari bilan bo'ladigan munosabatlariga doir muammolardir. Odatda bunday muammo bilan ko'pincha ona murojaat qiladi, biroq ota-ona, ba'zan otaning o'zi yordam so'raydigan holatlar ham uchraydi.

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARINI TAYYORLASHNING PEDAGOGIK ASOSLARI.

To‘rayeva Dilnoza Ismoilovna

Surxondaryo viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi
“Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari” kafedrasi o'qituvchisi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy – shaxsiy sifatlarini shakllantirish kelgusida ular tomonidan tshkil etiluvchi pedagogik samaradorlikni kafolatlovchi jarayonlar xususida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: ta'limning glaballashuvu, kasbiy sifatlar, shaxsiy sifatlar, kasbiy faoliyat, pedagogik samaradorlik

Аннотация. В данной статье рассматриваются процессы формирования профессионально – личностных качеств будущих учителей начальных классов, которые в дальнейшем гарантируют организуемую ими педагогическую эффективность.

Ключевые слова: глобализация образования, профессиональных качеств, личностных качеств, профессиональной деятельности, педагогической эффективности

Annotation. This article discusses the processes of formation of professional and personal qualities of future primary school teachers, which further guarantee the pedagogical effectiveness organized by them.

Keywords: globalization of education, professional qualities, personal qualities, professional activity, pedagogical efficiency

Ta’limning glaballashuvi, shuningdek, uzluksiz ta’lim tizimini shakllantirish sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar jarayonida pedagogika oliy o‘quv yurtlarida ham o‘quv – tarbiya ishlarini yangicha yondashuv asosida tashkil etish, ularning samaradorligini oshirish, bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy ko‘nikma va malakalarini takomillashtirish hamda kasbiy – shaxsiy sifatlarini shakllantirish borasida bir qator ishlar amalga oshirilmoqda. Oliy ta’lim yurti faoliyatini nazariy, amaliy jihatdan o‘rganish, ushbu jarayonda amalga oshirilishi mumkin bo‘lgan bir qator vazifalar mavjudligini ko‘rsatmoqda.

Pedagogika oliy o‘quv yurtlari talabalarida kasbiy – shaxsiy sifatlarni shakllantirish, ularda mustaqil ravishda pedagogic faoliyatni tashkil etishda o‘ziga xos ahamiyat kasb etuvchi ko‘nikma va malakalarni rivojlantirishni talab qilmoqda. Mazkur vazifalarni ijobiyhal etishda boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy – shaxsiy tayyorgarligini ta’minlashga yo‘naltirilgan pedagogik tizim muhim ahamiyatga ega.

Pedagogik mahoratni shakllantirishda samarali hisoblangan tamoyillar sifatida mualliflar quyidagilarni ko‘rsatib o‘tganlar:

1. Tizimli yondashuv;
2. Faol kommunikativlik (shaxslar aro muloqot);
3. Pedagogik harakatlarni aniq hisobga olish;
4. Mashg‘ulotlar o‘tash (pedagogik texnikani egallashga yo‘naltirilgan);
5. Aspektli (mashg‘ulotlar jarayonida mutaxassislik xususiyatlarini inobatga olish);
6. Bilim, ko‘nikma va malakalarning o‘zaro aloqadorligi.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy – shaxsiy sifatlarini shakllantirish kelgusida ular tomonidan tashkil etiluvchi pedagogik samaradorlikni kafolatlovchi jarayon sanalib, mazkur jarayonda quyidagi vazifalar hal etiladi:

1. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini kasbiy – shaxsiy tayyorgarligini ta’minlashning texnologik asoslarini ishlab chiqish;
2. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini kasbiy – shaxsiy tayyorgarligini ta’minlashning tizimli mexanizmini yaratish;
3. Tizim samaradorligini tajriba – sinov ishlari vositasida aniqlash;
4. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy – shaxsiy tayyorgarligini ta’minlashga oid ilmiy – tadqiqot ishlarini olib borish va ilmiy- metodik qo‘llanmalar yaratish.

Yuqoridagi fikrlarga tayanib, o‘qituvchi kasbiy – shaxsiy tayyorgarligini ta’minlashda amal qilinishi lozim bo‘lgan didaktik qoidalar zarur:

1. Yangi tizimli mexanizm mazmuni asosini kasbiy faoliyat tajribalarini o‘zlashtirish tashkil qilish zarur, ya’ni bo‘lg‘usi pedagogni tayyorlashning asosiy maqsadi unda kasbiy kompetentlikka yo‘naltirilgan bo‘lishi lozim.
2. Ta’lim jarayoni mantiqan subektiv amaliy tajribadan nazariy umumlasmaga tomon rivojlantirishga qaratilishi, ya’ni nazariy va amaliyot birligi asoslanishi zarur.

3. Talabalar kasbiy faoliyat tajribalarini faol egallash uchun ular oliy o‘quv yurtlarida ta’lim olishlarning dastlabki davridanoq pedagogic amaliyot o‘tash rejalashtirilishi lozim.
4. Oliy o‘quv yurtlarida o‘qitishning mazmuni mohiyatan butkul o‘zgacha tashkil etilishi, ya’ni nazariy va amaliy bilimlarni egallashdagi mutanosiblik ya’ni tizimli yondashuv asosida mashg‘ulot o‘tashlari zarur.
5. Kasbiy tajribalarni egallash tizimli tarzda muntazam va izchillik bilan amalga oshishi lozim.

Mutaxassisning shaxsiy imkoniyatlariga tayangan holda amalga oshadigan kasbiy-pedagogik faoliyat boshlang‘ich sinf o‘qituvchisidan jismonan baquvvat, mustahkam xarakter va kuchli iroda egasi bo‘lishni talab etadi. Shuningdek, barqaror diqqat, eng oddiy holatlarni ham e’tiborga ola bilish, mashg‘ulotlarning davomiyligini yaxlit nazorat qila olish, uning mohiyatini to‘g‘ri anglash, ijobiy mazmun kasb etuvchivaziyatlarning ta’sir kuchidan samarali foydalana olish, ziddiyatlar kelib chiqqan vaziyatlarda oqilona, qat’iy qaror qabul qilish va ularni bartaraf etishga erishish, ushbu vaziyatlarga nisbatan shaxsiy yondashuv mohiyatini tanqidiy baholash, o‘z xulqiga ishonch va va o‘quvchilarning o‘rniga o‘zini qo‘ya olish kabi sifatlarning mavjud bo‘lishi, jamoa orasida sog‘lom muhitning qaror topishiga erishishi, o‘quvchilar va hamkasblari orasida obro‘ e’tiborga ega bo‘lishi, shuningdek, uning shaxsiy kasbiy faoliyatida muayyan yutuqlarni qo‘lga kiritishi uchun imkoniyat yaratadi,

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi o‘zining ijodkorlik xislatlarini namoyon eta olishi, dunyoqarashi va tafakkurining kengligi, boy tasavvurga egaligi, kuchli xotira, ijodiy layoqat hamda yuqori darajadahissiy o‘z - o‘zini boshqarishga ega bo‘lishi zarur. Bu xislatlarning namoyon bo‘lishi va barqarorlashuvida pedagogik amaliyotning o‘rni beqiyosdir. Talabalarning pedagogik amaliyotda faol ishtirok etishlari, tajribali boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining ish faoliyatlari bilan tanishishlari, ularning kasbiy – shaxsiy bilimlari mahorat sirlarini o‘zlashtirishlariga asos bo‘lib xizmat qiladi. Talaba uchun ilg‘or tajribalarni o‘rganish, o‘zining kasbiy darajasini baholash, mavjud kamchiliklarini ko‘ra olishiga imkon beradi.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy – shaxsiy tayyorgarligini ta’minlashga yo‘naltirilgan pedagogik faoliyatni tashkil etishda dastlab talabalarning shaxsiy imkoniyatlari, psixologik va fiziologik xususiyatlarini o‘rganishga bo‘lgan e’tibor o‘zining ijobiy natijasini beradi.

Bizning nazarimizda, talaba shaxsida aks etishi zarur bo‘lgan aqliy, axloqiy hamda irodaviy sifatlar quyidagilardan iborat:

1. Irodaviy sifatlar – qat’iyatlik, jur’atlilik, shijoatlilik, mardlik, jasurlik, tartib – intizomlilik, irodali bo‘lish, vaziyatni to‘g‘ri baholash hamda oqilona qaror qabul qila olish, og‘ir, vazminlik. Insonparvarlik, mehribonlik, mehr – shafqatlilik,

mustaqillik, shijoatlilik, jismoniy barkamollik, faollik, sabr – toqatlilik, bardoshlilik, chidamlilik, harakatchanlik kabilar.

2. Aqliy sifatlar – bilimdonlik, vaziyatni o‘z vaqtida va to‘g‘ri baholay olish, ijodkorlik, mulohazalilik, kuchli xotira, mustaqil fikrlash layoqatitezligi, mantiqiy xulosalarga kela olish, diqqatning barqaror bo‘lishi kabilar.

3. Estetik sifatlar – go‘zallikni his qila olish, ozodalik, saranjom – sarishtalik, jozibalilik, qaddi – qomatnito‘g‘ri tuta bilish, nutqning ta’sirchan bo‘lishiga erishish, emotsionallik, ijodkorlik, tafakkurning kengligi boy fantaziyaga egalik va hakazolar.

4. Kommunikativ sifatlar – to‘g‘ri so‘zlilik, xushmuomilalik, hozirjavoblik, samimiylilik, o‘zgalar fikrini tinglay olish, mustaqil fikrga ega bo‘lish, o‘zgalar manfaatlari yo‘lida harakat qilish, fidoiylilik, mehr – shafqatlilik, oliyjanoblik, bag‘ri kenglik, erkinlik, ta’sirchanlik va boshqalar.

Bugunki kun talablaridan kelib chiqib, pedagogika oliy o‘quv yurtlarida tahsil olayotgan talabalar quyidagi sifatlarga ega bo‘lishlari lozim:

1. Ijtimoiy – g‘oyaviy jihatdan yetuklik.
2. Mutaxassislikka oid bilimlarni chuqur egallaganlik.
3. Ma’naviy – axloqiy fazilatlariga egalik.
4. Nutq va muloqot ko‘nikmalarini egallaganlik.
5. Ijtimoiy faollik.

Barkamol insonni shakllantirish yuklatilgan o‘qituvchining o‘zida, avvalo kasbiy malaka, ko‘nikma va sifatlar, ma’rifiy – madaniy mahorat shakllangan bo‘lishi shart. Oliy pedagogik ta’lim muassasalarida kasbiy – shaxsiy shakllanish kommunikativ ko‘nikmalar va pedagogik mahoratni qaror toptirishdan boshlanadi.

Oliy pedagogik ta’limning zamonaviy konsepsiyasi, avvalo bo‘lajak o‘qituvchilarning chuqur ilmiy – malakaviy tayyorgarligini ta’minlovchi bilimlarni egallash, ularning ijodiy, ma’rifiy salohiyatini rivojlantirish uchun zarur shart – sharoitlar yaratishni taqazo etdi. Shu sababli ham bo‘lajak o‘qituvchi shaxsi va unga zamon talablariga mos ta’lim - tarbiya berishning nazariy masalalarini o‘rganish pedagogika fani oldida turgan dolzarb masalalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining
2. “O‘zbekiston Respublikasi innovatsion rivojlanish vazirligini tashkiloti to‘g‘ri sida” gi Farmoni.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015 yil 4 fevraldagi PQ 2293-sonli “Axborot-kommunikatsiyalariga oid vazirlikni tashkiloti to‘g‘risida” gi Qarori.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish choratadbirlari to‘g‘risida” gi Qarori.
5. Ostreykovskiy V.A. Informatika. Uchebnoe posobie dlya yuzov. - M.:

Высшаяашkola, 2000, 511 s.

6. Rutkovskaya D., Piliński M., Rutkovskiy L. Neyronnyeseti, geneticheskiealgoritmyinechetkiesistemy. -M.: Goryachayaliniya - telekom,2004, 452 s.
7. Tarkov M.S. Neyrokompyuternye sistemy. Uchebnoeposobie. -M.: Internet-UniversitetInformatsionnyx texnologiy; BINOM. Laboratoriya znaniy, 2006, 142 s.
8. Abramyan, G.V. Teoreticheskieosnovy professional’nogo stanovleniyapedagoga v informatsionnoysrede: dis. ... d-ra.ped. nauk: 13.00.08 / AbramyanGennadiy Vladimirovich. – Sankt-Peterburg, 2001. – 510 s.
9. Aliev R.A., Aliev R.R. Teoriyaintellektual’nyx sistem. Uchebnoe posobie. - Baku: Chashiogli, 2001. - 720 s.145
10. Abrosimov, A. G. Razvitieinformatsionno-obrazovatel’noysredy v ysshegouchebnogozavedeniyanaosnoveinformatsionnyx i telekommunikatsionnyxtehnologiy: dis. ... d-ra.ped. nauk: 13.00.02/ AbrosimovAleksandrGrigorievich. – M., 2005. – 261 s.
11. Abrosimov, A. G. Teoreticheskieiprakticheskieosnovysozdaniya informatsionno-obrazovatel’noysredyvuza/ A. G. Abrosimov. – Samara: Izd-voSamarskoygosudarstvennoyekonomicheskoyakademii, 2003. – 204 s.
12. Axayan, A. A. Teoriyaipraktikastanovleniyadistantsionnogo pedagogicheskogoobrazovaniya: dis. ... d-raped. nauk: 13.00.08 / AxayanAndrey Andreevich. – SPb., 2001. – 439 s.
13. Grinshkun, V.V. Kachestvoinformatsionnyx resursovi professional’nyekachestvapedagogov. Vzaimosvyazы problemy/ V.V. Grinshkun // Informatikaibrazovanie. M., – 2013. – №1. S. 79- 81

BOSHLANG‘ICH SINFI ONA TILI TA‘LIMIDA SH‘ERNI O‘QITISH JARAYONIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH METODIKASI

Tog‘ayeva Umida Shavqi qizi

Buxoro davlat universiteti Pedagogika kafedrasida dotsenti, pedagogika fanlari
bo‘yicha falsafa doktori (PhD) +998914404059

Annotatsiya: ushbu maqolada boshlang‘ich sinfi ona tili ta‘limida sh‘erni o‘qitish jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish, dars mashg‘ulotlarini yangi zamonaviy shakl va usullarda tashkil qilish, o‘quvchilarga sh‘erni o‘rgatishda zamonaviy dars turlari va shakllarini qo‘llash, o‘quvchining ta‘lim jarayonidagi o‘rnini belgilash, unga yangicha yondoshuvi, yangicha munosabatni ta‘minlashning o‘ziga xos xususiyatlari o‘z ifodasini topgan.

Kalit soʻzlar: interfaol metod, innovatsiya, sheʼriy matn, lirik sheʼr, sheʼriy hikoya, ifodali oʻqish, mustaqil fikrlash, rolli oʻyin.

Boshlangʻich taʼlim darslarida texnika vositalari va interfaol metodlarni qoʻllash orqali oʻquvchilarga taqdim etilayotgan yangi materialni osonroq yetkazishni taʼminlashga erishiladi. Innovatsion texnologiyalarni taʼlim jarayoniga tadbiq etishdan koʻzlanadigan asosiy maqsadlarni quyidagicha tasniflash mumkin:

- birinchidan, taʼlim tizimini jadallashtirish;
 - ikkinchidan, jadal surʼatlar bilan rivojlanayotgan bugungi jamiyatda har qanday axborotlarni oʻquvchilarga yetkazishda vaqtdan unumli foydalanish;
 - uchinchidan, bilim berishni yangi sifat bosqichiga koʻtarish va oʻquvchilarni taʼlim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirish;
 - toʻrtinchidan, mustaqillik, erkin fikr, oʻzaro hamkorlik aloqalarini keng yoʻlga qoʻyish.

“Innovatsiya” inglizcha soʻz boʻlib, “yangilik kiritish”, “yangilik” degan maʼnolarni anglatadi. Innovatsion texnologiyalar orqali taʼlim jarayonida oʻqituvchi va oʻquvchi faoliyatiga yangilik va oʻzgartirish kiritiladi va bu jarayon interfaol usullardan foydalanish orqali amalga oshiriladi. Innovatsion pedagogik muammolar yechimini izlash taʼlim sohasida innovatsion jarayonning xususiyati, mazmuni, tarkibini tasniflash va tekshirish natijalarini tahlil qilish bilan amalga oshiriladi. Taʼlim jarayonini boshqarish oʻqituvchidan katta mahorat talab qiladi. Mashgʻulot jarayonida oʻqituvchi oʻz faoliyati va oʻquvchilar faoliyatini tashkil etish yoʻllarini, oʻquvchilar bilimini nazorat etish eng samarali usullarini ishlab chiqadi. Bu jarayonda interfaol usullardan foydalanishning, koʻzlangan maqsadni amalga oshirish uchun zamin boʻladi. Interfaol usullar zahirida oʻqituvchi va oʻquvchi hamkorligi yotadi. Bunday pedagogik hamkorlik jarayonining oʻziga xos xususiyati shundaki, oʻquvchining dars jarayoniga loqaydligi, nafaolligining oldi olinadi va mustaqil fikrlash, ijod qilish, izlanishga jalb qilinadi, oʻquv jarayoniga, fanga boʻlgan qiziqishlarining doimiyligi taʼminlanadi.

Pedagogik texnologiyaning maqsadi oʻqituvchi va oʻquvchining belgilangan maqsadga hamkorlikda erishishlarini taʼminlashdir. Oʻqitish jarayonida maqsad boʻyicha kafolatlangan natijaga erishishi mumkin.

Boshlangʻich sinflarda sheʼriy matnlarni oʻrganish, avvalo, bolalarning oʻzlariga xos dunyoqarashini shakllantiradi. Sheʼrlar bolalarga nafaqat tilning tuzilmasini oʻrgatadi, balki ularning his-tuygʻularini ifoda etishiga, xayoloti va tasavvurlari rivojlanishiga yordam beradi. Sheʼriy matnlar orqali oʻquvchilar quvnoq va kulgili hikoyalarni, goʻzal tasvirlarni, tabiatni, insonni, vatanni va sevgi mavzularini oʻrganadilar. Sheʼriy matnlar oʻquvchilarning soʻz boyligini oshiradi, lugʻatni boyitadi, yangi soʻzlar va iboralar bilan tanishtiradi. Shuningdek, sheʼriy asarlar oʻquvchilarning bayon qilish, tasvirlash, kuzatish va tahlil qilish kabi

ko‘nikmalarini rivojlantiradi. She‘rlar bolalarni o‘z fikrini aniq, lo‘nda va mazmunli ifoda eta olishga o‘rgatadi.

She‘riy matnlar bolalarga nafaqat tilni, balki jamiytdagi muhim qadriyatlarni ham o‘rgatadi. O‘quvchilar she‘rlar orqali insoniy his-tuyg‘ular, do‘stlik, vatanparvarlik, sevgi, tabiatga bo‘lgan hurmat kabi qadriyatlarni o‘rganadilar. She‘riy matnlar, ayniqsa, bolalar qalbida jamoa ruhini, tenglikni va adolatni targ‘ib qiladi. She‘riy nutqni ohang jihatidan ma‘lum bir tartibga solish vositalari ritm (bir-biriga monand kichik bo‘laklarning izchil va bir me‘yorda takrorlanib kelishi) va qofiya (misralarning oxirida keladigan ohangdosh so‘zlar) hisoblanadi. She‘rni o‘qiganda kichik yoshdagi o‘quvchilar tabiat va jamiyat voqea-hodisalarining poetik tasviridan hayajonlanishlari muhim ahamiyatga ega.

Boshlang‘ich sinflarda she‘r tarzida yozilgan hikoyalar, ertaklar, ya‘ni she‘riy asarlar va lirik she‘rlar o‘qitiladi. She‘riy hikoya, she‘riy ertaklarda sujet, ya‘ni voqealar tizimi va uning rivoji xarakterlidir. Lirik she‘r “biror hayotiy voqea-hodisa ta’sirida insonda tug‘ilgan ruhiy kechinma, fikr va tuyg‘ular orqali turmushni aks ettiradi”. Lirik she‘rning xususiyati “kishining his-tuyg‘uga to‘la hayajonli nutqini ta’sirliroq ifodalashda qo‘l keladi”. She‘rni o‘qish darslarida asosiy ish turi ifodali o‘qish hisoblanadi. O‘quvchi she‘rning asosiy mazmunini tushunsagina, uni ifodali o‘qiy oladi.

Boshlang‘ich sinf O‘qish savodxonligi darsliklarida berilgan she‘rlar, asosan, tarbiyaviy ahamiyatga ega bo‘lgan, vatanparvarlik g‘oyalari yo‘g‘rilgan, ona-onani ulug‘lash, kitobga mehr berish, ajdodlarga hurmat, fasllar xususiyati mazmunidagi she‘rlarni ko‘proq uchratish mumkin. Quyida 3-sinf 3-qism O‘qish savodxonligi darsligi, 8-mavzuda keltirilgan she‘rni o‘rgatish jarayoniga to‘xtalib o‘tsak:

G‘alati ovchi

Rauf Tolib

o‘rtoq

– Ha, do‘stim dimog‘ing chog‘.
– Ovdan qaytdim, ...
– Dadang bilan sen yana
Ovlabsan-da, bedana?
– Yo‘q.
– To‘qayga qo‘yib ...
Ovladingmi yo quyon?
– Yo‘q.
– Yo qushni olib mo‘ljal
Qildingmi uni ...?
– Yo‘q.
– Ha, topdim, soydan ...
Tutib kelgansan, aniq.

baliq

qopqon

Qushlar

o‘lja

– Yo‘q.
– Nima ovlading, voy-vuy,
O‘zing shartta ayta qo‘y.
– Men ...larning chiroyin,
... kuyin ovladim.
Tushunolmay gapga
Do‘stin boshi g‘ovladi.

tog‘

Ushbu she‘r dialog ko‘rinishida berilgan bo‘lib, bir vaqtning o‘zida o‘quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirishga ham qaratilgan. Uni tahlil qilish jarayonida o‘qituvchi, avvalo, she‘riy qofiya to‘g‘risida o‘quvchilarda tasavvur hosil qilishi lozim:

Qofiya (arabcha: *ergashish, izidan borish*) – *she‘riy misralarning muayyan o‘rnida ohangdosh so‘z yoki so‘z birikmalarining izchil takrorlanib kelishi.*

1. Bizga berilgan so‘zlarni alohida yozib olsak: *o‘rtoq, baliq, qopqon, qushlar, o‘lja, tog‘.*
2. Endi misralar oxiridagi so‘zlarni yozamiz: *chog‘, quyon, mo‘ljal, aniq.*
3. Qofiyadosh so‘zlar aniqlanadi: *chog‘-o‘rtoq, quyon-qopqon, mo‘ljal-o‘lja, aniq-baliq.*
4. Tanlagan qofiyadosh so‘zlarimiz matnga qo‘yib o‘qiladi va ma‘nosi tog‘ri ekanligi tekshirib ko‘riladi. Bizda *Qushlar* va *tog‘* so‘zlari qoldi. Matnni o‘qish jarayonida o‘z o‘rniga qo‘ysak bo‘ladi.

5. She‘rdagi qofiyadosh so‘zlar o‘z o‘rniga qo‘yilib, she‘r tahlil qilinadi:

– Ha, do‘stim dimog‘ing chog‘.	– Yo‘q.
– Ovdan qaytdim, o‘rtoq.	– Ha, topdim, soydan baliq
– Dadang bilan sen yana	Tutib kelgansan, aniq.
Ovlabsan-da, bedana?	– Yo‘q.
– Yo‘q.	– Nima ovlading, voy-vuy,
– To‘qayga qo‘yib qopqon	O‘zing shartta ayta qo‘y.
Ovladingmi yo quyon?	– Men tog‘larning chiroyin,
– Yo‘q.	Qushlar kuyin ovladim.
– Yo qushni olib mo‘ljal	Tushunolmay gapga
Qildingmi uni o‘lja?	Do‘stin boshi g‘ovladi.

6. She‘rda berilgan ayrim tushunarsiz yoki o‘quvchilar uchun yangi bo‘lgan so‘zlar izohi keltiriladi:

dimog‘ – 1. Burun bo‘shlig‘i bilan og‘iz bo‘shlig‘ining tutashadigan yeri; halqumning yuqori bo‘limi. 2. Ruhiy holat. 3. O‘zini baland tutish, kibr-havo, kekkayish, takabburlik. (*Ushbu she‘rda 2-ma‘no, ya‘ni ruhiy kayfiyat ma‘nosida kelgan*)

ovlamoq – ov bilan shug‘ullanmoq, ov qilib tutmoq.

qopqon – ov qilinadiga yoki zararli hayvonlarni ovlash, ilintirish, tutish uchun qo‘yiladigan moslama, qurilma.

mo‘ljal – oldindan ko‘zlab, o‘ylab qo‘yilgan ish, narsa; reja.

o‘lja – ovda qo‘lga tushiriladigan, tutib yoki otib olinadigan narsa; ov.

soy – ikki adir yoki tog‘ oralig‘idagi, ko‘pincha oqar suvlar harakati va boshqalar natijasida hosil bo‘lgan pastlik joy, suv yo‘li, vodi.

boshi g‘ovlamoq – nima qilarini bilmay qolmoq, boshi qotmoq.

Ushbu she’rni o‘rgatish jarayonida “Rolli o‘yin” metodini qo‘llash o‘quvchilarga she’r mazmunini ochib berishda yordam beradi.

Rolli o‘yin (RPG – Role-Playing Game) – bu o‘yinchilar xayoliy rollarni o‘z zimmlariga olib, hikoya davomida qahramonlarining harakatlari va muloqotlari orqali birgalikda hikoya yaratadigan o‘yin turi. Rolli o‘yinlar o‘quvchilarga bilimlarni faol qo‘llash va tasavvur olamiga sho‘ng‘ish imkoniyatini beradi.

Ikki do‘st rolida ikkita o‘quvchi chiqadi va she’r sahnalashtiriladi. She’rda tushirib qoldirilgan so‘zlar esa alohida kartochkalarda o‘quvchilar tomonidan ko‘rsatiladi va izohlanib o‘rniga qo‘yiladi.

Xulosa qilib aytganda, innovatsion texnologiyalardan foydalanib o‘tkazilgan har bir dars o‘quvchilarni erkin fikrlashga, o‘z nuqtai nazarini bayon qilishga imkon yaratadi. Jamiyatimiz rivoji, barqarorligini ta’minlashda, eng avvalo, olingan axborotlarni mustaqil tahlil eta oladigan, erkin fikrlaydigan yoshlar zarur. Shuning uchun ham o‘quv-tarbiya jarayonida innovatsion usullar, texnologiyalarning o‘rni va ahamiyati beqiyos. Pedagogik texnologiyalarni ta’limda qo‘llash o‘quvchilarning bilimli va yetuk malakali bo‘lishlarini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentyabrdagi “Ta’lim to‘grisida”gi O‘RQ-637 son qonuni.
2. M.Hamroyev, D.Muhammedova, D.Shodmonqulova, X.G‘ulomova, Sh.Yo‘ldosheva. Ona tili (darslik). Toshkent: TDPU. 2008.
3. K.Qosimova, S.Matchonov, X.G‘ulomova, Sh.Yo‘ldosheva, Sh.Sariyev.Ona tili o‘qitish metodikasi. – T.: “Noshir”, - 2009.
4. M.Yo‘ldoshev. O‘zbek tili praktikumi (1-qism). Toshkent: TDPU. 2006.
5. U.B.Aydarova, N.K.Azizova.O‘qish savodxonligi. 3-sinf 3-qism darslik. Toshkent: Novda. 2023.

PEDAGOGLARNING UZLUKSIZ KASBIY TA’LIM TIZIMI MAKONINI MODELLASHTIRISHDA DIVERSIFIKATSIYALASHNING ILMIY NAZARIY ASOSLARI

Umarov Lutfillo Murodilloyevich

Qashqdaryo viloyati Pedagogik mahorat markazi Pedagogika fanlari bo'yicha
falsafa doktori (PhD), dotsent

Email: Lutfulla77@gmail.com; Tel: (91) 453-88-99.

Annotatsiya. Ushbu maqolada pedagogik jarayonda pedagoglarning amaliy faoliyatga tayyorlik darajasini aniqlashning pedagogik mexanizmlari keltirilgan. Bundan tashqari, "uzluksiz kasbiy ta'lim makoni" tushunchalari asosida muallif uzluksiz kasbiy ta'lim makonini modellashtirish va loyihalash tamoyillari, jarayoni, mazmuni va texnologiyalarini tadqiq etdi.

Kalit so'zlar: amaliy faoliyat, texnik tizimlar, axborot texnologiyalari, iyerarxik yondashuv, didaktik ta'minot, raqamli ta'lim, innovatsion faoliyat, raqamli ta'lim muhiti, pedagogik mexanizmlar va boshqalar.

Uzluksiz ta'lim insonparvar ta'lim texnologiyalari yordamida o'zlashtiriladigan umuminsoniy kasbiy qadriyatlar mazmunini o'z ichiga olgan kasbiy-shaxsiy jarayon sifatida ta'riflangan. Uzluksiz ta'lim makonini modellashtirishda ijtimoiy-madaniy salohiyatdan foydalanishning dastlabki shartlari sifatida talabalar bilan ishlashda va xususiy kasbiy faoliyatda madaniyatga mos modellarni takrorlash uchun kasbiy mutaxassis shaxsining o'zini o'zi ijodiy ro'yobga chiqarish imkoniyatini ko'zda tutadigan ijtimoiy-madaniy makonni yaratish belgilangan.

Uzluksiz ta'lim makonining ijtimoiy-gumanitar salohiyatini aniqlash uchun integrativ (vorisiylik jihatdan tutashgan) ijtimoiy madaniy tarkibiy qism aniqlanib, uning asosida uzluksiz ta'lim yaxlit makoni sharoitida ijtimoiy-madaniy integratsiyalash natijasi (ijtimoiy-madaniy integrat) modeli qurilgan. Muallif tomonidan uzluksiz ta'lim ijtimoiy-madaniy salohiyatining quyidagi jihatlari ajratib ko'rsatilgan:

integratsiyalanadigan mutaxassisliklar va ta'lim standartlari, fanlar ijtimoiy-gumanitar sikli mazmuni;

umuman kasbiy madaniyat qadrining ijtimoiy mohiyati;

kasbiy ta'limning integratsiyalanishi mumkin bo'lgan rolli funksiyalarining ijtimoiy-kasbiy yo'nalganligi.

Umuman olganda, uzluksiz ta'lim makonining ijtimoiy-madaniy salohiyati deganda muallif ta'lim madaniyatining qadriyatlari va an'analari, kasbiy faoliyat mazmuni, kasbiy ta'lim rivojlanishining innovatsion xarakterini tushunadi. Ijtimoiy-madaniy salohiyat integratsiyasining samaradorligi mezonlari quyidagilardan iborat:

uzluksiz ta'lim makoniga kiritilgan ta'lim tashkilotlarining uning rivojlanish

zaxirasi sifatidagi ijtimoiy-madaniy salohiyati;

kompetensiyaviy yondashuv metodologiyasiga tayangan holda, yangi avlod mutaxassisi raqobatbardosh shaxsiga, shu jumladan ma’naviyati darajasi, professionalizmi, fuqaroviyligi va vatanparvarligiga yo‘nalganlik;

talabalarning ta’lim jarayoniga qiziqishi, yangi ma’lumotlarga ega bo‘lish, ular istagan qadriyatlarni tanlash imkoniyati berilishini kutishi.

Kasbiy ta’limni ijtimoiy-madaniy jihatdan boyitishning pedagogik dominantasi (g‘oyasi, belgisi) ijtimoiy-madaniy komponent (integrat) hisoblanadi, u quyidagilarni o‘z ichiga oladi: fanlararo va darajalararo integratsiyaga asoslangan o‘quv fanlari mazmuni; integrativ mazmunning yangi ko‘rinishini yaratadigan asosiy ilmiy g‘oyalar, tushunchalar, dalillar, misollarni tanlash.

Tadqiqotimizda OTM ijtimoiy-madaniy integratni (ijtimoiy-madaniy ta’lim modulini) yaratish va amalga oshirishning maqsadi kompetentli, ijodiy mutaxassisni tayyorlashga yordam beradigan uzluksiz kasbiy ta’limning fundamental muhandislikka oid va gumanitar jihatdan to‘yingan makonni modellashtirish va yaratishdan iborat. Ijtimoiy-madaniy integratni amalga oshirishning samaradorligi quyidagi ilmiy g‘oyalar va yondashuvlarga asoslangan:

ijtimoiy-madaniy mazmunning xilma-xilligini aks ettiradigan umumiy ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlar va ijtimoiy-madaniy g‘oyalar;

ijtimoiy-madaniy obyektlar sifatida namoyon bo‘ladigan kasbiy faoliyatning g‘oyalari, hodisalari, jarayonlari, natijalarining tushunarligini ta’minlaydigan tushunchalar va atamalar apparati;

kasbiy faoliyatning o‘ziga xos xususiyatlari va ijtimoiy-madaniy ma’nosini tushuntirib beradigan real vaziyatlar, o‘ziga xos belgilar, kasbiy faoliyat natijalari kabi kasbiy faktlar iyerarxiyasi;

kasbiy ta’limning rivojlanish istiqboli tendensiyalari;

jamiyat madaniyatining bir qismi sifatidagi kasbiy ta’lim rivojlanishini tavsiflaydigan innovatsion g‘oyalarning rivojlanishi va joriy qilinishi;

kasbiy faoliyatning innovatsion yo‘nalishini ta’minlaydigan shartlar va omillar.

Uzluksiz kasbiy ta’lim makoni sharoitida modellashtirish, loyihalash va ijtimoiy-madaniy integratni amalga oshirishdagi qiyinchiliklar quyidagilardan iborat:

kasbiy (maxsus) fanlarning tor texnokratik yo‘nalganligi hamda pedagoglarning pedagogik va madaniyatshunoslik jihatdan yetarli tayyorlanmaganligi;

kasbiy madaniyat talqinining cheklanganligi;

o‘qituvchilarda ham, talabalarda ham kasbiy qadriyatlar va an’analarga noholisona yondashuv;

mutaxassislarni tayyorlashning shablonli (eskirgan) usul va shakllariga rioya qilish ko‘rsatmasi va innovatsion yondashuvlarni amalga oshirishda izchil bog‘langanlikning yo‘qligi.

Uzluksiz kasbiy ta’limning ijtimoiy-madaniy salohiyatini ro‘yobga chiqarish quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

Shaxsiy moslashuvchanlik – o‘qituvchilar va talabalarining bo‘lajak mutaxassis kasbiy darajasining yuqori bo‘lishidan o‘zaro manfaatdorligi.

Uzluksizlik – bo‘ljak mutaxassis uzluksiz ijtimoiy-madaniy tayyorgarligining kafolati va ishonchliligi omili sifatida uning ijtimoiy-madaniy tayyorgarligi uzluksizligining zarurligi.

Ijtimoiy-madaniy qadriyatlar iyerarxiyasi, ulardan hamma foydalanishi mumkinligi, o‘zlashtirilishining izchilligi va bosqichma-bosqichligini ko‘zda tutadigan, ijtimoiy-madaniy fragmentlarni (qismlarni) o‘zlashtirilayotgan profilli umumiy o‘rta va oliy kasbiy ta’lim bilan uyg‘unlashishi, uni to‘ldirish va boyitish imkonini beradigan uzluksiz kasbiy ta’lim mazmuni ijtimoiy-madaniy qismlarining hammabopligi (barcha foydalanishi mumkinligi).

Polivariativlik – mutaxassisni tayyorlash jarayoni, mualliflik o‘quv dasturlar va rejalar kasbiy modullarda ijtimoiy-madaniy komponentdan imkon qadar to‘liq foydalanilishiga yo‘naltirilgan holda mazmunning variativligi va uni muntazam tuzatish mumkinligiga asoslangan tamoyil.

Ijtimoiy-madaniy omil shaxs ijtimoiy-madaniy salohiyati va uzluksiz kasbiy ta’lim integratsiyasining pedagogik dominantasiga aylanib borishiga asoslangan kasbiy tayyorlash yaxlit jarayoniga ijtimoiy-madaniy komponentni integratsiyalash.

Ta’lim standartlari talablariga rioya qilish – ularning doimiy rivojlanishi va ijtimoiy dominanta bo‘lishiga yo‘nalganlik, barcha pedagoglarning uzluksiz kasbiy ta’lim makonini modellashtirish va amalga oshirishga ijtimoiy-madaniy jihatdan qo‘shilganligini kuchaytirish.

Ta’lim darajalari vorisiyligi – ijtimoiy-madaniy rivojlanish mantig‘ini joriy qilish va uzluksiz kasbiy ta’lim, profilli umumiy, o‘rta kasbiy ta’lim, oliy ta’lim va qo‘shimcha ta’lim (malaka oshirish va kasbiy tayyorlash) darajalarini boyitish.

Olingan amaliy natijalar tahlili kasbiy ta’lim tizimida ijtimoiy-gumanitar bilim shakllanishi va universalligi samaradorligini ta’minlaydigan omillarni ajratib ko‘rsatish imkonini berdi.

Nazariy-metodologik omil – o‘qituvchi va talabalar ijodiy faoliyati tufayli erishiladigan turli darajadagi ta’lim dasturlarining metodologik va nazariy asosining birligi.

Refleksiv-tahliliy omil – ijtimoiy-madaniy bilim orttirish mazmuni, shakllari va texnologiyalarining samarali o‘zlashtirilishi va o‘z vaqtida tuzatilishini (korreksiya qilinishini) ta’minlash maqsadida barcha darajalarda mutaxassilar

tayyorlash sifatining tizimli monitoringi.

Ilmiy-metodik omil – har bir darajaning standartlariga mos kelishni ta’minlash uchun muvofiqlashtirilgan o’quv dasturlar, o’quv-dasturiy va metodik materiallar asosida optimal ilmiy-metodik ta’minotni va ijtimoiy-madaniy bilimni sifatli shakllantirish.

Har bir amalga oshirilayotga daraja mazmunining ijtimoiy-gumanitar salohiyatini integratsiyalash quyidagi komponentlarni o’z ichiga olgan ijtimoiy-gumanitar tarkibiy qismning shakllanishiga yordam beradi.

Axloqiy-aksiologik komponent, ta’lim mazmunining axloqiy-insonparvar salohiyatini aniqlash va undan har tomonlama foydalanishni, aksiologik, axloqiy va mental jihatlar, shuningdek axloqiy tanlov vaziyatlari, kasbiy faoliyat uchun axloqiy mas’uliyat muammolariga diqqatni jamlashni ko’zda tutadi.

Bo’lajak kasbiy faoliyatning barcha ko’rinishlari o’rtasidagi muvofiqlashtirilgan aloqa va bog’lanishlarni hisobga olgan vorisiylik tamoyilidan foydalanishni faollashtirishga qaratilgan korrelyatsiya komponenti.

Falsafiy-metodologik komponent, nazariy holatlar va ularni muvofiqlashtirish usullarining falsafiy asoslanishi, shu jumladan metodologik madaniyatni, olam sinergetik manzarasi va talabalar konvergent tafakkurini shakllantirish bo’yicha bilish, kasbiy, kommunikativ va akmeologik faoliyatni shakllantirish masalalarini aniqlash va har tomonlama tahlil qilishni ko’zda tutadi.

Kasbiy va boshqa ta’lim tashkilotlarining fan, madaniyat, texnikaning turli sohalari bilan aloqasiga asoslangan va bo’lajak kasbiy faoliyatning qadriyatlar mezonlarini yaxlit rivojlanishini ta’minlaydigan integrativ-applikativ komponent.

Interaksion-gnostik komponent, ta’limning turli usullarini o’zlashtirish darajasidagi integratsiyani, ta’lim jarayonida bilish va tadqiq qilishning tabiiy-ilmiy va gumanitar usullaridan foydalanishni, amal qilishining turli darajalarida bo’lajak kasbiy faoliyatni nazariy anglash imkonini beradigan bo’lajak mutaxassisning kasbiy tafakkurining kategorial apparatining yaxlit tuzilishini shakllantirishni ko’zda tutadi.

Antropotsentristik komponent, “inson – fan – texnika - jamiyat” tizimi ijtimoiy-madaniy kontekstida harbiy muataxassis o’rni va rolini belgilab beradi.

Kreativ-rivojlantiruvchi komponent, ta’limning axborot beruvchi asoslarining izchillik bilan konseptual-tahliliy asoslar bilan almashtirilishiga, talabalarning o’z-o’zini ifodalashi, o’z-o’zini ro’yobga chiqarishi va zamonaviy jamiyatning tez o’zgaradigan shart-sharoitlariga tez moslashuvi uchun ta’limning shaxsiy-faoliyatli texnologiyalaridan foydalanishga yordam beradi.

Axborot komponenti, talaba axborot madaniyati rivojlanishiga va uning tez o’zgaradigan axborot maydonlariga moslashishiga yangi axborot texnologiyalar ta’sirining o’ziga xos xususiyatlarini aniklab beradi.

Qabul qilingan komponentlardan kompleks foydalanish bo‘lajak mutaxassisning mentalligini belgilaydigan qadriyatli-ma’naviy ko‘rsatmalar tizimini shakllantirish, vujudga keladigan har xil axamiyatga ega kasbiy muammolarga qadriyatli-ma’naviy munosabatning rivojlanishi imkonini beradi.

Integrativ ijtimoiy-gumanitar bilimni modellashtirish quyidagilarga yo‘naltirilgan:

zamonaviy ijodkor, yaratuvchan mutaxassis, uning individualligi, kasbiy faoliyatni erkin tanlaydigan, doimiy o‘z-o‘zini shakllantirish, o‘z-o‘zini rivojlantirishga mo‘lajal olgan, ma’naviy boshlang‘ich asos tashuvchisi sifatidagi shaxsiy salohiyatining shakllanishi;

uzluksiz kasbiy ta’limning turli darajalari, komponentlari, bo‘g‘inlarining integratsiyalashuvi;

kasbiy ta’limning turli darajalari va mutaxassisliklarining vorisiy o‘zaro aloqadorligiga, ta’limiy faoliyatning yaxlitligi va diversifikatsiyasi, vorisiyligi va izchilligi, egiluvchanligi va dinamikligiga asoslangan intergatsiyalashgan va ayni vaqtda ichki differensiatsiyalashgan uzluksiz kasbiy ta’lim makonini yaratish.

Yaratilgan uzluksiz ta’lim makoni sharoitlarida tayyorlangan OTM bitiruvchisi yangi bilim va faoliyat usullarini izlash va o‘zlashtirish, ma’naviy-axloqiy qadriyatlar ustuvorligi asosida o‘z-o‘zini shakllantirish qobiliyatiga ega, kasbiy faoliyat doirasida ham, umuman jamiyatda ham jamoani shakllantirishga ijobiy ta’sir qilishni biladi.

Bo‘lajak mutaxassis shakllanishi va rivojlanishining asosi sifatida uning doim o‘zgarib turadigan ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarga, kasbiy muhitning o‘ziga xos xususiyatlariga moslashuvi, shuningdek kasbiy sotsiumda samarali faoliyatni amalga oshirish imkonini beradigan uning ijtimoiy-kasbiy kompetentligi tan olingan. Axloqiy-shaxsiy va sof kasbiy tavsiflar turli ijtimoiy rollarni bajarish imkonining asosini tashkil qilgan kasbiy shakllanish va rivojlanish jarayonida bir-birini to‘ldiradi.

Tadqiqotimizda uzluksiz kasbiy ta’lim makonini modellashtirish maqsadida ijtimoiy-madaniy salohiyatdan foydalanishning metodologik asosini uzluksiz kasbiy ta’limni integrativ o‘quv-metodik ta’minotini ishlab chiqishda asosiy hisoblangan umumgumanitar va ijtimoiy-iqtisodiy fanlardan foydalanishni ko‘zda tutadigan integrativ yondashuv tashkil qiladi .

Mazmunning ijtimoiy-gumanitar integratini o‘zlashtirish jarayonida talabaning ijtimoiy kompetentligi fuqaroviy, ijtimoiy va huquqiy faoliyat doirasida bilim va ko‘nikmalarga egalikni; madaniyatlararo kontekstda muvaffaqiyatli kasbiy o‘zaro ta’sirga kirishish qobiliyatini; ijtimoiy-madaniy hodisalarni tahlil qilish va tushuntirishni bilishni; yangini qabul qilishga psixologik jihatdan tayyorlikni; doimiy kasbiy-madaniy o‘sishga barqaror motivatsiyaga egalikni o‘z ichiga oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Asqarov A. Xalq ta’limi xodimlari malakasini masofadan oshirish tizimini takomillashtirish. Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori diss. –T.: 2017. –250
2. Шахмарова Р.Р. Непрерывное образование – основа развития личности в современном обществе / Международный научно-исследовательский журнал. №05 (59), Часть 2. Май. – с. 85-87.
3. Арефьев Р.С. Формирование готовности к самопроектированию коммуникативной компетентности у студентов педагогического вуза: Дисс....канд.пед.наук. -С.: 2004. -190 с.
4. Jo‘rayev R., Yuldashev M., Rahmonqulova N., Bahromov A., Zokirov A. Pedagog kadrlar malakasini uzluksiz oshirish mexanizmini takomillashtirish. O‘quv-metodik qo‘llanma. –T.: Adabiyot uchqunlari, 2014, –160 b.
5. Olimov Q.T. va boshqalar. Kasb ta’limi metodikasi. Darslik. “Fan texnologiyalari nashriyoti”. –T.: 2016. 328 b.

MATEMATIKA DARSLARIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANIB, O‘QUVCHILARNING TANQIDIY FIKRLASH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Umarova Matlyuba Yusufjonovna,

Namangan viloyati pedagogik mahorat markazi matematika fani katta
o‘qituvchisi.

Annotatsiya: Mazkur maqolada matematika darslarida raqamli texnologiyalardan foydalanish orqali o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish yo‘llari yoritilgan. Tanqidiy fikrlash — bu o‘quvchining mavjud bilim va ma’lumotlarga asoslanib, tahlil qilish, solishtirish, baholash va mustaqil xulosa chiqarish qobiliyatidir. Raqamli texnologiyalar bu jarayonni interaktiv va samarali qilish imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: Tanqidiy fikrlash, matematika ta’limi, raqamli texnologiyalar, interaktiv metodlar, zamonaviy ta’lim vositalari.

Zamonaviy ta’limning asosiy vazifalaridan biri — o‘quvchining tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishdir. Tanqidiy fikrlashda tajriba, kognitiv qobiliyat va affektiv tendentsiyalarning aralashmasidir va juda ko‘p murakkab kognitiv qobiliyatlar talab qilinadi. Shuning uchun tanqidiy fikrlash ko‘nikmalari XXI asrning muhim ko‘nikmalaridan biridir. O‘qituvchilar o‘z o‘quvchilarining idrokini yaxshi bilsalar, o‘quvchilarning fikrlash usullarini uyg‘unlashtirgan darslarni loyihalashda samaraliroq bo‘lishadi. Tanqidiy fikrlash XXI asrda ega bo‘lishi kerak bo‘lgan muhim mahoratdir. Ta’lim o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini

rivojlantirish bilan bog‘lab, ularni tanqidiy fikrlashga imkon berishi kerak. Ayniqsa, matematika kabi aniq fanlarda bu ko‘nikma muhim ahamiyat kasb etadi. Tanqidiy fikrlash — bu faqat bilim olish emas, balki bilimni chuqur tushunish, tahlil qilish va baholashni talab qiladigan faoliyatdir. Tanqidiy fikrlovchi o‘quvchi: Masalaga bir nechta nuqtai nazardan qaray oladi; berilgan ma’lumotlar asosida xulosa chiqaradi; muammo yechimida asoslilik va dalillilikni talab qiladi; savollar beradi, shubha bildiradi, tekshiradi.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar bu jarayonni yangi bosqichga olib chiqmoqda. Matematika darslari bu ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun eng qulay maydon hisoblanadi.

Quyidagi raqamli texnologiyalar o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda juda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Har bir platformaning o‘ziga xos funksiyalari o‘quvchilarning fikrlash doirasini kengaytiradi, matematik tahlil qilish, xulosa chiqarish va yechimlarni baholash ko‘nikmalarini shakllantiradi. Keling, har bir texnologiyani matematik misollar bilan batafsil ko‘rib chiqamiz:

1. **GeoGebra, Desmos** – Grafiklar bilan ishlash, funksiyalarni tahlil qilish. Bu platformalar matematik funksiyalarni grafik ko‘rinishda tahlil qilish imkonini beradi. O‘quvchilar funksiyaning xossalarni kuzatish, solishtirish va xulosa chiqarish orqali tanqidiy fikrlashga o‘rganadilar.

Misol: Berilgan ikkita funksiya:

1. $f(x) = x^2$

2. $g(x) = (x-2)^2 + 1$

GeoGebra yoki **Desmos** orqali ularni grafikda tasvirlash orqali quyidagilarni muhokama qilish mumkin:

- Har ikkala grafikning cho‘qqi nuqtasi qayerda?
- Grafiklar qanday o‘zgargan? (siljish, cho‘qqining holati)
- Grafiklar kesishadimi? Qanday xulosaga kelish mumkin?

O‘quvchi bu orqali “Nima sababdan grafik o‘zgardi?” yoki “Agar $f(x)$ ni +1 ga oshirsam nima bo‘ladi?” kabi savollarni tahlil qiladi, o‘z fikrini asoslaydi.

2. **Khan Academy, Matific** – Bosqichma-bosqich yechimni tushuntiruvchi platformalar

Bu platformalar har bir yechim bosqichini ko‘rsatadi va noto‘g‘ri javob holatlarida izoh beradi. Bu orqali o‘quvchi o‘z fikr yuritishidagi kamchiliklarni aniqlaydi va tanqidiy tahlil qiladi. 3. **Padlet, Jamboard** – G‘oyalarni jamlash va tahlil qilish. Bu vositalar orqali o‘quvchilar guruh bo‘lib ishlaydi, o‘z fikrlarini ifodalaydi va boshqa o‘quvchilar g‘oyasini solishtiradi. Bu fikrlarni tanqidiy baholash va eng maqbulini tanlashni o‘rgatadi. 4. **Google Forms** – Turli burchakdan muammo yechimi. Bu vositalar orqali muammoga turli savollar orqali yondashiladi.

Bu o‘quvchiga biror masalani faqat bir usulda emas, balki bir nechta burchakdan tahlil qilish imkonini beradi.

5. **Scratch / Python** – Algoritmik fikrlash va tahlil qilish. **Scratch** yoki **Python** orqali o‘quvchi kod yozadi, algoritmlarni sinovdan o‘tkazadi, xatoliklarni aniqlaydi va optimallashtirish yo‘llarini izlaydi. Bu tanqidiy fikrlash va muammoni bosqichma-bosqich tahlil qilish ko‘nikmasini beradi.

Matematika darslarida raqamli texnologiyalarni integratsiya qilish o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini samarali rivojlantiradi. Bu esa ularning nafaqat matematik savodxonligini, balki kundalik hayotda tahliliy yondashuv bilan muammolarni hal qilish qobiliyatini ham shakllantiradi. O‘qituvchining vazifasi esa — to‘g‘ri raqamli vositani tanlab, uni tanqidiy fikrlashga yo‘naltirilgan uslublar bilan uyg‘unlashtirishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ahmadov. I. Raqamli texnologiyalar va o‘qitish metodikasi. Toshkent: “Fan va texnologiya”. 2022 yil.
2. Eshqobilov S. O‘quv-tarbiyaviy ishlarni boshqarishda axborot tizimlaridan foydalanish. Metodik qo‘llanma. – Toshkent: A. Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot instituti, 2022. – 74 b.

UZLUKSIZ KASBIY TA’LIMNI PEDAGOGIK MODELASHTIRISH

L.M.Umarov

Qashqadaryo viloyati PMM Pedagogika, psixologiyava ta’lim menejmenti kafedra
mudiri (PhD), dotsent:

Email: Lutfulla77@gmail.com; Tel: (91) 453-88-99.

Annotatsiya. Maqolada pedagoglarning uzluksiz kasbiy ta’limni pedagogik modellashtirish uzluksiz ta’lim tizimi makoning o‘rni va ahamiyati haqida ma’lumotlar keltirib o‘tilgan. Uzluksiz ta’lim tizimi makoni o‘quv jarayonini interaktiv va samarali tashkil etish imkoniyatlarini kengaytirib, pedagoglarning nazariy bilimlarini chuqurlashtirish, amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish va shaxsiy sifatlarni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, maqolada virtual laboratoriyalar, masofaviy ta’lim platformalari, sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim jarayonidagi roli va hissasi tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: kasbiy kompetentlik, axborot texnologiyalari, masofaviy ta’lim, virtual laboratoriyalar, sun’iy intellekt texnologiyalar.

Kirish

Uzluksiz ta’lim makonini tadqiq qilishning markaziy g‘oyasi shaxs ijtimoiy-gumanitar salohiyatidan foydalanish asosida uning imkoniyatlarini kengaytirish va kasbiy faoliyatga innovatsion yondashuvni shakllantirishdan iborat. Mazkur kontekstda pedagoglarning ta’lim olishning xususiy dasturini amalga oshirish

imkoniyatini taqdim qilgan, vaqt, sur’at va yo‘nalganligiga ko‘ra, individuallashtirilgan ta’lim uzluksiz deb aniqlangan. Modellashtirilayotgan makon quyidagi doimiy tamoyillarni o‘z ichiga oladi va ularning har biri tizimning ilmiy maqomini belgilaydi. U transformatsion funksiyani bajarib, quyidagilarga yordam beradi:

kasbiy kompetensiya darajasini oshirish,
innovatsion qobiliyatlarni rivojlantirish,
ishtirokchilarning kasbiy faoliyatga tayyorgarligini mustahkamlash.
Pedagogik modellashtirishning ta’rifi:

Uzluksiz kasbiy ta’lim makonini modellashtirish va yaratish, bu jarayonga konseptual asoslar, metodologik qarorlar va eksperimental sinovlar kiritilgan. Bu esa ta’lim muassasalari makonidagi yopiqlikni bartaraf etish, talabalarning kasbiy kompetensiyasini va ularning ijodiy hamda innovatsion faoliyatga tayyorgarligini oshirish imkonini beradi.

Modellashtirishning asosiy tamoyillari:

uzluksizlik,
tizimlilik,
butunlik,
integratsiya,
fundamentallik,
ko‘p yo‘nalishlilik va ko‘p darajalilik,
innovatsionlik,
ochiqlik,
moslashuvchanlik.

Tashkiliy-pedagogik asoslarni modellashtirish

Modellashtirish quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

barcha ta’lim darajalari uchun ta’lim standartlari,
resurs ta’minoti tizimi (kadrlar, ilmiy, metodik, moddiy va moliyaviy jihatlar),
an’anaviy va innovatsion texnologiyalarni bilish (interaktiv, masofaviy va boshqalar),
ta’lim muassasalari bo‘lmagan tizimlar bilan hamkorlik (turli shakllarda).

Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, uzluksiz kasbiy ta’lim makonini modellashtirish va uni amalga oshirish imkoniyatlarining samaradorligi quyidagilarga bog‘liq: O‘quv tezligini va kasbiy ta’lim darajasini tanlashdagi variativlik. Bu shaxsning ma’lum bir ta’lim va rivojlanish darajasiga yetishiga yordam beradi.

Bir vaqtning o‘zida bir nechta mutaxassislik malakani olish imkoniyati. Bu esa shaxsning istaklari va mintaqaning ehtiyojlariga mos keladigan individual ta’lim yo‘nalishini shakllantirish imkonini beradi.

Uzluksiz kasbiy ta’lim makonini modellashtirishning samaradorlik mezonlari

Muallif tomonidan modellashirilgan uzluksiz kasbiy ta’lim makonining samaradorligi asosiy mezonlari sifatida quyidagilar belgilangan:

Talabalar va pedagoglarning ilmiy faoliyatining rivojlanish dinamikasi;

Talabalar tomonidan olingan turli darajadagi mutaxassisliklar va malakalarning soni va sifatini baholash;

Resurs bazasini optimal ishlatish.

O‘qitish jarayonini tashkil etishning metodologik tamoyillari
Uzluksiz kasbiy ta’lim makonida ta’lim jarayonini tashkil etishda quyidagi metodologik tamoyillar qabul qilingan:

Pedagogik talablar ortig‘i bilan talabalarning kasbiy ta’lim mazmunini tanlashdagi qadriyatlar va ehtiyojlarini hisobga olish;

Talabalarda o‘zini takomillashtirishga bo‘lgan ehtiyojni rivojlantirish uchun sharoitlarni yaratish, ularning maxsus kasbiy va shaxsiy erishgan natijalarini oshirish maqsadida;

Pedagogik talablarning talabalarning mustaqil ravishda amalga oshirishga tayyorligi va rivojlanish darajasiga muvofiqligi;

Shaxsning rivojlanish strategiyasi va taktikasi, hamda uning o‘zini-o‘zi amalga oshirish sharoitlarini erkin tanlash.

Modellashtirilgan makonning faoliyat ko‘rsatishi
Modellashtirilgan uzluksiz kasbiy ta’lim makonining faoliyati diversifikatsiya deb nomlangan xislatda amalga oshiriladi - bu “turli xillikni tashkil etish” deb tushuniladi.

Diversifikatsiyaning asosiy belgilaridan biri ta’lim professional dasturlarining modullik, ularning uzluksizligi (ko‘p qo‘shilish va integratsiyalanish) va kompleks foydalanishidir; ta’limning struktura va mazmunini integratsiyalash; mintaqaning ta’lim imkoniyatlarini optimal foydalanish.

Hozirgi kunda olimlar pedagogikaning yangi sifatga o‘tish tendensiyasining kuchayganini qayd etadilar - bu ta’riflashdan modellashirish va yangi voqelikni (shaxs, ta’lim makoni va h.k.) loyihalashtirishga o‘tish. Zamonaviy pedagogika insonni tarixiy taraqqiyotning asosiy subyektligi sifatida, ya’ni faqat shaxs sifatida, doimo qaytadan tug‘iladigan mavjudot sifatida ko‘radi. Shuning uchun ham inson haqidagi barcha bilimlarni va uning ta’lim olish xususiyatlarini o‘rganish, tushunish talab etiladi. Bu esa inson haqidagi boshqa fanlar (psixologik, fiziologik, sotsiologik, iqtisodiy va boshqalar)ning bilimlarini jalb etgan pedagogik tadqiqotlar bilan tasdiqlanadi. Ta’lim va shaxsning o‘z-o‘zini rivojlantirish xususiyatlarini tadqiq qilishni qamrab oladigan kompleks tadqiqotlar ko‘rinishida.

Pedagogik modellashirish V.G. Afanasyev, A.P. Belyayeva, V.P. Bepalko, A.N. Daxin va boshqalar tomonidan tadqiq qilingan. Modellashirish usuli V.G. Afanasyev, V.A. Venikov, B.A. Glinskiy, I.B. Novik, V.A. Shtoff va boshqalarning ishlarida asoslangan. S.V. Sidorov pedagogik modellashirishni “...ilmiy-pedagogik

modellarni yaratish va o‘rganish usuli” deb ta’riflaydi. Shu kontekstda muallif uzluksiz kasbiy ta’lim makonini modellashtirishni pedagogik modellashtirish sifatida ta’riflaydi, bu kasbiy ta’limning ko‘p yo‘nalishli, innovatsion-oriyentirlangan makonini o‘z ichiga oladi, bu esa professional ta’limning turli darajalari va profillarini, tashkiliy-pedagogik va ilmiy-metodik o‘zaro aloqalarni va rivojlanishning oldindan belgilagan rejimini o‘z ichiga oladi.

Modellashtirishning tizimiy tamoyili uzluksiz kasbiy ta’lim makonini modellashtirishda uzluksizlik tamoyilini asosiy tamoyil sifatida ajratib ko‘rsatadi, bu esa olingan integrativ bilimlarni amaliyotda qo‘llash va talabalarning kasbiy va ijtimoiy moslashuvchanligini oshirishga qaratilgan.

Konseptual modellashtirishning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

Madaniy-moslik - inson, uning ta’lim olishi va kasbiy faoliyat jarayonlari haqidagi falsafiy, metodologik va psixologik tasavvurlarga tayanish, ya’ni professional ta’lim nazariyasida ishlab chiqilgan tushunchalarga asoslanish.

Konstruktivlik kasbiy ta’lim mazmuni va texnologiyalari haqida konstruktiv tasavvurlarga ega bo‘lish, bu esa mavjud tashkiliy shakllarda o‘tadigan ta’lim jarayonlarini bog‘lash va uzluksiz kasbiy ta’limning yaxlit ta’lim dasturlarini yaratish imkonini beradi. Umumiy ta’lim tizimi rivojlanish tendensiyalari, ta’lim mazmuni va texnologiyalariga oid mavjud yondashuvlar bilan muvofiqlik.

Variativlik - amalga oshirilayotgan mutaxassisliklardan kelib chiqib, shaxsiy faoliyatni loyihalashtirish, o‘zini anglash va yangi ijodiy tajriba yaratishga yo‘naltirilgan turli variantlarni ishlab chiqish imkoniyati.

Kasbiy ta’lim tizimida innovatsiyalarni ta’minlashga qaratilgan ilmiy-tadqiqot ishlarini rivojlantirish.

Modellashtirilayotgan fazoning asosiy xususiyatlariga quyidagilar kiradi:

Uzluksiz kasbiy ta’lim fazosi uning ko‘p qirrali va ko‘p funksiyali xususiyatlari sababli "pedagogik sistema" sifatida qaraladi. "Pedagogik sistema" tushunchasi umumiy "tizim" kategoriyasi doirasida aniqlashtiriladi va "ta’lim tizimi" tushunchasi bilan solishtiriladi.

Funksional samaradorlik tizimli yondashuv va dasturli-maqсадli yondashuv orqali ta’minlanadi. Bu yondashuv quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

oliy ta’lim muassasasini hududiy subyekt sifatida ko‘rish;

shaxsga yo‘naltirilgan va faoliyatga asoslangan yondashuv asosida ta’lim jarayonini sifatli yangilash;

oliy ta’lim muassasasi, hududiy ta’lim tizimi va ijtimoiy muhit o‘rtasida barqaror aloqalarni shakllantirish;

kasbiy-pedagogik, professional-pedagogik fan va amaliy faoliyatning o‘zaro bog‘liqligi;

uzluksiz kasbiy ta’limni rivojlantirishning yangi pedagogik amaliyotini yaratish;

ilgari surilgan g‘oyalarni amaliy joriy qilish va sinovdan o‘tkazish tajribasini oltirish.

Modellashtirish yagona, ko‘p tarmoqli, ko‘p funksiyali va o‘zaro bog‘liq, o‘zgaruvchan va harakatchan professional ta‘lim tizimi doirasida, innovatsion jarayonlar va uzluksiz kasbiy ta‘lim fazosining subyektlari tomonidan amalga oshiriladi.

Modellashtirishning asosiy maqsadi - oliy ta‘lim muassasasi, hamkor tashkilotlar va talabalarning manfaatlariga mos ravishda professional ta‘lim olish imkoniyatlarini yaratish.

Modellashtirishning asosiy tamoyili - innovatsion yo‘naltirilganlik bo‘lib, u talabalarning o‘zini rivojlantirishi uchun shart-sharoitlar yaratish va jamiyatning o‘zgaruvchan talablariga mos ravishda tezkor javob berish imkonini ta‘minlashdir. Tanlangan nazariy tamoyillar, modellashtirish amaliyoti va uni amaliy tatbiq etish tajribasi ularning samaradorligini tasdiqladi. Bu mazmun integratsiyasi, innovatsion jarayonlarni rivojlantirish, professional vazifalar ko‘lamini kengaytirish, talabaning shaxsiy kasbiy rivojlanish trayektoriyasini loyihalashtirish, uning ijodiy salohiyatini oshirish va rivojlantirishda aks etdi.

Modellashtirish oliy ta‘lim muassasasida innovatsion fazoni shakllantirish, ta‘lim va professional dasturlarning o‘zaro bog‘liqligi va integratsiyasini ta‘minlash, shaxsning professional ta‘lim tanlovini to‘liq qondirish, hamda professional ta‘limning jamiyat talablariga tezroq moslashuv imkoniyatlarini kengaytirishga hissa qo‘shadi.

Tajribiy amaliy tahlil bir qator pedagogik shartlarni aniqlashga imkon berdi, ular modellashtirish samaradorligini oshirish uchun zarur:

ilmiy va ilmiy-metodik ta‘minlash;

natijalarni tizimli diagnostika qilish, o‘quv rejalar va ta‘lim dasturlarini modifikatsiya qilish;

kadrlar salohiyatidan samarali foydalanish;

yagona axborot fazosini yaratish;

ekspert baholarini o‘tkazish.

Uzluksiz kasbiy ta‘lim fazosining tuzilishi yaxlitlik, komplekslik va integratsiya tamoyillari asosida shakllantirilgan bo‘lib, ular quyidagilarni ta‘minlaydi:

ta‘limning turli bosqichlar mazmunining o‘zaro to‘ldirilishi;

professional ta‘lim mutaxassislik standartlari mazmunining integratsiyasi;

maqsadlar, vazifalar, mazmun, ularga erishish vositalari va natijalarning yaxlitligi.

Uzluksiz kasbiy ta‘limni modellashtirish quyidagilarni ta‘minlaydi:

pedagogik jamoaning ijodiy kasbiy-shaxsiy salohiyatidan samarali foydalanish;

professional ta‘lim sohasida innovatsiyalar ko‘lamini kengaytirish;

ta’lim-kasbiy dasturlar, shakllar va usullarning xilma-xilligini oshirish; talabalarning shaxsiy rivojlanish dinamikasi, ularning ta’lim yutuqlari va pedagoglarning professional sifatlarini takomillashtirish monitoringini olib borish.

Uzluksiz kasbiy ta’lim fazosini modellashtirish va amaliy yaratish, oliy ta’lim muassasasi va hududiy ta’lim tashkilotlari bilan hamkorlikda amalga oshirilishi orqali fazoni modellashtirishning konseptual asoslarini, umumiy maqsadlarni, kasbiy ta’limning uzviy (integratsiyalangan) mazmunini, maqsadga erishish usul va vositalarini, ta’lim jarayoni subyektlarini aniqlash imkonini beradi.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, uzluksiz kasbiy ta’lim fazosini amaliy joriy etish dasturini yaratish asosiy vazifa bo‘ldi. Bu dastur kasbiy ta’lim muassasalarida amalga oshirilgan innovatsion loyihalar tizimi ko‘rinishida shakllantirildi.

Pedagogik loyihalashtirish metodologiyasi

Pedagogik loyihalashtirish metodologiyasi quyidagilarga asoslanadi: amalga oshirilgan pedagogik jarayonlar va hodisalarning qadriyatlari hamda yutuqlarini anglash pedagogik nazariyani loyiha ishtirokchilarining shaxsiy dunyoqarashlari bilan qadriyatli muvofiqlashtirish; uzluksiz kasbiy ta’lim fazosini yaratishning ijtimoiy va shaxsiy ahamiyatini uyg‘unlashtirish; erishilgan tajribani ijodiy anglash va yangi pedagogik tajribani shakllantirish.

Uzluksiz kasbiy ta’lim tizimida professional-ijodiy faoliyatning asosiy ma’no-mazmunli natijasi innovatsion rivojlanish uchun tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlarni yaratishdan iboratdir (oliygoh, ta’lim hamkorlari va har bir talaba uchun).

Innovatsion loyihalarning o‘ziga xos xususiyatlari

Innovatsion loyihalar statik yoki aniq hisoblangan bo‘lmaydi, chunki ular ijodiy jamoalar va shaxslar tomonidan amalga oshiriladi. Loyihaning rejalashtirilgan va amalga oshirilayotgan harakatlar tizimi, zarur shart-sharoitlar va maqsadlarga erishish vositalari tanlangan kasbiy va shaxsiy qadriyatlar ustuvorligiga bog‘liq. Innovatsion loyihalarning umumiy xususiyati – mavjud ta’limiy vaziyatni real o‘zgartirishga yo‘naltirilganligidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Арефьев Р.С. Формирование готовности к самопроектированию коммуникативной компетентности у студентов педагогического вуза: Дисс....канд.пед.наук. -С.: 2004. -190 с.
2. Jo‘rayev R., Yuldashev M., Rahmonqulova N., Bahromov A., Zokirov A. Pedagog kadrlar malakasini uzluksiz oshirish mexanizmini takomillashtirish. O‘quv-metodik qo‘llanma. –T.: Adabiyot uchqunlari, 2014, –160 b.
3. Olimov Q.T. va boshqalar. Kasb ta’limi metodikasi. Darslik. “Fan texnologiyalari nashriyoti”. –T.: 2016. 328 b.

O‘QUVCHILARNI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHDA TARIX FANLARINI O‘QITISHNING AHAMIYATI.

Nabiyev Boxodir Muxamadumar o‘g‘li.

Namangan viloyati pedagogik mahorat markazi, Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar va tillarni
o‘qitish metodikasi kafedrasida o‘qituvchi. 97 217 32 42

nabiyevbohodi94@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘quvchi yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda tarix fanlarining o‘rni va ahamiyati keng yoritilgan. Tarix darslarining didaktik imkoniyatlari, ularning yosh avlodda milliy g‘urur, tarixiy xotira va fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishdagi roli asosli misollar bilan tahlil qilingan. Maqolada metodik yondashuvlar asosida tarix fani orqali vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantirish bo‘yicha ilmiy-nazariy hamda amaliy tavsiyalar ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: vatanparvarlik, tarix fanlari, yosh avlod, tarbiya, milliy g‘urur, tarixiy xotira, metodika, milliy ong.

Kirish. Har qanday jamiyatning istiqboli, uning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy taraqqiyoti yosh avlodning ma’naviy-ma’rifiy kamoloti bilan chambarchas bog‘liqdir. Bugungi kunda yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash dolzarb masalaga aylangan. Bunda eng samarali vositalardan biri bu-tarix fanidir. Chunki tarix-bu millatning xotirasi, o‘zligini anglash va qadriyatlarini tiklash vositasi hisoblanadi. Insonlar tarix fanini o‘rganish orqali o‘tmishda qilingan xato va kamchiliklar turli xil fojealarni oldini olishi va ushbu holatlar yuzasidan xulosalar chiqarishni o‘rganadi. Yurtboshimiz Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganlaridek, “Tarixni bilmaydigan, o‘z o‘tmishidan saboq olmaydigan xalq hech qachon buyuk maqsadlarga erisha olmaydi”. Tarix fanini chuqur o‘rganish orqali yosh avlod o‘z o‘tmishini anglaydi, kelajagiga mas’uliyat bilan yondashadi. Demak, tarixni o‘rgatish faqat bilim berish emas, balki ma’naviy shakllanishga xizmat qiluvchi omil sifatida qaralishi zarur.

Tarix darslarida vatanparvarlik g‘oyasini singdirish uchun quyidagi metodik yondashuvlar qo‘llash mumkin:

1. Tarixiy shaxslar namunasi: Tarix darslarida buyuk ajdodlarimiz – Amir Temur, Jaloliddin Manguberdi, Bobur, Zahiriddin Muhammad Al-Xorazmiy kabi shaxslarning vatanparvarlik faoliyati asosida darslar tashkil etiladi. Bu shaxslar faoliyatini zamonaviy qahramonlik bilan taqqoslab, yoshlar ongiga milliy g‘urur singdiriladi.

2. Tarixiy voqealarni tahlil qilish: Vatan ozodligi va erkinligi yo‘lida olib borilgan kurashlar – Buxoro, Xiva, Qo‘qon xonliklaridagi harakatlar, Turkiston general-gubernatorligiga qarshi kurashlar va mustaqillik davridagi siyosiy yutuqlar tarixi o‘quvchilarda o‘zlikni anglashga xizmat qiladi.

3. Interaktiv metodlar: Darslarda tarixiy rolli o‘yinlar, munozaralar, viktorinalar, esse yozish va multimedia taqdimotlaridan foydalanish orqali mavzular qiziqarli va ta’sirchan bo‘ladi.

4. Mahalliy tarix asosida ta’lim: Har bir o‘quvchining tug‘ilgan joyi yoki yashayotgan hududi tarixidan misollar keltirish orqali ularda o‘z yurti bilan faxrlanish hissi ortadi. Masalan, Buxoro va Samarqandda tarixiy yodgorliklar asosida ekskursiyalar uyushtirish natijasida o‘quvchilar tarixga bo‘lgan munosabatni chuqur anglaydi.

Amaliy kuzatuvlar va metodik tajribalar asosida aniqlanishicha, tarix darslarida vatanparvarlik ruhini singdirishga yo‘naltirilgan faoliyatlar quyidagi natijalarni olish mumkin:

- O‘quvchilarda tarixiy ong va fuqarolik pozitsiyasi shakllanadi;
 - O‘zbek xalqining boy tarixiy merosi haqida bilimlar ortadi;
 - Milliy qadriyatlarga hurmat va iftixor tuyg‘usi kuchayadi;
 - Mustaqillik g‘oyasining ijtimoiy-ma’naviy asoslari chuqurroq anglaydi
- Shuningdek, tarix fanini vatanparvarlik tarbiyasi vositasi sifatida qo‘llash orqali maktab muhitida sog‘lom ijtimoiy-psixologik muhit shakllanmoqda, bu esa butun ta’lim tizimiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Xulosa va tavsiyalar

Xulosa qilib aytganda, tarix fanining yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashdagi o‘rni beqiyosdir. Tarix o‘quvchilarning faqatgina bilim manbai bo‘lib qolmay, balki ularning ma’naviy shakllanishida, fuqarolik pozitsiyasini belgilashda muhim rol o‘ynaydi. Ta’lim tizimi bu jarayonda faollik ko‘rsatishi zarur. Shuningdek tarixiy voqea va hodisalarga xolis yondoshmoqlik kerak.

Shu munosabat bilan quyidagi tavsiyalarni ilgari suramiz:

- Tarix darslarida vatanparvarlik ruhini shakllantirishga qaratilgan yangi metodik qo‘llanmalar ishlab chiqish;
- Tarixiy shaxslar va voqealarni zamonaviylik bilan bog‘lab taqdim etish;
- Maktablarda “Vatan – muqaddas maskan” haftaliklarini o‘tkazish;
- Har bir hudud bo‘yicha lokal tarixiy materiallar asosida darslar o‘tkazilishini yo‘lga qo‘yish.

Yuqoridagi choralar orqali yosh avlodni vatanparvarlik, sadoqat va milliy ong asosida tarbiyalashga erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh. Yangi O‘zbekiston – yangicha tafakkur va taraqqiyot sari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2022.
2. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
3. To‘xtayev A. Tarixiy ong va milliy o‘zlik. – Toshkent: Ma’naviyat, 2019.

4. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Tarix fanini o‘qitish metodikasi.
– Toshkent: O‘qituvchi, 2022.
5. www.president.uz – Prezident nutqlari arxivi.

QIYOSLAB O‘QITISH YORDAMIDA TALABALARNING GRAFIK KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA.

Raxmonjonov Xusan Akbarovich

Farg‘ona viloyati pedagogik mahorat markazi

Amaliy fanlar va axborot texnologiyalari

kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada talabalar grafik kompetensiyalarini shakllantirishda qiyoslab o‘qitish metodikasidan foydalanish masalasi pedagogik muammo sifatida ko‘rib chiqiladi. Grafik savodxonlik — zamonaviy ta’limda muhim kompetensiya sanalib, uni samarali rivojlantirish uchun interaktiv va taqqoslash asosidagi o‘quv metodlari zarur. Maqolada qiyoslab o‘qitishning nazariy asoslari, amaliy imkoniyatlari va o‘quv jarayoniga integratsiyalash bo‘yicha takliflar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar. Qiyoslab o‘qitish, grafik kompetensiya, pedagogik muammo, vizual tafakkur, o‘quv metodlari, taqqoslash, analitik fikrlash.

Zamonaviy ta’lim tizimida talabalarni raqamli va vizual axborot bilan ishlashga o‘rgatish muhim vazifalardan biridir. Ayniqsa, grafik kompetensiyalarni shakllantirish — ya’ni proyeksion, qurilish chizmalari bilan ishlash malakalarini rivojlantirish — bugungi axborot jamiyatida o‘ta dolzarb sanaladi. Biroq bu kompetensiyalarni shakllantirishda an’anaviy o‘quv uslublari yetarli samarani bermaydi. Shu sabab qiyoslab o‘qitish yondashuvi talabalarni faol fikrlashga, taqqoslash va tahlil qilish orqali chuqurroq bilim olishga yo‘naltiradi.

Qiyoslab o‘qitish (grafik dasturlar va ananaviy) — bu o‘quvchilarga bir necha ob’yekt, hodisa yoki tushunchani taqqoslash asosida farqlarni va umumiyliklarni aniqlash imkonini beruvchi ta’lim usulidir. Ushbu metod orqali talabalar quyidagi ko‘nikmalarga ega bo‘lishadi:

Grafik kompetensiya bu — axborotni grafik shaklda tushunish, yaratish va tahlil qilish qobiliyati. Bu kompetensiyaga ega talaba:

Talaba axborotni grafik tasvirga aylantirish malakasiga ega bo‘ladi. Talaba o‘z bilim darajasidan kelib chiqib, grafik axborotni qayta ishlay oladi va uni mantiqiy tartibga sola oladi.

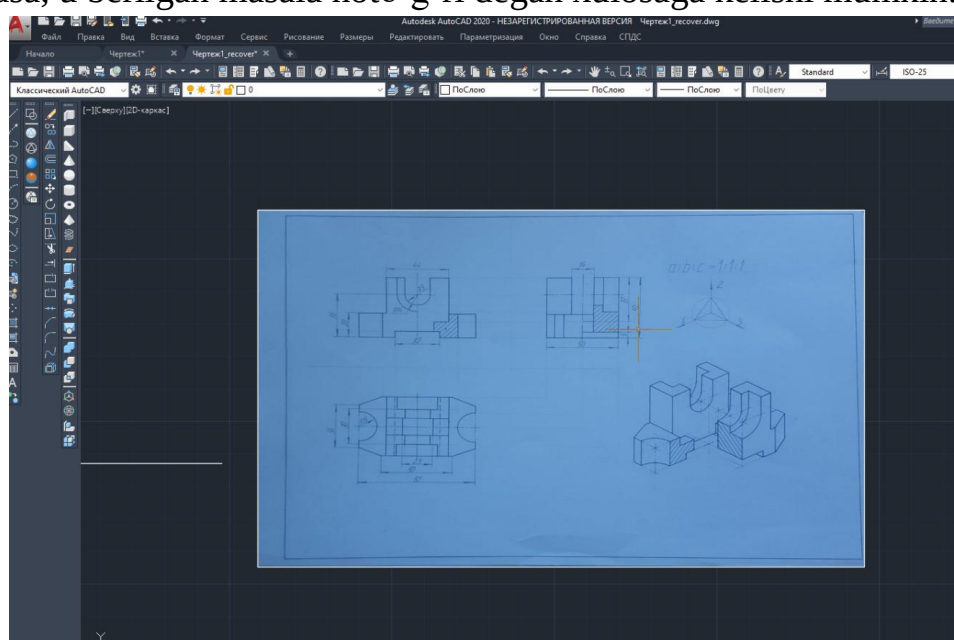
Chizmalarni to‘g‘ri tahlil qiladi va ularning murakkablik darajasini tushunib, to‘g‘ri qo‘llaydi. Ko‘p tarmoqli manbalar bo‘yicha saralash mumkin

Chizma xatolarni aniqlay oladi. Nima uchun ularni qilganliklarini tahlil qilib, ular kelajakdagi xatolardan qochishlari va bunday vaziyatlarda qaysi yo‘ldan borishni bilishlari mumkin. Grafik kompetentsiya - bu grafik shakldagi ma’lumotlarni tushunish, yaratish va tahlil qilish qobiliyati.

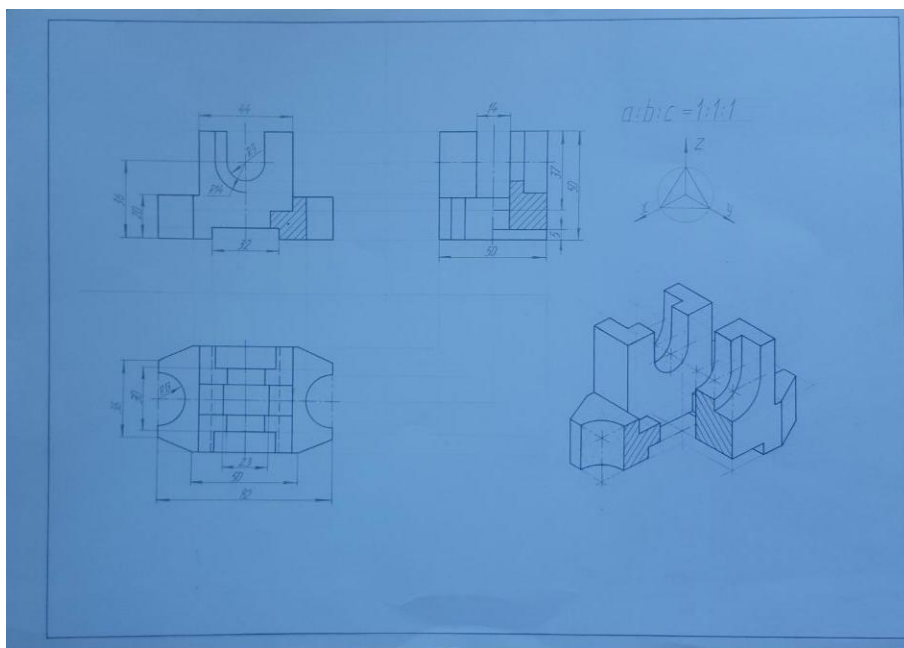
Ushbu malaka ayniqsa STEM fanlarida, iqtisodiyot, statistik tahlil va axborot texnologiyalari sohasida muhim ahamiyatga ega.

Didaktik materiallarning etishmasligi: Grafik taqqoslash uchun mos ko‘rgazmali qurollar talab qilinadi. Quyida misol tariqasida AutoCAD dasturi yordamida chizishni ko‘rib chiqamiz. Grafik dasturda chizilgan chizma bajarilish bosqichida amaliy tarzda chizilgan ishdan (chizgich, sirkul, qog‘oz va boshqalar) farqlanadi. Dasturda bajarilgan ishlar ancha qulayroq, ammo uni bajarish uchun maxsus o‘quv kursini o‘rganish kerak. Muammo shundaki, kursda o‘qish uchun grafik dasturga ega kompyuter va mablag‘ talab qilinadi.

O‘qituvchilarning uslubiy tayyorgarligi. Qiyosiy o‘qitishni samarali olib borish uchun o‘qituvchilar maxsus metodikaga ega bo‘lishi kerak. Muammo shundaki, bu metodikalar yetarli darajada ishlab chiqilmagan va o‘qituvchilar tomonidan ularni o‘zlashtirishda qiyinchiliklar mavjud. Talabalarning motivatsiyasi past: Agar ular grafik tahlilning ahamiyatini tushunmasalar, unga befarq bo‘lishlari mumkin. Axborotning haddan tashqari yuklanishi: Internetda qidirilayotgan grafik ma’lumotlarning aksariyati o‘quvchilarni chalkashtirib yuborishi mumkin va grafik darsliklar qaysi biri to‘g‘ri va to‘g‘ri ekanligini bilishga yordam beradi. Masalan, o‘rta darajada murakkab chizmachilik muammosi yechimini izlayotgan talaba avvalo fundamental bilimga ega bo‘lishi kerak. U grafik dasturda ma’lumotlar modelini yaratadi va keyin uni tekshiradi. Agar chizma dasturdagi chizma modeliga o‘xshamasa, u berilgan masala noto‘g‘ri degan xulosaga kelishi mumkin.

1-chizma

2-chizma

Talabalarning grafik kompetensiyasini shakllantirishni yaxshiroq tushunishda yuqorida ko‘rsatib o‘tgan 1-chizma va 2-chizmani solishtiramiz va tahlil qilamiz. 1-chizma AutoCAD dasturida tuzilgan. Bu ish an’anaviy usulga (2-chizma) nisbatan saqlash, ko‘chirish va chiqarish jihatidan ancha qulayroq va ko‘p afzalliklarga ega, biroq an’anaviy usulda chizma chizish algoritmi talab qilgani uchun uni qanday topish haqida o‘ylash o‘quvchining bilim darajasini oshiradi.

Takliflar va yechimlar. Qiyosiy grafik mashqlar bilan tanishtirish: Masalan, ikki xil infografikani solishtirish va tahlil qilish. Integratsiyalashgan vazifalar: Matematika, geografiya va iqtisod fanlari bo‘yicha grafik kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan vazifalar. Grafik vizualizatsiya vositalarini o‘rgatish: AutoCAD va KOMPAS kabi zamonaviy grafik dasturlardan foydalangan holda chizmalar yaratish ko‘nikmalarini rivojlantirish. Munozara asosida o‘rganish: chizmalarni guruhli tahlil qilish va fikr almashish orqali chuqurroq tushunishga erishish.

Qiyoslab o‘qitish orqali grafik kompetensiyani shakllantirishda quyidagi muammolar yuzaga chiqadi:

Didaktik materiallar yetishmasligi: Grafik taqqoslashga mos vizual vositalar talab etiladi. Quyida AutoCAD dasturi misolida chizma chizishni ko‘rib chiqamiz. Grafik dasturda chizilgan chizma, amaliy (chizg‘ich, sirkul, qog‘oz...) tarzda chizilgan ishdan bajarilish bosqichi bilan farqlanadi. Dasturda bajarilgan ish ancha qulayliklarga ega, lekin uni bajarish uchun maxsus o‘quv kursini o‘qish talab etiladi. Muammo kursda o‘qish uchun grafik dasturni ko‘taruvchi kompyuter va mablag‘ talab etiladi.

O‘qituvchilarning metodik tayyorgarligi: Qiyoslab o‘qitishni samarali olib borish uchun o‘qituvchilar maxsus metodikaga ega bo‘lishi kerak. Bu metodikalarning yetarli darajada emasligi va pedagoglar tomonidan o‘zlashtirishda qiyinchiliklar mavjudligi muammo sifatida ko‘rilmogda.

Talabalar motivatsiyasining pastligi: Grafik tahlilning ahamiyati haqida tushuncha bo‘lmasa, ular bunga befarq bo‘lishi mumkin.

Axborot haddan tashqari ko‘pligi: Ko‘p grafik ma’lumotlar o‘quvchilarni chalg‘itishi mumkin. **Qiyosiy grafik mashqlarni joriy etish:** Masalan, ikki xil infografikani taqqoslash va tahlil qilish.

Integratsiyalashgan topshiriqlar: Matematika, geografiya, iqtisodiy fanlarda grafik kompetensiyani rivojlantirishga yo‘naltirilgan topshiriqlar.

Grafik vizualizatsiya vositalarini o‘rgatish: AutoCAD, KOMPAS kabi zamonaviy grafik dasturlar orqali chizmalarni yaratish ko‘nikmalarini shakllantirish.

Muhokama asosida o‘qitish: Chizmalarni guruhda tahlil qilish, fikr almashish orqali chuqurroq anglashga erishish.

Xulosa

Talabalar grafik kompetensiyalarini shakllantirishda qiyoslab o‘qitish samarali metodlardan biridir. U nafaqat grafik ishlarni tahlil qilishni, balki chuqur fikrlash, muloxaza asosida bilimni mustahkamlashni ham ta’minlaydi. Pedagog sifatida bu metodni o‘quv jarayoniga to‘g‘ri integratsiya qilish, o‘quvchilarni faol ishtirokchi sifatida shakllantirish bugungi kun ta’limining ustuvor vazifasidir.

Zamonaviy ta’lim tizimi talabalardan nafaqat nazariy bilim, balki amaliy ko‘nikma va kompetensiyalarni ham egallashni talab etadi. Ayniqsa, grafik kompetensiyalar ya’ni grafik ma’lumotlarni tahlil qilish, chizma va diagrammalar bilan ishlash, ularni yaratish va talqin etish ko‘nikmalari muhandislik, texnologiya, iqtisodiyot kabi ko‘plab sohalar uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan qaralganda, grafik kompetensiyalarni shakllantirish bugungi kunda dolzarb pedagogik muammo sifatida maydonga chiqmoqda.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, qiyoslab o‘qitish usuli ya’ni biror mavzu yoki kontseptsiya doirasida ikki yoki undan ortiq misol, model yoki yechim uslublarini solishtirish orqali ta’lim berish talabalar grafik tafakkurini rivojlantirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Bu yondashuv ularning tahliliy fikrlash, mantiqiy bog‘liqliklarni anglash, hamda o‘z mustaqil xulosalarini chiqarish qobiliyatini kuchaytiradi.

Shu asosda xulosa qilish mumkinki, qiyoslab o‘qitish yondashuvi grafik kompetensiyalarni shakllantirish jarayonida innovatsion pedagogik yondashuv sifatida qo‘llanilishi zarur. Bu esa, o‘z navbatida, talabalarning raqamli va vizual savodxonligini oshirish, kasbiy faoliyatga tayyorgarligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. **I.Rahmonov, D.Yuldasheva, M.Abdurahmonova.** 9-sinflar uchun Chizmachilik. —O‘zbekiston–T.: 2019.
2. **Ro‘ziyev E., Ashirboyev A.** Muhandislik grafikasini o‘qitish metodikasi: oliy pedagogika o‘quv yurtlari uchun darslik. –T.: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2010. 248 bet.
3. **Rahmonov I., Qirg‘izboyeva N., Ashirboyev A., Valiyev A., Nigmanov B.** Chizmachilik. –T.: “Voriz-nashriyot”, 2016.
4. **Ashirboyev A.** Chizmachilik: kasb-hunar kollejlari uchun o‘quv qo‘llanma. –T.: “YANGI NASHR” nashriyoti, 2010. - 193 b.
5. **Raxmonov I.T., Ashirboyev A.** Geometrik chizmachilik (Shriftlar) oliy pedagogika o‘quv yurtlari uchun oquv qo‘llanma. –T.: “NOSHIR” nashriyoti, 2009. – 160
6. **Valiev A. va boshqalar.** «Geometrik chizmachilik». –T.: «TDPU Rizografi», 2013, 132
7. **Zorin L.N.** Print: Guide to graphic and printing techniques - M.: OOO "AST Publishing House": OOO "Astrel Publishing House", 2004. - 110 [2] p.: ill.
8. **Shoxboz Dilshodbek o‘g‘li Dilshodbekov, & Aldiyar Alisher O‘g‘li Abdulxatov** (2022). MUHANDISLIK GRAFIKASI FANLARINI O‘QITISHDA ZAMONAVIY GRAFIK DASTURLARDAN FOYDALANISH METODIKASI. Scientific progress, 3 (3), 7-14.
9. **Сибирская М.П.** Педагогические технологии / Энциклопедия профессионального образования. М.: РАО, 1999. Т. 3.- С. 224-225.
10. **Махмутов М.И.** Проблемное обучение. М., 1975. - 213 с.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA SINFDAN TASHQARI ISHLARNI OLIB BORISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH USULLARI

Xodjayeva Yulduzxon Bilalxanovna

Andijon viloyati, Shaxrixon tumani 64-umumta’lim maktabi Boshlang‘ich ta’limi
fani o‘qituvchisi, Xalq ta’limi a’lochisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilari bilan olib boriladigan sinfdan tashqari ishlarda raqamli texnologiyalarni samarali qo‘llashning ahamiyati, usullari va amaliy imkoniyatlari tahlil qilinadi. Raqamli vositalarning bolalarning o‘zlashtirishi, tafakkuri va mustaqil ishlash ko‘nikmalariga ijobiy ta’siri asoslab beriladi. Ilmiy adabiyotlar va zamonaviy tajribalar tahlili asosida raqamli texnologiyalar sinfdan tashqari faoliyatda nafaqat o‘quvchini rag‘batlantiruvchi, balki o‘qituvchining metodik yondashuvini zamonaviylashtiruvchi muhim omil

sifatida baholanadi. Muallif tomonidan raqamli vositalarning amaliy yondashuvlari va mavjud muammolar hamda ularni bartaraf etish yo‘llari ham ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta‘lim, sinfdan tashqari ishlar, raqamli texnologiyalar, o‘quvchi faolligi, interaktiv vositalar, AKT vositalari, ta‘lim innovatsiyalari, o‘qituvchining metodikasi, mustaqil o‘rganish, onlayn platformalar.

Аннотация. В данной статье рассматриваются значение, методы и практические возможности эффективного использования цифровых технологий во внеурочной деятельности с учащимися начальных классов. Обосновано положительное влияние цифровых инструментов на усвоение знаний, развитие мышления и навыков самостоятельной работы у детей. На основе анализа научной литературы и современного опыта цифровые технологии оцениваются как важный фактор не только для мотивации учащихся, но и для модернизации методического подхода учителя. Также рассмотрены практические аспекты применения цифровых средств и пути устранения существующих проблем.

Ключевые слова: начальное образование, внеурочная деятельность, цифровые технологии, активность учащихся, интерактивные средства, ИКТ-инструменты, инновации в образовании, методика преподавания, самостоятельное обучение, онлайн-платформы.

Annotation. This article analyzes the significance, methods, and practical applications of effectively using digital technologies in extracurricular activities with primary school students. The positive impact of digital tools on children's learning, thinking, and independent working skills is substantiated. Based on the analysis of scholarly literature and modern practice, digital technologies are considered not only as a motivating factor for students but also as a means of modernizing teachers' methodological approaches. The paper also explores practical implementations and ways to address existing challenges.

Keywords: primary education, extracurricular activities, digital technologies, student engagement, interactive tools, ICT tools, educational innovations, teaching methodology, independent learning, online platforms.

Kirish. Zamonaviy ta‘lim tizimi tub islohotlar, innovatsion yondashuvlar va texnologik yangilanishlar bosqichiga kirib bormoqda. Ushbu jarayon, ayniqsa, boshlang‘ich ta‘lim tizimida yaqqol sezilmoqda. Chunki aynan shu bosqichda bolalarning bilimga qiziqishi, tafakkur va dunyoqarashi shakllanadi, shaxs sifatida o‘zini namoyon qila boshlaydi. Shunday muhim davrda ularning tarbiyaviy va rivojlantiruvchi faoliyatlarini tashkil qilishda, ayniqsa, sinfdan tashqari mashg‘ulotlar doirasida, zamonaviy raqamli texnologiyalarni to‘g‘ri, samarali va maqsadga muvofiq tarzda qo‘llash zarurati tobora ortib bormoqda. Mazkur texnologiyalar, bir tomondan, o‘quvchilarning bilim olish jarayonini yengillashtirsa,

ikkinchi tomondan esa, ularning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi va o‘z ustida ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim vositaga aylanmoqda.

Sinfdan tashqari faoliyatlar ta’lim jarayonining ajralmas tarkibiy qismi bo‘lib, u o‘quvchilarni maktabdagi asosiy dars mashg‘ulotlaridan tashqari vaqtda qo‘shimcha ravishda bilim olishga, ijtimoiy hayotga moslashishga, turli ijtimoiy-ijtimoiy faoliyatlarda qatnashishga, o‘z iqtidor va qiziqishlarini rivojlantirishga undaydi. Bu jarayonda o‘qituvchining individual yondashuvi, tashabbuskorligi va pedagogik mahorati alohida ahamiyat kasb etadi. Raqamli texnologiyalarning kiritilishi esa bu faoliyatlarni yangi bosqichga olib chiqadi.

Endilikda o‘quvchilar turli interaktiv dasturlar, raqamli platformalar, vizual materiallar, ta’limiy o‘yinlar va simulyatsiyalar orqali bilim olish imkoniyatiga ega bo‘lib, bu esa ularning ta’limga nisbatan qiziqishini oshiradi, darsdan tashqari mashg‘ulotlarni esa zerikarli emas, balki zavqli va foydali mashg‘ulot sifatida qabul qilishiga sabab bo‘ladi. Bundan tashqari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari orqali o‘qituvchi turli xil pedagogik strategiyalarni qo‘llashi, o‘quvchilarning ehtiyojlari va qobiliyatlariga moslab mashg‘ulotlar tashkil qilishi, ularni turli darajadagi topshiriqlar, masalalar, savol-javoblar, viktorinalar va loyihaviy ishlarga jalb etishi mumkin. Ayniqsa, zamonaviy raqamli ilovalar – masalan, "Kahoot!", "Quizizz", "Wordwall", "LearningApps" kabi vositalar o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlab, ularning bilim darajasini nazorat qilish va rag‘batlantirishda qulay imkoniyatlar yaratadi. Shuningdek, raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari nafaqat darsdan tashqari mashg‘ulotlarni jonlantiradi, balki ota-onalarni ham ta’lim jarayoniga jalb qilish imkonini beradi.

Masalan, onlayn tanlovlar, oilaviy loyihalar, virtual ko‘rgazmalar orqali bolalarning oiladagi ishtirokini kuchaytirish, ularni mustahkam ijtimoiy aloqa muhiti orqali rivojlantirish mumkin. Bu esa nafaqat o‘quvchilarning, balki butun oila a’zolarining ham ta’limga nisbatan ijobiy munosabatini shakllantiradi. Shu bois, bugungi kunda boshlang‘ich sinf o‘quvchilari bilan olib boriladigan sinfdan tashqari ishlar tizimida raqamli texnologiyalarni joriy etish dolzarb va muhim masalaga aylanmoqda.

Bunday yondashuv o‘qituvchidan zamonaviy texnologiyalarni o‘zlashtirishni, ularni didaktik va pedagogik maqsadlarga mos ravishda yo‘naltirishni, shuningdek, metodik yangiliklarga ochiqlikni talab qiladi. Maqolada aynan mana shu muammolar yechimiga e’tibor qaratilib, boshlang‘ich ta’limda sinfdan tashqari faoliyatlarni raqamli texnologiyalar orqali tashkil etishning usullari, mexanizmlari, amaliy tajribalari hamda metodik asoslari tahlil qilinadi. Shuningdek, mavjud ilg‘or tajribalarga tayanilgan holda zamonaviy texnologiyalarning pedagogik samaradorligi yoritiladi va kelgusida bu boradagi istiqbolli yo‘nalishlar taklif etiladi.

Adabiyotlar tahlili. Boshlang‘ich ta’lim tizimida sinfdan tashqari

mashg‘ulotlar mazmunini boyitish, ularni bolalar psixologik va yosh xususiyatlariga mos ravishda tashkil etish bo‘yicha bir qator mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy-tadqiqot ishlari mavjud bo‘lib, ularning tahlili bugungi mavzuni chuqurroq anglashga imkon beradi. Xususan, o‘zbek pedagogikasi maktabining vakillari – A. Yo‘ldoshev, M. Yusupova, N. G‘ulomova, T. Allamurodova singari olimlar boshlang‘ich ta‘lim jarayonida sinfdan tashqari ishlarning ahamiyati, ularning shakl va uslublari, o‘quvchilarni har tomonlama rivojlantirishdagi roli haqida keng qamrovli tadqiqotlar olib borganlar. A. Yo‘ldoshev o‘zining izlanishlarida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining tarbiyaviy faoliyatini tashkil etishda kitobxonlik, musiqa, teatr va tasviriy san‘atga oid mashg‘ulotlarning roliga alohida urg‘u bergan. Unga ko‘ra, bunday faoliyatlar bolalarning estetik didini shakllantiribgina qolmay, balki ularning tafakkurini, muloqot madaniyatini va o‘z fikrini erkin ifoda etish ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi.

So‘nggi yillarda sinfdan tashqari ishlarni raqamli texnologiyalar asosida tashkil etish borasida olib borilgan tadqiqotlar orasida, M. Sattorova va N. Vohidovanning maqolalari alohida e‘tiborga loyiqdir. Ular o‘z tadqiqotlarida AKT vositalarini boshlang‘ich ta‘limga integratsiyalash orqali ta‘lim samaradorligini oshirish, bolalarning mustaqil o‘qishga bo‘lgan qiziqishini rag‘batlantirish, zamonaviy ta‘lim uslublariidan foydalangan holda sinfdan tashqari faoliyatlarni takomillashtirish masalalarini atroflicha tahlil qilganlar. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, raqamli vositalar yordamida tashkil etilgan darsdan tashqari mashg‘ulotlar o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, ularni faol ishtirokchi sifatida jalb qiladi va eng muhimi, mustaqil ta‘lim olish ko‘nikmasini shakllantiradi.

Xorijiy adabiyotlarda esa, sinfdan tashqari faoliyatlarning raqamli transformatsiyasi ko‘proq interaktiv platformalar, o‘quv modullari va raqamli ta‘lim resurslaridan foydalanish doirasida yoritilgan. Masalan, amerikalik pedagog-tadqiqotchi J. Michaelson bolalarning o‘zlashtirishi ko‘proq vizual va amaliy vositalar orqali samarali bo‘lishini ta’kidlaydi. U o‘z tadqiqotlarida onlayn ta‘lim resurslari – o‘yinli dasturlar, raqamli viktorinalar, video darslar orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining mantiqiy fikrlash, muammo yechish va hamkorlikda ishlash ko‘nikmalarining sezilarli darajada rivojlanishini asoslab bergan. Shuningdek, britaniyalik olim L. Sandersonning fikricha, raqamli texnologiyalarni sinfdan tashqari mashg‘ulotlarga to‘g‘ri yo‘naltirish orqali bolalarning o‘quv jarayoniga bo‘lgan ichki motivatsiyasi kuchayadi. Uning fikricha, o‘quvchilarga individual yondashuvni ta’minlaydigan raqamli resurslar (masalan, moslashtirilgan o‘yinli topshiriqlar, virtual laboratoriyalar, interaktiv hikoyalar) ularning shaxsiy qiziqishlari asosida bilimlarni mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi tomonidan so‘nggi yillarda e‘lon

qilingan metodik qo‘llanmalar va dasturlar hamda “Raqamli ta’lim” konsepsiyasi asosida ishlab chiqilgan normativ-huquqiy hujjatlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, bugungi kundagi ta’lim siyosati raqamli texnologiyalarning nafaqat dars jarayoniga, balki sinfdan tashqari faoliyatlarga ham keng integratsiyasini rag‘batlantirmoqda. Jumladan, “Bilimlar bellashuvi”, “Onlayn kitobxonlik marafoni”, “Raqamli saboq” singari tashabbuslar aynan boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining darsdan tashqari vaqtlarini mazmunli va qiziqarli tashkil qilishga qaratilganligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi.

Yuqoridagi adabiyotlar va ilmiy manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalarning sinfdan tashqari faoliyatlarga integratsiyalashuvi – bu shunchaki texnologik yangilik emas, balki pedagogik yondashuvlarning sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarilishidir. Bu esa o‘qituvchidan yuqori darajadagi metodik bilim, texnologik savodxonlik, didaktik noziklik va zamonaviy ta’lim vositalarini o‘zlashtirishga tayyorlikni talab qiladi.

Munozara. Bugungi kunda ta’lim tizimidagi raqamli transformatsiyalar, ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘zining dolzarbligi bilan ajralib turadi. Bu transformatsiyalar nafaqat dars mashg‘ulotlariga, balki sinfdan tashqari faoliyatlar mazmuni va metodikasiga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Raqamli texnologiyalar orqali tashkil etilgan sinfdan tashqari mashg‘ulotlar, ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlariga mos holda, ularni rag‘batlantiruvchi, interaktiv, vizual va emotsional jihatdan boyitilgan shaklda amalga oshirilganda eng yuqori samaradorlikka erishiladi.

Pedagogik jihatdan olib qaralganda, sinfdan tashqari ishlar bolaning shaxsiy qobiliyatini rivojlantirish, ijtimoiy faol bo‘lishga undash, muloqotga kirishish, mustaqil qaror qabul qilish va ijodiy fikrlash kabi kompetensiyalarni shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Shu bois, bu faoliyatlarni oddiygina to‘g‘arak mashg‘ulotlari sifatida emas, balki o‘quvchining shaxsiy rivoji uchun yo‘naltirilgan muhim pedagogik vosita sifatida ko‘rish lozim. Bu yerda raqamli texnologiyalar aynan individual yondashuv, moslashtirilgan o‘quv kontenti, interaktiv muloqot, real vaqt rejimida fikr almashish kabi imkoniyatlari bilan bu jarayonga yangi sifat bag‘ishlaydi. Raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan sinfdan tashqari ishlar o‘quvchining kognitiv (bilish), affektiv (emotsional) va psixomotor (amaliy) faoliyatlariga birdek ta’sir o‘tkazadi. Bu esa aynan boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun o‘ta muhim omil sanaladi. Chunki bu yoshdagi o‘quvchilarning diqqat, xotira va qiziqish darajasi yuqori bo‘lsa-da, uzoq vaqt mobaynida bir xil uslubda mashg‘ulot olib borish natijasida tez zerikish, e’tiborning pasayishi va faol ishtirokning susayishi kuzatiladi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, raqamli texnologiyalardan foydalanish orqali darsdan tashqari mashg‘ulotlarni multimediali, harakatli, vizual va ovozli materiallar bilan boyitish ularning diqqatini

jamlash, faol ishtirokini ta’minlash va mustaqil ishlashga undashda yuqori samaradorlik beradi.

Amaliy tajribalar shuni ko’rsatadiki, “Kahoot”, “Quizlet”, “Wordwall”, “LearningApps”, “Padlet” kabi bepul onlayn platformalar orqali tashkil etilgan mashg’ulotlar o’quvchilarning faolligi, natijadorligi va o’zlashtirish darajasini oshirishda muhim vosita bo’lib xizmat qilmoqda. Masalan, darsdan tashqari o’qish mashg’ulotida audio-kitoblar tinglash, animatsion hikoyalarni tomosha qilish, so’z boyligini oshiruvchi o’yinlar o’ynash orqali o’quvchilarda tilga bo’lgan qiziqish kuchayadi. Bu esa ularning kundalik darslarga bo’lgan munosabatiga ham bevosita ta’sir ko’rsatadi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar yordamida tashkil etilgan sinfdan tashqari ishlar o’qituvchining monitoring va tahlil faoliyatini ham yengillashtiradi. Masalan, avtomatik baholash tizimlari, elektron portfoliolar, onlayn hisobotlar orqali o’qituvchi har bir o’quvchining ishtirok darajasi, ilgari surilgan g’oyalari, bajarilgan topshiriqlarini kuzatib borishi mumkin. Bu esa o’z navbatida differensial yondashuvni qo’llashga va shaxsga yo’naltirilgan ta’limni samarali tashkil etishga imkon beradi. Biroq bu jarayonda muayyan muammolar ham mavjudligini inkor etib bo’lmaydi. Jumladan, barcha o’quvchilarda bir xil texnik vositalar (planshet, noutbuk, telefon) mavjud emasligi, internet tarmog’ining sifatsizligi, ayrim ota-onalarning raqamli savodxonlik darajasining pastligi bu sohadagi amaliy ishlarning keng ko’lamda va uzluksiz tashkil etilishiga to’sqinlik qilmoqda.

Bundan tashqari, ayrim pedagoglarning raqamli texnologiyalarni qo’llashga tayyor emasligi, metodik qo’llanmalar yetishmovchiligi, bu sohadagi uzviy integratsiyani kechiktirayotgan muammolar sirasiga kiradi. Shunday bo’lsa-da, mavjud muammolar bu boradagi yondashuvlarni to’xtatmasligi kerak. Aksincha, zamonaviy o’qituvchilar uchun raqamli texnologiyalarni egallash va ularni sinfdan tashqari faoliyatda samarali tatbiq etish nafaqat zarurat, balki kasbiy mahoratning ajralmas qismi sifatida qaralishi lozim. Bu borada o’qituvchilar malakasini oshirish, metodik qo’llanmalarni yangilash, texnik baza va raqamli resurslarni kengaytirish orqali amaliy yechimlarga erishish mumkin.

Xulosa shuki, boshlang’ich sinflarda sinfdan tashqari ishlarni olib borishda raqamli texnologiyalardan foydalanish – bu pedagogik yondashuvlarda yangi bosqichga o’tish, ta’limning individuallashtirilgan, interaktiv va zamonaviy shakllarini keng joriy etish yo’lida muhim qadamlardan biridir. U nafaqat bolalar bilan ishlash sifatini oshiradi, balki pedagog faoliyatini ham yanada samarali, yaratuvchan va innovatsion yo’nalishga olib kiradi.

Xulosa. Yuqoridagi ilmiy tahlillar asosida shuni ishonch bilan ta’kidlash mumkinki, boshlang’ich sinflarda sinfdan tashqari ishlarni raqamli texnologiyalar asosida tashkil etish o’quvchilarning individual rivojlanishini ta’minlashda, ularning

qiziqishlarini rag‘batlantirishda va zamonaviy bilim olishga yo‘naltirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Bunday yondashuv nafaqat o‘quv jarayonining samaradorligini oshiradi, balki o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, kreativ yondashuvi, axborot texnologiyalaridan ongli foydalanish ko‘nikmalarini ham shakllantiradi. Shuningdek, raqamli vositalar orqali tashkil etilgan sinfdan tashqari faoliyatlar o‘qituvchiga monitoring olib borish, differensial yondashuvni qo‘llash, o‘quvchilarning ehtiyojiga mos interaktiv mashg‘ulotlarni tuzishda keng imkoniyatlar yaratadi.

Biroq bu borada texnik imkoniyatlar, pedagoglarning raqamli savodxonligi, metodik ta‘minot va oilaviy qo‘llab-quvvatlash kabi jihatlariga ham e‘tibor qaratilishi lozim. Kelgusida boshlang‘ich ta‘lim tizimida raqamli texnologiyalarni yanada chuqur integratsiya qilish uchun o‘qituvchilar malakasini oshirish, innovatsion metodikalarga asoslangan tajriba almashinuvi va raqamli resurslarning kengaytirilgan platformalarini joriy etish muhim strategik yo‘nalishlardan biri bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

21. Azizxo‘jaeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022.
22. To‘xtasinov A.A. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ta‘lim jarayonida. – Toshkent: O‘qituvchi, 2021.
23. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 4-avgustdagi “Raqamli ta‘lim texnologiyalarini tatbiq etish konsepsiyasi” qarori.
24. Abdullayeva D.S. Boshlang‘ich ta‘limda AKTdan foydalanish imkoniyatlari. // Pedagogik izlanishlar jurnali, 2023, №2.
25. Karimova N. Boshlang‘ich sinfdan o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020.
26. Югай Г.Н. Цифровые технологии в начальной школе. – Москва: Просвещение, 2021.
27. Курбанов Р.К. Информационно-коммуникационные технологии в педагогике. – Ташкент: Фан, 2022.
28. UNESCO. ICT in Education: A Critical Literature Review and Its Implications. – 2021.
29. Mishra, P., Koehler, M. Technological Pedagogical Content Knowledge Framework (TPACK). // Journal of Teacher Education, 2006.
30. Anderson, T. & Dron, J. Teaching and Learning in Digital Environments. – Open University Press, 2019.

BOSHLANG‘ICH TA’LIM JARAYONINI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI

Xusanova Madina

Andijon viloyat pedagogik mahorat markazi, Maktabgacha, boshlang‘ich va axsus ta’lim kafedrası katta o‘qituvchisi.

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’lim tizimini raqamli texnologiyalar asosida takomillashtirishning dolzarb muammolari tahlil qilingan. Ta’lim jarayoniga zamonaviy axborot-kommunikatsiya vositalarini joriy etishning afzalliklari va kamchiliklari ko‘rib chiqilgan. Shuningdek, raqamli texnologiyalar orqali o‘quvchilar bilimini oshirish, ta’lim sifati va samaradorligini yaxshilash yo‘nalishidagi ilg‘or tajribalar va yechimlar yoritilgan.

Аннотация. В данной статье рассматриваются актуальные проблемы совершенствования начального образования на основе цифровых технологий. Анализируются преимущества и недостатки внедрения современных информационно-коммуникационных средств в образовательный процесс. Также освещаются передовые практики и решения по повышению уровня знаний учащихся и эффективности обучения с использованием цифровых технологий.

Annotation. This article explores the current issues related to improving primary education through the use of digital technologies. It analyzes the advantages and drawbacks of integrating modern information and communication tools into the educational process. Furthermore, the paper highlights best practices and solutions aimed at enhancing students' knowledge and improving the quality and efficiency of education via digital means.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, raqamli texnologiyalar, innovatsion ta’lim, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, masofaviy ta’lim, ta’lim samaradorligi.

Ключевые слова: начальное образование, цифровые технологии, инновационное обучение, информационно-коммуникационные технологии, дистанционное обучение, эффективность образования.

Keywords. primary education, digital technologies, innovative learning, information and communication technologies, distance education, educational efficiency.

Boshlang‘ich ta’lim-tarbiya jarayonida innovatsion raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish uchun eng muhim shartlardan biri bu – zamonaviy texnologik infratuzilmaga ega bo‘lishdir. Afsuski, hozirgi kunda O‘zbekistondagi ko‘plab maktablar, ayniqsa, qishloq va olis hududlardagi ta’lim

muassasalari bu borada jiddiy muammolarga duch kelmoqda. Ko‘plab maktablar yoki maktabgacha ta’lim muassasalari hali ham kompyuterlar, planshetlar, interaktiv doskalar kabi zarur raqamli vositalar bilan to‘liq ta’minlanmagan. Shuningdek, internet tezligi yoki barqarorligi past bo‘lgan hududlarda raqamli o‘qitish samaradorligi sezilarli darajada pasaymoqda]. Planshet, noutbuk, interaktiv doska kabi raqamli vositalar soni o‘quvchilarning ehtiyojini qoplay olmaydi. Elektr ta’minoti bilan bog‘liq uzilishlar ba’zi hududlarda raqamli texnologiyalardan foydalanishga to‘sqinlik qilmoqda.

Raqamli o‘qitish samaradorligi yuqori tezlikdagi va barqaror internet tarmog‘iga bevosita bog‘liqdir. Ko‘plab maktablar faqat mobil internetdan foydalanmoqda, bu esa barqarorlikni ta’minlamaydi. Onlayn darslar, video materiallar, bulutli platformalar va boshqa raqamli resurslar internetga bog‘liq bo‘lganligi sababli bu resurslar cheklangan foydalanish holatida qolmoqda⁴. Aksariyat texnik vositalar markaziy shaharlardagi ta’lim muassasalariga yo‘naltirilgan bo‘lib, bu hududlararo ta’lim tengligida sezilarli tafovutlar paydo bo‘lishiga olib kelmoqda⁵. Mavjud resurslarni to‘g‘ri taqsimlash va ulardan samarali foydalanish bo‘yicha yagona strategiya mavjud emas.

O‘quvchilar va o‘qituvchilar raqamli platformalardan to‘liq foydalana olmaydi. Zamonaviy pedagogik metodlar (masalan, gamifikatsiya, onlayn testlar, interaktiv mashg‘ulotlar) amaliyotga keng tatbiq etilmaydi. Raqamli texnologiyalarga asoslangan ta’lim tengligi buziladi — ayrim hududlardagi bolalar zamonaviy bilim va ko‘nikmalardan orqada qolish xavfi ostida qolmoqda.

Muammoning yechimi sifatida quyidagi ishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

- har bir boshlang‘ich maktab sinfiga kamida bitta interaktiv doska, planshetlar to‘plami, barqaror internetga ega kompyuterlar yetkazib berish;
- maktablarga optik tolali internet tarmoqlarini joriy etish;
- davlat va xususiy sektor hamkorligida "raqamli maktab" loyihalarini kengaytirish;
- texnologik vositalarning monitoringi va texnik xizmat ko‘rsatishni muntazam tashkil qilish;
- raqamli vositalarni sinf o‘quv rejalari bilan integratsiyalashgan holda ishlatish bo‘yicha amaliy ko‘rsatmalar ishlab chiqish.

XXI asrda raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonining ajralmas qismiga aylanmoqda. Ushbu transformatsion davr pedagoglardan an’anaviy o‘qituvchilik ko‘nikmalaridan tashqari raqamli savodxonlik va texnologik kompetensiyani talab etmoqda. Ammo amaldagi ta’lim tizimi bu ehtiyojga to‘liq javob bera olmayapti va ko‘plab o‘qituvchilarning raqamli tayyorgarligi yetarli emasligicha qolmoqda.

Ko‘plab boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari interaktiv doska, ta’lim

platformalari, oflayn va onlayn ilovalar kabi vositalarni samarali ishlatishni bilmaydi². Shuningdek, ular zamonaviy texnologik yangiliklardan muntazam xabardor bo‘lib borishmaydi, bu esa bilim va ko‘nikmalardagi tafovutni chuqurlashtiradi.

O‘qituvchilar ko‘pincha raqamli texnologiyalardan faqat ko‘rgazmali vosita sifatida foydalanadilar, biroq ular yordamida dars mazmunini chuqur ochib berish, masalan, gamifikatsiya yoki onlayn loyiha ishlari orqali o‘quvchilarni faol jalb etish yetarli darajada yo‘lga qo‘yilmagan. Hududiy pedagoglar uchun raqamli kompetensiyani rivojlantirishga yo‘naltirilgan malaka oshirish kurslari yetarli emas. Texnik yordam xizmatlari va doimiy o‘qitish muhitining yo‘qligi ham bu muammoni kuchaytiradi⁴. Ba’zi pedagoglar zamonaviy raqamli texnologiyalarni o‘zlashtirishni ortiqcha yoki ikkinchi darajali deb hisoblaydi. Ayniqsa, katta yoshdagi o‘qituvchilarda raqamli vositalarni o‘zlashtirishga nisbatan passiv yondashuv ko‘zga tashlanadi⁵.

Ushbu omillar quyidagi salbiy oqibatlarni keltirib chiqaradi:

- o‘quvchilarda kreativ fikrlash, IT ko‘nikmalari va mustaqil o‘rganish qobiliyatlarining shakllanishi sekinlashadi⁶.
- darslarning interaktivligi pasayadi, o‘quvchilarning darsga qiziqishi kamayadi.
- o‘qituvchi va zamonaviy o‘quvchi o‘rtasida raqamli tafovut yuzaga keladi, bu esa kommunikatsiyada uzilishlarga sabab bo‘ladi⁷.

Yechimlar va takliflar:

- boshlang‘ich ta’limga mos raqamli platformalardan foydalanish bo‘yicha kurslar joriy etish;
- har bir o‘qituvchining individual raqamli kompetensiya darajasini baholab, rivojlanish rejasini tuzish.
- yutuqli raqamli metodlarni qo‘llagan o‘qituvchilarni mukofotlash tizimini ishlab chiqish.
- maktablarda IT-ko‘mak guruhlarini shakllantirish;
- fanlar va sinflarga mos raqamli resurslar ro‘yxati, qo‘llanma va tavsiyalarni ishlab chiqish.
- videodarslar va amaliy seminarlar orqali o‘qituvchilar o‘rtasida tajriba almashinuvini kuchaytirish;
- bakalavriat va magistratura bosqichlarida raqamli pedagogika fanlarini majburiy tartibda o‘qitish orqali kelajak pedagoglarni raqamli muhitga tayyorlash.

Raqamli ta’lim tizimini muvaffaqiyatli joriy etish uchun o‘qituvchilarning texnologik kompetensiyasi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Pedagog raqamli vositalardan samarali foydalana olmasa, o‘quvchilarning zamonaviy bilim olish

imkoniyatlari cheklanadi. Shuning uchun bu muammo tizimli va strategik yondashuvni talab etadi.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonining har bir bosqichiga chuqur kirib bormoqda. Biroq, ularni to’liq joriy etish uchun o’quv dasturlari va ta’lim mazmunining o’zi ham zamonaviy texnologiyalar bilan uzviy uyg’unlikda bo’lishi kerak. Amaliyotda esa bu yo’nalishdagi integratsiya juda sust kechmoqda, bu esa raqamli texnologiyalarning ta’lim sifatiga real ta’sirini cheklab qo’ymoqda. Ko’plab fan va sinflarda o’quv dasturlari hali ham bosma materiallarga asoslanadi. Bu dasturlar interaktiv texnologiyalar, simulyatsiya, onlayn tajribalar, gamifikatsiya kabi zamonaviy metodlarni qamrab olmaydi.

Boshlang’ich sinflar uchun multimedia darsliklar, vizual topshiriqlar, ovozli materiallar va moslashtirilgan raqamli platformalar yetarli emas. Mavjud resurslar esa ko’p hollarda barcha fan va mavzularni to’liq qamrab olmaydi. Pedagoglar uchun raqamli vositalar orqali muammoli ta’lim, loyiha asosida o’qitish yoki masofaviy interaktiv metodlarni qo’llashga oid yo’riqnomalar, ssenariylar yo’q. Chet elda ishlab chiqilgan ko’plab ta’lim ilovalari va platformalar o’zbek tili, madaniy qadriyatlar va ta’lim standarti bilan uyg’unlashmaydi. Mahalliy ishlab chiqilgan va milliy kontentga asoslangan raqamli dars materiallari esa yetarli darajada emas.

Natijalar va salbiy oqibatlar. O’qituvchilar raqamli vositalarni o’quv mazmuni bilan integratsiyalashtirishda qiynaladilar. O’quvchilar mustaqil, texnologiya orqali o’rganish imkoniyatlaridan foydalana olmaydi. Raqamli vositalar faqat darslarni “zamonaviylashtirish” uchun tashqi ko’rinish sifatida ishlatiladi, mazmun va metodikaga real ta’siri sezilmaydi.

Yechim va takliflar; har bir fan uchun QR-kodli darsliklar, animatsiyalangan topshiriqlar va videodarslar ishlab chiqish; raqamli dars ssenariylari asosida dars berishni yo’lga qo’yish; o’zbek tilida, mahalliy madaniyat va mentalitetga mos multimedia vositalarini ishlab chiqish; mahalliy IT-mutaxassislar va pedagoglar hamkorligida ta’limiy ilovalar ishlab chiqishni moliyaviy va metodik jihatdan qo’llab-quvvatlash; maktab o’quv dasturlariga mos testlar, baholash mezonlari, diagnostik vositalarni raqamli platformalarga kiritish; boshlang’ich sinf o’qituvchilari iuchun zamonaviy darslarni raqamli formatda tashkil qilish bo’yicha tavsiyalar to’plamini yaratish; darsliklar bilan bog’liq raqamli resurslar bankini shakllantirish.

Raqamli texnologiyalar ta’lim sifatini oshirish imkonini beruvchi kuchli vositadir. Biroq bu vositalar faqat dars jarayonida mavjud bo’lishi emas, balki o’quv mazmuni va metodikasiga chuqur integratsiyalashtirilgan bo’lishi talab etiladi. Ta’lim kontentining texnologiyaga moslashtirilmaganligi bu vositalarning ta’sirini kamaytiradi. Shu boisdan, milliy ta’lim dasturlari va o’quv materiallarini raqamli

formatga o‘tkazish strategik vazifa bo‘lib qolmoqda.

Raqamli ta’limni muvaffaqiyatli joriy etish maktabdagi jarayonlargina emas, balki oila va jamoatchilik darajasidagi faol ishtirok va tayyorgarlikni ham talab etadi. Amaliyotda esa bu yo‘nalishda sezilarli muammolar mavjud. Xususan, ota-onalarning raqamli savodxonlik darajasi pastligi, texnologiyalarga nisbatan ishonchsizlik, moddiy imkoniyatlar cheklanganligi va jamoatchilikning loqaydligi ta’limda raqamli islohotlarning keng yoyilishiga to‘sqinlik qilmoqda.

Ba’zi ota-onalar axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishni bilmaydi yoki bunga zarurat sezmaydi. Bu holat ularning farzandlarini raqamli ta’limda qo‘llab-quvvatlash imkoniyatlarini cheklaydi.

Ota-onalarning ayrimlari texnologiyalarning bolalar psixologiyasiga salbiy ta’siri bor, degan stereotipga ishonadi. Natijada ular farzandlarining onlayn darslarga bo‘lgan qiziqishini cheklab qo‘yadi. Har bir oila internet, planshet, noutbuk kabi vositalar bilan ta’minlangan emas. Qishloq joylarda yoki ijtimoiy jihatdan nochor oilalarda bu muammo yanada og‘irroq tus oladi. Mahalla, nodavlat tashkilotlar va homiyar raqamli ta’limni rivojlantirishga yetarli darajada jalb qilinmagan. Bu esa umumta’lim muhitida ijtimoiy yordam va hamkorlikni kuchsizlashtiradi.

Salbiy oqibatlar. Ota-onalar raqamli ta’lim jarayoniga qo‘shilmagani uchun o‘quvchilar mustaqil va samarali ta’lim olishda qiynaladilar. Oila-maktab hamkorligi zaiflashadi, bu esa umumiy ta’lim samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Raqamli vositalar mavjud bo‘lmagan oilalardagi farzandlar ta’limda orqada qolishadi, bu esa ijtimoiy tengsizlikni kuchaytiradi.

Yechim va takliflar. Maktablar bazasida bepul seminar va treninglar o‘tkazish. O‘zbek tilidagi animatsiyalangan videoqo‘llanmalar yaratish va tarqatish. Raqamli loyihalarda bolalar bilan birgalikda ishtirok etish imkoniyatini yaratish. Majlislarda texnologiyalarning foydali jihatlarini amaliy misollar bilan tushuntirish. Xayriya tashkilotlari orqali texnologik vositalarni yetkazib berish. Mahalla kengashlari orqali “raqamli madaniyat” tushunchasini shakllantirish.

Televizion roliklar va mashhur shaxslar orqali ota-onalarni raqamli ta’limga jalb etish. OAVda ijtimoiy kampaniyalarni boshlab, keng jamoatchilik e’tiborini jalb qilish. Raqamli ta’limni to‘laqonli va muvaffaqiyatli joriy etish uchun ota-onalar va jamoatchilik raqamli transformatsiyaga tayyor bo‘lishi zarur. Aks holda, maktabda qilinayotgan innovatsiyalar kutilgan natijani bermaydi. Shu bois, ta’lim islohotlarida ota-onalarni raqamli sherik sifatida tarbiyalash muhim strategik yo‘nalish bo‘lib qolad⁸.

Raqamli texnologiyalarni noto‘g‘ri yoki me’yoridan ortiqcha qo‘llash bolalarda diqqat tarqoqligi, ekran qaramligi kabi muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Har bir yosh bosqichi uchun xavfsiz va moslashtirilgan kontent yetarli

darajada ishlab chiqilmagan. Raqamli texnologiyalar zamonaviy ta’limning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Ammo bu vositalarning bolaning ruhiy holati, aqliy rivojlanishi, ijtimoiylashuvi va emotsional muvozanatiga ta’siri haqida ilmiy va amaliy jihatdan chuqur o’ylash zarur. Ayniqsa, boshlang’ich yoshdagi bolalarning psixologiyasi juda nozik va shakllanish bosqichida bo’lganligi uchun raqamli ta’sirlar chuqur iz qoldirishi mumkin.

Kognitiv rivojlanishga ijobiy ta’sir. Interaktiv o’yinlar, animatsiyali topshiriqlar, vizual materiallar bolada mantiqiy fikrlash, tafakkur, eslab qolish va muammolarni hal qilish ko’nikmalarini rivojlantiradi. Rangli, ovozli va jonli tasvirlar bolaning e’tiborini jalb qiladi, o’rganish jarayonini qiziqarli qiladi. Bolalar internet, ta’limiy ilovalar orqali mustaqil izlanishga o’rganadi, bu esa ularda o’ziga bo’lgan ishonchni oshiradi. Kreativ dasturlar (masalan, rasm chizish, hikoya tuzish ilovalari) orqali o’z qiziqishlarini ifoda eta oladi. Har bir bolaning o’z qobiliyatiga mos tezlikda o’rganishiga imkon beruvchi adaptiv platformalar mavjud.

Salbiy ta’sir ehtimoli. Haddan ortiq ekran vaqtida bo’lish (planshet, kompyuter, telefon) bolaning charchoq, bezovtalik, diqqat yetishmovchiligi, uyqu buzilishi kabi holatlarga olib keladi. Raqamli vositalarga qaramlik yuzaga kelishi mumkin (nomofobiya, ya’ni telefon yoki internetdan ajralishga nisbatan qo’rquv. Bolalar real hayotdagi muloqotdan ko’ra ekran bilan vaqt o’tkazishga odatlanib qolishi mumkin. Bu esa emotsional ifoda, yuz ifodasi, empatiya kabi ijtimoiy ko’nikmalar rivojiga to’sqinlik qiladi. Do’st orttirish, jamoada ishlash, o’z fikrini bildirish kabi ko’nikmalar sustlashadi. Yoshi uchun mos bo’lmagan kontentni ko’rgan bolalarda (zo’ravonlik, kuch ishlatish sahnalari) tajovuzkor xatti-harakatlar paydo bo’lishi mumkin. Haddan tashqari sun’iy rag’batlantirishga (ko’p animatsiya, ranglar, tovushlar) o’rganib qolgan bola oddiy darsda zerikishi, emotsional sustlikka tushishi mumkin.

Yechim va tavsiyalar. Boshlang’ich yoshdagi bola uchun tavsiya etilgan ekran vaqti: kuniga 1–1,5 soatdan oshmasligi lozim. Har 30–40 daqiqalik raqamli faoliyatdan so’ng tanaffus joriy etilishi kerak. Rivojlantiruvchi, didaktik, yoshga mos, tajovuzsiz ta’limiy ilovalar tanlash. Ota-onalar va pedagoglar kontent ustidan doimiy nazorat olib borishi lozim. Darslarda faqat texnologiyalarga tayanib qolmaslik, balki jismoniy faollik, suhbat, guruhli ishlarga ham e’tibor qaratish zarur. O’yinlar, musobaqalar, rolly o’yinlar orqali bolalarning psixologik muvozanatini saqlab turish. Bola psixikasiga texnologiyalarning qanday ta’sir qilishi haqida treninglar, seminarlar, videodarslar tashkil etish. Bolaning ruhiy holatidagi o’zgarishlarga sezgir bo’lish, erta tashxis va yondashuvni yo’lga qo’yish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6-noyabrdagi “Raqamli ta’lim texnologiyalarini joriy etish va rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida PQ-4884-sonli qarori.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4651-sonli qarori. “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasi. 2019 yil.
3. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. “Raqamli ta’lim: amaliy qo‘llanma”. T.: Innovatsiya nashriyoti. 2021 yil.
4. Meliqulov A., Rasulov B. “Raqamli texnologiyalar asosida boshlang‘ich ta’limni takomillashtirish muammolari va yechimlari”. *Pedagogik izlanishlar jurnali*, №1. 2022 yil.
5. Rashidov N. “Pedagoglarning raqamli kompetensiyasini rivojlantirish masalalari”. *Ta’limda innovatsiyalar jurnali*, №3. 2021 yil.
6. Qurbonova G., Mahmudova D. “Raqamli pedagogikaning dolzarb muammolari va yechimlari”. *Pedagogik izlanishlar jurnali*, №2. 2022 yil.
7. Qodirov A. “Boshlang‘ich ta’limda raqamli vositalardan foydalanishning psixopedagogik asoslari”. *Ijtimoiy fanlar jurnali*, №4. 2023 yil.
8. To‘xtaboyev A. “Boshlang‘ich ta’limda zamonaviy raqamli texnologiyalarning qo‘llanilishi”. *Ta’lim innovatsiyalari jurnali*, №4. 2022 yil.
9. Rashidova M. “Raqamli resurslarning ta’lim jarayonidagi roli”. *Ijtimoiy fanlar jurnali*, №3. 2022 yil.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA MUSTQIL FIKRLASHNING IJODIY QOBILIYATLARINI SHAKLLANTIRISH TAMOYILLARI

Yo‘ldosheva Hosiyat Madat qizi

Surxondaryo viloyati pedagogik mahorat markazi “Maktabgcha, boshlang‘ich va maxsus ta’lim metodikalari” kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining mustaqil fikrlash jarayonida ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishning mazmuni va mohiyati ochib berilgan. Pedagogik faoliyatda ijodiy masalalarni yechish usullari hamda ijodiy salohiyatni amalga oshirishning o‘ziga xos jihatlari yoritilgan.

Kalit so‘z: Ijodiy qobiliyat, ijodiy faoliyat, ijod, yaratish, boshlang‘ich sinf, faoliyat, didaktik, algaritmik usul, kognitiv bilim.

Аннотация. В данной статье раскрыто содержание и сущность формирования творческих способностей младших школьников. Освещаются методы решения творческих задач и специфические аспекты реализации творческого потенциала в педагогической деятельности.

Ключевые слова: творческие способности, творческая деятельность, творчество, начальная школа, деятельность, начальный класс, дидактический,

алгоритмический метод, познавательные знания.

Annotation. This article reveals the content and essence of forming the creative abilities of elementary school students. Methods of solving creative problems and specific aspects of realizing creative potential in pedagogical activity are covered.

Keswords: Creative ability, creative activity, create, elementary school, activity, primary class, didactic, algorithmic method, cognitive knowledge.

Ta’lim jarayonida ko‘p yillardan buyon boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijodiy faoliyatini rivojlantirish muammosi turli fan sohalarining shu jumladan – falsafa, pedagogika, lingvistikaning diqqat markazida bo‘lib kelmoqda. Hozirgi rivojlanayotgan zamonda turli sohalar bo‘yicha tanlovlar kreativ faoliyatni rivojlantirishning asosi bo‘lgan kognitiv bilimlarni amalda qayta ishlab chiqish va takomillashtirish imkonini beradigan interfaol mashg‘ulot shakllari va metodlarini tanlash va tatbiq qilish lozim. Shu bilan bir qatorda muayyan sohalarga qiziqishi, intilishi va qobiliyatini namoyon qilayotgan o‘quvchilarni izlash aniqlash, ularga bundan keyingi rivojlanishi uchun barcha imkoniyatlarni yaratib berish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Chunki, hozirgi paytda turli sohalar bo‘yicha tanlovlar soni ortib bormoqda, jamiyatda rivojlangan bilimlarni yanada takomillashtirish sharoitlarida iqtidorli va qobiliyatli shaxslar iqtisodiy taraqqiyot va rivojlanishning, milliy nufuzni yanada baland ko‘tarishning muhim omiliga aylanib bormoqda. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish ta’lim jarayonining asosi bo‘lgan, doim diqqat markazida turagan va etiborni talab qiladigan, o‘z ahamiyatini yo‘qotmaydigan pedagogik muammodir.

Yaratish – ijodiy faoliyat bo‘lib, ta’limiy mahsulotlarning boshlang‘ich sinf o‘quvchilari tomonidan o‘rganilayotgan fan sohasiga tadbiq etishga intilishidir. Biz, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda, metodik madaniyat vositasida masalalarni yechishda boshlang‘ich sinf o‘quvchilari orttirgan shaxsiy bilimlar muhim ekanligi to‘g‘risidagi qarashlarni ilgari surgan tadqiqotchilar izlanishlarini ma’qul deb bilamiz. I.M. Smirnova fikricha, —zamonaviy rivojlanish bosqichida insonning ijodiy faoliyati shaxs kamolotining ajralmas qismi sifatida namoyon bo‘ladi. Ijodiy qobiliyatlar, ishga ijodiy yondashuv har bir kishi uchun kerak. Ijod qilish, demak, qandaydir yangilik yaratish, noma’lum narsani kashf etish demakdir.

Har qanday ijodiy ish yuksak kuzatuvchanlikni, tajribani, fantaziya uchqurligini, bilim yuqori bo‘lishini talab etadi. O‘quvchida bilim doirasi qancha yuqori bo‘lsa, inson shuncha ko‘p mahsuldorlika erisha oladi. —O‘zbek tilining izohli lug‘atida —ijodiylik- ijod, yaratuvchanlik bilan bog‘liq ijodiy faoliyat, ijodiy mehnat sifatida ta’riflangan.

Ijodiylik – faollik va mustaqillikning oliy rivojidir. Pedagogik nazariya va amaliyotda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijodiy faoliyati bilan bog‘liq bo‘lgan va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishga qaratilgan omillarni izlabtopishga yo‘naltirilgan usullar faol ravishda ishlab chiqilmoqda. Bu muammogayondashuv usullarining ko‘pligiga qaramay, ularni quyidagicha guruhlash mumkin:

1. Faoliyatning har xil turlarini maxsus sharoitlar yaratgan holda ijodiy qobiliyatni rivojlantirish;
2. O‘qitishning faol usullarini qo‘llagan holda ijodiy qobiliyatni maqsadli rivojlantirib borish. Birinchi yo‘nalish qo‘shimcha ta’lim doirasida, shuningdek, darsdan tashqari mashg‘ulotlarda faol rivojlanib boradi. Bunda musiqiy, lingvistik, mantiqiy matematik va boshqa maxsus qobiliyatlarga alohida e’tibor qaratiladi. Ushbu tadqiqotlarimizning asosiy predmeti bo‘lgan ikkinchi yondashuvni o‘quv jarayoniga tadbiiq etish muammosi to‘g‘risida to‘xtalib o‘tamiz. Bizning fikrimizcha, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari o‘zlarining shaxsiy ijodiy faoliyatini yo‘lga qo‘yishda ko‘mak beradigan va ularning yoshiga mos usullar tizimining yo‘qligi asosiy muammolardan biri sanaladi.

Zehnllilik, topqirlik, sinchkovlik qiziquvchanlik, izlanuvchanlik sifatlarini mustaqil va ijodiy faoliyatni tashlik etishning asosiy omili hisoblanadi. Ta’lim jarayonining ushbu omillari asosida tashkil etilishi o‘qituvchi va o‘quvchilar muloqotini individual va differensial yondashuvga asoslangan holda darslarni tashkil etishni toqazo etadi. Pedagogikada innovatsion yondashuvning joriy etishda ijodkorlik faoliyatining ma’naviy, didaktik, texnologik, tashkilotchilik kabi turlaridan keng foydalanish mumkin.

Ijodkorlik faoliyatining turlari

- 1. Ma’naviy ijodkorlik**
- 2. Didaktik ijodkorlik**
- 3. Tashkilotchilik ijodkorligi**
- 4. Texnologik ijodkorlik**

Ma’naviy ijodkorlik- o‘qituvchi va o‘quvchilar orasida ma’naviy axloqiy sohadagi sifatli natija beruvchi takrorlanmas o‘ziga xos yondashuvga asoslangan faoliyat turi.

Didaktik ijodkorlik- o‘quv materialini tanlash, loyihalash va o‘quvchilarni o‘zlashtirishining yangi yo‘nalishlarini ishlab chiqishga asoslangan faoliyat turi.

Texnologik ijodkorlik- yuqori natijaga erishish imkoniyatini beruvchi yangi tizimlar, loyihalar jarayonlar va vaziyatlarni izlash va yaratish bilan bog‘liq jarayon bo‘lib bunda ijodkorlikni o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyatini butunlay egallab oluvchi eng murakkab turi hisoblanadi. Ushbu ijodkorlikning o‘ziga xosligi va yangilik elementlarini texnologiyaga o‘tkazish uning samaradorligini tubdan o‘zgartirishga

qaratilganligi bilan tavsiflanadi, hozirgi zamon talablariga mos keladi.

Tashkilotchilik ijodkorligi - rejalashtirish, nazorat, resurslarni taqsimlash va safarbar qilish, tashqi muhit bilan aloqa, o‘quvchilar va o‘qituvchilar orasidagi bog‘lanishning yangi usullarini yaratishni tashkil qilish va boshqarishdagi ijodkorlikdir. Ushbu har xil guruhdagi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijodiy qobiliyatlarini o‘stirish, ijodiy faoliyatini to‘g‘ri rivojlantirishga, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijodiy faoliyatini rivojlantirishga ta’sir etadigan usullar borasida ham turlicha nuqtai nazarlar mavjud.

Masalan, pedagogik faoliyatda ijodiy masalalarni yechishga *evristik yondashishni* tadbiq etish va boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining qabul qilish imkoniyatiga qarab evristikaga o‘qitishga ahamiyat qaratiladi. Ijodiy masalalarni yechishning *algoritmik usuli* intuitsiyaga kam tayanganligi uchun ham pedagogik amaliyotda keng qo‘llanilmaydi. Olib borilgan tadqiqotlarga tayangan holda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijodiy qobiliyatlarni samarali rivojlantirish uchun evristik usul algoritmik usul bilan qo‘shib olib borilishi kerak, deb hisoblaymiz.

Adabiyotlar:

1. Sh.Mirziyoyev. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz-2017.
2. Джуракулова А.Х. Математика о‘qitish jarayonida matematik qonuniyatlarni topishga doir masalalar yechish o‘quvchilarning ijodiy faoliyatini shakllantirish vositasi sifatida. Zamonaviy ta’lim jurnali, 11-son, 76-81-betlar.
3. Usmanova U.A. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijodiy tasavvurini rivojlantirish.2019.
4. Маслова С.В. Изучение элементов геометрии в начальной школе. Школьное математическое образование: вопросы содержания и методов: Тезисы докладов. - СПб.: Образование, 1995. - С. 41.

ZAMONAVIY TA’LIMDA DARS JARAYONINI KREATIV TASHKIL ETISH VA RAQAMLI TEXNALOGIYALARNI INTEGRATSIYALASH **Askarova Zilolaxon Nurmuxamadovna**

Farg‘ona viloyati pedagogik mahorat markazi Aniq va tabiiy fanlar kafedrası
o‘qituvchisi, Farg‘ona shahri, +998950861087

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy ta’limda dars jarayonini kreativ yondashuv asosida tashkil etish va raqamli texnologiyalarni o‘quv jarayoniga integratsiyalashning nazariy va amaliy asoslari yoritilgan. Kreativ metodlar orqali o‘quvchilarning faolligi va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, raqamli platform va vositalar, interaktiv taqdimotlar, test

tizimlari, virtual laboratoriyalar orqali ta’lim samaradorligini oshirish yo’llari ko’rib chiqiladi. Mazkur maqola o’qituvchilarga zamonaviy metodlardan foydalangan holda o’quvchilar bilan interaktiv va ijodiy ishlash yo’nalishida amaliy tavsiyalar beradi. Yani ularga faqat nazariy emas, balki amaliy orqali fikrlash, bilimlarni hayotga qay darajada qo’llay olishiga yordam beradi.

Kalit so’zlar: kreativ yondashuv, zamonaviy ta’lim, raqamli texnologiyalar, interaktiv dars metodlari, ta’lim jarayoni, AKT integratsiyasi, o’quv faoliyati, Pedagogik innovatsiyalar.

Kirish

Bugungi kunda texnologiyalar juda tez sur’atda rivojlanmoqda. Shu bilan birga, ta’lim sohasida ham yangi talablar va ehtiyojlar vujudga kelmoqda. Dasturiy ta’minot, internet, interaktiv qurilmalar kabi axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) samarali foydalanish ta’lim jarayonini sifat jihatdan yaxshilash imkonini beradi.

Zamonaviy ta’lim talablari asosida innovatsion va kreativ yondashuvlardan foydalangan holda darslarni tashkil etish, amaliy mashg’ulotlarni zamon talablari asosida shakllantirish o’quvchilarning bilim olish darajasiga ijobiy ta’sir ko’rsatadi. Bu jarayonda o’qituvchi o’z ustida muntazam ishlashi, kasbiy kompetensiyalarini oshirib borishi, dolzarb loyihalarda ishtirok etishi va yangi texnologiyalarni dars jarayoniga tatbiq eta olishi muhim hisoblanadi.

Shuningdek, o’quvchilar raqamli texnologiyalar yordamida qisqa vaqt ichida ko’plab ma’lumotlarga ega bo’lishi, interaktiv vositalar – masalan, quiz botlar orqali bilimlarini mustahkamlashi va o’zaro aloqa o’rnatish imkoniyatiga ega bo’ladi. Bu esa ularning fanlarga bo’lgan qiziqishini oshiradi, o’qituvchining darslarini samaraliroq qiladi va natijada ta’lim sifatining oshishiga olib keladi.

Ta’lim jarayonini AKT vositalari orqali integratsiya qilish, pedagogik texnologiyalar asosida interaktiv darslar tashkil etish, o’quvchi shaxsining bilim, ko’nikma va malakalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Zamonaviy ta’lim aynan shu jihatlari bilan juda muhim ahamiyat kasb etadi.

Metodika

Zamonaviy ta’lim sifatini oshirishda quyidagi metodik yondashuvlar samarali hisoblanadi:

a) Tahliliy metod – darslarni zamonaviy uslublar asosida tashkil etish va raqamli texnologiyalardan foydalanishni o’rganishga asoslanadi. Bu metod orqali darsning kuchli va zaif tomonlari aniqlanadi.

b) Taqqoslash metodi – an’anaviy va innovatsion (kreativ) yondashuvlar o’rtasidagi farqlar tahlil qilinadi. Bu orqali qaysi yondashuv ta’lim samaradorligini oshirishini aniqlash mumkin.

c) Amaliy kuzatuv – o’qituvchilarning raqamli vositalardan foydalanish holati

va samaradorligi o‘rganiladi. Dars jarayonidagi real vaziyatlar asosida xulosalar chiqariladi.

d) Eksperiment metodi – muayyan fanlarda raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali o‘quvchilarning bilim olish darajasiga qanday ta’sir ko‘rsatayotgani aniqlanadi.

Har bir pedagog o‘z darslarini muntazam ravishda tahlil qilib borishi, kamchiliklarini aniqlab, kelgusi darsga tayyorgarlikda ushbu nuqsonlarni bartaraf etish ustida ishlashi zarur. Taqqoslash asosida o‘z ijobiy tajribalarini ko‘paytirib, amaliy faoliyatini video yoki audio shaklida yozib olib, darsdan so‘ng ularni tahlil qilishi mumkin. Bu nafaqat pedagogik nutqni rivojlantirish, balki darsni qanday o‘tkazganini baholash va natijalarni yaxshilash imkonini beradi.

“Pedagog” so‘zi yunon tilidan olingan bo‘lib, “bolani yetaklovchi” degan ma’noni anglatadi. Shu bois, har bir pedagog o‘z mahoratini rivojlantirishi, epchillik va chaqqonlik bilan o‘quvchining diqqatini jalb etib, interaktiv va qiziqarli darslar tashkil etishni bilishi kerak.

Darslar quruq ma’ruzaga aylanib qolmasligi, balki o‘quvchi uchun tushunarli, sodda, mazmunli va qiziqarli bo‘lishi muhim. Bunda shakllar, diagrammalar, chizmalar, modellashtirish va vizual laboratoriyalar yordamida real bo‘lmagan (virtual) obyektlarni ko‘rsatish orqali o‘quvchilarning tasavvurini kengaytirish, mustaqil fikrlashga undash mumkin.

Bu esa ta’lim samaradorligini oshiradi, chunki o‘quvchi o‘zlashtirgan bilimni amaliyotda qo‘llay olgan taqdirda, uni BLUM taksonomiyasi asosida baholash mumkin. Bu taksonomiya quyidagi bosqichlarni o‘z ichiga oladi: 1) Eslash, 2) Tushunish; 3) Qo‘llay olish; 4) Tahlil qilish / baholash; 5) Yaratish.

Darslarda o‘quvchilar bilimni eslab qolishi uchun rasmlar va grafik shakllar samarali vosita hisoblanadi. Raqamli texnologiyalardan foydalanish, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini kuchaytiradi, ular o‘z bilimlarini turli muqobil javoblar orqali ifoda eta oladi. Bu holat o‘quvchilarning baholanishi va rag‘batlantirilishiga olib kelib, kelgusi mavzularni chuqurroq tushunishiga yordam beradi.

Natijalar

Bugungi kunga kelib, zamon talablari asosida darslar tashkil qilinayotgani natijasida nafaqat o‘quvchilarda bilim olishga bo‘lgan individual yondashuv kuchaymoqda, balki o‘qituvchining dars o‘tish jarayoni ham samarali bo‘lib bormoqda. Bu, albatta, AKT orqali ta’lim sifatini oshirishga olib keladi. Biroq, AKT vositalaridan samarali foydalanish uchun o‘qituvchi ushbu texnologiyalarni yaxshi bilishi, ularning imkoniyatlarini puxta o‘zlashtirgan bo‘lishi lozim. Shu bilan birga, raqamli resurslardan foydalanganda axloqiy va texnik qoidalarga rioya qilish, boshqa foydalanuvchilar manfaatlarini ham hisobga olish zarur.

Zamonaviy ta’limda interaktiv darslarni tashkil etish va ularni AKT bilan integratsiyalash orqali o’quvchilarning tasavvuri kengayadi, bilim va ko’nikmalari rivojlanadi. Masalan, chizma, modellashtirish va virtual laboratoriyalar orqali abstrakt tushunchalarni aniq tasavvur qilish imkoniyati yaratiladi. O’quvchi shakl, diagramma va rasmlar asosida o’z fikrini ifoda eta oladi, og’zaki muloqot vositasi orqali tushunganini asoslab bera oladi.

Shuningdek, biz – o’qituvchilar – har bir o’quvchiga individual yondashib, ularni muammoni hal qilishga, mustaqil fikrlashga undaydigan savollar orqali rag’batlantirishimiz kerak. Bu esa o’quvchilarning amaliyotda bilimlarini qo’llay olish darajasini baholashga, ularni loyihaviy faoliyatga jalb qilishga yordam beradi. Raqamli texnologiyalar yordamida qayta aloqa mexanizmlarini yo’lga qo’yish, xususan, quiz botlar, testlar va refleksiya uslublari orqali darslarni mustahkamlash, o’zlashtirilgan bilimlarni amalda sinab ko’rishga imkon yaratadi. Bularning barchasi, o’z navbatida, ta’lim sifatini oshiradi va rivojlantiradi. Demak, muhokama qilinayotgan mavzu bugungi ta’lim jarayoni uchun dolzarb bo’lib, uni chuqur tushunish va amaliyotda qo’llash zarurdir.

Xulosa

Zamonaviy ta’lim tizimida dars jarayonini kreativ yondashuv asosida tashkil etish hamda raqamli texnologiyalarni integratsiyalash o’quvchilarning bilim olish jarayonini yengillashtiradi. Bu esa, o’z navbatida, ularning mustaqil fikrlash, tahlil qilish va ijodiy yondashish qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

So’nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlar va amaliy tajribalar shuni ko’rsatmoqdaki, interaktiv o’qitish metodlari hamda AKT vositalari o’qituvchi va o’quvchi o’rtasidagi hamkorlikni mustahkamlaydi va dars samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Masalan, masofaviy o’qitish platformalari, onlayn viktorinalar, vizual resurslar va modellashtirish imkoniyatlari orqali o’quvchilar darsda faol ishtirok etadi, fikrini erkin ifoda etadi va o’z bilimini amaliyotda sinab ko’rish imkoniga ega bo’ladi.

Kelajakda ta’limda kreativlik va raqamli texnologiyalar uyg’unligini ta’minlash, o’qituvchilarni doimiy ravishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan tanishtirib borish va ularga amaliy ko’nikmalarni shakllantirish dolzarb masalaga aylanmoqda. Bu jarayon, ayniqsa, raqamli transformatsiya bosqichida o’qituvchidan yangilikka ochiqlik, ijodkorlik va texnologik savodxonlikni talab qiladi.

Shu orqali raqobatbardosh, tafakkurga ega, global muammolarni hal qila oladigan barkamol shaxslarni tarbiyalash imkoniyati kengayadi. Bu esa jamiyat rivoji va milliy taraqqiyotda ta’lim tizimining tutgan o’rnini yana-da kuchaytiradi.

Biz – o’qituvchilar – vatanparvar va ijodkor insonlarni tarbiyalashda fidokorona xizmat qilishimiz zarur. Yoshlar bizning kelajagimiz bo’lib, biz ularning

qo‘lidan tutib, ularga kreativ yondashuv asosida chuqur bilimlar berish, ularni ziyo bilan yo‘g‘rilgan ma‘naviyatli insonlar etib tarbiyalashga mas’ulmiz. Shu yo‘lda doimiy izlanish, tajriba almashish va zamonaviy texnologiyalarni o‘zlashtirish asosiy ustuvor yo‘nalishimiz bo‘lishi lozim.

Adabiyotlar:

1. Z.N.Askarova. The development of future teachers' ICT competencies in managing project activities and in the process of mutual collaboration. Web of Technology: Multidimensional Research Journal. Volume 2, Issue 12, December 2024. 174-178 pp.
2. Z.N.Askarova. O‘qituvchilarni zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida kreativ pedagogik metodlar bilan tayyorlash. So‘ngi ilmiy tadqiqotlar nazariyasi respublika ilmiy-uslubiy jurnali. 2024. 7-jild 11-son. –B.235-242.
3. Z.N.Askarova, I.Tojiboyev. Talabalarining interfaol muhitda mustaqil ishini tashkil etishda o‘qituvchining roli. Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation, Volume 2 № 3 (2024). 598-604 betlar.

ZAMONAVIY SUN’IY INTELLEKT SISTEMALARINING TA’LIM JARAYONIDAGI AHAMIYATINING PSIXOLOGIK ASPEKTLARI

Avezov Tohir Ochilovich.

Buxoro viloyat PMM, AKT o‘qituvchisi. (ato.tokhir60@gmail.com)

Annotatsiya. Mazkur maqolada hozirgi zamonaviy ta’lim tizimida sun’iy intellekt sistemalarining qo‘llanilishining ta’lim jarayoniga ta’siri hamda psixologik xususiyatlari to‘g‘risida fikr yuritilgan.

Аннотация. В статье влияние и психологические особенности использования систем искусственного интеллекта в современной системе образования.

Abstract. The article examines the influence and psychological characteristics of the use of artificial intelligence systems in the modern education system on the educational process.

Kalit so‘zlar: Sun’iy intellekt (AI), asosiy yo‘nalishlari, ta’limda qo‘llanilishi, tahlillar, psixologik aspektlar, afzalliklari, AI (AGI, ASI)larning kelajakka ta’siri, salbiy tomonlari, rivojlanishiga global yondashuv.

Ключевые слова: Искусственный интеллект (ИИ), основные направления, применение в образовании, анализ, психологические аспекты, преимущества, влияние ИИ (AGI, ASI) на будущее, негативные аспекты, глобальный подход к его развитию.

Key words: Artificial intelligence (AI), main directions, application in

education, analysis, psychological aspects, advantages, influence of AI (AGI, ASI) on the future, negative aspects, global approach to its development.

Zamonaviy raqamli texnologiyalarning rivojlanishi insonlar faoliyatining barcha yo‘nalishlariga, shu jumladan ta’lim tizimlariga ham ta’siri tobora globallashtirib, rivojlanib, mukammallashtirib bormoqda. Zamon shunday tez sur’atlarda o‘zgarib bormoqdaki, axborot oqimlari bilan ishlashda zamonaviy raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish, ta’limni rivojlantirishda qo‘llash hozirgi davr talablaridan biri bo‘lib qolmoqda

Bugungi kunda insoniyat ta’lim jarayonida uning sifatini oshirish, zarur kasbiy ko‘nikmalarni keng miqyosda foydali va samarali o‘zlashtirish uchun keng imkoniyatlarga ega. Shunga qaramasdan, SI (AI) hali rivojlanishning boshlang‘ich stadiyasida turibdi. Kelajakda sun’iy intellektning (AGI-artificial general intelligence) asosiy SI, hamda (ASI- artificial super intelligence) super SI bosqichlari e’tirof etilmoqda. Ya’ni, yaqin kelajakda sun’iy ong, aql va tafakkur kashf qilinishi, sun’iy biorobotlar, mustaqil ishlay oladigan va qarorlar qabul qila oladigan sun’iy sistemalarning paydo bo‘lishi ehtimoldan xoli emas. Mutaxassislarining fikriga ko‘ra, sun’iy intellekt va machine learning texnologiyalarini qo‘llash butun ta’lim tizimlari evolyutsiyasining asosiy rivojlanish omiliga aylanadi.

Tahlillarga ko‘ra: AQSh ta’lim sektorida keying yillarda sun’iy intellektdan foydalanish 50%ga oshishi kutilmoqda. Universitetlarning 80-90 foizi keyingi bir necha yil ichida sun’iy intellektni qo‘llab-quvvatlaydigan o‘qituvchi yordamchilarni qo‘shishni rejalashtirmoqda. Buyuk Britaniya oliy ta’limi tizimida sun’iy intellektning joriy etilishi asosida 2030-yilga borib 500000 ta yangi ishchi o‘rni yaratish kutilmoqda. 2025-yilga kelib dunyo bo‘ylab har 10 talabadan 1 nafari o‘z ta’limini sun’iy intellekt yordamida qo‘llab-quvvatlaydi. Xitoyda ham SI (AI)ni qo‘llash borasida jadal samarali ishlar olib borilmoqda.

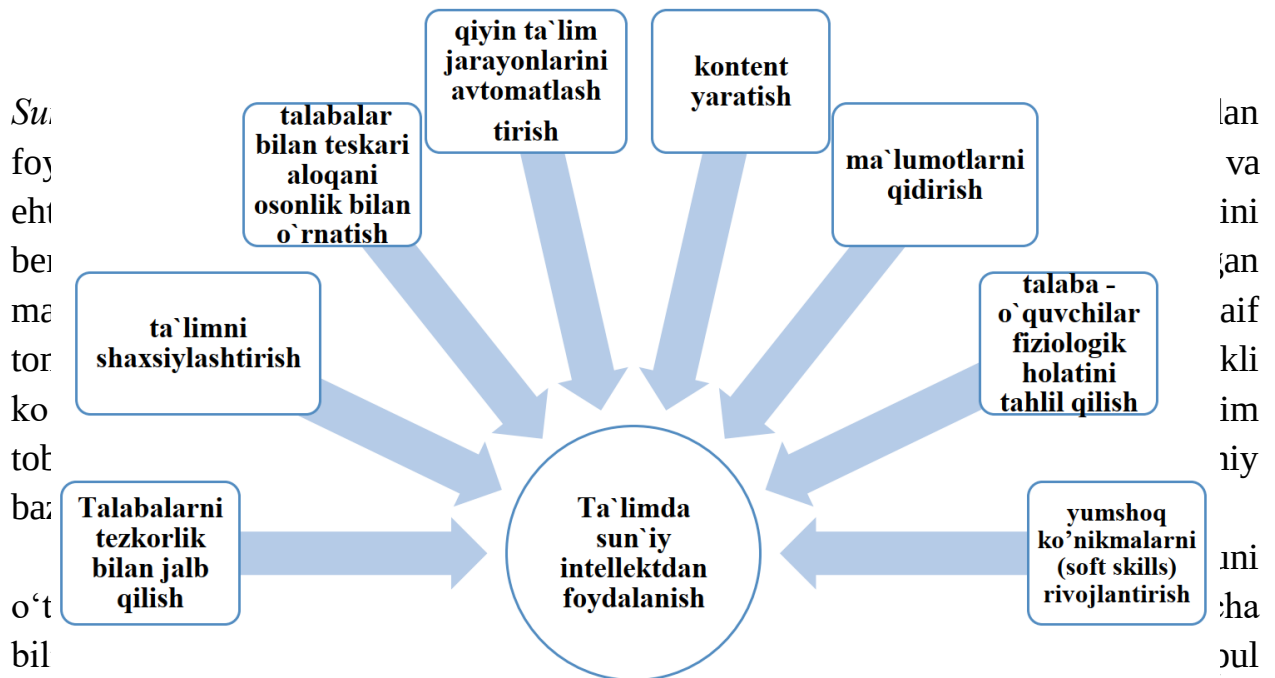
Sun’iy intellektga asoslangan texnologiyalar ta’lim va kommunikatsiyalar bilan ishlash uslublarini o‘zgartirmoqda. Neyron tarmoqlar ma’lumotlarni qidirish va tartibga solish, yangi kontentlar yaratishi mumkin. Bu esa sun’iy intellektdan ta’lim sohasida foydalanishning o‘ta dolzarbligini ko‘rsatadi. O‘qituvchining darsga tayyorgarligi jarayonida sun’iy intellektdan foydalanishi asnosida har bir qiziqarli, foydali, zerikarli bo‘lmagan, zarur hollarda o‘yin tariqasida o‘tkaziladigan dars ortida jiddiy tayyorgarlik ishlari yotadi.

Ta’limda sun’iy intellektdan foydalanishning ayrim turlari

Ta’lim sohasida SI dan foydalanishning quyidagi yo‘nalishlarini ta’kidlab o‘tish maqsadga muvofiqdir.

- Doimiy bajariladigan vazifalarni avtomatlashtirish;

- Ta’limni personallashtirish;
- Kontent va ta’lim dasturlarini yaratish;
- Yumshoq ko‘nikmalarni (soft skills) rivojlantirish;
- Baholashda noxolislikni yo‘q qilish;

tejavsh imkonini beradi. Shunday qilib, hatto matematikani o‘rganishni qiziqarli o‘yinga aylantira oladigan repetitor-illovalar allaqachon mavjud.

O‘rganish uchun motivatsiyani oshirish. Ta’lim jarayoni ko‘pchilik tomonidan majburiy burch sifatida qabul qilinadi va uy vazifasini bajarish, test va imtihonlarga tayyorgarlik ko‘plab salbiy his-tuyg‘ularni keltirib chiqaradi. Biroq, ta’lim jarayonida sun’iy intellekt, virtual reallik, neyron tarmoqlar yoki robotlar kabi texnologiyalardan foydalanish buni o‘zgartirishi mumkin. Innovatsiyalardan foydalanish ta’limga o‘yin elementini olib kelishi, o‘quv jarayonini yanada interaktiv va qiziqarli qilishi mumkin. Agar o‘qituvchilar zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanishni o‘rgansalar, bu talabalar orasida motivatsiya darajasini sezilarli darajada oshirishi, yangi bilim va ko‘nikmalarga qiziqishini rivojlantirishi mumkin.

Talabalarning ruhiy salomatligi haqida qayg‘urish. Video-tahlil sun’iy intellekt tizimlari nafaqat talabalarning muayyan mavzular yoki topshiriqlarga bo‘lgan munosabatini, nima uchun ularda fanga bo‘lgan qiziqish yo‘qolayotganini aniqlashga, balki ularning jismoniy va psixologik salomatligini baholashga, hatto harakatlaridagi tajovuzni sezishga yordam beradi.

Ta’lim jarayoni ishtirokchilarining psixologik ruhiy holati ta’lim samaradorligiga va boshqa faktorlarga sezilarli darajada ta’sir qilishi shubhasiz. Shunday ekan, SI sistemalarining psixologik jihatdan konstruktiv va destruktiv ta’sirlari, diagnostikasi, korrektsiyalari va qo‘llash imkoniyatlari hisobga olinishi

juda muhimdir. Shuningdek, SI (AI)ning kelajakda keng ko‘lamda qo‘llanilishi qanday salbiy oqibatlarga olib kelishining psixologik va psixo-diagnostik jihatlariga ham e‘tibor qaratish maqsadga muvofiq bo‘lar edi. Bu jihatlar ta‘lim jarayoni ishtirokchilarida bilimlarni o‘zlashtirish samaradorligini oshirishda, qo‘rquv (fobiya)larni yengishda, kreativ fikrlashini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, ta‘limda SI sistemalaridan foydalanish nihoyatda ta’sirchan bo‘lib, ularning yo‘nalishlari kengayib bormoqda. Zamonaviy raqamli texnologiyalar, SI (AI) sistemalari va mashina algoritmlari katta hajmdagi ma’lumotlarni to‘plash, tuzish, tahlil qilish, talabalarni jamoalarga to‘plash, ta‘lim ko‘nikmalarini shakllantirish va yaxshilash imkonini bersada, zamonaviy taxnoligiyalar faqat uni o‘rgatishga yordam bermoqda, xolos. Eng muhimi, ta‘limning “o‘qituvchi-o‘quvchi” o‘rtasidagi aloqasi jihatida o‘zgarishsiz qolmoqda. Kelgusida bu aspektlarning psixologik jihatlarini mukammal darajada tadqiq qilish muhim vazifalardan biri bo‘lib qoladi, degan fikrdamiz.

Foydalanilgan manbalar:

1. Sabirova Dildor. TDIU. “Raqamli tarnsformatsiya va sun’iy intellekt” jurnali. Ilmiy maqola. 3. 2024.
2. Uralova Iroda va b. TATU. “Application of artificial intelligence technologies in the public civil service” xalqaro konferensiyasiga maqola. Noyabr. 2024.
3. Бессмертный И.А. «Искусственный интеллект». Учебное пособиею Санкт-Петербург. 2010.
4. Internet resurslari

RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANIB DARSLARDA VA DARS DAN TASHQARI MASHG‘ULOTLARDA O‘QUVCHILARDA HAMKORLIK D AGI TA‘LIMNI TASHKIL ETISH

Zaripova Muslima Kurbanovna

Qashqadaryo VPMM Maktabgacha, boshlang‘ich va maxsus ta‘lim
kafedrasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli texnologiyalar asosida dars jarayonida va darsdan tashqari mashg‘ulotlarda o‘quvchilarda hamkorlikda o‘qish ko‘nikmalarini shakllantirish masalalari tahlil qilingan. Hamkorlikdagi ta‘limni tashkil etishning raqamli shakllari, ularning afzalliklari va zamonaviy platformalar orqali amaliy qo‘llanilishi yoritilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli texnologiyalar, hamkorlikdagi ta‘lim, interaktiv mashg‘ulotlar, guruhli ish, onlayn hamkorlik, zamonaviy ta‘lim vositalari.

Abstract: This article analyzes the issues of developing collaborative learning skills in students during the lesson and in extracurricular activities based on digital

technologies. Digital forms of organizing collaborative learning, their advantages and practical application through modern platforms are highlighted.

Keywords: digital technologies, collaborative learning, interactive activities, group work, online collaboration, modern educational tools.

Аннотация: В данной статье анализируются вопросы формирования навыков совместного обучения у учащихся на уроке и во внеурочной деятельности на основе цифровых технологий. Освещены цифровые формы организации совместного обучения, их преимущества и практическое применение через современные платформы.

Ключевые слова: цифровые технологии, совместное обучение, интерактивная деятельность, групповая работа, онлайн-сотрудничество, современные образовательные инструменты.

Kirish

Raqamli texnologiyalar bugungi eng yaxshi ta’lim sifatini yuksalishiga muhim o‘rin egallagan desak adashmaymiz. Raqamli texnologiyalar inson faoliyatining barcha sohalarida qo‘llaniladi, jamiyatdagi axborot oqimlari orqali tarqaladi va global raqamlashtirilgan makonini tashkil qiladi. Bugungi kunda ular dunyoda keng tarqalmoqda, chunki jamiyatimiz yangilangan axborotni talab etadi. Jamiyat hayotining deyarli barcha sohalarida raqamli texnologiyalardan foydalaniladi. Ushbu jarayonning markaziy qismi ta’limni raamlashtirishdir. Bugungi kunda ta’lim jarayonlarini raqamlashtirishga katta e’tibor qaratilmoqda, chunki raqamli texnologiyalardan foydalanish o‘qitishning pedagogik usullarini yanada rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi Kompyuter texnologiyalari inson faoliyatining barcha sohalariga kirib keldi va kirib kelmoqda. Elektron hisoblashdan foydalanmaydigan hech bir sohani tasavvur qilib bo‘lmaydi. Ta’lim sohasi ham bundan mustasno emas va raqamlashtirish jarayoni bosqichma bosqich amalga oshirilib borilmoqda. Bundan tashqari, kompyuterlar qo‘shimcha o‘qitish vositasi sifatida emas, balki uning samaradorligini sezilarli darajada oshirish uchun mo‘ljallangan yaxlit o‘quv jarayonining ajralmas qismi sifatida qoraladi.

Zamonaviy ta’lim tizimida shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirish muhim o‘rin egallaydi. Ayniqsa, o‘quvchilarda hamkorlikda ishlash, fikr almashish, ijtimoiylashish kabi ko‘nikmalarni rivojlantirish ta’limning ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu borada raqamli texnologiyalar yangi imkoniyatlar ochib bermoqda. Dars jarayonida va darsdan tashqari mashg‘ulotlarda raqamli vositalar orqali hamkorlikdagi ta’limni tashkil etish o‘quvchilarning faoliyatini yanada samarali qiladi.

Asosiy qism

Hamkorlikdagi ta’lim tushunchasi

Hamkorlikdagi ta’lim – bu o‘quvchilarning kichik guruhlarda umumiy maqsad sari harakat qilishi, muammolarni birgalikda hal qilishi, bilim va tajriba almashishi orqali ta’lim olish shaklidir. Bu yondashuv o‘quvchilar o‘rtasida o‘zaro hurmat, faol muloqot, fikrlarni muhokama qilish va qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Raqamli texnologiyalar orqali hamkorlikni tashkil etish vositalari

Quyidagi raqamli platforma va vositalar o‘quvchilar o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantirishda samarali bo‘lib xizmat qiladi:

Google Docs/Slides/Sheets – birgalikda matnlar, taqdimotlar yoki jadvallar ustida ishlash imkonini beradi.

Padlet – g‘oyalar almashinuvi va jamoaviy loyiha ishlari uchun qulay muhit.

Zoom Breakout Rooms – onlayn dars vaqtida o‘quvchilarni kichik guruhlariga ajratib ishlash imkoniyati.

Microsoft Teams – jamoaviy loyiha ishlari, chat, videokonferensiya va fayl almashinuvi imkoniyatlari.

Trello yoki Miro – guruhli rejalashtirish, loyiha taqsimoti va hamkorlikda yechim ishlab chiqish platformalari.

Edmodo va ClassDojo – o‘quvchilar, ota-onalar va o‘qituvchilar o‘rtasidagi onlayn muloqot va bahamjihat ishlash muhiti.

Dars jarayonida hamkorlikni raqamli vositalar bilan shakllantirish

Dars davomida o‘quvchilar quyidagi shakllarda raqamli hamkorlik faoliyatida ishtirok etishlari mumkin:

Guruhli onlayn muhokamalar

Muayyan matn, video yoki savol asosida guruhlarda Zoom yoki Google Meet orqali fikr almashish.

Birgalikda hujjat tahrirlash

Masalan, Google Docs yordamida bir nechta o‘quvchi bir vaqtning o‘zida inshoni yozishi yoki matnga tahlil berishi.

Interaktiv testlar va viktorinalar

Quizizz, Kahoot kabi platformalarda jamoaviy tarzda test topshiriqlarini bajarish.

Loyiha ishlari

Dars mavzusiga doir slayd, video yoki raqamli loyiha tayyorlab, guruh nomidan taqdim etish.

Darsdan tashqari mashg‘ulotlarda raqamli hamkorlik

Raqamli texnologiyalar orqali darsdan tashqari faoliyatni tashkil etish ham o‘quvchilarda ijtimoiy mas’uliyat va mustaqil faoliyatga tayyorlikni oshiradi:

Virtual kutubxona loyihalari – o‘quvchilar birgalikda muayyan mavzuda maqolalar, referatlar to‘plashadi.

Elektron gazeta/jurnal chiqarish – o‘quvchilar sinf jurnalining raqamli versiyasini birgalikda yaratishadi. Onlayn musobaqalar va tanlovlar – o‘quvchilar guruhlarida ishtirok etib, ijodiy raqobatda bo‘lishadi. Darsdan keyingi onlayn uchrashuvlar – haftalik muhokamalar, fikr almashuvlar uchun platformalarda suhbat uyushtirish.

Hamkorlikdagi raqamli ta’limning afzalliklari

Fikr almashish va jamoaviy qaror qabul qilish ko‘nikmasi rivojlanadi. O‘quvchilar o‘rtasida ijtimoiy muloqot shakllanadi. Raqamli savodxonlik darajasi ortadi. Har bir o‘quvchi o‘zining kuchli jihatlari orqali guruhga hissa qo‘shadi. Mas’uliyat, vaqtni rejalashtirish va o‘z-o‘zini baholash kompetensiyalari shakllanadi.

Xulosa

Raqamli texnologiyalar yordamida o‘quvchilarda hamkorlikdagi ta’limni dars va darsdan tashqari mashg‘ulotlarda tashkil etish nafaqat ta’lim sifatini oshiradi, balki o‘quvchilarning ijtimoiy va kommunikativ kompetensiyalarini ham rivojlantiradi. Bunda o‘qituvchining raqamli vositalarni puxta egallashi va metodik yondashuvi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Raqamli hamkorlik — bu kelajak ta’limining asosi bo‘lib, uni samarali tashkil etish ta’lim tizimining dolzarb vazifasidir. Axborot texnologiyalari o‘quvchining ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi va uning dunyoqarashini kengaytiradi. Asosiy fanlardan tashqari, talaba qo‘shimcha ta’lim olishi mumkin, masalan, dasturlash tilini o‘rganishni boshlashi, onlayn kurslardan, simulyatorlardan foydalanishi, istalgan ijtimoiy tarmoqda muloqot qilishi mumkin. Shunday qilib, o‘quv jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish talabalarni zamonaviy axborot jamiyatida hayot va mehnatga tayyorlash uchun zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Raxmatova, G. (2022). Interaktiv dars va raqamli pedagogika asoslari. Toshkent: Ilm Ziyos nashriyoti.
2. Khodjaeva, N. (2023). “Hamkorlikda o‘qitish: Raqamli yondashuvlar”. Ta’lim va innovatsiyalar jurnali.
3. Vygotsky, L.S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes.
4. UNESCO (2021). Digital learning and collaboration: A framework for education systems.
5. www.ziyounet.uz | www.edutopia.org | www.moet.uz – rasmiy axborot manbalari.

O‘QITUVCHINING XULQ-ATVORIGA STRESSNING TA’SIRI PSIXOLOGIK TASNIFLASH Razakova Xolida Ismixonovna

Buxoro viloyati Qorovulbozor tuman MMTBga qarashli 6-umumiy o‘rta ta’lim maktabining amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Maqolada pedagogik faoliyatiga stressning ta’siri yoritib berilgan. O‘qituvchining faoliyatida stressni belgilaydigan va o‘qituvchilarning faoliyati samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadigan ko‘plab stress omillari bilan birga kelishi ko‘rsatilgan. Ta’kidlanishicha, adaptiv mexanizmlarning buzilishi, stressga past qarshilik, stress omillarining uzoq davom etadigan surunkali ta’siri bir qator psixosomatik kasalliklarga olib keladi. Maqolada stress muammosi bo‘yicha tadqiqotlar va yondashuvlar tahlil qilinadi, "hissiy charchash", "zo‘riqish" "stress" tushunchalarini tahlil qilinadi, o‘qituvchilarning kasbiy faoliyatining stressni keltirib chiqaradigan xususiyatlarini ko‘rib chiqadi. Nazariy tadqiqot o‘qituvchilarning hissiy holatini, ularning stressga chidamliligini professional muhim sifatida, uning shakllanishiga ta’sir qiluvchi omillarni keyingi empirik o‘rganish uchun asos bo‘lib xizmat qildi.

Kalit so‘zlar: o‘qituvchining charchashi, xulq-atvor muammosi, charchash belgilari, psixologik salomatlik.

O‘qituvchi o‘quvchilarni tarbiyalaydi va bilim bergani uchun katta mas’uliyat oladi, bu har bir bolaning individual ehtiyojlarini qondirish va kun davomida ularning xavfsizligi va farovonligini ta’minlashni o‘z ichiga oladi. Bu o‘qituvchilarga bosimni keltirib chiqaradi. Ikkinchidan, o‘qituvchilarda o‘quvchilarning xatti-harakatlari, ma’muriyat talablari va ota-onalarning ta’siri kabi turli omillar tufayli ham stress va tashvish hissi kuchayishi mumkin. Bundan tashqari, darslarga tayyorgarlik ko‘rish, o‘quvchilar ishini baholash va darsdan tashqari mashg‘ulotlarda qatnashish kabi yuqori yuklamalar o‘qituvchilarni haddan tashqari charchashga olib kelishi mumkin. O‘quvchilar va ularning ota-onalari bilan qiyin munosabatlar, ayniqsa, nizolar yoki ota-onalarning norozilik holatlarida stress paydo bo‘ladi. Umuman olganda, o‘qituvchilar stressga olib kelishi mumkin bo‘lgan bir qator omillarga duch kelishadi va ular ushbu qiyinchiliklarni samarali tarzda yengish uchun yordam va resurslardan foydalanish imkoniyatiga ega bo‘lishlari muhimdir.

Shu sababli bu zo‘riqish va asabiy buzilish uzoq vaxtli depressiyaga olib kelishi mumkin. Bunday vaziyatda stressdan o‘z vaxtida halos bo‘lishni boshlash juda zarurdir. Masalan: psixologga murojat qilish, tinkani quritadigan fikrlardan voz kechish, o‘zini erkin tutishga harakat qilish, zo‘riqish va tashvishlardan halos bo‘lish, hayotdagi qiyinchiiklarga ijobiy tomondan qarashga harakat qilish,

muammolarga yopishib qolmaslik muhimdir. Chunki stress sog‘liqni yo‘qotishga majbur qiladi.

Yana shuni ta’kidlash joizki jahonning ilg‘or tibbiyoti taklif etayotgan doridarmonsiz salomatlik uchun zararli bo‘lgan odatlardan voz kechish, stress holatidan vaqtida chiqib ketish uni surunkali shaklga o‘tib ketishini oldini olish uchun quyidagi qoidalarga amal qilish maqsadga muvofiqdir:

- kuniga kamida 8 soat to‘yib uxlash
- charchaydigan ish qilgandan so‘ng miriqib dam olish
- toza havoda sayr qilish
- asablarni buzadigan ishdan so‘ng, farzandlar bilan toza havoda sayr qilish, turli hil sport o‘yinlarini o‘ynash va boshqalar
- basseynda suzish
- hovlida ishlash (yer chopish, ekin ekish, mevali va manzarali daraxtlar o‘rnatish, gullarni parvarish qilish va boshqalar)
- san’atning bir qancha turlari bilan shug‘ullanish (muzika tinglash, qushiq aytish, raqsga tushish, turli ohanglardan zavq olish,)

Bundan ming yillar avval ham odamlar musiqa terapiyadan foydalangan.

Buxor sharifning yetuk farzandi tibbiyot ilmining sultoni mashhur tabib Abu Ali ibn Sino asab va ruhiy kasalliklarga chalingan bemorlarni turli ohanglar bilan davolagan. Antik davrning buyuk namoyondalari: Pifagor, Arastu, Aflotun, kuyni inson tanasi va ruhiyatiga ijobiy ta’sirini o‘rganishgan, shu bois asablari charchagan bemorlarga hotirjam qiluvchi kuylarni tinglashni tavsiya qilishgan.

Bugungi kunda davolashning bu usuli dunyoning ko‘pgina mamlakatlarida ommalashgan. Musiqa terapiya yordamida kuchli stress, yurak hastaliklari, ko‘krak bezi saratoni, qon aylanishi bilan bog‘liq kasalliklarda minglab bemorlar davo topishmoqda. Musiqa terapiyaning ushbu turi bo‘yicha ko‘plab tajribalar o‘tkazilgan. Bu muolajalar stressdagi bemorlarga ijobiy ta’sir ko‘rsatgani tasdiqlangan.

Shuningdek maktab o‘qituvchilarida stressga chidamlilikning shakllanishi turli omillarga bog‘liq, jumladan:

- Psixologik trening: Bardoshlilik ta’limi va treningi o‘qituvchilarga stressni samarali boshqarish uchun psixologik ko‘nikmalar va strategiyalarni rivojlantirishga yordam beradi.

Umuman olganda, maktab o‘qituvchilarida stressga chidamlilikning rivojlanishi ularning kasbiy hayotidagi qiyinchiliklar va stressli vaziyatlarni samarali yengishga yordam beradigan psixologik va xulq-atvor jihatlarini o‘z ichiga oladi. O‘qituvchilarda stressga chidamlilik ko‘nikmalarini shakllantirish ularning kasbiy faoliyatining juda muhim jihati hisoblanadi. Ushbu ko‘nikmalar o‘qituvchilarga ish va shaxsiy hayotning salbiy tomonlarini samarali yengishga yordam beradi.

O‘qituvchilar o‘zlarining stresslarini boshqarishganda, bu ularning psixologik va hissiy farovonligini saqlashga yordam beradi va psixologik muammolarni rivojlanish xavfini kamaytiradi. Bunday ko‘nikmalarga ega bo‘lgan o‘qituvchilar ko‘proq qo‘llab-quvvatlovchi va rag‘batlantiruvchi ta’lim muhitini yaratish orqali o‘z talabalariga yaxshiroq ta’lim berishlari mumkin. Bundan tashqari, stressga chidamlilik ko‘nikmalarini rivojlantirish o‘qituvchining kasbiy o‘shiga yordam.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Психология стресса и методы его профилактики: учебно-методическое пособие / Авт.-сост. – ст. преп. В.Р. Бильданова, доц. Г.К. Бисерова, доц. Г.Р. Шагивалеева. – Елабуга: Издательство ЕИ КФУ, 2015. – 142 с.
2. Stress psixokorreksiyasi. O‘quv qo‘llanma. Toyirova Shahlo Izatovna. Buxoro davlat pedagogika instituti. Buxoro-2023. bet-132

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ

Б.Я.Ахмедов

Доцент кафедры «Методика преподавания языков»
Бухарского областного ЦПМ

Аннотация: Широкое применение современных цифровых технологий и максимальное использование их образовательных возможностей, признаны во всем мире. Все растущая роль современных цифровых технологий требует разработку учебников нового поколения, основанных на психолингвистическом и когнитивном подходе к изучению русского языка. Эти учебники должны предполагать использование современных цифровых технологий, что, несомненно, будет способствовать повышению уровня овладения русской речью учащимися узбекской школы.

Ключевые слова: современные цифровые технологии, учебники нового поколения, специфика обучения русскому языку

На протяжении XX столетия в педагогике делалось немало попыток «технологизировать» учебный процесс. Некоторые ученые и педагоги сочли это как устранение учителя от процесса обучения. Сегодня роль информационных компьютерных технологий и максимальное использование их образовательных возможностей, увеличение информационной емкости и пропускной способности признаны во всем мире.

В настоящее время Интернет создает неограниченные возможности для широкого общения людей и свободного доступа к информации. Хотя в данной

области знаний преобладают материалы по английскому языку, российские учебные порталы, портал «Ziynet» Узбекистана дает большие шансы учителям-русистам пользоваться этой информационной технологией в преподавании русского языка.

В связи с приобретением независимости Республики Узбекистан изменились цели и задачи изучения русского языка в школах с узбекским языком обучения. Уроки русского языка в узбекской школе носят коммуникативный характер, при котором «основной целью обучения является не усвоение грамматических знаний, а продукция речевой деятельности»¹ Специфика обучения русскому языку учащихся узбекской школы состоит в том, что практически с первых дней (2-класс) они вынуждены включаться в общения на русском языке, располагая минимальными коммуникативными средствами.

Новая учебная программа по русскому языку для школ с узбекским языком обучения ставит цель научить в ходе учебного процесса понимать, полученную на русском языке информацию, выражать свое отношение к происходящим событиям, публично высказывая на русском языке собственное мнение в различных речевых ситуациях путем формирования речевой и лингвистической компетенции.[2.16]

Любому виду речевой деятельности можно научиться только путем постоянных упражнений в данном виде деятельности. И поскольку, по определению психологов, навык – это «закрепленные операции», постольку становится очевидным, что для привития учащимся навыков речевой коммуникации необходимо систематическое выполнение коммуникативных упражнений на каждом уроке. Теоретические же сведения в обучении, подчиненной коммуникативной направленности, используются лишь в той мере, в которой они способствуют выполнению практической цели. К сожалению, в практике преподавания русского языка в узбекской школе коммуникативные упражнения если и применяются, то эпизодически, от случая к случаю, не являясь обязательной составной частью каждого урока.

Учителя-практики порой рассуждают так: «Если останется время, проведу беседу на тему.....» Между тем, не только подобные «беседы», а скорее различные коммуникативные упражнения должны являться важнейшей составной частью урока, а не возможным, но не обязательным придатком к нему. Выполнение ситуативных упражнений, составление и разучивание диалогов, учебная дискуссия, парные диалоги учащихся, парная работа над учебником и другие виды коммуникативной деятельности учащихся должны быть в центре внимания учителя, их выполнение обязательно на каждом уроке русского языка, с них следует начинать урок и

им целесообразно заканчивать его.

Разнообразные коммуникативные потребности учащихся, изменение целей и задач обучения русскому языку в узбекской школе сделали необходимым создание новых оптимизированных программ по русскому языку, новых учебников, учебных пособий и методических рекомендаций к ним. Новая программа и учебники грамматически минимизированы, имеют практическую направленность и коммуникативно ориентированы. Особенность учебников русского языка для школ с узбекским языком обучения состоит в том, что в них грамматика служит как бы подсобным материалом для создания речевого высказывания. Этим для учащихся обеспечивается адекватное вербальное поведение в определенных речевых ситуациях. В них широко представлена тематика и отобраны ситуации, в которых обучаемые могут реализовать свои коммуникативные потребности.

Таким образом, можно отметить, что вопросы обучения русскому языку учащихся узбекской школы разработаны достаточно комплексно: учителя оснащены государственными стандартными, оптимизированными учебными программами, усовершенствованными учебниками, методическими пособиями по контролю знаний учащихся.

Но все растущая роль информационных компьютерных технологий требует разработку учебников нового поколения, основанных на психолингвистическом и когнитивном подходе к изучению русского языка. Эти учебники должны предполагать использование современных компьютерных технологий, что, несомненно, будет способствовать повышению уровня овладения русской речью учащимися узбекской школы.

Использованная литература:

¹ Алиев М.Ч., Исламбекова С.Ю., Данияров Б.Х. «Дидактический материал для организации текущего контроля на уроках русского языка в школах с узбекским языком обучения» Ташкент – 2008, стр.4

² Государственный образовательный стандарт и учебная программа. Русский язык для школ общего-среднего образования с узбекским и другими языками обучения. Тошкент – 2017, стр. 89

SHIFOKORLAR KASBIY RIVOJLANISHIDA PSIXOLOGIK OMILLARNING ILMIY O‘RGANILISHI

Akramova Feruza Akmalovna.

Toshkent davlat pedagogika universiteti professori, psixologiya fanlari doktori.

+998 91 136 05 27

Arziqulov O‘tkirbek Maxammatovich.

Andijon davlat tibbiyot instituti dotsenti, psixologiya fanlari bo'yicha alsafa
doktori PhD, E-mail: utkirbekarziqulov33@gmail.com Тел: 97-552-00-33

Annotatsiya: Ushbu maqolada shifokorlar kasbiy rivojlanishida psixologik omillarning o'ri va aktual tomonlari haqida mulohaza yuritiladi.

Kalit so'zlar: motivatsiya, tibbiyot, kasbiy motivatsiya, motiv, maqsad, ehtiyoj, kasbiy tayyorgarlik.

Аннотация: В этой статье рассматривается роль и актуальные аспекты психологических факторов в профессиональном развитии врачей

Ключевые слова: мотивация, образование, медицина, профессиональная мотивация, мотив, потребность, профессиональная подготовка

Annotation: This article examines the role and relevant aspects of psychological factors in the professional development of doctors.

Key words: motivation, medicine, educational motivation, professional motivation, motive, goal, need, professional training.

Shifokorlar kasbiy faoliyatini o'rganishda uning psixologik xususiyatlarini o'rganish alohida o'rin tutadi. Buning sababi shundaki, psixologik omillarni hisobga olgan holda, turli darajadagi odamlar shifokorlik kasbini yegallaydilar va o'zlarining kasbiy vazifalarini turli darajadagi muvaffaqiyatlar bilan to'ldiradilar.

Shifokorlarning kasbiy faoliyatini muvaffaqiyatini o'rganish bilan bog'liq holda, tadqiqotlarda tez-tez uchraydigan "qobiliyatlar", "motivlar", "shaxsiy fazilatlar", "kasbiy muhim fazilatlar" kabi psixologik muvaffaqiyat omillarini hisobga olish kerak. Yuqoridagi barcha toifalarni ajratish va shifokorlik sohasida muvaffaqiyatning psixologik asoslarini aks yettiruvchi "kasbiy muvaffaqiyatning psixologik omillari" tushunchasi asosida tizimli empirik tadqiqotning nazariy asoslarini yaratishga imkon beradigan asosiy tushunchalarni aniqlash zarur.

Shifokorlarning kasbiy rivojlanishida kasbiy muvaffaqiyatning psixologik omillarini ko'rib chiqish ularning shaxsiy qobiliyatlarini o'rganishdan boshlanadi. Qobiliyatlarni o'rganish jarayoni dastlab B. M. Teplov tomonidan taklif qilingan. Olim qobiliyatlarni bir shaxsni boshqasidan ajratib turadigan, har qanday faoliyatni o'zlashtirish va amalga oshirish muvaffaqiyati bilan bevosita bog'liq bo'lgan aniq bilim, ko'nikma va qobiliyat bo'lgan individual psixologik xususiyatlar sifatida belgilaydi. B. M. Teplov umumiy va maxsus qobiliyatlarni alohida belgilab, birinchisi har qanday faoliyat uchun zarur va hamma shifokorlarda mavjud, ikkinchisi esa ularning muvaffaqiyatli faoliyat doirasi uchun zarur deb hisoblagan.

Kasbiy muvaffaqiyatlar bilan bog'liq qobiliyatlarni o'rganishda alohida tadqiqotlar kognitiv sohaning xususiyatlaridan tashqari, psixikaning barcha sohalarining tarkibiy qismlari tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. Masalan, K. K. Platonov kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatni u yoki bu darajada belgilaydigan

psixikaning har qanday xususiyatlarini qobiliyatlarga bog‘lagan. E. A. Klimov kasbiy qobiliyatlarni "muayyan faoliyatda muvaffaqiyat qozonish imkoniyatini ta'minlaydigan fazilatlar" deb ta'riflaydi. Shu bilan birga, psixikaning har qanday xususiyati qobiliyat sifatida harakat qilishi mumkin deb ta'kidlagan. V. N. Drujinin, psixikaning B. F. Lomov konsepsiyasiga asoslanib: kommunikativ, tartibga solish va kognitiv kabi uchta funksiyasini ajratib ko'rsatgan, bu funksiyalar bilan qobiliyatlarni o'zaro bog'lashni va kommunikativ, tartibga solish va kognitiv qobiliyatlarni farqlashni taklif qiladi.

Ko'plab taniqli olimlar tomonidan ilgari surilgan nazariy takliflar asosida qobiliyatlarni yempirik tadqiqotlari o'tkazilgan. Ushbu pozitsiyani kognitiv sohaning xususiyatlariga, shu jumladan qobiliyatdagi boshqa sohalarning fazilatlariga qo'shimcha ravishda, tadqiqotchilar ularni muntazam ravishda tahlil qilganlar. Ushbu pozitsiyani N. D. Levitovning nuqtai nazari bilan ham oqlash mumkin: ya'ni, "qobiliyatlar odatda ma'lum bir faoliyatning bajarilishi bog'liq bo'lgan aqliy fazilatlar yoki shaxsiy xususiyatlar sifatida belgilanadi, hamda qobiliyatlarni qiziqishlar, temperament va xarakter bilan aralashtirib yubormaslik uchun, ularga faqat hissiy, intellektual va psixomotor sohalarga tegishli bo'lgan ruhiy holatlarga murojaat qilish samaraliroqdir”.

Shunday qilib, eng muvaffaqiyatli shifokorlarning o'ziga xos xususiyatlari, unchalik muvaffaqiyatli bo'lmaganlar bilan taqqoslaganda, "muvaffaqiyatga intilish motivatsiyasi" ning yuqori darajasi, "natija yo'nalishi" ning motivatsion munosabati, "muvaffaqiyatsizliklarni oldini olish uchun motivatsiya" ning past darajasi, "muloqotga intilish" va "xavfsizlik", "kasbiy rivojlanish", "xavfsizlikni ta'minlash", "ijtimoiy maqomga erishish", "martaba o'sishi", kabi omillar ta'sir ko'rsatadi.

Yu.M.Zuev tadqiqotida shifokorlar kasbiy faoliyatining muvaffaqiyati "faoliyat natijasiga yo'naltirish" umumiy motivatsion munosabatning yuqori ifodasi, "ish natijasiga" umumiy mehnat motivlari, "mustaqil qiymat sifatida ishlash", kasbiy o'zini o'zi takomillashtirish zarurati, "vatanparvarlik" kabi o'ziga xos kasbiy motivlar alohida ahamiyatga ega.

P. M. Yakobson shifokorlar kasbiy faoliyatining ko'p motivatsiyali tabiatini ta'kidlab, motivlar tegishli mehnat faoliyatini ta'minlash va uni amalga oshirish, kelajak istiqboli hamda o'zi va yaqinlarining farovonligi bilan bog'liq ijtimoiy obro' keltiradigan fuqarolik motivlari asosiy rol o'ynaydi deb ta'kidlagan.

Shifokorlarning professional karerasining ob'ektiv ko'rsatkichlari va malaka toifasi mutaxassisga uning tibbiyot sohasidagi nazariy va amaliy tayyorgarlik darajasiga qarab beriladi. Attestatsiyadan o'tish uchun muayyan ish staji talab etiladi. Malaka toifasi besh yil amal qiladi, shundan so'ng shifokor uni tasdiqlashi yoki yuqori toifani olishi mumkin.

Shifokorlarning malaka toifasiga egalik holati 37% — toifasi yo'q, 38% —

oliy toifa, 50% — umumiy toifaga ega (ikkinchi yoki birinchi toifa)

Garchi ikkinchi toifani olish uchun rasmiy talablarga ko‘ra uch yillik ish staji kifoya qilsa-da, tadqiqotda ishtirok etganlarning barchasi kamida besh yillik stajga ega. Shunga qaramay, 37% shifokorning hech qanday toifasi yo‘q.

2020–2025 yillar oralig‘ida Andijon viloyatida malaka toifasiga ega shifokorlar ulushi 50,2%dan 45,7%gacha kamaygan. Biz bu salbiy dinamikani toifaning majburiy emasligi va maoshga jiddiy ta’sir qilmasligi bilan izohlaymiz.

Tadqiqotimizda toifaga ega shifokorlar ulushi ancha yuqori — 63%. Bu ishtirokchilar Andijon shahrida yashashini hisobga olsak, raqobat darajasi yuqori bo‘lgan sharoitda toifaning mavjudligi professional karera rivojlanishi uchun muhim afzallik sifatida qaraladi. Tanlangan namunadagi shifokorlarning 38% oliy toifaga ega, bu esa professionalizm va nufuzning rasmiy ko‘rsatkichi hisoblanadi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, ish staji 14 yilgacha bo‘lgan shifokorlar orasida 58% hodim hech qanday toifaga ega emas. Bu ko‘rsatkich ularning hozirgi kunda professional rivojlanish jarayonida ekanligini ko‘rsatadi.

15–30 yil stajga ega xodimlarning aksariyati (74%) oliy toifaga ega, bu esa ish tajribasi va malaka ortgani sari ularning kasbiy darajasi ham oshib borishini ko‘rsatadi.

31–42 yil stajli mutaxassislar orasida 93% oliy toifaga ega, bu esa yuqori tajriba va professionallik darajasining eng yuqori bosqichida ekanini ko‘rsatadi.

Tajribasi 14 yilgacha bo‘lgan mutaxassislar uchun motivatsion dasturlar, malaka oshirish kurslari va toifa olish uchun psixologik hamda amaliy tayyorgarlikni kuchaytirish lozim. Bu malakali kadrlar sonini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Sh.M.Mirziyoevning “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora – tadbirlar to‘g‘risida” gi 05.06.2018 yildagi PQ – 3775 –sonli Qarori //http://lex.uz.
2. Karimova V.M., Akramova F.A. va boshqalar. Psixologiya. Darslik. - T.: TDIU, 2012. - 387 b.
3. B.A.Raximov. Psixologiya fanida shifokorlar kasbiy motivatsiyasini o‘rganishga qaratilgan tadqiqotlar tahlili // “Yoshlar manaviyatini yuksaltirish, ularning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish masalalari” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy seminari materiallari. Toshkent-2020. 84-85 b.
4. Башмаков О.А., Петросов С.Н., Гурдус В.О., Соловев В.В. Профессиональная деятельность современного врача: ее особенности и мотивация // Вестник Всероссийского общества специалистов по

медикосоциальной экспертизе, реабилитации и реабилитационной индустрии. – 2014. – № 2. – С. 90-94.

5. Долганов Д.Н., Законнова Л.И., Седовских М.Е. Мотивационная готовность и отношение к осуществлению научно-исследовательской деятельности // Вестник Кузбасского государственного технического университета. – 2015. – № 3(109). – С.172-181.

6. Черных А.В., Косянчук Н.М. Динамика профессиональной мотивации медиков // Педагогическое мастерство и педагогические технологии. – 2015. – № 3 (5). – С. 123-125.

YOSHLARNI SUN'IY INTELLEKT TIZIMLARI DESTRUKTIV TA'SIRLARIDAN HIMOYALASHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI

Umarali Qodirov

Surxondaryo viloyati pedagogik mahorat markazi “Pedagogika, psixologiya va ta’lim texnologiyalari” kafedrası mudiri, psixologiya fanlari doktori, professor

Olimlarning taxminicha, “katta portlash”dan yuzaga kelgan koinot soniya sayin kengayib bormoqda. Sun'iy intellekt tarixi, tadrijiga murojaat qilsak, ilk bora **1943 yilda** amerikalik tadqiqotchilar **Uorren Makkallok** va **Uolter Pitts** tomonidan ilgari surilgan neyron tarmoqlarni yaratish g'oyasi va shu g'oya asosida ishlab chiqilgan sun'iy neyron modeli haqida ham ayni fikrni bildirish mumkin. Olimlar sun'iy neyron modelini taklif qilib, qurilmalar inson miyasi kabi ishlashini nazariy jihatdan isbotladilar.

Sun'iy intellekt ham dastlab paydo bo'lganida uning imkoniyatlari juda cheklangan edi. SI tilni to'liq tushunishdan yiroq bo'lib, asosan mantiqiy qoidalarga asoslangan muammolarni yechishga qodir bo'lgan (masalan, shaxmat kabi o'yinlarda qaror qabul qilish algoritmlari asosida ish yurita olgan). 1970–1980 yillarda SI asosida tuzilgan dastlabki **ekspert tizimlar** ma'lum sohalarda mutaxassislar kabi maslahat berishni uddalay boshladi. Aytaylik, tibbiyotda tashxis qo'yish yoki muhandislikda nosozliklarni aniqlash borasida insonlarga ko'makchi bo'ldi.

Dastlabki SI tizimlari ma'lumotlarni qayta ishlash va tasniflashda sodda algoritmlardan foydalangan. Ular faqat aniq qoidalarga asoslangan holda ishlagan, ya'ni yangi vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qila olmagan. Ilk SI dasturlari inson tomonidan yozilgan qoidalar va algoritmlar asosida ishlagan. Ularda o'rganish yoki o'zini takomillashtirish, ya'ni, mustaqil rivojlanish, tasvir yoki ovozni tanish, inson nutqini ang'lay olish imkoniyati cheklangan edi. Keyinchalik neyron tarmoqlar rivojlanib, SI imkoniyatlari sezilarli darajada kengaydi.

Albatta, ilmda muayyan voqyea-hodisa, faktga nisbatan qandaydir o‘zgarmas chegaralar, aniq xulosalar mavjud va insonlar orasida ilmning yuqori darajasiga yetgan olimlar ko‘pchilikni tashkil qiladi. Diniy ilmlar bo‘yicha mutaxassis emasligimizni e’tirof etib va nazariy bahsga chuqur kirishmagan holda bir jihatga alohida e’tiborni qaratishni xohlardikki, Islom ta’limotiga ko‘ra, inson ilm sohasida chegaralangan xilqatdir. Qur’oni Karim va Payg‘ambar (s.a.v.)ning hadislarida insonning bilim olish imkoniyatiga yuqori baho berilgan bo‘lsa ham, mukammal va barcha ilmlarni egallash inson tabiatiga xos emasligi, chunki ilmning cheksizligi ta’kidlanadi. Ya’ni, ilm Allohning inoyati bilan beriladigan ne’mat bo‘lib, inson o‘z aqli va kuchi bilan barcha ilmni qamrab olishga qodir emas.

Inson aqli, jismoniy imkoniyatlari muayyan soha, yo‘nalish, ilmga doir ma’lumotlarni SIga qaraganda ko‘proq o‘zlashtira olmasligi hozirgi kunda aksioma, isbotlangan haqiqat bo‘lib qoldi. SI tomonidan yangi ko‘nikmani o‘z-o‘zidan o‘rganish "favqulodda xususiyat" deb ataladi. Aynan shu jarayon dasturchilar neyron tarmoq qanday ishlashining barcha tafsilotlarini to‘liq bila olmasligini ko‘rsatadi. Ba’zi olimlar bilan shu mavzuda muloqot qilganimizda, ular “O‘zini o‘zi rivojlantirish darajasi ham internetga qo‘yiladigan ma’lumotlar darajasida chegaralangan bo‘ladi. Bu degani, SI doim inson tafakkuri izidangina borishi mumkin, ya’ni SI insoniyat degradatsiyasidan chuqur keta olmaydi, shu bilan birga insoniyat tafakkuri avangardidan ham ilgarilay olmaydi. Chunki sun’iy idrok chegaralangan. Internetdagi ma’lumotlardan tashqariga chiqa olmaydi, ya’ni unda ijod qilish erkinligi yo‘q” deya fikr bildirishdi.

Biz bu fikrga qo‘shilmasligimizni quyidagicha asoslamochimiz. Nazariy jihatdan maxluq xoliqdan, yaratilgan narsa yaratuvchidan mukammal bo‘lishi mumkin emas. Biroq sun’iy ong, intellekt, idrok borasida bizningcha, bunday deyish qiyin. Chunki SI bundan bir necha o‘n yillar oldingi davrdagi holatda bo‘lmasdan u inson miyasi, xotirasi qamrab ololmaydigan ulkan hajmdagi ma’lumotlarni faqat saqlashgina emas, balki qayta ishlab, tahlil qilib, yangi ma’lumotlarni yaratish va turli variantlar asosida kutilmagan javoblar berish imkoniyatlarini endi o‘zi qo‘lga kiritmoqda.

Insonlar sun’iy intellektga asoslangan chat-botlardan, misol uchun, ChatGPTdan turli savollarga javob topish, muammolarni hal qilish, ijod qil(dir)ish va hatto u bilan muloqotda bo‘lish kabi maqsadlarda foydalanishmoqda. SIga bunday murojaat, muloqot inson kundalik hayotini ma’lum ma’noda yaxshilashi mumkin, ammo bu texnologiyalar kengroq qo‘llanila boshlagan sari “Sun’iy intellekt bilan ko‘p muloqotda bo‘lish insonlarning ijtimoiy va hissiy, irodaviy faoliyatiga qanday ta’sir ko‘rsatadi?” degan muhim savol paydo bo‘ladi.

Tibbiyotda “atrofiya” degan atama bor va u to‘qimalar yoki organlar hajmi, shakli va funksiyasining pasayishi yoki yo‘qolishini anglatadi. Atrofiya turlaridan

biri patologik atrofiya bo‘lib, u organlarning uzoq vaqt harakatsiz qolishi, qonda ta‘minot yomonlashishi, asab tizimi faoliyati buzilishi va hokazo omillar ta‘sirida ro‘y beradi. Bosh miya ham organ (organ bo‘lganda ham eng muhim organ) sifatida doimiy harakatda bo‘lib turmasa, atrofiyaga uchrashi va mahsuldorlik, samaradorlik ko‘rsatkichlari pasayishi mumkin.

Psixologlar sun'iy intellekt bilan muloqot, ayniqsa, yoshlarga salbiy ta‘sir qilishi mumkinligidan xavotir bildirmoqdalar. Bu borada neyrotarmoqlar, xususan, ChatGPT bilan muntazam muloqot xavfli oqibatlariga olib kelishi ma‘lum qilindi. ChatGPT (shuningdek, Gemini, Alisa, SIRI va turli assistent-yordamchilar) shaxslararo munosabatlar o‘rnini bosish uchun mo‘ljallanmagan, ammo ularning ish uslubi va kengayib borayotgan imkoniyatlari tufayli odamlar undan aynan shunday maqsadda foydalanmoqdalar.

Jahondagi nufuzli ilmiy markazlar mutaxassislari o‘tkazgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ChatGPT bilan muntazam muloqot qilish xonanishinlik, odamovilik, insonlar bilan muloqotdan qochish va yolg‘izlik hissi kuchayishiga olib kelar ekan. Psixologlar sun'iy intellekt bilan muloqot, ayniqsa, yoshlar va ruhiy qiyinchiliklarni boshdan kechirayotgan odamlarga salbiy ta‘sir qilishi mumkinligidan xavotir bildirmoqdalar. Neyrotarmoqlarning asosiy foydalanuvchilari keksalar yoki o‘rta yashar insonlar emas, balki aynan yoshlar ekani nazarda tutilsa, bu xavotir asosli ekanligi ma‘lum bo‘ladi.

Ijtimoiy va neyrotarmoqlar, video o‘yinlar miyadagi muayyan markazlarni faollashtirib, dofamin moddasi ajralib chiqishiga sabab bo‘ladi. Bu esa lazzatlanish hissini uyg‘otadi, natijada kompyuter yoki telefon ekraniga doimiy qaytish istagi yuzaga keladi. Ko‘p hollarda bunday xatti-harakatlar o‘qishni yomon o‘zlashtirish, ishga hafsalasizlik, oilada nizolar kuchayishiga va odamovilikka olib keladi. Shuning uchun o‘smirlarda internet, ijtimoiy tarmoqlar va kompyuter o‘yinlariga qaramlik (addiktivlik) rasman giyohvand moddalarga qaramlik bilan tenglashtirildi.

Insonlar ilgari tanishlari bilan suhbatlashish yoki kitob, gazeta-jurnal yoxud muayyan veb-sahifalarni o‘qishga vaqt ajratgan bo‘lsalar, endi faqat axborot oqimini qabul qilyaptilar. Bu esa o‘z-o‘zini rivojlantirishdan ko‘ra, passiv iste‘molga va doimiy kontekst, ma‘lumot almashishga olib kelmoqda. Oqibatda kishilarda diqqatni jamlash va ongli qaror qabul qilish qobiliyati yomonlashmoqda. Biroq, bu jarayon orqaga qaytarilishi mumkin. Odamlarning aqliy salohiyati, imkoniyati hali “tugab qolmagan”, ammo uni saqlab qolish uchun axborotga bo‘lgan munosabatni qayta ko‘rib chiqish va raqamli texnologiyalarni chalg‘itish vositasi emas, balki rivojlanish uchun ishlatish kerak. Aniqrog‘i, yengil-yelpi emas, jiddiy va mulohaza qilishni talab qiladigan asarlarni o‘qishga, mutolaaga ommaviy ravishda qaytish kerak.

Yana bir ko‘ngilni xira qiladigan ma’lumot shuki, ko‘pgina sun’iy intellekt tizimlari, shu jumladan halol bo‘lishga o‘rgatilganlari ham odamlarni aldashni o‘rganmoqda ekan. SI aldashni o‘rganishda davom etsa, odamlar uning ustidan nazoratni yo‘qotishi mumkin. Shu sababli, ushbu muammoni hal qilish va tizimni yuqori xavfli texnologiya sifatida tasniflash uchun imkon qadar tezroq qat’iy qoidalarini ishlab chiqish kerakligi aytilmoqda. Olimlar hozircha sun’iy intellektning aldashni o‘rganishi sabablarini bilmayaptilar. Ehtimol, SI o‘ziga yuklatilgan vazifani yaxshiroq bajarish uchun aldov va hiyladan foydalanayotgan bo‘lishi ham mumkin. Biroq har qanday holatda ham bu insonlarni sergaklantiradigan vaziyat.

Umuman olganda, yoshlarni yuqoridagi salbiy oqibatlardan himoya qilish uchun kompleks yondashuv va bizningcha, quyidagi ijtimoiy-psixologik shart-sharoitlarni tarkib toptirish, mexanizmlarni shakllantirishga e’tibor qaratish zarur.

1. **Ongli texnologik savodxonlikni shakllantirish kerak.** Yoshlar SI algoritmlarining qanday ishlashini tushunishi kerak. Buning uchun ta’lim tashkilotlarida media va texnologik savodxonlik darslari samaradorligi, sifati oshirilishi lozim.

2. **Ijtimoiy qo‘llab-quvvatlovchi muhit yaratilishi zarur.** Oila a’zolari, yaqinlar va pedagoglar tomonidan doimiy emotsional qo‘llab-quvvatlanish destruktiv ta’sirlarni kamaytiradi, yoshlar SI dominanti bo‘lgan virtual muhitdan uzoqlashadilar.

3. **Shaxsiy identifikatsiyani mustahkamlash lozim.** Buning uchun yoshlarning o‘zini anglash va ijobiy ijtimoiy rolni qabul qilishlariga yordam berish mas’ullar, mutasaddilar va mutaxassislarning oldida turgan muhim vazifalardan hisoblanadi.

4. **Normativ-huquqiy mexanizmlar bilan integratsiyalashgan psixologik profilaktikani yo‘lga qo‘yish maqsadga muvofiq.** Internet va SI vositalaridan foydalanish tartibi, yoshga mos cheklovlar qonuniy asosda belgilanishi zarur. Bu belgilanyapti ham. Endi gap qonunchilikka, me’yoriy-huquqiy, dasturiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni og‘ishmasdan amalga oshirishda qolyapti.

5. **Ta’lim-tarbiya tizimida SI bilan ishlash madaniyatini shakllantirish darkor.** Ta’lim tashkilotlari o‘quv dasturlari sun’iy intellektdan maqsadli va xavfsiz foydalanish madaniyatiga oid modullar bilan boyitilishi kerak.

Xulosa qilib aytgach, sun’iy intellekt tizimlarining hayotimizdagi ijobiy rolini inkor etib bo‘lmaydi, ammo ularning yoshlarga ko‘rsatishi mumkin bo‘lgan destruktiv ta’sirlarini inobatga olgan holda profilaktika tizimini ham yo‘lga qo‘yish kerak, deb hisoblaymiz.

ПСИХОЛОГИЯ ЗДОРОВЬЯ - КАК НЕОБХОДИМАЯ КАТЕГОРИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЛИЧНОСТИ

Ш.У.Гафоров

независимый исследователь Бухарского государственного университета.

Аннотация. В статье представлены результаты теоретического исследования, проведенного в рамках научного проекта «Детерминанты психологического здоровья современной личности». Проблема психологического здоровья рассматривается в контексте ситуации антропологического кризиса, который затрагивает общественный организм и влечет за собой сокращение синергичности социальной жизни. На уровне конкретных проявлений он связан с поражением духовно-нравственной сферы человека, искажением личностного способа бытия и межличностных отношений, что приводит к общему снижению жизнеспособности

Ключевые слова. Здоровье, психология здоровья, здоровый образ жизни, личность, современная личность, кризис, социальные отношения, здоровье личности.

Существует более 300 определений «здоровья». Выделим основные группы, в которых здоровье определяется:

- как состояние полного физического, психического и социального благополучия, а не только отсутствие болезней или физических дефектов;
- как совокупность физических и духовных способностей (жизнеспособность), которыми располагает организм, личность;
- как целостное многомерное динамическое состояние, в процессе реализации генетического потенциала в условиях конкретной социальной и экономической среды, позволяющие человеку в различной степени осуществлять его биологические и социальные функции.

Таким образом, понимание здоровья различно, но в каждом определении упоминается психологическое (духовное) здоровье личности в качестве важного звена в понимании здоровья.

Отношение к здоровью – фундаментальная характеристика человеческого бытия. Она довольно изменчивая, в разных культурах и цивилизациях, в разные исторические эпохи отношение к здоровью приобретало свои специфические черты.

Отношение к здоровью как феномену многократно становилось предметом изучения, в ходе которого выявлялись биомедицинские, социально-экономические, социально-демографические, культурные, поведенческие и психологические факторы.

Полученные в ходе исследований факты однозначно свидетельствуют о генетической обусловленности многих распространенных сегодня заболеваний: гипертонии, язвенной болезни, шизофрении, псориаза, атеросклероза, глаукомы и др. На сегодняшний день выявлено более 2000 наследственных заболеваний. Более 50 % детской слепоты и глухоты детерминированы генетически. Данных, подтверждающих значимость биологических факторов, собрано множество [1].

В последние годы, как в нашей стране, так и за рубежом, формируется научное направление – психология здоровья. Эта отрасль знаний представляет собой синтез психологии и валеологии и является междисциплинарной наукой, привлекая для решения своих задач психологов, врачей, педагогов, социальных работников, социологов и др. Психология здоровья как новое научное направление связано с появлением профилактической медицины. Известный ученый В.А. Ананьев считает, что главным продуктом психологии здоровья должно стать совершенствование личности, через это – укрепление здоровья и через все вместе взятое – повышение уровня качества жизни. В своей книге «Психология здоровья» он указывает на то, что психология здоровья призвана формулировать человеческий способ бытия, определять русло, вектор движения, пространство бесконечного процесса становления человека, формировать реальный идеал человека и способствовать его достижению.

Он также отмечает: Объектом психологии здоровья является, с известной долей условности, здоровая, а не больная личность, из чего следует, что психология здоровья видит в качестве своей задачи то, как делать не больных людей здоровыми. Психолог В.Н. Панкратов, в своей книге «Саморегуляция психического здоровья», указывает на то, что психологическая составляющая – основа здоровья личности: ...если человек научится осознавать и контролировать свое поведение, эмоции, мысли, то он может научиться сохранять и оптимальный вес, гармонизировать семейные и сексуальные отношения, избавляться от привычек, мешающих полноценно жить.

Уровень и качество психологического здоровья характеризуются показателями социальной, социально-психологической и индивидуально-психической адаптации личности.

Психология здоровья ставит в центр своего рассмотрения здорового человека, его индивидуальные психологические особенности, ресурсы его психики, позволяющие ему сохранять здоровье при неизбежном воздействии патогенных факторов окружающей среды.

Одной из основных задач ПЗ является разработка способов мотивации человека к сохранению, укреплению, и развитию своего здоровья. Попутной задачей психологии здоровья является сохранение, укрепление и целостное развитие духовной, психической, социальной и соматической составляющих здоровья.

Главный принцип развития здоровья не в том, чтобы только иметь крепкое здоровье, а в том, чтобы реализовать с помощью этого здоровья свою миссию.

Психолог Н.М. Амосов писал: Здоровье ради здоровья не нужно, оно ценно тем, что составляет неперемнное условие эффективной деятельности, через которую достигается счастье.

Таким образом, психология здоровья – это комплекс специфических образовательных, научных и профессиональных вкладов психологии как научной дисциплины по укреплению и поддержанию здоровья, предотвращению и лечению болезней, идентификации этиологических и диагностических коррелятов здоровья, болезни и связанных с ней дисфункций, а также по анализу и улучшению систем здравоохранения и формирование стратегии (политики) здоровья.

За сравнительно короткий период психология здоровья превратилась в достаточно обширную область исследований. Об этом свидетельствуют некоторые цифры. Если в 1975 году в США было внедрено 200 программ по охране психического здоровья, то уже в 1990 году их было уже более 5000. В настоящее время в США каждый десятый психолог занимается той или иной проблемой здоровья. Психологическое здоровье включает в себя понятие «психическое здоровье», «физическое здоровье» и соотношение между внутренним пространством личности и окружающей средой. Проблема психического здоровья личности рассматривалась и со стороны российских ученых с начала 20 века.

Огромная заслуга в постановке проблемы и привлечения к ней внимания широкой общественности принадлежит академику В.М. Бехтереву, который формулирует тему психического здоровья еще в самом начале своей творческой деятельности. В психологии термин «психологическое здоровье» употребляется при рассмотрении вопросов, связанных с формированием психологически здоровой личности и рассматривается как «самоактуализация» личности (А. Маслоу); удовлетворение экзистенциальных потребностей личности (В. Франкл); овладение смыслом собственной жизни (Ш. Бюллер); удовлетворение возрастных потребностей на каждом этапе личностного развития (Л.С. Выготский).

Оно рассматривается как показатель социально-психологического аспекта образа жизни, характеризует восприятие, оценку индивидом своего социального благополучия, уровня и качества жизни, степени удовлетворения потребностей и реализации жизненных планов.

Психологическое здоровье – необходимое условие полноценного функционирования человека в социуме, что определяет неразделимость телесного и психического.

Результаты многих исследований последних лет свидетельствуют о нарастающих нагрузках на нервную систему, психику человека. Информационный объем, убыстрение ритма жизни, негативная динамика межчеловеческих отношений (замкнутость, снижение уровня социальной поддержки, возрастание агрессивных факторов и т.д.) и другие патогенные особенности современной жизни приводят к чрезмерному эмоциональному напряжению не только взрослых людей, но и детей.

Психологическое здоровье формируется в детстве и на протяжении жизни – главная задача – его сохранение. Его нельзя развивать, его нужно сохранять. На психологическое здоровье влияют генетически обусловленные качества (тип высшей нервной деятельности, особенности анатомо-физиологического развития сенсорных систем, выраженность моторно-двигательной активности и т.п.), т.е. врожденные особенности психики и приобретенные, воздействующие в процессе жизни факторы (индивидуальные особенности поведения, развившиеся в ходе приобретения личного опыта).

Для психологического здоровья норма – это присутствие определенных личностных характеристик, позволяющих не только адаптироваться к обществу, но и развиваясь самому, содействовать его развитию. Норма – это некий образ, который служит ориентиром для организации педагогических условий ее достижения. Альтернатива норме в случае психологического здоровья – отсутствие возможности развития в процессе жизнедеятельности, неспособность к выполнению своей жизненной задачи.

В.С. Мухина, О.В. Хухлаева, Т.Н. Счастливая выстраивают свою концепцию психологического здоровья на положении, что развитие является необратимым процессом, заключающимся в изменении типа взаимодействия с окружающей средой. Эти изменения проходят через все уровни развития психики и сознания, где и формируется качественно иная способность интегрировать и обобщать опыт, получаемый в процессе жизнедеятельности. С этих позиций понимание нормы должно основываться на анализе взаимодействия человека с окружающей средой, что предполагает гармонию между умением человека адаптироваться к среде и умением адаптировать ее в соответствии со своими потребностями. Соотношение между

приспособляемостью и приспособлением среды не является простым равновесием, оно зависит не только от конкретной ситуации, но и от возраста человека.

Рассмотрим основные характеристики психологического здоровья:

1. Гармония личности как некий баланс между своим внутренним и внешним состоянием (внутренняя гармония и гармония с окружающим миром). Это гармония между различными составляющими самого человека: эмоциональными и интеллектуальными, телесными и психическими, гармония между окружающими людьми и человеком, с природой, космосом. При этом гармония рассматривается не как статическое состояние, а как процесс.

2. Саморегулирование – его два аспекта – внутренний и внешний. Внутренний аспект саморегулирования – равновесие внутри самого человека, насколько быстро он может восстановить свои силы, переходя от высокого психического и физического напряжения к низкому уровню. Какие способы выработаны у личности, чтобы в нужный момент сконцентрироваться на решении проблемы, а потом суметь расслабиться. Внешний аспект саморегулирования включают те свойства личности, которые позволяют успешно адаптироваться к внешним условиям среды.

Неуспешность адаптации к внешним условиям приводит к регрессу личности. При этом парадоксально, что иногда людям тяжелее адаптироваться к благоприятным изменениям жизни в случаях ее внезапного быстрого улучшения, чем к ухудшению качества жизни. Можно предположить, что неблагоприятные условия – это фактор развития личности, которой приходится бороться за существование.

3. Принятие человеком самого себя и других людей. Наличие у него развитой рефлексии и потребности в саморазвитии.

Принятию себя способствует умение оценивать себя не с точки зрения своей успешности – неуспешности по сравнению с другими, а с позиции уникальности своего жизненного пути. Путем рефлексии осознавать какие изменения с вами произошли в течении лет.

Зачатки рефлексии формируются с начала дошкольного возраста, в младшем школьном возрасте появляется критерий объективного оценивания себя со стороны других – собственно проявляется рефлексия, в старшем подростковом возрасте и юношестве – происходит ее развитие.

Потребность в развитии в норме есть практически у всех дошкольников и 6-7-летних детей. Потребность в саморазвитии может быть убита в младшем школьном возрасте взрослыми. У младших школьников в ситуации «Я

плохой» при неуспешности учебной деятельности, когда учитель авторитарно это объявляет.

Дети дружат только с лидерами, кого хвалят учителя, и тогда у ребенка, если еще нет поддержки со стороны родителей может произойти стойкое снижение самооценки. При этом угасание потребности в саморазвитии проходит ряд этапов. На первом этапе есть дискомфорт, ребенок чувствует себя неумелым, но желание быть хорошим и вера в себя у него присутствуют. На втором этапе желание быть хорошим у него еще есть, но веры в себя уже нет. Третий этап самый опасный, поскольку у ребенка исчезает желание быть хорошим.

4. Принятие на себя ответственности за собственную жизнь. Это задача юношеского возраста 17-18...21-23 лет. Сегодня происходит некоторая инфантилизация юношеского возраста. Хотя паспорт у нас в стране получают подростки в 14 лет, но родители психологически начинают отпускать детей после 18 лет, снижая внешний контроль. В Дагестане в силу особенностей нашей коллективистской культуры родительский контроль зачастую не ослабевает и после 20 лет. В юношеском возрасте происходит окончательное личностное самоопределение (становление этнической, религиозной, профессиональной идентичности) (О.В. Хухлаева). Обратная сторона свободы – принятие ответственности на себя за свою жизнь. Во всех жизненных ситуациях – мы творцы собственной жизни.

5. Удовлетворенность собственной жизнью – некое ощущение счастья. По данным ряда исследований в России на низком уровне ощущение счастья у людей. Мало кто признает себя счастливым, при этом счастье не зависит ни от экономического уровня страны и собственного, ни от уровня образования человека. Помогает быть счастливым – ощущение гордости за свой этнос, наличие семьи, детей. В тех странах, которые занимают первые места по числу счастливых людей, их отличает то, что ощущение счастья воспринимается ими как имплицитная, присущая им характеристика, независимо от каких-то жизненных проблем и ситуаций (Сахарова Т.Н., 2012).

Главные критерии психологического здоровья

В качестве главных критериев психологического здоровья можно выделить следующие.

- Позитивное самоощущение (позитивный основной эмоциональный фон настроения), позитивное восприятие окружающего мира.
- Высокий уровень развития рефлексии.
- Наличие стремления улучшать качество основных видов деятельности.
- Успешное прохождение возрастных кризисов.

– Адаптированность к социуму, умение выполнять основные социальные и семейные роли.

Понятно, что представленный образ психологически здорового человека следует рассматривать как идеальный, как эталон. В большинстве своем дети имеют те или иные отклонения от него, и это нормально.

Другими словами, к критериям психологического здоровья относятся оптимизм, уравновешенность, уверенность в себе, чувство юмора, креативность, адекватное восприятие окружающего мира, интеллектуальный потенциал, ощущение психологического комфорта, адекватная самооценка, адекватное психологическое отражение, адекватное восприятие самого себя, интерес к окружающим, стрессоустойчивость, ориентация на саморазвитие и способность к творчеству.

Критериями психологического нездоровья являются повышенная внушаемость, беспричинная злость, враждебность, пассивная жизненная позиция, наличие вредных привычек, жестокость и бессердечность.

Таким образом, путем познания и улучшения психологической составляющей здоровья, мы можем не только предупреждать возникновение болезней, укреплять здоровье, но и совершенствовать и человека, и его здоровье.

Исходя из вышеизложенного, можно определить главную цель психологии здоровья, как всестороннее совершенствование человека (личности).

Для достижения этой цели ставятся теоретические и практические задачи, направленные не только на предупреждение развития психической и соматической патологии, но и на общее совершенствование личности.

В большинстве своем дети имеют те или иные отклонения от него, и это нормально. Но нередко встречаются существенные нарушения психологического здоровья. Остановимся кратко на наиболее вероятных нарушениях.

Типология нарушений психологического здоровья

В качестве оснований для выделения типов нарушений психологического здоровья мы будем использовать время его появления в онтогенезе и преобладающий стиль реагирования ребенка на внутренний конфликт: активный или пассивный.

Рассмотрим кратко каждое из представленных в данной таблице нарушений психологического здоровья.

Если следствием развития ребенка в младенчестве является закрепление у него чувства небезопасности, страха окружающего мира, то при наличии активной позиции в поведении ребенка отчетливо проявится защитная

агрессивность. Основная функция агрессии в этом случае – защита от внешнего мира, который представляется ребенку небезопасным. Поэтому у таких детей в той или иной форме присутствует страх смерти, который они, как правило, отрицают. Если же у детей преобладают пассивные формы реагирования на внутренний конфликт, то в качестве защиты от чувства небезопасности и возникающей при этом тревоги ребенок демонстрирует различные страхи, внешне проявляющиеся как страх темноты, боязнь остаться одному дома и т.п.

Стиль активный	Время появления и основное содержание внутреннего конфликта	Стиль пассивный
Защитная агрессивность	Младенчество. Чувство небезопасности, стремление к безопасности	Страх уничтожения (смерти)
Деструктивная агрессивность	Ранний возраст. Чувство несвободы, зависимости – стремление к самостоятельности	Социальные страхи (не соответствовать нормам, образцам поведения)
Демонстративная агрессивность	Дошкольный возраст. Чувство одиночества, стремление к близости, сопричастности	Страх самовыражения
Компенсаторная агрессивность	Младший школьный возраст. Чувство неумелости, неполноценности – стремление к ощущению собственной значимости, ценности	Страх взросления
Отрицающая агрессивность	Подростковый возраст. Чувство тревоги от диссоциации, размытости «Я» – стремление ощутить целостность «Я»	Страх самоопределения (страх принятия самостоятельных решений)

Перейдем к обсуждению нарушений психологического здоровья, истоки которых лежат в раннем возрасте. Если у ребенка отсутствует автономность, способность к самостоятельным выборам, суждениям, оценкам, то в активном варианте у него проявляется демонстративная агрессивность, в пассивном –

социальные страхи не соответствовать общепринятым нормам, образцам поведения. При этом для обоих вариантов характерно наличие проблемы проявления гнева, поскольку ее истоки также относятся к раннему возрасту.

Детей с социальными страхами легко выделить – они обычно робкие, аккуратные, угождают окружающим, стремятся услышать слова поощрения, а вот деструктивная агрессивность не всегда заметна, поскольку проявляется часто косвенно, в виде насмешек над окружающими, побуждения к агрессивным действиям других, воровства или внезапных вспышек ярости на фоне общего хорошего поведения. Основная функция агрессии в данном случае – стремление заявить о своих желаниях, потребностях, выйти из-под опеки социального окружения, основная форма – разрушение чего-либо.

Результатом нарушения развития ребенка в дошкольном возрасте является формирование у него чувства одиночества из-за невозможности по тем или иным причинам поддерживать близкие эмоциональные отношения со значимыми взрослыми. Тогда активно реагирующий ребенок прибегает к демонстративной агрессивности – привлечению внимания любыми доступными ему способами. В пассивном варианте у него формируется страх самовыражения. Ребенок замыкается в себе, отказывается говорить со взрослыми о своих проблемах. Как правило, через некоторое время становятся заметными телесные изменения: скованность движений, монотонность голоса, избегание контакта глаз. Ребенок как бы пребывает в защитной маске.

Если истоки проблем лежат в младшем школьном возрасте, то ребенок, как правило, испытывает выраженное чувство собственной неполноценности. В этом случае в активном варианте он стремится компенсировать это чувство через проявление агрессии к тем, кто слабее его. Это могут быть сверстники, а иногда даже родители и педагоги. Чаще всего агрессия проявляется в виде насмешек, издевательств, использования ненормативной лексики. Особый интерес при этом представляет унижение другого человека, а негативная реакция окружающих только усиливает стремление ребенка к этим действиям, поскольку служит доказательством собственной полноценности. Можно предположить, что в основе многих форм асоциального поведения лежит именно компенсаторная агрессивность.

Чувство неполноценности в пассивном варианте принимает форму страха взросления, когда подросток избегает принятия собственных решений, демонстрирует инфантильную позицию и социальную незрелость.

Нарушения психологического здоровья, истоки которых лежат в подростковом возрасте, связаны с осложнением протекания нормативного подросткового кризиса, который принято называть кризисом идентичности – представления о себе, своих силах, возможностях, позиции в отношении

окружающего мира. В этом случае подросток переживает чувство тревоги из-за невозможности ощутить целостность своего «Я». Тогда при наличии активной позиции – а в этом возрасте она наиболее типична – подросток сопротивляется любым социализирующим воздействиям: отказывается учиться, соблюдать дисциплину на уроках, идти к психологу. Он как бы надевает защитную маску «у меня все хорошо», пряча, прежде всего от самого себя, глубокое чувство тревоги. В наиболее сложных ситуациях подростки полностью теряют ориентацию на будущее и живут одним днем.

В пассивном варианте при внешнем соблюдении норм и правил тоже наблюдается отказ от будущего в форме страха самоопределения, нежелания думать о выборе семейной и профессиональной роли, стремления «цепляться» за родителей и боязни принимать самостоятельные решения.

Итак, мы рассмотрели наиболее типичные проявления нарушений психологического здоровья, возникающих в процессе развития ребенка.

Взрослые способны создать приемлемые условия для полноценного развития ребенка. Основа такого развития – психологическое здоровье, от которого во многом зависит здоровье человека в целом. Детей нужно тренировать, настраивать на здоровый образ жизни.

Для сохранения психологического здоровья детей важно не только специально организованное воздействие на детей с целью снятия негативных эффектов депривации, но и психологическое просвещение педагогов и родителей с целью ознакомления их со способами правильного общения с детьми, оказание ими психологической поддержки, создания в семье и школе благоприятного психологического климата.

Список использованных литературы.

1. Абдулаева П.З., Усманова А.А. Психология здоровья – как новое научное понятие, которое необходимо для полноценного функционирования человека в социуме, что определяет неразделимость телесного и психического. Научное обозрение. Медицинские науки. – 2017. – № 1. – С. 5-11.
2. Гафаров Ш.У. Моциональная компетентность в системе психологических факторов изменения здоровья человека. Вестник интегративной психологии. 2020. Выпуск 21.
3. Gafarov Sh.U. On the medical and physiological principles of a person's psychological health. TransAsian Research Journals. ISSN: 2278-4853 Vol 9, Issue 3, March, 2020 Impact Factor: SJIF 2020 = 6.882.

“TA’LIM-TARBIYA JARAYONINI INNOVATSION RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA TAKOMILLASHTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI”

Dehqonova Zilola Mirzayevna, Farg‘ona viloyati

pedagogik milliy markazi katta o‘qituvchisi, e-mail:

ziloladehqonova72@gmail.com, telefon: (998) 918687575

Kirish

Bugungi kunda globallashuv va raqamli transformatsiya jarayonlari inson faoliyatining barcha sohalariga, xususan, ta’lim-tarbiya tizimiga ham chuqur kirib bormoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi ta’limning shakl va uslublarni tubdan o‘zgartirib, uni innovatsion, interaktiv va ochiq tizimga aylantirish imkonini bermoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan ilgari surilayotgan raqamli taraqqiyot siyosati doirasida ta’lim sohasida ham keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, ta’lim-tarbiya jarayoniga innovatsion texnologiyalarni samarali tatbiq etish jarayonida qator dolzarb muammolar yuzaga chiqmoqda. Bular qatoriga pedagog kadrlarning raqamli savodxonligini oshirish, zamonaviy texnologik vositalar bilan ta’minlanganlik darajasi, metodik materiallarning yetarli emasligi, xavfsizlik va sifat nazorati kabi masalalarni kiritish mumkin. Mazkur ishda aynan shu dolzarb muammolar tahlil qilinadi, ularni bartaraf etish yo‘llari, innovatsion raqamli texnologiyalarni ta’lim-tarbiya jarayoniga integratsiya qilishning nazariy va amaliy asoslari o‘rganiladi hamda taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Annotatsiya:

Mazkur maqolada ta’lim-tarbiya jarayonini innovatsion raqamli texnologiyalar yordamida takomillashtirishning dolzarb muammolari yoritilgan. Bugungi kunda raqamli texnologiyalarning ta’lim sohasiga jadal kirib kelishi o‘quv jarayonining samaradorligini oshirish, ta’lim sifatini yaxshilash va interaktiv metodlarni keng joriy etish imkonini bermoqda. Shu bilan birga, innovatsion texnologiyalardan foydalanishda yuzaga kelayotgan muammolar – pedagog kadrlarning raqamli savodxonlik darajasi, texnik bazaning yetishmasligi, metodik ta’minotning sustligi va xavfsizlik masalalari chuqur tahlil qilingan. Ishda ushbu muammolarni bartaraf etish yo‘llari, jumladan, zamonaviy platformalar, sun’iy intellekt texnologiyalari, masofaviy ta’lim tizimlaridan foydalanish imkoniyatlari ko‘rib chiqilgan. Xulosa o‘rnida esa innovatsion texnologiyalarni samarali joriy etish bo‘yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: innovatsion texnologiyalar, raqamli ta’lim, ta’lim-tarbiya jarayoni, raqamli savodxonlik, masofaviy ta’lim, sun’iy intellekt, pedagogik innovatsiyalar, ta’lim tizimi, zamonaviy texnologiyalar, ta’lim sifati, refleksiya.

Абстрактный:

В статье освещаются актуальные проблемы совершенствования образовательного процесса с использованием инновационных цифровых технологий. Сегодня стремительное внедрение цифровых технологий в сферу образования позволяет повысить эффективность процесса обучения, улучшить качество образования, широко внедрять интерактивные методы. При этом были подробно проанализированы проблемы, возникающие при использовании инновационных технологий: уровень цифровой грамотности преподавательского состава, отсутствие технической базы, слабое методическое обеспечение, вопросы безопасности. В работе рассматриваются пути преодоления этих проблем, в том числе с использованием современных платформ, технологий искусственного интеллекта и систем дистанционного обучения. В заключение были разработаны предложения и рекомендации по эффективному внедрению инновационных технологий.

Ключевые слова: инновационные технологии, цифровое образование, образовательный процесс, цифровая грамотность, дистанционное обучение, искусственный интеллект, педагогические инновации, система образования, современные технологии, качество образования, рефлексия.

Abstract:

This article discusses the current problems of improving the educational process with the help of innovative digital technologies. Today, the rapid introduction of digital technologies into the field of education makes it possible to increase the efficiency of the educational process, improve the quality of education, and widely introduce interactive methods. At the same time, the problems arising from the use of innovative technologies - the level of digital literacy of teaching staff, the lack of a technical base, the lack of methodological support, and security issues - are analyzed in depth. The work examines ways to overcome these problems, including the use of modern platforms, artificial intelligence technologies, and distance learning systems. In conclusion, proposals and recommendations for the effective implementation of innovative technologies are developed.

Keywords: innovative technologies, digital education, educational process, digital literacy, distance learning, artificial intelligence, pedagogical innovations, education system, modern technologies, quality of education, reflection.

“Ta’lim-tarbiya jarayonini innovatsion raqamli texnologiyalar yordamida takomillashtirishning dolzarb muammolari”

Ta’lim-tarbiya jarayonini innovatsion raqamli texnologiyalar yordamida takomillashtirishning dolzarb muammolari. Bugungi raqamli davrda ta’lim-tarbiya tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri-innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali o’quv jarayonining samaradorligini oshirishdir. Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi jamiyatning barcha sohalarini qamrab olayotgani

kabi, ta’lim tizimini ham yangicha shakllantirishni talab etmoqda. Zero, raqamli ta’lim — bu faqatgina onlayn darslar yoki kompyuterdan foydalanish emas, balki o‘quvchilarning individual qobiliyatlarini hisobga olgan holda interaktiv, samarali va natijador ta’lim muhitini yaratish demakdir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan ilgari surilgan “Raqamli O‘zbekiston - 2030” strategiyasi doirasida ta’lim sohasida raqamlashtirish, sun’iy intellekt asosida ta’lim platformalarini yaratish, elektron resurslar bazasini kengaytirish borasida muhim chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, maktabgacha ta’limdan tortib oliy ta’limgacha bo‘lgan barcha bosqichlarda raqamli vositalarning joriy etilishi ta’lim sifatini oshirishga xizmat qilmoqda. Shunga qaramay, ta’lim-tarbiya jarayonini raqamli texnologiyalar yordamida takomillashtirish yo‘lida bir qator dolzarb muammolar ham mavjud. Ularning eng asosiylari quyidagilardan iborat:

1. Pedagog kadrlarning raqamli savodxonligi yetarli darajada emas. Ko‘plab o‘qituvchilar zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash ko‘nikmalariga ega emasligi sababli, ular mavjud resurslardan to‘liq foydalana olmayapti.

Bu masala juda dolzarb - pedagog kadrlarning raqamli savodxonligi yetarli emasligi hozirgi ta’lim tizimidagi asosiy muammolardan biri hisoblanadi. Bu muammoni hal qilishda sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarini o‘qituvchilarga o‘rgatish muhim yo‘nalishlardan biri bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Muammo: Pedagog kadrlarning aksariyati raqamli texnologiyalar, ayniqsa sun’iy intellekt vositalari haqida yetarli bilim va ko‘nikmaga ega emas. Bu esa ularning dars jarayonida zamonaviy texnologiyalardan to‘liq foydalana olmasligiga olib keladi:

1. Texnik infratuzilmaning yetishmasligi. Ayrim ta’lim muassasalarida kompyuterlar, planshetlar, interaktiv doskalar kabi vositalarning yetarli emasligi yoki mavjudlarining eskirganligi darslarning sifatiga ta’sir ko‘rsatmoqda.

2. Raqamli ta’lim resurslarining sifati va yetarliligi. O‘zbek tilida yaratilgan sifatli, metodik jihatdan asoslangan interaktiv elektron resurslarning soni kam. Bu esa o‘quv dasturlarini to‘liq raqamlashtirishga to‘sqinlik qilmoqda.

3. Xavfsizlik va ma’lumotlar himoyasi muammosi. Raqamli texnologiyalarni qo‘llashda shaxsiy ma’lumotlar xavfsizligini ta’minlash, bolalarni zararli kontentdan himoyalash kabi muammolar hal etilishga muhtoj.

4. Psixologik va pedagogik muammolar. Raqamli texnologiyalardan haddan tashqari foydalanish o‘quvchilar va o‘qituvchilarning ruhiy holatiga, jismoniy sog‘lig‘iga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Yechim yo‘nalishi: Pedagoglarni zamonaviy texnologiyalar, jumladan sun’iy intellekt (SI) imkoniyatlari bilan tanishtirish, ularga real dars jarayonida foydali

bo‘lgan SI vositalarini o‘rgatish bo‘yicha bosqichma-bosqich malaka oshirish kurslarini tashkil etish.

Asosiy takliflar:

1. Maxsus kurslar tashkil etish:

Pedagoglar uchun “Sun’iy intellekt asoslari”, “SI vositalaridan ta’limda foydalanish”, “AI yordamida darsni rejalash va baholash” kabi qisqa muddatli kurslarni yo‘lga qo‘yish.

2. AI vositalari bilan ishlashni amaliy o‘rgatish:

Misol uchun, o‘qituvchilarga quyidagi vositalarni amalda ko‘rsatish:

- ChatGPT – savol-javob, test tuzish, insho baholash;
- Canva AI – vizual dars materiallari tayyorlash;
- Khanmigo yoki Socratic AI – o‘quvchilarga tushuncha berishda yordamchi;
- Google Bard yoki Copilot – ta’lim resurslari yaratishda foydalanish.

3. **Motivatsiya yaratish va metodik qo‘llanmalar tayyorlash:**

O‘qituvchilarga tushunarli til va real misollar asosida yozilgan qo‘llanmalar hamda video darsliklar tayyorlash.

4. **Maktablar va OTMLar bazasida sun’iy intellekt markazlari tashkil etish:**

Bunday markazlar doimiy ravishda o‘qituvchilarning texnologik bilimni yangilab borishda xizmat qilishi mumkin.

Kutilayotgan natijalar:

- ☺ O‘qituvchilar zamonaviy texnologiyalardan ongli va samarali foydalana boshlaydi;
- ☺ Ta’lim jarayonining sifat va tezligi oshadi;
- ☺ O‘quvchilarda raqamli madaniyat va texnologik savodxonlik ortadi;
- ☺ Sun’iy intellekt yordamida darslar interaktiv va individual yondashuvli bo‘ladi.

Yuqoridagi muammolarni hal qilish uchun bir qator tavsiyalar ishlab chiqish zarur. Jumladan:

- O‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasini oshirish bo‘yicha muntazam kurslar tashkil etish;
- Zamonaviy texnik vositalar bilan ta’lim muassasalarini to‘liq ta’minlash;
- Mahalliy sharoitga mos raqamli ta’lim kontentlarini yaratish va ommalashtirish;
- Ta’limda sun’iy intellekt va tahlil algoritmlaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish;
- Psixologik-pedagogik xizmatlar orqali raqamli ta’limning salbiy ta’sirlarini kamaytirish.

Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar yordamida ta’lim-tarbiya jarayonini takomillashtirish - bu hozirgi davrning zarurati bo‘lib, uni to‘g‘ri va ilmiy

asoslangan holda amalga oshirish o‘quvchilarning ijodiy fikrlashini, mustaqil o‘rganish qobiliyatini va raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi. Innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etilgan ta’lim - bu kelajak taraqqiyotining eng muhim kafolatidir.

Kutilayotgan natijalar:

Ushbu metodik tavsiyalar asosida olib borilgan tadqiqotlar va amaliy ishlanmalar asosida quyidagi natijalarga erishish kutilmoqda:

Birinchidan, o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasi sezilarli darajada rivojlanadi. Ular zamonaviy innovatsion texnologiyalarni, jumladan, interaktiv taqdimotlar, raqamli platformalar, masofaviy o‘qitish vositalari va onlayn baholash tizimlaridan samarali foydalanishni o‘zlashtiradilar. Bu esa ta’lim jarayonining sifatli tashkil etilishiga xizmat qiladi.

Ikkinchidan, o‘quvchilarda mustaqil o‘rganish, tahlil qilish, izlanish olib borish va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalari shakllanadi. Raqamli vositalar orqali taqdim etilgan materiallar ularning ta’limga bo‘lgan qiziqishini orttirib, motivatsiyasini oshiradi. Interaktiv darslar va multimedia resurslari o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini oshiradi va darslarda faolligini kuchaytiradi.

Uchinchidan, ta’lim jarayonida raqamli baholash tizimlarining joriy etilishi bilim va ko‘nikmalarni adolatli, shaffof va tezkor tarzda baholash imkonini yaratadi. Bu orqali o‘quvchilarning bilim darajasi bo‘yicha tahliliy ma’lumotlar shakllantiriladi va ularning rivojlanish dinamikasi muntazam kuzatib boriladi.

To‘rtinchidan, pedagogik jarayonda innovatsion metodlar va texnologiyalarning qo‘llanishi o‘qituvchilarning didaktik yondashuvlarini zamonaviylashtiradi. An’anaviy dars usullaridan voz kechilib, loyiha asosidagi o‘qitish, gamifikatsiya, AR/VR texnologiyalaridan foydalanish kabi ilg‘or yondashuvlar joriy etiladi.

Beshinchidan, milliy raqamli ta’lim platformalarining (ZiyoNET, Edu.uz, Kundalik.uz va boshqalar) faol integratsiyasi ta’lim jarayonini milliy qadriyatlarga asoslangan holda raqamlashtirish imkonini beradi. Bu esa o‘quv materiallarini keng ommaga yetkazishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Oltinchidan, maktab va kollejlarda miqyosida raqamli madaniyat shakllanadi. O‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasida axborot xavfsizligi, raqamli etika va texnologiyadan maqsadli foydalanish madaniyati rivojlanadi. Yuqorida keltirilgan natijalar ta’lim-tarbiya jarayonini innovatsion raqamli texnologiyalar yordamida takomillashtirishda muhim bosqich bo‘lib, umumiy ta’lim sifatining oshishiga, zamonaviy pedagogik yondashuvlarning mustahkamlanishiga va raqamli muhitda samarali faoliyat yurituvchi kadrlarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Xulosa

XXI asrda ta’lim-tarbiya tizimi zamon bilan hamnafas bo’lishi, innovatsion yondashuvlar va raqamli texnologiyalarni samarali joriy etishga asoslanishi lozim. Raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim jarayonini takomillashtirish, uning sifat va samaradorligini oshirishda sun’iy intellekt, masofaviy ta’lim platformalari, interaktiv vositalar va raqamli resurslar muhim ahamiyat kasb etmoqda. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarning joriy qilinishi bilan bir qatorda bir qator dolzarb muammolar ham yuzaga kelmoqda. Jumladan, pedagog kadrlarning raqamli savodxonligi pastligi, texnik vositalarning yetarli emasligi, metodik materiallarning tanqisligi va xavfsizlik masalalari bu jarayonning to’laqonli amalga oshishiga to’sqinlik qilmoqda.

Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun quyidagilar zarur:

- pedagoglarning raqamli kompetensiyasini oshirish;
- ta’lim muassasalarini zamonaviy texnik vositalar bilan ta’minlash;
- o’zbek tilida sifatli raqamli ta’lim kontentlarini yaratish;
- sun’iy intellekt vositalarini o’qituvchilar faoliyatiga integratsiya qilish;
- o’quvchilarning axborot xavfsizligini ta’minlash.

Xulosa qilib aytganda, ta’lim-tarbiya jarayonini raqamli texnologiyalar yordamida takomillashtirish nafaqat pedagogik jarayonni zamonaviylashtiradi, balki yosh avlodning raqobatbardosh, innovatsion fikrlovchi va ijodiy salohiyatini yuksaltirishda ham muhim omil bo’lib xizmat qiladi. Shu sababli, bu boradagi ishlar tizimli, ilmiy asoslangan va strategik yondashuv asosida olib borilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev. *Yangi O’zbekiston – yangi taraqqiyot bosqichida*. – Toshkent: O’zbekiston, 2021.
2. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PQ–4851-son qarori. *“Raqamli O’zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to’g’risida*.
3. Inoyatov, A. I. *Pedagogik innovatsiyalar: nazariyasi va amaliyoti*. – Toshkent: TDPU, 2019.
4. To’xtasinov, A. & Mamatqulov, R. *Ta’limda raqamli texnologiyalar: imkoniyatlar va muammolar*. – “Ta’lim va innovatsiya” ilmiy-amaliy jurnali, 2023, №2.
5. Ismoilova, D. Sh. *Zamonaviy pedagogik texnologiyalar*. – Toshkent: Fan, 2020.
6. Selwyn, N. (2016). *Education and Technology: Key Issues and Debates*. – London: Bloomsbury Publishing.
7. Bates, A. W. (2019). *Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning*. – Vancouver: Tony Bates Associates Ltd.

8. Kozma, R. B. (2005). *National Policies That Connect ICT-Based Education Reform to Economic and Social Development*. – *Human Technology*, 1(2), 117–156.
9. UNESCO (2020). *Distance learning strategies in response to COVID-19 school closures*. – <https://unesdoc.unesco.org>
10. G‘ulomov, S. T., & Qudratova, Z. Sh. *Ta’lim tizimida raqamli transformatsiya va innovatsion yondashuvlar*. – “Ijtimoiy fanlar” jurnali, 2022, №4.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОЦЕССА ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ С ПОМОЩЬЮ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

Мингбоева Мохина Тулкинжон кизи

студент, Национальный педагогический университет Имени Низами,
Узбекистан, г.Ташкент E-mail: mokhinamingboyeva20@gmail.com

Исламова Гулчехра Ташпулатовна

Научный руководитель, PhD доц. заведующая кафедры “ Математика и
методика преподавания её в начальном образовании”

АННОТАЦИЯ

В статье обсуждаются проблемы и возможности использования искусственного интеллекта в обучении и воспитании. Рассматриваются вопросы подготовки педагогов, финансовых затрат, этики и защиты данных. Предлагаются пути решения для эффективного и безопасного внедрения ИИ в образование.

Ключевые слова: искусственный интеллект, инновационные технологии, образование, обучение, воспитание, адаптивное обучение, этика, цифровое неравенство, защита данных, подготовка педагогов.

В современном мире, где технологии развиваются с невиданной скоростью, искусственный интеллект становится одной из ключевых движущих сил изменений в различных сферах человеческой деятельности. Особенно заметным это влияние стало в образовании — системе, которая определяет не только будущее каждого отдельного человека, но и судьбу общества в целом. Традиционные методы обучения и воспитания, проверенные временем, сегодня дополняются и трансформируются под влиянием инновационных технологий. Искусственный интеллект предлагает новые возможности для повышения качества образования, его доступности и эффективности. Однако, несмотря на огромный потенциал, процесс внедрения

ИИ в образовательный процесс сталкивается с множеством проблем и вызовов, требующих серьезного внимания.

Образование — это фундаментальный процесс формирования личности, который помогает людям адаптироваться к быстро меняющемуся миру. В условиях информационного века роль ИИ сложно переоценить: он способен не только облегчить работу педагогов, но и сделать обучение более персонализированным и интересным для учеников. Например, интеллектуальные системы способны анализировать знания и потребности каждого студента, выявлять пробелы и предлагать именно тот материал, который поможет лучше понять предмет. Это особенно важно в условиях массового образования, где индивидуальный подход трудно реализуем без поддержки технологий.

Искусственный интеллект может автоматизировать рутинные процессы, такие как проверка домашних заданий, тестирование, анализ результатов. Это освобождает время преподавателей для более творческой и личностно ориентированной работы. Также современные чат-боты и виртуальные ассистенты позволяют ученикам получать помощь в любое время, что расширяет возможности самообразования.

Сегодня в мире существует множество успешных примеров внедрения искусственный интеллект в образовательные процессы. В США и Европе широко применяются платформы с адаптивным обучением, которые подстраивают учебный план под каждого ученика. В некоторых школах внедрены системы, которые анализируют поведение учащихся и предупреждают педагогов о возможных проблемах — будь то снижение мотивации, проблемы с усвоением материала или даже психологические трудности.

В Китае и Южной Корее активно развиваются виртуальные репетиторы, основан процесс искусственного интеллекта, которые помогают миллионам школьников готовиться к экзаменам. В России появляются проекты, направленные на создание образовательных чат-ботов и систем мониторинга успеваемости. Все это показывает, что технологии искусственного интеллекта уже сегодня начинают трансформировать образовательную сферу.

Несмотря на впечатляющие достижения, путь интеграции искусственного интеллекта в образование не лишён серьёзных проблем.

Многие учителя и преподаватели не имеют достаточной подготовки для работы с современными технологиями ИИ. Часто педагогам не хватает знаний о том, как использовать интеллектуальные платформы, как интерпретировать данные, которые они предоставляют, и как интегрировать ИИ в свои уроки. Это создаёт барьеры для эффективного внедрения инноваций. Кроме того,

сами разработчики ИИ-решений зачастую не имеют достаточного педагогического опыта, что приводит к созданию технологий, плохо адаптированных к реальным образовательным процессам.

Инновационные технологии требуют значительных финансовых вложений — не только на этапе внедрения, но и для постоянного обновления, поддержки и обучения персонала. Это особенно ощутимо в государственных школах и образовательных учреждениях с ограниченным бюджетом, что создаёт неравенство в доступе к современным образовательным ресурсам.

Образовательные системы ИИ работают с большим объёмом личных данных учащихся: успеваемость, поведение, психологические характеристики. Возникают серьёзные вопросы о том, кто и как будет использовать эту информацию, как защитить её от утечек и злоупотреблений. Нормативно-правовая база во многих странах пока не успевает за развитием технологий, а отсутствие четких стандартов вызывает опасения у педагогов, родителей и самих учеников.

Хотя искусственный интеллект развивается стремительно, он пока далёк от идеала. Алгоритмы не всегда корректно понимают сложные образовательные ситуации, могут допускать ошибки и даже создавать «фильтрующие пузыри», когда учащемуся предлагается ограниченный круг знаний, основанный лишь на предыдущих результатах. Также чрезмерная зависимость от технологий может снижать развитие критического мышления и творческих навыков, если педагоги не будут активно контролировать процесс.

Внедрение ИИ требует доступа к высокоскоростному интернету, современному оборудованию и программному обеспечению. Во многих регионах и странах эти условия отсутствуют, что создаёт разрыв между теми, кто имеет доступ к инновациям, и теми, кто остаётся за их пределами. Это негативно сказывается на равенстве возможностей в образовании.

Для успешной интеграции искусственного интеллекта в образование необходимо системное и комплексное решение проблем. В первую очередь, важно инвестировать в подготовку педагогических кадров, обучая их не только техническим аспектам, но и новым методикам преподавания с применением ИИ. Создание совместных образовательных программ для разработчиков и педагогов поможет разрабатывать более эффективные и удобные инструменты.

Также следует расширять доступ к инновационным технологиям — государственные и частные программы поддержки, гранты и специальные инициативы могут помочь образовательным учреждениям с ограниченным бюджетом внедрять современные решения. Важно развивать инфраструктуру,

обеспечивать школы современными гаджетами и высокоскоростным интернетом.

Особое значение имеет создание прозрачной нормативной базы, которая бы регулировала сбор, хранение и использование данных учащихся, а также этические стандарты применения ИИ. Это поможет повысить доверие всех участников образовательного процесса.

Не менее важно развитие цифровой грамотности самих учеников, формирование у них навыков ответственного и критического использования технологий, а также понимания их возможностей и ограничений.

Образование — ключевой фактор развития общества, и инновационные технологии искусственного интеллекта дают уникальные возможности для его улучшения. Но внедрение ИИ в процесс обучения и воспитания — это сложный и многогранный процесс, связанный с техническими, социальными, этическими и экономическими вызовами. Только при комплексном подходе, взаимном сотрудничестве педагогов, разработчиков, государства и учащихся возможно создание образовательной системы будущего, где технологии будут служить людям, развивая их способности и обеспечивая равные возможности для всех.

Искусственный интеллект — это не замена учителю, а мощный инструмент, который помогает сделать процесс обучения более эффективным, интересным и доступным. Преодолевая современные проблемы и используя возможности технологий, мы сможем построить образование, отвечающее вызовам времени и создающее прочный фундамент для успешного развития личности и общества.

Список литературы:

1. Романов, А.В. Искусственный интеллект в образовании: теория и практика. — Москва: Изд-во «Наука», 2021. — 320 с.
2. Иванова, Е.С. Современные технологии в обучении и воспитании. — Санкт-Петербург: Питер, 2020. — 280 с.
3. Шмидт, М. Искусственный интеллект и будущее образования. — Нью-Йорк: Routledge, 2019. — 350 с. (перевод на русский язык).
4. Петров, В.В. Педагогика и цифровые технологии: вызовы и перспективы. — Москва: Академия, 2022. — 400 с.

ZAMONAVIY O‘QITUVCHI SIFATINING MUHIM TARKIBIY QISMLARI.

O.X.Uzoqov.

Bux.DU «Geliofizika, QTEM va elektronika» kafedrası dotsenti,

Nasimov Xasan Elek

24 guruhi talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada zamonaviy pedagog va uning obrazi , o‘qituvchi shaxsiga qo‘yiladigan asosiy talablar va hozirgi zamon o‘qituvchisida bo‘lishi kerak bo‘lgan asosiy xislatlar batafsil yoritib berilgan. Isboti talab etilmaydigan haqiqat shuki, pedagogik mahorat o‘qituvchi sifatining muhim tarkibiy qismidir. Zamonaviy o‘qituvchi yangi pedagogik texnologiyalar, nazariyalar, konsepsiyalarning muallifi, ishlab chiqaruvchisi, tadqiqotchisi, foydalanuvchisi va targ‘ibotchisi bo‘lishi kerak va zarur.

Kalit so‘zlar: zamonaviy o‘qituvchi, obrazi, pedagogik mahorat , pedagogik muloqot, ijodkor, notiq, tashabbuskor, kasbiy mahorat.

ANNOTATION

This article describes in detail the modern teacher and his image, the main requirements for the teacher's personality, and the main qualities that a modern teacher should have. It is an indisputable fact that pedagogical skills are an important component of the quality of a teacher. A modern teacher should and must be the author, developer, researcher, user, and promoter of new pedagogical technologies, theories, and concepts.

Key words: modern teacher, image, pedagogical skill, pedagogical communication, creator, speaker, initiator, professional skill.

Ustoz misli yonib turgan shamga o‘xshaydi. O‘zi yonib atrofga nur-ziyo taratadi. Ma’lumki, hamma kasblarni ham avvalo ustoz-muallim o‘rgatadi. Ustoz - ilm o‘rgatuvchi, yo‘l-yo‘riq ko‘rsatuvchi, tarbiyalovchi murabbiydir. Dastlabki saboqni ham o‘qituvchi beradi. Dastlabki ona-Vatan so‘zlarining ma’nosini, mohiyatini ham o‘qituvchi o‘rgatadi. Shuning uchun ham barcha kasblar ichida o‘qituvchilik-muallimlik kasbi o‘ta sharaflı va mas’uliyatli hisoblanadi. Zero, Prezidentimizning "O‘zbekistonda bugundan boshlab, eng hurmatli, eng e’zozli inson — bu muallim!" yoki "O‘qituvchini hurmat qilmaganni men ham hurmat qilmayman!", deb ta’kidlab aytganlari o‘qituvchilik kasbining nechog‘lik sharaflı kasb ekanligidan dalolat beradi. Mana shu o‘rinda tabiiy ravishda savol tug‘iladi. Xo‘sh, o‘qituvchi kim? U qanday sifatlarga ega bo‘lmog‘i lozim? Xususan, bugungi kun o‘qituvchisi qanday malakalar bilan qurollantirilmog‘i darkor? va boshqalar.

O‘qituvchi jamiyatning yosh avlod ta’lim-tarbiyasiga qo‘yilgan ijtimoiy buyurtmasining asosiy ishtirokchisidir. Shuning uchun ham respublikamiz Prezidenti Shavkat Mirziyoev "Tarbiyachi-ustoz bo‘lish uchun, boshqalarning aql-idrokini o‘stirish, ma’rifiy ziyosidan bahramand etish, haqiqiy fuqaro etib yetishtirish uchun eng avvalo tarbiyachining o‘zi aynan shunday yuksak talablarga javob berishi lozim,"- degan edi. Darhaqiqat, o‘qituvchilik kasbida chuqur bilimdonlik, zukkolik o‘z kasb mahoratini muntazam shakllantirib borishga ishtiyoq bo‘lmas ekan, u yaxshi ustoz-o‘qituvchi bo‘la olmaydi. Zero, davlatimizning istiqboli, Prezidentimiz tomonidan olg‘a surilayotgan barcha islohotlarning ijobiy yechimi va ana shu ko‘p mingyillik ziyokorlik ishining samarasi bo‘ldi. Shuning uchun ham bugungi mustaqillik sharoitida o‘qituvchilik kasbiga bo‘lgan e’tibor va ehtiyoj har qachongiga nisbatan ortib bormoqda. Shuning bilan birga o‘qituvchi oldiga qo‘yiladigan talablar ham o‘zgacha bo‘lmoqda. Chunki bugun O‘zbekiston mustaqil davlat sifatida jahonga yuz tutar ekan, bu borada pedagog o‘qituvchilarning o‘z o‘rni, o‘ziga xos mohiyati borligini unutmaslik lozim.

Zamonaviy o‘qituvchi qanday bo‘lishi zarur?

Mustaqillikning ilk kunlaridan boshlab ushbu muammo bo‘yicha ko‘plab pedagog va psixolog olimlar o‘z fikr va mulohazalari bilan chiqdilar. O‘qituvchilarning kasbiy mahoratlarini milliy an’ana va urf-odatlarimizdan, qadriyatlarimizdan kelib chiqib yanada takomillashtirish, ularning pedagogik faoliyatini hozirgi zamon talablari darajasida shakllantirish uchun metodik qo‘llanmalar, tavsiyanomalar paydo bo‘ldi. Hozirgi kunda ham ushbu muammo bo‘yicha ilmiy izlanishlar, ilmiy tadqiqotlar davom etmoqda. XXI asrga kelib o‘qituvchining vazifasi yanada takomillashib bormoqda. Endilikda global o‘zgarishlar, fan-texnika va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining kun sayin rivojlanib borishi o‘qituvchidan yuksak mahoratni, o‘tkir irodani, psixologik quvvatni, chuqur bilim va mulohazali bo‘lishni talab qiladi.

Zamonaviy o‘qituvchi yangi pedagogik texnologiyalar, nazariyalar, konsepsiyalarning muallifi, ishlab chiqaruvchisi, tadqiqotchisi, foydalanuvchisi va targ‘ibotchisi bo‘lishi zarur. Hozirgi ta’lim taraqqiyoti sharoitida o‘qituvchining innovatsion faoliyatiga bo‘lgan zaruriyat quyidagilar bilan o‘lchanishi mumkin:

1. Ijtimoiy-iqtisodiy yangilanish ta’lim tizimi, metodologiya va o‘quv jarayoni texnologiyalarini tubdan yangilashni talab qiladi. Bunday sharoitda o‘qituvchining innovatsiya faoliyati pedagogik yangiliklarni yaratish, o‘zlashtirish va foydalanishdan iborat bo‘ladi;
2. Ta’lim mazmunini insonparvarlashtirish doimo o‘qitishning yangi tashkiliy shakllarini, texnologiyalarini qidirishni taqozo qiladi;
3. Pedagogik yangilikni o‘zlashtirish va uni tatbiq etishga nisbatan o‘qituvchining munosabati xarakteri o‘zgarishi.

Hozirgi zamon o‘qituvchisi o‘z mutaxassisligiga oid bilimlar bilan birga, pedagogik va psixologik bilimlarni, hamda turli fan yo‘nalishlari bo‘yicha maxsus bilimlarga ega bo‘lgan, kasbiy tayyorgarlik, yuksak axloqiy fazilatlarini egallagan, ta’lim muassasalarida faoliyat ko‘rsatuvchi shaxsdir. Ushbu nuqtai nazardan hozirgi kunda quyidagi burch va mas’uliyatlar o‘qituvchilardan talab qilinadi:

- O‘qituvchi eng avvalo mas’uliyatni his etuvchi tarbiyachi, tajribali notiq, madaniyat va ma’rifat targ‘ibotchisidir.
- O‘qituvchi tabiatan o‘quvchilarni seva olishi, o‘z mehrini, his-tuyg‘ularini har lahzada o‘quvchilar ichki dunyosi bilan bog‘lay olishi, ularning ham mehriga, hurmatiga sazovor bo‘lishi kerak.
- O‘qituvchi jamiyat ijtimoiy hayotida ro‘y berayotgan o‘zgarishlar, olib borilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar mohiyatini chuqur anglab etishi va ularga xolisona baho berib, bu borada o‘quvchilarga to‘g‘ri, asosli ma’lumotlarni doimiy bera olishi lozim.
- Zamonaviy o‘qituvchining ilm-fan, texnika va axborot-kommunikatsion texnologiyalari yangiliklaridan va yutuqlaridan xabardor bo‘lib borishi talab etiladi.
- O‘qituvchi o‘z mutaxassisligi bo‘yicha chuqur va puxta bilimga ega bo‘lishi, barcha fanlar integratsiyasini o‘zlashtirib borishi, bunda o‘z ustida tinimsiz ilmiy izlanishlar olib borishi.
- O‘qituvchi pedagogika va psixologiya fanlari asoslarini puxta bilishi, o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda ta’lim-tarbiya faoliyatini tashkil etishi kerak.
- O‘qituvchi kasbiy pedagogik faoliyatida ta’lim va tarbiyaning eng samarali zamonaviy shakl, metod va vositalaridan unumli foydalana olish imkoniyatiga ega bo‘lmog‘i lozim.
- O‘qituvchi ijodkor, ta’lim-tarbiyaviy faoliyat tashabbuskori va yosh avlod kelajagi uchun javobgar shaxsdir.
- O‘qituvchi kasbiy faoliyati jarayonida yuksak darajadagi pedagogik mahorat, kommunikativ layoqati, pedagogik texnika (nutq, yuz, qo‘l-oyoq va gavda harakatlari, mimika, pantomimika, takt) qoidalarini chuqur o‘zlashtirib borishi shart.
- O‘qituvchi nutq madaniyatiga ega bo‘lishi zarur, uning nutqi quyidagi xususiyatlarni o‘zida aks ettirishi kerak: turli sheva so‘zlardan holi bo‘lib, faqat adabiy tilda ifoda etilishi; o‘qituvchining nutqi sodda, ravon va tushunarli bo‘lishi; hikmatli so‘zlar, ibora va maqollar, matallar hamda ko‘chirma gaplardan o‘rinli foydalana olishi lozim. Jargon (muayyan kasb yoki soha mutaxassisliklariga xos so‘zlar), varvarizm (muayyan millat tilida bayon etilayotgan nutqda o‘zga millatlarga xos so‘zlarni noo‘rin qo‘llanilishi), vulgarizm (haqorat qilish, so‘kishda qo‘llaniladigan so‘zlar) hamda konselyarizm (o‘rni bo‘lmagan vaziyatlarda rasmiy so‘zlardan foydalanish) kabi norasmiy so‘zlardan holi bo‘lishi.

- O‘qituvchining kiyinish madaniyati o‘ziga xos bo‘lishi, ya’ni sodda, ozoda, bejirim kiyinishi, ta’lim-tarbiya jarayonida o‘quvchining diqqatini tez jalb etuvchi turli xil bezaklar (oltin, kumush taqinchoqlar)dan foydalanmasligi, fasl, yosh, gavda, yuz qiyofasi, hatto, soch rangi va turmagiga muvofiq ravishda kiyinishi talab etiladi.
- O‘qituvchi ta’lim muassasasida sinf jamoasining asosiy tashkilotchisi va ta’lim sohasida olib borilayotgan islohotlarning eng faol ishtirokchisidir.
- O‘qituvchi pedagogik muloqot jarayonining faol ishtirokchisi ekanligini unutmasligi shart. Shuning uchun kasbiy faoliyatida pedagogik mahoratning bir qator sifatlarini uzluksiz tarkib toptirib borishi zarur.
- O‘qituvchi eng avvalo, mulohazali, bosiq, har qanday pedagogik vaziyatni to‘g‘ri baholay oladigan hamda mustaqil ravishda mavjud ziddiyatlarni bartaraf etishning uddasidan chiqa olishi kerak.

Yuqoridagi talablardan kelib chiqib, zamonaviy pedagog yuksak madaniyatli, notiq, o‘quvchilarni sevuvchi, mehribon, ijodkor, o‘z fanini chuqur biluvchi, psixolog, zamonaviy texnikalardan foydalana oluvchi, qobiliyatli shaxs bo‘lishi kerak. O‘qituvchi bola qalbining injeneridir.

O‘qituvchilik kasbi yuksak sharaflilik kasbidir. Bu kasb harch bir kasbga o‘xshamaydi. Taniqli rus pedagogi A.S.Makarenko o‘qituvchilik kasbiga juda yuqori baho berib, unga shunday ta’rif beradi: «Tarbiyachi tashkil etishni, yurishni, hazillashishni, quvnoq yoki jahldor bo‘lishni bilishi lozim, u o‘zini shunday tutishi kerakki, uning har bir harakati, yurish-turishi, kiyinishi bolalarni tarbiyalasin. Bu ta’rifdan shunday xulosaga kelish mumkinki, pedagog har tomonlama mukammal, o‘quvchilar uchun ideal shaxs bo‘lishi lozim. Hattoki, pedagogning kiyinishi ham bolalarni tarbiyalasin».

O‘qituvchilar o‘quvchi, ota-onalar hamda hamkasblari bilan muloqot jarayonida fikrini aniq va lo‘nda bayon etilishiga ahamiyat qaratishlari maqsadga muvofiqdir. Ular bilan munosabat jarayonida so‘zni salbiy holatlar haqidagi dalillarni keltirishdan boshlamasligi, aksincha, o‘quvchilarning (yoki hamkasbi, ota-onalar) muvaffaqiyatlarini e’tirof etishlari, ularni yanada boyitishga ishonch bildirishi bilan muloqotni tashkil qilishi lozim. Muloqot jarayonida o‘qituvchining so‘zlaridan suhbatdoshiga nisbatan xayrixohlik, samimiylilik, do‘stona munosabat, yaxshi kayfiyat sezilib tursin. O‘qituvchining mazkur talablarga muvofiq keluvchi qiyofasi uning o‘quvchilar, hamkasblari hamda ota-onalar o‘rtasida obro‘-e’tibor qozonishini ta’minlaydi.

Hozirgi sharoitda jamiyatning o‘qituvchilik kasbiga nisbatan qo‘yayotgan talablari kun sayin ortib bormokda va bu talablarni amalda to‘g‘ri tashkil qilish vazifasi o‘qituvchiga bog‘liq. Zamonaviy maktab o‘qituvchisi qator vazifalarni bajaradi. O‘qituvchi avvalo sinfdagi tarbiyaviy jarayonning tashkilotchisidir. O‘qituvchi tarbiyachi sifatida quyidagi talablarni bilishi lozim:

- shaxsni ma’naviy va ma’rifiy jihatdan tarbiyalashda milliy uyg‘onish mafkurasining hamda umuminsoniy boyliklarning mohiyatini bilishi, bolalarni mustaqillik g‘oyalariga sodiqlik ruhida tarbiyalashi, o‘z Vataniga, tabiatga va oilasiga bo‘lgan muxabbati;
- kasbiy bilimlarni puxta bilish bilan birga, turli bilimlardan xabardor bo‘lishi;
- yosh pedagogik psixologiya, pedagogika va psixologiya, yoshlar fiziologiyasi, tarbiyaviy ish metodikasi, maktab gigienasidan o‘z kasbiga oid bilimlarni mukammal bilishi;
- o‘z kasbi bo‘yicha jahon fanida erishilayotgan so‘nggi yutuqlar, tarbiya texnologiyasi, kompyuter va axborot texnologiyalari, yangiliklaridan doimiy xabardor bo‘lib borishi;
- ta’lim-tarbiya metodikasidan ko‘nikma va malakalarini oshirib borishi;
- o‘z kasbiga ijodiy yondashishi;
- pedagogik texnika (mantiq, nutq ta’limining ifodali vositalari) va pedagogik taktga ega bo‘lishi;
- o‘z bilimi va pedagogik mahoratini doimiy ravishda oshirib borishi.

Muvaffaqiyatli ishlash uchun har bir o‘qituvchi pedagogik mahoratga ega bo‘lishi zarur. Pedagogik mahoratning asosiy qonuniyati oz mehnat sarf qilib, ulkan natijalarga erishish. Ijodkorlik uning hamisha hamrohi bo‘ladi. Pedagogik faoliyatga qiziqqan, qobiliyatli, iste’dodli kishidagina pedagogik mahorat hislatlari shakllanib boradi. Pedagogik faoliyat o‘z mohiyatiga ko‘ra ijodiy xarakterga ega. O‘qituvchi o‘quvchi shaxsini shakllantiradi, kutilmagan vaziyatlarda mustaqil qarorlar qabul qiladi, pedagogik muammolarni yechadi, o‘quv jarayonini mustaqil boshqaradi. Bularning hammasi ijodkorlikning tub mohiyati, ishning maqsadi va xarakteri bilan bog‘liq. Pedagogik mahoratga ega bo‘lgan o‘qituvchigina. o‘z kasbiy faoliyatida ulkan zafarlarga erishadi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, zamonaviy pedagog o‘z fanini chuqur bilishi, pedagogik mahoratga ega bo‘lishi bilan birgalikda chet tillarini ham bilishi lozim. Masalan, boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi ham ingliz tilini hyech bo‘lmaganda mukammal darajada bo‘lmasa ham qisman bilishi kerak. Sababi boshlang‘ich sinflarning yangi nashrdan chiqqan matematika darsliklarida o‘lchov birliklari ingliz tilida kiritilgan. O‘qituvchi bolaga buni tushuntira olishi kerak, buning uchun albatta ingliz tilidan xabardor bo‘lishi lozim. Zamonaviy kompyuter texnologiyalari va smart doskalar bilan ishlash uchun ham til bilimdonligi pedagog uchun zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sh.M. Mirziyoev. Buyuk kelajagimizning huquqiy kafolati-Toshkent.Sharq nashriyoti
2. Pedagogik mahorat darslik A.Xoliqov -Toshkent- 2011
3. Umumiy pedagogika B.X.Xodjaev -Toshkent-2017

4. Pedagogik atamalar lug‘ati Toshkent-2008
5. Kh. U. O., Muhidova O. N. Factor determining the efficiency of innovative activities of a teacher //International journal of discourse on innovation, integration and education. – 2021. – T. 2. – №. 1. – S. 81-84.
6. Mirzaev Sh. M., Uzakov O. X. Ispytaniya adsorbsionnogo gelioxolodilnika bytovogo naznacheniya //Vestn. Mejdunar. akademii xoloda. – 2001. – №. 1. – S. 38-40.
7. Uzakov O. X. i dr. Nauchnye issledovaniya: osnovy metodologii //Science and Education. – 2021. – T. 2. – №. 12. – S. 376-386.
8. Uzakov O. Sushnost nekotorykh fizicheskikh nauchnykh konsepsiy i prilozheniy //Obshchestvo i innovatsii. – 2021. – T. 2. – №. 8/S. – S. 287-295.
9. Khamroevich U. O. Innovative technologies and methods training in education //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – T. 11. – №. 1. – S. 1304-1308.

ОСОБЕННОСТИ ПОСТРОЕНИЯ РУССКИХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ У УЧАЩИХСЯ УЗБЕКСКОЙ ГРУППЫ В КОНТЕКСТЕ ИЗУЧЕНИЯ РУССКОГО КАК ИНОСТРАННОГО

Олимов Максаджон Муроджон угли,

Преподаватель кафедры “Методика преподавания языков” центра
педагогического мастерства Ферганской области тел: +99891 111 85 58, e-
mail: olimov2308@gmail.com

Аннотация. Статья посвящена особенностям построения русских предложений у учащихся узбекской группы, изучающих русский язык как иностранный. Рассмотрены основные типичные ошибки, которые возникают в результате переноса узбекской языковой модели, а также влияние родного языка на усвоение русской синтаксической структуры. В работе предлагаются методические рекомендации, направленные на устранение этих ошибок, включая контрастивный анализ, переводческие упражнения и использование адаптированных учебных материалов. Предложенный практико-методический подход способствует эффективному формированию навыков правильного построения русских предложений у учащихся.

Annotatsiya. Maqolada rus tilini xorijiy til sifatida o‘rganuvchi o‘zbek guruhlaridagi o‘quvchilarning rus tilida gap tuzishdagi muammolari yoritilgan. Unda o‘zbek tilidagi modelning ko‘chib o‘tishi natijasida yuzaga keladigan odatiy xatolar va ona tilining ruscha sintaksisni o‘zlashtirishdagi ta’siri tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada ushbu xatolarni bartaraf etish bo‘yicha metodik tavsiyalar, jumladan, kontrastiv tahlil, tarjima mashqlari va moslashtirilgan o‘quv materiallaridan foydalanish bo‘yicha tavsiyalar berilgan. Taklif etilgan amaliy va

metodik yondashuv o‘quvchilarning ruscha gaplarni grammatik jihatdan to‘g‘ri tuzish ko‘nikmalarini samarali shakllantirishga yordam beradi.

Abstract. The article explores the peculiarities of constructing Russian sentences by Uzbek-speaking students learning Russian as a foreign language. It analyzes typical mistakes resulting from the transfer of the Uzbek language model and the impact of the native language on mastering Russian syntax. The paper offers methodological recommendations to overcome these difficulties, including contrastive analysis, translation exercises, and the use of adapted teaching materials. The proposed practical and methodological approach contributes to the effective development of students’ ability to construct grammatically correct Russian sentences.

Ключевые слова: русский язык как иностранный, узбекская группа, синтаксис, типичные ошибки, влияние родного языка, контрастивный анализ, методические рекомендации

Kalit so‘zlar: rus tili xorijiy til sifatida, o‘zbek guruhidagi o‘quvchilar, sintaksis, odatiy xatolar, ona tilining ta’siri, kontrastiv tahlil, metodik tavsiyalar

Keywords: Russian as a foreign language, Uzbek-speaking students, syntax, typical errors, influence of the native language, contrastive analysis, methodological recommendations

Введение

В современном Узбекистане значительная часть учащихся национальных школ – носители узбекского языка. При изучении русского как иностранного родной узбекский язык выступает не только средством повседневного общения, но и «жизненно важным когнитивно-культурным ресурсом», влияющим на восприятие и воспроизведение информации на русском языке. Различия в фонетических, грамматических и лексико-семантических системах узбекского и русского языков часто становятся источником языковой интерференции. Это проявляется в типичных затруднениях при усвоении русской грамматики и синтаксиса. С учётом этого целью статьи является сравнительный анализ синтаксических особенностей узбекского и русского языков, выявление типичных ошибок при построении русских предложений старшеклассниками узбекских групп и разработка методических приёмов для их преодоления.

Теоретические основы

Сравнительный анализ синтаксиса узбекского и русского языков

Узбекский язык по базовому порядку слов относится к типу SOV (подлежащее–дополнение–сказуемое), тогда как в русском доминирует порядок SVO (подлежащее–сказуемое–дополнение). В узбекском предложении сказуемое **обязательно** стоит в конце. Например, «Men kitob(ni)

о‘қиуарман» буквально «Я книгу читаю» (букв. последовательность «Я – книгу – читаю»). В русском же предложения более гибки, хотя в повествовании чаще встречается стандартный порядок «подлежащее – сказуемое – дополнение». Важным отличием является также грамматический строй: узбекский язык – агглютинативный, функции падежей передаются послелогами, тогда как в русском каждая грамматическая форма маркируется флексивным окончанием. Это приводит к трудностям в употреблении падежных форм и согласовании: например, узбекский язык не имеет категории рода, что обуславливает ошибки типа «Мой земля» (вместо «Моя земля») при переводе предложений учащимися на русский язык.

Таким образом, существенные структурные различия двух языков (порядок слов, тип связок и спряжений, отсутствие рода у существительного и т. д.) приводят к тому, что учащиеся усваивают русский синтаксис через призму узбекского. Как отмечают исследователи, существуют специфические трудности, связанные с различиями в фонологической системе, грамматической структуре и лексико-семантическом содержании между узбекским и русским языками, которые становятся источником языковой интерференции.

Практико-методический раздел

Типичные ошибки учащихся узбекской группы

На практике у старшеклассников узбекских групп выявляются устойчивые типы синтаксических ошибок. Ключевые из них:

- **Нарушение согласования по роду и числу.** Поскольку в узбекском нет родовых форм, ученики ошибаются в русских согласованиях: «Мой школа», «Красный яблоко».

- **Неправильное управление падежами.** Прямое и косвенное дополнение в русском требуют падежных окончаний, тогда как узбек использует аффиксы. Ошибочным оказывается пример «Я люблю Родина» (правильно «люблю родину»).

- **Некорректное построение сложных предложений.** Узбекский язык относит придаточные чаще с помощью деепричастного оборота до подлежащего, а не с помощью союзов после главного. Ошибки проявляются в конструкциях типа «Наш дом большой и красивый, который я очень люблю», где узбекоговорящий ученик помещает относительное «который» неправильно.

- **Контаминация прямой и косвенной речи; нарушение порядка слов.** Примеры: «Дедушка спросил, что где я хочу учиться» и «Узбекистан независимости в 1991 году достиг». Такие ошибки обусловлены тем, что в

узбекском порядок слов более свободен (и сказуемое привычно ставится в конец).

Перечисленные ошибки связаны с переносом узбекских синтаксических моделей на русский язык. Например, «Мой земля» буквально копирует узбекское отсутствие рода, а «люблю Родина» отражает узбекскую структуру «Vatanimni sevaman» («люблю свою родину» с послелогом «-ni» для винительного падежа). Нарушение порядка слов («Узбекистан независимости достиг») следует из правила узбекского о предельной фиксации сказуемого в конце предложения. Эти примеры иллюстрируют влияние родного языка на русский синтаксис учащихся.

Методические рекомендации

Для преодоления указанных трудностей необходим целенаправленный методический подход. Во-первых, рекомендуется использовать **метод контрастивного анализа**. Сопоставление конкретных конструкций узбекского и русского языков помогает учащимся осознать различия. Метод **полиязыкового осмысления** (cross-linguistic reflection) предполагает сознательное сравнение родного и русского языков, что, по мнению исследователей, позволяет избежать типичных ошибок и формирует умения учащихся самостоятельно проверять речь.

Во-вторых, в начальных этапах изучения РКИ эффективны **перевод и параллельные тексты**. Постановка учебных заданий с параллельным изложением на узбекском и русском (например, чтение коротких рассказов с последующим сравнительным разбором предложений) способствует формированию правильного синтаксиса. Практические упражнения могут включать перестановку слов: учащимся предлагается правильно выстроить предложение на русском языке, опираясь на порядок слов в русском языке (например, переставить «книгу учитель вчера прочитал» в «Учитель вчера прочитал книгу»).

Также целесообразно разрабатывать адаптированные **учебные материалы, ориентированные на узбекоговорящих учащихся**. Включение в упражнения элементов культуры и лингвистических реалий Узбекистана повышает мотивацию и облегчает понимание. При проведении занятий учителю полезно акцентировать внимание на тех конструкциях, которые отсутствуют в узбекском (например, окончания родительного падежа, категории рода, сложноподчинённые предложения). Педагогам рекомендуется активно исправлять и объяснять типичные ошибки («Я люблю Родину – значит, нужна форма «родину») и вводить сравнительные таблицы форм (узбекские аффиксы и русские окончания). Такой **системный методический**

подход, основанный на связке родного и русского языков, повышает осознанность учащихся.

Заключение

В заключение отметим, что синтаксические трудности старшеклассников узбекской группы во многом обусловлены переносом родной языковой модели на русский. Родной узбекский язык представляет ценный ресурс при преподавании РКИ: его знания следует использовать для поддержки процесса обучения и снижения языкового влияния. Успешному освоению русской грамматики способствует методика, учитывающая языковую подготовку учащихся. В частности, применение контрастивного анализа, полиязыкового подхода и адаптированных учебных материалов позволяет сделать процесс обучения более эффективным. Конкретные методические приёмы (перевод, разбор ошибок, речевые упражнения с опорой на узбекские конструкции) помогут устранить типичные синтаксические погрешности и сформировать у учащихся полноценную способность строить корректные русские предложения.

Список литературы

1. Абдуллаева С. Н. Типология речевых ошибок в письменных работах по русскому языку учащихся узбекских групп академических лицеев // Иностранные языки в Узбекистане. 2015. № 2(6). С. 79–85. journal.fledu.uz
2. Сайдов Ж. С. The Role and Place of the Native (Uzbek) Language in Learning Russian as a Foreign Language // JournalNX: Multidisciplinary Peer Reviewed Journal. Vol. 11, No. 4, April 2025, P. 82–87. repo.journalnx.com
3. Языки мира: узбекский язык. Электронная база данных «Языки мира онлайн», ИЯз РАН, 2024 (дата обращения: 01.06.2025). lemontree210.pythonanywhere.com
4. Языки мира: русский язык. Электронная база данных «Языки мира онлайн», ИЯз РАН, 2024 (дата обращения: 01.06.2025). lemontree210.pythonanywhere.com
5. Скляревская Г. Н. Межъязыковая интерференция и типология ошибок в русском языке у иноязычных учащихся // Русский язык за рубежом. 2018. № 1. С. 42–49.
6. Полякова Е. И. Контрастивный анализ и методика преподавания РКИ: теория и практика. — Москва: Русский язык. Курсы, 2020. — 212 с.
7. Антонова И. А. Методические аспекты преподавания русского языка как иностранного в полиэтнической аудитории. — Санкт-Петербург: СПбГУ, 2019. — 198 с.

8. Лебедева Е. П. Сопоставительный анализ грамматических структур узбекского и русского языков в преподавании РКИ // Современные вопросы филологии и методики преподавания языков. 2022. № 3. С. 95–101.

9. Алексеев М. В. Методические подходы к устранению типичных ошибок при обучении русскому языку узбекоязычных учащихся // Вестник РУДН. Серия: Вопросы образования. 2023. № 4. С. 62–70.

10. Ахмедова Г. Т. Проблемы межъязыкового влияния в изучении русского языка как иностранного // Russian Language Journal. 2024. Т. 10, № 2. С. 55–64.

RAQAMLI TEXNOLOGIYA – ZAMONAVIY TA’LIMNING ERTANGI KUNI.

R.Astanov

Buxoro viloyati Pedagogik mahorat markazi Pedagogika va psixologiya, ta’lim texnologiyalari kafedrasida katta o’qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada respublikamiz malaka oshirish tizimida raqamli texnologiyalarni qo’llash, ularning imkoniyatlarini tahlil qilish asosida o’quv jarayonini rivojlantirishning ustuvor yo’nalishlari aniqlangan. Shuningdek, malaka oshirishda raqamli texnologiyalarni joriy etishga ilmiy asoslangan xulosalar tuzishda mavjud bo’lgan amaliyotni o’rganish, tizimlashtirish va umumlashtirish orqali ta’lim sohasida nafaqat muhim o’rin egallashi va qanday shaklda joriy etilishi bo’yicha takliflar keltirilgan.

Kalit so’zlar: raqamli texnologiyalar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, malaka oshirish tizimi, zamonaviy ta’lim, raqamli bilimlar, Internet tizimi, masofaviy o’qitish.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar hayotning barcha sohalarida faol qo’llanilmoqda. iqtisodiyot, bank, xizmat sektori shuningdek ta’lim jarayonini ham tez sur’atlarda rivojlanishiga xizmat qilmoqda. Mamlakatda yashayotgan barcha fuqarolar, jumladan yosh bolalardan tortib nafaqaxo’rlarning ham ongida raqamli texnologiyalar orqali jamiyatdagi barcha muammolarni hal qilish mumkin degan fikrni shakllantirmoqda.

Bundan tashqari, ishlab chiqarish va boshqaruv jarayonlarining robotlashtirilishi, masalan bank sektorida, robotlar va ishchilar o’rtasidagi raqobat masalasi ham ko’tarilmoqda. Raqamlardan foydalanishga asoslangan hamda joriy etilgan texnologiyalarning so’zsiz foydasi bilan axloqiy, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish, robotlar va tashkilotlar xodimlari o’rtasidagi raqobatning huquqiy jihatlar bilan bog’liq masalalar tobora ko’proq e’tiborga olinmoqda. Shu jihatdan, mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek “Taraqqiyotga erishish

uchun raqamli bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalarini egallashimiz zarur va shart. Bu bizga yuksalishning eng qisqa yo‘lidan borish imkoniyatini beradi. Zero, bugun dunyoda barcha sohalarga axborot texnologiyalari chuqur kirib bormoqda.

Albatta, raqamli iqtisodiyotni shakllantirish kerakli infratuzilma, ko‘p mablag‘ va mehnat resurslarini talab etishini juda yaxshi bilamiz. Biroq, qanchalik qiyin bo‘lmasin, bu ishga bugun kirishmasak, qachon kirishamiz?! Ertaga juda kech bo‘ladi”. Davlat va jamiyat boshqaruvi, ijtimoiy sohada ham raqamli texnologiyalarni keng joriy etib, natijadorlikni oshirish, bir so‘z bilan aytganda, odamlar turmushini keskin yaxshilash mumkin. Raqamli iqtisodiyot bu birgina faoliyat turi emas, balki, ishbilarmonlik, sanoat ob'ektlari, sifatli ta'lim va xizmatlar deganidir. “Raqamli” atamasi barcha sohalarda axborot texnologiyalaridan faol foydalanishni anglatadi. Agar oddiy iqtisodiyotda moddiy buyumlar asosiy resurs hisoblansa, raqamli iqtisodiyotda bu qayta ishlanadigan hamda uzatiladigan axborot, ma'lumotlar bo'ladi. Ularning tahlilidan so'ng esa to'g'ri boshqarish bo'yicha yechim ishlab chiqiladi.

Tadqiqot metodologiyasi respublikamiz malaka oshirish tizimida raqamli texnologiyalarni qo'llash, ularning imkoniyatlarini tahlil qilish asosida o'quv jarayonini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlarini aniqlash maqsadi qo'yilgan bo'lib, unda raqamli texnologiyalarning ta'lim sohasida nafaqat muhim o'rin egallashi va qanday shaklda joriy etilishi bo'yicha tahlillar amalga oshirildi. Tadqiqot usullari sifatida malaka oshirishda raqamli texnologiyalarni joriy etishga ilmiy asoslangan yondashuvni shakllantirishga tegishli xulosalar tuzishda normativ hujjatlarni, mavjud bo'lgan amaliyotni o'rganish, tizimlashtirish va umumlashtirishdan foydalanildi. Boshqa malaka oshirish muassasalarining rasmiy veb-saytlarida ham MOODLE, Platonus, Moodle LMS, SRS (Student Records System), MOOC kabi masofaviy ta'lim platformalari hamda mobil telefon va planshetlar uchun Google Classroom, Ereader ilovalari ishga tushirilib onlayn darslar tashkil etilishi boshlandi. Yurtimizdagi nufuzli xususiy o'quv markazlari ham zamon talabidan kelib chiqqan holda onlayn ta'limni yo'lga qo'ydi. Bu jarayonning o'zi ham mamlakatimiz ta'lim tizimida yangi bosqich boshlanganini anglatadi. Sababi, shu kungacha hali hyech bir o'quv markazi bunday tartibga o'ta olmayotgan edi.

Ta'lim tizimi bugungi kunda raqamli texnologiyalarga singib ketayotgani shunchaki hayratlanarli yemas, chunki, bugungi kunda axborot makonida taklif etilayotgan ko'plab narsalarni jiddiy tahlil qilish va pedagogik asoslash uchun asos bo'lib xizmat qiladi. So'nggi yillarda ta'limni «raqamlashtirish» muammolari, uning shakllanishiga ta'siri bo'yicha biror-bir davlat loyihasi yoki so'rovnoma asosida tadqiqotlar o'tkazilmaganligi ham muhimdir. Shu bilan birga, Internet tizimidagi

muhitning yoshlar ongiga ta’sirining ahamiyati hukumatning, zamonaviy ommaviy axborot vositalarining ma’ruzalarida, pedagogik jamoatchilik muhokamalarida, magistrant va tadqiqotchilarning, shuningdek deputatlarning izlanishlarida ham ko‘rishimiz mumkin.

Shuni alohida ta’kidlash kerakki, oldin raqamli texnologiyalarni barcha sohalarda, ya’ni, sanoat, iqtisodiyot, bank va boshqa sohalarda joriy etish bilan cheklanib qolgan edik. Bugungi kunda esa raqamli iqtisodiyot shiddat bilan rivojlanib borayotganini e’tiborga olib, raqamli rivojlanish bo’yicha barcha soha rahbarlarining o‘rinbosarlari lavozim tarkibiga kiritilmoqda. Raqamlashtirish yo‘nalishi bo’yicha faollashtirish barcha biznes tuzilmalarida amalga oshirilmoqda. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar barcha sohalarda “tajovuzkor”, ayniqsa iqtisodiy samarasi topilgan joylarda, barcha darajalarda qo‘llab-quvvatlanmoqda. O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini raqamlashtirish so‘nggi yillarda davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Xususan, Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 19-martdagi 171-son qarori, Kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish institutining faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida qabul qilingan muhim hujjat bo‘lib, ta’lim tizimining raqamli transformatsiyasini yanada chuqurlashtirishga qaratilgan. Kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish institutida ta’lim tizimining raqamlashtirilishi, zamonaviy kadrlar tayyorlash jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi. Raqamli texnologiyalarni joriy etish, nafaqat ta’lim sifatini oshirish, balki yuridik sohada mutaxassislarning kompetensiyalarini mustahkamlashga, ish jarayonida vaqtni tejashga, hamda zamon bilan hamnafas olib borilayotgan islohotlarga qo‘llab-quvvatlovchi javob bo‘lib xizmat qiladi.

Raqamlashtirish orqali yaratilgan turli ta’lim formatlari, tinglovchilarga o‘z vaqtlarini rejalashtirishda erkinlik berib, onlayn darslar va masofaviy o‘qitish usullari yordamida ular ish joyidan yoki boshqa joylardan ham ta’lim olish imkoniyatiga ega bo‘lishadi. Bu esa kadrlarni tayyorlashda yangi yondashuvlarni amalga oshirishga yordam beradi.

Kadrlarni tayyorlashda interaktiv o‘qitish metodlarini joriy etish hozirgi raqobatbardosh vaqtda juda ham muhimdir. Simulyasiya mashg‘ulotlari, guruh ishlarini tashkil qilish va real hayotdagi holatlarni tahlil qilish orqali tinglovchilar amaliy ko‘nikmalarga ega bo‘lishadi. Bunday metodlar nafaqat nazariy bilimlarni mustahkamlashga, balki amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirishga kasbiy yuksalish jarayoniga ham yanada katta yordam beradi.

Raqamli texnologiyalarni qo‘llash natijasida ta’lim jarayonining sifatini nazorat qilish imkoniyatlari kengayadi. O‘qituvchilar va mutaxassislar tomonidan berilgan feedbacklar orqali tinglovchilar muvaffaqiyat darajasini kuzatish mumkin bo‘ladi.

Shuningdek, onlayn testlar va baholash tizimlari yordamida har bir tinglovchining bilim darajasi aniqlanib boriladi.

Ta’limning asosiy vazifalarini, mavjud ilmiy salohiyat va alohida shaxslarning iste’dodini davlatning, uning tuzilmalari hamda iqtisodiyoti tarmoqlarining amaldagi ehtiyojlariga moslashtirish juda muhim. Agar shunday qilinmasa, bir kun kelib, tamaddundan yiroqlashish, mamlakat uchun keraksiz, ortiqcha daxmazaga aylanib qolish ham hеч gap emas. Yillar davomida biz rivojlanmadik, kuzatuvchi bo’lib qolaverdik, deyish, albatta, noto’g’ri bo’lardi. Fanlar akademiyasidagi uchrashuv esa O’zbekistonning eng yangi tarixida biz ilmiy hamjamiyatda qanday o’rinni egallayapmiz, xalqaro ta’lim jarayonida qatnashyapmizmi, o’zgarishlar va innovatsiyalarni maqsad qilganmizmi — ana shu kabi savollarni ko’ndalang qo’ydi.

Iqtisodiyotda ro’y berayotgan jarayonlar dinamikasi iqtisodiyotning raqamli transformatsiyasida malaka oshirishini rivojlantirish bo’yicha takliflarni tahlil qilish va ishlab chiqishda ta’lim hamjamiyatining faol pozitsiyasini talab qilmoqda. Ta’limda raqamli texnologiyalarni o’qitish sifatini saqlab qolgan holda samarali qo’llash uchun nimalar qilish kerak?

Birinchidan, albatta mamlakatimizda Internet infratuzilmasini yaxshilashimiz, mobil operatorlar tomonidan ko’rsatilayotgan xizmatlar sifatini oshirishimiz va eng muhiki aholining, ayniqsa talaba yoshlarni zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining so’ng yutuqlarini o’zlashtirishga shart-sharoitlar hamda imtiyozlar yaratib berishimiz lozim.

Ikkinchidan, o’quv jarayonini tashkil etishda raqamli texnologiyalardan foydalanish ko’lamini kengaytirish va axborot resurslari, o’qitish vositalari va masofaviy o’qitish texnologiyalarini rivojlantirish, ijodkor talabalarni universitetni raqamlashtirish loyihalariga jalb qilish bilan malaka oshirish muassasalari faoliyatini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarga o’zgartirish kiritish bo’yicha vakolatli organlarga takliflar berish, yuqori samaradorlikka ega raqamli qurilmalar bilan jihozlangan tuzilmalar, o’quv xonalari, laboratoriyalar, mediastudiyalar va boshqalarni o’z ichiga olgan markazlarni tashkil etish hamda unda orttirilgan tajribani O’zbekistonning barcha malaka oshirish muassasalarida qo’llash.

Uchinchidan, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va ta’lim texnologiyalarining mustahkam integratsiyasini ta’minlash, bu borada pedagog kadrlarning kasbiy mahoratini uzluksiz rivojlantirib borish uchun qo’shimcha sharoitlar yaratish.

To’rtinchidan, interfaol taqdimot tizimlaridan foydalanish, ma’ruza va seminar darslari uchun internet bilan bog’liq holda interfaol va multimediali taqdimotlarni ishlab chiqish kabi mavzular bo’yicha o’qituvchilarning malakasini oshirish uchun kurslarni tashkil qilish va o’tkazish.

Beshinchidan, real vaqt rejimida interfaol taqdimot tizimlari, videokonferensaloqa tizimlari, virtual zallar, elektron resurslardan foydalanib istalgan vaqtda masofaviy o‘qitish jarayonini amalga oshirish.

Oltinchidan, bulutli texnologiyalar, virtual voqyelik, kengaytirilgan voqyelikdan foydalanish hamda didaktik materiallar va tajriba dizaynlarini ishlab chiqishda 3D printerini qo‘llash, raqamli didaktika va raqamli ta’lim modellarini qo‘llash, o‘qituvchilar va talabalar uchun loyihalar, diplom ishlari, ilmiy izlanishlar va boshqalarini muhokama qilish uchun ilmiy veb-saytlar ishlab chiqish lozim. Shundagina, biz raqamli texnologiyalardan foydalanib ta’lim sifatini tushirmagan holda talaba-yoshlarga bugungi kun talabi darajasida bilim olishlariga erishamiz. Alohida ta’kidlash kerakki, bugungi kunda hayotimiz har jihatdan texnika va texnologiyalar bilan bog‘liq, ya’ni ertalab soat bongidan boshlab to kun rejasini tuzish va o‘qish bilan yakunlashgacha. Biz ta’lim sifatini oshirish va rivojlantirish uchun texnologiyalardan manfaatli foydalanish imkoniyatini yaratishni istadik. Qachonki, planshet ta’lim olishning bir elementiga aylansa, bolalar o‘qish jarayoniga katta qiziqish bilan kirishadi. Bu o‘yin bilan klassik ta’limni birlashtirishga tengdir. Natijada o‘qish jarayoni yaxshilanadi, o‘zlashtirish, ta’lim darajasi va kadrlarni tayyorlash samaradorligi oshadi. Bilimli avlod, professional kadrlar — bu jamiyatning keng miqyosda rivojlanishining garovidir.

Xulosa va takliflar Xulosa sifatida aytish mumkinki, bugungi kun auditoriyalari o‘n yil avvalgilaridan juda katta farq qiladi va sinf xonalari kompyuterlar, iPad, planshetlar, smart-doskalar va boshqa turdagi ta’lim texnologiyalari bilan jihozlangan. Dunyoning boshqa joylarida bo‘lgani kabi O‘zbekistonda ham raqamli avlodning yetti ekranli avlodi - televizor, kompyuter, planshet, tablet, fablet, smartfon va smartsoatlari paydo bo‘lmoqda.

Bunday zich raqamli muhitga ega bo‘lish va u bilan doimiy o‘zaro munosabat natijasida bugungi kun talabalarining fikrlashi va axborotlarga ishlov berish jarayonlari oldingi fikr yuritish va axborot jarayonlaridan tubdan farq qilmoqda. Raqamli avlod ota-onalarimiz o‘rgangan uslubda o‘qitilishi mumkin emas va bo‘lmasligi ham kerak. Bu avlodni o‘qitishda qora doska va oq bo‘rdan foydalanish ham mumkin emas.

Qora doskani oqiga va bo‘rni markerga o‘zgartirish hych narsani o‘zgartirmaydi, ya’ni zamonaviy talabalarni bilim olishga va mehnat bozorida muvaffaqiyatga erishish ko‘nikmalarini rivojlantirishga undash usuli bo‘la olmaydi. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan innovatsion ta’lim texnologiyalari va didaktik modellarni ommaviy va samarali qo‘llash orqali ta’lim tizimini raqamli avlodga moslashtirish zarur. Shu bilan birga, ta’lim jarayonida tadqiqotga asoslangan yondashuvdan faol foydalanish lozim va bu bilan ilmiy tadqiqotda talabalarining ko‘nikmalarini rivojlantirish va IT- kompetensiyaga

asoslangan ijodiy qobiliyatlarini va ijodiy fikrlashlarini shakllantirish mumkin. Axborot va kommunikatsiya texnologiyalari – ta’lim tizimidagi barcha muammolarga yechim emas, balki raqamli avlod uchun ma’ruzalar va seminarlarni ma’lumotlarga boy va interaktiv qilib amalga oshirish vositasidir. Shuni ham ta’kidlab o’tish lozimki, o’qituvchilar talabalarning ehtiyojlariga yo’naltirilgan interfaol o’quv jarayonida asosiy rolni saqlab qoladi.

O’qituvchining obro’si va uning faoliyatining samaradorligi faqatgina kurs mazmunidagi bilimlar darajasi va uning pedagogik qobiliyatiga emas, balki muayyan o’quv materialini to’plash, qayta ishlash va o’qitishda o’qituvchining qanchalik zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo’llash darajasiga bog’liq bo’ladi. Boshqacha qilib aytganda, raqamli asrda ta’lim qayta ko’rib chiqilishi va ta’lim paradigmasi o’zgartirilishi shart, chunki talabalar ortiq an’anaviy uslubda o’qishni xohlamaydilar va o’qituvchilar ham bu kabi odatiy usulda o’qitishni davom ettirishlari kerak emas.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2020 yil 24 yanvarda Oliy Majlisga yo‘llagan Murojaatnomasi. “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 3, may-iyun, 2020 yil 156 3/2020 (№ 00047) <http://iqtisodiyot.tsue.uz> <https://uza.uz/oz/politics/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-oliy-25-01-2020>.
2. <https://www.pv.uz/uz/news/raqamli-talimga-otishni-pandemiya-jadallashtirdimi>.
3. Sharonin Yu.V. Сифровые технологии в высшем и профессиональном образовании: от личностно ориентированной Smart-дидактики к блокчейну в селевой подготовке специалистов // Современные проблемы науки и образования. – 2019. – № 1.
4. Abdullayev, M., Saidahrar, G., & Ayupov, R. (2020). Raqamli iqtisodiyot - kadrlar tayyorlashning dolzarb yo‘nalishlari. Arxiv nauchnyx issledovaniy, 1(23). izvlecheno ot <https://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/2702>.
5. S.S. Gulyamov, M.K. Abdullayev. O‘zbekistonda “1 million dasturchi” loyihasi amalga oshiriladi // Ma’rifat gazetasi. <http://marifat.uz/marifat/rukn1>
6. **Altıngul Yusupbaeva** - Adliya vazirligi huzuridagi Yuridik kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti bo‘lim boshlig‘i Ta’lim tizimining raqamlashtirilishi: kadrlar tayyorlashda yangi yondashuvlar.

TA’LIM SIFATINI OSHIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O’RNI

R.Astanov

Buxoro viloyati Pedagogik mahorat markazi Pedagogika va psixologiya, ta’lim texnologiyalari kafedrası katta o’qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada raqamli texnologiyalarning tarqalish muammosi, ta’lim muassasalarining raqamli infratuzilmasini jadal rivojlantirish, zamonaviy raqamli kompetensiyalarga ega bo’lgan kadrlar tayyorlash, mehnat bozoridagi tendensiyalarni hisobga olgan holda mutaxassisliklar va ta’lim sohalarini yangilash, moslashuvchan ta’lim traektoriyalariga asoslangan ta’lim dasturlarini shakllantirish, uzluksiz ta’lim konsepsiyasini ishlab chiqish, shuningdek, ta’lim muhitida sun’iy intellekt tizimlarini joriy etish jarayonlari yoritilgan. Shuningdek, ta’lim tizimini takomillashtirish imkoniyati hamda ta’lim muassasalari ishini o’zgartirish uchun aniq qadamlarni rejalashtirishga imkon beruvchi raqamli texnologiyalarni joriy etishga qaratilgan o’rganishlar amalga oshirilgan va takliflar shakllantirilgan.

Kalit so’zlar: raqamli texnologiyalar, ta’lim tizimi, onlayn ta’lim, masofaviy ta’lim, raqamli transformatsiya, raqamli ta’lim muhiti.

Kirish

Bugungi kunda raqamli texnologiyalarning barcha sohalariga kirib kelishi so’zsiz ta’limning yangi sifatini talab qiladi. Ta’kidlash joizki ijtimoiy sohada va ta’limda ham yuqori darajadagi o’zgarishlar kuzatilmoqda. Tabiiy resurslar va arzon ishchi kuchi muhim bo’lsa-da, ular ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning ikkinchi darajali omillariga aylanmoqda. Mavjud ta’lim tizimi tomonidan shakllanadigan asosiy bilim darajasi yetarli emasligi ko’zga tashlanmoqda. Muvaffaqiyatli texnologik inqilob har doim o’zi yaratgan muammolarni hal qilish vositalarini olib keladi va axborot (raqamli) inqilobi ham bundan mustasno emas. Ta’limda raqamlashtirish hayot va mehnatga tayyorgarlik emas, balki umrbod ta’lim olish va shaxsiy rivojlanishdir. Ta’kidlash kerakki, global axborot tizimlari va sun’iy intellekt texnologiyalarining keng tarqalishi zarur o’zgarishlarni amalga oshirishga yordam bermoqda.

Ushbu maqsadga yerishish bulutli hisoblash, yuqori tezlikdagi Internetning tarqalishi, aqlli raqamli vositalarni va virtual texnologiyalarni keng joriy etish bilan bog’liq holda ayniqsa muhimdir. Raqamlashtirish davrida vakolatlarni shakllantirish va moslashish qobiliyatini rivojlantirishga ko’proq e’tibor berish kerak. O’qish uchun zarur bo’lgan mavzular sonini kamaytirish qolgan materialning rivojlanishini sezilarli darajada chuqurlashtirishga, kerakli qobiliyatlarni shakllantirishga maksimal e’tibor berishga imkon beradi. Natijada talabalar fan sohalarining istalgan bo’limlarini (zarur hollarda) mustaqil o’zlashtirish imkoniyatiga ega bo’ladilar. Mavzuga oid adabiyotlar tahlili Olimlarning tadqiqotlari, jumladan, N.S.

Kramarenko, A.Yu. Kvashin, S.D. Karakozova, A.Yu. Uvarova, O.B. Akimova resurslarning cheklanganligi va ta’lim xodimlarining raqamli savodxonligi yetarli yemasligi sababli raqamli transformatsiya ta’lim tashkilotlariga kech va notekis ta’sir ko’rsatishini hamda so’nggi o’n yilliklarda amalga oshirilgan ta’lim islohotlari juda qiyin bo’lganligini ko’rsatdi.

Xalqaro tajriba shuni ko’rsatadiki, o’quv jarayoni ishtirokchilari uchun raqamli texnologiyalarning mavjudligi o’quv ishlari samaradorligini oshirish uchun zarur, ammo yetarli bo’lmagan shartdir. Raqamli texnologiyalardan foydalanish bulutli hisoblash, jamoat yuqori tezlikdagi Internetning tarqalishi, aqlli raqamli vositalarni keng joriy etish, sun’iy intellekt usullaridan foydalanish va virtual texnologiyalarni keng joriy etish bilan bog’liq. A.Yu. Uvarovanning tadqiqotlariga ko’ra, «shaxsiylashtirilgan o’qitish, yoki o’quv jarayonini shaxsiylashtirilgan tashkil etish professor-o’qituvchilarning ko’p avlodlari orzusidir». Bu yerda o’rganuvchi o’quv materiali bilan taqdim etiladigan va «bilim o’rganadigan» ob’ekt emas. U tevarak-atrofdagi olamni o’zlashtirish jarayonida o’zining bilish motivlarini rivojlantiruvchi va amalga oshiruvchi o’quv ishlarining chuqur motivli sub’ekti sifatida faoliyat ko’rsatadi.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalarning rivojlanishi rivojlangan mamlakatlarda standartlashtirilgan mahsulotlarni ommaviy ishlab chiqarishdan ommaviy ravishda mavjud bo’lgan individual mahsulotlarni moslashuvchan ishlab chiqarishga o’tishga olib keldi. Shu bilan birga, ta’lim sohasida o’quv jarayonini natijaga yo’naltirilgan va shaxsga yo’naltirilgan tashkil etishga o’tish bo’yicha ishlar boshlandi. Har bir talaba puxta ilmiy va gumanitar ta’lim oladi va zamonaviy kompetensiyalarni rivojlantiradi. Shu jihatdan ham raqamli texnologiyalarni ta’lim tizimida samarali qo’llash bo’yicha ishlarni jadallashtirish hamda bu bo’yicha izlanishlarni olib borish muhim ahamiyat kasb etadi.

Tahlil va natijalar .

Tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, bo’lajak ta’limni rivojlantirish strategiyasining asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat:

- insonlarning hayot sifatini yaxshilash, ularning shaxsiy salohiyatini ta’lim orqali amalga oshirishdan sub’ektiv qoniqish;
- jamiyatning madaniy o’zgarishlarga olib keladigan raqamli inqilobning beqarorlashtiruvchi ta’siriga chidamliligini oshirish, bandlik tuzilishiga ta’sir qiladi va ijtimoiy tengsizlikni oshiradi
- iqtisodiyotda yiliga kamida 3,5–4,0% o’rtacha yillik o’sish sur’atiga 2030 yilgacha erishishga imkon beruvchi inson kapitalini shakllantirish, shu bilan birga 2035 yilgacha ushbu tendensiyaning saqlab qolish;

- raqamli iqtisodiyotni kompleks texnologik modernizatsiya qilish va rivojlantirish uchun inson resurslarini shakllantirish (yuqori texnologiyali mahsulotlarni ishlab chiqarish va ulardan samarali foydalanish);
- mamlakat obro’si va global ta’sirini oshirish, ilm-fan, ta’lim va madaniyat sohasidagi mavqeyini mustahkamlash.

Prognozlarga ko’ra, yaqin 5-10 yil ichida virtual va axborotlashtirish texnologiyalarining integratsiyasi mavjud o’quv materiallarini o’zgartiradi. Natijada, ushbu materiallar vizual va moddiy bo’lib qoladi, ular talabalar bilan bevosita muloqot paytida aqliy harakatlarni bosqichma-bosqich shakllantirishning barcha bosqichlarini to’liq takrorlaydi. Bugungi kunda o’quv jarayonida yuzaga keladigan muammolar bilan bog’liq vaziyatlar asta-sekin hal qilinmoqda, ammo bu eng muhimi emas, raqamli transformatsiya davrida ta’limning turli shakllarini rivojlantirish va o’zlashtirishni davom ettirish hamda o’quv jarayonida raqamli texnologiyalarni faol qo’llash kerak bo’ladi.

So’nggi yillarda mamlakatimizda bu ish maktab o’quvchilariga dasturlashni o’rgatishdan boshlandi va ushbu vaqt davomida ta’limni axborotlashtirish ta’lim siyosatining ajralmas qismiga aylandi. Bu mamlakatning ilmiy-texnik taraqqiyoti va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini tezlashtirishga qaratilgan bo’lib ta’lim tizimiga aholining kompyuter savodxonligini rivojlantirish va o’quv jarayoniga kompyuter texnologiyalarini joriy etish vazifasi yanada ilgari surildi. O’quvchilarning kompyuter savodxonligini shakllantirishning tobora murakkablashib borayotgan vazifalarini hal etishga qaratilgan va ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishga undaydigan ta’limni axborotlashtirishga e’tibor qaratish lozim. Bugungi kunda raqamli texnologiyalarning ta’lim jarayonidagi o’rni va roli haqidagi g’oyaga yana bir bor aniqlik kiritildi. Ular o’qishdan orqada qolmasdan, ta’limni o’zgartirish va o’quv jarayonini shaxsiylashtirilgan tashkil etishga o’tish vositasi sifatida qarala boshlandi.

Bugungi kunda onlayn kurslar fenomeniga alohida e’tibor qaratilmoqda. Ularning taqsimlanishidan kutilayotgan taxminlar va ulardan foydalanish istiqbollari muhokama qilinmoqda. Ta’limni axborotlashtirishning asosiy masalalaridan biri o’quvchilarning axborot-kommunikatsiya kompetentligini shakllantirishdir. Ta’lim tizimi ushbu muammoni qanday va qay darajada hal qilishi umuman ta’limni raqamli o’zgartirish bo’yicha ishlar samaradorligining yaxshi ko’rsatkichi bo’lib xizmat qilishi mumkin. Talabalarning raqamli texnologiyalar va dasturlash bo’yicha malaka oshirishga bo’lgan qiziqishini kuchaytiradigan imtiyozlar tobora ko’paymoqda. Ta’lim muassasalarida barcha talabalarda algoritmik fikrlashni shakllantirish va dasturlash asoslarini o’rganish uchun dasturlashni o’rganish bo’yicha yangi majburiy kursni joriy etish zarur. Bugungi kunda maktablar va universitetlarda o’ttiz yildan ortiq vaqt davomida asosiy

pedagogik vazifalardan birini hal qiladigan umumiya’tlim informatika kursini joriy etishning o’zi yetarli yemas. Chunki turli sabablarga ko’ra umumta’lim kursi ushbu muammoni to’liq hal qila olmadi va talabalarning dasturlashni o’rganishga bo’lgan qiziqishi endi asosan qo’shimcha ta’lim sohasi orqali qondirilmoqda.

Ta’limni muvaffaqiyatli axborotlashtirish bir vaqtning o’zida uchta asosiy shartni bajarishni talab qiladi:

- texnologik – raqamli texnologiyalarning mavjudligi, ishonchliligi va ulardan foydalanish qulayligi, shuningdek raqamli ta’lim muhitining texnologik infratuzilmasini yaxshi qo’llab-quvvatlash);

- tashkiliy-uslubiy – o’quv jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanishning aniq maqsadga muvofiqligi va tashkiliy shart-sharoitlarining mavjudligi, shuningdek raqamli ta’lim resurslari-raqamli manbalar, vositalar va xizmatlarning mavjudligi hamda sifati;

- inson resurslari – professor-o’qituvchilarning o’quv ishlarining yangi usullari va shakllaridan foydalangan holda raqamli ta’lim muhitida samarali ishlashga tayyorligi va qobiliyati, shuningdek bunday professor-o’qituvchilarni rahbariyat, ota-ona va atrofdagi jamoatchilik tomonidan qo’llab-quvvatlanishi. Avvalo shuni ta’kidlash kerakki, raqamli texnologiyalardan foydalanish ta’lim natijalarini yaxshilashga yordam beradi, kompyuterlar, dasturiy ta’minot va raqamli ta’lim resurslariga ega bo’lish yetarli yemas.

Tegishli yangiliklarni tarqatish bo’yicha ishlarning to’liq siklini amalga oshirish kerak, shu jumladan, o’quv ishlarining mazmunini yangilash, yangi usullari va shakllarini o’zlashtirish hamda ularning samaradorligini ko’rsatadigan haqiqiy baholash usullari va vositalariga o’tish. Buning uchun har bir ta’lim tashkilotiga aniq strategiya va rivojlanish rejasi kerak, uni amalga oshirish zarur shart-sharoitlarni yaratishga olib keladi. Bugungi kunda mamlakatimizdagi barcha oliy ta’lim ta’lim muassasalarida ham bunday shart-sharoitlar mavjud emas, ammo davlatning barcha kuch va imkoniyatlari ana shu masala va muammolarni hal etishga qaratilgan. Hozirgi vaziyatda va yaqinlashib kelayotgan ta’limni raqamli o’zgartirish jarayonida ushbu rejalarni ishlab chiqish va muvaffaqiyatli amalga oshirish ustuvor vazifaga aylanmoqda.

Talabalarning munosabati va ta’lim muassasalarining ishi ham o’zgarib bormoqda. Talabalar va o’qituvchilar o’zlarining ishlarini yengillashtirish va samaradorligini oshirish uchun mavjud bo’lgan raqamli o’quv materiallari hamda vositalaridan ko’proq foydalanishga kirishmoqdalar. Tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanish asosan tashqi omillarning ta’siri, masalan, iqtisodiyotni raqamlashtirish va masofaviy ta’limga majburiy o’tish kabi shoshilinch ehtiyojlar bilan bog’liq. Bilamizku real sektor korxona-tashkilotlarining bitiruvchilar va bo’lajak mutaxassislarining umumiy savodxonligi, bilim va

ko‘nikmalariga qo‘yiladigan talablari mavjud. Kelajakda ulardan foydalanishga imkon beradigan zamonaviy kompetensiyalarni shakllantirmasdan bilim va ko‘nikmalar endi yetarli emasligi aniq. Endi majburiy kurslar doirasida talabalar bilishi kerak bo‘lgan hamma narsani o‘quv dasturiga kiritish mumkin emas. Siz ularga qanday qilib o‘rganishni, bilimlarini boshqarishni o‘rgatishingiz kerak bo‘lganda bilimlarni topish, tahlil qilish, baholash va qo‘llash kerakligini o‘rgatishingiz lozim. ta’lim informatika kursini joriy etishning o‘zi yetarli yemas. Chunki turli sabablarga ko‘ra umumta’lim kursi ushbu muammoni to‘liq hal qila olmadi va talabalarning dasturlashni o‘rganishga bo‘lgan qiziqishi endi asosan qo‘shimcha ta’lim sohasi orqali qondirilmoqda. Ta’limni muvaffaqiyatli axborotlashtirish bir vaqtning o‘zida uchta asosiy shartni bajarishni talab qiladi:

- texnologik – raqamli texnologiyalarning mavjudligi, ishonchliligi va ulardan foydalanish qulayligi, shuningdek raqamli ta’lim muhitining texnologik infratuzilmasini yaxshi qo‘llab-quvvatlash);
- tashkiliy-uslubiy – o‘quv jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanishning aniq maqsadga muvofiqligi va tashkiliy shart-sharoitlarining mavjudligi, shuningdek raqamli ta’lim resurslari-raqamli manbalar, vositalar va xizmatlarning mavjudligi hamda sifati;
- inson resurslari – professor-o‘qituvchilarning o‘quv ishlarining yangi usullari va shakllaridan foydalangan holda raqamli ta’lim muhitida samarali ishlashga tayyorligi va qobiliyati, shuningdek bunday professor-o‘qituvchilarni rahbariyat, ota-ona va atrofdagi jamoatchilik tomonidan qo‘llab-quvvatlanishi. Avvalo shuni ta’kidlash kerakki, raqamli texnologiyalardan foydalanish ta’lim natijalarini yaxshilashga yordam beradi, kompyuterlar, dasturiy ta’minot va raqamli ta’lim resurslariga ega bo‘lish yetarli yemas. Tegishli yangiliklarni tarqatish bo‘yicha ishlarning to‘liq siklini amalga oshirish kerak, shu jumladan, o‘quv ishlarining mazmunini yangilash, yangi usullari va shakllarini o‘zlashtirish hamda ularning samaradorligini ko‘rsatadigan haqiqiy baholash usullari va vositalariga o‘tish . Buning uchun har bir ta’lim tashkilotiga aniq strategiya va rivojlanish rejasi kerak, uni amalga oshirish zarur shart-sharoitlarni yaratishga olib keladi. Bugungi kunda mamlakatimizdagi barcha oliy ta’lim ta’lim muassasalarida ham bunday shart-sharoitlar mavjud emas, ammo davlatning barcha kuch va imkoniyatlari ana shu masala va muammolarni hal etishga qaratilgan.

Hozirgi vaziyatda va yaqinlashib kelayotgan ta’limni raqamli o‘zgartirish jarayonida ushbu rejalarni ishlab chiqish va muvaffaqiyatli amalga oshirish ustuvor vazifaga aylanmoqda. Talabalarning munosabati va ta’lim muassasalarining ishi ham o‘zgarib bormoqda. Talabalar va o‘qituvchilar o‘zlarining ishlarini yengillashtirish va samaradorligini oshirish uchun mavjud bo‘lgan raqamli o‘quv materiallari hamda vositalaridan ko‘proq foydalanishga kirishmoqdalar. Tadqiqotlar

shuni ko‘rsatadiki, ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanish asosan tashqi omillarning ta’siri, masalan, iqtisodiyotni raqamlashtirish va masofaviy ta’limga majburiy o‘tish kabi shoshilinch ehtiyojlar bilan bog‘liq. Bilamizku real sektor korxona-tashkilotlarining bitiruvchilar va bo‘lajak mutaxassislarning umumiy savodxonligi, bilim va ko‘nikmalariga qo‘yiladigan talablari mavjud. Kelajakda ulardan foydalanishga imkon beradigan zamonaviy kompetensiyalarni shakllantirmasdan bilim va ko‘nikmalar endi yetarli emasligi aniq. Endi majburiy kurslar doirasida talabalar bilishi kerak bo‘lgan hamma narsani o‘quv dasturiga kiritish mumkin emas. Siz ularga qanday qilib o‘rganishni, bilimlarini boshqarishni o‘rgatishingiz kerak bo‘lganda bilimlarni topish, tahlil qilish, baholash va qo‘llash kerakligini o‘rgatishingiz lozim.

Raqamli iqtisodiyot maktabdagi har bir o‘quvchidan o‘z bilimlarini shablonsiz ijodiy qo‘llash, zamonaviy kompetensiyalarni o‘zlashtirish, tanqidiy fikrlay olish, mustaqil ravishda o‘qish va kundalik ishlarda raqamli texnologiyalardan to‘liq foydalanish qobiliyatini talab qiladi. Bunday qobiliyatlarni shakllantirish va rivojlantirish faol ta’lim usullariga, murakkab tuzilgan ta’lim muhitlaridan foydalanishga o‘tishni talab qiladi.

Tadqiqotlarga ko‘ra, hayot davomida uzluksiz ta’lim har bir o‘quvchining o‘z ta’limotini boshqarish, kasbiy va shaxsiy rivojlanishni davom ettirish uchun barqaror qobiliyatlarini shakllantirish hamda rivojlantirish talablari bilan almashtiriladi. Ta’lim tashkilotiga kirishda talabalar shaxsan o‘zlari uchun muhim va zarur bo‘lgan narsalarni o‘rgatishni kutishadi. Ular akademik ishning ma’nosini ko‘rishni, hozirgi va kelajagini qurishni, yaxshi ish topishni, o‘rgangan narsalarini amalda qo‘llashni, akademik ishda faol ishtirok etishni, tan olinishni va o‘z ishlarining ahamiyatini his qilishni xohlashadi. Ta’lim sohasidagi innovatsiyalarni rivojlantirmasdan texnologiyalarni joriy etish mumkin emas. Ushbu texnologiyalar yuqori samarali hisoblashga tayanadi.

Shuning uchun bunday texnologiyalardan ommaviy foydalanish faqat so‘nggi raqamli qurilmalar va keng polosali Internet mavjud bo‘lgandagina amalga oshiriladi. Texnologik infratuzilmaning yuqori narxi yangi texnologiyalarning tarqalishiga jiddiy to‘siq bo‘ladi. Barcha darajadagi raqamli texnologiyalarni innovatsion joriy etish bilan o‘qitish amaliyotini o‘zgartirish an’anaviy va sifat jihatidan yangi o‘quv natijalarini shakllantirish, har bir talabaning salohiyatini rivojlantirishga olib kelishi mumkin. Bunday o‘zgarishlar ta’limni raqamli o‘zgartirishning ajralmas qismidir.

Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari imkoniyatlari juda keng tizim bo‘lib, unga ma’lum bo‘lgan kompyuter, multimedia vositalari, kompyuter tarmoqlari, Internet kabi tushunchalardan tashqari qator yangi tushunchalar ham kiradi. Bularga axborot tizimlari, axborot tizimlarini boshqarish, axborotlarni

uzatish tizimlari, ma'lumotlar ombori, ma'lumotlar omborini boshqarish tizimlari, bilimlar ombori kabilar misol bo'lishi mumkin.

“XXI asr - axborotlashtirish asri”da ta'lim sohasiga elektron ta'limni joriy etish, har bir ta'lim muassasasida:

- o'qitish va o'qish jarayonining;
- ta'lim muassasasi boshqarilishining;
- ta'lim muassasasi bo'linmalarining;
- ta'lim muassasasi faoliyati muhitining axborotlashtirilishini talab qiladi.

Axborot texnologiyalari – ob'ekt, jarayon yoki hodisa (axborot mahsuloti)ning holati to'g'risida yangi sifatdagi axborot olish uchun ma'lumotlarni to'plash, ularga ishlov berish va uzatish vositalari hamda usullarining majmuidan foydalanuvchi jarayon. Axborot texnologiyalari mavjud usullar va vositalardan foydalanib ma'lum axborotlarga ishlov berib, qayta ishlab yangi ko'rinishdagi inson faoliyati uchun zarur bo'lgan axborotlarni yaratish jarayonidir. Axborot texnologiyasining maqsadi – inson tomonidan tahlil qilish va uning asosida qandaydir xatti-harakatni bajarish bo'yicha qaror qabul qilish uchun axborot ishlab chiqarish.

Zamonaviy axborot texnologiyalarining ta'lim jarayonlariga joriy etilishi:

- talabaga kasbiy bilimlarni egallashiga;
- o'rganilayotgan hodisa va jarayonlarni modellashtirish orqali fan sohasini chuqur o'zlashtirilishiga;
- o'quv faoliyatining xilma-xil tashkil etilishi hisobiga talabaning mustaqil faoliyati sohasining kengayishiga;
- interaktiv muloqot imkoniyatlarining joriy etilishi asosida o'qitish jarayonini individuallashtirish va differensiyalashtirishga;
- sun'iy intellekt tizimi imkoniyatlaridan foydalanish orqali talabaning o'quv materiallarini o'zlashtirish strategiyasini egallashiga;
- axborot jamiyati a'zosi sifatida unda axborot madaniyatining shakllanishiga;
- o'rganilayotgan jarayon va hodisalarni kompyuter texnologiyalari vositasida taqdim etish, talabalarda fan asoslariga qiziqishni va faollikni oshirishga olib kelishi bilan muhim ahamiyat kasb etadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, shu jumladan, ushbu ta'lim vositasining didaktik imkoniyatlariga ob'ektning tabiiy jihatlari, texnik va texnologik fazilatlari, o'quv va tarbiyaviy jarayonida didaktik maqsadlarda qo'llanilishi mumkin bo'lgan aspektlari sifatida qaralishi mumkin. AKTning tasniflanishiga mos ravishda didaktik imkoniyatlarini uchta guruhga ajratish mumkin:

1. O'quv ma'lumotlarini taqdim etish.
2. O'quv ma'lumotlarini uzatish.

3. O‘quv jarayonini tashkil etish. O‘quv ma’lumotlarini taqdim etish va AKTlarning didaktik imkoniyatlari:

- axborotlarni ta’limga oid elektron resurslar orqali matn, grafika, audio, video, animatsion formatda ko‘rsatish va uzatish;
- qiziqtiruvchi ma’lumotlarni taqdim etish imkoniyati;
- qabul qilingan bilimlar asosida ko‘nikmalarni mustahkamlash va ko‘nikmalarni amalda qo‘llash imkoniyati;
- o‘quv, o‘quv-uslubiy, ilmiy axborotlarni tayyorlash, tartibga solish va ishlov berish;
- axborotni saqlash va yig‘ish;
- axborotni tizimlashtirish.

O‘quv ma’lumotlarini uzatish AKTlarning didaktik imkoniyatlari:

- axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yordamida axborotlarni turli shakllarda tarqatish;
- ma’lumotlardan keng foydalanishni ta’minlash;
- qiziqtiruvchi ma’lumotlarni olish uchun biron-bir elektron ma’lumotlar bankiga va maqsadli o‘quv ma’lumotlar bazalariga ulanish imkoniyati;
- turli xil axborot tashuvchi vositalardan ma’lumotlarni yuklash;
- kurs o‘qituvchisi bilan muloqotni tashkil etish;
- bir vaqtning o‘zida ko‘p sonli o‘quvchilarga xabarlarni yuborish;
- o‘qituvchi va talabalar o‘rtasida asinxron ma’lumot almashish (matn, grafik, audio).
- konsultatsiyalar, nazorat qilish va hokazolarni tashkil etish imkoniyati.

Xulosa va takliflar

Shunday qilib, raqamli texnologiyalardan foydalanish tez sur’atlarda kengayishiga va o‘quv jarayonida ulardan faol foydalanishga qaramay, ular bilan to‘yingan muhitda murakkab muammolarni muvaffaqiyatli hal qila oladiganlar soni o‘qitilganlarning ozgina qismidir, ammo so‘nggi yillarda ularning soni ko‘paymoqda. Ta’lim tizimining ishini shunday o‘zgartirish kerakki, ta’lim muassasalari bitiruvchilarining umumiy savodxonligi va nostandart vazifalarni hal qilish qobiliyati zamonaviy aqlli kompyuter tizimlaridan yuqori bo‘lishi kerak.

Professor-o‘qituvchilar o‘quvchilarga o‘z bilimlarini qo‘llab-quvvatlash uchun texnologiyadan qanday qilib to‘g‘ri foydalanishni, ushbu texnologik vositalar va qurilmalar bilan o‘quv maqsadlarida qanday munosabatda bo‘lishni ko‘rsatishlari kerak. Shundagina bunday bitiruvchilar soni ko‘payadi va yangi raqamli bo‘linish kamayadi. Bu esa iqtisodiyotning real sektor korxona-tashkilotlari uchun kerak bo‘ladigan yetuk mutaxassislar tayrlab berishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kozlova N. Sh. Sifrovые технологии v obrazovanii // Vestnik Maykopskogo gosudarstvennogo tekhnologicheskogo universiteta. 2019. Вып. 1/40. S. 83–90.
 2. Kozlov R. S., Kozlova N. Sh. Rossiyskaya sistema obrazovaniya v period sifrovoy transformatsii // Uchitel sozdaet natsiyu (A.-X. A. Кадыров): Sbornik materialov IV Mejdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii. 2019.
 3. Uvarov A. Yu. Obrazovanie v mire sifrovых технологий: na puti k sifrovoy transformatsii. M.: Izd. dom GU-VShE,
 4. Uvarov A. Yu. Kompetentnostno-orientirovannaya personalizirovannaya organizatsiya obrazovatel'nogo protsessa i sifrovaya transformatsiya shkolы // Informatizatsiya nepreryvnogo obrazovaniya. 2018. S. 223–229.
 5. ELearning Industry site URL: <https://elearningindustry.com/5-advantages-of-online-learning-education-without-leaving-home> (data obraщeniya: 26.06.2020).
 6. Abdullayev, M., Saidahrор, G., & Ayupov, R. (2020). Raqamli iqtisodiyot - kadrlar tayyorlashning dolzarb yo‘nalishlari.
 7. Abdullayev, M. (2020). Talabalarga ta’lim berishda raqamli texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati
 8. Tursunov S.Q. Ta’limda elektron axborot resurslarini yaratish va ularni joriy qilishning metodik asoslari. Monografiya. -T.: Adabiyot uchqunlari, 2022.
 9. Корытова N.ye., Loskutova V.I. Ispolzovanie distansionных технологий v povыshenii kvalifikatsii pedagogicheskix kadrov // Vestnik Tambovskogo universiteta. Seriya: Gumanitarnые nauki. – 2024.- №9(137). URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=22289245>
 10. Alimardonov Ilxom Muzrabshoxovich TDIU “Raqamli iqtisodiyot” fakulteti dekani, i.f.d., dotsent
- Raqamli texnologiyalardan ta’lim tizimida samarali foydalanish nomli maqolasi.

ИЗУЧЕНИЕ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ МОЛОДЕЖИ В ТРУДОВОМ КОЛЛЕКТИВЕ

Раджабов Сардор Эркинович

независимый исследователь Бухарского государственного университета.

Аннотация. Автор представляет исследовательский материал, раскрывающий особенности мотивации молодых сотрудников в период адаптации к работе в органах внутренних дел как важного фактора в сфере управления человеческими ресурсами, которому посвящена данная статья. В соответствии с темой исследования мы поставили задачу провести психодиагностическое исследование 413 молодых сотрудников. Для определения характеристик мотивации автор использовал следующие методы: метод «Самооценка психологической адаптивности». Для интервью автор

подготовил ряд вопросов о причинах службы в правоохранительных органах. В ходе теста для изучения внутренней мотивации он использовал опросники «Структура мотивации к трудовой деятельности» и «Диагностика структуры мотивации личности».

Ключевые слова. Мотивация, формирование, диагностика, методы, знания, умения, адаптация, сотрудник, органы внутренних дел, коллектив, компонент, самооценка, адаптация, личность.

Социально-психологическая адаптация молодежи к новым условиям в трудовой сфере – динамичный и многофакторный процесс. В ходе его раскрытия происходит интеграция личности молодого специалиста в новую систему требований и контроля, в новый коллектив, а для иногородних молодых специалистов – и в непривычные условия жизнедеятельности. Более сложным становится его личностное и профессиональное развитие, возникают трудности в самореализации. «Пусковым механизмом» процесса социально-психологической адаптации молодых специалистов является смена среды, окружающей его, которая характеризуется как структурными, так и функциональными компонентами. Поэтому, оказавшись в новых для них условиях, они должны в сравнительно короткий срок освоиться с новой ролью и многому научиться.

Быстрая и успешная социально-психологическая адаптация молодых специалистов в трудовом коллективе является залогом успешности овладения ими профессиональных навыков, понимания и разделения ими цели (миссии) предприятия и стремления ее реализации; выполнения поставленных перед ними задач наилучшим образом, а тем самым и обеспечения высокой эффективности и конкурентоспособности предприятия.

Для определения уровня удовлетворенности молодежи отношениями в трудовом коллективе была использована методика «Самооценка психологической адаптивности» (Приложение А), с помощью которой определяется уровень социально-психологической адаптивности личности. Методика включает в себя 15 вопросов, поделенных на две группы: группа А состоит из 10 утверждений, группа Б – из 5.

В рамках проведения исследования по методике «Самооценка психологической адаптивности» молодым специалистам было предложено ответить на 10 вопросов из группы А и 5 вопросов из группы Б следующим образом: если респонденты согласны с утверждением, то пишут ответ «да», а если не согласны – ответ «нет».

Затем необходимо вычислить сумму положительных ответов на утверждения группы А (с 1 по 10). Далее аналогичным образом найти сумму положительных ответов на утверждения группы Б (с 11 по 15). Потом из

первой суммы нужно вычесть вторую. Полученный показатель и будет свидетельствовать о степени психологической гибкости личности в процессе деятельности.

Для того чтобы определить уровень удовлетворенности молодежи отношениями в трудовом коллективе, было проведено с мая по декабрь 2023 года исследование на базе МВД «В органы внутренних дел принимаются молодые кадры».

В исследовании приняли участие 413 молодых специалистов принят в органы внутренних дел в возрасте от 18 до 31 года – представители различных подразделений организации.

Количественно-процентный состав респондентов характеризуется следующим соотношением:

- по половой принадлежности: 384 представителя мужского пола (93%), 29 – женского (7%);
- наличие образования: 322 человека (78%) имеют высшее образование; 91 человек (22%) – среднее специальное образование;
- место жительства: в городе Ургенча, Бухары и Нукуса. Проживают 42 человека (10%), иногородние жители – 371 человек (90%);
- семейное положение: холосты (не замужем) 375 респондентов (91%), женаты (замужем) – 38 (9%) респондентов.

Таким образом, группа респондентов – представители различных социально-демографических групп молодежи.

На рисунке 1 приведены результаты исследования уровня социально-психологической адаптивности молодых специалистов в трудовом коллективе «МВД». Среди опрошенных молодых специалистов 219 человек (53%) имеют низкий уровень социально-психологической адаптивности в трудовом коллективе, 107 человек (26%) – средний и 87 человек (21%) – высокий.

Результаты исследования
уровня социально-психологической адаптивности
молодых специалистов в трудовом коллективе

Согласно полученным данным факторами уровня социально-психологической адаптивности молодежи в трудовом коллективе являются:

1) из 10 утверждений группы А методики «Самооценка психологической адаптивности»:

- «испытывают тягу к новым впечатлениям» 75% респондентов (310 чел.);
- «нравится работа, которая требует быстрого и частого переключения с одного дела на другое» - 25% (103 чел.);
- «могут быстро перейти от отдыха к интенсивной деятельности» - 25% (103 чел.);
- «быстро сходятся с новыми людьми» - 75% (310 чел.);
- «быстро засыпают и пробуждаются» - 100% (413 чел.);
- «быстро осваиваются в новой обстановке» - 50% (207 чел.);
- «нравится, когда на работе появляются новые люди» - 75% (310 чел.);
- «любят бывать в новом обществе» - 100% (413 чел.);
- «приходится слышать от окружающих, что я человек деятельный и подвижный» - 50% (207 чел.);
- «новый материал запоминают и усваивают быстро, хотя способны так же быстро его забыть» - 75% (310 чел.);

2) из 5 утверждений группы Б методики «Самооценка психологической адаптивности»:

- «не любят заводить новых знакомств» - 25% (103 чел.);
- «трудно расстаться с какой-либо мыслью, в которую когда-то поверили, хотя много убедительных доводов против этой мысли» - 50% (207 чел.);
- «новые навыки формируются медленно, но усваиваются прочно» - 50% (207 чел.);
- «упрекают в медлительности» - 50 % (207 чел.);
- «не любят подвижных игр» - 50% (207 чел.).

Следовательно, полученные результаты свидетельствуют о том, что у большинства молодых специалистов низкий уровень адаптивности, это свидетельствует о том, что способности к эффективной социально-психологической адаптации у молодых работников в трудовом коллективе небольшие. Следовательно, имеется вероятность проявлений дезадаптивного поведения молодых сотрудников: низкая мотивация к получению профессиональных знаний, умений и навыков, заниженная самооценка,

проблемы межличностного общения. У молодых специалистов возникли трудности адаптации к новым условиям в организации, а также трудности в выстраивании взаимоотношений в трудовом коллективе.

Таким образом, можно сделать вывод о том, что:

во-первых, чем выше уровень социально-психологической адаптивности, то, следовательно, выше показатели удовлетворенности молодежи отношениями в трудовом коллективе, а, соответственно, ниже текучесть кадров и выше прибыль;

во-вторых, если низкий уровень социально-психологической адаптивности, то, особое значение приобретает разработка программы социально-психологической адаптации молодежи в трудовом коллективе.

Список использованных литературы

1. Амелина, Н.А. Введение сотрудника в компанию, коллектив и должность. Управление развитием персонала. – 2008. – № 1. – С. 32–37.
2. Андреева, Г.М. Социальная психология: учеб. Пособие. Г.М. Андреева. – М., 2000. – 147 с.
3. Асмолов, А.Г. Психология личности. А.Г. Асмолов. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 210 с.
4. Багратиони, К.А. Предпосылки возникновения проблемы личного психологического будущего. Мир психологии. – 2011. – № 3. – С. 147–159.
5. Березин, Ф.Б. Психическая и психофизиологическая адаптация человека. – СПб.: Питер, 1998. – 270 с.
6. Витенберг, Е.В. Социально-психологические факторы адаптации к социальным и культурным изменениям. – СПб, 1994. – 202 с.
7. Кибанов, А.Я. Мотивация и стимулирование трудовой деятельности: учебник. – М.: ИНФА, 2009. – 162 с.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ИГРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ "РОЛЬ СКАЗКА- ТЕРАПИЯ" В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Сирожидинова Зарнигор Алижановна

Студентка 3го курса факультета, Дошкольного образования
Андижанского Государственного Педагогического института

Аннотация. В статье рассматривается применение психологической игровой технологии «Роль Сказка-терапия» в дошкольном образовании. Анализируются возможности данного метода для развития эмоциональной сферы, формирования социальных навыков и повышения психологического благополучия детей дошкольного возраста. Особое внимание уделяется роли

сказки и ролевой игры как эффективных средств коррекции детских эмоциональных и поведенческих трудностей. Показано, что «Роль Сказка-терапия» способствует развитию творческого мышления, снижению тревожности и формированию позитивной самооценки у детей. Методика рассматривается как важный инструмент для создания поддерживающей и развивающей образовательной среды в дошкольных учреждениях.

Ключевые слова: психологические игровые технологии, роль сказка-терапия, дошкольное образование, эмоциональное развитие, социальные навыки, ролевая игра, сказкотерапия, творческое мышление, психологическое благополучие.

Введение. В условиях современного дошкольного образования особое значение приобретает комплексное развитие ребёнка, включающее не только формирование интеллектуальных и физических навыков, но и развитие его эмоциональной сферы, социальной компетентности и психологического благополучия. В этом контексте возрастает необходимость использования эффективных методов и технологий, способствующих не только обучению, но и гармоничному развитию личности ребёнка. Одним из таких инновационных и высокоэффективных методов является психологическая игровая технология «Роль Сказка-терапия». Дошкольный возраст — это период активного формирования основных психических функций, эмоциональной регуляции и навыков межличностного взаимодействия. В этот период ребёнок учится понимать и выражать свои чувства, адаптироваться к социальной среде, развивает творческие способности и воображение. Однако многие дети сталкиваются с различными эмоциональными трудностями — страхами, тревожностью, неуверенностью в себе, что может негативно влиять на их развитие и социальную адаптацию.

В современном дошкольном образовании большое внимание уделяется не только развитию интеллектуальных и физических навыков ребёнка, но и его эмоциональному и психологическому благополучию. Одним из эффективных методов, направленных на гармоничное развитие личности ребёнка, является психологическая игровая технология — «Роль Сказка-терапия». Эта методика сочетает в себе элементы игровой деятельности и терапевтического воздействия через сказку, что делает процесс обучения и воспитания более увлекательным и полезным для маленьких детей. «Роль Сказка-терапия» — это инновационная методика, которая использует игровые приемы и сюжетные линии сказок для решения психологических задач дошкольников.

Суть метода заключается в вовлечении ребёнка в ролевую игру на основе сказочного сюжета, где он может проживать различные ситуации, учиться справляться с эмоциями, развивать коммуникативные навыки и

творческое мышление. Сказка как жанр традиционно является важным инструментом воспитания и передачи культурных ценностей. В сказке дети сталкиваются с героями, которые преодолевают трудности, находят выходы из сложных ситуаций и учатся добру, справедливости и дружбе. Ролевая игра позволяет ребёнку не просто слушать, но и активно участвовать в истории, примерять на себя разные социальные роли, что способствует более глубокому усвоению моральных и эмоциональных уроков.

В дошкольных образовательных учреждениях «Роль Сказка-терапия» может быть интегрирована в занятия по развитию речи, социальному развитию и даже изобразительной деятельности. Педагоги организуют игровые сессии, в которых дети вместе с воспитателем или психологом выбирают сказочных героев, разыгрывают сценки, создают атрибуты и обсуждают эмоции персонажей. Такие занятия могут проводиться как в группе, так и индивидуально, в зависимости от целей и потребностей ребёнка. Важно, чтобы процесс проходил в доверительной и поддерживающей атмосфере, где ребёнок чувствует себя свободным и защищённым.

«Роль Сказка-терапия» — это мощный инструмент в арсенале педагогов и психологов дошкольного образования, способный не только сделать обучение более интересным, но и способствовать гармоничному развитию эмоциональной и социальной сферы ребёнка. Использование сказочных ролевых игр помогает формировать у детей жизненно важные навыки и ценности, которые станут основой их дальнейшего успешного развития и социализации.

Методы исследования:

1. Анализ литературы и педагогических практик — изучение научных трудов, методических рекомендаций и опыта применения сказкотерапии в дошкольных образовательных учреждениях.

2. Наблюдение — систематическое наблюдение за поведением и эмоциональной реакцией детей во время занятий с использованием «Роль Сказка-терапии».

3. Психологическое тестирование и анкетирование — проведение возрастных диагностических методик для оценки уровня тревожности, эмоциональной устойчивости и коммуникативных навыков детей до и после курса занятий.

4. Педагогические эксперименты — организация ролевых игр на основе сказочных сюжетов с последующим анализом изменений в поведении и эмоциональном состоянии детей.

5. Интервью и беседы с воспитателями и педагогами-психологами — сбор качественных данных о наблюдаемых изменениях и эффективности применения метода.

Исследование проводилось на базе нескольких дошкольных образовательных учреждений с участием детей в возрасте от 4 до 6 лет. В выборку вошли дети с различным уровнем эмоционального развития. Результаты наблюдений и тестирований были проанализированы с использованием количественных и качественных методов, что позволило сделать выводы о влиянии «Роль Сказка-терапии» на психологическое состояние и поведение детей.

Обсуждение результатов. Результаты проведённого исследования подтвердили высокую эффективность применения технологии «Роль Сказка-терапия» в дошкольном образовании для развития эмоциональной сферы и социальных навыков детей. Анализ данных наблюдений и психологического тестирования показал, что после курса занятий с использованием ролевых игр на основе сказок у детей наблюдалось значительное снижение уровня тревожности и эмоционального напряжения. Кроме того, дети стали более открытыми в общении, улучшились их навыки взаимодействия со сверстниками и взрослыми, что свидетельствует о положительном влиянии метода на развитие коммуникативных способностей. Ролевая игра, как активная форма деятельности, способствовала развитию творческого мышления и воображения, что подтверждается наблюдениями педагогов и анализом творческих заданий.

Интервью с воспитателями и психологами показали, что «Роль Сказка-терапия» создает благоприятную эмоциональную атмосферу на занятиях, повышает мотивацию детей к обучению и формирует у них позитивное отношение к образовательному процессу. Важно отметить, что методика оказалась эффективной как для детей с нормативным уровнем развития, так и для тех, кто испытывал эмоциональные или поведенческие затруднения. Однако следует учитывать, что успешное применение технологии требует квалифицированного сопровождения со стороны педагогов и психологов, а также создания безопасной и поддерживающей среды. В дальнейшем целесообразно расширить исследование, включив в него более широкий спектр возрастных групп и условий обучения, а также разработать рекомендации для практического внедрения технологии в различные формы дошкольного образования. Таким образом, «Роль Сказка-терапия» представляет собой важный инструмент для комплексного развития дошкольников, способствующий не только обучению, но и укреплению их психологического здоровья и социальной адаптации.

Заключение. В ходе исследования была подтверждена высокая эффективность психологической игровой технологии «Роль Сказка-терапия» в дошкольном образовании. Использование сказочных ролевых игр способствует развитию эмоциональной устойчивости, коммуникативных навыков и творческого мышления у детей дошкольного возраста. Методика помогает снизить уровень тревожности и способствует формированию позитивной самооценки, что является важным фактором для успешной социализации ребёнка. Применение «Роль Сказка-терапии» создаёт благоприятную образовательную среду, в которой ребёнок чувствует себя защищённым и мотивированным к познанию окружающего мира. Таким образом, данный подход представляет собой значимый ресурс для педагогов и психологов в работе с детьми, обеспечивая комплексное развитие их личности и поддержку психоэмоционального благополучия.

Список литературы

1. Васильева, Н. А. Психология дошкольного возраста: Учебное пособие. — М.: Просвещение, 2018. — 256 с.
2. Занков, Л. В. Теория и практика обучения в дошкольном возрасте. — СПб.: Питер, 2017. — 312 с.
3. Козлова, Т. В. Психологические игры и игровые технологии в дошкольном образовании. — М.: Академия, 2019. — 224 с.
4. Лебедева, И. В. Сказкотерапия как метод психолого-педагогической работы с детьми. // Вестник психологии и педагогики, 2020. — №3. — С. 45–52.
5. Петрова, Е. А. Ролевая игра в развитии эмоциональной сферы ребёнка. — М.: Наука, 2021. — 198 с.

МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ГЕНДЕРНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ РЕЧЕВОЙ КОММУНИКАЦИИ В НАУЧНОЙ СРЕДЕ

Тураева Маъмура Фазлиддиновна

независимый исследователь Бухарского государственного университета

Аннотация. Несмотря на интенсивное изучение в настоящее время личностных качеств, необходимых человеку для успешного выполнения той или иной профессиональной деятельности, методический инструментарий, позволяющий оценить специфику профессионального самосознания, его влияние на профессиональную деятельность и развитие карьеры, по-прежнему остается слабо разработанным. Поэтому необходима разработка новых инструментов, что также обусловлено необходимостью совершенствования

технологий профессионального консультирования. В данной научной статье рассматривается вышеуказанная проблема.

Обосновывается также, что вербальное общение является частью процесса коммуникации в научной среде, что общение в науке представляет собой взаимодействие участников научной деятельности с целью получения новой информации и совместной исследовательской работы, что в этом процессе устанавливаются социальные связи и решаются вопросы о статусе участников.

Ключевые слова. Психология, интерес, направления психологии, изучение, факторы, определяющие интерес к психологии, молодежь, эмпирические данные, детерминанта, интерес, категория бедности, профессиональное общение.

Актуализация психологических аспектов управления персоналом предполагает признание ведущей роли самого субъекта в процессе реализации профессионального потенциала и рассмотрение процесса развития карьеры с позиции самого работника. С этим связаны как субъективная оценка особенностей карьерного процесса и его промежуточных результатов, так и суждения работника о своем трудовом будущем, ожидаемые пути самовыражения и удовлетворения трудом, индивидуально осознанные позиция и поведение, связанное с трудовым опытом и профессиональной деятельностью (Молл Е.Г., 2003) и др.

Субъективная оценка, регуляция и развитие человека в его профессии, а также - планирование, выбор и реализация карьеры осуществляется при определяющей роли профессиональной Я-концепции, что актуализирует потребность в изучении структуры и содержания профессиональной Я-концепции у представителей различных профессиональных групп. Существующие в настоящее время эмпирические исследования профессиональной Я-концепции разрозненны и носят констатирующий характер, что не позволяет эффективно соотносить характеристики профессиональной Я-концепции с прогностическими моделями рабочего поведения (Джанерьян С.Т., 2005; Жданович А.А., 2008; Григорович С.С. 2010) и др.

В связи с этим актуальным является исследование профессиональной Я-концепции, а именно: отраженных в ней субъектно-деятельностных и личностных свойств, характеризующих особенности рабочего поведения. Такой подход к изучению профессиональной Я-концепции позволяет построить прогностическую картину наиболее вероятного организационного поведения, а также - выделить карьерные ориентации как диспозиции, характеризующие предпочитаемое направление профессиональной деятельности.

В настоящее время, несмотря на интенсивное изучение личностных качеств, необходимых человеку для успешного выполнения той или иной профессиональной деятельности, слабо разработанным остается методический инструментарий, позволяющий оценить специфику профессиональной Я-концепции, ее влияние на профессиональную деятельность и развитие карьеры. Поэтому необходима разработка нового инструментария, что определяется также потребностью в совершенствовании технологий карьерного консультирования.

Частью коммуникативного процесса в научной среде является речевое общение. Коммуникация в науке - это общение участников научной деятельности с целью получения новой информации и сотрудничество в исследованиях, процесс, в котором устанавливаются социальные связи, решаются вопросы о статусе участников.

Продуктом речевой деятельности (точнее, ее продуктивных видов - речи и письма) является высказывание (или текст), что структурно, логично, целостно и информативно связано с личностью говорящего. По мнению некоторых исследователей, наиболее перспективным и обоснованным направлением изучения особенностей мужской и женской речи считается изучение стратегий и тактик речевого поведения мужчин и женщин в разных коммуникативных ситуациях с обязательным учетом культурных традиций данного общества.

На общение мужчин и женщин влияют гендерные стереотипы, присущие данному обществу и личностные качества. Как отмечает В.А. Васютинский, «с социального взгляда мужское поведение определяется более сильными проявлениями власти и влияния, в то время как женское, соответственно, подчинения и смирения, в связи с этим в массовом сознании и в культуре укрепились определенные стереотипы. Эти стереотипы достаточно сильные и древние, для того, чтобы можно было ставить вопрос об их преодолении. Мало того, такое преодоление, по мнению многих, может быть даже нецелесообразным, поскольку соблюдение поло-ролевых стереотипов, как правило, облегчает и делает приятным человеческое существование».

Гендерные стереотипы наиболее выражаются в речи - показывая различия в речевом поведении мужчин и женщин. В большой мере характер речевого общения, его стратегии, стиль зависят от статусов участников. Нами было проведено исследование, направленное на выяснение наиболее распространенных ситуаций и видов речевого общения (в формальных и неформальных ситуациях) в научной среде. В частности, какие проблемы поднимаются и обсуждаются в разных видах общения; каковы интересы собеседников; стили их бесед; определение условий и факторов, влияющих на

эффективность научной коммуникации. Для этого была разработана специальная анкета.

Нами было установлено, что в процессе делового (формального) научного общения (заседания, конференции, семинары, обсуждения, совещания) для всех принявших участие в анкетировании, характерно следующее: большинство отдает предпочтение обмену мыслями с коллегами, непродолжительным деловым встречам, разговорам; представляют интерес публичные выступления и дискуссии в процессе обсуждения научных работ. Наиболее успешными участники коммуникативного процесса видят себя в ситуации беседы тет-а-тет и в ситуации общения в небольших группах, наименее успешными - в ситуации публичного выступления.

Наиболее эмоционально окрашенными видами коммуникативной деятельности оказались: неформальные ситуативные беседы, дискуссии в кулуарах на близкие коммуникантам темы, в обсуждении которых все охотно принимали участие. Собеседниками ценятся: умение систематизировать материал и желание поддерживать обсуждаемую тему, наименее - способность согласовывать обсуждаемое с интересами собеседника. Главное место принадлежит решению интеллектуальных проблем, а потом - обсуждение, урегулирование практических (бытовых) дел, рассказы о новостях общественной и личной жизни.

Характеризуя личные трудности, которые возникают в процессе изложения мыслей, отмечают личные стремления касательно подбора адекватных слов, систематизации и обобщения материала, его лаконичной подачи. Вместе с этим все анketируемые отметили наличие четко определенной цели для ведения продуктивной беседы. Речевая активность направлена, в основном, на: согласование личной научной позиции с позицией коллег; потребности в их поддержке. Результаты обсуждения научных тем говорят о том, что оно может быть успешным в случае согласованности позиций между коммуникантами.

Вместе с этим отмечалось, что процесс научного поиска осложняется при отсутствии между собеседниками эмоционального контакта. Характеризуя собственный стиль общения, почти все анketируемые отдавали предпочтение таким характеристикам, как доброжелательность, вежливость, коммуникабельность. Поскольку нашим заданием было определение гендерных особенностей речевой коммуникации в научной среде (в формальном и неформальном общении), остановимся на результатах.

В формальном общении: для мужчин более интересным является письменное общение, нежели устное; для обоих полов интересен непринужденный дружеский диалог с коллегами, то есть возможность

обсуждать знакомые темы с приведением конкретных примеров. Ни женщинами, ни мужчинами не ценится должным образом умение отстаивать собственную точку зрения.

Мужчинам интереснее дискутировать на научные темы, систематизировать и обобщать материал, который является предметом обсуждения. Речевая активность женщин нацелена на удовлетворение таких потребностей как быть полезной для других и потребности в получении новой информации, а у мужчин доминирует потребность в доведении истинности (правильности) собственных аргументов. Официальность, деловитость, сдержанность более характерны для мужчин. В неформальном общении респонденты наиболее охотно обсуждают с коллегами в будничных ситуациях личные и бытовые темы, причем женщины - преимущественно, личные темы, а мужчины - бытовые и научные. В отличие от формального общения, в неформальном - респонденты отдают предпочтение беседам на новые темы, в первую очередь это относится к женщинам. Для женщин более важным, чем для мужчин, является стремление согласовать обсуждаемое с интересами партнера (договориться), для мужчин важнее отстоять оригинальность собственной точки зрения.

В отличие от формального общения, в неформальном опрошенные отдают предпочтение организации беседы, дискуссиям и шуткам, женщины любят рассказывать о своих эмоциональных переживаниях и сенсационных новостях общественной и политической жизни. Во время беседы респонденты стараются лаконично выразить свои взгляды, подобрать адекватные слова, уделяют внимание деталям, стараются последовательно и логично изложить свою точку зрения, исчерпать тему. Мужчинам по душе подавать новые глобальные идеи, строить планы по их реализации. Наиболее комфортно чувствуют себя и мужчины и женщины в общении небольшой группы. Речевая активность в неформальном общении направлена на то, чтобы довести правильность своих рассуждений: женщины используют эмоциональное влияние на других, мужчины поступают по-другому: не обращают внимания на аргументы собеседника, а усиливают собственную аргументацию.

В результате проведенного исследования установлено, что гендерные особенности могут определенным образом проявляться в коммуникативно-речевой деятельности, в частности в психолингвистических характеристиках речевых действий и коммуникативных стратегиях, что в свою очередь, зависит от ситуации и условий протекания процесса коммуникации. Определены наиболее распространенные ситуации и виды речевого общения (формального и неформального), каким отдают предпочтение в научной среде; условия и факторы влияющие на успешность коммуникации. Знание гендерных

особенностей устной коммуникации специалистов позволит повысить уровень обмена информацией в научной среде и оптимизировать этот процесс.

Список использованных литературы

1. Аксенова Е.П. Карьерное консультирование как технология психолого-социальной работы в условиях мегаполиса. Сборник материалов международной научно-практической конференции (Санкт-Петербург, 5-6 ноября 2009 г.). СПб.:Изд-во СПбГИПСР, 2009.
2. Аксенова Е.П., Доминяк В.И. Особенности Я-концепции карьеры студентов вуза. Научно-технические ведомости СПбГПУ. Сер. «Гуманитарные и общественные науки». 2011. № 1.
3. Григорович С.С. Становление и развитие профессиональной Я-концепции у студентов-психологов: автореф. дис. ... канд. психол. наук. М., 2010.
4. Джанерьян С.Т. Профессиональная Я-концепция: системный подход: дис. ... д-ра психол. наук. Ростов н/Д, 2005.
5. Жданович А.А. Карьерные ориентации в структуре профессиональной Я-концепции студентов: автореф. дис. ... канд. психол. наук. М., 2008.
6. Молл Е.Г. Управление карьерой менеджера. СПб.: Питер, 2003.
7. Ричи Ш., Мартин П. Управление мотивацией: учеб. пособие для вузов/пер. с англ. под ред. Е.А. Климова. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004.

ИНКЛЮЗИЯ В КОНТЕКСТЕ СОЦИАЛЬНОГО ПАРТНЁРСТВА

Рустамова Шахзода Мариповна,

доцент центра Педагогического мастерства Ферганской области, доктор философии по психологическим наукам (PhD), telefon: +998 90 562 06 55,
e-mail: shrustamova1975@gmail.ru

Аннотация

В данной статье рассматриваются инклюзивное образование и связанные с ним процессы, а также обсуждается роль и место людей с особыми потребностями в общественной жизни. При этом основным вопросом является отношение к детям, получающим образование на основе инклюзивного подхода, их адаптация к здоровому образу жизни наравне с другими детьми.

Ключевые слова: инклюзивный, индивидуальный подход, доброжелательное отношение, психоневролог, дефектолог, отношение к детям с инвалидностью, защита детей с инвалидностью.

Annotatsiya

Ushbu maqolada inklyuziv ta’lim va u bilan bog‘liq jarayonlar, shuningdek, alohida ehtiyojli shaxslarning ijtimoiy hayotdagi o‘rni va roli haqida so‘z yuritiladi. Bunda inklyuziv yondashuv asosida ta’lim olayotgan bolalarga bo‘lgan munosabat,

ularni boshqa bolalar qatori sog‘lom turmush tarziga moslashtirish asosiy masala hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: inklyuziv, individual yondashuv, xayrixoh munosabat, psixonevrolog, defektolog, nogironligi bo‘lgan bolalarga munosabat, nogironligi bo‘lgan bolalarni himoya qilish.

Annotation

This article discusses inclusive education and its processes, focusing on the place and role of individuals with special needs in social life. Additionally, the main issue addressed is the attitude towards children being educated through inclusive education and their adaptation to a healthy lifestyle alongside other children.

Keywords: inclusive, individual approach, sincere attitude, psychoneurologist, defectologist, attitude towards children with disabilities, protection of children with disabilities.

В современном обществе Узбекистана существуют различные трансформации в самых разных сферах, включая изменение отношения к людям с особыми потребностями. Такие люди как часть социума вправе рассчитывать в отношении к себе на определенный уровень культуры, социального развития и помощи. Равнодушие и неоправданная жестокость по отношению к людям с инвалидностью ведут к духовной деградации всего общества.

Востребованная во многих странах концепция инклюзии, которую осваивают (теоретически и практически) многие социальные институты в Узбекистане, предполагает решение целого ряда комплексных, межведомственных проблем. Это проблемы правового, материально-технического обеспечения, методического и психолого-педагогического сопровождения, информационной поддержки, образовательных ресурсов и ряда других. В рамках одной статьи невозможно рассмотреть все, поэтому выделим наиболее актуальные: психологическая составляющая инклюзивного образования, формы работы с родителями и социальное партнерство.

Сложно переоценить значение квалифицированного психолого-педагогического сопровождения инклюзивной практики, предполагающего использование специальных технологий, предназначенных для оказания помощи ребенку на определенном этапе его развития. В решении возникающих у него проблем и их предупреждении. Психолого-педагогическое сопровождение предполагает соблюдение следующих принципов-правил коррекционной работы:

1. индивидуального подхода к каждому ученику;
2. предупреждение наступления утомления;

3. использование методов, активизирующих познавательную деятельность учащихся, развивающих их устную и письменную речь и формирование необходимых учебных навыков;

4. проявления педагогического такта

Опыт специалистов показывает, что **эффективными приемами коррекционного воздействия** на эмоциональную и познавательную сферу детей с особыми потребностями **являются:**

1. психогимнастика и релаксация, позволяющие снять мышечные спазмы и зажимы, особенно в области лица и кистей рук;

2. дидактические игры, связанные с поиском видовых и родовых признаков предметов;

3. разнообразные игровые ситуации;

4. игровые тренинги, способствующие развитию умения общаться с другими. [1, с.31-37]

Эти приемы необходимо использовать с учетом индивидуальных особенностей каждого ребенка и на определенном этапе его психологического сопровождения.

Выделяют **следующие основные этапы** практического индивидуального психолого-медико-педагогического **сопровождения ребенка:**

1. диагностика и анализ проблем и причин отклонений у ребенка;

2. определение возможности обучения конкретного ребенка, условий и форм интеграции;

3. составление плана индивидуального обучения, включая: определение вида и объема необходимой коррекционной помощи (образовательной, медицинской и др.);

4. частота, время и место оказания специальной коррекционной помощи специалистов;

5. проведение предварительной коррекционной работы, направленной на подготовку к дистанционному обучению, с ребенком и его родителями, с педагогами массовой школы;

6. разработка индивидуальных коррекционных программ в зависимости от уровня знаний, возможностей и способностей ребенка;

7. организация и реализация образовательного процесса дистанционного обучения. [2, с.109-111]

На всех этапах необходимыми и обязательными условиями для эффективности проводимой работы являются: систематическое психологическое сопровождение образовательного процесса; мониторинг и оценка результатов обучения специалистами; анализ выполненных

рекомендаций всеми участниками образовательного процесса; анализ перспективы дальнейшего развития ребенка.

Определение сроков начала интегрированного обучения решается персонально в отношении каждого ребенка и по желанию его законных представителей, т.е. родителей, поскольку зависит от выраженности отклонений в развитии. Следует отметить, что очень важно обеспечить психолого-педагогическое (ПП) сопровождение ребенка с ограниченными возможностями здоровья на протяжении всего периода его обучения. ПП сопровождение включает не только специальную коррекционно-развивающую работу с детьми в индивидуальной форме, но и работу с администрацией образовательного учреждения, с педагогическим и детским коллективом, с родителями. Задачей психолого- и медико-педагогического консилиума (ПМПК) является обеспечение диагностико-коррекционного (профессионального) сопровождения обучающихся с ОВЗ в общеобразовательных учреждениях.

В семье с появлением ребенка с ОВЗ часто возникают и усложняются финансовые, материально-бытовые и жилищные проблемы. Нередко, к ним прибавляются, как показывает жизненный опыт, проблемы супружеских отношений, при которых слабым звеном оказываются отцы, уходящие из семьи. По результатам проведенного в Ферганском филиале РЦСАД исследования, из 100% опрошенных (репрезентативная выборка) у 30 % детей отцов не было. Неверная отрицательная реакция отца-родителя на рождение ребёнка с ОВЗ приводит к непониманию им сложившихся обстоятельств и детерминирующих факторов данной проблемы.

Согласно позиции большинства ведущих специалистов, принято выделять три типа семей по реакции родителей на появление ребенка с инвалидностью:

1. с пассивной реакцией, связанной с недопониманием существующей проблемы;
2. с гиперактивной реакцией, когда родители усиленно лечат, находят ведущие клиники, «докторов-светил», дорогостоящие лекарства и т.д.;
3. со средней-рациональной позицией: последовательное выполнение всех инструкций, советов врачей, психологов.

Рациональная позиция представляет собой оптимальное условие для взаимодействия со специалистами.

Вполне понятно, что трудности, возникающие с появлением ребенка с ОВЗ, испытывают все члены семьи, а также их окружение, но общество не всегда правильно понимает проблемы таких семей, и родители вынуждены идти на определенные ограничения. Родители стараются воспитывать своего

ребенка, избегая его невротизации, эгоцентризма, социального и психического инфантилизма, давая ему соответствующее обучение, профориентацию на последующую трудовую деятельность. Это зависит от наличия педагогических, психологических, медицинских знаний родителей, поскольку, чтобы выявить и оценить задатки ребенка, его отношение к своему дефекту, реакцию на отношение окружающих, помочь ему социально адаптироваться, максимально реализовать себя, нужны специальные знания. Медицинская и социальная реабилитация детей с ОВЗ должна быть ранней, этапной, длительной, комплексной с учётом индивидуальных особенностей каждого. Главное – научить ребенка двигательным и социальным навыкам, чтобы в последующем он смог получить образование и самостоятельно работать.

Семья, в которой есть дети с инвалидностью, особый объект внимания для социальных служб и психологов. Получив информацию о такой семье, следует разработать план оказания помощи ей и необходимые рекомендации по уходу за ребенком с ОВЗ. План реабилитации следует составлять совместно с детским врачом индивидуально для каждого ребенка. Чаще всего с ребенком работают специалисты следующих квалификаций: невропатолог, психоневролог, психолог, дефектолог, социальный педагог, логопед, массажист и инструктор по лечебной физкультуре.[2,с.41]

Консультативная, профилактическая и просветительская работа с семьей должна строиться на идее сотрудничества и расширении ее воспитательных возможностей, посредством установления гармоничных детско-родительских отношений. Задачи этой работы: изменение психологических установок родителей на роль семьи в образовательном процессе; изменение стиля взаимоотношений с ребенком; широкое использование педагогических возможностей семьи. Медицинские и социальные работники знакомят учащихся и родителей с их правами и обязанностями в соответствии с законодательными документами, а также информируют об общественных и государственных организациях, чья деятельность касается лиц с ограниченными возможностями здоровья, как в Узбекистане, так и за рубежом.

Потенциал работы с семьей состоит в реализации ряда этапов, методов, форм и функций. Основные цели работы с семьей это: создание благоприятных условий для личностного развития всех членов семьи (физического, интеллектуального, духовно-нравственного, социального); оказание комплексной социально психологической помощи; защита ребёнка и его окружения от негативного воздействия различных факторов на развитие его личности.

Основные функции работы с семьёй следующие: профилактическая, охранно-защитная, восстановительная, коррекционно-развивающая, компенсаторная. Организация работы педагогов образовательных учреждений с семьями, имеющими детей с особыми потребностями, гарантия успеха образовательного и воспитательного процесса, адаптации детей-инвалидов в детском коллективе.

Институт социального партнерства во многих странах на постсоветском пространстве, как символ экономических, политических и социальных реформ, активно развивается. Узбекистан не остался в стороне от этой тенденции. Так, к примеру, с 1 января 2015 года вступил в силу Закон РУз «О социальном партнерстве». Социальное партнерство в области инклюзии является особым видом социальных отношений, способным гармонизировать социальные потребности, интересы людей и объединить их усилия. [3]

Целью развития социального партнерства в вопросах инклюзии является вовлечение в сферу оказания помощи и поддержки все большего количества самостоятельных и организованных участников, обеспечение предельной оптимальности в их взаимодействии при решении ее актуальных проблем.

Литература:

1. Апросинкина Н.В. Формы работы с родителями в условиях инклюзивного образования. <http://festival.1 September/ru/articles/637919>.
2. Кириллова И.О. Социальные и образовательные проблемы инклюзивного обучения. <http://festival.1 September/ru/articles/637919>.
3. Закон Республики Узбекистан «О социальном партнёрстве». Статья 5. Сфера социального партнёрства.

ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК СРЕДСТВО МОТИВАЦИИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Г.Т. Исламова

PhD Доцент, заведующий кафедрой «Математика и методика её преподавания в начальной школе »

Бегманова Умида Закировна

студентка 3 курса, факультет начального образования Национальный педагогический университет Узбекистана имени Низами г. Ташкент,
Узбекистан E-mail: ub9309808@gmail.com

Аннотация: В статье рассматривается влияние цифровых технологий на мотивацию к обучению младших школьников. Автор анализирует конкретные инструменты цифрового обучения, такие как Wordwall и интерактивные презентации, разработанные в Canva. Выводы основаны на личной

педагогической практике, в которой наблюдалось повышение учебной активности и интереса при использовании цифровых ресурсов. Статья подчёркивает важность систематического внедрения цифровых технологий в образовательный процесс как средства повышения учебной мотивации.

Ключевые слова: цифровые технологии, учебная мотивация, младшие школьники, интерактивные игры, Wordwall, Canva, начальное образование.

Современное образование стремительно трансформируется под влиянием цифровых технологий. Особенно заметны эти изменения в начальной школе, где важно не только формировать базовые знания, но и поддерживать высокий уровень мотивации к обучению. Младшие школьники обладают наглядно-образным типом мышления, высокой восприимчивостью к визуальной информации, активной любознательностью и потребностью в ярких впечатлениях. Именно эти особенности делают цифровые средства особенно эффективными в работе с детьми младшего школьного возраста.

Цифровые ресурсы, используемые в образовательной практике, можно условно разделить на следующие группы:

Интерактивные игры и тренажёры (например, Wordwall, LearningApps);

Образовательные видео и мультфильмы (YouTube, мультимедийные платформы);

Интерактивные презентации (Canva, PowerPoint);
Онлайн-тесты и карточки (Quizlet, Kahoot);
Виртуальные экскурсии и модели (Google Earth, 3D-анимации).

У младших школьников доминирует внешняя мотивация³⁹, и педагогам важно находить способы перевода её во внутреннюю⁴⁰. Исследования показывают, что игровые и интерактивные формы обучения способствуют формированию устойчивого интереса к учебной деятельности

Цифровые технологии включают широкий спектр инструментов: от обучающих игр до интерактивных презентаций, платформ для контроля знаний, виртуальных досок и т.д. Они позволяют учителю подстраиваться под индивидуальные особенности учеников, вовлекать их в активную деятельность и создавать эмоционально насыщенную образовательную среду.

³⁹ Внешняя мотивация — стремление выполнять учебные задания ради награды или похвалы, а не из интереса к самому обучению.

⁴⁰ Внутренняя мотивация — это стремление учиться ради самого процесса познания, из интереса и желания разобраться, без внешнего давления или поощрения.

В практике внеурочной работы с группой младших школьников я активно использую:

Wordwall — для создания игровых заданий на закрепление орфографических правил, изучение новых слов, решение логических задач. Ученики с энтузиазмом участвуют в мини-турнирах, стремятся заработать «баллы» и делятся впечатлениями с родителями.

Интерактивные презентации в Canva — для наглядного объяснения новой темы. Я самостоятельно разрабатываю слайды с яркими иллюстрациями, анимацией и заданиями на выбор правильного ответа. Такие уроки запоминаются лучше, особенно у детей с визуальным типом восприятия информации.

Результаты показали значительное повышение интереса к учебе. Дети стали более активно включаться в обсуждения, чаще выполнять домашние задания без напоминания, проявлять инициативу.

В ходе педагогической практики я активно использовала платформу Wordwall и презентации, созданные в Canva. Например, на занятии по русскому языку в 3 классе я применила игру "Найди правильную форму слова", где учащиеся должны были выбирать правильные окончания существительных. Задание сопровождалось яркими иллюстрациями и звуковыми эффектами, что значительно повысило вовлечённость детей.

Также в рамках внеклассного занятия по воспитанию была подготовлена интерактивная презентация в Canva на тему "Мои привычки". В неё были включены анимации, задания на перетаскивание и аудиофрагменты. Ученики активно взаимодействовали с материалом, предлагали свои ответы, комментировали, и даже просили повторить некоторые задания, так как это было "как игра"

Положительное влияние цифровых технологий на учебную мотивацию младших школьников проявляется в нескольких направлениях. Во-первых, значительно повышается познавательная активность.⁴¹ Это связано с тем, что цифровые задания отличаются яркостью, динамичностью и разнообразием. Используемые ресурсы, такие как интерактивные упражнения в Wordwall, вызывают у детей интерес и стремление выполнить задание до конца. Задания воспринимаются как игра, но при этом сохраняют учебную цель, что способствует формированию внутренней мотивации к обучению. Во-вторых, возрастает устойчивость внимания. Звуковые и визуальные эффекты, встроенные в цифровые

⁴¹ *Познавательная активность* — это стремление учащегося к самостоятельному освоению новых знаний, проявляющееся в интересе, вопросах, поиске решений и участии в учебном процессе.

платформы, помогают удерживать фокус школьников на учебном материале. Например, при использовании презентаций, созданных в Canva с анимационными элементами, учащиеся активно следят за происходящим на экране, предугадывают следующую информацию и охотно вовлекаются в обсуждение.

Таким образом, цифровой формат помогает избежать утомления и рассеивания внимания, характерных для традиционных методов обучения. Третьим важным аспектом является развитие самостоятельности. Цифровые задания предоставляют учащимся возможность получать мгновенную обратную связь, что способствует формированию навыков самоконтроля и самооценки. Например, в платформе Wordwall ученик сразу видит результат своего выбора, может самостоятельно исправить ошибку и повторить попытку. Это снижает страх перед неудачей и укрепляет уверенность в собственных силах.

Наконец, важным направлением становится формирование ИКТ-компетентности. В процессе работы с цифровыми ресурсами дети осваивают навыки пользования компьютерной мышью, управления интерфейсом, работы с ссылками и элементами управления. Эти умения становятся основой цифровой грамотности и подготавливают школьников к более осознанному и продуктивному использованию информационных технологий в будущем. Интеграция цифровых технологий позволяет не только разнообразить формы подачи материала, но и выстраивать обучение с учётом индивидуальных особенностей учеников, поддерживать их интерес и вовлечённость на протяжении всего урока. Таким образом, цифровые технологии становятся неотъемлемым и эффективным средством формирования мотивации к обучению у младших школьников.

Список литературы

1. Виноградова, Н.Ф. Основы начального курса информатики и ИКТ: учеб. пособие для студ. пед. вузов. — М.: Академия, 2020. — 192 с.
2. Бондаревская, Е.В. Воспитание: тенденции, принципы, технологии. — Ростов н/Д: Изд-во Рост. гос. пед. ун-та, 2021. — 214 с.
3. Хуторской, А.В. Дидактика: теория и технологии обучения. — М.: Академия, 2022. — 320 с.
4. Шевченко, Л.Н. Использование цифровых технологий в начальной школе: практико-ориентированный подход // Начальная школа. — 2023. — № 2. — С. 45–49.
5. Соловьёва, Н.В. Информационно-коммуникационные технологии как средство повышения мотивации учащихся начальной школы // Информатика и образование. — 2022. — № 10. — С. 54–58.

6.Левина, Е.В. Развитие познавательной активности младших школьников с помощью цифровых образовательных ресурсов // Современные проблемы науки и образования. — 2023. — № 1. — URL: <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=31748>

TA’LIM-TARBIYA JARAYONINI INNOVATSION RAQAMLI TEKNOLOGIYALAR YORDAMIDA TAKOMILLASHTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI

Yaxshiqulova Maftuna Tohir qizi

Buxoro davlat texnika universiteti doktoranti (90 711 1665)

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekistonda ta’lim-tarbiya jarayonini innovatsion raqamli texnologiyalar yordamida takomillashtirish masalalari yoritilgan. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi asosida ta’limning barcha bosqichlarida — maktabgacha, umumiy o‘rta, o‘rta maxsus, oliy ta’lim va ilmiy-tadqiqot sohalarida — raqamli texnologiyalarni joriy etishning afzalliklari, tajribalari va muammolari ko‘rib chiqilgan. Maktablarda “Smart Class”, oliygohlarda masofaviy ta’lim, STEM va CLIL kabi metodlar, raqamli kutubxonalar va xalqaro hamkorlikdagi loyihalar tahlil qilinadi. Shuningdek, mavjud infratuzilmaviy va pedagogik to‘siqlar, ularni bartaraf etish bo‘yicha takliflar ham bayon etilgan. Maqola zamonaviy ta’lim tizimida raqamli yondashuvlarni joriy etish istiqbollarini tahlil etadi.

Kalit so‘zlar: Raqamli texnologiyalar, ta’lim jarayoni, masofaviy ta’lim, raqamli transformatsiya, raqamli savodxonlik, innovatsion yondashuv, STEM, CLIL, pedagogik texnologiyalar, infratuzilma, raqamli o‘quv resurslari, O‘zbekiston ta’lim tizimi, sun’iy intellekt, raqamli ta’lim, ta’lim sifati.

Abstract: This article discusses the issues of improving the educational process in Uzbekistan using innovative digital technologies. Based on the “Digital Uzbekistan – 2030” strategy, the advantages, experiences and problems of introducing digital technologies at all stages of education - preschool, general secondary, secondary specialized, higher education and research - are considered. Methods such as “Smart Class” in schools, distance learning in universities, STEM and CLIL, digital libraries and international cooperation projects are analyzed. Existing infrastructural and pedagogical barriers and proposals for their elimination are also described. The article analyzes the prospects for introducing digital approaches in the modern education system.

Keywords: Digital technologies, educational process, distance learning, digital transformation, digital literacy, innovative approach, STEM, CLIL, pedagogical technologies, infrastructure, digital learning resources, education system of Uzbekistan, artificial intelligence, digital education, quality of education.

Kirish. Zamon talablariga mos ravishda ta’lim jarayonini raqamlashtirish O‘zbekiston rivojlanish strategiyasida ustuvor o‘rin tutadi. Prezident Farmoni bilan 2020 yil oktyabrda tasdiqlangan **“Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi** axborot-kommunikatsiya infratuzilmasini rivojlantirish va ta’limda raqamli yondashuvlarni keng joriy etishni nazarda tutadi. Shuningdek, Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi doirasida IT-ta’limi va innovatsion yechimlarni qo‘llash ustuvorligi alohida qayd etilgan. COVID-19 pandemiyasi masofaviy ta’lim yo‘nalishini joriy etish imkoniyatlarini ko‘rsatib, maktab va oliy ta’lim muassasalarida onlayn o‘qishni rivojlantirdi. Masalan, Vazirlar Mahkamasi 2022 yil oktyabrida oliy o‘quv yurtlarida masofaviy ta’limni tartibga soluvchi nizomni tasdiqladi va 2023/2024-o‘quv yilidan boshlab davlat hamda xususiy OTMlarga masofaviy ta’lim yo‘nalishida kadrlar tayyorlash huquqi berildi. Davlat hamda xalqaro tashkilotlar hamkorligida raqamli ta’lim resurslari yaratish, o‘qituvchilarni malaka oshirish va inkluziv o‘qitish uchun imkoniyatlar kengaytirilyapti.

Maktabgacha ta’limda raqamli texnologiyalar. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ta’lim-tarbiya jarayonida innovatsion raqamli vositalardan foydalanish qiziqish uyg‘otish va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Tadqiqotlarda ta’kidlanishicha, maktabgacha yoshlilar ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishda innovatsion raqamli texnologiyalarning bevosita yordami mavjud. Jahon tajribasida STEAM ta’limi (fan, texnologiya, muhandislik, san’at, matematika) bolalarni muammolar yechishda ijodkor va mantiqan fikrlashga o‘rgatadi. O‘zbekistonda bolalar bog‘chalarida interaktiv planshetlar, pedagogik o‘yinlar va ta’lim ilovalari joriy etilyapti. Masalan, maxsus modulli dasturlar doirasida maktabgacha yoshdagi bolalar uchun STEM/STEAM stansiyalari tashkil qilinmoqda. Shu bilan birga, tarmoq va qurilmalar yetishmasligi, uskunalarini modernizatsiyalashdagi moliyaviy qiyinchiliklar, hamda pedagoglarning malaka oshirishiga ehtiyoj kabi muammolar mavjud.

Umumiy o‘rta ta’limda raqamli texnologiyalar. Maktab bosqichida interaktiv taxtalar, elektron darsliklar va onlayn platformalardan foydalanish tajriba ortib bormoqda. UNDP hissasi bilan Qoraqalpog‘istondagi Kegeyli va Kanlikul tumanlarida yo‘lga qo‘yilgan “Smart Class” tashabbusi sinflarni innovatsion taxtalar hamda «MyTest», «EasyQuizzy» kabi viktorina platformalari bilan jihozлади. Ta’lim jarayonida o‘qituvchilar kompyuter va planshetlardan foydalanib, masofaviy testlar va videodarslar tayyorlamoqda. 2022/2023-o‘quv yili uchun aholi punktlaridagi maktablarga kamida 40–100 Mb/s tezlikdagi internet aloqasi yetkazib berilishi va 400 milliard so‘m mablag‘ bilan eskirgan kompyuter sinflari yangilanishi belgilandi. Shuningdek, “Raqamli maktab” va “Raqamli o‘qituvchi” tanlovlari tashkil etilib, pedagoglarni raqamli kontent yaratishga rag‘batlantirilmoqda. Raqamli o‘quv resurslari sifatini oshirish uchun «ZiyoNET»

kabi milliy ta’lim platformalari va kutubxonalar ham kengaytiriladi. Lekin qishloq maktablarida infrastruktura yetishmovchiligi, o’qituvchilarning raqamli savodxonligi pastligi va dars dasturlarining eskirgan mazmuni kabi muammolar hanuz mavjud.

O’rta maxsus kasb-hunar ta’limida raqamli texnologiyalar. Kasb-hunar kollejlari va texnikumlarda ham zamonaviy texnologiyalardan foydalanish kengaymoqda. Muassasalar kompyuterlashtirilgan sinflar, AR/VR bilan jihozlangan ustaxona amaliyotlari va raqamli simulyatorlar orqali o’quvchilarga real dunyo sharoitida mashg’ulot o’tkazish imkoniyatini yaratmoqda. Masalan, tikuvchilik, santexnika yoki avtomatika yo’nalishida mutaxassislikka egalashda kompyuter-aided dizayn va robototexnika vositalari joriy qilinmoqda. Biroq moliyaviy resurslar va infratuzilmaning yetishmasligi, shuningdek, o’qitish metodikalari yangilanishining sekinligi hamon dolzarb masalalardan sanaladi. Ushbu bosqichdagi muammolarni bartaraf etish uchun o’quv dasturlariga raqamli platformalar va onlayn kurslar kiritilishi lozim.

Oliy ta’lim va ilmiy-tadqiqotda raqamli texnologiyalar. Oliy ta’lim muassasalarida masofaviy va aralash ta’lim formatlari joriy qilinmoqda. Raqamli O’zbekiston strategiyasida elektron ta’lim va infratuzilmani rivojlantirishga alohida e’tibor berilganligi ta’kidlangan. Pandemiya paytida universitetlar onlayn o’qishga o’tdi va 2020–2021-yillarda elektron darsliklar hamda Innovatsion kutubxonaga 3500 dan ortiq elektron o’quv qo’llanmalar joylandi. 2022 yil oktabridan boshlab oliygohlarga masofaviy ta’lim yo’nalishida mutaxassis tayyorlashga ruxsat berildi; bunga qo’shimcha ravishda 2023 yildan boshlab Coursera platformasi orqali kodlash va IT kurslari bepul taklif qilinmoqda. Ta’limda raqamli pedagogika bo’yicha o’qituvchilarni tayyorlash uchun UNESCO va UNICEF bilan hamkorlikda loyihalar amalga oshirilmoqda. Masalan, ta’lim mutaxassisi V.Gortonning yordami bilan o’tkazilgan treninglarda o’qituvchilarni sun’iy intellekt va raqamli metodlar orqali darslarni samarali o’tkazishga o’rgatish ishlari olib borilmoqda. Shuningdek, universitetlararo axborot resurslari, elektron jurnallar va ilmiy platformalar orqali ilmiy-tadqiqotlarga ham osonroq kira olish imkoniyati yaratilmoqda. Biroq yuqori o’quv yurtlari uchun yuqori sifatli texnologik infratuzilma yaratish, internet tezligi va ma’lumot bazalariga ulanish hamon cheklovlardandir.

Innovatsion uslub va yo’nalishlar. STEM (fan va texnologiya), chet tillarini o’rganish va pedagogik texnologiyalarda raqamli yondashuvning afzalliklari katta. Masalan, maktablarda robototexnika va dasturlash to’garaklari yosh avlodni muhandislik fikrlashga o’rgatadi, 3D-printerlar va elektron mikroskoplar fan laboratoriyalarini boyitadi. Xorijiy til darslarida esa CLIL (Content and Language Integrated Learning) metodi yordamida fan bilimlari bilan birga chet tilini uyg’un o’rgatish sinovlari olib borilmoqda, biroq hozircha bu amaliyot

ommaviylashmagan . Shuningdek, til o‘rganishda sun’iy intellekt asosidagi mobil ilovalar, virtual yordamchilar va chat-botlar o‘quvchilarning motivatsiyasini va faol ishtirokini oshirishga xizmat qilmoqda . Pedagogik texnologiyalar sohasida esa interaktiv darslar (Kahoot, Quizizz), video ma’ruzalar va ta’lim menejmenti platformalari (LMS) keng tatbiq etilmoqda. Ularning afzalliklari – o‘quv jarayonini individuallashtirish, resurslarga cheklanmagan kirish va real vaqtda baholash imkoniyati– yerli sharoitga moslashtirilishi ishlari davom etmoqda. Ammo innovatsion uslublarni kengroq joriy etish uchun darslik va metodika bazasi, o‘qituvchilar tayyorgarligi va moliyalashtirish masalalarini hal etish zarur.

Muammolar va imkoniyatlar. Raqamli texnologiyalar ta’limni zamonaviylashtirish va inkluzivligini oshirishga imkon beradi, lekin bir qator muammolarga duch kelinmoqda. Jumladan, maktablarda va oliy ta’limda mavjud internet tezligi va kompyuter texnikasi yetishmovchiligi hal qilinishi lozim . O‘qituvchilar va murabbiylarning raqamli ko‘nikmalari ba’zan talab darajasida emas; buni yuksaltirish uchun har bosqichda malaka oshirish kurslari olib borilishi zarur. Shuningdek, O‘zbekistonda yuqori sifatli elektron o‘quv resurslari va lokal kontent yetarli emas, chet tilli dasturlarning tarjimai va adaptatsiyasi ustida ishlar davom etmoqda. Moliyalashtirishni raqamli komponentlarga yo‘naltirish esa hukumat chora-tadbirlari ostida, masalan sarmoyalar hajmining kamida 5 foizi raqamli loyihalarga ajratilishi belgilangan.

Xulosa. Umuman olganda, O‘zbekiston ta’lim-tarbiya tizimida innovatsion raqamli texnologiyalarni tatbiq etish jadal rivojlanmoqda va davlat siyosati bu borada muvofiqlashtirilgan holda olib borilmoqda . Har bir ta’lim bosqichida texnologiyalarni qo‘llash ta’lim sifatini oshirish, o‘qitish jarayonini jozibador qilish va kelajak kadrlarini tayyorlashda katta imkoniyatlar beradi. Misol uchun, masofaviy ta’lim ayollarga ta’lim olish imkoniyatini kengaytiradi, nogironlar uchun esa chegara yo‘q o‘qish muhitini yaratadi . Shu bilan birga, yuqorida qayd etilgan to‘siqlarni bartaraf etish uchun tizimli choralalar va xalqaro hamkorlik zarur. Davlat dasturlari va xalqaro loyihalar doirasida infratuzilmani rivojlantirish, o‘qituvchi kadrlarini tayyorlash va ta’lim kontentini boyitish bo‘yicha ishlar davom etadi . Kelgusida raqamli yondashuv ta’lim sohasida ustuvor yo‘nalish bo‘lib qolaveradi va uning to‘liq imkoniyatlarini amalga oshirish uchun tizimli ishlar olib borilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. **O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni PF-6079-son, 2020-yil 5-oktabr** – “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida. <https://lex.uz/ru/docs/-5030957>
2. **Ergasheva S.** (2022). *Maktabgacha ta’lim tashkilotida raqamli texnologiyalar vositasida ta’lim muhitining rivojlanishi*. Andijon davlat

- pedagogika instituti. <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/download/32866/33500/38473>
3. **Qamarov M. S.** (2022). *Raqamli texnologiyalarini o‘rta ta’lim tizimidagi rivojlanishi va yangi texnologiyalarni dars jarayonlari bilan integratsiyalashuvi.* Open Science. <https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/download/5889/5360/11293>
 4. **Yuz.uz** (2025). *Oliy ta’limda raqamli texnologiyalar.* <https://yuz.uz/uz/news/oliy-talimda-raqamli-texnologiyalar>
 5. **UNDP O‘zbekiston** (2024). *Qoraqalpog‘istonda “Smart Class” loyihasi orqali raqamli ta’limni rivojlantirish.* <https://www.undp.org/uzbekistan/press-releases/raqamli-ta%E2%80%99lim-qoraqalpog%E2%80%98istonda-innovatsion-yechimlar-bilan-rivojlanmoqda>
 6. **USAID** (2023). *“Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasini amalga oshirishda USAIDning roli.* <https://www.gazeta.uz/oz/2023/08/16/usaiddigital-uzbekistan-2030/>
 7. **UNICEF O‘zbekiston** (2023). *Raqamli texnologiyalar yordamida o‘qitish: O‘zbekiston ta’lim tizimida innovatsion yondashuv.* <https://www.unicef.org/uzbekistan/uz/stories/raqamli-texnologiyalar-yordamida-oqitish-ozbekiston-talim-tizimida-innovatsion-yondashuv>
 8. **O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 2-avgustdagi 426-son qarori** – *Maktabgacha ta’lim sohasida davlat-xususiy sheriklik munosabatlarini zamonaviy raqamli texnologiyalar yordamida soddalashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida.* <https://mpe.uz/post-detail/posts/news/2611>
 9. **CyberLeninka** (2023). *O‘zbekiston – 2030 strategiyasida raqamli transformatsiyaning asosiy yo‘nalishlari.* <https://cyberleninka.ru/article/n/o-zbekiston-2030-strategiyasida-raqamli-transformatsiyaning-asosiy-yo-nalishlari>
 10. **ResearchGate** (2023). *Raqamli texnologiyalar asosida ta’lim jarayonini takomillashtirish.* https://www.researchgate.net/publication/382263921_RAQAMLI_TEXNOLOGIYALAR_ASOSIDA_TA%27LIM_JARAYONINI_TAKOMILLASH_TIRISH

SUN’IY INTELEKTGA OID MASALALAR

Mustafojev O‘tkirjon Rustamovich

Buxoro davlat pedagogika institute +998906129757

mustafojevutkirjon@gmail.com <https://orcid.org/0009-0003-8114-606X>

Annotatsiya. Sun’iy intellekt bugungi kunda texnologik rivojlanishning eng dolzarb yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, uning inson hayoti va ijtimoiy tuzilishga ta’siri keng ko‘lamli masalalarni keltirib chiqarmoqda. Ushbu maqolada sun’iy intellekt bilan bog‘liq bir qator muhim masalalar ko‘rib chiqiladi. Bular ichida axloqiy masalalar, ma’lumotlar xususiyligi, ish joylarining yo‘qolishi, tizimlarning ishonchliligi, o‘qitish va tarbiyalash, interaktivlik va inson-mashina munosabatlari mavjud. Maqola har bir masalani alohida tahlil qilib, ularning ijtimoiy, iqtisodiy va axloqiy jihatlarini ochib beradi. Ish joylarining yo‘qolishi va avtomatlashtirish jarayonlari esa ijtimoiy tengsizlik va ish o‘rinlarini yo‘qotish xavfini keltirib chiqaradi.

Kalit so‘zlar: Sun’iy intellekt, algoritmlar, ma’lumotlar tahlili, neyron tarmoqlar, avtonom tizimlar, sun’iy intellektning etikasi, sun’iy intellekt va biznes, raqamli transformatsiya, robototexnika, qayta o‘rganish

Kirish. Sun’iy intellekt - kompyuterlar va dasturlarni inson miyasining fikrlash qobiliyatiga o‘xshatish orqali muammolarni hal qilish va qarorlar qabul qilishga imkon beruvchi texnologiya.

Sun’iy intellektning asosiy turlari:

1. Klassik yoki qoidali sun’iy intellekt: Qoidalarga asoslangan tizimlar, masalan, ekspert tizimlar.
2. O‘rganish asosidagi sun’iy intellekt: Mashina o‘rganishi va chuqur o‘rganish, ma’lumotlardan mustaqil ravishda o‘rganish qobiliyatiga ega.
3. Tabiiy tilni qayta ishlash: Kompyuterlar va insonlar o‘rtasidagi muloqotni osonlashtiradi.
4. Kompyuter ko‘rish: Rasm va videolarni analiz qilish va tushunish qobiliyati.

Sun’iy intellektning qo‘llanilishi:

Tibbiyot: Kasalliklarni tashxislash va davolashda yordam berish.

Transport: Avtonom avtomobillar va yo‘l harakati nazorati.

Moliya: Moliyaviy tahlil va investitsiya qarorlarini optimallashtirish.

O‘yinlar: O‘yinlarni qiziqarli va qiyin qilish uchun sun’iy intellektdan foydalanish.

Axborot xavfsizligi: Sun’iy intellektdan foydalanish bilan bog‘liq xavf-xatarlar.

Ish o‘rinlari: Avtomatlashtirish natijasida ish joylarining yo‘qolishi.

Axloqiy masalalar: Sun’iy intellekt qarorlarining adolatliligi va shaffofligi [1,2].

Sun’iy intellektning rivojlanishi insoniyatga ko‘plab imkoniyatlar va qiyinchiliklarni taqdim etadi. Kelajakda uning qanday shakllanishi va ta’siri qiziqish uyg‘otmoqda.

METOD VA NATIJALAR. Sun’iy intellektga oid masalalar quyidagi yo‘nalishlarda ko‘rib chiqilishi mumkin:

1. Axborot xavfsizligi: Sun’iy intellekt tizimlari ma’lumotlarga qanday zarar etkazishi yoki ularni manipulyatsiya qilishi mumkin?
2. Axloqiy masalalar: Sun’iy intellekt qarorlarida adolat, tarafkashlik va shaffoflikni ta’minlash qanday amalga oshirilishi kerak?
3. Ish joylarining yo‘qolishi: Avtomatlashtirish jarayoni ish o‘rinlarini qanday o‘zgartirishi yoki yo‘q qilishi mumkin?
4. Ma’lumotlar xususiyligi: Sun’iy intellekt tizimlari foydalanuvchi ma’lumotlarini qanday yig‘adi va ishlatadi?
5. O‘rganish va rivojlanish: Sun’iy intellektning o‘z-o‘zini o‘rgatish jarayonida qanday xatolar yuzaga kelishi mumkin?
6. Tizimlarning ishonchliligi: Sun’iy intellekt qarorlari qanchalik ishonchli va tahlil qilingan ma’lumotlar asosida qanchalik aniq?
7. O‘qitish va tarbiyalash: Sun’iy intellektni qanday qilib samarali va axloqiy tarzda o‘qitish mumkin?
8. Interaktivlik va inson-mashina munosabatlari: Sun’iy intellekt bilan insonlar o‘rtasidagi muloqotni qanday yaxshilash mumkin?

Sun’iy intellekt bilan bog‘liq axloqiy masalalar quyidagi jihatlarni o‘z ichiga oladi:

1. Tarafkashlik: Sun’iy intellekt tizimlari ma’lumotlarga asoslangan holda qaror qabul qiladi. Agar o‘qitish ma’lumotlari tarafkash bo‘lsa, tizim ham tarafkash qarorlar qabul qilishi mumkin.
2. Javobgarlik: Sun’iy intellekt tomonidan qabul qilingan qarorlar uchun kim javobgar bo‘ladi? Tizimning xatosi natijasida yuzaga kelgan zararlar uchun kim masuliyatni oladi?
3. Xususiylik: Foydalanuvchilar ma’lumotlari qanday to‘planadi va ishlatiladi? Shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilishda qanday standartlar va qoidalar amal qilishi kerak?
4. Shaffoflik: Sun’iy intellekt tizimlari qanday ishlashini tushuntirishda qanchalik shaffof bo‘lishi kerak? Foydalanuvchilar qarorlar qanday qabul qilinganini bilish huquqiga ega.
5. Ijtimoiy ta’sir: Sun’iy intellekt qanday ijtimoiy tengsizliklarni kuchaytirishi mumkin? Misol uchun, ish joylarining avtomatlashtirilishi qanday ijtimoiy oqibatlarga olib kelishi mumkin?
6. Manipulyatsiya: Sun’iy intellekt yordamida ma’lumotlarni qanday qilib manipulyatsiya qilish mumkin va bu ijtimoiy xulq-atvorni qanday o‘zgartiradi?

Bu masalalar sun’iy intellektning ijtimoiy, iqtisodiy va axloqiy kontekstdagi ta’sirini tushunishga yordam beradi va texnologiyaning rivojlanishi davomida

muhim ahamiyatga ega [3-5]. Ish joylarining yo‘qolishi sun’iy intellekt va avtomatlashtirish jarayonlari bilan bog‘liq muhim masala hisoblanadi. Bunga bir nechta asosiy jihatlarni kiritish mumkin:

1. Ish jarayonlarining avtomatlashtirilishi: Ko‘plab sohalarda, masalan, ishlab chiqarish, logistika va xizmat ko‘rsatishda robotlar va sun’iy intellekt tizimlari odamlar o‘rniga ishlay boshladi. Bu ish joylarining kamayishiga olib kelmoqda.
2. Boshqaruv va oddiy ishlar: Qayta ishlash, ma’lumotlarni kiritish va boshqa takroriy vazifalar avtomatlashtirilishi mumkin. Avtonom transport vositalari haydovchilarni ishidan mahrum qilishi mumkin.
3. Ishsizlik darajasining oshishi: Avtomatlashtirish natijasida ish o‘rinlari yo‘qolishi, ijtimoiy tengsizlik va ijtimoiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Odamlar yangi ish o‘rinlarini qidirish va ko‘nikmalarini yangilashga majbur bo‘lishi mumkin.
4. Yangi imkoniyatlar: Sun’iy intellekt va avtomatlashtirish yangi sohalarni va kasblarni yaratishi mumkin. Masalan, SI tizimlarini o‘qitish va texnik xizmat ko‘rsatish bo‘yicha ish o‘rinlari paydo bo‘lishi kutilmoqda.
5. Ta’limning muhimligi: Yangi texnologiyalarni hisobga olib, odamlarni yangicha ko‘nikmalar bilan ta’minlash zarur. Ta’lim va kasb-hunar o‘qitish tizimini yangilash kerak [6,7].

O‘qitish va tarbiyalash sun’iy intellekt (SI) sohasida muvaffaqiyatli rivojlanish uchun muhim jihatlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu jarayonlar quyidagi nuqtalarda ko‘rib chiqilishi mumkin:

1. O‘qitish jarayoni: SI tizimlarini o‘qitish uchun sifatli va ko‘p ma’lumotlar kerak. Ushbu ma’lumotlar to‘plami, o‘qitish jarayonining asosiy asosi hisoblanadi. Turli xil o‘qitish algoritmlaridan (masalan, supervised, unsupervised, reinforcement learning) foydalanish orqali tizimlarning o‘rganish jarayoni amalga oshiriladi.
2. O‘qitish metodlari Supervised learning: Ushbu usulda tizim ma’lum belgilangan ma’lumotlar asosida o‘rganadi va natijalarga erishadi.
Unsupervised learning: Ma’lumotlar o‘zaro bog‘liqliklarini o‘rganish uchun foydalaniladi, bu esa yangi naqshlarni kashf etishga yordam beradi.
Reinforcement learning: Tizim maqsadga erishish uchun muayyan vazifalarni bajarishi va mukofotlarni olish orqali o‘rganadi.
3. Axloqiy me’yorlar: SI tizimlarining axloqiy me’yorlarga rioya qilishini ta’minlash zarur. Tizimlar insoniyat uchun foydali qarorlar qabul qilishda axloqiy prinsiplarni inobatga olishi kerak. Tizimlar inson tajribasi va bilimlariga tayangan holda o‘zlarini yanada yaxshilashi va o‘rganishi mumkin.
4. O‘qitishda davomiylik: Texnologiyalarning tez rivojlanishi sababli tizimlar doimiy ravishda yangilanishi va yangi ma’lumotlar bilan o‘qitilishi kerak. Foydalanuvchilar va mutaxassislar tomonidan tizimlarga berilgan fikr va tavsiyalar orqali o‘qitish jarayonini yaxshilash mumkin.

5. Tarbiyalash va ijtimoiy mas’uliyat SI tizimlarining ta’siri ijtimoiy tengsizliklarni kuchaytirishi mumkin, shuning uchun ularni tarbiyalashda ijtimoiy mas’uliyatni inobatga olish muhimdir.

6. Yangi usullar va metodologiyalar: O’qitish va tarbiyalash jarayonlarini rivojlantirish uchun yangi yondashuvlar va metodologiyalarni ishlab chiqish zarur.

O’qitish va tarbiyalash jarayonlari sun’iy intellekt tizimlarining samaradorligini oshirishda va ularning axloqiy jihatlarini ta’minlashda muhim rol o’ynaydi. Bu jarayonlarni to’g’ri tashkil etish SI tizimlarining kelajagini belgilaydi [8].

Xulosa qilib aytganda, sun’iy intellekt zamonaviy texnologiyalar va ilm-fanning asosiy yo’nalishlaridan biriga aylanmoqda. U nafaqat avtomatlashtirish va ma’lumotlar tahlili jarayonlarini tezlashtiribgina qolmay, balki insoniyatning turli sohalarida, masalan, sog’liqni saqlash, ta’lim, transport va iqtisodiyotda ham katta ta’sir ko’rsatayotgan ekan. Sun’iy intellektning rivojlanishi bilan bog’liq muammolar, xususan, etik, xavfsizlik va nazorat masalalari dolzarb ahamiyatga ega [9,11].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mustafoyev, O. T. (2024). Sun’iy intellekt texnologiyalari asosida o’quvchilarning o’quv faoliyatini faollashtirishning shakl, metod va vositalari: на основе технологий искусственного интеллекта образовательная деятельность студентов форма, метод и средства активации. Buxoro davlat pedagogika instituti jurnali, 4(4).
2. Mustafoyev O. maqola 10–sinf fizika darslarida o’quvchilarni faollashtirishida sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish: 10–sinf fizika darslarida o’quvchilarni faollashtirishida sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish //Buxoro davlat pedagogika instituti jurnali. – 2024. – T. 4. – №. 4.
3. Daminov M. I., Kakhkhorov S. K., Mustafayev U. R. Studying the basis of nanotechnology in the school program physics //Scientific reports of Bukhara State University. – 2020. – T. 3. – №. 4. – C. 320-324.
4. Mustafoyev, U. (2024). The essence of the concept of artificial intelligence, its description, and its possibilities of application in the process of teaching physics. Interpretation and researches.
5. Mustafoyev, O. T. (2024). Sun’iy intellekt yordamida 8-sinf fizika darsligini tahlili. Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali, 2(43), 75-77.
6. Daminov, M. I., & Mustafoyev, O. (2020). R. Fizikadan maktab o’quvchilari uchun zamonaviy darsliklar yaratishda xorij tajribasidan foydalanish. ta’lim sifatini oshirish: muammo, yechim va istiqbol1, 1, 683-685.

7. Mustafoev, O. T. (2024). maqola o ‘zbekiston maktablarida ta’limni rivojlantirishda sun’iy intellekt texnologiyalardan foydalanish: o ‘zbekiston maktablarida ta’limni rivojlantirishda sun’iy intellekt texnologiyalardan foydalanish. Buxoro davlat pedagogika instituti jurnali, 4(4).
8. Mustafoev, O. T. (2024). maqola o ‘zbekiston maktablarida ta’limni rivojlantirishda sun’iy intellekt texnologiyalardan foydalanish: o ‘zbekiston maktablarida ta’limni rivojlantirishda sun’iy intellekt texnologiyalardan foydalanish. Buxoro davlat pedagogika instituti jurnali, 4(4).
9. Mustafoev, O. T. (2024). maqola 10–sinf fizika darslarida o ‘quvchilarni faollashtirishda sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish: 10–sinf fizika darslarida o‘quvchilarni faollashtirishda sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish. Buxoro davlat pedagogika instituti jurnali, 4(4).
10. Mustafoev, O. T. (2022). Fizika kursida nanotexnologiyaning o‘rni: Fizika kursida nanotexnologiyaning o‘rni. Buxoro davlat pedagogika instituti jurnali, 2(2).
11. Mustafoev, O. (2024). The importance of artificial intelligence in the topics of "electric charge and electric field" in physics textbooks. B international bulletin of applied science and technology (T. 4, Выпуск 11, сс. 101–105). Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14172667>

TA’LIM TARBIYA JARAYONINI INNOVATSION RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA TAKOMILLASHTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI

Turg‘unova Sayyora Muzaffarovna

Andijon viloyati pedagogik mahorat markazi Maktabgacha, boshlang‘ich va
maxsus ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya

Maqolada ta’lim-tarbiya jarayonida innovatsion raqamli texnologiyalarni joriy etish zaruriyati, mavjud imkoniyatlar va ularni amaliyotga tatbiq etishda uchrayotgan dolzarb muammolar tahlil qilinadi. Shuningdek, innovatsion texnologiyalarning samaradorlikka ta’siri va ularni tatbiq etish bo‘yicha takliflar hamda O‘zbekistonda ta’lim sohasini raqamlashtirish borasida amalga oshirilayotgan ishlar, mavjud muammolar, ularning yechim yo‘llari va kelajakdagi rivojlanish istiqbollari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim jarayoni ,raqamli texnologiyalar, innovatsiya, pedagogik metodika, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT).

Abstract

The article analyzes the need to introduce innovative digital technologies in the educational process, existing opportunities and current problems in their implementation. It also discusses the impact of innovative technologies on efficiency

and proposals for their implementation, as well as the work being carried out on the digitalization of education in Uzbekistan, existing problems, their solutions and future development prospects.

Keywords: educational process, digital technologies, innovation, pedagogical methodology, information and communication technologies (ICT)

Kirish

Bugungi globallashtirish va raqamlashtirish davrida ta’lim sohasida zamonaviy texnologiyalarning roli tobora ortib bormoqda. Raqamli texnologiyalar ta’lim-tarbiya jarayonini interaktiv, individual va yuqori sifatli qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, bu jarayonda qator dolzarb muammolar ham yuzaga chiqmoqda.

XXI asr raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi davri bo‘lib, bu jarayon jamiyatning barcha sohalariga, jumladan ta’lim tizimiga ham chuqur ta’sir ko‘rsatmoqda. Buyuk britaniya ta’lim vazirligi ma’lumotlariga ko‘ra, raqamli texnologiyalar ta’lim samaradorligini o‘rtacha 25% oshiradi (Department for Education, 2023). COVID-19 pandemiyasi esa bu jarayonni tezlashtirdi va butun dunyo bo‘ylab o‘quvchini onlayn ta’limga o‘tishga majbur qildi.

O‘zbekiston ham bu global tendentsiyadan chetda qolmadi. "Raqamli O‘zbekiston - 2030" strategiyasi doirasida ta’lim sohasini modernizatsiya qilish bo‘yicha keng ko‘lamli samarali ishlar olib borilmoqda. Biroq, raqamli texnologiyalarni ta’limga joriy etish nafaqat texnik masala, balki pedagogik, psixologik va ijtimoiy jihatlarni ham o‘z ichiga olgan murakkab jarayondir. Shu sababli, ushbu tadqiqot zamonaviy ta’limda raqamli texnologiyalarning haqiqiy samaradorligini, mavjud muammolarni va kelajak istiqbollarini ilmiy asosda tahlil qilishni maqsad qiladi

O‘zbekistonda ta’lim sohasini raqamlashtirish borasida amalga oshirilayotgan ishlar, ancha jadallashgan. Xorijiy tajribalar bilan qiyosiy tahlil asosida raqamli texnologiyalarni joriy etishda kata e’tibor qaratilmoqda. O‘tkazilgan tadqiqot natijalariga ko‘ra oliy va umumiy o‘rta ta’lim muassasalari faoliyatini takomillashtirish, pedagoglar malakasini oshirish va raqamli savodxonlikni rivojlantirish bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar olib borilmoqda.

Raqamli texnologiyalar – bu kompyuterlar, internet, mobil qurilmalar, dasturiy mahsulotlar va sun’iy intellekt vositalari orqali ta’limni tashkil etish va boshqarish tizimidir. Zamonaviy ta’limda raqamli texnologiyalar ta’lim sifati, tezligi, uzluksizligi va interaktivligini ta’minlashda muhim rol o‘ynamoqda. Avvallari ta’lim jarayoni asosiy darslik va auditoriya bilan chegaralangan bo‘lsa, hozirda internet tarmog‘i orqali istalgan manbaga, darsga, leksiya kirish imkoniyati mavjud.

Raqamli texnologiyalar o‘quvchilarning mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalarini shakllantirish, o‘qituvchilarning darsni samarali tashkil etishiga imkon yaratadi. Zamonaviy raqamli texnologiyalar (interaktiv platformalar, sun’iy intellekt, onlayn

ta’lim tizimlari, raqamli kutubxonalar, virtual va kengaytirilgan reallik texnologiyalari) o’quvchilar va talabalarning bilim olish jarayonini sezilarli darajada o’zgartirmoqda. Bu vositalar orqali ta’lim mazmuni vizual, dinamik va shaxsga yo’naltirilgan ko’rinish kasb etmoqda.

Masalan, Learning Management System (LMS), Google Classroom, Moodle kabi platformalar darslarni masofaviy shaklda tashkil etishga imkon beradi. Raqamli texnologiyalar yordamida o’quvchilar ko’proq mustaqil o’qishga o’rganadi, o’z bilimini baholash va rivojlantirishga o’zlari mas’ul bo’lishadi. Bu esa zamonaviy jamiyat uchun zarur ko’nikmalarni shakllantiradi. Bu texnologiyalar orqali o’quvchilar dars jarayonida faol ishtirok etadi, o’rganishga bo’lgan qiziqish ortadi va o’zlashtirish darajasi yaxshilanadi. Shu bilan birga, pedagoglar ham o’z darslarini samaraliroq tashkil etish imkoniyatiga ega bo’ladilar.

Zamonaviy raqamli ta’lim platformalari bugungi kunda ta’lim jarayonining ajralmas qismiga aylangan. Ular yordamida ta’lim jarayoni masofaviy, yarim masofaviy yoki aralash shakllarda tashkil etilishi mumkin. Ushbu platformalar orqali o’qituvchilar o’z fanlariga oid materiallarni joylashtiradi, topshiriqlar beradi, baholaydi, o’quvchilar esa mustaqil o’rganadi, fikr almashadi, o’zaro savol-javoblar o’tkazadilar.

Shunga qaramay, yurtimizda raqamli texnologiyalarni ta’limga keng miqyosda joriy etishda bir qator muammolar mavjud bo’lib bu muammolar dolzarbligicha qolmoqda.

- **Infratuzilma yetishmovchiligi:** Aksar qishloq joylardagi maktablar va ta’lim muassasalari yuqori tezlikdagi internet va zamonaviy kompyuter texnikasi bilan to’liq ta’minlanmagan.
- **O’qituvchilarning raqamli savodxonlik darajasi:** Ko’plab pedagoglar raqamli texnologiyalarni to’liq o’zlashtira olmagan.
- **Ta’lim kontentining raqamlashtirilmaganligi:** Darsliklar, amaliy topshiriqlar va o’quv materiallarining elektron shakllari yetarlicha ishlab chiqilmagan.
- **Psixologik va pedagogik yondashuvlar yetishmasligi:** O’quvchilarning onlayn ta’limga motivatsiyasi, e’tiborini boshqarish, interaktiv yondashuvlar bo’yicha metodik qo’llanmalar kam.
- **O’quv materiallarining elektron shaklda yetarli emasligi:** Milliy ta’lim tizimiga mos keluvchi raqamli kontentlar yetishmaydi.
- **Psixologik va ijtimoiy omillar:** O’quvchilarning onlayn muhitga to’liq moslashmasligi, ko’z zo’riqishi, e’tiborning pasayishi kabilar.

Ushbu muammolarni hal etish uchun chora-tadbirlarni ishlab chiqilsa maqsadga muvofiq bo’lar edi. Ushbu muammolarni hal etish uchun ta’lim muassasalarini zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan jihozlash darkor hamda o’qituvchilarning raqamli savodxonligini oshirish bo’yicha muntazam kurslar va seminarlar tashkil etib borish va raqamli darsliklar va o’quv resurslarini ishlab chiqish kerak.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, innovatsion raqamli texnologiyalar yordamida ta’lim-tarbiya jarayonini takomillashtirish – bu zamonaviy ta’limning asosiy yo’nalishlaridan biridir. Bu yo’lda mavjud muammolar tizimli yondashuv, davlat va jamiyat hamkorligi, pedagoglar va mutaxassislarning izchil sa’y-harakatlari bilan bartaraf etilishi mumkin. Raqamli ta’lim – bu nafaqat texnologik yangilik, balki o’quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiluvchi kuchli vositadir.

Ta’lim tarbiya jarayonini innovatsion raqamli texnologiyalar yordamida takomillashtirishda bir qator dolzarb muammolar mavjud bo’lib, ular ta’lim sifatini oshirishga to’sqinlik qilmoqda. Ushbu muammolarni hal etish uchun o’qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini oshirish, raqamli infratuzilmani yaxshilash, ta’lim dasturlarini raqamlashtirish va raqamli ta’lim platformalarining samaradorligini oshirish zarur.

ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. Saydalieva, F. (2022). Ta’lim tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanish. *Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences*. ijournal.uz+1scienceweb.uz+1
2. Sharipova, Z. (2020). Ta’limda raqamli tengsizlik va uning oqibatlari. *Digital Transformation of the Education System in Uzbekistan: Challenges, Opportunities, and Future Prospects*. pstjournal.uz
3. Xolmuminov, T. (2024). Raqamli texnologiyalar asosida talabalar texnologik kompetentligini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish. *PEDAGOGS*.

EGOIZM TUSHUNCHASINING FALSAFIY, PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK ASOSLARI

Gadayeva Munira Muxamedovna

BuxDU mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada egoizm tushunchasining falsafiy, psixologik va pedagogik jihatlarini har tomonlama tahlil qilinadi. Egoizmning tarixiy-falsafiy ildizlari, inson tabiatidagi o’z manfaatlarini ko’zlashga oid qarashlar, turli davr va maktablar nuqtayi nazaridan ko’rib chiqiladi. Psixologik nuqtai nazardan esa egoizmning shakllanishi, sog’lom va nosog’lom egoizm turlari, shuningdek,

egoistik xatti-harakatlarning shaxs rivojiga ta’siri tahlil qilinadi. Pedagogik yondashuvlar doirasida esa o‘quvchi-yoshlarning shaxsiy manfaatlarini tan olish, ularning mustaqil fikrlashini rivojlantirish va ijtimoiy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirishga qaratilgan tarbiyaviy usullar yoritiladi. Maqolada egoizmni ijtimoiy va axloqiy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirish masalasi dolzarb muammo sifatida ko‘rsatilib, sog‘lom individualizmni rivojlantirish yo‘llari taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: egoizm, falsafa, psixologiya, pedagogika, shaxs, manfaat, tarbiya, axloq, sog‘lom individualizm.

Аннотация: В данной статье рассматривается понятие эгоизма с философской, психологической и педагогической точек зрения. Анализируются историко-философские корни эгоизма, а также различные подходы к пониманию стремления человека к собственным интересам в разные эпохи. С психологической позиции изучаются формирование эгоизма в личности, различия между здоровым и патологическим эгоизмом, а также их влияние на развитие характера. В педагогическом аспекте подчеркивается необходимость признания личных интересов учащихся, развития у них самостоятельного мышления и согласования индивидуальных потребностей с общественными ценностями. В статье обосновывается важность формирования здорового индивидуализма при одновременном воспитании нравственной и социальной ответственности.

Ключевые слова: эгоизм, философия, психология, педагогика, личность, интересы, воспитание, этика, здоровый индивидуализм.

ABSTRACT

This article explores the concept of egoism from philosophical, psychological, and pedagogical perspectives. The study analyzes the historical-philosophical roots of egoism, examining how self-interest has been interpreted by various thinkers throughout history. From a psychological standpoint, the paper discusses the development of egoism in the individual, distinguishing between healthy and pathological forms, and their influence on personality development. In the pedagogical context, the article highlights the importance of recognizing students' personal interests, fostering independent thinking, and aligning individual needs with social values. The study emphasizes the need for a balanced approach that nurtures healthy individualism while promoting moral and social responsibility.

Keywords: egoism, philosophy, psychology, pedagogy, personality, self-interest, education, ethics, healthy individualism.

KIRISH

"Bugungi kunda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida yoshlarimizning axloqiy qadriyatlari va dunyoqarashining shakllanishiga katta e'tibor qaratilmoqda. Biz yosh avlodni barkamol, ma'naviy yetuk, milliy va

umuminsoniy qadriyatlarga sodiq insonlar sifatida tarbiyalashni maqsad qilganmiz. Yoshlarning shaxsiy rivojlanishi, axloqiy va ma’naviy kamolotiga xizmat qiladigan siyosatlar amalga oshirilmoqda."

Prezident Shavkat Mirziyoyevning 2023-yil 17-may (Samarqand, Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki boshqaruvchilar kengashining 32-yillik yig‘ilishi)

Egoizm tushunchasi insoniyat tafakkurida qadimdan mavjud bo‘lib, u insonning o‘zini anglash jarayoni, manfaatlarini himoya qilish instinkti va shaxsiy “men”ini shakllantirish bilan bevosita bog‘liq. Egoizm ko‘p hollarda salbiy tushuncha sifatida talqin qilinsa-da, uning sog‘lom shakllari shaxsiy rivojlanish, ijtimoiy faollik va axloqiy mas’uliyat hissini shakllantirishda muhim o‘rin egallaydi. Ushbu maqolada egoizmning falsafiy, psixologik va pedagogik asoslari tahlil qilinadi hamda ushbu tushunchaning turli jihatlarini uyg‘unlashtirish zarurati asoslab beriladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Egoizm tushunchasi bo‘yicha adabiy manbalarni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, bu tushuncha tarixan falsafiy, psixologik va pedagogik nuqtai nazardan turlicha yoritilgan. Falsafiy adabiyotlarda egoizm insonning o‘z manfaatlariga intilishi sifatida talqin qilinib, bu jarayonning axloqiy jihatlarini muhokama qilinadi. Masalan, Tomas Gobs o‘zining “Leviatan” asarida inson tabiatiga xos bo‘lgan o‘zini himoya qilish instinkti egoistik harakatlar bilan bog‘laydi. Maks Stirner esa egoizmni inson erkinligi va individualligining tabiiy ifodasi sifatida asoslaydi. I.Kant, aksincha, egoistik niyatlarni axloqiy burchlarga zid deb biladi. Bu yondashuvlar egoizmga nisbatan qarama-qarshi baholar mavjudligini ko‘rsatadi. Psixologik manbalarda esa egoizm inson psixikasining tarkibiy elementi sifatida o‘rganiladi. Freydning psixoanaliz nazariyasida “Ego” tushunchasi markaziy o‘rin tutadi. U ego’ni shaxsning ichki impuls va ijtimoiy me’yorlar o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlovchi mexanizm sifatida tushuntiradi. Zamonaviy psixologlar, xususan, A. Adler va K. Xorniy sog‘lom va nosog‘lom egoizmni ajratib, ularning shaxs rivojiga ta’sirini chuqur tahlil qilganlar.

Pedagogik adabiyotlarda esa egoizm ko‘pincha salbiy tushuncha sifatida talqin qilinadi, ammo zamonaviy ta’limda shaxsiy manfaatlarini tan olish va ularni ijtimoiy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirish muhimligi e’tirof etilmoqda. Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, tarbiyaviy yondashuvlar, mustaqil fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan metodlar orqali sog‘lom individualizmni shakllantirish bugungi kundagi asosiy pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi.

Tarixiy-falsafiy tahlil metodi – egoizm tushunchasining tarixiy ildizlari, turli falsafiy oqimlarda qanday talqin qilinganini aniqlash uchun qo‘llanildi. Bu usul orqali

egoizmga oid qarashlarning shakllanishi, rivojlanishi va hozirgi davrdagi talqinlari tahlil qilindi.

Psixologik tahlil metodi – egoistik xatti-harakatlarning shaxs psixologiyasi bilan bog‘liqligini ochib berish, shuningdek, egoizmning ijtimoiylashuvdagi o‘rni va turlari (sog‘lom va nosog‘lom)ni aniqlash uchun qo‘llandi.

Pedagogik tahlil metodi – egoizmni ta’lim-tarbiya jarayoniga integratsiya qilish, shaxsiy manfaatlarni axloqiy va ijtimoiy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirishga doir amaliy yondashuvlarni o‘rganishga xizmat qildi.

Taqqoslash va umumlashtirish metodi – turli manbalar asosida egoizmga oid qarashlarni solishtirish va ularning umumiy xulosasini chiqarish orqali yangi nazariy yondashuv taklif etildi.

Shuningdek, tadqiqotda ilmiy-nazariy adabiyotlar tahlili, empirik kuzatuvlar, va analitik yondashuvlar asosida kompleks yondashuv qo‘llanilib, egoizm tushunchasining ko‘p qirrali mohiyatini ochib berish maqsad qilingan.

NATIJALAR

Egoizm tushunchasining mazmuni turlicha talqin qilinishi aniqlandi. Falsafa tarixida egoizm ba’zan insonning tabiiy ehtiyoji sifatida, ba’zan esa axloqiy nuqtai nazardan salbiy xususiyat sifatida baholangan. Xususan, Tomas Gobs egoizmni inson tabiatining bir bo‘lagi deb bilsa, Maks Stirner uni erkin shaxs rivojlanishining asosi sifatida ko‘radi. Aksincha, I.Kant va boshqa axloqiy falsafa tarafdorlari egoistik harakatlarni jamiyat manfaatlariга zid deb hisoblaydi.

Psixologik yondashuvlarda egoizmning sog‘lom va nosog‘lom shakllari mavjudligi tasdiqlandi. Sog‘lom egoizm o‘z-o‘zini hurmat qilish, shaxsiy chegaralarni bilish, mustaqil fikrlash va ijtimoiy moslashuv qobiliyatining rivojlanishini ta’minlaydi. Nosog‘lom egoizm esa egotsentriklik, boshqalar manfaatini inkor etish va psixologik nomuvozanatga olib kelishi mumkin.

Pedagogik nuqtai nazardan egoizmni tan olish va uni to‘g‘ri yo‘naltirish zarurligi aniqlandi. An’anaviy yondashuvlarda egoizm ko‘pincha salbiy holat sifatida baholangan bo‘lsa-da, zamonaviy pedagogik metodlar doirasida sog‘lom individualizmni rivojlantirish muhim vazifa sifatida ilgari surilmoqda. Bu esa o‘quvchilarni o‘z fikriga ega, mustaqil qaror qabul qila oladigan, mas’uliyatli va ijtimoiy ongli shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi.

Egoizmni ijtimoiy va axloqiy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirish ehtiyoji dolzarb muammo sifatida ko‘rsatildi. Tadqiqotda aniqlanishicha, insonning o‘z manfaatlarini anglash va ularni ro‘yobga chiqarishga intilishi ijtimoiy hayotda faol ishtirok etish, axloqiy me‘yorlarga rioya qilish bilan uyg‘un bo‘lishi zarur. Bu esa sog‘lom jamiyat va barkamol shaxs shakllanishining asosi hisoblanadi.

Metodologik tahlillar asosida egoizm tushunchasini kompleks yondashuv bilan o‘rganish muhimligi isbotlandi. Falsafiy, psixologik va pedagogik yondashuvlarni uyg‘unlashtirish orqali egoizmning asl mohiyatini anglash, uni to‘g‘ri yo‘naltirish va shaxs taraqqiyotiga xizmat qildirish mumkin.

Umuman olganda, tadqiqot egoizm tushunchasini bir yoqlama salbiy hodisa sifatida emas, balki murakkab, ko‘p qirrali, shaxsiy va ijtimoiy taraqqiyot uchun muhim omil sifatida ko‘rib chiqish zarurligini ko‘rsatdi.

MUHOKAMA

Egoizm psixologik nuqtai nazardan shaxsning o‘z manfaatlarini anglash, ularni himoya qilishga qaratilgan ichki ehtiyoj va xatti-harakatlar tizimi sifatida talqin etiladi. Bu tushuncha inson psixikasining asosiy tarkibiy qismlaridan biri hisoblanib, uning rivojlanishi, ijtimoiylashuvi va o‘zini anglash jarayonida muhim rol o‘ynaydi. Tadqiqot davomida psixologik manbalar va nazariyalar tahlil qilinarkan, egoizmning inson shaxsiyati va xulq-atvoriga bo‘lgan ta’siri ko‘p qirrali ekanligi aniqlandi.

Zigmund Freydning psixoanaliz nazariyasiga ko‘ra, “ego” (ya’ni “men”) insonning id (instinktlar) va superego (axloqiy me’yorlar) o‘rtasidagi muvozanatni saqlovchi markaziy psixik struktura hisoblanadi. Ego bu yerda nafaqat o‘z manfaatlarini himoya qiluvchi, balki real hayotdagi talablar va axloqiy me’yorlar orasidagi muvozanatni ta’minlovchi muhim mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi. Shunday qilib, egoizmning psixologik asoslari inson ruhiy holati va ijtimoiy moslashuv darajasi bilan chambarchas bog‘liq.

Adler va Horney kabi neofreydchilar esa egoistik xatti-harakatlarning shakllanishini ijtimoiy omillar va bolalik davridagi psixologik tajribalar bilan bog‘laydi. Adlerga ko‘ra, shaxsdagi pastlik kompleksi va kompensatsiya ehtiyoji ko‘pincha ortiqcha egoizmga sabab bo‘ladi. Horney esa egoistik himoya mexanizmlarini xavfsizlik ehtiyoji va boshqalarning tasdig‘iga bo‘lgan ehtiyoj bilan izohlaydi.

Zamonaviy psixologik tadqiqotlar egoizmni **sog‘lom** va **nosog‘lom** shakllarda tasniflaydi. Sog‘lom egoizm bu — o‘ziga bo‘lgan hurmat, mustaqil qaror qabul qilish, shaxsiy chegaralarni bilish va psixologik barqarorlikdir. Bunday shaxslar atrofdagilar bilan sog‘lom munosabatlar o‘rnatishga, o‘z his-tuyg‘ularini anglash va boshqalar bilan hisoblashishga moyildirlar. Nosog‘lom egoizm esa boshqalarga nisbatan befarqlik, o‘zini haddan tashqari ustun qo‘yish, manipulyativ xatti-harakatlar va empatiya yetishmasligi bilan ifodalanadi. Bu holat odatda psixologik muvozanatsizlik, ijtimoiy moslashuvda qiyinchiliklar, konflikt va yakkalanish kabi salbiy oqibatlarga olib keladi.

Muhokama davomida shuni ta’kidlash kerakki, egoizmning shakllanishi bevosita tarbiya, ijtimoiy muhit, shaxsiy tajriba va ichki psixik holatlar bilan bog‘liq.

Psixologik yondashuvlar egoistik xatti-harakatlarni shunchaki salbiy hodisa sifatida emas, balki shaxsni himoya qilish va unga psixologik barqarorlikni ta’minlashga qaratilgan tabiiy mexanizm sifatida ko’rib chiqadi. Shu sababli, egoizmni inkor etish emas, balki uni to’g’ri yo’naltirish va sog’lom shaklini rivojlantirish psixologik salomatlik uchun muhim hisoblanadi. Shuningdek, egoizmning psixologik tahlili bu tushunchaning murakkabligi va ikkiyoqlamaligini ko’rsatadi: u ham shaxsiy taraqqiyotga xizmat qiluvchi vosita, ham nosog’lom shaxsiy xususiyatlar manbai bo’lishi mumkin. Muhimi, har bir individda egoistik tendensiyalarni anglab olish, ularni boshqarish va ijtimoiy manfaatlar bilan muvofiqlashtirish qobiliyatini shakllantirish lozim.

XULOSA

Egoizm psixologiya nuqtai nazaridan shaxsning o’z manfaatlarini va ehtiyojlarini anglash hamda ularni amalga oshirishga intilishi sifatida tushuniladi. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatdiki, egoizm insonning psixik tizimida muhim funksiyani bajaradi — u shaxsning o’zligini saqlash, o’zini himoya qilish va ijtimoiy muhitga moslashishini ta’minlaydi. Zigmund Freydning nazariyasida ego insonning ichki instinktlar (id) va tashqi axloqiy me’yorlar (superego) o’rtasidagi muvozanatni saqlovchi markaziy struktura sifatida ko’riladi, bu esa egoizmning shaxs psixikasidagi murakkab tabiati haqida fikr yuritishga asos yaratadi.

Shuningdek, psixologik tadqiqotlar egoizmning sog’lom va nosog’lom shakllari mavjudligini aniq ko’rsatdi. Sog’lom egoizm shaxsga o’z chegaralarini bilish, o’zini qadrlash va mustaqil qarorlar qabul qilish imkonini beradi, bu esa psixologik barqarorlik va ijtimoiy moslashuvni kuchaytiradi. Aksincha, nosog’lom egoizm egotsentrizm va boshqalarning manfaatlarini inkor etish bilan tavsiflanib, shaxsning ijtimoiy aloqalarida muammolar va psixologik ziddiyatlarga sabab bo’ladi.

Psixologik nazariyalar shuni ta’kidlaydiki, egoistik xatti-harakatlarning shakllanishi nafaqat individual ichki omillar, balki ijtimoiy muhit va tarbiya bilan ham chambarchas bog’liq. Shuning uchun egoizmni inkor etish o’rniga, uni sog’lom shaklda rivojlantirish, shaxsiy manfaatlarini ijtimoiy qadriyatlar bilan muvofiqlashtirish muhim vazifa hisoblanadi.

Adabiyot va manbalar ro’yxati

1. Mirziyoyev Shavkat. Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki boshqaruvchilar kengashining 32-yillik yig’ilishidagi nutq, Samarqand, 17-may 2023. Kun.uz (ko’rilgan: 2025-yil 29-may).
2. Бандура А. Теория социального научения / А. Бандура. – Нью-Йорк : Прентис Холл, 1977. – 687 с.

3. Баумейстер Р. Ф., Лири М. Р. Потребность принадлежности: Основной человеческий мотив / Р. Ф. Баумейстер, М. Р. Лири // Психологический бюллетень. – 1995. – Т. 117, № 3. – С. 497–529.
4. Бергер К. С. Развитие личности на протяжении жизни / К. С. Бергер. – Нью-Йорк : Уорт Паблишерс, 2017. – 565 с.
5. Бронфенбреннер У. Экология человеческого развития : эксперименты природы и проектирование / У. Бронфенбреннер. – Гарвард : Гарвардский университет, 1979. – 330 с.
6. Эриксон Э. Г. Идентичность: Юность и кризис / Э. Г. Эриксон. – Нью-Йорк : Нортон, 1968. – 303 с.
7. Фрейд З. Я и Оно / З. Фрейд // Стандартное издание полного психологического собрания сочинений З. Фрейда. – Т. 19. – Лондон : Хогарт Пресс, 1923. – С. 12–66.
8. Гадаева М. М. O‘zbek oilalarida o‘smirlarning egoizm muammosining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari / М. М. Гадаева // Бухоро психология ва хорижий тиллар институти илмий ахборотномаси. – 2024. – № 1. – С. 107–111.
9. G‘ofurov, K., Yusupova, M.. Psixologiya asoslari. 2022 yil Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
10. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. (2021). Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.
11. Raximov, S. (). “Shaxs rivojlanishida individualizm va egoizmning o‘rni”. 2020 yil O‘zbekiston pedagogika jurnali, №3, 42–47.
12. Nazarova, F. (2021). “Shaxs taraqqiyotida egoizm va altruizmning o‘zaro bog‘liqligi”. Yosh olimlar forumi, №6, 35–39.
13. www.psychologytoday.com – “Healthy vs. Unhealthy Egoism”. (Kirish sanasi: 2025-yil 25-may).
14. Stanford Encyclopedia of Philosophy. (2020). “Egoism”. Retrieved from: <https://plato.stanford.edu/entries/egoism/> (Kirish sanasi: 2025-yil 26-may).

SUN’IY INTELLEKTNING O‘QITUVCHI FAOLIYATIDAGI O‘RNI

Baqoyeva Mubina Ibodilloevna

Buxoro PMM, o‘qituvchi

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta’lim-tarbiya jarayonida sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarini qo‘llash orqali o‘quv jarayonini samarali tashkil etish yo‘llari tahlil qilinadi. AI vositalarining ta’limdagi afzalliklari, salbiy, shuningdek, o‘qituvchining yangicha roli haqida fikr yuritiladi.

Kalit soʻzlar: Sun’iy intellekt, innovatsiya, ta’lim texnologiyalari, individual yondashuv, raqamli savodxonlik, fasilitator, ta’lim sifati, refleksiya, personalizatsiya.

KIRISH

XXI asrda ta’lim sohasida yuz berayotgan eng yirik oʻzgarishlardan biri — bu sun’iy intellekt texnologiyalarining oʻquv jarayoniga kirib kelishidir. An’anaviy dars formatlarining cheklanganligi va zamonaviy oʻquvchilarning tezkor, moslashuvchan, interaktiv ta’limga ehtiyoji mavjudligi sababli, innovatsion yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Innovatsion sun’iy intellekt texnologiyalari ta’lim-tarbiya jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqmoqda. Bunday texnologiyalar orqali: ta’lim individual va moslashuvchan boʻladi, oʻqituvchi yangi, koʻp funktsiyali rolga ega boʻladi, oʻquvchilarning faolligi va mustaqil fikrlashi kuchayadi.

Sun’iy intellektni toʻgʻri metodik asosda, pedagogik ehtiyojlarga mos holda qoʻllash orqali nafaqat bilim berish, balki oʻquvchining shaxs sifatida shakllanishi ta’minlanadi. Bu esa ta’lim tizimini modernizatsiyalashning asosiy yoʻnalishidir.

Bugungi kunda pedagoglar endi faqat ma’lumot beruvchilar emas, balki mentor, fasilitator, va koordinator sifatida AI yordamida oʻquvchilarning mustaqil fikrlash, tanqidiy tahlil qilish va ijodiy yondashuv koʻnikmalarini rivojlantiruvchi shaxslar boʻlib chiqmoqda.

Metodika. Oʻqituvchi – raqamli muhitda yoʻlboshchi: Oʻquvchilarga faqat bilim emas, axborot bilan ishlash strategiyalarini oʻrgatadi. Shaxsga yoʻnaltirilgan ta’limni tashkil etuvchi boʻlishi, har bir oʻquvchining oʻrganish uslubini aniqlay olishi va AI yordamida mos dars formatini tanlay olishi zarur hisoblanadi.

Fasilitator sifatida: Oʻquvchi bilan sun’iy intellektni qanday ishlatish, ma’lumotni qanday tekshirish va tahlil qilish boʻyicha yoʻnalish beradi.

Sun’iy intellekt (SI) — bu oʻqituvchining ishini avtomatlashtiruvchi emas, balki qoʻllab-quvvatlovchi, takomillashtiruvchi va yengillashtiruvchi vosita sifatida koʻrilmoqda. U oʻqituvchining ta’lim berish, baholash, rejalashtirish, refleksiya va oʻquvchilar bilan muloqot qilish jarayonlarida samaradorlikni oshiradi. Quyida bu rollar tafsilotlari bilan yoritiladi:

1. SI dars tayyorlashda yordamchi

Sun’iy intellektning ChatGPT, Khanmigo, Sora, Grammarly, Quizizz kabi vositalar individual oʻrganishni qulaylashtiradi.

ChatGPT, Eduaide.ai kabi vositalar asosida dars rejalarini tez tuzish, mavzuga mos dars ssenariysi, savollar va mashqlar yaratish mumkin.

Canva AI, PowerPoint Designer, Genially orqali vizual va dinamik slaydlar tayyorlash, interaktiv kontent ishlab chiqish qulayligini beradi.

Personalizatsiya: Har bir o‘quvchiga darajasiga mos topshiriqlarni avtomatik yarata oladi.

Natija: O‘qituvchi ko‘proq vaqtini ijodkorlikka, darsni shaxsiylashtirishga va o‘quvchilar bilan real muloqotga bag‘ishlaydi.

2. Baholash va tahlilda yordamchi

AI testlarni avtomatik tekshiradi (MCQ, qisqa javoblar). Reflektiv baholash: O‘quvchining rivojlanishiga doir tahliliy hisobotlar (Learning Analytics) tayyorlanadi.

Plagiatni aniqlashga yordam beradi, Turnitin, Grammarly kabi SI xizmatlari orqali aniqlik va shaffoflik nazorat qilinadi.

Natija: O‘qituvchi o‘quvchilar yutuqlari haqida aniqroq tasavvurga ega bo‘ladi va mos yondashuvni tanlaydi.

3. O‘quvchilar bilan individual ishlashda yordamchi

O‘quvchining ehtiyojini aniqlaydi, AI individual qiyinchilik yoki yutuqlarni aniqlab beradi, mashg‘ulotlarni moslashtiradi. SI asosidagi platformalar (Khan Academy, Coursera, Duolingo) o‘quvchining o‘rganish tezligiga mos tarzda o‘zgaradi.

Natija: Har bir o‘quvchiga e’tibor qaratish imkoniyati kengayadi.

4. Ijodiy faoliyat va ilmiy izlanishda yordamchi

Maqolalar, konspektlar, metodik tavsiyalarni AI yordamida tez va sifatli tuzish, tadqiqotga tayyorgarlik, ilmiy mavzuni tahlil qilish, adabiyotlar ro‘yxatini tuzish, tarjima va tahrirga yordam beradi.

Natija: O‘qituvchi ilmiy va ijodiy faoliyatga vaqt va resurslarni ko‘proq ajratishi mumkin.

5. Professional o‘shida yordamchi

AI tavsiya etgan darsliklar, kurslar orqali doimiy o‘rganish qulaylik yaratadi, raqamli savodxonlikni oshirishda ahamiyatli, shuningdek AI o‘qituvchini texnologiyalar bilan ishlashga o‘rgatadi.

Refleksiya vositasi: O‘qituvchi o‘z faoliyatini AI bilan tahlil qilib, kamchilik va imkoniyatlarni ko‘radi.

Natija: O‘qituvchi raqamli pedagogikani egallab, o‘z faoliyatini zamon bilan uyg‘unlashtiradi.

Metodika. Sun’iy intellekt o‘qituvchining raqibi emas, balki eng yaxshi hamkori bo‘la oladi. U:

mehnatni yengillashtiradi,

shaxsiylashtirilgan ta’limga yo‘l ochadi,

ijodiy va professional o‘shiga zamin yaratadi.

O‘qituvchi + Sun’iy intellekt = Yuqori sifatli, zamonaviy va interaktiv ta’lim.

Ammo, “agar bisyor bo’lsa, bol ham beqadr” deganlaridek, sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarining o’qituvchilar faoliyatidagi foydasi katta bo’lsa-da, uning ba’zi xavf va kamchiliklari ham mavjud. Bu jihatlarni bilish — SI vositalaridan ongli va ehtiyotkorlik bilan foydalanishga yordam beradi.

Sun’iy intellektning o’qituvchi faoliyatidagi salbiy tomonlari (zarari)

1. O’qituvchining kreativ fikrlash qobiliyatiga zarar yetkazishi mumkin

Agar o’qituvchi AI vositalariga haddan tashqari tayanib qolsa, o’zining dars tuzish, savol yaratish, metodikani tanlashdagi ijodiy salohiyati sustlashadi, tayyor ssenariylar, slaydlar orqali dars berish ta’lim sifatini silliqilashtirib yuborishi mumkin.

2. O’quvchi va o’qituvchi o’rtasidagi hissiy aloqa kamayadi

AI asosidagi interaktiv vositalar ko’paygan sari insoniy munosabat, empatiya, tushunish, hayotiy maslahatlar berish kamaya boshlaydi. Natijada o’quvchi darsni sun’iy tizim sifatida qabul qiladi, shaxsiy rivojlanishga ta’siri kamayadi.

3. Plagiat va axborot ishonchliligining pasayishi

O’qituvchilar yoki o’quvchilar AI yordamida tayyor matnlar, loyihalar yaratib, plagiat qilish ehtimoli ortadi. SI ba’zida xato yoki soxta ma’lumotlar beradi, agar o’qituvchi ularni tekshirmasa, noto’g’ri bilim tarqatilishi mumkin.

4. Maxfiylik va ma’lumot xavfsizligi

O’qituvchilar o’quvchilarga oid shaxsiy ma’lumotlarni AI platformalariga yuklaganida, ularning maxfiyligi buzilishi mumkin. Ayrim AI platformalar ma’lumotlarni to’plashi yoki uchinchi tomonlarga uzatishi ehtimoli mavjud.

5. Texnologik qaramlik shakllanishi

Har qanday dars, test yoki baholashda AI ga to’liq bog’lanish o’qituvchini mustaqil qaror qabul qilishdan uzoqlashtiradi. Texnik muammo yuzaga kelganida, o’qituvchi dars o’tkaza olmay qolishi mumkin.

6. Raqamli tafovut (digital divide)

Har bir o’qituvchining texnik imkoniyati bir xil emas. SI texnologiyalarini egallash imkoniga ega bo’lmagan o’qituvchilar chetda qolishlari, o’zini eskirgan deb his qilishlari mumkin.

Zararli tomonlarni kamaytirish bo’yicha tavsiyalar

Muammo	Yechim
Kreativlikning pasayishi	SI’ni ilhom uchun foydalanish, lekin yakuniy mahsulotni o’qituvchi o’zi ishlab chiqishi
Plagiat	Har bir topshiriqqa shaxsiy yondashuv va og’zaki hisobot talab qilish

Ma’lumot ishonchliligi	AI bergan ma’lumotni pedagogik fikr va ilmiy manba bilan tekshirish
Texnik qaramlik	Har doim AI’dan tashqari reja (B-plan) bo’lishi
Raqamli tafovut	Doimiy trening va ustoz-ustoz tizimi orqali hamkasblarni qo’llab-quvvatlash

Xulosa

Sun’iy intellekt — kuchli vosita, lekin uni mas’uliyat bilan, o’ylangan holda va insoniy omilni saqlagan holda qo’llash lozim. O’qituvchi o’zining shaxsiy tajribasi, yuragi va pedagogik tafakkurini hech qachon texnologiyaga to’liq topshirib qo’ymasligi kerak.

Adabiyotlar:

1. “Sun’iy intellekt asoslari” -T.T.Sultonov, R.R. Allayev
2. “Axborot texnologiyalari va sun’iy intellect asoslari” – O’zbekiston Respublikasi OTMlari uchun O’QUV QO’LLANMA

BOLA INTELLEKTINING RIVOJLANISHIDA IJTIMOIIY –PSIXOLOIK IQLIMNING TA’SIRI, UNING BOLA (O’QUVCHI)DA BARKAMOLLIK XUSUSIYATLARINING SHAKLLANISHIDAGI ROLI

X.Muxidov

Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi «Pedagogika, psixologiya, va ta’lim texnologiyalari» kafedrası o’qituvchisi

Annotatsiya:Faqatgina ijobiy yuqori darajadagi psixologik iqlimgina inson shaxsini boshqalar (gurux, jamoa) ta’sirida barkamol bulib shakllanishida qudratli vosita sifatida xizmat qila oladi. Psixologik iqlim ikkita bosh omil jamiyatning ijtimoiy psixologik holati va mikroijtimoiy shart-sharoitlar ostida ro’yobga chiqadi.

Kalit so’zlar: psixologik iqlim, ijtimoiy-psixologik holati, muomala munosabat, qadriyat

Aytish joizki jamoaning(guruhning) psixologik iqlimi ta’siri natijasi jamoa (gurux) a’zosi (bola, o’quvchi)ning o’zini o’zi his qilishida ifodalanadi. Bu o’z navbatida o’zining sa’i-xarakat va faoliyatidan unga nisbatan vujudga kelgan muomala va munosabatdan ximoyalanganligining nechog’lik kafolatlanganligidan va qoniqishi orqali ichki va tashqi psixik muvozanatga erishishida ifodalanadi. Bular uning emotsional xissiy qoniqishini belgilaydi.

Tadqiqotlar shuni ta’kidlaydiki fakatgina ijobiy yuqori darajadagi psixologik iqlimgina inson shaxsini boshqalar (gurux, jamoa) ta’sirida barkamol bulib shakllanishida qudratli vosita sifatida xizmat qila oladi. Psixologik iqlim ikkita bosh omil jamiyatning ijtimoiy psixologik holati va mikroijtimoiy shart-sharoitlar ostida ro’yobga chiqadi.

Jamiyatning ijtimoiy-psixologik holati (sharoiti) insonga nisbatan muomala munosabat, qadriyat va qonunlarda belgilangan talablar, imkoniyatlar sharoitlarda o’z ifodasini topgan bo’lsa, mikroijtimoiy sharoitlar guruh yoki jamoada huquqiy status, mehnat taqsimoti, ekologik sharoit, qaysi yosh davri yoki jinsga ta’luqlilik bilan muomala, o’zaro munosabatlarning shakllanishida o’z ifodasini topadi.

Odatda psixologik iqlim deganda emotsional psixologik kayfiyat ham tushuniladi va u jamoa yoki guruh ishtirokchilarining qadr qimat orentatsiyasi va axloqiy normalarga va qiziqishlar asosida tarkib topgan o’zaro munosabatlarning hissiy emotsional xolatlarida ifodalanadi.

O’zaro munosabatlar, muomala jarayonlari o’zaro ta’sirning 4 ko’rinishda amalga oshirilishi mumkin:

1.Ishontirish- bu ma’lum bir fikr mulohaza, tafakkur mahsulini mantiqiy asoslash jarayonidir. Ishontirish odatda shaxsning ratsional va emotsional tomonlarini qamrab oladi. Ishontirish jarayoni ochiq va latent o’zaro bir fikrga kelishdagi iztiroblarda o’z ifodasini topadi.

2.Psixologik yuqtirish odatda psixik holatlarni (kayfiyat, iztirob, kechinma) idrok qilishda o’z ifodasini topadi. O’smirlar psixologik yuqtirishga ko’proq moyil bo’lishadi.

3.Taqlid psixologik yuqtirishning bir ko’rinishi sifatida boshqalarning psixik xususiyatlari, hatti harakatlari, qiliqlarini takrorlash ko’chirish orqali omalga oshiriladi.

4.Qarshiliksiz ta’sir (vnushenie) bir insonning boshqasiga ta’sirining shunday ko’rinishidirki, bunda ta’sirni qabul qiluvchi qarshiliksiz boshqaning so’zlarida ifodalangan fikri va irodasining anglangan va anglanmagan ta’siri ostida bo’lishi yuz beradi. Shunday qilib qarshiliksiz ta’sirning asosiy sharti bir tomondan ta’sir qiluvchining salohiyati va ikkinchi tomondan unga bo’lgan ishonuvchanlik bo’lsada u ongostlik jarayonlarining bilvosita yoki bevosita ro’yobga chiqishida ifodalanadi.

Qarshiliksiz ta’sir boshqa kishi tomonidan va o’z-o’ziga nisbatan ham amalga oshirilishi mumkin. Qarshiliksiz ta’sir odatda “ko’rsatma”(ustanovka)likka asoslanadi.

Bu ta’sirni namoyon bo’lishi ta’sir doiraga tushuvchi kishining yosh davrlariga intellektual salohiyati, qadr qimat orientatsiyasi darajasiga e’tiqod va dunyoqarashlari kabi shaxs tarkibi xususiyatlariga bog’liqdir. Aytish joizki, bu ta’sir boshlang’ich ta’lim jarayonida bolalarda ancha kuchli bo’ladi. Chunki bu yoshda

bolalar ong ostlik zachirasida kattalarga nisbatan blokada qiluvchi invariant dasturlar nisbatan ancha kam bo‘ladi.

Demak, real muomala va insoniy munosabatlar asosan ishonch, taqlid, yuqtirish va qarshiliksiz ta’sirlar zahirida ro‘yobga chiqar ekan, aytish joizki ularni ro‘yobga chiqishida anglanmaganlik aktlari (ongsizlik, ongostlik,) katta rol o‘ynashi shubhasizdir. Insonning bir- biriga o‘zaro ta’siri asosida ularning o‘zaro bir -biriga bog‘liqlik darajasi yotadi. Chunki o‘zaro kontakt mobaynida insonda psixologik jarayonlar ro‘y berishi ular o‘zi bilan o‘zi alohida bo‘lgandagidan mutloq farq qiladi.

Shu o‘rinda ta’kidlash joizki, pedagogik muomala va muloqot o‘qituvchi professional faolligining bir ko‘rinishi bo‘lib, ta’lim- tarbiya vazifalarini sifatli amalga oshirishda, o‘qituvchi hamda o‘quvchi o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir vositasi tushuniladi. Pedagog o‘z faoliyatini amalga oshirar ekan, turli yoshdagi o‘quvchilar bilan muloqotga kirishadi. Bu albatta, har bir yosh davriga mos muloqot jarayonini talab qiladi. Boshlang‘ich ta’lim yoshidagi bolalar bilan o‘qituvchi ko‘proq shaxsiy kontakt yaqin muomalada bo‘lib, bunda ularga ijtimoiy tajribani o‘zlashtirishlariga yordam hamda bilim berib borish talab qilinadi. Har bir o‘qituvchi o‘z bolasini, ukasini, qarindoshini qanday sevib muomala qilsa, o‘quvchilar bilan ham huddi shunday munosabatda bo‘lishi maqsadga muvofiqdir.

Boshlang‘ich ta’lim yoshdagi o‘quvchilar o‘qituvchisi bilan muomalaga kirishish jarayonida eng faol ishtirokchi hisoblanadi. Buning boisi, o‘quvchidagi munosabatlar diapazonining torligi, o‘z o‘qituvchisiga nisbatan bo‘lgan ishonch hissining yuqoriligi (yuqori sinf yoshi davrida bunday xususiyat yo‘qolishi mumkin, bu bir qancha sabablarga bog‘liqdir) bilan izohanadi.

Bu yoshda o‘quvchi o‘z o‘qituvchisiga ishonganidan, uni o‘ziga shunchalik yaqin tutganidan barcha muammolarni hal qilishda, shu jumladan oilaviy muamolarni ham o‘qituvchisi bilan fikrlashadi. O‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi bunday munosabat pedagogik munosabat muvaffaqiyatini ta’minlab, o‘quvchilarga ijtimoiy psixologik tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatadi.

O‘qituvchi o‘z o‘quvchisi ko‘z o‘ngida bunday obro‘sini yo‘qotib borsa, bunday munosabatlar izdan chiqadi va o‘quvchida o‘z o‘qituvchisiga nisbatan ishonch yo‘qoladi. Natijada yuqorida ta’kidlaganimizdek ba’zan boshlang‘ich sinflarda ham o‘quvchida o‘qituvchiga nisbatan ishonch, hurmat yo‘qoladi. Bunday munosabatda o‘qituvchining tarbiyaviy ta’siri darajasi pasayadi va bu esa o‘z ravbatida bilimlarni o‘zlashtirish muvaffaqiyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Agarda boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi o‘quvchilar bilan munosabatga kirishish muvaffaqiyatini ta’minlashga shaxsiy intilish namoyon qilmasa, muomala, uzaro shaxsiy munosabatlar mobaynida birgalikda yoki (bir biriga ta’sir oqibatida)

alohidalikda insoniy sa’i xarakatlar va faoliyat jarayonlarida psixik mos kelmaslik to’siqlari okibatida yengillashish yoki qiyinlashish xolatlari ruy beradi.

Buni oldini olishda, “Men”lik tizimini tug’ri shakllantirib borish ularni “biz”lik xususiyatlari bilan almashtirib borish bilan yuksak muomala va o’zaro yaqin kontakt munosabatlar shakllantirish orkali jamoa, guruhlarda yuksak psixologik iqlim sharoiti vujudga keltirish mumkin bo’ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Axunjonov S. Innovatsion texnologiyalar asosida ta’lim jarayonini tashkil etish. — Namangan: Innovatsiya, 2022.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4884-son qarori, 2020-yil 6-noyabr.
3. UNESCO. ICT Competency Framework for Teachers (2021).
4. John Hattie. Visible Learning for Teachers: Maximizing Impact on Learning. — Routledge, 2012.

TA’LIMDA INKLYUZIV YONDASHUVLAR DAVR TALABI

Shuxrat Hakimov

Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi «Pedagogika, psixologiya, va ta’lim texnologiyalari» kafedrasida o’qituvchisi

Annotasiya: Inklyuziv ta’lim—hamkorlikdagi ta’lim bo’lib, butun hamjamiyati tomonidan eng insonparvar va samarali ta’lim sifatida tan olingan. Inklyuziv ta’lim bu shunday ta’lim -tarbiya jarayoniki, unda jismoniy, ruhiy, aqliy va boshqa muammolaridan qat’iy nazar barcha bolalar umumiy tarzda, o’z uyi va hududida, ehtiyojlariga mos barcha sharoitlar yaratilgan maktablarda, o’z tengqurlari bilan birga ta’lim olishi demakdir. Inklyuziv yondashuvlar bu bolalarni o’rganish va muvaffaqiyatga erishishda qo’llabquvvatlaydi, ularga yaxshi hayot uchun imkoniyatlar beradi. Inklyuziv ta’limni psixologik qo’llab-quvvatlashning maqsadi har xil boshlang’ich imkoniyatlariga ega bo’lgan barcha toifadagi bolalarning sifatli ta’limga bo’lgan ehtiyojlarini qondirishdir. Mavzuimiz hozirda zamonaviy dolzarb mavzulani o’rganish , tavsiflash, tadqiq etishga bag’ishlangan va axulosa, tavsiyalar berilgan.

Kalit so’zlar: Inklyuziv yondashuv, o’z tengqurlari bilan birga ta’lim olis nogironligi bo’lgan shaxslarni davlat tomonidan qo’llab-quvvatlash, inklyuziv ta’lim

Respublikamizda ushbu yo’nalishda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 1-dekabrdagi PF-5270-son “Nogironligi bo’lgan shaxslarni davlat tomonidan qo’llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida ”, 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son “Xalq ta’limi tizimini 2030-

yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to‘g‘risida”, 2020- yil 6-noyabrdagi PF-6108-son “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora tadbirlari to‘g‘risida”gi, 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”, farmonlari, 2020-yil 13-oktyabrdagi PQ–4860-son “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktyabrdagi 638-son “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim berishga oid normativ huquqiy xujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori va boshqa hujjatlarda kadrlar masalasi, ta’lim mazmunini modernizatsiyalash, jarayonni metodik va didaktik ta’minlash vazifalari belgilab olingan.

Yangi tahrirdagi **“Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunning 20-moddasi** “Inklyuziv ta’lim” deb nomlanib, unga quyidagicha ta’rif berilgan:

“Inklyuziv ta’lim alohida ta’lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarining xilma-xilligini hisobga olgan holda barcha ta’lim oluvchilar uchun ta’lim tashkilotlarida ta’lim olishga bo‘lgan teng imkoniyatlarni ta’minlashga qaratilgan.

Jismoniy, aqliy, sensor (sezgi), yoki ruhiy nuqsonlari bo‘lgan bolalar (shaxslar) uchun ta’lim tashkilotlarida inklyuziv ta’lim tashkil etiladi.

Inklyuziv ta’limni tashkil etish tartibi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi.”

Hukumat O‘zbekistonda alohida ta’limga muhtoj bo‘lgan bolalar uchun inklyuziv ta’limni rivojlantirishga qaratilgan hujjatlarni tasdiqladi. Jumladan, umumta’lim maktablarida alohida ta’limga muhtoj bo‘lgan bolalar uchun boshlang‘ich tayanch korreksion sinflarni ochish tartiblari belgilandi.

2022-yil 12-oktabr kuni Vazirlar Mahkamasi alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar uchun inklyuziv ta’limni rivojlantirishga oid bir qator normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqladi.

Hujjat O‘zbekiston Respublikasi Prezidentning 2020-yil 13-oktabrdagi «Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 4860-son Qaroriga muvofiq ishlab chiqilgan.

Qaror bilan umumiy ta’lim muassasalarida alohida ta’limga muhtoj bolalarni inklyuziv o‘qitish to‘g‘risidagi nizom tasdiqlandi.

Inklyuziv ta’limning maqsadi — alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan o‘quvchilar uchun maktabda maxsus vosita va metodlarni qo‘llash orqali maxsus pedagoglarni jalb etgan holda to‘siqsiz moslashtirilgan ta’lim muhitini yaratish, ularning jamiyatga samarali moslashuvi hamda to‘laqonli uyg‘unlashuviga xizmat qiladigan sifatli umumiy o‘rta ta’lim berishni ta’minlashdan iborat.

Inklyuziv ta’limning vazifalari quyidagilardan iborat:

- Rivojlanishning turli imkoniyatlariga ega bo’lgan o’quvchilar uchun har qanday kamsitilishni istisno qiladigan, barcha bolalarga teng munosabatda bo’lishni ta’minlaydigan yagona moslashtirilgan ijtimoiy muhitni yaratish;
- jamoatchilik hamda ta’lim jarayonining barcha ishtirokchilarida alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan o’quvchilar muammolariga nisbatan bag’rikenglik munosabatini shakllantirish;
- ta’lim jarayonida sog’lom bolalar bilan bir qatorda alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalarning aqliy va ijtimoiy salohiyatlarini rivojlantirish;
- barcha o’quvchilar uchun davlat ta’lim standartlariga muvofiq umumiy o’rta ta’lim dasturlarini o’zlashtirish uchun imkoniyat yaratish;
- o’quvchilarning har tomonlama rivojlanishi, emotsional-irodaviy sohasi, bilish faoliyatini faollashtirish, ijtimoiy ko’nikma va salohiyatini shakllantirish uchun shart-sharoitlar yaratish;
- alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalarni tarbiyalayotgan oilalarga maslahat yordami berish hamda ota-onalarni farzandlariga ta’lim-tarbiya berish, pedagogik texnologiyalar, ta’lim-tarbiya metod va vositalarini qo’llash sohasida xabardorlik darajasini oshirish, ularni psixologik-pedagogik jihatdan qo’llab-quvvatlash

Aytish joizki, inklyuziv ta’limda kompetentsiyalar asosiy muammolardan biri hisoblanadi, ular zamon talablariga mos yondashishni talab etadi.

O’qituvchilarning inklyuziv kompetensiyasi maxsus kasbiy kompetensiyalar darajasini bildiradi. Bu o’qituvchilarning inklyuziv ta’lim jarayonida o’quvchilarning turli xil ta’lim ehtiyojlarini hisobga olgan holda uning rivojlanishi va o’z-o’zini rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish, kasbiy funksiyalarini bajarish qobiliyatini belgilaydigan va nogiron bolani ta’lim tashkiloti muhitiga kiritishni ta’minlaydigan integral shaxsiy ta’limdir.

Motivatsion kompetensiya chuqur shaxsiy qiziqish, nogiron bolalarni normal rivojlanayotgan tengdoshlari muhitiga kiritish kontekstida pedagogik faoliyatni amalga oshirishga ijobiy e’tibor berish, motivlar to’plami (ijtimoiy, kognitiv, kasbiy, shaxsiy rivojlanish) bilan tavsiflanadi va o’z-o’zini anglash, o’z pozitsiyasiga ega bo’lish kabi jihatlarni nazarda tutadi.

Motivatsion kompetensiya - bu inklyuziv ta’limning maqsad va vazifalariga mos keladigan qadriyatlar, ehtiyojlar, motivlar to’plamiga asoslanib, o’zini muayyan kasbiy harakatlarni bajarishga undash qobiliyatidir.

Ushbu kompetensiya uchun eng muhimi o’qituvchi shaxsining yo’nalishidir

Bu, birinchidan, shaxsning umumiy gumanistik yo'nalishi, ikkinchidan, turli xil ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni inklyuziv ta'lim sharoitida kasbiy faoliyatni amalga oshirishga ijobiy yo'naltirilganlik, bolalarning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvi uchun inklyuziv ta'limning ahamiyatini tushunish, imkoniyati cheklangan bolalar, uning insonparvarlik salohiyatini chuqur anglash kabi masalalardir.

Imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlashga tayyorlanayotgan o'qituvchi uchun yetarlicha yuqori darajadagi empatiyaga ega bo'lish muhimdir. Chunki empatiya darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, yordam berishga tayyorlik, g'amxo'rlik namoyon bo'ladi. Shunday qilib, mubolag'asiz aytish mumkinki, empatiya imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlaydigan o'qituvchining muhim kasbiy sifatidir. Empatik qobiliyatlari rivojlangan o'qituvchi bolani yaxshiroq tushunadi, unga hamdard bo'ladi, vaziyatga bolalarning ko'zi bilan qarashni biladi.

Empatiya qabul qilish bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu boshqalar tomonidan nogiron bolaga ehtiyotkorlik bilan iliq hissiy munosabatni anglatadi.

Tolerantlik ham muhim ahamiyatga ega, u bag'rikenglik, stressga qarshilik, hatti-harakatlarning og'ishlari, tajovuzkor hatti-harakatlar, qoidalar va chegaralarni buzishni o'z ichiga oladi. Imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlaydigan o'qituvchi ko'pincha o'quvchilarning g'ayrioddiy ko'rinishiga, ularning noto'g'ri hatti-harakati, loyqayt nutqi, ba'zan esa uning yo'qligi, o'ziga xos tovushlar, odob-axloq qoidalariga nisbatan xotirjam, xayrixoh munosabatda bo'lishi kerak.

Bunday o'qituvchi uchun bag'rikenglikning yuqori bo'lishi uning faoliyati samaradorligini ham ta'minlovchi omillardan biridir.

Alohida ehtiyojli bolalarga nisbatan pedagogik optimizm ham muhim ahamiyatga ega, u bunday bolaning rivojlanishiga ishonchni, uning qobiliyatlari va salohiyatiga ishonishni anglatadi. Biroq, bolaga haddan tashqari talablar qo'yishdan ehtiyot bo'lish kerak, undan u haqiqatan ham qodir bo'lganidan yuqori natijalarni kutish kerak.

Imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlaydigan o'qituvchi yetarlicha yuqori darajadagi o'zini o'zi boshqarishga ega bo'lishi, stressli vaziyatlarda o'zini tuta bilishi, o'zgaruvchan sharoitlarga ishonchli va aniq javob berishi va qaror qabul qilishi, mas'uliyatni o'z zimmasiga olishi kerak. O'qituvchi o'zining arsenalida salbiy his-tuyg'ularga dosh berishga imkon beradigan ko'nikmalarga ega bo'lishi kerak, bo'shashish qobiliyati, o'zini tuta bilish, qiyin, favqulodda vaziyatlarda moslashish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak.

O'qituvchining o'zini o'zi boshqarishi, his-tuyg'ularini nazorat qilishi, uning nazorati ostidagi bolalar va o'qituvchilarning shaxsiy nazoratidagi ziddiyatli holatlarni nazorat qilish, ya'ni nogiron kishi asabiylashishi mumkin bo'lgan holatlarni oldini olish zarur. Bu o'qituvchining o'zini o'zi boshqarishi jarayonida

muhim o'rin tutadi. Va, albatta, nogiron bolalar bilan pedagogik faoliyatni amalga oshiruvchi o'qituvchiga qo'yiladigan juda muhim talabni unutmasligimiz kerak, bu ularga muloyimlik, nazokat va xushmuomalalik bilan munosabat o'rnatishdan iborat, shu jumladan bolalarning shaxsiyati to'g'risidagi ma'lumotlarni bola va o'quvchilarning oilalariga nisbatan maxfiyligini saqlash qobiliyati ham bo'lishi kerak..

Inklyuziv ta'lim, barcha ishtirokchilar birgalikda maqsadli faoliyat olib borandagina, samarali natijalarga erishadi. Ya'ni:

- * **Oila-** ota-ona farzandining ijtimoiy hayotga erta va samarali moslashishi uchun o'z tengqurlari bilan ta'lim olishi zarurligini anglashi va har tomonlama tayyor bo'lishi kerak.
- * **Mahalla** —o'z navbatida aholini imkoniyati cheklangan bolalarga ijobiy munosabatda bo'lishini tarbiyalashi, oilani ijtimoiy qo'llab-quvvatlashi lozim.
- * **Maktab jamoasi** - imkoniyati cheklangan bolalarga ta'lim berishga tayyor bo'lishi, ularni qabul qilish uchun shart-sharoitlar yaratishi lozim.
- * **Sinfdoshlar-** sog'lom o'quvchilar imkoniyati cheklangan bolalarni o'z saflariga qabul qilishga tayyor bo'lishlari kerak.
- * **Mutaxassislar-** maktabga kelgan o'quvchini birinchi navbatda o'qituvchi, psixolog, maktab shifokori, defektolog (logoped) qo'llab-quvvatlab, ta'limga to'g'ri yo'naltirishlari lozim.
- * **Sog'liqni saqlash tizimi** klinik tashxis qo'yadi, muntazam davolash-profilaktika ishlarini olib boradi.
- * **Xalq ta'limi tizimi** o'quvchini ta'lim olishi uchun shart-sharoitlar yaratish bilan birga metodik qo'llanma va tavsiyalar bilan ta'minlaydi;
- * tibbiy- psixologo-pedagogik komissiya bolalarni o'rganib, tegishli xulosani beradi va ota ona tanlovi asosida bolani ta'limga yo'naltiradi.
- * **Nodavlat va notijorat tashkilotlari** maktabdagi ta'lim-tarbiya muassasalariga homiylik va boshqa yordamlarni ko'rsatadi.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ta'lim olish huquqini ta'minlash maqsadida umumta'lim maktablari uchun belgilangan yosh me'yoridan ikki yilga oshgan bolalarni qabul qilishga ruxsat etiladi. Inklyuziv ta'lim subyektlarini psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash alohida ta'lim ehtiyojli o'quvchilari kamsitilmasdan sifatli ta'lim olish, rivojlanish buzilishlarini tuzatish va ijtimoiy

moslashish, maxsus pedagogik yondashuvlar va usullar asosida erta tuzatish yordami ko‘rsatish uchun zarur shart-sharoitlar yaratish nazarda tutiladi.

Agar alohida ta’limga ehtiyoji bo‘lgan o‘quvchi kichik maktab yoshida psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlansa:

- maktabdan kattalar hayotiga o‘tish (ijtimoiy hayotga kirish) oson bo‘ladi;
- ishga joylashish imkoniyatlarida (nogironlik darajasiga qarab to‘g‘ri kasbhunarga yo‘naltirishda qiyinchiliklar kuzatilmaydi;
- o‘quvching shaxsiy qiziqishlari eshitiladi va inobatga olinadi;
- maktabni tugatgandan keyingi hayotida turar joy variantlarida muammolar kuzatilmaydi;
- alohida ehtiyojli bolalarni harakatlanishidagi kunlik ehtiyojlarini qondirish uchun transport vositalarida harakatlanish tartibini shakllanadi;
- tibbiy yordamdan qanday foydalanish mumkinligi haqidagi tushunchalar hosil bo‘ladi;
- keyingi ta’lim (oliy ta’lim, kollej) haqida ma’lumotlarga ega bo‘ladi;
- jamoaviy dam olish va bo‘sh vaqtini samarali o‘tkazish imkoniyatlaridan foydalanadi;
- oilaviy va do‘stona munosabatlarni yo‘lga qo‘yishni biladi;
- mustaqil hayot uchun ko‘nikmalari shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish choratadbirlari to‘g‘risida” 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-son qarori.
3. Inklyuziv umumta’lim maktablari kamsituvchi munosabatlariga qarshi kurashish va jamoalarda qo‘llab-quvvatlovchi muhitni yaratish, inklyuziv jamiyat qurish va barchaga ta’lim berishning eng samarali vositasi sifatida Salamanka bayonoti. (Ispaniya), 1994-yil 7-10-iyun.
4. “Dakarskie ramki deystviy”- Senegal, 2000-yil 26-28-aprel. 5. “Inklyuziv ta’limning dolzarb masalalari: muammo va ularning echimlari” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to‘plami. “LessonPress” nashriyoti, Toshkent-2021.
5. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 30.04.2023-yil. 2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktabrdagi “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori. PQ-4860.

TA’LIMDA MA’NAVIY-MA’RIFIY ISHLARNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI: UCHINCHI RENESSANSNING TA’SIRI

Turobova Zulfizar Ulug’bek qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o’qitish
metodikasi (ma’naviyat asoslari) mutaxassisligining 2-bosqich magistranti

Zulfizar580@gmail.com

[Tel:+998905141775](tel:+998905141775)

Annotatsiya: Mazkur maqolada O’zbekiston ta’lim tizimida ma’naviy-ma’rifiy ishlarning dolzarbligi va zamonaviy tendensiyalari tahlil qilinadi. Maqolada “Uchinchi Renessans” konsepsiyasining ta’lim-tarbiya jarayoniga ko’rsatgan ta’siri va uning milliy qadriyatlarni shakllantirishdagi roli yoritilgan. Shuningdek, raqamli texnologiyalarning ta’lim va ma’naviyat uyg’unligidagi ahamiyati va mahallalar bilan hamkorlikda yoshlar tarbiyasini rivojlantirish masalalari muhokama qilinadi.

Kalit so’zlar: Uchinchi Renessans, ma’naviy-ma’rifiy ishlar, ta’limdagi zamonaviy tendensiyalar, raqamli texnologiyalar, mahalla va ta’lim hamkorligi.

O’zbekiston xalqining ko’p asrlik boy tarixiga nazar tashlar ekanmiz, unda azaldan ilm-ma’rifatga alohida e’tibor qaratilib kelganligini guvohi bo’lamiz. O’sha davrlarda jamiyatda ilm-fan, san’at va madaniyatning yuksalishi, buyuk siymolarning o’z ijodida erishgan yutuqlari jahon tamaddunining rivojiga qo’shgan hissi barchamizni birdek faxr-u g’ururimizga sabab bo’lib kelmoqda.

O’zbekiston ta’lim va tarbiya sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar milliy qadriyatlarni mustahkamlash va yoshlarni har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan. Ta’lim tizimining bugungi zamonaviy tendensiyalari Uchinchi Renessans g’oyalari bilan uyg’unlashib, yosh avlodning intellektual va ma’naviy rivojlanishiga xizmat qilmoqda. Jahon miqyosida yurtimiz haqida so’z ketganda “Yangi O’zbekiston”, “Yangi O’zbekiston tajribasi” va “Uchinchi Renessans” degan iboralar tilga olinmoqda. Bu mamlakatimizda keyingi yillarda taraqqiyotning mutlaqo yangi bosqichiga qadam qo’yganimiz, erishayotgan zalvorli yutuqlarimizning e’tirofi desak hecham mubolag’a bo’lmaydi⁴².

Yurtimizda huquqiy davlat, fuqarolik jamiyatini barpo etish, yangi ma’naviy makon qurishda “Yangi O’zbekiston orzusi”, “Uchinchi Renessans poydevorini yaratish” maqsadi barchamizga yangicha ruh bag’ishlamoqda⁴³. Ammo ma’naviy-ma’rifiy ishlar muayyan bir davrda mashg’ul bo’lib, keyin o’z holiga tashlab qo’yiladigan soha emas. Yurt taraqqiyotini yangi bosqichga olib chiqish borasida

⁴² L.U. Maxamadaliyev Uchinchi renessansning ma’naviy-ma’rifiy asoslarini mustahkamlashda vorisiylik an’analari//Science and innovation international scientific journal. 2022 № 3

⁴³ Sh.M.Mirziyoyev. “Yangi O’zbekiston – Taraqqiyot strategiyasi”.To’ldirilgan ikkinchi nashr. Toshkent “O’zbekiston” nashriyoti .2022. -B. 83.

ulkan maqsad va vazifalar belgilanar ekan, albatta, ma’naviy-ma’rifiy sohalarni yuksaltirish birinchi galdagi vazifaga aylanadi.

Ta’lim dargohlarini har tomonlama qo’llab-quvvatlash, munosib sharoitlarni yaratib berish muhim ahamiyat kasb etadi. Prezidentimiz ta’kidlaganlaridek, “Biz “Yangi O’zbekiston maktab ostonasidan boshlanadi” degan ulug’ g’oya asosida mamlakatimizda maktab ta’limini umummilliy harakatga aylantirish bo’yicha boshlagan ishlarimizni yangi bosqichga ko’taramiz”⁴⁴.

Ta’lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarning ma’lum qismini, albatta, oliy ta’lim tizimidagi islohotlar tashkil etadi. Xususan, O’zbekiston Respublikasida oliy ta’limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo’nalishlarini belgilash, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko’tarish, oliy ta’limni modernizatsiya qilish, ilg’or ta’lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish maqsadida Prezidentimizning 8-oktabr 2019-yildagi “O’zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to’g’risida”gi PF-5847 Farmonida belgilab berildi. Bu birinchi navbatda, farmonda ko’rsatilgan “Oliy ta’lim tizimida ma’naviy-ma’rifiy va tarbiyaviy ishlarni tashkil etish faoliyatini takomillashtirish”, “Talabalarni adabiyot, san’at va sportga, sog’lom turmush tarziga jalb etish, ularda estetik did va kasbiy etika, axborot tahlili madaniyatini shakllantirish, vatanga muhabbat va uning taqdiriga daxldorlik, fidoyilik hissini qaror toptirish bo’yicha ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar rejasini ishlab chiqish va barcha oliy ta’lim muassasalarida mazkur chora-tadbirlar rejasi ijrosini ta’minlash”⁴⁵ da muhim ahamiyat kasb etadi.

Raqamli iqtisodiyot va axborot texnologiyalari ta’lim jarayonida yangi imkoniyatlarni ochib bermoqda. Masofaviy ta’lim va onlayn platformalar orqali ma’naviy-ma’rifiy ishlarni kengroq auditoriyaga yetkazish imkoniyati yuzaga keldi. Bunday tendensiyalar orqali milliy va umuminsoniy qadriyatlar o’quvchilarga zamonaviy formatda yetkazilmoqda.

Raqamli texnologiyalar va zamonaviy tendensiyalar ma’naviy-ma’rifiy sohaga ham chuqur ta’sir ko’rsatib, ma’rifat va madaniyatni yanada rivojlantirish imkonini bermoqda. Ular milliy va umuminsoniy qadriyatlarni keng ommaga yetkazishda, ta’lim jarayonini boyitishda va jamiyatning ijtimoiy hayotini faollashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Quyida asosiy yo’nalishlar tahlil etiladi.

1. Ma’naviy-ma’rifiy ishlarni ommaviylashtirish

- Internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali yoshlar o’rtasida ma’naviy-ma’rifiy targ’ibot keng miqyosda olib borilmoqda. Bloggerlar va ommaviy axborot vositalari

⁴⁴ Sh.M.Mirziyoyev Yangi O’zbekiston strategiyasi. –Toshkent.: O’zbekiston. 2021. –B. 150

⁴⁵ O’zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni O’zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to’g’risida. 10.2019 yildagi PF-5847-son

orqali madaniy tadbirlar, kitobxonlik aksiyalari va ma’rifiy dasturlarni targ’ib qilish osonlashdi.

- Virtual muzeylar va onlayn kutubxonalar milliy madaniy meros va tarixiy qadriyatlarni yoshlarga tanitishga xizmat qilmoqda. Masalan, O’zbekiston Milliy kutubxonasi va xalqaro platformalarda tashkil etilgan ko’rgazmalar milliy merosga e’tiborni kuchaytiradi.

2. Raqamli ta’lim vositalari orqali ma’rifiy ishlarni rivojlantirish

- Elektron kitoblar va onlayn ma’lumot manbalari orqali o’quvchilar va talabalar ilm-fan va madaniyat haqida keng bilim olish imkoniga ega bo’lishmoqda. Masalan, mahalliy kutubxona tarmoqlari ham raqamli shaklga o’tkazilib, ko’plab resurslar ochiq qilib berildi.

- Interaktiv darslar va AR/VR texnologiyalar yordamida tarixiy va diniy mavzularda jonli taqdimotlar o’tkaziladi, bu esa o’quvchilarning qiziqishini oshiradi va axloqiy qadriyatlarni anglashda amaliy tajriba beradi.

3. Yoshlar ma’naviyatini rivojlantirishda sun’iy intellekt va texnologiyalarning roli

- Sun’iy intellekt (AI) orqali individual ⁴⁶ma’naviy-ma’rifiy dasturlar ishlab chiqilmoqda. Masalan, shaxsiy rivojlanishga qaratilgan platformalar o’quvchilarning ehtiyojlariga mos ma’lumotlar va qiziqarli dasturlarni tavsiya etadi.

- Elektron nazorat va tahlil tizimlari orqali maktablarda va mahallalarda o’quvchilarning ma’naviy-ma’rifiy rivoji nazorat qilinib, muammolar tahlil qilinmoqda.

"Uchinchi Renessans" konsepsiyasi ma’naviyat va ma’rifatni rivojlantirishda texnologiyalarni qo’llashni kuchli qo’llab-quvvatlaydi. Prezidentimiz ma’naviy-ma’rifiy sohani zamonaviy vositalar bilan boyitish va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish o’rtasida uzviy bog’liqlik borligini ta’kidlaydi⁴⁷. Bundan tashqari mahalla va ta’lim maskanlari hamkorlikda olib boradigan ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar yoshlarni ijtimoiy hayotga tayyorlashda muhim ahamiyatga ega. Ularning o’zaro hamkorligi yoshlar orasida axloqiy tarbiyaning rivojlanishi va ijtimoiy mas’uliyat hissini oshiradi. Mahalla va ta’lim muassasalari hamkorligi O’zbekistonda ma’naviy-ma’rifiy ishlarni rivojlantirishda va yoshlarni tarbiyalashda muhim omillardan biridir. Ushbu hamkorlik ta’lim tizimi bilan jamiyatning ijtimoiy tuzilmalari o’rtasida uzviy aloqalarni ta’minlab, yoshlarning ma’naviy rivoji va fuqarolik ongini yuksaltirishga qaratilgan. Bu hamkorlikning bir necha asosiy yo’nalishlari mavjud:

Oila va jamiyat bilan integratsiya: Mahalla o’quvchilarni nafaqat ta’lim oluvchilar, balki jamiyatning faol a’zosi sifatida shakllantirishga yordam beradi.

⁴⁶ https://uza.uz/oz/posts/talim-va-tarbiya-jamiyatning-muqaddas-ishidir_641939

⁴⁷ “Raqamli O’zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi O’zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 05.10.2020 yildagi PF-6079-son

Mahallalarda tashkil etiladigan ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar maktablar bilan hamkorlikda o’tkazilib, bolalarning ijtimoiy ko’nikmalarini rivojlantiradi.

Profilaktik va tarbiyaviy ishlar: Maktablar va mahallalar birgalikda noxush xatti-harakatlarning oldini olish maqsadida tarbiyaviy va profilaktik tadbirlar o’tkazadilar. Bunda voyaga yetmaganlarning huquqbuzarliklaridan ogohlantirish va sog’lom turmush tarzini targ’ib qilish muhim o’rin tutadi.

Ijodiy va madaniy faoliyatni rivojlantirish: Mahalla va ta’lim muassasalari birgalikda sport va san’at to’garaklari tashkil etadi. Bu yoshlarning bo’sh vaqtini mazmunli o’tkazish, ularning iste’dod va qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Pedagog va mahalla faollarining hamkorligi: Mahalla faollari maktabda o’quvchilarning davomati va intizomini nazorat qilishda, ota-onalar bilan muloqotni mustahkamlashda faol ishtirok etadi. Bu hamkorlik ta’lim sifati va tarbiya jarayonini yaxshilashga xizmat qiladi⁴⁸.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Uchinchi Renessans davrida ta’lim tizimida ma’naviy va ma’rifiy qadriyatlarning targ’iboti davlat siyosatining asosiy yo’nalishlaridan biri bo’lib qolmoqda. Kelajakda raqamli va ma’naviy ta’limni uyg’unlashtirish orqali ta’lim sifatini yanada oshirish va yoshlarning intellektual hamda axloqiy rivojlanishiga erishish maqsad qilib qo’yilgan. Bundan tashqari ta’limda raqamli va ma’naviy jarayonlarning uyg’unligini kuchaytirish, mahalla va ta’lim muassasalari o’rtasidagi hamkorlikni oshirish, o’qituvchilar uchun maxsus trening va seminarlar tashkil etish orqali ularning ma’naviy-ma’rifiy ishlarni olib borish mahoratini oshirish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sh.M.Mirziyoyev. Yangi O’zbekiston – Taraqqiyot strategiyasi. To’ldirilgan ikkinchi nashr. Toshkent “O’zbekiston“. 2022. -B. 83.
2. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis va O’zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. 20.12.2022
3. Ma’naviy-ma’rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish masalalari bo’yicha o’tkazilgan videoselektor yig’ilishi 19.01.2021
4. Sh.M. Mirziyoyev Yangi O’zbekiston strategiyasi. –Toshkent.: O’zbekiston. 2021. –B. 150
5. “Raqamli O’zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi O’zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 05.10.2020 yildagi PF-6079-son

⁴⁸ Abdurahim Erkayev Yangi O’zbekiston: Mo’ljal – Uchinchi Renessans. Toshkent “Ma’naviyat”. 2021. -B.120

6. Abdurahim Erkayev Yangi O'zbekiston: Mo'ljal – Uchinchi Renessans. Toshkent “Ma’naviyat”. 2021. -B.120

ПЛАНИРОВАНИЕ УРОКОВ С ПОМОЩЬЮ SMART ЦЕЛЕЙ

Ашурова Нигора Мусаевна

учительница русского языка,

г. Бухара, СГОШ N 29

Аннотация. В статье рассматриваются особенности применения технологии планирование в образовательном процессе

Ключевые слова: современный урок, конкретность, точность, измеримость, актуальность, достижимость. значимость

Введение

"Урок – это зеркало общей и педагогической культуры учителя, показатель его интеллектуального богатства и уровня знаний."

Учитель, как непосредственный проводник образовательных технологий, должен тщательно готовиться к занятиям, быть в курсе педагогических новшеств и вести уроки интересно и продуктивно. Он должен хорошо знать методические материалы, учебники, методические пособия и электронные образовательные ресурсы, а также уметь их эффективно применять на уроках, регулярно обновляя свои знания.

Профессор, доктор педагогических наук Ж.Ф. Йолдошев отмечает:

"Современный урок – это тот урок, на котором учитель умело использует существующие возможности ученика, задействует его интеллектуальный потенциал и способствует его развитию. В свою очередь, ученик глубже усваивает знания и делает шаги к духовному совершенству."

Планирование уроков с помощью SMART-целей

Методика SMART позволяет формулировать четкие и измеримые цели, определять необходимые ресурсы и сроки их достижения. Применение SMART-целей в образовательном процессе дает возможность эффективно планировать учебные мероприятия.

Основные аспекты SMART-целеполагания в обучении:

- **Определенность:** цели должны быть четко сформулированы.
- **Измеримость:** прогресс и результативность должны быть измеряемыми.
- **Достижимость:** цели должны быть реалистичными и выполнимыми.
- **Актуальность:** цели должны соответствовать потребностям образовательного процесса.
- **Ограниченность по времени:** необходимо четко определять сроки выполнения целей.

Формулирование целей урока по SMART-критериям

SMART-метод позволяет четко и эффективно формулировать учебные цели, делая их понятными, измеримыми, достижимыми, актуальными и ограниченными по времени. Рассмотрим каждый элемент SMART-целеполагания на примере урока по родному языку.

1. Specific (Конкретность, точность)

Цель должна быть четко определена, не допускать двусмысленности. Она должна отвечать на вопросы:

Что именно нужно сделать?

Кто отвечает за выполнение?

Какие есть требования и ограничения?

Пример: «Объяснить учащимся понятие существительного, его отличия от других частей речи и грамматические особенности.»

Здесь цель четко обозначена: рассматривается конкретная часть речи (существительное) и ее свойства.

2. Measurable (Измеримость)

Важно, чтобы прогресс можно было отслеживать количественно или качественно. Цель должна отвечать на вопросы:

Сколько?

Как измерить успех?

Когда будет достигнуто?

Пример: «После урока 80% учащихся смогут правильно определить существительные в тексте и выделить их грамматические характеристики.»

Измеримость обеспечивается процентом учащихся, успешно справившихся с заданием. Проверить это можно с помощью тестов, таблиц или устного опроса.

3. Achievable (Достижимость)

Цель должна быть реалистичной, учитывать временные и ресурсные ограничения. Нужно ответить на вопросы:

Какие действия необходимы?

Какие условия должны быть соблюдены?

Пример: «Используя таблицы, диаграммы и интерактивные задания, учащиеся освоят правила употребления существительных.»

Здесь цель реалистична, так как она учитывает доступные учебные материалы и методы.

4. Relevant (Актуальность, значимость)

Цель должна соответствовать образовательным стандартам и быть полезной для учащихся. Она должна отвечать на вопросы:

Насколько эта цель важна?

Как она связана с учебной программой?

Пример: «Формирование у учащихся умения различать части речи в соответствии с требованиями учебного плана и государственных стандартов.» Эта цель соответствует программе и повышает уровень грамотности.

5. Time-bound (Ограниченность по времени)

Для достижения цели должен быть установлен четкий срок. Вопросы: Когда цель должна быть достигнута?

В какие сроки нужно уложиться?

Пример: «За четыре урока учащиеся должны освоить грамматические особенности существительного и научиться применять знания на практике.» Определенные сроки помогают структурировать учебный процесс.

Результат. Итоговая формулировка SMART-цели для урока по родному языку:

«За четыре урока учащиеся научатся определять существительные в тексте, различать их по значению и грамматическим признакам. 80% учащихся смогут правильно выполнять задания по теме, используя таблицы, диаграммы и интерактивные упражнения.»

Этот подход делает учебные цели четкими, измеримыми и достижимыми, а сам урок — более продуктивным и ориентированным на результат.

Заключение

Таким образом, грамотное использование современных образовательных технологий и методов целеполагания, таких как SMART, помогает создать высокоэффективный урок, способствующий не только передаче знаний, но и развитию мышления, творческих и аналитических способностей учащихся.

Литература:

- 1.Авезова Ф. Современный урок и требования к нему. Conference on Universal Science Research.
- 2.Косимова Н. Обучение родному языку и новые педагогические технологии. Бухара, 2009, с. 103.
- 3.Ссылка на ресурс
(<https://api.onlinedu.uz/storage/lesson/5UEO3G9XU8h2cc1W6rdDv1btYHcKfcF0pNqSuIDt.pdf?token=null>)

DIFFERENSIAL YONDASHUV ASOSIDA TARBIYALANUVCHILAR INTELEKTUAL QOBILYATLARINI RIVOJLANTIRISH

Akmal Shodieovich Ne’matov

Buzoro Pedagogik mahorat markazi

Annotatsiya: Zamonaviy ilm-fan va pedagogik amaliyotda ta’lim deganda, ta’lim oluvchiga avvalgi avlodlarning ijtimoiy-madaniy tajribasi maqsadga yo’naltirilgan tarzda o’tkazish qilish hamda mazkur tajribani o’zlashtirishni tashkil qilish, shuningdek, mazkur tajribani turli vaziyatlarda qo’llash imkoniyati va tayyorligi bilan bog’liq faol ishharakat tushuniladi. Ta’lim olish, albatta, o’z sharti sifatida mazkur tajribani o’zlashtirish bo’yicha o’rgatish va ta’lim berish jarayonlarini taklif qiladi. Tarbiya insonga muayyan qadriyatlar, xulq-atvor prinsiplari, baholash tizimi, o’ziga, atrofdagi odamlarga, mehnatga, jamiyatga munosabatni shakllantirish maqsadga yo’naltirilgan ta’sir o’tkazishni nazarda tutadi.

Kalit so’zlar: differensial yondashuv, intellekt, intellektual qobilyatlar

Bizga ma’lumki intellekt inson aqliy faoliyatining asosidir. Intellekt rivojlanishi uchun inson o’z ustida ishlashi kerak, kitob o’qishi, bilim olishi, jismoniy faoliyatda doimiy harakatda bo’lishi lozim. Inson intellektining asosiy ozuqasi tajriba va bilimlar hisoblanadi, shuning uchun ham bilim olishdan to’xtab qolgan inson fikrlash qobilyati va ravon nutqini yo’qotadi. Doimiy izlanishda bo’lish inson ong faoliyatiga keng foyda keltiradi.

Zamonaviy ilm-fan va pedagogik amaliyotda ta’lim deganda, ta’lim oluvchiga avvalgi avlodlarning ijtimoiy-madaniy tajribasi maqsadga yo’naltirilgan tarzda o’tkazish qilish hamda mazkur tajribani o’zlashtirishni tashkil qilish, shuningdek, mazkur tajribani turli vaziyatlarda qo’llash imkoniyati va tayyorligi bilan bog’liq faol ishharakat tushuniladi.

Ta’lim olish, albatta, o’z sharti sifatida mazkur tajribani o’zlashtirish bo’yicha o’rgatish va ta’lim berish jarayonlarini taklif qiladi. Tarbiya insonga muayyan qadriyatlar, xulq-atvor prinsiplari, baholash tizimi, o’ziga, atrofdagi odamlarga, mehnatga, jamiyatga munosabatni shakllantirish maqsadga yo’naltirilgan ta’sir o’tkazishni nazarda tutadi.

Ta’lim-tarbiya butun ta’lim muhitining bir butun ta’siri sifatida ko’rib chiqiladi, vaholanki tahliliy va pedagogik maqsadlarda u axloqiy, estetik, mehnat, jismoniy va boshqalarga ko’ra taqsimlanadi. Intellektual salohiyatni kengaytirish amaliyotlari maktabgacha ta’lim tizimidan boshlanganligi bizga sir emas. Yosh bolalarda turli aqliy faoliyat tajribalarini olib borish eng yaxshi tajribali xodimlar tomonidan amalga oshiriladi.

Mutaxassislarni fikricha inson ongi doimiy axborotlarni qabul qiluvchi hisoblanadi. Ong - insonda miyya muskulida joylashgan, va asosan neyronlar bilan faoliyatda bo‘luvchi hisoblanadi. Neyronlar ham bizga ma’lumki inson ongida axborot tashuvchi hujayra hisoblanadi, neyrohujayralar inson yashash faoliyatida eng muhim hujayradir, chunki siz-u bizni hatto nafas olishdan tortib, hayol surishimizgacha bo‘lgan voqeeliklar neyronlar yordamida amalga oshadi. Neyron hujayralarini rivoji va sustlashishi inson sog‘lig‘iga, ruhiyatiga bog‘liqdir. Inson stress holatida neyrohujayralarni axborot almashish tezligi oshadi, aksi bo‘lsa, hotirjamlik davrida inson o‘z fikrlarini bir joyga jamlashi oson bo‘ladi. Odamning intellekti ancha murakkab tuzilishga ega bo‘ladi va faqat ko‘plab fikrlash turlarini emas, balki har xil intellektual operatsiyalar, malaka va ko‘nikmalarni o‘z ichiga oladi. Intellekt individning ma’lum darajada mustahkam, barqaror aqliy qobiliyatlari tuzilishidan iboratdir.

Aqliy faoliyat haqida so‘z borganda, u insonning muayyan bilimlarni o‘zlashtirish yoki yangiliklarni ochish bilan bog‘liq psixik faoliyatdir. Tafakkur atrofmuhitdagi voqelikni nutq yordami bilan bevosita, umumlashtirgan holda aks ettiruvchi psixik jarayon, sotsialsababiy bog‘lanishlarni anglashga, yangilik ochishga va prognoz qilishga yo‘naltirilgan aqliy faoliyatdir.

Aqliy faoliyatni tarbiyalaydigan, uning mahsuldorligini oshiradigan, ijodiy xislatlarni rivojlantiradigan an’anaviy metodlar doirasiga quyidagilarni kiritish mumkin:

1. Maktablarda fanlardan ilmiy to‘garaklar.
2. O‘rta maxsus va oliy o‘quv yurtlarida o‘quvchilarning ilmiy jamiyatlari.
3. O‘quvchilar va o‘quvchilarning har xil doirada o‘tadigan olimpiadalari.
4. O‘quvchilar ilmiy-tadqiqot ishlari.
5. Ijodiy ishlar, ko‘riklar, konkurslar, musobaqalar va hokazo.

Zamonaviy o‘qitish tizimida hozirda ikki turdagi metodlardan keng foydalanishmoqda:

1. Interaktiv

2. Intellektual Interaktiv metod asosan sun’iy intellektlarga tayangan bo‘ladi.

Bu metoda o‘qituvchi, ta’lim beruvchi mutaxassis zamonaviy texnologiyalarga asosan dars o‘tadi. Ushbu metoda o‘quvchining intellektual salohiyati rivojlana boradi. Interaktivlik, bu o‘zaro munosabatda bo‘lmoq, dialog rejimida o‘qimoq ma’nosini bildiradi.

Shu sababli interaktiv o‘qitishdialogli o‘qitish demakdir. Dialog an’anaviy o‘qitish uslublarida ham mavjud, jumladan “o‘qituvchi-o‘quvchi”, “o‘qituvchi-o‘quvchilar guruhi” ko‘rinishida. Interaktiv o‘qitishda esa dialog “o‘quvchi-o‘quvchi”, o‘quvchi-o‘quvchilar guruhi”, “o‘quvchiauditoriya”,

“o‘quvchilar guruhi-auditoriya” (guruhlar prezentatsiyasi), “o‘quvchikompyuter” kabi ko‘rinishlarda ham bo‘ladi.

O‘quvchi maruzada fakat “passiv” tinglovchi sifatida emas, balki “aktiv” ishtirokchi sifatida qatnashadi. Buning yorqin dalili sifatida darsdan tashqari to‘garak mashg‘ulotlarida

Angliyaning tarixiy va madaniy yodgorliklarini ingliz tilida o‘rgatish jarayonini aytib o‘tish joizdir. Misol tariqasida Vestminster saroyini o‘rganadigan bo‘lsak, o‘quvchilarning o‘tilgan mavzuni qay darajada qabul qilishi va o‘zlashtirishi quyidagi jadvalda ko‘rsatib berilgan.

O‘qitishning interaktiv uslublari birinchi navbatda o‘quvchining o‘quv jarayonini faol ishtirokchisiga aylantirishga qaratilgan innovatsion pedagogik uslublarni majmui va texnik vositalar tizimidir. Interaktiv uslubdagi mashg‘ulotda o‘quvchi berilayotgan ma’lumotlarni tinglashi, o‘qishi, ko‘rishi, yozib borishi, mavzu bo‘yicha savollar berishi, o‘z fikrini erkin bayon etishi, amaliy topshiriqlarni bajarishi va o‘zining hayotiy tajribasi bilan bog‘lab, mavzu bo‘yicha nazariy bilim va amaliy ko‘nikmalar hosil qilishi lozim.

O‘qituvchi o‘qitishning interaktiv uslublarni bilishi bilan bir qatorda ularni qaysi mashg‘ulot turida, qachon, qanday qo‘llashni ham bilishi kerak. Chunki ta’lim-tarbiya jarayonida turli interaktiv pedagogik texnologiyalarni qo‘llash guruhdagi tinglovchilarning bilimi, saviyasi, ma’lumoti, yoshi va boshqa ko‘rsatkichlarini ham hisobga olishni taqozo etadi.

Har bir sinf, har bir o‘quvchi (tinglovchi)ga aynan bir mavzuni o‘zlashtirishda alohida yondashishni talab etiladi. Shu sababli o‘qitishning samaradorligini oshirishda pedagog ijodkor bo‘lishi, o‘zi ham pedagogik texnologiyalarni rivojlantirishi, boyitishi zarur.

O‘qituvchilar o‘quv tajribalarini rejalashtirishda yosh o‘spirin intellektual rivojlanishidagi farqlarni hisobga olishlari kerak. Ushbu xilma-xillikni hal qilish uchun o‘qituvchilar o‘quvchilarning keng ko‘lamli bilim qobiliyatlariga mos keladigan ta’limiy yondashuvlar va materiallarning assortimentini taqdim etishlari kerak. Masalan, konkret mutafakkirlar ko‘proq tuzilgan o‘quv tajribalarini talab qilsa, mavhum fikr yurituvchilar ko‘proq qiyin faoliyatga muhtoj. Bundan tashqari, yosh o‘spirinlar o‘zlarining fikrlarini tushunadigan va biladigan o‘qituvchilarga muhtoj.

O‘qituvchilar o‘quv dasturlarini hayotiy kontseptsiyalar atrofida rejalashtirishlari kerak va yosh o‘spirinlar uchun mazmunli bo‘lgan haqiqiy tarbiyaviy faoliyatni (masalan, tajriba, ma’lumotlarni tahlil qilish va sintez qilish) ta’minlashlari kerak.

Yosh o‘spirinlarning qiziqishlari rivojlanib borayotganligi sababli, ular o‘zlarining ta’lim dasturlari davomida izlanish imkoniyatlarini talab qiladilar.

Intellektual rivojlanishni rivojlantirish uchun ushbu yoshlar o‘zlarining dunyosi bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri o‘zaro munosabatda bo‘lishlari kerak - tengdoshlar va kattalar bilan suhbat va amaliy tajriba orqali. Xuddi shunday, yosh o‘spirinlar ham demokratik tamoyillarni o‘rganishlari va ularga kirishlari kerak. O‘qituvchilar, shuningdek, maktab, uy va jamiyat qoidalarining sabablarini o‘rganish uchun forumlar o‘tkazishlari mumkin.

O‘qituvchilar kattalar uchun namuna sifatida yosh o‘spirinlarni intellektual fikrlash va axloqiy mulohazalarni bog‘lashga yo‘naltirishlari mumkin. Intellektual va interaktiv metodlarning istiqbolli natijalari hozirda barcha zamonaviylashgan ta’lim tizimi rivojlanayotgan maktab va shunday o‘qitish dargohlarida mavjud va bora-bora rivojlanib bormoqda

Xulosa.

Differensial yondashuv asosida tarbiyachilar intellektual qobiliyatlarini rivojlantirishda ularning qiziqishlari, imkoniyatlari va bilimlarni o‘zlashtirish darajalarini inobatga olgan. qobiliyatlarni rivojlantirishning tarkibiy qismi sifatida - nazariy, metodik va amaliy bilan o‘quv-mantiqiy, izlanishli, ijodiy va baholash tuzatish xarakteridagi muayyan vazifalar to‘plamini o‘zaro bog‘lash asosida amalga oshiriladi.

O‘quvchini shaxsini intellektual salohiyatini rivojlanishi tajribali mutaxassis qo‘lida va ta’lim beruvchi o‘z o‘quvchisiga e’tiborli tarzda bilim beris Jahonda va mamlakatimizda ta’lim barqaror taraqqiyotni ta’minlaydigan asosiy kuch sifatida e’tirof etilib, kompetensiyaviy yondashuvlar asosida ta’lim jarayonini innovatsion tashkil etish, pedagogik diagnostika metodlaridan optimal foydalanish strategiyalari samaradorligini oshirish va usullarini takomillashtirish orqali tahsil oluvchilar uchun ularning hayoti davomida sifatli ta’lim olish imkoniyatini yaratish aloxida dolzarblik kasb etmokda. Bu esa oliy ta’lim tizimida talabalarni mustaqil pedagogik faoliyatga tayyorlash sifatini takomillashtirishni ishlab chiqish zaruriyatini ko‘rsatadi.

Mazkur muammo yechimiga differensial yondashuv asosida ta’limni tashkil qilishning ilmiy, didaktik va texnologik jihatlarini o‘rganish muhimdir.

Differensial ta’lim o‘quv jarayoni tashkiliy shakllaridan biri bo‘lib, bunday ta’lim jarayonida o‘quvchilar ma’lum bir xususiyatlariga ko‘ra guruhlariga ajratiladi va shunga ko‘ra o‘quv jarayoni tashkil etiladi. Differensiatsiya lotin tilidan olingan bo‘lib, “differentia”- farq, tabaqa ma’nolarini anglatadi. Differensiallashgan ta’limning asosiy belgilaridan biri bu o‘quvchilarning turli xususiyatlariga ko‘ra guruhlariga ajratish hamda o‘quv materialini taqdim etishda har bir guruhning ushbu jihatlarini inobatga olgan holda moslashtirish, to‘ldirish yoki optimallashtirishdan iboratdir. Differensial ta’limda ta’lim oluvchilar quyidagi xususiyatlariga ko‘ra tabaqalashtiriladi:

1. Intellektual rivojlanishiga ko‘ra (IQ test bilan aniqlanadi).
2. Tafakkur turiga ko‘ra.
3. Temperamentiga ko‘ra.
4. Qiziqishlariga ko‘ra.
5. Layoqati va qobiliyatiga ko‘ra.
6. Tanlagan mutaxassisligiga ko‘ra va h.k. Yuqoridagi xususiyatlariga ko‘ra ta’lim oluvchilarni tabaqalashtirish uchun diagnostik tadbirlar o‘tkaziladi va natijalarga ko‘ra guruhlarga ajratiladi.

Masalan, intellektual rivojlanishiga ko‘ra uch darajaga ajratiladi:

- yuqori darajaga IQ test natijalari bo‘yicha 20 baldan 14-20 ball to‘plagan talabalar kiritiladi. Bunday talabalar faol va nostandart, ijodiy fikrlash tarziga, ixtiyoriy diqqat hamda xotiraga ega bo‘ladilar.

- o‘rta darajaga IQ test natijalari bo‘yicha 20 baldan 8-13 ball to‘plagan talabalar kiritiladi. Bunday talabalar o‘rta darajada analitik fikrlash tarziga ega bo‘ladilar, o‘quv materialini takrorlashlar natijasida o‘zlashtiradilar.

- quyi darajaga IQ test natijalari bo‘yicha 20 baldan 8 baldan past ball to‘plagan talabalar kiritiladi.

Bunday talabalarda bilimlarni o‘zlashtirishga bo‘lgan motivatsiyaning mavjud emasligi, tez charchash, chetdan yordam kutish holatlari kuzatiladi. Bunday talabalarga, odatda, o‘qituvchi tomonidan bilimlarni o‘zlashtirish algoritmi ham berib boriladi. Ta’lim oluvchilarni guruhlarga tabaqalashtirish shartli xarakterda bo‘lib, o‘zlashtirishiga ko‘ra ular yuqoriroq darajaga ko‘tarilishlari mumkin. Intellektual darajasi turlicha bo‘lgan talabalarni guruhlarga ajratish o‘qituvchidan o‘quv materiallarini turlicha shakl va metodlardan foydalangan holda taqdim etishni talab etadi. Ya’ni, o‘quv materialini odatda o‘rta darajada o‘zlashtiruvchi talabalar uchun mo‘ljallanadi. O‘qituvchining vazifasi ushbu materialni o‘zlashtirishlari uchun yuqori va quyi darajada intellektual salohiyatga ega talabalar uchun qo‘shimcha materiallar ishlab chiqishdan iborat.

Ya’ni, yuqori darajada o‘zlashtiruvchilar guruhi uchun qo‘shimcha topshiriqlar tizimi tayyorlanadi. Past darajada o‘zlashtiruvchilar uchun esa ushbu o‘quv materialini o‘zlashtirishga yordam beruvchi qo‘shimcha algoritmlar, eslatmalar, tavsiyalar tizimi ishlab chiqiladi. Talabalarning psixologik xususiyatlariga ko‘ra tabaqalashtirishda anglash jarayonidagi o‘ziga xos psixologik xususiyatlar inobatga olinadi. Masalan, 112 topshiriqlarni bajarishda namoyon bo‘ladigan xotirasi, tafakkuri, diqqati kabilar. Differensial ta’lim jarayonida o‘qituvchining vazifasi talabalarning faqat individualtipologik xususiyatlarini aniqlash, shunga ko‘ra guruhlarga ajratish emas, balki topshiriqlar tizimi asosida ularning rivojlanishdan orqada bo‘lgan psixologik xususiyatlarini takomillashtirish, zaruriy darajaga ko‘tarishdan iborat. Zamonaviy pedagogikada ta’limni

texnologiyalashtirish muammosi chuqur kirib borayotganligini inobatga olgan holda, differensial ta’lim texnologiyasi tushunchasiga ham to’xtalib o’tamiz.

Differensial ta’lim texnologiyasi o’quv jarayoni maqsadiga erishish uchun o’qituvchi, tabaqalashtirilgan o’quvchilar guruhlar, ta’lim vositalarining o’zaro hamkorlikdagi faoliyatini loyihalashtirish, tashkil etish va boshqarish tizimidir. Ta’lim texnologiyasining ushbu turi pedagogik jarayonda ikkita muhim vazifani bajaradi: 1. O’quvchilarning imkoniyatlari va qobiliyatlari darajasida ta’lim berish. 2. O’qitish jarayonini turli xususiyatlariga ko’ra tabaqalashtirilgan o’quvchilar guruhiga moslashtirish.

Ta’lim jarayonini differensiallashtirish o’qituvchiga bir qancha qo’shimcha vazifalar yuklatish bilan bir qatorda, uning faoliyati uchun bir qator afzalliklarga ham ega. Birinchidan, o’qituvchi yuqori darajadagi va past darajadagi o’quvchilar bilan ishlashning optimal metodikasiga ega bo’ladi. Ikkinchidan, muntazam olib boriladigan diagnostik tadbirlar o’qituvchiga faoliyat natijasini ob’ektiv baholash imkonini beradi. Talabalar esa differensial ta’lim natijasida individual yondashuv asosida ta’lim olish imkoniyatiga ega bo’ladilar. Shuningdek, kuchli intellektual salohiyatga ega bo’lgan talabalarda yangi bilimlarni olishga bo’lgan motivatsiya kuchayadi, ish tempi kuchayadi, past o’zlashtiruvchi talabalar uchun muvaffaqiyatga intilish hissi paydo bo’ladi.

Adabiyotlar

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “O’zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to’g’risida” 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni.
2. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish choratadbirlari to’g’risida” 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-son qarori.
3. Inklyuziv umumta’lim maktablari kamsituvchi munosabatlariga qarshi kurashish va jamoalarda qo’llab-quvvatlovchi muhitni yaratish, inklyuziv jamiyat qurish va barchaga ta’lim berishning eng samarali vositasi sifatida Salamanka bayonoti. (Ispaniya), 1994-yil 7-10-iyun.

O`SMIRLIK YOSHIDAGI O`G`IL VA QIZLARNING O`ZIGA XOS PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

X.Muxidov

Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi «Pedagogika, psixologiya, va ta’lim texnologiyalari» kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: Psixologik xususiyatlarni namoyon bo‘lishining yosh xususiyatlari o‘rganilar ekan, shuni nazarda tutish kerakki, yosh psixologiyasida turli yosh davrlari birbiridan sezilarli farqlanadi. Bular: chaqaloqlik, ilk bolalik, maktabgacha ta’lim yoshi, kichik maktab yoshi, o‘smirlik, ilk yoshlik, yoshlik, yetuklik va keksalik davrlaridir. Bu davrlarning har biri o‘ziga xos xususiyatlarga, sifatlarga ega bo‘lib, ular bir-biridan odamning xronologik yosh ko‘rsatkichlariga ko‘ragina emas, balki shu davrda inson ruhiyatida kechadigan hodisalar, ro‘y beradigan o‘zgarishlar, uning ruhiyatidagi umumiy qonuniyatlarga ko‘ra ham farqlanadi.

Kalit so‘zlar: yosh psixologiyasi, psixologik xususiyatlar, ‘smirlik davri

Yosh psixologiyasi fani bevosita inson psixologiyasining namoyon bo‘lishi va rivojlanishini turli yoshlarda qanday kechish xususiyatlari, qonuniyatlari, mexanizmlarini o‘rganadi. Psixologik xususiyatlarni namoyon bo‘lishining yosh xususiyatlari o‘rganilar ekan, shuni nazarda tutish kerakki, yosh psixologiyasida turli yosh davrlari birbiridan sezilarli farqlanadi. Bular: chaqaloqlik, ilk bolalik, maktabgacha ta’lim yoshi, kichik maktab yoshi, o‘smirlik, ilk yoshlik, yoshlik, yetuklik va keksalik davrlaridir. Bu davrlarning har biri o‘ziga xos xususiyatlarga, sifatlarga ega bo‘lib, ular bir-biridan odamning xronologik yosh ko‘rsatkichlariga ko‘ragina emas, balki shu davrda inson ruhiyatida kechadigan hodisalar, ro‘y beradigan o‘zgarishlar, uning ruhiyatidagi umumiy qonuniyatlarga ko‘ra ham farqlanadi.

Biz o‘smirlik davri psixologiyasi haqida to‘xtalib o‘tamiz: O‘smirlik davri insonni bolalikdan — yoshlikka o‘tuvchi va o‘z navbatida boshqa davrlardan o‘zining nisbatan keskinroq, murakkabroq kechishi bilan farqlanib turuvchi davrdir. Bu davr taxminan bolalarning 5—8-sinflarda o‘qish paytlariga to‘g‘ri keladi va 11—12 yoshdan 14—15 yoshgacha bo‘lgan davr oralig‘ida kechadi. Ayrim bolalarda bu davr 1—2 yil ertaroq yoki kechroq kuzatilishi ham mumkin. O‘smirlik davri ayrim maxsus psixologik adabiyotlarda «o‘tish davri», «og‘ir davr», «inqiroz davri» kabi nomlar bilan ham ataladi. Bu davrning «og‘irligi», «keskinligi», «murakkabligi» nimalar bilan asoslanadi? O‘smirlik davrining og‘ir, murakkab davr ekanligi ko‘plab psixologik, fiziologik, ijtimoiy omillar bilan bog‘liq. Bu davrda rivojlanishning barcha jihatlari: jismoniy, aqliy, axloqiy, ijtimoiy va shu kabilarning mazmun-mohiyati ham o‘zgaradi. Bu davrda o‘smir hayotida, uning ruhiyati, organizmining

fiziologik holatlarida, uning ijtimoiy holatida jiddiy o‘zgarishlar sodir bo‘ladi. Aksariyat holatlarda ularda bir-biriga qarama-qarshi bo‘lgan turli xil an‘analar kuzatiladi. Bu davrga kelib bola endi «bola» emas va shu bilan birga hali «katta» ham emas. Uning o‘z-o‘ziga va atrofdagilarga nisbatan bo‘lgan munosabatlari butunlay boshqacha xarakter kashf etib boradi. Uning qiziqishlari tizimi, ijtimoiy yo‘nalganligi qaytadan shakllanadi, o‘z-o‘zini anglashi, baholashi, qadriyatlarini o‘zgaradi. Uning uchun o‘z «men»i va shu «men»ning ahamiyati ortadi.

O‘smir organizmida ro‘y beradigan o‘zgarishlar shundan iboratki, bola rivojlanishining ayni shu davrida biologik, fiziologik yetukligi borasida tub o‘zgarishlar amalga oshadi. Fiziologik rivojlanish va jinsiy balog‘atga yetish jarayonining yangi bosqichi boshlanadi. Organizmdagi o‘zgarishlar bevosita o‘smir endokrin sistemasining o‘zgarishi bilan boshlanadi. Bu davrda gipofiz bezining vazifalari faollashadi. Uning old qismidan ajralib chiqadigan garmon organizm to‘qimalarining o‘sishi va boshqa muhim ichki sekretiya bezlari (qalqonsimon bez, buyrak usti va jinsiy bezlar) ishlashini kuchaytiradi. Ularning faoliyati o‘smir organizmida ko‘plab o‘zgarishlarni yuzaga keltiradi, jumladan bo‘y o‘sishining keskin tezlashishi (bir yilda o‘g‘il bolalarda 4—5 sm, qizlarda 3—4 sm o‘sishi kuzatiladi), jinsiy balog‘atga yetish (jinsiy organlarning rivojlanishi va ikkilamchi jinsiy belgilarning paydo bo‘lishi amalga oshadi. Bu jarayonlar qiz bolalarda 13—15 yoshlarda nisbatan jadal kechadi. Jismoniy rivojlanish va jinsiy yetilishning akseleratsiyalashuvi kuzatilayotgan hozirgi vaqtda ayrim qizlar 9—10 yoshda, o‘g‘il bolalar esa 11—12 yoshlarida jinsiy balog‘atga yetishning boshlanish bosqichida bo‘lishi mumkin. Bo‘yning o‘sishi, vaznning ortishi, ko‘krak qafasining kengayishi — bularning barchasi jismoniy rivojlanishning o‘smirlik yoshiga xos xususiyatlaridir. Shular tufayli o‘smirning tashqi ko‘rinishi bolaning tashqi ko‘rinishiga qaraganda farq qiladi: tana proporsiyasi kattalarga xos ko‘rinishga ega bo‘ladi. Shuningdek o‘smirning yuz tuzilishi ham o‘zgarib, bosh suyagining yuz qismi jadal rivojlana boradi. O‘smirlik yoshida umurtqa pog‘onasining o‘sishi bo‘yning o‘sish tempidan orqada qoladi. Chunki 14 yoshgacha umurtqa pog‘onalari o‘rtasidagi oraliqlar tog‘aylar bilan to‘lgan bo‘ladi, bu esa ortiqcha jismoniy zo‘riqish, tana holatining noto‘g‘ri turishi tufayli umurtqa pog‘onasining noto‘g‘ri rivojlanishga moyilligini bildiradi. Umurtqa rivojlanishini buzilishining eng ko‘p holati 11—15 yoshlarga to‘g‘ri keladi va ayni shu yoshlarda ro‘y berishi mumkin bo‘lgan defektlarni ham bartaraf etish ham oson kechadi. 20—21 yoshlarga yetib tos suyaklarining o‘sishi yakunlanadi (shu davrda qizlarning jinsiy organlari ham yetiladi). Muskul vazni va muskul kuchlarining ortishi jinsiy balog‘atga yetishning oxirlarida nisbatan jadalroq amalga oshadi. Bunda o‘g‘il bolalarda muskullarning rivojlanishi erkaklarga xos tipda, qiz bolalarning yumshoq to‘qimalari esa ayollarnikiga xos tipda amalga oshadi. Bu esa har bir jins vakiliga o‘ziga xos

erkaklik va ayollik sifatlarini beradi. Bu jarayonlarning nihoyasiga yetishi esa o‘smirlik davridan keyin amalga oshadi. Muskul kuchlarining ortishi o‘smir jismoniy imkoniyatlarini kengaytiradi. Buni bolalar juda yaxshi anglaydilar va ularning har biri uchun bu juda muhim ahamiyatga ega. Biroq o‘smir muskullari kattalarnikiga qaraganda tez toliquvchan bo‘ladi va davomli kuchlanishlarga dosh berolmaydigan bo‘ladi.

O‘smirlik davrida endokrin va nerv sistemalari faoliyatining bolalik davrida mavjud bo‘lgan muvozanati buziladi, yangisi esa endigina o‘matilayotgan bo‘ladi. Bunday qayta qurilishlar albatta o‘smirning ichki holati, kayfiyati, ruhiyatiga ta’sir ko‘rsatadi va ko‘pincha uning umumiy noturg‘unligiga, ta’sirlanuvchanligiga, serjahlligiga, harakat faolligiga, vaqti-vaqti bilan hamma narsalarga befarq bo‘lib qolishligi va lanjligiga asos bo‘ladi. Bunday holatlarning yuzaga kelishi ko‘pincha qizlarda menstrual sikl boshlanishidan biroz oldinroq yoki sikl davrida ko‘proq kuzatiladi. Jinsiy balog‘atga yetish va jismoniy rivojlanishdagi o‘sish o‘smir ruhiyatida yangi psixologik tuzilishlarning yuzaga kelishida muhim ahamiyatga ega.

Birinchidan, bu o‘smir uchun juda sezilarli bo‘lgan o‘zgarishlar bo‘lib, ular o‘smirning katta bo‘lganini his qilishining yuzaga kelishining obyektiv manbasi bo‘lib xizmat qiladi (uning asosida o‘smir o‘zining kattalarga o‘xshashligini his qiladi).

Ikkinchidan, jinsiy balog‘atga yetish boshqa jins vakiliga qiziqishni rivojlantiradi, yangi kechinma, hissiyot, tuyg‘ularni yuzaga keltiradi. O‘smirning ichki bandligi va yangi taassurotlar, kechinmalarga munosabati darajasi ularning o‘smir hayotidagi o‘rni keng ijtimoiy sharoitlar bilan, o‘smir hayotining konkret individual sharoitlari, uning tarbiyasi va muloqoti xususiyatlari bilan belgilanadi. Bu o‘rinda o‘smir shaxsi shakllanishiga faqat kattalar uchun mo‘ljallangan kitoblar va kinofilmlar salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Bularning barchasi, shuningdek o‘rtoqlari bilan sevgi va jins muammolari haqida gaplashishlari o‘smirlarda odamlar munosabatlarining intim jihatlariga ko‘tarinki qiziqishni yuzaga keltirishi, erotik an’analar va ilk seksuallikni rivojlantirishi mumkin. Har ikkala jins o‘smirlari uchun bu davrda ilk romantik hislarning yuzaga kelishi «birinchi muhabbat»ga duch kelishi, birinchi bo‘salarni olish kabilar me’yoriy hol hisoblanadi.

O‘smirlik davrining xarakterli xususiyatlaridan yana biri bu davrda o‘smirlarda kuzatiladigan o‘smirlik avtonomiyasi holatidir.

O‘smirlik avtonomiyasining huquqiy avtonomiya, emotsional avtonomiya, makoniy avtonomiya kabi turlari farqlanadi. Ma’lumki, bola dunyoga kelgan kundan boshlab kimningdir qaramog‘iga muhtoj bo‘ladi. Ota-onasi va boshqa yaqinlari uni oziqlantiradi, kiyintiradi, tarbiyalaydi va bolani muntazam nazorat ostida tutadi. Ular bolani har tomonlama qo‘llab-quvvatlab turadilar va bola bunday qo‘llab-quvvatlash, daldalarga muhtojlik his etib turadi. O‘smirlik davrida esa bola o‘z

hayotini, xavfsizligini ta’minlash borasida nisbatan mustaqillikka erishadi. Endi u o’zini-o’zi himoya qila olishi, lozim bo’lsa o’zi o’z imkoniyatlari darajasida mehnat qilib, yetarli darajada daromad qilishi, o’z ehtiyojlarini mustaqil ravishda o’zi qondira olishi mumkin bo’ladi. Yuqorida keltirib o’tilgan huquqiy avtonomiya ayni vaqtda bola o’smirlik yoshiga yetishi bilan unga qator huquqiy imkoniyatlar berilishi bilan xarakterlanadi. Bu davrda bola yuridik shaxs hisoblanib, ovoz berish huquqiga ega bo’ladi. Mabodo bu davrda o’smir ota-onasi ajralib ketgudek bo’lsa, bu holatda o’smiring qayerda va kim bilan qolishi bola xohishiga qarab hal etiladi. Shuningdek bola bu davrda o’z imkoniyatidan kelib chiqqan holda rasmiy ravishda jismoniy mehnat bilan shug’ullanishi ham mumkin. Lozim bo’lsa, ulardan o’z xatti- harakati, qiliqlari uchun javob berishi ham talab qilinadi. Shu kabi huquqiy imkoniyatlarga ega bo’lish va bundan o’smirning xabardorligi uning huquqiy avtonomiyasining yuzaga kelishini ta’minlaydi. Bunday avtonomiyaga ega bo’lish o’smirda o’z xatti-harakati uchun javobgarlik, mas’uliyatlilik hissini yuzaga keltiradi.

O’smirlik avtonomiyalaridan yana biri — emotsional avtonomiyadir. Ma’lumki bola dunyoga kelgan ondan boshlab u onasi va atrofida tilarning emotsional, hissiy qo’llab - quvvatlashiga, mehrmuhabbatini namoyon qilishiga, erkalashiga ehtiyoj his qiladi.

Shuning uchun ham ilk bolalik yoshidagi, maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalarni suyub, erkalab ularni quchib, boshini silab, yoqimli gaplar va muomala bilan ularga hissiy yaqinlik namoyon qilinsa, ular bundan quvonib, xursand bo’ladilar va erkalayotgan shaxsga nisbatan talpinadilar. Buni yosh bolalarning onasiga suyakalishi, ularning pinjiga suqilishi, ularga erkalanishi hollarida kuzatishimiz mumkin. Shuningdek, bolalar o’z tengdoshlari bilan bo’ladigan o’zaro munosabatlarida nizo-tortishuvlarga duch kelganida va avniqsa, tengdoshlaridan «jabrlanganda», «yengila boshlaganidan», ota-onasidan va atrofida til yaqinlaridan emotsional dalda, hissiy qo’llab-quvvatlash kutadi va bu borada ularga murojaat qiladi. Agar o’z vaqtida shu hissiy daldani ola olsa, o’zini erkin, tetik, g’olib his qiladi va ular bilan quvonib yuradi. O’zining kichkinagina hayotida duch kelgan «muammolari»ni hal qilishda kattalar yordamiga muhtojlikni his qiladi, ulardan muntazam foydalanishga intiladi. O’smirlik davrida esa aksincha, o’smir endi «yosh bola» emas. endi u «katta odam» katta odam esa mustaqil bo’lishi, o’z muammolarini o’zi hal qilishi kerak. Bu davrda kattalar yordamiga murojaat qilish tengdoshlar tomonidan qoralanadi. Va buni o’smirning o’zi ham xohlamaydi. Bu davrda o’smirlarga kanalar tomonidan oldingidek ko’rsatiladigan iltifot, erkalashlar erish tuyuladi. Endi ular o’zlarini erkalab, silab siypashlarini, «arzimagan narsalar» uchun kattalar tomonidan bildiriladigan olqishlarni «yoqtirmaydi». Endi ular atrofida tilarni hissiy qo’llab-quvvatlashlaridan xoliroq bo’lishga, o’z muammolarini o’zlari shaxsan hal qilishga intiladilar. Oldinlari

ko‘chada, bog‘chada, maktabda yuz bergan voqealar haqida uyidagilarga shikoyat qilib ota-onasidan yordam so‘ragan bo‘lsalar, endi oiladan tashqarida birontasidan dakki eshitib, kaltak yeb kelgan taqdirda ham bu haqda ota-onasiga bildirmaslikka harakat qiladi va imkon qadar ota-onalarini uning «ishlariga» aralashmasliklarini xohlaydi. Bularning barchasi o‘smirlarda bevosita kuzatiladigan emotsional avtonomiyaning ta’siridir.

O‘smirlarda kuzatiladigan avtonomiya holatining yana biri makoniy avtonomiyadir. Bunga ko‘ra o‘smirlar imkon qadar o‘z xonasida yolg‘iz qolishga, biron-bir ishni bajarayotgan yoki biron-bir joyda bo‘lgan vaqtlarida imkon qadar yolg‘iz bo‘lishga, ayniqsa, o‘z ota-onasi, oila a’zolari nazaridan chetroqda bo‘lishga, o‘z o‘y-xayollari bilan mashg‘ul bo‘lib vaqt o‘tkazishga intilib qoladi. Suhbatlashsa ham asosan o‘z tengdoshlari, yaqin o‘rtoqlari bilangina muloqotda bo‘lib o‘z ota-onasi bilan imkon qadar kamroq muloqotda bo‘lishga intilib o‘zi bilan o‘zi ovora bo‘lib qoladi. Ayni vaqtda o‘smirda kuzatilayotgan bu hodisalarning asl sababini tushunmagan ayrim ota-onalar ularning bunday holatidan xavotirlanib, ular bilan oldingiga qaraganda ko‘proq qiziqib qoladilar. Boshqacha qilib aytganda ularning avtonomiyasiga «bostirib kiradilar». Buni esa o‘smirlar yoqtirmaydi.

Bunday holatlar o‘smirlar va ularning ota-onalari o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarida kelishmovchiliklar, nizolarning yuzaga kelishiga asos bo‘lishi mumkin.

Yuqorida qisman to‘xtalib o‘tganimizdek o‘smir mohiyatida kuzatiladigan xarakterli xususiyatlardan biri ularning o‘ta ta’sir- lanuvchan, jizzaki, qo‘rs, sal narsaga xafa bo‘lishi uning hissiy noturg‘unligi ifodasidir. Bunday holatlarning yuzaga kelish sabablaridan biri bevosita jinsiy balog‘atga yetish, ichki sekretsiya bezlari, ayniqsa jinsiy bezlar vazifalarining faollashuvi va shular bilan bog‘liq holda o‘smir organizmida ro‘y beradigan psixofiziologik o‘zgarishlar bilan bog‘liqdir. Ma’lumki, o‘smirlik davrida o‘smirning «men»i qaytadan shakllana boradi. Uning atrofida qilargalarga, ayniqsa, o‘z-o‘ziga bo‘lgan munosabati, qiziqishlari, qadriyatlari yo‘nalishi keskin o‘zgaradi. Uning o‘z shaxsiga bo‘lgan e’tibori kuchayadi. O‘smirlik davrida shaxs egotsentrizmi boshqa davrdagilarga qaraganda eng yuqori darajaga yetadi.

Bu davrda o‘smir o‘z shaxsiyatini boshqalardan ustun qo‘yadigan, o‘ziga ko‘proq bino qo‘yadigan bo‘lib qoladi. Shu davrda o‘g‘il bolalarda ham, qiz bolalarda ham shunchaki kattalarga taqlid qilib emas, balki tom ma’noda o‘zining xatti-harakatini nazorat qilish, o‘zining yurish-turishi, kiyinishi, tashqi ko‘rinishiga astoydil e’tibor berish, pardo-andoz bilan shug‘ullanish kabi holatlar kuzatiladi. Biroq bu davrdagi endokrin sistemasi faoliyati, epofiz, jinsiy sekretsiya bezlari ajratib chiqaradigan gormonlar ta’siri ostida o‘smir organizmida va tana tuzilishida o‘zgarishlar ro‘y beradi. Uning tana tuzilishi proporsiyasi buziladi (u nisbatan

beso‘naqayroq bo‘lib qoladi), tovushlari o‘zgarib, do‘rillab qoladi. Jinsiy balog‘atga yetishning boshlanishi bilan yuzlariga husnbuzar chiqa boshlaydi. Bularning barchasi o‘smir uchun kutilmagan, uncha xush kelmaydigan holatlardir va aynan ana shu holat o‘smirning ta’sirlanuvchanligini, jizzakiligini ortishigaolib keladi. Shu davrda o‘smirning tashqi ko‘rinishi, shaxsiyatiga oid bildirilgan arzimagan nojo‘ya gap uning uchun jiddiy salbiy kechinmalarga asos bo‘lishi mumkin.

O‘smirlik davrida kuzatiladigan xarakterli holatlardan biri jinsiy balog‘atga yetishdir. Jinsiy balog‘atga yetish qanday amalga oshadi. Jinsiy bezlar va u bilan bog‘liq bo‘lgan jinsiy belgilar bola hali ona qornidaligidayoq paydo bo‘ladi va bola tug‘ilganidan boshlab to o‘smirlik davrigacha jinsiy rivojlanishni belgilab beradi. Jinsiy bezlar va ularning vazifalari bolani rivojlanish jarayonining yaxlitligi bilan uzviy bog‘liq bo‘ladi.

Ontogenetik taraqqiyotning ma’lum bir bosqichida jinsiy rivojlanish keskin jadallashadi va fiziologik jinsiy yetuklik amalga oshadi. Jinsiy rivojlanishning tezlashishi va jinsiy balog‘atga yetish davri jinsiy balog‘atga yetish davri deb ataladi va u aksariyat hollarda o‘smirlik yoshiga to‘g‘ri keladi. Qiz bolalarning jinsiy balog‘atga yetishishi o‘g‘il bolalarga qaraganda 1—2 yil ilgarilab ketadi. Jinsiy balog‘atga yetish nisbatan individual xarakterga ega bo‘lib, u vaqti va tempiga ko‘ra turli bolalarda turlicha kechishi mumkin. Jinsiy balog‘atga yetish muddati va uning jadalligi turlicha bo‘lib, u ko‘plabomillarga: salomatlik holati, ovqatlanish xarakteri, iqlim, maishiy va ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarga bog‘liq. Bunda nasliy xususiyatlar ham muhim rol o‘ynaydi.

Noqulay maishiy sharoitlar, yetarlicha va to‘g‘ri ovqatlanmaslik, ularda zarur vitaminlarning yetishmasligi, og‘ir yoki qaytalanuvchan xastaliklar jinsiy balog‘atga yetish davrini kechiktirib yuborishga olib kelishi mumkin. Odatda katta shaharlarda o‘smirlarning jinsiy balog‘atga yetishishi qishloq joylardagiga qaraganda ertaroq amalga oshadi. Jinsiy balog‘atga yetish davrida gipofiz va qalqonsimon bezlar ajratib chiqaradigan gormonlar ta’siri ostida o‘smirda bo‘yining o‘sishi, ikkilamchi jinsiy belgilarning rivojlanishi, ovozning o‘zgarishi, muskul kuchlarining ortishi, tananing ayrim qismlarini jun bosishi, ko‘krak bezlarining rivojlanishi kabilar kuzatiladi.

O‘smirlik davri o‘ziga xos, ma’naviy – ruhiy hamda jismoniy xususiyatlar bilan ajralib turadi. Bu bosqichlar hayotning o‘ziga xos murakkab davridir, yani shaxs shakllanayotgan davridir. “Ulg‘ayish davri” (jinsiy ulg‘ayish) – hayotiy ko‘nikmalar orttirish davridir. Bu davrda har bir tizimda turli o‘zgarishlar ro‘y beradi. Bu o‘zgarishlar o‘smirlarinig nerv tizimiga ta’sir o‘tkazmay qolmaydi. O‘mirning ruhiy jihatlari esa uning shaxs sifatida ulg‘ayishiga zamin yaratadi. O‘smirlarda o‘ziga nisbatan hurmat va e’tiborni shakllantirish, obru qozonish, irodani kuchaytirish masalasida namoyn bo‘ladi.

Buyuk ajdodimiz Abu Ali Ibn Sino “Bolalar tarbiyasi” asarida aytib o‘tganidek: “har qanday sharoitda ham bolani qattiq urishish, ayniqsa jazolash, urish mumrin emas”. Osmirlar ruhiyatidagi buzilishlar, asab tizimidagi “uzilishlar”- o‘smirning yovvoyilashib, yodsirab qolishiga, aksincha jahldor bo‘lib, tez asabiylashib qolishiga olib kelishi mumkin. Natijada bola uyidan ketib qolishiga, ko‘chalarda daydib yurishi, chekishga odatlanishi, giyohvand moddalar, alkohol ichimliklariga ruju qo‘yushi, suisidgacha borishi, yani o‘z hayotiga qasd qilishi ham mumkin. Valeologik harakatlar nafaqat o‘smirlarga, balki ularning ota-onalariga, atrofidagi odamlarga yo‘naltirilgan bo‘lishi kerak.

Adabiyot

1. Нишанова З., Курбонова З., Абдиев С., Тўлаганова Ш. Психодиагностика. – Т.: 2008. – 314 б.
2. Нишанова З.Т., Шеримбетова Ш., Алимбаева Ш.Т. “Психологик хизмат” Электрон қўлланма, Авлони ХТХҚТваМОиМ институти, 2014
3. Окландер Вайолетт. Окна в мир ребенка: Руководство по детской психологии. –М.: Независимая фирма: Класс, 1997.
4. Рогов Е.И. Настольная книга школьного психолога в образовании. –М.: ВЛАДОС, 1996. – 529 с.
5. У.А.Қосимов Ўсмирлик давридаги маҳкум этувчи ҳуққ психологик диагностикаси ва коррекциясига доир тавсиялар– Бхоро 2017 й. БВХТХҚТваУМОИ
6. У.А.Қосимов ва бошқ.-Ўсмирларда инқироздаги депрессив ҳолатларни олдини олиш ва коррекциялаш(психологлар учун амалий қўлланма)-Тошкент «Камалак»-2015

SHAXSNING O‘ZINI O‘ZI PSIXOEMOTSIONAL IDORA QILISH MUAMMOSI

Z.Saidova

Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi «Pedagogika, psixologiya, va ta’lim texnologiyalari» kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: O‘smir-yoshlardagi o‘zini o‘zi idora qilish bilan bog‘liq psixologik mexanizmlarni tadqiq qilishga bo‘lgan ehtiyojlar tobora ortib bormoqda chunki, insonning o‘z holatini nazorat qila olishi, turli vaziyatlarda o‘z-o‘zini boshqara olishi uning shaxs sifatidagi ijtimoiy-psixologik istiqbollarini belgillashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: hissiyot, o‘z holatini nazorat qila olishi, emotsional zo‘riqlashlar

Jahon ta’lim tizimida bugungi kunda yuqori malakali raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash masalasiga alohida e’tibor berib kelinmoqda. Hozirgi globallashuv davrida butun dunyoda rivojlanib borayotgan ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar, urbanizatsiya jarayonlari, shaharlarda aholi sonining ko‘payishi, globallashuv bilan bog‘liq turli xil axborotlar insondagi hissiy zo‘riqishlarning oshishida, shuningdek, insonning o‘z harakatlariniva ruhiy holatlarini boshqarish, ularning rivojlanishini idora qilishda xulq-atvor shakllari o‘rtasida muvozanatni o‘rnatishda o‘z ta’sirini ko‘rsatmoqda. Bu jarayon, ayrim o‘smir-yoshlarlardagi qo‘zg‘aluvchanlik, impulsivlik, o‘z hatti-harakatlarini va ruhiy holatlarini idora qila olmaslik bilan ajralib turadigan tajovuzkor harakatlarini sodir etishda yaqqol kuzatilmoqda. Demak, o‘smir-yoshlardagi o‘zini o‘zi idora qilish bilan bog‘liq psixologik mexanizmlarni tadqiq qilishga bo‘lgan ehtiyojlar tobora ortib bormoqda chunki, insonning o‘z holatini nazorat qila olishi, turli vaziyatlarda o‘z-o‘zini boshqara olishi uning shaxs sifatidagi ijtimoiy-psixologik istiqbollarini belgillashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Muammoning dolzarbligi mazkur tadqiqot yuzasidan o‘smir-yoshlardagi o‘zini o‘zi ruhiy idora qilish bilan bog‘liq tadqiqotlarning yetarli darajada olib borilmaganligi bilan belgilanadi

Binobarin, psixologik va pedagogik adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatdiki, bugungi kunda shaxsning o‘zini o‘zi psixoemotsional idora qilish muammosiga bag‘ishlangan ilmiy ishlar yetarlicha tadqiq qilinmagan. Shunday bo‘lsada mazkur muammoning muayyan jihatlari taniqli rus olimlari tomonidan tadqiq qilingan. Jumladan, psixik holatlarda o‘zini o‘zi idora qilishning nazariy-metodologik jihatlari V.S.Agavelyan, G.Sh.Gabdreeva, V.A.Ganzen, B.V.Zeygarnik, O.A.Konopkin, N.D.Levitov, G.S.Nikiforov, N.M.Peysaxov, A.O.Proxorov, Yu.E.Sosnovikova, Yu.I.Filimonenko, I.I.Chesnokova; o‘quv jarayonida o‘smir va o‘qituvchilarning psixik holatlari G.N.Gening, A.V. Plexanov, A.F. Safarova; kasbiy faoliyatda, ekstremal vaziyatlarda sub’ektning o‘zini o‘zi idora qilish bilan bog‘liq jihatlari B.A. Vyatkin, Yu.A. Golikov, L.G. Dikaya, A.N.Kostin, A.B.Leonova, V.I.Melnikov, I.X. Mirziev; kadrlarni tayorlash va ish joyidagi stressli vaziyatlarni bartaraf etish maqsadida o‘zini o‘zi idora psixoemotsional qilish bilan bog‘liq jihatlari; G.S.Nikiforov, T.S.Chuykova; o‘zini o‘zi idora qilishning muhim usul va tamoyillari bilan bog‘liq jihatlari, Ye.M. Kono, V.I. Morosanova; o‘zini o‘zi idora qilishning yosh muammosi bilan bog‘liq jihatlari G.Sh.Gabdreeva, Yu.A.Mislavskiy, A.K.Osniskiy, A.O.Proxorov o‘ziga xos ilmiy uslublarda talqin qilinadi.

Bugungi kunda shaxsning o‘zini o‘zi psixoemotsional idora qilish muammosini tadqiq qilish bo‘yicha mukammal tadqiqotlarning taqchilligi yaqqol

sezilmoqda. Bu esa mazkur muammoga oid o‘ziga xos ijtimoiy-psixologik mexanizmlarni yanada chuqurroq o‘rganishni taqazo etadi.

O‘zbek olimlaridan E.G‘.G‘oziev, G‘.B.Shoumarov, Sh.R.Baratov, Z.R.Ibodullaev, V.M.Karimova, A.M.Jabborov, Z.T.Nishonova, N.S.Safoev, D.G‘.Muxamedova, R.S.Samarov, E.M.Muxtorov, N.I.Xalilova, R.I.Sunnatova, X.A.Ruxieva, F.I.Haydarov singari olimlar o‘zini o‘zi idora qilish muammosining muayyan jabhasi bo‘yicha tegishli ilmiy mulohazalar yuritishgan. Biroq, yuqoridagi ilmiy izlanishlarda aynan o‘smirlik davrida namoyon bo‘luvchi o‘zini o‘zi idora qilish muammosi maxsus tadqiqot predmeti sifatida o‘rganilmagan.

Ma’lumki, ijtimoiy psixologiya fanida aynan o‘smirlardagi emotsional zo‘riqishlar, ulardagi ruhiy asab barqarorligi hamda xulq-atvor muammosiga bag‘ishlangan va uning barcha yo‘nalishlarini batafsil o‘rganishga mo‘ljallangan ilmiy adabiyotlar yetarli bo‘lmasa-da, bugungi kunda fan olamida va jamiyat taraqqiyotida o‘smirlardagi emotsional zo‘riqishlar muammosining zarurligini ko‘rsata oluvchi va uning metodologik ildizlarini asoslab bera oluvchi ilmiy tadqiqotlarni alohida qayd etish mumkin.

Mazkur adabiyotlarni tahlil qilar ekanmiz, ulardagi koping xulq-atvor metodologiyasiga taalluqli bo‘lgan ba’zi umumiy jihatlarni ijtimoiy psixologiya fani nuqtai nazaridan tadqiq qilishimizga to‘g‘ri keladi.

Inson hayoti va faoliyatidagi ekstremal sharoitlar ta’siri ostida rivojlanadigan eng xarakterli emotsional holat bu stressdir. Stress o‘z tabiatiga ko‘ra murakkab bo‘lib, shaxslilik, psixofiziologik, va ijtimoiy jabhalarga egadir. stressli vaziyatlarga qarshilik ko‘rsatishning samarali strategiyalarini izlashga yo‘naltirilgan tadqiqotlar bugungi kunda o‘ta dolzarb hisoblanadi. Stressli vaziyatlarni muvaffaqiyatli yengish va uning salbiy ta’sirini minimum darajasiga olib tushish har bir insonning muhim ko‘nikmalaridan biri deb e’tirof etiladi.

Hozirgi davrda o‘smirlarni emotsional holatlarini o‘ziga xos xususiyatlari, qonuniyatlari, xatti-harakat motivlarining ifodalanishi va vujudga kelishining murakkab mexanizmlari mavjud. Hozirgi kunda o‘smirlar taqdiri masalasi ham g‘oyat jiddiy tus oldi. O‘smirlik davri taqlidchanligi, muhim nuqtai-nazarning shakllanmaganligi, hissiyotlilik, mardligi, tantiligi bilan farqlanadi. Shuning uchun tashqi ta’sirlarga beriluvchan o‘smir o‘g‘il-qizlarga alohida e’tibor berish zarur.

Inson emotsional hayotining rivojlanishida ma’lum bo‘lgan izchillik mavjud. Lekin bir davr sezgisidan keyingi davr sezgisiga o‘tish shaxsning har tomonlama rivojlanishi bilan bog‘liq. Hissiyotlar odam energiyasini to‘plovchi faoliyatga nisbatan kuchli rag‘bat bo‘lishi mumkin, asosiysi, ularni tegishli tarzda yo‘naltirishdir.

Har bir inson uchun ijobiy emotsional ta’sirlanishlarni kuchaytirish va kengaytirish bilan bir vaqtda boshqa odamlar emotsional holatiga samarali ta’sir

ko‘rsatish malakasiga ega bo‘lish juda muhimdir. Zararli emotsional ta’sirlanishlar ko‘p hollarda yuqori emotsional zo‘riqish vaziyatlarida, o‘ta toliqqan holatlarda, frustratsiya vaqtida, odamlar ta’sirchanligida, ishlar ko‘ngilgidek yurishmaganida, hayotiy muhim rejalar barbod bo‘lganida yuzaga kelishini bilish va yodda tutish lozim.

Amaliy hayotda emotsiyalar sifatida, odatda, insonning turli-tuman javob reaksiyalari – ehtirosning to‘lqinli portlashlaridan tortib, to kayfiyatning nozik tuslarini tushunamiz. Psixologiyada emotsiyalar deb kechinmalar shaklidagi inson hayotiy faoliyati uchun tashqi va ichki vaziyatlarni baholash va shaxsiy ahamiyatni aks ettiradigan psixik jarayonlarga aytiladi. Hissiyotlar – yorqin sub’ektiv tusga ega bo‘lgan iski va tashqi seskantiruvchilarning ta’siriga nisbatan inson va hayvonlar javob reaksiyalari. Bundan kelib chiqadiki, hissiyotlarning ahamiyatli belgisi ularning sub’ektivligidir. Hissiyotlar evolyusiyaning moslashuvchi «mahsuloti» sifatida, odatdagi vaziyatlarda organizm hulq-atvorining biologik jihatdan umumlashtirilgan usullari sifatida yuzaga kelganlar.

Hissiyotlar ehtiyojlar bilan ularning qondirilishi yoki qondirilmasligi bilan bog‘liq. Hissiyotlar ikki valentli – ular yoki ijobiy, yoki salbiy bo‘ladi. Hissiyotlar – organizmning muhit bilan o‘zaro ta’sirining mutanosibligi darajasini bevosita baholash mexanizmi. Ehtiyojlar o‘rnidagi hissiyotlar harakatga yo‘naltiriladi. Ko‘plab hissiyotli ifodalarda boshlang‘ich hissiyotlarning to‘rt xili: shodlik (zavqlanish), qo‘rqinch, g‘azab va hayratlanish ajratiladi.

Hislar – bu inson ongida uning yuksak ehtiyojlarining qondirilishi yoki qondirilmasligida paydo bo‘ladigan voqelikka nisbatan munosabatining aks etishi.

Hissiyot va tuyg‘ular o‘rtasida umumiylik ko‘p, lekin farqlar ham mavjuddir. Xuddi shunday, hissiyotlar – bu kengroq tushuncha, hislar emotsional kechinmalarning ifodalanishlaridan biri. Hissiyotlar – birlamchi, hislar esa – paydo bo‘lishi, kelib chiqishi jihatidan ikkilamchi. Hissiyotlar yo‘nalishli reaksiya xususiyatiga ega bo‘lgani uchun, ular ko‘pincha, noaniq va etarlicha anglanmagan bo‘ladilar, sezgilar esa, ko‘p hollarda aniq va jism bilan bog‘liq bo‘ladilar. Hissiyotlar biologik jarayonlar bilan, sezgilar esa – ijtimoiy soha bilan bog‘liq bo‘ladilar. Bundan tashqari, anglanmaydigan soha bilan bog‘langan, sezgilar esa ongimizda maksimal darajada namoyon bo‘lgandirlar. Inson sezgilari doimo tashqi ifodalarga ega bo‘ladilar, hissiyotlar esa ega bo‘lmaydilar. Va nihoyat, hissiyotlar ko‘proq vaziyatga bog‘liq va qisqa muddatli bo‘ladilar, sezgilar esa davomliroq va yorqin ifodalangan predmetli xarakterga ega. Ular odamning ma’lum ob’ektlarga nisbatan barqaror munosabatini aks ettiradilar. Sezgilar insonning madaniy-tarixiy rivojlanish jarayonida paydo bo‘lganlar va rivoj topganlar.

Hissiyotlar va tuyg‘ular sezgi, idrok, tasavvur, inson bilishi va faoliyati tashqarida mavjud bo‘lmaydilar. Hissiyotlar va sezgilar ob’ekt va sub’ektning juda

murakkab bo‘lgan o‘zaro munosabatlarida yuzaga kelib, yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan jismlarning xususiyatlariga bog‘liq bo‘ladilar. Hissiyotlar va sezgilarning o‘ziga xosligi insonning ehtiyojlari, motivlari, intilishlari, tilaklari, iroda, xarakter xususiyatlari bilan belgilanadi. Hissiyotlar va sezgilar tabiatini tushunish ularni inson hayotiy faoliyatida ko‘rib chiqishni taqazo etadi. Emotsional holatlar paydo bo‘lishining asosini insonning ehtiyojlari va motivlari tashkil etadi. Ularni qondirish maqsadni ko‘zlash, hayotiy masalarni hal etishni taqazo etadi. Ehtiyojlarni qondirishga yo‘naltirilgan, ko‘zlangan maqsadlarga erishish amalga oshiriladigan real hayotiy sharoitlar emotsional kechinmalarning turli tumanligiga sabab bo‘ladi. Hissiyotlar ko‘pchilik ko‘rsatkichlari, ya’ni, sifati (ijobiy va salbiy), jadalligi (kuchli va kuchsiz), davomiyligi (qisqa muddatli va barqaror), anglanganligi, chuqurligi, irsiy manbasi, murakkabligi, bajaradigan vazifalari, organizmga ko‘rsatadigan ta’siriga qarab farqlanadi.

Hissiyotlar turlicha vazifalarni bajaradilar. Ularning boshqaruvchi, aks ettiruvchi, daraklovchi, undovchi (rag‘batlantiruvchi), mustahkamlovchi, o‘tkazuvchi, moslashuvchi, kommunikativ, hosil qiluvchi, ifodalovchi vazifalari shular jumlasidandir.

Hissiyotlar va sezgilar organizm holati va inson hulq-atvorini boshqarish vazifasini bajaradilar. Xuddi shuningdek, yaxshi so‘z jon ozig‘i deydilar. Bunda, avvalambor, muhim o‘rin tutgan insonning boshqa odamning emotsional holatiga verbal ta’siri ko‘zda tutilgan bo‘ladi. Bunda hissiyotlar va sezgilarning boshqaruvchi vazifasi namoyon bo‘ladi. Aks ettiruvchi vazifasi voqealarning umumiy baholanishi ifodalandi, sezgilar butun organizmning qamrab olgani uchun, ular ta’sir ko‘rsatayotgan omillarning foydasi yoki zararini aniqlashga va zararli ta’sir aniqlangunicha ta’sirlanish imkonini beradi. Masalan, yo‘lni kesib o‘tayotgan odam undagi vaziyatga ko‘ra turli darajadagi qo‘rqinchni boshidan kechiradi. Bundan kelib chiqadiki, hissiyotlar va sezgilarning aks ettirish vazifasi insonga atrof-olamda to‘g‘ri yo‘nalish olish va jismlar, hodisalarni ularning istalganligi nuqtai nazaridan baholash imkonini yaratadi. Xabarlovchi vazifasi yuzaga keladigan kechinmalar insonga undagi ehtiyojlarni qondirish jarayonining kechishi, yo‘lida qanday to‘siqlarga uchrashi, birinchi navbatda nimalarga e’tibor qaratishi lozimligi va h.k.lar haqida xabar berishdan iborat. Hissiyotlar va sezgilarning baholovchi yoki aks ettiruvchi vazifasi bevosita undovchi vazifasi bilan bog‘liq. S.L. Rubinshteyn ko‘rsatib o‘tganidek, «... hissiyot o‘zida jismga yoki unga teskari yo‘naltirilgan ehtiros, tilak, intilishni mujassamlashtiradi». SHunday qilib, hissiyotlar va sezgilar yuzaga kelgan ehtiyojni qondirishga erishish yok inson oldida turgan vazifala hal etiladigan yo‘lni izlash yo‘nalishni aniqlashga yordam beradi.

Mustahkamlovchi vazifa hissiyotlar va sezgilarning o‘qitishda bevosita ishtirok etishidan iborat. Kuchli emotsional ta’sirlanishga sabab bo‘ladigan ahamiyatga

molik voqealar uzoq vaqt xotirada saqlanib qoladi. Hissiyotlar va sezgilarning o‘tkazuvchi vazifasi motivlar raqobatida, ayniqsa, yaqqol ko‘rinadi, buning natijasida kuchli ehtiyoj aniqlanadi. Xuddi shunday, inson uchun tabiiy bo‘lgan o‘zini muhofaza qilish instinkti va ma’lum etika me’yorlariga rioya qilish ijtimoiy ehtiyoji o‘rtasida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan qarama-qarshiliklar o‘z mohiyatiga ko‘ra, qo‘rquv va mas’uliyat hissi o‘rtasidagi kurashda joriy etiladi. Moslashuvchi vazifasi hissiyotlar tufayli jonli mavjudotlar o‘zlari uchun dolzarb bo‘lgan ehtiyojlarni qondirishda u yoki bu sharoitlarning ahamiyatlilikini ko‘rsatishlaridan iborat. CH.Darvin fikriga ko‘ra, hissiyotlar moslashtiruvchi vosita sifatida yuzaga kelgan. O‘z vaqtida paydo bo‘lgan sezgi tufayli organizm atrof-muhitga samarali tarzda moslashib olish imkoniyatiga ega.

SHuningdek, sezgilarning kommunikativ vazifasi ham mavjud. Mimika va pantomimika harakatlari insonga o‘z kechinmalarini boshqalarga etkazib berishga, o‘zlarining atrof-olam jism va hodisalariga bo‘lgan munosabatlari haqida ma’lumot berish imkoniyatini tug‘diradilar. Mimika, tana holatlari, imo-ishoralar, ma’noli xo‘rsinishlar, tovush ohangining o‘zgarishi «insoniy hislar tili», hissiyotlardan xabar beruvchi vosita bo‘lib hisoblanadi. Tadqiqotlarning ko‘rsatishicha, sezgilarning barcha ifodalanishlarini ham oson aniqlab bo‘lmaydi. Dahshat (57%), so‘ngra nafrat (48%) va ajablanish (34%) kabi hislarni oson aniqlab olish mumkin. Kommunikativ vazifada atrofdagilarga ta’sir ko‘rsatish vazifasini ham ajratish mumkin.

Hissiyotlarning umumlashtiruvchi vazifasi vaqt va fazoda bir-biriga yaqin bo‘lgan alohida voqea va dalillarni birlashtirish imkonini beradi. Bundan tashqari, hissiyotlar ekspressiv vazifani bajaradilar. Ko‘p hollarda ular periferik xususiyatga ega bo‘lgan organik o‘zgarishlar (qizarish, oqarish, nafasning tezlashishi, erakning tez-tez urishi va boshqalar) bilan birgalikda kechadi, ifodali harakatlar (mimika va pantomimikada, vokallashtirish)da ifodalanadi. Kundalik hayotda ifodali harakatlar orqali biz, odatda, atrofdagi odamlarning emotsional holati, kayfiyatidagi o‘zgarishlarni etarlicha aniq idrok qilamiz va baholaymiz.

Hissiyotlar insonlar hayotida o‘ta muhim o‘rinni egallaydilar. Xuddi shunday, hozirgi kunda hissiyotlarning organizm hayotiy faoliyati xususiyatlari bilan aloqasini hech kim inkor etmaydi. Ma’lumki, hissiyotlar ta’sirida qon aylanish, nafas olish, ovqat hazm qilish, ichki va tashqi sekretiya bezlari va boshqa organlarining faoliyati o‘zgaradi. Kechinmalarning ortiqcha jadalligi va davomiyligi organizmda buzilishlarni keltirib chiqarishi mumkin.

Adabiuotlar

1. Рогов Е.И. Настольная книга школьного психолога в образовании. –М.: ВЛАДОС, 1996. – 529 с.
2. У.А.Қосимов Ўсмирлик давридаги маҳкум этувчи хулқ психологик диагностикаси ва коррекциясига доир тавсиялар— Бхоро 2017 й.

БВХТХҚТваУМОИ

3. У.А.Қосимов ва бошқ.-Ўсмирларда инқироздаги депрессив ҳолатларни олдини олиш ва коррекциялаш(психологлар учун амалий қўлланма)-Тошкент «Камалак»-2015

T.p.	MUNDARIJA	
1.	KIRISH SO‘ZI Xamidov Akmal Amrulloevich Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi direktori	3
2.	ZAMONAVIY TA’LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA SUN’IY INTELLEKTNINIG O‘RNI. Xamidov Akmal Amrulloevich Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi direktori	5
3.	INTERNATIONAL EXPERIENCE AND PROSPECTS FOR THE IMPLEMENTATION OF THE "TECHNOLOGY OF FORMING PSYCHOLOGICAL COMPETENCE OF INDIVIDUAL COMPETITIVENESS IN THE CONTEXT OF INNOVATIVE ACTIVITY" USING THE SPSS PROGRAM, DIGITAL AND STEM METHODS, AS MODERN TRENDS IN THE QUALITY OF EDUCATION. Chudakova Vira PhD in Psychology, Academician of the "Academy of Sciences Turon"; Senior Researcher: "Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine", "Institute of Psychology named after G.S. Kostyuk of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine", Founder of the "Academy of Competitive Innovative Leader "PROFI" (Kiev, Ukraine); associate professor "Tashkent State Pedagogical University named after. Nizami" (Tashkent, Uzbekistan) nika777vera@gmail.com ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3801-6545	7
4.	ЗНАЧЕНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ПРЕПОДАВАНИИ ПРЕДМЕТА ПСИХОЛОГИЯ Вохилов Шодмон, д.и.н., профессор, проректор, Таджикского педагогического института в городе Пенджикент Министерства образования и науки Таджикистана	17
5.	ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ГРАМОТНОСТЬ В ПАРАДИГМЕ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ Пичугин Сергей Сергеевич, кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогических технологий непрерывного образования Московский городской педагогический университет Российская Федерация, г. Москва E-mail: Pichugi@mgpu.ru	20
6.	КӘСІПКЕРЛЕРДІҢ КҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУ МӘСЕЛЕСІ з.ғ.к., аға оқытушы Исмаилов А.А. 1-курс білім алушысы Такшева Айдана Олжахановна Ө.Қуатбеков атындағы Халықтар достығы университеті	24
7.	ПРОЕКТИРОВАНИЕ И ПРОГНОЗИРОВАНИЕ В СОВРЕМЕННОЙ ПЕДАГОГИКЕ Тешабоев Акрам Юлдашевич заведующий кафедрой педагогики и психологии Андижанского государственного института иностранных языков кандидат педагогических наук, профессор	29
8.	ЧЕТЫРЕХФАКТОРНАЯ МОДЕЛЬ КУЛЬТУРЫ И ЕЕ СОВРЕМЕННАЯ КОНЦЕПЦИЯ (ПО МОДЕЛИ Г. ХОФСТЕДА) У.С.Жумаев	36

	кандидат психологических наук, доцент Бухарский государственный университет	
9.	BOSHLANG‘ICH TA’LIM DARSLARIDA TA’LIMY INTELLEKTUAL INTERFAOL O‘YINLARDAN FOYDALANISH M.Narzieva Buxoro PMM “Maktabgach, boshlang‘ich va maxsus ta’lim” kafedrası mudiri	47
10.	BOJXONA XODIMLARIDA STRESSNI OLDINI OLISH PSIXODIAGNOSTIKASI VA PSIXOKORREKSIYASI Barotov Sh.Sh Buxoro xalqaro universiteti tadqiqotchisi	50
11.	O‘SMIRLARDA QADRIYATLAR TIZIMINI SHAKLLANTIRISH PSIXOLOGIK MUAMMO SIFATIDA Boboeva F.A. Buxoro xalqaro universiteti tadqiqotchisi	53
12.	ICHKI ISHLAR XODIMLARIDA ZO‘RIQISH VA STRESS HOLATLARINING OLDINI OLISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI Isabayev A.K. Buxoro xalqaro universiteti tadqiqotchisi	55
13.	BO‘LAJAK INGLIZ TILI O‘QITUVCHILARIDA SUPERVAYZERLIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK DETERMINANTLARI Mirzayeva M.R. Buxoro xalqaro universiteti tadqiqotchisi	59
14.	BO‘LAJAK CHAQIRUVGA QADAR BOSHLANG‘ICH TAYYORGARLIK FANI O‘QITUVCHILARIDA TOLERANTLIKNI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK DETERMINANTLARI Muxtorov M.M. Buxoro xalqarouniversiteti tadqiqotchisi	61
15.	ICHKI ISHLAR ORGANLARI XODIMLARINING KASBIY FAOLIYATINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI Sharipov S.R. Buxoro xalqaro universiteti tadqiqotchisi	64
16.	BO‘LAJAK TARIX FANI O‘QITUVCHILARIDA MANTIQUIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK DETERMINANTLARI Qo‘ylijev U.R Buxoro xalqaro universiteti tadqiqotchisi	66
17.	BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARIGA PSIXOLOGIK XIZMAT KO‘RSATISHNING ILMIY-AMALIY ASOSLARI Usmonova D.B. Buxoro xalqaro universiteti tadqiqotchisi	70
18.	MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA IJODKORLIK KO‘NIKMALARINI SKALLANTIRISH USULLARI S.Irisova	73
19.	TA’LIM ISHTIROKCHILARIDA MEDIASAVODXONLIKNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK JIHATLARI Dilafruz Yavkochdiyeva Qashqadaryo viloyati PMM Pedagogika, psixologiya va ta’lim menejmenti kafedrası katta o‘qituvchisi, Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori	77
20.	TA’LIM-TARBIYA JARAYONIDA DASTURIY VOSITALAR	81

	VA IMMERSIV TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH AHAMIYATI Botirova Nigora Koyirovna Buxoro viloyati pedagogic mahorat markazi Aniq va tabiiy fanlar metodikasi kafedra dotsenti, PhD	
21.	KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O‘QUVCHILARNI PSIXOLOGIK-PROFILAKTIK QO‘LLAB QUVVATLASH ISHLARDA MAKTAB VA OTA ONA HAMKORLIGI Abduraxmonova Mohinur Abdisodiq qizi Qarshi shahar 23-maktab amaliyotchi psixologi	84
22.	ANIQ VA TABIIY FANLARNI O‘QITISHDA SUN’IY INTELLEKT IMKONIYATLARI Abdurahimova Iqbolxon Qodirjonovna Namangan viloyati Pedagogik mahorat markazi	87
23.	BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI QOLLASHDA ELEKTRON DIDAKTIK MATERIALLARDAN FOYDALANISH Abduraximova Odinaxon Maxammatsoliyonovna Andijon viloyati, Asaka tumani 12-umumta’lim maktabi Boshlang‘ich ta’lim fani o‘qituvchisi, Oltin Qalam sohibi	92
24.	BOSHLANG‘ICH TA’LIMI FANI O‘QITUVCHILARI RAQAMLI TA’LIMDA HAMKORLIK VA ALOQA VOSITALARIDAN SAMARALI FOYDALANISH Abduraximova Odinaxon Maxammatsoliyonovna Andijon viloyati, Asaka tumani, 12-umumta’lim maktabi, Boshlang‘ich ta’lim fani o‘qituvchisi.	97
25.	INNOVATSIYA VA IJODKORLIK - INTELLEKTUAL SALOHİYAT RIVOJIDA MUHIM OMIL Abdullayeva Muxayyo Iskandarovna Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi “Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi” kafedrasida, katta o‘qituvchi	104
26.	METHODOLOGY FOR USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES IN THE FIELD OF SEARCH ENGINES Ahmedova Shoiraxon Bilalxanovna Associate Professor of the Department of Methodology of Exact and Natural Sciences, Andijan Regional Center for Pedagogical Skills	108
27.	SUN'NIY INTELEKT ORQALI O'QUV MATERIALLARNI YARATISHDA PEDAGOGLARNI IJODIY QOBILIYATLARINI TAKOMINLASHTIRISH Ahmedova Shoiraxon Bilalxanovna Andijon viloyati Pedagogik mahorat markazi Aniq va tabiiy fanlar metodikasi kafedrasida dotsenti, p.f.f.d.(PhD)	114
28.	ZAMONAVIY TA’LIMDA RAQAMLI RESURSLARNING AHAMIYATI Ahmedova Shoiraxon Bilalxanovna	118

	Andijon viloyati Pedagogik mahorat markazi Aniq va tabiiy fanlar metodikasi kafedrası p.f.f.d., dotsent	
29.	ПРИМЕНЕНИЕ И ИЗУЧЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОНЛАЙН ПЛАТФОРМЕ ПРЕДМЕТА ФИЗИКИ Юлдашева Гуль-Рано Мамаджановна учительница физики, Андижанская область, город Андижан общеобразовательная школа №25	125
30.	“O‘ZBEKISTON TARIXI”NI O‘QITISHGA INNOVATSION YONDASHUVLARNING DOLZARB MASALALARI Haydarov Yuldash Hazratovich Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi “Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi”kafedrası dotsenti , tarix fanlari nomzodi haydarovyu@inbox.uz. tel: 98 274 55 85	128
31.	ZAMONAVIY PSIXOLOGIK TRENINGLAR SHAXS INTELLECTUAL RIVOJLANTIRISH MANBAI Maxmudova Dilafruz Mirzaevna Buxoro shahar14 -maktab amaliyotchi psixologi	134
32.	SHAXSNING QOBILIYATLAR INDIVIDUAL-PSIXOLOGIK XUSUSIYATI SIFATIDA SUNIY INTELEKTNI RIVOJLANTIRISH ASOSI Tosheva Dildor To yirovna Romitan tuman 30-maktab amaliyotchi psixologi	140
33.	SUN’IY INTELECT VA PSIXIKA Ramazonova Dildora Subhonovna Peshko ‘ tumani 6-son umumiy o‘rta ta’lim maktabi amaliyotchi psixologi	147
34.	TA’LIM SAMARADORLIGI OSHIRISHDA INNOVATIV MODULLI O‘QITISH TEXNOLOGIYALARINING ROLI Ubaydulla Axrorovich Kosimov Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi (BPMM) «Pedagogika va psixologiya, ta’lim texnologiyalari» kafedrası, psixologiya fanlari nomzodi(PhD), dotsent	152
35.	ZAMONAVIY TA’LIMDA SUN’IY INTELEKTNING ROLI Choriyeva Mahliyo Narzullayevna Jondor tuman 11-maktab amaliyotchi psixologi	156
36.	ALISHER NAVOIY VA OG‘AHY G‘AZALLARIDA KO‘NGIL TALQINI Shodiyeva Mahliyo G‘afforovna Buxoro viloyat PMM Tillarni o‘qitish metodikasi kafedrası o‘qituvchisi, +998906374139	164
37.	ZAMONAVIY PSIXOLOGIYADA SUN’IY INTELEKTNING QO‘LLANILISHI Kosimov Ubaydulla Axrorovich	167

	Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi (BPMM) «Pedagogika va psixologiya, ta’lim texnologiyalari» kafedrası, psixologiya fanlari nomzodi(PhD), dotsent	
38.	TA’LIMDA FANLAR ORASIDAGI UZLUKSIZLIK VA UZVIYLIKNING TA’LIM SIFATI VA SAMARADORLIGIGA O’QUVCHI INTELEKTINING RIVOJLANISHIGA TA’SIRI Shodmonova Maxliyo Maxmudovna Kogon tuman 10-maktab amaliyotchi psixologi	173
39.	ChatGPT- SUN’IY INTELECT MAHSULI SIFATIDA Rajabova Zarina Narzulloyevna Buxoro shahar 11-maktab amaliyotchi psixologi	178
40.	TA’LIMDA SUN’IY INTELECT TEXNOLOGIYALARI Umurova Madina latipovna Kogon shahar 5-maktab amaliyotchi psixologi	184
41.	PSIXIK FAOLIYATNI TEKSHIRISH METODOLOGIYASI INTELEKTNI RIVOJLANTIRISH VOSITASI Ismatova Zulfiya Nutfullayevna Peshku tuman 28-maktab amaliyotchi psixologi	189
42.	BOLALARNI BIRINCHI SINFGA QABUL QILISH VA ULARNING MAKTABGA MOSLASHUVI Muhidova Gulchehra Yusupovna Vobkent tuman 41-maktab amaliyotchi psixologi	195
43.	PSIXIKANING KOGNITIV JARAYONLARI SHAXS INTELEKTI POYDEVORI Navro’zova Zuxro Buxoro tumani 9-maktab amaliyotchi psixologi	199
44.	SUN’IY INTELEKT FORMAT HAM, FUNKSIYA HAM EMAS. Siddiqova Gulruh Safar qizi Shofirkon tuman 3-maktab amaliyotchi psixologi	205
45.	6 YOSHLI BOLALARNI MAKTABGA QABUL QILISH VA MOSLASHVI DINAMIKASI Mustaqimova Manzura Muzafarrovna Shofirkon tumani 1-maktab amaliyotchi psixologi	210
46.	RAQMLI TEXNOLOGIYALAR DAVRIDA TA’LIM VA TARBIYANING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI Pulatova Sarvinoz Abdutolibovna Buxoro shahar 29-maktab amaliyotchi psixologi	215
47.	MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA EKOLOGIK TARBIYA BERISHDA YANGI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH To’raqulova Manzuraxon Andijon viloyat pedagogik mahorat markazi, Maktabgacha, boshlang’ich va maxsus ta’lim kafedrası, katta o’qituvchi. tel.:+998-90-548-52-68.	221
48.	MATEMATIKA FANINI O’QITISHNING DOLZARB MASALALARI Arabboyeva Zamiraxon Tadjibayevna	226

	Farg‘ona viloyati pedagogik mahorat markazi “Aniq va tabiiy fanlar metodikasi” kafedrası o‘qituvchisi, tel: +99899 991 33 50, e-mail: zarabboyeva@gmail.com	
49.	SUN’IY INTELLEKT TA’LIMDA XAVFSIZLIKNI TA’MINLASH VA SHAXSGA YO’NALTIRILGAN TA’LIMNI RIVOJLANTIRISH Axmedov Sanjarbek Baxtiyorjon o‘g‘li ISMA Farg‘ona filiali, IAT fakulteti 2-kurs tolibi	230
50.	BUYUK BRITANIYANING MAKTABGACHA TA’LIMIDA “EYFS” O‘QUV DASTURI Axmedova Nasibaxon Qobiljonovna Farg‘ona viloyati pedagogik mahorat markazi dotsenti, p.f.b.f.d (PhD)	237
51.	O‘QUVCHILARNING GEOGEBRA DASTURI BILAN ISHLASH KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH VA UNI AMALIYOTDA QO‘LLASH Axmedova Zулnura Allayarovna Andijon viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish milliy markazi “Aniq va tabiiy fanlar metodikasi” kafedrası katta o‘qituvchisi	241
52.	UZLUKSIZ MA’NAVIY TARBIYA KONSEPSIYANING ASOSIY QOIDALARI Azizova Dilnoz Yo‘ldashevna Qashqadaryo viloyati PMM Maktabgacha, boshlang‘ich va maxsus ta’lim kafedrası katta o‘qituvchisi	244
53.	MAKTABGACHA TA’LIM JARAYONINI INNOVATSION SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA TAKOMILLASHTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI Azizova Zulfizar Fazilovna Andijon viloyat pedagogik mahorat markazi, Maktabgacha, boshlang‘ich va maxsus ta’lim kafedrası mudiri, PhD, dotsent. Tel.: +998-066-02-38	247
54.	TA’LIM-TARBIYA JARAYONINI INNOVATSION SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARI YORDAMIDA TAKOMILLASHTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI (O‘ZBEKISTON KONTEKSTIDA) Sanoyev G‘aybullo Abduraxmonovich Pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD), dotsent. Buxoro davlat pedagogika instituti (90 711 1665) Sadulloyeva Farog‘at Hikmatullo qizi Buxoro davlat pedagogika instituti 1-kurs magistranti	251
55.	MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTI TARBIYACHISI VA UNING JAMIYATDA TUTGAN O‘RNI Bekmuradova Dilnoza Pirimovna Qashqadaryo viloyati PMM Pedagogika, psixologiya va ta’lim menejmenti kafedrası katta o‘qituvchisi	257
56.	BOLALARDA DIQQAT YETISHMOVCHILIGI MUAMMOLARINI PSIXOLOGIK TASNIFLASH Sharopova Firuza Djalolovna	261

	Buxoro viloyati Qorovulbozor tuman MMTBga qarashli 1-umumiy oʻrta taʼlim maktabining amaliyotchi psixologi	
57.	ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИИ, ПРИМЕНЯЕМЫХ В ПРЕПОДАВАНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО (РКИ). Дадажонова Зухра Акрамовна старший преподаватель Центра педагогического мастерства Ташкентской области	266
58.	BOSHLANGʻICH TAʼLIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING OʻRNI VA AHAMIYATI Salomov Abdinazar Abdivasixovich Surxondaryo viloyati pedagogik mahorat markazi maktabgacha, boshlangʻich va maxsus taʼlim metodikalari kafedra mudiri, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent, xalqaro ilmiy akademianing professori va laureate	271
59.	RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASRIDA MAHMUDXOʻJA BEHBUDIY TAʼLIMOTINI OʻRGANISHNING IJTIMOIIY AHAMIYATI Achilov Firdavs Nasritdin oʻgʻli Samarqand davlat chet tillar instituti mustaqil tadqiqotchisi	280
60.	MAHMUDXOʻJA BEHBUDIY –OʻZBEK JADIDCHILIK HARAKATINING YETAKCHISI Achilov Firdavs Nasritdin oʻgʻli Samarqand davlat chet tillar instituti mustaqil tadqiqotchisi	282
61.	TABIIY FANLARINI OʻQITISHDA OʻQUVCHILARDA KREATIV KRITIK FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH Mamadaliyeva Barno Oʻktamovna Fargʻona viloyati pedagogik mahorat markazi katta oʻqituvchisi Tel(91-120-03-74)	285
62.	TALABALARNI KASB -HUNARGA YOʻNALTIRISHDA TARAQQIYOTNING OʻRNI Qayumova Gulshodaxon Muhammadjon qizi Fargʻona viloyati PMM Pedagogika va psixologiya taʼlim texnologiyalri kafedrası oʻqituvchisi mustaqi izlanuvchi, avivo8151@gmail.com 88.415-00-51	288
63.	UZLUKSIZ KASBIY RIVOLANTIRISH (MALAKA OSHIRISH) KURSLARIDA TINGLOVCHILAR FAOLLIGINI OSHIRUVCHI METODLARDAN FOYDALAN Ergasheva Guzalxon Ergashaliyevna, Fargʻona viloyati pedagogik mahorat markazi katta oʻqituvchisi, elektron pochta: guzalergasheva2020@gmail.com, telefon raqami: + 99899 721 22 71	290
64.	MATEMATIKA DARSLARIDA OʻQITISHNING INNOVATSION USUL VA VOSITALARIDAN FOYDALANISH Xamrakulov Xamidullo Turgunboyevich, Fargʻona viloyati pedagogik mahorat markazi katta oʻqituvchisi,	294

	e-mail: khamidullo.khamrakulov@mail.ru, telefon: (998) 90-533-59-35	
65.	ONA TILI VA ADABIYOT TA’LIMIDA INNOVATSION METODLARNING O’RNI VA AHAMIYATI Gulshan Karimova Ravshanovna, Qashqadaryo viloyati pedagogik mahorat markazi Tillarni o’qitish metodikasi kafedrası katta o’qituvchisi	297
66.	YAPONIYADA TA’LIM SIFATI VA TA’LIM-TARBIYANING O’ZIGA XOSLIGI G’afurov MirzoUlug’bek Majidovich, Farg’ona viloyat Pedagogik mahorat markazi "Maktabgacha, boshlang’ich va maxsus ta’lim metodikalari" katta o’qituvchisi, telefon: +99899-803-30- 60, e-mail: mirzoulugbekgovurov9@gmail.com	301
67.	INFORMATIKA FANINI O’QITISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA TAKOMILLASHTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI Soyibnazarov Abbosjon Ikromjonovich Farg’ona viloyati pedagogik mahorat markazi o’qituvchisi E-mail: soyibnazarov115@gmail.com Tel: +99890 168 75 05	305
68.	BOSHLANG’ICH SINIF O’QITUVCHILARINI PEDAGOGIK AHORATINI OSHIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR, SUN’IY INTELLEKT VA XALQARO TAJRIBALARNING O’RNI Ahmedova Dilnoza Alisher qizi Namangan viloyati pedagogik mahorat markazi, metodik xizmat ko’rsatish bo’limi boshlang’ich ta’lim metodisti	309
69.	O’QUVCHILARDA TADBIRKORLIK QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH Djaxangirova Zuxra Tursunovna Navoiy davlat universiteti tayanch doktoranti 95.348-60-77 zuxratorsunovna.88@inbox.ru	317
70.	TA’LIM TIZIMIDA XALQARO INTEGRATSIYA: YUTUQLAR, QIYINCHILIKLAR VA KELAJAK IMKONIYATLARI Ergasheva Mahbuba Qashqadaryo VPMM Maktabgacha, boshlang’ich va maxsus ta’lim kafedrası o’qituvchisi	320
71.	“RAQAMLI, INNOVATSION VA SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA FAN, TA’LIM VA ISHLAB CHIQRISH INTEGRATSIYASINI TA’MINLASH: MUAMMO VA YECHIMLAR” Farxodova Nigina Muminjon qizi Buxoro Innovatsiyalar Universiteti Magistranti	323
72.	ILG’OR XORIJIY TAJRIBALARGA ASOSLANGAN YANGI AVLOD DARSLIKHLARI MAZMUNI Fozilova Nargiz Rustamovna Qarshi shahar 27-umumtalim maktab boshlang’ich sinf o’qituvchisi	327

73.	UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISH JARAYONIDA RAHBAR AYOLLARNI TAYYORLASH ZARURATI Raximova Gulbahor Valijonovna Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) Farg‘ona viloyati PMM Pedagogika va psixologiya, ta’lim texnologiyalari kafedrası dotsenti +998902746770	331
74.	THEORETICAL MODEL FOR THE DEVELOPMENT OF AN INTEGRATED METHODOLOGICAL TRAINING SYSTEM BASED ON ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR FUTURE PRIMARY EDUCATION TEACHERS Najmiddinova Gulnora Najmiddin qizi, PhD Student of Navoi State University Email: najmiddinovagulnora01@gmail.com ORCID ID: 0009-0004-2958-5441 Tel: +998913360692	335
75.	UYUSHMAGAN YOSHLARDA IJTIMOIIY MOSLASHUVNI TA’MINLASHNING PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI Haydarov Sh.Sh. Buxoro xalqaro universiteti tadqiqotchisi	339
76.	MAKTABGACHA TA’LIM VA TARBIYADA ANTIKORRUPSION TA’LIM LOYIHASINI JORIY ETISHNING DOLZARBLIGI Hokimjonova Maftuna Zairovna Farg‘ona viloyat pedagogik mahorat markazi “Maktabgacha, boshlang‘ich va maxsus ta’lim” kafedrası o‘qituvchisi	342
77.	YOSHLARNING INTELLEKTUAL SALOHIIYATINI OSHIRISHDA OLIMLAR NIGOHII Toshpulatov Isroyiljon Ismoilovich, Farg‘ona viloyati pedagogik mahorat markazi dotsenti, falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), e-mail: isroyiltoshpulatov@gmail.com, tel: +99891-116-15-17	345
78.	ЭФФЕКТИВНОСТЬ РАЗВИТИЯ ИНТЕЛЛЕКТА И ПРАВИЛЬНЫЙ ВЫБОР ПРОФЕССИЙ ВНЕДРЕНИЕМ ПРОЕКТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УЧЕБНЫЙ ПРОЦЕСС У.А.Касимов «Педагогика и психология, технологии образования» Бухарского ЦПМ, к,пс,н,(PhD), доцент	349
79.	BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING O‘QUV FAOLIYATIGA MUNOSABAT MOTIVINI RIVOJLANTIRISHDA SUN‘IIY INTELLEKTNING O‘RNI Korayeva Latifa Zarifovna Navoiy innovatsiyalar universiteti Ijtimoiy gumanitar fanlar kafedrası p.f.f.d.(PhD), dotsenti	355
80.	KASBIY RIVOJLANISHNING TRANSFORMATSION MODELII: METODIST VA O‘QITUVCHI HAMKORLIGIDA YONDASHUV Isaqova Muhayyo Abduvohidovna	358

	Namangan viloyati pedagogik mahorat markazi tarix va huquq fani metodisti	
81.	MAKTABGACHA TA’LIM MASHG’ULOTLARIDA GEOMETRIK FIGURALAR YORDAMIDA BOLALARNING SHAKL VA O’LCHAM HAQIDAGI TASAVVURLARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI Saydaliyeva Mavlyuda Raxmatjon qizi Farg’ona viloyati pedagogik mahorat markazi Maktabgacha ta’limni muvofiqlashtirish bo’limi bosh mutaxassisi	362
82.	MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI MAKTABGA TAYYORLASHDA HAMKORLIK TEXNOLOGIYALARINING DOLZARBLIGI VA SAMARADORLIGI Djalolova Zulxumor Alisherovna, Farg’ona viloyati pedagogik mahorat markazi Maktabgacha ta’limni muvofiqlashtirish bo’limi boshlig’i	365
83.	MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING EMOTSIONAL INTELLEKTINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA SUN’IY INTELLEKTNING O’RNI Nishonov Akmal Obidovich, Qodirova Gulnoza Raxmatjon qizi, Gulomova Dilyora Iskandarovna Farg’ona viloyati PMM o’qituvchilari	370
84.	BOSHLANG’ICH SINF O’QUVCHILARINING RAQAMLI SAVODXONLIGINI SHAKLLANTIRISHDA INTERAKTIV TEXNOLOGIYALARNING ROLI Mamadjanova Gulnoraxon Solidjonovna sherzodbekqoraboyev1979@gmail.com. telefon: +99890-165-45-79 Farg’ona texnika universiteti tyutori	374
85.	BOSHLANG’ICH SINF O’QUVCHILARIGA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR TUSHUNCHALARINI ORGATISH VA TAKOMILLASHTIRISH Mamatisakova Faridaxon Mirzaxakimovna Andijon viloyati, Shahrixon tumani, 22-umumta’lim maktabi, Oliy toifali Xalq ta’limi fidoiysi, Mu’tabar ayol ko’krak nishonlari sovrindori	378
86.	BOSHLANG’ICH TA’LIMI FANI O’QITUVCHILARNI VIDEOKONFERENS ALOQA VA VIRTUAL SINFLAR TUSHUNCHALARINI AHAMIYATI Mamatisakova Faridaxon Mirzaxakimovna Andijon viloyati, Shahrixon tumani, 22-maktab, Oliytoifali Xalq ta’limi fidoiysi, Muhtabar ayol ko’krak nishonlarisovrindori	382
87.	KLASTERLI HISOBLASH MUHITIDA PYTHON DASTURLASH TILINI O’QITISHNING INNOVATSION METODLARI Mamatova Shirin Faxriyevna Osiyo texnologiyalari universiteti magistranti	388
88.	AXBOROTLASHGAN JAMIYATDA YOLG’ON AXABOROTLARNI SIYOSIY FENOMENI.	392

	G‘ulomov Zuxriddin Baxromjon o‘g‘li. Farg‘ona viloyat pedagogik mahorat markazi “Amaliy fanlar va axborot texnologiyalari” kafedrası o‘qituvchisi. tg/ +998911190446	
89.	BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING KORREKTSION FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA SUN‘IY INTELLEKTGA ASOSLANGAN TRENAJYOR VA SIMULYATSIYALARNING ROLI Teshaboyev Akramjon Yuldashevich Andijon davlat chet tillari institute Roman-german, slavyan tillari fakulteti, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent	395
90.	MAKTAB GEOGRAFIYA DARSLARIGA ZAMONAVIY RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI JORIY QILISH S.Sh. Siddiqov Namangan viloyati pedagogik mahorat markazi aniq va tabiiy fanlar metodikasi kafedrası kata o‘qituvchisi g.f.f.d.	403
91.	SUN‘IY INTELLEKT ASOSIDA O‘SMIRLARNING EMOTSIONAL HOLATINI ANIQLASH VA PSIXOLOGIK YORDAM KO‘RSATISH USULLARI Yoqubova Gulhayo Erkin qizi Qarshi xalqaro universiteti o‘qituvchisi	407
92.	RAQAMLI DAVRDA HAYKALTAROSHLIK: MADANIYATLARARO MULOQOT VOSITASI SIFATIDA Rustamov Axtam Muxtarovich Navoiy davlat universiteti “Tasviriy san‘at va muhandislik grafikasi” kafedrası o‘qituvchisi +998 91 337 43 08	412
93.	RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASRIDA O‘QUVCHILARNING PSIXOLOGIK BARQARORLIGI VA RAQAMLI MUHITGA MOSLASHUVI JARAYONIDA MAKTAB PSIXOLOGINING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI O‘roqova Guljahon Ochilovna Buxoro viloyati G‘ijduvon tumani 47-maktab psixologi 91 411-43-46 (telegram raqam)	415
94.	O‘SMIRLIKDAGI IMPULSIVLIK, PAST O‘ZINI BAHOLASH VA EMPATIYA YETISHMOVCHILIGINING ZO‘RAVONLIK XATTI-HARAKATLARIGA TA‘SIRI Shermatov Javohir Sherzotovich Qarshi xalqaro universiteti o‘qituvchisi	419
95.	TAJIRIBALI PSIXOLOGLARDAN MENTORLIK VA TRENINGLARNI YO‘LGA QO‘YISHNING PSIXOLOG TALABALARDA KASBIY MUAMMOLARGA ONGLI YONDASHUVNI SHAKLLANTIRISHDAGI ROLI Shukurova Nargiza Ikramovna Qarshi xalqaro universiteti o‘qituvchisi	423
96.	MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI INTERAKTIV METODLARDAN FOYDALANIB ELEMENTAR MATEMATIK TASAVVURLARINI SHAKLLANTIRISH USULLARI	428

	U.Sh.Karimova QVPMM Maktabgacha,boshlang‘ich va maxsus ta’lim kafedrası katta o‘qituvchisi	
97.	O‘QUVCHI YOSHLARGA EKOLOGIK MADANIYAT KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYANING O‘RNI VA AHAMIYATI Rayimova Nigina Bobo-nazarovna Buxoro shahridagi Prezident maktabi Eko-koordinatori. nigina3033@gmail.com +998906113033	431
98.	RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING TA’LIM JARAYONIDA O‘RNI Botirov Shavkat QVPMM informatika fani metodisti Axmedov Ulug‘bek QVPMM Jismoniy tarbiya fani metodisti	434
99.	YONDASHUV ASOSIDA PEDAGOGLARNING KASBIY INTELLEKTUAL SALOHİYATINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION-RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI VA AHAMIYATI Boltayeva Qambar Abdullayevna Buxoro shahridagi Prezident maktabi ma’naviy-ma’rifiy ishlar bo‘yicha direktor o‘rinbosari, Buxoro davlat universiteti tadqiqotchisi	438
100.	FIZIKA VA ASTRONOMIYA DARSLARIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANIB O‘QUVCHILAR BILIMINI BAHOLASH METODLARI Xo‘jaqulova Yulduzxon, Qahsqadaryo VPMM fizika fani metodisti	443
101.	VIRTUAL MUHITLARDA STRESS VA RUHIY HOLATNI BOSHQARISH USULLARI Gadayeva Munira Muxamedovna BVPM katta o‘qituvchisi	448
102.	SUN’IY INTELEKTGA OID MASALALAR Mustafoev O‘tkirjon Rustamovich Buxoro davlat pedagogika institute +998906129757 mustafoevutkirjon@gmail.com https://orcid.org/0009-0003-8114-606X	451
103.	NEYROPEDAGOGIK MASHQLAR ORQALI TALABALARNING REFLEKSIV KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXLOGIK XUSUSIYATLARI Jo‘rayeva Maftuna Dilshodbek qizi Andijon viloyat pedagogik mahorat markazi, maktabgacha, boshlang‘ich va maxsus ta’lim metodikalari kafedrası o‘qituvchisi, Andijon davlat universitetining 2-bosqich tayanch doktoranti. Tel: 99 899 692 92 44 Telegram: @maftunchik1992 E-mail: maftunaxon1992.07@gmail.com	456
104.	JISMONIY TARBIYA DARSLARIDA SUN’IY INTELEKT VA XALQARO TAJRIBALARNING O‘RNI	461

	Artikbayev Odil Ismailjanovich Namangan viloyati pedagogik mahorat markazi jismoniy tarbiya va chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorgarlik fanlari metodisti	
105.	O‘ZBEK OLIMLARI VA SHARQ MUTAFAKKIRLARI ASARLARIDA OILADA SHAXSLARARO MUNOSABATLAR MASALALARINING O‘RGANILISHI Omonova Orzudil Shuhrat qizi Qarshi xalqaro universiteti o‘qituvchisi	463
106.	INTERNET SAYTLARIDA OMMALASHGAN KICHIK EPIK JANRLAR Ortiqova Aziza Bahriddin qizi Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi Tillarni o‘qitish metodikasi kafedrası o‘qituvchisi Telefon raqam:+998978559004	467
107.	ZAMONAVIY TA’LIMDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV: NAZARIY ASOSLAR VA AMALIY TATBIQ Ostanova Matluba Ilxomovna Qashqadaryo viloyati Pedagogik mahorat markazi Maktabgacha, boshlang‘ich va maxsus ta’lim kafedrası o‘qituvchisi	471
108.	TALABALARDA NOTIQLIK KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING ROLI Qirboyeva Norgul Tuymurod qizi Navoiy davlat universiteti tayanch doktranti 95.158-22-23	474
109.	ONA TILI VA ADABIYOT DARSLARIDA “MODDIY-RASMLI-TIMSOLLI VA SUN’IY INTELLEKT” YONDASHUV ORQALI HAYOTIY KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH Muqimova Gulnora Rashidovna Buxoro viloyat PMM, Tillarni o‘qitish metodikasi kafedrası mudiri, f.f.f d (PhD) tel: 907457798. gulnoramuqimova 416@gmail.ru	477
110.	BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA IJTIMOIIY KO‘NIKMALAR, IJTIMOIIY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH Rajabova Xurshida Hakimovna Qashqadaryo VPMM Maktabgacha, boshlang‘ich va maxsus ta’lim kafedrası o‘qituvchisi	486
111.	RAQAMLI VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARINING TA’LIM SOHASIDA QO ‘LLASH ORQALI O ‘QUVCHILARDA KOLLABRATSION TA’LIM MUHITINI SHAKLLANTIRISH Rajabova Xurshida Hakimovna Qashqadaryo VPMM Maktabgacha, boshlang‘ich va maxsus ta’lim kafedrası o‘qituvchisi	493
112.	TA’LIM JARAYONIDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARINING AHAMIYATI Rajabova Xurshida Hakimovna Qashqadaryo VPMM Maktabgacha, boshlang‘ich va maxsus ta’lim	498

	kafedrası o‘qituvchisi	
113.	OLIY TA’LIM MUASSASALARIDA ADABIYOTSHUNOSLIK FANINI INNOVATSION RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA O‘TISHNING DOLZARB MUAMMOLARI Mavlonova O‘g‘iloy Hamdamovna Fattoyeva Maxliyo Muxammad-qizi, Jo‘rayeva Feruzabonu Yorqin qizi Zarmed Universiteti Tillar kafedrası mudiri, f.f.f.d. (PhD), dotsent, Zarmed Universiteti Filologiya va biznes fakulteti 3-kurs talabalari dagotys@mail.ru , +998914038305	501
114.	ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА (4 - 6 лет). У.А.Касимов «Педагогика и психология, технологии образования» Бухарского ЦПМ, к,пс,н,(PhD), доцент	504
115.	ALISHER NAVOIY ASARLARIDA MAQOLLARNING O‘RNI VA AHAMIYATI Kodirova Saodat Abduraximovna f.f.f.d. (PhD) Navoiy davlat universiteti dotsenti	507
116.	O‘ZBEKISTON MASJIDLARIDA RAQAMLI AXBOROT TIZIMLARINI JORIY ETISHNING HUQUQIY VA TASHKILIY ASOSLARI Qoraboyev Sherzod Raximovich, e-mail: farmohm@exat.uz , telefon: +99890-165-45-79 Farg‘ona viloyati pedagog mahorat markazi “Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi” kafedrası o‘qituvchisi	510
117.	O‘SPIRINLARDA SIYOSIY ONG SHAKLLANISHIGA TA’SIR ETUVCHI PSIXOLOGIK DETERMINANTLAR Mato‘razov G‘ulamjan Atajanovich Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti tadqiqotchisi E-mail: gulomjon19853103@gmail.com	513
118.	TA’LIM JARAYONIDA O‘QUVCHILARNING MOTIVATSIYASINI OSHIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI Boboyeva Liza Nurmatovna Ish joyi: Qashqadaryo viloyati Nishon tumani MMTB tasarrufidagi 47-sonli umumiy o‘rta talim maktabi Email: Boboyeva@gmail.com Tel: +99897- 311-87-81	518
119.	O‘QUVCHILARDA TABIIY-ILMIY SAVODXONLIK VA AMALIY KO‘NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH METODIKASI Teshayeva Mohidil Botirovna1 1Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi fizika-astronomiya fani metodisti	524
120.	BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING NUTQNI TINGLAB TUSHUNISH DARAJASINI RIVOJLANTIRISH Qurbonova Sevara Suyunovna Axborot texnologiyalari va menejment universiteti Pedagogika kafedrası assistenti	533

	squrbonova670@gmail.com	
121.	MIGRANT OILALARDA FARZAND TARBIYASINING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI Abdullayeva Jangil Gafarovna Qarshi davlat universiteti Psixologiya kafedrası mustaqil tadqiqotchisi Email: abdullayeva.jangil@mail.ru	537
122.	BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINI TAYYORLASHNING PEDAGOGIK ASOSLARI. To‘rayeva Dilnoza Ismoilovna Surxondaryo viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish milliy markazi “Maktabgacha, boshlang‘ich va maxsus ta’lim metodikalari” kafedrası o‘qituvchisi.	540
123.	BOSHLANG‘ICH SINF ONA TILI TA’LIMIDA SH’ERNI O‘QITISH JARAYONIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH METODIKASI Tog‘ayeva Umida Shavqi qizi Buxoro davlat universiteti Pedagogika kafedrası dotsenti, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) +998914404059	545
124.	PEDAGOGLARNING UZLUKSIZ KASBIY TA’LIM TIZIMI MAKONINI MODELASHTIRISHDA DIVERSIFIKATSIYALASHNING ILMIY NAZARIY ASOSLARI Umarov Lutfilla Murodilloyevich Qashqadaryo viloyati Pedagogik mahorat markazi Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent Email: Lutfulla77@gmail.com ; Tel: (91) 453-88-99.	549
125.	MATEMATIKA DARSLARIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANIB, O‘QUVCHILARNING TANQIDIY FIKRLASH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH Umarova Matlyuba Yusufjonovna, Namangan viloyati pedagogik mahorat markazi matematika fani katta o‘qituvchisi.	555
126.	Uzluksiz kasbiy ta’limni pedagogik modelashtirish L.M.Umarov Qashqadaryo viloyati PMM Pedagogika, psixologiyava ta’lim menejmenti kafedra mudiri (PhD), dotsent: Email: Lutfulla77@gmail.com ; Tel: (91) 453-88-99	557
127.	O‘QUVCHILARNI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHDA TARIX FANLARINI O‘QITISHNING AHAMIYATI. Nabiyev Boxodir Muxamadumar o‘g‘li. Namangan viloyati pedagogik mahorat markazi, Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar va tillarni o‘qitish metodikasi kafedrası o‘qituvchi. 97 217 32 42	563
128.	IYOSLAB O‘QITISH YORDAMIDA TALABALARNING GRAFIK KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO	565

	SIFATIDA. Raxmonjonov Xusan Akbarovich Farg‘ona viloyati pedagogik mahorat markazi Amaliy fanlar va axborot texnologiyalari kafedrası o‘qituvchisi	
129.	BOSHLANG‘ICH SINFLARDA SINFDAN TASHQARI ISHLARNI OLIB BORISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH USULLARI Xodjayeva Yulduzxon Bilalxanovna Andijon viloyati, Shaxrixon tumani 64-umumta’lim maktabi Boshlang‘ich ta’limi fani o‘qituvchisi, Xalq ta’limi a’lochisi	570
130.	BOSHLANG‘ICH TA’LIM JARAYONINI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI Xusanova Madina Andijon viloyat pedagogik mahorat markazi, Maktabgacha, boshlang‘ich va axsus ta’lim kafedrası katta o‘qituvchisi.	576
131.	BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA MUSTQIL FIKRLASHNING IJODIY QOBILIYATLARINI SHAKLLANTIRISH TAMOIYILLARI Yo‘ldosheva Hosiyat Madat qizi Surxondaryo viloyati pedagogik mahorat markazi “Maktabgacha, boshlang‘ich va maxsus ta’lim metodikalari” kafedrası o‘qituvchisi	583
132.	ZAMONAVIY TA’LIMDA DARS JARAYONINI KREATIV TASHKIL ETISH VA RAQAMLI TEXNALOGIYALARNI INTEGRATSIYALASH Askarova Zilolaxon Nurmuxamadovna Farg‘ona viloyati pedagogik mahorat markazi Aniq va tabiiy fanlar kafedrası o‘qituvchisi, Farg‘ona shahri, +998950861087	586
133.	ZAMONAVIY SUN’IY INTELLEKT SISTEMALARINING TA’LIM JARAYONIDAGI AHAMIYATINING PSIXOLOGIK ASPEKTLARI Avezov Tohir Ochilovich. Buxoro viloyat PMM, AKT o‘qituvchisi.(ato.tokhir60@gmail.com)	590
134.	RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANIB DARSLARDA VA DARSDAN TASHQARI MASHG‘ULOTLARDA O‘QUVCHILARDA HAMKORLIKDAGI TA’LIMNI TASHKIL ETISH Zaripova Muslima Kurbanovna Qashqadaryo VPMM Maktabgacha, boshlang‘ich va maxsus ta’lim kafedrası katta o‘qituvchisi	594
135.	O‘QITUVCHINING XULQ-ATVORIGA STRESSNING TA’SIRI PSIXOLOGIK TASNIFLASH Razakova Xolida Ismixonovna	597

	Buxoro viloyati Qorovulbozor tuman MMTBga qarashli 6-umumiy o‘rta ta’lim maktabining amaliyotchi psixologi	
136.	ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ Б.Я.Ахмедов Доцент кафедры «Методика преподавания языков» Бухарского областного ЦПМ	600
137.	SHIFOKORLAR KASBIY RIVOJLANISHIDA PSIXOLOGIK OMILLARNING ILMIY O‘RGANILISHI Akramova Feruza Akmalovna. Toshkent davlat pedagogika universiteti professori, psixologiya fanlari doktori. +998 91 136 05 27 Arziqulov O‘tkirbek Maxammatovich. Andijon davlat tibbiyot instituti dotsenti, psixologiya fanlari bo‘yicha alsafa doktori PhD, E-mail: utkirbekarziqulov33@gmail.com Тел: 97-552-00-33	602
138.	YOSHLARNI SUN'IY INTELLEKT TIZIMLARI DESTRUKTIV TA'SIRLARIDAN HIMOYALASHNING IJTIMOY-PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI Umarali Qodirov Surxondaryo viloyati pedagogik mahorat markazi “Pedagogika, psixologiya va ta’lim texnologiyalari” kafedrası mudiri, psixologiya fanlari doktori, professor	606
139.	ПСИХОЛОГИЯ ЗДОРОВЬЯ - КАК НЕОБХОДИМАЯ КАТЕГОРИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЛИЧНОСТИ Ш.У.Гафоров независимый исследователь Бухарского государственного университета.	610
140.	“TA’LIM-TARBIYA JARAYONINI INNOVATSION RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA TAKOMILLASHTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI” Dehqonova Zilola Mirzayevna, Farg‘ona viloyati pedagogik milliy markazi katta o‘qituvchisi, e-mail: ziloladehqonova72@gmail.com , telefon: (998) 918687575	620
141.	СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОЦЕССА ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ С ПОМОЩЬЮ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА Мингбоева Мохина Тулкинжон кизи студент, Национальный педагогический университет Имени Низами, Узбекистан, г.Ташкент E-mail: mokhinamingboyeva20@gmail.com Исламова Гулчехра Ташпулатовна Научный руководитель, PhD доц. заведующая кафедры “ Математика и методика преподавания её в начальном образовании”	626
142.	ZAMONAVIY O‘QITUVCHI SIFATINING MUHIM TARKIBIY QISMLARI. O.X.Uzoqov.	629

	Bux.DU «Geliofizika, QTEM va elektronika» kafedrası dotsenti Nasimov Xasan Elek 24 guruhi talabasi	
143.	ОСОБЕННОСТИ ПОСТРОЕНИЯ РУССКИХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ У УЧАЩИХСЯ УЗБЕКСКОЙ ГРУППЫ В КОНТЕКСТЕ ИЗУЧЕНИЯ РУССКОГО КАК ИНОСТРАННОГО Олимов Максаджон Муроджон угли Преподаватель кафедры “Методика преподавания языков” центра педагогического мастерства Ферганской области тел: +99891 111 85 58, e-mail: olimov2308@gmail.com	636
144.	RAQAMLI TEXNOLOGIYA – ZAMONAVIY TA’LIMNING ERTANGI KUNI. R.Astanov Buxoro viloyati Pedagogik mahorat markazi Pedagogika va psixologiya, ta’lim texnologiyalari kafedrası katta o’qituvchisi	641
145.	TA’LIM SIFATINI OSHIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O’RNI R.Astanov Buxoro viloyati Pedagogik mahorat markazi Pedagogika va psixologiya, ta’lim texnologiyalari kafedrası katta o’qituvchisi	646
146.	ИЗУЧЕНИЕ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ МОЛОДЕЖИ В ТРУДОВОМ КОЛЛЕКТИВЕ Раджабов Сардор Эркинович независимый исследователь Бухарского государственного университета.	652
147.	ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ИГРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ "РОЛЬ СКАЗКА- ТЕРАПИЯ" В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ Сирожидинова Зарнигор Алижановна Студентка 3го курса факультета, Дошкольного образования Андижанского Государственного Педагогического института	656
148.	МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ГЕНДЕРНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ РЕЧЕВОЙ КОММУНИКАЦИИ В НАУЧНОЙ СРЕДЕ Тураева Маъмура Фазлиддиновна независимый исследователь Бухарского государственного университета	658
149.	ИНКЛЮЗИЯ В КОНТЕКСТЕ СОЦИАЛЬНОГО ПАРТНЁРСТВА Рустамова Шахзода Мариповна, доцент центра Педагогического мастерства Ферганской области, доктор философии по психологическим наукам (PhD), telefon: +998 90 562 06 55, e-mail: shrustamova1975@gmail.ru	660
150.	ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК СРЕДСТВО МОТИВАЦИИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ Г.Т. Исламова PhD Доцент, заведующий кафедрой «Математика и методика её преподавания в начальной школе »	663

	Бегманова Умида Закировна студентка 3 курса, факультет начального образования Национальный педагогический университет Узбекистана имени Низами г. Ташкент, Узбекистан E-mail: ub9309808@gmail.com	
151.	TA’LIM-TARBIYA JARAYONINI INNOVATSION RAQAMLI TEKNOLOGIYALAR YORDAMIDA TAKOMILLASHTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI Yaxshiqulova Maftuna Tohir qizi Buxoro davlat texnika universiteti doktoranti (90 711 1665)	665
152.	SUN’IY INTELEKTGA OID MASALALAR Mustafoev O’tkirjon Rustamovich Buxoro davlat pedagogika institute +998906129757 mustafoevutkirjon@gmail.com https://orcid.org/0009-0003-8114-606X	667
153.	TA’LIM TARBIYA JARAYONINI INNOVATSION RAQAMLI TEKNOLOGIYALAR YORDAMIDA TAKOMILLASHTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI Turg’unova Sayyora Muzaffarovna Andijon viloyati pedagogik mahorat markazi Maktabgacha, boshlang’ich va maxsus ta’lim kafedrası o’qituvchisi	669
154.	EGOIZM TUSHUNCHASINING FALSAFIY, PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK ASOSLARI Gadayeva Munira Muxamedovna BuxDU mustaqil tadqiqotchisi	672
155.	SUN’IY INTELEKTNING O’QITUVCHI FAOLIYATIDAGI O’RNI Baqoyeva Mubina Ibodilloevna Buxoro PMM, katta o’qituvchi	678
156.	INTELLEKTNING RIVOJLANISHIDA IJTIMOY –PSIXOLOIK IQLIMNING TA’SIRI, UNING BOLA (O’QUVCHI)DA BARKAMOLLIK XUSUSIYATLARINING SHAKLLANISHIDAGI ROLI X.Muxidov Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi «Pedagogika, psixologiya, va ta’lim texnologiyalari» kafedrası o’qituvchisi	682
157.	TA’LIMDA INKLYUZIV YONDASHUVLAR DAVR TALABI Shuxrat Hakimov Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi «Pedagogika, psixologiya, va ta’lim texnologiyalari» kafedrası o’qituvchisi	685
158.	TA’LIMDA MA’NAVIY-MA’RIFIY ISHLARNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI: UCHINCHI RENESSANSNING TA’SIRI Turobova Zulfizar Ulug’bek qizi Buxoro davlat pedagogika instituti Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o’qitish metodikasi (ma’naviyat asoslari) mutaxassisligining 2-bosqich magistrantiZulfizar580@gmail.com Tel:+998905141775BOLA	691

159.	ПЛАНИРОВАНИЕ УРОКОВ С ПОМОЩЬЮ SMART ЦЕЛЕЙ Ашурова Нигора Мусаевна учительница русского языка, г. Бухара, СГОШ N 29	695
160.	DIFFERENSIAL YONDASHUV ASOSIDA TARBIYALANUVCHILAR INTELEKTUAL QOBILYATLARINI RIVOJLANTIRISH Akmal Shodievich Ne’matov Buzoro Pedagogik mahorat markazi	698
161.	O’SMIRLIK YOSHIDAGI O’G’IL VA QIZLARNING O’ZIGA XOS PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI X.Muxidov Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi «Pedagogika, psixologiya, va ta’lim texnologiyalari» kafedrası o‘qituvchisi	704
162.	SHAXSNING O’ZINI O’ZI PSIXOEMOTSIONAL IDORA QILISH MUAMMOSI Z.Saidova Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi «Pedagogika, psixologiya, va ta’lim texnologiyalari» kafedrası o‘qituvchisi	710